Бүгү чүрттарниң пролетарибилери, шилиишиңер!

1925 чылда үдезилеттингеш

ШЫН

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
1
ПЯТНИЦА
№ 283 (2054).
Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

СОВЕТ-ВЕНГР НАЙЫРАЛ БЫЖЫГЫП ТУР

Эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадарның хоорайның чаа тудугларынга чорааны

Ноябрь 29-та ССРЭ-ниң партия-чазак төлээлериниң башчылыг, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев биле ВСАП ТК-ның Бирги секретары эш Я. Кадар олар Будапештиге аяа-оруң кылып, венгр пайысыллдың чаа-чаа тудугларын көрүп, танышканнар.

Олар-биле кады совет төлээлериниң кежигүннери — СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, ССРЭ-ниң Даштыкы харектер министри А. А. Громыко, а ол ышкаш партияның Будапешт хооркомунуң болгаш хоорай Совединиң удуртукулары база чорааннар.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Я. Кадар, совет төлээлериниң кежигүннери Будапештиниң чаа метрополитенинге, «Кошуттуң шөлү» ставциягa база барганнар. Оон иезээнги метронуң чер иштинде оруу Дунай хемниң адаа-биле өрткен. Будада «Москва шөлү» ставцияга четкен.

Будапештиниң хоорай Совединиң күскомунуң даргазы Золтан Сепвельди метро шугумунуң «Чөөп-Барыын чүкө деп баштайгы эдилер Совет Армияның Венгрияны хостаан хүнүнден бөөр 25 чыл оюнуң будуүзүнде — 1970 чылда ажыглалга киргенин чугаалаан. Ийиги эдилетиг ажыглалга киргеш соонда Пештиниң ажылчыннар районну Буда-биле чаа шугум дамчыштыр тутчур.

Метрону совет тудугжуларының техниктиг улуг деткимчези-биле гудуп турар. Мытищинскийниң машина кылыр заводунуң кылып үндүрген метро вагоннары маңаа. Будапештиге база дыка таварыг болган. Оларны москвачылар, ленинградчылар, киевчилер база ажыглап турар болган. Шинчээр чадаларны Ленинградтың Котляков аттыг заводу кылып чорутқан. Совет метро тудугжуларының болгаш ажылдакчыларының дуржулгазы мында кадбаа-биле ажыглап турар.

Шеверлеп ажылдары чаа-ла дооступ турар «Кошуттуң шөлү» станциягa барган, эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадар улус кылаштаар черлерни, ооң техниктиг хаңдырылгазын көргеннер. Авыяктарның социалистиг бригадазының төлээлекчилери совет партия-чазак төлээлериниң баштыңнарга түректиң хамыдаадан бөөр чедиргеш, ооң бригадазының демдеглел дептеринге ат салып бөөрин дилээн. Эш Л. И. Брежнев метро тудугжуларынга чаа-чаа чедишкиннерлиг болуруун күзээн.

Ооң соонда эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадар болгаш совет төлээлериниң кежигүннери хоорайның ажылчы районнарының улуг чаартылгалары оваа төлээлер-биле көстүп турар хөөчүн Будаже чорупканнар. Ында дыка хөй ажыг үениң чуртталга болгаш культура-амыдырал тудугларын кылган.

Венгр пайысыллдың ол районунуң чону совет аалчыларны аңы-дүмаңнаң өөрүп, түректиң хамыдаадан болгаш өөрүшкүлүг байдалга үтүүп хүлээп алганнар. Баажыларга совет болгаш венгр туктарын ажылаан. Партияның район комитединиң чанында бар чорааш, эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадар чоокта чаа тудуп дооскан ажыг үениң балыкчының чанында турар ортумак школаның өөреникчилерин көргеш, оларның өөренип турар черинге барып көрүп дилээнер. Ажыг баарга пионерлер халчыларга чечектер түскүү, ыызыл галстуктарны багаан бергеннер.

Тудуг черинiң кол инженери Ласло Пекар белеткеп демир бетон кезектерден ажыг үениң чаа аргазы-биле канчаар эртем тударының дугайында халчыларга чугаалаан. Ындыг тудуг кезектери Будапештиниң бажың тудар комбинады кылып турар, а ооң дериг-херекселдерин шуптузуп Совет Эвилеп берген. Будуруттенiң технологиязын совет специалистер ажыдып киргеннер. Ол комбинат метро тудуу-биле бир дөмей — совет-венгр кады ажылдажылганың үлегер-чижек боюп турар.

Чуртталга черии көргеннiң соонда эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадарны ооң чанында турар ортумак школаның өөреникчилери келгеш, оларның өөренип турар черинге барып көрүп дилээнер. Аңаа баарга пионерлер халчыларга чечектер түскүү, ыызыл галстуктарны багаан бергеш.

Бир венгр пионер уруг Леонид Ильичиге оруг дыл ыыртыпа мынча деп байыр чедиргеш: «Бистиң чаа школавыска келгеннер дээш башкыларның болгаш бүгү өөренikчилериниң өмүнээнден, эрием эш Брежнев, Силерге шаг байырны чедирип турмен! Силерниң бистиңге келгеннер дээш, дыка өөрүп турбыс. Бистиң пионерже шаг байырлыыстыг совет пионерлерге дамчыдып берип көрүңер»! Совет төлээлериниң баштыңы уругларга эки өөреним, боттарының адаларынга төлептиг болурун күзээн.

Будапештиниң алырлы чоннары-биле ужуражылышкынар совет-венгр пайысыллдың тодаргай көргүзүү болган.

Эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадарның найыралдыг беседалары

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев биле ВСАП ТК-ның Бирги секретары эш Я. Кадарның аразында ноябрь 28-те Будапештиге ужуражылышкыннары болган.

Совет-венгр кады ажылдажылганы политика, экономика болгаш идеология талазы-биле бүгү талазыг калбартырының айтырыгларын чугаалажылган. СЭКП биле ВСАП-тың аразында сырый пайыралдыг харылзааларны улам калбартырыпче оның кичээнгейни салган.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Я. Кадар аңы-дүмаа социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырыл ажылдарын хамыдадыр, социализм чүрттарының коллективтиг организацияларынга ССРЭ биле ВҮР-ның идепкейлиг киржиринiң база тайбыңны быжыктырганы болган. СЭКП биле ВСАП-тың ажылдажылганы политика, экономика болгаш идеология талазы-биле бүгү талазыг калбартырының айтырыгларын чугаалажылган. СЭКП биле ВСАП-тың аразында сырый пайыралдыг харылзааларны улам калбартырыпче оның кичээнгейни салган.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Я. Кадар аңы-дүмаа социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырыл ажылдарын хамыдадыр, социализм чүрттарының коллективтиг организацияларынга ССРЭ биле ВҮР-ның идепкейлиг киржиринiң база тайбыңны быжыктырганы болган. СЭКП биле ВСАП-тың ажылдажылганы политика, экономика болгаш идеология талазы-биле бүгү талазыг калбартырының айтырыгларын чугаалажылган. СЭКП биле ВСАП-тың аразында сырый пайыралдыг харылзааларны улам калбартырыпче оның кичээнгейни салган.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Я. Кадар аңы-дүмаа социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырыл ажылдарын хамыдадыр, социализм чүрттарының коллективтиг организацияларынга ССРЭ биле ВҮР-ның идепкейлиг киржиринiң база тайбыңны быжыктырганы болган. СЭКП биле ВСАП-тың ажылдажылганы политика, экономика болгаш идеология талазы-биле бүгү талазыг калбартырының айтырыгларын чугаалажылган. СЭКП биле ВСАП-тың аразында сырый пайыралдыг харылзааларны улам калбартырыпче оның кичээнгейни салган.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Я. Кадар аңы-дүмаа социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырыл ажылдарын хамыдадыр, социализм чүрттарының коллективтиг организацияларынга ССРЭ биле ВҮР-ның идепкейлиг киржиринiң база тайбыңны быжыктырганы болган. СЭКП биле ВСАП-тың ажылдажылганы политика, экономика болгаш идеология талазы-биле бүгү талазыг калбартырының айтырыгларын чугаалажылган. СЭКП биле ВСАП-тың аразында сырый пайыралдыг харылзааларны улам калбартырыпче оның кичээнгейни салган.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Я. Кадар аңы-дүмаа социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырыл ажылдарын хамыдадыр, социализм чүрттарының коллективтиг организацияларынга ССРЭ биле ВҮР-ның идепкейлиг киржиринiң база тайбыңны быжыктырганы болган. Европада, бүгү делегейдеө дүшкүүрүг байдалды чаңыртырары дээш социалистиг дем каттыштырылганың демисселиниң айтыгларынга хамаарышкан сагыыларын чугаалажылган.

Л. И. Брежнев биле Я. Кадарның беседалары үректиң хамыдаадан эң пайыралдыг, билчиишкинниг, чангыс апсеткилдиг байдалга эрткен.

(СЭТА).

Чыл планын күүсеткен

Тандының «Революциянның чалбыыжы» колхозунуң Красвояр сүт-бараан фермазының коллективин партия болгаш чазактың мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында доктаамал танышкып, оны ишти-биле деткивашаан, чаа бедиткен социалистиг үүлгэлелерни алган.

Ферма коллективи күрүнеге сүт садарының чыл планын он айда-ла 100,7 хуу күүсеп алган.

Саанчылар ортулугда калбарган социалистиг чарышка Александра Ильиных болгаш Клава Ямдараа олар шылгаран, инек бүрүзүнден 2210—2190 литр сүттү саагаш, бедик көргүзүүлерге болгаш.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Келир чылдың дүжүдүнге

⊙ САРЫГ-СЕП. Тоску беш чылдың үшкү чылында чаагай дүжүттү өстүрүп алырыбыле белеткеп ажылдарын Маа-Хем районда «Октябрь 30 чылы» колхоотуң ажылынчылери хынамчалыг чорудуп турар. 1973 чылдың дүжүдүнге хереглээр үреэнниң четтир сыныг уруп алган. Амгы үеде ооң арыглаашкыны түлүктээн. «Саратовская-29» деп сорттуг алды муң центнер кыыл-тасты бирги класска чедир арыглаан.

Совхозтуң тараажызары черниң культураазын бединдер, үрезиниң шыырын экижидер дээш доктаамал ажылды чорудуп келген. Бо чылын ажыл-агый «Саратовская-29» деп районучуллар кыыл-таа үрезини-биле тараан шөлүүн бир гектарындан-на 20 центнер дүжүттү алган. Ажылынчылар чедишкинге доктаавайн, оны улам ковудедир соруулгалыг ажыдын турарлар.

⊙ БАЛГАЗЫЫН. Таңды районда «Революциянның чаябыыкы» колхозтуң төп шанында тараа арыглаар машиналарның даажы эртеңден кежээ чедир үзүктелбейн турар. Анатолий Девяткинниң удуртқан тараа арыгзаар звеноузунуң кежигүннери хүнде чүс ажыг центнер тараазы арыглап, нормалын үргүлчү аңаа күүсединi келген.

Кыска хуусаада баштайгы муң тонна үрезинни арыглаш, ургаш.

Н. ХҮРЕШ-ООЛ.

⊙ ЧАДААНА. Үрезин арыглаапкыны Чөөн-Хемчик районуң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң төп шанында организастыг чорүп турар. 80 тонна кызыл-тасты, 40 тонна чиңге-тараазы, 60 тонна арбайны арыглаан. Арыглакчылар арткан тараазы чоокку хүннерде чажар шынарыгга чедирер соруулгалыг салган.

Монгуш Доржу, Оюлар Көк, Оюлар Белек, Оюлар Чаш ышкаш мурнакчылар хөй.

О. САЛЫН.

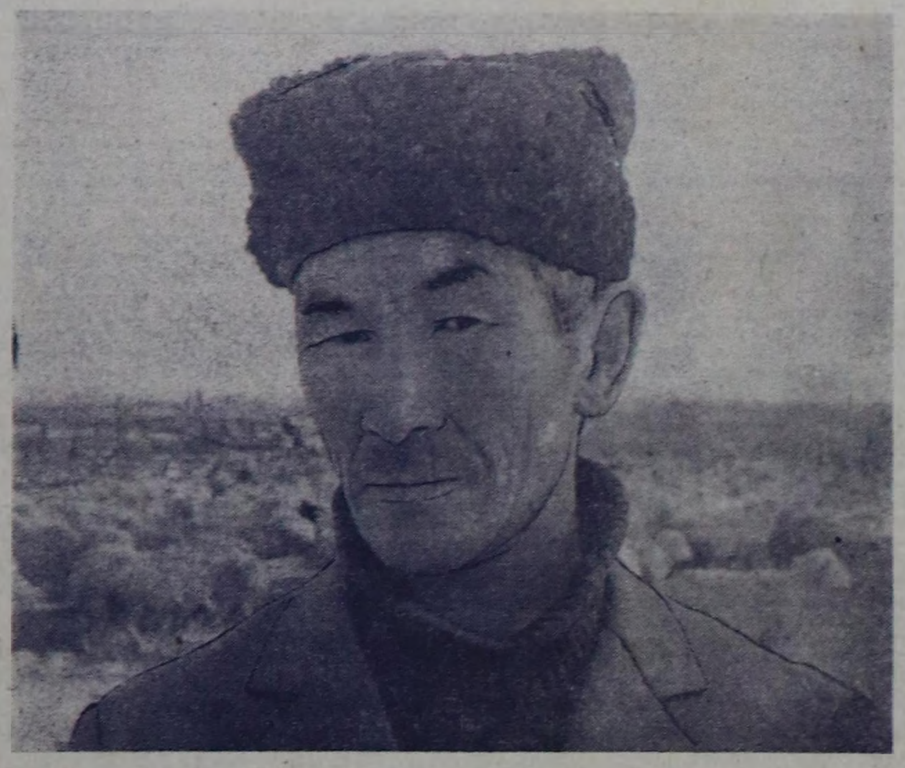

«Ооң» совхозтуң хойжузу Күжүгет Сенджажы болза Аржаан ховузунга 12 чыл хөй кадарып келген. Дуржулгалыг малчыннын бо юбилейлиг чылда көргүзүлери районда дээре черде: төрүүр чүс хойта онаалтыр 112 хураганны мездиг доруктургаш, бир хойдан-на 4 кг ажыг дүжүт совхозунга кыргын бергеш.

— Тоску беш чылдың үшкү чылында оон кудулаваас көргүзүүлүг болур дээш ажылдап турар мен—деп, мурнакчы малчын партияның болгаш чалактың Бүгү-эвилеттиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында доктаалы-биле танышкаш, чугаалаан. Соглаан сөлүн Күжүгет Намчынович эдеп шыдаар дээрзинге бүзүрел болур. 450 хөй кирер кажаазын кышка удур ыяк септеп белеткеп алган. Нянинiң малынга сагыш човаагыр хойжуун коданында мал чеминiң курлавырлары четтир.

ЧУРУКТА: К. Н. СЕНДАЖЫ.

К. МОНГУШТУҢ фотозу.

Малчыннарның социалистиг чарыжының эгелекчилери

КИЕВ. Областың Переяслав-Хмельницкий районуңуң «Октябрь XV чылы» совхозунуң консомольчу-авиаторлар ферманың коллективи кышкы үеде мал ажылының продукциязын бүдүрериң болгаш белеткээрин ковудедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының кежигүннери ач-даа четпес. Совет композиторларның дээре чогаалдарын калбаа-биле ажыглаа чогуур. Аныяк өскенниң эстетиктиг кижилдилгезинге ооң салдары улуг. Ол ышкаш комсомольчу ырлар болгаш хамаазы дайын үезиниң ырлары эвээш. Классиктериниң чогаалдары мырыңай дыңналбаан.

Ниити ыр, ансамбль болгаш ыраажыларның удуртукчулары көргүзедеп илереп көстүп келген дараазында четпестерже кичээнгей салыры чугула. Белик үннерни чедир ап шыдавайн баар, үнүүн дыңналыр аянын таарыштырбас таварылгалар илереэн. Тыныштыг таарыштырары, үнүүн, сөстүң аяны дээн ышкаш чүүлдерже сагыш салза чогуур.

Инструменталдыг болгаш оркестр музыказында идиг бар апарганы өөрүнчүг. Чижээ, Бии-Хем районуң бот-тывыңгыр уран чүүл коллективи оруг улустуң хөгжүм херекселдериниң, үрер болгаш эстрада оркестрлерин көргүзеге киргиштиргени черле эки.

Чамдык эстрада ансамбльдери солистерниң үнүүн дыңналыгрбайн баар таварылгалар хөй. Чамдык оруг, тыва-даа хөгжүм херекселдериниң оркестрлеринде инструментилерни шилээни таарымча чок. Аңаа күүседир чогаалдарның репертуарын шын шилиир болза эки.

Солун ужураашкыннар

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның тускай корр). ССРЭ-ниң партия-чазак төлээлериниң кежигүннери В. В. Щербицкий, Н. А. Тихонов, И. Г. Кабин болгаш В. Я. Павлов олар ноябрь 29-та Атард суурга барып зорааннар. Ында күрүнениң эң улуг ажыл-агыйларының бирээзи туруп турар. Ажыл-агыйжы чедишкиннерге дээш Атардтың Күрээжыл-агый черинге ВҮР-ның Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профсоюзилеринiң Бүгү-венгр Чөвүлелиниң шилчилер Кызыл тугун ооң мурнунга тыыскан.

Совет халчыларны болгаш оларның-биле кады аңаа чедергеш ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү К. Немети ВҮР-ның Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем үзелтүрүгүн министри И. Дименъ. Фейер областың удуртукчулары үзүкүп алганнар.

Хүраандаар аалга оң ажылгарының удуртукчулары-биле эң-пайыралчы беседа болган. СЭКП ТК-ның политбюро кежигүнү УКП ТК-ның Бирги секретары В. В. Щербицкий оларга төлээлериниң баштыңы эш Л. И. Брежневтиң үректиң хамыдаадан бөөр чедиргенин дамчыткан.

Күраажыл-агый черинiң директору Ласло Озвальд күраажыл-агый черинiң ажылын тайылбырлап чугаалаан.

Ажыл-агыйның байдалын, күраажыл-агый черинiң ажылчыннарының болгаш специалистериниң канчаар чурттап, ажылдап база дыштавын турарын совет халчылар сонуургап, совет дуржулга дугайын чугаалаан бергеннер.

К. Ф. Катушевтиң А. Пуллаи-биле ужурашканы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев ноябрь 29-та ВСАП ТК-га барып, ВСАП ТК-ның секретары А. Пуллаи-биле ужурашкан. Эң-пайыралчы беседа үезинде ийи партиялың делегейге ажыл-чорудулгазының болгаш кады ажылдажылганының талазы-биле сөлээлүшкүнү болган.

Ол-ла хүн эш К. Ф. Катушев биле эш А. Пуллаи олар ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары З. Комочиниң ооң эмнедип турар черинге барып ужурашканнар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Саратовтуң ленинчи комсомолчу аттыг гидроэлектростанциязының тударынга чедип алган чедишкиннерни дээш, ол гидроэлектростанциявыг тудуунуң эң-не шылгараан киржикчилерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну 1972 чылдың ноябрь 29-та Чарлыбыле ССРЭ-ниң орденнерге болгаш медальдары-биле шаңналаан.

Ленин орденi-биле 3 кижи, Октябрь Революциязы орденi-биле — 4, «Хүндүлеттиң Демдээ» орденi-биле — 51, «Күш-ажыктың эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле — 21 болгаш «Күш-ажыктың шылгараал дээш» медаль-биле — 28 кижи шаңнаткан.

Чарлык: «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ведомстволуг» болгаш чер-чер солуннарында парлаттынган.

Кезээде партия-биле, чон-биле

Хөй националдыг социалистиг культураны тургусканы — совет ниитиледелдиң канчаар-даа аажок улуг тиилелгези болур. Бистиң чурттуң литературазының болгаш уран чүүлүнүң ажылдакчыларының боттарының ажылынга бирымдаалаар кол чүүлү — коммунистиг идейлиг, партийжи болгаш улусчу чорук ол болур. Олар партия-биле кады, улус-биле кады ССРЭ-ниң 50 чылының улуг байырлалын үткүп турар.

ССРЭ-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң болгаш организацияларының баштаар черлериниң Кремльдиң Улуг оруузунга ноябрь 29-та болган каттышкан пленумунга совет хөй националдыг культурының хөгжүдезиниң дугайын чугаалажылган.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң бирги секретары Г. М. Марков ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар черинiң бирги секретары Л. А. Кулиджанов, ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинiң бирги секретары Г. М. Орлов олар пленумга чугаалаан.

Ооң соонда Социалистиг Күш-ажыктың Маадыры ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор Д. Д. Шостакович ленинчи шаңналдың лауреады С. В. Михалков, В. П. Коваченко, С. С. Наровчатов, кинорежиссер С. И. Ростоцкий шүдүлчү Максим Танк, чуруктуучу Таир Салахов, чогаалчы ленинчи шаңналдың лауреады Чингиз Айтматов, ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. А. Руденко драматург А. Н. Штейн, кинодраматург А. У. Ашимов ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Ю. Лавров, чогаалчы ленинчи шаңналдың лауреады Ю. В. Бондарев, чогаалчы В. Э. Бээкман олар чүве чугаалааннар. Шулукчу С. П. Щипачев бодунуң «Бедик дээр» деп шүлүглээнинде үүндүнү номчаан.

Пленумуның киржикчилери ССКП Төп Комитединге биирглыг чагаанны улуг кедүү лүүшкүп-биле үдээп алган.

ССРЭ-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң ССРЭ-ниң 50 чылынга турасчаткан паттыскан пленуму ооң-биле ажылын доозан.

(СЭТА).

Улусчу уран чүүл — эгээртинмес байлак

Совет улус ССРЭ-ниң 50 чыл болур ооң күш-ажылчы белектер-биле үткүп турар. Улус ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге, көдээниң ажыл-ишчилериниң культура хандырылгазынга культура болгаш уран чүүл албан черлери, бот-тывыңгыр уран чүүлдүң улам ынай хөгжүдезин улуг рольдуг.

1972-73 чылдарда көдээниң бот-тывыңгыр уран чүүлүнүң республика көрүлдезин эртиирер дугайында шиитпирни РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК хүлээп алганы билдингир.

Уран чүүл көрүлдезиниң үш үелээ биистиң республикага эртеем. Хөй санныг коллективтер, бот-тывыңгыр артистер көрүлдеге кириштеннер. Чүгле бирги эдилеттиг 15 муң, ийи-гизинге — 4 муң ажыг, а соңгу эдилеттиг — 717 ойнакчы кириштенiң айтып болур.

Бо чылдың ноябрь 23—26 хүннеринде Кызыл хоорайга көрүлденiң соңгу эдилеттиг республиканың он ийи районнары база Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары кириштеккен. Улустуң чогаадылгавың ёзулуг байырлалы болган үк көргүзүтүнү кыызчылар улуг соңуургал-биле көргеннер.

Эртеен көрүлдеге бодаарга, бот-тывыңгыр уран чүүлде өзүлде бар хөөрү тодаргай. Жанр талазы-биле байлакталган ниити ыр үдеп турар оркестрлер, хомусчулар база сыгыт, хөөмей ансамбльдери тыптып келгилээн.

Юбилейлиг чылдың көрүлдези бот-тывыңгыр уран чүүлүнүң материалдыг базазының быжыглаарынга дузалаан.

Аңгы-аңгы жанрлар аайы-биле кажсы сайгарылгадан кылып көрээли. Каа-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң, Тандының, Барыын-Хемчиктиң ниити ыр коллективтери (түс-туста удуртукчулары эштер Одинокова, Доңгак, Мацепура, Хинкис) бедик деңнелдиг күүселдени чедип алган. Улуг-Хемниң ниити ыр программазы база багай эвээш. Оон өске коллективтерде шынары көшкак күүселдер көлдээн. Хөй үнүүг ырларның дыңналып келгенин өөрүнүүг болуушкун дижее аргажок. Бир кол негелде чүл дээрге үк коллективтербиң доктаамал ажылдаары күзенчиг.

Ийи-чангыстың ыры күүселдериндe совет композиторларның ырлары болгаш улустуң ырлары киргизеэн. Репертуар шилгилгеш ач-даа четпес. Совет композиторларның дээре чогаалдарын калбаа-биле ажыглаа чогуур. Аныяк өскенниң эстетиктиг кижилдилгезинге ооң салдары улуг. Ол ышкаш комсомольчу ырлар болгаш хамаазы дайын үезиниң ырлары эвээш. Классиктериниң чогаалдары мырыңай дыңналбаан.

Ниити ыр, ансамбль болгаш ыраажыларның удуртукчулары көрүлдеден илереп көстүп келген дараазында четпестерже кичээнгей салыры чугула. Белик үннерни чедир ап шыдавайн баар, үнүүн дыңналыр аянын таарыштырбас таварылгалар илереэн. Тыныштыг таарыштырары, үнүүн, сөстүң аяны дээн ышкаш чүүлдерже сагыш салза чогуур.

Инструменталдыг болгаш оркестр музыказында идиг бар апарганы өөрүнчүг. Чижээ, Бии-Хем районуң бот-тывыңгыр уран чүүл коллективи оруг улустуң хөгжүм херекселдериниң, үрер болгаш эстрада оркестрлерин көрүлдеге киргиштиргени черле эки.

Чамдык эстрада ансамбльдери солистерниң үнүүн дыңналыгрбайн баар таварылгалар хөй. Чамдык оруг, тыва-даа хөгжүм херекселдериниң оркестрлеринде инструментилерни шилээни таарымча чок. Аңаа күүседир чогаалдарның репертуарын шын шилиир болза эки.

Танцы уран чүүлүнүң өнза неперегнeй сайгыралы көрүлдеден илереэн. Барык-ла шупту районнар улустуң танцыларының программазын көрүлдеге киргеп. Бистиң чуртувустуң улустарының база давгызы чурттарның танцылары репертуарда киргеп. Хөп-сыннын болгаш өске-даа ниити ниимелде класталганын каас-шинник болганындан танцы күүселдерни улам байырлаачыг, хөгжүг кылдыр көстүп турган.

Тес-Хем, Эрзин, Таңды, Мөңгүн-Тайга, Тожу районнарның танцы белүктериниң составы хөй-даа, ол ышкаш танцылаарының культураазы бедик. Тыва танцы уран чүүлүнде билдингир апарган «Элдек шыңгыраш», «Аът чарыкшы», «Ивижилер» ышкаш танцыларның бот-тывыңгыр уран чүүл коллективтериниң репертуарында неперегнeй боюп турары өөрүнчүг. Боттары танцылар тургузуп, чогаадыкчы өзүлдени чедип алган коллективтер база бар. Тес-хемчилерниң «Ивижилер», «Аътыг кижилер», Тожудан—«Ивижилер», Эрзинден— «Чайлагда хөглээшкин» деп танцыларын мактап болур. «Пингвиннер», «Сылдыстар», «Даг-дугужулер» ышкаш чаа танцылар база көстүп келген. Чамдык коллективтерниң талалындан чогаадыкчы бодал ам-даа четпес. Молдав, бурят танцыларны хөй катап сайбап кааткан турда-ла, база катап көргүзүп туварын чедишкин деп санавас бис. Танцыларның үделегинче сагыш салыры ковчуг чугула.

Уран номчулга жанры бо көрүлдеге кескү черни эзлевейн барган. Бот-тывыңгыр уран чүүл коллективтери боже чугула кичээнгей салбайн турары тодаргай-дыр. Ындыг түрбүже номчуттунган чогаалдарның темазы янзы-бүрү. Дыннакчыларның сонуургалын чаалап алган күүседикчилер илереэн. Оларның чижээнге бот-тывыңгыр уран чүүлүнүң хөөчүн киржикчизин Андрей Моргунну, Сат Алдын-оолду, Михаил Конгарны дээш өскелерни-даа киирер бис.

Тыва улус шаандан бөөр-ле сыгыт, каргыраа, хөөмей ышкаш онзагай уран-мерген күүселде-биле ылгалын турарын кым-даа билир. Сыгыт, хөөмей күүселдези ийи-чангыс кижилерден ягелээш ансамбльдерге чедир черле элбек болган. Улуг-Хем, Таңды, Мөңгүн-Тайга районнарның ансамбльдериниң күүселдеэн эки болгулаан.

Оргкомитеттиң демдеглеп турары чүл дээрге, сыгыт, хөөмей ыыштарга ооң-биле ажыглаттынган инструментилерже онза кичээнгей салыры чугула. Тээлиниң Культура бажыңының ансамбли эки инструментилерни быыдырып алган. Ынчалза-даа күүселдениң шынары ам-даа кошкак. Бии-Хемден эш Тугур-оол, Таңдыдан эш Седипей ышкаш солист күүседикчилерни мактап болур.

Көдээниң бот-тывыңгыр уран чүүл көрүлдези моон-биле кыыгаарланмазы билдингир. Агитация-уран чүүл бригадаларының, улусчу театрларның, фото болгаш кино тырттырыкчыларының, улустуң уран-шевер мастерлериниң кылыгларының көрүлдези моон соңгаар эртер. Иркутскиге болгаш Москвага болур зона көрүлделериниге белеткелдиг калбартырыгчугула.

Республика көрүлдезиниң жюриниң киирип келген материалдарынга үңдезилээш, бирги чергениң дипломнарын Баа-Хем болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга тыпсырын орткомитет шиитпирлээн. Көдээ ишчилериниң культура хандырылгалы, материалдыг база, бот-тывыңгыр уран чүүл бригадаларының киржикчилериниң санының өскени, күүселдениң идейлиг утка-шынары дээш өске-даа чүүлдерни оргкомитет түүнел үндүрерде удуртулга болдурган. Часкы, күскү сезонунуг ажыдар үезинде агитбригадалар доктаамал ажылдаар суурлар аразынга концерттер солчулгазын организастап келген.

Улустуң аас чогаалын чыыр, ону сайгырадыр ажыл Мөңгүн-Тайгада эки тургустунган. Бөгүүн колхозчу ишчилер көрүлдеге хөйүү-биле киржип турар. Профессионал болгаш бот-тывыңгыр авторларның чогаалдарын концерт программазында таарыштыр киирген эки чедишкин.

Бот-тывыңгыр уран чүүл коллективтериниң мурнунда сөрүлгаар улуг. Улуг юбилейни чедишкиннiг үткүвүшаашкөдээ ишчилериниң культура хандырылгазынче хары кичээнгей салыры чугула. Чоннуң эгээртинмес байлак уран мергежилин дөлүт, бүгүн сайгырадыр дээш улам күжениишкинни ажылдаар апаар.

М. ХОМУШКУ,
Тыва АССР-ниң культура министри, оргкомитеттиң даргазының орлакчызы.

Найыралдың адрези — „ЭЛЕГЕС“

ССРЭ-ниң **50** чыл оюнга

«Элегес» совхоз республикада аң-не баштай тургустунган нуруне ажыл-агыйы. Ооң тараа шөлдеринге, малчын иоданнарынга Тываның баштайгы ажылчын аңгызының төлээлекчилери дадыгып маңналган. Амгы үеде бо хоочун совхозтуң 11 националдыг найыралдыг коллективи ССРЭ-ниң юбилейим нуш-ажылчы чедишкининиг утнуп турар.

Ол болза Совет эрге-чагырганың чартын чүс чыл болган оюнга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ВЦСПС-тиң турасиаалдыг тугунуң, сүт будуреринь новудедир талазы-биле улуг чедишкининнери дээш СЭКП Таңды райкомунуң болгаш райкүүсномнуң тураскаалдыг тугунуң эдилекчизи. Октябрь революциязының 40 чыл болган оюн 1957 чылда байырлап турда, совхозтуң адрезинге солун белек чедип келген. Ол болза Чехословак Социалистиг республиканың ак-көк өңнүг тураскаалдыг нуруне тугу болган.

Бо хоочун ажыл-агыйның кижилери бо хүннерде канчаар ажылдап, чурттап турарын солунның бо арнындан танымар силер.

★ ★

УЛУГ ЧААРТЫЛГАЛАР, АКЫ-ДУҢМА КИЖИЛЕР

Найыралдыг совет республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн үткүп тура, бүгү-де ажыл-агыйлар, албан организациялар, будурулгелер болчш совет кижи бүрүзү боттарының эрткен оруунче хая корнуп, чедип алган чедишкиниерин түнеп турар. Мынат үеде Тываның эң хоочун ажыл-агыйларының бирээзи истиң совхозтуң ажыл-ишчилери база-ла ынчаар кылып турар.

«Элегес» совхозтуң төөгүзү Улуг Октябрьның Төрээн чуруу — Совет Эвилели-биле тывчонуң бузуубас найыралынга хаңы холбаалыг. Чүл-не, кажан тыва чон эрге-шелээни чаа-ла холга алган, тускай үжүк-бижии беанн ок турар тагда — 1928 чыл борта Таңды эдээнге курсовом тургустунган.

Мурнунда өргеп чок черге тургустунган баштайгы ажылчый, ооң баштайгы чөпсек-ерексели, күрүне ажыл-агының артык күштүг араттарың чоргаараалын хайныктырып. Таңды эдектеринге болган бо улуг чаартылгалар Со, ет Эвилелиниң бүгү уластаның дузаламчызының ачызында боттанып аргалыг болган.

«Элегес» совхоз чылдан чыл улам озуп, хөгжүп орган. Амгы үеде ооң экономиказы ажыкнап, машина-техникале байлак, шыдалдыг-шыык ажыл-агый апарган. Бистиң ажыл-агыйывысты хөй ционалдыг найыралдыг өгле деп чугаалап болур. Ынчаа бистиң чурттуң он бир ваонаддарының төлээлери чылдан, чурттап турар. Совата бүгү-ле чаартылгалар, рунгаар деңшилгелиг бамнар оларның чаңгыс кижи демниг күш-ажылының азында тургустуруп турар. Ацаа хензиг-ле чижек лдыр бо чылдың дүжүт ш демселиниң маадырлап адап көрейн. Совхозтуң агыг комбайнери хакас Д. Бутоваев, аныяк комйнер-чолаачы тыва А. С. цгуш, чолаачы орус Н. И. гданов олар чаагай үнген күүтүг чидириг чокка ажаап ар дээш ёзулуг маадырлыг руун көргүскеш, шылгаинар.

истиң чон ортузунга агиорлап, пропагандистеп, тидиның кижизидилге ажыа ак сеткилдин-биле күүип турарларның аразында с Ф. М. Зверева, карачаев К. Бойчоров, бурят И. И. рев, тыва Д. Е. Оюн болн оскелерни-даа адап бо. Оларның шуптузу лекн, беседаларны тыва дыл рынга чорудуп турары со-.

овет кижилерниң эгээртинүүрүлүвүп үнер дөзү рының бузулбас эп-найыра. Ол мөңге найыралдан үттүнген ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 болур улуг байырлалы келген турум улам чоок-ан орар. Истиң партия анизацияларывыс ацаа утитур социалистиг чарышкажангызындан-даа тодар-

гай удуртуп турар апарган. Салбыр, ферма, бригада бүрүзүнге ооң түңнелдерин өйшаанда үндүрүп, чарыштыг дээштинь бедидериниң хемчегларын ап турары чаңчыл болу берген.

Партком болгаш ооң эге организацияларының совхоз будурулгелиниң шинтпирлиг участоктарынга коммунистерни хуваай тургузарын чедип алган. Оларның дузазы-биле, үлегер-чижээ-биле бүгү ажылышчилерге партийжи салдарны чедирип турар. Амгы үеде коммунистерниң күжүн мынчаар хуваай тургускан: хойжулар 8, трактористер, комбайнерлер — 18, чолаачылар — 10, саанчылар — 12 кижи ажылдап турар, а арткан коммунистер удуртур ажылда болгаш амыдырал хандырылгазының шугумунда хаара туттунган.

Күштүг мынчаар хуваай тургускан чорук бодунуң ажыктының көргүзе берген. Социалистиг хүзээлелерни кижи бүрүзү долдур болгаш ажыр күүседип, бүгү ажыл-агыйның планныг онаалдаларын боттандырынга оларның үлүг бедээн. Совхоз чылдың эрткен он айларында күрүнеге кодаа ажыл-агый продуктуларын садар үлазыбиле планныг онаалдаларын ажыр күүседип шыдаан болгаш боттарының болдунар арталарын санап көргеш, чылдың бүдүрүде планын декабрь 20-ге чедир бүрүн доозарын хүлээнип алган.

Совхозта техника, механизмнер көвүдээн, ону башкарып билир кижилер бисте ам четчир болу берген. Хөй күш үнер ажылдарны механизастаар, чер ажылының деңшилгелиг аргаларын ажыглаар, малдың ажаада-чемгерилгезин эжижидер талазы-биле бисте дыка улуг хемчегler чоруттунган болгаш чоруттунуп турар.

Үстүнде адаанывыс чедишкиннер ажыл-ишчилериң найыралының ачызында чедип алдынганын айтыр херек. Мал ажылының продуктуларын көвүдедир талазы-биле Бүгүэвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң чоокта чаа үндүрген Доктаалы база ол ышкаш комбикорм үлетпүрүүнүң ажылының эжижидер дугайында партия болгаш чазактың онзагай сагыш салып турары бистиң совхозтуң коммунистерин болгаш бүгү ажыл-ишчилерни улам сорук киирип турар. Ол хемчегларни бистиң партия-ажыл-агый актививиске база чугаалажыр бис.

Партия комитединиң хуралдарынга социалистиг чарыштыы организастаарын эжижидер дугайында айтырыгны үргүлүү чугаалажып келген. Ажылхеректиң үре-түңнелдиг болурунга ол улуг ролльдуг болуп турар. Илаңгыя Каък, Чал-Кежиг, Кулуун фермаларының аразында чарышты квартал айны-биле түңнеп, ооң тинлекчизинге шилчиир Кызыл туктуу болгаш 100 рубль түңнүг акша шаңналыш тыпсып, хойжулар болгаш саанчылар аразында чарышты ай саныида үндүрүп, ооң тинлекчилеринге шилчиир вымпелбиле кады 10, 20 рубль акша шаңналыш тыпсып турар бис.

Совхозта социалистиг чарыштың дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш демисел чогуур деңнелге чоруп келген. Ажыл-агыйда 38 кижи коммунистиг, күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты эдилеп турар болгаш 250 кижи ол атты эдилээр эрге дээш чаржып турар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш демиселде 650 хире кижи. азы бүгү ажылчыннарның 80 хуузу хаара туттунган. Оларның аразында 50 кижи ажылдап турар. Ажылагыйның адырларында политинформаторлар, агитаторлар, лекторлар шупту 100 чедир санаттынып турар. Олар партияның болгаш чазактың доктаал-шиитпирлерин чонга чедиишгир таныпбырлап, совет кижилерниң амыдыралчы чаагай чоруун бедидерине төлептиг үлүүн киирип келгеннер. Ховалыг Шопак-оол, Бумба Кызыл-оол, Овдар Куштаараң ышкаш идепкейлиг лекторлар бисте хөй. Амгы үеде бисте 2 теоретиктиг семинар, коммунистиг күш-ажылдың 4 школазы, марксизм-ленининиң 3 школазы ажылдап турар. Партияның болгаш комсомолдуң политөөредилгезинде 135 кижи, ооң иштинде 88 коммунист хаара туттунган.

Элегес хемниң унунда бистиң ажыл-агыйывыс улам озуп, сайзырап орар. Ооң-биле кады бистиң кижилериввистиң билиг-медереи улам бедип, ажылдап турар участогунга оларның бот-харыысалгазы бедээн. Совхозувустуң хөгжүдезивде богун бистериниң чоргаараанар үүлдеривистиң бир онзагай талазы кижилерниң угаан-бодалын болгаш культура талазы-биле сайзырагай болуп өскени болур.

Мацаа чаңгыс-ла чижектеп көргүлейн. Совхозтуң Кулуузун сүт-бараан фермазында мурнакчы саанчы коммунист Чечек Токпак-ооловна Моңгуш ажылдап, чурттап турар. Ол бо чылын бодунуң эки-тураз-биле Элегес ортумак школазының доозукчузу 4 уругну машина-биле инек саарынга ооретkеш, оларны ёзулуг саанчылар кылып каан. Ажылынга хандыкпыл, өскелерге үлегер-чижек деп чүве ол-дур. Ындыг чаагай ажыл-херекти будурун турар кижилер-биле бистиң совхозувус байлак деп чугаалап болур. Чижээлээрге, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады С. Т. Коржец-оолду бодап көрүнер. Ол бодунуң хууда үлегери-биле бүгү Тывада алдаржаан. Совхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи Ф. С. Тупицын 1944 чылдан 1972 чылга чедир совхоз будурулгезиниң хөгжүлдезинин дугайында бодунуң амыдыралчы чижектеринге үндезилээн солун лекция, бесседаны чорудуп турар болгай.

Амгы үеде совхозтуң ажылышчилериниң сагыш-сеткили, ажыл-херээ чүгле чаңгыс дозунга чагырткан: ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга төлептиг күш-ажылчы белектиг ужуражыр. «1972-73 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будуреринь болгаш белеткээрин көвүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын күүседиринип хемчегларын ап чорудары — ам бистиң кол сорулгавыс.

Д. МОҢГУШ,
партком секретары.

КОЛ АДЫР

Бистиң совхозту хөй нацпроплдыг, найыралдыг ажылагый деп адап болур. Ооң баштайгы тургустунган хүнүнден эгелээш-ле орустар, тывалар болгаш оске-даа нациянның кижилерн күрэкономнуң кол адыры болур мал ажылының хөгжүлдезинге төлептиг үлүүн киирип келгеннер. «Элегес» күрэкономнуң баштайгы тургустунган чылдарында чаңгыс кодан чедерчетпес шокар хойдан өске кандыг-даа чүзүн мал чок турган. Тывага тургустунган баштайгы бо ажыл-агыйның хөгжүп сайзыраарынга Улуг Совет Эвилели эгээртинмес дузаны чедирген.

1936 чылда мал ажылының өзээ тургустунган. Ынчан Совет Эвилелинден 700 баш меринос хойну, 70 будурукчу кошкарны алган. Моон мурнунда Тываның байдалынга остүрүп көрбээп ол хойларны аазырап, ажаарынга улуг бергедээшкиннер турган. Илаңгыя чиңге-нарын дүктүг хойларның кыткы үеде ооладашкының чедишкиннинг эрттирери тус черниң хойларынга чаңчыгып калган тыва малчыннарга дыка нарын болуп турган. Ынчан чаа тургустунган күрүпо ажыл-агыйының тускай эртемниглери база-ла чедишпес. Ынчалаадаа чоорту олар четчележип хел чыткан. Нарын дүктүг хой азырап, ажаарының дуржулгазын чыып эгелээр, ону Тываның байдалынга бир дугаар пептередир аас-кежик бистиң совхозтуң ажыл-ишчилеринге, тускай эртемниглеринге онаашкан.

Дөртен ажыг чылдың дургузунда бистиң хой малывыс улуг хөгжүлдени ап, баш саны муң-муң кылдыр озуп көвүдээн. Каш-ла саннардан көрүптээли. Сескн беш чылдың эгезинде совхозка 23927 хой, ооң иштинде 10516 төрүүр хой турган болза, беш чылдың төнчүзүнде шупту 28507, ооң иштинде төрүүр хойнуң баш саны 13145 чедир өскен болгай.

Бистиң совхозувус хой ажылдыг кылдыр санадып турар. Бо адырдан ажыл-агыйның ап турар орулгазы улуг. Совхоз эртken беш чылдың баштайгы чылында 195 муң рубль түңнүг арыг-орулганы ооң алган болза, беш чылдың төнчүзүнде ол сан 461 муң четкен. Чүгле дүктен алган орулгавыс безин 1965 чылда 69 муң рубль түңнүг турганындан, 1970 чылда 278 муң четкен.

Хойнуң баш санының өскенин, ооң продуктулуунуң бедээни дээрге мал ажылын сайзыдырының деңшилгелиг аргаларын чедишкиннинг ажыглап турар апарганывыста деп чугаалаар херек. Илаңгыя бистиң хойжуларывыс болгаш мал ажылының тускай эртемниглери хойнуң тарын боозадылгазынче онза кичээнгей салып турар. Чыл бүрүде совхоз төрүүр 9—10 муң чедир хойну, азы төрүүр хойнуң 90 ажыг хуузун чүгле тарын боозадып келген.

Тоску беш чылда малдың баш санын көвүдедир, ооң продуктулуун улам бедидер сорулганы бистиң малчыннарывыс салып алган ажылдап турар. Чаа беш чылдың баштайгы чылында 29181, ооң иштинде 14661 баш төрүүр хойлуг турган болзувусса, бо чылдың ноябрь 1-ге чедир шупту 30 муң баш хойлуг болуп турар бис. Хойнуң баш санын көвүдедири-биле кады ооң уксаазын экижидер дээш чүткүлдүг ажылдап турар бис.

Чыл бүрүде августа бүгү хураганны эр, кыс болгаш класының дайы-биле үскеш, мал ажылының тускай эртемниглериниң хайгаараалы-биле оларның семиртилгезин чорудары бисте чаңчыл апаргап. Чижээ. бо юбилейлиг чылын 9800 хире бо чылгы хураганы ынчаар үскен бис. Ону амгы үеде 12 одарда кадарып, ажаап турар. Аныяк малды эр, кызының, чүзүнүүн дайыбиле ынчаар класстай үзүп алгаш, эр хураганны эткe киирер кылдыр семиртир, кызыв—төрүүр коданнар кылдыр тургузар, дээди класстыг эр хураганнарны тускайлаап, будурукчулерге кадар. Бо бүгү ажылды эртемге болгаш мурвакчы дуржулгага үндезилеп чорудуп турар бис.

Аныяк малды онча-менди өстүрүп алыры. малдың ниити хөгжүлдезинге улуг ужурдузалының бистиң малчыннарывыс, тускай эртемниглеривис эки билир. Ынчангаш хураганнарның ажаалдазы, чемгерилгезинче онза кичээнгей салдынган. Бир хураганга-ла хүнде 300 грамм концентратты, 1 кг силосту, 2 кг саванны немелде чем кылдыр берип, одарладып турар. Шак ындыг рационга тургузарга, бо чылгы хураган чылдың төнчүзүнге чедир безин бирээзи-де 35 кг чедир деңзилиг апвар. Ынчаар өстүрери ажыктыг дөзүнинге бистиң малчыннарывыс бүүрээн.

Совхоз хойдан ацыда мыйыстыг бода малды болгаш хаванны база өстүрүп турар. Шупту 2230, ооң иштинде саар 800 хире инектиг бис. Хаван дүрген өзүүчел мал. Ынчангаш эткe хереглээр соругага-биле хаванны бо чылын 250 баш чедирер деп планнап алган турган бис, чылдың төнчүзүнге чедир ооң баш саны ол сандан 100 баш ажа бээр.

Элегесчилер ниитиниң малын өстүрер, ооң продуктулуун бедидеринге кол чүүл мал чемин четчир кылдыр нурлавырлап адыры дээрапи эки билир. Бо юбилейлиг чылда 2800 тонна сигенни, планда көрүнмээн-даа болза, 700 тонна сенажты, 48 тонна витаминниг сигеп далганын белеткеп алган бис. Саар инекке, чаш бызаага болгаш хураганга чулуктуг чемни бо кыжын шуут четчир кылдыр курлавырлаан, ооң ыпай 2900 тонна концентраттыг бис.

Мал кажаалары чедишпес хире болу бергенин барымдаалаап, бистиң малчыннарывыс болгаш тускай эртемниглеривис боттарының күжү-биле үш тур хой кажаасын тудуп алган. Бүгү 46 кодан болгаш фермалар кыпка удур септелгезинь шынарлыг чоруткан.

Мал ажылын хөгжүдериниң херээнге мергежээн кижилер-биле бистиң ажыл-агый байлак деп чугаалап болур. Илаңгыя бо юбилейлиг чылда төрүүр чүс хойга онааштыр 97—128 чедир чаш хураганны амеди доруктурган малчыннарга Долаан Дорлааны, Соңпалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үнн-оол Бавуун-оолду, Моңгуш Бичe-кысты, Түлүш Лозай-оолду. Оюн Самбаланы, Кыргыс Шожуң-оолду, Оюн Арамбалды болгаш оскелерни-даа адаары өөрүнчүг-дүр.

Идрис БОЙЧОРОВ,
совхозтуң кол зоотехниги.

Эльвира Сагандаевна Пихаеваны Кулузун сүт-бараан фермазының коллективи мактап чугаалажыр. Бо аныяк уруг бызаа ажаакчылап ажылдап турар. Ооң азыраан бызааларының бирээзи-де хонукта 800 грамм немелде деңзини берип турар.

АЪТ АНДАЗЫНЫНДАН ЭГЕЛЭЭН

Бистиң совхозту хөй ажылдыг деп сананып турар. Ынчалаадаа чогум ажыл-агыйның экономиказынга ооң техниказыпың киржилгези дыка улуг.

«Элегес» күрэкономның тургустунуп турда, ооң ажыл-агыйын колдуунда-ла хол-биже кылыр, аът андазыны, аът дырбаажы, сиген кезер ындыг машина безин дыка чегей турган дижир. Ынчангаш бистиң ада-огбелеривис бо ажыл-агыйны шуут-ла аът-биле тараа тарыырындан эгелеп хөгжүткен дизее частырыг болбас. Бистер, 70 чылдарның комсомолчулары 30 чылдарның үезинде ажылдап турган аңы-дунма, адаиедеривистиң шак ындыг күш-ажылын үнелээр бис.

Мен совхозта малчын ог-бүлеге төрүттүнген, үгбаларым безин малчыннар апарган намдарлыг кижи мен. Ынчалаадаа механизатор болуп ажылдай бергеним чылдагааны база үндезининг. Ажылымга ам таптыг-ла сес чыл чеде бердим. Үргүлүү трактористеп турар мен. Мээң үем-чергем техниктиг деңшилгелиг бедик үе-чадазывың кижилери болганда оларның аңаа сонуургалы улуг. Шынап-ла бодап-даа көрүндердаан. 1936 чылга чедир совхозка чаңгыс борбак демир дугуйлуг трактор турган болза, бо чылын бистиң парыгывыста 38 комбайн, 95 трактор, «С-100» маркалыг 2, «Д-535» маркалыг 1 бультозер, 4 автогрейдер, 1 экскаватор, яшы-бүрү маркалыг 64 автомашина бар болгай. Мээң механизатор өөрүм безин совхозта 100 ажыг.

Совхозту тургусчуп турган кызымаккай кижилерниң ыдыктыг херээн толептиг уламчылап турар бис. Мен бо чылын чүгле чер аңдарылгазын чорудуп келген мен. Күс дургузунда келир чылдың дүжүдүнге 500 гектар черни аңдарып белеткедим. Амгы үеде эш-ооруы-биле кады техниканың септелгезинче киирипкен мен.

Бодумнуң «ДТ-75» маркалыг тракторумнуң септелгезин кымны-даа мурнай доозар комсомолчу хүлээлгевн алган ажылдап тур мен. Ол ам удавас белениинь шугумунга туруптар.

Кыргыс АЛДЫН-ООЛ,
механизатор.

ОРУК ИЗЕКЧИЗИ, ООҢ ӨГ-БҮЛЕЗИ

РЕПОРТАЖ

«Коржец-оолдаар» деп сос бистиң республикавыс бүгүле булуңнарында нептерээн. Ол сос будун шимчээшкиннивиц ооң өскээр адаттынмас, тайылбыр чокка билдингир ады болу бергеп. Ол малчыннарның, илаңгыя хойжуларның амыдыралын суурларда чурттап, ажылдап турарларывыбыле домей, культурлуг болгаш чаагай болдурар дээй улуг эгелээшкин-дир.

Ырак-узак одарларда чайкыш дивейн, суурлуун магалыг амыдырадаан хоорук ажылдап, чурттавайн барып болур арга бар дээрэнн бүгудеге баштай бадыткап шынзыгкан, бодувуң соо-биле эшоорун эдерткеп кижи — Коржец-оол Санаа болган. Бо хүнверде ооң үлегерин эдерип, эллчеглиг ажылдарывче шилчээн, ёзулуг сууруун амыдыралдыг апарган малчыннар республикада хөй.

Чаа эгелээшкинниң орук изекчизи Санаа Түлүшович ам бо хүннерде канчаар ажылдап, чурттап турарыл, танышыптаалы.

Даштын ноябрь ай турааа, семис-шыырааа кайы ырактан-па ийлең костур, аныяк хөй тараа шөлүнде чаттыла берген оттап чорду. Фуфайкалыг, кышкы борттуг кижи кара аъдын узун тынындан чедип алган, даг белдеги таваар базып чор. Хойну хоюспазы-биле бис база-ла долганып, аңаа уткуштур чеде бердивис. Санаа Түлүшович эллчээн эрттирип, хоюн кадарып чорда ужураштывыс.

— Шыырак-ла децгилдиг хөй ышкаш-тыр? Чеже хире иргы?

— Чер базар боду 618. Бо чылын чаа алган хоюм чүве. Дунгужун төрүүр хойлар ийин бо. Чайын аки одарладып, күзүн тараа хоорааунувга семиртип алган бис — деп, хойжу тайылбырлай-дыр.

— Бо чылын оолдаан хоюм кырган-дижеп апарган болгаш төрүүр чүс хойга онааштыр

РЕПОРТАЖ

98 хураган бээр аргалыг болган ийин — деп, харын-даа ол коргузуглу безин хоомайзынган хоюнуг уламчылай-дыр.— Бо меринос хойлар бир эвес аки ажаап азырааар болза төрүүр чүс хойга онааштыр 130-даа чедир хураганны чайлыг ап болур мал чүве болгай.

Хойжу-биле хөөрежип турувуста хүн чүгүрүүнде кирип, хой боду-ла Коржец-оолдарның Тал-Аксында кыштаанче шуужуп киripкен. Аалаанчиилээн хой коданда кирип чорда-ла, немелде кылдыр бээр чемин өгнүң херээжен ээзи Татьяна Адыгжыевна каап белеткээн тур.

Хойжунуң идегелдиг дуваларлакчызы, беш уругнуң ээзи — Татьяна Адыгжыевна ажылгыры-биле чопуп кайгаткапарның бирээзи. Ол хойну ажаап, азыраарының аргадуржулгазын ыяк билиридеп ацыда, ооң тарын боозадылгазын безин боду чорудуп турар. Санаа Түлүшович хоюн кадарын чорда кадайы Татьяна боттарының коданын шагда-ла дооскап, чоок-кавы хойжуларның кодаларынга барып хой тарын боозадын турарын ынчан бияген бис.

— Беш кижиниң үжү школада, 2 бичиизи үзүктел чок ажылдаар уруглар садында. Ындыг эрткиже бис оларже шуут-ла сагыш салбас болдур бис ийин — деп, ол чугаалады. Кыштагда бажыңывче бисти чаладылар. Ында чүгле оруннар, стол, идис-сава шкавы бар.

— Мында бис чүгле эллчегдо хереглээр эт-сөптиг бис — деп эпчоксунган хевирлиг чугаалай-дыр.

— Суурга чурттаары дег таарымчалыг чүве кайда боор. Бүгү-ле хойжулар силер ышкаш шак мындыг культурлуг ажылдап чурттаар ой келир. Ол дээрге улуг ужур-дузалыг херек-тир — деп, бистиң-биле кады чораан дарга чугаалады.

Даартазында кежээ дорт хонукта кадарар эллчээн доозкаш, Коржец-оолдар чаңа бергенде Элегес суурга ужуражы берген бис. Малчынның оонуң херээжен ээзи садыглаар, бичии уругларын барып көөр дээш чоруй барган болду. Санаа Түлүшович бажыңының чанында бодунуң тудуп алган бичии чунар-бажыңын одаар ыяш чарган тур.

Совхоз төвүнүң бо малчыннар чурттаар чаа бажыңнарлыг бүдүн кварталын, Москвада дег, Черемушка деп адаар. Бир бажың-па 2 квартироллыг — мырыңай-ла суурда суурлаан, ооң иштинде 3 комнаталыг, ванналыг, газ плиталыг, ышкаш-ла ышкаш. Ынчангаш ол бажыңнарга кирип, ооң-биле таныжып, ам чүнү-даа көрүп, билип алыр аргалыг болган.

Татьяна Адыгжыевна уруглар садындан ацыда, кодаа Советке база кирер, ооң депутады болганда малчын эш-оорүнүң дилээн, негелдезинь күүскомга дыңнадыр. Үш уругнуң өөренип турарын Элегес ортумак школаның башкыларындан айтырып, чугаалажыр.

Коржец-оолдарның уруглары Катя, Слава, Надя школага өөренгеш, база чедип келдилер: бистиң-биле мендилешкеш, телевизор көрүп эгеледи.

Ша-даа четпээнде ог-бүле бүрүн чыглып келгеш, телевизорга үнүп турган кинову көргеш олурупту. Бис база оларга каттышпышаан, ог-бүленинь амыдырал-чуртталгазын сонуургаан бис.

Колхозтар, совхозтарның топтеринде, салбырларында турум чурттап турар кижилер-биле бир домей амыдыралдан чыдып калбайн чурттап орар, уруг-дарының амгы үеним бедик негелдезинге дүүштүр өөредип, кижизидерининь чогум-на оруун иэээн бодүүн ишчи С. Т. Коржец-оол шак ынчаар чурттап, ажылдап турар. Чүгле совхозтуң топ Кулузун салбырында безин Моңгуш Бичe-кыс, Түлүш Дорлаа, Сайын-оол Серенат, Сандакпан Чашпаадай, Кыргыс Комбу, Кыргыс Севек олар ышкаш, 6 хойжу ог-бүле ооң үлегерин эдерген.

О. НАМЧЫЛАК.

ЧУРУКТА: С. Т. Коржец-оолдуң ог-бүлези суурда бажыңында телевизор көрүп олурлар.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

АМЫДЫРАЛ МАГАЛЫГ-ДЫР

легеске күрүне ажыл-агыйы тургусту- туруа, мен бижик-билиг-даа чок ядыы турдум. Ону баштай амгы Чал-Кежигорганизастаанын билир мен. Чоок-кавы ы араттар, бистерге, күрэкономнуң тургунганы кайы хире өөрүнчүг болуп тури сактып кээр мен. Кижи бүрүзү орта ап ажылдаарын күзээр, ог-бүлези, кохелбээзи-биле Чал-Кежигни долгандыр үп чеде бээр түрлүвус.

Мен бодум хуумда борта 1934 чылда лдап кирдим. А мээң кадайым Се-Сүрүн Хүреп-ооловна мени мурнап лдап кирген. Өөмнүң хереэжен инек саап, ажаап турган. Мен үргүлер ажылынга, буга казып, тараа тарып ган мен. Бүгү-ле ажылды ынчан холкилир турган бис. Тарыяга шөлүн ынчан чөгенчиг—200 га хире, е аксын суггарар чер турду. Ол тараатарыырын тарып алыр, а күзүн ажаап да-ла түрээр турган бис. Кышты отшары, аът-биле бастырып келир чүве.

ыл-агыйның ёзулуг төвү-даа ынчан ан, Чал-Кежигге каш бажыңны долыр килис өглер турган чүве. Совхозтуң

амгы төвүнге 40 чылдар үезинде чаңгыс барак тудуп каан, соңгу кожуннардан келген ажылчыннар анаа чурттап турган. Ажылчыннар база улуг-ла ыыртынмас турган. Машина-техника дугайында чугаалаан-даа херек чок: каш аът андазыны, кошкан аът сөөртүр улуг терге безин ховар эдилел, аът-биле тараанны тавычалай кестирер машиналар бар. Кол чепсээвис хүүрек, айыыр, дырбаан, кадыыр — бо-ла.

1936 чылда меринос хой садып эккелген чүве. А 1938 чылда ол хой ийи кодан чеде берген. Ону безин ажаанзырап тургаывысты сактып келирге, ам харын-даа чөвенчиг-дир ийин.

Улуг Совет Эвилелиниң дорт ачы-дузазы-биле республикага баштай тургустунган бистиң совхозувус чоорту тускай эртемниглер-биле быжыглаттының келген. Богунгу «Элегести» 30 чылдарныы-биле канчап деңнээр боор. Муң-муң малдың, каш янзы болбаазырангай техниканың эзлери болуп аас-кежиктиг чурттап олур бис. Амыдырал кайгамчык-тыр.

Чооду ЧАЛБАА.
пенсионер, 1931 чылдан бээр СЭКП кемнигүнү.

АЖЫЛГА ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Тес-Хем районда көдээ ажыл-агыныӊ барык-ла 90 чыгам тускай эртемниглери ажылдап турар. Оларныӊ 28-зи дээди эртемниг, чартык кезии — коммунистер. Бо дээрге кайгамчык улуг күш. Көдээ ажыл-агый талазы-биле бо чылын чедип алган чамдык аки түннелдерге олар биче эвес улуг-хуулу киирип, тодаргай рольдуг болганы маргыш чок. Мал ажылыныӊ продукциязын бедидериниӊ, ону күргүнеге садарыныӊ чыл бүрүде өзүп турарында малчыннар биле оларныӊ ролю улуг. Мурнуку чылдарга бодаарга шору хөй дүжүттү ажаап ап, элээн хөй бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерни ажыл-агыларныӊ белеткээни база-ла оларныӊ шиитпирлиг киржилдезинден, организакчы салдардан болган. Мурнакчы малчыннар чыл санында көвүдеп, бо чылын 30 хойжу 95-тен өрү хураганны төрүүр чүс хойдан камгалап ап, 28 кижи бир хойдан-на 2,5 килограммдан, өрү дүктү кыргып алганында тускай эртемниглериниӊ билиг-мергежили, күжү база киргеп. Ол ышкаш ажыл-агыйларныӊ ажыы-бүрү участоктарынга чедимишкиннер оларныӊ киржилгези чокка бүтпес-ле болгай.

Районда көдээ ажыл-агыйныӊ хөгжүлдези дээш сагыш зарып, херек кырында боттуг, көдүү чүүлдерни кылып турар тускай эртемниглер хөй. Оларныӊ аразында бо районга 17 чыл иштинде ажылдап келген агроном П. Лузяниннии адап болур. Амгы үеде оон удуртуп турары суг ажыл-агыкыныӊ көдээ ишчилерге чедирип турар дузазы улуг. Чүгле сөөлгү ийи чылда безин Доозуннуг бугазыныӊ капитал септелгезин кылып, «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтарга культурлуг одарларны дерип дооскан. «Ак-Эрик» колхозтуӊ кол агроному К. Ооржактың, «Тес-Хем» совхозтуӊ кол экономизи С. Мөңгениӊ, «Сельхозтехника» салбырыныӊ кол инженери К. Лапчааныӊ, «Чодураа» колхозтуӊ механиги С. Долзаттың болгаш өске-даа он-он тускай эртемниглериниӊ кызымак ажылын көдээ ишчилер бедин-биле үнелеп турар. Хөй-хөй тускай эртемниглер мал ажылын улам экижидериниӊ, черни, техниканы ажыглаарыныӊ ажыктыын бедидериниӊ, эртемниӊ болгаш мурнакчы дүржулганыӊ чедимишкиннериниӊ непередиринче угланган ажыл-чорудулгазы-биле кады көдээниӊ ажыл-ишчилериниӊ ортузунга пропаганда болгаш агитас-массалыг ажылды идепкейлиг чорудуп турарлар. Чижээ, эштер М. Сарыгларны, И. Комбуну, Б. Даак-Хөөну, М. Сакпайны, Л. Айыкыны, С. Мөңгени, Г. Чаптыковту, У. Дөмүр-оолду, Н. Балчый-оолду маная адап болур.

Бо бүгүнү чураалап тура, районнуӊ көдээ ажыл-агыйында дүвүренчиг, берге байдалды демдеглевес аргажок. Бо дээш кол харыысалга көдээниӊ тускай эртемниглерининге онаажыр үжүрлүг. Чүге дээрге ёзулуг-ла олар көдээ ажыл-агыйныӊ организакчылары болгаш технологтары болгай. Сески беш чылда район кол-кол көргүзүглерни күүсеттпээн. Бо беш чылдыӊ ийиги чылында байдал оон дээредевес. Эрткен чылын күргүнеге эът, дүк садар планнар күүсеттинмээн. Бо чылын чамдык көргүзүглер эрткен чылдан безин дорайтаар чыгыы. Планга 42 тонна дүк, 700 тонна эът четпээн, мал бажы эрткен чылдыӊ деңнелинден кудулаан.

Чамдык тодаргай четпестерни ап көрээли. Эрткен бүдүн чылга бодаарга, бо чылын он айлар иштинде 2527 хире хой өлүп хораан. Чамдык чылдагаанныр-биле чергелештир, мал эмчилериниӊ талазындан малды аарывалын дээш баш бүрүнгаар хемчеглерни кошкак чоруткаӊы, эмнээшкин дээштиг эвес болганы, зоотехниктер малдыӊ ажаалга чемгерилгезин багай тургусканы база чылдагаан болган дизе чазыг болбас. Ады малдыӊ кызыраар чорук эвээжевейн түрарын зоотехниктерден өске ким харыылаарыл? Инектиӊ 44 хуузу быжаалаваан, 4560 хой, өшкү кызыраан. Депшилгелиг арга — тарып боозадылганы тоол корбес, ону четче организаставаас, сула эдержилгени ёзу барымдаалап чорудар таварылгалардан үштүнар өй келген. «Тес-Хем» совхозтуӊ чүс инээниӊ-не чүгле 45-жи бо чылын быжаалаан, мындыг байдал-биле тускай эртемниглер кажанга чедир эптежирил? Совхозтуӊ кол зоотехниги Г. Чаптыков, зоотехник-селекционер В. Сарыгбай олар моӊу бодаар ужурлуг.

Бо айтырыг чүгле чаӊгыс совхозка хамаарышпас. Малдыӊ өлүп хораанындан, кыыраанындан ажыл-агыйлар 667,8 мун рубльге когараан. Ол дээрге, бо чылдыӊ он айларында болдур эвеспе. 1970 чыл-биле деңнээрге, бо чылын хой бүрүзүнден 570 грамм дүк эвээш алдынган. А бо үеде малдыӊ продуктулуун бедидер дээш уксаажыдыла ажылын, чорудуп-ла келген болгай, ынчаарга түннелдер чүге куду болуп турарыл? Бир эвес бо чылын ийи чыл бүрүнгаар ышкаш хемчээлдиг дүктү хой бүрүзүнден алган болаа, дүк планы күүсеттинер турганыӊ санаашкыннар көргускен.

Чер ажылында база ындыг четпестер бар. Суггаттыг черлерниӊ чөгенчиг кезиин ажыглап турар бис. Дыка хөй шөлдерден күкуруза дүжүдү алдынмаан. Картофельдиӊ дүжүдү чөгенчиг эвээш болуп турар. Келир чылдыӊ дүжүдүнге белеткээр күскү чер аңдарылгазыныӊ планы 27-ле хуу күүсеттинген. Үрезин арыглаашкыны оожум чоруп турар. Хову-шөлдерниӊ ёзулуг эдлери, технологтары агрономнар чүнү көрүп турарыл? Камналга, бүдүрүлгениӊ орулгалыы дээш сагыш човаашкыны экономистер илереттейн турар. Бүдүрүп турар хамык продукцияныӊ бот-үнезин планнаанындан ушчок улуг. Ажыл-агыйларда экономиктиг анализ бюролары ажылдавайн, ай, квартал санында ажылагый чорудулгазыӊ өөренип көрбейн, тодаргай угланыышкыннар бербейн турар.

Машина, трактор эдилелиндe четпестер хөй. Аар ажылдарны механизастаары, келир үезин бодап кылган мал кажааларын тудары шиитпирлеттинмейн турарын инженер-техниктиг ажылдакчылар тоол көрбейн келген. Чамдык ындыг айтырыгларны чедимишкинниг шиитпирлеп болурун «Чодураа» колхозтуӊ дүржулгазы көргускен болгай. Ында чамдык ажылдарны механизастаан, эки шыпарлыг болаа кажаазын, хаван фермазын тудкан. «Бо колхоз даартагы хүн дугайын бодап турардыр» деп, ону көрүп чораан тускай эртемниглериниӊ үнелээнинге каттыжар апаар.

Чамдык тускай эртемниглер бодунуӊ билиин, дүржулгазын долу ажыглавайн, аңаа хамадарылга чок хүлээзилер күүседип турар таварылгалар бар. Партия организациялары колхозтарныӊ, совхозтарныӊ, өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле сырый харыызаалыг черлериниӊ тускай эртемниглери-биле ажылды кошкак чорудуп турарыныӊ фактыларын чоокта болган хуралга демдеглээн. Аңаа болган ижин-кара чок, шынгыы чугаадан чамдык бот-идепкей чок, харын-даа харыысалга чок тускай эртемниглер чогүүр түннелдерни үндүргү дег.

А. ДЕМБРЕЛЬ.
«Шынның» корр.

Чагаалардан одуруглар

ШЕФ-БИЛЕ

Эрткен субботада «Тээли» совхозтуӊ Туралыг бригадазыныӊ хойжузу Монгуш Очур-оолуӊ кыштаанга 16 кижи шефтеп ажылдаан. Кыштагда кажаанныӊ серизинии чамдык черлеринде ыяштарны солаап кырын довуракталн. Кажаанныӊ иштин казып коптаргап.

Шефке Д. Дугул-оол, К. Оруе-оол, И. Чигир-оол, Б. Калдар-оол дээш өскелер-даа идепкейлиг ажылданнар. Салбыр баштаар черинии даргазы О. Хомус-оол шефчилериниӊ ажылын башкарган. Кадарчы шефчилерге өөрүп четтиргенин илереткен.

К. ХУРАЛ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Тудугжу звено

Түлүш Сундуйнуӊ удуртқан звенозунда алды-ла кижи ажылдап турар. Составы эвээш-даа бол, оларныӊ бүдүрген ажыл-херээ коллективинге, чонунга мактадыг. Ол болза организастыг удуртулганыӊ ачызы, чаӊгыс эп-сеткилдиг күш-ажылдыӊ түннели болур.

«Найырал» совхозтуӊ Кара-Тал салбырыныӊ төвүнде ол тудугжу звеноныӊ уран-шевер холдары киришпээн тудуглар хөвар. Бо чылдыӊ үгле сөөлгү үш айларында безин олар малчыннарга бир чурттарга бажыӊын немей тутқан, инекке, хойга, чаш малга чаа кажааларны кыпган.

Салбырныӊ бо кышка белеткелинге хамаарыштыр ук звенону мактаары чөптүг. Олар кыска үениӊ иштинде элээн каш чурттарга бажыннарын, үш кыштагныӊ кажааларын септээн.

А. МААДЫР-ООЛ.

БӨДҮҮН ИШТИӉ КИЖИЗИ

«Сүт-Хөл» совхозтуӊ контора ажылдакчылары, кышкы үеде аңаа келген кижилер О. Д. Дажыныӊ күш-ажылын кезээде үнелеп келген.

Ондар Дембрелович ол конторага ам барык он чыл хире одакчылап ажылдаан. Бо аразында «чедир одаттынмаан», «ажылдаарынга таарымча чок» дээр хомудалдар болбаан.

Совхозтуӊ, ылангыя Суг-Аксы суурнуӊ чону О. Д. Дажыны печка салырынга мергежилдиг маетер деп баа мактаар. Ол бо чылын 14 печканы кылган, шынары база багай эвес.

О. БОРАШ.

КЫЗЫМАК, ЭРЕС КИЖИ

Шала бичежек кылдыр өстүрүп алган сегел салдыг, кезээде-ле хүлүмзүргей шырайлыг, буурул баштыг Маӊзыыр-оол ирейни бистиӊ сүрда танывас, ону хүндүлевес кижи барык чок. Ол ам таптыг-ла 74-түг. Мынчаар назылап кырый берзе-даа ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оон холдары ам-даа салдынмаан. «Аттыг-ла аныяксыг, адак-бышкаа чиик ирей, аа» деп, оон дугайында чаӊгыс чер чурттуглары аразында бо-ла чугаалашкан турар.

Ажыл-иш дээнде кырганынга чалынмас Куулар Баян-Мөңгеевич Маӊзыыр-оол ирейниӊ эрес-соруктуг чоруунга хамаарыштыр бир чижек. Бо чылдыӊ октябрь 17-ниӊ артени... Суурнуӊ чурттакчы чону туруп кээрге, хар элээн кылынады чаапкан болган. «Чүүдаа канчаар, сыпта турбушаан, база шаӊда савалаттынмаан оваа-оваа тараалар-ла ат болду» деп, кырганныӊ сагыш човаан сеткили кажангызындан артык дүвүрээн. Ынчап турда совхоз директору Д. С. Куулар радиога — бүгү күштү шаӊда тараа кырында болгаш шаӊныӊ ниити девискээринде харны аштап үндүреринче чарлаан. Ону дыӊнаваш, Куулар Баян-Мөңгеевич хетпезин туткаш, хамыкты мурнай айыттынган ажыл шөлүнге келген.

Үүле бүткен. Изирпиккен кырганныӊ арнында өөрүшкүнүӊ хүлүмзүрүү чайнап, сеткили хангап чаныпкан.

Ажыл-ишчи кырганныӊ амыдыралыныӊ эрткен оруун кысказы-биле допчулап чугаалаарга мындыг.

Куулар Баян-Мөңгеевич «Большевик» колхозтуӊ үндезилекчилериниӊ бирээзи. Ол черге МЧАЗ-ни организастажырындан эгелээш, ук колхозтуӊ (ам совхозтуӊ) тургустунарынга ол соруктуг киришкен. 1950 чылда колхоз тургустунганындан эгелээш, 7 чыл иштинде аңаа ниитиниӊ малын ол кадарган. Оон соонда 15 чыл дургузунда төп шаӊга кызымаккай, ак сеткилдиг ажылдап, совхоз дирекциязындан каш удаа шаӊнал, макталды ап келген.

Чиӊгир ногаан чай эртип, алдын сарыг үүс дүшкүже Артыы. Иштин бугаларда 1000 ажыг га шөлдүӊ тараазын кадарып, Маӊзыыр-оол ирей ону ажаан дооскүже харыысалгазын кошкатпаан. ССРЭ-ниӊ тургустунганыныӊ 50 чылыныӊ юбилейин төлептиг ажылниӊ-биле уткуур дээш Куулар Баян-Мөңгеевич амгы үеде шаӊда шудургу ажылдап турар. Совхозта комсомолчу-аныяктарныӊ чыыштарынга, ажыл-ишке Куулар Баян-Мөңгеевич ирей дег, кызымак болуӊар, оон үлегер алынар дээри аңаа-ла таварылга эвес.

М. КҮДЕРЕК.
Чөөн-Хемчик район.

НИИТИ КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮ ЧЕДИП АЛЫР

Комсомолчу Владимир Куля токарныӊ нарын мергежилин үш чыл бурунгаар шиӊгээдип алган. Ол ам Таӊды районнуӊ «Элегес» совхозунда машина-трактор мастерскаязында эми амылдыг септекчилерниӊ бирээзии. Аныяк токарь акы-дүӊмалышкы хөй национадыг ог-бүле — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниӊ тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскаатқан социалистиг чарышта киржип турар.

— Чарыштың сорулгазы — хомудап турарларны мурнаичыларыныӊ деңнелинге чедир көдүрери, мурнаичыларга чедери болгаш коллективтиӊ ажылынга ниити көдүрлүүшкүннү чедип алыры болгай, ынчангаш ажылга бүгү коллективтиӊ чедимишкиннииг болуру дээш ажылдаар бис — деп, ол чугаалап турар.

ЧУРУКТА: комсомолчу В. Куля.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Делегей бо хүннерде

Тайбыӊныӊ болгаш социализмниӊ чаагай чоруунга

Делегейниӊ парлалгазы СЭКП ТК-ныӊ Чиӊгине секретары Л. И. Брежневке баштаткан, совет партия-чазак төлээлериниӊ Венгрияда албаннын найыралдыг аян-чоруунче улуг кичээнгей салып турар. ВСАП ТК-ныӊ Бирги секретары Я. Кадар биле Л. И. Брежневтиӊ ужуражышкынының дугайында дыӊнадыгны солуннар онаалап парлаш, оларныӊ аразында хөй-хөй айтырыглар талазы-биле санал-онал солчуушкуну чүректин ханызындан акы-дүӊма найыралдыг байдалга эрткен деп демдеглеп турар. Үлетпүрүӊ чүгула төвү — Дьер хоорайга совет төлээлер кежигүннериниӊ чорааныныӊ, вагоннар болгаш машиналар бүдүрер «Раба» заводтуӊ ажыл-ишчилери-биле оларныӊ акы-дүӊма ужуражышкынының дугайында корреспонденциялар парлаттынып турар.

Будапештиниӊ солуннары совет партия-чазак төлээлериниӊ Венгрияда чоруп турарының дугайында материалдарны кол-кол черлеринде парлап турар. Ук аян-чоруктуӊ баштайгы хүннери безин бистиӊ партияларывыстың, чурттарывыс биле улустарывыстың аразында акы-дүӊма найыралдың бузулбас быжыныӊ бүзүрелдиг бадыткалы болу берген деп, «Непсабадшаг» солун демдеглээн. Эш Л. И. Брежневке баштаткан совет төлээлериниӊ аян-чоруу ийи чурттуӊ улустарыныӊ чаагай чоруу, бүгү социалистиг дем каттыштырылгазыныӊ чаагай чоруу дээш дем каттыштырып ажылдаарын быжыглаарынга киирген улуг үлүг-хуу бооп турар деп, солун бижээн.

(СЭТА).

ЧАДТЫҢ ЧАЗААНЫҢ ШИИТПИРИ

БАНГИ. (СЭТА). Чадтыӊ чазаа Израильӊ-биле дипломаттыг харылааларын үзер болган кады ажылдажылганыӊ бүгү хевирлерин соксадыр деп шиитпир үндүрген. Чадтыӊ депшилгелиг партиязыныӊ Политбюрозунуӊ болгаш чазааныӊ онаа хуралы доозулган соонда Форт-Ламиниӊ радиозун дамчыштыр республиканыӊ президентизи Франсуа Томбалбай ынчалдыр медеглээн.

Моон соӊгаар Чад республиканга Израильдиӊ төлээлерлиг турары ук чурттуӊ болгаш өске-даа акы-дүӊма африкан күрүнелериниӊ айыыл чок чоруунга ондактыг деп, президент демдеглээн. Израильӊ-биле дипломаттыг харылааларны үзер дугайында шиитпир «Чадтыӊ араб улустар-биле чаӊгыс эп-сеткилдиннге хамаарыштыр кавдыгдаа дадагалаашкынны» узуткаар» деп, Ф. Томбалбай айыткан.

Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг байдал африкан улустарныӊ айыыл чок чоруунга улам улуг айыылдыг апарган деп, ол девискээрде байдалга хамаарыштыр Ф. Томбалбай демдеглээн.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

КАИР. (СЭТА). Чоокта чаа Кувейтко араб чурттарныӊ даштыкы херектер болгаш камгалал министрлериниӊ чөвүлел хуралы болган. Ол чөвүлел хуралдың саналдаанын ёзугаар ук чурттарныӊ шериглериниӊ кол штабтарыныӊ даргалары декабрьниӊ 12-де Каирге чыглып хуралдаар.

Кол штабтарныӊ даргалары араб күрүнелериниӊ израиль дыӊнаткан.

Национал чөвүлелдиӊ хуралы

БЕРЛИН. (СЭТА). Дрезденге ГДР-ниӊ Национал фронтузунуӊ Национал чөвүлелдиниӊ калбак хуралы ажыттынган. Хуралга Национал фронтуныӊ район комитеттериниӊ төлээлекчилери киржип турар. Аңаа ГСЧП-ниӊ VIII съездизииниӊ үезинден бээр Национал фронтуныӊ чорутқан ажылыныӊ түннелдериниӊ болгаш оон сорулгаларыныӊ дугайында Национал чөвүлелдиӊ президиум кежигүнү А. Норден илеткел кылган.

Сөөк-язы ылгаашкыны

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тыӊ шериг-далай флодунда сөөк-язы ылгаашкыны үргүлчүлеп турар. Ноябрь 25-те субботада Оожум океанныӊ Мидуэй ортулуунда АКШ-тыӊ шериг-далай базазынга негдер биле ак кештиглериниӊ аразында сегиржиӊ алышкынар кыптыгыш үнген. Содаага 130 матрос киришкен. Оон түннелинде беш кижи балыгзаткан.

Ноябрь 26-да улуг-хүнде сөөк-язы ылгаашкыны АКШ-тыӊ Вирджинии штатта шериг-далай Флодунуӊ бир төвүнге иертерей берген. Аңаа шеригниӊ чагырга черлери негр-матростарны «буруулуг» деп чарлаан. Өске-даа ындыг таварылгалар хөй болган. Оон түннелинде 32 кижини карабажыңнал каап. Оларныӊ чаӊгызы-ла ак кештиг кижи болган.

Хельсинкиде хөй талалыг сүмележилге

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Айыыл чок чорук, кады ажылдажылга айтырыгларын чугаалажыр талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын белеткээринии хөй талалыг сүмележилгелеринге ниити-европа Чөвүлел хуралын херек кырынга белеткээриниӊ кол айтырыгларыныӊ талазы-биле ук сүмележилгелерге киржип турар чурттарныӊ төлээлекчилериниӊ сагыш-бодалын тайылбырлап чугаалажыры эгелээн.

Баштай ССРЭ-ниӊ Финляндияда элчизии В. Ф. Мальцев чүве чугаалаан. В. Ф. Мальцев ниити-европа чөвүлел хуралын эрттирер черинии болгаш үезинии, аңаа киржирлерниӊ составыныӊ, чөвүлел хуралдыӊ чугаалажыр айтырыгларыныӊ, ажылдаар чүрүмүнүӊ дугайында совет таланыӊ бодалдарын тайылбырлап чугаалаан.

Ниити-европа чөвүлел хуралыныӊ чугаалажыр айтырыгларын алгаш көөрге, Европаныӊ айыыл чок чоруунуӊ болгаш Европага күрүнелер аразында харылзаалариныӊ принциптериниӊ дугайында, долгандыр турар бойдустуг камгалаарыныӊ херээнге хамаарыштыр дем каттыштырып ажылдаары-биле катай, күрүнелер аразынга экономика, садыг, эртем-техниктиг, культура харылзаалариӊ калбартыр, Европага айыыл чок чорук, кады ажылдажылга органыӊ тургузар дугайында айтырыгларны ук чөвүлел хуралга чугаалажыры чогумчалыг болур деп совет тала сайгаан.

ПКАП-тыӊ пленумунга Э. Геректиӊ чугаазы

ВАРШАВА. (СЭТА). Варшавага ПКАП ТК-ныӊ пленуму доозулган. Пленумга аныяктар айтырыгларын чугаалашкан. ПКАП ТК-ныӊ Бирги секретары Э. Герек аңаа чүве чугаалаан.

Социалистиг ниитилелдиӊ кижизин, төрээн чурттуӊ бүгүнгү болгаш даартагы хүнүӊ тургузукчузун кижизидери-биле холбашкан айтырыглар эӊ чугула ужур-дузалыг.

«Аныяктарны кижизидериниӊ херээнге партияныӊ, күрүне болгаш улустуӊ сорулгаларыныӊ дугайында» ТК-ныӊ программа болур тезистери ПКАП-тыӊ, аныяктар шимчээшкининиӊ ажыл-чорудулгазынга, кижизидилге ажылынга алыр бүгү хемчеглерге ёаулуг удуртулга болур деп, Э. Герек чугаалаан.

Салгакчы аныяктарны ниитилелдиӊ күш-ажылынга кижизидерин аргежок чугула деп үнелээринче бо пленумнуӊ киржикчилериниӊ кичээнгейин угландырганы черле шын. Аңаа социалистиг бүдүрүлге черлери улуг рольдуг болур деп, Э. Герек оон ынай демдеглээн.

Ниитилелдиӊ бүгү кежигүнерин, ылангыя аныяктарны Маркс, Энгельс, Ленииниӊ идеялдарынга доктаамал кижизидер ужурлуг бис. Ол идеалар бистиӊ идеологиявыстың, политикавыстың үндезини болгай. Улуг Октябрь революциязыныӊ түннелинде ол үндезинге делегейде эӊ баштайгы социалистиг күрүне тургустунуп эгелээн. Оон бээр 55 чыл эрткен. ССРЭ-ниӊ 55 чылдыг төөгүзүнге ол үндезин быжыккан болгаш бистиӊ социалистиг дем каттыштырылгазыныӊ амыдыралынга чээрби бөш чыл дургузунда үндезин бооп келген. Бистиӊ салгалывыстың амыдырал дүржулгазынга, бистиӊ улузувустуӊ болгаш делегейниӊ депшилгелиг күштеринии дүржулгазынга быжыккан ол принциптер бистиӊ салгакчы аныяктарывыстың амыдыралга оруунуӊ угланышкын айтыкчылары болган турар ужурлуг деп, Э. Герек оон ынай чугаалаан.

Бо айның эгезинде ССРЭ-ниӊ болгаш ЮСФР-ниӊ аразынга экономика талазы-биле чаа чугула дутуржулга кылдыгаан, ийи чурттуӊ хөй-ниитии, эртем болгаш культура талазы-биле организацияларыныӊ аразында харылзаалар болгаш кады ажылдажылга чедимишкиннииг хөгжүп турар.

Югославияныӊ Социалистиг Федеративтиг Республиказынга Л. И. Брежневтиӊ чоруп чораанының үезинде хүлээп алдынган совет-югослав медеглеелде чугаалааны болза: «ССРЭ-ниӊ болгаш ЮСФР-ниӊ улустарыныӊ фашистиг кулданыкчыларга удур младырлыг кады демиселиниге каттыштынган пайыралы оларныӊ үнелеп четпес чедимишкиин болур. Ийи чурттуӊ улустарыныӊ пайыралы доктаамал быжыгып, ССРЭ-ниӊ болгаш ЮСФР-ниӊ тайбың база социализм дээш демиселиниге боттуг фактор болзуп дээш бүгү чүүдерии кылырлар».

В. ГОНЧАРОВ.

Югославияныӊ улустарыныӊ байырлалы

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияныӊ Социалистиг Федеративтиг Республиказыныӊ улустары бодунуӊ национал байырлалын—республика хүнүн дүүн демдеглээн.

Гитлержи эжелекчилерниӊ болгаш иштики реакцияныӊ тиилээвиниӊ түүнелинде төрүттүнген улусчу Югославия төөгү талазы-биле кыска үениӊ иштинде улуг орукту эрткен, ол тиилелге болза Совет Армияныӊ деткимчези-биле чедип алдынган. Улусчу эргечагырганыӊ чылдарывда чурткa үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырган, олар болза Югославияныӊ социалистиг орук-биле хөгжүүрүнге арганы тургускан, амыдыралдың бүгү эӊ чугула адырларынга: өөредилгеге, эртемге, культурага, кадык камгалалынга дүрген деп-шилгени кылырынга күчүлүг идиг болган. Экономиканы хөгжүдеринге чедип алдынган чедимишкиннер ондур улуг.

Бөгүнгү социалистиг Югославия — ол дээрге амгы үениӊ сайзырааңгай индустриалдыг күрүнези-дир. Республика хүнүн байырлаарының бүдүүзүнде Югославияның Коммунистер эвилелиниӊ органы, неделя санында, үшер «Коммунист» солун мындыг солун чурагайларны парлаан: чурт болза 1939 чылга бодаарга барык 11 катап хөй, ынчаарга дайын соолундеги 1946 чылга деңнээрге 14 катап хөй продукцияны ам бүдүрүп үндүрүп турар. Экономиканың кол адырлары оваа дүрген темпибиле хөгжүп турар. Дайын мурнундагы үеге деңнээрге нефть тывыыры 83 катап, химиктиг продукциялы бүдүрерп 39 катап, пойнуу — 15, аллюминийниӊ—26, мебельдии—28, ядик-хептии — 60 катап өскен. Үлетнүрүүн чаа хөй адырлары тургустунган. Югославия автомобильдерии, радиоприемниктерии, телевизиорларны, соодукчуларны болгаш өске-даа хевирлериниӊ продукцияларын делегеннииӊ эӊ дээре хевирлериниӊ деңнелиниге бүдүрүп турар. Экономика талазы-биле хөгжүлдеде шиитпирлеттинмээн айтырыглар, бергелер база бар, ынчаза-даа оларны ажыл эртериниӊ оруктарын Югославияда чүткүлдүү-биле дилеп турар.

Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының ажылчы чоннары боттарының национал байырлалын политиктиг улуг идепкейлиг байдалдың үезинде уткаан. Бүгү чуртта—партия организацияларында, бүдүрүлгелер болгаш албан черлериниӊ коллективтеринде Югославияның Коммунистер эвилелиниӊ даргазы И. Броз Титонуӊ болгаш ЮКЭ-ниӊ Президиумунуӊ күүсекчи бюрозунуӊ чагаазын калбаа-биле чугаалажыр чорup турар, ол чагаазда болза Коммунистер эвилелиниӊ чаӊгыс эвиин быжыглаарынче, чурттуӊ эргелеп башкарынга, ажылчын ажгыныӊ болгаш пиитилел хөгжүлдеэнниӊ амыдыралчы айтырыгларын шиитпирлээринге оон ролюн бодидеринче угланган хемчеглер-нин айтыкылаан.

Делегей талазы-биле Югославия болза тайбыӊны быжыглаарынче угланган политиканы чорудуп турар. Югославия — Европаныӊ айыыл чок чоруунуӊ, делегейниӊ улустарының аразынга кады ажылдажылганың айтырыглаарын боттуу-биле шиитпирлээринииӊ идепкейлиг талалакчызы. Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының социалистиг чурттарбиле, ылаӊгыя Совет Эвилелинбиле үре-түнелдерлиг харылзаазы чыл-чылы-биле үлам улуу-биле сайзырап турар. Эрткен чылдың сентябрьда болгаш бо чылдың июньда СЭКП ТК-ныӊ Чиӊгине секретары Л. И. Брежневтиӊ ЮКЭ-ниӊ даргазы, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи И. Броз Титонуӊ аразынга болгулаан ужуражышкынывары ол харылзаалардыӊ сайзырадырының күүлүг идиг бериишкиин болу берганын айтыкылаан.

Делегей талазы-биле Югославия болза тайбыӊны быжыглаарынче угланган политиканы чорудуп турар. Югославия — Европаныӊ айыыл чок чоруунуӊ, делегейниӊ улустарының аразында харылзаалар болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларын боттуу-биле шиитпирлээринииӊ идепкейлиг талалакчызы. Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының социалистиг чурттарбиле, ылаӊгыя Совет Эвилелинбиле үре-түнелдерлиг харылзаазы чыл-чылы-биле үлам улуу-биле сайзырап турар. Эрткен чылдың сентябрьда болгаш бо чылдың июньда СЭКП ТК-ныӊ Чиӊгине секретары Л. И. Брежневтиӊ ЮКЭ-ниӊ даргазы, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи И. Броз Титонуӊ аразынга болгулаан ужуражышкынывары ол харылзаалардыӊ сайзырадырының күүлүг идиг бериишкиин болу берганын айтыкылаан.

Делегей талазы-биле Югославия болза тайбыӊны быжыглаарынче угланган политиканы чорудуп турар. Югославия — Европаныӊ айыыл чок чоруунуӊ, делегейниӊ улустарының аразында харылзаалар болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларын боттуу-биле шиитпирлээринииӊ идепкейлиг талалакчызы. Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының социалистиг чурттарбиле, ылаӊгыя Совет Эвилелинбиле үре-түнелдерлиг харылзаазы чыл-чылы-биле үлам улуу-биле сайзырап турар. Эрткен чылдың сентябрьда болгаш бо чылдың июньда СЭКП ТК-ныӊ Чиӊгине секретары Л. И. Брежневтиӊ ЮКЭ-ниӊ даргазы, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи И. Броз Титонуӊ аразынга болгулаан ужуражышкынывары ол харылзаалардыӊ сайзырадырының күүлүг идиг бериишкиин болу берганын айтыкылаан.

Делегей талазы-биле Югославия болза тайбыӊны быжыглаарынче угланган политиканы чорудуп турар. Югославия — Европаныӊ айыыл чок чоруунуӊ, делегейниӊ улустарының аразында харылзаалар болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларын боттуу-биле шиитпирлээринииӊ идепкейлиг талалакчызы. Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының социалистиг чурттарбиле, ылаӊгыя Совет Эвилелинбиле үре-түнелдерлиг харылзаазы чыл-чылы-биле үлам улуу-биле сайзырап турар. Эрткен чылдың сентябрьда болгаш бо чылдың июньда СЭКП ТК-ныӊ Чиӊгине секретары Л. И. Брежневтиӊ ЮКЭ-ниӊ даргазы, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи И. Броз Титонуӊ аразынга болгулаан ужуражышкынывары ол харылзаалардыӊ сайзырадырының күүлүг идиг бериишкиин болу берганын айтыкылаан.

Делегей талазы-биле Югославия болза тайбыӊны быжыглаарынче угланган политиканы чорудуп турар. Югославия — Европаныӊ айыыл чок чоруунуӊ, делегейниӊ улустарының аразында харылзаалар болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларын боттуу-биле шиитпирлээринииӊ идепкейлиг талалакчызы. Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының социалистиг чурттарбиле, ылаӊгыя Совет Эвилелинбиле үре-түнелдерлиг харылзаазы чыл-чылы-биле үлам улуу-биле сайзырап турар. Эрткен чылдың сентябрьда болгаш бо чылдың июньда СЭКП ТК-ныӊ Чиӊгине секретары Л. И. Брежневтиӊ ЮКЭ-ниӊ даргазы, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи И. Броз Титонуӊ аразынга болгулаан ужуражышкынывары ол харылзаалардыӊ сайзырадырының күүлүг идиг бериишкиин болу берганын айтыкылаан.

Бүгү-эвилелдиң ном тарадыр айы эгелээн

НОМНАРНЫ—ЧОНГА

«ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскаатқан парлалга үндүрүлгелерин пропагандалаарының болгаш тарадырының Бүгү-эвилел шалыпчы айының дугайында доктаалды Центросоюзтуң баштаар чери болгаш күруне садыының база хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел Топ Комитеди хүлээп алган. Шалыпчы айны бо чылдың декабрь 1-ден 31-ге чедир чарлаан.

Ук доктаалга үндезилээш бистиң республикага шалыпчы айны чорударын Тыва респотребсоюзтуң баштаар чери база садыг ажылдакчыларының болгаш хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң президиумуу шиитпирлээн. Аңаа кооператив организациялары киржир. Аңаа калбак хөй-ниитинин эң идепкейлиг киржилгези кончуг чугула.

Улуг юбилейге тураскаатқан янзы-бүрү номнарны, бистиң туртувустуң улустарының бүзүлбас найыралының, бежен чылдар дургузунда ССРЭ-ниң чедиишкиннериниң дугайында номнарны көдээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга тарадыры шалыпчы айның чугула соруглазы. Ном садыгларының мурнакчы аргаларын ажыглап, хөй-ниитинин ном пропагандазынче калбаа-биле хаара тударын база кол түүл.

ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскаатқан бистиң чуртувустуң ангы-ангы дылдарынга үнгүлээн үндүрүлгелерни калбаа-биле пропагандалап тарадыр, ай болгаш чыл планнарын хуусаа бетипде күүсеткен, номну тарадып садыгларын организастаан кижилер шалыпчы айның тиилекчилери болур. Ном садыгларынга делгелгелерни болгаш витриналарны калбаа-биле организастаар. Партияның XXIV съездиниң шиитпирлерин, ССР Эвилелиниң 50 чылынга хамаарышкан материалдарны пропагандалап турар номнар-биле библиотекаларны хандырар апаар.

Ном тарадылгазының шалыпчы айында хөй-ниитинин ук ажылче хаара тударын онза чугула. Бо талазы-биле байлак арга-дүржүлге Каа-Хем, Бии-Хем районнарның база Кызыл хоорайның ном тарадыкчыларында бар апаргал. Номнуң хөй-ниити тарадыкчыларының саны өскен. Юбилейге тураскаатқан шалыпчы ай үезинде хөй-ниити тарадыкчыларының саны улам көвүдээри чугаажок. Номнарны бүдүрүлгелерге, албан организацияларынга, колхозтарга, совхозтарга — чер болганга эң нептеренгейи-биле тарадыры чугула. Автолавкаларга, бүгү-де садыгларга номнарны садыглаарын калбартыр.

А. МАЛЫШЕВ.

Тыва респотребсоюзтуң ном садыглаар кылдаанының эргелекчизи.

НОМ ДУГАЙЫНДА

● *Билиглерниң үндезини — номга ынак болуңар.*
М. ГОРЬКИЙ.

● *Ном чок бажың дээрге-ле, сеткил-сагыш чок мага-ботка дөмей.*
ЦИЦЕРОН.

● *Чүү-даа бодаавас кижи дээрге, чүү-даа номчувас кижи-дир.*
Д. ДИДРО.

● *Бир-ле чүүлдү номчуп турар кижи, номчуттуклайн турар кижиден каш катап хөйну билир болур.*
В. БЕЛИНСКИЙ.

● *Үш хонук дургузунда чаа ном номчуваска, чүгаа безин чалгаарынчыг апаар.*
(Үлегер чугаа).

● *Номчаккың дүгайым эвес, а билип алганыңны чугаала.*
(Үлегер чугаа).

● *Эртемнерни — номдан тывар, эртикчи — черден калар.*
(Тыва үлегер чугаа).

● *Ном чокта — дезегей каранғы. Ном чокта — даскындыр бүмбей.*
Д. ЛОНДОН.

ЧУРУКТА: Тожу районнуң бот-тыынгыр ыраажылары көрүлде үезинде.
А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ШЫДЫРААЧЫЛАРНЫ ӨСТҮРЕР

Кызылда шыдыраа клуву ажыттыганы хоорайның спортчу амыдыралында өөрүшкүдүг болгушкун.

Шыдыраа клуву амдыызында баштайгы базымнарны кылган. Хоорайның шыдыраа федерациязының хуралынга клуб чөвүлелин соңгаан, бо чылдың төнчүзүнде болгаш 1973-чылдың эгезинде ооң чорудар ажылының планын тургускан. Ооң кол-ла соруглазы клубка хөй кижилерни хаара тударын болур. Ону чедип алырда шыдыраанны калбаа-биле пропагандалаар. Мынчангаш ноябрьның дыштанар хүнүнде бир шыдыраачы хөй кижи-биле хары үзүн ойнаар сеанстыларны чоруткан. Аңаа хоорайның шыырак шыдыраачылары киришкен.

Клубтуң бирги чери дээш швейцар системага шыдыраа маргылдаазын дыварыда организастаар. Шак мындыг оюннарны эрттирериң чаңчыл болдурарын көргеп.

Шыдыраачыларның теория болгаш белеткел талазы-биле билиг, мергежилин бедидер дээш ажылды план үзүгаар чорудары клубтуң кол харылаар айтырыг. Бо ажылды талымчалыг организастаарда клубка инструктор-методист кижи негеттиниң турар.

Чоокта чаа бистиң республиканга РСФСР-ниң Чыргыышкын министерствозунуң күш-культура болгаш спорт талазы-биле методизи В. Гришин чөрээн. Шыдыраа шинчээшкининиң эртүзиастызы, ыяка хөй чүүлдерниң автору эш Гришин Тыва АССР-де школачыларның ортузунда шыдыраа спортунуң байдалын хандыр аналиэтеп көргеш, Кызылда уругларның спорт школазының чанында шыдыраа салбырын тургузарының чугулазын демдеглээн.

Аныяк шыдыраачыларның ортузунда чамдык ажылларны чорудуп турар. Хоорай школаларының дружиналарының бирги чери дээш маргылдааны чылдың-на эрттирип келген. Пионерлер бажыңының планын үзүгаар школачыларның ортузунга чоруткан ажылының түпелиинде ыяка хөй эки белеткелдиг аныяк шыдыраачылар бар апарган. Оларга В. Лямин, В. Бурхинов, И. Толпышев, С. Шепановский, К. Беляков болгаш өскелер-даа хамаарыжыр. Хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң хоорайның бирги чери дээш маргылдааны аныяктар ортузунга эрттирип турар болу берген.

Ынчалза-даа бо хемчеглер амгы үениң негелдезин хандырып шыдавайн турар. Хоорайның командалар арасынга маргылдааны, шыдыраа бөлүктерин эрттирбестээн. Кызылдың болгаш республиканың мергежилдиг шыдыраачылары-биле теория болгаш белеткел ажылдарын план үзүгаар чорутпайн турар. Шыдыраа клубунуң баазазынга секция ажылар айтырыг тургустунуп келген. Ол талантылыг спортчуларны чүгле илередир эвес, харын шыдыраанның дузазы-биле чаа кижилерни кижизидеринге дузалаар.

Өске черлерниң дүржүлгазынган алган көөрге, кайда шыдыраанны сайзыраадыр дээш боттуг хемчеглерни ап турар болдур, шын мергежилдиг шыдыраачылар өзүп турар. Бо соруглазы шиитпирлээринге хоорайның шыдыраа клуву кол рольду ойнаар үжүрлүг.

Н. ШИШИГИН.
спорт мастеринге кандидат, шыдыраа талазы-биле Тыва АССР-ниң чемпиону.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

Чонуң ажыктыг дыштаныылгазын эжиндер база оларны спортче хаара тударын хемчеглерни Таңды районнуң «Тилелге» совхозунуң партия комитедп ап турар. Соңгу үеде янзы-бүрү спортчу маргылдааларны организастаарынче кичээнгейни шала салып, ону боттандырып эгелээн.

Совхозтуң клубунга тыва күреш, хостуг күреш, шыдыраа маргылдаалары болурун баш бурунгаар чарлаан. Ону коору-биле хөй кижи чыглып келген.

Баштай тыва күрешке 16 шилиндек моге күжүн шепеишкен. Оларның хөй нуруузу совхозтуң механизаторлары. Спортчу демиселдиң түпелиинде ажыл-агыйда спорт чөвүлелиниң даргазы Владимир Тежиң шүүлген. Александр Оюң үжүүрлеишкен. Монгуш Хойлак биле Александр Монгуш үшкү-дөртку черни үлеп-кеннер.

Чараш девирр талазы-биле хоочун мөгөлер Ооржак Моге, Ооржак Калдар-оол өскелерден илгалдыг болган.

Совхозтуң аныяктары хостуг күрешке ковчуг ынак. Олар республика болгаш район маргылдааларынга кашаа киржип, шаңналдыг черлерни чаңгыс удаа эвес алган. Бо хостуг күреш маргылдаазынга 23 моге киришкен. Дешин ээлп-биле Клим Оюн, Владимир Амбаржы, Монгуш Эрес-оол, Сергей Монгуш олар тиилеп үнгенивер.

★ ★ ★

«Тилелге» совхозтуң бирге чери дээш шыдыраа маргылдаазынга Кур чер суурнуң 11 шилиндек шыдыраачызы киришкен. Элээп кап хуу үргүлүлээн маргылдаанның түпелиинде өөредилге комбинадының башкызы, бирги разрядчы Ооржак Сейдаш 95 сантиметр алган, тиилеп. Кур чер ортумак школазының башкызы, хоочун шыдыраачызы Василий Дармажап йөнги чери алган.

Тиилекчилерге шаңналдарны тывыскан.

Хостуг күреш болгаш шыдыраа маргылдаалары хөй кижи киржикчилиг, организастыг эртирериниг башкы Ооржак Сейдаш идепкейлиг киришкенин мактаан.

К. КАЛЫНДУУ.

«Араатгының» тиилелгези

ЕРЕВАН. (СЭТА). «Араатгының» футболистери УЕФА-ның кубогу дээш маргылдазга Германиянын Федератывтын Республиказының «Кайзерслаутерн» командазын боттарының шөлүүге хүлээп алган, кызымаккай демиселдиң түпелиинде чугула тиилелгени чедип алган. Оонуң түпнели — 2:0 боон доозулган.

Командаларның йөнги уҗуражышкыны ГФР-ге декабрь 13-те болур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

МОСКВАДАН

18.00—«Ут». Информастыг программа. 18.20—18.30—Чайсар. 18.40—Эртеминиң болгаш культураның чугула айтырыглары. «Кижиниң мээзи». 19.10—Өңнүг телевергүзүг. «Кара даг». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

20.35—Телемедээлер. 20.55—Телемедээлер. 21.05—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.10—«Арагачыларны судтап тур бис». Суд залыдан репортаж. 22.30—«Үе». Информастыг программа. 23.00—Өңнүг телевергүзүг. «Төрээн черим, сеңээ ынак-тыр мен». Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сээн-биле мен» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дертелээн бис» 10.00, 15.00, «Дошкуурал дугайында баллада» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЮСТОК»: Киночыныды 15.20, «Херээженнер болгаш берсальерлер» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Эртс-бурунгу тоол» 10.00 «Сойгалаашкын» 11.50, 13.40, 15.30, «Шагалыг ыяктыг кижи» 17.20, 19.10, 21.00, шактарда.

ТАҢДЫ кежии

Алдын-оол ДАРЖАА.

(Төнчүзү. Эгези №№ 276, 281 «Шында»).

ХҮНИЕР билдиртпейн эртип-ле тур. Эң-ле үвелиг чем тараа дугайында бистиң эргелиг чылыг бодалдарывыс боттуг ажыл-херектер болуп, чидириг чокка ажаан алган дүжүдүүс чиңге-чиңге оорлалар боон чаттылып, изивейн серии таптыг кургап, каракка кестүп, холга ойдүгүп турда, сагыш-сеткил сергек болбас арга чок. Базыр, Адза бис үш аразыста суг өтпес найыралдыг мындыг бис, деминг сааскан теве тудуп тээр дээш дег, хүлээдилгеп ажылды оон-моон сегиргилеп алгаш, кайы-кайыысты хилектеп-биле кызып-кызып, хирт кылып-ла турар бис деңер даан.

Чаңгыс ажылга, чаңгыс чүткүлге алыскаш, сагыш-сеткиливине бала тааржып, ботбодувуска бүзүреливис деп-дээш, чүү-даа чажырышпас апаргаш бис. Мен бодум хүүмда Базырны кады төрээн акым дег хүндүлөөр мен, мээң дугайымда оон чылыг сагыш-човаашкынын черле мындыг болур ужурлуг чүве дег хүлээп ап чаңчыгып кагдым. Алда бодумну ийис кыстар кылдыр бодаар мен. Чаңгыс педен төрүттүнмезе-даа, чаңгыс ишке дадыгып турар болганда, сагыжым таалап ханып чорбайн кавчаар ийик мен.

Мен чамдыкта тей бажыңга селгүүстээш келгеш, бир ыяш ынакшылымны соңгевейн турар болганымда, ол арай кударанчыг болган, мынчангаш шүлүк база кударанчыг хоон-биле доозулган:

Ынчалза-даа удаваанда
Ынакшылым мендеп ырап.
Ыыт-даап чок, хая көрбейн,
Ырак черже аъттаныпкан.

Сактырымга, эки-ле чогаал үнду ышкаш. Мен «чогаал» деп адап тура, бижээн чүүлүмүнүң шынарын чугаалавайн, ону кара угаанымм-биле чогаадып каан мен деп уткаңы илередип ор мен. Оомну дагын номчаашаш, шүүмчүлелдиг ёзу-биле сайгарып, элээп шорлуп олурдум. Ынакшылын адаанда соглеп турар болганда, чүге «соглеттинмээн ынакшыл» дээнял? Балаптайн дээш, дап бергеш, соксап кагдым: ырларда безин мындыг хевирлиг чүвени ырлажып-ла турар болгай. Ынчалза-даа шүүмчүлелге дыңнанғыр бодуруубиле эгезинң хажыылынга, та вариант болдуң, та эпиграф болдуң, номчаан кижи-ле биилгей аап дээш, «Ой, та канчаар» деп бижип кагдым. Шүлүктүң ийи дугаар одуруунда «Чежө мынчап чоруур мен ам?» деп состер чевен, харын-даа хыйланчак ышкаш дыңналды. Солуур чүве тыпкадым. «Чогаалчы мен бе мынчаш, шыпап-даа болаа?» дээш бодум бодумну ооржуттум. Шүлүктүң он бир дугаар одуруглында «ону» деп сөстүң дакпырлай бергенин опчок болду, элээп боданып алгаш, сагыжымны шору, солуп дүжүрүттүм:

Дүнүг өттүр оодду бодап,
Ону кым-даа билбезин дээш,
Ооржумнаан чыдар болдум.

Бодум безин билбейн, кыстың ыглап чыдарын бижипкен болганымда, кударанчыг тоңчу мырыдай эптиг ышкаш сагындырды. Солуннарда үнүп турар шүлүктерден дээредевес-даа болза, таан кончуг дора эвес шүлүк болду, авыяк авторнуң баштайгы чогаалынга келдереалиг болур-ла ыйнаан деп, бодумга хамаарышпас, оске кижи дугайында чүве ышкаш, хүдүмүүрүп бодандым. Ынчалза-даа чүвени канчап билир дээш, чогаалдың адаан доора шыйгап, номчукчуга мынча деп чагаалаадым: «Шоотпас сен чүгле шүвө». Чогаалчы кижи болза ынчаар чаңнаар, номчукчудан кортар-ла ыйнаан, а чогаалчы эвес кижи болганында, туралым-биле кылыш болур турган-дыр мен ийин. Ажыы-биле соглээрге, бодум бодумну шүүмчүлеэнмээ-даа, оске кижиниң шүүмчүлелиндең камгаланырым ол-дур ийин, эдептиг чүве боор.

Чогаалымны өөрүмге көргүзүксээрим кончуг. Ол хпремде овааралчыг болур деп шиитпирледим. Канчаар-даа бодан көөрге, сеткил-сагыш чүлдү-чүрек херээ нарын болбас арга чок. Баштайгы номчукум Алда болур ужурлуг. Чогаалымны оон чоокта чаа алган чагаазының хевирче суптум. Ол чагааны Базыр биле биске номчуп берген чүве, авазы каш сөс бижээн, чагыш сургаан чорду. солуп ам база номчууру чугаажок. Шынап-ла бир хонганда демги салазымны тонумнуң кармаандан тып алдым. Алда ону номчаш, номчубчута мээң бижимелимни хөме аазы «чогаадыкчы мынчаар чаңнаавда, номчукчу чоонган, чүү дудаан» деп дег, погаан будук-биле мынча деп каан болду: «Канчап шоодар чүвел, эш. Сеп шүлүк чогаадып болур-дур сен, эш. Дыка тааржыр-дыр». Эжимниң чымчак сөстери мени өөрту. Ынчалза-даа оон чаныда бир өскерлиишкин болганы, бир-ле чүве оон сеткилинге дээнкени чугаажок. Алда дораан-ва адгырып үнер боор. Базыр-даа номчуур, ол ажырбас, а шаңны бир кылдыр халыыр болза, толүк эрте бэр деп бодаан чүве, ол ындыг эвес болду. Оон ыйнай Алда чугаазынга канығ-бир чаа болгаш хөктүг сөстү ажыглаан чоруур кижи болгай, бо удаада «эш» дээниинден оске онзалаңыр хире домак чогу чиктиг болган. Ол өскерлиишкинин чаңгыс дээреавиде эскербээнимни ам-даа кайгаар-дыр мен.

Бир чоок кижимниң детькомчезив алдым, ам бирээзинге көргүзер-дир деп, чаш уруг ышкаш, сагыжым достүнмейн салып тур мен ийин. Базыр чагаа биживес, аңаа чагаа-даа келбес кижи чүве, ынчангаш баштайгы арга таарышпас. Хаая таакпы тыртар, чылыгып аар дээш мындыг чүве ыйнаан, даң бажында буруласа буруладыр боорга, оозун бодааш, саналымны напирос интивче суптум. Бирде бүзүреливис эвес, бирде каттырыңгыг-даа болза, мээң чогаалым чедер дээш черинге четкен хире боду. Баштай уетпээн боор азы Базыр эктиргээ-биле оске кижиге папиросу-биле катай берипкен боор деп, сестип бодап турган мен, ынчалза-даа оолдуң чаңы мени бодандырыпкан. Аңаадазы дег эвес, дыка-дыка бодаңып, чаңгыс черже үр-ле көрүп алдап олургулаар, чүве айтырарга дыңнавас апартан, а оон педерезе, Алда биле бис ийи хорүй бээр боорувуска, чажыра-чажыра, ийи папиросту үзаштыр тырта каапкаар-даа чаң тып алган. Ажырган бе дээрге, чогум боду бпеэ хевээр, дузаарган база одчаан. Алда биле бистиң акыыс дег ажаагаш, харагалзаан чоруур, каяктары безин мурнукуузундан артык хоюг, чымчак болу берген. Ынчаарга чүү болган чоор? Мээң чогаалымның кандыг салдары ол ирги? Кударанчыг одурутлардан болчук ирги бе? Оларны чүге-ле демей бергеним ол, оон башка Базыр акыйның сагыжы дыш чорбас бе кылдыр бодагылаап, мээң бодумнуң сагыжым база сагыш эвес чор ийин.

1972 чылда футбол шаңналдары

«ГРИГОРИЙ ФЕДОТОВ АТТЫГ» деп шаңналды шылгаранғай совет футболистин дугайында тураскаал кылдыр Армияның төп спорт клуву 1958 чылда тургускан. Ону чурттуң чемпионалынга хамыктан хөй бомбук эрттир тепкен командага тылсыр. Бо сезонда Ворошиловградтың «Заря» командазының болгаш Киев «Динамозунуң» халдаар футболистери удурланыкчыларының хаалгазынче кайыларында 52 катап бомбук эрттир тепкен. Киевчилер өскелерниң шөлдеринге ойнаш хөй санныг бомбук эрттир тепкен, ынчангаш шаңналды оларга тыпсыр.

«ЗҢ ЗКИ БОМБАРДИРГЕ!» деп шаңналды 1958 чылда «Труд» солуннуң редакциязы тургускан. Бо удаада киев «Динамозунуң» ойнакчызы Олег Блохин-14 катап бомбук эрттир тепкеш, хамыкты мурнаан.

Никита Симонян 34 катап бомбук эрттир тепкеш, чурттуң чемпионаттарының рекордун чедип алган. Ынчан, 1950 чылда И. Симонян москва командазы «Спартакка» ойнап турган. Ол команда бо чылын Киевтин динамочуларының эрттирген маргылдааларындан ажыр алды маргылдааны чоруткан. 1965 чылда Олег Конаев (Армияның спорт клуву, Донда-Ростов) 27 катап бомбук эрттир тепкен, оон командазы ам киевчилернин ойнаан маргылдааларындан ажыр ийи маргылдаага ойнаан.

«ЗРЕС ОЙНААР ААЛЧЫ». Сезон түнелдерин ёзугаар удурланыкчыларының шөлдеринге ойнаш эң хөй сан алган командага украин аныяктар солуну «Комсомольское знамяның» ол шаңналын ереван «Арарадының» футболистери алган (он беш маргылдаага 16 удуг алган түнелдиг). Ол шаңнал дээш маргылдаа алды чыл дургузунда ойнаттынар.

«ТИИЛЕЛГЕЖЕ ТУРА-СОРУНТУУ ДЭЭШ». Эң баштай ол шаңналды 1962 чылда «Советская Россия» солун чарлаан. Ук шаңналды тыпсыры удурланыкчы-биле ужуражышкышпарга хөй сан алган турарып барымдаалаар негелделиг. Ам «Динамо» (Киев), «Днепр» (Днепропетровск) болгаш «Зенит» (Ленинград) командалары үш-үш ындыг тиилелгени чедип алган. Аңаа «Днепрнин» ойнакчылары маргылдаага киевчилер биле ленинградчыларның удурланыкчыларындан ажыг түнелдерлиг командаларны ажып апкан. Ол хүндүлүг шаңналдың солери чогум-на дээди чергелиг маргылдаага баштай киришкеннер.

«ЗҢ ЗКИ ВРАТАРЬГА». Киев «Динамозу» биле ССРЭ-ниң шилиндек командазының хаалга кагалакчызы Евгений Рудаков «Огонёк» журналдың ол шаңналын соңгу дөрт чыл дургузунда үш катап алган. Ук шаңналдың тургустуунаныңдан бээр он чыл эрткен.

«ДЕПШИЛГЕ ШАҢНАЛЫ». Эрткен сезонда турганынга деңнээргө, маргылдаага эң кескү «депшилгелиг» болу берген, дээди болгаш бирги чергелиг командаларга тыпсыр ол шаңналды Киевтиң «Рабочая газета» солунунуң редакциязы тургускан. Ону ССРЭ-ниң 1972 чылда чемпионнары, эрткен чылын дөртку черни алган «Заря» команданың футболистеринге тыпсыр. «Заря» кол болгаш солуушкунуг составтары-биле эң аки түнелдиг—77 удуг санын алганы дээш ССРЭ-ниң футбол федерациязының шаңналы-биле шаңналдырын база чедип алган. Ол шаңналды ССРЭ чемпиону — команда эң баштай алган.

Ворошиловградчылар үш ийикпе оон-даа хөй катап бомбук эрттир тепкеш санын ажыр алганы дээш неделя санында үнер «футбол—хоккей» журналдың редакциязының 1961 чылдан бээр тыпсып келген «Хөй сан шаңналын» база алган.

«ТУК АЛДАРЫ» — казахстан аныяктарының «Ленинская смена» солунунуң шаңналын ССРЭ-ниң бирги шилиндек командазының составында хөй ойнакчыларын киирген командага бээр. Эрткен сезонда ону алыр ээрени «Динамо» (Киев) чыдап алган.

(СЭТА).

Совет гроссмейстерлер — мурнунда

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сан-Антонионда делегейниң хөшыдырга маргылдаазында ийи совет гроссмейстер—Карпо биле Керес мүрнап чоруп турар.

Олар сойгаарлаткан оюнларны уламчылап ойнаан соонда мурнуку одурүгже киртеп. Дапияның гроссмейстери Ларсен-биле Керес он шак дургузунда ойнаан соонда, 91 дугаар клюте удуп каан. Ол дээрге ук маргылдаанның эң ыр оюну болгаш Ларсеннин эң баштайгы уттуруушкуну болган. Керес АКШ-тың шыдыраачызы Сейди-биле сөглаарлаткан оюнну үргүлүүлээш, ону база-ла тиилээн.

Ынчангаш чеди ойнаашкынының соонда Карпов биле Керес алды-алды санныг мурнай берген. А Керес кымгадаа уттуртаан. Гликович 5, Ларсен—4,5, Петросян — 4,5 санныг.

«АГААР»

Богун республикага булуттаар, хар чаар. Мурнуу-барыын утланыышкынның хат кошкак болур. Агаарның температуразы даглыг черлерге 9—14, өскелериге —17—22 градус соор.

Кызылга булуттаар, хар чаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы 20—22 градус соок болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, проваганда киличинин 23-54, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи аммырал киличинин 37-13, культураа киличинин 23-54, көдээ ажыл-агый киличинин 21-47, үлетпүр киличинин 22-64, чагаа киличинин 41-27, информацияа база совет тургузуг киличинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС-01121

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
2
СУББОТА
№ 284 (9062).
Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Бистиң чуртувустуң улустарының акы-дуңма улуг найыралының үлегер-чижээ

УЛЬЯНОВСК. (СЭТА-ның корр). В. И. Ленинниң төп музейиниң Ульяновск салбырының кол көргүзүг залында декабрь 1-де көргүзүг делгелгези ажыттынган. Делгелгени ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан. Ону тургузарынга эвилелдешкен он беш республиканың эң эки скульпторлары биле шуткукчулары киришкен. Хөй национальдыг Совет күрүнениң үндезилекчизиниң төрүттүнген хоорайынга белек кылдыр олар боттарының республикаларының хүлерден шуткаан сүлде демдектерин чорудуп берген. Хөй метр дурттуг панонун кол кезии — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиннин кончуг улуг Сулде демдээн Ульяновскиниң мастерлери А. К. Павлов, В. Г. Попов күүсеткен.

Ол улуг чурумал тураскаал көргүзүү ССРЭ-ниң улустарының найыралын, хөй национальдыг Совет күрүнениң экономиказының, күчү-шыдалынын өзүлдезин, социализмнин делегей системазын бызыглаарынга оон ролюн көргүскен улуг салбыр-биле доозулган.

ЧЕПЕЛЬ КОМБИНАДЫНГА СОВЕТ-ВЕНГР НАЙЫРАЛ МИТИНГИЗИ

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның тускай корр). СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары эш Л. И. Брежневке болгаш Я. Кадарга Чепельдиң хүндүлүг кадр ажылчыннарының адын тывыскан дугайын дыңнадырга, чыыгланнар адын таскаатқыны-биле үткээннер.

Эш Л. И. Брежнев харыы сөс ап, чүве чугаалаан, төлээлерге, Совет Эвилелиниг хамаарыштыр эп-найыралчы чыыг сестер дэш төлээлериниң бүгү кежигүнериниң омуразының чүректиң хамыыдыңан көрүп четтиргинниин илереткеп.

ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ене Фок," ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Будапешт хооркомунуң бирги секретары К. Немет олар совет төлээлер-биле кады аңаа бартаннар.

Ол будүүлге черинек удуртукчулары-биле, комбинаттың мурнакчы кижилери-биле ужуражыышкын болган. Партком секретары Ш. Борбей чыыгланнар диңмиттиг адын часкап турда, эш Л. И. Брежневке, совет төлээ кежигүнерине чүректиң хамыыдыңан байыр чедиргеш, Леонид Ильич Брежневтиң Чепельде келгеи дээрге, заводтуң амыдыралынга ажок улуг болуушкун-дур дээрзин онаалап демдеглээш, ажылчыннарның хөй муң кижилиг коллективиниң омуразының илереткеп.

Комбинаттың бүгү заводтарының коллективтериниң дээш ёзугаар эштер Л. И. Брежневке болгаш Я. Кадарга Чепельдиң хүндүлүг кадр ажылчыннарының адын тывыскан дугайын, чыыгланнар адын таскаатқыны-биле үткээннер.

Эш Л. И. Брежнев харыы сөс ап, чүве чугаалаан, төлээлерге, Совет Эвилелиниг хамаарыштыр эп-найыралчы чыыг сестер дэш төлээлериниң бүгү кежигүнериниң омуразының чүректиң хамыыдыңан көрүп четтиргинниин илереткеп.

Эш Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң партия-чазак төлээлериниң кежигүнери — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның Бирги секретары В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. А. Тихонов, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, Эстонияның" КП ТК-ның Бирги секретары И. Г. Кэбин, ССРЭ-ниң ВУР-да элчини В. Я. Павлов, а ол шыпкан төлээлер-биле кады ВУР-да чеде бергеи СЭКП ТК-ның кежигүнү К. В. Русаков, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү А. М. Александров оларны чыыгланнарта таныштырган.

Эш Л. И. Брежнев, совет төлээ кежигүннери өөлүг металлдар заводунга, а ол шыпкан станок кылыр заводка барганнар. Совет эш-ооруң баргаи-на цехтериге оларны чүректиң хамыыдыңан, акы-дуңма ёзугу-биле үткүп-хүлээп ап, чечектер тутсуп, бригадалар деп терлериниге ат салырын дилээр турганнар. Эш Л. И. Брежнев ажылчыннардан канчаар амыдырап, ажылдап база дыштанып турарын айтырып, чепельчилерге чаагай чедиишкиннериниг болурун күзээн.

Заводтуң хүндүлел деп терлериниг эш Л. И. Брежнев, Совет төлээ кежигүнерге мынчаар бижип каан: «Совет Эвилелиниң төлээлери Чепель комбинадының ажылчыннары-биле ужуражыышкынындан сеткил ханыышкыннығ болган. Бызыг кадыкшылдыг, аас-кежиктиг болган бүдүүлгеге эки чедиишкиннериг болурларны бистиң аргым өөнүктеринивиске, силерге ыраен тур бис».

Совет ажылчылар заводтарының цехтерин көргеи соонда, комбинаттың спорт ордузунче чорупканнар. Аңаа совет-венгр найыралдың хөй муң кижи киржикчилиг митингизин болган.

Эштер Л. И. Брежневти, Янош Кадарны, совет төлээ кежигүнерин аңаа бут кырынга туруп алгаш, диңмиттиг адын часкаашкыны-биле үткээн. Митингиниң киржикчилери: «Найырал!», «Найырал!» — деп, өөрээл садыл турганнар.

ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Будапешт хооркомунуң бирги секретары К. Немет митингиниң допчу сөс-биле ажыткан. Совет партия-чазак төлээлериниң баштыңы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиигиве секретары, совет улустуң шылгарактай удуртукчузу, интернационалист-революшчу, бистиң улустуң ышкы ынчу оглуу эш Леонид Ильич Брежневке эң-не эң-найыралчы ёзугуүнүң байырын чүректиң ханызындан чедирип тур мен деп ол чугаалаан.

Совет партия-чазак төлээлериниң кежигүнерине, бистиң хүндүлүг совет ажылчыларывыска шуптузунга базаа чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Совет партия-чазак төлээлериниң амгы бо аян-чоруу совет болгаш венгр улустарының арагызына бижиг чаңчыл апарган найыралды улам ханыладырының оруунга чаа чүүлээ үе-чада боот турар-дыр. Ынчангаш бо аян-чорук бистиң партияларывыстың, чазактарывыстың, улустарывыстың арагызында найыралды улам бижыттаарынга идиглиг боот, акы-дуңма кады ажылдажылганы, бистиң интернационалчы чаңгыс эвивисти улам бижыттаарын дээрзинге бүүрүүр бис деп ол чугаалаан, бөгүнгү митинг ол бүгүнүн чаа бадыткалы болурунга идегелии илерегейлээн.

Оон соонда Немет Чепельдиң металлургия комбинадының токары Л. Домьянга сөс берген.

Ол Чепельдиң ажылчыннарының мурнуңан эң Л. И. Брежневке болгаш Совет Эвилелиниң партия-чазак төлээлериниң кежигүннериниг чүректиң ханызындан байыр чедиргеп.

Бистер, Чепельдиң ажылчыннары, эш Брежневти үткүп-хүлээп алырынга шагдаа белеткеттеп улус бис. Совет Эвилелиниң бекен чыл оюн демдетээриниге белеткенип турар совет эштерде ажыл-ла хөй деп чүвеин бизир бис, чогум-на оон ужурунда ол биске улуг аддар боот турар. Ол байырлал дээрге, бистиң база байырлаывыс болур, чүге дээрге, бистиң чуртувус, Чепельдиң ажылчыннары Совет Эвилелиниң ачы-дузазы-биле чүүлү чедип алганын кажан-даа үттас.

Совет болгаш венгр улустарның найыралын Чепельдиң коммунистериниң быжыы-биле кампаан турарын Л. Домьян чугаалаан, совет партия-чазак төлээлериниге болгаш эш Брежневке маңаа байыр чедирер аас-кежиктиг болдувус деп, ол чугаалаан.

Индирде **Анна Шипош.** Мен «Гольдбергер» фабрикада ажылдап турар мен деп ол чугаалаан. Бодумнуң ажылым үезинде Совет Эвилелиниң чагыы-биле кылып турар продукциязының хүнүүн-не көрүп тур мен. Ынчангаш Совет Эвилели-биле найырал деп чогум чүл дээрзин херек кылында шуут көрүп турар мен деп, ол чугаалаан.

Ол найыралдың болгаш эң-хүүнүң чазбышыгыг чаагай салдары бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларындан коступ турар. Акы-дуңманың найыралы амдаа калбарып, ханылаар болзуп деп венгр аныяктар өмуразының үзел-сорукту илередиксеп тур мен. Бистиң ыдыг күзелдисти совет аныяктарга дамчыдарын эш Брежнев, Силерден дилеп тур мен. Ол ышкаш бистен эш хүүнүң байырын дамчыдарын база дилеп тур бис.

Дараазында металл үлетпурүнүң эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы инженер М. Мишкен чүве чугаалаан. Өөнүктер-биле ужуражыышкын кандыг-даа кижиниң амыдыралынга уттүүдүрбес артар болгай. Бистиң удуртукчуларывыс болгаш эштер Брежнев биле Кадар-даа бистиң улустар арагызына харылааларының быжыглаары болгаш хөгжүдерин дээрге бодтарының чарылбас херээ деп савап турарынга онза өөрүп турар бис деп, ол чугаалаан.

ВСАП ТК-ның Бирги секретары эш Я. Кадар митингиге чүве тугаалаан.

Оон соонда СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары эш Л. И. Брежневке сөс берген. ССРЭ-ниң партия-чазак төлээлериниң баштыңы Чепельдиң ажылчыннары бүт кырынга туруп келгеш, ону диңмиттиг адын часкаашкыны-биле үткээн.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаалыының соонда К. Немет митингиниң киржикчилериниң омуразының аңаа өөрүп четтиргинниин илереткеп.

ВСАП-ке, чазакка, венгр улустуң социалистиг тургузукчу күш-ажылынга хамаарыштыр чылыг сестерни чугаалааны дээш мында олуруп турар бүгү кижилер улуу-биле өөрүп четтирдинге деп ол чугаалаан.

Совет улус, оон партизы, бодунуң 50 чыл оюн демдеглээр деп турар хөй национальдыг Совет Эвилели марксизм-ленинизмниң идеяларынга шынчы болдуруңга үлегер-чижээ болбушаан, делегейниң социалистиг системазының бактаан болгаш хөгжүрүүнүң, бүгү социалистиг чурттарның хамаарышпас чорүүнүң кол-да магадылалы, бүгү делегейге тайбыңның үдеенниң оюн турар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чыл оюн сидерниң-биле кады демдеглеп турар бис деп, К. Немет чугаалаан. Совет эрге-чагырганың бактаан турар-биле 9 хуу өскен. Амгы беш чылда ол 60 хуу немей өзер, ол дээрге Венгриянның дашты-кы садыг саарылгазының 35 хуузу болуп турар. Эрткен беш-алды чылдарның дургузунда бистиң культурлуг харылзааларывыс, культурлуг солчулгаларывыс ийи катаа өскей.

Совет эртемнин болгаш культураның байлак чедиишкиннери-биле доктаамал таныжырга биске улуг дузаны чедирип турар. Оон-биле кады бистер он миллион венгр улустуң эң эки ураң-чечен чогаалдарын, культуразының аздарлыг ажылдакчыларын, культура чедиишкиннериниң 248 миллион совет улуска, оон хөй санныг улуг, биче улустарынга таныштырып болгай бис.

Ынчангаш бодунуң Төрээн чуртунуң, социализм херээнниң ээ-харыысалгазын бодап чоруур венгр бүрүүң, бистиң бүгү чонувус: Совет Эвилели-биле бистиң харылзааларывысты бүгү адырлар аяңы-биле хөгжүдери, калбартыры болгаш быжыглаары — бистиң чонувуска амыдыралы ужурдуглыг болгаш оон келир үеэниң магадылалы деп өөрээл турар.

Эргим эштер!

Венгр-совет интернационалчы харылзаалар эрткен бежен чылдарның хайныышкынныг, төөгүлүг болуушкыларының байдалдарында хөгжүп, быжыг келгеи, бистиң найыралывыс венгр улустуң бодунуң хостакчызынга өөрүп четтиргинниин илереткеп-ээшкини-биле сиңниккеи болгаш ол найырал бистиң шын бялгенивыс интернационалчы сонуургалдарга долузу-биле дүжүүп турар. Ол эвээш эвес, ынчалзаок чугаа болза биске хамаарыштыр оон-да улуг чүүлүн дугайында чоруп турар.

1917 чылдың ноябрь 7-деп эрээлээш бүгү делегейде чаа, тодаргай политиктиг сигнал — Совет Эвилелиниге хамаарыштыр дыңналып турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн үеден эгелээш Венгрияга, бүгү делегейдээ-биле бир дөмей, капиталистиг тургузуунуң талалакчыларга, империализмниң чалчаларын Совет Эвилелиниге удур турган, а ажылчын аңгыны хостаарының талалакчылары, социализмниң, улустарны дараалдан хостаарының талалакчылары Совет Эвилелии деткип келгеи.

Венгрияның ажылчын аңгыы, бистиң улузувус — социализм идеяларының ёзулуг талалакчылары. Ынчангаш бистиң чонувус төөгүлүг болгаш ооң-да чылдагаанвардан аңгыда, бодунуң принципиалдыг бүүрелиниг-биле венгр-совет найыралдың тургузукчуларының болгаш талалакчылары болуп турарлар. Империалистер, кадчаалдыг реакционерлер болгаш оларның ялыы-бүрү дуңмачылары Венгрияның Улусчу Республиказы-биле Совет Эвилелиниң арагызына харылзаалар-ларының дугайын үргүлүү хөй-биле бижип турарлар. Бистиң найырал-ывыска олар ёзулуг-да хөөн чоктар, ынчангаш олар оны баксыразырыг, оолга чадаарды ялыы-бүрү ажыдып

(Уланчызы 2-ги нүүлдэ)

Эш Я. КАДАРНЫҢ чугаазы

Эргим эш Брежнев!
Хүндүлүг хураал!
Эргим эштер! Өөнүктер!

Маңаа, Чепельге, венгр ажылчын шинчээшкининиң шивээзинге, бодувус аравыска бистиң улуг эвилелчивис, акы-дуңма совет улустуң шылгарактай төлөолекчилеринге байыр чедирер арганыг болганывыс бо чугула болуушкун-дур бисти хаара тудуп, өөрүп турар-дыр.

Венгр коммунистериниң омуразының, социалистиг ниитилелди тургузуп турар венгр улустуң омуразының делегейниң коммунистиг шинчээшкининиң болгаш тайбыңның херээ дээш кайгамчыктыг болгаш могаг чок демиселчин эш Брежневке чаагай хүндүткел болгаш ынакшыл-биле байыр чедирериң, совет делегациязының бүгү кежигүннерииге байыр чедирериң меңээ база чөптээреп көрүүер. Венгр-совет найыралга тураскаатқан бистиң бо хуралывыстың бүгү киржикчилериге, бистиң ва-йысылалывыстың — Будапештиң болгаш Чепельдиң ажылчы чоннарының төлөолекчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Эргим эштер!

Совет партия-чазак делегациязының бистиң чуртувуска албанның аян-чоруу болза бистиң быжыг принципиалдыг үзделгинниг, ханы төөгүдүг дыңналдыг чайгылыш чок найырактыгыстың болгаш ССРЭ-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Венгриянга чедип келгеи дээш бистиң совет өөнүктеривиске ханы ооруп четтиргенивисти илерегейдеп тур бис.

Хүндүлүг хураал! Өөнүктер! Чанчыккан практиказы ёзугаар беседалар кылып турган үовисте, бистер бистиң ниитилел дугайын, чедип алган түңнелдериниң дугайын болгаш шинтпиргерин маңаа турар сорулгаларывыстың дугайын совет эштерге дыңнаткан бис. Биске ол чиик болган, чүге дизе, таптыг-ла ийи неделя бурунгаар бистиң партиявыстың Төп Комитединиң Венгриянның Социалистиг ажылчын партиязының X съездизиниң соонда кылган ажылдарының түңнелин үндүргеи болгай. Съездиниң айтыкан утланышкынны үе болгаш практика талазы-биле шылгалданы түүпкү шыдаан. эрткен ийи чылдың дургузувуда социалистиг ниитилелди тургузарының бүгү талаларынга улуг түңнелдер чедип алдынган деп түвеин Төп Комитет бүрүүү-биле чугаалаан.

Бистиң бүгү партиявыс, ниитилелдиң бүгү кол күштерге X съездиниң утланышкынын, социализмни тургузарының программазын чаңгыс үн-биле хүлээп алганы болгаш ажылхеректери-биле деткип турары хамыктың мурнуңда шинтпирлиг ужур-дузалыг болгаи. Ол — бистиң чедиишкиннеривистиң кол үндезини. Бистиң ажылчын аңгывыс күш-ажылчы фронтуга, социалистиг бригадаларның щимчээшкининиг болгаш чарышка бодунуң үлегер-чижээ болгаш маадырлыг чорүү-биле ниитилел мурнуңга улуг харылзалгазын медерел билип турарын хүн-бүрүде көргүзүп турар. Күш-ажылчы тараачыннар агаар-бойдустуң берге байдалдарын бодунуң хей-аът кирген күш-ажылы-биле ажып эртиишаан, чүртту тарва-биле хандырып турар. Бистиң интеллигенциявыс социалистиг тургузуушкунга бодунуң кииреп үлүг-хүүнүп база төлептии-биле күүседип турар.

Чүртта ниитиктиг байдал экп. Бистиң ниитилелдивис съездиниң айтыкан утланышкыны-биле хөгжүп орар. Ажылчын аңгының үдуртукчу ролюн амыдыралга бижыы-биле болгаш интенсивтии-биле, боттандырарының ыдыг эвилелчи политиказын чорудары бистиң ниитики политиктиг чүткүзеривистиң төөүнде туруп турар, ол чорук социалистиг ниитилелди долузу-биле тургузар сорулгавы чедип алыр дээш каттыжкан бүгү улустуң, бүгү чаңгыяның ёзулуг ажылы болуп орган тургузуп турар. Бистиң чуртувуска социалистиг тургузуушкунну дүргедедир дээш эң таарымчалыг политиктиг байдалдарны тургузуп, күрүне амыдыралын, социалистиг демократияны хөгжүдерин уламчылап турар бис.

Венгриянның улус ажылагыйы дөртку беш чылдың сорулгаларынга дүүшүүр хөгжүп турар. 1972 чылда үлетпур бүдүүлгезиниң ниити хемчээли 6 хуу ажыг өзер, ол өзүүлеп күш-ажылдың бүдүрүкчүүлүү бедидериниң күсели-биле боттандырар. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы турааддаа, кодаа ажыл-агый продукциязының бүдүрери эрткен чылдың деңнелиивден барып 4 хуу хөй болган. Чоннуң кижи бүрүзүнге онаалтыр боттуг орулга 4,2 хуу өзер, ажылдан турар бир кижиге хамаарыштыр боттуг ажыл төлевири 2,4 хуу өзер.

Кыгаи ажылдарның түңнелии болгаш социал чөптүг чорукту барымдаалап, ажылчы чоннарның амыдыралының деңнелин доктаамал бедидерин бистиң партиивис болгаш чазаавыю бодувус кол сорулгазы кылдыр көрүп турар, ол болза социализмниң кол үндезини хемчээ болгаш негелдези болуп турар. Чоннуң амыдыралының байдалы бистиң ниитя экономиктиг хөгжүдевистиң байдалындан хамаарыжып, ажыжыр. Күрүнеиин фабрика-заводтарында болгаш тудуг үлетпүрүнде ажылчыннарның ажыл төлевирин 1975 чылда өстүрер түтәйында шинтпирлиг үндүрген бис, оон түңнелиинде ол ажылчыннарның шалыны өске ажылчы чоннарның ортумак ажыл төлевиринден бедик болур.

Социалистиг чурттар-биле, хамыктың мурнуңда Совет Эвилели-биле экономиктиг сырый кады ажылдажылга бистиң улус ажыл-агыйывыстың турум болурунуң болгаш хөгжүдезиниң эң чугула даштыкы фактору болур. Бистиң экономиказывыстың келир үедеги-дээ хөжүдезиниң идегелдиг үндезини болза барган сайын дугайында ялыы-бүрү дургужулгаларның, кооперастаашкынның болгаш специализастаашкынның түңнелиивде Венгрия-биле оон эң улуг даштыкы кожазы — Совет Эвилелиниң аразында барган сайрылгазының элээн кезии баш үдүрүүл 10—20 чыл бурунгаар тодараттынганы болур. Бистиң улус ажыл-агыйларывыстың бот-бодунга ажыктыг харылзааларын быжыглаывыпаан, ыыы орук-биле чорун орар бис, бистиң социалистиг ниити сорулгаларывыска бараан болуп турар бис деэрзинге бүүрелдиг бис.

Чепельдиң металлургия болгаш машина тудуушкынуның комбинады венгр-совет экономиктиг кады ажылдажылгага чугула ролдуг ойнап турар. Ажылдаарынга херектиг чиэттиң хей кезиин — 82 хуу ажып ол улуг завод Совет Эвилелиндев ап турар. Чепельдиң комбинады-биле дыка хей совет заводтарының аразында техниктиг кооперацияның халбаңчыда «стурер түтәйында шинтпирлиг үндүрген бис, оон түңнелиинде ол ажылчыннарның шалыны өске ажылчы чоннарның ортумак ажыл төлевиринден бедик болур.

Венгриянның улус ажылагыйы дөртку беш чылдың сорулгаларынга дүүшүүр хөгжүп турар. 1972 чылда үлетпүр бүдүүлгезиниң ниити хемчээли 6 хуу ажыг өзер, ол өзүүлеп күш-ажылдың бүдүрүкчүүлүү бедидериниң күсели-биле боттандырар. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы турааддаа, кодаа ажыл-агый продукциязының бүдүрери эрткен чылдың деңнелиивден барып 4 хуу хөй болган. Чоннуң кижи бүрүзүнге онаалтыр боттуг орулга 4,2 хуу өзер, ажылдан турар бир кижиге хамаарыштыр боттуг ажыл төлевири 2,4 хуу өзер.

Кыгаи ажылдарның түңнелии болгаш социал чөптүг чорукту барымдаалап, ажылчы чоннарның амыдыралының деңнелин доктаамал бедидерин бистиң партиивис болгаш чазаавыю бодувус кол сорулгазы кылдыр көрүп турар, ол болза социализмниң кол үндезини хемчээ болгаш негелдези болуп турар. Чоннуң амыдыралының байдалы бистиң ниитя экономиктиг хөгжүдевистиң байдалындан хамаарыжып, ажыжыр. Күрүнеиин фабрика-заводтарында болгаш тудуг үлетпүрүнде ажылчыннарның ажыл төлевирин 1975 чылда өстүрер түтәйында шинтпирлиг үндүрген бис, оон түңнелиинде ол ажылчыннарның шалыны өске ажылчы чоннарның ортумак ажыл төлевиринден бедик болур.

Социалистиг чурттар-биле, хамыктың мурнуңда Совет Эвилели-биле экономиктиг сырый кады ажылдажылга бистиң улус ажыл-агыйывыстың турум болурунуң болгаш хөгжүдезиниң эң чугула даштыкы фактору болур. Бистиң экономиказывыстың келир үедеги-дээ хөжүдезиниң идегелдиг үндезини болза барган сайын дугайында ялыы-бүрү дургужулгаларның, кооперастаашкынның болгаш специализастаашкынның түңнелиивде Венгрия-биле оон эң улуг даштыкы кожазы — Совет Эвилелиниң аразында барган сайрылгазының элээн кезии баш үдүрүүл 10—20 чыл бурунгаар тодараттынганы болур. Бистиң улус ажыл-агыйларывыстың бот-бодунга ажыктыг харылзааларын быжыглаывыпаан, ыыы орук-биле чорун орар бис, бистиң социалистиг ниити сорулгаларывыска бараан болуп турар бис деэрзинге бүүрелдиг бис.

Чепельдиң металлургия болгаш машина тудуушкынуның комбинады венгр-совет экономиктиг кады ажылдажылгага чугула ролдуг ойнап турар. Ажылдаарынга херектиг чиэттиң хей кезиин — 82 хуу ажып ол улуг завод Совет Эвилелиндев ап турар. Чепельдиң комбинады-биле дыка хей совет заводтарының аразында техниктиг кооперацияның халбаңчыда «стур

ЧЕПЕЛЬ КОМБИНАДЫНГА СОВЕТ-ВЕНГР НАЙЫРАЛ МИТИНГИЗИ

(Тоңтүзу. Эгеан 1-ги арыпда).

ны ажыглап тургаш, бичин-даа бол сулардырын кызып турарлар. Бир эвес бистер ол дугайын билир болзувусса ол улут аймылдыг эвес, ол бистин демиселиөиске дузалаар. Кол-ла чүүл болза, бистин партиларывыстың, чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразында харылзааларның эки болуп турарында, совет-венгр найырал бижиг, ол бистин социалистиг принциптеривистин, сонуургалдарывыстың болгаш соруглагарывыстың чаңгыс аай үндезининге тургустунуп турар, ол найырал бузулбас бижиг болгаш хүн келген тудум бижиглип орар.

Варшава Керээзининң болгаш Экономиктиг Дузалажылга Човүделинин киржикчилери чурттар-биле социалистиг бүгү чурттар-биле, найыралывысты болгаш кады-ажылдажылгавысты венгр-совет найырал-биле бир денге хөгжүдүп, бижыглап турар бис. Бистин партиавысты, чурттувусту болгаш чоңувусту ол оруктан чайлады идиптер кандыг-даа хоп-меге болгаш нүүлдээшкин, иштики-даа, даштыкы-даа мындыг күштер чок.

Хүндүлүт хурал!

Эргим эштер!

Бистин даштыкы политикавыстың кол угланышкыны болза, боттарывыстың күжүвустүн болгаш аргаларывыстың хире-чергези-биле бүгү делегейге тайбыкны, аймыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы бижыглаарынга дузалаары болур.

Амгы үеде кижи төрелгетенге хамаарышкан чаңгыс-даа чүгула айтырыг Совет Эвилелинин болгаш социалистиг чурттарның туружуи барымдаалап корбейн шинтпирлеттинмезин делегейниң политиктиг болуушкуннары бадыткап турар. Шинтпирлеттинери негеттинип турар берге айтырыглар бар-даа болза, сөөлгү үеде делегей байдалында экижишкинин демдектери көстүп келген. Империализмниң алыс будужу өскерилбээн, ынчалзажок делегейниң социлистиг системазының күжүнүң болгаш салларының өскенін, социализм идеяларының нептерээнін — эрге-чагыргада капиталистиг бөлүктерин даштыкы политиканы чөптүүбиле көөрүнче, чугаалажышкынар чорудуп болур деп чүвени хүлээп көргенинде болур. Совет Эвилелинин ниити эрге-ажыктарбиле дүжүп турар ол бүгү эгелээшкиннерни Венгр Улус Республика бүрүн бүзүредиг, чугаа чокка деткип келген болгаш деткип-даа турар.

Делегей амыдыралының шын угланышкынынг боттуг чүүлдерининң Европага бижыкканының түңнелинде таарымчалыг чаагай угланышкым оруун тып турар деп, сеткил хавып бадыткап тур бис. Эрткен ййи-үш чылдың дургузунда чедип алдынган дутуржулгалардан анчыда, ону чаа-чаа улут болуушкуннар база херечилеп турар. Ййи герман күрүненин аразында харылзааларның үндезининериниң дугаайында керээни чарар кылдыр белеткээнинге байыр чедирип, Европага тайбынның болгаш айыыл чок чорукту бижыглаар дээш ажыл-чорудулга бистиң Төрээн чуртувус эң эгезинден тура киржип келген. Ынчангаш хөй талалыг сүмележилгелерге база киришпишаан, Европаның улустарының күзелдеринге болгаш эрге-ажыктарынга дүүштүр ниити-европа човүлел хуралының 1973 чылда ажылдап эгелей берген турарынга негеттинер бүгү чүүлдерни кылыр бис.

Вьетнамда дыка хөй чылдарда үргүлүлел турар дайын база-ла сөөлзүрел турарынга идеген турар улус бис. Хамыктың мурнунда вьетнам улустуң маадырлыг демисселиннің, Вьетнам Демократтыг Республиканың чазааның болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг Түр чазааның күжениишкиниринің ачызында агрессияны сокпадыр дугайында дугуржулга бижин чедип алдынган. Каттышкан Штаттарның чазаа Индий-Кыдаттың улустарынга удур бодунум агрессия дайынының буурап дүшкенинден түңнелди кылыр болгаш ол дугуржулгага эң-не дүргени-биле ат салыр, а кол-ла чүүл дугуржулганы сагыыр боор деп оон күзел турар бис. Бистиң вьетнам акы-дүңмавыс, Индий-Кыдаттың улустарынга дээн венгр улустуң чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазынга болгаш деткимчезинге моон-даа соңгаар идеген болурлар.

Ол ышкаш Чоокку Чөөн чүктө кризистиг байдалды шинтпирлээр ужурлуг. Боттарының национал хамаарышпас чорууң камгалаарынга болгаш Израильдиң эжелеп алган черлерин хостаарынга боттарының холунда турар бүгү чүүлдерин шуптузун ажыглаар эрге депшилгелиг араб күүгүнелерде бар деп бодаар мен. Ынчалза-даа Айыл чок чорук Човүделинин 1967 чылдың ноябрь 22-де резолюциязы дээрге ону таарыштыр шинтпирлээрининң эң боттуг болгаш тайбыкның эрге-ажыктарынга таарышкан аргазы боөп турар. Ында израиль шериглерни эжелеп алганы араб девискээрлериниң үндүрерин айыткан; чогум-на ынчангаш Венгр Улус Республика ол резолюцинны күүседиринг негеп турар.

Эргим эштер!

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң идея-политиктиг каттыжышкының болгаш чаңгыс эвин быжыглап, күштелдиреринче утланган күженишкинге Венгриянын Социалистиг ажылчын партизы идепкейлиг киржип турар. Бистиң партивис марксисчи-ленинчи үндезиниде турар аку-дүңма партияларының шуптузу-биле сырый кады ажылдажылганы кылып турар. Бистер делегейге ажыл-чорудулгаларывыска коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1969 чылда Москвага болган човүлел хуралының документилерин удурга хамаарыштыр Кыдаттың удурлуташкынын ажык өөзээнешкек туружу-биле империалистер эвээш эвес идегелди баа холбаштырып турарлар. Кыдат удуртукчуларның делегей талазы-биле хөделенишкинери тайбынның болгаш социализмниң эрге-ажыктарындан каржын турар, ол чорукка империалистиг реакция амыраар аппаар.

Антисоветтиг шүүлдээшкинерининг талазы-биле Пекинде дээрге ССРЭ Кыдатка халдаар деп турар дээрзинге чедир бадыткап турар болу берген. Ынчаарга ындыг чогаадылганың ээдери боттары ындыг шүүлдээшкиннерге бүзүреп турар деп бодаары черле берге-дир. Совет Эвилелинбиле болгаш социалистиг өскедаа чурттар-биле КҮР-пуң харылзааларының багай болуп турарының ёзулуг үндезинин кичээнгейлиг-биле дилеп тыварыкыдат удуртукчуларга ажыктыг болур ийик. Ынчаарда ол үндезин болза кыдат найысылалдың бодунда, күрүнелер аразынга харылзааларның чидиглендиреринче, социалистиг системага чарылдырышкынны кинрериниче, антиимпериалистиг күштерни сандарадырынче утланган оларның боттарының политиказында-дыр дээрзин олар боттары тып алыр ийик. Кыдаттың ындыг политиказы социалистиг чурттарның чөптүг чөпшээрежин дутуржурунга ндигин берип шыдавас.

Совет Эвилели болза, Кыдат Улус Республика-биле харылзаларны чогумчудуп тавармышларыны дээш туружуп турар, ону ажыы-биле удаа-дараа чугаалап келген бис. Кыдатбиле ажыл-херектерге бистиң принципиалдыг утланышкывысты СЭКП-ниң XXIV съеадизиниң шинтпирлеринде тодаргайы-биле чугаалаан. Чугула бо айтырыгның-даа талазы-биле Венгр Улус Республика болгаш аку-дүңма социалистиг өске-даа чурттар-биле бүрүн чаңгыс эптиг болуп турарывысты бис сеткил ханмышкыны-биле демделеп турар бис.

Эштер! Совет партия-чазак төлээлериниң Венгр Улус Республикага бо аяк-чоруу, болгулаан чугаалажышкынар делегей социализминиң күштерин быжыглаарының ниитичорудулгазынга база бир эки салышкын, тайбыңны быжыглаарынга эки салышкын болуп турар-дыр.

Совет-венгр кады ажылдажылганы сайырадырынга чаа улут бурунгаар базым кылдынган. Бистиң харылзаавысывыска черле мозу болуп турар ак сеткилдиг болур, бүзүрежир, бот-боттарын биичир чорук база катап бадыктатынган. Бистиң кады ажылдажылгавыстың бүгү талаларынга эки перспективалар илерептинген, ынчангаш келир чылдар иштинде бистиң харылзааларывыс улам улуубиле үре-түңнелдиг болгаш сырый болу бээр деп аазаашкыннар-даа кылгылаар. Бир эвес империалистер бистиң дугайывыста чүү-бир шыныыг чүвени бижээн-даа дижик, а ам ынчалбайн барын хоржок-ла болгай, ол дораан-на хоргынын база ыяап топтелер. Оон ындыг болуру бнлдингир. Бис удурлашкак ангылар болуп турар бис, ынчангаш бистиң дайзынарывыс бистиң чурттарның чедишкининг хөгжүдезинге бүгү-ле арганар-биле моондакгаарын, бистиң чаңгыс эвивисти кошкадырын оралдажып турар.

Империалистерниң болгаш оларның дузалакчыларының ол бүгү оралдажышкынарынга социалистиг чурттар шинтпирлиг ойтур шавышкын-биле, бистиң сырый каттыжышкынывысты, бистиң аку-дүңмалышкы эвилелившстн бүгү хемчеглер-биле быжыглаары-биле харылзап турган болгаш моон соңгаар-даа ынчаар харылаар.

Совет Эвилелиниге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга хамаарыштыр Кыдаттың удуртулгазынынг ажык өөзээнешкек туружу-биле империалистер эвээш эвес идегелди баа холбаштырып турарлар. Кыдат удуртукчуларның делегей талазы-биле хөделенишкинери тайбынның болгаш социализмниң эрге-ажыктарындан каржын турар, ол чорукка империалистиг реакция амыраар аппаар.

Антисоветтиг шүүлдээшкинерининг талазы-биле Пекинде дээрге ССРЭ Кыдатка халдаар деп турар дээрзинге чедир бадыкт

Партийжи амыдырал

АКТИВ ШКОЛАЗЫ

СЭКП-ниң XXIV съездизи коммунистерниң идейлиг дадыгыышкынының болгаш угаан-медерел талазы-биле өзүлдезиниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салган. Коммунистер марксисчиленинчи теорияны, ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүмнерин хандыр өөренип тургаш, амыдыралга тургустунуп келир айтырыгларны хандыр эки анализтеп билири, аңаа шын тодарадылганы базыри, чогуур түннелдерни кылыры эргежок чугула дээрзин аңаа айыткан. Таңды районнуң партия организациялары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бо түннерде улуг күжениишкин-биле ажылдап турар. Амгы үеде болза, партия эге организацияларынга болгаш коммунист бүрүзүнге улуг негелделерни салып турар. Партия райкому бодунуң хүн бүрүде ажылын партия активинге даянып алгаш чорудуп, оларның организастыг база политиктиг дадыгыышкынынче улуг кичээнгейни салган. Активтиң хүрээлеви, оларның саны чыл бүрүде өзүп турар апарган.

Коммунистерниң идепкейи өскени-биле холбаштыр СЭКП райкому актив-биле ажылды улам экижидер сорулганы салган. Ынчангаш оларны политиктиг болгаш организастыг ажылдың дуржулгазынга чаңчыктырып өөредир ужурлуг. Бистиң районда партияның 25 эге организациязы, цехтериң (бригадаларның) 54 партия организациязы болгаш 24 партбөлүк ажылдап турар.

Партия организацияларының секретарларының теоретиктиг болгаш практиктиг билиин бедидер сорулга-биле СЭКП райкомунуң чанында партия активиниң школазы ам элээн каш чыл-дарының дургузунда доктаамал ажыдап келген. Ында 70 кижи өөренип турар. Ындыг хевирлиг школа «Тыва кобальт» комбинаттың парткомунуң чанында база ажыттынган. Бо школа СЭКП райкомунуң бюрозунга бадылаан план ёзугаар ажылдап турар. Өөредилге планында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдары, партия тургузуунуң болгаш ажыл-агыйга партийжи удуртулганың, культура тургузуушкунунуң айтырыгларының база хөй-ниити организацияларының практиктиг ажылының дугайында темалар улуг черни ээлээн.

Чер-черде эки ажылдыг партия комитеттериниң, партбюроларның идеологтуг болгаш организакчы ажылының дуржулгазынга дыннакчылар калбаа-биле таныжып турар апарган. Школаның өрткен чылдардагы ажылының практиказындан алгаш көөрге, коммунист бүрүзүнүң партияның организастыг ажыл-чорудулгазының амгы үе-чадада эргежок чугулазын хандыр шиңгээдип алырынга, партия ажылының хөй талааларын өөренирингe өөредилгениң мындыг хевири дузалап турар.

Өрткен өөредилге чылының түннел кичээлдерин 1972 чылдың апрельде эрттирген. Өөредилге чылының дургузунда 7 кичээл болган, дыннакчылар 30 ажыг лекцияны дыннаан.

Райкомнуң секретарлары, килдие эргелекчилери, райкүүскомнуң болгаш район организацияларының, будуруглге черлериниң чамдык удуртукулары хамаарышкан темаларга кичээлдерни бедик деңнелге эрттиргеннер. Оон аңгыда аңаа тускай эртемниглер база киришкен. Партия активиниң школазында дыннакчыларга СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң харыысалгалыг ажылдакчылары солун лекцияларны номчаннар.

Ол лекциялар болгаш илеткелдерден аңгыда, ол-ла кичээлдерге «Партия хуралдарын эрттирери болгаш ону белеткээри», «Партияның иштики ажыл-херээн эмгелеп башкарары», «Партийжи даалгаларны хүваары болгаш ону коммунистер канчаар күүседип турарының дугайында», «Партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл» дээш өске-даа темаларга дуржулганы солушкан. Оон аңгыда партия активиниң школазының кичээлдеринге партия эге организацияларында партия документилерин канчаар эмгелеп-сескелээринге дыннакчыларны практиктиг чаңчылдарга өөреткен.

Ээлчеглиг кичээлди канчаар эрттиреринiң дугайында тодаргай планны кичээл бүрүзүнге тургузуп турган. Кичээлди эрттиреринiң мурнунда СЭКП райкому тус-тус партия эге организацияларының ажылының дуржулгазын кичээнгейлиг өөренип көргеш, ында чаа, үпелиг түүлдерни районда бүгү эге организацияларга нептередири чаңчыл болу берген.

Үш кичээл парткомнарның базазынга болуп эрткен. Чижээ, ындыг түннел кичээл «Тиилелге» совхозтуң парткомунуң базазынга бедик деңнелге болган. Ол кичээлге, партия активиниң мурнунга, совхозтуң директору турган И. Г. Лавриненко, партком секретары С. Д. Седен-оол, ажылчын комитединиң даргазы В. Х. Сагды, өөредилге комбинадының директору Н. О. Хертек, ВЛКСМ комитединиң секретары Б. Күжүгет чугула солуп түүлдерни чугаалап, боттарының санал-оналын бергеннер. Семинарның киржикчилери хову бригадазының ажылы-биле таныжып, ында механизаторларның ортузунда политмассалыг ажыл часы хову ажылдарының үезинде канчаар тургустунганын көрүп, оларның амыдырал-чурттагазы-биле болгаш көскү агитацияны организастааны, чарыштың түннелдерин канчаар үндүрүп турары-биле тодаргай танышканнар.

СЭКП райкому партактивтиң школазының кичээлдерин моон соңгаар-даа чер-черге эрттирери чугула дээрзин барымдаалаап, дуржулга солчурунга, эң-не ажыктыг болгаш политкижизидилгелиг, политмассалыг ажылды партияның эге организациязынга чорударынга ындыг кичээлдер улуг ужур-дузалыг, таарымчалыг деп санап турар.

Школаның түннел кичээлдери эртип турар үеде, өөредилгени улам ынай сайзыраңгайжыдары-биле дыннакчылар үнелиг санал-онаалдарны болгаш боттарының хууда күзелдерин киирген. Ынчан чамдык дыннакчылар саналынга мынча дээн: «Дуржулга солчуушкунунче улуг кичээнгейни салыр, аңаа үе-шактыг көөрдедир. Эки ажылдыг партия эге организацияларынга үргүлчү баар, оон ажылының дуржулгазын өөренир, республиканың болгаш районнуң ажыл-агыйының дугайында допчу информацияларны кылыры чугула».

1972—1973 өөредилге чылында СЭКП райкомунуң бюрозунга партактив школазының дыннакчыларының санаддарын өөренип көрген бис. Кичээл бүрүзүнде политиктиг болгаш партийжи-организастыг ажылдың дуржулгазын солчурунга хөй шактарны тускайлаан. Кичээлдерин «Тыва кобальт» комбинаттың, «Элегес» совхозтуң, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң болгаш өске-даа коллективтерниң парткомнарының базазынга эрттирери көрдүнген.

Школаның ажылында чамдык четпестер бардаа болза, өөредилгениң ындыг хевири ажыктыг талазын көргүскен. Активчилерни өөредириңге болгаш кижизидеринге ындыг школаның роли улуг. Эрткен өөредилге чылында партия эге организацияларының секретарлары, оларның орлакчылары болгаш партбөлүк удуртукчулары хөй түүлдерни билип алган.

Партия организацияларында хуралдарның шынары экижээн болгаш улуг эрттиреринге база ону белеткээринге коммунистерниң киржилгези идепкейжээн. Партия хуралдарынга партия кежигүнериниң кылган отчёттарын сайгарын чугаалажырын амыдырал практикаларын көрүдээн. Оон-биле чергелештир тус-тус партия эге организацияларында аныяк коммунистер-биле ажыл экижээн. Ынчалзажок бо угланышкынбиле кылыр түүлдер ам-даа хөй. Шаңгыя школаның ажылын улам сайзыраңгайжыдар, ында өөренип турар коммунистер марксизм-ленинизмниң классиктерин боттары хандыр өөренген чорарын чедип алыр керек. Ынчангаш олар теоретиктиг билиниң бедидер дээш канчаар ажылдап турарын доктаамал контрольга алыр, олардан пегелдени күштелдирер ужурлуг бис.

Н. БОЛОТОВ.
СЭКП Таңды райкомунуң ийиги секретары.

«Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрерингe болгаш ылаңгыя чурттуң элээн хөй зоналарынга агаар-бойдустуң байдалы нарын болуп турда көдээ ажыл-агый культураларының доктаамал бедик дүжүдүн алырынга черни мелиорастаар болгаш суггаттыг база кургаткан черлерни ажыглаарын экижидер талазы-биле ажылдарны күштелдирери улам улуг ужур-дузалыг болу берген».

(СЭКП ТК-ның, Министрлер Чөвүлелиниң 1972 чылдың октябрьда доктаалындан).

Чер—бистиң кол байлаавыс

СУГГАТТЫГ ЧЕРНИ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ АЖЫГЛААР

Амгы үеде чаа-чаа үлетпүр бүдүрүлгелер тургустунуп, хоорай, суурлар озуп ковудеп, өске-даа тудуглар калбарып турар чорук көдээ ажыл-агыйга ажыглаар шолдерни уламна эвээжедип турар. Ынчангаш партия болгаш чазак күр черлерни шиңгээдип алыр, черни мелиорастаар талазы-биле соолгу үеде улуг хемчегларын боттандырып келген.

Черниң, бойдустуң хамгалалын экижидер болгаш бойдус курлавырларын чоп ажыглаар дугайында Хоойлуну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга база хүлээп алган болгай. Бо чорук болза, черни чоп үре-түүнелдиг ажыглаарынга, ону хумагалаарынга күрүнеп улуг сагыш салыышкынының тодаргай херечизи-дир.

Черни мелиорастаар болгаш суггаттыг база кургаттынган черлерни ажыглаарын экижидер талазы-биле ажылдарны улам-на күштелдирер дугайында доктаалды СЭКП-ниң Топ. Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа хүлээп алганы таварылга эвес.

Суггаттыг болгаш кургаткан черлерден көдээ ажылагый культураларының куду дүжүдүн ап, мелиорастаап черниң гектар бүрүзүн эң-не үре-түүнелдиг ажыглаарынче кичээнгей салбайн турар чоруктар бистиң республикада ховар эвес. Партияның болгаш чазактың чаа хүлээп алган доктаалын амыдырал ботгандырар толээде, бар четпестерни чайладыры эргежок чугула. Бо түүлде чугаа чогумна ооң дугайында чоруп турар.

«Черни мелиорастаар болгаш суггаттыг база кургаттынган черлерни ажыглаарын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Доктаалын Чадаанада районнар аразының суггарылга системазының эргелелиниң тускай эртемниглери болгаш ажылчыннары улуг өөрүшкү-биле уткаан. Доктаалдың чонга таныштырылгазы Өвүр биле Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында доозулган болгаш ону күүседириниң дугайында хемчеглер алдынып эгелээн.

Бистиң эргелел Өвүр районнуң колхозтарынга болгаш совхозунга суггарылга системазын экижидер талазы-биле ээлээн ажылдарны бо чылын кылган. Ол ажыл-агыйларның кайызының-даа эрги бугаларының капитал септелгезин доозкан бис. Ооң уламындан Өвүрбедик деңнелге эрттиргеннер. Оон аңгыда аңаа тускай эртемниглер база киришкен. Партия активиниң школазында дыннакчыларга СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң харыысалгалыг ажылдакчылары солун лекцияларны номчаннар.

Ол лекциялар болгаш илеткелдерден аңгыда, ол-ла кичээлдерге «Партия хуралдарын эрттиреери болгаш ону белеткээри», «Партияның иштики ажыл-херээн эмгелеп башкарары», «Партийжи даалгаларны хүваары болгаш ону коммунистер канчаар күүседип турарының дугайында», «Партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл» дээш өске-даа темаларга дуржулганы солушкан. Оон аңгыда партия активиниң школазының кичээлдеринге партия эге организацияларында партия документилерин канчаар эмгелеп-сескелээринге дыннакчыларны практиктиг чаңчылдарга өөреткен.

Эдлчеглиг кичээлди канчаар эрттиреринiң дугайында тодаргай планны кичээл бүрүзүнге тургузуп турган. Кичээлди эрттиреринiң мурнунда СЭКП райкому тус-тус партия эге организацияларының ажылының дуржулгазын кичээнгейлиг өөренип көргеш, ында чаа, үпелиг түүлдерни районда бүгү эге организацияларга нептередири чаңчыл болу берген.

Үш кичээл парткомнарның базазынга болуп эрткен. Чижээ, ындыг түннел кичээл «Тиилелге» совхозтуң парткомунуң базазынга бедик деңнелге болган. Ол кичээлге, партия активиниң мурнунга, совхозтуң директору турган И. Г. Лавриненко, партком секретары С. Д. Седен-оол, ажылчын комитединиң даргазы В. Х. Сагды, өөредилге комбинадының директору Н. О. Хертек, ВЛКСМ комитединиң секретары Б. Күжүгет чугула солуп түүлдерни чугаалап, боттарының санал-оналын бергеннер. Семинарның киржикчилери хову бригадазының ажылы-биле таныжып, ында механизаторларның ортузунда политмассалыг ажыл часы хову ажылдарының үезинде канчаар тургустунганын көрүп, оларның амыдырал-чурттагазы-биле болгаш көскү агитацияны организастааны, чарыштың түннелдерин канчаар үндүрүп турары-биле тодаргай танышканнар.

СЭКП райкому партактивтиң школазының кичээлдерин моон соңгаар-даа чер-черге эрттиреери чугула дээрзин барымдаалаап, дуржулга солчурунга, эң-не ажыктыг болгаш политкижизидилгелиг, политмассалыг ажылды партияның эге организациязынга чорударынга ындыг кичээлдер улуг ужур-дузалыг, таарымчалыг деп санап турар.

Школаның түннел кичээлдери эртип турар үеде, өөредилгени улам ынай сайзыраңгайжыдарыбиле дыннакчылар үнелиг санал-онаалдарны болгаш боттарының хууда күзелдерин киирген. Ынчан чамдык дыннакчылар саналынга мынча дээн: «Дуржулга солчуушкунунче улуг кичээнгейни салыр, аңаа үе-шактыг көөрдедир. эки ажылдыг партия эге организацияларынга үргүлчү баар, оон ажылының дуржулгазын өөренир, республиканың болгаш районнуң ажыл-агыйының дугайында допчу информацияларны кылыры чугула».

1972—1973 өөредилге чылында СЭКП райкомунуң бюрозунга партактив школазының дыннакчыларының санаддарын өөренип көрген бис. Кичээл бүрүзүнде политиктиг болгаш партийжи-организастыг ажылдың дуржулгазын солчурунга хөй шактарны тускайлаан. Кичээлдерин «Тыва кобальт» комбинаттың, «Элегес» совхозтуң, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң болгаш өске-даа коллективтерниң парткомнарының базазынга эрттиреери көрдүнген.

Школаның ажылында чамдык четпестер бардаа болза, өөредилгениң ындыг хевири ажыктыг талазын көргүскен. Активчилерни өөредириңге болгаш кижизидеринге ындыг школаның роли улуг. Эрткен өөредилге чылында партия эге организацияларының секретарлары, оларның орлакчылары болгаш партбөлүк удуртукчулары хөй түүлдерни билип алган.

Партия организацияларында хуралдарның шынары экижээн болгаш улуг эрттиреринге база ону белеткээринге коммунистерниң киржилгези идепкейжээн. Партия хуралдарынга партия кежигүнериниң кылган отчёттарын сайгарын чугаалажырын амыдырал практикаларын көрүдээн. Оон-биле чергелештир тус-тус партия эге организацияларында аныяк коммунистер-биле ажыл экижээн. Ынчалзажок бо угланышкынбиле кылыр түүлдер ам-даа хөй. Шаңгыя школаның ажылын улам сайзыраңгайжыдар, ында өөренип турар коммунистер марксизм-ленинизмниң классиктерин боттары хандыр өөренген чорарын чедип алыр керек. Ынчангаш олар теоретиктиг билиниң бедидер дээш канчаар ажылдап турарын доктаамал контрольга алыр, олардан пегелдени күштелдирер ужурлуг бис.

Н. БОЛОТОВ.
СЭКП Таңды райкомунуң ийиги секретары.

Малчыннның сорулгазы

Чөөп-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозата мурнакчы малчын Моңгуш Саспыкович Ырыш үр чылда хой кадарып келген. Ооң чыл бүрүде көргүзүү улуг. 1972 чылда торүүр чүс хойга онааштыр 112 хураганны менди доруктуруп, бир хойдан 2,5 кг дүктүү кыргып алган. Үк малчын кыштаан бодунуң күжү-биле септеп, хураган турар үш өрээлдиг кажааны эрткен чылын боду тудуп алган. Күскү кеде хойнуң одарын таарыштыр кадарып, хойнуң тарып боозадылгазын чогуур өйүнде чоруткан.

Моңгуш Саспыковичиви Октябрьның 55 чыл ооң таварыштыр колхоз баштаар чери 6 хураган-биле шаңнаан. Мурнакчы малчын бо чылын бодунуң күжү-биле 15 тонна ситтенни белеткээш, 20 тонна ажыг саваңны одээнде соөртүп чедирип алган.

Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер дугайында партияның болгаш чазактың доктаалынга сорук кирген хоочун малчын хой семиштырак турда ыраккы одарларны ажыглаарын, часкаар хой торүүр чоокшулап орда аал чоогунга кадарар деп планнап алган олурар. Оглүң херээжен ээзи Моңгуш, Дакаа мурнакчы малчынның дузалакчызы, ол сакманщиктиң хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсетпишаан, чыл бүрүде 160—190 чедир хураганнарны эки доруктуруп келген. Хоочун малчын келир чылын оон-даа бедик коргүзүглерлиг болур деп сорулганы салган.

О. САЙЫН.

Мал чемин кыштагларже соөртүрү—хүннүң чугула айтырыы. Ону Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң механизатору Чапыйлаң Кызыл-оол эки билир. Саваң соөртүр хүлээлгезин ооң кызымак күүседип турар ужуру ол.

ЧУРУКТА: К. ЧАПЫЙЛАҢ.
Ч. КАРА-КҮСКЕНИҢ фотозу.

Чарыгдалды шыңгыы хынаар

Кыштаглаашкынга белеткел багай эвес. Ындыг түннелди район төвүнден «Улут-Хая» совхозка келген комиссия үнүрген. Моон ап көөрге, совхозтуң ажыл-ишчилеви ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур ооңга тураскаатказын социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турары илдең.

Совхозтуң малы 37300 баш ажыг. Оларны 107 коданга кыштагладыр деп шиитпирлээн. 3847 баш мыйыстыг бога мал 33 коданга, ооң иштинде төрүүр 1293 инек 8 коданга кыштаар. А 32700 баш хой 72 кыштатга турар. Кыштаг бүрүзүнүң одар-белчиирин, белеткээн ситтенин болгаш кажаа-хораазын барымдаалап малды үскен. Малчыннар барык-ла догерези дуржулгалыг. Чаа. кирген малчыннар хөй чыл ажылдаан кадарчыларның хайгааралында.

Малды азыраарынга 12584 тонна бөдүүн чем негеттинип турар. Херек кырында ооң чүгле 54 хуузу белеткеттинген. А өрткен чылын оон-даа эвээш турган. Ситтен өрткен чылдаазындан 40 хуу хөй кеститнген-даа болза, чогуур хереглелдиң 77,7 хуузу болуп турар. Ындыг болганда малды черге кадарары болгаш харны далбыйлаары чайлаш чок апарган. Чулуктуг чемнер база-ла эвээш.

Совхозтуң тускай эртемниглери малдың кыш дургузунда чинир чемин санап көргеш, колан санынга хуваараан. Ам ооң чарыгдалын шыңгыы хынаары чугула. А кажаалар четчир. Оларның септелгези база багай эвес. Ийи-чанғыс четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглер алдынып тӧрар.

О. ТАВАА.

Мурнакчы чолаачы

Моңгуш Базыр-Сат 1957 чылдан бээр Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозка 15 чыл иштинде чолаачылап келген. Ол бо аразында техниканың нарын кезектерин билдилиг шиңгээдип ап, ажылга кызымаккайындан совхозтуң мурнакчы чолаачыларының одуруунда кирген.

Эрткен күскү хову ажылдарының үезинде совхозтуң шаңынче комбайннардан тараа сөөртүп турган. Ол тарааны сөөртүп тура чаңгыс грамм-даа чидириг болдурбас дээш ак сеткилдиг, кызымак ажылдаан. Ажаалда үезинде хүн үлүүн Моңгуш Базыр-Сат доктаамал 120 хуу күүседип, идепкейлиг ажылдаан. Дүжүт ажаалдазының үезинде түннелди 10 хонуктап үндүрүп турган, М. Базыр-Сат аңаа каш удаа шаңнал-макталды алган.

Чолаачы М. Базыр-Сат машина болгаш тракторларның артык кезектерин болгаш өске-даа херектиг түүлдерни республика найысылалыңдан үргүлчү сөөртүп аккеп турар. Моңгуш Базыр-Сат амгы үеде совхоз девискээринде малчыннарның кыштагларынче орукту үндүрүп, малчыннар коданнарынга мал чемин чедирип турар.

М. ЛАМА.
Улуг-Хем район.

АНЫЯКТАРНЫҢ САЛЫЫШКЫНЫ

Бистиң республиканың ооллар болгаш кыстары улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң тоску беш чыл планының онаалгаларын чедиишкинниг күүседиринге боттарының төлептиг салыышкынын киирип турарлар. Ылаңгыя республиканың чогаадыкчыларының болгаш чаартыкчыларының аразында аныяктар хөй. Оларның саны 200 кижи ажып турар.

«Тыва кобальт» комбинатта аныяк чаартыкчылар-биле ажыл эки организастаттынган. Чүгле бо чылын безин 99 чогаадыкчы санаалды бүдүүлгеде шиңгээткен. Оон 67 муң рубльдиң канналгазын алган.

Л. БОСЕНКО.

ДҮЖҮТ БАЙЫРЛААЛЫ

«Дүжүт дээш демиселге идепкейлиг ажылдааннарга алдар!» деп кежээни эрттирери Кызылдың № 3 профессионал-техниктиг училищеде чаңчыл болган.

Бо чылын училищениң сургуулдары боттарының дуржулга шөлүнге эрестиг ажылдап, гектар бүрүзүнден кызылтастың 17 центнер дүжүдүн өстүрүп алгат. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 880 тонна чаагай дүжүттүң тараазын дужаагаш дең, чыылганнарга училищениң директору эш Шишигин чугаалаан.

Ол кежээге училищениң доозукчуу, ам Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң механиги, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Фома Иванович Бортников киржип, чүргүүлдерге байыр чедирген.

СУГГАТТЫҢ АЧЫЗЫ

шүүн тараажылары хөй-хөй гектар суггаттыг черлерни немей алган.

Чөөн-Хемчиктиң ажыл-агыйларының суггаттыг черлериниң эрги бугаларын септээринге болгаш чаа бугаларны казарынга база-ла эвээш эвес күжүвүс үндүрген бис. Ылаңгыя Партияның XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтарның суггарылга системазынга чоруткан агар септелгевис хөй. Ындыг септелгелер ылаңгыя Алаш биле Чадаана хемнерден үнген бугаларга болган.

Бистиң тускай эртемниг кадрларывыс ажыл-агыйларның агрономнары-биле кады ажылдап, суггарылга системазын эртемге үндезилеп чаартып турарлар. Бугаларның өөштери, арыктарның адырыктар черлери бетонналттынган, машина-техника кежер черлерде көвүрүглерни кылган. Бо бүгү ажылдар сугнуң бичии-даа халас акпазын магадылаан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң суггаттыг черлери бо чылын ортумаа-биле 14.6 центнер дүжүттү бир гектардан берген. Кызыл-тастың дүжүдү гектардан-на 15,6, арбайныы — 16,8 центнер болган. Ол совхозтуң чамдык черлериниң дүжүдү гектардан-на 20—25 центнер чедип турган. Агаарбойдустуң байдалы берге болган чылын безин бо хире дүжүттү алдан-маадыржыларның алганы—суггаттың ачызы.

Суггарылга системазының эргелели улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң талазы-биле тоску беш чыл планын күүседиринiң ийиги чылында кордүнген ажылдарны хуусаа бетинде дооскан. Оон иштинде ажыл-агыйлар аразында буга системазын септээрин 115 хуу, ажыл-агыйның боттарында буга системазын септээрин 117 хуу күүсеткен. Бо ажылдарга Сат Дугар-оол, Сат Доржу, Ховалыг Арапчор болган бистиң өске-даа механизаторларывыс боттарының үлүүн киирген. А инженер-техниктиг ажылдакчыларывыстан Нина Мөнгенiң кызымаан демделээр херек.

Бистиң ажылдакчыларывыс 1973 ажыл-агый чылынга төлептиг ужуражыр дээш белеткенип турарлар. Тускай эртемниглеривис келир чылын кайы совхозка азы колхозка кандыг дуржулгазын «УТКА 25 чылы» совхоз көргүскен. Ынчаар кылган суггарылга аңаа суггарылгадан чиик карыдгалыг, а бээр ажыы улуг. Ол ажылагый ынчаар суггарган сиген шөлүнден бо чылын гектардан 16 центнер дүжүттү алган. Ол дээрге аңаа шөлдерниң дүжүдүнден 5—6 катап хой-дур. Суггу булуктадырын тургап суггарган черге тараан люцернаның гектардан дүжүдү аңаа суггарган шөлдүү ышкап, 25 центнер болган. Ынчаарга дүжүт бир домей болза-даа, аңаа суггарып тургап өстүрген центнер люцернаның бот-үнеэн булуктадырыышкын-биле суггарган шолдүүлеп дыка аар болуп турар. Күзүн-кыжын суггу шөлдерже чайыш булуктадырары болур. Күзүн суг булуктадырган участоктар хөй чылдыг тарымал сигеннериниң болгаш чайгаар үнген оът-сигенниң чаагай дүжүдүн берип турар. Суг будуктадырган шолдүн хөй чылдыг сигени чазын эртежок-ле кулактарын үнүп эгелээр.

Сиген шөлдеринче болгаш одарларже суггу чайыш будуктадырар чорук түгле оң шөлдериниң үмүш-дүжүткүрүн бедидер эвес, харын-даа чазын апрель-май айларда бистиң хемнеривистиң суу эң-не ку дуку деңнелинге турда, часкы тарылга мурнунуң суггарылгазын чорударынга немелде суггу берип турар. Республиканың чамдык ажылагыйлары черге ол-шыкты сиңирни алырының ол курлавырын кончуг биидилиг ажылдап турарлар. Чижээ, Барыын-Хемчикте «Барлык» совхоз бо күзүн 600 гектар черни суггарып алган.

Күзүн-кыжын хем суун шөлдерго чайындыладып будуктадырган, а чазын ол дош ярнирге ооң суун суггарылгага ажыглаарының улуг ажылдарны кылырын амдыгаастан планнап эгелээнивис. А механизаторлар техниказын септеп киришкеннер.

Кодээ ажыл-агыйны улам ынай көдүрерингe болгаш ылаңгыя чурттуң элээн хөй зоналарынга агаар-бойдустуң байдалы нарын болуп турда, көдээ ажыл-агый культураларының доктаамал бедик дүжүдүн алырынга черни мелиорастаары болгаш кургаткан черлерни ажыглаары кончуг улуг ужур-дузалыг болу берген. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бо талазы-биле ап турар хемчеглери черле чоптуг. Бистиң аргелелдиң ажылдакчылары ону деткивишаан, черни сугну чөп ажыглап тургаш, келир чылын чаагай дүжүттү өстүрер дээш бүгү чүвени кылыр.

Б. КОМБУ,
суггарылга системазының эргелелиниң начальниги.

ҮРЕЗИНИНИҢ ЭКИ ҮНЕЗИ—АРЫЫНДА

Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозта келир чылдың тарылгазынга белеткел кидин түлүк. Төп шаңда машина-техника диңмиттиг. Тараяны чүгле ынай-бээр сайгарарынга ийи машинаны, бир тракторну колхоз баштаар чери ында быжыглаан.

Шаң ажылдакчылары бо хүннерге чедир 3200 ажыг тонна үрезин арыглаан. Олар эртиан үрезинни чажар шынарынга чедирерин ССР Эвилелиниң улуг байырлалының бүдүүзүнде доозар деп хүлээнгеннер. Галина Афонина, Елизавета Клепикова, Екатерина Козорезова болгаш өске-даа ажылчыннар үлегерлиг ажылдап турарлар. Машинистер Анатолий Девяткин биле Тарас Яковлев, чолаачылар Георгий Березинов биле Иосиф Чистобаев база эки ажылдап турарлар.

Шаң эргелекчизи Александр Васильевич Шелепов маңаа хөй чылда ажылдазын дуржулгалыг киржилериниң бирээзи. Совет чазак ооң ныызымаккай нүш-ажылын үнелээш, «Күр черлерни шиңгээдип алыры дээш» база «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальдар-биле шаңнаан. Дуржулгалыг эргелекчиниң шаңынга арыглаттынган үрезин чылдың-на бедик дүжүттү берип келген. Амгы үрезинниң база-ла ындыг шынарлыг болурукка бүзүреп болур.

К. ЧООДУ.

АМДАННЫГ ЧЕМ БЕЛЕТКЭЭР МАСТЕРЛЕР

Тандыда «Элегес» совхозтуң столовалыңга чемяенип алыр дээш кире бергең кижи оон арыг-силиңи, чырык-чылыын магадаар. Оон ажылчыңнары келгең кижилериң түгле амданыг чеми-биле чемгерер аевс, харын эвилең-аалдак утқуп алырлар.

Столовалың хомудалдар, саналгар дептериндең түгле өөрүп четтириишкиниң сестерин көрүп болур. Ындыг болбас аргажок. Бо бичии найырадыг коллективтиң күш-ажылга тураскоруктуг ыңочилери кызымак ажылдап келгениниң түңнелиңде олар ай, квартал планың доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Коллективте амданыг чем белеткээр мастерлер, дуржулалыг эштер аваш аевс. Оларның бираозинге улуг повар **Екатерина Александровна Кашинаны** (солагай талакы чурукта) хамаарыштырып болур. Ол бодунуң арга-дүржүлгазы-биле болгаш ак сеткилдиг ажылы-биле эштеринге үлегер-чижек боот турар. Столованың сава чүүкчүзү **Екатерина Алексеевна Янова** (оң талакы чурукта) кызымаккай күш-ажылы-биле коллективте кады ажылдап турар эш-өөрүнүң хүндүткелин чедип алган. Түгле бодунуң ажылы-биле кызыгаарлаттынмайн, хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турарларның биргизи.

Ам бо хүннерде столованың ажылдакчылары Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 50 чыл болур байырлалын күш-ажылчы чедимишкиннер-биле утпуур дээш сорук киргең ажылдап турарлар.

В. ЧАДАМБА.

Авторнуң фотолары.

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ КҮЧҮЛҮГ БАЗЫМЫ

ССРЭ-НИҢ ЭРТЕМНЕР АКАДЕМИЯЗЫНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНЫҢ ЮБИЛЕЙЛИГ ХУРАЛЫ

Совет Социалистиг Республикаларның чартык чүс чыл мурнунда тургустунган бүзүлбас Эвилели Ада-чурттуң эртемни күжегиишкинниг хогжудерде, техниктиг дешпилгенниң темплерни дүргедеридге калбан перелективаларны хөй националдыг совет улуска ажыдып бергең. Хөй-хөй кол угланыышкыннарның талазы-биле кол чернн делегейге кыска хүүсаада эолең алган совет эртем бистиң кижилеривистиң дүрүм ёзугаар чоргааралыышкынын хайнытырып турар.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылын совет эртемденнер бүгү совет улус-биле кады байырладдыг демдеглеп турар. Ноябрь 30-де ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ниити хуралының юбилейлиг хуралы Москвага болган.

Хуралдың президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары академик Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы академик В. А. Кириллин, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш болгаш академиниң өске-даа удурткулары, СЭКП ТК-ның Эртем болгаш өөредилге черлериниң килдазының эргелекчизи С. П. Трапезников, республикаларның эртемнер академиязарының президентилери, акы-дүнма социалистиг чурттарның—Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Вьетнам Демократтыг Республиканың, Кубаның, Моолдуң, Румыниянның, Польшаның, Югославиянның, Чехословакиянның эртемнер академиязарының удурткулары, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының даштыкы кежигүнүнери олурган.

Юбилейлиг хурал ажыттынган деп чарлаан. Совет Эвилелиниң гимнизи залга чаңгыланып үнгеп.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга хуралдың киржикчилери чаңгыс эдетсеткилдиг сонгаан.

«Совет республикаларның хөй националдыг эвилели болган эртем» деп илеткелдиг академик М. В. Келдыш ыңаан.

«ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш оон төөгүдүг үзүр-дүзазы» деп ёзулал ил илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары академик Б. Н. Пономарев ыңаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге байырлыг чагааны юбилейлиг хуралдың киржикчилери үлүг сорук киришкин-биле чоруткан.

ССРЭ-ниң тургустунганының бээр 50 чылынга тураскаатқан байырлыг хурал совет эртемниң болгаш техниканың үлүг байырлазы болуп, Коммунистиг партиниң долгандыр эртем фронтузунуң ажылдакчыларының сырый каттышкынын, Ада-чурт эртемниңиң түгүн улам бедик чедурер, бүгү күжүн коммунизм тургузуушкунунга, совет эртемниң ролюн бедидериге бээр дээн Советтер чуртунуң эртемденнериниң шиитпирлиин коргүскеер.

(СЭТА).

ТУРАСКААЛ БАР

Адыр-Кежиг сууримда
Ачылыарның күүмчүзүн
Аян киирип каастап турар.
Атчок чараш интернат бар.
Тожу черниң чоргааралы
Тоодза кирген Одугенниң
Адын бээп эдилээни
Ана эвес үзүр-да бар.
Интернаттың чаны шолде
Ильичиге тураскаал бар.
Чаны-биле эрткеш, даады
Чагыг, солун сакты бээр
мен:
«Өөренир, өөренир
База катап өөренир» деп
Өйдүр чагыг күүседир дээш
Байгы күжүм үндүрер мен.

Алеша ТАМДЫН-ООЛ,
9-ку класстың өөренекчизи.

БИСТИҢ ААЛЧЫБЫС.

Солун концерт

Кызылдың үран чүүл училищезиниң залында Бүгү-делегейниң биргн Чайковскнй аттыг, Париж хоорайга болган Жак Тибо аттыг болгаи Брюссель хоорайга болган Елизавета хаан аттыг конкурстарның лауреады, Татар АССР-ниң алдарлыг артизи — Зоря Шихмурзаеванның скрипкага концерти үлүг чедиишкиниг болуп эрткен. Ук артист—хогжумчу, Москванның филармониязындан аалдап келген, республика төвүнге элээн каш концерттерни коргүзер.

Зоря Шихмурзаеванның фортепианога үделгезинде, Москонцерттиң солист-хогжумчузу Анатолий Спивак. Ол концертти түгле чарлаларындан ангыда, чарын аялгаларның дүгайын тодаргай, солун кылдыр тайылбырлааны дыңнакчыларга таарымчалыг болган.

Моцарттың сонатазы-биле Зоря Шихмурзаева концертиң эрелези. Солун түве чүз дээрге, оон ойнап турары скрипка ол сонатазы-биле чажыт үе-чергелиг. 250 чылдар дүргүзүнде ойнап келгеп. Шаапзакты үениң аялгазын Роберт Шуманның романтиказыг аялгазы солуп кааты. Бо аялгазы артист-скрипачы бедик деңгеелге, мергелидии-биле ойнап күүсткеп.

Концерттиң программазында татар композиторлар—Манасыпов, Яхиннің аялгалары база бар. Оон ынай Бүгү-делегей конкурстарынга скрипач-хогжумчулерге ыяап-ла ойнадыр дүрүмнүг. Чайковскийниң «Сактыышкыннар» деп аялгазын, Римский-Корсаковтуң «Алдын дагаалыгнн» деп операзындан фантазиязын Зоря Шихмурзаева магалыг-ла ойнап күүсеттн.

Концерттиң соолунде дыңнакчыларга онзагай белекти артист база бараалгаткан. Зоря Шихмурзаева биле Анатолий Спивак олар тыва улустуң ырыларын скрипкага болгаш фортепианога таарыштыр чогаатканын ёзугаар ойнап бергеннер. «Шешпи-Бажы», «Самагалдай», «Тооруктуг долгай тандым» деп ырыларны скрипкага ойнаанын таалап дыңнадывыс. Бистиң үүлгедип солун концерттер ай санында-ла болуп турар. Оны коорунче күзелдигелерни чалап турар бис.

С. БАНР.

КАЙГАМЧЫКТЫГ-ЛА

Олесь ЮРЕНКО

Новелла

Олесь Степанович Юренко—украин чогаалчы. Ол ам Полтава хоорайда чурттап турар. Оон «Полтаваның чайы», «Терекгелиг чер», «Таныуся» деп чечен чугаалар чыындылары, база «Дүүренчиг оруктуганы» деп шулуктер-чыындызы болгаш оске-даа чогаалдары украин болгаш оруе дылдарга үнгүлээн. Олесь Степанович Советтиг Тываны ковчуг сонуурган, оон чогаалчыларлы-биле, Степан Сарыг-оол, Леонид Чадамба болгаш оске-даа аштери-биле үргүлчүг бижиндир. Оон хууда библиотеказында тыва чогаалдарының бир кезээ база бар. Чогаалчыныңы «Калиниканың аазазы», «Кежээки халага чедир» деп чечен чугаалары болгаш И. П. Котляровскиий дугайында чүүлү «Шынның» арынарыңга паралтыштыылаанын номчукчулар сактыр боор. Ам ССР Эвилелиниң 50 чыл болур оюнга—акы-дүнма бүгү совет улустарының улуг байырлалынга холбаштыр оон «Кайгамчыктыг-ла» деп новеллазын номчукчуларга бараалгадыр-дыр бис.

Чүге дээрге оон үеэниң чаагай эртеми шаандакызындан мырнай сыр өске, оон кырган-аваазыныңдан-даа безин өске, чүгле оон болдувун, Натальяның аас-кежиниң эртени. Ынчаарга оон үеэниң аас-кежиктиг эртени дээрге-ле үзүү назы назылаары-дээ, утуудурбас хөй чүвени көөрүдээ ол.

«Ээ-дэ, ам Памярге баргаи болза аар!»— деп болдан кээргеге, караанга оон дескн эвес аас-кежиниң база бир сыдыы чырый хонуп келген.

Ол аңаа бээр-даа мынаш. Ыяап-ла баар.

НАТАЛЬЯ Ивановна ам он чыл дургузуунда чай сыңында орук-суурга ыяаар чоруп келген. Ынчаарга бо удаадаазында ыпкаш чаасаан эвес, бодувуң аңаа Василий Семёнович-биле, бодушкаш шак ыңдыг аіп-чоруккуу-биле кады чоруп турган. Ынчаватам бо удаада оон дергеп эжи бодувуң чанында чок болганы дыка-ла хомудаичыг. Заводта чепсек-херекселдер кезектери ыыпкаа пектнп соолгу шенеелеп чоруп турган, ынчангаш Василий Семёновнч бодувуң шөлээнп адаанда сарыг левитаны күсче шилчидип алган турган.

★ ★ ★

Василий Семёновнч вокзалче поезд кээрнинп-мурнунда бир шак бурунгаар, чадагда керээжа бар эвес дээп дег, базып чоруп каап. Ол дуңкап-даа катап олунган: эжиктп ишкн-ле соктаан ыпкаш сагындырар, оттуп кээп дыңнаалагылаар — шнп-ле шимээп болур.. Бо хире шимыңың кадында удуп-ла чыгса дээрге, хүгбайыраап, үйгу келнр боор ийикпе. Ынчангаш ыңдыг эрте бажыңыдаан базып чоруп каап. Байрында Николай Гоголга тураскаадыг бичежек шевергнн вокзал эдиларгнг-ле чүве. Хоорай кыдыныыт поездизин хамык пассажирлерни олурутпкаш, мырыңай чап-чаа ыңай болган. Ол хире мөгелыг чаагай эртеп хирede. Василий Семенович ыңдыг-ла өөрүшкүүт эвес. Ыңдыг болзажок эр-даа ол дорвап сеп-сеп, сеткил соруун кодуре каапкан.

Эр-даа чүү боор ийик. Наталья Ивановнаэын болур төгүүру-биле үтүүп ап, харбайын барып куспактаңнаар. мурнуу чүктүп, ишиг хүнүнге хүреринп калган эңгиске дег кызыл чаактарындан ошкаңошкап каан...

— Че, кандыг турдунар?— деп, Наталья Ивановна четтикпейн айтырган.

— Эки, эки... Бүгү чүве олда-хевээр.

— Болуп кандыг-дыр сеп?

— А сен, кандыг уордун?

— Оо, тымбай-тымбай.

— А мен дээрге тергиин эки!

— Ыңдыг бе?!

— Кордаан, кайы хире-дир мен!— дээп Василий Семёнович шыдал-кужүн болгаш эрес кашпагайын коргүүн, кадайының корзинказын агаарга чайгылай каапкан — сенин база бо корзинка ыпкаш шак мынчаар чайыпгаш бе, күзей-дир сен бе?—дигнлээн.

— Амыр-дыр бо!

Оон ийилээн таа оглеитен аныяктар ыпкаш кудумчуну долдур таа-ла каттырышкынар.

— Ынчаарга , чечектерни оки сугтарып турган ыпкаңыш чүл?

— Сугтарып-ла турдум.

— А сүңнү хенээпийне дуза ап турдун бе?

— Дузап-кужурлап-даа, перецтеп-даа турдум-ва.

— Ол чүл чүвеэ? Тенек аарый бергеп-кижи сен бе?

— Чок, кандыг-даа эвес. Ана-аңаа. Чечектелнп, харын-даа каттыржып турар болдур ийнп.

Наталья Ивановна ол дораан ширнний ацаргап.

— Ча-ча, ыңчыңдавайн тур! Чечектер кандыг-дыр дидар мен?

— Че, кандыг-даа эвес ийнп... Мен олларны мүн-биледаа, шай-биле-даа сугтарыпла турдум... Безин эрта каттыржып турар апорганнар-дең чугаладым ыпкаажы.

НАТАЛЬЯ Ивановна такси чагын айбаажыга ишгнпкеде дыка-ла хомудаан — оон бөшкө ыягда-ла бажыңда чеде халды берген. чечектерин-чассыткан түрбес ийнкпе. Чок-да болза мен чогумда, кандыг чурттап турдунар дең, ыят-ла айтырган түрбас ийикпе. Чок-да болза...

Оон чечекке кайы хире ыяаан улус бнлген боору кай! Чечекке болгаш чараш каас байдалга ол черле кончуг ыңак! Чечектерни холчок-ла чарашсыгза, топтап-топтап көргеп, суйбагылаан, чаш уругулаштыр ажаатан, барда ыяа-биле эргелеткеп, часыткан, сугтарган, темпергеп, бичии-даа үредин кагбайн, чыгтап турар. Чүвөнпп шынга керек. Наталья Ивановна чечектерни бнр-ле урутларга кыдыр коор. Бичиизиңден тура, оларындая черле адырыбас. Кым-бир кижи чечек дээрге аңаа-ла бир чалгаа чазар чүве-дир ийнп денкеп болза, Наталья дээрге Наталья эвес, ана бир-ле шулбус дег апаар.

Удатпаанда олар бажыңына чедип келгеннер.

Наталья Ивановна бодувуң чечек-кок бүргээп ороолнн ажыда каапкаан, халагайдап алгырып-ла удургеп:

— Чечектерим канчап барган?!

Василий Семенович ыңданыже-ле ыыт чок түрээ-ла турган: ынчаңмас болза, ава ат болдур.

Наталья Ивановна дээрге:

— Чечектерим кайдал?.. Кайдал дидир мен?... Кайдал, чугаала!..

— Кай, чечектерининг кайдаалын билбес кижи боор сен бе?— деп, Василий Семенович оорээн ыңчылгаг харыылаан.

— Кай, цехче алгаш баргаңыц ол бе, кулугур?

— Кырын орта-ла согледин, ийе, цехче, аваэы.

— Пальмаңы база бе?

— База,

— Фикусту база бе?

— Оңу база.

— Дем ол...

— Ийе, цеңпенн база.

— Ыгы, дуу ол...

— Ийе-ийе, геогрнняя база.

Ооц сооида ол ийп тутчуп-ла эгелээп дивес силер бе? Наталья Ивановна алтыргаан сарыңда-ла оон ырын-бажы орт дег кылып, хавал-адыңдайнап, нарка көргеи карактарындан чалбыыш өөскүп, ол ороалда өртгендир чиңгн дег болуп турган.

Наталья Ивановна хорадаэындан безин билнпмес өңаргап:

— Чүнү канчап каавын ол?.. Чүнү үүлгедип каавын ол, кулугур?.—деп, чер аажок кышкырглаан.

— Оожургам, Наталья, ооажургап орнээп көр. Ам болдуп че, сарыым. Чүвөнпп ужуру дээрге мыңдыг чүведир ийнп, дыңнап көрдээп..

— Ол чечектер дээрге — мээң.. мээң ажы-толум-биле домен!

— Ыңдыг ийнп харын, ынчалза-даа... заводта ол кезектер кылыр цех дээрге— базала мээң толум эвес чүве бе..

— Таптыг ол чыл дургузуунда ажаал өстүүп келген чечектериы-дир, а бо дээрге — дээп, Наталья Ивановна аңпаанын үүнче ажоорлуунуу аажок айыткаш,— А бо түве дээрге бап мнниин, бодувуң заводугда акчеп, цех каастап алган ыпкаш чүл.. Чөп кончуг туразында хөй боор бо! Бодап-даа көрүңерээ... Чечектер дээрге—мээң ажытолум-биле домей чүве-дир. Мен оларны...

— Ыңдыг-ыңдыг ыңар, биліп тур мен — дең, заявкам дергезы ол чер даазок өңнаргеп турган херожеңнни үзе киргеп.— Че, ажырбас, ыңар, ыңда-даа чүү боор: бир-тээ хоржок чүве болгаида, ам канчаар, чечектериңерни дедир дээп алгаш барып-тыр силер ийнп — деп каап, Василий Семеновичиже көрүгтеп — че, боларны цехке чедире бериңер, чечектериңи дигеэзип ап алзын, бис чедирип бергей бис ааи — деп каап.

— Силерге удуу-биле четтирдим. Четтирдим ыңар — дей каапкаш, Наталья Ивановна үзе халаан.

Цехте турган улус чүү-даа боол турганын каячан биліир боор ийнкп. Оон ор, теплолен ажылчыларны Наталья Ивановичиңден ыраак-ыяк орук-суурга чоргаап, мендн чаагай чалнып келгеи-биле аңаа пнп баймар чедирип, оон кайгамчык чарын чаагай чечектерп дээп аңаа канчаар-даа ажок көрүүп четтиргеиин илередип турганнар.

А Наталья Ивановна цехте ол-ла бүгү байдалды көрүп кааш, ам кээп ооажургап, бешин чоруткулу коптуг апарган. Чүүн-бүрүп оңнуг дорбелчин-дорбелчин паркеттер-биле үгулаалаан шаап ыңдыңың тайыланган, цехтің ортузунда багаваларда, соңга каравтарында, чинтежек суургая демирдеп кылган, оц-базын будук-биле будуп каап уран чаңаи саваларда тургускаан. аскылаан айыраң чечектериңиң чаражын кандыг дээр! Кайнаадап-даа ооргее, чечек-ле, чечек! Чогум оон чечектери кайыл, о с к е н и кайыл деп чүвени Наталья Ивановна ылгавайн турган. Наталья Ивановна ол хамык чечектериңиң араазынга дыка-ла үр кыыаитап, олардың ыпкаштыдыы-биле ыяттагылаан, чараңсыыгза, ергелеии суйбагылаап чоруп турган.

— Моңу кайгамчыктыг-ла дивейн чүвү ыяча дээр боор! Ыыңгп-ла ёзулуг кайгамчык деп чүве бо-дур!— дигнлеп каап, Наталья Ивановна ыңда ажылчыи херожеңнерниң бир бирезинге кончуг-ла магадаан чугаалап чоруп турган. Ынчангаш ол хамык чечектериңиң шуутузунга бир-ле бодувуу ыпкаш чоргаарааигган:

— Мен чыгчага аіи-чорукка чоруп келгеп, силериңиң заводтуң, бо цехте ыпкаш шак ыңдыг кайгамчыктыг чүвени каяан-да, кала-даа көрүп көрбээп кижи-дир мен!— дең, холчок-ла магадаи турган.

Наталья Ивановна биле Василий Семенович ажаканда-даа кады чоруур кыдыыр четтиишпкеп, кажан-даа төрээн бажыңының бозагазынга ылдыгп ушпас дээп, буттарын дедее базып чаныкаанар.

Очулдурган Л. ЧАДАМБА.

телевидение

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ

МОСКВАДАН

13.00— Дамчыдыгалгалар программазы. 13.05— Өңнүг телекоргүүт. Уругларга мультфильмелерниң программазы. 13.55—Медээлер. 13.45—Өңнүг телекоргүүт. «Чеже, кыстар!» 15.05—«Моозу-шынар дугайында чугаа». 15.35 — «Ширктиң оттары». 16.25—«Чогаалчының индири». Ю. Рытхеуның чугаалаы. 16.40—«Чугаалашпас оңнуктер». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00— Телемедээлер. 18.20—Телемедээлер. 18.30— Телетеп. 18.45— Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.55— Өңнүг телекоргүүт. А. Арбузов —«Алдалаа ыяк». Телешпи. 20.30— ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң 6-гы пленумунуң концерттериниң тайызбары. 21.20—21.30— Чепсар. 21.30—«Моэң хоорайымның сылдызы». Уран-чечен фильм. 23.00—23.30—«Ус». Информастыг программа.

А Г А А Р

Богун республикага агаарның температуразы 13—18 градус соор. Даглыг черлерге 8—13, Кызылга —14—17 градус соор. Хаттыг күжү кошкак.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сээң-биле мен» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара сиңириишкин» 15.00, 20.30. «Науалтороан келген үүлгедикчи» 16.50, 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ыңдыг оол чурттап турар» 15.00, «Кыстар дуганы» 16.50, 18.40. «Хероженнер болгаш берсальерлер» 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Эрте-бүрүңгу тоол» 9.00, 10.50. «Ийи эжиниң албан эртгнрин турганнар» 12.40, 14.30. «Шпагалыг ыңыктыг кижи» 16.40, 18.40, «Хаттыг эрик» 20.40 шактарда.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫҢГА декабрь 3, 4, 5-те

М. ЯХЬЯЕВ.

КУДА ЧЕРЛЕ ДУЖЕР

(2 кежеглиг 6 көргүзүглүг комедия)

Шиниин эгелээри 20 шак.

Касса 10 шактан ажылдап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ!

Чаа чыл ёлказының болгаш ону тургузар ыяштың садывын моң адаанда магазинниерде чорудуп турар: № 11 (Каа-Хем суурда), № 19 (септелге заводунуң чоогунда), № 22 (оң талакы эриктө), № 47 (телевиденне төвүнүң чоогунда) болгаш мөнхөө рыногунда.

ХҮНДҮЛҮГ САДЫП АЛЫКЧЫЛАР!

Чаа чыл ёлказын баш удур садып, белетнеп алыңар. Байырлал хүннеринде «Тайга ааличызы» силерге өөрүшкүүн чедирер.

Чаа чылга белеткенип эгелеңер!

КЫЗЫЛ-САДЫГ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, партиниң аймыралгалының секретарының 23 35, партийзи аймыралгалының 37-13, культураа киллизинин 23-54, көзөө ажыл-агыы киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС —01123.

Бүгү чуртарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чыхда үнделдеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
3
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 285 (9053).
Өртээ 2 көп.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылдакчылары ССРЭ-нин тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткууру дээш чарышпышаан, үлетпүр продукциязын сайгарарының болгаш кылыгларның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрериниң он бир айлар планын хуусаа бетинде күүсеткен.

• • •

Украинаның үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары ССРЭ-нин тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткууру болгаш тоску беш чылдың ийиги чылының онаалдаларын чедиишкинниг боттандырары дээш социалистиг чарышты калбарткаш, үлетпүр продукциязын сайгарарының, кылыгларның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрериниң он бир айлар планын хуусаа бетинде күүсеткен. Он бир айларның планындан ажыр бүдүрген чүүл-бүрү продукция чүс-чүс миллион рубль түнүт болган.

• • •

ССРЭ-нин тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткууру болгаш тоску беш чылдың ийиги чылының планын хуусаа бетинде күүседиры дээш социалистиг чарышка Белоруссияның үлетпүрүнүң ажылдакчылары күш-ажылчы үлүг чедиишкинниг болган. Олар продукция сайгарарының болгаш үлетпүр кылыгларының эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүреринде он бир айларның планын хуусаа бетинде күүсеткен.

КЫШТАГЛААШКЫН. АМГЫ БАЙДАЛ

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир, кыштаглаашкынны чедиишкиниг эрттирер талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартырынче кыйырган СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын бистиң республиканың бүгү ажыл-ишчилери малчыннар дутайында партияның болгаш чазактың база катап сагыш салышкынының илереи кылдыр үнелеп, ооң-биле чер болганда таныжып, моон мурнунда боттарының хүлээлгелерин бедиди эде көрүп, чаа немелде соруглаларны салып турар. Ооң чижээнге Бин-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран сүт-бараан фермазының коллективиниң бистиң солунга парлаттынган кыйгырыын адап болур. Ол мурнакы коллективтиң кыйгырыын чер болганда деткип эгелээн.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының негелделерин күүседиринге, малчыннар ортузунга чарышты нептередиринге чер-черде партия организациялары коммунистер авангардчы ролюн көргүзер ышаар. Колхозтарда, совхозтарда, фермаларда, бригадаларда социалистиг чарышты организастаарын, ооң чорун турарын боттарының шынгыы контролюнга алган турары чугула.

Республиканың кодээ ажыл-ишчилери ам удаспас байырлаар деп турарывыс ССРЭ-ниң тургустунганыңдан бээр чартык чүс чыл болур юбилейин багай эвес чедиишкиннер-биле демдеглеп турар. Малчыннарның, түскай артемнигерниң түткүзүг күш-ажылының ачызында чылда эът садарының планныг онаалдазы ноябрьның баштайгы чартынга чедир беәнн 93,1 хуу, а сүттүг—95,4 хуу күүсеттинген. Ооң-биле кады республиканың ажыл-агыйлары мал продуктуларындан чылда дүк садарының быжыг планын база күүседип апкан. Бо бүгүнүң талазы-биле эки көргүзүглерни Таңды районнуң ажыл-агыйлары чедип алган. «Революцияның чалбыжы» колхоз, «Межегей», «Тиилелге» совхозтар ышкаш ооң чамдык мурнакчы ажыл-агыйлары харын-даа чылда планныг онаалдаларын шагда-ла чедиишкинниг дооскаш, юбилей байырлалынга чедир планнан ажыр продукция садарының тодаргай соруглаларын салып алган ажылдап турарлар. Таңдыжылардың ол чедиишкиннери улуг организаковы ажылдан, ажылдың шинтпиринг участоктарынга коммунистериң күүгүн шын хувааганыңдан чедип алдынган. Район ол күш-ажылчы чедиишкин-биле СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчилер Кызыл тугуу чаалап алган.

Мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эрттирерингe Каа-Хемниң ажыл-ишчилери бижыг бүзүрелдиг. Күрүнеге тараа садарын чедиишкиниг боттандырыпаан, мал чеми тарааны курлавырлаарын районга бедик деңгелге тургускаңының ачызында. малдан алыр продукцияны бүдүрери, ону күрүнеге садарып дүрген темпилиг чорун турар. Каа-Хем район Октябрь байырлалының бүдүүзүнде-ле чылда сүт садар планын ажыр күүседишкен болгаш чоокта чаа эътиниң күүседип алганын рапортаап.

Партия райкомнарының, райкүүскомнарның, чер-черде парторганизацияларның план болгаш хүлээлгелер күүседизинче онза кичээнгей салып турарының ачызында, республиканың бүгү-ле колхозтары, совхозтары юбилейге чедир малдан алыр продуктуларны күрүнеге садарының чыл планын күүседип шыдаар аргазы бар. Мал чеминиң курлавыры ажыл-агыйларда мурнунда чылдардаазының бодаарга черле элээн эки. Ам кол соруга болза, партия болгаш чазактың докгаалынга демдеглээни ышкаш, бар мал чемин камнаар чарыдаары, ону кышкы үеде малды чемгерериниң талазы-биле ферма, бригада, кодан бүрүзүнге социалистиг зоотехниктиг негелделериниге дүүштүр ажыглаары болур.

Соок дүжериниң ырак мурнунда-ла ол ажылды баш удур холга ап шыдаан ажыл-агыйларда байдал багай эвес. Ындыг черлерге «Межегей», «Саян» совхозтарны, Каа-Хем районнуң «Тиилелге», «Коммунизмче оруг» колхозтарын, «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазын болгаш оскелерин-даа хамаарыштырып болур. Ол мурнакчы ажыл-агыйларда малдың бодүүн болгаш чулуктуг чемнериниң 2—3 ай курлавырын фермаларда, коданнарда чедирген, ону малга бээрде рационну шыңгыы барымдаалап, ооң контролюн боттандырып турар.

Ынчалза-даа соок кышка чер болганда шак ынчаар деңдеекги белеткелдиг ужурашкан деп чугаалаары берге. Кыштаглаашкын түлүктээн. Бо кыш малчыннарга каш дакпыр шылгалдавы онаай берген. Чүге дизе кыш республикада онзагай бергедээшкиннериниг эгелээни-биле дүвүренчиг. Чамдык районнарда кылын хар чаггаш, чем чарыгдалып эрте эгелээринче албадаан. А барын, мурнуу районнарда оон сыр оске: чер кара хевээр яйыкпс, азы хар чүге болганындан кыштагларда баргап мал суксун-суттаттан-даа бергедеп турар апаргаи. Чаңгыс чижек: «Ак-Туруг» совхозтуң дирекциязы, парторганизациязы, кодээ Совет кыштаглаашкын айтырыын чугаалажып көрбээн. Совхозтуң 14 малчыны эки чылыглаттынмаан өглерге кыштаар ужурга таварышкан, инектиң кышкы кажаалары септеттинимээн, мал чеминиң курлавыры чедишпее турда-ла, тараа саваның улустуң хуузунда малынга бастырып алган. Кышка мыңдыг белеткел чок ужурашкан, мал чеминиң камналгазы багай тургуступ чамдык ажыл-агыйлар бар болуп турар. Ам чүгле кыштаглаашкының эгези болганда, ындыг байдалдардан дүрген үштүнарының боттуг хемчегларни алыр херек.

Партия райкомнарының инициативазы-биле специалистерден, лекторлардан, амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларындан тургустунган бригадаларның малчыннарже үнүүшкүнүн организастаар мурнундагы эки чаңчылды чедимчелиг ажыглаары чугула. Олар партияның болгаш чазактың малчыннарның мурнунда салган чугула соруглаларын күүседиринге дээштиг дузаны чедирер.

Кыш малчыннарга шыңгыы шылгалда. Малдың чүгле баш санын хоратпас эвес, а харын-даа ооң чаш төлүн бүрүн меңги ап, продуктулуун бедидерин чедип алыр, шак ындыг харымсалгалыг болурунче хойжу, кадарчы, саанчы, ажаакчы бүрүзүн, ылаңгыя коммунистерни партия биле чазак кыйгырган. Бо бүгү улусчу шимчээшкинниң удуртуру СЭКП райкомнарының, райкүүскомнарның, кодээ ажыл-агый эргелелдериниң, чер-черде партия, профэвилел, комсомол организацияларының ам кол соруглаларының бирээзи.

МАЛ АЖЫЛЫ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ЭГЕЛЭЭН

САМАГАЛТАЙ. (Телефонвиле). «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедирип дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Докгаалының Тес-Хем районнуң колхозтарының база совхозунуң малчыннарынга таныштырылгазын партия, совет органнарның харыысалгалыг ажылдакчылары дооскаш. Кодээниң ишчилери докгаалда айыткан хемчегларни түүлдүгүнүп деткип, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржир күзелин илередип турарлар.

Районнуң дыка хой ферма ажылдакчылары болгаш малчыннары 1973 чылда социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. «Тес-Хем» совхозтуң мыйыстыг бода мал бригадазының ажыл-ишчилери келир чылын төрүүр чүс баш инекке онааштыр 85 бызааны өстүрерип, сүт саалдазын көвүдедирип планнаан. Ону чедип алырда малдың ажаалда, чемгерилгелиг экижидер талазы-биле хемчегларни алыры кардүрген. Бирги ээлчегде бар мал чемин камналгалыг чарыгдаарывче кичээнгейни салган. Бо-ла совхозтуң О. Шынаа салбырының хоогун малчыны Савва Самба төрүүр чүс баш хойга онааштыр 100 хураганны камгалап алырын аазаап.

«Ак-Эрик», «Чодураа» колхозтарның малчыннары докгаалды амыдырал боттандыры-биле малды кыштан түр ажырар, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир хемчегларни ап турарлар.

А. ДЕМБРЕЛЬ.
«Шынның» корр.

ТУРАНЧЫЛАРНЫҢ КЫЙГЫРЫЫН ДЕТКЭЭН

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедирип дээш мал ажылының ажылдапчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Докгаалын «Ием-Тей» совхозтуң коммунистери боттарының ажыл хуузунга чугаалашкан.

Келир чылдың бирги чартыында сүт болгаш дагаа чуургалары бүдүрерининиң ниити хемчээлин 5—10 хуу көвүдедирип совхозтуң ажылдапчылары хүлээнген. Мал кыштаглаашкының чедиишкининг эрттирерин хандырар хемчегларни ажылдап кылган. Чижээлээргe, мал кажааларын чылыглаары, вентиляция тургузары дээш, оон-даа өске чүүлдерни хуузунга чугаалашканын ёзугаар боттандырып эгелээн.

Мал чеминиң белетиелинче кичээнгейни угландырып, савакны чымчадыр хайындырар хөрекселди монтажниктер кылып турар.

«Кызыл тараачын» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының коллективиниң республиканың бүгү малчыннарынга үндүрген кыйгырыын деткээш, боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап эгелээн.

С. МААДЫ.

МАЛЧЫННАРНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Эстон ССР-ниң Тартус районунуң «Тарту» дээр дуржулга көргүзүг совхозунуң «Рахге» фермазының сааячыдарының коллективи мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докгаалынга харыы кылдыр боттарының ниити хуузунга бирги кварталдың онаалгаларын ажыр күүседир деп шинтпирни үндүрген болгаш 1972—1973 чылдарда чаа хүлээлгелерни алганнар. Бүгү курлавырларны ажыглап турган, оларның күүседир дээш хүлээлгелерни болза: саанчы бүрүзү ноябрьда 324, а декабрьда — 425 килограмм сүттү саап алыр. 1973 чылдың баштайгы чартыында сүт бүдүрерин ниитизи-биле 1820 тонна болгаш бир инекке онааштыр сүт алырын 2020 килограмм чедирер. Келир чылын ниитизи-биле ферма 3530 тонна сүттү бээр азы бир инекке онааштыр бүрүзүнүң 3920 килограмм сүттү алыр.

1972 чыл-биле деңгээрге сүттүң ниити бүдүрүлгези 870 тоннага көвүдээр, ынчаарга бир инекке онааштыр ортумак саалда 70 килограммга немежир.

• • •

Белгород областың «Совет чүрту» колхозунуң Головинде хой фермазының ажылдакчылары партидың болгаш чазактың докгаалын танывыш, чугаалажып көргеш, кышкы үеде төрүүр чүс хойга онааштыр 105 хураганны камгалап алыр, ынчангаш төрүттүнгеи хурагаппарны долузу-биле камгалап ап тургап, малдың чаш төлдериниң баш санын 450 башка немей алыр деп хүлээлгени алганнар. Бир хойдан-на дүк кыргып алырын 5 килограмм чедиргеи турар. Күрүнеге дүктү 360 центнерни садар, ол болза эрткен чылга деңнээргe 15 хуу хөй болуру ооң-дур.

Хойнулар ооң ыңай дүктүң 70-тен эвээш эвес хуузун дээди сорттуг кылдыр дужаар, ооң бот-үнезин 5—6 хуу чиигедир деп шинтпирлээнгер.

• • •

Краснодар крайның Красноармейск районунуң «Россия» колхозунуң куш фермазының ажылдакчылары мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалын танывыш чугаалашкаш, 1972—1973 чылдарда бедиткеи социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Чылдың төнчүзүнге чедир немелде 620 муң чуургаиы алырын шинтирлеттингеи. Ынчаарга 1973 чылдың бирги чартыында —4 миллион чуургаиы алыр, ынчангаш ол болза эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээргe 15 миллион чуургага хөй болуру ол-дур. Дагаа бүрүзүнүң чуургa бээри 6 чуургага өзер, ынчангаш чартык чыл дургузунда дагаа бүрүзүнден 97 чуургa алыр. Чылдың бүгү дургузунда фермага чуургa алыры 6,5 миллионга чедер.

• • •

Кабардин-Балкар АССР-ниң аныыр ажыл-агый совхозунуң тоолай фермазы бедик хүлээлгелерни алган. 1972 чылдың төнчүзүнге чедир олар 6,4 муң тоолай оолдарын алыр, а бо чылын ниитизи-биле 29,4 муң тоолай оолдарын алыр, а планда—чыл иштинде 22 муңну алыры көрдүнгеи турган.

1972 чылдың эгезинде төрүүр тоолай муң турган болза, 1973 чылда ону 2 муң чедирер. Тоолайларның баш санын долузу-биле камгалап албышаан, 1973 чылда күрүнеге 150 центнер эът садар, ол болза ферманың ажылдакчы бүрүзүнге онааштыр алырга 130—150 центнер эът болур-дур.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Таңдының «Элегес» совхозунуң карын дүктүг хойларының бир коданы одарда.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

СОВЕТ-ВЕНГР ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Декабрь 1-де Будапештиге СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Л. И. Брежневке баштаткан совет партия-чазак төдээлери биле ВСАП Төп Комитединиң Бирги секретары Я. Кадарга баштаткан венгр удуртукчуларының арагында чүүлеалажыышкынныр доозулган.

Чугаалажыышкынныр үезинде ССРЭ биле ВУР-нуң арагыңга ақы-дүнма кады ажылдажылганы улам ханыладырыпга холбашкан хөй-хөй айтырыгларны, а ол ышкаш делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып корген.

Ужуражыышкынның үезинде парзалгага үндүрер кажы кылган медеглелди хүлээп алган.

ССРЭ-НИҢ ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ БУДАПЕШТИДЕН АЪТТАНЫПКАН

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның түскай корр). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан, ССРЭ-ниң партия-чазак төдээлериниң аян-чоруу — улусчу Венгрияның бүтү амыдыралынга беш хүн дургузунда кол болуушкун болган база венгр-совет найыралдың байырлалы деп, венгр ажылчы чонга бүзүрелдиг үнелеткеи ол аян-чорук декабрьның 1-де доозулган.

ССРЭ-ниң болгаш ВУР-нуң туктары-биле шиметтингеи венгр пайысылалдың кудумчуларынга, шолдериге ол хүн оң-оя муң кижи чыглган. Будапештиниң ажылчы чону сөөлгү хүнүнде совет төдээлер-биле чүректиг ханыындан кайгамчык көргүшкүлүг ужуражып келген. Чоруулар аас-кежиктиг чогузун деп, совет оңпүктерге күзелин илередир дээш, олар пайысылалдың кудумчуларынче ол хүн база катап үнеген.

Төдээлериниң удуртукчузу эш Л. И. Брежнев, төдээлериниң кежигүннери — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Эстонияның КП ТК-зының бирги секретары И. Г. Кэбин база төдээлер-биле кады ВУР-га чоруп турган. СЭКП ТК-ның кежигүнү К. Брусэков, СЭКП ТК-ның Төп ревизия комиссиязының кежигүнү А. М. Александров ол хүн Будапештиден Москваже аъттанылкан.

ССРЭ-ниң болгаш ВУР-нуң күрүне туктары-биле шиметтингеи Ферихедь аэродромга совет төдээлерни ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы П. Лошонци, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Е. Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүннери, ВСАП ТК-ның секретарылары, ВУР-нуң Президиумунуң кежигүннери, ВУР-нуң министрлери удээн.

Үдээннериниң арагыңга ССРЭ-ниң ВУР-да элчизи В. Я. Павлов, совет элчин черининиң ажылдакчылары, Будапештиде дипломатгыг толээ черлериниң удуртукчулары турган.

Ужудуушкун шолүнге улусчу венгр армияның хүндүлел таңныылдары чыскаалган турган.

ССРЭ биле ВУР-нуң Күрүне Гимннерин күүсеткеи.

Эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадар хүндүлел таңныылдарының чыскаалын эртип эрткеи.

Аалчыларны үдээр дээш аэродромга мун-муп ажыл-ишчилер — найысылалдың бүгү районнарының төдээлекчилери келген. Олар Совет чуртгуң улузунга венгр улустуң түрөктиг ханыындан ақы-дүнма найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам быжыглаарынга идегиг болурунга ханы бүзүревитпаан, бистиң төдээлер Төрээн чуртче эки чапып бар чоруглар.

Социалистиг тургузуушкунга болгаш ВСАП-ның X съездиниң шинтпирлерин амыдырапга боттандырарынга улуг-улуг чедиишкиннерниг болуруи ВУР-нуң коммунистериниге, ажылчы чонунарынга болгаш эргим эштер, силерниң боттарыңарга күзеп тур бис!

Ақы-дүнма венгр улуска аас-кежиин болгаш чечектелиишкинни күзеп тур бис!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ Л. И. БРЕЖНЕВ.

САМОЛЁТТАН ТЕЛЕГРАММА

ВЕНГРИЯНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ АЖЫЛЧЫН ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ БИРГИ СЕКРЕТАРЫ ЭШ ЯНОШ КАДАРГА ВЕНГР УЛУС РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДАРГАЗЫ ЭШ ПАЛУ ЛОШОНЦИГЕ ВЕНГР УЛУС РЕСПУБЛИКАНЫҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫ ЭШ ЕНЕ ФОККА

Хүндүлеечел венгр чердең чорун тура силерниң чуртуңарга бистиң турганывыс үезинде өөрүшкүлүг хүлээп алыышкын дээш, чылыг болгаш түрөктиг ханыңарны хүндүткел дээш Силерге, ВСАП ТК-га, ВУР-нуң Президиумуга, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниге болгаш бүгү венгр улуска чалбыыштыг өөрүп четтирилишкинни илередирип чөпшээреп көрүнер. Партия болгаш күрүне удуртукчуларыбыле чугаалажыышкынныр болгаш беседалар, ВУР-нуң ажылчы чоннары-биле өөрүшкүлүг ужуражыышкынныр СЭКП биле ВСАП-тың арагында, Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың арагында, бистиң чуруттарывыс улустарының арагында ақы-дүнма найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам быжыглаарынга идегиг болурунга ханы бүзүревитпаан, бистиң төдээлер Төрээн чуртче эки чапып бар чоруглар.

Социалистиг тургузуушкунга болгаш ВСАП-ның X съездиниң шинтпирлерин амыдырапга боттандырарынга улуг-улуг чедиишкиннерниг болуруи ВУР-нуң коммунистериниге, ажылчы чоннарынга болгаш эргим эштер, силерниң боттарыңарга күзеп тур бис!

Ақы-дүнма венгр улуска аас-кежиин болгаш чечектелиишкинни күзеп тур бис!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ Л. И. БРЕЖНЕВ.

„ИНТЕРКОСМОС-8“ ИОНОСФЕРАНЫ ШИНЧИЛЭЭР

Социалистиг чуруттарның космос делгемнерин тайбың соруглаларга шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле кады ажылдажылгазының программазын ёзугаар 1972 чылдың декабрь 1-де Совет Эвилелинге Черниң «Интеркосмос-8» деп кылымаа спутнигни салып үндүрген.

Спутник болза черниң ионосферазының тургузуг байдалдарын: спутниктиң чоокавылында электроннарның болгаш кадар октагалыг ионнарның моонзелиишкинин, спутник биле Черниң аразында электроннарның температураларын болгаш оларның интегральдыг моонзелиишкинин шинчилээрин үргүлчүлээр ужурлуг. Оон аңгыда 40 килоэлектроновольт ажыг энергиялыг электроннарның болгаш бир мегаэлектроновольт ажыг энергиялыг протоннарның агымнарын база тодарлайып демдеглээр ужурлуг.

«Интеркосмос-8» спутникти мындыг параметрлиг орбитажe салып үндүрген:

— Черниң кырындан эң чоок хемчээли-214 км;
— Черниң кырындан эң ырак хемчээли-679 км;
— долганырывын эге үези— 93,2 минута;
— орбитаның чйленчээ —71 градус.

Спутникте тургускан эртем аппаратуразы:

— Болгария Улус Республиканың специалистериниң чогаадып кылганы ионнарны тудар болгаш деңгиөрүнүң шинчилеинң кылыр электронпуг херекселдер;

«Маяк» радиодамчыдыкчы болгаш — Герман Демократтыг Республиканга чогаадып белеткээн деңгиөрүнүң херекселиниң түнелдерин спутниктиң демдеглээр херекселинге бижиир тускай дериилге;

— Чехословак Социалистиг Республиканың эртемдеиперининиң болгаш специалистерининиң ажылдап кылып, белеткээн бедик частоталыг шинчилелдер кылыр электроннуг блок;

— Совет Эвилелинге чогаадып кылган, белеткээн, ионосфераның параметрлерин хемчээр приборларның эң парын элементилери, күштүг энергиялыг электронпарның болгаш протоннарның чартык дамчыдыкчылыг болгаш газ октагалыг санакчылары.

Дуржулгага киришин турар чуруттарның тускай эртемнигдери эртем аппаратуразын космодромдан сатып үндүрериниң белеткел ажылдарын кылышканнар.

Спутникте эртем тургускан эртем аппаратуразы болгаш спутниктиң бүгү системалары чогучалыг ажылдап турар. Чер кырының командылап-хемчээшкин кылыр комплексизиниң хүлээп алыр станциялары спутниктен кээп турар медээлерни үзүк чокка хүлээп ап турар.

Социалистиг чуруттарның чер қырында геофизиктиг обсерваторияларының болгаш ионосферлиг станцияларының калбак четкеи «Интеркосмос-8»-тиң шинчилелдери-биле чергелештир ионосферлиг хайгаараашкынларны кылып, эдериичиде тургускан радиодамчыдыкчының сигнал-медээлерин хүлээп ап турар.

Спутниктиң эртем аппаратуразының ажылын оперативтиг болук башкарып турар. Ол болукте Болгария Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, ССР Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың специалистери кирип турар.

Венгр-совет найырал ниитилелинге ужуражыышкын

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның түскай корр). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан, ССРЭ-ниң партия-чазак төдээлери Венгр-совет найырал ниитилелиниң удуртукчулары-биле болгаш активчилери-биле декабрь 1-де ужурашкан.

Ужуражыышкынга ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар киришкеи.

Эш Л. И. Брежневке Венгр-совет найырал ниитилелиниң алдын чечектиг демдээн ук ниитилелтиң төп баштаар черининиң болгаш ооң бүгү активчилериниң өмүнөзиинден А. Апро тыпсыпта, чылыгланнар диңмиттиг адыш часкаан.

Ужуражыышкынга эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Ужуражыышкынга тураскаал кылдыр эш Л. И. Брежнев Ленинградтың М. В. Ломоносов аттыг фарфор заводунуң чогаадыг ажылдары ССРЭ-ниң чурумал Сүлде демдээн, эвилелдешкен республикаларның Сүлде демдектерин, «Москва» вазаны бергеи.

Парторганизацияларда отчёттар болгаш соңгулдалар

ДААНДЫРГАН АЖЫЛГА ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

«Коммунизмче орук» колхозта партия организациязының отчёттуг хуралынга санал берген коммунистер колхозтуң ажыл-агыйын хогжүдеринге, экономиказын быжыглаарынга мал ажылының түскай эртемниглериниң ролюн улам кодүреринче, оларның харыысалгазын бедиделиринче улуг кичээнгейин салган.

Ол таварылга эвес. Соолгу чылдарда колхозтуң экономиказының кол адыры—мал ажылы бүгү көргүзүглер талазы-биле өзер хаваан чок, а харын кудулап турар. Ооң чылдагааны чүдел? Ол айтырыг коммунистерни, бүгү колхозчуларны дүвүредип турар.

Малдың олүп хораар, кызырлаар, ара салыр чоруу чыл бүрүде эвээжеевейн турар. Ылаңгыя бо чылын хөй мал өлген болгаш кызыраан. Ооң түңнелинде 1967 чылда турганы-биле деңнээрге ам коданда турар ниити мал 2150 башка эвээжээн. Малдың продуктуулуу база өскээн. Колхоз бо чылдың он айларында эът, сүт, дүк будуреринің планның күүсеттээн. Күрүнеге 2 тонна дүктү чедир бербээн. Бо чылын колхоз күрүнеге 4371 баш мал сатkан, ооң алза чогуур орулгадан 17 мун рубльди чедир албаан. Зоотехниктиг болгаш бухгалтерлиниң учёт-отчёду будалчак. Колхоз санхоо талазы-биле берге байдалда турар.

Бо бүгү байдалдар капчап турустуна бергенил? Хамыктың мурнунда колхозта партия комитединиң, колхоз баштаар черинің удуртулгазында, ооң ажылының стилиндө улуг четпестер барыы тодаргай. Ол дугайын коммунистер отчёттуг хуралга чөптүү-биле шүгүмчүлээн.

Чамдык колхозчуларның талазында оваашкан ажылынга ээ-харыысалга чок болуп, малдың ажаалда, чемгерилгезин баксыралып, малды өлүрер, чедирер, төтчеглээр фактылар бар. Ооң үржүндүн колхоз ажыл-агый болгаш экономика талазы биле улуг каражага таваржып турары билдингир.

Ооң-биле кады амгы үеде кандыг-даа ажыл-херекти, ылаңгыя мал ажылын эртемге болгаш эковомиктиг ананизтерге үндезилеп, мурнакы удуртулганың чедиишкиннериниң даянып чорутпас болза, эки түңнеддер чедип алтынмазы билдингир болгай.

Бо талазы-биле түскай эртемниглер кол ролдуг болуп, чугула черим ээлээп турар ужуралут.

Ынчаарга «Коммунизмче орук» колхбатуң мал ажылының түскай эртемниглериниң ролюн, колхоз будүрүлгезинге оларның эалеп турар черин коммунистер отчёттуг хуралга база-ла үнелеп көргеп.

Колхоз мал ажылының түскай эртемниглерни-биле бүрүп хандыртынган. Райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң киржилгези-биле беш чыл дургузунда мал ажылын хогжүдер талазы-биле хемчегларни ажылдап кылган болгаш бүгү колхозчуларның хуралынга бадылаан турган. Ынчалза-даа ол хемчеглер күүсеттинмейн, ажыл-херектиң түңнели биезги хевээр артып турар.

Маңаа мындыг чижектерни көргүзүп болур: малдың уксаазын экижилер, тарып боозадылганы шынаржыдар талазы-биле салдынган соруглаларны амыдыралга боттандырары түскай эртемниглериниң үлүүнге онаажыры чугаажок. Бо талазы-биле тодаргай кылдынган ажыл барык чок. Тарып боозадылга пунктулары шынар чок, казанак бажыңчыгаштарда хевээр, оларга хамаарыштыр кандыг-даа чаартылга, дериле кылбаан. Будүрүкчү кошкарларны шилип ап, эки ажаап чемгерер ажылды организаставаанындан аргажок арган кошкарлар хой эдербес болган.

Ылаңгыя семиртиге коданнарында малды семиртиг чемгерерин күштелдирер дугайында чугле чугаа болуп турар. Сигең белеткээр планны күүсетпээн, концентрат-биле чедир хандыртынмаан, мал чеминиң хандырылгазы багай. Барык-да үстүкү органнарның албадаашкыны-биле колхозта тургускан мал чеми хөөдүп бээр бөдүүн хевирлиниң 2 установкалары амга чедир өлүг капитал болуп, анаа-да ажыглаар чок туруп турар. Ооң түржүк мал чемгерер кормушкаларны безин четчиир-биле кылбаан. Сигенни, концентраттарны черге каап берип турар. Малды чылыткан сүт-биле суттарарын хереңке албас, улуг өртек-хөлезя-биле кылдырткан кудуктуң дериг-херекселин өскээр ажыглаан төтчеглээн.

Колхозтуң бо чылын күрүнеге сатkан бода малының орташаар дириг деңзизи 250 кг, өшкү 25 кг аазы хөй кезии ортумактан куду деңгилделиг болганын айтырга-ла бо колхозта малдың ажаалда, чемгерилгезин канчаар тургусканың ол фактылар көргүзүп турар.

Мал ажылының учёт-отчёду сандаргай деп үстүнде чугаалаан бис. Маңаа мындыг чижекти көргүзүп болур: төп кыргылда пунктузунга кыргылданы хойларның уксаазының болгаш тус-тус коданнар айы-биле учёт-отчёдүн кылбааны-биле кайы кодандаң, кандыг хойдан чеже дүк алганы биздинмес. Малчыннарның бир хойга онааштыр кыргып алган дүүн оргумак чижек-биле даап саналп, үндүрген. Ооң аңгыда колхозта деңзи бар турда-ла малды деңзилевейн турар. Учёт-отчёттуң сандаргайын ажыглап алгаш чамдык кижилер малды самчыгдап, төтчеглеп турар.

Бо бүгү фактылар колхозтуң мал ажылының түскай эртемниглериниң, бригадиразрининң багай ажылын, онаашкап ажылынга харыысалга чогүн хереченил турар. Колхозтуң кол зоотехниги эш О. Кежик отчёттуг хуралга санал бергеш:— Бистиң колхозтуң малы өспейн, продуктулуу чавыс болуп турар чылдагааны болза, мал ажылының түскай эртемниглерин, бистерниң багай ажылывыстың түңнели — деп. Мининп чугаалаан. Түскай эртемниглер боттарының дөрт хүлээлгелиг ажылдарын: зоотехниктиг болгаш мал аарыгларынга удур профилактиктиг ажылдарны кылырының орунгга үе-шактың аар-саар ажылдарга чарыгдап турарын, бот-идепкей чок, кандыг-бир айтышкын маңаар, ала чайгаарлаашкынның агымы-биле чоруп турары дээш коммунистер чижектерге коргүзүп, чөптүг шүгүмчүлээн.

Колхозтуң экономизи К. Даш-оол хүлээлгезин күүсетпейн, ажылга харыысалга чок чоруун көргүзүп турда, партком болгаш колхоз баштаар черя эптежин турган. Кол бухгалтер Ч. Кертик-оол үргүлүү арагалаар, хүлиган кемхерек үүлгедип тургаш, кезекче харыысалгазынга киргеп.

Болуп эрткен отчёттуг хуралга коммунистер түскай эртемниглериниң ролюн болгаш бот-харыысалгазын бедидерин, оларны кижизидерин болгаш негелдеги улам күштелдирерин партком дан негээн.

В. ОЧУР-ООЛ.

«Шынның» штатган дашкаар корреспондентизи.

ЭЭЛЧЕГ НОРМАЗЫН КЕЗЭЭДЕ АЖЫР КҮҮСЕДИР

Чер диниреп турар. Долгандыр турар черлерге шимээн аажок өткүт дыңналыр. Каа-Хемниң хомүр-даш разрезиниң бетинден коорге кара доозуп аажок бурулаан турар, ол болза чер чаза тевиишкини-дир. Оортан үнген доозуп чиде бээри билеп-ле Леонид Кузнецовтуң экскаватору аңаа дораан чеде бээр. Ооң соонда ол бодунуң хымыжы-биле хомүр-даштың узуп алгаш, хой тонналы сөөртүр чүк машиналарынга чүдүрүп бээр.

Экскаваторлу даштындан көөрге аар болгаш ээлбес-дүүлбес чүве дег сагындырар. Ынчалза-даа Леонид Николаевич Кузнецов ону башкара бээрге, экскаваторлуң «дыңнангыры», эптиг-ээлдээ дам баар. Ынчангаш аңаа машиналар илчирбелендир ээлчегге туруптарлар.

Л. Н. Кузнецов аңаа үр ажылдап келген. Ооң түскай артеми экскаватор болганда, ажылынга ол ынак болгаш ону эки билир.

— Езулуг ак сөткүлдүг ажылдаар ниижи —деп, өөрү ооң дугайында ынчаар чугаалаар. Ээлчег нормазын Л. Н. Кузнецов кезээде ажыр күүседир болгаш ону эки ажылы дээш, Хүндүлел бижиктер-биле, акша шаннаңдары-биле каш удаа демдеглээн.

— Бо юбилейлиг чылда, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Төрээн чуртумга төлептиг белекти тудар дээш, бүгү күжүмнү, билиимни берип ажылдап турар мен — деп, ол чугаалап турар. Бо чурумта Л. Н. Кузнецов-дур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ЭКИНИ МАКТААР, А БАГАЙНЫ...

Бистиң совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазынга, ылаңгыя ында малчыннарга хамаарыштыр чедер, четпес чүүлдерниң чамдык фактыларын илередир бодадым. Экини мактаары өөрүнчүг, а багайны шүгүмчүлеп чайладыр болгай.

«Ак-Туруг» совхозтуң дирекциязы малчыннарга түскай почтачыны быжыглаанны таарымчалыг. Чаш-Тал ол ынчаар малчыннарның чагыткан солуннарын, журналдарын болгаш чагаа харыысаазын Базыр-Сат Опай саадал чокка чедирип турар. Ол ышкаш ферма электри чырыткылыг, малчыннарны автолавка доктаамал эргип турар.

Бир эвес Чаш-Тал фермазынга, ында малчыннарга радиону киирген, ону үзүктел чокка ажылдаткан болза, ол улам таарымчалыг болур ийик. Малчыннарның школа баар уруглары база бар, шакка хамаарыштыр ажыллаар кижиле хой. Радиолузга үени билип алыры база ажыктыг.

Делегейде байдалды, чурттун хүн бүрү амыдыралын билип алырынга радио онза негеттинер. Бо айтырыгже совхозта партком, Ак-Туруг кодээ Совет кичээнгей салыры күзенчиг.

К. КОМБУ.

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш Кызылдың нефть баазазының коллективи социалистиг чарыштыг калбарткан. Чыл эгезинде коллективтиң алган хүлээлгелери күүсеттинериниң аргалары бар. 11 айның түңнелдерин амдыызында үндүрбээн, ынчангаш арткен он айларның дугайын көрүп көрээл. Бараан саарылгазының планы 101,4 хуу, хереглекчилерин нефть продуктуларыбиле хандырары 108,6 хуу күүсеттинген. Бистиң база Красноярск крайның, Хакасияның нефть баазалары-биле социалистиг чарыштыг. Башгайы ийи квартылдарда ийиги черни ээлээн бис. А үшкү квартылдың түңнелинден алырга, бистиң баазаның көргүзүглери черле эки болган. Ынчангаш Кызылдың нефть баазазы чарыштың тиилекчизи болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, чаа дериглелерни будүрүлгеге ажыглаарынче, ажылдап турар кижилериниң мергежилиң бедидеринче кичээнгейни күштелдирген. Ооң уламындан саарылгага үндүрер чарыгдалдар эвээжээн. Бир тонна кывар-чаар материалдарны саарарынга үндүрер чарыгдал планнан 1 рубль 67 көпеек, азы 11,9 хуу эвээжээн.

Баваа республиканың районнарынга эки дериттинген станциялар тудар талазы-биле база планныг. Бо чылын Самагалдайда хонукта 500 машинага кывар-чаар материалдар күдуп бээр чаа станцияны ноябрь эгезинде ажыглалга киирген. Ол болза планнаан хуусаадан арте туттунган объект болур. Бо хүннерде Эрзинде ындыг станцияның тудуунда ажыл-иш хайыккан. Уг станцияны улуг юбилейнин будүүзүнде ажыглалга киирерин бистиң тудугжуларывыс хүлээнген.

Бо чылын бистиң республиканың кодээ ишчилери чаагай дүжүттүг өстүрген. Оларның шүзүрүг ажыл-ижинин түңнелдери кижи бүгүдезин өөреткен. Дүжүт ажаалдазының изиг үезинде бүгү кодээ ажылагый техниказы, тараа сөөртүп кээн автомашиналар аңаа туруушкун чок ажылдазын дээш нефть продуктулары-биле хандырылганы экижидериниң организастыг хемчегларын баваа алган. Ажаап алышшкынга шалыпчы ажылдаан бистиң ажылдакчыларывыс — операторлар А. Усковка, А. Колчевага, А. Сагашевага болгаш А. Глазыринага хүндүлел бижиктерни болгаш белектерни берген. «Сукпак» совхозка тараа сөөртүп турган чолаачы Г. Чернятьевке кодээ ишчилер өөрүп четтиргенни илередип, ону шаннап-мактап турганнар.

Кызылдың нефть баазазының коллективинде ажыл-ишке кызымак, мурнакчы кижилер эвээш эвес. Оларның үлегери, дүржүлгазы ниити соруглаларны күүседиринге улуг салдарны чедирип турар. Автомобильдерни кывар-чаар материалдар-биле хандырар Енисейниң оң талазында станцияза «Хүндүлелдиң демдээ» орденнин эдилекчизи А. Г. Ярлыкова, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, Кызыл хоорай Советинин депутады хунзаалакчы-монтажник А. С. Иванов, чолаачы С. В. Митин, оператор А. А. Родина юбилейге тураскаатkан социалистиг чарыштың мурнуку олуруунда чоруп орарлар.

В. ДАШКОВСКИЙ.

Кызылдың нефть баазазының кол инженери.

УДУРТУЛГАНЫН КОШКААНДАН

Чоокта чаа «Кара-Хаак» совхозта партбюроунуң отчёдун бүгү коммунистер дыңнап чугаалашкан. Илеткелден алаш коорге, совхозтуң ажылчылчыларын бо юбилейлиг чылына боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин багай вес күүсеткен. Күрүнеге оон ийларда эът садар планның 01, дүктү 103 хуу күүсеткеш, он айлар иштинде сүт садарының планын 99 хуу күүсткен болган.

Мурнакчы кадарчы, коммунист Чооду Оруспей төрүүр 00 хойдан 118 хураганы менди ап, бир хойдан-на 3,3 дүктү кыргаан. Хоорай Соединиң депутады, малчын Данмыкай Кок-оол төрүүр 100 хойдан 95 хураганы менди ымгалаап ап, бир хойдан 3,5 дүктү кыргын алганы өскээрге үлегер-чижек болур. Сүтүнде ады үнген хойжуларын аңгыда, малчыннар Бегзи Чаады, Дамбаа Чооду олар ам түңнелдерни көргүскен. Оралачы Даш-оол Салчак, механизаторлар Михаил Хертек, Даш-оол Түлүш, Сайын-Белек Ак-оол боттарынга оваашкан ажыл-херээнге ак сеткиндиг ыдыл турган, бүдүрүлгезин мурнакчыларының одуругунда киргеп.

Чамдык чедиишкиннер-биле өгрелештир отчёттуг үениң оргузунда партбюроунуң чорун келген ажылында улуг четпестер барын санаал, берген коммунистер: А. Мадыров, Балган, Ч. Дамбаа олар чидин-биле шүгүмчүлээн. Чүл дээрге, ажылчыннар ортузунга партийжи-политиктиг кижизидилге ажылы кошкак тургустунган. Ооң аңгыда суурда чурттакчы чонуң болгаш малчыннарның ортузунга агитаторлар болгаш политинформаторлар лекция, беседаны эвээш чорудуп келген. Малчыннарга солуун концерт, кино көргүзери-биле агитбүлүктбригаданы организаставаан.

Отчёттуг үениң иштинде комсомол, профэвилел организацияларының болгаш хереэжевнер чөвүлелиниң ажылынга партбюро боттуг удуртулганы, практиктиг дузаны кошкатканын санаал берген коммунистер шүгүмчүлээн. Партбюроунуң талазындан удуртулга болгаш хынаада чок болган ужурунда комсомол, профэвилелиннің, хереэжевнер чөвүлелиниң хуралдары чогуур үезинде болбайн келгенин база айыткан.

Кадарчы Балган Ооң бодунуң санаалынга мынча дээн: Партбюроунуң талазындан малчын кижиниң амыдыралчурттаалгазынче кичээнгейин эвээш салып, ооң хүн бүрүде негелдеэнин хандыр көрүнүп көрбес чүүлдер бар. Чижээ, биске лекция, беседа, концерт, кино болуп көрбээн. Бо чүүлдерни организасташ, малчыннарга көргүзүп болурунуң аргазы бар-дыр. Ооң аңгыда маңаа бир чугаалап каар чүве чүл дээрге, малчыннарның кыштаанда чурттаар бажыңны, мал кажаазын чогуур үе-шаанда септевес чүүлдер бар. Моон соңгаар ону катаптаваазы чугула. «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин ковүдедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын халбартыр дутайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Доктаалы-биле таныштым. Ооң негелдезинге амыдыралга боттандырып чорудары бистиң хүлээлгевис болур».

Совхоз будүрүлгезинге партбюроунуң удуртулгазы кошкак болганын коммунистер шүгүмчүлээн. Ажылга удуртулганы күштелдирбээнинден совхоз 1972 чылда ногаа культураларын тараап, ооң эки дүжүт албаан, планның күүсеттээн. Хоорайның ногаа, картофель-биле хандырар ужурлуг совхоз турган, ону күүсетпейн турары кончуг багай.

Партбюроунуң ажылында илерээн четпестерни чайладыр дугайында түскай шиитпирни коммунистер хуралга хүлээп алган. Ам соруглга чүл дизе, ооң күүселдезин организастаар дээш партком организазакчы болгаш политмассалыг ажылды улам күштелдирер ужурлуг.

З. БҮРҮННЕЙ.

БЕЛЕТКЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Енисей пароходствозунуң Кызылда ажыглал участогунуң коллективи юбилейлиг чылда ырбаачыларның белеткээнин тудуг ыяжын салдадын бадырарын дооскаш, ажиндиришкин доостуру билек чаа бавзаже көшкен. Бин-Хем аксында Вавилин септен ам Сукпак чоогунче көштүвүс. Чаа баваа турар черни тудуп, ажылдаарынга таарыштырарындан эгелээш, маңаа эки дериттинген будүрүлге корпустарын тудуп кириптивис. Күзүн хем сыгаарга судноларны эрикче үндүр тыртып, кышкы септелгеге белеткээрл улуг үүле. Ону бистиң коллектив чедиишкиннииг күүсеткен. Ам 28 судно эрикте.

Чаа баваада электри энергизы-биле хандырар подстанцияны Улуг Октябрь байырлалының будүүзүнде ажыглалга киирген. Суг-биле хандырылганың тудуу база чоруп турар.

Эрги бавзадан будүрүлге бажыңнарын көжүрүп эккеп, оларны чаа черде тудуп турар. Тудугжуларны дуржулгалыг бригадир эш Колмаков удуртуп турар. А тудугжулар дээрге-ле сугжулар боттарылыр. Судполар септээрде дуңзаалал ажылдарын, дарганнаарып, чазанырын-даа ажыглаар болгай. Ол бүгү мергежилдерни бистиң экипажтарывыс көжүгүннери — капитаннар, моторист-башкарыкчылар шингээдип алган. Амгы үеде тудугжуларның кол күжүн амыдырал хандырылга корпузунуң тудуунда моолнээн. Ол бажыңга столовая, дыштанылга өрээли, кызыл-булуң турар.

Келир ажиндиришкин сезовунга судноларны белеткеп эгелээн.

В. ГУРКИН.

Кызымак ажылдаар

Бин-Хемде «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран фермазының коллективиниң республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыын чон чүүлдүгүнүп деткип турар. Ол ферманың үре-түңнелдиг ажылынга Кыргыс Хууракты кинирген улуг биче эвес.

Хуурак Туран сүт-бараан фермазынга 1955 чылда Улуг-Хемнин Эйлиг-Хемден көжүп келген. Ынчан ферма механивастаттынмаан турган. Аңаа ийи-үш хире-ле бажын турган. Ынчангаш саанчыларның хөй кезии колхоз товунге чурттап турган. Шак ол үеде Хуурак ферманың кадарчыны апарган, а оон кадайы Елизавета Бора-Хөевна саанчылай берген.

Эрткен чылларның дургузунда Кыргыс Дамбыжаловичук фермаңын ажылын экижилериниге идепкейлиг киришкен. Ол кандыг-даа ажылды дагырга күзелдии-биле кылып турган. 1966—1968 чылдарда саанчылаш, херээжен саанчылардан чыда калбаан. Кызымак ажылдаш, ийи класстың саанчызынга чедир мергежилин бедиткен. Оон собнда база-ла катап кадарчылап киринкен.

Улус ажыл-агыйын хогжүдер талазы-биле тоску беш чылдың ийиги чылында «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының көргүзүглери бедик. Инектерниң денгилдези эки.

Кыргыс Хуурак хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг. Ылаңгыя бот-тывынгыр уран чүүлге ол хандыкшылдыг. Оон Москвага Совет эрге-чагыргазын 50 чыл оюнга тураскаатkан Бүгү-россий көрүлдезинге киришкени өөрүнүг. Кадарчының уран чүүлү хогжүдеринге болгаш пропагандалаарынга эки киришкениниң херечизи — Бүгү-россий көрүлдезиниң оргкомитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлел бижиктери болур.

Кыргыстарның уруглары беш. Олар ада-иезинин ажылынга уламчылап турарлар. Миша — инек кадарчызы, Черелмаа — саанчы. Сергей механизатор болур. А Света — ясли-садка кижизидикчи. Хүреш—амдыызында өөреникчи.

— Бүгү-ле таарымчалыг байдалдар мында тургустунган. Бажыңывыстың магалының көрүнерден: изиг-даа, соок-даа сүт белеп, от безин салбас. Магалыг-ла. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ол хире сагыш салып турда чүгле кызымак ажылдаар апаар — деп, Хуурак чугаалап орар.

Т. ТАЛГАНЧИК.

АЖЫЛЫНГА МАСТЕР

Ажыл-амдыралынга кызымак, өг-бүлеңинге толептиг, эш-өөрүнге хүндүткелдиг, ниитиниң хераан хуузундаазынган бедик үнелээр чорук хамаатты бүрүзүнүң хүлээлгези. Ол дугайын совет мораль хөйдаузунда магалылап бижээн. Мындыг эки мөзүг-шынарга Кызыл-Мажалыкта № 1469 оруқбүдүрүлге участогунуң хоочун ажылдакчыларының бирээзи О. Х. Серен-Ламаны хамаарыштырып болур.

Ооржак Хүрен-ооловичиге кандыг-даа ажылды хүлээдирге, ону ол кезээде ак сеткилдиг боттандырып келген, ылаңгыя каннаар, чолаачылаар, дарганнаар ажылга шүүт мергежээн. Сөөлгү үеде ону чугула ажыл участогу — оларга системазын харыылаар кылдыр томуйлаан. Администрацияның ол даалгазын база биилдиглиг күүсеткип турар.

Аңбан-хүлээлгезин шевергин боттандырбышаан, коллективте хөй-ниитиниң ажылынга ол база идепкейлиг. О. Х. Серен-Лама профкомнуң кежигүнү, өртке удур бөлүктүн болгаш дружиниктерниң командири. Ажыл-ишке болгаш амыдырал-чурттаалгага бүгү тала-биле ол үлегерни база көргүзүп турар. Бөдүүн иштин ындыг кижилери бисте хөй, оларга коллектив чоргаарланыр.

— ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга уткуштур калбарткан социалистиг чарышка киришкеш, ажылымны улам чедиишкинниг болурары-биле тускай планныг ажылдап турар мен — деп, ол болгу чугаалап турар.

С. СЕРИҢ-ООЛ.

Николай Александрович Вершилов — бирги класстыг чолаачыны болгаш Шагаан-Арыг автотранспорт будүрүлгезинде ажылдап турар. Сее чыл иштинде аңаа ажылдап келгеш, хой удаа шаннаңдарбиле демдеглеттинип келгеп. Оон башкарып турары автобузу 130 мун километрни капитал септелге чокка эрткен. Автобустуң резина дугуйлары ийиги нормаңы ажыр эдилеттиниң турар. Будүрүлге планын ол үргүлчү ажыр күүседир. Бо чурукта — Н. А. Вершилов-дур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Партшижи ИНФОРМАЦИЯ

Шиитпир күүсеттинип эгелээн

СЭКП-ниң Танды райкомунуң бирозунуң бо чылдың сентябрьда болган хуралынга экономиктиг өөредилгени улам жижилер дугайында айтырыгны чугаалашкаш, түскай доклад хүлээп алган. Ук доктаалды амыдыралга боттандырар талазы-биле чамдык бөтүүг хемчегларни ап турар.

Ажыл-агыйлар удуртукчуларынга болгаш оларның түскай эртемниглеринге «Кодээ ажыл-агый будүрүлгезин эртемге үнелеп башкарарының үндезинниери» деп семинарны организастаан. Ону СЭКП райкомунуң биюги секретары Д. К. Ооржак удуртуп турар. А ажыл-агыйларның бригадирлеринге, салбырлар, сүт-бараан фермаларының эргелекчилериннің кодээ ажыл-агый будүрүлгезин эргелеп-башкарары база экономиканың үндезинниери деп айтырыгларны өөренирин бо чылын организастаан. Ону удуртуруп райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый киллизинниң эргелекчизи П. А. Дежнёвка дааскан. Семинарлар кайызы-даа партия райкомунуң чанында ажылдап турар.

Чоокта чаа ийи семинарның каттышкан кичээли болуп эрткен. Аңаа 150 хире дыннакчылар чыылган болгаш райкүүскомның даргазы Г. А. Заркевичиниң «Районнуң ажыл-агыйларында экономиктиг ажылдың байзалы болгаш моон соңгааргы соруглар дугайында», районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының эргелекчизи А. А. Рудольфтуң «Материалдыг хандырылганың чаа хевирлериниң дугайында» болгаш кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному С. К. Сунгуевтуң база өске-даа эштериниң лекцияларын дыннаан.

Районнуң девискээринде будүрүлге черлериниң удуртукчуларынга база түскай эртемниглериге моон мурнунда экономиктиг өөредилгени кошкак организастап турганын өөренип көргеш, «Социалистиг будүрүлгени эртемге үндезилеп организастаарының үндезинниери» деп семинарны организастаан. Ону СЭКП райкомунуң ийиги секретары Н. Ф. Болотов удуртуп турар.

Хойжуларның болгаш малчыннарның ортузунга экономиктиг өөредилгени коммунистиг күш-ажылдың школаларын ламчыштыр чорудуп турар.

Активтиң школазы

СЭКП-ниң Өвүр райкомунуң чанында партия, совет болгаш ажыл-агый активинин бир чыл хуусаалыг школазының кичээлдери чорун турар. Ында партия, совет организациязының ажылдакчылары, ажыл-агый активи 71 кижи өөренип турар.

Биюги кичээлге «Коммунистиг тургузуушкунунуң үезинде СЭКП-ниң удуртукчу ролюнуң өскени» деп лекцияны партия райкомунуң биргы секретары К. Н. Шулуу, «Партия болгаш күрүне ажылынга ленинчи стильдин кол-кол угланыышкынары» деп лекцияны СЭКП райкомунуң оргкилдизинин эргелекчизи М. О. Лопсан-Серен, «СЭКП-ниң XXIV съездизи социалистиг чарышты улам ынай хогжүдер дугайында» деп лекцияны партия райкомунуң ийиги секретары Ч. Х. Ооржак олар номчаан.

Лекциялар соонда практиктиг кичээлдерни болгаш дуржулга солчулгазын партия организацияларының секретарьлары, Советтер ажылдакчылары, ажыл-агый удуртукчулары туштуста эрттиргилээн.

Районда партия организацияларының секретарьлары партия документилерни солуурунга канчаар белеткенип турарының талазы-биле чоруттунуп турар ажылдарны чугаалажып, арга-дуржулгазын солушкан.

Төлептиглерни — СЭКП-ге

Партия Тес-Хем райкому эң төлептиг, мурнакчы кижилерни партияга шилип хүлээп алырынче кичээнгейни салып турар. Сөөлгү айларда СЭКП кежигүнүнге болгаш кежигүнүнге кандитаттарга хүлээп алдынганнарның аразында Чыргаланды кодээ Советинин депутады, «Чодураа» колхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Долзат Чүктээровна Лоодай-оол, Шуурмакта ыяш белеткээр пунктунуң мурнакчы чолаачызы, хүн бүрү нормазын 130—150 хуу күүседип турар Игнат Семёнович Кошин, ол-ла будүрүлге черинің ыяш дилдирикчизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Шимит Оолакай, Самагалдай эмнелгезинин акушери, идепкейлиг хөй-ниитичи Алдын-кыс Ховалыговна Оюп болгаш аскелер-даа бар.

Будүрүлгенин мурнакчыларын СЭКП-ниң хүрээлеңинге хүлээп алыр талазы-биле «Чодураа» колхозта (секретары Г. Э. Саяна), Шуурмакта ыяш белеткээр пунктуда (секретары А. С. Бөлгүм-оол) партия организациялары эки ажылдап турар.

ЭКОНОМИКТИГ БИЛИГЛЕРНИҢ ҮНДЕЗИННЕРИ

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЗЫ

3. ОРУЛГА БОЛГАШ ОНУ АЖЫГЛААРЫ БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ОРУЛГАЛЫЫ

Орулга дээрге, социалистиг бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазының экономиктиг чугула көргүзүглериниң бирээзи болур. Тодаргайларга, продукцияның мөөнкеп садар өртек-биле (саарылга үндүрүү чокка) ук продукцияның бот-үнезиниң аразында ылгалы-дыр. Социализм үезинде орулга бүдүнүн утка-шынарының талазы-биле капиталистиг орулгадан үндезини-биле ылгалып турар. Оон тургустунар үндезини— мөлчүгделден хостуг кижилерниң ниитилелге ажыктыг күш-ажылы болуп турар, ол орулга күргүнениң, ниитиледдиң болур. Бүдүрүлгелерниң орулгаларындан кирер хөреңгілер ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң орулгаларын тургузар кол чүүл болур. Орулганың чамдыызы бүдүрүлгелерниң боттарынга артып каар.

Бүдүрүлге орулгазының ниити түңү бүдүрүлге продукциязының хевир бүргүзүнден ап турар орулгадан тургустунар. Ынчангаш ол болза, кылыгларның өртээнин деңнелиндеп, оларның херек кырында бот-үнезиниден болгаш бүдүрген продукциянын түңүнден хамааржыр. Доктаатгынган өртектериң деңнелин бәүгаар алырга, продукцианын бот-үнези куду болгаш ону бүдүрүп үндүрениниң хемчээли улуг болур болза, бүдүрүлге орулгазының хемчээли улам улгадыр. А продукцияның бот-үнези улгадырга азы продукция бүдүрүп үндүрер талазы-биле план күүсеттинимейн бааргa, орулганың хемчээли әвәәжәәр.

Бүдүрүлге орулгалының хемчээли бүдүрүп турар кылыгларның шынарындан база хамааржыр. Продукция эки болган тудум, оон өртээ улуг болур.

Ынчангаш, орулганың хемчээли бүдүрүлге коллективиниң ажыл-чорудулгазының түңнелдериниден хамааржыр-дыр. Ажыл-агый реформазының үезинде орулга бүдүрүлгелер ажылынын планныг болгаш доктаатқан өртектиг кол-көргүзүглериниң бирээзи апарган.

Реформа мурнунда бүдүрүлгелерге продукцияның бот-үнезин чиигедир болгаш орулга алыр талазы-биле онаалдаларны доктаадып берип турган болза, ам чүгле орулганың чүгле ниити түңүн доктаадып каар апарган. Продукцияның бот-үнезин чиигедип, продукция сайгарарының хемчээлин улгаттырып, оон шынарын бедидип тургаш, орулганың хемчээлин көвүдедирин бүдүрүлгелер ам боттары тодарадыр. Бо чорук бүдүрүлгелерниң ажыл-агыйжы түскайлан чоруун калбартып, боттарының ажыл-чорудулгазының алыс үре-түңнелдери дээш оларның хәрыысалгазын бедидиргe, орулганы көвүдедирииң ажыктыг эки оруктарын дилеп тывары-нга таарымчалыг аргаларны берип турар.

ОРУЛГАНЫ АЖЫГЛААРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Бүдүрүлге бирги эәлчегде фондулар дээш төлевирни күрүне бюджединче орулгазындан киирип турар. Үлетпүр адырларының хөй кезиинге оон чылда хемчээли бүдүрүлгениң кол фондуларының болгаш саарылга хөреңгілериниң чылда өртүмак бот-үнезиниң 6 хуузунга ден. Фондулар дээш төлевирни тургусканы экономика талазы-биле ажыктыг бооп турар. Бүдүрүлге черинге бүдүрүлге фондуларын ниитилеп хөйну быжыглап берген тудум-на, ол хөй ажыкты бәәр ужурдуг. Оон-биле кады фондулар дээш төлевирни бәәр ол чорук бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин чөп ажыглаарынче бүдүрүлгелерни албадап, херек чок машиналарны, херекселдерни, материалдарны болгаш өске-даа чүүлдерни өске организацияларга садар азы шилчидер арганы берип турар. Херектиң ужуру болза, бүдүрүлге фондулары хөй артыкшылдыг болу бәәрге азы оларны багай ажыглаарга фондулар дээш төлевирлерже орулганың хөй кезии үне бәәр, ынчан экономиктиг идиг бериишкинниң фондузун тургузарынга акша-хөреңги эвээш артар.

Чамдык бүдүрүлгелер, чижээлээрге, агаар-бойдус болгаш өске-даа чүүлдер талазы-биле таарымчалыг байдалларда турүп турар рудниктер орулганың хирезин барымдаалап, бюджетче төлевирни мөөңү-биле баш удур база кирип турар. Ону ол бүдүрүлге коллективиниң чедип алган чединшкини кылдыр санап болбас.

Бүдүрүлге орулгазындан чээли алганы дээш хуунү банкыга төлеп, капитал салымшкынынга мурнунда алган чээлизин дедир эгидип турар. Бир эвес планда көрдүнген болза, үстүкү органның чөпшээрели-биле орулганың чартык кезиин бүдүрүлгени чаартып кылырынга азы халбартып тударынга болгаш саарылга хөреңгизин немей көвүдедип алырынга ажыглаар кылдыр арттырып ап болур.

Орулганың чамдык кезии бүдүрүлгениң экономиктиг идиг бериишкинииң фондузунче кирер. Бир эвес бо бүгүнүң соонда бүдүрүлгеге орулга ам-даа артып каар болза, чоннуң ниити хандырылгазынга ажыглаар кылдыр ону күрүне бюджединче база киирп санап каар.

Орулганы экономиктиг идиг бериишкинниң фондузунче хуваап кирер санаары бүдүрүлге коллективинге дыка ажыктыг болур. Чаа байдалларда ажылдап турар бүдүрүлгелерге орулганың күселн-биле экономиктиг идиг бериишкинниң үш фондузу тургустунар: **шаңнал-мантал фондузу, социал-культура хемчегелериниң болгаш чурттелге тудуунуң фондузу, бүдүрүлгени хөгжүдеримиң фондузу.** Баштайгы ийи фондуларның ужур-дузазының дутайын моон мурнунда үнгүлээн темаларда бижээн.

Бүдүрүлгени хөгжүдеримиң фондузунга (совхозтарга ону ажыл-агыйны быжыглаарының болгаш калбартырының фондузу дээр) хамаарыштыр чүнү чугаалап болурул дизе, ол фонд болза, үстүкү турар организациядан чөпшээрел айтыр-байн, бодунуң бүдүрүлгезин хөгжүдеринге, оон техниктиг деңнелин бедидеринге капитал салымшкынны бот-тускайлан үндүрүп ажыглаар арганы берип турар.

Бүдүрүлге черлери ол фондуиуң дузазы-биле чаа техниканы болгаш депшилгелиг технологтыг чорудулгаларны нептередир, бүдүрүлгени механизастаар база автоматизастаар, дериг-херекселдерни чаартыр талазы-биле ажылдарны акшаландырар. Бо бүгү өртем-техниктиг депшилгени дүргедиринге, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге дузалаар.

Бүдүрүлгени хөгжүдериниң фондузу болза, бүдүрүлгениң кол фондузун долузу-биле тургузарынга хереглээр амортизация санажылгазындан база ол ышкаш орулгадан норма ёзүгаар алдынган хөреңгілерден база кол фондуиуң составында санаттыныл турар артык кезектерни болгаш ажыглалдан үнген херекселдерни (оларны садарынга азы узуткаарынга үнген чарыгдалдарны киирбейн) садып сайгарганындан алдынган хөреңгізеи тургустунар.

Экономиктиг идиг бериишкинниң кол үш фондузундан ангыда, чамдык бүдүрүлге черлериниге **малбан херегледдиң фондузу** база тургустунар. Бодунуң бүдүрүлгезиниң продукциязының артынчыларындан кылып үндүрген, малбак хереглелдиң баразынарын саарыш сайгарганындан алдынгаи орулга ол фондуга хамааржын кирер.

Орулганы хуваарының системазын улам ынай сайгырадгайжыдарының, материалдыг, сан-хөө болгаш күш-ажылчы курлавырларны чөп ажыглаарын бедидеринге бүдүрүлге черлериниң сонуургалын күштелдиреринин эргежок чугулазын СЭКП-ниң XXIV съездизи демдеглээн. Беш чылдың дургузунда улус ажыл-агыйының адырларынга экономиктиг идиг бериишкинниң фондузунче орулгадан кирер саналшкынның хемчээлин 1,7 катап көвүдедирин көрген.

Орулганың ниити бүгү түңү амгы байдалда бүдүрүлге ажылының ажыктыг чоруун долузу-биле ам-даа тодаратпайн турар. Чижээлээрге, бир бүдүрүлге черинин чылда орулгазы 400 мун рубль, а өске бирээзинин — 600 рубль болган болза, ийнги бүдүрүлге кайызы-даа эки ажылдап турар деп түңнелдя оон үндүрүп болбас. Маңаа хамаарыштыр бүдүрүлгениң хемчээлин, оларда быжыглаан бүдүрүлге фондуларының өртек-үнезин билип алыр апаар. Ол бүгү түңнерни деннеп, шүүштүрүп тургаш, ынчан ам **бүдүрүлгениң кайы хире орулгалыының дугайын** тодаргай чугаалап болур. Бүдүрүлгениң кол фондуларының болгаш саарылга хөреңгілериниң чылда өртүмак өртек-үнезинге бүдүрүлгениң чылда алган орулгазының хамаарылгазындан ол тодаратпынар, ону бүдүрүлгениң орулгалыг чоруу дээр, ол хуулар-биле илереттинер.

Орулгалыг болур чорук—бүдүрүлге черлериниң бот-орулга-чарылгалыг ажыл-чорудулгазының чугула көргүзүү. Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа байдалынга бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруун күрүнениң планныг **онаалдалары** кылдыр бадылап турар. Бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруунуң ниити деңнели кол нургулайында шаңнал-мактал, социал-культурлуг хемчегліерниң болгаш чурттелга тудуунуң фондуларынче орулгадан чежени ынаар книр саналарының хемчээлин база тодаралыр. Бо чорук бүдүрүлгелерде быжыглаан бүдүрүлге фондуларын, акша болгаш күш-ажылчы курлавырларны эң чөп ажыглаарлыга бүдүрүлгелерниң экономиктиг сонуургалдыын бедидип турар.

Бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруунуи көргүзүүн тургускан чорук бүдүрүлге черлериге херек чок апарган баразан, материалдыг байлактарның хөй кезиин оларның садын сайгарарынга дузалап келген. Бүдүрүлгениң ажыглап турар кол фондуларының единицазынга хамаарыштыр продукция бүдүрүп үндүрери бедээн, саарылга хөреңгизин ажыглаары экижээн.

Бүгү бүдүрүлге черлериниң болгаш бүдүрүлге адырларының орулгалыг ажылдаарын хандырары улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге база чоннуң материалдыг чалгай чоруун бедидеринге улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бүдүрүлгелериниң орулгалыг чоруу бедээн тудум, оон-биле кады ниитилелдиң орулгазы база өзер.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ОРУЛГАЛЫГ БОЛУР ЧОРУУН БЕДИДЕРИНИҢ АРГАЛАРЫ

Орулганы көвүдедирииң, а ол ышкаш орулгалыг болур чорукту бедидеринин кол аргазы — продукцияның бот-үнезин чиигедирп.

Бот-үнезни хамыктың мурнунда **күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедитиеннинің күселн-биле** чиигедир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзерп-биле кады продукцияның единицазынга хамаарыштыр оон чарыгдалдары кызырлыр, оон дузазы-биле бот-үнезиниң структуразынга ажыл төлевирнинн үлүг-хуузу эвээжеп турар. Үлетпүрге ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның ажылдап алыр акшалалыны ортумаа-биле 1,9 катап өскеп турда-ла, 1950 чылда үлетпүрге ажыл төлевирииге чарыгдалдар бүдүрүлгениң ниити чарыгдалдарынга хамаарыштыр 23,2 хуу тургапындан 1970 чылда — 16,1 хуу чедир кызырылган.

Ажылдап турар кижилерниң ажыл төлевирнинн өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдези ажып турар кылдыр чорудары — бүдүрүлге черлериниң ажылын ажыктыг организастаарының тон чугула негелдези ол.

Ажылдап турар бир кижиге хамаарыштыр продукция бүдүрүп үндүрерин көвүдедирин организас-техниктиг хемчегліерни боттандырып тургаи чедип алыр. Бо тавариылгада бүдүрүп үндүрериниң нормазы болгаш анда хамаарыштыр күүседип турар ажылы дээш расценка база өскерилер. Расценкалар чиигээрге, продукцияның единицазының бот-үнезинге ажыл төлевирнинн хуузу эвээжеэр. Ынчалзажок бо чорук ажылчынарның ортумак ажыл төлевирнинн эвээжей бәәрин болдурбас, чүге дизе чорудуп турар организас-техниктиг хемчегліер күш-ажылдың ол-да чарыгдалдары-биле хөй продукцияны бүдүрүп үндүрер арганы ажылчынарга берип турар.

Организас-техниктиг хемчегліерни чоруткайн, доктаатгынган нормаларны ажыр күүседип тургаи, продукцияны бүдүрүп үндүрериң база көвүдедип болур. Бо тавариылгада кылып бүдүрерининң нормазы болгаш расценкалар өскерилбес. Ынчалзажок продукцияның единицазының бот-үнези чиигээр. Херектиң ужуру болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн бединри-биле кады бүдүрүүшкүнүн хемчээли улгадыр, бо чорук бүдүрүлге хандырылгазының болгаш әргелеп-башкарылганың талазы-биле чарыгдалдарны кызырганының күселн-биле каминалганы бәәр. Ол чарыгдалдарга кол фондуларны амортизастаарынга, бажыннарны, әргелеп-башкарылганың аппаратын тударынга үнер доктаамал чарыгдалдар кирип турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турда, ындыг янзылыг чарыгдалдарның ниити түңү өскерилбес. Ынчангаш бүдүрүлге хөй продукцияны бүдүрген тудум, продукцияның единицазынга ол чарыгдалдарның хемчээли әвээжәәр.

Продукцияның бот-үнезин чиигедирп дээш демиселге бүдүрүлгенин ажыл-чорудулгазының бүгү участоктарынга **маналга чурумун** шыңгызы-биле сагыры улуг ужур-дузалыг. Бүдүрүлгелерге камналга чурумун хажык чок боттандырары дээрге хамыктың мурнунда продукцияның единицазынга күш-ажылчы болгаш материалдыг чарыгдалдарны әвээжедири, бүдүрүлгени база әргелеп-башкарылганы хандырар талазы-биле чарыгдалдарны кызырары-дыр.

Улус ажыл-агый адырларының хөй нуруузунда материалдыг чарыгдалдар продукцияның бот-үнезинин структуразында элээн улүг-хуулу әәлеп турары билдингир болгай. Ынчангаш продукцияның единица бүрүзүн бүдүрүп үндүрүп тургаш, чиг-эттн, материалдарны, оттулар чүүлдү база энергияны бичии-ле камнан алыр болза, ол чорук ниити бүдүрүлгеге улуг ажыкты бәәр.

(Уланчылыг).

Делегей бо хүннерде

А. А. ГРЕЧКОНУҢ ФРАНЦИЯГА ЧОРААНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДЫҢНАДЫГ

ПАРИЖ. (СЭТА). ССРЭ-ниң камгалал министри А. А. Гречконуң Францияга чораанының дугайында дыңнадыг Парижке парлаттынып үнген. Национал камгалалдың күрүне министри М. Дебрениң чалаанын ёзугаар ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко Францияга ноябрь 27-ден декабрь 2-ге чедир албанның аян-чоруун кылып чоруп турган деп, ол дыңнадыгда чугаалаан.

Маршал А. А. Гречковуң аңаа чоруп турган үезинде ону республиканың президентизи Ж. Помпидуну үүлээп алган болгаш премьер-министр П. Мессмер-биле, М. Дебре-биле А. А. Гречко чугаалашкан.

А. А. Гречко Париж районда болгаш можуда хөй-хөй шериг, үлетпүр объектилериге чораан. Ону ылаңгыя Истрада ужудуушкун шеңелделериниң төвү, Карпаянда өөредилге төвү хүлээп алган. Тулон хоорайга база чораан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев биле Франция Республиканың президентизи Ж. Помпидуну ат салганы «ССРЭ биле Францияның аразында кады ажылдажылга принциптерин» барымдаалаш, делегейниң дүшкүүлүүт байдалын чавырылдырарынга совет-француз харылзаалары калбартырының чугула ужур-дузалыын Маршал А. А. Гречконуң Париже беседаларының үезинде ийи тала демдеглээн.

Маршал А. А. Гречко болгаш М. Дебре шериг талазы-биле совет-француз харылзааларының байдалын чугаалашкан. Оларар ол харылзааларны боттаныл турар деп демдеглээн болгаш 1971 чылдың октябрь 30-деги совет-француз декларацияны ёзугаар ук харылзааларың тударын уламчылаар деп шинтиргээн. Ол харылзаалар ССРЭ биле Францияның улустарының аразында билчиишкинни, найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга дуза чедирер дээрзиге ийи тала бүзүреллер.

ИЙИ ТҮҢНЕЛ—ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ

Совет кижилер Конституция хүнү — алдарлыг байырлалды уткуп турар. Капиталистериниң, помещиктериниң эргечагыргазын дүжүрген үеден бээр эрткен чылдарның дургузунда бистиң Төрээн чуртубустуң эрткен оруунче чоргаараалдыг коруп турар. Ындыг социализмниң идеялары капиталдың тергинден турар чурттарында безин калбак улус массаларны боттарының талазынче чаалап ап турарынга олар сеткил ханганын илергейлеп турар.

Капитализм делегей чөрүдээлериниге бүзээлеп туттурган, ынчангаш чөрүдээлер чылдың-на улам чидигленген. Акшалыг шоодайлар дег апарган хөреңгітеннериниң эрге-чагыргазы чонну качыгдал, човаланнарга таварыштырып турар. Бистиң чурттап турарывыс бо үүс чылдың дургузунда 60 миллион кижи дайынга өлүрткен, 110 миллион кижи бертилип-бежелген. Од дээш харысалга империализмге оваажып турар. Ов-ов миллион кижи империалистиг дайынналрының уржуудан тывылган аарыглардан, эпидемиялардан кырылган болгай деп, АКШ-тың Коммунистиг партизиниң Чиңгине секретары Гэс Холл бодунуң чоокта чаа парлаттынып үнген «Империализм бөгүн» деп номунда демдеглээн.

Капиталистиг дарлалдың чайлаш чок уржуктары — ап болгаш түргедел. Аъш-чем болгаш кодээ ажыл-агый таварыларының ыяпкы-ла өдилээн турарын ук шинтиир оон-биле капсырлаштыр бадыткаан. Ол шинтиир боттарының эргешөлээн дээш колонин улустарның демисежир, чөптүг эргелиин база бадыткаан.

Ол чугула айтырыгны тургузар эргелөшкинни Совет Эвилели кылган. Совет чазак улустар аразының харылзаалаарыга күш-ажылгаарындан ойталаарын делегейниң хоойлузу чергелиг болдурарын база оон-биле чергелештир ядролуг чепсек ажылгаарын хоруурун эргежок чугула деп көрүн барымдаалаш, Кол Ассамблеяның амгы сессиязынга чугаалажыры-биле ол айтырыгны саналдан киргген.

Ук айтырыгны ынчалдыр үнелеп көрүн КНО кежигүнү чурттарның хөй нуруузу чөптүг күзел-бодалдыг деп саналп болгаш ону бүгү-нинги чүүлдүг деп көрген.

Ол шинтиир төлевилелни хүлээп алырынга удур чүгле Кыдаттың; Албаниянын, Португалиянын болгаш Мурнуу-Африка Республиканың төлээдери бадылаан.

Пекинниң төлээленчилери хөгжүн эгелеп турар чурттарның эрге-ажыктарын камгалаарынга туржур бис деп турар хирезинде, расистер биле колонизаторларның эштенчилери болу берген. Ындыг аппарынга оларны калчаалыг антисоветизм, Совет Эвилелиниң болгаи өске-даа социалистиг чурттарның тайбыкы, делегейниң аймыл чок чоруун быжыглаарынче утланган кандыг-даа саналдарынга удурлавыр үүлгедиглер кылырының уржуктары чедирген.

Кол Ассамблеяның ноябрь 29-та болган хуралын шыпаала тайбыкымың болгаш чепсегленишкин хүжүреринің шуулганы деп болур. Чепсегленишкин дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын чыылдырар дугайы — база бир совет саналдың талазы-биле шинтиир үндүрерин Ассамблея база ол хүн чүүлдүг деп көрген. Чепсегленишкин дүжүрер талазы-биле чамдык хемчегліер алырынга хамаарышкан хөй-хөй айтырыгларының талазы-биле Кол Ассамблеяның бир дутаар комитединин шинтиирлери база бадылаттынган.

С. АЛЬЕНДЕ МЕХИКОДА

МЕХИКО. (СЭТА). Чилиниң президентизи Сальвадор Альенде даштыкы хөй-хөй чурттарга баар аян-чоруунуң зайыбиле Мексиканың найысылалында чеде берген.

Хүндүлүг чили аалчыны найысылал аэропортунга Мексиканың президентизи Луис Эчеверриа Альварес болгаш албанның өске-даа кижилери утпаан. Мексиканың найысылалының муң-муң чурттакчылары Сальвадор Альендени болгаш ону үдеп чоруур кижилерни чүректиң ханызындан найыралдыг утпуп алган.

Чилиниң чазааның медеглели

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң чазаа медеглел чарлап дыңнаткан. Ында чуртка социалистиг чаартылгалар кылырының үндезиннерин тургузар дээш, Улусчу чаңгыс эл эвилелиниң программазын боттандырарынга шинтиирлиин ол медеглелде демдеглээн. Ол программаны күүседири молчулгени, ялатифункцизини болгаш даштыкы чурттар монополиларының күүлелин национал экономиканга узутпаар арганы бээр деп, медеглелде айытнан.

КЕРЭЭГЕ АТ САЛЫР ДУГАЙЫНДА ДЫҢНАДЫГ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң чазаа биле ГФР-ниң чазаа ийи күрүнениң аразында харылзаалар үндезиннериниң дугайында керээге 1972 чылдың декабрь 21-де Берлинге ат салырын дугурушнан деп, Берлинде чарлаттынган дыңнадыгда чугаалаан.

СИНГАПУРНУҢ МИНИСТРИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

СИНГАПУР. (СЭТА). Амгы үеде болунуп хамаарыжылга чок догуннаар эргези дээш дайылдажып турар улустуң шериг талазы-биле күүлүг АКШ ышкаш чурт безин күш-биле базып шыдавас деп чүвени Вьетнамда дайын бүгү делегейге тодаргай бүзүредип көргүскен деп, Сингапур Республиканың даштыкы херектер министри С. Раджаратнам медеглээн. Министр ол медеглелди даштыкы чурттар корреспондентилериниң каттыжышкынының кежигүннериге чүве чугаалап тура кылган.

ЖОРЖ МАРШЕНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чоон үзелдиг күштерниң каттышкан чазак программазы ажылчы чоннуң амыдырал деңнелин бедидер деп кол сорулгалыг дээрзин, ФКП-ниң Чиңгине секретарының оралакчызы Жорж Марше национал телевиденнени дамчыштыр француз сөңгүкчуларга медеглээн. Чүрттүн бүгү девискээрлериниң ажылчы чону каттышкан чазак программазынга чогум-на ынчаигаш ынаныл, деткип турар.

ТАЙБЫҢНЫҢ КҮШТЕРИНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр). Тайбың күүзәр күштер Каттышкан Нациялар Организациязынга улуг тиилелгелиг болурун чедип алган. КНО-ның Кол Ассамблеязы улустар аразының харылзаазарынга күш ажыглаазының болгаш ядролуг чепсек ажыглаарын моңге хоруур дугаймда шинтиир үндүрген.

Улустар аразының харылзаалаарынга күш дөгээрининг бүгү хевирлерин ажыглаарындан КНО кежигүнү күрүнелериниң ойталаарын база ядролуг чепсек ажыглаарын моңге хоруурун оларның өмүнээзиндеп Кол Ассамблея хүлээп алганы ол шинтиириндө хүндүткелдин-биле медеглээв.

Хүндүткелдиг ол медеглелдө бүрүн боттандырарынга чогуур хемчегліерни болдувары-биле дүрген алырын Кол Ассамблея Айыыл чок чорук Чөвүделиниге саналдаан.

Күш-биле девискээр эжелеп алырын канчап-даа таварышпас деп буруу шавар принцип берии болгаш ындыг девискээрлерни боттарының эргезивиле бар бүгү аргалар-биле күрүнелериниң камгалаар эргежок ыяпкы-ла эдилээн турарын ук шинтиир оон-биле капсырлаштыр бадыткаан. Ол шинтиир боттарының эргешөлээн дээш колонин улустарның демисежир, чөптүг эргелиин база бадыткаан.

Ол чугула айтырыгны тургузар эргелөшкинни Совет Эвилели кылган. Совет чазак улустар аразының харылзаалаарынга күш-ажылгаарындан ойталаарын делегейниң хоойлузу чергелиг болдурарын база оон-биле чергелештир ядролуг чепсек ажылгаарын хоруурун эргежок чугула деп көрүн барымдаалаш, Кол Ассамблеяның амгы сессиязынга чугаалажыры-биле ол айтырыгны саналдан киргген.

Ук айтырыгны ынчалдыр үнелеп көрүн КНО кежигүнү чурттарның хөй нуруузу чөптүг күзел-бодалдыг деп саналп болгаш ону бүгү-нинги чүүлдүг деп көрген.

Ол шинтиир төлевилелни хүлээп алырынга удур чүгле Кыдаттың; Албаниянын, Португалиянын болгаш Мурнуу-Африка Республиканың төлээдери бадылаан.

Пекинниң төлээленчилери хөгжүн эгелеп турар чурттарның эрге-ажыктарын камгалаарынга туржур бис деп турар хирезинде, расистер биле колонизаторларның эштенчилери болу берген. Ындыг аппарынга оларны калчаалыг антисоветизм, Совет Эвилелиниң болгаи өске-даа социалистиг чурттарның тайбыкы, делегейниң аймыл чок чоруун быжыглаарынче утланган кандыг-даа саналдарынга удурлавыр үүлгедиглер кылырының уржуктары чедирген.

Кол Ассамблеяның ноябрь 29-та болган хуралын шыпаала тайбыкымың болгаш чепсегленишкин хүжүреринің шуулганы деп болур. Чепсегленишкин дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын чыылдырар дугайы — база бир совет саналдың талазы-биле шинтиир үндүрерин Ассамблея база ол хүн чүүлдүг деп көрген. Чепсегленишкин дүжүрер талазы-биле чамдык хемчегліер алырынга хамаарышкан хөй-хөй айтырыгларының талазы-биле Кол Ассамблеяның бир дутаар комитединин шинтиирлери база бадылаттынган.

КАЙЫЗЫ-ДАА САНЧЫ

Доңгак Долчанмаа бичиинден-не ажыл-ишке кежээ, аңаа черле өрбас, кандыг-ла бир чүвени кылган турар чораан. Школага өренип тургаш-ла саанчы болурун шиитпирлеп алган. 1967 чылда Чааты ортумак школазының сескн клазын дөөскаш, «Күш-ажылдың хөстүү» совхозтуң Торгалыга комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазынга ажылдаар күзелин илереткен.

Ферма эргелекчизи Казак Чамзырынович Натпит-оол саанчы болуксаан кыстың ажыл-ишчи байдалы-биле таныжып көрген. Фермага ажылдап болур арганыр ында бар болган, ынчалза-даа арга-дүржүлгазы, мергежилй четпес. Ону чоорту чедип алыр. Аныяк кыстың күзеля-даа ындыг. Аңаа бүгү талазы-биле дузалажыр билиглиг кижилер фермада хөй.

Совхозтуң дирекциязы, партия комители-биле дугурушкаш, Долчанмаапы фермага саанчы кылдыр хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Н. Бичикке, дүржүлгалыг саанчы К. Санчай-оолга ону бижыглаш, чаа саанчыга дузалап, ажыктыг сүмелерни бээрин олардан дилээн. Хөй чылда ажылдаан ферма ажылдакчылары аныяк уругну ажылдан хүнүнден эгелээт кичээнгейге алган.

Бижыглаан инектериниң ажыы-чанын аңаа таныштырып, сүт саалдазын көвүдедирде саанчы кижи чүнү кылырын шуптузун тайылбырлап, өөредип киргикен.

Доңгак Долчанмаага бергелер таварышпаан деп болбас. Кызымаккай, ажылагыйжы чоруу, дүржүлгалыг эш-өөрүнүн деткимчелузаламчызы-биле бергелерни ол ажып эрткен. Ажылдап эгелээн баштайгы чылында-ла Долчанмаа багай эвес саанчы болуруи ферма коллективи эскерип каан. Ийи дутаар чылында аныяк саанчы мурнакчыларның бирээзинге санадып, оон сүт саалдазы көвүдеп турган. Саанчы чыл келген тудум-на арга-мергежилин доктаамал бедидип турганынлан ол бүгүнү чедип алган.

Доңгак Долчанмаа фермаңың сагыш човангыр, ажыл-ишчи коллективиниң ачызында ёзулуг саанчы болуп мергежээн. Оон амыдыралынга 1970 чылда бир өөрүшкүлүг болуушкун болган. Долчанмаа фермаңың саанчызы Маадыр-оол Чупарев-биле өг-бүле тутканын. Чаа өг-бүле тутканоол, уруг сүт саалдазын көвүдедип, ниитининн малын өстүрериниге төлептиг үлүүн киирип, кызымак ажылдаарын дугурушканнар. Шынап-ла, аныяк саанчылар төлептиг ажылдап, ферманың хөй-ниити херээнге идепкейлиг киржип турарлар.

Торгалыг сүт-бараан фермазының коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болур оюнга төлептиг үзүражыры-биле шудургу ажылдап турар. Ферма бо чылын күрүнеге 570 тонна сүт салар хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседип турар. Ында Чунаревтарның киирген үлүү бичс эвес.

Мал ажыллакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделиниң болгаш ВЦСПС-тиң докгаалын номчуп танышкаш, аныяк саанчылар мал ажылынын продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедиринге төлептиг үлүүн киирери-биле инектериниң ажаалда, чемгерилгезин улам экижидип тургаш, чединшкининг ажылдарын хүлээптеннер.

Б. МОНГУЛ-ООЛ

Улуг-Хем район.

ЧОРГААРЛАНЫР „САЯНЫВЫС“

Каяа-даа чораап кандыгдаа театрга одургаш, Тыва АССР-ниң күүшениң ырыңы болгаш танцының «Саян» ансамблин болганчок-ла сактып, оске коллективтер-биле деңнеп бээр сидер. Кижиниң төрээн черинге болгаш чонуңга ынакшылын, чоргааралын деңнәр чүве чок. Деңнелге кылырда бо бодаадыг удуртулга болдурбайн, уран чүүлдүң пегездеелерин, мүүседилгениң мергежилин биргә чергете тургузуп алгаш бодаар болгай бис. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң баазазынга, мырыңай каш-ла чыл бурунгаар тургустунган бистиң «Саян» ансамбль чогаадыкчы шын орук-биле хүн бүрү өөрүп, хөй национал Сибирьниң шырак дээн коллективтериниң аразында чоруп турар деп бүзүрелдиг чугаалап болур.

Бо түңнелди бадыткаар төлээде, ооң соолгу концерт программазынга доктаай каапталды: «Ак-көк Саян дагларывын кырында» деп аттыг программа тыва улустуң «Кайгамчыктыг интернационал» деп ырызы, «Чүректиң ырыы» деп ыры-танцылыг композиция-биле ажеглээш, «Октябрь ыры-биле» доостур. Программаның биргн кезээ тыва улустуң ырааларыңдан болгаш тыва композиторларның чогаалдарыңдан тургустунган. А ийиги кезээ — украин, чех, орус болгаш тыва ырлар болгаш танцылардан тургустунган өөнүр чечек дег чүүлдүр. Программаның ийиги кезээ орту кирип чорда, чогум кандыг ансамбльди көрүл орарының дугайын уран чүүлге ногелделиг көрүкчү бодай бээр. Шынчан, «Саян» ансамбль дээрге чогаадыкчы ажыл талазы-биле хар-назыныңдан мурнап бар чыдар, бедик мергежилдиг, профессионал коллектив, ооң келир үези улуг деп түңнелди үндүрген хөй. Бо дээрге чүгле бистиң көрүкчүлеривистиң өвес, а эрткен чайын биске чораан РСФСР-ниң болук композиторларының, Хакасияның база Бурятияның уран чүүл ажылдакчыларының үнелели чүве.

Шидыг-даа болза, чамдык тыва ырларны хорга таарыштыр ажылдап кылырда, ооң национал үндезинин хумагалап, тыва чоннуң канчаар ырлап чораанын танызы-биле өөренип көрзе кандыгыл, танцыларны ам-даа профессионалдыг бедик деңнелге тургусса чүл деп, көрүкчүлериң айтырып, саналдап турары — ансамблиристи ам-даа эки болдурар дугайында сагыш-човаашкыныңың херечиин болур.

Ансамбльдың херии базымнар-биле өзүп орары ооң уран чүүл удуртукчузу. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Роберт Лесников-тур, музыка талазы-биле удуртукчузу, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, композитор Алексей Чыргал-оолдуң, хормейстер Эльмира Жемуляевапың, балетмейстер-репетитор Рудольф Ульяновтуң, чаладың кээп турган специалистериниң, адактың соонда, бүгү артистериниң күженииктиниг ажылының түңнели болур.

— Бистиң ансамблинис ССРЭ-ниң алдарлыг 50 чыл оюнга турускаткан байырлалдарга киржирге-биле чаартынган программаны белеткеп алган — деп, Роберт Лесников чугаалаат, мынчаар уламчылаар.— Шажының хуурмак суртаалын шоотказ «Буданың уялгедиглери» деп танцыны, чаладың келгеч балетмейстер Иопина Евгеньевна Бурвак тургускан. Ол мурнунда программага коргузуп турганывыс «Ча адыгжылары» деп танцыны чаартып кылган. Оон ыңай, мен бодум тыва улустуң «Солуң чаагай совет туругы» деп ырызың ниити ырыга таарыштыр ажылдап кылган мен. Ону дыңнаан, саналгавайын киирер боор деп көрүкчүлерден идегээр мен. Эльмира Жемуляеваның «Шеми-Бажы» деп ыры хорга таарыштыр кылганы мен бодаарымга солуң. Шулуунуң Монгуш Доржуның «Чылгычының ыры» деп шулуунте музыканы бижээн мен. Композиторлар ону программага киирип болур деп түңнелдя үндүргеп.

— Бистиң ансамблинис ССРЭ-ниң алдарлыг 50 чыл оюнга турускаткан байырлалдарга киржирге-биле чаартынган программаны белеткеп алган — деп, Роберт Лесников чугаалаат, мынчаар уламчылаар.— Шажының хуурмак суртаалын шоотказ «Буданың уялгедиглери» деп танцыны, чаладың келгеч балетмейстер Иопина Евгеньевна Бурвак тургускан. Ол мурнунда программага коргузуп турганывыс «Ча адыгжылары» деп танцыны чаартып кылган. Оон ыңай, мен бодум тыва улустуң «Солуң чаагай совет туругы» деп ырызың ниити ырыга таарыштыр ажылдап кылган мен. Ону дыңнаан, саналгавайын киирер боор деп көрүкчүлерден идегээр мен. Эльмира Жемуляеваның «Шеми-Бажы» деп ыры хорга таарыштыр кылганы мен бодаарымга солуң. Шулуунуң Монгуш Доржуның «Чылгычының ыры» деп шулуунте музыканы бижээн мен. Композиторлар ону программага киирип болур деп түңнелдя үндүргеп.

— Ансамбльдың чоокку өйлерде ажыл-чорудулгазынга хамаарылыптыр чүүл чугаалап болур сидер? — деп айтырыптывыс Күрүне филармониязының директорун. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Родион Оюн-оолович Далай-ооңдуң харылаары болза:

— Амгы үеде чаартынган программа-биле чергелешкен ансамбльдың хеп-сымыш чаартыр талазы-биле ажыл база чоруп турар. Чоокта чаа Москвага чораалы, хереглиг материалдарны, бүгү чүүлдерни тыл дугуржуп алдыныс. Бистиң ам конверттерге кедер чаа, көрүштүг хептер база бар. Чаа чылдың эгелелее чаартынган программа ынак болза бээрге. Саянны ажып, ийиги аяк-чоруукке ансамбль аъттанар. Ынчаш, Орта Азияның республикаларының аксы-дуцма чонунга гастроль болуп чедер бис.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Удавас бижеп ажыттывыс. «Саян» ансамбльдың залчеглиг концерти эгелээр. Ансамбльдың уран чүүл удуртукчузу Роберт Лесников артистер-биле кады.

Фотозу авторлуу.

ЧОДУРААЛАР

Новелла

Күскү хыраага шондурупкан чодурааларны хүннүң дерелдери чылыг тыныжы-биле әргеледи берген соонда көрүп туррарга, сагыш-сеткилге сөглеттинмес бир-ле дүвүрелди төрүттүндүрүп келир. Каш-ла хүнүктар арте баәрге, кара доңдак эгелээр, ынчан бо чодурааларга дүне када чаржады донуулай бергилээш, хүннүң шонуундан база катап-ла мөңдүйжү бергилээрлер. А ооң соонда... Ооң соонда әверергеш... Мындыг бодалдарга алзып, часкы шагда ак энчектеринден думчукка эстеп келир чаагай чыттыг чодурааларже көрүп тур мен. Бир улуг дөстүң будуктарын сып каапкан, әскелеринден артында-ла ылгалдыг чемдие берген тур. Ол будуктарга салбак-салбак дозур кара чодурааллар, дизип каан сырый кара шурулар дег, тургулаанны чугаажок. Оларны кандыг-бир чиниең кижи базаарга аппарган, көпеекке-даа орнап алганы чадавас, чок-ла болза карбаң холдар будуктарны камхайыра чокка сый тыртказ, «алдының» чипкеш, артканын дужа-келбиже шывадапкан-даа боор.

Дозур кара чодурааллар
Домак билир турган болза,
Будуун сыккан карбаң холду
Буруулуг деп чарлаптар ийик.

Мындыг түңнедге келгеш, сесерликче улам ханылап бар чораап, өске чодурааллар дугайын сактып келгеш, долгандыр турар бүгү бойдусту куспактапкаш, кижи бүрүзүнге эң-не чараш, эргим ырдан ырлап берикседм кели берди. Чүрээм бойдустуң чайгаар бүткен янзы-бүрү аялгаларынга улажы бергензиг, әзът-сөөгүмүң изидип, хей-аъдымны ужуктура берди...

★ ★ ★

Бистиң сес дугаар класывысты чамдык өөреникчилериниң «уруглар клазы» дижи бергени-даа таварылга эвес чүве. Класста чээрби уругнуң аразында эр хиндиктиг улус дөрт-ле борбак бис.

Орус литература башкызы Надежда Ивановна тайылбырын дооскаш онаалгага «Онегининиң мөнче чиге кайгап келген. Арным изиш дээн... Сактырымга уругнуң арны долбанналы хона бергеш, сыртылаажы кыймыш дигеш, хүлүмзүрүй каапкан ышкаш болду...

Сөөлгу кичээл төнерге, тарап эгелединис.

— Сээн ады кым аа? — деп, Галя айтыра-дыр.

— Мээң адым Маадыр-оол.

— Мээң Галя. Ачай Каракыс дээр. Мен ачай шагдаа ажылдаар. А сен ачай кайда ажылдап турар?

— Колхозта.

— Ам сен кай баар, Маадыр-оол?

— Дазылга баар — деп, уругнуң чугаазының аянынга алзы каапкан болдум.

— Дазылга чүү ол?

— Интернат, комната баар дээримге, уруг ам-на билип кагды.

— Кежээ сен чүнү кылыр, Маадыр-оол?

— Комсомолга киреринге белеткенир. Бистиң мында комсомол кежигүнүнге киирер дээш белеткеп турар деп чоргаарал-биле чугааладым.

— Ой, мен база киирер. Кызылга бичии-ле кирбээн. Мында келген. Ам киирер-ле дидир.

Галя кежээ чедип келгеш, бистиң-биле кады комсомол кежигүнүнге киирер дээш белеткенир болду. Ооң-биле байырлашкаш, интернатче базыптым.

★ ★ ★

Имиртин дүжери билек-ле ырак сынга ийи шолбан хөлбегер ак чайырлар чажып, көдээ суурну магадаанзыг чивенейнип тургулаарлар.

Комсомолдуң төрүттүнген хүнүн таварыштыр ооң хүрээлеңинге киреринден күзээн бистерни безеткээри барык-ла дооступ турган чүве.

Бо кежээ бала-ла эрги айтырыгларывысты катапташ, чаа келген Галяны билир шаавыс-биле шылгадывыс-даа.

Школадан үнүп кээривиске болгандыр дүмбей. Ай ам-даа үнмээн. Ырлым болгаш чылыгзымаар кежээ болду.

— Маадыр-оол, мында кел. Бажың баар, мен коргар-дыр. Кады чоруур, аа — деп. Галя дилей-дир.

Галяны бажыңынче үдеп чоруптум.

— Маадыр-оол, мен сеңээ белек бээр. Ону комнатага көөр аа — дээш, саазында ораап каан чүвени тонунуң карманындан ужугаш сунду.

— Чаа, ораалимге көөр мен, четтирдим. — дээш, чүвүрүм карманынче камныы кончуг суп алдым.

— Сээн авай бар — деп, ол айтыра-дыр.

— Аваң бар. Колхозта ажылдап турар.

— Мээң авай башкы. Бо школа ажылдаар. Орус дыл башкылаар. Мээң авай орус, а ачазы тыва-дыр — дээш, сында шолбаннарже көре-дир.

Галяның бажыңынын чанынга чедип кээривиске, байырлыг — дээш, холун сунадыр.

— Байырлыг — дээш, чылыг холун тудуп кагдым.

Дазылгага кирип кээривиске оолдар мени үтдей-де бердилер.

— Че, чүнү хөөрештин?

— Чүнү хөөрежир боор.

— Дораан үдеп эгелээн, берге эр ийин моолдар — деп, онгу классчы Балдар-оол өнемчээш:

— Орус дылга багай кижиге чугаалажыры-ла берге-дир. Акыл мен болзумза, сут салба чүвен аан — деп бо-ла.

— Өөренип алыр мен! — деп ширинин харылапканымга бодум эгени берип-тир мен.

— Шын-дыр. Өөренип алыр херек. Орус дылды билир болза ораннарга хостуг ужар — деп, Балдар-оол әдиткен сөстерин этиде шаап алды.

Оолдар удумзурай бээрге, Галяның белээн будуу чазып көрдүм. Комсомолдуң хөрек демдээ болду. Комсомолга киирип алгаш, таптыг кадап алыр мен дээш, идегелдин-биле костюмнуң иштики карманынга так шыгжап алдым.

Оон бээр уе-дүп болза-даа, четчип быжа бергилээш чодурааллар көрген санымда-ла Галяның дозураш кара характарын сактып кээр мен. Ол характар чодурааларга таан дөмей ийин.

Монгуш ДОРЖУ.

УРАН ЧҮҮЛДҮҢ БАЙЫРЛААЛЫ

Омскиниң улусчу ниити ырының «Уламчы танцылыңдан» көргүзүг.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Байырлал хүннеринде

Декабрь 3-те

Хөгжүм-шии тетрынга дагестан чогаалчы М. Ягьяевтиң «Куда чөрле дүжер» деп шиңгээл кежээжиниң 20 шакта тыва дылга болур. Ол-ла шакта комплексилиг экспедициянның Культура бажыңынга эң эки эстрада ырларын күүседиринің концерти болгаш «Энергетик», «Совет Тываның 10 чылы» культура бажыңнарынга аныяктар кежээлерин эгелээр. Күш-культура бажыңынга ВЛКСМ хооркомунуң кубогу дээш хостуг хүреш маргылдаазы хүндүскүнүң 14 шакта болур. Кежээкиниң 18 шакта шыдыраа клубунга

Декабрь 4-те

Кежээкиниң 20 шакта хөгжүм-шии театрынга М. Ягьяевтиң «Куда чөрле дүжер» деп шиңгээл, «Энергетикке» алыяк от-бүленің кежээзи, комплексилиг экспедициянның Культура бажыңынга бал танцыларының конкурузу болур. Пионерлер бажыңынга хоорайның пионер дружиналарының бирги чери дээш, «Ак терге» деп маргылдаа хүндүскүнүң 10 шакта эгелээр. Ол-ла шакта Күш-культура бажыңынга спортчу гимнастика маргылдаазы болур. Ипподром деңискөөринде хаак баазазынга маргылдаалар, селүүстээшкиннер хүннүң-не 11 шакта эгелээр. Политехникумнуң спортзалынга хоорайның баскетбол маргылдаазы хүндүс 10 шакта эгелээр.

Декабрь 5-те

Хүндүскүнүң 12 шакта «Энергетикке» уруглардың музыка школазының концерти болур. Комплексилиг экспедициянның Культура бажыңынга бот-тывынгыр артистериниң концерти 20 шакта эгелээр. Күш-культура бажыңынга, Пионерлер бажыңынга, политехникумнуң спортзалынга, ыыдырга клубунга декабрь 4-те эгелээн маргылдаалар ол-ла шактарында уламчылаар.

ХООРАЙНЫҢ ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

Чаа чылдың лотереязы

Россия Федерациязының хоорайларында, ажылчын суурларында болгаш көдээ чурттакчылыг черлериңде РСФСР-ниң акша-бараан лотереязының чаа чыл үндүртезининң билеттерин садып эгелээн. Ону 30 миллион рубльге үндүрген. Ол түңнүң 60 хуузу лотерея билеттериниң ээлериңге ойнап алыыцкынынар-биле хатап эгиттинер.

СЭТА-ның корреспондентизи Россия Федерациязының Сан министерствозунга баарга, РСФСР-ниң акша-бараан лотереязы дыка нептередиг бөөп турарын аңаа чугаалаан. Бо чылын ойнаашкынның сес тиражты чорудар деп шиңгирлээн турган. Ынчалза-даа лотереяның чедишкининг бөөп турарын барымдаалап, чаа-чыла холбаштыр немелде үндүртенге кылыр деп шиңгирлээн.

Чаа чыл лотереязының кодаа ойнап алыыцкынынары — «Москвич-412» деп чүс база «Запорожец — ЗАЗ-968» деп чүс автомобильдер боон турар. Оларның иштинде кожуглуг «ИЖ-Юпитер-3», 200 пианино, 500 телевизор, 3.200 соодукчу, 1.600 чевис бар. Ойнап алыр чүүлдер аразында «Орбита-2» деп магнитофоннар, «ВЭФ-201» деп радиоприемниктер болгаш өске-даа, база кинокамералар, фотоаппараттар, шактар, оон иштинде хереженнерге алдын хаарыыктыг шактар, электри-биле ажылдаар самоварлар бар.

Бараанныг ойнаашкынга таварышкан лотерея биледиинин ээзин күзели-биле оон өртээн акша-биле ап база болур. Ол бүгү-биле чертелештир чаа чылдың үндүрүлгезинге акша ойнап алыыцкынынары база болур, оларның эң хөйүнүң түңү 500, 300, 200, 150 болгаш 100 рубль болур. Ниитизи-биле олчалыг билеттериниң ээлери 11.820.000 акша болгаш бараан чүүлдерни ойнап алыр.

Чаа чылдың лотереязының тиражы декабрь 29—30-де Калугага болур.

АЖЫЛДААРЫН ЧАЛАП ТУР БИС:

Аъш-чем барааннарының магазиннеринге амылдаар садыгжыларны, амылчыннарны, чудуруккучуларны, техничналарны, экспедиторларны, кастеляншилерни Кызыл-садыг чалап тур.

Газ-биле чырыдар реклама ыылыр цехке шиа шуткуп өөренирлер база электримтер, жестянщиктер хереглеттинип турар.

Ажылга киреринге күзээннер Кызыл-садыгның кадр илдизинге келир. Адрезм: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29. Телефон 54-14.

КЫЗЫЛ-САДЫГ.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА декабрь 3, 4, 5-те

М. ЯХЬЯЕВ.

«КУДА ЧЕРЛЕ ДҮЖЕР»
(2 көжегелиг 6 коргузуглуг комедия)
Шиңнің эгелээри 20 шак.
Касса 10 шактан ажылдап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдыгалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10 — Өөнүт телекөргүзүг. Школачыларга. «Будистиник». 12.40 — Өөнүт телекөргүзүг. «Музыкалыг киоск». 13.10 — «Бүзүлбас эвилел». Казах ССР. 15.10 — Уран-чечен фильм. 17.05 — Концерт студиязы чалап тур. Курумник Красноярскиде Сибирьниң тыпкы ансамблиниң концерти. 18.00 — «Ye». Информастыг программа. 18.30 — 18.40 — Чаңсар. 18.40 — Өөнүт телекөргүзүг. Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Химик» (Воскресенск). 3-кү оюн. 19.25 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.55 — Өөнүт телекөргүзүг. Уран-чечен телефильм. 21.05 — Поэзия. А. Межировтуң шүлүктери. 21.20 — 21.30 — чаңсар. 21.30 — Профтехөөредилге ажылдакчыларының чагыы ёзугаар концерт. 22.12 — Өөнүт телекөргүзүг. Телешин. 23.00 — 23.30 — «Ye». Информастыг программа.

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдыгалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10 — Өөнүт телекөргүзүг. Уругларга. «Коңгулуурлар», «Хөглүг минуталар» телетеатрларның көргүзүглери. 12.30 — Өөнүт телекөргүзүг. «Чай эрте бергеш». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгезин. 13.50 — «Казыыцылга». Эртем-нептередилгелиг программа. 14.20 — «Ажыт-шүжүгүнү денге үлежир». Документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгезин. 15.10 — Өөнүт телекөргүзүг. Топ телевидениниң болгаш бүгү-эвилел радиозүнүң орус ырлар хорузун Н. Кутузовка удуртқан концерти. 16.10 — Л. Рахманов «Оожургал чок кырган назын». Ленинчи комсомол аттыг театрның шинзи. 18.00 — «Ye». Информастыг программа. 18.30 — 18.40 — Чаңсар. 18.40 — Москваның концерт залдары-биле. Музыкалыг тайылбыр. 19.55 — Дамчыдыгалар программазы.

КЫЗЫЛДАН

20.00 — «Биске деп эргени берген хоойлу». ССРЭ-ниң Конституция хүнүге турасказткан дамчыдыгга (тыва, орус дылдарга).

МОСКВАДАН

21.30 — Дамчыдыгалар программазы. 21.35 — Поэзия. А. Межировтуң шүлүктери. 21.50 — Советтер чуртунуң кино уран чүүлү. «Ээн черниң кыйгызы». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.30 — «Ye». Информастыг программа.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыннатканың әзугаар алырта, бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Барыын угланыышкынның хат кошкак, барыын районнарның чамдык черлериңе күштүг болур. Агаарның температуразы даглыг черлерге 13—18, өскелериңе 8—13 градус соор.

Кызылга булуттаар, кежээликтей хар чаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы 12—14 градус соор.

ЧАА КИНОЛАРНЫ СОНУУРГАНДАР

Республиканың киноэкраннарынга

Чурттун киностудиялары ССРЭ-ниң 50 чылынга турасказткан киноларны үндүргүлээн. Декабрьда болур киноларның аразында «Отту чагырганы» деп кино кол черни эзлеп турар. Делгем экраннығ ийи серийлыг кинону «Мосфильм» киностудияга режиссер Д. Храбровицкий тургускан.

Бистиң чуртувустуң эрткен оруун оон тодаргай көрүп болур. Баштайгы беш чылдарның чоргааралы — Магнитогорскиниң тудуундан бөгүнгү эң ыракшылдыг ракета техниказынга чедир үени хаара тутказ. Болуушкунларда кол черни конструктор (ракеталарнын) Андрей Ильич Башкирцев эзлеп турар. Башкирцевтиң ролюнда — Кирилл Лавров. Ол хөй киноларда ойнаанын билир бис. Ол Ленинградта Горький аттыг шин театрында ажылдап турар.

Башкирцевтиң ынакшаанын херээжен кижиниң ролюн Киев чурттуг артист А. Рогозцева күүседкен. «Экин, Мария!» деп кинонуң кол ролюнга чоокта чаа ойнаан болгай.

Карловы Варыга эрткен бүгү делегей кинофестивалынга үстүнде кино кол шаналга четкен.

М. Горький аттыг киностудия **«Мында дең хынаалары ыжмы»** деп кинону үндүргеп. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фронтуга совет кижилерниң эрес-маадырлыг чоруун кинода алдаржыдып турар. Төрээн чурту дээш амы-тынын берген старшина Васков болгаш зенитчик беш кыстың салым-чолун ук кинодан көөр силер.

«Хенертен келген аалчы» деп кинону Э. Казакевичиниң рассказын ёзугаар тургускан. Кинону тургускан режиссёру — Владимир Моназов.

Дайын соонда элээн чылдар эрткенде капитан Нечаевтиң ат-бүлезинге дайын шөлүнге ооң эжи чораан сержант Слепцов чедип келир. Дайынга өлүртken эжиниң маадырлыг чоруунун дугайын ооң кадайынга төөгүп бээр.

Кинонуң режиссёру В. Монаховтуң ады «Кижиниң салым-чолу» деп кинонуң соонда онза иептередиг апарган. Ук кино дээш аңаа Ленинчи шаналды тывыскан. «Бедик», «Оптимистиг трагедия» дээш өске-даа киноларны тургускан.

«Сени маңап тур бис, оол» деп кинону «Узбекфильм» киностудияга тургускан. Ында хөй националдыг коллективтиң кижизидикчи күжүн көргүскен.

Төөгү-революстуг темага турасказткан **«Хары кижи»** (Горький аттыг киностудия), **«Сылдыс өнүп»** (украин режиссер Николай Ильинский тургускан), **«Отту чагырганы»** («Киргизфильм» киностудия тургускан) деп киноларга база солуң болуру чугаажок.

Дайын үезинде бодунуң эшнан чидирзе-даа, аңаа изиг ынакшылды, шынчы чорукту чүрээнге шыгжап чоруур аныяк хереэжен кижиниң дугайын **«Келин»** деп туркмен кинода чугаалап турар. Ол ышкаш **«Сээн холдарыңның чылыы»** деп грузин кинода кенип уругларынга ынакшылын тоожуп турар.

«Казахфильм» киностудия **«Арыг балладазы»** деп кинону тургускан. Ук кинода белорус оол Федя биле казах уруг Айгульдуң кадыг-бергеге бижыккан найыралын көргүзүп турар.

Бодунуң ат-алдарын бодаазы, чүге-даа доктаавас кижиниң дугайын **«Узук-ховаган таңцызы»** деп кинодан көөр силер. Ында кол рольду балдингир кино артизи Оя Бруно ойнап турар.

Амгы таджик колхоз суурунуң чурттакчыларының амыдыралын **«Дээрбе доктаай бергенде»** деп кинодан соңгуралып болур силер.

Л. КАБАКОВА.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Отту чагырганы» (1-ги 2-ги кезектери) 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Дөртелээн бис» 15.15, «Дошкуурал дугайында баллада» 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Липаларлыг хоорай» 10.20, 12.10, «Доңуушкун» 14.00, 15.45, 20.30, «Чечек болган даш» (1-ги, 2-ги кезектери) 17.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үш чоон кижилер» 9.00, 12.40, «Ийи эжишки албан эрттирип турганнар» 10.50, «Шпагалыг ыдыктыг кижи» 14.30, 16.40, «Хаттыг эрик» 18.40, 20.40 шактарда.

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Отту чагырганы» (1-ги, 2-ги кезектери) 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дөртелээн бис» 10.00, 11.50, «Шпагалыг ыдыктыг кижи» 15.00, 16.50, «ВОСТОК»: «Дованнын ужуралдары» 11.30, 13.15, 18.40, 20.30 шактарда. «Дошкуурал дугайында баллада» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночымыды 9.00, 12.20, «Разведка үезинде болган чорук» 10.30, 14.20, «Сээн-биле мен» 16.30, 18.30, 20.40 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуг 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизивиниң 23-54, партиялыг секретарьның 23-35, партийжи эмтырал киллизивиниң 37-13, культура киллизивиниң 23-54, көжээ ажыл-агый киллизивиниң 21-47, үлеттүр киллизивиниң 22-64, чагаа киллизивиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизивиниң 20-60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солуң келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Совуделиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 01127

Солун неделяда 6 катап үнер

СОВЕТ КОНСТИТУЦИЯГА АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үнелеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл ДЕКАБРЬ 5 ВТОРНИК № 286 (9064). Өртээ 2 нов.

Улустарның өндүр байырлалы

Бегүн — ССРЭ Конституциязының хүнү. Совет демократиялың бо улуг байырлалы социализмниң бедиктерин кады чаалап алган Совет Эвилелиниң бүгү акы-тумалыкы улустары ССРЭ-ниң 50 чыл ораыун будуузүнде демдеглеп турары-биле онзагай.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында торуттунген чаа хевирин курунеми — Советтерни республиказы, чаа хевирин демократиязы — ажылчы чонларның демократиязы улам бурунгаар хевүүн, коммунистиг иннтилелдиң тургузукчуу болуур кижи бүгүделинге улуг аас-кежикти берген. Кижиге эргежок чүгүле хосталга, хамаагы үүлээге, соңгуур болган соңгулар эрге — олар шупту демократия-биле дерт холбаалыг. Конституцияга быжыглаан ол бүрүн эргени ажыглаан. Совет чуртуң хамаатызы болуру улуг аас-кежик!

ССРЭ-ниң чартык чүс чыл юбилейиниң будуузүнде Владимир Маяковскийниң найгамчыктыг сөстери чаазы-биле болгаш онзагай күштүү-биле чаңгыланып турар.

«Номчунар,
аларгалар.
мен —
Совет Эвилелиниң
хамаатызы мен».

Совет Эвилелиниң хамаатызы! Бо бодуун сөстүн үткаы улуг болган бүгү талалыг хамы. Совет Эвилелиниң хамаатызы бүрүү хөй националдыг совет улустуң түүнү кезээ болуп турар.

«Бистиң чуртувуска социалистиг тургузуушкунуң чылдарында иннилериң чаа тевүлүүг иннтилелшиеп чоруу — совет улус тыптып келген. Күш-ажылга, социализм дээш демиселеге, ону кангалаар дээш түлчүүшкүннерге аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң, национларның болган национдарның бир дескн чаа харылзаалары — найыралдың болган кады ажылдажылганың харылзаалары тергүтүнгеи дең. СЭКП-ниң XXIV съездиниңге ТК-ның Отчёт илеткелиниге Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бистерге, Советтер чуртунуң хамаатызы бүрүүнге Төрээн чурту, совет улустарның найыралдыг ог-бүлезиниге бактаан турары эң-не үнелиг болган эргим.

РСФСР-ниң автономнуг 16 республиказының эң-не аныяа — Ленин орденниг Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары Төрээн чуртуң чечектелишкинниге улуг салымшкыннары-биле бо ыбилейлиг чылда Конституция хүнүн үткүп турар. Тывазың тараажылары бо чылын күрүне шыгжамырыпка 132 мун тонна тараажы ургап. Ол дээрге планнан барык ийи катап ажыг. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шалчынар Кызыл тугун бистиң республиканың бо чылын чаалап алганы СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитүпкелерин амыдыралга боттандырарыңга тараажыларның улуг салымшкынының түүнели. Республиканың 200 ажыг хөйүүзү төрүүр чүс хойга онаалтыр 96 болган оон-даа хөй хураганнарны камгалап ап, социалистиг чарышка кежү черии Төрээн чуртка төлептиг иштин база бир чижээ-дир.

Чаа Тываның сайгыралы шапкын, салым-чолу магалыг. Ол ам сайзырангай үлетпүрлүг, мурнакчы техника-биле чевсегленген хөй адырыг социалистиг кодаа ажыл-агыйында. Совет эрге-чагырга, улут оруг улустуң дузалакчызы, ССРЭ-ниң хөй национал улустарының ажы-дүнмалыкы найыралы болган дузалы Тываны индустриалдыг республика кылдыр хуулдурган. Совет Эвилелиниң составында бактаан киргеи аныяк Тываның ажылчы чоннары әртекей чаурбы сес чылдарның иштинде улут базымнарны кылган. Бистиң республикада национал кадрлар, мергежилдиг түскай эртемнигнер хөй. Чоннуң арасында талантылыг чогаалчылар, артистер, чуруктуулар, композиторлар, эртемденнер кайы көвей. Республикада 48 эртем кандидатының 23-жү тывалар. Тывада 70 ажыг национның болгаш национдарның төлээлекчилери чурттап, бир деминг, найыралдыг ажылдап турары кымыц өөртпес боор. ССРЭ-ниң улустарының ажы-дүнмалыкы ог-бүлезиниң составында Тываның киргеи үезии — 1944 чыл-биле деңнээргe, ам оон үдеттүүр будуулгезиниң хемчээли 37,3 катап өскен. Улустарның быжыг найыралдыг, хей-аът кырынныкының күш-ажылының түүнели ол.

Бүгү Совет Тываның үлетпүрү бүрүнгаар улуг базымнарны кылганың магадавас аргавыс чок. ССРЭ-ниң составында Тываның киреринии мурнунда бүдүн чыдда оон бүзүрүп турганы хире үлетпүр продукциязын 10 хонукта бүзүрүп турар. Бо чижек Совет Тываның сайгыралының кайгамчыктыг бүрүнгаарлаанының чайынналчак хереглиэ.

ССРЭ Конституциязы кижи иннтилелиниң төөгүүнде эң-не чөптүг иннтилел болгаш күрүне тургузуун хөөйлу бүзүгаар быжыглаан. Социалистиг демократия бистиң чуртувустун бүгү нацияларынга болгаш бүге улустарынга национал айтырыгларны иннтилелдинн, сонуургалынга дүүштүр иннтирилээр арганы берип турар. Хөй националдыг социалистиг күрүнеде күрүнеии эргелеп башкарары бүгү национдарның ажылчы чоннарының иннти херээ ашарганын Советтериин составы хереглеп турар. ССРЭ Конституциязын бүгүгаар бистиң республиканың ССРЭ-ниң Дээди Совединге 12, РСФСР-ниң Дээди Совединге — 2, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге — 120, республиканың чер-чер Советтеринге — 3041 депутат соңгуткан. Олар дээрге хөй националдардан тургустунган чоннуң эң эки төлээлекчилеридир. Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң депутаттарының 61,1 хуузу ажылчынар болгаш колхозчулар.

Совет конституциязының ачызында тыва хереэжен кижилериниң аңыдыралында улуг социал өскерилгелер болган. Бүгүн тыва хереэженнериң аразында Советтериң депутаттары, будуруленнің удуртукчулары, башкылар, эмчилер, эртехниктер, агровомнар кымнарны чок дээр. Ол дээрге социалистиг күрүнеиин Үндезин Хөйлүзүнүүн, хереэжен кижилерге хөй-иннтиниин бүгү ажыл-чорудулгазынга эр улус-биле бир деңге шуут киржир эргени бергенинин түүнели-дир.

Тываның хереэжениериниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 4, РСФСР-ниң Дээди Совединиң —1, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң — 50, хоорай болган район Советтериниң — 275, кодаа болган суур Советтериниң — 864 депутады бар.

Депутатгын чон мурнунга бедик алдарын база улуг эргеле-

(Уланчызы 2-ги арында).

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

АК-ДОВУРАК. (Телефон-биле). Совет Конституциязының хүнүн «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктер ажылдакчылары күш-ажылчы чедиишкиннерииг үткээн.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың ажылчыларын төсөу бөш чыдың ийнге чылында планнан ажыр ийи муң тонна сорттуг даг-дүгүн Төрээн чуртка бээр хүлээгеин алган турган. Оны хуусаа бетинде күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерии эң шуруктаныышқ түүнелинде алган күлэлгезинден ажыр 300 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаан.

Юбилейге алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Деспи Дуктеп-оолдуң удуртукан. № 4 эдлчет чоруп турар. Олар ай, квартал планын үргүлүү ажыр күүседип келген.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң тудугжулары баймырлага төлептиг ужурашкан. Он бир айларда тудуг-монтаж ажылларының, боттарының күжү-биле кыпыр тудугларның планның онаалдаларын иннчилер ажыр күүсеткен. Ак-Довуракгың тудугжулары юбилейлиг чылда 600 олуттуг Культура ордузун, 140 орунлуг уруглар садын, 32 ог-бүле чурттаар бажыңны ажыглалга киирген.

Тудуг эргелелиниң бирги участогунуң тудугжулары эрткен айларда эки ажылдап, бердингеи планны ыракта ажыр күүсеткен. Ийнги участоктуң ажыл-иннчилери база күш-ажылчы бичe эвес чедиишкиннерлиг болган.

Тудугжу бригадалар аразында социалистиг чарыштың бирги черии Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу. Ленин орденниг Давырык Каддар-оолдуң удуртукан бригадазы эдлеп турар. Бо коллективтиң тудугжулары чүгле планны ажыр күүседип турар эвес, харын кылган тудугларының шыпары база эки.

Амгы үеде эргелелдиң тудугжулары Совет күрүнеиин улуг юбилейинге чедир 80 ог-бүлэ чурттаар бажыңны, 10 садыгжы ажылдаар магазинии ажыглалга киирер дээш шудургу ажылдан турарлар.

Ак-довуракчылар соглазо сөзүн ажыл-херекке бадыткан шыдаарлар.

Д. ОДАН-ООЛ,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомуун инструктору.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Бо чылын Совет Конституция хүнү бистиң чуртувустун бүгү улустарының өндүр улуг байырлалының — Совет Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ораыун будуузүнде, хөй националдыг Совет күрүнеиин чартык чүс чыл дургузуунда кайгамчык улуг чедиишкиннери өвээ кестүп турар үеде демдеглеттиниир турар.

• • •

ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң амгы составында бистиң чуртувуста чурттап турар 62 националдың төлээлекчилери бар.

• • •

Совет эрге-чагырга чылдавының дургузуунда ажылчы 6 катап улгатkан болган ам 65 миллион кижилиг, оон ушгун ийи кезииңден хөйү — индустрия ажылчыннары болган.

• • •

Улус ажыл-агыйында ажылчын, албан-хаакчыларның 51 хуузу, кодаа ажыл-агыйда — 44 хуузу хереэжеңнер.

• • •

Улуг Октябрьның будуузүнде Россиянын чонунуң барык 75 хуузу бижик билбес турган. Эрткен ооредизге чылында биске 80,2 миллион кижини ооредилгенин бүгү хевирлеринге хаара тутkан. Ажылдап турар чоннуң 65,3 хуузу госку бөш чыдың эгезинде бөзин дээш болган ортумак эртемниг турган.

• • •

Революция мурнундагы Россияга 11,6 чүн эртем ажылдакчызы турган. Ам ССРЭ-де олар — миллион ажыг ийикпе делегейиин бүгү эртем ажылдакчыларының дөрттүн бир кезии.

• • •

Ам улус ажыл-агыйында даңзы ооредилге черлерии болган техникумнар дооскан 17 миллион кижи ажылдап турар. Чүгле сескн бөш чылдың дургузуида бөзин 7 миллион ажыт спецналисти белеткээн.

• • •

Хереглелдиң иннтилел фондуларындан чонга тыпсыр төлеиир, чингедлелер сескн бөш чылдың дургузуида 1,5 катап ажыр улгаткан. Чоннуң кижи санынга онаалтыр алырга олар 1965 чылда 182 рубль турганындан 1970 чылда 262 рубль болган.

• • •

Чаа бөш чыл планында ажыл төлевиран, пенсиялары улгаттырарыңга болган чоннуң ажыдырлыын экижидер ескө-даа хемчеглерии алырынга үндүрүп берген акша-хереиги эрткен чылдаалтыңдан ийи катап хөй.

• • •

Курорттарны болган туристчи албан черлериниң четкизин сайгыралырынга үндүрүп берген хереиги эрткен бөш чылдаазындан 600 миллион рубль ажыг.

(СЭТА).

ТӨЛЕПТИГ БЕЛЭЭВИС

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Кан-Хемниң ажылчы чону тоску бөш чылдың ийнги чылчының планын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганыңдан бээр 50 чыл болзур онната алдар кыдыр алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетиндо күүседир дээш юбилейлиг чылда күжениишкиннер ажыдаан турар.

Районнуң ажыл-ишчилери чаагай тарааны өстүргеи, гектардан-аа ортумаа-биле 18,2 центнер дужуттуг ап. күрүнеге 37 муң тонна тараапы садып, планның ийи катап ажыр күүсеткен. Бичангаш бистиң районга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шалчынар Кызыл тугун база акша шаңналын тывыскан. Ажыл-агыйлар четпес санныг үреэниин база мал чеминге хереглээр тараанын урун алган.

Малчыннар багай аес ажыдаан. Олар кодаа ажылагый продуктуларын будуреринин болгаш белеткээринин планнаг онаалдаын хуусаа бетинде боттандырган. Декабрьның 1-ге чедир район чыл планындан ажыр 500 центнер эттн, 700 центнер сүттү күрүнеге сеткен. Районнуң кодаа Советтеря чонган эът садып ажыглаарын даалгазын 192 хуу күүсеткен. «Октябрь 30 чылы» колхоз эки көргүзүлгелиг болган. Ажылагый үшкү кварталдың түүнелиле-биле СЭКП райкомунуң болгаш райгүүскомнуң шилиир Кызыл тугун чаалап алган. «Коммунизмче оруг» колхозтуң саавчыларының сүт будуреринии болгаш күрүнеге сеткээрии өскелерден дыка көвүдеткен.

Районнуң мал ажыдакчыларының одуруунда мурнакчыларның саны көвүдеп турар. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Хойлугжуң, Тараа Тоңдуп, «Тинлектер» колхозта Нясолай Чимбин төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 111—113 турааннын доруктуруп алган. «Кызыл тукэ» совхозтуң саавчылы Демин-оол Намчат, «Бүрен» совхозта Евгения Коробейникова иненген-не эрткен айларда 2000 килограмм сүттү саап ап, социалистиг чарыштың үнилекчилери болганнар.

Мал ажыдакчыларының Бүгү-ниидел социалистиг чарыжында районнуң малчыннары калбаа-биле хаара тутунган. Кижи бүрүзү кыштагларының организастыг чорудар, мал продуктуларын будуреринн болгаш белеткээрин ковүдедир дээш боттуг хемчеглерии ап турар.

Районнуң ажылчы чону ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болзур онната ажылагый болгаш культура тургузуушкунунда күш-ажылчы белеткелдиг ужуражыш турар.

К. ОЧУР-ООЛ,
райкүүском даргазы.

ЧОРГААРААР БИС

Хоойлузарның дадазында
Хоойлукпуткан эргелиг бис
Хостуг, шөлүн ажылдарывыс-
Хөөр чоннуң аас-кежии.
Өөренири — оорушкү.
Өткүт үтаан өөскүдер.
Дыштанывыс — таалапчыт,
Дыка-ла бис, чоргаарывыс.
Сүлдезинги тоотан көрем.
Чүүл чөп-тур. Шуптуу бо
Алдын тараа ону шимээн,
Айыраң кызыл туктар
пластаа
Черивисте кадыыр, маска
Четтинчиннеп, күүү кирге
Дээриивисте кызыл сыылдыг
Дедегейже чырыын чашка
Улуг, биче улустары
Улуурашпас, шунту дамы
Он-бо дылга чугаалашкан
Оруг дылга деңге балчыр
Эштелгеге мындыныг бис,
Эриледиг быжыныыс оң.
Аныыкы бис, дуңмашкы
бис
Адаарганар, чоргаарывыс бис

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

ССРЭ-нин партия-чазак төлээлери чанып келген

СЭКП ТК-ның Чингиие с кретары эш Л. И. Брежневтиң башкылаан Совет Социалисти Республикалар Эвилелиниң партия-чазак төлээлери д кабрь 3-те Москвада эрт чыл келген. Төлээлер Вени Улус Республикага Венгрия ның Социалистиг ажылчы партиязының болгаш ВУР-ну Министрлер Чөвүлелиниң ч лаанның бүгүгаар албанның и йыралдыг аяа-чоруун кылы чорааан.

Төлээлериң составынд СЭКП ТК-ның Политбюро ке жигүүн, Украинаның КП ТК ның Бирги секретары В. В Щербицкий, СЭКП ТК-ны секретары К. Ф. Катушев СЭКП ТК-ның кежигүүн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүле лиииң Даргазының орлакчы ы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК ның кежигүүн, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ны кежигүүн, ССРЭ-ниң ВУР-д ажчызы В. Я. Павлов олар кирип турган.

Эштер Г. И. Воронов, В. В Гришин, А. П. Кириленко А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, А. Я Пельше, Н. В. Подгорный М. А. Суслов, А. Н. Шелепин П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның кежигүүнери, ССРЭ-ниң министрлери Б. П. Бещев, Б. П. Бугаев Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ны кежигүүн Г. Э. Цуканов СЭКП ТК-ның кежигүүн СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизи Г. С. Павлов, СЭКП ТК-ның кежигүүн, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министрлиниң бирги оралакчызы В. В Кузнецов, СЭКП ТК-ның кежигүүн, ССРЭ-ниң Камгалал министрлиниң бирги оралакчызы С. Л. Соколов, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүүнери К. М. Боголобов, О. Б. Рахманин олар ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимээн Киев вокзалынга төлээлерии утпааннар.

Оң шиитпит ВУР-ниң ССРЭ-де херектериигe тур бүзүретгирген Иштван Монорн база төлээлерии утпуун чораан.

(СЭТА).

УЖУДУУШКУНДА „МОЛНИЯ-1“

СЭТА-ның дыңнадыы

1972 чылдың декабрь 2-де Совет Эвилелиидеи харылзаалың эдлчелиг спутниги «Молния-1»-ни салып үндүрген.

Харылзаалың «Молния-1» спутниги ыракның телефон-телеграфтың радиохарылзаалының системаларын ажыглаарынга, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Төп телевидениезиниң программаларын Кыдыкы Сөңгү чүктө, Сибирьде, Ыракгы Чөөн чүктө болган Ортаакы Азияда «Орбита» четкизиниң тептеринче дамчыдарынга ажыглаттынар.

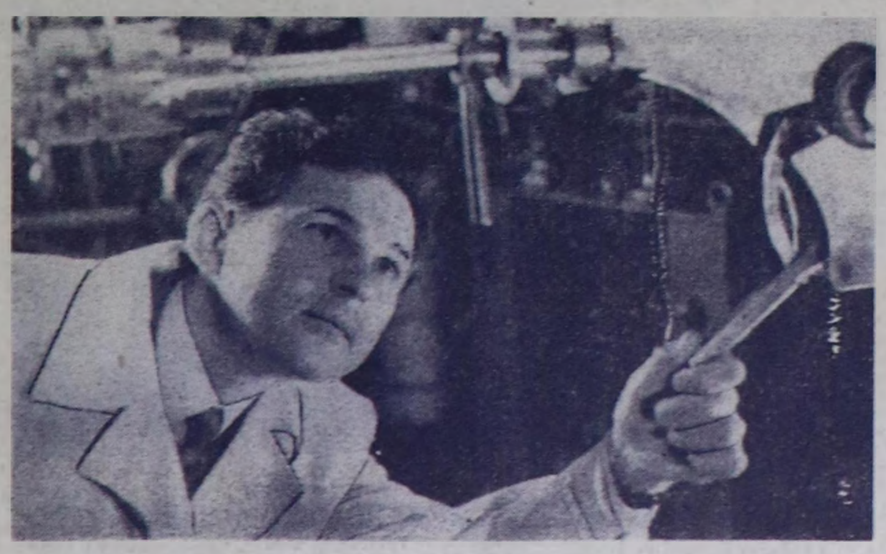

Монокристалладарга ядролуг реакция үезинде хелегелиг болуушкуннарны ажыдып, шинчилээнии дээш бир кезек эртемденнерге ССРЭ-ниң 1972 чылда Күрүне шаңналын тывыскан. Оларның аразында физика-математика эртемнериниң кандидады, Уралдың С. М. Киров аттыг политехникти институдунуң доценти Арий Александрович Пузанов база бар.

ЧУРУКТА: электрофизиктиг лабораторияның начальныгы Арий Александрович Пузанов эдлчелиг дургузуга үезинде.

А. ГРАХОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

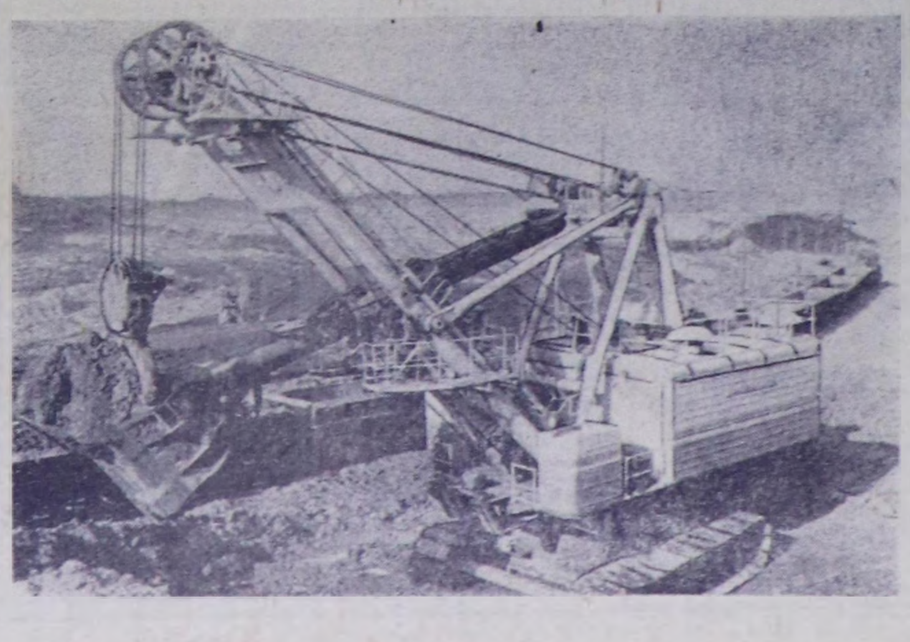

«Башкир хөмүр-даш» комбинадының Кумертау хоорай чоогунда эң улуг разрезиниң дагыларында чылда-ла 8 миллиен тонна хире хөмүр-дашты казып тып турар. Оөк хөй кезиин ажыл-бүрү кылгаш, 12 областарже, крайларже болгаш республикаларже, оөк иштинде—Казахстанче, Киргизияже, Марий, Татар, Чуваш, Мордва АССР-лерже, Оренбург, Горький, Рязань областарже одаар чүүл кылдыр тускай чорудуп турар. Чыл хүлээлгези 20 муң тоннага ажыр күүсеттингеп.

Комбинаттың коллективи будурулгеин үлэм сайзырангайыдып, чаа-чаа техника-биле чедиштир хандыртынып турар. Сөөлгү чылдарда ында Ижөр заводунуң күчүлүг экскаваторлары, а ол ышкаш «Эш-10 60» деп бөдү шинчээр үш экскаваторлар нөступ келген. Чөөнта чаа Донецкиниң Украинаның комсомолу аттыг машина кылыр заводунуң «ЭР-1250» даар ротордуг экскаватору база ажылдап киринген. Оөк будурукчулуу—шаңта 1250 тонна хөмүр-даш болур. Ол ажылдаарынга дыка эптиг, хөмүр-даштың аразынга чоруур ыяш-дашты аңгылаар аргалыг.

ЧУРУКТА: Инженүн «ЭКГ-8» даар сее кубометр ишкир экскаватору.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СССР 50

Дээди Шынның хоойлузу

«Мооң мурнундагы бүгү-ле конституциялар чүгле тергиидекчи аңгыларның эрге-ажыктарын камгалап турган. Ам харын чаңгыс чүгле Совет Конституция ажылчы чоннарга бараан болур болгаш мооң соңгаар-даа үргүлчү бараан болуп, социализмни боттандырып тургузар дээш демиселге күчүлүг чепсек болур».

(В. И. Ленин, Чогаалдарының долу чыылдазы, 36-гы том, арын 735).

Улустарның өндүр байырлалы

онучузу. Згези 1-ги арында). ивдгелерин ажыл-ижи-биле лептиг шынаыктырып турлар бисте кайы хөй. Олар-Тыва АССР-нин Дээди Соинин депутаттары «Кызыл ыг» участогунуң дашчызы Б. Сандан, Күрүне циригин артизи В. Б. Оскал-оол, РЭ-нин Дээди Совединиң путаттары Каа-Хем районн «Тинлелге» колхозунуң ханиги Ф. И. Бортников, ндыда «Революцияның чалыжы» колхозтуң агроному И. Чуева, Улуг-Хем район вединиң депутаты, «Улугя» совхозтуң хойжузу Б. С. дар, Тыва АССР-нин Дээди вединиң депутаты, «Межеіз» совхозтуң саанчызы З. С. одько, Чыргакы колээ Соинин депутаты, «Чыраажы» совхозтуң хойжузу Ч. Монгуш, Тыва АССРн Дээди Соведининиң депутаы, «Тинлелге» совхозтуң меиизатору Х. С.-Б. Монгуш ыгаш оон-даа хөй-хөй депутар чонунга үлегер-чижек, толептиг чоруун көргүп, депутат хүлээлгелерин н күүседип турарлар.

«Пролетармы демократия ндыг-даа бурмуаз демокаттан миллион катап демоаттыг» — деп В. И. Ленин жээн. (Чогаалдарының долу ыылызы, том 37, арын 7). Бисте социалистиг күрүнин үндезинин болгаш оон мократтыг характериниң ап лу боттанышкыны улусчу ге-чагырганың органнары — ылчы чоннар депутаттарыың Советтери болуп турар. веттер бистиң нинги улусчу рүневистиң ажыл-херектеи аданнан үстүнге чедир гелеп башкарып турар. олар-биле кады Советтерд чанында 23 муң активти стиң республикада ирестүдүргү ажылдап турар.

Бистиң чуртта дарлаар болгаш дарадыр аңгылар чок, кижини кижи молчүүр чорук үндезинин-биле узуткаттынган. Хосталга, соңгуур болгаш соңгудар арге, хамааты хүлээлге — бо бүгү чүүлдер Совет Конституциялың ачы-хавыяазы-дыр.

Бо хүннерде Тыва АССР-де 91 Советтер ажылдап турар. Советтериниң депутаттарынга 1947 чылда 1194 кижи соңгуткан. Оларның чүгле 32,2 хуузу ажылчыннар, колхозчулар турган. 1971 чылда болган соңгулдалар үезинде Тывага чер-чер Советтериниге соңгуткан депутаттар санын 1947 чылда турганынга деңнээрге 3 ажыг катап өскен.

Социалистиг демократиянын база бир чугула чеңишкини болза, чоннуң культурлуг өзүдезии, совет чуруттуң бүгү хамаатыларынга өөренир эргени бир демей хандырып бергени болур. 1947 чылда Тывага чер-чер Советтериниң депутаттарының 82,3 хуузу эге билиглиг, а чүгле 17 хуузу ортумак болгаш дээди эртемниг турган болза, 1971 чылда соңгуткан депутаттарның 52,8 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг болган.

«Социалистиг тургузугнуң эң чугула онзагай үүлү болза, ниитилелдиң эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржилгезинин бистиң чуртувуска чүгле күрүне органнарын дамчыштыр боттандырып турарында эвес, харын база ажылчы чоннарның хөй-хөй массалыг организацияларын, хамыктың мурнунда профзвилелдерин болгаш комсомолду дамчыштыр боттандырып турарында болур» — деп, СЭКПнин XXIV съездизинге Отчёт илеткелинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бистиң республикада профэвилел организацияларында 78.000 ажыг кижи бактаап турар. Республиканың 25,2 муң комсомолчузу ажыл-агый, культура тургузуушкунунга улуг күш. Амгы үеде ажылчы чоннарның 3720 ажыг хөй-ниити организациялары, ылангыя 200 хире ада-ие комитеди, 324 кварпал комитеди, 169 ланғыы болгаш столовая комиссиязы, 250 ажыг хөрээженнер чөвүлели, 119 культура албан черлериниң чөвүделдери, 540 улусчу дружина, 258 эш хуу суду республикада ажылдап турар. Муң-муң ажыл-ишчилер ында хаара туттунган. Бо дээрге социалистиг демократияның база артык күштүүнүң бир кескү бадыткалы болур.

ССРЭ-нин Дээди Соведи бо чылын «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эргелүүлгелериниң дугайында» Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хөйлузун хүлээп алганы социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң бир онзагай чүүлү болур. Чаа Хөйлу депутаттарның эргелерин улам улгатырып, ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң коммунизм тургузуушкунунга ролюн улам бедидип турар. Ынчангаш амгы үеже улустуң Советтерде бүрүн эргелиг төлөөлекчилери — депутаттар боттарының хүндүлүг адынга хүн бүрү төлептиг болуп, улус идегелди идепкейлиг ажылнижи-биле шынзыктырып, чаа Хөйлуга хүүштүр соруктуг улуг күш, энергия-биле ажылдаар ужурлуг. Советтериниң организас-массалыг бүгү ажылын бедик деңнелче көдүрерин, шиитпирлер күүселдезиниге контрольду күштелдиреринге, ажыл-агыйга идепкейлиг, негелделиг болурун чаа Хөйлу негеп турар. «Бистиң социалистиг демократиявыс доктаамал хогжээн, состүң чогум утказы-биле алырга, ниити бүрүзү чурттуң бүрүн эргелиг хамаатызы болган турарын мереп билген, бүгү улустуң хөрээнге ол сонуургалдыг болган, ниитилелдиң хөрээ дээш бодунуң харыысалгазын ол мереп билген турзун дээш партия соксаза чок сагыш салып турар. Чогум-на ол угланышкынны партия мооң соңгаар-даа чайгылыш чок чорудар апаар» деп, СЭКП-нин XXIV съездизинге СЭКП ТКның Отчёт илеткелинге демдеглээн.

Хөйлуларда Совет чуруттуң хөйлузу дег,
Хөстуг, шынныг ындыг
хөйлу кайда-даа чок.
Дээди шынның хөйлузун
мактап ырлаан
Делегейдеө менден чоргаар-
хамааты чок —

деп, Совет Конституциянын херелиниң адаанда ажылдап, чурттап, ында быжыглаан бүрүн эргелерин ажыглаан хамааты бүгүдезиниң чоргааралын илереткен сестер бөгүн совет Тываның бүгү будунналарында чаңгыланып турар.

Совет социалистиг күрүнениң улустарының хөй националдыг аку-дүмма өг-бүлезиниң дең эргелиг кежигүннери болур Тыва АССР-нин ажылчы чоннары Коммунистиг партияны, оон ленинчи Төп Комитединг долгандыр сырый каттышкан бүгү совет улус-биле кады ССРЭ-нин тургустунганының 50 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыштың түгүн улам бедик көдүрбүшаан, кел чоруурлар.

Совет демократияның улуг байырлалы — Конституция хүну-биле, эргим эштер!

К. БУДУК-ООЛ,
Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары.

«ССРЭ-ДЕ БҮГҮ ЭРГЕ-ЧАГЫРГА БОЛЗА, АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИН ДАМЧЫШТЫР ХООРАЙНЫҢ БОЛГАШ КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ ХОЛУНДА ТУРАР»

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 3-КҮ ЧҮҮЛУНДЕН).

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг республиканың чер-чер Советтеринден эгелээш, РСФСР-нин база ССРЭ-нин Дээди Советтеринге чедир шупту 3175 депутат соңгуткан. Оон иштинде хөрээженнер 1430, ажылчыннар 1343, колхозчулар 571.
Юбилейлиг 1972 чылда республикага 3 кодээ Совет чаа тургустунган.

Күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарында бодүүн ажылчын-даа, аныа колхозчу-даа кижилер киржип турар. Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң Даргазының орлакчызында республика типографиязының пардакчызы Антонина Григорьевна Жингилева соңгуткан. Ол — будүүлгенинг мурнакчызы, хөй-ниитичи, депутат хүлээлгезин төлептиг күүседип, чонга ёзулуг бараан болуп турар кижилерниң бирээзи.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң депутаты А. Г. Жингилева хууда айтырыг дугайында оон-биле сүмележир дээш келген кижини хүлээп ап олурары.

СОРУКТУГ АЖЫЛДААР, СОЛУН ДЫШТАНЫР

Мээң кыштаам Тарбаганныг деп чердо турар. Ацаа чылдыц-на хөй кадарып келзинмээдаа, оон делгемин, оон чаражын магадап-ла ханмас мен. Оон кадында төрээн черге, төрел чонга, онаашкан ажылга хандыкшыл, чоргаарал кижиге шуут-ла чалгын апаар-дыр. Ам ол черниң кажан боранналарын безин эндевестей бердим. Совет Конституцияның чырык хүнүнүң адаанга ыпнаар чурттаары дег аас-кежик кайда боор. Сактырымга, күш-шыдалым улам-на немежип турган ышкаш апаар.

Хөй кадарып эгелээнимден бээр удавас 27 чыл болур. Оон чартыын маңаа, «Революцияның чалбыыжы» колхозка эрттирдим. Бо үениң дургузунда даалгамны багай эвес күүседип, хөй пацця чонумнуң каттышкан улут үүлеэнинге үлүүмнү киприштирип келдим. Аңаа чоргаарландмайн, ам чүү чүвеге чоргаарлапырыл?!

Чыл эгезинде мээң кодаңымга 591 хөй турган. Оон 759 хураганны доруктуруп алырымга, хоюмнуң ниити бажы 1350 четкен. Ховуга чаттылып оттай бээрге, чадаг хавырары берге, аът мунган «чылгылаар» апаар. Кодан бүрүзү ынчаар озер чүве болза, беш чыл планы бодунуң хүүсаазындан дыка-ла эрте күүсеттинер ийик.

Бо чылын кыргаан дүүм база чүгээр болду, беш-алды хире машина чүгү. Ынчалзада эрткен чылдынга бичии четпеди. 1971 чылда бир хөйга оваштыр 4 килограмм 800 грамм болган чүве. Бо-ла бүгү чединшкиннериниң чажыды чүдел дээрзин улус менден үргүлчү айтырар. Мен бодаарымга, барык-ла бүгү кадарчылар мээңнин ышкаш кажаалыг, мээңнин ышкаш бажыңныг болгаш мээңнин ышкаш одарлыг болганда, ол чажыт — хөй-аътты ажылда. Аңаа-ла ажылда эвес аан, а кижиниң сорук киприптер, өөрүнчүг ажылда!

Улуг Октябрьдан төрүттүнген хостуг чурттуң хамаатылары магалыг амыдыралдың эзлери апарган. Шаандакы хөлечиктер ышкаш түрел чоруур чүве чок. Малчыннарга кажааны болгаш бажыңны тудуп бээр, мал чемин соорттуп эккеп бээр. Мындыг күрүненниң малчыны болганымга өөрүн чоруур мен.

Амгы үеде коданымда 671 хөй бар. Олар кыжын нургулайында чер оттаар. Ынчалза-даа эдээн сиген белеткеп алган мен. Колхоз сула, силос, саван болгаш өскен-даа чемнерни база эккеп берип турар. Кажаалар чылыгаттынган. Чоокку үеде чаа кажаа ажыглалга кирер. Ам оон тудуу дооступ турар, мынчаргаш бо кышка белеткел багай эвес.

Бистиң республиканың малчыннары партия обкомунуң IX пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле алдан ажылдарны кылган. Ылаңгыя «көрженоолдаар» дугайында айтырыг кижи бүрүзүнүң сонуургалын хаара туткан. Оон ажыктының амыдырал бадыткап турар. Мен бо колхозка 1961 чылдан эгелеп ийи эзлүчеглиг кадатче шилчээн мен: үш хүн хөй кадарып, үш хоңук суурга чурттап чаңчыгып калдым. Оон бээр он чыл ажа берди. Эзлчежин кадарчылаары ажыл-ишке-даа, амыдырал-чурттаалтага-даа таарымчалыг-дыр. Мээң ажым эрткен чылдан бээр Иван Тимофеевич Шепулин апарган. Боду ол черни эки билир, маңаа шаанда учётчиктеп турган. Ындыг дуржулгалыг болгаш бүзүреддиг эштиг болуру чугула. А хөй хураганнай берген үеде кадайым биле улут оглум база дузалажыр. Ынчангаш колхозтан сакманшиктер-даа айтырбас апарган мен.

Эзлчеглиг кадат ажыл төлевириниге бичии-даа сезиничиг саддар бербес. Мээң чылда ажылдап алыр акшам ортумаа-биле үш мыңдан черле эвээжевес-тир. Иван Тимофеевичиниң база-ла ол хире. Эрткен чайын «Победа» дээр чиик машина-даа садып алдым. Хөй кадарар үлүүм эртпирип ааш, оом-ишти-биле каттап, тооруктап-даа чоруур бис. Мындыг чаагай амыдырал революция мурнуның кадарчыларының дүжүнге безин кирбес чораан. Соруктуг ажылдаар, солун дыштанып бүрүн эргени мээң Совет Конституция берген.

Иван САФОНОВ.
«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң хойжуу.
Таңды район.

«ССРЭ-НИҢ ХАМААТЫЛАРЫ ДЫШТАНЫР ЭРГЕЛИГ».

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 119 ЧҮҮЛУНДЕН)

Ол дээрге ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга чеди шактыг ажыл хүнүн доктаатканы, чыл бүрүде төлевирлиг шөлээни берип турары, саканторийлерни, дыштанылга бажыңнарын, клубтарны оларның эргезинге бергени-дир.

Бо чылын бистин республиканың 1585 чурттакчызынга санаторийге, 875 кижиге дыштанылга бажыңнарынга дыштанырының путевкаларын, туристер баазазынга дыштанырын күзээн 360 кижиге путевкаларны тывыскан. «Набирал» поездизи-биле 392 кижи Совет Эвилелиниң найысылалынче, маадыр хоорайларже барып экскурсиялап чораан. 6100 школдачы пионер лагерьларынге дыштанган.

Облпрофчөвүлелдиң туристчи-экскурсия бюрозу чаңгыс хүнүн 5500 походун чоруткан, 6000 яңзы-бүрү экскурсиязын организастаан.

«ССРЭ-НИҢ ХАМААТЫЛАРЫ НАЗЫЛАП КЫРААНДА, А ОЛ ЫШКАШ ААРААНДА БОЛГАШ АЖЫЛ КЫЛЫР АРГАЗЫН ОСКУНГАН ТАВАРЫЛГАЛАРДА МАТЕРИАЛДЫГ ХАНДЫРЫЛГА АЛЫР ЭРГЕЛИГ»

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 120-ГИ ЧҮҮЛУНДЕН).

● Ажылчын кижи назылап кыраанда, инвалид апарганда болгаш ажыл кылып шыдавас апарган өске-даа таварылгада күрүнеден пенсия алыры — ажылчын аңгыны база бир улуг социал тиилелгелериниң бирээзи болур. Совет күрүне аңаа ой акша-көрелгө түүлүн чарыгдап турар.

Чүгле бо чылдың күш-ажылдың, дайынның инвалидтеринге 174 «Запорожец», «Москвичи» деп тускай автомашиналар болгаш яңзы-бүрү тускай мотоколяскаларны халас иймекпе чиигеткен өртек-биле сатkан.

Назылап кыраанларны, инвалидтерни болгаш үгааны четпестээннерни ажаап хайгаараар тускай черлер республикада бар.

● Ажылчы чоннар халас медицина дузаламчызын ап турар.

1944 чылда Тывага 14 эмнелге черниге 26 дээдин эртемниг эмчи ажылдап турган.

Бо хүннерде республикада 67 эмнелге бар. Ында 575 кижы-бүрү мергежилдиг эмчилери, медицинаның ортумак тускай эртемниг 1874 ажылдакчызы бар.

Амгы үеде бистиң республикада тускай 6 диспансер, 36 эмнелге черн, 14 санитар-эпидемиология станциязы, 130 фельдшер-акушер пунктузу бар. Сөөлгү беш чыл иштинде 8 участок эмнелгезин ажыткан. 10 муң кижиге 26 эмчи онаажыр болгаш 147 варыг кижи чыдар орун бар. Ол дээрге Россия Федерациязында эң бедик көргүзүглерини бирээзи.

Тывада эвилел ужур-дузалыг курорттарга чыл санында 1000 кижи эмненип, дыштанып турар.

ААС-КЕЖИИ

Орамнарда, чурттар сана
Орду, шивээ көвей-даа бол,
Москваның Кремль дег,
Божаш дивес шивээ-даа чок.
Делегейниң бүгү чону
Депшилгенин төвү-дүр деп,
Ажай-буурул Кремльди
Алдаржыдып, йорээп
чоруур.
Кремльдин сылдыстары,
Кинскип турар улуг тугу
Кыжын, чайын, дүне, хүндүг
Кызыл шөлдү каастап турар.
Өлүм билбес Ленининиң
Өргээзининг баары-биле
Байыр чыскаал хүннеринде
Базып эртери — аас-кежии.

Василий ТАМДЫН-ООЛ.

ХЕНДЕРГЕНИҢ ЭЭЛЕРИ

Совет Конституциянын хүнүн бөгүм бистер бистиң чуртувустуң төөгүзүнде база бир чырыткыланчак байырлал — хөй националдыг ССР Эвилелиниң тургустунганынган бээр чартык чүс чыл болур оюн демдеглээринге чедир каш хонук арткан үеде байырлап турар бис.

Советтер чуртунуң Үндезин хоойлузу — Совет Конституциянын улуг, биче бүгү улустарга тыпсып берген аас-кежиктиг амыдыралын кижи магадап хаймас. Оон ачызында ээп чыткан черлер таныттынмас кылдыр чаартынган, ажыл-иш дүн-хүн чок хайныскан.

Аңаа чижек кылдыр бистиң Хендергевистиң дугайын чугаалап болур. Каш он чылдар мурнумда маңаа хөй эвес малчыннар чайлаглап турган, ам Хендерге — Улуг-Хем районнуң бода мал семиртир чери апарган. Хендерге көдээ Советтиң девискээринде «Улуг-Хая» совхозтуң дерткү. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң үшкү салбырлары болгаш Жданов аттыг совхозтуң база бир салбыры бар.

Бо салбырларда ниитизи-биле 23 муң 300 хире бода болгаш шөйр мал бар. Ону чүс ажыг малчын малдан турар. Моон алгаш көөрге, Хендерге көдээ Советтиң ажыл-чорудулгазынга негелделер улуг дээрэн билдингир. Чер болгаида кыштаглап турар чүс ажыг ёрегени эргип кезинири безин белеп деппе? Ынчалзажок депутаттарывыс (а олар 25 кижи) мал ажылынга кижилерниң садыг болгаш амыдырал хандырылгазын эжижидиринге улуг сонуургалдыг. Кылып турар кол ажылывыс мал ажылы болганда ол дугайын Советтиң сессияларынга, күүском хуралдарынга доктаамал чугаалажып, кылза чогуур чүүлдерни баш удур сүмележип ап турар бис.

Депутаттар кыштаглаашкынга белеткелдин хыналдазын чер болганга чоруткаш, ону күүском хуралынга тургускан. Мал кыштаглаашкынынга белеткел ниитизи-биле эки болган-даа болза, чамдык малчыннарның кыштагларының чедир септеттинмээни, харын-даа чамдык кадарчыларның каяа кыштаары билдинмес болганы илереэн. Ол айтырыгларны дүрген шиитпирлээрин салбыр эргелекчилериге дааскан. Оон күүселдезиниң дугайында эргелекчилериниң информацияларын күүскомга дыннаан бис. Семиртилгеде малды концентраттыг чемнер-биле чемгереринг бүгү салбырларда организастаан.

Көдээ Советтиң депутаттары Д. Биче-кыс, Б. Борбак олар болгаш өскелер-даа кезээде чон-биле сырый холбаалыг ажылдап чоруур. Малда ажылдап чоруур бо депутаттар хүлээнген ажылын база-ла эки күүседип турар. Чижээ, хойжу Б. Борбак төрүүр чүс хойга онааштыр сөөлгү беш чылдарда 100—103 хураганны ап келген. Бистиң депутаттарывыс Хендергенин ёзулуг ээлери болуп турарлар. Кандыг-даа ажылга бүгү чоюу хаара тудар чаагай чанчыл тургустунган. Хой кыргылдазының үезинде депутаттарның саналын ёзугаар Хендергенин интеллигенциязы бүрүү-биле аңаа ажылдаап. Башкы, эмчи, бригадир, көдээ Советтин ажылдакчызы болгаш оон-даа өске интеллигент бүрүзү 20 хойну кыргаан. Будук-бүрү белеткелии база-ла ындыг яңзылыг организастадывыс. Көдээ интеллигенциядан депутаттар салбыр эргелекчизи С. Сотпа, школа директору К. Маадыр-оол болгаш оон-даа өскелер чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударының идепкейлиг организахчыларынга санадып турар.

Чер-чер Советтериниң ажылынга бүгү-ле чүүлдер хамаарыжыр болгай. Чоннуң культурлуг амыдыралын экижидери, улус өөредилгези, садыг хандырылгазы. дээш оон-даа өске айтырыгларны шиитпирлээринге калбак массаларны киришгирерин күүском чедип ап турар. Хендергенин бүгү малчыннарының уруглары ийи школада хаара туттунган. Үк школалар кышка белеткел талазы-биле районда эң эки деп санаткан. Оларның септелгезин, одаар ыяжының белеткелин ада-иелер боттары кылган. Өөредилгенин шынары эрткен улдунда районда база дээре болган.

Ак-Тал суурувус чоорту сайырап орар. Бо чылын тос малчын эзлчеглиг кадатче киргеп. Оларның өг-бүлелери суурда чурттап турар. Культурлуг чурттаага дээш чарыш суурда калбаргаи. Чоокта чаа эрткен бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ак-талчылар бирги черии алганнар.

Чоокка чедир барык ээп чыткан черде чаартылгаларны допчулап чугаалаарга ындыг-дыр. Хөй эвес үе эртерге Хендерге — Улуг-Хемнин эътжир угланышкынныг малды семиртир азыраарының кол участогу апаар.

Б. ОЮН,
Улуг-Хем районнуң Хендерге көдээ Соведининиң күүскомунуң даргазы.

...Өөренгичелериниң бүгү кичээнгейи башкызында. Оон таймырыкыдан чаңгыс-даа өөс эрттирбес дээш ыламп турары илдеи. Чаңгыс-ла бичии уруг фотообъективиче кайгай берген. Ол-даа кеччаар, чаңгыс секундада солун чүвеже көрүү кажыыга кандыг боор! Хакада «Чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы дээш» деп ыозуң. Оон адаанда «Орленок» аттыг класс булуну ол. Орус дыл кырында. Орус дыл өөренгичелериниң база бир ыяан кичээли.

Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал сес чыл школазының бирги класзының орус дыл кичээзин бистиң фотокорреспондентивис тырттырып алганын бо чурукта көргүскен. Кичээлдэ Кызылда күрүненин башкы институдунуң бо чылгы доозукчузу Самбуу Комбуй-оолович Монгуш эрттирип тур.

Аныяк башкы бо школага чаа ажылдап эгелээн-даа болза, бодунуң мергежилин бедидер дээш чүткүлдүүн, чедип алган билиглерин чаштарга дамчыдып бээр дээш ыламчаан көргүзүп турар.

Комсомолчу Самбуу Монгуш — идепкейлиг хөй-ниитичи.

Башкының буянныг күш-ажылчы оруунуң баштайгы базыныарын ол бүзүреддиг-биле эгелээн.

О. ИРГИТ.

«ССРЭ-НИҢ ХАМААТЫЛАРЫ ӨӨРЕНИР ЭРГЕЛИГ»

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 121-ГИ ЧҮҮЛУНДЕН).

Өөренириниге бүгү таарымчалыг бөйдалларны тургускан: бүгү-ниитиниң сес чыл өөредилгези, кежээки болгаш бот-өөредилгени бүгү хемчегларга хогжүткени, күрүне стипендиязын төлеп турары, школаларга горээн дылынга өөредири дээш оон-даа ыяқай.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң республикада улус чырыдыышкыны кайгамчык сайзыраан. 1944 чылда Тывага 122 школа ажылдап турган. Оларның 3-шү ортумак, 9-зу чеди чыл болгаш өскелерни эге школалар. Аңаа 8400 уруглар өөренип турган. Ол школаларга 3 дээди эртемниг, 51 ортумак эртемниг болгаш өскелери эге ийикпе долу эвес ортумак биляглиг, шупту 320 башкы ажылдап турган.

1972—1973 өөредилге чылында 167 ниити билиг школаларында 56300 уруглар, 10 тускай ортумак өөредилге черлеринде 5670 сургууладар өөренип турар. Республиканың баштайгы дээди өөредилге черии — Кызылда башкы институдунда 1430 студент бар. Чурттуң өске хоорайларында яңзы-бүрү дээди өөредилге черлеринде чүс-чүс тыва студентилер өөренип турар.

Республиканың чүгле ниити билиг школаларында 2200 дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг база 1050 ортумак тускай эртемниг башкылар ажылдап турар.

Улус өөредилгезинге бо чылдың чүгле республика бюджединден 21 миллион 354 муң рубль чарыгдаттынып турар.

— Ажылчы чоннарның эрге-ажының камгалап турар алдын Хөйлуның ачызында назылап кыраан ажыл-ишчи бодум бөгүн пенсионер апарган дыштанып олур мен,— деп республиканың алдарлыг тудугжузу чораан, Совет чавактың дээди шаңналы Ленин орденниг **Василий Карпович ЦУКАНОВ** чугаалап олурар.— Мээң харым 75. Он алды харлыымдан эгелээш будурүгеге киргеш, чүгле каш чыл бурушгаар ажылдавас болдум. Ам он беш чыл улаштыр пенсия ап тур мен. Совет чуртта кырганнар ол хире аас-кежиктиг, хүндүлелдиг дээрзин мен ышкаш назылыглар бадыткап турар.

Бо чурукта почтачы Светлана Капустина пенсионер В. Цукановтуң бажыңынга келгеш, оон пенсиязын тыпсып турарын көргүскен.

СОВЕТ РОССИЯНЫҢ КҮЧҮЛҮГ БАЗЫМЫ

СССР
50

Ден әргелиг республикаларның ақы-дунма өг-бүләзинде Россия Федерациязы — әң-не хәй националдыг болгаш әң-не улуг. Москва чанында хүн ажып чорда, Ыраккы Чөөн чүкке чаа хүн әгелеп орар. Найысылалды болгаш Чукотканы оң тактыг күржаглар аңгылап турар, Россияның делгемнери ыраккы Дежнев мыстан Балтика чедир, полярлыг ортулуктардан хүннээректиг Сочи чедир хәй муң километр чатыгыстап. Бир чүе үжен миллион ажыг кижилиг чүрттакчы чон, автономнуг он алды республика, автономнуг беш область, национал он округ, дөртен тос область болгаш алды край, барык муң хоорай болгаш ийи муң чыгам суурлар — ол бүгү болза күчүлүг базымы.

Оон байлактары әгээртинмес. Совет Россия — бойдус газының болгаш хөмүр-даштың ниити-эвилел курлавырларының 70 ажыг хуузу, бүгү арга-арыг курлавырларының 94 хуузу-дур. Совет Россия чуртка бүгү нефтиниң 81 хуузун, электроэнергиянын 64 хуузун, өске-даа ән-не янзы-бүрү хәй продукцияны берип турар.

Совет Россия делгем болгаш кижи әргий көрүп четпес, оон экономиктиг күчүзү аажок улуг. Ынчангаш оон улус ажыл-агыйы эвилелдешкен өске республикаларның хөгжүлдези-биле ән-не сырый холбаалыг. Бөгүн ССРЭ-ниң экономиказы — бүгү чүрттүн болгаш түс-түс республика бүрүзүнүң әрге-ажыктарынга таарыштыр чангыс аай күрүне планын ёзугаар хөгжүп турар улус ажыл-агыйының демниг, холбаалыг комплекизи-дир.

СЭКП-ниң XXIV съездизиннин Директиваларында РСФСР-ниң экономиказын болгаш культуразын улам күчүлүг көдүрерин, улустүң чаагай байдалын улам ынай өстүрерин көргеш. Беш чыл дургузунда РСФСР-ниң национал орулгазы 1.4 катап көвүдээр, электроэнергия ажылдап үндүрерин барык 40 хуу, нефть тывыжы — 41 хуу немей өзер. 1975 чылда Россия 374 миллион тонна хөмүр-даштыг казар, 52,7 миллион тонна шойну болгаш 80,3 миллион тонна каңны эвилдирер, чүк болгаш чиик автомобильдерий бүдүрерин ийи ажыг катап көвүдедир. Россияның әргип четтимес тараа шөлдериниң хүжүткүрүг дам баар — тараанын чылда ортумак чыылдаларын 116 миллион тонна хемчээлге планнаан, бүгү көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери мурнундагы бештулчуп тургулааш, ол дугайын хан-дамырымдан тудуш кылдыр билип алган мен. Россияның янзы-бүрү улустары-биле кады Кронштадка үймээнчилерге удур тулчуп турдувус. Чангыс херек дээш — бодунуң бүгү хамаатыларынга дең әргелерин берип турар чөптүг, хостуг иннитилел дээш демисежип турган бис. Ынчангаш бистин ханывыс фин мугулдурның дожунга холужуп турду.

1920 чылда РКП(б)-ниң Нижегород комитединиң политшколазынын чанында партия үүрүнүң секретары турган мен. Ол үеде хоорайга аажок дувүренчиг байдал тура берген чүве. Эсерлер шериг кезектеринде суртаал салыр дээш, эштеримбиле кады шериг казармаларынга барган бис. Солдаттар большөвиктер бистерни эки билип каажы, бистиң талавыска кирип келген. Ол үеде ол ажылды, Нижегородтың бүгү партия организациязын А. И. Микоян удуртуп турган.

Хвалынның партия комитединиң оргкилдизинин эргелекчизи болгаш секретары болуп алырының хемчээли дыка өзер.

Россия Федерациязының беш чылы эки әгелээн. Баштайгы чылдың түңнелдери сеткил өөрүнчүг. Чыл дургузунда национал орулганың немей өзүлдези алды чыгам хуу болган. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүүнүң хемчээли сес хуу немей өскеп. Көдээ ажыл-агыйга агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок чыл болган. Шүчалзажок көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери мурнундагы беш чылда ону чылда ортумаа-биле бүдүрүп турган хемчээлинден алды хуу ажыг болган.

Россия республиказын федеративтиг деп адаар. Россия Федерациязының үндезинниерин В. И. Ленин ажылдап кылган. «Ажылчы болгаш мөлчүттүрген улустуң әргелериниң декларациязы» деп оон биживээн чүүлүнде медеглеттингени болза: «...Совет Россия Республика совет национал республикаларның федерациязы кылдыр хостуг нацияларның хостуг эвилелинге үндезилээш бадыткаттынар».

Советтериниң 1918 чылдың июль 10-да болган бешки бүгү Россия съездизи баштайгы Совет Конституциязы хүлээп алганы-биле совет национал республикаларның федерациязының хевиринге РСФСР-ниң күрүне тургузуунуң дугайында ленинчи идеяны хөойлужуүп быжыглаан. 1922 чылдың төнчүзүнге чедир РСФСР-нин составында автономнуг 10 республика, автономнуг 11 область кирип турган.

ССРЭ-нин тургустунганының 50 чылынга СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглеп турарын ёзугаар алырга, шаандакы хаанныг Россияның улустарының революция чоруп турганының үезинде тургускан бүгү совет республикалары федеративтиг каттыжыышкынче чайгаар-ла-чүүкүл салып турган. Олар социализм тургузуушкунунуң оруунга киргеш, ССР Эвилелиниң баштайгы бир янзы үлегер хевири болган Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказын долгандыр улам сырый каттыжып турган.

Бөгүн бүгү-ле автономнуг республикалар болгаш областар, бүгү-ле национал округтар экономиканың болгаш культураның туруп көрбээн чечектелиишкинин чедип алган, бүгү совет кижилер коммунизм тургузукчуларының ниити одурумунда чоруп орар. Национал республикаларның ниити — ленинчи национал политиканың тиилелгезинин ең чырыткыланчак херечизи-дир.

Россия Федерациязы ақы-дунма өске республикалар-биле кады бир демниг базып орар деп чугаалап турарывыс аңаа хоозун сөстер әвес, харын ажыл үүкээ — ол Россияның ажыл-ишчылар-биле, колхозчулар-биле, интеллигенциязы-биле, ССР Эвилелиниң бүгү чоннары-биле бир демниг, бир күрүне, бир партия, бир Ленинниг Коммунистиг партия.

Чүрүкта: ССРЭ-ниң найысылалы, РСФСР-ниң найысылалы — Москва.

(СЭТА).

Бистиң совет ақы-дунма ёзувус

Советтериниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегады У. БУСАРЕВ чугаалап тур

Бистиң ниитилелиивистиң челиишкин бүрүзүн чүрээнге онза чоок кылдыр көөр совет кижилериниң шак ындыг салгалынга хамаарыжыр мен. Ол черле билдингир, чүге дээрге социалистиг тургузугну чаяаган революцияга боо-чеңсекти хоюга тутказ киржип, ону тургузары дээш демисежип чораан бис. Совет Социалистиг Республикалар Эвилели деп алдарлыг атты эдилээн аажок улуг, күчүлүг, хостуг күрүнени боттарывыстың бүдүрген херээвис кылдыр савап болур бис. Ада-иелериниң ажы-төлүүнүң толептиг озуп орарынга өөрүп келири ышкаш, бо күрүнениң күжүнге, чаагай чоруунга болгаш угаанынга кончуг өөрүп чоруур бис.

Бо чылын бистиң бузулбас найыралыыстың догуннаашкынынай бежен чылы болур. Ынчангаш, юбилейнин байырлаар дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын номчаш, мен болза, өске-даа хоочун кижилер-биле бир дөмей, аң херек кырында амыдырал болу берген келир үе дугайында бистиң күрүне бодап чораан үевисте аныяк чораан ыраккы чылдарывысче хая көрүп бодаарлар мен, ынчаарда мен харын-даа Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургузар дугайында Декларацияны хүлээп алган Советтериниң 1-ги Бүгү-эвилел съездизинин төлээзи-даа чораан кижи болгай мен.

Шаг-үе хөй эрткен. Совет улустарның өндүр улуг ақы-дунмалышкы каттыжыышкынны төрүттүнүп турда киржип турган бистер ам харын ынчангаш номчукчуларга бодунуң сактыышкынымны чугаалап бээр эргем бар ышкаш-тыр.

Национал. Ол чүү деп чүвел дээрзин чажымда бодапдаа чорбаан кижи мен. Саратов областың Хвалын хоорайының чанында Бични Федоровка дээр суурга төрүттүнген мен. Чажымдан өскүс арткаш, тараачыннар малы кадарып чордум. Ынчаарда кижилер менээ кулактар ышкаш байлар, мен ышкаш ядыылар кылдыр хувааттынып турган. Татарлар болгаш мордвалар база-ла ындыг ядыы турдулар. Чайын олар боттарының хөй уруг-дарыглыг өг-бүлезинга азыраар дээш байларга хөлечиктеп кирерлер. Күш-ажылчы бүгү кижилер-биле бир дөмей, өскелериниң ковалакын олар аажок кээргээр турдулар, өскүс меня бо-ла ашкарып-чемгере бээрлер.

Оон соңгаар өске националдың кижилери-биле мээң шоолуг эвес ужуражыышкынарым Балтий флотка шериг албаны эрттирип турганымбиле холбашкан, ынаар мени 1914 чылда кыйгырты берген. Флот экипажтарынга, ынчаарда адап турганы ышкаш, «өске төрелдиң кижилери» дүшчүп тургулаан. Унтерлер болгаш бүцманнар оларны аажок бастыр, дорамчылаар. оларның чугаазының акцентизин, орус эвес хевирин кыжырыыр турду. Оларга шериг албаны эрттирери онза берге турган.

Сөөлзүреди, Октябрьның соонда, Николайштадтың (фин хоорайының орус ады) базазынга матростар комитединиң секретары тургаш, фин-революсчулар-биле 1918 чылда барон Манергеймниң буржуаз реакциязының үүлгедиглериниң хүннеринде өлүрткүлээн кайгамчыктыг кижилер-биле ужурашкылаап турдум. Ядыылар, пролетарийлер аңгы-аңгы дылга чугаалаар-даа болза, боттарын билчип алырлар дээрзин ынчаарда чүгле чүргэм-биле эвес, харын угааныы-биле билир апарган мен. Чүге дээрге, «аңгы» деп чүве кижилерни «национал» деп чүгедеп артык чоокшулаштырып турар болган. Волганың флотилиязынга тургаш, татарлар, украиннер, еврейлер-биле кады ак-гвардейжилерге удур тулчуп тургулааш, ол дугайын хан-дамырымдан тудуш кылдыр билип алган мен. Россияның янзы-бүрү улустары-биле кады Кронштадка үймээнчилерге удур тулчуп турдувус. Чангыс херек дээш — бодунуң бүгү хамаатыларынга дең әргелерин берип турар чөптүг, хостуг иннитилел дээш демисежип турган бис. Ынчангаш бистин ханывыс фин мугулдурның дожунга холужуп турду.

1920 чылда РКП(б)-ниң Нижегород комитединиң политшколазынын чанында партия үүрүнүң секретары турган мен. Ол үеде хоорайга аажок дувүренчиг байдал тура берген чүве. Эсерлер шериг кезектеринде тура хадыышкынын белеткей берген. Мегелеткен кижилерниң аразында суртаал салыр дээш, эштеримбиле кады шериг казармаларынга барган бис. Солдаттар большөвиктер бистерни эки билип каажы, бистиң талавыска кирип келген. Ол үеде ол ажылды, Нижегородтың бүгү партия организациязын А. И. Микоян удуртуп турган.

Хвалынның партия комитединиң оргкилдизинин эргелекчизи болгаш секретары болуп алырының хемчээли дыка өзер.

Россия Федерациязының беш чылы эки әгелээн. Баштайгы чылдың түңнелдери сеткил өөрүнчүг. Чыл дургузунда национал орулганың немей өзүлдези алды чыгам хуу болган. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүүнүң хемчээли сес хуу немей өскеп. Көдээ ажыл-агыйга агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок чыл болган. Шүчалзажок көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери мурнундагы беш чылда ону чылда ортумаа-биле бүдүрүп турган хемчээлинден алды хуу ажыг болган.

Россия республиказын федеративтиг деп адаар. Россия Федерациязының үндезинниерин В. И. Ленин ажылдап кылган. «Ажылчы болгаш мөлчүттүрген улустуң әргелериниң декларациязы» деп оон биживээн чүүлүнде медеглеттингени болза: «...Совет Россия Республика совет национал республикаларның федерациязы кылдыр хостуг нацияларның хостуг эвилелинге үндезилээш бадыткаттынар».

Советтериниң 1918 чылдың июль 10-да болган бешки бүгү Россия съездизи баштайгы Совет Конституциязы хүлээп алганы-биле совет национал республикаларның федерациязының хевиринге РСФСР-ниң күрүне тургузуунуң дугайында ленинчи идеяны хөойлужуүп быжыглаан. 1922 чылдың төнчүзүнге чедир РСФСР-нин составында автономнуг 10 республика, автономнуг 11 область кирип турган.

ССРЭ-нин тургустунганының 50 чылынга СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглеп турарын ёзугаар алырга, шаандакы хаанныг Россияның улустарының революция чоруп турганының үезинде тургускан бүгү совет республикалары федеративтиг каттыжыышкынче чайгаар-ла-чүүкүл салып турган. Олар социализм тургузуушкунунуң оруунга киргеш, ССР Эвилелиниң баштайгы бир янзы үлегер хевири болган Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказын долгандыр улам сырый каттыжып турган.

Бөгүн бүгү-ле автономнуг республикалар болгаш областар, бүгү-ле национал округтар экономиканың болгаш культураның туруп көрбээн чечектелиишкинин чедип алган, бүгү совет кижилер коммунизм тургузукчуларының ниити одурумунда чоруп орар. Национал республикаларның ниити — ленинчи национал политиканың тиилелгезинин ең чырыткыланчак херечизи-дир.

Россия Федерациязы ақы-дунма өске республикалар-биле кады бир демниг базып орар деп чугаалап турарывыс аңаа хоозун сөстер әвес, харын үүкээ — ол Россияның ажыл-ишчылар-биле, колхозчулар-биле, интеллигенциязы-биле, ССР Эвилелиниң бүгү чоннары-биле бир демниг, бир күрүне, бир партия, бир Ленинниг Коммунистиг партия.

Чүрүкта: ССРЭ-ниң найысылалы, РСФСР-ниң найысылалы — Москва.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ ДО ХҮННЕРДЕ

Каттышкан программага деткимче

ПАРИЖТЕН СЭТА-ның корреспондентизи Р. Серебренников мынчалдыр дыңнаткан:

Францияның Компартиязының, Социалистиг партиязының, чоон үелдиг радикал-социалистеринниң кыйгырыын ёзугаар Парижже кайгамчык улуг митинг болган. Ук митинг «Каттышкан чаазак программазының тиилелгези дээш» деп лозунгуг эрткен. Чоон үелдиг күштериниң программазын боттарының деткип турарын мегелээр дээш, Версаль хаалгазының чанында улуг Делгелге заалында он-он муң француз ажыл-ишчилер келген. Соолгу чылдар дургузунда Францияның чоон үелдиг партияларының чаңгыс эвиниң быжыглып турарын илергейлеп көргүскен, улустуң эң улуг митингизи ол болган.

Каттышкан чаазак программазының тиилелгези дээш демиселче бодунуң бүгү күжүн салырын Францияның Компартиязы ажылчы чоннуң болгаш француз улустуң мурпунга хунлуткелдип-биле мегелеп тур деп, Ж. Марше түңнелиндэ чугаалаан.

Ук программа тиилээриниң кара чаңгыс үндезини чоон үелдиг күштериниң эвилелдежири болур деп, Ж. Марше онзалап демдеглээн.

Каттышкан чаазак программазының тиилелгези дээш демиселче бодунуң бүгү күжүн салырын Францияның Компартиязы ажылчы чоннуң болгаш француз улустуң мурпунга хунлуткелдип-биле мегелеп тур деп, Ж. Марше түңнелиндэ чугаалаан.

Ол программаның

Аас-кежиктиг чаш назын

МАЛЧЫННАР УРУГЛАРЫНЫҢ „ӨРГЭЭЗИ„

Мал ажылын хөгжүдөринге «Элегес» совхозтуң эгелээшкинни республикада билдингир. Бо хоочун улуг ажыл-агыйда малчынның амыдыралы, совхоз төвүнүң оврухевири, культуразы улам эжимээн.

Совхозтуң дирекциязының конторазының алдыы талазында шевергин туттунган, улуг чараш бажың бар. Ооң чаны-биле эртиен-дүшкен нижилерниң кичээнгейин ында доругуп турар бичии чаштарның омак-хөглүг үннери, ыры-шоору хаара туда бээр. Ол дээрге, малчыннарның уругларынга совхозтуң тудуп бергени ясли-сады-дыр.

Ооң эргелекчизи Светлана Михайловна Зайцева сонуургаан айтырыгларывыска мынчаар харыылаан:

— Бистиң совхозтуң дирекциязы СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырар дээш малчыннарже сагыш салып, оларның культурлуг амыдыралының айтырыгларын база шиитпирлеп турар. Ылаңгыя кыш, чай чок амылдаар 50 оруннуг бо ясли-садты 1970 чылда тутканы—малчыннарның амыдыралынга улуг болуушкун болган. Ам бистиң ясли-садывыста малчыннарның 40 ажыг уруглары культурлуг, омак-хөглүг, кадыкшыырак доругуп турар.

Шынап-ла бичии чаштарның ада-иелери совхозтуң хоюн, инээн кадарып, саанчылап, чымыштыг ишти бүдүрүп турда, оларның ажы-төлүн (үстүнде чурукта) чырык, делгем, чылыг ясли-садта сагыш човангыр кижизидиичилер, уруглар ажаакчылары доруктуруп турар. Уругларның дыштанырында, өзеринге болгаш кижизидилгезинге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарында тургустунган. Ясли-садты совхоз дериг-херексел-биле эки хандырган. Бичии чаштарга солун, чараш янзы-бүрү ойнаарантар-даа четчир.

Уругларны өстүрүп, кижизидеринге буянныг үлүүн киирип турар амыглыр, кежээ кижилер ында хөй. Улуг болуптуң уругларының кижизидиичизи Татьяна Богданова (ортузунда чурукта) ак сеткилдиг кызымаанай ажылы-биле коллективтиң, ада-иениң хүндүткелин чаалап алган.

Бичии нижилерге амданныг аъш-чемни повар Ирина Кузнецова (адаанда чурукта) мергежилдии-биле кылып берип турар. Ясли-садка ооң тургустунган хүнүнден бээр ол амылдап келген.

Бо ясли-садты малчыннар уругларының тоол-домакта дег: «Тозан аът долганып четпес доңгулчак ак өргээзи» деп чугаалаар болза ында хөөрем черле чок ийин.

Кедээде амыдыралдың бо өөрүнчүг улегери бистиң республиканың малчыннарының культурлуг амыдыралынга эки салдарны чедирер ужурлуг.

Фотозу В. ЧАДАМБАНЫҢ.

ӨӨРҮМ ӨМҮНЭЭЗИНДЕН

Совет Конституциязының тугунун алаанга чурттап, ооң тывыскан бүтү кежиин четтирип, чоруур Совет Эвилелиниң хамаатызы болганынга улуг назылыглар, аныяк-чалыы — ким-даа чоргаарланыр.

ССРЭ-ниң хамаатылары налыпап кыраанда, а ол ышкаш ажыраанда болгаш ажыл кылыр аргазын оскунганда материалдыг хандырылга алыр эргелиг. Аарыг ужурунда ажылдаар шинээн оскунган, алдын хоойдуда быжыглаан ол эргенин ажыглап, персоналдыг пенсияны (РСФСР-ниң) ап чор мен. Амыдыралымның чээрби ажыг чылдарын ниитилелге ажыктыг күш-ажылга бараалгадып, аныяк Тыванын хөгжүлдезинге үлүүмүн киирип, партия, совет органнарга ажылдап чордум.

Амгы үеде ай санында 110 рубль хемчээлдиг пенсияны албышаан, медицина дузаламчызын барык халас четтирип, чыл бүрүде кадыымны быжыглап амнедири-биле халас путёвканы-даа ап келдим.

ССРЭ-ниң тургустунганының бо юбилейлиг чылында республика найысылалы Кызыл хоорайда чаагайжыды тутунган хөй бажыннар ажыглалга киргеп болгай. Оларның бирээзинден ийи өрээлдиг квартираны мээң өг-бүлемге берген, магалыг чаагай чурттап ор бис. Ооң хөлезинин чартының төлээр, хоорай транспортунга халас чоруур деп чүве кадыы бакпаан кижиге сактып четпес чоргаарладыр.

Бүтү чон-биле кады совет Конституция хүнүн байырлап тура, бүтү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгаткан партиявыска, чазаавыска өөрүп четтиргенимни мен ышкаш өөрүмнүң өмүнээзинден илергейлээри бизин улуг өөрүшкү-дүр.

О. СИИРИН-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

СЭТА-ның спортчу медээлери

Свердловскиниң «Автомобилизинин» вратары Пучков декабрь 3-те Москваның «Спартагы»-биле чурттуң хоккей таазы-биле бирги чөри доош маргылдаазынга дыка кашпагай ойназа-даа, ооң командазы домей-де 3:4 санга уттуруп каан. Москвачыларның мергежили олардан артык болган. Спартакчылар чамдык оожургаашкынының соонда маргылдаа таблицазының эң бажында барганнар. Олар ЦСКА ышкаш 27 санныг-даа болза, кирген шайбазының байдалы олардан дээре болган.

Ол ышкаш база-ла Москвага болган бир ужуражышкынга «Крылья Советов» команда Челябинскиден баргап аалчыларны тиилеп каан. Трактор ангаа 4:5 санга уттуруп каан. Ленинградка ол черниң шеригдери Горькийниң «Торпедазын» 7:5 санга ашкан.

«Енисей» биле «Динамо» (Алма-Ата) командаларның ужуражышкынынга диномочулар баштай 4:1 санныг боон тергиндеп турганнар. Ынчалза-даа төлдүн эдерги ужуражышкынының соолгу үезинде оюнну күштедирип, халдаашкыннарын удаа-дараа кылып тургаш, санны бичии-ле болза деңнештирип аптар часканнар.

• • •

«Енисейден» Коржнев биле Артем (ийи): «Динамодан»—Бочков, Панев, Апельганей болгаш Варзин олар саннар кирген.

«Локомотив» биле «Волганың» ужуражышкынының түнелги 2:4 боон доозулган.

Шөлдүн эдерги он үш минута эрттирип турда, санны ажыдар аргалыг болган (Колесников ону кирген). Ийиги ойнаашкын үезинде аалчылар 2 санныг апаргаш, мурнай бергеннер. Ол ийи санны Тонеев биле Куров олар киргилээн. Ынчалза-даа Иркутяның Хандасе бир санны кирипттерге, сан деңнешкен — 2:2 апаргаш.

Маргылдаанның эң соолгу минуталарында Ульяновчулар Рушкин биле Дорофеев мячиин хаалгаже кирген соонда тиилелге оларны апаргаш.

• • •

«Кубасс» — «Литейщик» командаларның түнелги 3:2 боон доозулган. Оларның маргылдаазы шынап-ла дыка көрүштүг болган. Маргылдаанның төнеринге чедир кап-ла минута артпан төрда, Савельевтиң кирген санны шиитпирлиг болган.

(СЭТА).

телевидение

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Медээлер. 12.10 Өөнүт телекөргүзүт. Мультфильмнер программазы. 12.40—Бүгүн—ССРЭ Конституциязының хүнү. 13.10—Өөнүт телекөргүзүт. «Төрээн черим, сеңээ ынак-тыр мен». Концерт. 13.40—Өөнүт телекөргүзүт. «Кино ажы-чоруктарның клубу». 14.40 — Өөнүт телекөргүзүт. Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. «Бүзүрел». (1-ги, 2-ги сериялары) 17.15—Өөнүт телекөргүзүт. Концерт программазында совет композиторларның ырлары болгаш инструменталдыг музыка. 17.50—18.00—Чаңсар. 18.00—«Ye». Информастыг программа. 18.30—«Амыдыралга утыкшуур». Уран-чечен фильм. 19.35—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Химик» (Воскресенск) 3-кү оюн.

КЫЗЫЛДАН

20.15—«Беш чыдың кол бедидирлеринде». Телефильм. 20.40—«Песняры». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

21.30—«Ye». Информастыг программа. 22.00—00.15—Хоккей талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. Түнелги оюн. ЦСКА (ССРЭ)—«Брюнес» (Швеция).

ДЕКАБРЬ 6-ДА

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.20—Уругларга фильм. «Ногаан ракета» 19.35—«СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлерин — амыдыралга». Дамчыдылга. 20.05—«Чөөн чүктүң тараазыз». Документалдыг телефильм. 2-ги үндүрүлге. 20.45—Телемедээлер. 20.55—Чарлалдар, реклама. 21.00—«Вьетнамның төлдери бис». Тываның хөгжүм-шын театрының шинзи. (Тыва дылга). 22.45—23.45—«Хоруглуг нулкан». Документалдыг фильм.

АГЛААР

Бүргеп. алзып турар, чамдык черлерге хар чаар. Хат мурнуу-барыын талаже утганыныкшынныг, кошкак. Даглыг черлерге 9-тан 10 градуске чедир соор. Оон өске черлерге 19—24 градус соор. Кызылга бүргеп, аязыг. Хат мурнуу-талаже утганыныкшынныг. Хүндүс 20—22 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Отту чагыргаңы» (1-ги, 2-ги кезектери) 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кижи амфибия» 10.00, 11.50, 17.00, «Ногаан «тчугаш» 13.40, 15.20, «Шпагалыг ыдыктыг кижи» 18.45, 20.35 шактарда.

«ВОСТОК»: «От, суг болгаш чес хоолайлар» 11.30, 13.15, «Херээженнер» 15.00, 18.40, «Дошкуурал дугайында баллада» 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыныды 9.00, 12.30, «Суворов» 10.30, 14.30, «Сээн-биле мен» 16.30 18.30, 20.40 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛТУРА БАЖЫНЫ: «Дөртелээн бис» 13.00. «Тиилелге соонда тулчуушкун» (1-ги, 2-ги кезектери) 15.00, 19.00 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ»: Культура бажыны. Киночыныды 16.00, «Дузактаашкын» 18.30, 20.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Отту чагыргаңы» (1-ги, 2-ги кезектери) 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сээн-биле мен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Капрон четкилер» 15.00, «Шпагалыг ыдыктыг кижи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шкид республика» 9.00, 14.30, «Эки-тулуш» 10.50, 12.40, «Науэлтордан келген үүлгедикчи» 16.30, 18.30, 20.40 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ»: Культура бажыны: «Херээженнер болгаш барсельдер» 18.00, 20.00 шактарда.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА декабрь 5-те
М. ЯХЬЯЕВ.
«КУДА ЧЕРЛЕ ДҮЖЕР» деп 2 көжегелиг 6 көргүзүглүг комедия болур.
Шининиң эгелээри 20 шак.
Касса 10 шактан ажылдап турар.
ДИРЕКЦИЯ.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Республиканың бүтү ном садыгларында моон адаанда тыва дыл кырында чаа, номнар кирген:

«ССРЭ-ге ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Совет социалистиг республикаларының эвилелиниң хоойлуузу».

«Экономиктиг билиглериниң үндезиннери». Политчырымдыышкын системазынга өөредилге ному.

Районнарның садыг алыкчылары Тыва респотребсоюзтуң ном садыынның килдизинде «Ному почта-биле» деп киллизинден почта-биле чагыдып ап болур.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ НОМ САДЫЫНЫҢ КИЛДИЗИ.

ДУСТАП ЧОРААШ...

Рассказ

Бирги улдуунуң дыштанылгазының соонда, бир ай-даа четпейн, база ийи хүн дыштанар ужурлуг апарган бис. Чүге дээрге улуг-хүнге немей, дыштанар эргенин байырлалы таварышкан дижир чүве. Ол дыштанар эргенин дугайында хурал кежээ болур деп турда, ачам чедип келгеш, мени башкыдан чөпшээредип алгаш, аалче аппарган.

Ачам суг суурдан ырак аверсте кыштагга молдурга кадарып турган. Аалга белгеш аътпанып-чемненип алганывыс соонда, ачам аъдын шанактан, бир-ле черже дөгеринген тур. Молдургаларның дузу төнген, дустаар деп турарын чугаа кадында билип алдым. Кады чоруксаарымны кандыг дээр. Бо-ла Дус-Дагга төрүттүнген, үшкү класстар-даа болзумза, чогум дус казып турар черни көрбээн-не болгай мен. Ооң кадында авам бир хырын саржагны шоодайже сукпушаан:

— Мону Түлүш-Оруска аппарып бээр сен — деп, ачамга чугаалаарга, арта-ла аскым ишти чигиргиш кылынган. Чүге дээрге, дуста ажылдап турар ол орус өөнүүвүс өөвүске үргүлүү-ле чигирдиг кедир чүве-ле болгай.

Бистиң черден Түлүш үш оолдар фронт чоруткаш келбейн барган, а амдыы дуста ажылдап келген Франко даай ол оолдарның өлген черинден келген. Алыс бодуу украин кижи. Ындыг-даа болза Дус-Даг бижилерни оңу боттарының чаңгыс чер чурттуларынга тураскаады Түлүш-Орус деп шөлалап алганнар дээрзин сөөлзүреди билген мен.

Арай боорда өзрежип турган, ачам-биле кады дустаа чоруур чөпшээредип авамдан апкан мен.

— Түлүш-Орустуң Надя дээр бичии уруун көрүксээн болгаяан бо — деп, авамның баштактанганын безин чоруксаанымдан херекке албаан мен.

— Надя дөмей-ле чок-тур ийин. Сен ышкаш өөренип турар. Авазы-биле Кызылда, а дуста чүгле ачазы бар — деп, ачам мени ыаттыра-дыр.

— Уруу чок-даа болза, чигиря бар-ла ыйнаан — деңкеш ыяды бердим. Авам, ачам каттыржыпканнар...

Дуска кежээликтей келдивис. Келген дораан дус казар уургайлар, складтарны эргин каантым. Ол дег кыдыр үттеп киргилей берген уургайлардан дус-характары сыллыстар ышкаш чырыш тургулаар болду. Шаанда ындыг уургайлар ойлуп дүшкеш, кижилерни, дүй базып турган, эрги уургайлар кезип болбас дээрзин мөңээ чиктии кончуг тывалаар, кара салдыг кижи чугаалады.

Ажылчыннар шупту эр улус. Оларның чурттап турар черинге хонар ужурга таварышкан бис. Девин мени сургап турган кижиниң Саражаков дээр болду. Оон өске тыналарыг хирезинде дөрбеттей каап олурар, Орхоев дээр кижи база бар. Чолаачы Василий, Түлүш-Орус, Орехов дээш, меңээ чигир бербес кижи-ле чок. Саражаков колбаса кезип олура тадыладыр чугаалады. Мен чүнү-даа билбейн бажым чайып кагдым.

— Сен хакас билбес — дээш, колбасазын меңээ тудустуг. Өөрээш хүлүмзүрүп кагдым.

Парага чыткылапканывыс соонда солун-чугаа-даа эгелээш. Баштай-ла Одан-Хөө даан Түлүш-Орустан айтыра-дыр:

— Конуструуста мен дыштаанын дыннаан-на харын. Чүү ындыг байырлалыл олаа? Октябрь база байырлал, конустуус хүнүнде база дыштанар бе?

— Аа. Конституция бе? Ол улуг байырлал, эш. Бис шупту ССРЭ хамаатылары. Хөй нация. Мында безин Василий-орус, мен — украин, Орхоев — буряд, сен — тыва, Саражаков — хакас дээш хөй нация бис. Олар шупту ден эргелиглер. Бис ажылдаар, өөренир, дыштанар, эргелиг бис. Ону совет Конституциязы — Хоойлуда бижээн. Ынчангаш, Конституция — улуг байырлал — дээш, Түлүш-Орус хып турган лаага таакпызын кыпсы бээрге, эктинде болгаш өөнүнде улуг сөрбуларны көрүп каап, ачамнан сымыраныш айтырарымга, «дайынга чораан фронтучу кижи-дир» — деп харыылады.

— Орденнери бар бе? — деп, ачамдан айтырдым.

— Орденнерин каш ийик, Франко? Бо оол айтырып чыдыр ийин — дээш, ачам ковайын кээрге, мен база олуруп алдым.

— Ийи орден, үш медаль бар. Болумда ам чок-тур, аалымда, чайын көргүзер мен, Володя. Мен Берлин четкендир ол. Тиилелгени өлүг-даа, дириг-даа дайынчылар кады чаалап алган бис. Ам бо Дус-Дагны шинчип турар. Мен — инженер. Сенде өөренир орук ажык. База даг инженери болур херек. Дус-Дагның төөгүзүн, байлаан ажытчыр сен — дээр.

Улуг кижиниң сеткилинден сүлээн сөстери мени бодандырыпкан. Ыыт чок олур мен.

— Дус-Дагны кым баштай ажытканын сен билир бе, Одан? — деп, Түлүш-Орус айтырды.

— Эки билбес мен. Ынчалза-даа мындыг чугаа бар — дээш, Одан-Хөө уламчылады.

— Шаанда бо дагларга те, чүнма хөй турган. Алыг-Түлүш дээр ядыы анчы чурттап чораан дижир чүве. Ол бирле, аңнап чораан, дүвүрен чылгап турган теге таваржы бергеш, ону боолап алган. Ол тенин чылгап турган көк-кызыл дажы ажыг амданныг боон, оон улай казарга дус болган дижир чүве. Оон бээрле дус кижилерге чугула болуп, «Дус чокта — амдан чок, тура чокта — күш чок» деп үлегер чугааның-даа тыптып келгени ол ыйнаан — деп, Одан-Хөө чугаазын доостуу.

«Дус... Дус — бүгүдеге херек. Тура-соруккa оңу деңнээни ужурлуг тур эвесте. Тура-соруктуң туюлунга чедер кижилер — совет кижилер бистер-дир бис» — деп, Түлүш-Орустуң боданмышаан чугаалааны сагыжымдан амга чедир ыравас. Чүге дээрге, дустап чораан ужуражын көргеним дег найырадыг кижилер хүн бүрүде чыдыг холдарын аш-өөрүнге сунуп чоруурлар.

В. СЕРЕН-ООЛ.

ӨӨРҮШКҮ, ХАРЫЫСАЛГА

Мал ажылынга он ийи чыл ажылдап, совхозумнуң малын малдап, өстүржүп келдим. Хөрээжен кижи эр кижи-биле бир денге ажылдап, нинтилел амыдыралының бедик хүлээлгелерин күүседир деп чүве эргн Тываның кижилериниң дүжүнге-даа кирбес чораан. Оон эр кижи-биле деп эргезин Конституцияда онзалап быжыглаан, ниитилел амыдыралының бүтү адырларынга бодунун арга-мергежилин көргүзер арганы хөрээженнерге база берген.

«Тээли» совхозка хой малдап келгеним чылдар иштинде төрүүр үүс хойга онааштыр 90-дан күду эвес хураганнарны мендп ап, доруктуруп келдим. 1970 чылда ол көргүзүүм эң-не бедик — 126 хураган болган. Бо юбилейлиг чылда бүгүү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, төрүүр үүс хойдан-на 105 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнге онааштыр 2,7 кг дүктү кыргып дужаадым.

Амгы үеде Саамчыыр деп черде кыштаавыста бис. Төрүүр 230 хоюувус шупту хүрменди. Малдың чем курлавыры арбыы. Чайын 15 тонна сигенни белеткээш, ам кыштагга сөөртүп алдывыс.

ССРЭ Конституциязы социалистиг өнчүнү камгалаарын болгаш быжыглаарын, бодунуп шыдаар шаа-биле ажылдаарын, күш-ажылдың корумчурумун быжыглаарын болгаш өске-даа чүүлдерни хамаатыларга хүлээндирип турар. Ынчангаш ол хүлээлгени бүгүде-биле бир дөмей ыдыктыыбиле күүседип чор мен.

Бөдүүн херээжен ишчи мен СЭКП обкомунуң кежигүнү, көдээ Советтиң депутады болуп, ниитилелдиң политиктиг амыдыралынга база киржип, Төрээн чуртумнуң мурнунга бедик харыысалгалыг болуруын медерел билип, ажылдап чор мен. Чуртумнуң, чонумнуң белек идегели ону менден негеп турар.

Төрээн чурту дээш, чону дээш ажылдаары дээрге-ле — совет хамаатызы кижиге өөрүшкү, аас-кежик, бедик харыысалга. Ниитилел мурнунга хүлээлгемни мен ынчаар билир мен.

М. ЧҮЛДҮМ.
Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг көдээ Советиниң депутады, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

ЧОННУҢ МЕРГЕН СӨСТЕРИ

Черни — хүн, кижини — күш-ажыл
каастаар.
Хүндүледир дизинзе, күш-ажылга
ынажыл.
Чалгаадан — аарыр, ажылдан — эскирир.
Амыдыралдың экизи — ажылга
соруктуувида.
Ажылга ынак кижи, арта эрте турар.
Холдарга — ажыл, сеткилге — өөрүшкү
херек.
Кылган ажылы экиде — кырган кижи
безин чалыы ышкаш сагындырар.
Ажылдакчыны — ажылындан үнелээр.
Ажыл биле өөредилге — алдарга чедирер.
Чүге өөренген сен, аңаа херек сен.
Өөредилге — өндүр утаанче базым.
Ажыл соонда, агаарларга безин чиик.
Ажыл чокта — дыш чок.
Ажылдавайн дыштаныры — амыдырап
билбези.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ШЫДЫРАА МАРГЫЛДААЗЫ

Юбилейлиг чылда Кызылдың шыдыраачылары чаа клубтуг апарганы өөрүнчүг. Аңаа республиканың шыдыраа талазы-биле чемпиону ат дээш эр болгаш хөрээжен ойнакчыларның маргылдаазы декабрьның 2-де эгелээн.

— Бо удаадл маргылдаага республиканың шилиндек шыдыраачылары киржип турар. Оларның иштинде республика чемпионнары мастерге кандидат Николай Шишигин-биле Зинаида Ооржак, Кызыл хоорайның чемпиону Виктор Смирнов, «Урожайның» чемпиону Борбак-оол Ооржак, «Спартактың» чемпиону Леонид Мохов болгаш өске-даа шыырак ойнакчылар бар,— деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. Нурзет чемпионатты ажыдып тура чугаалаан, шыдыраачыларга чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээн.

Республика чемпионадында 15 эр болгаш 12 хөрээжен шыдыраачылар алдарлыг атка чедер дээш ойнап турар.

Маргылдааның баштайгы салыында хоочун шыдыраачы Петр Беркович Кызылдың төлээлекчизи Биче-оол Ондарны удуп алган. «Урожай» спорт нинтилелиниң Бай-Тайга районнан келген ойнакчызы Мөмбүк-оол Мижит-Доржу сициан камгалалы-биле аңаа удур ойнаан Николай Чыргал-оолду он үш көш соонда дүжүп бээринче албаазан. «Тыва таг-дугу» комбинаттың инженери Адыг-оол Монгуш спартакчы Белек Ооржакты чиигибиле удуп алган. «Урожай» нинтилелиниң ойнакчызы Борбак-оол Ооржак Барыын-Хемчик районнан келген Николай Котюшевти удуп алыр аргалыг тургаш, хайымнажып алган. Өске салыглар соңгаарлаттынган.

Ийиги салыглар солун болган үре-түнелдиг доозулган. Н. Шишигин удурланыкчызы Белек Ооржакты уткан. М. Мижит-Доржу Чөөн-Хемчиктиң төлээлекчизи Онер-оол Бегзинин чазыгларын ажыглап, база бир санны алган. Б. Ондар нарын көштер кылып, солун ойнаан. Борбак-оол Ооржакты дүжүп бээринче албадаан. Н. Чыргал-оол базала чазыглыг ойпаан, И. Котюшевке уттурган. Өөрү районнуң ойнакчызы А. Кызыл-оол Ооржак тывысык ойнап, А. Монгушту тиилеп алган. Хеймер-оол Ондар оюнның эгезинден тазыглар кылып келгени ол ыйнаан — деп, Одан-Хөө чугаазын доостуу.

Херээжен ойнакчыларның иштинде чүгле чаңгыс ийиги разрядтың шыдыраачызы бар. Ийи салыг соонда Тываның көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының эртем ажылакчызы Зинаида Ооржак, Кызылда башкы институдунуң студентилери Любовь Сада биле Татьяна Хертек, Эрзин районнуң төлээлекчизи Лариса Пономарева, көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Тамара Ховалыг олар түс-түзүнде 2-2 санны чедип алганнар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, чарыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуу килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00977.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
7
ЧЕТВЕРГ
№287 (9055).
Өртээ 2 көп.

Чили Республиканың президентизиниң Москвада келгени

Чили Республиканың президентиниң Сальвадор Альенде Госсенс ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет Чазактың чалланың ёзулуур декабрь 6-да Москвада албанның аян-чоруун кылып чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, албанның өске-даа кижилери Чили Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары киискээн Внуково аэродромга С. Альендени болгаш оон кадайын уткуп чедө бергеннер.

Чилиниң Коммунистиг партиязының Чингиве секретары Луис Корвалан уткаанварның аразынга база турган.

Ужудуушкун шөлүүге Чепсектиг Күштерниң үш хевирлериниң — чазаг шеригнерниң, ужудукчуларның болгаш дазайжыларның хүндүлүг танпылыш чысказаан, ийи чурттуң күрүне гимнерин күүседкеп.

С. Альенде биле Н. В. Подгорный совет дайынчыларын чысказалыл эргип көргеш. Москваның ажылчы хошпарының төлээлекчилери аэродромга барып, хүндүлүг далчыга байыр чедирип турганнар.

(СЭТА).

Ж. Помпиду Москвага келир

Франция Республиканың президентизи Ж. Помпиду Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Л. И. Брежнев-биле ужуражыр, беседалажыр дээш 1973 чылдың январь 11-12-де Совет Эвилелиниге албан ужурунда эвес кыска хуусаалыг аян-чорук кылып кээр.

(СЭТА).

1973 чылда чер ажылының тараа болгаш өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында

СЭКП ТК-НЫҢ, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ, ВЦСПС-ТИҢ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаатканы болза:

1. Көдээ ажыл-агыйның тараа болгаш өске-даа бүгү продуктуларын бүдүрерин, белеткээрин улам көвүдедир хүлээлгелерни алган, 1973 чылда чер ажылынга бүдүрүлгенин бедик көргүүглерге чедип алыры дээш Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжын организастаар деп кыйгырыт үндүрген Краснодар крайның колхозчуларының, совхозтар ажылчыларының, көдээ ажыл-агыйның механизаторларының, тускай эртемниглеринең, бүгү ажылдакчыларының эгелээшкинин чүүдүг деп санаар.

Ажылчы чоннарның чаагай амыдыралын улам бедидерп-биле СЭКП-ниң XXIV съездиниң тургускан сорулгаларын шинтипрээринге көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедирип эң чугула ужур-дузалыг деп үнелеп көргеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн үлгаттырарынга, чер ажылының культуразын бедидеривеге, черни химизидеринге болгаш мелиорастарынга, техниканы эң эки ажыглаарынга, эртемниг чедишкиннерниң, мурнакчы дужуларның чер болганга неитередиришге, колхоз, совхоз бүдүрүлгезинниң өске-даа бүгү курлавырларын мобилизастаарынга үндезилеп, 1973 чылда тараанның, картофельдиң, ногаанның, көвеннің, чигир свёклаларның, үс, мал чемин, өске-даа бүгү культураларның чаагай дүжүттерин, пияти чылдазын алыры дээш колхоз, совхоз, бригада, звено бүрүзүнге, көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң ортузунга эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының, обкомнарының, округкомнарының, хооркомнарының, райкомнарының, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, ажылчы чоннар депутаттарының край, область, округ, район Советтериниң күүскомнарының, партия, профсоюлар, комсомол организацияларының политиктиг организакчы ажылдың чорудары, дайынчы социалистиг чарышты калбартыры эргежок чугула.

Улус ажыл-агыйының планнарын, бүгү көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни колхоз, совхоз, район, округ, область, край, республика бүрүзүнүң ажыр күүседирип, экономиканың эң эки түнелдерин чедип алыры дээш демисел социалистиг чарышка кол чүүл болган турар ужурлуг.

Социалистиг чарышты чүгле коллективтерниң пиитинге эвес, харын звеноларның, бригадаларның, ажыл-агыйларның, районнарның, областарның, республикаларның аразынга база калбартыры эргежок чугула. Хынаддаларны доктаамал чорудары, түнелдерни үндүрүп турары, чедип алдынган түнелдерни чонга чарлап дыцнадып турары болгаш деңнелгиг болдурарын хандырары база эргежок чугула.

Улус ажыл-агыйының планнарын, тараа болгаш өске-даа бүгү культураларның дүжүдүн бедидер, оларны бүдүрер, күрүнеге садар база көдээ ажыл-агый продуктуларының бот-үнезин чигиндир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседиргинге эң бедик көргүүглерни чедип алган республикалар, крайлар, областтар, национал округтар, районнар, колхозтар, совхозтар, салбырлар, бригадалар биле звеноларга Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжынга тиилекчилер деп санаадыр деп доктаадыр.

2. Чер ажылынга эң бедик түнелдерни чедип алганы дээш Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжынга тиилекчилерни шаңнаары-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир 350 Кызыл тутуг тургузар. Олардан:

— эвилелдешкен республикаларны шаңнаар — 7 Кызыл тукту 50 муңдан 150 муң рубль чедир түнүг шаңнал-биле катай тыскыр;

— автономнуг республикаларны, крайларны болгаш областарны шаңнаар — 4 Кызыл тукту 25 муңдан 75 муң рубль чедир түнүг шаңнал-биле катай тыскыр;

— районнарны болгаш национал округтарны шаңнаар: — 300 Кызыл тукту 5 муңдан 15 муң рубль чедир түнүг шаңнал-биле катай тыскыр;

3. Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжынга тиилекчилерни — колхозтарны, совхозтарны болгаш өске-даа күрүне ажыл-агыйларын шаңнаары-биле ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдерниң ажылчын, албан-хаакчыларының профсоюлар ТК-зының 3000 Кызыл тугун, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң, Көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдерниң ажылчын, албан-хаакчыларының профсоюлар ТК-зының 60 Кызыл тугун тургузар. Ол кызыл туктар-биле шаңнаткан ажыл-агыйлар оон-биле чергелештир ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң доктаатканы чурумун ёзугаар тыныс шаңналдарны (автобустарны, санитар болгаш өске-даа автомашиналарны) база алыр.

4. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилерни — звеноларны, бригадаларны, колхоз, совхоз салбырларын шаңнаары-биле ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдерниң ажылчын, албан-хаакчыларының профсоюлар ТК-зының Хүндүлел бижиин база ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң, Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылчыннарының профсоюлар ТК-зының Хүндүлел бижиин тургузар саналды үүлдүг деп көөр.

Көдээ ажыл-агый органнарының, ССРЭ-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң чер-черде органнарының, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның профсоюлар комитеттериниң шиитпирии ёзугаар ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң, Көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдерниң ажылчын, албан-хаакчыларының профсоюлар ТК-зының, Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылчыннарының профсоюлар ТК-зының өмүнээзинден ол Хүндүлел бижик-биле шаңналар.

5. Эң эки көргүзүүглерни чедип алган комсомолчу-ажыктар коллективтерни шаңнаары-биле ВЛКСМ ТК-ның 6000 вымпелин тургузар.

Эвилелдешкен республикаларның комсомол ТК-ларының, комсомол крайкомнарының болгаш обкомнарының шиитпирээн ёзугаар ВЛКСМ ТК-ның өмүнээзинден ол вымпелдерни-биле шаңналар.

6. Республикага, крайга, областка эң эки көргүзүүглерни Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чедип алган звеноларга, бригадаларга, салбырлар коллективтеринге, чер ажылының мурнакчыларынга хамаарыштыр республика, чеч-чер бюджеттериниң күсели-биле моральдыг база материалдыг боттуг шаңнал-мактал тыныс хемчеглерни доктаадып бээрин эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, обл (край) күүскомнарга, профсоюлар, комсомол, көдээ ажыл-агый органнарынга дагзыр.

7. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түнелдерин көдээ ажыл-агый чылы дужут ажаан алыры болгаш белеткелдер доозулганда үндүрер.

8. 1973 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга эң эки түнелдерни чедип алган болгаш чаагай дүжүттерни өстүрүп үндүрериниг, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүреряи, күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле планнарыны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге ажыл-ишчи эрес-моадызыг чоруктуң үлегер-чижээн көргүскен чер ажылының ажылдакчыларын база көдээ ажыл-агый продуктуларын чогуур ойунде хүлээп алырын, дажыглаарын, болбазырадыл ажылдаарын хандырган, транспорт, белеткел организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле шаңналары-биле эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының, обкомнарының, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүскомнарның, облкүскомнарның, профсоюлар, комсомол организацияларының удамнадан кииргериг төнүүрөөр.

9. Ховуларның ажыл-ишчилериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының чорун турарын калбартыр болгаш мурнакчы дужуларны неитередип, пропагандалаарын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга, райкомнарынга, тен, чер-чер содувнарының, журналдарының, телевидение, радио дамчыдылгазының редакцияларынга дагзыр.

• • •

Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, көдээниң механизаторлары, тускай эртемниглери, аныяктары — көдээ ажылдагайның бүгү ажылдакчылары бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржир. 1973 чылда дужуттуг бедиреринге, тараа болгаш өске-даа бүгү культураларның пиитни чыыдазын үлгаттырарынга, мал ажылын чем-биле хандырарынга, улус ажыл-агыйының планнарын, күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседиреринге удуг чедишкиннерни чедип алыр деп лаза бүзүреливиз.

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС, ВЛКСМ ТК элдептейлеп тур.

ЮБИЛЕЙГЕ ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болуур оюнуң байырлалынга чедир эм санныг хонуктар арткан. Ол байырлалды күш-ажылчы белектер-биле уткуур сорулга-биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң эзелчегленнинг, бригадаларының тус-тус кижилериниң аразында социалистиг чарыш калбарган.

Он бир айларның түңнелиниле алырга Төп электростанцияның ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары мурнуку одуругда чоруп турар. Бо коллективте бистиң Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы булуңнарындан келген 25 нациялардың өөлдар, уруглары демниг ажылдап, он бир айларның иштинде 24100 муң киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер хүлээлгезин 130 хуу күүсеткеш, чыл планын ыраакта амыргаш, 7 миллион киловатт-шак электроэнергияны планындан ажыр берген. Чыыдылга энергиязының чыл планын ноябрьның төнчүзүнде 105 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге 12 хуу өскен.

Электростанцияның ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары «Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтер аразында социалистиг чарышынга ийиги, үшкү кварталдарда бирги черни алгаш, комбинаттың шиичнир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Коллективте үени мурнаан шалыпчыларның саны хөй. Оларның бирээзинге электростанцияда кол башкарыгга черинин дежурныйы Екатерина Егоровна Кукшалеваны хамаарыштырып болур. Ол ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле эш-оорунуң хүндүтнелиин чаалап алган мурнакчыларның бирээзи.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: электростанцияда кол башкарыгга черинин дежурныйы Е. Е. Кукшалева ажыл үезинде.

Автормуң фотозу.

Күш-ажылчы чедиишкин

САМАГАЛТАЙ. (Телефон-биле). Самагалтайның «Сельхозтехника» каттыжышкынының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары юбилейлиг чылды чедишкиннерниг доозуп турар.

Олар бо чылын 249 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планныг тургаш, 266 муң чедирип, бердинген даалганы хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Будурулгеге күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидип, /социалистиг чарышты ишчилерниң ортузунга дээштиг организастаалының түнелинде омаалганы ажыр боттандырып шыдаан.

Каттыжышкын бо чылын 85 тракторну, 76 автомашинаны, 210 моторну септеп, планын ажырган. Автомобиль моторлары септеэр цехтиң ажылчыннары эки ажылдап, социалистиг чарыштың типлекчизин болуп турар.

Будурулгенниң мурнакчылары каттыжышкында хөй. Тергиннеринге септекчилер Еорбай-оол Төмүр-оол, Серен-оол Джигит, дарган Антон Иванов, токарь Моңге Юша хамаарыжыр.

«Сельхозтехниканың» чолаачылары багай эвес ажылдаан. Олар чыл планын ажыр күүсетьем. Чолаачылар Василий Семишов, Кыргыс Далай-оол күн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелин тургузар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:**

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелин тургузар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары

К. БУДУК-ООЛ.

КЫЗЫЛ хоорай,
1972 чылдың декабрь 6.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИ— НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Республиканың ховуларының ажыл-ишчилери бо чылын тараа болгаш мал чемин культураларның багай эвес дүжүдүн өстүрген. Оон иштинде «Өөк», «Межегей», «Тиилелге», «Кек-Тей», «Саян» болгаш чамдык өске-даа совхозтар 13-тен 20 центнер чедир дужуттуг гектар бүрүзүнден алганнар. Республиканың совхозтары бо чылын ниитизи-биле 184,8 муң тонна тараазы бастырып ап, күрүнеге 82,6 муң тонна тараны садып, боттарынга четчир санныг үрезинни уруп, мал чемиңге хереглээр тараа-биле бүрүн хандырганнар.

Ам совхозтарның хову ажылының ажылдакчыларының кол сорулгазы болза, келир чылдың дужудуге эки шынарлыг, сорттуг үрезиннерни белеткээри болуур. «Бурунгаар», «Межегей», «Сүт-Хөл», «Элегес» совхозтарның удуртукчулары болгаш кол агрономнары үрезинни белеткеп алырынга улуг кичээнгейин салып турарлар. Декабрьның эгезинде медээни ёзугаар алырга, ол ажылагайлар бүгү үрезинниң 92—93 хуузун чажар шыларынга чедир арыглап белеткээн, ыяаарга оон 75—80 хуузу бирги сорттуг болуп турар. Ук совхозтар үрезинни арыглаарынче болгаш сорттаарынче ажаан алышкын үезинде-ле эгелеп киргеп болгаш ам бүгү үрезинни сорттаарын доозуп турар. Ында тараа арыглаар механизастаттынган бүгү пунктуларны, тараа арыглаар нарын машиналарны бүрүнү-биле үрезни арыглаарынга ажыглаан. Үрезинни сорттаарының графигин болгаш эзелеп бүрүзүнүң кылыр ажылының опаалдазын тодаргайлап берген. Машиналарның ажылын доктаамал контрольдап, оларның техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде кылып турар. Сорттаттынган үрезинни күрүнеңиң үрезни инспекциязынга чогуур үезинде чедирип, хынадып турар. Үстүнде айыткан совхозтар үрезинниң сорттуг шыларынга онза кичээнгей салып, үрезинчерни чаартыр талазы-биле хемчегни ам ап турарлар.

Ынчалза-даа республиканың чамдык совхозтары үрезинни белеткээринге шоолуг кичээнгей салыбайн турарын айтыры эргежок чугула. Чижээ, «Барлык», «Шекпээр», «Чыраа-Бажы», «Күш-ажылдың хостуу», «Найырал», «Россия» совхозтар үрезинни арыглап белеткеп алырын чыл бүрүзүнде-ле чыыдыгай часы тарылгага чедир узамдыктырып, оон уламындан делгем шөлдерге кондициялыг эвес үрезинни чажып турарлар. Ынчангаш ол совхозтар бо чылын гектар чердең тараа культураларының чүгле 3-тен 8 центнер дүжүдүн алганы таварылга эвес. Бо дээрге үрезинни болур-чогуурубиле белеткеп албаанының, кондиция чок үрезни чажып турарының удамындан болган.

Республиканың совхозтары ам чазын чажар культураларның үрезинниң 36,7 муң тоннаны урун алган аны план 101,1 хуу күүсеттинген болуп турар. Ниити сан-көргүзүт ындыг түрээжок, үрезни урун белеткээриниң планын күүсеткээн совхозтар база бар. Чижээ, «Торгалыг», «Тес-Хем», «Тоора-Хем», «Ак-Туруг» болгаш «Шивилиг» четчир санныг үрезинни урун албааннар. Ынчаарга үрезни-биле хандырганарының болдунар аргазы ол ажыл-агыйларда бар. Республиканың артык үрезинниг база ийиги класстың үрезинн

ЧАРЫШТЫҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Бистиң улуг Төрээн чуртуувустуң улустарывың чаңгыс овииң, найыралывың байырлалы — ССРЭ-ниң тургустуң ганывдан бээр 50 чыл оюн домдегларгиге чедир кыска үе арткан. Республиканың кодээ ажыл-ишчилери бо хүнерде бүгү совет кижилербиле дөмей бо улуг байырны күш-ажылчы чеднишкиннербиле уткуур дээш, күжениишкинниг ажылдап турар. Бо чылдың эгезинде кижи бүрүү, колхозтарның, совхозтарның коллективтери ССР Эвилелиниң 50 чылыгга алдар болдурган бедиткеп социалистиг хүлээлгелерин боттарынга алгаанвар.

Кодээниң ажыл-ишчилери бо чылын эки ажылдаанвар. Он айларда күүгеге сүт садарының планы 104,4 хуу, эътти—95,4 хуу, а дүктүң чыл планы күүсеттинген.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер дээш, районнарның аразында социалистиг чарыштың үшкү кварталда түңнелин ёзугаар СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл түгүн Тандың район хаалап алган. Ук районда инитиниң малынга четчир санныг чем-суурну тургузуп, кыштагаашкынга белеткел үезинде 21 бригаданы үзүп, оларның аразынга чарыштыг хөлчтиг организастаанывдан бүгү малчыннар белеп кыштагларда баргаа. Бо хүнерде 1-2 айның мал чеминиң курлавырын кыштаг бүрүзүнге тургузары-биле тускай звеноларны организастаан. Малда ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалды тургузар хемчегларни ында ап чорудуп турар. Чоокта чаа малчыннарже район төвүнден специалистерниң, кижи эмчиларииң, лекторларның тускай үнүүшкүүнү кылганы кыштагаашкынга кандыг четпестер барын тодарадып, улуг дузаны чедиргеп. Амгы үеде ажыл-агый бүрүзүнде чарыштыг улам дээштиг болдурарының немелде хемчегларни ажылдап кылып турар.

Бо чылын боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин «Тиилелгее», «Кызыл-Туң», «Бурунгаар», «Тоора-Хем», «Алдан-Маадыр» совхозтар, Тандының «Революциянның чалбыжы», Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы», «Коммунизмче орук», Бай-Тайганың «Мурнакчы», Моңгун-Тайганың «Малчын» колхозтары чеднишкиннииг күүсеттип турар. Ол ышкаш сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының хөй нуруузу боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чеднишкиннииг күүсеттип турарлар.

Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал продуктуларын бүдүрериң болгаш белеткеларын көвүдедир талазы-биле мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дүтайындаа» доктаалын бистиң республиканың малчыннары таныжып көргеш, боттарының аргаларын сананып, чаа курлавыларын ажыглаарынче улуг кичээнгейни салып, бедиткеп социалистиг хүлээлгелерин ап турар.

Ук доктаалды ажылчы чонга таныштырар талазы-биле ажылдарны совхозтарда ажылчын, колхозтарда профэвилел комитеттери, ында партия организацияларының удуртулгазы-биле чорудуп турар. Бо талазы-биле ажылды «Элегеес», «Сояң», «Улуг-Хая», «Кок-Тей» совхозтарның ажылчын комитеттери өйлаанда чорудуп эгелээнин мактанчыг. Бии-Хемниң «Кызыл-тараачын», Каа-Хемниң «Тиилелгее», Тандының «Революциянның чалбыжы», Моңгун-Тайганың «Малчын» колхозтарының профкомнары ол доктаал-биле таныштырылганы чорудуп, малда ажыдап турар кижилериң, тускай эртемниглериң бот-идепкейин көдүрер, оларның бот-харыысалгазын бедидерин профэвилел комитеттери-биле катышкан хуралдарынга чугаалажып, социалистиг чарышты чаа доктаалга дүүштүр организастаан.

Бо доктаал-биле Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының ажылдакчылары танышып көргеш, Бүгү-эвилел чарыжынга кирип, кышкы үеде линек бүрүзүнден саалдаңы кудулатпас, мал чеминге камналганы тургузуп, инектерни чылыг сүт-биле хандырып, бызааларга четчир кылымал сүттү берип турган, күүгеге сүт дужаарын көвүдедирин хүлээштеннер. Ол ышкаш «Элегеес» совхозтуң Каък фермазының ажылчыларары ук доктаал-биле танышып, көргеш, чүге сүт бүдүрерин, ону күүгеге садарын көвүдедир эвес, харын-даа материалдыг чарыгдаларының камналгазын, эдилелин экижидип, мал чемин чөп ажыглап турган, сагган сүттүң бот-үнезин чиигедирин хүлээштеннер. Ол фермаиың ажылдакчылары эрткен он айларда 60 муң ажыг рубльди камнап ап, сүт бүдүрериниң база садарының планын ажыг күүсеткеш, совхозта фермалар аразында шилчип чоруур Кызыл туктуг чаалап алган.

Кыштап хойну хүр ажырып, оон алыр продукциязын ковудедир, мал төлүн мендиг алыр талазы-биле хемчегларни партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалынга дүүштүр «Алдан-Маадыр», «Тиилелгее», «УТКА 25 чылы», «Тээли» совхозтарның, Эрзин районнуң «Чаа орук», Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы», Моңгун-Тайганың «Малчын», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозтарның хойжу бригадалары ажылдап кылып, тус-тус кижилер боттарынга бедиткеп социалистиг хүлээлгелерин ап, оларны амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдарны чорудуп эгелээн.

Үстүнде ады киргеп ажылчын база профэвилел комитеттери социалистиг чарышка шыгараан кижилерни шанвап-мактаарының аргаларын кыштаглаашкынның үелериие дүүштүр ажылдап кылган. Ук ажылды чорударда совхозтарның директиня, колхозтарның баштаар черлерия-биле кады, ферма ажылдакчыларының мал кыштаглаашкынында ажылдап турар бүгү кижилериң боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин күүседиринге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче улуг кичээнгейни салып турар. Колхозтарның, совхозтарның сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының, тус-тус мал ажылдакчыларының хөй нуруузу боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеш, оларның аразында боттарының сөзүгге ээ болбайн баар коллективтер бары харавданчыг. Оларга «Тес-Хем», «Барлык», «Дөң-Терезин», «Тыва» совхозтарны, Өвүр, Эрзин районнарның колхозтарын киирип болур.

Бай-Тайганың ажыл-агыйбары күүгеге садар малының деңзиниң эрткен чыл-биле деңизорге, малдың баш санынга онаатыр 20 килограмм, Моңгун-Тайганың —32 килограмм күдулаткан. Оон чылдагааны малды ашы-ажы коданнарга үзүп, оларны семиртир ажылды бүгай чорудуп келгенивде. Чамдык ажыл-агыйларда чеминиң камналгазы бүгай организастатыгган. Ону эдер талазы-биле дарый хемчегларни алыры чугула.

Ам тоску беш чылдың ийиги чылы доостурунуң кырында келген. Профэвилел организациялары бо ажылагый чылының түңнелдерин шыңгыы аналиэтеп, социалистиг хүлээлгезиин күүсетпээн кижилер, ферма, бригада бүрүзү-биле тускай ажылды чорудуп, оларның чылдагаанварын илередип, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң доктаалынга дүүштүр социалистиг чарышты дээштиг организастаар хүлээлгелиг. Социалистиг чарыштың түңнедерин өйлаанда үндүрүп, материалдыг болгаш моральдыг идит бериишкиннерин кодээ ажыл-агыйның экономиказын көдүрериие угландырар ужурлут.

А. СОТПА.

Кодээ ажыл-агый, белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

Партдокументилерни солуурунга белеткел

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТТИРЕР

Бистиң партиявыстың, оон бүгү организацияларывының амыдыралынга чугула, харыысалгалыг үе чоокшулаан. Ол дээрге келир чылдан эгелеп партия документилерин солуп эгелээри болгай. Организас-политиктиг чугула бо хемчегге партияның үндезини — эге организациялар амгы үеде күмениишкиниг белетнелди чорудуп, коммунистериң идепкейин, харыысалгазын улам бедидеринче угламган хемчегларни ап турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта партия эге организациязы 50 ажыг нежигүннерлиг. Партия документилерин солуур дугайында СЭКП Төп Комитединиң май (1972 ч.) Пленумунуң шиитпири үнген соонда ону бодунуң ажылынга удуртулга болдургаш, эге организация бодунга хамаарыштыр тускай хемчегларни ажылдап кылган.

Ол хемчегларниң күүселдезиниң дугайында хуралга коммунистерниң санал-оналы чаңгыс угланыышкынныг болган: парторганизацияның бүгү ажыл-чорудулгазын экижидеринче, коллективке оон организаичы ролюн бедидеринче угландырган.

Бирги эзлчегде коммунистер СЭКП-ниң Программазының, Уставының негелдезин хамык чонна сагып, будүрүлгеге болгаш хөй-иниити амыдыралынга бодунуң авангардчы ролюн херек кырынга көргүзүп, марксисчи-ленинчи билиглерии шиңгээдип алыр дээш улам чүткүлдүг өөренип, ажылдап турарлар. Бистиң организацияда ээзди, ортумак, тускай эртемниглер база бар. Политинформацияны, партийии иоску агитацияны, партия өөредилгезин бедик деңнелге тургузарынга олар улуг дузаны көргүзүп, ол ажылдарны чорударынга идепкейлиг киржип турар.

Партия нежигүнү бүрүзү колхоз будүрүлгезинге болгаш хөй-иниити амыдыралынга, коммунистиг моральдың норма-чижээн сагыырынга ёзулуг үлегерин көргүзер хүлээлгелиг болгай. Ынчангаш бисте хөй. Оларга эштер Монгуш Досумаа, Монгуш Мыйдак, Ондар Бурбуй-оол дээш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Партия документилерин солуурунга белеткелдер-биле холбашкан ажылды бистиң эге организациявыс (секретары Монгуш Семис-оол) коммунистерден негелделиг, идепкейлиг чорудуп турар. Бюро нежигүннери бо талазы-биле тус-тус даалгаларлыг. Бижии документилерни база чурумчуткан. Бюро нежигүннери хуваажып алганын ёзугаар коммунистер-биле беседаны үргүлчү кылып, оон түңнелин ей-йде бюрога информастап турар.

Беседаларга эге организацияның амыдыралынга идепкей чок киржип, нежигүн ат чалап чоруур эштер-биле ижин-нара чок чугаалажыр умурлуг. Хөй-иниитиниң корум-чурумун үревес-даа болза, арага-дарыга будуу хандыкшылдыг, ажылга идепкей чок, шүүлеп эштер бистиң аравысна база турган. Олар-биле беседалар кылган соонда ындыг эштер совлгу үеде ажылынга кызымаан, телептиин көргүзүп турар апарган. Партбюро организас-политиктиг бо чугула хемчегни бедик деңнелге эрттирер дээш белетнелди моон соңгаар-даа күүтелдирер.

О. САЙЫН,
колхозта партия эге организациязының бюро кежигүнү.

Беш чылдың кижилери

ЧЫРАА-БАЖЫНЫҢ ЧОРГААРЛАРЫ

ХОЙЖУ

Седеп Уңдаевич Куулар мурнакчы хойжуларның бирээзи. Ол ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур малчыннарның ортузунга наалбарган социалистиг чарышка тиилекчи боон шыгараан, торгүүр 303 хоюндан 326 хураганны онча-меңди камгалап алган.

— Өвүр чарыктың аар ийиинден эгезинге алган, арыг чараш үнү-биле кыңгыртканындыр ырлажып, чаржын бадып чыдар шапкың Хемчикче агып киргеп Чыргакылар — малчыннар ораны. Бо-ла мынчаар он сес чыл улаштыр инитиниң малын өстүрүп келдим. Төрээн совхозумуун хогжүдезинге ажаал-бичии-даа бол, улуг-хуумну кииргенимге өөрүп чоруур мен—деп, С. У. Куулар чугаалаар.

— Дуржулгалыг хойжу улуг юбилейге алдар кылдыр 18 тонна сигении, 12 тонна көк суланы кезип болгеш, кыштаанда соортуп чедиргеп. Кыжка белеп малчын бо —деп, совхозта партком секретары Г. Ч. Кавчыыр-оол кадарчыгыга чоргаарлаавыр.

БЫЗАА АЖААКЧЫЗЫ

Коммунистиг күш-ажылдың белик адын эдилээн Шык-Бажы сүт-бараан фермазының турар черн мал семиртилгезинге, оон продуктулуун бедидеринге дыка таарымчалыг.

Коллективте мурнакчыларның саны чылдың-на көвүдеп, чаа-чаа аттар илереп турар. Чижээ, бо фермаиың бызаа ажаакчызы Бопук-Кара Хомушкуиуң ажылы мактанга тодептиг, оскелерге үлегер.

Юбилейлиг чылдың эгезинде Б. Хомушкуга 46 бызаа бижыглаттынган. Бир бызаадан хонукта алыр немелде деңзи 600—700 грамм чедип турары — вткыр, сүткүр инек малды өстүрүп, көвүдедир дээш хүн бүрүүң ажаалдажайгаараның ажыктелиниң херечизи болур.

СААНЧЫ

Татьяна Доңгак школачы чораан-ла малчын боор деп бижыы-биле шиитпираап алган. Ол 1968 чылда өг-бүле тутказ-ла, комсомолчу путёвка ёзугаар хөй хүлээп алган, дөрт чыл ажыг кадарган. Кодээниң бодүүн ишчизи — аныяк хойжуның ажыл-ижи алдар-мактанга четкеп. Леиинча юбилей медаль-биле ол шаңнаткан. Чаңгыс чер чурттуглары оны Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгуп, улуг ишгелди ажаа коргускеп.

Аныяк малчын бо юбилейлиг чылдың эгезинден бээр Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга саанчылап киргеп. Ол ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады Х. Кунисказл, Ленин орденниң эдилекчизи К. Таян ышкаш дуржулгалыг утказарының сүмс, деткимчези-биле инек саарынга мергежип, ай, квартал саныиъа арга-дужулганы моолиел ап, кызымак ажыдан келгеп. Шалыпчыдарының одуруунда киргеп саанчы кыс Татьяна Доңгак бодунга бижыглаанвы 23 инектеиве бирээзинге онаатыр 1500 литр сүттү саарын аазаан.

ЧОЛААЧЫ

Бодуу кыскажаң, чалык чаңныг аныяк ар. Оон адын Баазаң Адар-оол дээр. Ол «Чыраа-Бажы» совхозта эки ажылдыг чолаачылардың бирээзи. Мактадыг чолаачы ажылдагыйга баштай кээрде трактор, комбайи башкарып эгелээн. Он чыл иштинде механизаторлап келгепиниң соонда, ам сес чыл чолаачылап турар.

Баазаң Адар-оол алдарлыг юбилейге уткуштур алган хүлээлгезин ажыл-херек кырында чеднишкиннииг күүседип, чыл эгезинден бээр күжениишкиннииг ажылдап келгеп. Оон башкарып турары «ГАЗ-53» маркалыг машиназы чүс муң ажыг километрин капитал септелге чоокка эрткеп. Бо чылдың он айларында 800 литр бензинии камнап алгаа.

Б. Адар-оол бо хүнерде Чадазындан хөмүр-даш, Кызыл-Мажалыктан туулбу сөөртүп турар.

СУГГАТЧЫ

Делгер-оол Аранлоолович Моңгуш — хөй чылда чаагай дужуттуг өстүрүп келген дуржулгалыг суггатчы. Совхозтуң хөөчүн тараажызы бүтаның хозуушкун, моолдактарын баш үзүүр белеткеп алыр чаңчылдыг.

Суггатчы Д. Моңгуштуң звеновзу бо онзагай байырлалдыг чылдың чазынында 200 гектар черни суггарар хүлээдеп алган. Делгер-оол Аранлоолович бодунуң суггарып турганы 20 гектар кызыл-тас шөлүүнүң га бүрүүзүнден-не 14 центнер дужуут ахлыгган.

Д. САЛЧАК.

Чөөн-Хемчик район.

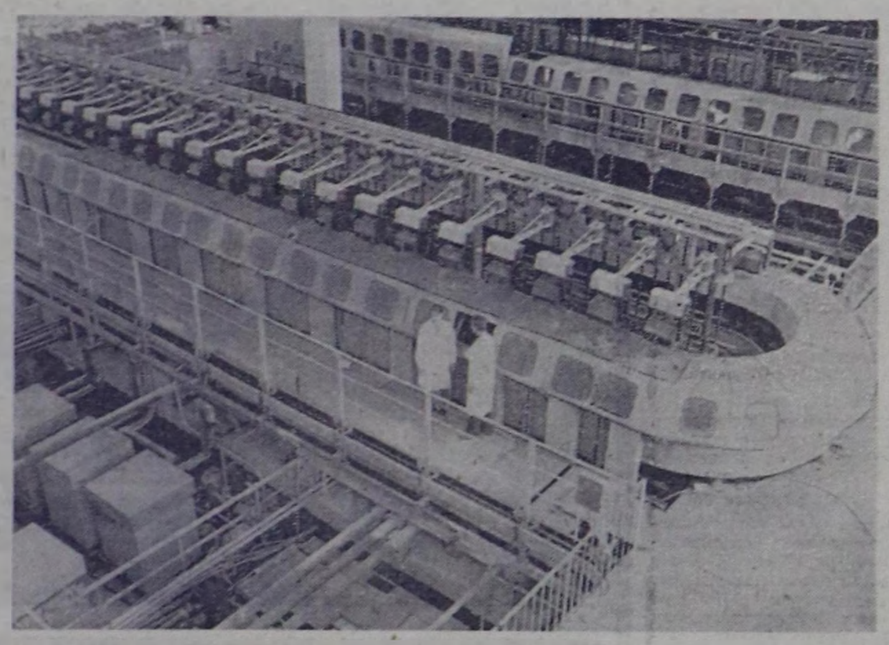

ЛАТВИ ССР. Риганың Ленин орденниг, күүгениң электротехиника бүдүрер ВЭФ заводунуң электробатареялар цехинде цинк-биле бичии кезеңтер чайырлаар автоматтыг шугумну эптеп тургузары доозулган. Чаа деригии бүдүрүлге черииң тускай эртемниглери төлевилеп чогааткан. Ону амылдадып эгелээрге, участокка куш-ажылдың бүдүрүмчүлүү оранчок улгадыр. Ол шугумга бир шак дургузунда 120 дөрбелчин метр хемчээлдиг дериглерни цинк-биле чайырлаар.

ЧУРУКТА: автоматтыг чаа шугум.
Ж. ГРАУБИЦТИҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭЪТ КОНВЕЙЕРИ

Рассказотуң мал азыраар ажыл-агыйының шарыжыктарының болгаш хавааиарының деңзиии хонук санында 850 болгаш 508 грамм немежир. Немелде деңзи-биле 11,300 центнер эътти алгаш, ол ажыл-агый чыл планын күүсеткеп, өре-самчыгдал кылып чөрүктар тургузаан.

Ам ында байдал сыр өскерилген. Ол магазинде аъш-чем барааннарының ассортиментизи элбээн болгаш арыгшеверииң талазы-биле хоорайда мурнакчыларның одуруунда кирген. Мында аныяк садыгжы Анатолий Ивановка удуртиан комсомолчу аныяктар бригадазы ажылдаа-ла чыл чедип турар. Аныяктар бригадазы эгезинден эгелээш, ажылга чүрекки, ёзулуг күшажылчы тура-сорук-биле кирген. «Садыгаарының мурнакчы арга-дужулгазынга даянып алгаш, кижилерниң мергежилин чөп ажыглап тургаш, нарак кызыл ажылдап келгенивис түңнелинде ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседир чаңчылдыг апарган бис» деп магазин эргелекчизи Анатолий Иванов чугаалады.

Чүгле ажылга сундуулуг, найыралдыг коллективке күш-ажылчы чедимшкиннер чедип алдынар. Бо магазинден чон аъш-чемге хереглеэнин хөй үе малды чемгерип турар. Ол ышкаш кукуруза болгаш тарымал тоорук силозун, витаминниг белокту, минералдыг будүмелдерии база чемге ажыглап турар.

Фермаиың кажаа-хораазы шупгузу дыка чылыгаттынган.

Амгы үеде кол-ла сорулга фермада малды эки кыштагладыры болур. Кампалганың корум-чуруму, мал чемнерии тотчеглевези — фермаларның амгы үеде сагыыр дүрүмү ол боол турар.

В. СТЕПАНОВ,
СЭТА-ның корр.
ТАМБОВ.

ИДЕПКЕЙИ БЕДЭЭН

Коллектив бүрүзүнде партия эге организациязының организакчы болгаш башкарыкчы ролю, оон дайынчы арга-шинээзи ында коммунистериң идепкейинден улуу-биле хамаарыжыр. Бистиң Эрзиниң Нарыы школаазында парторганизацияда оң бир коммунист бар. Олар ажылхерекке, хөй-иниити ажылынга болгаш амыдырал-чурттагага үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Бистиң организациявыска колдуунда башкылар хамаарыжыр, ынчангаш ажылывыстың кол көргүзүү — школага ооредилгении шынарын бедидерии болгай. Мурнында чылдарга бодаарга бисте ооредилгенин хуузу элээн бедээн, өөренакчилериниң бир класска катап олурар чоруу эвээжээн.

Эрткен чылдан бээр партия хуралдарында Устав негелдезин, партийжи даалгаларны күүседип турарының база коммунистиг ажылының дугайында отчёттарны болгаш информацияларны дыңнап кейтен. Ол болза даавдырган ажыл-херекке оларның харыысалгазын болгаш идепкейин бедидеринге улуг идиғии берген. Партия организациязында коммунист башкыларның башкылаан эртемнериниң аайы-биле чедип ап турар коргүзүүн айлап, улдунвал үндүрүп, оон анализин хуралдарга сайгарып турар. Ынчангыя эштер Сенгии Бобей-оол, Чывырал Очур, Ольга Прохорова олар башкылал ажылынга бедик көргүзүгүү чедип алган. Башкылар классаан дашкаар ажылдарже, болгүмнер башкарарынче, чамдык эртемнерге холбаштыр кичээлдер организастаарынче кичээнгейни күштелдирген.

Колхозта хөй-иниитиниң ажылынга бистиң организациявыста партия кежигүннери идепкейлиг киржип турар. Ынаңгыя чөп ортузунга лекция, беседа чорудар, концерт организастаар, ада-иелерге педагогика пропагандазын калбартыр ажылдарга оларның киржилгези күштелген. Суурда 7 агитквартираның организакчылары база-ла колдуунда коммунист башкылар. Бистиң суурувуста улусчу университеттиң ооредилгезин башкарарынга, хөйжу бригадаларда, мал фермаларында ишчилерге СЭКП XXIV съездиниң материалдарын болгаи ССРЭниң 50 чылынга холбашкан политиктиг ажылды чорударынга коммунист башкылар кол күш боол турар. Бисте Ольга Прохорова, Ирнит Мижит-оол болгаи идепкейлиг хөй-иниитчи эштер эвээ эвес.

Бистиң организациявыстың кежигүннеря чүгле доктаамал эвес, харын тур үениң даалгаларын күүседиивиге идепкейлиг. Чижээ, ооредилге чылы эгелээр мурнунда школаның иштики-даа, даштыкы-даа шимелдезн багай турган. Маңаа холбашкан ажылдарны талыпкыя организастаарын коммунист эш Шавыралга дааскан. Ону ол эки күүсеткенииң соонда школаның иштии-даа, даштын-даа каас-чараш кылдыр каастап шимээн.

Чоокта чаа СЭКП Эрзин райкомунуң чанында партийжи ажылдың методика кабинединиң шугуму-биле тускай айтырыгларлыг анкетаны коммунистерге тараткан. Олар ында киргеп айтырыгларның аайы-биле солуп дыңнадыгларны партия хуралдарында кылгылаан. Аңаа колдуунда-ла Уставта негелдеии коммунистиң канчаар күүседип турары, оон хөй-иниити ажылынга киржилгези, даалдырган ажыл-херекке харыысалгазы, биилиия бедидип турары, партия хуралдарынга идепкейи, амыдырал-чурттагага тодептии, уругларының ооредилгеи дээш оске-даа айтырыгларны киргеп. Ында киргеп айтырыгларны харыылааның ёзугаар алырга, бисте СЭКП кежигүнү бүрүзү коммунист деп бедик атты тодептиг эдилеп чоруурун, оларга партия хуралдары кижиэдилгелиниң ёзугаар школазы боол турарын эскерип каар.

Партдокументилерни солуурунуң будүүзүнде бисте чамдык коммунистер-биле ажык, принципиалдыг беседаларны чорутказ бис. Оларның чамдыктары арагалаштар турган. Ол четпестерни чайладырын, хөй-иниити ажылынга идепкейлиг киржирнии олар бесела үезинде аазаап, ам шүүт эттиниң алганын барымдалаап, ол эштерииң аттарын маңаа адаваадым. Ындыг эштер боттуиуп четпестерии ажыл эртелиге хоочун коммунистер Степан Комбу, Кыргыс Нүрсат олар эп хуузунуң дээштиг салдарын чедиргеп.

Коммунистерниң идепкейлиг дугайын чугаалап турган, ажыл-херекте ниити четпестерии ыыттавайн барып болбас. Орус, тыва дылдар болгаш математика шкаын эртемнерге бистиң школаның өөренакчилериниң билии амдаа көпкак болуп артышаан. Үш демдектиг өөренакчилериниң саны хөй. Ол шкаын өөредилгедеп оскаксыраар, кичээлдер үзер ийи-чаңгыс өөренакчилер база бар. Школада ажылдап турар коммунистерге кол чүүл өөренакчилерге быжыг билигии бээрп, оларны коммунизмниң идепкейлиг тургузакчылары, бүгү талазы-биле болбаазырапгай кылдыр кижизидерп болгай.

Школаның өөредилге кижизидилгелиг бүгү ажылынын чедиишкиниң бирги эзлчегде ниити коллективтиң күжеиишкиниидеп, башкыларның, оон иштинде коммунистер бистерииң билиишистеп, мергежилиистеп, чүткүлдүүстеп хамаарыжыр дээрзин хөрыысалгалыы-биле медереп билип турар бис.

Н. ДАКАА,
Нарын школазында партия эге организациязының секретары.

ДЕМНИГ АЖЫЛ

Бистиң найысылалывыс хүн бүрүде чаартыныл, өзүп, сайзырап, чаа-чаа кудумчулар, кварталдар немежип турар. Ооң-биле чергелештир садыг черлериниң четкизи улам калбарган.

Хоорайның мурнуу-барыын талазында № 46 аъш-чем магазини ажыттынга-ла ийи чыл болган. Мурнунда аңаа ажылдап турган бригаданың ажылын чогуур деңнелге чедир организастап шыдавайн турган болгаш чоннуң негелдехереглелдерин ей-шаанда хандырбайн келген. Ол ышкаш бараан саарылгазының планын күүсетпес, өре-самчыгдал кылып чөрүктар тургузаан.

Ам ында байдал сыр өскерилген. Ол магазинде аъш-чем барааннарының ассортиментизи элбээн болгаш арыгшеверииң талазы-биле хоорайда мурнакчыларның одуруунда киргеп. Мында аныяк садыгжы Анатолий Ивановка удуртиан комсомолчу аныяктар бригадазы ажылдаа-ла чыл чедип турар. Аныяктар бригадазы эгезинден эгелээш, ажылга чүрекки, ёзулуг күш-ажылчы тура-сорук-биле киргеп. «Садыгаарының мурнакчы арга-дужулгазынга даянып алгаш, нижилерниң мергежилин чөп ажыглап тургаш, нарак кызыл ажылдап келгенивис түңнелинде ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседир чаңчылдыг апарган бис» деп магазин эргелекчизи Анатолий Иванов чугаалады.

Чүгле ажылга сундуулуг, найыралдыг коллективке күш-ажылчы чедимшкиннер чедип алдынар. Бо магазинден чон аъш-чемге хереглеэнин хөй үе шак чарыгдавайн садып ап турар.

Бригада юбилейлиг чылда бедитиен социалистиг хүлээлгеии айбышаан. № 47 магазинниң ажылдакчыларын соцчарышка кыйгыргаш, планныг онаалгаларны доктаамал ажыр күүседип, мурнуку одуругда чорун турар.

Он айларда бараан саарылгазының планын 106,7 хуу күүсеткеп. Октябрь айда 56 муң рубльге бараан саарар планын 66 муң рубль чедиргеп. Ноябрьның саарылга планын 28-те-ле күүседипкеп.

Кызыл-садыгның баштаар черииң чөрүтканы «Байырлал үезинде эң эки бараан саарылгазы дээш» деп конкурска № 46 магазинниң коллективи бирги черни чаалап алгаш, бирги чергенің диплому-биле болгаш өртектиг барааннар-биле шаңнаткан.

Дуржулгалыг садыгжы Евдокия Федоровна Петрова аныяктар-биле кады ажылдап турар. Ол садыг шугумунга 13 чыл ажылдаан. Арга-дужулгазы-биле болгаш ак сеткилдиг ажылы-биле ол аныяк өөрүнге үлегер-чижек боол турар. Ооң өөренакчилери мурнунда кассирлеп турган Мария Филиппова болгаш Мария Басманова олар ам садыгжылар апарганнар.

Найыралдыг коллектив чыл планын декабрь 25-те күүседир сорулгалыг.

Э. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: мурнакчы садыгжы Е. Ф. Петрова (солагай талазында) ажыл үезинде.
В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ЭКОНОМИКТИГ БИЛИГЛЕРНИҢ УНДЕЗИННЕРИ

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЗЫ

(Эгеан № 285 солунда).

Эргелеп башкарылгага чарыгдалдарны эвээжедип болурумуң аргалары база бар. Бо талазынга камналганы артык штаттарны кызырып, сайгалга ажылдарын механизастап, үүрмек пехтерни болгаш бүдүрүлгелерни улгаттыр каттыштырып, бодүүн болгаш ортумак бүдүрүлгелерни пехтер чок структуралыг, кылдыр организастап тургаш, эргелеп-башкарылганың аппарадын кызыгары-биле чедип ап болур. Ол мынаш ажык чок хөй сургактылаашкыннарны, почта талазы-биле чарыгдалдарны эвээжедирп албан черлерлерде артык үүлдерни чайладып, ону чурумчудар болза, ол чорук эвээш эвес курлавырларны бөөр Эргелеп-башкарылгага үнер чарыгдалдарны бүдүрүлгеге ажык чок, чөп эвес чарыгдаар болза, бот-үнеге ол улуг салдарны чедирер.

Бот-үнени чингедир төлээде үрей кылыышкыннардан болгаш **бүдүрүкчү эвес оске-даа чарыгдалдардан чидириглерни** шинтпирлиг-биле эвээжедирп чугула. Үрей кылыышкыңнарвың канчап болу бергеанның чылдагаанварын өөренип көрүп, маңаа бүрүүлүг кижилерни илередип тывар чорук үрей кылыышкыннардан чидириглерни болдурбас, бүдүрүлге продукциязының артыпчыларын эвээжедир болгаш ову эң чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорударынга боттуг аргаларны бөөр. Үрей кылыышкыннардан чидириглер болдуруур фактылар-биле болгаш ажылагыйжы эвес чорук-биле эптеш чок болур байдалды бүдүрүлгелерге тургускан ужуруг.

Бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруун чедип алырының чугула аргазы — **продукцияның шынарын** бедидери. Бедик шынарлыг продукцияга улуг өртектн доктаадыр дээрзи билдингир болгай. Бо чорук бүдүрүлгеге хөй орулганы бөөр.

Бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруу оон ыңай **бүдүрүлге фондуларын чөп ажыглаарындан хамаажыр.** Бүдүрүлгеге акша-хөрөнгө эгидилгези бедик болган тудум, ооң бүдүрүлге курлавырларынче саарылга хөрөнгөни эвээш киргең тудумда, туруп турар бүдүрүлге фондуларының акша бүрүзүнге хамаарыштыр орулга улуг болур, ыңдыг болганда бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруу база бедиир.

Бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруу чугле бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгадан эвес, а ам-дыл хандырга болгаш бүдүрүлгечи эвес оске-даа чамдык факторларның хемчегларин организастап чорударындан хамаажыр. Продукцияны сайгарарын саададыр, садыл алыкчылардан төлевирвиң чогуур өйүнде кирбейн бөөр таварылгалар бүдүрүлге орулгазының түңүн эвээжедир.

Ынчангаш бүдүрүлгениң орулгалыг болур чоруунуң айтырынга бүдүрүлгениң ажыл-агыйжы амыдыралының бүгү-де талазары тодаргай костүп келир-дир. Бо айтырыга мораль талазы база кирип турар. Херектиң ужуру болза, мөөнеп садар өртектерниң ам-даа бижыг турушту эдлевейн турарында, ооң ужурындан чамдык ажыл-агый удуртукчуларының улус ажыл-агыйынга азы чонга чугула херек, ынчалаажок эвээш орулга баар продукцияны бүдүрүп үнгүреринден ойталаксаарын оралдажыр, оскоор чугаалаарга, планны «ажыктыг» продукцияның к елиг-биле ажыр күүседип алырын бодаарлар. Шак ындыг «таарыштырылга» нинтилелге ажык бербес болгаш чамдык кылгларның чедишпейн баарын база ажык чок хөй үүлдериниң артыкшылдыын алачайгаар болдуруп келир. Бо дээрге бүдүрүлгениң орулгалыын бедидерииң социалистиг эвес аргазы-дыр. Социалистиг бүдүрүлгелер хереглекчилерге эргежок чугула продукцияның номенклатуразын болгаш ассортиментизин хажык чокка сагып тургаш, бүдүрүлгениң бедик орулгалыг болурун хандырар сорулгалыг.

Бүдүрүлгелериң орулгалыг болур чоруу ажылчын бүгүдениң күжениишкиниидеп база хамаажыр. Ынчангаш продукцияның бот-үнезиин доктаамал чиигедирп болгаш бүдүрүлгениң орулгалыын бедидери дээш демиселге бүдүрүлгениң бүгү-ле участоктарынга камналга база хумагалыг чорук, ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын калбаа-биле нептередир дээш социалистиг чарышты массалыы-биле организастаары шинтпирлиг ужур-дузалыг болуп турар.

4. Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын организастаары

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазы — бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгазының кол кезээ. Цехтериниң, участоктарының, салбырларының болгаш бүдүрүлгениң иштики оске-даа звеноларының бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазын ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазынга үндезилеп боттандырып чорудар дээрзин Күрүнениң социалистиг бүдүрүлгезиниң дугайында дүрүмде айыткан. Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазы колхозтарда база дыка нептерээн.

Бүдүрүлгениң иштики звеноларының бот-орулга-чарылгазы, бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгазының ышкаш, ыңдыг ынылыг принциптерлиг болур. Ооң алыс сорулгазы —бүдүрүлгениң иштн сорулгазы болур: эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш эң эки көргүзүглерни чедип алырынга дузаалаары. Ынчалаажок ооң организастаашкынында опзагай үүлдери бар. Цехтер, участоктар, бригадалар, фермалар болгаш оске-даа бөлүктер кызыгаарланчак, оперативтиг ажыл-агыйжы тускайлаг болур. Олар оске бүдүрүлгелер, банкылар, сан-хоо организацияларынга ажыл-агыйжы харылзааларны тутпас. Оларның банкыларда санажылга счеду чок болгаш юридиктиг эргелери база чок болуп турар. Цехтер, кылдыстер, участоктар, фермалар болгаш оске-даа звеноларбүдүрүлгениң удуртулгазындан бадылап каан негелде бөзугаар ажылдап турар. Ол негелдеде кылыр ажылдарны болгаш оске-даа үүлдерни дегереэнн айтып, бижип каан болтур.

Бот-орулга-чарылганың чугула принцини — бүдүрүлгелер чарыгдалдарының эгидилгезин болгаш орулгалыг болуруи тускай хевирге база звеноларның иштики ажыл-агый бот-орулга-чарылгазынга ажыглаар. Бүдүрүлге түңнелдерин продукцияны бүдүрерниге үжер чарыгдалдар-биле деңнеп көрбес болза, бот-орулга-чарылга болдурумас. Бо таварылгада ажыл-чорудулганың түңнелдерин болгаш бүдүрүлгеге чарыгдалдарны чугле натура-биле эвес, а акша-биле коргузерн чугула. Ниити бүдүрүлге талазы-биле ол коргузүглер ай санының отчёдундан билдингир болгай. Сайгарган продукциядан алган орулганы болгаш ону бүдүрерниге үжеп чарыгдалдарны бүдүрүлгениң оске-даа орулгаларын база чарыгдалдарын оон тып ап болур. Бүдүрүлгениң иштики звеноларының талазы-биле ыңдыг түңнелдерни тодарадып алыры дыка нарын. Цехтер, участоктар болгаш оске-даа звенолар продукцияны садып сайгарбайн турар болгай, а оларның бүдүрүлге чарыгдалдары бүдүрүлге продукциязының бот-үнезинче кирип турар.

Бүдүрүлгениң иштики звеноларының ажыл-чорудулгазының бот-орулга-чарылгазын үнелеп көөрүнүң кол ийи аргазы бар дээрзин үлетпүрде, тудугда болгаш көдээ ажылагыйда ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын организастап турарының дуржулгазы көргүзүп турар.

Бараан продукциязын бүдүрүп турар бүдүрүлге чорудулгалыг звеноларга бирги арганы ажыглап турар. Борта мөөнеп садар өртектер-биле саналан продукцияның хемчээлин продукцияны бүдүрерниге үжеп чарыгдалдары-биле деңнээр. Түңнелди — орулганы чогуур планныг онаалда-биле деңнеп көөр апаар, ол мынаш бүдүрүлгениң бо звеноларынга бүдүрүлгениң кол болгаш саварылга фондуларын база барымдаалаар, бо чорук бүдүрүлгениң орулгалыын тодарадып алырынга дузаалаар. Ынчангаш цехтиң, салбырның, ферманың бот-орулга-чарылгалыг ажылының түңнелдерин иштн бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгазының түңнелдери-биле дүүштүрүп көөр арга тургустунуп келир-дир.

Бүдүрүлге черинiң чамдык звеноларының орулгазын үндүрерде өртектерни доктаадып тургаш, ону барымдаалап база тодарадып турар. Бо таварылгада планныг чарыгдалдарны болгаш орулганы барымдаалап тургаш өртектерни доктаадып тургузар. Ол өртектерде кирип турар күүсеттингген ажылдарның болгаш бүдүрүгеп продукцияның хемчээлин продукцияны бүдүрерниге үжеп чарыгдалдар-биле шүүштүрүп деңнээр.

Чамдык бүдүрүлгелерге ады-аңгы звеноларның аайы-биле долу орулганы болгаш чарыгдалдарны санап үндүрерни дыка берге. Ынчангаш бо таварылгада оларның бот-орулга-чарылгалыг ажылын түңнээрде ийнги аргапы ажыглаар, продукцияны бүдүрерниге үжеп чарыгдалдарны болгаш кылдыңган ажылды планныг онаалдалар-биле база нормативтер-биле деңнештирер.

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазы бот-орулга-чарылгалыг ажыл-чорудулгага эки түңнелдерни чедип алганы дээш, а ол мынаш ажылга четпестерни болдурбазы-биле коллективтиң материалдыг харыысалгазы дээш коллективтерни шаңнап мактаар арганы берип турар. Ылангыя В. И. Ленин аттыг Новокраматорвуң машина тудуун (заводунда материалдыг шаңнал-мактадың цех фондуларының тургустунарынын болгаш ону чарыгдаарының дугайында дүрүмнү каш чыл улаштыр боттандырып турар. Цехтер талазы-биле шаңнал фондулары ында үш көргүзүглер-биле — бүдүрүүшкүнүүн хемчээлиниң өзүлдеэн, күшажылдың бүдүркүлүүн бедиткени болгаш бот-үнени чингеткени-биле тургустунуп турар. Цех фондуларының дузазы-биле ажылды эжижидериниг коллективтериниң сонуургалдының бедидер арга тыптып келген.

Бир эвес коллективтер бот-орулга-чарылга көргүзүглерин кудуладыптар азы планныг онаалдаларны күүсетпейн баар болза, оларны шаңнал-мактапче кирбес азы шаңналының түүүн эвээжедир. Чамдык бүдүрүлге черлеринде ажыл-агыйның иштики санкцияларын ажыглап турар. Бот-орулга-чарылгалыг коллективтериниң бот-боттарынга негелде-хомудалдар тургузар чурумунун дугайында дүрүмнү Новокуйбышевтиң нефть болбазырадыр комбинадында, Тыныаузтун вольфрам-молибден комбинадында, Саратовтун авиация болгаш Минскиниң трактор заводтарында барымдаалап ажыглап турар. Бо болгаш оске-даа дүрүмнерниң утказы болза, бир эвес бир цехтиң багай ажылындан оске цехке ажыл туруушкуну азы материалдарны ажыр чыгыдаан болза, ол талазыбиле бүрүүлүг болган коллективке материалдыг санкцияны көргүзер, ол чорук алызында бзрып, цехтиң шаңнал-мактал фондузуун кызырарынга чедиирер.

«Күш-ажылчы коллективтиң бүдүрүлгечи болгаш ниитилелполитиктиг идепкейин бедидер талазы-биле «Минскиниң трактор заводунуң партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында ол заводта бот-орулга-чарылга системазынга эки үнелелди берген. Цехтерде бот-орулга-чарылганы быжыглап, боттарының материалдыг шаңнал-мактал фондузуун тургузуп ап турарлар дээрзин доктаалда демдеглээн.

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын организастаарының дугайын допчузу-биле чугаалаарга ыңдыг-дыр.

АЖЫГЛААР ЛИТЕРАТУРАЗЫ

В. И. Ленин. Октябрь революциязының дөрт чыл оюнга. Чогаалдарының долу чыындызы, т. 44, арын 151—152.

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң директивалары, X кезээ.

Күш-ажылчы коллективтиң бүдүрүлгечи болгаш ниитилелполитиктиг идепкейин бедидер талазы-биле Минскиниң трактор заводунуң партия организациязының ажылының дугайында. СЭКП Төп Комитединде. «Правда», 1972 чылдың февраль 1.

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне беш чыл планының дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хөөйлузу.

Л. И. Брежнев. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткели. 11 кезээ, параграф 4.

А. Н. Косыгин. 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне беш чыл планының дугайында болгаш 1972 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында, IV кезээ.

Колхозтуң чижек Уставы. Параграфтар 15, 36, 37, 38.

1971 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселедезиниң дугайында. ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң дыңнадыы.

Бүгүлге бо хүннерде

Аян-чорук үргүлчүлевишаан

АДЕН. (СЭТА). Йемен Улус Демократтыг Республиканың Национал фронтузунуң ТК-зының чалаанын ёзугаар СЭКП ТКның кежигүнү, ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиум кежигүнү, СЭКП Башкир обкомунуң бирги секретары М. З. Шакировка баштаткан СЭКП-ниң партия ажылдакчыларының аян-чоруу ЙУДР-де үргүлчүлеп турар.

Төлээлериниң кежигүннери чурттуң Бешки можуунга чораан, аңаа чаа тудуп турар экономика объектилерин, кооперативтерни, Национал фронтуның район штаб-бажыңын корген.

СЭКП-ниң партия ажылдакчыларының төлээлери Мукалла, Сейюн болгаш Шир хоорайларга база чораан. Ук хоорайларга массалыг митингилер болган. Аңаа төлээлериниң удуртукчузу М. З. Шакиров болган ЙУДР-ниң ПФ ТК-зының Политбюро кежигүнү, Бешки можуунун губернатору, чуртка аян-чорук кылырынга совет төлээлерни үдеп чоруп турар Али Салем аль-Бейд чүве чугаалаан.

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

ПАРИЖ. (СЭТА). Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери соолгу хүннерде Мурнуу Вьетнамның кол-кол бүгү районнарынга идепкейлиг тулчуушкуннар чорударын үргүлчүлеп келген.

Патриоттар Куангчи хоорайның девискээринге сайгон ёзучурумунун далай чадаг шеригларн-биле болгаш парашютчулары-биле онза шыңгыы тулчуушкуннарны демилитаризастаан зонаның мурнуу талазынга чорудун турган. Ында хосталганың улусчу чепсектиг күштерни дайзыннның туруштарын артиллерия-биле боолаарын үргүлчүлеп турар. Куангчи хоорайдан соңгу-чөөн болган барыын талаже хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң дайынчы туруштарын тавартыр сайгон шеригларинин чаза таварып эртер дээн хамык оралдажышкыннары чедишкин чок болган. Хосталганың улусчу чепсектиг күштери артиллерий боолаашкыннары-биле болгаш удур шавар халдаашкыннары-биле дайзынны улуг когаралга таварыштырган. Бомбалакчы «B-52» самолёттар-биле катай алырга, америк ужар күүл чаңгыс черде тепсеп турар чалча шеригларни агаардан согуушкуннар-биле деткиринче чүткээш, Куангчи можуунун хосталган районнарынче мөөнеттинген күш-биле халдаарын үш хүн үргүлчүлеп келген.

Ортаа шаттарга хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери можу төвү Контум хоорайдан 15 километр мурнуу-барыын талада сайгончу курган чер шеригларинин туруштарын штурм-биле ап алган. Ол штурм дайзынның быжыглаашкыннарын артиллерия-биле күштүг боолаанының соонда эгелээн.

Патриоттар Плейку хоорайдан 20 километр соңгу-чөөн талага сайгон шеригларинин база бир ооргаланыр черин ракеталар-биле боолаап, аңаа дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг когаралды таварыштырган.

Патриоттар Сайгондан 24 километр соңгу-чөөн талага Бьенхоа баазаны ракеталар-биле катап боолаап, дайзынга дириг күш, техника талазы-биле когаралга таварыштырган.

Чоокта чаа ол баазага сайгон шеригларинин бомбалакчы беш самолёдун болгаш бир вертолёдун патриоттар ракеталар-биле боолаап үзүткаан. Бьенхоа бааза — сайгон шеринн АКШ-тың хандырар аргыштырылгазының эң улуг ийи бедидиринiң бирээзи.

Патриоттар Сайгоннуң кыдыгларынга идепкейлиг дайылдажышкыннарны чорудуп келген. Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары ол хоорайдан 24 километр мурнуу-барыын талада, Меконг хеминиң шынаа девискээрлеринче баар, чазаглыг 4 дугаар оруккa дайзынның туруштарын атакалаан. Дайзын хөй кижиниин үзүткадып, балыгладып когараан.

Патриоттар Сайгондан 120 километр мурнуу-барыын талада Читаг хоорайның чоогундакы доктаамал сайгон шеригларинин даяныр туружун артиллерия-биле боолаан соонда аңаа халдаан.

Сайгондан 40 километр соңгу-барыын талада Бенкат районга хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери биле сайгон шеригларинин аразынга дайылдажышкыннар үргүлчүлеп турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Хосталганың парлалга агентилелиниң ыңнатканын ёзугаар алырга. Мурнуу Вьетнамның төп кезээнге патриоттарның чедишкининг дайылдажышкынарының түңнелинде ноябрь 12-ден 25-ке чедир дайзынның 410 солдат, офицерлерин узуткаан, 4 куактыг автомобилин үрээн, 2 вертолёдун дүжүр аткан, хөй-хөй чепсек, деримн былаал алган.

ХАНОЙ. (СЭТА). Стратегтиг бомбалакчы «B-52» самолёттар-биле катай америк ужар күүл Куангбинь можуиун болгаш Виньлинь зонаның сырый чоогур хөй-хөй девискээрлерин мөөнеттинген күштүг согуушкуннарга таварыштырган. АКШ-тың тактиктиг ужар күүлүнүң самолёттары Тханьхоа, Нгеан болгаш Хатинь можуларга халдаан. Америк шериг корабльдери Тханьхоа болгаш Нгеан можуларының эрик кавызын боолаарын үргүлчүлеп турар.

ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи АКШ-тың ол үүлгедиглерин шинтпирлиг буруу шаап, недегдел кылган.

Айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш делегей комитединиң аңаа ажыттынган сессизизы бодунуң ажылын дооскан.

Ооң ажылынга Европаның 22 чурттарының хөй-нинтизиниң төлээлекчилери, ооң иштинде ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилелдиң Советиниң даргазы А. П. Шитиковка баштаткан совет төлээлер киришкен.

Европа диңге дүшүүрүүр чорук улам чавырлып турар апарганын ол сессиниңиң доозулганыының дугайында медегдеде демдеглээн. «ССРЭ биле ГФР-ниң аразында, Польша биле ГФР-ниң аразында күштүг боол эгелээн керээдер, ГДР биле ГФР-ниң аразында чоокта чаа бадылаан керээ, а ол мынаш ГДР-ниң ЮНЕСКО-да киргеени болгаш ийи герман күрүнеэн КНО-га киирер дугайында принциптиг дугуржулга-даа ол чавырлыышкынга идиглиг болган» — деп, недегдеде айтып турар.

Айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниитилеевропа човуулел хуралын белеткээр дугайында Хельсинкиде ноябрь 22-де өгелээн хөй талазыг консультациялга сессиниың киржикчилерн байыр чедиргеннер.

Бо чыдыы июнь айда Брюссель ассамблеязынга илереткен күрүнелериниң тайбың ёау-биле, чаагай кожахелбээ» догуннаарынның принциптери Европаның бүгү күрүнелериниң аразында харылзаалариың норма-чижээ болган турарынга идегелиг сессиниың киржикчилерн илереткеннер.

Европаның ёзугуг айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылгазы ам-даа херек кырында боттанмаан чүүл болур деп ол документиге айыткан. Ынчангаш «Европаның бүгү хөй-нинтизи олче угланган базынчаарны деткип, ооң боттанырынга идиг кылыр ужуруут — деп, ында демдеглээн. Чогум-на ол сорулга-биле делегей комитеди хөделиишкининиң программазыны база ажылдап кылган».

Ол сессиняга политиктиг болгаш экономиктиг база эртемниг, культурлуг кады ажылдажыгаанын комиссиялары тургускан. Од мынаш профэвилел шимчээшкининиң болүүн, шажын-чүдүлге культуэунуң болүүн тургускан.

АЖШ Индий-Кыдатта эжеленчи дайынын үргүлчүлеп турар. Аңаа удурланыышкынның массалыг чыскаал, митингилери Каттышкан Штаттарның хөй-хөй хоорайларында эртип турар. Вьетнамга дайынны сөөсадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугурмулгага эң дүрген ат салырын тайбың дээш он-он муң америк демиселчилер негеп турар.

В. БАЙДАШИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ХӨЙ-НИИТИЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Милицияның дузалакчызы

«Саяны» совхозтуң төвү — Өөк суур Сафьянов дээр сураглыг бай орустуң чурту турган. 1914 чылда Иван Зайцев деп ядыы тараачын Саян артындан аңаа кээп турумчуп чурттай берген. Түрегелдеп дескен ядыы орус эр кыдыг-кызыгаар. Тывада чүгээр чадавас деп кордал эреп чедип келгеш, катап база-ла базымчаның аспаанга кирип, бай Сафьяновтуң хөлечи болурундан оске арга тыппаан.

Россияга тиилээн социалистиг революцияның чалгыы Тывага хереллеэн берген уе, 1920 чылда Иван Зайцевтиң өг-бүлези оол уруг олчалыг болган. Бичии Гоша Зайцев Тывага национал-хостадгалыг революцияның кайгамчык чаартылгаларының чылдарында өзүп-доругар аас-кежиктиг болган.

1940 чылда Совет Армиязың хүрээлеңинге ону келдиртккеп. Шеригге ол техниктиг училищеэн доозкан. Хып дээн аныяк техник-лейтенант, фашистер-биле сегиржин алышшкынга дидимп-биле киргеп. Дайын чылдарын сураглыг генерал Довторвуң Суворов орденинг, Кызыл туктут гвардейжи миномётчу Седлецкиниң онгу корпузунга тулчуп эрткеп.

Хөйнү көргеп, топтут, кижи ортузу чеде берген, шимчеңгирп аажок эр бистиң-биле чугаалажып олур. Этпеп сөс бүргүзүп деңзилеп организыг, ооң сактышкыны улажы бергеп: «Дайынның чылдарын кижи каймн уттур. Мээң үемчергемге ол чылдар ыдыктыг. Бирээде, ол үе бистиң чалыы назыныыыс-биле холбашкан, а ийнде, бистиң үлүүвуске Төрээн чурт дээш демиселдиң кадыг-дошкун шылгалдазы опаашкан, ону калчаа дайзый-биле сегиржин алышшкынга бүүреринга шыдаан бис. Угаан-сагышка олчаан арткан үүлдер-ле хөй. Чалбышталган от, кара дестелчек чер, хуюктаалган бажың-балгат, уруг-дарыгның, кыргап-чалыының эгиттинер аажок ажыг-шүжүү, аал-чуртунче эки кээп шыдаавзан дайынчы эш-оорүүн ат-нүүрү, калчаа дайзынны чылча шапканының оорүшкүлүг байырлалы! Ол бүгү кижиге кайын утундуралр».

Ооң дайынчы оруу Украинаның найысылалы Киевтен немец хоорай Дрезденге четкен. Чиик эвес орук. Дүүнгү дайынчы бодүүн тайбың иште — бодувуң совхозувда ортке удур эки тура дружиназының штаттыг удуртукчузу, милицияның штаттан дашкаар инспектору. Ооң Төрээн чуртунга дүүнгү-даа, богүнгүдаа бараан болуушкуну ында сиңниккен. Георгий Иванович-тиниң сагыш човаар чүвезиле хөй: совхозтуң девискээри улуг болганындан (дөрт салбырлыг) орт айылы болу бербезинн дээш бодунуң удуртканы 26 эки турачы ортчүлерни, орт ажүрер машина-техниканы кезээде белен байдалга тургузаар.

Эш Зайцевтиң болгаш ооң эки турачы дузалакчыларының серемчилелдиг чоруунун ачызында суур школазының чанында бир бажың. Сушь салбырда бызаа кажаазы дээш оске-даа черлерге болган өртгерни ажүргеп. Ооң-биле кады бүгү чурттакчыларга ортке удур хемчеглер талазы-биле тайылбыр ажылын база чорудуп турар.

Бир-ле катап (оон бээр 6 чыл эрткеп), Георгий Иванович районуң иштики херектер киллизинге кире бергеш, хомудаап: Суурга чогуш-кыдыш, арагалаашкыы-даа болгузай бээр-дир. Шагда чорудуп бээрни дилеп тур бис: «Эш Зайцев, силер бодуңар корум-чурум тударынга дузалашсыңарза кандыг боор?» деп ооң айтырыынга айтырыг-биле харыылап-тыр. Ажылы бачым-даа болза, суурга корум-чурум тударынга киришпес аргажок, ынчангаш эш-оорүүнүң ол сүмезинге чөпшээрешкеп. Эки туранын удусчу дружиннигтерин эвилелдеп алгаш, чурттакчыларның амыр-дыжын үрээлер-биле эптешчок демиселдп эш Зайцев баштап киргеп.

Өг-бүле ээлери херээженнер штаттан дашкаар инспекторга бо-ла хомудап келгилээр. Чурум үрээнинң кол чылдагааны арагалаашкын дээрзин ол билгеп. Бо талазы-биле хемчег алырда хөй-ниитинiң шинтпирдээп. Айтырыгны тодаргай аналпзтээш, суур Советиниң сессиязынга тургускан. Ынчан суур Советиниң күүсекомунун даргазы тургаш Горбачев, депутаттар ооң саналын пани-биле деткээп. Араачыларны, маңгыстаалак чорукка хандыкшылдыг кижилерни ниитиге ажыктыг ажылче киирер деп шинтпирдээп. Ооң түңнелинде 16 кижи хөйниитиниң мурнуунга аскы-соөүп берип, боттарының арагалаар чорууп калган.

Назы-хары дөгүй берген кижиге өөренирп, милицияның ажылдакчызының белен эвес херээнге чаңчыгары берге болбайн аан. Ынчалаадаа Георгий Иванович Зайцев ол талазы-биле литератураны боду номчуп, политбилиин бедидип турар. Штаттан дашкаар участок төлээзи болуп 6 чыл ажылдап келгеш, та чеже кижиге буян чедирген чүве.

... Апрель 2-де, дыштанып хүн турган. Георгий Ивановичиге дувуренчиг медээ келген: совхозтуң хойжузу Тарлан дээрзиниң хойларын билдинмес кижи сүре берген. Райкүүскомнуң иштики херектер киллизинiң ажылдакчыларын чалап алган. Зайцев малчыниың аалындан истеп туруп, оорну тутkан. Зайцев ол черниң улузун эки танывыр. Кижи бүрүзүнүң чүвү кылып турарын эки билир болгаш ыңдыг херектерни истеп, тывырынга үнелиг дузаны чедирип турар.

Г. И. Зайцевтиң ооң оске ылыш будуруп турар буянныг херээ-ле хөй. Чурттакчыларны, недегдеда ийи удаа хүлээп алыр хүннүг. Негелде-хомудал бүрүзүнге дыцнангыр, ону ак сетkилдиг күүседир.

Совхозтуң чоланачызы И. Булгаков дээрзи аразында боо чажырып, адилеп турар деп Зайцев медээ алган. Ону арга-биле хавырбас болза хоржок деп ол билгеп. Дружиннiктер әдертин алгаш, бөйырдал дүнезинде хынаа чеде берген. Демги чоланачы даштың аъдын эзертээш, белеткеп каан болган. Тон аазар черде пашты ажа квантарга, боону ында так шарып каан болган. Чурум урекчиин туттурган. Ыңдыг чижектерни бо бөдүүн ишчининң амыдыралында хойну чугаалаан болур.

Хөй-ниитиниң, чонуңун херээ дээнде чүүдеи-даа кортпас, шудургу кижи, милиция органнарынның эки турачы дузалакчызы Г. И. Зайцев шак мынаар ажылдап, чурттаа чоруур. Ооң хөрээн Кызыл Сылдыс, оске-даа орденнер болгаш 7 медаль каастаан. Чоокта чаа хөй-ниитиниң корум-чурумун тударының херээнге үлегерлиг киржиэзи дээш штаттан дашкаар участок инспектору Г. И. Зайцев Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң ортектиг белээ-биле шаңнаткан.

Ш. ХАЙДЫП.

БАШТАЙГЫ РЕЖИССЁР

1940 тылдың чайы. Саян сыныының өң-бажын чечектери амгы Тайга станциязынга келирге бедик каш чүүл өнүт хевис ыпкан апаргап чыдар. Бойдустуң ол чайгаар бүткен чурумалдыг черинге Тывага ажылдаары-биле келген баштайгы орус режиссёрну артистер болгаш оске-даа чон уткаан. Уран чүүл талазы-биле тускай эртемниг орус эш ол артка-ла тыва кижилерниң үнелээр чеми ниит ханны чип, чип-сарыг шайны аартап, хүндүлээчел чонуң экиргек, чаагай сагыш-сеткилдиин эскерген...

Сураглыг режиссёр Мейерхольдуның талалакчызы, өөреникчизи Иван Яковлевич Исполнев Тывага ёаулут профессионал-шин театрын тургузуп эгелээн. Ынчаарда театрга ажылдап турган. тускай өөредилге чок-даа болза, уран чүүлге тура-соруктуг 10 артистер, чаа келген режиссёрнуң өөреникчилери. оон ажыл-херээнниг деткикчилери апарган. Оларга амгы РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар, В. Кок-оол (драматург), О. Намдара (Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады), РСФСР-ниң алдарлыг артизи, кайгамчыктыг овур-хевирлерни ойнап күүсеткен, ам бистиң аравыста чок-даа болза, бодап чоруурувус Л. Севильбаа болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Иван Яковлевич Тывага ажылдаан 5 чылдарының иштинде, театр уран чүүлүнүң үндезилеттинип, хогжүүрүнге кайчаар-даа аажок улуг үүлүг киргген. Дүржулгалыг режиссёр-башкының келир үеник актёрларын белеткеп турган студнязының кичээлдеринге чогаалчылар С. Сарыг-оол, С. Пюрбю олар улуг дузаны чедирип, очулдурар шинерни шилип, чогаатчып турганнар.

Шин артистериниң мергежилиңе талазы-биле кичээлдерни И. Исполнев эң онзалап, бодувуң бүгү күжүн олче углап турган. Эртенги шактарда кичээлдер, а кежээ шиилер белеткелдерин чорудуп, маадырларның овур-хевирлериниң дилээшкиннерин, онуң кайчаар ажыдарын бистерге тайылбырлап турган. Ынчангы шиилерде Д. Фурмановтуң тоожузун ёзугаар сценажыткан «Үймээн» деп шиинге белеткээнин утпаан мен. Ол чогаалды режиссёрнуң шилип алганы таварылга эвес. Бир-де дугаарында ук чогаалдың темалы кол болгаш үзебтер дээш оске-даа чоон чүк кижилерни тыва оолдар, кыстар ойнаварга арын-шырай, амыдыралы төрелдешкээн режиссёр өөревип коргенге чугаажок.

Кол рольларны 1936 чылдага театр организастаттынып турда келген студнйжилер ойнааннар. Студнйжилерниң эразындан М. Мунзук ак офицер Караваевтиң, К. Мунзук Балаяның, А. Лаптан чогаалчы Д. Фурмановтуң рольдарын чедишкинниг ойнааннар. Ол шиинге улуг эвес-даа болза, солуун Зигураның ролюн күүсеткен мен.

Иван Яковлевич тургузуп турар шиилерге солуун шимчашкиннерин, туруштарны ажыглап билир, тывынгыр режиссёр. Оон ол чоруу бистерге улуг салдарчы чедиргеп. Овур-хевирниң болуушкунаар ажыы-биле дес-дараалаштыр тоорту өзерип болгаш артык ойнаашкыннардан чайлаарын Иван Яковлевич шыңгыы негер турган.

«Үймээн» деп шиинге бүгү Тываны эргий клубтарга, өглерге, ажык черлерге ойнагладывыс. Чон ук шиинге улуг сонуургал-биле хүлээп алган.

1941 чылда дайын эгелээн. Фашизмге удур Тыва чон кодурлуг үнгеп. Театр студнязының уран чүүл удуртукчузу Иван Яковлевич репертуарны дораан-на дайынчы темаже углап, концерттерни, монтажтарны тургузуп эгелээн. Шак ындыг театржыткан-көргүзүглериниң бирээни «Чылча шаваа» турган. Ол уеде төп «Правдага» К. Симоновтуң «Орус кижилер» деп шиинге парлаттынган. Иван Яковлевич ук шиинге доп-дораан студнйжилерниң күжүг-биле тургускан болгаш шин кайгамчык чедишкинниг болган чүве. Ол шиинниң кол темазы — Төрээн чурт дээш совет кижилериниң эрес, дидим демирелеи.

И. Я. Исполнев — негелдели болгаш билдиглиг режиссёр. Ол — «Тыңгур-оол», «Хаңыран-бот» дээн ышкаш тыва театрның алдын фондузунда кирип турар шиилерни бедик, уран-чечен деңнеге тургускан...

Москваның Арбат кудумчузунуң 51 дугаар бажыныңда, нааы-хары улгаткан-даа болза, Тыва профессионал театрның үндезилекчизи Иван Яковлевич Исполнев ажылдап, чурттап олурар. Тыва театр уран чүүлүнде буянныг чүүдү кылган хоочун режиссёр, орус кижиден тыва театрның бүгү артистери «башкы» деп чылыг сөс-биле үнелеп чоруур.

М. РАМАЗАНОВА.
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

* * *

Партиа, чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында бичии чаштарның өзүп доругарынга, ойнап, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунуп турарын чоргаарал-биле көрүп турар бис. Оларның барып эрарга ясли-садтарында кижизиндип, ажаап турар ажылдакчыларынан ангыда, оларны чалгаараткас чүзүн-бүрү ойнаарактар: машиналар, самолёттар дээш, кандыг ойнаарактарны чок тэрг боор.

Найысылал Кызылдың № 24 ясли-садта бичии чаштар-биле ажыл бёдик деңнелде тургустунган.

Ясли-садтың ажылдакчылары чаштарның кижизидилгезинче болгаш кадык, чаагай доругарынче онза улуг кичээнгей салып турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 24 ясли-садында бичии чаштар боттарының ынак ойнаарактары-биле.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

* * *

СПОРТ

Кышкы сезон ажыттынган

Эрткен ыштанар хүннерде республика найысылалының спортчулары хаак спортунуң сезонуун Хербис даанга ажыткан. Оон байырлалынга Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелеринден, дээди, ортумак өөредилге черлериниң, школаларның командалары — 30 команда киришпиккен.

Маргылдаанны хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң удуртукчулары дөрт бөлүкке чарган эрттирген. Оон программазында 3, 5, 10 километрге чарыш болгаш сеңээда талазы-биле эстафета көргеш.

Маргылдаанның баштайгы хүнүнде тус-тус хемчээлдерге чарыш болгаш. Уругларның 3 километрге чарыжынга № 11 школаның өөреникчизи Галина Сафронова эң түвелдэ көргүскеи. Оз айыткан хемчээлди 15 минута 4 секундада эрткеи. Школа-интернаттың күш-культура башкызы Эльвира Крыцина 5 километрни 22 минута 42 секундада эрткеи, хемчээлгеринде ол хемчээлге тывлекчилп болган.

Ооларның 5 километрге чарыжынга бо чылдың хоорай чемпиону ат хүзээ демисел Н. Ыңерик кезээниң төлээзи Василий Бабкин биле сут заводунуң спортчузу Николай Сапиктоттуң аразынга болган. Василий Бабкин ук маргылдаага эң белеткеигенин көргүзүп айыткан хемчээлди 17 минута 55 секундада эрткеш, чемпион болган. Эр улустуң 10 километрге маргылдаазынга республиканың шыырак хаакчыларының бирээзи Юрий Зырянов шылгаразы. Оон шагы 38 минута 56 секунда болган.

Үстүнде айыткан хемчээл бүргүзүнге спортчуларның көргүзүлгелерни бедик деп болур. Хаак спортунуң сезонун ажылдыг тургаш, ындыг көргүзүглерни чедип ап турары өөрүнүкүл.

Ийиги хүнде тус-тус хемчээлдерге команда талазы-биле эстафета маргылдаазы кончуг солуун эрткен. Ийи хүн үргүлчилеп келген спортчу демиселдиң түшелиңде хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразынга сут заводунуң, ортумак өөредилге черлериниң политехникумунуң, анга-анга организациялар араазынга башкы үеликтиг болгаш хоорайның школаларындан № 11 школаның спортчулары шылгаран, команда талазы-биле тус тус белүүлериниге бирги черлерни эзээш, хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчилер кубокторун, бирги черлеминиң дипломнарын болгаш вымпелдери-биле шаңналганнар.

Республика найысылалының спортчуларының хаак сезонунуң ажыдыышкыны кончуг организастыг болгаш хөй кирээникчилиг эрткен. Ол чорук Кызылда хаак спортунга сеңүүргалдыларының саны эвээш эвээш бадыткал турар.

Ч. ВЛАДИМИРОВ.

Чурукта: хереженнериниң 5 километрге тывлекчиин Эльвира Крыцина.

Авторнуң фотозу.

САВИЧЕВТЕР ӨЛБЭЭН

Бистиң бөмбүрзээвис кырында кижилерниң өлүм-чидими-биле холбашкан черлер эвээш эвес. Волга хемниң эриинде үрелип бузулгаш, база катап тургустунган Сталинград. Бухенвальд дээр өлүмүң лагери турган черден ырак эвеске чарамы аажок Веймар деп немец хоорай. Ойнаарак нушкаштар тудуп алган уругнуң турэсиаалын кыйган паркгыг, частыышкынның болган үезин көргүзүп турар шак салган музейлиг Хиросима... Ленинград база ындыгларның аразында.

ЛЕНИНГРАД ЧУРТТУГ ШКОЛАЧЫ ТАНЯ САВИЧЕВАНЫҢ ДЕМДЕГЛЕЛ ДЕПТЕРИНГЕ ТАЙЫЛБЫР

Эртken дайынның үезинду кижилерниң маадырлыг чоруунун дугайын көргүскен тураскаалдар Ленинградта хөй. Оларның аразында он ийи харлыг уруг Таня Савичеваның бичии демдеглел депторжигежи база бар. Ында каш сөстүг болгаш делегейде эң-не коргунчуг демдеглелдер бижиттинген.

Ында бижээн чүвениң шупту-зуу бо-дур: «ЖЕНЯ ДЕКАБРЬ 28-ТЕ 12 ШАК 30 МИНУТА ТУРДА ӨЛГЕН. 1941 ЧЫЛ».

«КЫРГАН-АВАМ ЯНВАРЬ 25-ТЕ ӨЛГЕН. ХҮНДҮСКҮНҮҢ 3 ШАКТА. 1942 ЧЫЛ».

«ЛЕНА МАРТ 17-ДЕ ЭРТЕНГИНИҢ 5 ШАКТА ӨЛГЕН. 1942 ЧЫЛ».

«ВАСЯ АКЫЙ АПРЕЛЬ 13-ТЕ ДҮНЕКИНИҢ 2 ШАКТА ӨЛГЕН. 1942 ЧЫЛ».

«ЛЕША АКЫЙ МАЙ 10-ДА ХҮНДҮСКҮНҮҢ 4 ШАКТА. 1942».

«АВАМ МАЙ 13-ТЕ ЭРТЕНГИНИҢ 7 ШАК 30 МИНУТАДА. 1942 ЧЫЛ».

Бо коргунчуг төөгүүнүң сөөлгү демдеглели бар: «САВИЧЕВТЕР ӨЛГЕН. ШУПТУЗУ ӨЛҮП КАЛГАН. ЧАҢГЫС ТАНЯ АРТКАН».

Ол демдеглелди хөлчок улгаттыр тырттырган, Пискарев хөөрүнүң музейинде баштайгы экспозициязы кылдыр тургускан. Мен аңаа каш катап чораан мен. «Шуптузу өлүп калган. Чаңгыс Таня арткан» деп кижиниң сөөгү чештинер коргунчуг сөстерни катап-катап номчаан, чожуй берген турган улустарның арыннарын кажандаа утпас мен. Ындыг-даа бол мээн бо чүүлүмүнүң адын «Савичевтер өлбээн!» дээн. Чүл бо — демдеглел-биле маргыжып турары ол бе? Чогум чүү болу бергени ол?

Болганчок ындыг чүвелер тургулаар боор чүве: кандыг-бир факт, фамилия сээн журналист блокнодунга кире бергеш, оон соолунде хөй айлар иштинде дилээшкиннер, бодашыышкыннарга чедире бээр. Савичевтерниң өг-бүлези-биле холбашкан материалды мен барык чыл чыгыы чыып келген мен.

ЛЕНИНГРАД төөгүзүнүң музейинге аңаа-ла таварылга болуп Нина Николаевна Савичева деп ат дыңнаанымдан эгелээн чүве.

— Савичева че? — деп бодум-даа билбейн айтыра каапкан мен. — Савичевтер-биле атташ улус бе?

— Чок, атташ эвес улус. Таняның кады төрээн угбазы ышкажыл. Оон демдеглел депторинге Таня бижип турган. Ол демдеглел депторун Нина Николаевна тып алган болгай. Силер оон-биле ужуражып болур силер, ол Ленинградта чурттап турар — деп, харыы мындыг болган.

Оон соонда Нина Николаевна Савичева-Павлованың инженерлен ажылдап турары «Теплоэлектропроект» институдунга барган мен. Нина Николаевнаның дугайында радиога дамчыдылга болган чүве. Оон соолунде Савичевтерниң өг-бүлезин билир чораан улустардан чагаалар кээп эгелээн. Чаа кижилер-биле ужуражып, чугаалашканым соонда бо түннел материал бижиттинген мындыг.

Савичевтерниң өг-бүлези Васильев ортулуунга, Нева хемниң делгемнеринче көрүп алган чыдар аргылап турасскаалдан ырак эвес черге чурттап турган. Тода адреси: 2-ги шугум, 13 дугаар бажын. Бир дугаар каалтын дөрт соңгазы. Өг-бүлениң уруглары хөй чораан. Адазы Николай Родионович Савичев хлеб быжырар ажылчын турган. Ол 1936 чылда мөчээн. Авазы Мария Игнатьевна — Невский проспектизинде ательеның шевер дээн дааранныкчызы — уруглары-биле артып калган. Оон алыс моазузу кончуг эки, сагыш човангыр кижи турган.

Савичевтер беш уруглуг чораан: Леонид (ону бажыңына Лека деп адаар турган), Женя, Нина, Михаил болгаш эң бичези Таня дайын эгелээр чылын 11 харлаан. Оларның-биле кады кырган-авазы, ийи төрели — Леша биле Вася база чурттап турган. Василий Родионовичиң номнар чыырынга ынак, эрги шагның төөгүзүнге сундулуг, Таняның эң-не чоок өнүүү чораан. Ленинградтың кудумчуларынга кежээки селгүүстээшкин үезинде хоорай дугайында оон артык солуун чугаалаар кижи тывылбас турган.

«Таня хөглүг, өөрүшкүлүг болгаш шимчегирип коңчуг уруг чүве — деп, Таня-биле кады чангыс партига олурун чораан ам аминелге ажылдакчызы Татьяна Орлинская сактып чугаалаан. — Дайын эгелей берген. Таня-биле 12 чылдың январьда ужуражыкпас мен. Ол ынчан кырган-авам өлүп калган деп чугаалаан чүве. Бис оон бажыңына чеде берген бис. Олар кухнага чурттап олурган — өрээлдер доңуп калган. Аш-даа, соок-даа — тергиин д... берге үе турган...»

НОЯБРЬ, декабрь, январь, февраль айлар Ленинградтың 900 хонук бүзээлээшкининиң эң берге айлары болган. Кыш кончуг соок, а хоорайда одалга чок, электроэнергия чедишпестээн. Транспорт туруп алган, улус ажылче баарда болгаш чанарда чадаг чоруур ужурга таварышкан, таптыгла шак ол душта ажылчыннарлыг районнарны немецтер хөлчок боолап турган.

Сооктан-даа, снарядтардан-даа артык коргунчуг чүве аш болган. Ноябрьда хлеб бээр нормаңы кызырыпкан. Ладога хөлдүн дожупуп кыры-биле «Амыдыралдың оруу» деп ат алган оруктуу ажытканы-биле чурт Ленинградка бичии-даа болза дузалаар арганы алган. Ол хирезинде-ле Ленинградтың хөй-хөй квартираларының чурттакчылары аштап турган.

Таня Савичева оң уеде бодунуң демдеглелдерин бижээн. Ур үеник иштинде ол демдеглел депторжигежиндеп оске өг-бүледен кандыг-даа документ артпаан деп оодап турган. Чоокта чаа фото-чурук тывылган. Ында Таня сөтец сарафанныг, хөл майгынныг турар, чанында — төрели уруг. Долгандыр чечектер эңмежок, чырыы база кедергей. Таняның коргуучуг салым-хуузу-биле бо чурукту дөңнээрге коңгус удурланышкак кылдыр көстүр. База бир чурук бар, ында Таня чаң-чаа пионерге киргеш, мойнунда кызыл галстуктуг, чоргаар, хөглүг деп чүвези коңчуг... Самдарарып эзеп калган кылын ном база тывылган, ында дайын мурнунда 13 дугаар бажыңга турган чурттакчыларның даңзызын кылып каан. Дайын, бүзээлээшкин соонда ол номда киргеп улустан хөй эвес кижи арткан...

САВИЧЕВТЕРНИҢ улуг өг-бүлезинден ийи кижи арткан. Таняның демдеглелинде Михаил биле Нинаның аттары чок. Таняның акызы Михаилди дилеп чорупкан мен. Сланцы дээрге Ленинградтан 140 километр чёрде шахтёр хоорай чүве. Райониуң харылаа белдири. Бир цех начальниги Михаил Николаевич Савичевтиң бабипеди.

Михаил дунмазы Танядан чеди хар улуг турган, дайын эгелээриниң мурнуу чарыында Ленинград төөгүүнче дыштанып чоруй барган. Каш неделя эрткен соонда ол партизан отрядынга кирип алган. Кингисепп, Осьмин, Гдов районнарынга чаалажып чоруп турган.

— Ол-ла хевээр бо черге артып калганынар бо бе, Михаил Николаевич?

— Ийе, бо черде бүгү чурталгам иштинде артканым бо. Дөртен үш чылда бир тулчуушкун үезинде мени балыгланкан, барык чыл дургузуунда кыналган шыдаваан мен. Сегий бергеш, төрелдерим дуганыңга билип алган, Ленинградче чоруп каан мен. Ынчалза-даа ол хамык боор турган чүвеннин соонда акаа чурттап шыдаваан мен. Славцыларже эзэ келгеш, маңаа өглеңип алган мен. Оглум Даг институдун доозкан, ам инженер. Мынчаар чурттап чор бис. Чамдыкта Ленинградта үгбам Нинага халдап чеде бээр мен. Васильев ортулукка баргаш, сактыгылаар бис...

Таняның ийи дугаар үгбазы Нина Савичева Васильев ортулуктан 1941 чылдың тоңчүүнде чоруй барган.

— Ынчан заводка ажылдап турган мен — деп, Нина чугаалаар. — Хөй-хөй ленинградчылар ышкаш бүзээлээшкин үезинде заводка чурттап турдум. Ладога хөлге дош оруу ажыттына бээрге мени заводбиле кады көжүрүпкен. Чүгле дөртен беш чылда Ленинградче эзэп келген мен. Төрелдеримниң дугайында чүнү-даа билбээн мен, оларны дилеп эгеледим. Таварылга болуп ырак төреливис кижиниң квартиразынга Таняның демдеглел кылып турганы мээн бодумнуң дайын мурнунда демдеглелим депторжигежин тып алган мен. Ынчан оны номчуп көргеш, мээн дилээр кижим чок-тур деп үүвени билип алдым...

Ленинград чурттуг бичии школачы уругнуң демдеглели миллион-миллион кижилерге билдингир. Оны дайының буурул баштыг хоочуннары-даа, снаряд сыгырганын дыңнаваан бичии оолдар-даа — кежиниң оңу ынзы-бүрү кижилер, ажылчыннар-даа номчуп турар.

...Бистиң делегейивисте кижилерниң улуг өлүм-чидими-биле холбашкан черлер эвээш эвес. Ындыг черлерге «чурталга» болгаш «өлүм» деп үүвениң удурланышкан утказын улам ханы билип каар сен. Чурттакга дээрге кайы хире бай-байлак чүвел дээрзин хандыр бодап каар сен. Кижилерге улам эзэлеп-эвилең апарып, «тайбың» деп кыска сөстүң кайы хире улуг умурутказын улам үнелеп биле бээр сен.

М. ПЕТРОВА.
(ПМА).

Беркович мурнап турар

Шыдыраа талазы-биле республиканың чемпиону ат дээш маргылдаа шулуудаан. Ында үш салыг эрткен. Эң эки түвелди моок мурнунда чемпион аттың эдилекчизи чораан, ойнакчылардан назы-хары-биле улуг. Кызылда башкы институдунуң башкызы Петр Берковичиң көргүзүп турар. Ол шымырак дээн ойнакчылар Биче-оол Ондарны, Хеймер-оол Ондарны болгаш хоорай чемпиону Виктор Смирновту уткан.

Үшкү салыгда О. Беган Барыын-Хемчиктеи келген Н. Ботпшеевтеи оон алган. Х. Ондар «Урожай» ниитилелиниң төлээзи Борбак-оол Ооржакты тиилеп. Берукчулер Кызыл-оол Ооржак биле Н. Шишигинниң оюнун онза сонуургал-биле көрген. Республика маргылдаазынга баштай киржип турар Б. Ооржак республика чемпионунга удур тывызык ойнап, кезек үеде оны бергедеп-даа турган, ынчалза-даа тиилелге чедип ап ыдаваан.

М. Адыг-оол, Л. Монов, Н. Чыргал-оол удурлажыкчылары К. Саян, Б. Ооржак, Б. Ондар оларны удуп алган.

Монов биле Шишигинниң, Х. Ондар биле К. Саяның соңгаларактаан салыглары хайым болуп доозулган. В. Смирнов Н. Ооржакка дужуп берген, ынчалза-даа К. Саянны удуп алган.

Хереженен ойнакчыларның маргылдаазынга үшкү. дөртку салыглар болуп эрткен. Республика чемпиону Зилаңда Ооржак биле Елена Кенденниң дөртку салыы алаан нарыылаашкынныг болган. Бо салыгны чемпион бодунга идегелдир далаш чок ойнаан. Е. Кенден — аныяк шыдыраачы, ындыг улуг маргылдааларга киржип чорбаан, дуржулгазы эвээш. Ынчалза-даа бодунуң удурлажыкчызынга удур дидим, эрестиг ойнаан. Түннелинде чемпион удуп алган. М. Филимонова шыырак ойнакчы Тамара Ховалыгны тиилеэн.

Эриниң төлээзи Лариса Пономарева үшкү салыгга «Спартактың» төлээзи Елизавета Донгакка удур каразы-биле ойнаш, тиилелге чедип алган. Дөртку салыгның соонда 3. Ооржак, Т. Хертек, Л. Пономарева 4-4 санныг. Н. ТЕМБРЕК.

Хаакчылар маргылдаазы

СВЕРДЛОВСК. (СЭТА). «Уралдың кубогу» деп хаакчыларның эстафета чарыжынга чүүтүп эң шыырак дээн хаакчылары кирип турар командалар тиилелди. Херээжен хаакчыларның үш километрге эстафетазынга «Трудтун» командазы тиилекчи боон үнген. Оон үези — 46 минут 34 секунда болган. Ийиги черде «Буревестниктиң», үшкүзүнде — Чепсектиг Күштернин командалары болган.

6 километрге дөрт эр хаакчыларның эстафетазынга баштай үнген дөрт кижиниң үжү шуут аттыр-датчыр маннажып келзе-даа, «Динамонуң» ийиги хаакчызы оске спортсмендерни. дыка ырак каапканындан тиилелгени чаалап алган. Команданың маңнаан үези 1 шак 25 минут 56 секунда болган. Оон составында Ф. Симашов, В. Попов, В. Рочев болгаш В. Веденин кирип турар. Ийиги черни ийиги «Динамо» команда алдээн. А үш дугаар черни РСФСР-ниң шилиндек командазы алган.

АГААР

Бугун республикага будуттаар, сонгу районнарга хар чаар, өскелерингe чагбас. Барыын углашкышкынныг хатын дургени секундада 5—10 метр, барыын районнарга 12—15 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 16—21 градус соок болур.

Кызылга будуттаар, чагбас. Хаттың дургени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 17—19 градус соок.

телевидение

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Сылдысчыгаш». Уругларга программа. 19.35 — Уругларга фильм «Эзерден чайылба». 19.55 — Телемедээлер. 20.10 — «Бистиң планетаныс». Дамчыдылга. 20.40 — «Сэвильдиң дунмалары». Документалдыг телефильм. 20.55 — Телемедээлер. 21.05 — Чарлаалар, реклама. 21.10 — «Дерзин садыын-чол». Телефильм-шин. 22.25 — 23.10 — Фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Отту чыргаңы» (1-ги, 2-ги кезектери) 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ээулал минутазы» 15.00, «Сээн-биле мен» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Буруудаттырар барымдаазы чок» 15.00, 18.40, «Кадайлар тергинделп» 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Александр Матросов» 9.00, 12.40, «Келир үе дугайында сактышкын» 10.50, 14.30, «Науальтордан келген үүгедикчи» 16.30, 18.30 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ Культура бажыңы: Киночыынды 10.00, «Дузактаашкын» 18.30, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» Культура бажыңы: «Пазиик кара-бажыңының дугайында тоолчаан чугаа» 18.00, 20.00 шактарда.

Барыын-Хемчик районда «Шөкпээр» совхозтуң ажылчынары-коммунистер.

Седен Лаа-Сюрюнович САЛЧАК болгаш Ким Семис-оолович МОНГУШ

оларның озал-оңдакка таварышкаш, элекке моогээн-биле холбаштыр СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкому, «Шөкпээр» совхозтуң дирекциязы болгаш парткому оларның өг-бүлелеринге база төрелдеринге хаңы кажыдалары илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63 редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, партшколдуң секретарьының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көзөө ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуу киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС —00979.

Бүгү чуртталның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үнелевлеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
8
ПЯТНИЦА
№ 288 (9056).
Өртээ 2 коп.

В. И. ЛЕНИННИҢ БИОГРАФИЯЗЫНЫҢ ЧАА НОМУ

СЭКП ТК-ның чанында Маркизм-ленинизм институдунуң партлалтага белеткээн «Владимир Ильич Ленин. Биография» деп номунуң бешки үндүрүлгени партлаттынып үнген.

Авторлар коллективи башкыңчының биографиязының бешки үндүрүлгенин белеткеп, ажылдаарда В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганы-биле холбаштыр партлаттынган партийжи документилерни, СЭКП-ниң XXIV съездиниң материалдарын, СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» докладчылыга даянган. Ол ышкаш сөөлгү чылдарда партлаттынган В. И. Ленининиң, ленинизминиң дугайында эртем литературазын база калбаа-биле ажыглаан. В. И. Ленининиң биографиязының номучкуларынга дуза кылдыр янзы-бүрү тайылбыр чүүлдерни, база ында киирип турар.

Номну политиктиг литератураның ном үндүрер черинге бараан.

СОВЕТ-ЧИЛИ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Декабрь 6-да Кремльде СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленконуң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономаревтуң, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыконуң албанның алы-чоруун кылып, Совет Эвилелинге келген, Чили Республиканың Президентизи Сальвадор Альенде Госсенс-биле чугаалажыышкыннары өнөрээн.

Наймылдыг болгаш бот-боттарын бичиринниң байдалынга болган чугаалажыышкынналар үезинде совет-чили харылзаалараны улам хөгжүдеринниң айтырыглары чугаалажып көрген. Ол ышкаш делегейниң чамдык чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналарын солчуушкуну база болган.

Чугаалажыышкынналарны аңдаа үргүлчүлээр.

(СЭТА).

ЧИЛИ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш Совет тазак декабрь 6-да Кремльдиң Улуг ордуазунга Чили Республиканың Президентизин Сальвадор Альенде Госсенстиң алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Хүндүлүг аалчы болгаш оон кадайы-биле кады дүштеки шайлалгага Чили Республиканың чалааның Москвада келген кежигүнүнери. Чилиниң Коммунистиг партиязының Чингине секретары Луис Корвалан, а ол ышкаш Чили Республиканың Совет Эвилелинге херектеринге түр бүзүреттирген Марио Дарригранди, албанның өске-даа кижилери киришкен.

Совет талдан шайлалгага эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев болгаш өскелер-даа улурушканнар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный болган Чили Республиканың Президентизи Сальвадор Альенде оларның чугааларын чыыларынга болган чугаалажыышкынналар үезинде совет-чили харылзааларыны улам хөгжүдеринниң айтырыгларын чугаалажып көрген. Ол ышкаш делегейниң чамдык чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналарын солчуушкуну база болган.

Чугаалажыышкынналарны аңдаа үргүлчүлээр.

(СЭТА).

ЧАРЫШ, КӨСКҮ АГИТАЦИЯ

ССР Эвилелиниң төөгүлүг 50 чыл ооңга чедир саныыр хоңуктар арткан. Ол кайгамчыктыг байырлалга, үткүштүр Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир домей, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демисселге чаа-чаа чедишкиннерни чедип ап турар. Он айларда үлетпүр продукциязын сайгарарының планы 103,6, а оңу бүдүрериниң хемчээли — 105,5 хуу күүсеттингең азы эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, 11,4 хуу өскүлеңг болган. Колхозтарның болгаш совхозтарның тараажылары үре-түңнелдиг ажыглааннар. Күрүне ыяшкамырынга тарааны пландан ийи катап хөйнү урган. Тараанын ортумак дужуду гектардан-на 13,2 центнер болган.

Бүгү-россияның социалистиг чарыжының тиилекчизи болган бистиң республикага РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Улус ажыл-агыйының өске-даа адыларында, культура тургузуушкунунда база чедишкиннер бар. Байырлалга үткүштүр социалистиг чарыш улам калбарган, планнар болгаш хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүсеткен дугайында медээлер хүн бүрү кээп турар. Бо чедишкиннер ажылчы чоннуң ортузунга партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарының, эң ылаңгыя социалистиг чарышты дээштиг организастап чорутканындан чедип алдынган.

Бистиң күш-ажылчы амыдыралывыстың чарылбас кезээ — социалистиг чарыш апарган. Ол совет кижилериниң массалыг чогаадыкчы, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитиг идёнкейжи чорууң улам бедидеринниң дээштиг арга-методу болу берген. «Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырарынче, чарыштың лемнизи принциптерин барымдаалаарынче партия, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының доктаамал кичээнгейин салып турар. Чарышты дээштиг болгаш массалыг болдурарынга көскү агитацияның улуг рольду ойнаар. Оон янзы-бүрү хевирлерин дээштиг ажыглаарын бистиң республиканың үлетпүр будүрүлге черлеринде, колхозтар, совхозтарда партия организацияларының боттандырып турар. Тоску беш чылдың бирги чылының эң дээре мурнакчыларынга тураскаадткан альбом-плакатты СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызы үндүрген. Улус ажыл-агыйының адырларындан шылгаран үнген будүрүлгенин мурнакчыларының арга-дүржүлгазын, чедишкиннерин нептередиринге ол плакат тодаргай салдарны чедиргең.

Көдээниң партия организацияларының сезонунуң ажылдар үезинде стендилер, көргүзүг самбыраларын, бюллетеньнерин болгаш көскү агитацияның өске-даа хевирлерин оперативтиг үндүрүп келгең. Күскү тараа ажаан алышкынының дугайында хуудустарны үндүрерин бо чылын практикалаан. Чарыштың типлекчилеринге тураскаадткан Күш-ажылчы алдарның туктарын, вымпелдерин хоорай, суурлар төптеринге, хөвү түзүлгелеринге, фермаларга, үлетпүр будүрүлге черлеринге көрүп болур. Чамдык черлерде чаржып турар коллективтерниң түңнелдерин көргүскен самбыраларны база белеткеп турар.

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазының коллективинге тураскаадткан Күш-ажылчы алдарның түгүн район төвүнге көдүргең. Ферманың ажыл-ишчилери ССР Эвилелиниң 50 чыл ооң төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерни чедишкиннииг күүсединп турарлар. Коммунистиг күш-ажылдың коллективин деп бедик атты чедип алыр дээш туржуп турар фермавың дыка хөй саанчылары чыл планның күүсеединкеннер. Масса-политиктиг ажылдарының чарылбас кезээ көскү агитацияны ында дээштиг тургускан. Хүн бүрүнүң демдеглелинге саанчы кижи чеже хире сүттү сагганын демдеглээр. Кызыл-булуңда чарыштың негелделерин, хүлээлгелерин бижип аскан. Методиктиг сүмелер база бар. «Богун кым мурнаанын?» деп өтеңдеп хүнде тергиндээн саанчыны кижи билип алыр. Бо фермага чарышты организастаарынга көскү агитацияның дээштиг салдарны чедиргеннин оон-на өлдеп-дир.

«1972—1973 чылдарның ышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Доктаалы чоокта чаа үнгең. Ында хамаарыштыр көдээниң партия организацияларын тодаргай ажылдарны чоруда берген. Көдээ ишчилер ол доктаалды деткип, чарышка идепкейлиг киржир күзелин илередип турар. Бо талазы-биле Бии-Хем районда «Кызыл тараачы» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының коллективи республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыгны база үндүрген болгай.

Амгы үеде малчыннар шыпгыы ыяшталганы түдүн эгелээн. Кыш келген. Оон-биле хамаарышкан бергелерни ажып эртер, эът, дүк, сүттү болгаш өске-даа продукцияны моон соңгаар улам хөйнү будүрерин хандырар дээш кызымаккай ажылдаары негеттинип турар. Чарыштың ачызы — оон массалыында, калбак нептерлей болурунда, хүлээлгелерин канчаар күүсединп турарын үргүлчү хынаарында. Бо хереккө көскү агитацияны чогуурун-биле ажыглаары чугула.

Социалистиг чарышты организастаарынга көскү агитацияны амыдыраа чедир ажыглавайн турарының четкестери чок деп болбас. Хүлээлгелерниң күүселдезин көргүзүг самбыраларынга бижип көргүзерин, мурнакчыларны хүндүлел самбыразынга киирерин, чаржып турар ажыл-ишчилерниң, коллективтериниң түңнелдерин түңнээрин чамдык черлерде ой-шаанда кылбайн турар.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунда партия организацияның көскү агитациянның янзы-бүрү хевирлерин четче ажыглавайн турар. Ында хүндүлел, көргүзүг самбыраларын ой-шаанда чаартпайн турар. Ол ышкаш чаржып турары ажыл-агыйның көргүзүгүлерин база чок. Мынды янжектерни өске-даа черлерден көргүзүп болур.

Чаа эгелээшкинниң, бодунуң эштеринниң, коллективиниң күш-ажылчы чедишкиннериниң дугайында медээлерни көскү агитацияны дамчыштыр кижи бүрүзү көрген болгаш билген турарын чедип алыр ужурлуг. Ынчангаш ону бедик идейлиг, эчис сорулгалыг, тодаргай билдингир болгаш дээштиг кылдыр тургузар херек.

Көскү агитацияның идейлиг үгээзын, дээштиниң, деринлегин анжидер сорулга-биле коллектив, ажыл-агый, район, хоорай бүрүзүн чаңгыс ай комплекстиг дериниринің хемчеглерин ажылдап кылгаш, боттандырарын чугула.

Көскү агитация — партия организацияларының дайынчы дузалакчызы. Ону партияның XXIV съездизиниң айтыкталы экономиктиг болгаш социал-политиктиг серулгаларны чедишкиниг боттандырарынга, социалистиг чарышты калбартып чорударынга эң дээштиг ажыглаар херек.

1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын будүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Доктаалын республика солуунарында дүүн парлаан. Хыналдаларны доктаамал чорудары, түңнелдерни үндүрүп турары, чедип алдынган түңнелдерни чоңга чарлап ыңнадып турары болгаш деңнелгелиг болдурарын хандырарының эргежок чугулазын ол доктаалда айтып турар. Бо талазы-биле организастыг болгаш политиктиг ажылдарны хайныктырып чорудары бо хүннерде партия организацияларындан негеттинип турар.

МАЛ АЖЫЛЫ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

СОРУЛГА — ТҮҢНЕЛДЕРНИ ЭКИЖИДЕРИ

Көдээ суур черде эрте оттур. Ынчалаа-даа кайы-даа сүүрда куш дан-биле деңге тургаш, ажылдаар черинче далаштыг базыптар кижилер болза саанчылар, быжаа ажаакчылары, кадарчылар. Оларның чымыштыг ажыл-ижиниң ачызында сүт заводтары соксаал чок ажылдап турар, а чуттакчылар, урутлар албан черлери сүт продуктуларын үргүлчү ажыглап турар-ла болгай.

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазы. Республикада дээре көргүзүглерниг коллектив, ында чүгле ол совхозта эвес, республикада ат-сураа билдингир мурнакчы саанчылар Г. Корзун, З. Реодько сүттээр ажылдап турар. Оларның бир хүнде-ги ажыл-ижиниң кезиктамдызы-биле таныжып көрээл.

Эртенинин дөрт шак четкелек. Хамыкты мурнай моторист Федор Степанович Слободчиков чедип келген. Удатпаанда-ла ол-бо таладан кышкы соокта саанчылардың базымының шыгыраажы дыңналып келди. Саанчылар чедип келгеш, амыр-мендизин солупкаш, ажылдаар черлеринче тарай бердилер.

Саанчылар баштай кысканы аптап арыглаш, саалда үезинде инектерге бээр чарыны ап эгелей бердилер. Удатпаанда арыг халаттарын сөлүй кеткилээш, кочалдарга чылыг сүт кудуп алган саанчылар инектерниң эмиглерин чуп, массажтаан, оон-моон сыгыр дээш үнер кажааны долгап.

Кажаанның бир ортузында бызаа ажаакчылары база-ла чай чок ажылдаан. Кижи бүрүзүнде-ле 40 бызаа бижыглаан. Оларны сүт-биле чемгерген, амданныг, чымчак көк сигенни каап бээр болду. Мария Леонова бо фермада хоочун бызаа ажаакчызы. Оон дуржулгазы байлак. Ынчангаш өске оорү чаш бызаанын ышкы ажаарын, чемгерерин Маша үгбейдан бо-ла айтырар. Бызаа ажаакчызы Григорий Оон бо чылын бедик коргузүглерни чедип алган. Ферма коллективи хонукта бызааларның дедилеп 450 грамм чедир немээрин чедип алырын хүлээвеген. Григорийниң азырааң бызаалары эрткен 11 айларда хонукта-ла 832 граммны немээн.

7 шак ажып туруда саанчы кыстар сагган сүүрүн хемчээп, улуг савааларже күдүл эгелеп-дилер. Хамыкты мурнай Зинаида Реодько чедип келди. 185 килограмм сүт сагган болду. Тамара Оюн 160 килограммны, ээрбек саанчылар шиитпири-биле 760 килограмм сүттү ол эрген дужаадылар.

— Кышкы үеде мал ажылының продукциязын будүрерин көвүдедир талазы-биле бүгү чуттуң социалистиг чарыжында киржир дугайында Туран сүт-бараан фермазының коллективиниң кыйгырыын бистиң фермаңның саанчылары, кадарчылары түүлдүгүүн хүлээп алган. Кышка белеткеливис багай эвес. Чем четчир. Хамык ужур чүгле бистиң боттарывыстан, ажылдаарывыстан хамаарыжыр —деп, Кара-Булуң сүт-бараан фермазының бригадири М. М. Махмутовтуң чугаазында кыштагларааштың эки эртериге бүзүрел сиңиккеп. Бригадирниң бүзүрели хоозун күзет эвес дээрзин эрткен айларның түңнелдери көргүзүп турар. Бызаадар доруктурар план чедишкининиг күүсеттинип турар. Ам үеде 218 бызаа оңча-меңээ доругуп турар. Сүт саарының болгаш садарывың чыл планын ферма күүсединкеп. Чыл эгезинде саанчыларның алган хүлээлгези улуг турган, ам ону күүседир дээш кижи бүгүдени улуг күжениишкин-биле ажылдап турар. Совхозтуң үш фермазындан Кара-Булуң фермазы социалистиг чарышка үргүлчү тиилеп келгеп.

Саанчылардан З. Реодько оон бир айларда бир инекке онаашпыр 3425 килограмм сүт саггаң. Оон ыбилейге тураскаадткан социалистиг хүлээлгези болза, бир инектен-ге 2500 литр сүттү сөөры.

— Хүлээлгемни декабрьның баштайгы он хонуунда күүсединип шиитпирлээн мен. Сөглээн сөске эң болур толээде, кошкаш дивейн, кызыл ажылдаар үжүрлүг деп билир мен —деп, Зинаида Сергеевнаның чугаазы ажыл-ишке эрес-кежээ, шиитпирлиг кижиниң бодазы, оон амыдыралының кол шынары.

Аныяк саанчы Тамара Семираңова ажылынга кызымак, чүткүлдүг. Ол бо чылын алган хүлээлгезин ам бээнге ажыр күүседипкеп. Бо чылын ол бир инекке онаашпыр 3 муң килограмм деп чуртайлыны ашкан. Оон ажы Тамара Оюн-база 3 муңче чоокшулаан.

— Фермаңның инектериниң хөй нуруузу укталыг инектер. Оларның продуктуузу бедик болбайн аан. Ынчалаа-даа кол чүве—кижилерде, оларның ажыл-ишчи холдарында. Инекти эки чемгерер, оон ажы-чанын өөренир, тарын боозадылганы шын организастаар, оларның бызаалар үезинде база тавыштырары чугула. Бистиң коллектив бо негелделерни күүсединп турарындан көргүзүглер эртеп чыдып хамаарышкан үезинде бедээн. Оон мындый ферма-да бижыг сагыла-чурумнуг, туруш коллектив турустуунган. Ол база ажылга идепкелиг—деп, бригадирниң чугаалаары черле чөп.

М. ДУЛУШ.

Чуруктар: «Межегейниң» мурнакчы саанчыларының бригазы комсомолчу Т. Семираңова-дыр.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ТЕХНИКА, СЕПТЕЛГЕ, МЕХАНИЗАТОР

1973 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНГЕ

Чадаананың «Сельхозтехника» каттыжышкынының механизастазы отряды бо чылын эки ажылларны будүргеп. Чөөн-Хемчик биле Улуг-Хем районнарның шөлдеринде 30 муң тонна органиктиг чемишчидилгени сөөртүп чедиргеп, оон 25 муң тонналыын тарадып чаштырган, 4235 тонна минеральдыг чемишчидилгени токкен. Оон-биле кады ук отряттың механизаторлары 400 тонна савааны кыштагларда сөөртүп чедирип, 288 гектар черни күзүп андарган. Ынчангаш мехотряд чылда 65 муң рубльдин ажылдарын кылыр онаалдазын он айларда безин 78 муң рубль түңге чедиргеп.

Дээре көргүзүглерни Сайчат Дазар-оол, Куулар Майоол олар ышкаш тракторист-машинистер чедип алган. Оларның кижи бүрүзү тус-тузунда чымчак черге шилчидерге 538 болгаш 619 гектар черни андарган.

Амгы үеде тракторларның чамдыкы СЭКП-ниң XXII съездини аттыг совхозта савааң сөөртүп, чамдык механизаторлар часкы хөвү ажылдарынга колхозтар, совхозтарның техникаларын белеткээринге кирижип турар.

И. ОЛДЫРЕВ.

• • •

ЧОЛААЧЫНЫҢ ЧЫМЫЖЫ

«Барлык» совхозтуң Хөнделеп салбырынга чеде бээрге оон конторазында мурнакчыларның самбыразы түүлеп көскү. Оларның аразында совхозтуң дуржулгалыг чолаачылы Х. Д. Байыр-оол база бар. Ол чолаачылаа-ла үр болуп турар. Хөнделеннің малчыннарынга янзы-бүрү чүүктү чедирип, оон чорбаан оруу чок. Ол бодунуң аныяк ооруң Ангыр-оол, Кошпай-оол олар-биле аразында чарыштыг ажылдап турар.

Хомушку Джитович херек апарганда, ылангыя күскү дүжүт ап турар өйде хөвү корайлыяре олурупкаш, план-хүлээлгезин үргүлчү ажыр күүседип чанчыккан. Бодунуң адилээн техникалыга камныы-биле, ажылынга кызымаа-биле чуртташтарынга ол хүндүткелдиг.

К. АЛДЫН-ООЛ.

• • •

ОН ДӨРТ ЧЫЛ ДАРГАННААН

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта трак холдугларның бирээзинге бо кижини хамаарыштырып турар, ыңдыг болбас аргажок. Д. Д. Чыртакпан төрээн колхозунга 14 чыл үдүртел чок дарганнаан, дуржулгалыг кижи. Амгы үеде ол көдээ ажылагый кожуг машиналарының септелгезин чорудуп турар.

Колхоз будүрүлгелиниң хоочуну бо хүннерде улуг-нормалын 150 хуудан кудулаттайн, ажылды эки шынардыг кылып турар. Оон чүткүлдүг күш-ажылын колхоз баштаар чери каш удаа ортектиг белектер-биле демдеглээн.

О. САЙЫН.

• • •

ОЛАР КҮЧҮЛҮГ ТРАКТОРНУ БАШКАРАР

Тараалап «Тиилелге» совхозтуң тарылга молуүте хергелээр машина-техниканы ковудаан. Күчүлүг чаа техниканы башкарар механизатор кадрларны чүгле четчелээр эвес, а оларның мергежилин бедидеринче ажыл-агыйда улуг сагыш салып турар.

Бистиң республикада чаа каступ келген күчүлүг «К-700» маркалыг трактору башкарарынга өөренир-биле сонуос 10 механизаторну Минусинскиниң № 2 көдээ профтехучилищезинче аткарган. Оларның аразында республикада безин ат-алдары алгып бар чыдар механизаторлар бар: чижээ, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Монгуш Хүреш-оол, мурнакчы комсомолчу механизатор Ооржак Май-оол, Ооржак Кызыл-оол болгаш өскелер-даа. Олар үш ай дургузунда чаа техниканы башкарарының онзагай арталарынга өөренип алган эп келирлер.

О. ОТТУК-ООЛ.

ДҮЖҮТТҮ КҮСТЕН ЭГЕЛЕП ӨСТҮРЕР

1973 чылда тараны болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын будүрерин база белеткээрин көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын Сонгу Осетиянның колхозтары болгаш совхозтарында, бригадаларында болгаш звеноларында калбаа-биле чугаалажып көрүп турар. Республиканың тараажылары Кубаньның ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин чүүлдүзүнүп, деткиишаан, чер ажылының бедик культуразы дээш, гектар бүрүзүнүң дүжүдүүн бедиири дээш калбак ажылче кириипкеннер.

— Чаа беш чылда база-ла оон мурнунда ышкаш тараа будүрерин көвүдедиринче онза кичээнгей салыр апаар бис — деп, СЭТА-ның корреспондентизинге «Кызыл Кизлар» колхозтуң кол агроному Г. Шамурзаев чугаалаан.— Бистер салынган сорулгаларга боттарывыстың салыышкынывысты база кииреринче чүткүп турар улус бис.

Бо чылын бистиң шөлдеривистен күзүн чажар тараның республикада эң чаагай дүжүдүн — гектардан-на 83 центнерни ажаап алганывыска чоргаарланып турар бис.

Дүжүтту күстен эгелеп өстүрер херек деп улустуң чугаазы бир болгай. Ынчангаш бистиң механизаторларывыс күзүн чажар культуралар тарыыр шөлдерни чогуур үезинде белеткеп алганнар. Ол бүгү—3246 гектар черде—кызылтастың «Кавказ», «Аврора», «Безостая-1» дээр бедик продуктулуг сорттарын чажып тараан бис. Ындыг үрезиннер-биле чергелештир минеральдыг чемишчидилгелерни база тескен. Осетияга эрткен күзүн кандалаашкынныг болганын барымдаалаан, бистер шөлдерни суггарарынче улуг кичээнгей салган бис.

Ол ышкаш чазын чажар тараның бедик дүжүдүн өстүрүнге база белеткенип турар бис. Аңгыс черлерни агротехника талазы-биле эң таарымчалыг хүүсавада андырган. Кыш дургузунда бир гектар черге-де 35 тонна органиктиг чемишчидилгени төгөр деп бодап турар бис.

Вьетнам черде ааратанзыг үүлгедиглерни соксадыр!

ВДР-ниң чазааның болгаш МВР-ниң Революстуг Түр чазааның вьетнам айтырыгны тайбың ёзу-биле шиитпирлээр сорулга-биле кылган боттуг болгаш үре-түңнелдиг күжениишкиннеринге совет кижилер чалбыыштыг байырны чедирип турарлар. ВДР-ниң болгаш АКШ-тың чазактарының төлөөлекчилериниң аразында дайынны соксадыр болгаш Вьетнамга тайбыкны катап тургузар дугайында дугуржулга чедип алдынган дээрзин совет улус сеткил ханыышкынныбиле чүүлдүгүнүп дыңнаанар. Ол дугуржулгага чогуур хуусаазында ат салынар болгаш Вьетнамның каржа-качыгдаалыг черинге күзенчиг тайбың тургустунар боор деп делегейниң улустары идеген турганнар. Ынчалаа-даа ындыг идегел херек кырынга боттанмайн барган. АКШ-тың чазаа бодунуу алган хүлээлгезинге удур ол дугуржулгага ат салырын ускеш, янзы-бүрү чылдагааннар тыртып, Вьетнамда агрессия дайынны узамдыктырарының политиказын үргүлчүлеп турар.

Хосталгага ынакшылдыг вьетнам улуска удур америк агрессиязын соксадырын тайбының совет талдакчыларын шиитпирлин-биле негеп тур деп, Тайбың камгалалының совет комитединиң медеглелинде чугаалап турар. АКШ болза шынныг үнүүн кыйгырының дыңнаар болгаш дайынны соксадыр база Вьетнамга тайбыкны катап тургузар дугайында дугуржулгага деп-дораан адын салыр ужурлуг.

Ол ышкаш ВЦСПС, ВЛКСМ ТК, ССРЭ-ниң АОК-зы болгаш ССРЭ-ниң студентилер чөвүзелди, Вьетнамны деткиринин Совет комитеди база ВДР-ниң чазааның болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг Түр чазааның боттуг туружун болгаш чагай күзелсоруун деткип, чүүлдүгүнгеп медеглелдерни кылгылаан. Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыкны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салыры Каттышкан Штаттарның буруузу-биле мынчага чедир соңгаарлаттынып келгенни совет хой-ниити ханы киленээшкин-биле шиитпирлиг буруу шаап көрүп турар деп, Вьетнамны деткиринин комитединиң медеглелинде чугаалап турар.

(СЭТА).

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНДА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязы боор деп турары-биле холбаштыр декабрь 6-да депутат С. Н. Сабанеевтиң даргалаашкыны-биле Россия Федерациязының Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының болгаш адырлар аайы-биле комиссияларның төлөөлекчилериниң, Аныяктар херээниң талазы-биле болгаш Бойдус камгалалының талазы-биле комиссияларының каттыскан хуралы боор эрткен. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрүлелиниң даргазы К. М. Герасимовтуң 1973 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринің күрүне планының төлевилелиниң дугайында, РСФСР-ниң сан министри И. И. Фадеевтиң 1973 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында болган 1971 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерин депутаттар дыңнап, чугаалашканнар.

План-бюджет комиссиязының даргазының оралакчызы Л. А. Борисовтуң улус ажыл-агый планын, күрүне бюджедин болгаш бюджеттиг күүселдезинин дугайында отчёттуу башкы чугаалажы көөрде, План-бюджет комиссиязының болгаш адырлар аайы-биле комиссияларның төлөөлекчилериниң, Аныяктар херектериниң талазы-биле болгаш Бойдус камгалалының талазы-биле комиссияларының ажылдаар корум-чуруумунуң дугайында дыңнадылын база чугаалашкан.

Планның болгаш бюджеттиң төлевилелдериниң чогуур чүүдерни башкай чугаалажып көөрү-биле каттыскан он ийи белеткел комиссияларын тургускан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. Н. Нешков, РСФСР-ниң министерстволарының болган вемомстволарының удуртукчулары, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң харылзалгалыг ажылдакчылары хуралга киришкеннер.

Ол-ла үн белеткел комиссияларының шупгузунуң хуралы болган. 1973 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринің Күрүне планының, 1973 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң болгаш 1971 чылдың бюджединиң күүселдезинин дугайында отчёттуу ол хуралдарда чугаалажып көрүп эгелээн.

(СЭТА).

Парторганизацияларда

отчёттар болгаш соңгулдаалар

ЧҮҮ ДЭЭШ ШҮГҮМЧҮЛЭЭНИЛ?

«Шекпээр» совхозтуң Бичe-Тей салбырында партия эге организациязының үүдүнде 65 коммунистер бар. Чангыс сес-биле чугаалаарга, совхоз бүдүрүлгезинге аныы-бүрү адырдарын башкарып чорударының штабы-мында туруп турар. Партбюро отчёттуг үеним дургузунда ниитиниң малының баш санын өстүрер болгаш ооң продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш совхоз ажылчыларының күжүм мобилизастаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган.

Юбилейдиг чылдың үшкү кварталында дээре түннелдиг болганы дээш Бичe-Тей салбырында хойжу бригаданың коллективинге СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомуның шилчиир Кызыл тугун хевээр арттырган. Боттарынга даалырган ажыл-херектеринге хойжулар Ооржак Седип, Күүдер Солунам, саанчылар Раиса Монгуш, Саая Көк-кыс, чылгычы Монгуш Демир-оол, инек кадарчызы Ламажап Идээжап болганы бызаа ажаакчызы Ооржак Саржат олар эки түннелдерни чедип алганын отчёт-соңгулдалыг хуралга демдегдээн.

Партия эге организациязының отчёт илеткелин партбюро кежигүнү эш Куулар Калдар-оол кылган. Илеткелчи партияның иштики ажылын, ылангыя партийжи организаторы болгаш политмассалыг ажылдар, совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң авангардчы ролүнүң дугайын ыңгайлыг-биле чугаалаан. Ол ышкаш совхоз директорунуң илеткели хевирлиг хей-де чүрагайлар адап эгелээн.

Ужуру чүл дээрге, отчёт-соңгулдалыг хуралды баш бүрүнгаар белеткээрин багай организастаан. Илеткелдиң төлевилелин партбюронуң хуралынга чугаалашпаан болгаш парткомнуң а ол хуралды эртирерин харылаар ужурлуг СЭКП райкомунуң төлээзининг талазындан илеткелчи эш Куулар Калдар-оолга кошкак дузалашканнар. Отчёт-соңгулдалыг хуралга Ак, Баян-Колдан билиримес чылдагаан-биле 11 ки-ши келбээннер, олардың арасында кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы С. Төгүс-оол база бар.

Коммунистер Борбак-оол, Сыгыр, Тюнгар партия хуралдарынга келбейн баргылаар. Совхоз бүдүрүлгезинге олардың авангардчы ролүн чугаалаваска, хуралга келбес болганда партия эге организациязының амыдыралындан хоорук коммунистер-дир.

Илеткел соонда партбюроның ажылының дугайында саналонадар эгелээр ужурлуг апарган. Дарга туруп келгеш — Кымда саналы барыл? — дээрге залда коммунистер элээн каш минуталар иштинде ыыт чок олурганнар.

Даргалакчы, совхозта партком секретары эш В. Монгуш «Ыыттавас, болганда, ам канчаар, шуут оналар апаар-дыр» дээш, бир дугаарында Монгуш Минчаага сөс берген. Моон ап көөрге, партия хуралдарынга принципиалдыг айтырыглар шиитпирлээрингe чамдык коммунистерниң идепкейлиг киришпээни тодаргайдыр. Серен Саая, Монгуш Чамзат-оол, Монгуш Доржу, Монгуш Минчаа, Ооржак Бур-Сеspн дээн ышкаш барык-ла хуралдар санында албан санал бээр коммунистер бар.

Хуралга санал берген коммунистер М. Доржу, М. Минчаа, М. Чамзат-оол, Сарыглар болгаш райкүүском даргазы С. Т. Амырбит отчёттуг үеним дургузунда партбюро, ооң секретары турган, мыйыстыг бода мал бригадири эш Ооржак Кан-оол мал ажылынга партийжи удуртулганы кошкак чорудуп келген дээш шүгүмчүлээннер. Партком секретары эш В. Монгуш санал бергеш, коммунистерниң сагыыга-чүрүмүнүң дугайын, ылангыя чамдык коммунистер Сарыглар Мандан, Монгуш Долгар дээш ооң-даа өскелер кежигүн дадывырын 3—4 айлар, харын-даа 5 айлар дургузунда хавыртпайн, партия Уставының негелдезин күүсетпейн турар фактыларны чугаалаан.

«1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-Эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докталын амыдыралга боттандырбышаан, мал ажылынга партийжи удуртулганы сайзырангайжыдар талазы-биле тодаргай-хемчегнер алырын партия эге организациязының бюрозунуң чага составында отчёт-соңгулдалыг хурал хүлээткен.

ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

Көдээ Советтерде

Корум-чурум үлегерлиг апарган

Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал кодээ Советиниң бө чылдың февральда тургустунган. Бо кыска үеним дургузунда Совет организастыг ажылын эки тургузуп, чон ортузунга кижизидилге ажылын күштелдиргенинiң түңнелинде бодунуң девискээринге, ылаңгыя Ийи-Тал суурга хөй-ниитиниң корум-чурумун шыңгыы сагыырын чедип алган. Аңаа бирги эзлчегде суурда хөй-ниити организациялары — партия, профзвилел, херээженнер, комсомол организациялары идепкейлиг киришип, таарышпас чоруктарны болдурбас дээш баш удур хемчегларни чорудуп келгени-биле суур корум-чурум талазы-биле районда үлегерлиг апарган.

Көдээ Советтиң күүсенчи комитединиң СЭКП өбкомунуң женгүнү Василий Степанович ЛАМАЖАП удуртуп турар. Бо чуруктa суурнуң хөй-ниити удуртукчулары чыглып алган, эзлчеглиг айтырыгларын чугаалажып турарын көргүсмен.

Солагай талазындан — көдээ Совет депутады Санчат Сандан-Дорму, комсомол организациязының секретары Лора Дүң, улусчу дружина командири тракторист Кызыл-оол Сат, Жданов аттыг совхозтуң Ийи-Тал салбырының эргеленчизи Монгуш Кувиснаал, көдээ Совет даргазы Василий Ламажап, арагалаашкын-биле демисеммир комиссиязының даргазы медпункт эргеленчизи Валентина Кыргыс болгаш партия эге организациязының секретары Кувазамап Дордум.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

ЁЗУЛУГ ЭЗЛЕР

Күрүненiң эргелеп-башкарарының системазында ажылчы чоннарның көдээ Советтери чугула черни эзлеп турар. Оларның ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны — чер-черде ажыл-агыйны удуртуру, социал-культура тургузуушкунунуң планнарын күүседири дээш харыысалгалыг болдуру. Ынчап кээрге көдээ черниң ёзулуг эзлери Советтер болур. Оларның харылавас, кириишпес айтырыы-даа чок. Чоннуң амыдырал хандырыгазын эжиидери, суурларның чаагайжыдыгазы, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези, хөй-ниитиниң корум-чурумун хандырары дээш, кылыр ажыл-ла хөй. Ол бүгү эргени Советтерге бистиң чуртувустуң Үндезин хоойлузу — ССРЭ-нин Конституциязында бижээн. Бистиң Чааты көдээ Совединиң бодунуң ажыл-чорудулгазынга Хоойлуда көрдүнген бүгү чүүдерни ажыл-чорудулгага удуртулга болдуруп турар.

Көдээ Советтиң 25 депутаттары ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында, культура албан черлеринде ажыллап турар, оларның 15-и Жданов аттыг совхозтуң малчыннары, тараажылары, механизаторлары. Депутаттарның ынчаар хураттынганы көдээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир чорукка эки салдарны чедирген. Олар боттарының шалыпчы ажыл-ижи, организакчы, эвилелдекчи чоруу-биле өскелерни ‘соруктуг ажылче хей-аът киирип турар. Индыларга саанчы Валентина Борбак-Кара, инек кадарчызы Эрес-оол Чамзы, тракторист Кызыл-оол Артына, чолаачы Шивит Самбуу хамаарыр.

Совхоз күрүненiң планның даалгаларын күүседиринге бүгү ажылдакчылар төлептиг улуун кииргин дээш Советтиң күүскому организас-массалыг ажылды калбартып, хөй-ниитиниң өске-даа организациялары-биле чаңгыс деминг ажылдап турары-биле ажыл-агый чамдык эки түннелдерни чедип алган. Шлаңгыя эът, сүт садарының чыл планын күүседиринiң кырында келген бис.

Чодураа суурда Культура бажыны чоннуң культурлуг негелделерин хандырар соруглазын үеним негелдезинге дүүштүр тургузарын, уруглар яслизининг ажылдакчылары чаштарны доруктурарынга сагыш човангыр, кызымак болурунче улуг кичээнгейни салып келген бис. Бо чылын суур чаагайжыдыгазының айтырыгларын шиитпирлээр дээш депутаттар эвээш эвес ажылың чорутканы-биле, ооң үретүннели багай эвес болган.

Чоннуң амыдырал хандырыгазы дээрге, кижилерниң ажылдаарынга база чугула салдарлыг, бирги черге-нiң айтырыы. Бо чылын 5 чурттала бажының, чүнар-бажыңны болгаш ниитиниң күүүн ажыглалга киирген.

Көдээ Советтиң сессияларыга, күүскомунга хүннүң чугула айтырыглары — дүжүт ажаап алышкыны, кыштаглаашкын болгаш өске-даа ниитиниң бүдүрүлгезиниң сайзыралыынче угланган чүүдерни чугаалажып, аңаа совхоз директорунуң, ооң кол специалистериниң илеткелдерни ап келген.

Көдээ Советтиң, ооң күүскомунуң организакчы ажылының дээштиң көдээ депутаттарының идепкейинден, активчилеринден кол хамаарыр. Оны Советтиң комиссияларын замчыштыр чорудуп турган чедип ап турар бис.

Амгы үеде бисте кол соруга — кыштың хүр ажып, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрининг талазы-биле мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжына киржип, малдың баш санын өстүрер, чаш толду мениң алыр дээш ажылдаарывыс болур.

В. ТОНДУВАЙ,
Улуг-Хем районнуң Чааты көдээ Советиниң даргазы.

СИБИРЬНИҢ ЭРТЕМИ — ССРЭ-НИҢ 50 ЧЫЛЫНГА

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Кыдыкы Соңгу чүктүң көдээ ажыл-агый талазы-биле эртем албан черлериниң болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылдакчыларының үшкү төвүлел хуралы болуп эрткен. Орта шупту 1026 кижи кириишкен. 11 секцияга 253 илеткел база эртем медээлерин дыңнаан. Хүндүс кылган 6 илеткелди чугаалажырынга Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң барык бүгү көдээ ажыл-агый эртем албан черлериниң болгаш дээди өөредилге черлериниң, ССРЭ-нин Эртемнер академиязының Сибирь салбырының элээн каш институттарының төлээлекчилери, Москваның, Ленинградтың база өске-даа хоорайларның эртемденнери, область, край база төп организациялардың удуртур ажылдакчылары кириишкен.

Совет Эвилелиниң 50 чыл ооңнуң болгаш Сибирьниң база Ыраккы Чөөн чүктүң көдээ ажыл-агыйнын улам ынай хогжудер талазы-биле эртемнин сорулгаларының дугайында илеткелди Бүгү-эвилелдиң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң Сибирь салбырының президиумунуң даргазы академик И. У. Синягин кылган. Сибирьниң кыдыг черлериниң, ылаңгыя Бурятияда, Тывада, Кыдыкы Соңгу чүкте, Якутияда көдээ ажыл-агый эртемининг хогжулезинге илеткелчи тодаргай доктааган. Ол автономнуг республикаларда, областарда, национал округтарда эртем болза хүн келген түдүм-на улам хогжүп, бүдүрүкчү күш апарганын академик айыткаш, ооң ачызында ол черлерниң улустары үлетпүр, көдээ ажыл-агый, культурага бөгүн онза улуг чедиишкиннерни чедип алган деп чугаалаан.

Национал айтырымның ленинчи теориязы политиктиг база экономиктиг чаартылгаларга бир үндезин болуп турар дээрзин илеткелде айыткан. Черни калбаа-биле мелиорастаарының, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинiң химизастаарының, мал фермаларын комплекстиг механизастаарының ачызында көдээ ажыл-агыйны интенсификастаарының темпизин дүргедедири чугула үзүүр-дүзелиг.

Оске илеткелдер көдээ, ыяш ажыл-агыйларының чугула айтырыгларын шиитпирлээрининг методологиязынга эртем ёзугаар шинчилелдиң аргалазының организакчы бирозунуң мурнунга Сибирьниң гидротехника биле мелиорация талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң (Красноярск хоорай) чанынга Тыва АССР-ниң кол-кол хөрөө-климаттыг зоналарын киириштирбишаан, черни мелиорастаар талазы-биле дузалал пунктузун тургузарын дилээн бис.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери бүгү-ле секцияларның ажылын түннеп турар делегеренгей доктаалы хүлээп алган. Республиканың мелиоративтиг фондузун калбартыр сорулга-биле Тыва АССР-ниң чер куралвырларын шинчилел агелээрин ол хуралдың доктаалынга айыткааны ооруңчүг. База ол ышкаш Сибирьниң гидротехника болгаш мелиорация эртем-шинчилел институдунуң албан черин Тывага тургузар деп ыпда айтып турар.

Үшкү чөвүлел хурал Сибирьнин, Ыраккы Чөөн чүктүң көдээ ажыл-агый эртемденнерин ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 50 чыл болур ооң төлептиг уткуурунче, тоскү беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринге көдээ ажыл-шинчилерге дээштиг дузаны чедиреринче кыйгырган.

В. НАЗЫН-ООЛ.

Көдээ ажыл-агый дружжуга станциязының директорунуң эртем талазы-биле орлакчызы.

Пленумга чугаалашкан

Чоокта чаа «Билиг» ниитилелиниң Улуг-Хем район организациязының пленуму болуп эрткен. Аңаа эрткен тос айларда чоруткан ажылдың дугайында илеткелди ооң башкар черниң даргазы А. Д. Голсов кылган.

«ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң Докталы үгенниинден бээр бистиң лекторларывыс боттарының ажылын экижидер, лекция пропагандазывың тематиказын калбартыр дээш тодаргай ажылдарны чоруткаын демдеглеттинген. Чыл эгезинден бээр районга 914 лекция номчуттунган, ол чугула херекке. Чаа-Хөлде, Баян-Колда «Билиг» ниитилелиниң организациялары көскү рольду ойнаан. Районнуң лекторлары Д. Дамба, Н. Кылын-оол, Д. Дутур-Серен, В. Китайжи болгаш өскелер-даа чон ортузунга лекцияларны, илеткелдерни доктаамал номчуп турарлар.

Ниитилел-политиктиг тематиказа хамаарышкан, бистиң чуртувустуң улустарының төөгүзүмге, эртеминг коммунизмге база өске-даа айтырыгларга лекциялар хөй номчуттунуп турарын демдеглээри чугула. «ССРЭ-нин тургустунганының 50 чылы», «СЭКП-нин XXIV съездизин — совет улустуң материалдыг чаагай эмдыралын белидериниң сорулгаларының дугайында», «Акы-дүүма өгбүледе», «Тываның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезин» дээш өске-даа темаларга лекциялар хөй номчуттунган.

«Билиг» ниитилелиниң организациялары лекция номчуурубиле кызыгаарлаттынмайн, массалыг пропагандаңың аңгыжангы хевирлерни ажыглап, тематиктиг кежээлер, аас журналдары, кино болгаш радиолекторийлер, хоочун салгалдың кижилери-биле ужурашышкынар дээш ооң-даа өске хемчегларни боттандырып турар. Лекция пропагандазының үеним болгаш чыл-агыйның эзчеглиг сорулгалары-биле холбаштырып турар черлерде күрүне планының белиткеи хүлээлгелерни чедиишкиннiг күүсеттиниң турарын районнуң мурнакчы ажыл-агыйларының дүжүлгазы бадыткап турар.

Ынчаар болза-даа чамдык черлерде партия организацияларының идеологтуг ажылдың кол участогу болур лекция пропагандазынче чогуур кичээнгей салбайн турарын пленумдан демдеглээн. Чижээ, «Куш-ажылдың хостуу» совхозта, «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыг-Үзүү, Иштии-Хем салбырларында, «Ак-Туруг» совхозта «Билиг» ниитилелиниң кежигүннериниң номчуп турарлар лекциялары кончуг эгээн, тематиказы кызыы болуп артпышаан. Байдал ындыг турда лекция пропагандазының массалыын, дээштиин чедип алыры берге. Район организацияларының удуртукчулары эштер С. Прудников (амыдырал хандырылга комбинады), А. Данилов (автоажыл-агый черi), И. Гредин (№ 586 мехколонна), П. Моисеев («Сельхозтехника» салбыры) олар чон ортузунга лекция, илеткелдерни ховар кылып турарлар.

Д. АРАКЧАА.

Ада-иелер чөвүлешкен

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң клубунга ада-иелер чыглып келгенивер. Ийме ортумак школаның чанында төрээдер комитединиң даргазы Мадина Иопсановна Монгуш отчёттуг үеде кылып чорутkан ажылларының талазы-биле илеткел кылган, комитеттиң өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны бедик деңгеезге тургузар ёзугаар боттуг ажылдарны чорутканын демдеглээн. Ол ышкаш эрткен үеде ада-иелерниң ниити хуралдың 6 удаа өртиргеи болгаш өөредилгеи кошкак, чуруму багай өөренiкчилерниң ада-иелери-биле комитет харылажып, өөренiкчиниң чогуур үезинде оттиннеринге дузалап келген ёзугаын илеткелчи чугаалаан.

Ийме ортумак школаның башкылары Ондар Салбак-Кара, Монгуш Шаалый, Монгуш Сыгыр-оол болгаш колхозта партком секретары Хөлдыг Опал-оол, Ийме ортумак школаның директору А. Ондар болгаш өскелер-даа группалар кижизидилгезинге хамаарыштыр ада-иелерге сүме саналдарын ажылында байлак дуржулгазынга дүүштүүр тодаргай чижектер-биле өөрүгүүп турган чугаалаваннар. Саналберген ада-иелер «Школаның үүгө» деп мурнуку чылдарда неделя санында үнүп турган хана солуунну катап чугаазарын саналдаавнар.

Хурал соонда солуун концерт болган.

А. ОНДАР.

ЛАТВИЯ, ССР. Латвиянның мал ажылының болгаш ветеринариянның эртем-шинчилел институдунуң Сигулдада дургузулга-бүдүрүлге лабораториязы көдээ ажыл-агый малдарының аарыгларын болдурбас болгаш эмнээр чаа препараттарны болгаш эм чүүдерни тургузары-биле ажылдап турар. Сигулдадан ындыг эм чүүлдерин Балтий кыдының республикаларының ажыл-агыйларынче, Украинаже, Белоруссияже, Россия Федерациязының дыка хөй областарынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: инженер-химиктер Дайла Кристынь, Наталия Смопец болгаш лаборант Аусма Цируле олар чаа торуттунген хаван оолларын вартпас будумелдя кылып турлаар.

Ж. ГРАУБИЦАНЫҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Хой ажылында чугула айтырыг

ДҮККҮР ХОЙЛАР ӨСТҮРҮП ТУР БИС

Бистиң колхоз бөдүүн дүктүг хой ажылынче шилчилгени боттандырып турар. Түс черниң кара-баштыг хөю дөрт чыл бурунгаар 370 баш турган. Торуун хой бурузунуң деңзии 45—50 килограмм чедип, бирээзиилеп-не 2,0—2,2 килограмм дүктүг ап болур. Кыштың берге байлалдарын ол уксаанның хойлары шыламык эрттирер. Ынчалза-даа ол хойнуң дүгүнде күргаг, олуг дүк ковей. Ол ышкаш ооң тас болур. 1969 чылда Туркменияның сарадка уксаалыг кошкарларын түс черниң хөюнга эдериштирери-биле колхоз алган. Биске чаа уксаалыдыга ажылының эгези ынчан салынганы ол. Ол ажылды Эртемнер Академиязының Сибирь салбырының эртем ажылдакчылары чорудуп турган. Бистиң түскай эртемниглеривис шылаар шаа-биле дузалашкан. Сарадка уксаалыг хойнуң дүгү элбек, кирииг деңзии аар, ооңде дүгү хой.

Чартык бөдүүн дүктүг авыг сарадка уксаалыг торуун хойдан 3,2 кг., кошкарлардан 3,7 килограммны ап болур. Ол дээрге тыва уксаалыг хойнуң бөзиниден оранчок хой дээрзи билдингир. Баштайгы эдержилгенин түннелиинде 1970 чылга 500 хайнак хураганнарны алган бис. Оон соонда ийи чылда катай санаарга 3200 баш хураган немешкен. Хайнак хураган торуттүнерде-ле садык-шыырак, шыламык болуруун, иезин ээп турар үезинде кончуг түргеи өзерин көрдүвүс. Бир хураган 700 грамм хире дүк бөөр, ол дээрге түс черниң хураганындан чүс грамм хөй. Бүдүн чартык харлыг иртчигештер база-ла тыва уксаалыг иртерден 300 грамм хөй дүктүг ийикпе, азы 2,5 килограммны бирээзи-ле бөөр. Түс чер уксаалыг хой-биле саралжа кошкарның ооллары ол хайнак хураганнарның дүгүнүн шынары эки, узун (30 см чедир), чымчак, быжыг болгаш чөптү хей болган. Дүк бүдүрерин көвүдедир арганы бо бүгү берип болурун эскербес аргажок. Бол сорулга колхозка чаа уксаалыг, шыламык коданнарны көвүдедири болур. Хойжу Шимет Хамаатының ындыг коданында хойларның бирээзи-ле 2,9 килограмм дүктүг берген. Ол дээрге, эки көргүзүг-дүр.

Хайнак хураганнар торуттүнүп турда, ооң ак сарыг, хүрен азы ак болгулаар. Ынчалза-даа бир чыл иштинде дүгүнүн ону оскерлип, чаңгыс аай апаар. ол база эки шынар-дыр. Оон ангында чартык нарын дүктүг хойга бодаарга, чаа уксаанын хою шыламык чүве болганда, соолгу чылдарда торуун чүс хойга онаалтыр колхозтуң алган хураганы көвүдеп турар. Чаш толдуп олуп хораары үшдерт катап кызырылган. Бо база-ла дүк бүдүрерин көвүдедиринге таарымчалыг курлавыр болур.

Колхоз күрүнеге дүк сагар планын 1970 чылда күүсетсе-даа, дараазында ийи чылда күүсетпээн. Моон кол чылдагааны кыргылда кампаниязын багай организастап, чидириглиг кыргып турганывыста. Оон ангында дааа ажаалданын, суггарылганын четпезин база киришпээр апаар. Уксаазы эжиттинген кодаларның саны база ам-даа эвээш.

Чорудуп эгелээн ажылывысты шулдургу үзамчылаш, хойнуң ажаалда-тежээлдезин, кыргылдазын зоотехниктиг чурумнар ёзугаар чорудар болзувусса, дүк алырын чоорту көвүдедир аргалар бисте бар. Ажылды ынчаар организастаардаа бис.

«Шын» солуунуң көдуруп турары бо чугула айтырыгга хамаарыштыр бистиң колхозтуң ажылымдан чамдык чүүлдерни бижидим. Өске ажыл-агыйларда байдал ыңгайында эштерниң чүүлдерин номчуурун күзенчиг-дир.

Б. ДААК-ХӨӨ,
«Ак-Эрик» колхозтуң кол зоотехниги.

Тес-Хем район.

КОРГУШ ЧОК МАЛЧЫН

Ак хар-биле шыпшыган дөнгелчик тейлерни эрте халында бээривиске, ыйгыл черде кыштаг тур. Ынаар углаттывыс. Чазык арыннын, хоректээш тон кеткен, кижи ортузунда ажа берген кижи амырлыг-биле бистиг уткувушаан, бо-ла ыяыче чалады. Танышпас улус танывыл, сүттүг шайны таваар аартап олурувуста, аравыска чугаа хөрлээлеп-ле эгеледи. Бажыңның ээзи «Саян» совхозтуң № 3 Сесерлиг салбырының малчыларының бирээзи Салчак Дылбаевич Коцаа болду.

— Малчын кыштаглаашкынга кайы хире белеткенген ирги? — деп, оон сонуурган айтырдывыс.

— Бо чылын 508 иртти хүрээп алган кижи мен. Оон кыштанга ам 250 хире иттерим белеер боор. Малчын кижиге эң харымсалгалыг, берге ужсоок кыш. Аңаа баш удур ыяк белеткендим. Кажаларны болгаш чурттап орар башкыларны чылыглап алгыладым. Оттуглар ыяш, хомүр-даш дүжүргүвеге. Сугну совхозтуң сут сөөргүр машиналары доктаамал экижеп турар. Сигеп, силос болгаш концентраттыг чемнер-биле бистиг совхоз богай эвес хандырып турар. Кыштаглаашкынга баш удур белеткенир чорук малчыныарның чеднишкининг ажылының бир үндезинив ол болуур дээрзин 12 чыл дургузунда хойлжулап келген аргадуржулгам бадыткап турар ийин—деп, ол чугаалады.

Чугаалажып ора номнар, солуннар деген каан стол кырындан бир-ле дириг амытанның дижин тып алдым.

— Бо кандыг аднын дижи боор?—деп, малчындан сонуурган айтырдывыс.

— Оо! Ол бе? Ол дээрге, мээң «куспактажып», «чопкуп» турган адыымның азыы ышкажыл. Ол коргунчуг хүнүү утпас дээш, ону шыгжап чоруур кижи мен.

Малчының бо чугаазын ыңнаан, аңаа бүзүреведим. Ынаа-ла баштактанып олурарый ол-дур ийин моон деп бодадым.

— Ол канчап «куспактажып» турганыңар, ол харын солун чүве эвеспе. ол дугайын хөреп көрүңерем—деп, кадарчыдан диледим. Шыван-ла адыг-биле кавчаар тутчуп турганын ол хөреп берди.

Күс турган. Малчын Коңаа Баян-Колдуң Дөргүнге күзеп турган. Бир-ле күскү хүн ол сигеп бөлер дээш аймыр, дырбажын белеткеп каапп, өөнге шайлап орда, аалының үстүү талазында боо ыңы улайлай чаңгыланы берген. Ону дыңнаан, ол дораан-на бооаун сегионып алган. Кожа-кожа аалдардан «Адыг чазыйлаан, аалдарның мал-маганын амыратпастаан» деп чугаа оон сагыжынга кире хонуп келген. Боо даажы үнген чер — оон дуцмазы Салчак Күдеректиң ээлы болган. Ол ынаар маңнапкан.

Коңаа бир шыргай харагланы эртип келирге, бодундан үш-ле метр хире черде канчаар-даа ажок улуг адыг сыгыр карактарын хере көрүпкен, олче халлырынга белеткеки берген бо турган. Малчының бажының дүгү адыш кылынган. Хамык үжүр девидеп болбас. Ол дүрген-не бооаун олче шыгаап чаза тудупкан. Адыг олурга дүшкен, каларчы база катап боолаан. Мажаалай тура халаап ыттарга ойлаттыргаш, Кадбак-Кирже караш дээп. Малчын оон соондан сыгыр октуун октавышаан сүрүпкен. Адыг аксаңнавышаан, Улуг-Күзегге келгеш, балыглавган черинин аарыырындан чүве иймкпе азы сүрген кижиин маңаавы ол чүве иймкпе ыырыш харагап артында чаштынып олурупкан. Кадарчының ыттары олче халдап эгелээнивер. Ыттарның бирээзи адыгның күштүг часкаашкынынга таварышкаш ынаар-ла «ыы-сыызы»-биле караш кылынган. Ол үеде кадарчы мажаалайны үш улай боозаптарга, ам-на харын оозу черже ушкан дыт дег, калбап дээн. «Коңчуг чазыйлаан кулугурну ам-на ужуруп алдым эвеспе» деп бодал-биле олчазынга чоокшулап көөрге, хөнертен оозу бут кырынга туруп алган бо халып кээп-тир. Кадарчы бо удаада оон күштүг дажаанындан үш метр хире черге кээп дүшкен. Адыг олче база катап шурап көөр орта, Коңаның Шарик деп ыды оон балдырындан апкан. Хорадаан адыг ыттың хойау сывыра каапнаш, бо-ла келген. Малчын бар-ла күжүн чыгаш, ону ийи холдан барып шашкан. Адыг буттарын соора бапып алганындан азы балыглануш кажаалары тударынга ажыглаар ыяштарны чазап кылыр. Хырбалап турган кылып каан ыңдыг ыяш кезектерден күш кажааларын эптеп, тударга дурген болгаш эптиг-даа деп чүвени практика көргүскен. Ол демир-бетондан дыка чиик болганда көдээ черлерже сөөртүп чедирери база шалыпкын болуур.

Чаа цех күш кажаалары кылыр түскай кезектерни ыяштыг болбаазырадып, чазаанындан үнер хирээнди болгаш чоңгуудан кылып үндүрер.

Нелидовонуң ол чаа цехи обласка күш азырап, өстүрер улуг-улуг фабрикаларны болгаш фермаларны тударынга дыка улуг ужур-дузалыг болур.

И. ГАЛКИН,
(СЭТА-ның корр.).

Ынчаар хөөрежип олурувуста, хып дээн чалыы оол бажыңче кире халып келди.

— Бо бистиң улуг оглувус Салчак Эрес-оол-дур. Совет Армияның хүрээлецииден халажып келгеш. ам дузалакчы кадарчылай берген кижи. Адазының изин салгаан кижи дийин—деп, малчының кадайы Евдокия Адыяевна Салчак оглу-биле бистиң таныштырды.

«1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин ковүдедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын солуудан номчуп танышкаш, ону улуу-биле деткивишаан, малчын Коңаа эки ажылдаарын хүлээнип орар. Ол ышкаш совхозтуң малчыны Седенбиль Маадыны социалистиг чарышче кыйыргап.

К. САРЫГ-ООЛ,
«Шынның» корр.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Гирезидиумунуң чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң өмүнээзинден шаннаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тое уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Биченей Күдержиковна Ховалыг — Сүт-Хөлде ажылчын кооперациязының ажылчыны.

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Быгырык Лопсан-Хуаевна Монгуш — Сүт-Хөлде ажылчын кооперациязының ажылчыны.

Оюмаа Сешыковна Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Хеймер Чангайевна Ооржак — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Аттан Чигжитейовна Ондар — Сүт-Хол 8 чыл школазының башкызы.

Бичин-Уруг Сержикмаевна Ооржак — «Сүт-Хол» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Алдын-кыс Очур-ооловна Куулар — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сесимаа Агаргановна Ондар — Сүт-Хөлде ажылчын кооперациязының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Чылбак Шожаповна Карга — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны

Бойдузаа Кочуп-ооловна Монгуш — Сүт-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Мамуу Кыспай-ооловна Монгуш — Хорум-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Даштаан Ыдыналаевна Ондар — Сүт-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Екатерина Дажы-Сереновна Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Бина Содунамовна Ооржак — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Лопсановна Ооржак — Сүт-Аксы школазының башкызы.

Күзеңмаа Калчан-ооловна Сат — Сүт-Аксыда уруглар яслизининг ажылчыны.

Аймаа Донгаковна Хүреш-оол — Сүт-Хол эмнелгезиниң фельдшери.

Бичелдей Дажыевна Эрелчин — Сүт-Хөлде уруглар яслизининг ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОН

Тое уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Таргатчык Чаваңжиковна Салчак — «Ленинчи оруң» колхозтуң колхозчузу.

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Томбай Агбановна Чадыг-оол — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ким Сюрюновна Идам — Сарыг-Сеп № 2 ортумак школазының башкызы.

Өшкү-Саар Адыяевна Салчак — «Октябрь 14 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Сарбай Сегбеевна Салчак — «Кызыл туң» совхозтуң ажылчыны.

Маичырма Эртнеевна Тончай-оол — Кундустуг суурда өг-бүле ээзи.

ТОЖУ РАЙОН

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мая Дамчановна Бараан — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Мария Баратчиковна Седембаа — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Көшеек Дарыйевна Самбуу—Адыр-Кежиг суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Пижекей Тамыныевна Ак —«Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Долгар Каргиевна Артанай —«Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Фанна Ивановна Кол — Адыр-Кежиг суурда өг-бүле ээзи.

Надежда Евграфовна Иванокова — Ырбаңның ыяш белеткел пунктуазуның ажылчыны.

Биллей Дамчыловна Хамаа — Адыр-Кежиг суурда өг-бүле ээзи.

ӨВҮР РАЙОН

Тое уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мая Натпит-ооловна Даваа —«Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Арыңдай Дыртый-ооловна Куулар —«Кызыл туң» колхозтуң колхозчузу.

Сендажы Эрелчиновна Саая — Саглы суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Уйнук Донгаковна Дежик—«Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Дыртый-оол Хонг-ооловна Донгак — Саглы суурда өг-бүле ээзи.

Эректол Содбамовна Куулар — Солчур суурда өг-бүле ээзи.

Кыс Оолаковна Куулар — Саглыда райпо магазининиң садыгжызы.

Чечекмаа Быжаңчыевна Ооржак —«Кызыл туң» колхозтуң колхозчузу.

Татьяна Балдыжыковна Аккыс-оол — район судунуң ажылчыны.

Хакпанак Арбын-ооловна Донгак —«Коммунизмче оруң» колхозтуң колхозчузу.

Долума Тавыңдайовна Монгуш — Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.

Күзеңмаа Ламаевна Монгуш —«Коммунизмче оруң» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мынчымаа Күрзүүевна Монгуш —«Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Бүртүзел Төмүровна Ондар —«Коммунизмче оруң» колхозтуң колхозчузу.

Өрге Бичe-ооловна Ооржак — Солчур суурда өг-бүле ээзи.

Морта Нурсетовна Саая — «Коммунизмче оруң» колхозтуң колхозчузу.

Көк-кыс Ыймаовна Сарчы — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай,
1972 чыдың ноябрь 29.

УЛЕТПУР—КӨДЭЭГЕ

ШЕФЧИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Биров областың Сквир районунуң XX партсъездизи аттыг колхозта механизастаттынган комплекстиг мал кажаазы ажыглалда кирген. Ында автосуггээрилга, өдек арыглаар машиналар болгаш өскеда техника бар. Ону Киевтиң ужар үүл заводумуң — ол колхозтуң шефчилериниң дузазы-биле тудуп тургускан.

Ол бүдүрүлге чери областың дыка хөй колхозтары-биле шаг-шаандан тура үзүлбес харылзаалыг. Самолёт тудукчулары үгле бо чылын безин фермаларына дыка хөй тудугларны кылып берген. Ол завод ам «КУФ-1,8» дээр сенаж комбайнының чамдык кезектерин база бүдүрүп үндүрүп турар апарган.

Мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-нын, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга харыы кылдыр, самолёт тудукчулары, 1973 чылда мал чеми кылыр үш цехти, силос болгаш сенаж шыгжайырларын кылып, механизастаттынган инек кажааларын шефтеп турар колхозтарынга тудуп бээр деп шиитпирлээн.

(СЭТА-ның корр.).

ЧАА ЦЕХ

Калининн областың Нелидово хоорайда тудуп эгелээн чаа цех үгле алюминий кезектерден тургустунган болуур. Ол тудуг материалы эптеп кылырынга эптиг болгаш чиик-даа. Ынчангаш цехтиң тудуу 1974 чылда-ла доозу бээр. Ол цех областың Хомутов хоорайының хоолай-прокат заводунуң коллективи хүлээлге алмаш, ук хүлээлгезин чедиишкининг күүседип турар.

ЧУРУКТА: хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар дуңзаачы Ян Марек ажылдаар черинде.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

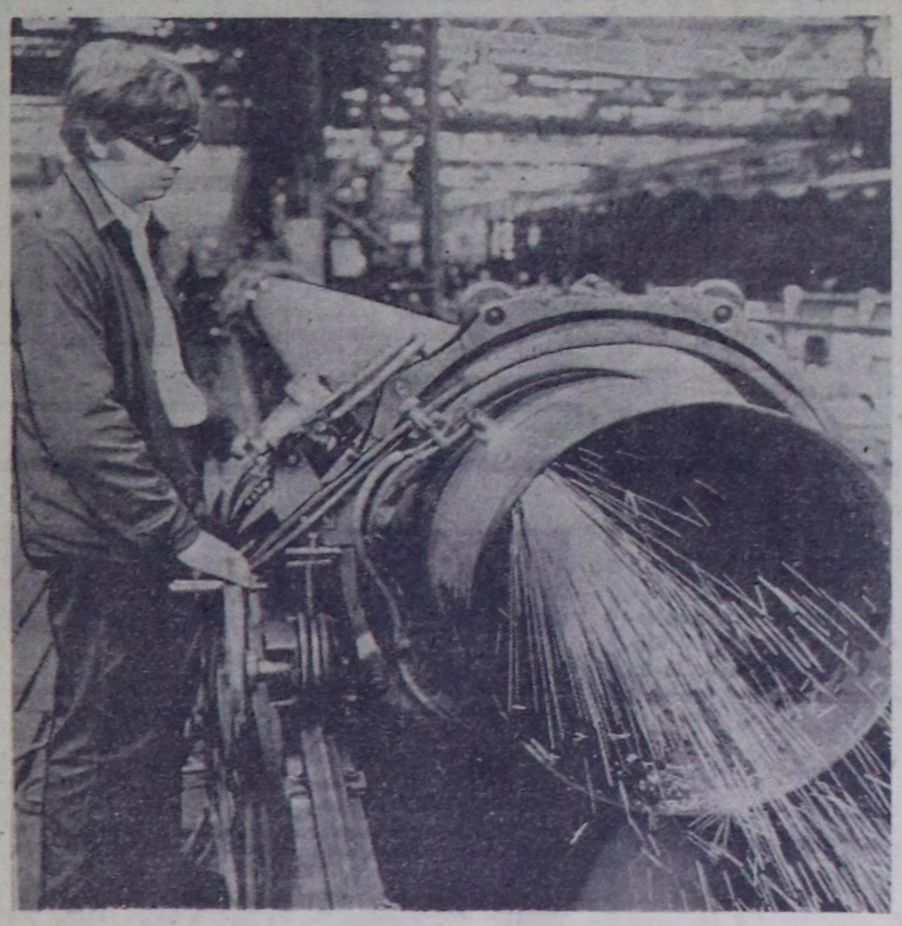

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. «Биске эң улуг чыгылар берип турар өшүүвүе—Совет Эвилелиниң 50 чыл ооңга алдар кылдыр чыл дургузунда ССРЭ-ге тиң чок хоолайлар бүдүрүп бээрин ноябрь 30-ге уткуштур доозарын болгаш бо чыл доозулгуже чедир планга немей 25 муң тонна хоолайларны совет онцуктериивиске чорудуп бээрин хүлээнип тур бис»—деп. Сонгу-Чех

Дөлөй бо ХҮННЕРДЕ

ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫ— КАЙГАМЧЫК УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ БОЛУУШКУН

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.). «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганы-биле холбаштыр империалистиг күрүнелерге удур дээштиг туржуп шыдаар күш тыптып келген. ССРЭ ынчангаш делегейге төөгүлүг кайгамчык улуг ужур-дузалыг» — деп, Индияның башкарыкчы Национал конгресс партиязының даргазы Шанкар Дайял Шарма СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Хөй националдыг Совет күрүнениң улустарының аразында харылзааларның—чаңгыс эптиң, акы-дүнма кады ажылдажылганың харылзааларының тургустунуп турар чаа шынарлыг үндезинин, империализмге удур делегейге Совет Эвилелиниң чорудуп турар чайгылыш чок демисели — даралтаан чурттарның, улустарның боттарының хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш демиселиниң чедиишкинниг болуурунга дузалап турар фактор ол. Делегей амыдыралынга ССРЭ-ниң алдар-хүндүзүүн кайы хире улуун, Совет Эвилелиниң кайы хире улуг ужур-дузалыг бооп турарын эрткен бежен чылдың дүржүлгазы көргүскен деп, Индий национал конгресс партиязының башкыны демдеглээн.

ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш чедиишкининг хөгжүп турары кижиниң салым-чалаңнарының бүгү талалыг чечектелиринин көстүп көрбээн перспективаларын ажыдып берип турар. ССРЭ-ниң догуннап келген чылдарының дургузунда оон чедип алган чедиишкиннери — кижи мөлүүлгеден хостуг нинтилелди, бир кижиниң аас-кежиктиг болуру ескенин чөвүлаңныг болуругна үндезилеттинмес, инити херекке кижиниң кирген үлүг-хүүзүн барымдаалап кижини үнелээр, кеш-соок ылгай көөр дарлал моңге үзүткаттынган нинтилелди канчаар тургузуп ап болурунуң тодаргай үлегерчиҗээ бооп турар дээрзинге бүзүрелдиг мен деп, Ш. Д. Шарма демдеглээн.

АКЫ-ДҮНМА БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

ЛОНДОН. (СЭТА). ССРЭ-ниң 50 чыл ою болурунга хөлбаштыр Мурнуу Африканың Национал африкан конгреэи (НАК) медеглел чарлап дыңнаткан. Тураскаадыг юбилейге таварыштыр совет улуска болгаш оон авангарды—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга Африка диптин мурнуу талазында хосталга дээш хөй санныг демиседчилериниң өмүнээзинден конгресс ол медеглелинде акы-дүнманың изиг байырын чедирген.

ССРЭ-ниң 50 чыл дургузунда догуннап келгеин кижинин кижи мөлчүүр чорукту үзүткаары дээш демиселдиң сорук кинрикчи төөгүзү, ол делгемүлүг чуртту чурттап турар улустарның дем каттыштырылгазының үлегери, социал болгаш национал дарлал чок нинтилел тургузуунуң үлегерлиг болурунуң, үүндүлежириниң, бот-боттарының херектерин холгаарлашпазынның принциптеринге үндезилээн, совет-чили харылзааларга чугула ужур-дузалыг болур деп, республиканың хөй-нинтизи бүзүрелдиин илергейлеп турар.

«Чили — Совет Эвилели-биле дипломаттыг, садыг болгаш культура харылзааларын катап тургускан, баштайгы латин-америк күрүнелериниң бирээзи. Чили-совет найырал чер бөмбүрээзиниң бүгү күрүнелериниң экономиктиг хөгжүлдезин, ёзулуг хамаарыжылга чок догуннаашкыны, тайбынның херээ дээш ийи чурттуң улустарының каттышкан демиселинге быжыглап, бистиң улузувус ол найыралды улам калбартыры дээш туржуп турар» — деп, Чилиниң национал конгрессиниң депутаттар палатазының кежигүнү Луис Майра СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Найыралдың, кады ажылдажылганың эрге-ажыынга дүүштүр

САНТЬЯГОДАН СЭТА-ның корреспондентизи **Р. Князевтиң** дамчытканы болза: Чилиниң президентизи Сальвадор Альенденни албаннын аянчоруун кылып, ССРЭ-де чеде бергени — чили найысылалда чонның чугаазының кол темазы болу берген. Империалистит монополияларның чимезиишкиннеринге удур чили улустуң демисели-биле Совет Эвилелиниң эп-сеткил каттыштырылгазын, Чилиде боттандырып турар социал-экономиктиг чаартылгаларны совет улустуң шиитпирлиг деткип турарын хөй-хөй парлалга органнары боттарының тайылбырлалдарында демдеглеп турар. Президент Сальвадор Альенденниң аян-чоруу ийи чурттуң аразында найыралды болгаш дем каттыштырылгазын быжыглаарының херээнге бараан болур, деп эргелиг болурунуң, үүндүлежириниң, бот-боттарының херектерин холгаарлашпазынның принциптеринге үндезилээн, совет-чили харылзааларга чугула ужур-дузалыг болур деп, республиканың хөй-нинтизи бүзүрелдиин илергейлеп турар.

«Чили — Совет Эвилели-биле дипломаттыг, садыг болгаш культура харылзааларын катап тургускан, баштайгы латин-америк күрүнелериниң бирээзи. Чили-совет найырал чер бөмбүрээзиниң бүгү күрүнелериниң экономиктиг хөгжүлдезин, ёзулуг хамаарыжылга чок догуннаашкыны, тайбынның херээ дээш ийи чурттуң улустарының каттышкан демиселинге быжыглап, бистиң улузувус ол найыралды улам калбартыры дээш туржуп турар» — деп, Чилиниң национал конгрессиниң депутаттар палатазының кежигүнү Луис Майра СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Социалистиг чурттар-биле харылзааларны калбартыр

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Индонезияның эң улуг солуну «Мердека» социалистиг чурттар-биле харылзааларны калбартырын негээн. Солуниуң бодап турарын ёзугаар алырга, «чурттуң национал эргежыктарынга ол дүүжүр». «Социалистиг чурттар-биле харылзааларны калбартырын улам чептүү-биле үнелеп көөр болза», оон түнелиниде Индонезияның даштыкы садыын калбартып болур арга оранчок калбарган иймк деп, «Мердека» бижээн. Ынаыг болган турары Индонезияны үгле барыын чүк чурттары-биле сыры харылзаалар тударынче чүткүдүг дивезиниң хереченлели болур иймк деп, солун медеглээн.

СЕНЕГАЛ-СОВЕТ ДЫҢНАДЫГ

ДАКАР. (СЭТА). Тайбың камгалалыныц совет комитединиң болгаш Сенегалдың тайбың комитединиң Индий-Кыдатта дайынны доп-дораан соксадыры дээш санаддан, үскүлежиишкин-чоруудээлерин ол девискээриниң улустарының күзел-сонуургалынга дүүштүр чоптүү-биле эде таарыштырарынче угланган күжениишкиннерни деткип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты. Тайбың камгалалының совет комитединиң президиум кежигүнү Миргияс Завдовка баштаткан. Тайбың камгалалының совет комитединиң төлээлериниң Сенегалга чоруп тургавының дүгайында кады кылган сенегал-совет дыңнадыгда ынча дээн.

КНО-ның Айыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың ноябрь 22-де шиитпирин барымдаалаап, Чоокку Чөөн чүкке эң дүрген тайбың таарыштырылга кызырынче болгаш тайбыңны катап тургузарынче бүгү күжениишкиннерин салыр деп, ийи таланың санаддан турарын дыңнадыгда демдеглээн.

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселди чорудуп турар. Гвинеяның (Биссау), Мозамбиктиң, Анголаның улустарынга удур португал колонизаторларның дерзин үүлгедиглерин дыңнадыгда буруу шапкан, португал колонизаторларының сенегал девискээрни бомбалаарын доп-дораан соксадырын негээн. Ийи тала апартендке болгаш кеш-соок ылгавар дорамчылалдың бүгү хевирдеринге удур шиитпирлиг туржуп турар.

ФИНЛЯНДИЯНЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИНИҢ ЧУГААЗЫ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Финляндияның премьер-министри Калеви Сорса айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ынитп-европа чөвүлел хуралын эң дүрген, аргалыг-ла болза 1973 чылдың ортаа үезинде чыылдырарын саналадаан. Ук чөвүлел хуралды Финляндияга эрттирер күзел илергейлеттинген турар болза, оон кирижикчилерин бодунуң чуртунга хүлээп алырынга Финляндияның белеңин дашпыкы чурттарның журналистеринге премьер-министр илергейлээн.

Эрге-ажыынга дүүштүр

САНТЬЯГОДАН СЭТА-ның корреспондентизи **Р. Князевтиң** дамчытканы болза: Чилиниң президентизи Сальвадор Альенденни албаннын аянчоруун кылып, ССРЭ-де чеде бергени — чили найысылалда чонның чугаазының кол темазы болу берген. Империалистит монополияларның чимезиишкиннеринге удур чили улустуң демисели-биле Совет Эвилелиниң эп-сеткил каттыштырылгазын, Чилиде боттандырып турар социал-экономиктиг чаартылгаларны совет улустуң шиитпирлиг деткип турарын хөй-хөй парлалга органнары боттарының тайылбырлалдарында демдеглеп турар. Президент Сальвадор Альенденниң аян-чоруу ийи чурттуң аразында найыралды болгаш дем каттыштырылгазын быжыглаарының херээнге бараан болур, деп эргелиг болурунуң, үүндүлежириниң, бот-боттарының херектерин холгаарлашпазынның принциптеринге үндезилээн, совет-чили харылзааларга чугула ужур-дузалыг болур деп, республиканың хөй-нинтизи бүзүрелдиин илергейлеп турар.

«Чили — Совет Эвилели-биле дипломаттыг, садыг болгаш культура харылзааларын катап тургускан, баштайгы латин-америк күрүнелериниң бирээзи. Чили-совет найырал чер бөмбүрээзиниң бүгү күрүнелериниң экономиктиг хөгжүлдезин, ёзулуг хамаарыжылга чок догуннаашкыны, тайбынның херээ дээш ийи чурттуң улустарының каттышкан демиселинге быжыглап, бистиң улузувус ол найыралды улам калбартыры дээш туржуп турар» — деп, Чилиниң национал конгрессиниң депутаттар палатазының кежигүнү Луис Майра СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

ГДР-ниң КНО-да төлээлекчизи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-ның Кол Ассамблеязының даргазы С. Трепчиньский Герман Демократтыг Республиканың КНО-да доктаамал хайгааракчызы Хорст Грюнертти хүлээп алган.

Баттышкан Нацилар Организациязынга ГДР-ниң эң баштайгы төлээлекчизиниң келгенинге онза-ла сеткил ханып, байыр чедирип тур мен деп, журналистерге медеглел кылган. С. Трепчиньский демдеглээн.

Хорст Грюнертти КНО-ның Чингине секретары Курт Вальдхайм база хүлээп алган.

АКШ-та капитал холгаарлаашкыны

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-та бүдүрүлгени хөреңгитеннер холунга моецизээри үргүлчүлеп, ол чорук хамык уржуктарын нинтилелге халдадып турар. Ону сураглыг америк экономист Д. Блэйр болуунун номунда бижээн.

«1947 чылда эң улуг 200 каттыжышкын чуртту улетпурүнүң 47 хуузун контрольдап турган, инчаарга 1968 чылда олардың үлүгхуузу 60 хуу чедир улгатkан. Ук каттыжышкыларның арыг орулгазы ол-ла үениң дургузунда бүгү америк компанияларның арыг орулгазының инити түмүнүң 41 хуузу болурунга чедир улгатkан»—деп, Д. Блэйр айыткан.

Улуг-улуг каттыжышкынар улетпурүнүң холушкак хөй-хөй адырларының туруштарын эдилеп ап турар. Чижек кылдыр көргүзерге, «Дженерал моторс корпорейшн» болза чем соодукчуларын болгаш локомотивтерин бүдүрүп үндүрериниң хөй пууруузун контрольдап, нефть бүдүрүлгезиниң кедергей улуг каттыжышкыны «Стандард ойл компани оф Нью-Джерси» пластмассалар бүдүрериң херек кырында бүгүнү-биле холгаарлап алган.

Ам дөнөяларның, рэйфелдерниң, медлонларның болгаш өске-даа улуг-улуг хөреңгитеннериниң аттары-биле АКШ-тың үгле химия болгаш нефть болбаазырадыр үлетпурүнүң адырлары эвес, харын оон-даа өске хөй-хөй адырлар бүгүнү холбаалыг.

Улуг-улуг каттыжышкынар боттарының моноволчу туруштарын ажыглаап, бараан ортектерин улгатkарып, ажылчы чонунуң амыдырал деңнелиниг урукуларын халдадып турар деп, ук номда кол түнелерди үндүргеп.

МААДЫРЛЫГ ЫРЫ

Актёр Алексей Лонтев 1938 чылда Мурнуу Уралда Орск деп хоорайга инженер-металлист кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Шиолачы тургаш-ла Москваның Лихачев аттыг автомобиль заводунда улусчу театрга ойнап эгелээн. Ол 18 харлаан соонда Москваның электрод заводунга томарылап амылдап келген. А 1958 чылда мурунениң театр уран чүүлүнүң Луначарский аттыг институдунуң актёрлар факультединге өөренип эгелээн. Дээди өөредилге черин дооскан соонда Москваның Пушкин аттыг шии театрынга артистей берген.

«Маадырлыг ыры» деп шиирде Павел Корчагиннин ролюн күүсеткени дээш Алексей Лонтев 1972 чылда ССРЭ-ния Күрүне шанналын алган. Шиини Москваның Пушкин аттыг шии театрынга тургускан. Ону сценажыдып тургузарда Николай Островскийивин «Кан канчап катканыл?» деп романынга үндезилээш кылган.

Ол ном 1934 чылда бижиттинген. Ону ССРЭ-ниң улустарының дылынга 200 ажыг катап парлап үндүрген. Романы Польшада, Вьетнамда, Болгарияда болгаш Моолда номчуп турар... «Кан канчап катканыл?» Англияга, АКШ-ка, Францияга, Италияга, Японияга, Голландияга үнүп турган... Романга үндезилеп тургаш, хөй-хөй шиилерни тургускулаан, оон кол маадыры Павка Корчагин миллион-миллион кижилерге билдингир... Ол хирезинде-ле ном үнгенден бээр барык дөртен чыл арткан сөөлүнде безин кол ролюн Лонтев күүседип турар. «Маадырлыг ыры» деп шииже билет садып алыры ындыг белен өвес.

Номнуң болгаш шиининг кол маадыры Павка Корчагин — чээрби чылдарның комсомолчузу, Революцияга ол «кан-мыылга каттыжып» киржип келгеш, оон сөөлүнде чоорту революцияның медерелдиг дайынчызы апаргал. Корчагин хамааты дайынның фронтуларынга тулчуп, Советтер чуртунуң үрелген ажыл-агыйын катап тургусчуп чораан. Чурталга ону берге шылгалдага таварыштырган: характары согураарагаш, шимчей албас аарый бээр. Ынчан оон хары чээрби чаа-ла ажа дүжүп турган.

Номда мындыг таварылга бар: кыска хуусаа иштинде демир-орук шугумун түдүп тургузар ужурлуг турган. Ажылдаар улус чедишпес, соок чыккылама, а материалдар көңгүс тывылбас. Даалганы хуусаада күүседип шыдаар ирги бис бе деп Корчагинниң айтырыынга хоочун большевик Токарев мынча деп харыылаар: «Ажыы-биле чугаалаарга түдүп шыдавас бис, оглум, ындыг-даа болза түтпайн барып база шыдавас бис». Бо сөстер Корчагинниң бүгү чурталгазының эпиграфы боон болур. Сегинир аргажок аарыгдан аарый бергеш, кижилерге дузалыг болурунуң сөөлгү аргазын тып, революцияга бодунуң кыска, ынчалза-даа чыр-иткылыг амыдыралының дугайында номну бижээн.

Островскийнин романы авторнуң намдары-биле холбашкан: чогаалчының амыдыралы база ындыг чораан.

Номнуң маадыры — Павка Корчагин хөй-хөй кижилернин ынак маадыры апарган. Корчагинниң ады үениң — революцияның, хамааты дайынның символу апарган. Шаг-үе бурунгаарлап, амыдырал оскерлип турар. Советтер чурту сайзырангай чурт болу берген. Чижээ, демир-орук түдүп тургузар дээш болза кижилернин кадыын айыылга таварыштырган хөрээ чок — совет улустуң ажыл-агыйы чаа техника-биле чепсеглеңген... Ындыг чүве болза чеден чылдарда Павканың хөрээ чок өвес ыйнаан?

— Шаг үе шынап-ла өскерлип турар — деп, артист Алексей Лонтев чугаалаар. — Ындыг-даа болза революцияга хамаарылга, револючу данчылдар өскерилбес болган чиптес ужурлуг. Эки тураачылар хоорайларда тамчыктыг оран саналарын каапкаш, чаа түдүгларже чоруп турган. Студентилер револючу данчыларны уламчылап, чайын эки тура-биле тудугжу отрядтар кылдыр каттыжып алган, боттарының күш-ажылы-биле Төрээн чурттунга дулалажып турарлар. Чоокта чаа Сибирьге чээрби дөрт харлыг оол-биле ужурашкан мен. Ол — сталевар кижи. Хүндүс мартен печкаларын чаныпка ажылдап хүнээш, кежээ институттуң кежээки салбырында өөренип турар. Дүне када кичээлдерге белеткеп, ёзулуг инженер болур дээш чүү-даа бергелерден кортпас...

— Чүү чүве дээш чурттаң чоруурун ылап билири — Корчагинниң мөзүүнде кол чүве ол — деп, Лонтев уламчылады. — Амгы көрүкчүге бо айтырыг кончуг солун болгаш чугула. Павканың овур-хевиринде кол чүве оон аарын, хилинчектеп чыдары өвес, а чаныш-сыныш чок мөзүүн болгай. Оон кол мөзүүн бергелерни ажып артеринге дузалаар.

Режиссер Борис Равенских, чуруучу Василий Шапорин болгаш артист Алексей Лонтев шиини амгы үениң деннелинге таарыштыр тургузуп шыдаан. Мурнунда чылдарда Островскийнин романын сценажыдып тургаш, Павканы амыдыралдың бергелерин селемениң дузазы-биле амыр-ажып артып чоруур кижи кылдыр көргүскен таварылгалар тургулаан. «Маадырлыг ырыда» ындыг өвес — Корчагинниң овур-хевири оон өөрүшкүзү, ынакшылы, хомудалы, чарлышкыны-биле жаны холбаалыг кылдыр көргүстүнген. Шиининг авторлары номнуң ниити сюжедин эдербейн, а эң кол-кол черлерин шилип алган. Лонтевтиң ойнап турар Павказы моге шырак, сергелең аныяк оол... Берге аарыгга таварышкан-дыр мен, удаваc көңгүс холга дүжер мен деп чүвени ол билип каар. Ол мунгарап, хомудап чүве-даа чугаалавас. Павка танцылап турар! Бо дээрге оон сөөлгү танцызы болган. Ону артист тергиин эки күүсеткенин көрүкчүлер магадап көөр. Корчагин танцылап турарга аарыындан сегий берген ышкаш сагындырар.

Лонтевтиң күүселделиндеп Корчагин көрүкчүлерге аажок үгаан-сарыылдыг, шырак оол кылдыр көстүр, олар аваа бурувестин аргалы чок. «Кижиде эң эргим чүве — амыдырал...» деп, Павка сценадан таваар чугаалап эгелээр — ... өлүп чыда: бүгү чурттаалгам, бүгү күжүм делегейде эң кайгамчык чүве — кижи төрелгеттенни хостаары дээш демиселге бердинген деп чугаалап болур кылдыр чурттаар херек».

Лонтев дески ойнаар артист: театрга ол- янзы-бүрү маадырлыг-даа, кадыг каржы аажы-чанныг-даа кижилернин рольдарын ойнап турган. Ол киноларга база ойнап чораан. Оон киришкени «Байырлыг, көгө-бугалар!», «Мен Москвада бадып чор мен» деп кинолар делегей фестивальдарынга киришкеш, шаннаалдарны алгылаан. Бо чылын Лонтевке РСФСР-ниң алдарлыг артизи деп ат тывыскан. Оон-биле чергелештир ону Биче театрның бөлүүнге база хүлээп алган.

— Чогаадыкчы орукка Павка ышкаш маадырлар-биле ужуражыры улуг аас-кежин — деп, Лонтев чугаалаар. — Оон амыдырал-чурттаалгазы ырыбиле дөмей. Революцияның, чалыы назынның ырызы-дыр.

В. ВЕРМАН,
ПМА-ның корр.

„Өңнүкте“

Л. П. Черепахина Кызылдың «Өңнүк» ном садыында политиктиг литература салбырында амылдап турар. Ук салбыр алган планын амыр күүседип келген. ССРЭ-ниң 50 чыл болурунга холбашкан номнарны политиктиг литература салбыры хөйү-биле садып сайгарган. Бүгү-эвилелдиң ном тарадылгазының айынга салбыр база киржип турар.

ЧУРУКТА: «Өңнүк» ном садыында политиктиг литература салбырының садыгчызы Л. П. Черепахина амыр үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Кызылдың культура албан черлери юбилейге

БЕЛЕТКЕЛДЕР, КИЧЭЭЛДЕР

Найысылалдың культура албан черлеринде хүн бүрүде-ле чаа, солун үүлдер болуп турар. Олар шулту-ла улуг юбилей — ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр чаптык түс чыл болур оюнга тураскаатынган болур. Бо талазы-биле чамдык удуртукчуларның бистин корреспондентивиске харыыларын моон адаанда парладывыс.

З. Х. Хайманов. (Кызыл хооркүүскомнуң культура килдизиниң аргелекчизи):

— Бо чылдың мартта школаларның, апрельде өөредилге чергелериниң бот-тывынгыр артистериниң көрүлделери болуп эртken. ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга тураскааткан бот-тывынгыр коллективтерниң көрүлдезинин үшкү аалчаа декабрь 19-тан эгелээр. Анаа киржиринбиле хоорайның 29 үлетпүр будурулге болгаш күрүне албан черлериниң коллективтери чагыларын киргилээр. Амгы хүнирде коллектив бүрүүнде көргүүгге белеткел ажылдары кидин түлүк чорун турар. Эң эки белеткенин турарларга амнелге ажылдакчыларының каттышкан коллективи болгаш даарыыла комбинадының бот-тывынгыр артистерин адап болур. Шыдыгда болза, кымның канчаар белеткенгенин жюри көрүлделден тодарадыр апаар. Кызыл хооркүүскомнуң даргалының оралакчызы Е. Д. Удуракинага даргалаткан көрүлделиң оргкомитеди тургустунган.

Л. А. Семинова (Балет студиязының башкызы):

— Хооркүүскомнуң культура килдизиниң чанында балет студиязы алаян каш чыл ажыдан турар. Шида кичээлдеп турар уругларның саны ам 150 четкен. Эрткен чылдарга болзаарга, кичээлдер эртирер залдың деригдези экижээн. Уругларның назы-харының аайы-биле чаа станоктар кылдынган. Ол ышкаш янзыбүрү мергежилгелериниң хевирлерин көргүскен чуруктар астынган. Бо чорук кичээлдериң бедик деннелге эртеринге таарымчалыг болуп турар.

З. Ф. Саая (аныяк көрүкчүлер театрының режиссёру):

— Аныяк көрүкчүлер театрының артистери кылдыр, театрга сүңдүлүг 25 өөренчилерни № 4, 9 болгаш өскелээ школалардан шилээн бис. Ам олар артист мергежилгелери-биле эге билигларни ап, өөренип турарлар.

Бистин театрның тургускаңы А. Арбузовтуң «Ырак өрүк» деп шиизи бо юбилейлиг чылда Улуг-Хем районунда бээр ойнаап келген болгаш, ам ол-ла шиизин телевиденеге көргүзери-биле белеткенип турар.

Школачыларның кышкы пыштанылгазының үезинде көргүзери-биле ийи шиини тургузуп турар бис. Ол дээрге үстүкү класстарның өөренекчилеринге таарыштыр белеткен турарывыс А. Алексинниң «Телефоннакаш чедип келиңер» болгаш эге классчыларга белээвис — Л. Гарфельдниң «Ваня алы Бурап дээр алыг, ыяшчы болгаш илбилиг боошкун дугайында тоол» деп шиилер болур.

Келир чылдан эгелээш, аныяк көрүкчүлер театрынга Тыва белүк тургустунар. Тыва дылга шиилер ойнаар, ол талазы-биле сүңдүлүг, уругларны колдунда-ла № 2 школадан шилиир апаар бис. Ынчангаш бистин театрның аныяк коллективи улуг юбилейге чедишкинниг ужуражыр дээш, белеткеддерин хүн бүрүде бедик деннелге эрттирип турар.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Кызыл хоорайның бирги черидээш баскетбол талазы-биле маргылдаа эгээн хаш хүн үргүлчүлээн. Эрткен дыштаныр хүннерде команда бүрүзү ийи-ийи ужуражылганы эрттирген.

Херээженнерден педагогика институдунуң, политехникумнуң баскетболистери амдызында кымга-даа уттурбайн, чедишкинниг ойнап турар. Олар эвлечеглиг ужуражылгага кооператив училищезинин болгаш кадаа ажыл-агый техникумунуң командаларын удуп алганнар.

Эр улустуң командаларындан ийи команда мурнунда чоруп турар, олар «Динамонуң», педагогика институдунуң баскетболистери-дир. Башкыларның «Луч» командазы үш улаштыр тиилелгени чедип алгаш, сөөлгү ужуражылгага динамочуларга, педагогика институдунуң студентилеригге уттурган. Уругларның-аныяктарның спорт школазының аныяк спортчулары бир демниг ойнаш, медицина училищезинин баскетболистерин 64:62 санга уткан.

Маргылдаа уламчылавышаан.

В. ХОПРОВ.

Эш хуузунуң ужуражылгазы

Самагалдай ортумак школазынга Берт-Даг ортумак школазының өөренекчилери келгеш, тыва күрешке болгаш хостуг күрешке эш хуузунуң ужуражылгазын эрттирген.

Баштай тыва күреш болган. 16 элээди оолдарның күрежиге Самагалдай школазының өөренекчизи Василий Чучак шүүлген. Ол-ла школаның төлээзи Николай Чякей ужүүрлешкен. Бичии оолдарның күрежиге Олег Дарначы (Самагалдай) шүүлген.

Хостуг күрешке Самагалдай ортумак школазының спортчулары аалчылардан артык белеткелдиин көргүскен.

С. ДАНОВ.

Тес-Хем район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ШЫДЫРААА

Шыдыраа талазы-биле республика чемпионнарында ойнап турар херээжеш салыкчылар чогуур шагында ойнап доозуп турар, а эр улус болганчок-ла салыын сонгаарладыр ужурга таваржып турар. Оон чылдагаанын янзы-янзы тайылбырлап болур: чамдык ойнакчылар бодамчалыг, хынамчалыг, далаш чок ойнап турар, а өскелери дүрген салып өөрени берген-даа болур.

Эвлечеглиг салыгда Л. Беркович биле М. Адыг-оол, К. Ооржак биле Л. Мохов оларның аразында салыглар сонгаарлаттынган. Адыг-оол каразы-биле ойнааш, сөөлгү үеде ойнакчыларның туралыг эгези сицилан камгалады ажылдаан. Оюнну ковёрге, онза нарыдаашкын чок хире, а черек кырында кара талазы чоорту шырак көштер кылып, туружун экижилип алган. Ынчангаш сонгаарлаттынган байдалда Берковичниң туружу кошкак болгаш уттурар байдалдыг. Өске сонгаарлаттынган оюнда кайы-даа таланың байдалы деп хевирдиг.

Л. Чыргал-оол хоочун шыдыраачы Хеймер-оол Ондарны бүзүредиг уткан. К. Саян республика чемпиону Н. Шишигин-биле ойнаашы, оюнчун эгезинде-ле берге байдалга киргеш, аъдын халаска бээр ужурга таварышкан болгаш уттуруп алган. Бичe-оол Ондар, В. Смирнов удурланыкчылары А. Бегзи биле Борбак-оол Ооржакты тиилээннер. М. Мижит-Доржу биле Н. Котюшевтин салыы хайым болган.

Херээженнер маргылдаазынга бешки салыг болган. Кымга-даа уттурбайн ойнап келгенивес чемпион Зина Ооржак биле Таня Хертек ужурашкан. Таня Хертек хомуданчыг чазыг кылып, мерзени оскунгаш, дужун бээр ужурга таварышкан. Лариса Пономарева бешки ээлчеглиг тиилелгени чедип ап, Лида Юмужикти уткан. Л. Саая, Т. Ховалыг, М. Филимонова, Г. Ондар база чедишкинниг ойнаш, Е. Кенденни, Н. Кууларны, Л. Базыр-оолду, Л. Донгакты туселгүнүң үткулап алган.

Номчукчуларга сонуургадып, бирги салыгда М. Мижит-Доржу биле Н. Чыргал-оолдуң аразында болган оюнун бижилгезин моон адаанда көргүстүвүс. Аныяк ойнакчы Мижит-Доржу бо удаада багай өвес ойнап турар болгаш үш салыгдан 2,5 санны алган.

М. Мижит-Доржу — Н. Чыргал-оол

1. e4 c5 2.Kf3 d6 3. d4 cd 4. Kxd4 a6 5. Ce2 Kc6 6. Kc3 g6 7. Ce3 Cg7 8. f3 e5 9. Kb3 Kge7 10. Фd2 Ce6 11. 0-0-0 Kc8 12. b4 b5 13.Kd5 Kc6e7 14.Ch6 Cxh6 15. Ф16+кара талазы дүжүп берген.

А. ТЕМИР.

Курседи аттыг кубок дээш

ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң хостуг күреш талазы-биле Оюн Курседи аттыг кубогу дээш хууда болгаш командаайы-биле маргылдаа хоорайның Күш-культура бажыңының залынга болуп эртkeш.

Маргылдаа эгелээр мурнуда комсомолдуң Кызыл хоркомунуң секретары Э. Ооржак спортчуларга байыр чедирип, чеднишкинверлиг болурун күзээн.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиседдиң түннелинде педагогика институдунуң мөгелери бирги черни алган. Оларга Оюн Курседи аттыг кубок биле кады бирги чергенниг вымпелин тывыскан. Хоорайның № 35 профессионал-техниктиг училищезинниң, кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары ийиги, үшкү черни үлешкеп. Оларга вымпелдерни, хүндүлел бижиктерни бергеп.

Деңзи-биле хууда бирги черлерни дараазыңда мөгелер алган: хоорайның № 35 профессионал-техниктиг училищезинниң сургуулу Юрий Оюн (48 кг), кодээ ажыл-агый техникумундан Анатолий Кыныраа (52 кг), педагогика институдунуң төлээзи Мерген Намдараа (57 кг). Н. Ишпек кезээниң мөгези Ондар Өргелээр (62 кг), педагогика институдунуң студентиин Олег Доржу (68 кг), кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Монгуш Эрес-оол (74 кг), Ак-Довурак хоорайның төлээзи Сергей Одаш-оол (82 кг). Тиилекчилерге ортектиг белектерлиг болгаш хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Тиилелгени чедип алыр дээш бүгү күжүн үдүрүп, чүткүлдүг хүрешкен база эң чаралы аргаларны ажылдаан политехникумнуң төлээзи Иван Хураган. Хоорайның № 35 профессионал-техниктиг училищезинниң сургуулу Григорий Хураган алышкыларга хүндүлел бижиктерни берген.

Бо маргылдаадан кандыг түнелди үдүрүл болурул? Бирээде, моон мурнунда чылдар-биле дедиргеге, мөгелерниң аргазы, мергежили дыка өскен. Ийиде, хоорайның дээди болгаш ортумак өөредилге черлериндe хостуг хүрештиң секциязары ажылдап турар. Оон түңнелинде маргылдаага киржип турарларның саны ковүдээн болгаш талантылыг аныяк мөгелер бар болу бергеп. Бо болза хостуг хүрештиң перспективтиг база сайзыралын талазы-биле тренерларын ажылдап турарының хереглиг-дир.

Хостуг хүрешке чамдык чедишкиннер бар-даа болза, ону улам экижидер, мөгелерниң мергежилин бедидер дээш хөй ажылды треверлер кылыр хүлээлгедиг. Ынчангаш доктаамал, хынамчалыг белеткелче улуг кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Ынчан 1973 чылда болур республикага болгаш Совет Эвилелиниң өскелээ хоорайларынга болур маргылдаалларга чедишкинниг каржир бис.

Ч. ООРЖАК.

ССРЭ-НИҢ ШЫДЫРААА ЧЕМПИОНАДЫНДА

Чурттуң хөл-шыдыраа талазы-биле бирги черни дээш, Бакуда чоруп турар маргылдаала делегей чемпиону чораан Таль мурнап турар, ол тос санныг, оон дараазында Васюков — 8,5 санныг. Разуваев, Мухин болгаш Тукмаков олар кайызы-даа 7,5 саннарлыг.

Чемпионат уламчылап турар.

(СЭТА).

ГАРАЖЫҢ БЕЛЕТКЕ, ТИРАЖ УДАВАС!

1972 чылдың декабрь 29-та Калуга хоорайга 1972 чылдың акша-бараанныг лотереязының чаа чыл үндүрүлгезиниң ойнаашкын тиражы болур.

Ол тиражка ойнаттынар чүүлдер:

«Москвич-412» болгаш «Запорожец — ЗАЗ-966» деп 200 автомобильдер.

Оон аңгыда янзы-бүрү мариалыг 600 мотоцикл, 500 телевизор, 2500 радиоприемник, 3200 соодукчу, фабрикага аргаан 1600 хевис болгаш өске-даа хөй-хөй үнелиг эт-сеп чүүлдери база бар.

Ол ышкаш 1-ден 500 рубль чедир акша ойнап алыышкыннары база бар. Бо үндүрүлгеге ниитизи-биле 10.964.900 ойнап алыышкыннар таваржыр.

ЛОТЕРЕЯНЫҢ ЧАА ЧЫЛ ҮНДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БИЛЕТТЕРИН ЧАА — 1973 ЧЫЛ БЕЛЭЭ КЫЛДЫР САДЫП АЛЫҢАР!
ОЙНААШКЫННЫГ ТИРАЖКА КИРЖИҢЕР!
АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа — 1973 чылдың шагаазы чоокшулап келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ! Күрүненің 3 хуулуг иштики ойнап алыышкынныг чээлизиниң облигациялары дээрге силериң эш-өөрүңерге, төрелдериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болурун билир болгай силер. БО ЧЭЭЛИНИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чээлиниң облигацияларын оон ойнаашкыны болур мурнуу чарыында белек кылдыр садып алыңар!

Оон облигациялары-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чээлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдың-на 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР!
АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Кызыл хоорайның чурттакчылары!

Чаа чыл ёлказының болгаш ону тургузар ыяштың садыын моон адаанда магазиннерде чорудуп турар: № 11 (Каа-Хем суурда), № 19 (септелге заводунуң чоогунда), № 22 (оң талакы эриктe), № 47 (телевидение төвүнүң чоогунда) болгаш колхоз рыногунда.

ХҮНДҮЛҮГ САДЫП АЛЫКЧЫЛАР!

Чаа чыл ёлказын баш удур садып, белеткеп алыңар. Байырлал хүннеринде «Тайга аалчызы» силерге өөрүшүүну чедирер.

Чаа чылга белеткенип эгелеңер!

КЫЗЫЛ-САДЫГ.

телевидение

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ

МОСКВАДАН

15.00 — Дамчыдылгалар программазы. 15.05 — Школачыларга Олимпиада. «Төрээн чурттуң флоду». 2-ку талчег. 16.05 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Болуушкунарны эртем ёаугаар боттуу-биле үнелеп көрүү — ажылдың ленинчи стилиниң онзагай аргазы». 16.35 — Оңнуг телекөргүзүг. «Төрээн черниң аялгалары». Концерт. 17.00 — Оңнуг телекөргүзүг. Хенингленнің телетеатры. 3-ку үндүрүлге. 17.50 — 18.00 — Чансар. 18.00 — «Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.50 — Телефильм. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.25 — «Буаулбас өвилеп». Чуваш АССР. 19.55 — «Огнискийниң полонези». Уран-чечен фильм. 21.20 — 21.30 — Чансар. 21.30 — Оңнуг телекөргүзүг. «Дириг амытаннар оранында». 22.30 — 23.00 — «Үе». Информастыг программа.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканы ёаугаар алырга, болуп республикага будуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Хат коштаар. Агаарның температуразы дүглүг черлерге 10—15, өскелеринге 17—22 градус соок.

Кызылга будуттаар, чагбас. Хат коштаар. Агаарның температуразы 19—21 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Отту чагырганы» (1-ги, 2-ги кезектери) 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш чоон кижилер» 10.00, «Вертикаль» 15.30, «Үгрюм-хем» (1-ги, 2-ги кезектери) 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ёзулал минутазы» 15.00, «Сээн-биле мен» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орт машинаны садып ал тур бис» 10.00, 13.30, «Келир үе дугайында сактыышкын» 11.40, 15.20, 19.10, «Чаагай таваллар аразынга» 17.20, 20.50 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Херээженнер болгаш берсальерлер» 18.30, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Дошкуурал дугайында баллада» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, ороопаганда килдизиниң 23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуу килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-76 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тираж 14.387. Чагыг 3964.

Тыва АССР-ниң Министрлер Совединиң чанында Тываның ном үндүрер черлериниң республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 00982.

Бүтү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үдээшеттинген

1972 чыл

ДЕКАБРЬ

9

СУББОТА

№ 289 (9057)

Ортээ 2 коп.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Эп-найыралчы байдалга

Чили Республиканың Президентиниң Сальвадор Альеденің Россиге декабрь 7-де эртеги майлалга турускан.

Эртеги майлалгага совет талазын эптер А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, В. Е. Шелест, Б. Н. Пономарев, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазанаан орлаачылары, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлаачылары, СССР-ниң Дээди Совединиң палаталар даргалары, СССР-ниң министрлери, СЭКП ТК-ның, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харыслалгазыг аскыдакчылары олурускаан.

Эрээлгә майлалгага хүндүг даалгы болгаш оон кадагы-биле кады Чили Республиканың чазаанда Москвада келген чежингүнери, Чилиниң Коммунистиг партилазының Чанғыне секретары Луис Корвалан, а оо шынаан Чили Республиканың Совет Эвилелинде херектериге тур бүзүреттиргеи Марио Даррагранде, албанныг оске-даа кижилери олурушкан.

Эртеги майлалга үезинде Чили Республиканың Президентиниң Сальвадор Альеде болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тарказы А. Н. Косыгин оран майгыраадыы дашкаларын шүүрүттеннер.

(СЭТА).

Совет улуска белек

Чили Республиканың Президентиниң Сальвадор Альеде Россиге декабрь 7-де Кремльге совет улуска белек кылдыр бергеи В. И. Ленинниң скульптуразы — портредин СЭКП ТК-ның Чанғыне секретары Л. И. Брежневе дамчыдып бергеи.

Л. И. Брежнев Сальвадор Альендеге чүректиг хамыыладан оруун четтиргеин илерткеи.

Скульптурлуг портретти дамчыдар үезе оран совет-чили чүгаалажылгынкыларның кирижикчилери турганнар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ—КҮЖЕНИИШКИННИГ ИШ

БЫЖЫГ БАЗЫМ

Республиканың үлетпө бүдүргелериниң коллективтери ССР Эвилелиниң чартык чүс чыл болур юбилейин тэлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышты калбартыышаан, эрткен он бир айларның планнарын кол-кол коргүүлер аайы-биле чедиишкинниг күүсеткен. Продукция сайгарарының хемчээлиниң планы 103,4 хуу күүсеттинген. Планнаан ажыр 2,2 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Юбилейлиг чылда Кызылдың түүйбу заводунуң, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Чадаанакның тараа хүлээп алыр пунктузунуң коллективтери эки ажылдап турар.

Он бир айларда ниити продукция бүдүрериниң планын республиканың үлетпүү 105,2 хуу күүсеткен. Эртиен чылдың ол үезинге деңнээргe ниити продукция бүдүрериниң хемчээли 10,9 хуу өскен. Продукцияның кол-кол хевирлерин бүдүрүлгелер продукция бүдүрерин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинден көрүүлүг.

Он бир айларның түүнелиннден алырга, республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедидериниң болгаш ажыл-төлевирин өстүрериниң темпилери таарымчалыг бедип орар.

Үлетпүр продукциязының бот-үнезин чигедириниң он айлар планы чедиишкинниг күүсеттингенинден 777 муң рубльдиң каминалгазы алдынган. Барааның продукциязының бир рублиниг хамзарыштыр чарыгдалдар планнаанынган ээвээжээн. План ёзугаар бир рубльдиң бараанның продукциязынга чарыгдал 102,2 көпеек болур турган, харек кыында чарыгдал 100,5 көпеек болган.

1972 чыл доостур чыгаан. Үлетпүрүнүң хогжүлдезиниң ниити түүнели эки-даа болза чамдык бүдүрүлгелерниң ажылында четпестер бар дээрзин он бир айларның түүнели коргүүп турар. 1-ги бүдүрүлге продукция сайгарарының, 8 бүдүрүлге ниити продукция бүдүрериниң планнарын күүсеттээн. Оон уламнаан улус ажылагыйының продукция сайгарылгазындан 735 муң, продукция бүдүрериниң талазы-биле 514 муң рубльдиң продукциязы чедир бердинээн. «Тудуг механтери» комбинат, Ак-Довуракның үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, Кызылдың хлеб, пиво, балык заводтары болгаш дараанылга комбинады планныг соруглаларны күүсетпейн турар. Үк бүдүрүлгелериң партия, профэвилел, комсомол организациязары, удуртунчулары, специалистери юбилейлиг чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң коллективтер кежигүннериин мобилизастаар дээш дээштиг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Эртем-техникти депшилгере үнделилеп күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чугулазының партияның XXIV съезизи онзалап айыткан. Бо таласы-биле чамдык бүдүрүлгелер боттуг ажылдарны кылбайн турарынган күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын эртиен он бир айларда 15 бүдүрүлге күүсеттээн. Оон түнелиинде 964 муң рубльдиң продукциязы чедир бердинээн. Кызылдың болгаш Чадаанының хлеб заводтары, пиво, балык заводтары, даарзынылга комбинады, «Сельхозтехниканың» Чадаана салбыры ыышаш ниитизи-биле 13 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эртиен чылдың ол үезинде чедип алган деңнээринден чавыыттыкан.

Бүдүрүлге курлавыларлыын долу ажыглаазы, болгаш маналга чуруунун иүштелдирери — амгы үеде кол соруглаларның бирээзи. «Тудуг кезектери», «Тыва кобальт» комбинаттар, «Тыва септелге-тудуг» трестиң Тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу бараанның продукциязының бөтүнезин чигедириниң он айлар планын күүсеттээнинден бөтүне 298 муң рубльге аартаан.

Юбилейлиг чылдың он бир айларында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылыының түүнели ниитизи-биле ыыдыг-дыр. Бо хүннериң кол соруглазы болза, тоскуу бөш чылдың ийиги чылын чедиишкинниг доозар дээш бүгү коллективтер наш дакпыр күжениишкии-биле ажылдазы болур.

Шалыпчы ээлчегде

«ССРЭ-ниң тургустуганының 50-чылына аддар болдурган Бүгү-Эвилелдиң социалистиг чарыжының түүнелдерин үдүрер чурумнуң дугайында болган ол чарыштың тиилекчилерин мактап шаңдар хемчеглер дүгайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦПСП-тиң доктаалы-биле танышкан, Улуг-Хем үлетпүр ыяш ажылагыйының коллективи бо-тыр бөдиткен хүлээлгелерни, ССР Эвилелиниң чаржык муң чыл юбилейинге аддар болдурган социалистиг чарышче республиканың үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелерин, тудуг организациязын кыйгырган.

Найысалдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи — Улуг-Хем үлетпүр ыяш ажылагыйының күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидири, механизмнерни чоп ажылгап, продукциязының бот-үнезин чигедип турганы, бо үениң иштинде чамдык эки коргүүлерни чедип алган.

Коллектив 1972 чылдың 3 млн. 150 муң рубльдиң продукциязын сайгарар турган, оны он бир айлар иштинде күүседип, 3 млн. 330 муң рубльдиң ябазы-бүрү продукцияларын сайгарган. Од ышкан бо чылын 30 муң кубометр дилиг материалдарын будуруп, сайгарарының чыл планын 33 муң кубометр кылдыр ажыр күүсеткен.

Михаил Сандрагайлов удуртқан ыяш дилдирер цехтиң ажылчыннары продукция бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле чыл планын күүсеткен. Бүдүрүлгенин Нрбрында ыяш белеткээр пунктузу (начальныгы Е. Бяков) чамдык кол коргүүлерни талазы-биле чыл планын күүсеткен.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының коллективи ССР Эвилелиниң 50 чыл ооюнуң байырлалыгга чедир ескеда коргүүлер талазы-биле Даалгазын күүседири-биле күш-ажылчы шалыпчы ээлчеин улаамчылап турар.

Н. КУЛАКОВА.

МКУ-НУҢ ХҮНДҮЛҮГ ДОКТОРУ

Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң студентилери, аспирантылары, башкылары Чили Республиканың Президентизин Сальвадор Альеденi чылыыбиле үзүлгаанар. Лениң даглыында университеттиң үзуг залында чили күрүненiң баштыцызга МКУ-нуң хүндүлүг докторунуң дипломун тыпсырының байырлыг дугаазы болган.

Од хүрээге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары М. П. Георгадзе, ССРЭ-ниң дээди болгаш орта-мак ореелдиг министрликтиң В. П. Елютин, албанныг оскеда кижилерге база олурушканнар.

МКУ-нуң ректору академик И. Г. Петровский хүндүлүг аазычта дипломну тыпсыи тура, Сальвадор Альеденiң баштааңы Улусчу чаңгыс партыдан чазаанның Совет Эвилелиниде, бүгү социалистиг чуртталар-биле харылзаалаарын чогумчалыг болдуруп, хогжүдүрүнге салыышкынын совет кижилер бедии-биле үнелеп турарын демделгеп. Куба революциязын-биле болгаш ыыгнаң улустуң маадырлыг демисеглебиле Чилиниң эп-сеткил катыштыгларлазы улуг үзүүдүзалыг деп МКУ-нуң ректору чугаалаан.

Залга алдын часкаашкыны диңмиттелин турда, И. Г. Петровский эш Сальвадор Альендеге дипломну, а оо ышкаш Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң тураскаал медалын тыыскаан.

Сальвадор Альенде ыяш үүлүүн алышкын болган МКУ-нуң эртем чөвүлелиниң ында доктор деп хүндүлүг атты тывысканынга ооруң четтиргенин илерткен. Мен совет кижилериниң арнында турарымга дыка ооруң-дур мен деп ол чугаалаан. Од моңа чаа-чаа күштүг бээр-дир. Совет Эвилели — социализмниң оскен хаанны. Оон эжиктери оске чуруттарның төлөлекчилериге, эң ылаңгыя студентилерге кажан-даа ыяк турар. Дыка хөй чили студентилер совет ореелдиге черлериниң аудиторияларынга белеткелдя эртер, сагыш-сеткил талазы-биле өзер, чугула бидилерни чедип алыр аргалы бергеин дээш Совет Эвилелиниге ооруң четтиргинин илерткеннер мен.

МГУ-да Чилидиң келген сөлдар, кыстарның ореелүг турарын билир мен деп, Сальвадор Альенде уламчылаан. Ынчангаш силерге: силер бот-тарыңарнын төрээн чурттуларны, боттарыңарның үзуүүнүңарга төлөлеп турар-дыр силер — деп, чугаалап тур мен.— Силерден тергиин эки студентилер, эки оңдуктер боюн, боттарыңар чурттуларга социализм тургузарынга белеткенириңерин дидеп тур мен.

Залда олурганнарга Чили Республиканың Президентизиниң чугаалааны болза:

— Силериң хогжүдүр турар хандыктарың болгаш алекежи дээре силериниң адаарыңарның чаалап берген чүүлдери-дир дээрзинге боттарыңар ооң чиизиндеп бүзүреп ворун турар-дыр силер. Совет Эвилелиниң дыка хөй муң эр-хөреэзеен кижилери хамааты дайын үезинде оглегпер. Од ышкаш фашизмге удур демисеглиг чылдарында совет улустуң хөй санныг олүм-чидимге таварыжын, деңнээр чүве чок маадырлыг чорудуктарны кылганын база билир бис.

Совет аныяктар — бистиң аныяктарывыска үлегер-чижек болур. Чүве дээре Совет чурт чүгле хожудавгай чорукту удуртпан, ажыл эртекен өнөс, харын-даа экономиктиг хамаарылга чок чорум дээп демисежин турар күрүнелериниң улустарынга акы-дүүмга дузалажылгын холуп сунган болгай. ССРЭниң, совет улустуң Кубага болганы Выетнамга дузалап турары ооң чаңчылгавчак чижээ болур. Силерниң үзүүзүңер пролетарлыг интернационализмниң үлегерин көргүзүп турар.

(СЭТА).

ПЛЕНУМГА ЧУГААЛАШКАН

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пленуму болуп эртекен. Анда «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга партия организациязының ролүнүң болгаш дайынчы арганизоозун улам бедидер талазы-биле райониүң партия организациязының «Соругалаарының» дутайында» айтырыгны чугаалашкан. Од талазыбиле плеткелдя партия райкомунуң бирги секретары **С. К. Орус-оол** кылган.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле «Тээли» совхозтуң партия организациязының секретары Совет **Байыс-оол**, «Кара-Хол» колхозтуң Сукпакта партия эге организациязының секретары **Сояң Белекей**, «Мурнакчы» колхозтуң тудуг бригадазында партия эге организациязының секретары Сорең **Комбужап** болган өскелер-даа санаа-бергенчек.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга партия организациязының ролүн үлемчилеп, ажыл-ишчилерни коммунизм тургузуушкунунга боттарының тэлептиг үлүүн киирип турар. Оларның бирээзи — эвенки улус.

Эвенки национал округту Бүгү-россиянның Төп Күүсеткен Комитединиң Президиумунуң докладын сөзүглаар 1930 чылдың декабрь 10-да организастап тургускан. Оон ивижлери, ачылары, ак остүрүкчүлери, дагаалары болгаш геологтары бистиң чуртувустуң бүгү улустары-биле кады СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, ССР Эвилелиниң тургустуганының 50 чылынга күш-ажылчы белекterлериг ужуражыры-биле эрес-шудургу ажылдап турар.

СЭКП-ниң Эвенки округ комитединиң болгаш ажылчы чөнүлер депутаттарының округ Совединиң органы «Советская Эвенкия» солун богун «Шынаң» аалчызы болуп келген. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнит Эвенки национал округтуң, оон кайгамчыктыг кижилериниң болгаш оларның ажыл-херектериниң дугайында материалдарны солунуун ийиги арнында нарадыглыг.

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттан тос километр ыракта геология-шинчилел экспедициязының турускаңы чер үттээр станок даглар эдээнде бедий берген коштун турар. Оны башкаргай кижилер күженииишкинниг ажылдап турар. Од орумиэзикининг хамызы 1200 метр ажыг. Чайның изиниңдээ, кыштың соогунда-даа совсезал чок эрес-маадырлыг ажылдан турар чогум кымнарыл оз? Од дээрге чер үттээрининг дуржулгалыг мастери Сергей Козловка удурткан бригаданың ажылчыннарыдыр. Мастер боду геология-шинчилел ажылынга 22 чыл болган. Од бригадазынга ажыктарын киирип ап, оларны чер орумиэзиниң механизастаан аргазынга ооредип, күш-ажылчы дадыгымышкынга кижиндип келген. Оон төлептиг ооренчикилериниң бирээзи Март-оол Аракчаа (чурукта). Од күш-ажылга кызымак чоруун көргүүп турар.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Юбилейге күш-ажылчы белектер

Чыл планын күүсеткен

Тоску беш чылдың ийиги чылының планның опаалдаларын болгаш Совет күрүнениң улуг юбилейинге аддар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле «Тыва кодээ тудуг» трестиң Шуурмакта ыяш белеткээр участогунуң ажыл-ишчилери бо чылдың эрткен айларында кызымак ажылдаан. Олар 1972 чылдың бердинген опаалдазын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Коллектив бараанның продукция бүдүрериниң чыл планын 122 хуу, ону сайгарарының даалгазын 105 хуу боттандырган. Дилгең ыяш материалдар белеткээр, соңга, эжиктер кылыр опаалда дыка ажыр күүсеттинген.

Ыяш белеткээр участоктуң кижилери күш-ажылдың сагыыга-чурумун быжыглап, техниканың ажыглалын экижидип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен, социалистиг чарыштың дээштиг организатаан. Оон түнелиинде күш-ажылчы коргүүлер бедээн.

Цехтер араазынга ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чылынга аддар болдырган социалистиг чарышка Василий Даваанын удурткаңы пилорама цеги бирги чернин ап турар. Ында Алексей Шумов, Иван Соколов, Монгуш Кошкендей ыяш бүдүрүлгенин мурнакчылары хой.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Амгы үеде күш-ажылчы кижи бүрүзү хой национал дыг Совет күрүнениң чартык чүс чыл юбилейин тэлептиг үткүүр дээш шалыпчы ажылдап турар. Ындыгларның бирээзинге № 48 тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Мэрия Васильевна Софронованың удурткан шеверлекчилер бригадазының кежигүннери хамаарыжыр. Олар соолгу каш чылда мурнакчы ажылдан келген.

Бригада 1972 чылдың планнаг опаалдазын хуусаа бетинде 106,5 хуу кылдыр ажыр күүсеткен. 90 муң рубльдиң шеверлел ажылдарын кылыр даалгазын 95,5 муң рубль чедиргеп.

Мурнакчы бригаданың ажыл-ишчилери түгэе планныг опаалдазын күүседир дээш демисежин турар эвес, харын кылган ажылының ыңнарын экижидириңе кичээнгейин салып келген. Ынчангаш ону чедип ап, мергежилин улам бедидип турарлар.

Бригадада чээрби кижи бар. Олар бир демиңг ажылдан, коллективтиң мурнакчы адын сыкпайн, шудургу ажылдан келгеннер, моон соңгаар-дда эки ажылдаарлар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Камналгалыг ажылдаан

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цехиниң коллективи бо чылдың планын хуусаа бетинде күүседир дээш бедик будурүкчүлүг ажылдап турар.

Чолаачылар чылдың эгезинден бээр ай, квартал санында эки коргүүлерлиг болуп келген. Шоферлар Анатолий Владимирович Хинковка удурткан «БелАЗ—540» маркалыг автосамосвалдарның чолаачылары шалыпчы ажылдаанар. Бо бригаданың чолаачылары он бир айларның планындан ажыр 166 муң тонна даг массазын сооркеп, ам 1973 чылдың январының үлүүне киирипттир ажылдап эгелээн.

Мурнакчы чолаачыларның үлегерин транспорт цехиниң бүгү ажыл-ишчилери эдерген. Чижээлээрге, А. Зыряновтуң колонназы он бир айларның иштинде 183 муң рубльдиң чүүгүн планнаан ажыр сооркеп.

Транспорт цехиниң коллективи чылдың эгезинден бо хүнчерге чедир 28 муң литр кывар-чаар материалдарны, 32 муң литр дизель одаар үүлүүн камнаан алган.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: сериң оттуг тайгаже кежер мурнунда.

Ю. ЕФРЕМОВТУҢ фотозу.

СССР
50
ЧЫЛ

ОРГАН ЭВЕНКИЙСКОГО ОКРУЖНОГО КОМИТЕТА КПСС И ОКРУЖНОГО СОВЕТА ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ

СОВЕТСКАЯ ЭВЕНКИЯ

Ленинчи национал политиканың өндүр улуг болгаш чаагай чорууп, ниитилел хогжүдезиниң дешпилезиг тургузуу — социализмниң артык күштүүн Соңгу чүк улустарының чеднишкиннеринден коруп болур. Соңгу чүктүң улустары социализмге Совет Эвилелиниң улустары-биле барык деңге келгеен.

«Бичии-даа сылдыс дээрии каастаар» деп улустуң үзегер чугаазында шыкаан, Соңгу чүк улустары коммунизм тургузуушкунунга боттарының тэлептиг үлүүн киирип турар. Оларның бирээзи — эвенки улус.

Эвенки национал округту Бүгү-россиянның Төп Күүсеткен Комитединиң Президиумунуң докладын сөзүглаар 1930 чылдың декабрь 10-да организастап тургускан. Оон ивижлери, ачылары, ак остүрүкчүлери, дагаалары болгаш геологтары бистиң чуртувустуң бүгү улустары-биле кады СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, ССР Эвилелиниң тургустуганының 50 чылынга күш-ажылчы белекterлериг ужуражыры-биле эрес-шудургу ажылдап турар.

СЭКП-ниң Эвенки округ комитединиң болгаш ажылчы чөнүлер депутаттарының округ Совединиң органы «Советская Эвенкия» солун богун «Шынаң» аалчызы болуп келген. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнит Эвенки национал округтуң, оон кайгамчыктыг кижилериниң болгаш оларның ажыл-херектериниң дугайында материалдарны солуунун ийиги арнында нарадыглыг.

СССР
50
ЧЫЛ

ОРГАН ЭВЕНКИЙСКОГО ОКРУЖНОГО КОМИТЕТА КПСС И ОКРУЖНОГО СОВЕТА ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ

СОВЕТСКАЯ ЭВЕНКИЯ

«Ленинчи национал политиканы — улустарның тең эргезинин болгаш найыралыйын политиказын партияның практикага боттандырганы социализмниң эң улуг чаалап алыышкынналарының бирээзи болур».

(Партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиндеи).

СОЛДАТ—КЕЗЭЭДЕ СОЛДАТ

— Подкаменная Тунгусканың эриндэ Полигус суурда чурттап турар Георгий Степанович Баякиниң чаа бажыңында кирип, ооң-биле чугаалажыр аргалыг болган мен. Эжиктиң оң талазында бышкак идик кургадыг каап, орээлдериниң арыгсилии аажок, тумбочка кырында «Спидола» салып каан тур.

— 1943 чылда, фронтуга эктимче балыгладыпкан мен. Ай ажыг уеде госпиталга чыткан мен—деп, бажыңның ээзи чугаалады. — Кезек эмчилер мынча дээш: ам чаалажыр арганаар чок тур, ынчангаш Төрээн черицерже чанмышпар дээре. Георгий Степанович балыктап өскелп Подкаменная Тунгускалыга, Полигус суурунга чанып келген.

Эгининиң аарыры ам-даа читпээн, мынчала-даа кадыг-бергени көрүп эртжеп солдат даржыкка дүжүп берээн. Ол бодунуң снайпер ланчыгызын биче ааралыг ажыл боога соодаан. Ац-олук ол уеде чуртка ок, сиаряд-биле дөмей керектиг турган. Бир киш—бир танк! деп мынчаарда чугаалап турганы- таварылга эвес болдур үйнеп.

А Баяки аңнап билир-даа турган. Тайга дээрге тайга-ла болгай. Ооң ыракка талыгырары, ыргак-дагыр хемнериниң шимээн даажы, чаагай чыттыг чиргис, чимиян ону кыйгыра берген. «Олутта олча чок, чыдыңда чыргал чок», эгип балыы тайгага дүргеп экирнир, күдер сынга күш-даа кирер деп бодааш, аңчы аъттанып кан...

Георгий Степанович күс келиргеле Нюрэнгдуже чоруптар. Магалыг оран болгай: Полкапныц шишлик бажынче үнүп кээрге, ак-кок булуттар кижи чанынга аяар эжиндирип чоруур, хүн херели поштерниң бажын шовуп турар үеде чер каскан авиелериниц карацгайлары кызыртайнын тургулаар.

Дайынчы шипелиң солаан солдаттың алдары ооң эгелээн. Ооң фронтуга алган орден, медальдарынга күш-ажылчы шацналдар немешкеп. Ац-олук тывыжынга чедип алган чедишкиннери дээш Г. С. Баяки 1960 чылда Ленин орденн-биле, а беш чыл эрткенде — Күш-ажылдың Кызыл Тук орденн-биле шацнаткан.

Партияның округ комитединиц 1969 чылда болган пленумунга сапал берреш, Г. С. Баяки мынча дээн: «Ядыы эвенки кижиниң оглу мен. Мени Коммунистиг партия, Совет эрге-чагырга кижиландып, остүрген. Бистиң күрүневистиң болгаш партиявыстың үндезилекчизи Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл ою удавас болур деп турар болганда баштыңчының юбилейинге алдар кылдыр аңчы кижи бүрүзү сезон дургузунда 100-тең эвээш эвес кишти дужаарынче ацчыларны кыйтырып тур мен. Улуг Ленинге бистиң белээвис ол болзуң».

Алдарлыг аңчы алган хүлээлгезин күүседип, ол чылын 100 ажыг кишти белеткел пунктуузунга дужаган. Күрүнеге ац-олук дужаарынга чедип алган чедишкиннерн дээш аңаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Ынчангаш Георгий Степанович болза ол бедик атты алган баштайгы эвенкн аңчы болуп турар.

Георгий Степанович Баяки а пенсияда. Полигустуң аңчыларында ацаа децнежир кижи ам-даа ховар. Назыны улгадып келээ-даа, хоочун аңчы сезон санында чедешден эвээш эвес кишти дужаап турар: Ооң хавында дарызы ам-даа «шыгываан», хоочун гвардейжи дужүп бербээн! «Солдат — кезээде солдат» деп ырлажып турары чөптүг. Коммунизмниң тургузукчузу, Полигус чурттуг солдат Георгий Степанович Баяки күш-ажылчы фронтунуң ' дайынчыларының мурнуку одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТА: Г. Баяки.

Котуй совхозтуң ишчилери Василий Кириллович Эспекке чоргаарланыр. Бичиизиндеи тура-ла аңнаарынга ынак, ол нарын болгаш берге мергежилди чүткүлдүү-биле шиңгээдип алган аныяк ооп ам аядарлыг аңчыларның одуруунга кирген.

Василий Кириллович эрткен чылын күрүнеге 3026 рубльдиң өлүүн дужаагаш, «1971 чылда Эвенкиянын эң дээрге аңчызы» деп хүндүлүг атты чедип алган.

Бо хүннерде Эвенкиянын долгемиеринде 40 муң ажыг азырал ивини сдарладып турар. Байкитте иви амыдыг совхоз дээрге көргүзүглерии чедип ап, ивиниң ниити санын 12 муң амырган.

Байкитте № 7 иви бригадазының бригадири Август Егорович Гаюльскийни бо чурукта көргүскем.

КЫРГАН ХУКОЧАРНЫҢ ЫРЫЗЫ

Чүнү ырлап орарың ол,
кырган Хукочар?
Чүмү-биле орус дылга
сөглеп берем.
Ырда кирген эргим атты
дыцнаармыма,
Ыржым эдим, Тунгуска-даа
коступ кээр-дир.
Ийе, сээцин, шын-дыр, оглум,
ырымда мында,
Ильичиин алган мактап
орарым бо.
Харлыг черге ооц канчаар
келгенин-даа,
Хары чонга ооц ынаан
ырлап ор мен.
Чадырларга кире дүшкеш,
мевди солчур,
Чаштар коргеш, эргеледип,
хүлүмзүрүүр
Эвенкиге домейлежин
болур кижи
Эктинге боо чүктеп алган
чоруп тургаи.
Кижилериниц айтырыы-ла
ковей турган:
Хилис чугаа үндүрбейн,
харыы берип.
Эргижирээн чадырлардан
үне чүткүүр
Энерелдиг орукту ол
айтып берген.
Улуг Ленин чадырларны
эргий кезип,
Улустарга орук айтып
турган дээрзин
Кым-на бир эш бүзүревес
хире болза,
Кырган Хукочар, чүнүц-биле
шынзыдар сеп?
— Чонум чыгган ырларынга
бүзүрээр мен.
Чогум ында . Ленинни
чуруп каггап.
Кырган салгад «кызыл-дустап» аъттанза-даа,
Хып дээн чалыы назылыглар
солуп алыр.
Чүс-чүс чылдар дургузунда
Ленин башка
Чүректерге чаңгыланыр
ыры болур.
Эргим чоннуң өлбес ыры
чечектелир
Эвенкия ырын утпас,
бүзүрээр мен!
Очулдурган Монгуш ДОРЖУ.

Сөөлгү медээ

Якутияның болгаш Соңгу чүктүң биче-бүурай улустарының чогаалчыларының ССРЭ-ниц тургустунганының 50 чылынга тураскаатказ хүралы болуп эрткен. Эвенкиядан ол хүралга ССРЭ-ниц Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Алитет Немтушкин чораан.

Ооң ажылынга чүкот чогаалчы Юрий Рытхэу, нанай чогаалчы Григорий Ходжер болгаш шүлүкчү Андрей Пассар, нивх чогаалчы Владимир Санхи, Якутияда чурттап турар соңгу чүктүң биче-бүурай улустарының литературазының төлөөлекчилери Семен Курилов, Гаврнил Курилов олар киришкен.

«ДЭЭР ДАЖЫ»

Хүн херелиңге кыланайнып, карталып чыдар ак даштыг геологтар исланд шпат деп адаан. Шаанда хамнарга бүзүреп чораан эвенкилер ону «дээр дажы» дижир турган. Исланд шпатты Эвенкияның девискээриндеп тыпкан болгаш шиңгээдип ап эгелээн. Ону оптика, радиотехника, лазерлер кылырынга ажыглап турар.

Күрүне шацналының лауреады И. А. Золотухин баштаан геология экспедициязының коллективи ол байлакты казып тывар болгаш белен продукциянын сайгарар талазы-биле даалгазын доктаамал ажыр күүседип келген.

Оптика кальдиин — исланд шпатты ' хоюглай чондуруп каанын чуруктан көрүп тур силер. Ол хуулгазын даш эвенки улустуң эрткен, амгы болгаш келир үезин көргүзүп турар шинкаш сагындырар. Үлетшүрүнүң хөй адырларынга хереглээр ук байлак эвенкилерниң амыдыралын болгаш салым-чолун өскертиркен, а тоолда чүве дег шәпкыш сайзыраан амыдырал эгээртинмес байлакты ажыдып, ажыглаар арганы тургускан.

Эвенкия оон өске база бир байлакты Төрээн чүртке бараалгадып турар. Ол болза графит-тир. Ооң тывыжын улгаттыраның чугулазын 1920 чылда-ла В. И. Ленин демдеглеп турган. Ынчангаш Ногинскиниң графит рудниги Эвенкияның үлетшүрүнүң кол бүдүрүлгези болу берген.

Рудниктиң коллективи ам 1975 чылда чедип алыр ужурлуг күүзүү-биле ажыллап турар. Графитти тывар, ону сайгарар планны үргүлчү ажыр күүседип турар. Чаа техниканы шиңгээдип ап, графит тывариның бүгү чорудуушкунарын механиазистаан.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегге Г. Бумаженко, Г. Пинясов, В. Кочар, Ю. Козихин чижектиг ажылчыннар бедик көргүзүглерни чедип алган.

КИЖИЛЕР. УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Кижилер. Ужуражымышкыннар... Округтуң суурларынга болгаш тайгага чораап, хөйле кижилер-биле ужуражкан мен. Ужуражымышкын бүрүзү янзы-бүрү болур, кижини хөй чүвени бодап, сайгарарынче албадай бээр.

Тамара Петровна, Лапукога аалдап кээп көрүңерем. Ооң адресини бижип алыңар: Эвенки национал округ, Учами суур.

Бодунуң мергежилиниң, албап дужаалының талазы-биле Тамара Петровнаны ким деп бодаар силер. Ол болза дуржулгалыг аңчы, иви кадарчызы, иви бригадазының ээзи кижи болгай. 1917 чылда төрүттүнген. Октябрьның чажыды. Төрээн черн—Эвенкия.

55 чыл иштинде Тунгуска хемниң уну-биле хөй-ле сут агып баткан харын. Национал округ тургустунмээнде, Эвенкияга чаа амыдырал эгелеп турган чөөрбиги чылдарны, округтуң амгы төвү Туранның орнунга олук салып ап турган орус кижиниң чанғыс бажыңы турганын Петровна сактып орар.

Улус дээрге чанғыс зай амыдыралдыг хөй кижилер-дир, а чанғыс кижиниң хуусалымы дээрге, бир эрес ол улус-биле кады чурттап турар болза, ол улустуң хуу-салымы болур деп хоочун кижилер чугаалажыр. Ол шын. Тамара Петровна чону-биле тудуш холбашылыг ажылдап, чурттап келген кижи.

Амданныг сарыг шайлы аартап каан, аравыста хөөрежип одур бис. Гордеевна бодунуң амыдыралының, өскен төрээн тайгазының дугайын чугаалап орган. Брезент-биле шыпкан чадырны долгандыр аярга шимээргеп. «Ивижиктериниц» моюнгарында баглаан коңгуулуурлар мындыналдыр ырлажып турду. Ивиге ынак болгаш оларны «ивижиктер» деп чассыдып адаар утбай болду. «Эвенки кижи иви чокта — чалгыны чок кара-куш-биле домей» деп улус чугаалажыр. Бо кайгамчык малга кижилерниң ынак, сагыш човаар ужуру-даа ында.

Тамара Петровна чадырга төрүттүнген. Чаш-даа, чалыдаа назынында болур-чогуур-биле өөренип четтикпээн. Ада-иезинин аайы-биле иви кадарып, аңнап чоруп турда чылдар билдиртпейн эрте берген. Ынчалза-даа ооң дуржулгазы байлак. А ооң оглу Гевнадий школа дооскан, өөредилгезин уламчылаар, ветеринария академиязынга өөренирнге белеткенип турар. Ол авазы ышкаш тайгага ынак, өөренип алган төрээн черинге ээп кээр. Ындыг кижилер Эвенкияга херек.

Николай Петрович Каплин хоглуг, ажылгыр, эвенкилерниц аразындан кезер эмчиниң мергежилин чедип алган эң баштайгы кижи болур. Ыраккы суурларның, тайгаларда чадырларның чурттакчылары чанғыс чер чурттуунга чоргаарланып, ооң дугайында чугле эки, чылыг сөстерни чугаалаарлар.

Ол ам округ эмнелгезинде ажылдап, медицина ажылдакчыларының партия организациязын баштап турар. Ооц-биле каш-даа удаа ужуражырга журналистиц блокнодуңуң элээн арыннары дола бээр. Чугула болгаш солун чүүлдер чугаалап бээриндеп ойталап чаңчыкпаан.

Георгий Петрович Давыдов Тутончан суурга 1935 чылдан бээр чурттап келген. 1941 чылда фронтуже ооп аъттанган. Гитлержилерни Москва чоогунга чылча шаварынга, Польшавы хостаарынга киришкеп...

Давыдов бодунуң чаңгыс чер чурттуу Наум Павлович Арканча-биле фронтуга ужуражы бергенин сактып орар. Чидиг тулчуушкун үезинде Наум аар балыглаткаш, өөрүнүң өнгузунга арай боорда үңгеп келген. Таварылга болган ужуражышкын ындыг болган. Давыдов эжип соортуп алгаш, медицина батальонунга чедиргеп.

Хөй чылдарда ажылдап, «корбээн чүвези, кодурбээн хонээ чок» дирти берген Георгий Михайловичиниң Тутончанның чону «Гоша даайывыс» дижир апарганнар.

Совет Эвенкия бүгү чурттаазы ышкаш бүгү улустуң херээ-биле холбашкан. Эвенкияның мурнакчы кижилери оп-оп. Оларның кижи бүрүзү-биле ужуражыры — улуг бозүүшкун.

Ян НЕДЗВЕЦКИЙ.

АМЕРИК ПУБЛИЦИСТИҢ МИННИИШКИНИ

Америк публицист болгаш кинорежиссёр Джордж Сент-Джордж чоокта чаа Сибирьни дургаар аянчорук кылган болгаш ол чериниң улустарының амыдырал-чуртталгазы-биле танышкан. Ол, бодунуң көргеп, билген чүүлдерин «Сибирь. Чаа бедиктер» деп номда бижээн.

«Совет чазак, бодунуң национал политиказын боттандырып, тайганың дээ ортузунда туруп турар Эвенки национал округту тургускан... Ында эмчи училищезим, школалар, эмнелгелер бар. Аңаа революция мурнунда бижик билир чаңгыс-даа эвенки турбаан, ам ооң чурттакчылары найгамчык улуг депшилгени чедип алган» — деп, ол бижээн.

Даштыкы чурттарның публицистеринин болгаш өске-даа ажылдакчыларының мындыг янзылыг мининиишкиннери болза, Соңгу чүктүң биче-бүурай улустарының, ооң иштинде Эвенкияның улустарының экономика болгаш культура талазы-биле ёзулуг чечектелиишкиниң хандырган ленинчи национал политиканың тиилелгезин херечилеп турар.

Комсомолчу М. Оёгир Эвенкияның соңгу талазында Чирында суурга төрүттүнген. Ол бо чылын Туранның медицина училищезин дооскаш, округтуң кижи эмнелгезинде ажылдай берген.

Эмнелгенің кижилери ону үргүлчү-ле Маша, Машенька деп чассыдып адаарлар. Бодунуң күш-ажылчы оруун эмчи сестразындан эгелээн ол ыыс медицина институдунга өөренип киреринге белеткенип турар.

— Чоруук чогуп, амыдыралың оруу улам ажык болзуң, Маша!

„...РЕВОЛЮЦИЯДА ТӨНЧҮ ЧОК“

СЭКП-ниң кежигүн бүрүзү — Ленининиң кезээ, а бүгү партия — Ленининиң номналыының боттандырыкчызы дээнмээ частырыг болбас боор. Эвенки улуска болган революстуг бүгү чаартылгалар, аңчыларның, ивижилериин, балыкчыларның амыдыралында үндезин өскерилгелер, бүгү совет улустаазы ышкаш, Ленининиң ады-биле холбашкан.

Ленинчи национал политиканы боттандырган чорук эргининг өөрүшкү чок чоруун кыска хуусаада узуткаар, чаярбиги чүс чылдың хөгжүлдезинге каттыжып, чаа амыдыралды эгелээр арганы Соңгу чүктүң биче-бүурай улустарынга берген.

Мээн комсомолчу чалыы чылдарым төрээн черимге эрткен. 1927 чылда Соңгу чүк Комитеди мени Ленинградче өөредип чорутkан. Бистиң бүрүнгуларывыс чүс-чүс чылларда бижик-билиг чок турган чүве болганда эртем чедип алыр баштайгы эвенкилерниң аразынга киргеним уттундурбас өөрүшкү болган.

Эвенкияга 1934 чылда ээп келген мен. Кулактар болгаш хамнар-биле демисежир берге үе турган чүве. Ленининиң чагыын боттандырып, пропагандистер, агитаторлар, культармейжилер болуп, бижик билбес чорукту узуткаар талазыбиле ажылдарны кылып турган бис.

Белен эвес үе турду, ынчалза-даа ам чаартынган черни, улустуң аас-кежиктиг амыдыралын көргеш, өөрүвес аргам чок. Чалаарда Москваның ылаптыг шагы-биле шак дең деп орарга безин кайы хире өөрүнчүг ийик че!

Бистиң ада-өгбелеривис бистиң канчаар хөгжүй бергенивисти ам көрген болза кайы хире өөрүүр деп бодаар силер. Чаагайжыыы туттунган бажыннарлыг суурлар, школалар, эмнедгелер, библиотекалар, радио, электри, кино, ужар чүүл... Совет эрге-чагырганың биске берген бүгү кежиктерин санаары безин бөрге. Ленининиң идеялары ол хире чырык, ол хире өнүр улуг.

Совет улустарның чангыс аай өг-бүдевинге киргеш, бистер ёзулуг демократтыг эргелерни эдилеп турар бис. Чижээ, комсомол ыяшлыг турумда менээ бедик алдарны болгаш идегелди көргүскен. Мени ССРЭ-нин Дээди Соведининиң депутадынга соңгаан, Дээди Советтин бирги сессиязының бирги чыыжының ажылынга киржир аас-кежиктиг болган мен.

Ленининиң партиязының кежигүнүнге үжен ажыг чыл бактаап, ооң шынчы солдады болуп келгенимге чоргаарланыр мен. Ленининиң удуртулгазы-биле эгелээн революция чедишкининиг үргүлчүлеп турар. «Революциянын эгези бар, революцияда төнчү чок» деп ырлажып турарывыстың ужуру-даа ында. Бистиң эргим Ильичивис партияның болгаш улустуң ажыл-херектеринде мөңгези-биле чурттап чоруур.

А. ДАВЫДКИН,
персоналдыг пенсионер, ССРЭ-ниц Дээди Совединге Эвенкиядан эң баштай соңгуткан депутат.

ФАКТЫЛАР

☆ Днепр хемни кежер үеде командылал черяниц данычы даалгазын үлегерлиг күүседкени, хемниң оң талакы эриишге дайынчы чорудулгаларны билдиилиг организастаганы, ол ышкаш аңаа көргүскеп дидим маадырлыг чоруу дээш эвенки ыыслг-армейжи Иннокентий Петрович Увачанга Совет Эвилелиниц Маадыры атты тывыскан.

☆ Совет Армиязыц майору, сес орден, медальдың эдилекчизи эвенки С. И. Комбагир Ленининиц улуг хоорайын камгалажып, Прибалтиканы хостаткан.

Бо арынны «СОВЕТСКАЯ ЭВЕНКИЯ» солиннуң ажылдакчылары Александр Дрянных, Ян Недзвецкий, Юрий Ефремов болгаш «ШЫНЫЫН» гискай корреспондентизи А. Аир организастаан.

СУЙ-БЕЛЕКТЕР

Соңгу чүктүң ус-шеверлериниң амылдары малбаа-биле нептерээн. Ам округтуң амыдырал хандырылга комбинадының национал цехтери Турада, Байкитте, Ванаварада амылдап турар. Ында чурттанчы чонның чагыын ёзугаар янзы-бүрү идиктерни, берттерни, сумкаларны, хевистерни, меюн ораарларны кылып турар.

Комбинаттың дирекциязының адрезинге Норильск, Красноярск, Москва, Ленинград хоорайлардан хөй чаа чагыглар ээп турар. Найысылал Москваның «Орус суй-белек», «Хадыңчыгаш» деп садыг фирмалары эвенки суй-белектерни садып саарар талазы-биле боттарының музелин база ияредип турар.

Округтуң амыдырал хандырылга комбинадының организастап турар делгелгелеринге национал цехтериң кылыглары бирги черни ээлеп турар. Ылаңгыя Чиринда, Ессей, Тура суурларның мастерлериниң амылдары улуг үнелелди ап турар. Турада комбинаттың мастери Клавдия Елдогирниң даазаны башыңга кедер чымчак идиктн Иван чурттуг, Москва университединиң студентизи совет суй-белек кылдыр садып алган.

КҮҮСКОМНАРНЫҢ ОТЧЁТТАРЫ

Кайгамчыктыг байырлал — ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга уткуштур совет улус күш-ажылчы базымнар-биле чоруп орар. СКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин күүседириге ажыл-ишчи салымышкынын чер-чер Советтери база киирип турар.

Бистиң республиканың чер-чер Советтериниң күүскомнары бо хүнде хайныышкынныг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, улус ажыл-агыйының болгаш социал-культура тургузуушкунунуң улуг сорулгаларын шиитпирлээрине ажылчы чонпарның күжүн мобилизастап турар. Советтериниң, оларның күүскомнарының организасс-массалыг ажылының улам ылай экижидер, ажыл-агый культура тургузуушкунунга Советтериниң ролүн бедидер дээш харылсалгазы улам бедээн. Чонпуң амыдырал хандырылгазын экижидеринде, чаагайжыдылганың, чонпуң коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыглары база оларның киткээлейиниң төвүнде.

Партия болгаш чазактың салым турар сорулгаларынга үндезилээш республиканың чер-чер Советтери сессияларга, күүсков хуралдарынга амыдыралчы чугула айтырыгларны чугаалажып келген. Ол айтырыгларны белеткээрингe, сайгарып көөрүнге депутаттарның, доктаамал комиссияларның идепкейин бедээн.

Амгы үеде Советтериниң, оларның күүскомнарының эрге-хүлээлгелери улам калбаргаң. Оларның мурнунга улуг сорулгалар салдынып турар. Советтиң болгаш күрүне эргелиргазының үстүкү органнарының шиитпирлеринге үндезилээш, Советтиң девискээринде ажыл-агый, социал-культура тургузуушкунунуң ажылдарын күүсков удуртуп турар.

Советтериниң ажылчы чон мурнунга отчёттуг болуру ёзулуг улусчу демократияның бир илереңкиин болур. Оларның ажылынып чон ортузунга иоскү болурунуң чугула хевири. Советке күүскомнуң отчёттарын яңы-бүрү арга-хевирге боттандырар. Бодунуң ажылынын яңы-бүрү айтырыгларының база Советтиң шиитпирлериниң күүселдезинин талазы-биле сессияларга күүскомнар информацияларны кылыр. Депутаттарның негелдеринге харыылаар болгаш оон-даа ынай. Күүскомнуң отчёду — оон ажыл-чорудулгазын Советтиң контрольдаарының кол хевири.

Бистиң республикада бо утланышкынга чамдык ажылдарны чоруткаң. Эрткен чылдың ынчы айда эрткен соңгулдалар соонда чер-чер Советтериниң бүгү күүскомнары сессияларга боттарының отчёттарын кылган болгаш ол ажылды канаа-биле практикалап келген. Эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен он айларында район, хоорай, кожуу болгаш суур Советтериниң 20 күүскомунуң 85-жи чоп мурнунга отчёттуг кылган. Ол хуралдарга 50 мүң ажыг соңгукчу олурушкан. Моңгүн-Тайга, Танды районнар Советтериниң күүскомнарының, оларның киидистериниң, эргелеңдериниң отчёттары эрткен чылын ан-не организастыг эрткен. Барыын-Хемчиктиң чер-чер Советтериниң күүскомнары боттарының отчёттуг хуралдарынга ажылдаа отчёт кылган. Ылаңгыя Улуг-Хем районнуң Советтеринде бо чугула ажыл дыка хожудан турар. Мында он айлар иштинде байдалды ап көөрге, район Советиниң 75 депутадының үүгле 31-ри нан болгаш оон-даа хой удаа отчёт берген. Бай-Тайга, Чөөп-Хемчиик, Бии-Хем, Тес-Хем районнарның Советтери бо ажылды база дыка кошкак организастаан.

Мындыг четпестер чүүүл-биле тайылбырлаттынарыл? Үстүнде айтыканывыс Советтериниң күүскомнары депутаттардың соңгукчулар мурнунга отчёт илеткелдерин белеткээринге, хуралдарны эрттиргенге дузалаы чедирбейн турарында. Хуралдың болур черин, үезин соңгукчуларга ой-шаанда дыңнатпас, Советтиң ажылының дугайында материалдар-биле депутаттарны хандырбас чоруктар бар. Чамдык депутаттарның идепкейн чавыс деңнелде. Ындыг депутаттарның соңгукчулар-биле харылсаазы кошкак. Оларның пегелде-хереглеэн эки билбес болгулаар. Чамдык черлерде болук депутаттарны чыгаш оларның отчёттарын харыы угда эрттирип турар. Ону ынчаар организастаарга депутаттар боттарының округтарында соңгукчулар мурнунга тодаргай отчёдун берип шыдавайн баар.

«ССРЭ-де ажылчы чонпар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунга үндезилээш депутат бүрүзүнүң идепкейин, ролүн бедидери эң-не чугула. Тоску беш чылдың планның онаалдаларын, ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чыл болур оюн толептиг уткуур талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседирииче ажылчы чонпарны организастаарынга дээштиг киржилгеп чедип алыры чугула.

Советтериниң бүгү звенозарында депутаттарның чон мурнунга отчёттарын бо чылдың декабрь 20-ге чедир эрттирер. Ол үезинде иштинде күүскомнар Советтериниң девискээринден оскээр үүүп чорупкан депутаттарның орнуга хостуг арткан округтарга соңгулдаларны эрттирери албан.

Советтериниң отчёттуг сессияларынга белеткелди идепкейлиг, яңы-бүрү талалыг чорудары чугула. Бүгү чонга ол чугула болуушкун дээрзи билдингир. Советтериниң бүгү ажыл-чорудулгазын анализтээр, сайгарар, ажыл-агыйжы чугаалар аңаа болур болгай. Ол сессияларга депутаттардан, доктаамал комиссиялардан ацгыда, кой-пиитиин киириштирзе чогуур.

Бо харыысалгалыг ажылчеректиң эгези күүскомнарның хуралдары болур. Күүскомнуң отчёдүн канчаар эрттирер дугайның аңаа чугаалажып көөр, чогуур шиитпирни хүлээп алыр. Күүскомнуң бүгү кежигүннери, бүдүргүлегериниң, албан черлериниң удуртукчулары коллективтерге, чонпуң чүрттеп турар черлериниң аайы-биле эртер хуралдарга боттарының отчёттарын бээр хүлээлгелиг.

Депутаттарның бүдүргүлегериниң, албан болгаш организациялар удуртукчуларының отчёт эрттиреринге күүскомнар дузалаар ужуглуг. Советтиң, күүскомнуң ажылының дугайында материалдар-биле оларны хандырары эргежок чугула. Ол ышкаш күүскомнуң даргазы отчёттуң ыяап-ла кылып хүлээлгелиг. Чамдык чугула таварылгада күүскомнуң шиитпирни бүүгаар ооң оралакчыларының бирээзи база кылып болур.

Отчёттар кылырда үүүже кол кичээнгей салырыл? Улус ажыл-агый планнарының күүселдезин, Советтиң чагыргазында одырларда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң байдалы, чонпуң негелделерин канчаар хандырып турары, мал кыштаглаашкының канчаар эрттирип турары, малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазы, школаларның, садыг болгаш чонпуң амыдырал хандырылга, культура албан черлериниң ажылынын, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылдарының дугайында оныа сагыш салыр. Советтиң мурнунга сорулгаларны шиитпирлээринге күүскомнуң организакчы ролю кандыгыл дээрзин отчёт илеткелге бүрүн көргүзер. херек.

Социалистиг чарыштыг организастаарын, мурнакчы дүрзулганы цептередиргп күүскомнуң кончаар удурткавын, хоойлулар күүселдезин, партияның, чазактың доктаал шиитпирлериниң. Советтиң болгаш үстүкү органнарның шиитпирлериниң күүселдезин ооң кончаар организастап турарын, аңаа хамаарыштыр кандыг хемчеглерни алганын илеткелге тодаргай аналиэтээр. Четпестерни дидимиге илередип, чылдагаанның аналиэтээр, ону чайладыр дээш кандыг хемчег алырын тодаргай айтыр.

Советтиң ажылын организастаарынга күүскомнуң ролюн көргүзери отчёттуг илеткелге чугула черни ээлээр. Сессияларны белеткээринге депутаттарны, доктаамал комиссияларны, активти күүскомм хаара туткан бе, соңгукчуларның чагыларын, доктаамал комиссияларның киирген саналдарын канчаар күүсетковил, оларга кандыг дуза чедиргевил? Бо чугула айтырыгларны отчёт илеткелге хаара тудуп көргүзер.

Ажылдың дээштиг болурун күштелдирери — Советтериниң чугула херээ. Оларның хүлээлгези ажылчы чонпарның саналдарын, хомудалдарын, билдиришкиннерин өй-шаанда сайгарып көөрү. Бо ажылдар база хой-пиитиниң корумчурумун, хоойлу-дүрүмнү камгалаары болгаш быжыглаары отчёт илеткелге онзагай черни ээлээн турар.

Доктаамал комиссияларның кежигүннери сессияларга санал бээрине бүгү талалыг белеткелдиг киришсе чогуур. Сессияларны депутаттарның идепкейлиг киржилгези-биле ажыл-ишчи байдалга эрттирерин чедип алыр. Саналдарын, кол угланышкынны бот-отчёт бээри-биле эвес, а күүскомнуң отчёдүнүп талазы-биле бүгү талалыг сайгарылгаже угланган турар.

Сессияга белеткелдиг бүгү ажылы, отчёт илеткел болгаш күүскомнуң отчёдүн Советтиң чугаалажып көөрү беш чыл планында кордүнген улус ажыл-агыйының бүгү адырларының хогжүлдезининг планнарының күүселдезинче, 1972 чылды план-экономиктиг көргүзүүлер талазы-биле чедиишкинниг доозарынче. Советтиң организас-массалыг ажылының деңнелин бедидеринче, депутаттарның, доктаамал комиссияларның, хой-пиитн организацияларының ажылын идепкейжидеринче утпандырган турар ужуглуг.

Күүскомнарның Советтериниң мурнунга болгаш депутаттарның соңгукчулар мурнунга отчёттарын организастаарын бо чылдың декабрь 1-ден 20-ге чедир эрттирер. Бо аптарын хонуктарда оске-даа ажыл-херектер-биле чергелештир организас-массалыг ажыл талазы-биле чылдың статотчёдүн (форма № 2) кылыры эргежок чугула. Бо бүгү ажылдарны чогуур деңнелге чорудары Советтериниң күүскомнарының, депутаттарының идепкейлиг, дайынчы организакчы чоруунун кол хамаарыжыр.

К. КОШКАРОВ,
Тыва АССР-ниң Дээдж Соведиииң Президиумунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

СССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга

КӨДӘЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ — ҮЛЕТПҮРЛҮГ ҮНДЕЗИНЧЕ

МОСКВА. 1921 чылдың апрельде В. И. Ленин «Көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунунуң дугайында» Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң Декрединиге ат салган.

Декреттиң бирги үүлүнде мынча дээн: «Көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунун күрүнеге онза чугула ажыл-иш деп санаар».

Ооң мындыг ол адырны сайзырадырының организакчы ажыл хевирлери тодаргайлаттынган. Ук адыр ада-чурттуң чер ажылын эргежок чугула техника-биле эң кыска хуусавда чепсеглээн. Ам чурттуң чонун хандырар аъш-чем продуктуларын болгаш үлетпүрге бээр чиг-этти бүдүрерин үлетпүрүг үндезинче шилчидери — перспективтиг сорулга ооң мурнунга тургустунуп турар.

Көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунунуң эртем-шинчилелиниң В. П. Горячкин аттыг Бүгү-эвилел институду чер ажылынга болгаш малчын ажыл-агыйларга чүүл-бүрү ажылдар кылырын механизастаар машиналар тургузар ажылды чорудуп турар.

Институттуң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар кылдыр 28 миллион рубль каинналганы бээр ажыктыг эртем-шинчилел болгаш шепелде-төлевилел ажылдарының планын декабрьның 15-ке чедир күүседир — бедиткен база бир хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: тарылга болгаш олуртулга машиналарының лабораториязында. Ук лабораторияның байдалын хову байдалынче чоокшулаткан. Үезин чажар аппараттарны шенеп турар, ол институттуң хоочун шеиекчизи Николай Иванович Тимонин.

В. ХУХЛАЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

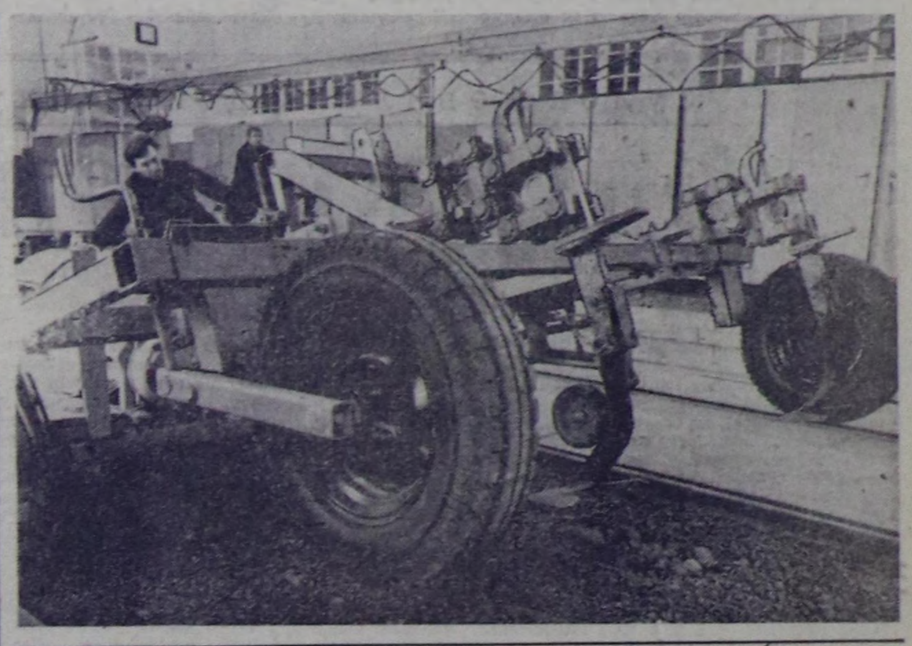

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

НОВГОРОД. (СЭТА-ның корр.). Окуловоиуң сметаатворог заводу баштайгы продукциязын бүдүрүп үндүргеп. СЭКП ТК-ның үүлүдүг деп көргени Ленинград, Новгорд, Донецк болгаш Витебск областтарының тудуг организацияларының, бүдүрүлге черлериниң эгелээшкинин бо чылдың эгезинде деткээп, «Барыын чүктүң кол тудуглары» трестиң 80 дугаар тудуг эргелезинин, тудуп турар ол бүдүрүлге черинин коллективтерин ук бүдүрүлге черии ажыглалга хуусаа бетинде киирерин хүлээнгеп.

Тудугжулар сөзүнге эа болган. Амгы үеник дериглерибиле чаартынган болгаш бир хонукта-ла 25 тонна сүттү болбаазырадып ажылдаар күчүшыдаалдыг, чаа бүдүрүлге черн ажыглалга хуусаазындан бир ай эрте киргеп. Коллектив заводтуң толевилеттинген күчү-шыдалын бо чылды соолзүредир шиитпирлээн алыр деп шиитпирлээн.

СООК ГАРАЖ

«Бүрен» совхозтуң төвүнде ажыглалга киирип чадашкан гараж бар. Барык-ла беден бажың, ынчалза-даа чылдылга системазы кылып алыр деп чыдың-на аазаар, бүдүп-даа болбас. Ол соок гаражта механизаторлар ажылдап турар. Эртен машина, трактордуу хөделдирип алыры дыка-да берге.

Септелге кылыр мастерская база соок. Ону одавайн турар болганда аңаа ажылдаары берге. «Бүрен» совхозтуң дирекциязы соок гараж, мастерскаяга механизаторларын чежеге дээр ажылдадып келир ирги?

Б. ЧУЛА.

БОЛУУШКУННАР

Чугула базым

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээринин талазыбиле национал эргелелдин директору Джеймс Флетчер АП агентилелге интервьюзунга космосту тайбын сорулгага шинчилеп, шиитээдиринге совет-америк кады ажылдажылганың чугула ужур-дузалыын демдеглээн.

Совет болгаш америк корабльдернин 1975 чылда кылыр дээн кады ужудуушкуну, оларның чоокшулажып келгеш, тутчуру болгаш оларның экипаждарының кады кылыр дружулгалары космосту моон соңгаар удам хандыр шиитпирлээринге, космоска улуг шенелделерни кылыр талазы-биле делегейге кады ажылдажылгага канчаар-даа, аажок улуг базым болур деп ол чугаалаан. Оон аңгыда совет болгаш америк космонавтарның кады ажылдаары делегейде дүшкүүлүг байдалды чавырылдырарының хөрээнге база салыышкын болур.

Хөрецги ээзи кым болурул?

Багам ортулуктарындан 45 миль соңгу талага америк археолог Роберт Маркс далай дүвүнче дүже берген испан галеон деп судно барын билип каан. Ынчан ооң чүгүн улустар араазында былаашты маргылдаа болу бээр деп-даа ол бодаваан. Далайлар, океаннар дүвүнче дүже берген хөрецги тывар дилээшкиннер кылыр «Сифайндере» каттыжымышкынның ажылдакчызы Роберт Маркс ол галеоннуң чүгүн ушту үндүрер ажылды удурту берген. Ооң тывылган документилерден билдингенин ёзугаар алырга, галеон 1656 чылда сугже дүже берген. Галеон ийи миллион хире доллар түүнүг хой моңгүн, улуг өртектиг эртине даштар чүдүрүп алган чораан.

Галеон делегей сугаарының девискээринге далай дүвүнче дүже берген. Ынчангаш ол каттыжымышкын улуг олчалыг болурунга шынап-ла инайып турган. Элээн хой неделя дургузунда ажылдап келген соонда ол үнелиг хөрецги чүктү далай дүвүнден үштүп үндүрген. Ол аразында бергелер таваржы хонуп келген. Багам ортулуктарының чазаа тывылган ол үнелиг хөрецгини ооң эргезинге шилчидип бээрин болгаш оон ынай аңаа ындыг ажылдар кылырын соксаткан турарын негей берген. Маргылдаага АКШ-тың күрүне департаментизин киришкен. Тывылган ол хөрецги делегейниң далай девискээринге чыткан. Ынчангаш Багам ортулуктарының чазаанның оларны былаажыр эргези чок деп, күрдепартаментиниң төлээлекчизи медеглел кылган. Маргылдаа улуг түүнүг акша-хөрецги ужурунда болганда, ону шиитпирээри ындыг-да белеп эвес апарган. Талааларның кайызы-даа дүжүп бербээн. Тывылган хөрецги дугайында маргылдаа ам-даа үргүлүүлевишаан.

(СЭТА).

Дидим кижилер

ПРАГА. Бир бөлүк чехословак альпиинистер Прагаиың ортузунда чырык улуг бажыдан үнмейн-даа, 8 муң метр бедик чалыннар баазынче үнер дээш шепелде киллган.

Олар «Гималай — 1973» деп экспедициияны эртгпреринге киржир. Экспедициияга киржирлер ең бедик дагаар баштарының байдалынга дүжүр деңнелге чедир атаар базымышкынын чиигдип каан, тускай камерага шепелде эрттиргеп.

Экспедициияга киржирлер од шепелдеии шупту кончуг эки эрттиргеп. Келир чылын февральды соолзүредир олар Непалче самолёттуг ужуп үнүптер. Ол дидим кижилер делегейниң ең кадыр-бедик чалым баштарының бирээзинге — Гималай чалымнарының Макалу (8470 метр бедик) шораанының бажынга үнгеш келир күзелдиг.

Бичии номнар

ВАРШАВА. Хензиг номнар үндүрери — ховар эвес ажыл. Ынчанмыже аңаа хамык рекордтардан ашкан чедиишкиниг кижи Польшаның Батовице хоорайы чүрттүг инженер Зигмунд Скочны болган. Зигмунд каш-да миллиметр хемчээлдиг номнар кылып турар. Польшаның улуг астроному Коперниктиң намдарын дөртен арынга ол бижээн. Ол арыннарның бирээзи-ле ийи миллиметр хемчээлдиг.

Катовицеиниң ол инженери дөртен ажыг хенгиг номнарны кылган. Олар шупту алышкада ой. Ол инженер улуг адамдарның кижилерииің намдарын бижиир тускай мергежилдиг. Оон номнары В. И. Ленииниң намдарындан эгелээн.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

„Аполлон-17“ Айже орукта

НЬЮ-ЙОРК. (Флорида штатга Кеннеди шенектен СЭТА дамчыткан). Декабрь 7-де Москванызы-биле 8 шак 30 минута хиреде космонавтар Юджин Сернан, Рональд Эванс болгаш Харрисон Шмитт оларны олуртуп алгаш ужуп үнер космос корабли «Аполлон-17-ни» чедиричи-ракета «Сатурн-5-тиң» дузазы-биле октаргайже салып үндурген. Таарымча чок техниктиг чылдагааннар бар болганының ужурундан корабльди салып үндурериң 2 шак 40 минута соңгаарлаткан.

Үш шактан шоолуг ашпас үе эртикенде чер чоогунуң орбитазынга үнген соонда чедиричи-ракетаның шимчедиричизин корабль катап ажылдатпаш, ук ракетаны Айже ужарының траекториязынче үндүре берген. Ооң соонда кол блок чедиричи-ракетадан ай кабиназы-биле катай аңгыланы берген.

Декабрь 11-де ай кабиназы Айга хонуптар ыяадыр планнаттынып турар. Ол кабинага Сернан биле Шмитт чоруур. Эванс кол блокка артып калгаш, ай чоогунуң орбитазынга ужудуушкун кылыр. Айның көстүп турар кезээнин соңгуларыны сессияларга боттарының отчёттарын кылган болгаш ол ажылды каабаа-биле практикалап келген. Эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен он айларында район, хоорай, кожуу болгаш суур Советтериниң 20 күүскомунуң 85-жи чоп мурнунга отчёттуг кылган. Ол хуралдарга 50 мүң ажыг соңгукчу олурушкан. Моңгүн-Тайга, Танды районнар Советтериниң күүскомнарының, оларның киидистериниң, эргелеңдериниң отчёттары эрткен чылын ан-не организастыг эрткен. Барыын-Хемчиктиң чер-чер Советтериниң күүскомнары боттарының отчёттуг хуралдарынга ажылдаа отчёт кылган. Ылаңгыя Улуг-Хем районнуң Советтеринде бо чугула ажыл дыка хожудан турар. Мында он айлар иштинде байдалды ап көөрге, район Советиниң 75 депутадының үүгле 31-ри нан болгаш оон-даа хой удаа отчёт берген. Бай-Тайга, Чөөп-Хемчиик, Бии-Хем, Тес-Хем районнарның Советтери бо ажылды база дыка кошкак организастаан.

Мындыг четпестер үүүнүң-биле тайылбырлаттынарыл? Үстүнде айтыканывыс Советтериниң күүскомнары депутаттардың соңгукчулар мурнунга отчёт илеткелдерин белеткээринге, хуралдарны эрттиргенге дузаны чедирбейн турарында. Хуралдың болур черин, үезин соңгукчуларга ой-шаанда дыңнатпас, Советтиң ажылының дугайында материалдар-биле депутаттарны харылсаазы кошкак. Оларның пегелде-хереглеэин эки билбес болгулаар. Чамдык черлерде болук депутаттарны чыгаш оларның отчёттарын харыы угда эрттирип турар. Ону ынчаар организастаарга депутаттар боттарының округтарында соңгукчулар мурнунга тодаргай отчёдүн берип шыдавайн баар.

«ССРЭ-де ажылчы чонпар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунга үндезилээш депутат бүрүзүнүң идепкейин, ролүн бедидери эң-не чугула. Тоску беш чылдың планның онаалдаларын, ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чыл болур оюн толептиг уткуур талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседирииче ажылчы чонпарны организастаарынга дээштиг киржилгеп чедип алыры чугула.

Советтериниң бүгү звенозарында депутаттарның чон мурнунга отчёттарын бо чылдың декабрь 20-ге чедир эрттирер. Ол үезинде иштинде күүскомнар Советтериниң девискээринден оскээр үүүп чорупкан депутаттарның орнуга хостуг арткан округтарга соңгулдаларны эрттирери албан.

Советтериниң отчёттуг сессияларынга белеткелди идепкейлиг, яңы-бүрү талалыг чорудары чугула. Бүгү чонга ол чугула болуушкун дээрзи билдингир. Советтериниң бүгү ажыл-чорудулгазын анализтээр, сайгарар, ажыл-агыйжы чугаалар аңаа болур болгай. Ол сессияларга депутаттардан, доктаамал комиссиялардан ацгыда, кой-пиитиин киириштирзе чогуур.

Бо харыысалгалыг ажылчеректиң эгези күүскомнарның хуралдары болур. Күүскомнуң отчёдүн канчаар эрттирер дугайның аңаа чугаалажып көөр, чогуур шиитпирни хүлээп алыр. Күүскомнуң бүгү кежигүннери, бүдүргүлегериниң, албан черлериниң удуртукчулары коллективтерге, чонпуң чүрттеп турар черлериниң аайы-биле эртер хуралдарга боттарының отчёттарын бээр хүлээлгелиг.

Ажылдың дээштиг болурун күштелдирери — Советтериниң чугула херээ. Оларның хүлээлгези ажылчы чонпарның саналдарын, хомудалдарын, билдиришкиннерин өй-шаанда сайгарып көөрү. Бо ажылдар база хой-пиитиниң корумчурумун, хоойлу-дүрүмнү камгалаары болгаш быжыглаары отчёт илеткелге онзагай черни ээлээн турар.

Депутаттарның, бүдүргүлегериниң, албан болгаш организациялар удуртукчуларының отчёт эрттиреринге күүскомнар дузалаар ужуглуг. Советтиң, күүскомнуң ажылының дугайында материалдар-биле оларны хандырары эргежок чугула. Ол ышкаш күүскомнуң даргазы отчёттуг ыяап-ла кылып хүлээлгелиг. Чамдык чугула таварылгада күүскомнуң шиитпирни бүүгаар ооң оралакчыларының бирээзи база кылып болур.

Отчёттар кылырда үүүже кол кичээнгей салырыл? Улус ажыл-агый планнарының күүселдезин, Советтиң чагыргазында одырларда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң байдалы, чонпуң негелделерин канчаар хандырып турары, мал кыштаглаашкының канчаар эрттирип турары, малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазы, школаларның, садыг болгаш чонпуң амыдырал хандырылга, культура албан черлериниң ажылынын, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылдарының дугайында оныа сагыш салыр. Советтиң мурнунга сорулгаларны шиитпирлээринге күүскомнуң организакчы ролю кандыгыл дээрзин отчёт илеткелге бүрүн көргүзер. херек.

Социалистиг чарыштыг организастаарын, мурнакчы дүрзулганы цептередиргп күүскомнуң кончаар удурткавын, хоойлулар күүселдезин, партияның, чазактың доктаал шиитпирлериниң. Советтиң болгаш үстүкү органнарның шиитпирлериниң күүселдезин ооң кончаар организастап турарын, аңаа хамаарыштыр кандыг хемчеглерни алганын илеткелге тодаргай аналиэтээр. Четпестерни дидимиге илередип, чылдагаанның аналиэтээр, ону чайладыр дээш кандыг хемчег алырын тодаргай айтыр.

Советтиң ажылын организастаарынга күүскомнуң ролюн көргүзери отчёттуг илеткелге чугула черни ээлээр. Сессияларны белеткээринге депутаттарны, доктаамал комиссияларны, активти күүскомм хаара туткан бе, соңгукчуларның чагыларын, доктаамал комиссияларның киирген саналдарын канчаар күүсетковил, оларга кандыг дуза чедиргевил? Бо чугула айтырыгларны отчёт илеткелге хаара тудуп көргүзер.

Ажылдың дээштиг болурун күштелдирери — Советтериниң чугула херээ. Оларның хүлээлгези ажылчы чонпарның саналдарын, хомудалдарын, билдиришкиннерин өй-шаанда сайгарып көөрү. Бо ажылдар база хой-пиитиниң корумчурумун, хоойлу-дүрүмнү камгалаары болгаш быжыглаары отчёт илеткелге онзагай черни ээлээн турар.

Доктаамал комиссияларның кежигүннери сессияларга санал бээрине бүгү талалыг белеткелдиг киришсе чогуур. Сессияларны депутаттарның идепкейлиг киржилгези-биле ажыл-ишчи байдалга эрттиреринге чедип алыр. Саналдарын, кол угланышкынны бот-отчёт бээри-биле эвес, а күүскомнуң отчёдүнүп талазы-биле бүгү талалыг сайгарылгаже угланган турар.

Сессияга белеткелдиг бүгү ажылы, отчёт илеткел болгаш күүскомнуң отчёдүн Советтиң чугаалажып көөрү беш чыл планында кордүнген улус ажыл-агыйының бүгү адырларының хогжүлдезининг планнарының күүселдезинче, 1972 чылды план-экономиктиг көргүзүүлер талазы-биле чедиишкинниг доозарынче. Советтиң организас-массалыг ажылының деңнелин бедидеринче, депутаттарның, доктаамал комиссияларның, хой-пиитн организацияларының ажылын идепкейжидеринче утпандырган турар ужуглуг.

Күүскомнарның Советтериниң мурнунга болгаш депутаттарның соңгукчулар мурнунга отчёттарын организастаарын бо чылдың декабрь 1-ден 20-ге чедир эрттирер. Бо аптарын хонуктарда оске-даа ажыл-херектер-биле чергелештир организас-массалыг ажыл талазы-биле чылдың статотчёдүн (форма № 2) кылыры эргежок чугула. Бо бүгү ажылдарны чогуур деңнелге чорудары Советтериниң күүскомнарының, депутаттарының идепкейлиг, дайынчы организакчы чоруунун кол хамаарыжыр.

К. КОШКАРОВ,
Тыва АССР-ниң Дээдж Соведиииң Президиумунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

Тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның патриоттуг күштери чалча шеригелериниң камгаалалдыг туруштарынче согуушкуннарын үргүлчүлевишаан турарының түңнелинде дайзын дириг күжүнүң болгаш техниказының талазы-биле улуг когараддарга таваржып турар.

Декабрь алдыдан чедиже дүпеге чедир Куангчи можунуң төвүнүң чоок-кавызынга дыка күштүг тулчуушкуннар болгулаан. Америк ужар чүүл сайгончу шеригелериниң шилиидек кезектериниң бир ай дургузунда бурунгаардан чадажып турары чери — Куангчи хоорайның чоок-кавызын бомбалаарын үргүлчүлеп турар.

Сайгонда америк шериг командылалының төлээлекчизиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, декабрь 6—7 хүннеринде «В-52» деп америк стратегтиг бомбардировщиктер тулчуушкуннар боол турар ол районнарже 15 катап дайынчы ужудуушкуннарны кылгаш, 100 хире бомбалыг согуушкуннарны кылган.

Меконг хем унунда хостаттынган районнарже АКШ-тың ужар-хемелери базала агаардан халдап турган.

Төп платога тулчуушкуннар үезинде Хосталга күштери Плейку хоорайның мурнуу-барыын талазында 30-не километр черде Тханьги дээр шериг баазазын декабрь 7-нии хүнүнде артиллерия-биле күштүг бооллаан.

• • •

ХАНОЙ. (СЭТА). Лаостуң патриоттары ноябрь айда болган тулчуушкуннар үезинде дайзынга дыка улуг когараллы чедиргеп. Киосаң Патет Лао агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, барыын үзелдиг күштер 2.700 кижизин олуртуп азы балыгладып оксуган боол турар.

Эң ыланғыя Төп Разведка Эргелелиниң чалчазы — генерал Ванг Паонуң шеригелери улуг чидиригге таваржып турар: ол америк чалчанның командылап турары тускай күштер дээр аг-шеринниг 4 батальону шуут чыскаалдан үнгеп. Ол-ла үе дургузунда Лаостуң Улусчу-хостакчы шерии дайзынның 20 самолёдун дүжүр атган.

• • •

ХАНОЙ. (СЭТА). Куангчи можуда ходелип чоруп турар мурнуу-вьетнам патриоттар декабрь 3 болгаш 4 хүннеринде тулчуушкуннар үезинде дайзынның 340 солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүргеп. 8 бронетранспортерларны чок кылган деп пардалганың Хосталга агентилели дыңнатканы.

СОЛУННАР

ЧИЛИ. Чоокта чаа президент С. Альенде «Деско» дээр тудуг фирмазының ажылчыннарының митингизинге чүве чугаалаан.

Будүрүлге эдериниң болгаш транспортчуларның хоойлудүрүмге удур «ажыл сокеадыышкыны» болганының соонда ол фирманың эдери ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар-биле керээлерни күш чок болдурарыи оралдашканнар. Ынчаарга, «ажыл сокеадыышкынының» үезинде ооң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары Улусчу чаңгыс эптиң чазаан деткиири-биле ажылын соксатпаашнар. Президент С. Альенде «Десконуң» ажылчыннарын ажылдан үндүрерин чазак болдурбас болгаш фирманың эдери боттарының антипатриоттуг үүлгедиишкиннерин үргүлчүлээр болза, ону хавырган, күрүне контролунга шилчидер апаар деп чугаалаан.

ЧУРУКТА: митинг үезинде.

ПРЕНСА ЛАТИНА — СЭТА-ның фотозу.

ЭЭЛГИР, ЧАРАШ КҮҮСЕДИР

Көрүлде соонда бодалдар

Соолгу чылдарның көрүлдери бистиң республикада бот-тывынгыр ураа чүүдүп утка-шынар, күүседе талазыбыле кайчаарда алыкөскенин кыракы көдүдүр-не бадыткай келген. Чоокта чаа болуп эртеел, ССРЭ-ниң туристустиңгилиндиг бир 50 чыл болуп келген тускажылган кодунда бот-тывынгыр артистериниң республика көрүлдезинге киржикчи танцы коллективтериниң дугайын сайгарып көрүнгеннер. Ук көрүлдеге киржикчи 12-ги район болган Кызыл хоорай Совети, шуптузу 13 танцы коллективтеден биитизи-биле 220 танцычылар киржикчилеп, бистеп танцы ураа чүүдүнге ыяктарның саны чыл бүрүде оозун турарын хөречилеп турар.

Коллективтер ук көрүлдезиниң темазынга тазарыптыр бистиң хой националдыг улуг чүртүүстүн янзы-бүрү улустарының танцыларын бараалдаткан болгай. Чаңгыс Чоон-Хемчик районнуң коллективи бешти 6 националдың танцыларын көргүскей. Оларның программазында тыва, буряд, украин, казах, молдаван болгаш азербайджан улустарның танцылары барын көрген бис.

Мурнуку чылдарда экі түнелди көргүскен районнарның дезилеттинге четкен турган районнарның коллективтери чедир олуп, харын-даоларны аязын турары көрүнчүг болгай. Чажегден дезиэргe 1971 чылдың көрүлдезинге Чоон-Хемчик районнуң танцы коллективи оске районнардан ыракта мурнап турарын көргүскен. Ол коллектив чаа, солун, тыва национал танцыларын хой кижи киржикчилиг тергиин эки күүсеткилеэн. Аңаа чижек кылдыр «Кара-куштар», «Тевекчилер», «Кедипиин удаа-ның» деп танцыларны хамаарыштырын болур. Бо чылын олар бага багай эвес танцы номерлерин бараалгатканнар. Ынчалза-даа бо удазда программазынга чаа тына национал номер чок болган. Чамдык танцылары тематика талазы-биле таарышкан-даа болза, күүседезиниң шынары оскү. танцычылар музыка дыңнаваас, ритм сагывас чорүүн көргүскени хомудавчыг болгай. Ук районнуң коллективи доктаамал ажылдап, көрүлдө бүрүзүнге тергиинерге сапаттырып, оске коллективтерге үлегер-чижек боон болур болгаш ол коллективтен негелде база улуг дозаанын олар боттары эки билир ужурлуг.

Улуг юбилейге тураскаадыкаш көрүлдеге танцы коллективтери пиитизи-биле багай эвес ажылдарны көргүскеш. Оларның иштинде Тес-Хем районнуң коллективи овязаныш, ылгалын турар. Ол чылын ол-ле танцыны ук коллектив үлем сайгыралдың, составын ковүдеткеш, эки шынарлыг биинан келгени—улуг озуңдө.

Чаа танцыны чогаадып турүүларындан, эрги танцыларны өөренип алыры белеп кылдыр сагыпдырар, ынчалза-даа ол эрги танцыларны чоонун көрүп өөренип бергенинден куду деңнелдиг көргүзерге чөгенииг кылдыр көстүр байдалдар чамдык коллективтерде бар, а тес-хемчилериң «Элдек шыптыраалтыг» көргүскенин жюри кежигүннери «5» демдекке үнелээни тавырылга эвес. Ол коллективтиң чаңгыс чыл дургузунда чүтле танцы санының эвес, а олыпар талазы-биле оскенин демдеглеп аргажок. Коллективтиң ажылдың жюри бедии-биле үнелээш, бүгү чүүнүң шаңдакы бичии бүрүзүн ооң мурнунда турган. Шуда тавактa арбайның ак далганы, саржат болгаш дорбелчин ак чигирлер көзүлген. «Чоокка чедирде ол ширээнге кижиге чем садыл бээр хамаан чок, ынаар кижи бегин чоокшулаттпас чүве-ле болгай. Ам артында орус херээжеп кижиге чем салып бээр эптиг ширээ болгандыр» — деп бодаан, хүдүмзүрүп каан.

— А, часкаан ынчаш хүдүмзүрүп олурарың ол, ооң— деп, ашак база хүдүмаүрүп, дүүмазындан айтыргаш,— чүү чүве сагыжыңга кирип келди? — диттеп.

— Чок, ынаа-ла. Бичиимде бо ширээни арта базынкаш, бо чаавайга бир часкаткавым сактып олур мен. Ам чем каап чиир стол деп чүве апарган боорга аап — дээш. Мөндек каттырган.

— Ындыг чүве ийин. харын, аңаңга ыглап баарыңга, бурган ширээзин чүге артаан сен, харын-даа чүла аттаар турган-дыр дижикпо моң?

— Харын ынчаштан-на болгай. Ам дээрге ынчан мени часкадып турган «бурган» хувискаалдан дезе берген, ооң хүндүткелдиг ширээзи эргим аалчыларга чем салыр эт болганы бо ышкажыл.

Ынчиниң хоюнда олурган Опчут холунда чөзүрениш кожайты туткаш: «Ыглавас. Ыглавас, чигий чиий, чигий чиий! деп Фенянып үруглар тарын турган, олардың аргалаар «чигир чигир чигир чигир» деп сөстерин оттүүрге, эмчидээ, өгдө олурганнар-даа барык бир үгда чир-шоң дужүп каттырышканнар.

— Чаптанчыын кордүң бе! Оштап орар чүвезиниң магалыын. Кедизинде барын, база «чигир чигирлең» чоруур эмчи болур болгай аап бо—дээш, Мөндек дарга үруглу чаптан, хочазыңдан туткан.

— Оны-даа шагда-ла дугуржуп алзын үгбашкылар чүве бо. Боларның чугаалажырын дыңнаар болзуңза, адаарлаар сен: «йиләә эмчи болур, Масқывва» деп улуг хоорайга өөренир. Кайызының-даа ады Бэййе болур суг-сут дилекчиле баарлар дивес сен бе. Ам Опчуттуу-Бэййе деп адаавас болза, хорадай бээр деп бил—дээш, ашак эмчиже ойлгеп бе, билбээн бе» дээнзиг көрген.

— Ййе, бис ййлээн Фенязмчи болур-да. силерниң эмнәр, тарыыр-ла—дээш, аныяк кыс характерын бир-ле үжүглүг сыгдыйткаш, үүр дарзынче көрүп, чайтыладыр каттырган. Оозу бижииргенинг хүдүмзүрөш, олудун чаай шимчеп каан...

Ырак-үзак Хемчиктиң бажың чурттаан ариттарның уруг-дарыының кадыын камгалап, кыштың соогунда самдар өскерге хопуп-дүжүп, кара-бора чемнәр чоп-биле үлежип чаа чораан «орус эмчи кыс, шынап-ла хой-хой урутдарыгның амы-тынын алган, тыва кижилерге чаагай сеткилди кезээде арылбас кылдыр сиирип арттырып каан.

Оон бээр дөртен ажыг чылдар эрткен, ынчалза-даа Фенының мозулуг овур-хевири чопчуң сагыш-сеткилинде, мөңге бодумнуунда ышкаш, моңге артын калган.

Эмчивистиң фамилиязын айтырып-даа албаан-дыр бис. Ынчалза-даа оон адаы чораан черлериниң кептерен ковүдээн: Фенязын ат дыка хой үругларның апарган. Ол дээрге Фенязмчиниң халаптыг аарыгдан эккиртип каанын, эмчиниң божуткан иелеринин үругларының аттары-ла болгай. Ол аттар тыва кижилерниң орус кыска өөрүп четтирбеининиң, оны тол-торелзиңгенивиниң, чаагай орус аажы-чанын, мозу-пыларны хүндүлээнинин демдээ болуп, мөңгежирел артын калган.

С. ЧИГЖИТ.

«Бузулбас эвилел» деп конкурска

МӨҢГЕЖИРЭЭН АТ

Рассказ

Хемчиктиң бажында 1920 чылдың күзү болгаш аныяк хөлүмнүг болган хөлзеңгей-даа болган. Чүгле аңаа хамаанныг. Хөлзеңгей эвес-ле турган боор. Чер быдарга хонактарда малдарга чаа тына бижиктиг сураа дыңналыр. Бодуу бегин «малдаң» чедип келген турган. Улустуң кичээлдеринде, бижик өөренир болгуңнер ажыдам, «Улуг Октябрь», «Банкы Ленин» деп состер аас-чаагайын биилиг-ле состүүге шилчип турган. Киржилериниң аскындан-даа дүшпес. Кым-на үжүктеңиик бичии бижир, чүве чугаалап шыдаар болдуң, олар «банкы», «суракчы» апарыллаар. Оларның киргеп, барган черинге-ле кижилер улуг-бөве тоска сөктүп келир.

Бала бир хөлзеңгей чүве—ол чылын бай-Тайга девискээринге уланчут дээр ларыг иевтеровэн.

Хүн дегпеп. өглүүп ышаалар ортуну чаа-ла чеде бергеп. Чылгыын хонгаш, дыштанып алгаш, тавалар шайлап олурган бичии эмчи, өгбе кирип келген кижилер-биле бакка-сокка тывалап чугаалажып олурган. Ол кыштагда оглериниң ишти бо өрүс уругга шат-ла чаңчылгын балган, боттарының кыстары-биле домей хөөрежир. Ооң кандай тывалаарын, чамдык состерни чаптанчыг кылдыр оскээр адаптарын чаптап, чир-шоң дужүп каттырыылар-даа.

Хөл сумузунуң Туралыг ол ынчаар келгенде Фенязмчи нам кежигүнү Салчак апактың ооң черле чаңдыр баспас, мяңгө-ла көрер, орай болза, аңаа хөнүр чаңчылдыг. Ооң ужуру та чүү турган чүве: Салчак прей-кадайның сагыш човалгары, оларның хөй уругларының чажык, чаптанчыг аймак-чаңы эмчиниң тыртылдыруш кедиргү-дээ чадавас турган боор. Ында ол өгге кижилер хөй чылгыр боорга киржикпээн-дээ чадавас.

Хүрегтир-даа болза сүттеп каан тыва сарыг шаңга аңгыдыг, саржаглыг далганны былгап алган, кадайларгылаштыр аартанындан аныяк кыстың бөөгүр ак ариг чидиг ак-кызыл апарган, ошкуруда аажок. Ооң хем баштарының хоолдеп дег ак-көк каракгары чөнүп кыдыының чөгүп дег чайнап олуртулаан. Ооң чүгээлыр, баштаа үлам киктеп. өгде олурган кижилерни хөгдедип, көрүү берген. Чүгле Ак-Лаага дээр хөлзеңгиниң кадайларда дүүдүгүр хөнээр, эмчиже ыяштайты коргүлээш: Ойт, бо херээжегударны өлүп ышт, чоган, дискээр чаңнар дедер!—деп, бөлүүлээн кижи бооп, мегелеңгилээр. Ынчаш Салчак прей:

— Бодуң орталап, чүү кайчаа барган чүвеңдир, чаңгыс уруг көрбөдөп сен бе?!—дей тыртып каар. Ол кадай долгажаш кылынган, хая корнуң чоруй баар. Бичии эмчиниң, тыва чүгээны эки билбес болган сос карышкан чйн кижиже чиктигинин коргүлээр. Салчак прей, эмчиланче эпчоксуна аарак көргеш: Чок-чок апаа уруум, төнек кайдыр ол—деп каан. Эмчи база... катап хөөрен згедээр, катыхоглаа удамчылаан.

Аалдың шттары эрген соонда, ог даштында аът даваны дижиар келген. Ол кижи алдындан дүшкеш, аъдын оглажазынга баглай берген (сын кыра чер болгаш, хатчыл боорга, оон кажаалар алыр улус). Кижиң эрезй сүргей, өгбе кире хоша бергеп.

Улуут дозуруш кара каракгалыг, калбаксымаар хүрек арыннып, чараажы сүргей кырлаң хаайлыг, чээрби хар чаа-ла чедип чоруур эр. Ындыг-ла узун эвес-даа болза, дөрт сынныг, эгиннери делгеп. Оон хүлүмзүрүп чоруур шырайын көргеп-ле, кижиниң сеткилин чымчап, хайыгып келир. Беткеп хевинда силис: кара пос-биле мынчаяа кааш оң-алды чаа тоннуг, күрзаан чыыра туда бергеп кызыл курунуң кырындан ак аладаң кады курлаанын алган. Көк торгу-биле додаргаң даарап кара хураган кежи хөлбаңнығ «орус» борттуг. Хомбиле уддурун каан тас кара кидис идиктиг-даа.

— Ха! Бэййе эмчи база мында келгеп экилээн аа! Экии, эмчи, бүгүде экии!—дээш, келген аалчы шын-на сеткилинден өөрүп каттырыылаан, эмчибиле хол тутчуп мендилешкеп. Өгде олурган кижилер аалчыларының чажык чаңыпа алыспышпаан, ооң-биле мөңге солчуп, омак-сергээ хайның үнгеп.

— Үүр даргазы, оруу, өрү, эмчиниң чаныпе эрттинер—деп. Салчак ирей чалаан. Дарга олуруп алган соонда, чугаасоот-даа куттулуп-ла эгелээш...

— Мен силерге чавар дээп. Силер киржээ болур дээп. Ам каңчаар баштай киржээ коор, ооң чапар бодаан, мында келгеп мен. Ооң ыяй мыпаар,—дээш, холу-биле соңгаар айытхаш,— ырак өгде ийи уруг күш аарыг турган. Олар ам кацдыг коор бодаан...—деп чугаалаап, эмчи тулуп харлыгысай берген. — Авай, ачай мөңге көрткеп, мен бергеп эң уруглар ышпээп... Ам чоктур, күш-ле багай болган. Оске эм ишкеп-дир олар. Мен бергеп эм ишкеп болза, та олбес, кандыг? Оо, күш-ле багай болган-дыр— дээш, бичии Фенязмчи муңгаралды суду көргеш, ишкирип берген. Ооң погаан холчуктер дег ак-көк чараш каракгарлыг батхан борбак-борбак чаштар сырыглыг ширтек кырынга дамдылай бергилээрге, чаашкыл мурнунда долунуң өг дээвириниг дүшкеш дег дээшкыр дыңналган...

Ог ишти кезек када ыяжым баргаар. Херээжеп кижилер доңгаяры доңгайгаш, хая көрнүүн хая көрүнгеш. база-ла чоорту шүжүңайнчын ыглай бергилээп, эр кижилер, ыяттаалзы чидип, улуг тынгылаш дацза-таакпызында барганнар. Чүгле демги хелиң кадайы, чырыын чырташ кылдыр хүлүмзүрүнгеш. аяар чылбырты үүе берген.

Оске соок-язылыг болза-даа, ийи бичии тыва үругларның салым-чолу дээш хаңы качыгдал-биле ыглап олурган аныяк орус эмчизиниң муңгаралын өгде олурган кижилер хавы бодал-биле улуг кээргел-биле үлешиишаан, иш тыртылын ыглажыры ыглажып, оскелери ыят чок доңгайыкаш олурганнар. А Фенязмчи тыртыпар хире эвес, үлам ишкиримш, каракгарындан сыстып келген чаштарны хар дег ак аржыылы-биле чодуп каан олурган. Баштай-ла Салчак прей бажын аажок-да аар чүве ышкаш, тавазар ковайтып келген.

— Чаа, ажыгбас, уруум, бирле багай апарган чүвелериң ам каңчаар бис. Дыка ыглаан хөрээ чок-ла болгай, кызым—дээш, прей чаактарында бадыкелгидээп карак чаштарын адыжы-биле бүдүү чода каапкаш, эмчиниң чаныпда олурган үүр даргазынче дацзалын суйган.

— Оо, уруум хой ыглавас. Сен хой ургларны эмнээп, мөңге Опчут-Бэййеңни бөвин көр даан, ам шуут кац-кадык! Мындаа дээрге кай-даа бар чаагы, сен оон шуут саадынмадың. Бо кадай-биле бис чогенгеш, карак ажыг отден үүнүп турдувус. Ындыг берге уруглар бо кавыга эңмежок турду. Сен эмневээн болза та кандыг бак чүве түрар. Четтирдиниг, уруум, эмчим!

Назыны улуг, алыс утаалыр кижи болгаш, Салчак прейниң муңгаралды эптиг, чоптуг часкарын аккелгенин эскерип каапш, өгде олурган кижилер чингедир улуг тыныгдаапнар. Олар, бичии орус эмчизи-биле кады, улуг арты аажок, улуг муңгаралды гипледп алган чүве дег. ариннарынче чиге коркуп, чоорту чуулдаалажы бергилээн. Бичии эмчизи, адазы дег улуг пазылыг тыва прейниң чугаазын чоп-сүүнүп, шкиринитерин чоорту доктаатказш, карактарын ылавылап чоткай. Сагыжында бирле бодал кирип келген дег, сергекенмээр хөндүрүлеш, өгде олурган кижилерни эргилдир көргүлээш. Арыннарда муңгарал чоорту эрлын бар чоруурун эскергеени-ле ол боор оң, чанында олурган бор-бак кара уругну хоюга алгаш, чараш карактарының кыдыыр кыдыраарты хүлүмзүрээн. Даъс кара-кара, чиңгир ак-көк дөрт карак, эртелги хүннүүң чайынаага оң-базын чинчилер дег кылаңнашкап.

— Ийст, бо ирейниң чугаалаңы кончуг шын, эмчи. Совет эмчи силер, совет эш эвес болза, та чеже уруг-дарыг оскунар бис. Оон ыяй будүүлүк улузувус база хой-дүр, көрүцер даан. Ынчавгаш бижиктиг улуг аажок сонуургаар, чамдыктары ай четпес өөренип иптар боор-дур. Улус-төре кичээлдерин чорулар ужуруу эки билбес улус-тур бис, биско айтыш бээрицерден башка — дээш, Мөндек эмчиже чиге көрген.

— Мен база эки билир чок, дарга. Мен ону кожуудан айтырар, оон келгеш чугаалаар. Мен тывалаар база бичии. ам хоржок — деп, эмчи хүлүмзүрүп чугаалаап.

— Аа, силер эки тывалаар, уруум—деп, кадай уругнуң чугаазының аңыңга алзы аарак чугаага киришкеш, —тывалап чаңгыс-ла ай өөренген мен дээр уруг боор—дээш, бодунуң уруунче дег эмчизинче эргедиг көрген.

— Чаа, хамаан, двай, мен күш тывалаар, тыва эмчи болгай-ла— дээш, Фенязмчиниң чаныпда коржаадап чаа саткан хире кылатар чаъс хөвек, арыдыр чүл каан шаажан аяк белеп турган. Ону көргеш, сеткили серген: «Силер база шайлаарла, эмчи» дей каапкаш, огнуң үзелерин мурлай чугаалашкаынга эпчоксуна берген. Ынчалзажок Салчак прей-кадай барык деңге чыгыы: «Ййе, шайлаңар, уруум» диэн бергеп, ону эптиг чазамыктап каан.

Дарымаа үгбай, кашпагай тура халаап, тавакка далган уруп алган. Ашаанның артызыпе дорже эрткеп соонда, ыяларла, сыртык балкынче үжешкеш, бир талазынга аарзы ургаш, кырынга доораан саржаг салгаш, ол тавааңдарганың мурнунга апарып салып каан. Үүр даргазы Фенязмчиниң мурнунче карак ужу-биле көөрге, шаандакы бичии бурган ширээзи ооң мурнунда турган. Ында тавакта арбайның ак далганы, саржаг болгаш дорбелчин ак чигирлер көзүлген. «Чоокка чедирде ол ширээнге кижиге чем салып бээр хамаан чок, ынаар кижи бегин чоокшулаттпас чүве-ле болгай. Ам артында орус херээжеп кижиге чем салып бээр эптиг ширээ болгандыр» — деп бодаан, хүдүмзүрүп каан.

— А, часкаан ынчаш хүлүмзүрүп олурарың ол, ооң—деп, ашак база хүлүмаүрүп, дүүмазындан айтыргаш,— чүү чүве сагыжыңга кирип келди? — диттеп.

— Чок, ынаа-ла. Бичиимде бо ширээни арта базынкаш, бо чаавайга бир часкаткавым сактып олур мен. Ам чем каап чиир стол деп чүве апарган боорга аап — дээш. Мөндек каттырган.

— Ындыг чүве ийин. харын, аңаңга ыглап баарыңга, бурган ширээзин чүге артаан сен, харын-даа чүла аттаар турган-дыр дижикпо моң?

— Харын ынчаштан-на болгай. Ам дээрге ынчан мени часкадып турган «бурган» хувискаалдан дезе берген, ооң хүндүткелдиг ширээзи эргим аалчыларга чем салыр эт болганы бо ышкажыл.

Ынчиниң хоюнда олурган Опчут холунда чөзүрениш кожайты туткаш: «Ыглавас. Ыглавас, чигий чиий, чигий чиий! деп Фенязмчи үруглар тарын турган, олардың аргалаар «чигир чигир чигир чигир» деп сөстерин оттүүрге, эмчидээ, өгдө олурганнар-даа барык бир үгда чир-шоң дужүп каттырышканнар.

— Чаптанчыын кордүң бе! Оштап орар чүвезиниң магалыын. Кедизинде барын, база «чигир чигирлең» чоруур эмчи болур болгай аап бо—дээш, Мөндек дарга үруглу чаптан, хочазыңдан туткан.

— Оны-даа шагда-ла дугуржуп алзын үгбашкылар чүве бо. Боларның чугаалажырын дыңнаар болзуңза, адаарлаар сен: «йиләә эмчи болур, Масқывва» деп улуг хоорайга өөренир. Кайызының-даа ады Бэййе болур суг-сут дилекчиле баарлар дивес сен бе. Ам Опчуттуу-Бэййе деп адаавас болза, хорадай бээр деп бил—дээш, ашак эмчиже ойлгеп бе, билбээн бе» дээнзиг көрген.

— Ййе, бис ййлээн Фенязмчи болур-да. силерниң эмнәр, тарыыр-ла—дээш, аныяк кыс характерын бир-ле үжүглүг сыгдыйткаш, үүр дарзынче көрүп, чайтыладыр каттырган. Оозу бижииргенинг хүлүмзүрөш, олудун чаай шимчеп каан...

Ырак-үзак Хемчиктиң бажың чурттаан ариттарның уруг-дарыының кадыын камгалап, кыштың соогунда самдар өскерге хопуп-дүжүп, кара-бора чемнәр чоп-биле үлежип чаа чораан «орус эмчи кыс, шынап-ла хой-хой урутдарыгның амы-тынын алган, тыва кижилерге чаагай сеткилди кезээде арылбас кылдыр сиирип арттырып каан.

Оон бээр дөртен ажыг чылдар эрткен, ынчалза-даа Фенязмчиниң мозулуг овур-хевири чопчуң сагыш-сеткилинде, мөңге бодумнуунда ышкаш, моңге артын калган.

Эмчивистиң фамилиязын айтырып-даа албаан-дыр бис. Ынчалза-даа оон адаы чораан черлериниң кептерен ковүдээн: Фенязын ат дыка хой үругларның апарган. Ол дээрге Фенязмчиниң халаптыг аарыгдан эккиртип каанын, эмчиниң божуткан иелеринин үругларының аттары-ла болгай. Ол аттар тыва кижилерниң орус кыска өөрүп четтирбеининиң, оны тол-торелзиңгенивиниң, чаагай орус аажы-чанын, мозу-пыларны хүндүлээнинин демдээ болуп, мөңгежирел артын калган.

С. ЧИГЖИТ.

САДЫГЖЫ ӨГ-БҮЛЕ

1970 чылда Ийи-Тал суурга аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарының магазини ажыттынган. Магазинниң бажыңы чаа төлевилел-биле туттунган, ону амгы үениң чаа дериг-херексели-биле хандырган. Аңаа Кара-кыс Халын-ооловна Кыргыс биле Шактар-оол Тюлюшевич Балдаң олар садыгжылап эгелээн.

Балдаңнар эртикен үениң иштинде садып алыкчыларның негелде-хереглелин хандырып келген болгаш оларның хүндүткелин чаалап алган. Ол дээрге чонга төлептиг бараан болурунуң херечизи-дир.

Садыгжылар Кара-кыс Кыргыс биле Шактар-оол Балдаң бараан саарылгазының, кооперация кежигүнүнге чаа кижилер ниирип алырының болгаш хуучулар дадывырын чыырының эрткен чылгы планын ажыр күүседеккеннер. Юбилейлиг чылда олар улуг сорук киришкинниг амыдап, бараан саарарының панын ай санында-ла ажыр күүседип келгеммер.

ЧУРУКТА: Шактар-оол Балдаң ажыл үезинде.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

СПОРТ

Чемпион мурнунда

Шыдырда талазы-биле бо чылгы республика чемпионалы мооң мурнунда чылдарга дециэргe шырак составтыг болган. Баштайгы үш салыгларда чеднишкинниг ойнаан хоочун шыдырааччы Петр Берковичь соолгу ийи ооңда уттурушкан.

Бешки салыгда ол Николай Шишигиге удур каразы-биле ойнаап, эге көштерде-ле инициативаны алзыпкан. Оон орту кирип чорда Берковичиниң ноны ак таланың бодаларынга сывыртаткаш, быжыг турушту чер тыпнайн баргаш дужүп берген.

Хоорай маргылдаазынга кымга-даа уттурбайн чемпион болган Виктор Смирнов бо маргылдаазында хиреллиг ойнап эгелээн. Ону Хову-Аксының төлээзи Николай Чыргал-оол быдылиг ойнап турган уткан. Ооң үлкү тиилелгеэн ол.

Пединститут башкызы Х. Ондарның ойнаарын көрүкчулер коңчуг сонуургаар. Ол дидим болгаш чараш көштер кожер. Халдай бергенде ону чүү-даа доктаадып шыдавас. Бешки салыгда Х. Ондар Онер-оол Бегзи-биле ойнаап, бисеэги чаңы-биле халдаш эгелээн. Оон орту артын чорда ол ийи артык оолдуг-даа апарган. Ынчалза-даа оон ноныпшыл ажык туруштуун ажыглаап Онер-оол мерзеэн-биле халдаан. Мерзениң соонда терге база келгеп. Мат чайлап чок апарган.

Оске ужуражыышкыннардан Ооржак Белек—Ооржак Кызыл-оол, Леонид Мохов — Кац-оол Саян, Монгуш Адыгоол—Ооржак Борбак-оол, Мижит-Доржу—Биче-оол Ондар оларның салыгларын соңгаарлаттынган.

Беш салыглар соонда Н. Шишигин 4,5 санныг мурнаи турар.

Херээжеңнер маргылдаазында алдыгы салыг доозулган. Эрткен чылдың чемпиону Зинаида Ооржакты Лариса Пономарева уткаш, алды санныг мурнаи турар. Татьяна Хертек Зинаида Ооржак бешбеш саннарлыг.

О. МАЙДЫР.

А. Андрейко—чурттуң чемпиону

РИГА. (СЭТА-ның корр.). Рига чурттуг Андрис Андрейко совлгу ужураажышкынынга Вячеслав Щеголов-биле хайым кылдыр ойнаан соонда ниитизи-биле 13 санныг бооп, делегей шашказының талазы-биле чурттуң чемпиону атты чазлап алган.

Ийиги болгаш үшкү черлерни Минск чурттуг гроссмейстер Анатолий Гантварғ биле мастер Лев Слободской (Харьков) олар 12—12 санныг бооп, үлешкен.

Бирги чер дээш демисел

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хем» совхозунуң аныяктарны спортка улуг хандыкшылдыг. Ындыгыр хүн бүрүзүнде спортчуң кандыг-бир хевирингe маргылдаалар бө-ла болуп берген турар. Чоокта чаа совхозтуң күш-культура болгаш спорт комитединиң удуртулгаа-биле спорт техниказынын маргылдаазын эрттирген. Аңаа киитизи-биле 40 хире спортчулар киришкеп.

Олдарның аразынга совхозтуң чемпиону ат дээш демисел Даш-оол Бирлей биле Виктор Монгуш-оолдуң аразынга болган. Ооңнуң түңелинде Даш-оол Бирлей тиилекчи болуп үнгеп. Үруглардан Елена Донгак аваңгыр, кашпагай ойнап турган, үзүралыкчыларын шүүтүзүп уткан.

Шаңналдыг черлерни алган техникчилер совхозтуң күш-культура болгаш спорт комитединиң мактал бижиктери-биле шаннаткаш, удакас болур район маргылдаазынга «Улуг-Хем» совхозтуң адын камгаазын киржир үүлгеп чаалап алганнар.

О. ТАВАА.

Көрүлде соонда бодалдар

Көргүскен танцыларның хой бүзүнүң музыка талазы-биле чевенги коскү болганы хомудавчыг. Музыка материалының шилип алырынче удуртукчу бүрүзү улуг ачызөөнүнү салыры чугула. Моон соңгаарры сөрүлге болза, чедип алзаш чедиишкиннерге доктаавайн, танцы коллективтериниң удуртукчулары болгаш киржикчилери соруктугажыладаар ужурлуг.

С. МОПГУШ,

Улусчу чогаадыкка бажыпының хореография талазы-биле методизи.

Бистиң аалчывыс

КОМПОЗИТОР Б. КАРАХАН ТЫВАДА

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң кежигүнү, алдын хой симфонизлар, «Далай кырында сылдыстар» деп хогжумнуг комединиың болгаш 200 ажыг ырларның автору Борис Иванович Карахан Кызылда келген. Ол бистиң республиканга ам ийи удаа көзүн турары бо. Чогаадыкчы планнарын база композиторлуг «Дыңгылдаңнын» чурту — Тыва чер сонуургадып турарының ужурун Борис Иванович бистиң корреспондентивиске мынчалар доңчулап чугаалаан:

— 1968 чылдың чайынында Кызылга келгеш, бот-тывынгыр композиторларның семинарын эрттирдим. Оон бээр Тыва меңгэ — онзагай музыкалыг эргим будуңу апарган. Тыва чоңнуң таалаичыг, хөөг аялгалары мээң сагыш-сеткилимин хөлзедиккен. Москва шудуруучулары Е. Вольына, В. Кудрявцевке состер чыгыткаш, «Кызылдың отчугажы», «Тыва оңей ыры» деп ырларны бижитилээнимин «Орденнин Тывда» дээр ырлар номундан билир боор силер. Ол ышкаш тыва улустуң ырларының аяны-биле фортепианога 2 циклин, «Дыңгылдай», «Хандагайты», «Декей-оо» деп ырларны (чаарты ажыладаанным) 1969 чылда Москвага тускай чыындылар кылдыр үнгеп.

Бо удазда ожегээр кыжын келдим. Тываның доңкуң соогу мээң кулактарымны чүтле ажыңнадыр шоңар эвес, харын-даа мөңгэ тыва аялгалар эң-не үнелиг, эргим дыңналыр-дыр. Комсомолчу болган патриотчу ырлар дугайында лекцияларны Кызыл хооркомунга, ураа чүүл училищелеринге болгаш оске-даа коллективтерге номчуттуладым. Ийи дугаар келгеномнуң кол сорулгазы — чогаадыкчы планымга дүүкүн турар. Ажыы-биле чугаалаарга, тыва темага чаңгыс кожеге базет бижип эгелээн мен. Оны тургузаар дээш «Саян» ансамблиниң артистери-биле чугаалажырымга, амдыызында ол коллектив ырай күш четпес хире. Ынчангаш Москвада Станиславский болган Немирович-Данченко аттыг театрның сценазынга чоокка чылдарда ол базет костуу боор ужурлуг.

Сыгыт. хөөмейниң чурту — аныяк тыва республиканың чоңунга күш-ажылчы болгаш чогаадыкчы чедиишкиннерни күзевишаан, декабрь 11-де телевиденнеге болур концертимге чаладым.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

ДЕКАБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Ижорск батальону» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Николай Сличенко» 15.30,«Утрюм-хем» 13-ку, 4-ку кезектери) 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кыстар сулчээли» 15.00, 20.30, «Олеко Дундич» 16.30, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орт машиназы садыл ап тур бис» 9.00, «Отту чатыртаны» (1-ги, 2-ги кезектери) 12.20, 15.30, 20.30, «Кежир уе дугайында сактыышкыннар» 10.30, 18.40 шактарда.

телевидение

ДЕКАБРЬ 9-ТА

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалаар программазы. 12.05—Медиалер. 12.10—Оңнуг телекоргүзүг. Мультфильмнер программазы. 12.55—Эртемниң болгаш культураның чугула айтырыглары. «Кижиниң мээзи». 13.25—Оңнуг телекоргүзүг. «Музыкалыг ужураажылгаларның почтазы». 14.05—Оңнуг телекоргүзүг. «Бузулбас эвилел». Грузин ССР. 16.05—Документалдыг фильм. 16.25 — Уранчечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгезин. Грузин ССР. «Домнастың дээрбечилери». ГДР. 1-ги серия. 17.50—18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30—Оңнуг телекоргүзүг. Композитор А. Бабаевтиң ырлары. 19.10—Оңнуг телекоргүзүг. «Нервилер, нервилер». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгезин. 20.20—«Хүнүң чаа медээлери». Киноокурлал.

КЫЗЫЛДАН

20.30—«Олум турбас ужуруглуг, оолдар!». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгезин.

МОСКВАДАН

22.00—Уран чүүл мастерлериниң концерти. 23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

АГААР

Бүгүн республикага болгаш Кызылга булуттаар, хар чаар. Сонгу-барының угланышкынын хат кошкак, барыын районнарда дыңнаныңга чедер.

Агаарның температуразы аңгыр черлерге 16—21, өскериңге 17—22, Кызылга 18—20 градус сөөк болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЬФОННАРЫ: Редакторнуң 21-63, редакторнуң ораалакчыларының 35-24, промышленность киллизинниң 23-54, харылсаалгалыг секретарьының 23-35, партийжи амыдырал киллизинниң 37-13, культураа киллизинниң 23-54, колхоз-совхозтуг киллизинниң 21-47, үлегчүр киллизинниң 22-64, чагаа киллизинниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизинниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн бергилээ 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тираж 14.498

Чагаа 3965.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00365.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үдезилеттингеен

ШЫН

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
10
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 290 (9055)
Өртээ 2 коп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур

ЮБИЛЕИГЕ УТКУШТУР
КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГЛЕР

Кубаньчыларны деткиили!

ТАРААНЫҢ ДҮЖҮДҮН БЕДИДЕР

«1973 чылда тараа болгаш чер ажылының эске-дээ продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээринге көвүдээри дээш недөө ажыл-агыйы ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның докпаалының сонуургап вомчудум.

Мырыңай каш-ла хонуп мурнунда бистиң колхозтуң коммунистериниң ажык хуралы болган. Анаа 1972 чылда хову ажылдарының түңнеттерин болгаш часкы тарылгага белеткелдер дугайын чугаалаштывыс. Езулуг-ла чогуур үезинде тургустунган айтырыг. Ынчангаш иletкелди бодамчалыг кылган мен.

Эрөөл тараалың эвес чер, ынчалза-даа ону дүжүт чок деп болбас. Черни чемиңчиткенинден болгаш агротехниканы чөп ажыллаанындан кандыг-даа тараалы алдаа өстүрүп ап болур. Оон чижээн бижавыста Ленин аттыг колхозка-даа, мандан-даа агрономнап турган көрдүм. Бо чылын бистиң бир гектар черге оналаштыр ортумаа-биле 13,5 центнер кызыл-тасты, 15 центнер суланы болгаш 21,9 центнер кык-суланы ажаап алганымыс ону бадыткап турар. Күрүнеге бешин 280 тонна мыжыл-тасты сатпышыс, а Ленин аттыг колхозка 200 тонна суда бердивис. Ынчангаш «Коммунизмче орук» колхозка чер ажылының кедилии болган ажыктыны илдеп.

Бистиң колхозта тараа өстүрериниң дүржүлгелиг аппараттай механизаторлар ам өөскө эвес. Оларга Адыяа Кара-оолду, Куңгаа Дугуйну, Ендин Сүрүңну болгаш өскелерни хамаарыштырып болур. Оларның үлегерин Кежиктиг Демир-оолдуң, Соруктуг Володяның, Никпан Александр ышкаш ажык трактористер эдерип турарлар. А коммунист Комбу Сүрүң, Арагат Кызыл, Намырай Чыргындай болган оон эске-дээ тараажыларыныс районда биилиптир. Олар бедик дүжүт дээш социалистиг чарыштарның идепкейлиг киржиичилери болуп келгеннер.

Улус ажыл-агыйын хогжүдер талазы-биле тоску бешчыл планның күүседиривиин үшкү чылында бистиң колхозувустуң тарылга төлүн 3586 гектарга чедирер. Аңаа белеткелди ам калбартыр эгелээн бис. Үреэни колдуунда бир, чүге кукуруза биле картофельдиин тыптынар бис. Арыглаза чогуур 370 тонна үреэнниң 260 тонназы бо хүнүерде белеп болган. Республиканың үрелиг хынаар лабораториязы кызыл-тастың «Саратов-29» деп сортунуң үрезиниң шынарын эки дээн. А суланың үрезиниң ам бир катап арыглаан, хынадыр дишкен бис.

Хөрөңнүүн дүжүттүүрүн бедидериниге чемиңчидилгениң ажыктыны кымге-даа тайылбырлаан хөрөө чок. Ынчалза-даа бистиң шөлдериивис оңу чедир албайн турар. Оон чылдагааны чүдел дээрге-ле, бистиң боттарывыстың ажылагыйжы эвес чоруувуста-дыр. Бир чижек көргүзейн. Күстүкүледир 50 тонна өдек сөөртүп четтикпивис. Ол дээрге, чаңгыс-ла гектар чөрииң нормазы-дыр. Бир эвес машинатехниканы чөп ажылаан болзувусса, оңу бир ажыл хүнүде-ле сөөртеп турар иймек бис.

Колхоз баштаар черге, партия организациязы хову ажылын көдүрериниче хүн бүрүде сагыш салып келген. Оон ачызында багай эвес дүжүттү-даа ап турар апарбадыныс. Мен база оларның удуртулгазы-биле ажылдап, оларның дузалыга ээлиин чор мен. Ынчалза-даа бистиң үезинде тараажылардың өгдерде сыңыраажыкшы турарынга чеде тааржыбастыр мен. Хову турлагларының культуразын бедидер болгаш тараа бүдүрүкчүлериниң амыдыралын экижидер дугайында айтырыгны шиитпирлээр үевистиң келгени бо. Келир чылдың часкы сезонунда Бүдүү-Арыгның турааг тудары кордүнген. Оңу шынарлыг кылырынче сагыш салыр бис. Чылыг бажың, шынарлыг чем, чүнаар суг—бо-ла-дыр — механизаторларның дилээ.

Сезонунуг ажылдар үезинде хову турлагларынга коруумчурумну шыңгыы тудары чугула. Бизиңги комсомол организациязының болгаш культура ажылдакчыларының төлээлериниң ховар ноон туроы хомудавчыг.

1973 чылда чер ажылының продуктуларын көвүдериниң дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга канчаар киржиниң бистиң тараажыларывыс дүгүржүп эгелээн болгаш социалистиг хүлээлгелериң эдерөөрүн турарлар. Ынчалза-даа күзүн бо чылгыжыдаа бедик дүжүттү алган турар апаар бис.

ЧЫМЫ КАМАА,
колхозтуң кол агроному.

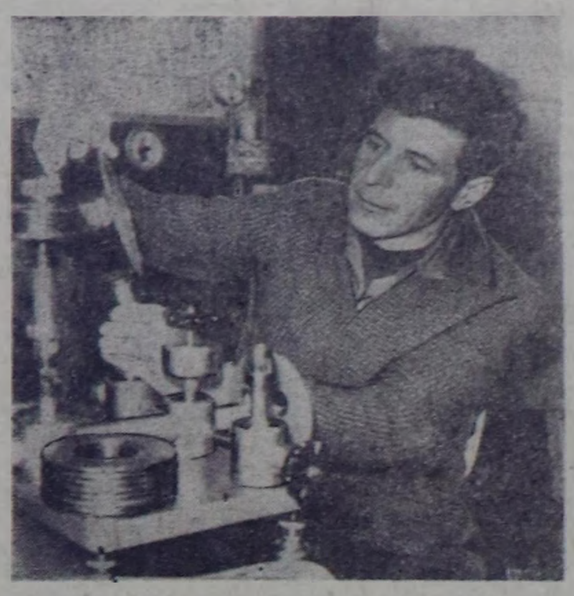

Ажыык коммунист Владимир Иванович Марчук «Тыва дагдугө» комбинаттың Төп электростанциязында контрольхемчэл болгаш автоматчыдылга приборлар лабораториязының эки ажылдыг слесары. Ол чүгле ажыл-биле кызыгаарлаттынмайн, а Хөй-шиитиниң ажылынга база идепкейлиг киржиин турар.

Ол бир айларның түңнели-биле алырга В. Марчук электростанциянның слесарылар аразында калбарган социалистиг чарыжының үшилекчизи болуп үнген. Ол чедиишкиниинге улам сорук кирип, ССРЭ-ниң тургустунганының бүүр чартык чүс чыл болуру юбилейин оон-даа бедик күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш ажылдап турар.

ЧУРУКТА: В. И. Марчук ажыл үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Хамык ужур— организастыг ажылда

«Торгалыг» совхоз мурнунда чылдарга бодаарга кыштагларга кыштаглаашкынче организастыг киргеп. Кыштаглаашкынга белеткелди дүргеп, шынарлыг дөөзар дээш хойжу бригадалар аразынга чарыш калбарган турган. Чарышка Кара-Талга бригада эки көргүзүүлерни чедип алган. Ол бригада 19 кыштагның септелгезин эки шынарлыг дөөзуп, мал чемин ында бүрүн чедиргеп.

Совхоштуң шээр малы 90 хыйт кезек черге кыштаар.

Кыштагларже 740 тонна сигенни, 66 тонна дустуг, 230 тонна суланы чедиргеп, одек четчири-биле белеткеттингеп. Малчыннар оларны-биле бүрүн хандыртыпган.

Малчыннардан Б. Бичe-оол, Б. Севекмит, С. Дадар олар кыштагларда кажаазарының септелгезин боттарының күжү-биле кылып, кышка эки белеткелдиг киргеннер. Ол-ышкаш У. Домаа чаш бызаага бөөр 37 тонна эки шынарлыг сигенни бөдү белеткеп алган. Ынчангаш малчыннар бо кышка эки белеткелдиг кирип, ниитизин малын хүр кыш ажырар дээш күзенишкинниг ажылдап турар. Белеткел бар болганда, ам хамык ужур — организастыг ажылда.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

Идепкейлиг киржир

Мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докпаалын бистиң совхозтуң малчыннарынга таныштырары доозугаан. Бо чүгүлә документтиниң ажыл-ишчилер чүүдүлгүзүүнү хүлээп алган, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, малдан алыр продуктуларының бүдүрериниң болгаш белеткээрин көвүдерип хүлээвитпеннер.

Кыштаглаашкынга малчыннар багай эвес белеткенген. 2 хой кажаазын, 2 бажынны бо чылын ажыглалга киирген. Кажаазарны, чүрттелга бажыннарын чогуур үезинде септеп доозкан.

Сиген, силос, саванны, мал чеминге тараавы бар хирезиниш-биле белеткеп алган бис. Мойнак, Хараган суг-бараан фермаларының чанында 2506 тонна силос салдынгаң. Мал чеми сөөртүүрүнде 4 трактор-ну быжыглаан, олар кодан-карже сигеп, саванны чедирип турар. Мал чемин хумагалыг чарыгдаарынче кичээнгейин салган бис. Ол ышкаш одарларны шын ажыглаар хемчеглерин ап турар.

Кыштаглаашкынның ниити байдалы чүгээр-даа болза, четпестерни чок деп болбас. Хендерге чамдык малчыннар кышка кошкак белеткелдиг ужурашкан, ону экижидер боттуг хемчеглерни партком, дирекция ап турар.

О. ДУМБУУ,
Жданов аттыг совхозтың партком секретары.
Улуг-Хем район.

Партийжи кыйгырыгга...

Каа-Хем районнуң «Кызыл-туңа» совхозунуң хойжуларының турлагларында мал чеминиң эки курлавырын тургузар талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Күрүнеге сүт болгаш, ду-сазарының чыл планын совхоз чедиишкиниг күүсеткеп. Эът белеткелди декабрь 15-ке чедир күүседир дээн турар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партийжи кыйгырыгны малчыннар илдең-биле хүлээп алган болгаш ону бодаандырар дээш кызымак сөмүлдан турарлар.

(Бистиң корр.).

Хар улгатса-даа...

Бистиң колхозтуң девискээринде бо чылын хар улгат болган. Ам-даа чагбышаан. Агаар-бойдустуң мындыг байдалы малчыннарны дүвүреттес арга чок.

Кыштаавыс хонуда, тараа шөлүүн чанында турар. Ол ынчаар хар шөөлүг кылын эвес. Ынчалза-даа үенин соксаал чок бораннап турары серемчилелди улгаттырарын негеп келген. Сигенивисти амдыгында чарыглавайн, малывысты тараа хооразынга кадарып тур бис.

Эрткен кыш бистиң черге хүр болган. Колхозта партия организациязының болгаш колхоз башташ черинiң ап чоруткан хемчеглериниң түңнелинде когаралга таварышпадывыс. Төрүүр 83-инектен 79 бызаны доруктуруп алганывыс — өөн херечил.

Бо хүнүерде бистиң коданывыста 114 баш инек бар. Оларның бан санын өстүрер дээш күжүвүстү салып тур бис.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш белеткээрин көвүдедир, кыштаглаашкынны челиишкиниг эртиирер дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришпишаан, Бии-Хем районда «Кызыл тараачыл» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының кыйгырыын деткип, инектеримниң хүр ажырарын болгаш бызаларны онча-менди доруктуруп алырын хүлээндим.

СЕВЕКМИТ ШОЙГУ,
кадарчы.
Эрзинде «Коммунизмче орук» колхоз.

План ажыр күүсеттинген

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур социалистиг чарышка киришкеп. Кызылдың нефтебаазалының коллективи чедиишкиниг ажылдап, он бир айлар дургузуп барган саарылгазының планын 100,9 хуу, хереглекчилерге нефтепродуктулар боорунун планын — 102,6 хуу күүсеткеп.

ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткуур дээш коллективиниң чедиишкиниг ажылдап турар.

М. САЛЧАК.

ПРОЛЕТАРЖЫ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМНИҢ ТУГУ

«Станколиния» заводка совет-чили найыралдың митингизи

Чили Республиканың Президенттиин Сальвадор Альенде болган улусчу чаңчыс эртин чазааның кежигүнүнерге декабрь 8-те «Станколиния» заводтуң коллективиниге чоруун.

Бодувуң чуртуп революсчу бай-биле чаартыр дээш кызымаккай демиселдиг чорудуп турар ол латин-америк чуртуң төлээлекчилерин найысыладың мурнакчы бүдүрүгелиниң ажыл-ишчилерин өөрүшкү-биле үткүп алганнар.

Коллективтиң удуртукчуларының үделгези-биле Сальвадор Альенде заводтуң цехтерин көргеп.

Автоматтыг шугумнар эптээр цехке совет-чили найыралдың митингизи болган Чили Республиканың Президенттиин, Улусчу чаңчыс эртин чазааның кежигүнүнерге-биле кады иидирге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары М. П. Георгадзе, Станок тудуушкынуунуң болгаш инструменталдыг үлетпүр министриниң бирги орлакчызы А. А. Павлов. Чи-ли Республиканың ССРЭ-ниң элчизиниң А. В. Васов, албанның эске-дээ кижилери турганнар.

Профсоюзулелиниң завод комитединиң даргазы И. В. Романов митингиниң ажыктаан. Ол Альендеге болган республиканың чазааның кежигүнерииге ниит байырны ол чедиргеш, Чилиде боон турар чүүлдерни совет кижилериниң кичээнгейлиг хайгаарап турарын айыткаш, ол найыралдыг чуртуң ажылчыннары, тараачыннары боттарының ажыг таласы-биле аксы-дузмаларынга ССРЭ-ниң ажылчыларының эң-сеткил каттыштырылгазынга идеген болгурун медеткеп.

Чили Республиканың болган Совет Эвилелиниң күрүне гимнизеги чаңгыланган.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы слесарь Р. С. Матюхинге сөс берген. Бистиң чили аксы-дузмаларывыс чуртуңуң социал дешилгезин дээш чайгылыын чок демисе-дээш демиселге, коммунизминиң улуг хөрөлгө боттарывыңың бүгү хүжүн, күзел-чүткүүлүн болгаы эртем-билиин өөдөнгиг автономнуг республиканың ажылчы чоннары бээр дамгаын СЭКП-ниң Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүредин турганнар.

Соңгу Кавказтың аксы-дуңма автономнуг республикаларының, Ставрополь крайның болгаш өске-даа черлериниң төлээлериниң үлүртүкчүлери юбилейин болгаш республиканың дээди хавыза-биле шаңнаткаының хелөзиттир Чечен-Ингуш АССР-ниң ажылчы чоннарынга үүрегтиң ханыңындан иилиг-бүлүг чедирип, чүве чугаалааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилерин СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаанны улуг сөрүк киришкин-биле хүлээп, алганнар. Ол ышкаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаанны база хүлээп алган. ★ ★ ★

Юбилейлиг хуралдың киржикчилерин Коммунистиг партияның организакчызы болгаш совет күртинениң үүргүзүкчүзү В. И. Ленининиң турасказылыңга чечек салганнар.

Чили Республиканың президентизи Киевче чорупкан

Чили Республиканың Президенттиин Сальвадор Альенде Госсовис декабрь 8-те Москвадан Киевче чорупкан.

С. Альендениң болгаш Чили Республиканың чазааның кежигүнериниң Внуково аэродромче баар дээш эрткен шилыслал кудумчуларын байыр чедиргеп кыйгырыглар-биле болгаш ийи чуртуң күрүне туктары-биле шимээн турган. Чили Республиканың Президентизиниг москвачылар ниит байырны чедиргеп турганнар.

Найыралдыг ийи чуртуң күрүне туктарын аскан Внуково аэродромга С. Альенденi болгаш ооң кадайын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, албанның эске-дээ кижилери үдээнгеннер.

Куба Республиканың ССРЭ-де элчизи Рауль Гарсия Гонзес, Чили Республиканың ССРЭ-де элчизи черинiң дипломатыг ажылдакчылары үдээнгеннерин аразынга база турганнар.

С. Альенде биле Н. В. Подгорный олар совет дайынчыларның чыскаалынын баарыбиле эрткеннер.

Хүндүлүг аалчыга Москваның ишкылчы чоннарының аэродромга турган төлээлекчилери байыр чедиргеп турганнар.

(СЭТА).

★ ★ ★

УКРАИН ССР, Житомир область. Манушльский аттыг колхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт болгаш эътти сагар талазы-биле чыл хүлээлгезин шагда-ла ажыр күүсеткеш, Житомир районга бирги черни алгаш, шилчимир Кызыл туиту чаалап алган. Олар ам малчыннарның кышкы үеве Бүгү-эвилел социалистиг чарыжында идепкейлиг киржип турарлар. Бо чурукта боттарының аразында социалистиг чарышты салып, нерөө чарган кезең саанчыларны коруп тур силер. Сеңгей талазындан өң талазында: саанчылар В. Шпирко, М. Рыбак, Е. Бабич, колхозтуң зоотехниги А. Рыкальский, саанчылар Н. Неприйчук, М. Самченко.

П. БОЙКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

★ ★ ★

ЧЕЧЕН-ИНГУШЕТИЯДА БАЙЫРЛАЛ

ГРОЗНЫЙ. (СЭТА-ның мерр.). Декабрь 8-те Культураның В. И. Ленин аттыг ордузунга СЭКП-ниң Чечен-Ингуш обкомунуң, автономнуг республиканың Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга болгаш Чечен-Ингуш АССР-ниң тургустунганының 50 чылынга туржаалаткан байырлыг хуралы болган.

Хүндүлүг президиумга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын улуг кодурлуушкун-биле сонгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы И. Ф. Васильевке сөс берген. Совет улустарының бүзүлбас найыралдыг ог-бүдезиниге каттыжып киргеш, Чечен-Ингуштиниң чартык чүс чыл дургузунда эрткен алдарлыг ишкүүн ол чугаалаан. Боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле ол черни чаартканын, чаа-чаа хоорайларны болган заводтарны, колхозтарны болган совхозтарны тургускан, кижилерге өөрүн четтиришкинни илереткен. И. Ф. Васильев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чечен-Ингуш АССР-ниң Октябрь Революциязы ордени-биле шаңнаар дугайында Чарлыгы номчаан, чыылганнар диимиттиг алыш часкаш турда, республиканың түгүнге орденин кадаан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң СЭКП-ниң Чечен-Ингуш обкомунга, республиканың Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаазын чыылганнар диимиттиг алыш часкашкыны-биле уткаан. Ол ышкаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелинден юбилярның адынга база-да байырлыг чагаа келген.

Партияның Чечен-Ингуш обкомунуң бирги секретары С. С. Апряткин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга бедик хавыза дээшкиниг өөрүн четтиришкинни республиканың ажылчы чоннарының омуразынден илереткейлээн. Ол ышкаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниге түректиң ханызындан өөрүн четтиришкинни база илереткейлээн.

ССРЭ-ниң чартык чүс чыл юбилейин бүгү улустуң демдеглеттир турары бо хүнүерде Чечен-Ингуш АССР-ниң 50 чыл болган өөн база демдеглеп турары-биле республиканың ажылчы чоннарының улуг өөрүшкүүнү ол «ССР Эвилелиниң 50 чыл оң болгаш Чечен-Ингуштиниң автономнуг 50 чылы» деп илеткелиниге онзалап демдеглээн. Чүрттүп бүгү улустарывыстың ССР Эвилелиниге кирип, сырый каттыжкан чөрүү кайы хире улуг үре-түңнелдерни бергенин олар боттарының дөй чылдарда көргеп дуржулгазындан бидир деп, илеткелчи чугаалаан.

Чечен-Ингуштиниң бо чартык чүс чылдың дургузунда социалистиг хөгжүлгениң улуг болган аддарлыг өөрүн эрткен. Бүгүн ол амгы үениң болбазлың үлетпүрүүг болгаш көдээ ажыл-агыйлыг, социалистиг культуралыг республиказы болуп берген. Чечен-Ингуштиниң ажылчы чоннары төрээн Коммунистиг партиязының болгаш оон ленинчи Төп Комитединиң, бүгү совет улустарының ажы-дүңма найыралының болгаш кады ажылдажылгазының ачы-хавыязы-биле боттарының бүгү чедиишкиннерин чедип алганнар.

Чечен-Ингуштиниң ажылчы чоннарының төлээлекчилери хуралга сөс ап, чүве чугаалаан, партияның XXIV съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш демиселге, коммунизминиң улуг хөрөлгө боттарының бүгү хүжүн, күзел-чүткүүлүн болгаы эртем-билиин өөдөнгиг автономнуг республиканың ажылчы чоннары бээр дамгаын СЭКП-ниң Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүредин турганнар.

Соңгу Кавказтың аксы-дуңма автономнуг республикаларының, Ставрополь крайның болгаш өске-даа черлериниң төлээлериниң үлүртүкчүлери юбилейин болгаш республиканың дээди хавыза-биле шаңнаткаының хелөзиттир Чечен-Ингуш АССР-ниң ажылчы чоннарынга үүрегтиң хаңызындан иилиг-бүлүг чедирип, чүве чугаалааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилерин СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаанны үлүг сөрүк киришкин-биле хүлээп, алганнар. Ол ышкаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаанны база хүлээп алган. ★ ★ ★

Юбилейлиг хуралдың киржикчилерин Коммунистиг партияның организакчызы болгаш совет күртинениң үүргүзүкчүзү В. И. Ленининиң турасказылыңга чечек салганнар.

ЧАГЫГЛАР БОЛГАШ ХАНДЫРЫЛГА

ССР Эвилелиниң чазаанып 1965 чылдагы доктаалын ёзугаар РСФСР-ниң районнарында материал-техниктиг хандырылганы девискээр аймыбиле эргелелдерин тургускан. Ындыг эргелелдя Красноярск крайга база организастаан. Ол эргелелдин киллиги бистиң республикада база ажылдап турар. Ук киллис бистиң республиканың девискээринде ажылдап турар эвилел ужурдузалыг бүдүрүлгелерни болгаш «Тыва водээ тудуп» трести материалдар база деригхерекселдер-биле хандырып турар.

Туо чер чагырсазының бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг хандырылгазын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Хандырылгага болгаш сайгарылга эргелели боттандырып турар. Эргелел школаларны, эмнелгелерни, уруглар албан черлерни, культура болгаш социал хандырылга, коммунал ажыл-агый черлерни, аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери ышкаш массалыг хереглекчилерни хандырып турар. Материал-техниктиг хандырылга эргелели 1600 хире хереглекчиден чагыгны ап турар болгаш ооң чылда бараан саарылгазының хемчээли 12,5 миллион рубль болуп турар.

Чагыгларны чогуур хуусаанында бат удур киирери, хереглелди эки өөренири, мынчангаш ук чагыгны эки шынарлыг белетиири, спецификацияга хамаарыжыр кезектерниң бүдүрүкчүлери-биле эки харылзажыры хандырылганы

ЧАРЫШКА ИДЕПКЕЙЛИГ

Тандыда «Революцияның чалбыыжы» колхозта профсоюзтуң комитеди сес чыл мурнунда тургустунган. Ол комитеттиң даргазынга Михаил Петрович Сафонов 1964 чылдан бээр ажылдап турар.

Колхозка профсоюзтуң организациязы тургустунгандан бээр ур болбаан-даа болза, ында күш-ажыл кылып шыдаар 500 ажыг кижиниң хөй кезии профсоюзтуң кежигүнү апарган. Олар ажыл-иштиң мурнакчылары болбушаан, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турарлар. 32 колхозчу — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Оларның иштинден комбайнер Григорий Попеляев, слесарь Владимир Агапов болгаш оон-даа өске 6 мурнакчы Найырал поездизи-биле бо күзүн аян-чорук кылып чорааш келген.

Колхозта профсоюзтуң организациязының даргазы Михаил Сафоновтуң чогум мергежилин — электрик. Ол 1957 чылда Совет Армияның хүрээлениинден халажып келгеш-ле, ажыл-агыйны электрижидеринге идепкейлиг киржип эгелээн. Бүдүүн коммунист өскелерге ажыл-ишчи үлегерин көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: М. САФОНОВ.

К. ЧООДУ.

ДАШТЫКЫДА

Ленинчи идеяларның тиилелгези

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА-ның корр). Ленинниң партиязының удурулгазы-биле ССРЭ-ниң бежен чыл дургузунда эрткен оруунга бүгү чурттарның коммунистери-биле кады чоргаарланып, өөрүп, алдарлыг юбилей — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн демдеглээринге белеткенип турар бис.

Барыын Берлинниң Социалистиг чаңгыс аай партиязының Бюрозунуң, баштаар черинниң кежигүнү Карл-Гейнц Кинштедт СЭТА-ның корреспондентиниңге берген интервьюзунга мынадыр медеглээн.

Хөй националдыг Совет күрүнеңиң тургустунганы болгаш оон хөгжүлдези национал айтырыгга ленинчи политиканың тиилелгези, өңгы-аңгы националдарның ажылчы чон массаларын дең эргелиг республикалар кыдыңар сырый каттыштырарының идеяларын херек кырында боттандырганы болган деп, К-Г. Кинштедт демдеглээн.

ССРЭ-ге национал политиканың ленинчи принциптерин боттандырганы бөгүн база чугула ужур-дузалыг. Совет Эвилелин болгаш оон баштааны делегейниң социализм системазын долгандыр эвилелдежиишкин сырый каттыжылышкыныг болган тудумна империализмге удур күштерниң демиселя улам улуг чедиишкиннерлиг болур деп чүвени ол принциптер үдаргай көргүзүп турар. Бистиң партиявыс империалистиг буржуазиянның чимсенииишкиннерин шинтиирлиг сойгалап, ажылчын аңгының, империализмге удур бүгү күштерниң демиселиниң чаңгыс эви дээш, Совет Эвилели-биле, СЭКП-биле бижыг, бузулбас найырал дээш демисежип турар.

Кайгамчыктыг байырлалдың бүдүүзүнде коммунизм тургузуушкунунга Совет Эвилелиниң улустарының чаа-чаа өндүр улуг чедиишкиннерлиг болурун күзеп, антикоммунизмге, реакцияга удур, тайбың, демократия, социализм дээш бистиң демиселивисти Совет чурттуң хөгжүлдези улам күштүг сорук кииреп деп бүзүрелдиг сөзүвүстү берип тур бис деп, К-Г. Кинштедт чугаалаан.

ССРЭ-ниң 50 чылынга

САНТЬЯГО. (СЭТА). «Бүгү делегейниң дешилгелиг күштериниң төлээлекчилери хөй-хөй чүүлдерни ССРЭ-ниң бежен чыл догуннап келгенииң дуржулгазындан ооренип ап болур. Социалистиг инштилелде улустарның мурнунга кайы хире перспективалар ажыттынып турарын оон чедиишкиннери тодаргай көргүзүп турар» —деп, Чилиниң национал конгрезиниң депутаттар палатазының кежигүнү Луис Майра СЭТА-ның корреспондентиниңге берген интервьюзунда медеглээн.

«ССРЭ-ниң тургустунганы бистиң чурттап турарывыс чүс чылдың төөгүзүндө аң улуг болуушкуннуң — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының шуут түңнели болган» деп, Луис Майра демдеглээн.

Халлының Россияның болгаш оон кыдыг черлериниң иштики реакциязы база оны деткээн империалистиг күрүнелер чаңгыс чурттуң составыныг аңгы-аңгы нациялар, улустар тайбың каттыжып шыдавас деп кордап турган. Оларның кордалдары бүрүү-биле бууран дүшкен. Совет Эвилелиниң улустары боттарының кувел-сонуургалын чаңгыс аай аңы-дунма өг-бүлеге дескя, дүүштүрериниң айтырыын чедиишкининиг шинтиирлээн деп. Чилиниң төлээлекчизи демдеглээн.

Парлалга конференциязы

ПАРИЖ. (СЭТА). Тайбыңче чүткүүдүг бис деп медеглеп турар хирезинде, америк чазак болгаш сайгон администрациязы шынында вьетнам айтырыгны тавыштыр шинтиирлээрин чедип алырынче орунна мооңактар тургузарын үргүлүлеп турар деп. Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаанның делегациязының төлээлекчизи Ли Ван Сау париж чөвүлел хуралының ээлчеглиг, 169-ку нимти хуралының соонда парлалга конференциязынга медеглээн.

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаанның төлээлекчизи ол хуралга төлээлериниң удуртукчузу Нгуен Тхи Биньниң чугаазынче журналистерниң онаа кичээнгейин утландырган. «Вьетнам: чыдызага» дээр политиказын АКШ-тың боттандырарынга оон холунда чепсек болган сайгон администрациязының удуртукчузу Нгуен Ван Тхиеуның ролюн Нгуен Тхи Бинь ол чугаазынга сойгалаан.

Сөөлгү үеде дайынны соксадыры болгаш тайбыдыы катап тургузары дээш туржун турар мурнуу-вьетнамнарга удур дерзин үүлгедиглер кылыры сайгон администрациязы күштелдирген деп, Ли Ван Сау демдеглээн. ВДР биле АКШ-тың арагынга төлевилээн дугуржулгазы Мурнуу Вьетнамның чонунуң хөй нуруузу чүүдүг деп көрүп аңаа Каттышкан Штаттарның доңдораан ат салыын бээрин пеген турар деп, Ли Ван Сау медеглээн.

Хельсинкиде хуралда

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Айыыл чок чорук болгаш кадыы ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын белеткээр дугайында хөй талалыг консультацияларның декабрь 8-те болган хуралынга моон соңгаар кылыр ажылды организастаар дугайында айтырыгны чугаалажырын үргүлүлээн. Хуралга Совет Эвилелиниң, Польшаның, Венгриянын, Чехословакиянын, Румыниянын, ГФР-ниң, Италиянын, Турциянын, Мальтаның болгаш өске-даа чурттарның төлээлекчилерин чүве чугаалаан.

Хөй талалыг консультацияларның ээлчеглиг хуралы даарта болуур.

ЧӨҢГЭЭЛЕВИШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның мурнуу районнарынче Израильдың ужар үүлү чөңгээлиг ужудуушкуннарын үргүлүлеп турар.

Эрткен четверггте ийи израиль самолет Бинт-Джбейль районнарның болгаш Айната суурнуң мырыңай чыптыр кыпы-биле ужудуун эртилээн.

Ол-ла үеде израиль солдаттар Бинт-Джбейль чоогунда Марун Эр-рас дээр черни пулемёттар-биле бөөлап турган

Дөрт күрүнеңиң шиитпири

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Брюсселье барыын чүктүг дөрт күрүнеэннин — АКШ-тың, Франциянын, Англиянын болгаш ГФР-ниң даштыкы хереглер министрлериниң ужураажышкыны болган. Анаа барыын чүктүг күрүнелери биле Герман Демократтыг Республиканың аразынга дипломаттыг харылзаалар тургузарының чурумун чугаалашкан.

Ону Франциянын даштыкы хереглер министри Шуман парлалга конференциязынга дыңнадып чугаалаан. Шуман анаа хамаарыштыр дөрт күрүнеңиң үндүрген шиитпирин НАТО чөвүлелиниң Брюссельге ажыттынар сессиязынга киирер.

ГДР биле ГФР-ниң аразынга харылзаалардың үндезиннериниң дугайында керээге декабрь 21-де Берлинге ат салыры төлевилеттинип турар. Анаа ат салган соода АКШ, Франция болгаш Англия боттарының күзээнин бээдагар боттарының чурттары биле ГДР-ниң аразынга дипломаттыг харылзаалар тургузар дугайында ийи талалыг чугаалажышкыннары корлунген айтырыглар талазы-биле оларның бодалдары бүрүү-биле дүүшкеп байдалга эрткенин солуннар, радио болгаш телевидение онаалап демдеглеп турар.

«Эш Сальвадор Альенденниң Совет Эвилелинде аян-чорууп бистиң улустуң совет улус-биле чалбыыштыг найыралының илергейээшкинин болур-дур.» —деп, «Насьон» солун бодунуң чүүлүнге бижээн. Сөөлгү үеде күштерниң денгиүүр байдалының чаартынганының ачызында делегейге революстуг өскерлиишкиннер болур аргалыг апарганын чилилер билир деп ол-ла солун бижээн.

Айже ужудуушкун

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Үш америк космонавтарның башкарганы «Аполлон-17» дээр космос корабли декабрь 8-те айга чедер оруктун барык чартык кезиин эрткен. Чер орбитазындан адырлыг үнер үеде чедмирикчи ракетаның сөөлгү кезээн ээлээп үр ажылдаар кылдыр ходелдирген. Ону «Аполлон-17»-ниң чердеп ужуп үнерде озалдаан үезин чедер дээш ынчалган.

Геолог-космонавт Шмитт баштайгы удаа «улаарап-дембээрең» удаан-даа болза, космонавтар Ю. Сернанның, Р. Эванстың, Х. Шмиттиң байдалы эки боон турар.

УЛУГ ЧУРТЧЕ АЯН-ЧОРУК

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чили Республикаңың Президентиин Сальвадор Альенденниң Совет Эвилелиндеө аян-чорууп Чилиниң массалыг информацияның органнары калбаа-биле чырыдып турар. Сальвадор Альенденниң совет удуртукчулар-биле чугаалажышкыннары корлунген айтырыглар талазы-биле оларның бодалдары бүрүү-биле дүүшкеп байдалга эрткенин солуннар, радио болгаш телевидение онаалап демдеглеп турар.

«Эш Сальвадор Альенденниң Совет Эвилелинде аян-чорууп бистиң улустуң совет улус-биле чалбыыштыг найыралының илергейээшкинин болур-дур.» —деп, «Насьон» солун бодунуң чүүлүнге бижээн. Сөөлгү үеде күштерниң денгиүүр байдалының чаартынганының ачызында делегейге революстуг өскерлиишкиннер болур аргалыг апарганын чилилер билир деп ол-ла солун бижээн.

ВДР. Америк ужар чүүлдүң халдаашыныының түңнелинде Намдиңь хөөрайның чурттаичызы Чан Ван Тхонуң кадайы өлген болгаш бажыңын үреп каапкан. Ол ам 8 уруубиле артып калган, оларның эң чажы—чүгле бир харлыг.

ВИА-СЭТА-ның фотозу.

ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНДЕ

Депутат хүнү

Кызыл хоорай Советиниң күүскому депутаттың хүнүн эрттирген. ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур база партияның, чазактың үндүрген шинтиирлерин, хөойлу-дүүмнер-биле холбаштыр оларның дуржулгазын бедидер, ажылын идепкейжидер сорулгабиле опу организастаан.

«ССРЭ-ниң улустарының аңы-дунмалыынга чаңгыс-аай өг-бүлезинде» деп лекцияны аңаа Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары К. Д. Будук-оол номчаан. Республиканың юстиция министри А. Д. Ховалыг «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эргелээлгелериниң дугайында» Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Хөойлузунга хамаарыштыр депутаттарның мурнунга чүве чугаалаан.

Оон соонда хоорай Советиниң депутаттары округтарга ажылдың арга-дуржулгазыбиле солушманнар. Депутаттар Г. Т. Дятлова, А. И. Кузнецов, А. А. Булдакова олар боттарының округтарында сонгукчулар ортузунга ажылдың, бүдүрүлгелерде ажыл-херектиң дугайын сонуургаткан.

Хоорай Советиниң күүскому депутат хүнүн бо чылын ийиги удаа эрттирип турары ол. Советтиң 180 депутадының 24 хуузу үжен хар чедир назылыг аныяктар. Чонуң төлээлекчилериниг бир дутаар сонгукчулар аныяк эштерге болгаш өске-даа депутаттарның дуржулгазын бедидеринге, совет тургузуг, хөойлу-дүүмнер болгаш өске-даа чүүлдер талазы-биле олардың биилиң байдырынга ол улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Бистиң корр.

Ужуражыышкын

«Тыва кобальт» комбинаттың клубунга тудугжулар, металлургтар, Хову-Аксы суурнуң ажылчы чоннары чыылган. Сонгукчулар боттарының депутаттары-биле ужуражыр дээш келгеннери ол.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадыы, Тандыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң кол агроному О. П. Чуева, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадыы, СЭКП Тандыр райкомунуң бирги секретары Д. К-Х. Ооржак, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадыы, «Тыва кобальт» комбинаттың бүдүрүлге-техниктиг килдазының начальниги Д. Б. Бузур-оол олар сонгукчулар мурнунга боттарының отчётгарын бергеп.

Хову-Аксы суурнуң чаагайыдар, тус черниң тудуг материалдарын бүдүрериң көтаргылаан.

Эрзин районнуң төвү—Эрзин суурнуң № 7 агитквартады Культура бажыңынга дыштанылга кежээзин организастап эрттирген.

Делегей байдалының дугайында лекцияны партия райкомунуң ажылдакчызы С. Чажын-оол чыылганнарга номчаан. Оон соонда «Найырал» поездизи-биле туристиг походка киржип чораан агитквартадың чурттакчызы Ондар Хандының солун чугаазын дыңнаан.

Янзы-бүрү массалыг ооннар база болган.

Х. ДОЛУМА.

Эрзин районнуң төвү—Эрзин суурнуң № 1 хойжу бригадазынга байдал дыка нарын болуп турган. Колхоз баштаар чери дарый хемчегларын дайынчы боттандырган. Бригаданы бүрүнү-биле өске кыштагже көжүрген. Амгы үеде ук бригаданың малчыннары ол берге байдалдан чайлап, чаа кыштагга малдың ажаалдазын эжиидер аргалыг болган.

С. ОНДАР,
СЭКП Эрзин райкомунуң килдие эргелекчизи.

Дыштанылга кежээзи

ЭРТЕМНИҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

Россия Федерациязында эртеминң бөгүнгү байдалын ап көрүп тургаш, чартык чүс чыл иштинде оон оруунуң чамдык талаларын сактып көөрү ажыктыг.

Улуг Октябрьның соонда баштайгы чылларда РСФСР-ниң девискээринге эртем ажыл-чорудулгазы Москва биле Ленинградтан ангыда, чамдык Казань, Пермь, Саратов дээн ышкаш хоорайларның университеттеринге чоруп тургулаан. Чурттуң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге эртемденнериниң дөрт киржилгезиниң ленинчи принциптерин амыдыралга боттандырар дээш, эртем ажылын улуу-биле калбартыры негеттиниң келген. Россия Федерациязының девискээринге эртем-шинчилел институттарын, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының салбырларын база ол ышкаш, адырлар аайы-биле эртем-шинчилел институттарын тургузуп киргилээн. Олар республиканың ол-бо кыдыгларынга тургустунуп эгелээн. Чижээ: ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Кольскиде С. М. Киров аттыг салбыры, Ыраккы Чөөн чүкте В. Л. Комаров аттыг салбыр болгаш өске-даа. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Барыын-Сибирь салбыры тургустунган.

Амгы «Сибирь академиязы» чүгле РСФСР-ниң эвес, харын база өске-даа эвилелдешкен республикаларның экономиказының, өөредилгезиниң болгаш культуразының хөгжүлдезиниге улуг салдарны чедирип турар деп хөөрем чокка чугаалап болур. Оон составында кирип турар 43 институт математика' болгаш ядролуг физикадан эгелээш, төөгү болгаш археологияга чедир калбак шинчилел ажылдарын чорудуп турар. Ол дээрге билиглериниң чаартыкчыларының күүчүлүг коллективи-дир, совет эртеминиң хоочун болгаш аныяк төлээлекчилериниң дуржулгазы болгаш инициативчилери ол коллективте таарымчалыг дүгжүп турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырында хөй националның үш мүн чедир түскай эртемниглери ажылдап турар. Олар эң кол дээн эртем ажылдарын кылып турар, ол ажылдар техниктиг депшилгени дүргедедиринге бараан болган. Математика, атомнуг ядронуң физиказы дээн ышкаш, амгы бойдус эртеминиң ындыг чугаза адырларынга улуг түңнелдер Сибирь салбырда чедип алдынган, ынчангаш дириг материяның эвээш эвес чажыттары ажыттынган. Элээн каш эртем угланыышкынныарының талазы-биле Сибирьниң математиктери ССРЭ-де болгаш даштыкыда мурнуку черлерни ээлеп турар. Чижээ, Новосибирскиде Ядролуг физика институдунда улуг чедиишкиннер чедип алынган.

Эртем улам улуу-биле шуут бүдүрүкчү күш болуп, партияның XXIV съездизиниң шинтиирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле салдарын улам улгаттырып турар. Ынчангаш Эртеминиң бүдүрүлге-биле харылзазының бүгү хемчеглер-биле быжыглаары болгаш калбартыры чугула чорудуушкун болуп турар. Чижээ, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбыры үлетнурнуң 300 улуг бүдүрүлгелери-биле холбааны тудуп турар. Сөөлгү он чылдың иштинде бистиң эртемденнеривис бүдүрүлгеге шингээдип алырыбиле 700 ажыг ажылды дамчыдып берген, оларның 500 хирезин шингээдип ажыглай берген. Сибирьде нефтиниң болгаш газтың хөй курлавыры бар дээр дугайында эртем талазы-биле бодалдар амыдыралга бадыткаттынган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырын тургускан чорук Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке улуг эртем школаларын тургузарынга улуг салдарлыг болган. Чижээ, Сибирь салбырының Якут салбыры болгаш доштуг соок чер шинчилээринин, институдуу алдарлыг эртем төптери болуу берген. Ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң бүзүрелдиг чижээ болза революцияның мурнунда бижик билии безип чок чораан улустарның эртем чогаадылгазынче шилчип киргени болур. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Башкир, Дагестан, Коми, Карел болгаш Бурят салбырлары амгы үеде эртемни бүгү-эвилеш хемчээлинге хөгжүдер талазы-биле боттуг салыышкынныарын киирип турар.

Мырыңай сөөлгү үеде РСФСР-де эртем талазы-биле чаа-чаа организациялар тургустунгулап келген, чижээ, Уралда эртем төвү, Донда-Ростовтуң Дээди школазының эртем төвү, Ыраккы Чөөн чүктүң Владивостокта турар эртем төвү болгаш оон-даа өске. Бо талазы-биле ылаырга, Сибирь салбырны ам «хоочун» деп адап болур. Оларны тургускулааны Россия Федерациязынга эртем шинчилелдерин улам шай калбартырынга күүчүлүг салдарны чедирер дээрзи чигзиниг чок.

Бо үстүнде айыткылаанывыс болгаш өске-даа чижектер —бистиң чуртка эртемни болгаш дээди өөредилгени хөгжүдер талазы-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагышты салып турарының чайыннанчак херечиям-дир.

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг хөгжүдезин улам өстүреринге, бистиң Ада-чуртувустуң күчүзүн быжыглаарынга Сибирьниң ужур-дузазы улуг. Эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртемденнери эртеминн мурнуку одуруунга турушпушаан, ССРЭ-ниң алдарлыг бежен чыл оюн бистиң чуртка, партияга, чонга, төлептиг ажыл-херектерибиле демдеглээринге шиитпирлиглер.

Академик
М. А. ЛАВРЕНТЬЕВ.
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының президиумунуң даргазы.

ЧОГААДЫКЧЫ УЛУГ СОРУЛГАЛАР

Бүгү совет хүүе төөгүүг улуг баймдал ССР Эвилелиниң 50 чыл болур оюн бедик кодурлуушкун-биле өткүп турар. Күш-ажылчы чедиишкинер болган чогаадыкчы ажылакшы юбилейге тураскаадып турарының чижектерии чер болгандан коргуг болур. Юбилей будуунуг хүннерде РСФСР-ниң Чүрүкчүлер эвилелиниң III съездизи боор эртикен.

Балбак-делгем Россияның чүрүкчүларының улуг хураалынга оон хөй национал улустарының төлөөлери киржип, чогаадыкчы ажыл-херектерин түүнеп чыгаалашкан. Анда Тываның чүрүкчүларының төлөөлери боол. РСФСР-ниң алдарлыг чүрүкчүүг Хертек Тойбухаа, Тыва АССР-ниң алдарлыг чүрүкчүүг М. А. Петров база мен киржип аас-кежиктиг болдувус.

Ырак-узак Тывадан чорутқан төлөөлер чүрүкчүлер съездизинге киржири дээрге шагда болза кижи дүжүнге-даа кирбес болуушкун-дур. Ленинчи национал политиканың ачызы-биле оон төөгүгей көскү.

РСФСР-ниң Чүрүкчүларының III съездизинге Тываның чүрүкчүлары боттарының чогаадыкчы ажыл-херектерин барыалгаткан. ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскаатқан «Төрээн чуртувуста» деп делгеледе бистиң чүрүкчүларывыс болган уран шевер мастерлеривис боттарының ажылдарын киргеп. Шида С. Сааянын «Моңгун-Тайга», чүрүкчү Туренконың «Сарыг-Хая», мээң бодумнуң «Азаш хемим» деп ажылдар Топ делгелге залы Манежке делгеттинген.

Бистиң ат-сургалы мастерлеривис Хертек Тойбухаа, Хертек Мижит-Доржу, Байыңды Байыр, Раиса Аракчаа оларның ажылдарын РСФСР-ниң Күрүне шаңналынга депшитқенин билир бис. Ук ажылдарны Москва хоорайның делгелге залдарында делгээн.

Оон ангыда ССРЭ-ниң 50 чылынга база Совет милицияның 55 чыл оюнга тураскаатқан «Кезээде белеп» деп делгелгени ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Чүрүкчүлер эвилели база РСФСР-ниң Иштики херектер министерствозу кады организастаан. Ук делгелеге Тываның чүрүкчүлер база киржип турар.

Сыңдиге РСФСР-ниң Чүрүкчүлер эвилелиниң баштаар черинин даргазы Г. М. Доржев клеткел кыйгап, Россияның чүрүкчүларының дөрт чыл иштивде кылган ажылдарын түүнеп, моон соңгаары сорулгаларны тодаратқан. Боттарының чогаадыкчы сорулгаларын, ажыл-херектерининг дугайын чүрүкчүлер СЭКП ТК-га чорукан чагаазында чугаалап турар.

Бистиң мурнувуста чаа-чаа делгелгелер, улуг сорулгалар салдынган. 1974 чылда зона лайы-биле делгеле болур. Бистиң Сибирь зоназының «Социалистиг Сибирь» деп делгелгени Томск хоорайга ажыттынар. Ол-ла делгеледен шиитпиргеп ажылдар 1975 чылда ажыттынар «Совет Россия-5» деп делгелгеге киржир. Сорулга чуа даарге чүрүкчү бүрүүг ална эки киржиге дээш чогаадыкчы сорук-биле ажылдаары. Ол дээрге бистиң камзаты хүлээлгевис болур.

С. ЛАНЗЫ,
РСФСР-ниң Чүрүкчүлер эвилелиниң III съездизиниң делегазы, РСФСР-ниң алдарлыг чүрүкчүзү.

МАСТЕРСКАЯ: *судно тудуунуң бөлгүмүнде*

Ол бир-ле катап № 7 школаның өөредилге мастерскаязынга келгеш судно тудуунуң талазы-биле үрүглариы белгүүде кичеэлген турарын оны сонуургаан. Ведоля Воскобоев бөлгүмге кирип алган, изиг күзел-биле кичеэлеп турган. Баштай бөлгүүн кезектерин чоорту улам нарын кылыгларын кылын өөренип алган. Баштайгы моделъдери-биле маргылдааларга киржип турганы ам-даа эттүүдүрбаан.

Оон соонда Совет Армиязын хүрээлеңнеге албан эрттирген, политехникти институтка өөренип турган. Өөредилге соонда Кызылга база катап эөп келген. Бичеэнидеп-не ыяк ажылы оны сорук киирбиваан. Ол Кызылдың Пионерлер бажыңында судно модельзэрининь бөлгүмүн удуртуп башкылай берген.

Шагда боду бөлгүмден эгелээн, ам ол боду ыяк херээже сонуургадыгларны өөредип киринкен. Уруглар нарын кылыгларны башкымынын удуртуталы-биле кылып турарлар. Механиктиг шимчедикчилериг нарын моделъдерии уруглар кылып өөренп бергилээн. Чижээ: Витя Фисенко крейсер кылган, Володя Павлов дүрген маннаар шимчедикчиниң моделин барык дооруг турар. Саша болган Витя Захаровтар катер моделин кылып турарлар.

Чайгы лыштаныга үелиңде аныяк судномодельчилериниң кылган моделъдерииң маргылдаазы чыдыыг-на эртип турар. Кызылдың Пионерлер бажыңының бөлгүмчүлери анаа киржир дээш иденкейлиг өөренип, белетеңнип турарлар.

ЧУРУКТА: Башкы В. Воскобоев бөлгүмүн өөренинчилии Витя Захаров-биле торпедо катериниң моделиниң өзээн көрүп турары.

А. СОКУРОВТУҢ сөөп болган фотозу.

Юбилейге тураскааткан

ССР Эвилелиниң 50 чыл болур оюнуң будуунуне — Москвада Күрүнеиин Литература музейинде «Хөй национал-дыг совет литературазы» деп делгелге ажыттынган.

Делгелгеде Совет Эвилелиниң национал-дыг-ның литературазының литературалының чартык чүс чыл ажыг үеде хогжуп-сайзырап келгеиин тодаргай көргүскен. Оларның аразында бир чамдыктары Улуг Октябрьның мурнунда үзүк-бижик бидбес чораан улустар-даа хөй болгай. ССРЭ-ниң улустарының чаңгыс авиниң, наймаларының болган аксы-дүмдилыкты чоруунуң төзээзи ыяда төдаргайы-биле илереттинген.

Аңгы-аңгы, национал-дыг-ның чогаалчыларының чогаадыкчы ажылдажылгазының, бот-боттарынга дузалажылгазының база национал культуралының аразында быжыг харылзаалар-дың дугайын делгелгеиин экспонаттары тугаалап турар. Делгелгеде барык ийи мүн хире экспонат кирип турар: номнар, журналдар, чүруктар, үран чүрүглериниң ажылдары, хол-биле бижээн материалдар, документилер. Ол ыяктаң авторларның ат салганы номнар бала делгеттинген.

Россия Федерациязының национал литератураларынга тураскаатқан болук көскү черни эөлеп турар. Шида тыва литература база кирген. Салчак Токтаның «Араттың сөзү», Степан Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң төөжүзү» база 1958 чылда үндүрген шулуктер чыындызы, ол ыяктаң Юрий Көнгештиң шулуктер чыындызын делгеттеде салган.

Бо делгелгеде дыка хөй материалдарны болгаш документилерни бир-ле дугаар делгеп турар.

Ю. ИВАНОВ.
Москва хоорай.

БАШКЫ ХАР ЧААП ТУРДА...

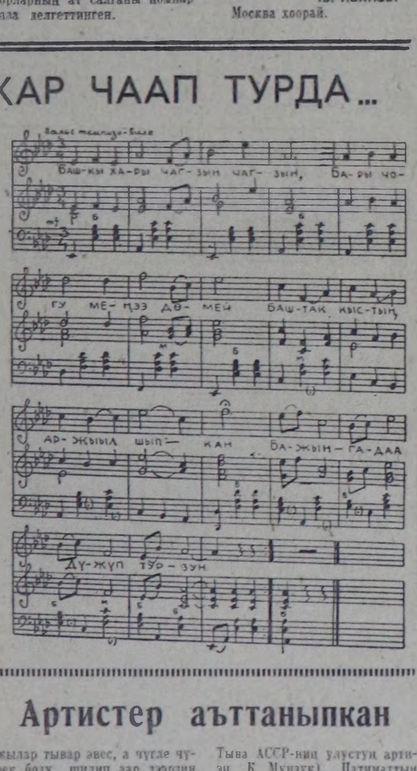

Сөзү Монгуш
ДОРЖУУ
Музыказы Батый
КӨНЕШТИИ.

Башкы хары чагза-чагзын,
Барыы-чогу мөңээ домей.
Баштак кыстың аржыыл шыпкан
Бажыңга-даа дүжүп турауп.

Чүгле чаңгыс шак ол дыетың
Чураңдынге шогаваазын —
Чараш кызыл чөчээм ында
Сагланнадыы оюуп турар.

Ыя чечек салымымнып,
Ыр дег чараш назынымныг
Кадыг чурттаар ынак ажы —
Кампан аякаар үжүрүм ол.

Дүне безин дүжей бээрим
Чечээмге-ле дегбес болза,
Чернинг аккыр хөвең тоңу —
Дүвүлүг хар чаап турауп.

Артистер аъттаныпкан

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болуруңуң улуг байыралдынга үткүштүр республиканың хогжүм-шин театрының коллективи дагестан чогаалчы — М. Ахъяевтиң «Күда черле дүжер» деп каттырынчыг шинзин түргускан. Режиссёру Кадр-оол Сагды. Чурук кассталгазы З. Бичиптин. Бо комедия Кавказ улустарының шинзилериэеп бир-ле дугаар тыва дылче очулдуртунган чогаал болур.

Үк шинде болуушкун амгы хүннерде Дагестанның бир аалында болуп турар. Комедияның кол темазы — ол черде шаг-шаандан бээр чаңчыл болу берген кудалаашкынның эрги ёзу-чурумнары-биле амгы салгалдың аныяк кижилериин арыг-шынчы ынакшылының үскүлежиишкинери. Ынакшылды аба-не база кудажылар тывар эвес, а үгүле чүрек боду шилип аар дээрзин ында көргүскен.

Дээди сургууулду аныяк эр Эльдар доозуп турар. Оон роолюнда артистер К. Сагды, Д. Монгуш ойнап турарлар. Эльдарның пилип алган кызы — эмчи Розаның роолюнда Д. Барынмаа. Ол ийи аныяктарның салым-чолун кадып, кудазын дужүрериниг дуза чедирер Аминат дээр бөдүүн топтуг, саанчы кыс бар. Ол роолзуг артист Р. Серен-оол күүседип турар. Эльдарның адазы, кызыл партизан Хияс Магомедов (Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи А. Тавакай), а авазы Кюсюм (артист С. Бапир). Аминаттың иези — Патимат (РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң үлүгүүн артизи К. Мунзук). Патиматтың төрели — Ажа (артист О. Биязак). Онзалыңчак мергежилдин кижилери — хамык херектиң өөскүдүкчүдери, кудажылар Рукнат болгаш Мажмут оларның ролъдарын артистер К. Анчимаа, Ч. Мортай-оол күүседип турарлар.

«Күда черле дүжер» деп шинии тургускандыын соонда Кызыл хоорайның болгаш Чедер, Кочетово, Эәрбек сүүрларның чону улуг сонуургал-биле көргеннер. Ам ол шии Чөөн-Хемчик районну таваразаш, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның дажыл-шынчылеринге баразан болуур дээш артистер аъттаныпкан.

БИСТИҢ КОРР.

Бистиң хоккейжилеривис Канадада

ССРЭ-ниң хоккей талазы-биле ийиги чыындызы командазы Канадага чеде бергеп. Оон ойнажылгаларынга киржилгээн-биле болгулаар ойнашкыларыны ында улуг сонуургал-биле манап турар. Бистиң командабыс 12-де—Монреальга, 13-те —Китченерге, 15-те — Тендер-Бейго үе черлерииң клуб командалары-биле ойнаар.

(СӨТА).

Кызылчыларның тиилелгези

Шыырааш талазы-биле Тыва АССР-ниң бирги чөрү дээш ойнап турар спортчуларының ады-салыы спортуу демиселдиң улам чидигленгеиин тодаргай көргүскен.

Чеди хөлге ойнаан 14 шыырааччыларның дең кезии-аргыг тиилелгелиг болгаш Кызылдың төлөөзи Х. Оңдар М. Мижит-Доржуну (Бай-Тайга) он беш дугаар көштеле-дүжүп бээринче албадапкан. К. Саян Белек Ооржакка (шаймал-даа Кызыл) беш дугаар шыырыкыны «планнаан». Нединституттуң башкызы Б. Оңдар Н. Котюшевтиң (Барыын-Хемчик) ноян талазынга дургелип келген күштүг шавар халдаашкынын ойтур шаап шыдаавын баргаш аштырышкынга таварышкан. Ак-Довуракган келген инженер М. Ады-оол Хову-Аксының «Тыва кобальт комбинадында аппаратчик И. Чыргал-оолду удуп ап, таблицада байдалын улам быжыглаан. «Урожай» эки тура спорт инитилелиниң бо чылгы чемпиону Ооржак-оол Ооржак Кызыл хоорайның № 3 школазының башкызы И. Шишигин-биле ойнаан, соолгу ооллардың чедир демиселди удуртулгезедаа, республика чемпиону соолгу шугумда турган оглуң мерзе кыдыр үндүр идип-терге, тиилекчиге ол байыр чедирген. Маргылдааның киржикчилериниң эң улуг назылы, нединституттуң башкызы Петр Берсович шыырааччыларның эң аныяз. «Спартактың» юбилейлиг чылда чемпиону Л. Мохов-биле ужурашкан. Олар дастаатқынган үеде 40 көштү кылырыга чедир оң хире көш артқан турда, кайызының-даа туктары дужеринии кырында келген. Шичалза-даа мерзелер солчүушкүнүүң соонда соолгуг артык болдарлыг артарга, удурланыкчызының үттурары чайлап чок апаарган. П. Берсович аштырышкынга таварышса-даа, солуң, нарын көштерни кылып, тывыгыр, чараш ойнаан. Удурланыкчызының поян талазынче халдаашкынны чедимчелиг тургузуп шыдаавын барган О. Бегзина (Чөөн-Хемчик) Кызыл хоорайның бо чылгы чемпиону В. Смирнов тиилеп үнгеп.

Алды салыгның соонда 5,5 санныг И. Шишигин мурнап чоруп турар. М. Ады-оол 4 санныг, бир садыын соңгаарлатқан. Оларның соонда амдыызында чаңгыс-даа аштырышкын чок Л. Мохов чоруп орар.

Д. САЛЧАК.

Бай-Тайганың культура амыдыралындан

РАЙОН БИБЛИОТЕКАЗЫНДА

Культура бажыдының айгы кадыкче үне бээрикерге район библиотеказы шида турар. Библиотекамның класстазы келген кижилерии ыяшөнейин хаара туда бар. Кол-ла чүүл — ССРЭ-ниң 50 чылының темазы. «Ада-чурттум алган тур мен», «Акыдыңма удустарның от-будеэиндее», «Бистиң орувус чаңгыс», «Шалыпчы күш-ажылдыыстың — Төрөөн чуртка», «Советтиг Тыва — богүң» деп стендилер, делгелгелерая номчукчулар сонуургаар.

Алдарыг хүннериниң календарьлары, республиканың болгаш районуң ажыл-ишчилериниң чедиишкинчилерин көргүскен булуктарны төзолиженер сонуургал номчук турар.

Канекииң библиотека техникумун доозкан Тамара Оюн библиотекаңың эргелекчизи, оон-биле кады ол-ла тохяжкумнуң доозукчузу Ольга Бичеккей ажылдап турар. Номчукчуларны хаара түдер, массалыг хемчелер организастаарында библиотека ковуглер кино планын 123 хуу, көрүкчүлер талазы-биле 225 хуу, акша чыындазын 159 хуу күүсеткеп, районнуң кинофикация четкизинин хүүдүлел бижиктерии болгаш акша шаңналыы алганнар.

Ол ышкаш «Тээлэ» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында, район төвүүде, Шүүда база көжер киноүүң киномеханиктери экии ажылдап, боттарыпта алган планныг опаалгаларын ажыр күүсеткеп.

Эртем-техниканың даа чедиишкиннериниң, көдөө ажылагыйның дугайында болган өске-даа документалдыг киноларны, киножурналдарны, ылаңгыя ССРЭ-ниң 50 чыл-ыңга тураскаатқан киноларны районнуң чону хөй-биле көрүп турар. Районда киноаппаратуралары чаартқан. Киномеханиктериниң Кызылда 5 ай хуусаалыг курузуүче бо чылын дөрт кижини өөредип чоруткан. Ам районда үш черде делгем экранныг киноустановкалары тургускап. Моон соңгаар өске черлерге тургузарын база планнап турар.

Көргүзер чаа киноларның чүруктарын Культура бажыңында аскылаан. Мынды өөрлеп пропагандалаар, аныяк өскелеңнэ интернационалчы болгаш патриотчу өзүт кижизидиривиң талазы-биле ажылдарны илап баргаар чорудуп, номчукчулар ортузунга аас чүүлдарын, номчуга конференциялар, темалыг кежээлерни организастаап эртиргилеэп. Чижээ: «Тоскуу бөш чылче аян-чоруг» деп аас журналын, «Ном силерниң өнүүңер болгаш башкынар» деп номчуга конференцияны, «Республиканың билир сеп бе?» деп темалыг кежээни организастаашын чон сонуургаан.

Чогаалчы Салчак Токаның «Чоңчуң оглуң» деп номунга сайгарылга чугаалажыкшыны чоруткан. Чечен чогаалды пропагандалаарынга районнуң радиоламбылыстазын ажылдап турар.

Номчукчуларга тааржымба чок чүүлдер бар. Номчуга талазы чок. Библиотеканың семтелгээдиче райкүүсеп ооскан кичээнгей салып турар.

С. ИРГИТ.

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДОКТААВАС

ССРЭ-ниң тургустунганындаа бээр 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш Бай-Тайга районнуң кино ажылдакчылары социалистиг чарыштыкалбартқан. Ында шуптуг ои сес кижия ажылдап турар. Оларның ол бөлүк киномеханиктер. Районда чеди турум, бир көжер киноустановкалар, районнуң чурттакчы чонунга солуң киноларны көргүзүп, кино-биле чонниң негелдезиин багай эвес хандырып келген.

Эрткен үеде чиитиг-биле районда 2106 киноларны он беш муң хире кижи көргеп. Бо дээрге планда көргүзгенинден ыракта ажыг болганы ол. Районнуң ажылаңчилеривиге, ылаңгыя ырак одаларда чурттап турар малчыларга киноны доктаамал көргүзерии чедип алыр, көрүкчүлер ортузунга тайгыбыр пропаганда ажылын эңнээдер дээш районнуң кино ажылдакчылары кыымак ажылдаанар.

Социалистиг чарыштың түңдедерии кварталдан үндүрүп турар. Бо эрткен үш кварталда «Тээлэ» совхозтуң төп салбырында киномеханиктер Иргит Лаа, Лоосан Кадыр олар тиилектии болган. Олар чонга көргүзер кино планын 123 хуу, көрүкчүлер талазы-биле 225 хуу, акша чыындазын 159 хуу күүсеткеп, районнуң кинофикация четкизинин хүүдүлел бижиктерии болгаш акша шаңналыы алганнар.

Чедиишкиннерден ажыла четпестер ам-даа бар. Чижээ, Бай-Тадда, Кара-Хөлдө киномеханиктер четпес ажылдап, планны күүсеткээн. Черде көрүкчүлер ортузунга ажылды кошкак чорудуп келген. Экономиктиг болгаш политиктиг билиглерии пропагандалаар талазы-биле кинолекторий багай ажылдаан. Бо ажылга хөй-шинтиинге кирилгелээ чедип алыры чугула. Уругларга кино көргүзүп турар черлерде кодөө каубтарга-даа, Культура бажыңнарывыга-даа дежурный башкылар келбес таварылгалар бар.

Идерегтиг четпестерии чаңдадыры, бо чылын салдынган сорулгаларны күүседиргя, масса чонуур ортузунга чаа киноларның таймалырын чорудары районнуң кино ажылдакчыларының моон соңгаар үлөм чедиишкинниг ажылдарыгга улуг идиглы бээри чугаажок.

И. СЕДИП-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 10-ДА

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10—Оңнуг телекөргүзүг. Школачыларга «Будильник» 12.40—«Музыкалыг киоск». 13.10—Оңнуг телекөргүзүг. Документалдыг телефильмниң баштапкы үүдүргелеп. «Чиланиң демисели, күш-ажылы болган идегелери». 14.05 — Оңнуг телекөргүзүг. Оперетта артистериниң концерти. 14.40 —«Кино аян-чоруктарының клуву». 15.40—«Кадыкшылга». Эртем тайылбырыг программа. 16.10—Уран-чечен телефильмниң баштайгы үүдүргелеп. «Доминастың дээрбелчилери» 2-ги серия. 17.50—18.00—Чапсар. 18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30—Оңнуг телекөргүзүг. ССР Эвилелиниң Күрүнениң академиктиг Улуг театрының болган Ленинградтыңг күрүнениң С. М. Киров аттыг опера болган балеттиг академиктиг театрының артистериниң концерти. 19.10—«Кайда чор сеэ, Макем?» Уран-чечен фильм. 20.25—Дамчыдылгалар программазы.

КЫЗЫЛДАН

20.30—«Сапыктыг моортайның ужуралдары». Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

22.00—Оңнуг телекөргүзүг. Литературлуг чогаалдарны кино кылдыр тургузары-биле «Боолаашкын». Уран-чечен фильм. 23.15 — «Үе». Информастыг программа. 23.45—01.00 — Оңнуг телекөргүзүг. «Москвалың конькилери». Фигурлуг чуңгуланышкын талазы-биле делегей маргылдаазы.

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ

19.00 — «Шолбанчылга». Уругларга программа. 19.20—Уругларга фильм. «Кижилер берге үеде оңнуктежир». 19.35 «Телемедээлер (тыва дылга). 20.05—«Кижи болган хөөлүү». Дамчыдылга. 20.20—«Чылдар болгаш план». Документалдыг фильм. 20.40— Телемедээлер (оруг дылга). 20.50—«Бистиң аалчывыс композитор Борис Карохан». Дамчыдылга. 21.10 Чарлалдар, реклама. 21.15—23.05—«Тиилекчилериң елгазы». Уран-чечен фильм.

АГААР

Богун республиканга бүргеп, аязыг, хар чаар. Хаттыг күжү кошкак, Агаарның температуразы даглыг районнарга 10—15, артаңгыларында 15—20 градус соок болуур.

Кызылга эдир булуттаар, чаңгыс. Хаттыг күжү кошкак, Агаарның температуразы 22—24 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

ГАРАЖЫҢ БЕЛЕТКЕ, ТИРАЖ УДАВАС!

1972 чылдың декабрь 29-та Калуга хоорайга 1972 чылдың аңша-бараанныг лотереязының чаа чыл үндүрүлгезиниң ойнашкын тиражы болур.

Ол тиражка ойнаттынар чүүлдер:

«Москвич-412» болгаш «Запорожец — ЗАЗ-966» деп 200 автомобильдер.

Оон аңгыда янзы-бүрү маркалыг 600 мотоцикл, 500 телевизор, 2500 радиоприемник, 3200 соодуучу, фабрикага арганаан 1600 хевис болгаш өске-даа хөй-хөй үнелиг эт-сеп чүүлдери база бар.

Ол ышкаш 1-ден 500 рубль чедир аңша ойнап алыышкынныңары база бар. Бо үндүрүлгеге нитизи-биле 10.964.900 ойнап алыышкыннар таварыжыр.

ЛОТЕРЕЯНЫҢ ЧАА ЧЫЛ ҮНДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БИЛЕТТЕРИН ЧАА—1973 ЧЫЛ БЕЛЗЭ КЫЛДЫР САДЫП АЛЫҢАР!

ОЙНААШКЫННЫГ ТИРАЖКА КИРЖИҢЕР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

ЭКИНО

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ижорск батальону» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш чоон кижилер» 10.00, 11.50, «Эртинелиг билектээн» 13.35, 17.05, «Аъам кижиге барып алган» 15.20, 18.50, 20.35 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дидим шиппир» 13.30, 15.15, 20.30, «Бомонның хоругдаттырганары» 15.00, «Мени мана» 18.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орт машинаны садып ап тур бис», «Отту чатырганы» (1-ги, 2-ги кезектер) 12.20, 15.30, 20.30, «Кедер үе дугайында сактышкынынар» 18.40 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Ийи ажыкка албан эрттирип турганнар» 13.00, «Дошкуурал дугайында бал-

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Доозазы карадан турар» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кеземче» 15.00 18.40, «Бөрүлер ортулуу» 16.50 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Одиссейниң ужуралдары» 15.00, 16.45, 18.30, «Чүта дош кыры-биле» (1-ги, 2-ги кезектер) 20.15 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орт машинаны садып ап тур бис» 13.50, 15.40, «Отту чатырганы» (1-ги, 2-ги кезектер) 10.40, 17.30, 20.40 шактарда.

лада» 15.00, 17.00 шактарда.

«Элгесеэ» совхозтуң директорлуу, партиомуу совхозтуң хоочуң малчыны

Тас-оол Хазбаевич ОЮННУҢ

ада-иезинге, элекээ мөчээнииго холбаштыр ханы кажыдалын оон ог-бүлезиниге, төрелдеринге илереткейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Шегиикиң-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуг 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, карылсалгалыг секретарьның 23-35, паргийже амылыра киллизиниң 37-13, культуре киллизиниң 23-54, көдөө ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлегшур киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет турғузуг киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тираж 14.498.

Чагыг 3966.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шегиикиң-Кравченко кудумчузу 1).

ТС—01428

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чыл үдеаалеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
12
ВТОРНИК.
№ 291 (9059).
Өртээ 2 коп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА, РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн демдеглээри-биле 1972 чылдың декабрь 21-де Москва хоорайга Кремльдиң Съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралын эрттирер деп шиитпир үндүрген.

СОВЕТТЕР БОЛГАШ ЭКОНОМИКА

Чаа беш чылдың ийиги чылы дүүтүр чыгаан. Бо чылын совет улус коммунистиг тургузуушкунуң бүгү адырларынга кажангымындан-даа артык улуг тиилелгелерни чедип алган. Бистиң социалистиг Төрээн чүвүүстүн чечектелишкинниң дугайында, совет кижилериниң чаагай чоруун улам экижидериниң дугайында партия болгаш чазак кайы хире сагыш салып турарын үлеттүрүүн, кодээ ажыл-агыйның өзүлөдезинин саннары тодаргайы-биле хереченнеп турар. Совет Тывaның ажылчы чоннары база-да ол сагыш салышкынга боттарының сорук киришкининг ажыл-иш-биле, социалистиг экономиканы улам быжыглаары-биле харыылап турарлар.

Республиканың ажылчы чоннары беш чылдың ийиги чылын чедиишкининг дүүспүлээн, боттарының планнары болгаш социалистиг хүлээлгелери эң-не кыска хуузада, чедиишкининг күүсеттикизин дөш бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар. Оны амыдырала боттандырарынга ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери улуг идигни берип турары билдингир. Олар организас-массалыг ажылдарны чорудар, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртур дөш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылып турар. Чер-чер Советтери депутаттарга, доктаамал комиссияларга болгаш ажылчы чоннарның активтеринге улам улуу-биле даянып ажылдап турар апарган.

Кызыл хоорай болган районнар Советтери чонуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң, үлеттүрүүн, школаларның, эмнелгелериниң, уруглар алдан черлериниң, магазиннеринiң, столовойларының, чуртталга-коммунал, чүдүт болгаш өске-даа черлериниң ажыл-чорудулгаларының экижидериниң тодаргай хемчеглерин ажылдап кылгаш, оларны шиитпир контрольга алган. Олар бүдүрүлгенин сайзырагай-жыдарынче, күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн бедидеринче, продукциянның шынарлын экижидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Совет Тывaның ажылчы чоннары ооң-биле алдарлыг юбилей—ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуурунга белеткенип турар.

Бо хүнүерде чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазы колга киришкейтин 1972—1973 чылдарның кыштың үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дөш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партия болгаш совхоттар коллективтериниң чаа, жедекчи чоруун калбал-биле деткимирииче утланган.

Кодээ ажыл-агыйның ажыдакчыларының чоокта чаа болган чөвүлел хуралы беш чылдың даалталарын хүүсаалыдан эрте күүсеттир дөш социалистиг чарыштыг улам калбартырынче республиканың ажылчы чоннарын кыйгырган. Чер-чер Советтери, олардың күүскомнары, бүгү депутаттар болган совет активнилер төгүм-на ол кыйгырыгга даянып алган, боттарының хөй талалыг ажылын чорудар ужурлуг.

Район, хоорай, кодээ болган суур Советтериниң эрге-хүлээлгелерин калбарып, материалдыг болгаш сан-хөө байдалы экижээн амгы үеде боттарының эргелиинде турар организациялarының ажыл-чорудулгазынче улам хамыпаар ужурлуг. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, Советтер амгы үеде бүгү коллективтер күүрүе планнарын болгаш боттарының хүлээлгелерин чедиишкининг күүсеттирин чедип алыры-биле экономиканы улуг кичээнгей салыры чугула.

Тандыда Межегей кодээ Советтиң күүскомуун тижекке ап болур. Кодээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң, улус өөредилгезиниң, хөй-ниитиниң корум-чурумунуң дугайында болган өске-даа чугула айтырыгларны ол Совет үрегүлүү чугаалажып корүп турар. Успенка болган Березовка фермаларының коллективтери сүтүүр мал ажылынче улуг кичээнгей салганының түңнелиндө боттарының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкининг күүсеттир, мал ыыттаглаашкынын эки эрттирип турар.

Колхоз болган совхоз бүдүрүлгезиниң ажылынга идепкейлиг салдарын чедирип турар депутаттар республикадa эвээ эвес. Оларга Каа-Хемниң Бүреи-Хем, Тес-Хемниң Кызыл-Чыраа, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан, Алдан-Маадыр кодээ Советтеринде болгаш өске-даа черлерде хөй депутаттарны хамаарыштырып болур. Ол Советтериң депутаттары улуг организаторлуг ажылдарны чорудуп, чаа-чаа арга-лаларны ажыглап, шиитпирлериниң күүселдезин доктаамал контрольдап турар.

СЭКП-ниң XXIV съездиниң улустуң бирги эдлетиде херелер эргежок чугула бараанарын бүдүрүп үндүрүп турарын доктаамал хынап, оларны көвүдедирин чедип ап турар. Ажылчы чоннар депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнары чонуң амыдырал хандырылга комбинаттарының ажылынче улуг кичээнгей салып турар. Ооң түңнелинде кылыгларының ассортиментизин калбарган, саны көвүдээн болгаш шынары экижээн. Ооң ачызында районнарның экономикалыг быжыгын, капитал чарыгдалдар талазы-биле соңгукчуларының чагыгларын күүседирииге идиглиг бөөп турар.

Бистиң республикада чуртталга бажыңнарының, үлеттүр черлериниң, мал кажааларының түдүү улам калбарган. Экономиканың бо адырынче улуг кичээнгейни чер-чер Советтерин, ооң күүскомнары болгаш депутаттары утпайдырар ужурлуг. Олар чамдык тудугларның саадаапкының болдурбалымга база акыла-хөреңгини чөп ажыглаарынга хамаарыштыр бөтүүт дүзаны көргүзер апаарлар. Чамдыкта кандыг-даа тудугну ажыглалга киирерде хөй четпестерлиг болур таварылгалар бар. Ынчаарга тудуг хүлээп алыр комиссия составынга депутаттар ховар эвес тургулаар. Чогум-на олар ындыг четпестер-биле шиитпирлиг демнеежир ужурлуг.

Совет бүргүзүмүн дөрт хүлээлгези — бодунуң чагыргазының девискээринде бүгү-ле амыдырал хандырылга черлерни эки ажылдаын дээш сагыш салыры болур.

Экономиктиг эртемнiң, бүдүрүлге айтырыгларын ыяк билир болза, экономиканы удуртуп, ооң эчис сорулгазын тодарадып шыдаары кымга-даа билдингир. Чогум-на ооң ужурунда Советтер бүргүзүнүң ажылдакчыларынга экономиктиг билиглерин ыяк шингээдип алыры чугула бөөп турар. Тандыл, Каа-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарда экономика айтырыгларының талазы-биле лекцияларны, илеткелдерни болгаш семинарларны совет ажылдакчыларга доктаамал кылып турары черле эки.

Социалистиг экономика бүдүрелдин-биле бүрүнгээр баалыннарны кылып турар. Совет органнар партия комитеттеринге даанмышаан, ол баалыннар улам-на херии болгаш шалыпкын болуун дөш бүгү чүүлдерни ылыр ужурлуг.

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕ

Молдав ССР-ниң Кримдин районунуун Киров аттыг колхозтуун трактор-хөвү бригадазының коллективи Краснодар крайның ажыл-ишчилериниң эгелээшкинниңге харыы кылдыр 1973 чылда тарааны гектар бүргүзүнден-не 65 центнерни, күкурузаны 90 центнерни алырын хүлээнгеп.

Ол бригада бо чылын тарааны гектардан-на 63,2 центнерни, тарымал тоорукту — 27 центнерни, күкурузаны 89 центнерни алган.

(СЭТА).

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

АК-ДОВУРАКЧЫЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЭЭ

Тываның аар үлеттүрүүнүн баштайгызы — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажыдакчылары Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бөөр 50 чыл юбилейинге алдар болдуртар социалветтиг чарышка киришкеш, күш-ажылчы тиилелгезин чедип алган.

Комбинаттың ажылчыннары тоску беш чылдың ийиги чылында даг-дүгү арыглаар хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткеш, чурттуң бүдүрүлгелериниге 40 мүң тонна аки шынарлыг даг-дүгүн чүдүрүп чоруткан. Эрткен үениң иштинде бүдүрүлге планнан ажыр чартык миллион рубльдиң барааның продукциязын сайгарган. Күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн 4,5 хуу бедиткен.

Ол бүгү чедиишкинниң комбинаттың ажылчыннары бүдүрүлгеге чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны хөйүбиле киирип турган, чаа техниканы, мурнакчы технологияны, бүдүрүлге ажылын механизастаарын болгаш автоматчыдарын хөйүбиле шинээткенинiң ачызында чедип алган.

Комбинаттың бүгү цехтериниң коллективтери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин амыдырала боттандырбышаан, тоску беш чылдың ийиги чылының бүдүрүлге программазын чедиишкининг күүсеткен. Даг-дүгү арыглаар фабрикамың эдлеттер аразында социалистиг чарыжынга Валерий Анатольевич Давыдовтуң удуртканы № 5 эдлеттиниң комсомолчу-аныяктар бригадазы ноябрьда 570 тонна даг-дүгү арыглаар хүлээлгезин 670 тонна чедиргеш бирги черни алган. Ол бригадада үениң мурнаан шалыпчыларының саны хөй. Оларга алдыгы разрядтың улуг дежурный электригги Михаил Михайлович Поляков (солагай талакы чурутта), машинист Елизавета Оюржаковна Саая (оң талакы чурукта) оларны хамаарыштырып болур.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бо хүнүерде тоску беш чылдың үшкү чылының үлүүнде ажылдан эгелээн.

В. ЧАДАМБА.
Авторлуун фотолары.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш

ВЛКСМ ТК-ның доктаалын Совет Тываның тараажылары бүрүн деткип тур

БЕДИК ДҮЖҮТ, ХӨЙ ТАРАА ДЭЭШ

Каа-Хемде «Коммунизмче орун» колхозтуң тараажылары келир чылдың дүжүдү дээш демисежип кирипкен ☆ Краснодар крайның кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының кыйгырыын бүрүнү-биле деткээн ☆ Оларның бедитмен социалистиг хүлээлгелери.

Колхозтуң тараажыларының бо күскү кайгамчыктыг тиилелгези, оларның чедип алган шанчал-макталдары республикага билдингир.

— Бүгү совет улустуң кайгамчыктыг байырлалы —ССР Эвилелиниң 50 чылын төлептиг үткүүр дөш хайыкка күш-ажылчы ээлчеге турушкаш, бистиң колхозчуларывыс үре-түнделдиг ажылдаан. Оон бир хереченiп —кажаңыдаан-даа ап көрбээн, тодаргайларга, бир га тараа шөлүүдеп 20,7 центнер бедик дүжүттү ажааташ. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 7000 тонна тараанны ургапывыс, келир чылдың дүжүдүнге долузу-биле четпир үрезинни уруп, мал чемиже хереглээр тараанны тускайлап алганывыс болур — деп, колхоз даргазы Дмитрий Дмитриевич Сирота чугаалады. Ылаңгыя ажыл-агыйның бо юбилейлиг чылда баштайгы түңнелдери черле эки. Колхозчулар ол чугула документини болгаш Краснодар крайның кодээ ажыл-агыйн ажылдакчыларынга бүгү чурттуң кодээ ишчилериниң кыйгырыын танышкаш, улам сорук киргеп. Аңаа хамаарыштыр бистер база-да социалистиг хүлээлгелеривистиң төлевилелин ажылдап кылдывыс. Ону ам хуралга чугаалажып көөр бис.

— Хурал эгелээн. Аңаа чедиишкининг артыреринiң магадылады—мал чеминиң четкир бүрлавыры бар.

Конторага колхоз даргазының ол чугаазын партия эге организациязының секретары Василий Михайлович Ирогов мынчаар уламчылаан чүве:

—Чедиишкинивр бистиң хейзат кииргеп, аңаа чорткаарының турар бис. Ам колхозчуларның бүжениишкини ону быжыглаарынче утланган. 1973 чылды тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрериң болгаш белеткээрiң көвүдедири дөш кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалында чогум-на ол дугайын чугаалаан турар болгай. Колхозчулар ол чугула документини болгаш Краснодар крайның кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының бүгү чурттуң кодээ ишчилериниң кыйгырыын танышкаш, улам сорук киргеп. Аңаа хамаарыштыр бистер база-да социалистиг хүлээлгелеривистиң төлевилелин ажылдап кылдывыс. Ону ам хуралга чугаалажып көөр бис.

— Хурал эгелээн. Аңаа

МУРНАКЧЫ МАЛЧЫННАРГА АЛДАР!

Көдээниң ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжының

1972 чылдың үшкү кварталында түңнелдери

ЭКИ КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ СААНЧЫЛАР

Фамилиязы, ады, адазының ады	Ажыл-агый	Район	Бир инектен сагган сүт (кг).
КОЛХОЗТАРДАН			
Романова Л. Г.	«Кызыл-тараачын» к-з	Бии-Хем	2591
Хайдывай Г. И.	«	«	2507
Кочкина А. В.	«	«	2433
Иргит Н. С.	«	«	2380
Карпенко В. Е.	«	«	2349
Федорова И. И.	«	«	2286
Дюбина А. И.	«	«	2279
Седипей М. А.	«	«	2140
Кощева А. Н.	«	«	2068
Кыргыс Е. Б.	«	«	2052
Попова М. К.	«	«	2045
Яндара К. К.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	2038
Шавлак З. Л.	«Кызыл-тараачын» к-з	Бии-Хем	2035
Ильиных А. Ф.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	2033
Херильба К. Х.	«Кызыл-тараачын» к-з	Бии-Хем	1997
Лаленгина В. Л.	«	«	1964
Оюн Ш. А.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	1948
Седипей З. А.	«Кызыл-тараачын» к-з	Бии-Хем	1921
Захарова А. А.	«	«	1919
Баир З. П.	«	«	1888
Дорна А. М.	«	«	1874
Монгуш Э. А.	«	«	1865
СОВХОЗТАРДАН			
Реодько З. С.	«Межегей» с-з	Танды	2910
Курастинова З. А.	«Көк-Тей» с-з	Кызыл х.	2752
Долганова В. А.	«	«	2716
Гусакова А.	«	«	2649
Семиранова Т. А.	«Межегей» с-з	Танды	2602
Сат Б. Д.	«Көк-Тей» с-з	Кызыл х.	2578
Коргун Г. Г.	«Межегей» с-з	Танды	2555
Иванова Д. К.	«	«	2438
Демина Н. Н.	«	«	2410
Денек-оол К. С.	«Кызыл тук» с-з	Каа-Хем	2400
Сергеева Н. В.	«	«	2369
Оюн Т. С.	«Межегей» с-з	Танды	2235
Оюн И. К.	«Межегей» с-з	Танды	2215
Торгашина Е. В.	«	«	2200
Торжу А. А.	«	«	2132
Гольцер Э. Ф.	«	«	2080
Макарова Ф.	«	«	2062
Молчанова В.	«	«	2050
Бушуева Е.	«	«	2048
Донгутпай З. Е.	«	«	2038
Казанцева З. В.	«	«	2031
Монгуш Л.	«	«	2012
Оюн К-К. С.	«	«	1973
Янгузова Ю. Т.	«	«	1930
Ахаева В. Т.	«	«	1907
Доброва А. Н.	«	«	1900
Попова А.	«	«	1898
Сульдум Р. С.	«	«	1896
Шаңмак О. Я.	«	«	1886
Поолб Л. Ю.	«	«	1880
Байкара Б. К.	«Элегес» с-з	Танды	1861
Вюжанина	«	«	1859
Монгуш С. Д.	«Межегей» с-з	Танды	1851
Новиченко Е.	«	«	1844
Анай К. С.	«Кызыл тараачын» к-з	Бии-Хем	1843
Баир Э. Б.	«	«	1831
Чап О. К.	«	«	1811
Седип Л. Н.	«	«	1805
Ширап С. А.	«	«	1800
Долаат К. А.	«Элегес» с-з	Танды	1832
Монгуш Т. Д.	«	«	1802
Шамбиль М. С.	«	«	1783
Оюн М. У.	«	«	1756

Мурнакчы хойжу бригадалар

Бригадирлер	Ажыл-агый	Районнар	100 хойга онаштыр хураган
КОЛХОЗТАРДАН			
Сырат Т. Т.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	106
Алдын-оол С. С.	«Чаа орук» к-з	Эрзин	98
Моң А. С.	«Мөрен» к-з	—«—	98
Шимээ К.	«Коммунизмче орук» к-з	—«—	94
Шишулин П. А.	«Октябрь 30 чылы» к-з	Каа-Хем	93
Суму Д.	«Коммунизмче орук» к-з	Эрзин	91
Дамдың Л. Б.	«Мөрен» к-з	—«—	90
Шаравин О. Ш.	«Коммунизминиң херели» к-з	Танды	90
Хорлуу Б. С.	«Чаа орук» к-з	Эрзин	89
Күдеп Б. К.	«Коммунизмче орук» к-з	—«—	88
Өлзей-оол О. Ч.	«Мурнакчы» к-з	Бай-Тайга	88
Доңдук Б. Д.	Ленин аттыг к-з	Эрзин	87
Ендан Э. Л.	Ленин аттыг к-з	—«—	86
Кадың-оол С. К.	«Ак-Эрик» к-з	Тес-Хем	86
Данзуруп И. С.	«Чодураа» к-з	—«—	86
Нурсат Д. С.	«Коммунизмче орук» к-з	Эрзин	85

ХОЙЖУЛАРНЫН ТЕРГИИННЕРИ

Фамилиязы, ады, адазының ады	Ажыл-агый	Район	100 хойдан алган хураган
КОЛХОЗТАРДАН			
Сафонов И. П.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	127
Тойбу С. С.	«Мурнакчы» к-з	Бай-Тайга	118
Баймр-оол С. А.	Ленин аттыг к-з	Чөөн-Хемчик	115
Ырыш М. С.	«Октябрь 30 чылы» к-з	—«—	113
Чамзын Ч. К.	«Х Улуг хурал» к-з	Улуг-Хем	113
Тараа Д. А.	«Октябрь 30 чылы» к-з	Каа-Хем	112
Чимбин Н. А.	«Коммунизмче орук» к-з	Каа-Хем	111
Олдай-оол М. Б.	«Коммунизминиң херели» к-з	Танды	110
Сендажы М. С.	«Искра» к-з	Чөөн-Хемчик	110
Сувандин М. Д.	«Чодураа» к-з	Тес-Хем	110
Нажыт-оол О. С.	«Мөрен» к-з	Эрзин	109
Маажый К. С.	«Коммунизмче орук» к-з	—«—	108
Чыргалың К. Д.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	107
Тазар-оол Х. К.	Ленин аттыг к-з	Чөөн-Хемчик	106
Бажин Г. П.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	105
Мижит С. Н.	«Коммунизмче орук» к-з	Эрзин	105
Балчый П. Б.	«Кара-Хөл» к-з	Бай-Тайга	105
Дамчай Д. Д.	«Чаа орук» к-з	Эрзин	104
Өмчүр Д. П.	«Чодураа» к-з	Тес-Хем	104
Оолак Х. С.	«Мурнакчы» к-з	Бай-Тайга	104
Базар С. О.	«Коммунизмче орук» к-з	Каа-Хем	103
Бады-Хее К. Д.	«Октябрь 30 чылы» к-з	Каа-Хем	103
Базыр Х. А.	«Большевик» к-з	Барыын-Хемчик	103
Сырат Б. Ч.	«Чодураа» к-з	Тес-Хем	103
Адыг-оол Д. К.	«Мурнакчы» к-з	Бай-Тайга	103
Сагаачы Б. Д.	«Чаа орук» к-з	Эрзин	102
Шимээ С. Ш.	«Мөрен» к-з	—«—	102
Лапчаа О. М.	«Коммунизминиң херели» к-з	Танды	101
Хүртүй-оол О. К.	«Октябрь 30 чылы» к-з	Каа-Хем	101
Ендан Э. Л.	Ленин аттыг к-з	Эрзин	101
Нанчыт К. Б.	«Коммунизмче орук» к-з	—«—	101
Даржаа И. Б.	«Малчын» к-з	Мөңгүн-Тайга	101
Доржу С. Д.	«Мурнакчы» к-з	Бай-Тайга	101
Адаш П. Б.	«Малчын» к-з	Мөңгүн-Тайга	100
Шавы К. К.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	100
Эниң-оол С.	«Октябрь 14 чылы» к-з	Каа-Хем	100
Хайын С. К.	«Чаа орук» к-з	Эрзин	100
Балдаң С. Н.	—«—	—«—	100
Шимит Ш. Т.	«Мөрен» к-з	—«—	100
Соднам А. Б.	«Х Улуг хурал» к-з	Улуг-Хем	100
Сарыг О. К.	«Коммунизмче орук» к-з	Өвүр	100
Саая А. Б.	«Большевик» к-з	Барыын-Хемчик	100
Серен А. Х.	«Малчын» к-з	Мөңгүн-Тайга	100
СОВХОЗТАРДАН			
Шартанай Д. К.	«Найырал» с-з	Улуг-Хем	114
Очур-оол М. С.	«Сүт-Хөл» с-з	Чөөн-Хемчик	111
Серен-Очур О.	«Межегей» с-з	Танды	107
Ложаннай А.	«Бурунгаар» с-з	Каа-Хем	107
Тенек-оол О. Б.	«Сүт-Хөл» с-з	Чөөн-Хемчик	106
Бады-Назын Х.	«Сүт-Хөл» с-з	Чөөн-Хемчик	105
Чудурукпай Г. Э.	«Тээли» с-з	Бай-Тайга	105
Сандүү С.	«Тээли» с-з	Бай-Тайга	104
Кызыл-оол М. Д.	«Найырал» с-з	Улуг-Хем	103
Мурзуупа О. Д.	«Сүт-Хөл» с-з	Чөөн-Хемчик	103
Шырапай К.	«Улуг-Хая» с-з	Улуг-Хем	103
Очур А. Х.	«Тээли» с-з	Бай-Тайга	103
Серен-оол М.	«УТКА 25 чылы» с-з	Улуг-Хем	103
Ламба М. А.	«Бүрен» с-з	Каа-Хем	102
Серин-оол Х. Э.	«Тээли» с-з	Бай-Тайга	102
Белекмаа А.	«Межегей» с-з	Танды	102
Дажы О. Д.	«Сүт-Хөл» с-з	Чөөн-Хемчик	102
Соспуй-оол О. С.	—«—	—«—	102
Калдар-оол К. Л.	«Тээли» с-з	Бай-Тайга	101
Уйнукай И.	«Улуг-Хая» с-з	Улуг-Хем	101
Сертен-оол М. Д.	«Сүт-Хөл» с-з	Чөөн-Хемчик	101
Седип Б.	Ждавов аттыг с-з	Улуг-Хем	100
Кызыл-оол Ш.	—«—	—«—	100
Калдар-оол С.	«Тээли» с-з	Бай-Тайга	100
Чанзан-оол С.	—«—	—«—	100
Ары С. С.	—«—	—«—	100
Леспи Х. Б.	—«—	—«—	100
Шактар-оол С.	«Улуг-Хая» с-з	Улуг-Хем	100
Натпит М. С.	«Сүт-Хөл» с-з	Чөөн-Хемчик	100
Чамбал-оол М. К.	—«—	—«—	100
Канчыр-оол О. С.	—«—	—«—	100
Бавуу М. С.	—«—	—«—	100

Эң дээре сүт-бараан фермалары

Бригадирлер	Фермалар	Ажыл-агый	Район	Бир инекке онаштыр сагган сүт (кг).
КОЛХОЗТАРДАН				
Доронин Д. С.	Туран	«Кызых тараачын» к-з	Бии-Хем	2122
Ильиных Е. Ф.	Красноярск	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	1694
Демир-оол Д. К.	Билелиг	«Кызых тараачын» к-з	Бии-Хем	1657
Доронин К. С.	Хут	—«—	—«—	1646

ЧУРУКТА: республиканың тергиин саанчызы Зинаида Реодько («Межегей» совхоз).

Кадарчыларны болгаш бызаа ажаакчыларын алдаржыдып тур бис

Фамилиязы, ады, адазының ады	Ажыл-агый	Район	Хонукта ортумак немелде деңзи (г)
КОЛХОЗТАРДАН			
Аңчымай С. С.	«Ленинчи орук» к-з	Каа-Хем	1200
Иргит А. Б.	—«—	—«—	1200
Даржаа И. М.	«Октябрь 30 чылы» к-з	Каа-Хем	943
Маннар-оол А. Ш.	—«—	—«—	930
Бумба С. К.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	770
Терещин В. И.	«Октябрь 14 чылы» к-з	Каа-Хем	670
Киселева Е. А.	«Хадың» к-з	Бии-Хем	867
Сандан Д. Х.	«Кызыл тараачын» к-з	—«—	815
Грудинина Н. М.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	785
Сургакчы К. Б.	«Кызыл тараачын» к-з	Бии-Хем	770
Кымыскаяк С. С.	—«—	—«—	760
Селезнева М.	«Октябрь 30 чылы» к-з	Каа-Хем	740
Кызыл-оол Т. С.	«Кызыл тараачын» —«—	Бии-Хем	740
Савула А. Н.	«Революциянын чалбыыжы» к-з	Танды	721
Слабодчикова З. П.	—«—	—«—	702
СОВХОЗТАРДАН			
Төгүе О. О.	«Элегес» с-з	Танды	1681
Оюн К. О.	—«—	—«—	1602
Бады В. О.	—«—	—«—	1602
Кок-кыс Х.	—«—	—«—	1602
Шөмбүл Н. Ч.	«Найырал» с-з	Улуг-Хем	1476
Шойзат Т. И.	—«—	—«—	1429
Хемчик И.	«Тээли» с-з	Бай-Тайга	910
Садываа О. С.	«Элегес» с-з	Танды	871
Шабалина М.	«Көк-Тей» с-з	Кызыл хоорай Соведи	823
Таркалова М. Г.	«Саян» с-з	Бии-Хем	820
Ховалыг В.	«Саян» с-з	Бии-Хем	769
Агапова А. Г.	«Көк-Тей» с-з	Кызыл хоорай Соведи	730
Сизина П. Н.	«Саян» с-з	Бии-Хем	690
Лучникова А. П.	«Элегес» с-з	Танды	687
Балчир-оол М.	«Саян» с-з	Бии-Хем	630
Хорунай Д.	—«—	—«—	650
Эчмекей К.	«Күш-ажылдың хостуу» с-з	Улуг-Хем	613
Зубарева Г. И.	«Саян» с-з	Бии-Хем	606

Мурнакчы чылгычылар болгаш тевежилер

Фамилиязы, ады, адазының ады	Ажыл-агый	Районнар	100 башка онаштыр алган төл
СОВХОЗТАРДАН			
Чылгычылар			
Ыңаалай Б. С.	«Чаа орук» к-з	Эрзин	100
Баинай И. С.	«Мөрен» —«—	—«—	97
Чорбаан Д. Х.	—«—	—«—	97
Доргут А. Д.	Ленин аттыг к-з	—«—	96
Тевежилер			
Седен-оол Х. Ч.	Ленин аттыг к-з	Эрзин	75
Данзырын Д. С.	«Мөрен» к-з	—«—	53

Он бир айларда тудуг ажылының түңнели

КҮШ-АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААРЫН УЛАМ ЭКИЖИДЕР

Республиканың тудуг организациялары төпчүткен ажыл-амыдырыышкынының күсеялбиле эрткен он бир айларда 35,5 миллион рубльдуң кол фондуларын ажыглалга киирген. Оң үениң дургузунда 960 уруг өөренир школа, 420 орунлуг уруглар сады, 950 олуттуг клубтар. Кызылда эмнелге комплекизи, чылда 10 муң кубометр эптеп-чыгган демир-бетон бүдүрер комплекс, 1100 баш мнек, 5000 хой киирер камаалар ажыглалга киирген, 50 муң гектар одарларны сугнуткан.

1972 чылдың он бир айларында капитал салыышкынналарын эрткен чылдың ол үезининден 5 хуу хөйнү шиңгээткен болгаш тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли ол үедеги деңнелден 9 хуу уягатман. Чуртталга тудуунга капитал салыышкынналарының хемчээли уягатказ болгаш ажыглалга киирген нимти шөлдүң хемчээли эрткен чылдың он бир айларының үезинден 19 хуу уягатман.

Отчёттуг үеде капитал салыышкынналарының планын «Тыва мебельт» комбинат, «Сиотопром» трест, Ыяш ажыл-агый эргелели, Одаар түүл үлетпүрүнүң эргелели, «Сельхозтехника» маттыжыышкыны болгаш оске-даа чамдык бүдүрүлгелер чедиишкинниг күүсеткен.

Тудуг-монтаж ажылдарының ноябрь планы 106 хуу күүсеттинген, а эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге өзүлде 7 хуу болган.

Он бир айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели, «Кызыл үлетпүр тудуг», «Кызыл электростанция тудуг» эргелелдери, «Тыва кезээ тудуг» трест, № 72 механколонна чедиишкинниг күүсеткен.

Чуртталга тудуун керээ ёзугаар тударының он бир айлар планы 107,6 хуу күүсеттинген. Эртнен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 15,8 хуу өскен, а чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирери—10 хуу уягатказ.

Республиканың дыка хөй тудуг организациялары тудугнуң хуусаазын үргүлүчү узамдыптырып турар. Оон уламындан кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмейн келген. Чагычыларның хөй нуруузу бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирериниң планын үскен, чуртталга-амыдырал ужур-дузалыг объектилериниң тудуу хожудап турар. Бо бүгүнүң түңнелинде кол фондуларны киирериниң чыл планнарын республика чүгле 60 хуу чедирген. Ол дээрге эрткен чылдың он бир айларының деңнелинден 16 хуу эвээш боон турар-дыр.

Эрткен айларда республика капитал салыышкынналарының планын 89,7 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының планын 93,8 хуу күүсеткен. Керээ ёзугаар тудуг-монтаж ажылдарын кылырының планы ол үеде 97,4 хуу күүсеттинген. Керээ ёзугаар ажылдап турар 33 организациядан 20 тудуг организациязы бодунуң күжүбиле тудуг-монтаж ажылдары кылырының программазын күүседипкен.

«Тыва тудуг», «Тыва суг-тудуг» трестер бөттарының бар аргаларын чедир ажыглавайн турар. Бо трестер чуртталга тудуун ажыглалгага киирериниң чыл планнарын тус-тузунда 77,2 хуу, 39,5 хуу күүсеткилзээн.

Тудуг талазы-биле планныг сорулгаларның чедир күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны болза объектилерде күш-ажылды четпес организастаанны, мурнакчы дурмулганы болгаш технологияны нептередириичe кичээнгейни углавайн турары болур.

Камналга чурумун шыңгыырадыр, тудугнуң шынарын экижидер болгаш ону кыска хуусаада чорудар талазы-биле бөттуг хемчеглерни бүгү тудуг шөлдеринге алыры негеттинип турар. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң харааазы-биле эрткен он бир айларда «Тыва тудуг» трестиң организациялары тудуг-монтаж ажылдарының бөт-үнезин 481 муң рубльге, «Тыва модэз тудуг» трест 253 муң рубльге, «Тыва суг-тудуг» трест 114 муң рубльге аартатказ.

КИЧЭЭНГЕЙ САЛЗЫН

Тоолайлыг, Барлык хемнериниң үннарында «Малчын» колхозтуң 9 кодан өшкүзүн, 4 кодан сарлыын малдаан колхозчулар чурттап турар. Мында одар-белчир делгем, сугсуттат четчир, хар чуга дүжер, иштик болгаш чылыг чер. Ол хемнериниң кадыр-каскак одарлары өшкү биле сарлык малга дыка тааржыр.

Амдыызында кайы-даа аалда мал-маган хүр-мендү, күш-дең-гилделиг болуп турары оөрүнчүт. Ол дээрге, ында ажыл-ишчилерниң бо юбилейлиг чылда кызымаккай күш-ажылының хереченизи-дир.

Ынчалза-даа оларның ажылхерээнге шаптыктыг, чылдынна шинтпирлеттинип чадаан айтырыглар бары малчыннарны дүвүредип турар. Тоолайлыгның № 3 бригадазының төвү «Малчын» колхозтуң бодубиле деңге тургустунган: ында кызыл-булуң, складтыг магазин, таңныл орар бажың, чүвар-бажың 1953 чылда туттунгулаан. Малчыннарның культбаазазы болу берген бо черниң байдалы сөөлгү үеде баксырап, малчыннарны дүвүредип турар апарган. Чүл дизе, чүвар-бажыңга кижи чүвары берге, печказы бузуган, иштер чери сандан үнген. Кызыл-булуңнуң базала түгле ады арткан, оңаа мурнундагы чылдарда дег, лекция, беседа-даа чорбастаан, дериг-хөрексели сандараан, ийи стол, 3—4 сандайдан оске каракка илдигер чүү-даа чок. Малчыннар борта бо чылын чаңгыс катап кино көргеш. Ону чогум эргелеп-башкарып турар кижи база билдинмес. Кызыл-булуңга бо чылын колхоз баштаар чери чагыдылга база кылып бербээн. № 5 көжер библиотекажыгаштa чаңгыс-даа ном чок.

СЭКП обкомунуң IX пленумунуң шинтпиринге ындыг четпес байдал дугжүр бе? Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидерин ынчаар кыдыра көрүп турарга тааржыр бе? Ындыг айтырыгны бригаданып, колхозтуң удуртукчуларының мурнунга тургувар ёй келген. Ылангыя ында партбөлүктүң удуртукчузу эш Достай-ооддуң бо бүгү четпестер-биле эптежии орарын, дүвүрээзин көдүрбейн турарын малчыннар кайгап чүгаалажыр.

Колхоз төвүнден 50—60 километр ырак, кадыр-берт ажыр турар бо малчыннарның чөптүг дилээн барымдаалаваш, Тыва АССР-ниң Министрлер Совединиң 1972 чылда Тоолайлыгга эмнелге пунктузу ажыдар штат берип, улуг дузаны чедирген. А колхоз баштаар чери ында бар белеп бажыңны септедир хемчег албаанындан ол пункт ажыттынмаан.

Магазин. Бо айтырыг база чедир шинтпирлеттинмээн. Бажыңы, склады, эргелекчиин бар. Садыгжы ажылдап турар. А бо кижи капчаар ажылдап турарыл? Магазинниң ханалары ойбак-дежик, барааннар од-шыкка, соок дош, харга урелип турар. Складының соңгалары буузук. Райпо баштаар чери ынаар шуут сагыш салбайн турар.

Бо чагаанны Тоолайлыг, Барлык малчыннарының дилээн ёзугаар бижидим. Ырак-узакта турар бо ажыл-ишчилерниң чөптүг хомудалдарын чогуур хамаарылгалыг чүүлдерни көргеш дарый дээштиг хемчеглерни алыр болза чогуур.

А. БЕГЗИ.

Мөңгүн-Тайга район.

Политөөредилге чоруп тур

ЭКИ ОРГАНИЗАСТЫГ

Кайда-ла партия организациязы коммунистерниң марксесчи-ленинчи өөредилгезиниче кичээнгейни улгатырып, оларның политиктиг өөредилгезиниң дугайын партия хуралынга доктаамал чугаалажып, анаа партийжи удуртулганы доктаамал күштелдирип турар болдур, ында бо эки эки тургустунган болур. Коммунистерниң ниити хуралынга марксесчи-ленинчи өөредилгенин эртип турар байдалын чугаалажып, пропагандист кадрларга арга-сүмелерни бистин партия эге организациязывыс (секретары Монгуш Семис-оол) үргүлүү чедирип келген. Эрткен өөредилге чылында марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшкола түннел кичээлдерин организастыг дооскан. Бо дээрге ук политшколаның пропагандистерининң эки ажылының түннели-дир.

Ортумак звеноның школаларының пропагандистери коммунистер Адыгбай Кызыл-оол, Алексей Самбу, комсомолчу Борис Куулар кичээлдерни эки белеткелдиг чорудуп, дыннакчыларга бижыг билигни берип турарлар.

Бо өөредилге чылында колхозта ниитизи-биле политөөредилгенин беш школалары тургустунган. Ында 71 кижи хаара туттунган. Оларның аразында коммунистер — 50, комсомолчулар — 14 кижи болуп турар. Ол дээрге янзы-бүрү мергежилдин кижилери-дир.

Ол ышкаш сүт-бараан фермазында, хойжу бригадаларда коммунистиг күш-ажыл школалары база ажылдап турар.

Колхозта тургустунган 10 агитквартирада хамааржып турар кижилер партияның XXIV съездизинин материалдарын болгаш шиитпирлерин түскай партия болгүмнеринде өөренип турар. Өөредилгеже хаара туттунмаан чамдык малчыннар ортузунга тайылбыр ажылын чорудар политинформатор кылдыр башкыларны, эмчилерни болгаш кодээ ажыл-агыйның түскай эртемниглерин быжыглаан.

Политиктиг өөредилгени бедик деңнелге тургузар дээш партия организациязы оон-даа өске чугула хемчеглерни организастыг чорудуп турар.

О. САЙЫН.

Чөөп-Хемчик район, «Октябрь 30 чылы» колхоз.

ЭКОНОМИКТИГ СЕМИНАР

Культура бажыңына районнуң кодээ ажыл-агый удуртукчуларының, партия организациялар секретарьларының, түскай эртемниглериниң болгаш өске-даа активчилериниң экономиктиг семинарының ээлчеглиг кичээли эрткен.

«1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин ковудедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын «албартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалынга хамаарыштыр чорудар ажылдарны база социалистиг чарышты улам албартыр хемчеглерни ап чорудар дугайын Таңды райкүүскомунуң даргазы Г. А. Заркевич аңаа чугаалаан. Ооң соонда семинарның киржикчилери Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының начальниги А. А. Рудольф, райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң улуг агроному С. К. Сүнчуев оларның лекцияилеткелдерин улуг сонуургалбиле дыңнааннар. Олар районнуң колхозтарының, совхозтарының кодээ ажыл-агый машиналарын болгаш черни канчаар ажыглап турарын, моон соңгаар бо талазы-биле кандыг ажылдарны кылып чорударын база социалистиг чарышты улам экижидер дугайын делегеңгей чугаалаанар.

Ол ышкаш 1972 чылда кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү үнүштериниң чаа сорттарын остүрер талазы-биле чорудуп келген шөнелде ажылдарның түңнелдерин болгаш келир чылын чаа сорттарны остүрерин чедип адыр дээш ап чорудар чугула сорулгаларын дугайын Дуржулга станциязында күрүненин шөнелде участогунуң эргелекчизи А. А. Васильевтиң лекциязындан чыыгланнар хөйүү билип алганнар.

Дыңнакчылар районнуң экономиктиг хөгжүдезининиң айтырыгларынга долу сайгарылганы кылып, районнуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге экономиктиг билиглериниң үндезинерин ханы өөренирин эргежок чугула дээрзин билип алганнар.

Экономиктиг семинарны эрттирерде аңаа баш бурунгаар хынамчалыг белеткенип, ону эки шынарлыг кылдыр организастаан чорук дыңнакчыларга солун, ажыктыг болган. Ылаңгыя Культура бажыңына тоску беш чылдың ийиги чылында районнуң ажыл-агыйларының алган хүзөлгелериң болгаш ону канчаар боттандырып турарын көргүскен көргүзүг самбыраларың, стендилерни, плакаттарны делгеп кылганы солун. Ол ышкаш Дуржулга станциязының өстүрген янзы-бүрү үнүштериниң болгаш погааларының эң эки сорттарын база делгээн. Бо бүгү семинарның киржикчилеринге улуг өөредиг болуп арткан.

М. САЯЯ.

АЖЫКТЫГ ӨӨРЕДИЛГЕ

СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң чанында партия активиниң школазының ээлчеглиг кичээли болган.

«Партия эге организацияларының ролюн белидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизинин салган сорулгаларының дугайында» партия райкомунуң бирги секретары Н. С. Бойдунуң, «Партияның идеология ажылының амгы үе-чадада сорулгаларының дугайында» СЭКП райкомунуң секретары М. О. Минчимааның, «Партдокументилерни солуурунга белеткел ажылының чоруп турарының дугайында» килдис эргелекчизи Т. С. Санданның илеткелдерин школаның дыңнакчылары дыңнаан.

Ооң-биле кады «Чодураа» колхозта партия комитединиң секретары Г. Саяна, районнуң орук участогунда партия организациязының секретары С. Самдан олар аңаа ажылының дүржулгазын чугаалаан.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

делегей бо хүннерде

ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хановерде (Нью-Гэмпшир штат) Дартмуттуң даэди өөредилге черинге совет болгаш америк хөй-ниити төлээлекчилериниң ээлчеглиг ужурамышыкыны (VII дартмут конференциязы) болган.

Ужурамышыкынга ССРЭ-ниң Даэди Совединиң депутаттары, АКШ-тың конгресс кежигүннери, совет, америк эртемденнер, чогаалчылар, журналистер,. үлетпүр-будурулге болуктериниң төлээлекчилери киришкен.

Ужурамышыкынның киржикчилери чугула хөй-хөй айтырыгларны чугаалашкаш, кады кылган медеглелин чарлап дыңнатканнар.

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразынга харылзаалар үндезиннериниң дугайында» кады төлевилеп тургускан документиге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш АКШ-тың президентизи Р. Никсоннуң бо чылын Москвага майда ат салганы советамерик харылзаалар төвүлүг улуг ужур-дузалыг болуушкун, эргилделиг үечада болган деп, ийи тала деңге хүлээп көргеп. Мосива дугуржулгаларын чайгылыш чок, шыңгыы күүседири ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларыны үндезини-биле эжижидерин хандырар болгаш тайбыңны, улустар аразының кады амылдажылгазын быжыглаарынга киирген үлүгхуу болур дээрзинге ужуражыышкынның киржикчилери ханы бүзүрелдиг деп, медеглелде чугаалаан.

Стратегтиг чепсеглениишкиннерни кыыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкынныңарның ийиги үе-чадазы чаагай күзелди илергейлээр болгаш ботботтарының чөптүг эрге-амыйтарын хүндүлемириниң байдалынга эртер деп ынаныл турарын ужуражыышкынның киржикчилери илергейлээн.

Олар садыглажыр талазы-биле советамерик дугуржулгаларны чогумчалыг күүседирин детиксэн болгаш ССРЭ биле АКШ-тың аразында эвономика харылзааларын калбартырының улам депшилгелиг болурунга шаптык бооп турар кызыгаарлаашкынмарны дүжүрер деп саналдаан.

Америк тала садыглажырынга эң таарыычалыг чурумну ССРЭ-ге тургузуп бээрин деткип саналдаан.

Европада байдалдың дүшкүүрлүүн боттуу-биле чавырылдырарынга чедирген чоокта чаа чарган дугуржулгаларга, айыыл чок чорук болгаш кады амылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырарынга белеткел ажылынга база Европага чепсектиг күштерниң сан-хемчээлин, чепсеглениишкиннерни кызырар дугайында чугаалажыышкыннар эрттирииниң планнарынга ук медеглелде байыр чедирген. Ужуражыышкынга киришкеннер Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага эң дүргеп ат салыр деп саналдаан. Олар КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың ноябрь 22-де шиитпириниге дүүштүр Чоокку Чөөн чүкке тайбың таарыштырылга кылырын чөрле эргежок чугула деп санап турарын бадыткаан.

ПАРЛААЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Делегей байдалын экижидериниң болгаш «бүгү делегейде тайбың күштеринге эң таарымчалыг» политиктиг байдалды тургузарының херээнге социалистиг чурттарның, хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң идепкейлиг рольдуун Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң чингине секретары Р. Чандра демделээн. Тайбың талалакчыларының национал шимчээшкиннериниң төлээлекчилериниң делегей чөвүлел хуралының доозулганынга таварыштыр Берлинге болган парлаага конференциязынга ону чингине секретарь чугаалаан. Ук чөвүлел хуралды ТБЧ-ниң саналын ёзугаар эрттирген.

Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары тайбың талалакчыларының шимчээшкинге кайы хире күштүг салларны чедирип турарыл деп чүвени Берлинге болган чөвүлел хурал көргүскен. Ол шимчээшкин ам чаа-чаа аргаларын эң улуг хемчээлдии-биле ажыглаар сорулгалыг деп, Р. Чандра чугаалаан. Р. Чандра ол херекке депшилгелиг бүгү организациялар-биле, КНО-нуң албан черлери-биле болгаш чазактар-биле дем каттыштырып ажылдаарынга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң беленин медеглээн.

Парлаага конференциязынга тайбың камгалалының национал комитеттериниң удуртукчулары-биле катай Тайбың камгалалының совет комитединиң харысалгалыг секретары М. И. Ботов киришкен.

Берлиниң кайгамчык чараш Александерплац шолүпге (чуруктa) болгаш ол хоорайның ортаа кудумчуларынга делегейниң бүгү булуңнарындан чыглып келир муң-муң апыяк кижилер 1973 чылдың августа дола бээр. Герман Демократтыг Республиканың найысылалы аныяктар биле студентилериниң X бүгү-делегей фестивалының киржикчилерин уткуп хүлээп алыр. АДИ — СЭТА-ның фотозу.

УРУГВАЙНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXXVII СЪЕЗДИЗИНДЕ

МОНТЕВИДЕО. (СЭТА). Уругвайның найысылалының ең улуг залдарының бирээзи Пеньярольда Уругвайның Социалистиг партиязының (УСП) ээлчеглиг XXXVII съездизи эртип турар. Оон ажылынга УСП-нин кежигүннери, Уругвайның депшилгелиг күштеринин калбак фронтузунда бактаап турар партиларның, организацияларның төлээлекчилери, Уругвайның ажылчы чонунуң национал эвилелиниң удуртукчулары, даштыкы чурттарның коммунистиг, ажылчын партиларының төлээлери киржип турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң съездиге байыр чедирген чагаазын ыыгаанар диниттиг адыш часкап уткаан. Чагааны СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, «Советская Россия» солуниун кол редактору П. Ф. Алексеев номчуп дыннаткан.

Съездиге Уругвайның Коммунистиг партиязы база байыр чедирген. Калбак фронтуга ийи партияның чаңгыс эптиг ажыл чорударының, ёзулуг национал болгаш социал хосталга дээш оларның демисселиниң улуг ужур-дузалыын ук партия демдеглээн.

Съезд партияның хүрээлениң болгаш калбак Фронтуда бактаап турар бүгү партиялар-биле, организациялар-биле оон чаңгыс эвин улам быжыглаар сорулгалыг деп, Уругвайның Коммунистиг партиязының Чингине секретары Хосе Диас ол съезде ажыттынып турда чүве чугаалаан демдеглээн.

ТЕЛЬ-АВИВ ДЕРЗИИЛЕП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израильдиң шериг самолёттары Ливанның девискээринге чөвүээлиг халдаашкыннар кылган. Олар Наватия болгаш Аркуб районнарже халдаан. Израильдиң шериг-далай күштериниң самолёттары далай өртээли Тирден Сарафандыга чедир — Ливанның эрик кавызында сугларынга далай күштериниң бооцалга кылыр өөредилгезин эрттирип турар.

Израильдер чурттуң мурнуу кызыгаарының чоогунда чурттакчылыг Шебаа девискээрни автоматтар-биле бооцаан.

Тель-Авив оон-биле капсырлаштыр ливан кызыгаарга чепсектиг күштерин мөөңнээрин үргүлүүлеп турар. Ливан девискээриниң мырыңай чоогунда туруштарже чоруткан шериг техниказының даажы дүне дыныалып турар апарган деп, мурнуу районнардан келген ливаннарның чугаалааның барымдаа болдургаш, «Аль-Лява» солун дыннаткан.

ЭРТКЕН НЕДЕЛЯДА

ТАЙБЫҢГА ЫНАКШЫЛДЫГ КҮШТЕРНИҢ УЛУГ ЧЕДИИШКИНИ

Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары даэш демисселге улуг чугула ужур-дузалыг ийи айтырыг талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының Нью-Йоркка хүлээп алган резолюциязын делегейниң калбак хөй-ниитиин улуг сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алган. Үр болгаш тодаргай чугаалашканының соонда Кол Ассамблея болза, КНО-нуң кежигүннериниң мурнундан бүгү-ле хевирлер болгаш илерелгелер талазы-биле күш дөгевезиниң болгаш идролуг чепсекти кезээ моңгедө ажыглавазының дугайында резолюцияны байырладлыы-биле хүлээп алганын медеглээн.

Ол байырладлыг медеглелди долузу-биле боттандырар дугайында чогуур хемчеглерни болдунар-ла дүргеш-биле алырын Айыыл чок чорук Чөвүлелиниг сүмелээн. Оон-биле кады чурттар девискээрин күш-биле эжелеп ап болбазының болгаш эжелеттирген черин күрүненин бар бүгү-де аргалары-биле эгидип алырының чайгылыш чок эргелелиниң принцивин ук резолюция бадыткап турар. Колония улустарның хосталга даэш дүрүм ёзугаар демиселин база бадыткаан. Ынчангаш КНО-нуң хүлээп алганы чаа чугула документизи бүгү күрүнелерниң бүгү улустарының эргежыктарынга дүжүүп турар.

Ол резолюциянга удур үүлге дөрт чурттуң — Кыдаттың, Албанияның, Португалияның болгаш Мурнуу Африка Республиказының соок-язы ылгаар ёзу-чурумунуң толээлекчилери бадылаан. Ол чорукту делегейниң парлаатары ажжок тайылбырлап бижип турар. Революсчу чоруктуң эдилекчилери болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң удуртукчузу Р. Чандра ол черге депшилгелиг бүгү организациялар-биле, КНО-нуң албан черлери-биле болгаш чазактар-биле дем каттыштырып ажылдаарынга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң беленин медеглээн.

Парлаага конференциязынга тайбың камгалалының национал комитеттериниң удуртукчулары-биле катай Тайбың камгалалының совет комитединиң харысалгалыг секретары М. И. Ботов киришкен.

Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары даэш демисселге улуг чугула ужур-дузалыг ийи айтырыг талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының Нью-Йоркка хүлээп алган резолюциязын делегейниң калбак хөй-ниитиин улуг сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алган. Үр болгаш тодаргай чугаалашканының соонда Кол Ассамблея болза, КНО-нуң кежигүннериниң мурнундан бүгү-ле хевирлер болгаш илерелгелер талазы-биле күш дөгевезиниң болгаш идролуг чепсекти кезээ моңгедө ажыглавазының дугайында резолюцияны байырладлыы-биле хүлээп алганын медеглээн.

Ол байырладлыг медеглелди долузу-биле боттандырар дугайында чогуур хемчеглерни болдунар-ла дүргеш-биле алырын Айыыл чок чорук Чөвүлелиниг сүмелээн. Оон-биле кады чурттар девискээрин күш-биле эжелеп ап болбазының болгаш эжелеттирген черин күрүненин бар бүгү-де аргалары-биле эгидип алырының чайгылыш чок эргелелиниң принцивин ук резолюция бадыткап турар. Колония улустарның хосталга даэш дүрүм ёзугаар демиселин база бадыткаан. Ынчангаш КНО-нуң хүлээп алганы чаа чугула документизи бүгү күрүнелерниң бүгү улустарының эргежыктарынга дүжүүп турар.

Ол резолюциянга удур үүлге дөрт чурттуң — Кыдаттың, Албанияның, Португалияның болгаш Мурнуу Африка Республиказының соок-язы ылгаар ёзу-чурумунуң толээлекчилери бадылаан. Ол чорукту делегейниң парлаатары ажжок тайылбырлап бижип турар. Революсчу чоруктуң эдилекчилери болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң удуртукчузу Р. Чандра ол черге депшилгелиг бүгү организациялар-биле, КНО-нуң албан черлери-биле болгаш чазактар-биле дем каттыштырып ажылдаарынга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң беленин медеглээн.

Парлаага конференциязынга тайбың камгалалының национал комитеттериниң удуртукчулары-биле катай Тайбың камгалалының совет комитединиң харысалгалыг секретары М. И. Ботов киришкен.

АВСТРАЛИЯ: ӨСКЕРИЛГЕ ҮЕЗИ

Австралияга ээлчеглиг парламент соңгулдазынга лейбористиг партия тиилелгени чедип алган. Ол партияның удуртукчузу Э. Г. Уитлем чазакты тургузаар.

1949 чылдан эгелээш, аңаа эрге-чагыртага либералдыг болгаш аграр партияларның «монополиялыг эрге-чагыргазының каттыжышкыны туруп турган, ам ол тиилеттирген.

Оларның тиилеттиргени болгаш лейбористерниң тиилээни аңаа таварылга болбаан. Башкарып турган каттыжышкынның иштики болгаш даштыкы политиказынга австралп улустуң улуу-биле хоцңү чок турганын ол соңгулда көрүскен. Ол политика болза бис деп чугаалап турар Пекин болза херек кырында эң араатанныг реакция-биле, колониаторлар болгаш сөөк-язы ылгакчыларыбиле ам үргүлүү чаңгыс компания болу берип турар апарганын хөй солуннар демдеглеп турар.

КНО-да чаа үүлдүң, делегейниң политика талазы-биле байдалын экижидери даэш чүткүлдүг демисежин турар күштериниң өзүп турар салдарының хереғнан болза чепсеглениишкининиң дүжүрер дугайында бүгү-делегей конференциязын чыыр дугайында резолюцияны Кол Ассамблеяның хүлээп алганы болуур. Ол резолюция ССРЭ-ниң инициативазы-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чүткүлдүг күженишкиннериниң ачызыбиле хүлээп алдынган.

«Социалистиг күрүнелериниң даштыкы политиказын ам улам улуу-биле хүлээп көрүп, деткип турар апарган»—деп, венгр-совет найыралдың Чепель комбинатка болган митингизинге Л. И. Брежнев чугаалаан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының хүлээп алган ол чугула шиитпирлери — оон чаа чайынанчак бадыткалы-дыр.

АВСТРАЛИЯ: ӨСКЕРИЛГЕ ҮЕЗИ

Австралияга ээлчеглиг парламент соңгулдазынга лейбористиг партия тиилелгени чедип алган. Ол партияның удуртукчузу Э. Г. Уитлем чазакты тургузаар.

1949 чылдан эгелээш, аңаа эрге-чагыртага либералдыг болгаш аграр партияларның «монополиялыг эрге-чагыргазының каттыжышкыны туруп турган, ам ол тиилеттирген.

Оларның тиилеттиргени болгаш лейбористерниң тиилээни аңаа таварылга болбаан. Башкарып турган каттыжышкынның иштики болгаш даштыкы политиказынга австралп улустуң улуу-биле хоцңү чок турганын ол соңгулда көрүскен. Ол политика болза бис деп чугаалап турар Пекин болза херек кырында эң араатанныг реакция-биле, колониаторлар болгаш сөөк-язы ылгакчыларыбиле ам үргүлүү чаңгыс компания болу берип турар апарганын хөй солуннар демдеглеп турар.

КНО-да чаа үүлдүң, делегейниң политика талазы-биле байдалын экижидери даэш чүткүлдүг демисежин турар күштериниң өзүп турар салдарының хереғнан болза чепсеглениишкининиң дүжүрер дугайында бүгү-делегей конференциязын чыыр дугайында резолюцияны Кол Ассамблеяның хүлээп алганы болуур. Ол резолюция ССРЭ-ниң инициативазы-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чүткүлдүг күженишкиннериниң ачызыбиле хүлээп алдынган.

«Социалистиг күрүнелериниң даштыкы политиказын ам улам улуу-биле хүлээп көрүп, деткип турар апарган»—деп, венгр-совет найыралдың Чепель комбинатка болган митингизинге Л. И. Брежнев чугаалаан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының хүлээп алган ол чугула шиитпирлери — оон чаа чайынанчак бадыткалы-дыр.

ЧОНУНГА МАКТАЛДЫГ

Кайда-даа, чурттуң бүгү черлеринде ажыл-иш улам калбарган, кижи бүрүзү дүүгүзүнден бөгүн, а ыаарта оон-даа бедик көргүзүглүг болур дээш соруктуг ажылдап турар. Маңаа холбаштыр Т. Э. Канчыырның ажыл-ижин допчулап чугаалаайн.

Чаа-Хол эмнелгезининң аътбиле чүве сөөртүр ажылчыны Түлүш Эдирекович ол хүлээлгезинге он чыл ажыр мактадын келген. Аңаа кандыг-даа ажылды дагзырга, ону кезээде ой-шаанда күүседип турар.

Т. Э. Канчыыр бодунуң эдилеп турары аъдынга кончуг камныг. Ол чүгле онаашкан ажылынга кызымак эвес, коллективте өске-даа ажылдарга база идепкейлиг киржип, ашоорунге мактадын турар. Ооң кылбас-ла чүвези чок: соңга шилдээр, рамалар кылыр, дарганнаар, оон-даа өске.

Д. БАВУ.

Бөдүүн иштиң кижилери

АЛЫЗЫНДАН КЕЖЭЭ

Б. Д. Куулар мал ажылынга бичезинден-не хандыкпылдыг, адазы Куулар Доржуның өзулут дузалакчызы болуп, сөөлүнде ооң бүзүрелдиг салгакчызы апарган. Бадый Доржуевичиниң мадайы Д. О. Куулар база ажыл-ишке кызымак, ылаңгыя чаш хураган доруктуруп остүреринге мергежилдиг, эш-оорүнге хүндүткелдиг.

Чөөп-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхоздуң малчыннары Бадый Доржуевич биле Дарышмаа Орусовна хөй ажылында ам 12 чыл болган. Куулардар бо аразында чежө хойну мендп остүрбээн дээр, Төрээн чуртка чежө тонна эттп богаш дүктү белеткеп бербээн дээр.

Юбилейлиг чылда олар чаңгыс-даа хураган ышкынмаан, хөй бүрүзүүге онаашпыр 2500 грамм дүктү кыргып алган, а келир чылын 2800 грамм дүктү алырын хүлээнген. Ол ог-бүденинң кадарган хою мендп, хүр кыштаглап турар.

С. ООРЖАК.

ССРЭ-ДЕ ПОЧТА ХАРЫЛЗААЗЫ

● Беш чыл дургузунда чагааларның саны—сес чартык миллиард четкен. ● Самолётка-даа, шанактыг ивилерге-даа сөөртүп турар. ● Почтаның улуг-улуг хаармактары. ● Чагааларны сайгарарын автоматчыдары. ● Ниитиниң дузалал чөвүлелдери.

Совет Эвилелинде 86 муң почта салбыры бар. Ол салбырларда чүгле чагаалар, бандерольдар, посылкалар, акша шилчидилгелери чорудуп, хүлээп ап турар эвес, а солуннар болгаш журналдар чагыдылгазын база организастап турар. ССРЭ-де солуннар, журналдарның 85—90 хуузун чагырга ёзугаар тарадыр. Назылап кыраан болгаш инвалид улустарга пенсияны бажыңнарынга чедирерин база почта салбырлары кылып турар. Чамдыкта хамаатыларның квартираларында телефон өртээн барып алыр дээш оон-даа өске коммуналдыг дузаны чедирип турар.

БҮДҮН ЧАРТЫК КАТАП ӨСКЕН

Почтальоннар бажыңнарга чагаалардан, солуннардан, журналдардан аңгыда шилчиткен акшаларны болгаш пенсияларны база чедирип турар дээш бис. Беш чыл иштинде чүгле чагааларның саны сес чартык миллиард четкен. Ол чүл дээрге беш чыл дургузунда чеди харлыг уруглардан ерү санаарга кижи бүрүзү-ле дөрттен ажыг чагааны алган азы чоруткан болуп турары ол.

Сес чартык миллиард чагааны дензилээр болза барык 60 муң тонна болур, чүдүрер болза демир-оруктуң алдан ажыг долу составы чеде бээр. Оон аңгыда эрткен чылын Совет Эвилелиниге 35,3 миллиард солуннуг, журналды тараткан болгаш 180 миллион посылканы чедирген.

РЕАКТИВТИГ САМОЛЁТТАРДАН ШАНАКТЫГ ИВИЛЕРГЕ ЧЕДИР

Бистиң чуртувуста почтаны үш муң почта вагоннары, үжен муң автомобиль болгаш өскедаа транспорт-реактивтиг самолёттан шанактыг ивилерге чедир сөөртүп турар. Москвадан ооң ырак харылзаа салбыры — Чукоткадя Уэлеп суур. Ол ийининиң аразында хемчээли 8 муң километр. Почта 4—5 хонуп чедер. Ыраккы Чөөн чүкте Владивостокка — 3—4 хонуп чедер.

Төп солуннарны дүрген чедирер дээш чурттуң 43 пункгуларында солуннарны матрицтерден парлаар кылдыр организастаан. 14 хоорайже солуннарны фототелеграф-биле дамчыдарын боттандырган. Хөй чурттакчылыг черлерде каткаът бажыңнарга почтаны квартираларга аппарбайын бир дугаар каътта ниити улуг почта шкавынга суп каар апарган. Ындыг-даа болза инвалидтер болгаш аарыг улус кайы-даа каътка турган болза оларга почтаны шуут чедирер. Почтальон ажылдаар маршрудунга бир дугаар келгеш, адаккы каътче бадып, почта чедип албас улустарны демделеп, оон соонда оларга доктаамал барып турар апаар.

Колдуунда чаңгыс каът бажыңнарлыг улуг эвес суурларга ниити почта хааржактарын кудумчуларда аразын бежеп-чүс метр хире кылыр тургускулаан. Болуктей тургускан почта хааржактары корреспонденцияларны дүрген чедирип бээр арганы берген.

ДҮРГЕН БОЛГАШ ЧАЗЫГ ЧОККА ЧЕДИРЕР

Сеска беш чылда (1966—1970 ч. ч.) чуртка харылзаанын тос муң чаа салбырлары ажыттынган. 30 ажыг улуг почтамтыларда аңгылап ылгаар ажылды механизастаан. Почтаны самолёт-биле дажыры ковудээн, эрткен чылын оон хемчээли 320 муң тонна чеде берген. Солуннар, журналдар, бандерольдар болгаш посылкалар чорудары-биле кол-кол демир-орук шугумнарында түскай поездилерни хүннүң чорудуп турар апарган.

Харылзаа министерствозу күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын ажыглап, берге операцияларны механизастаарын болгаш автоматчыдарын калбаа-биле боттандырып турар. Почта ажылдакчылары чагааларны ылгаарда автоматчыткан машиналарны шагда-ла ажыглап эгелээн. Чагаалар аңгылаарынга автоматтарны улам ынай ажыглаар дээш 1971 чылдан эгелээш, адресгерге саннып индекстерни киирген. Индекстиң баштайгы үш саны области, крайны, республиканы, область азы край төвүн ийикпе республиканың найысылалын көргүзер. Чагааларны сайгарарда электроннуг машиналарны хереглээр. Ындыг машина чаңгыс шак иштинде 20 муң чагааны чазыг чокка аңгылап каапгар.

ИДЕПКЕЙЛИГ ДУЗАЛАКЧЫЛАР

Почта ажылының улам ынайгы сайзыралы өске хөйхөй албан черлериниң дузазындан кончуг хамааржыр. Чер-чер Советтери харылзаа салбырларынга бажыңнарны тып бээр, транспорт-биле хандырар, почта ажылдакчыларының чурталга байдалын экижидер даэш чүткүлдүг демисежин турар күштериниң өзүп турар салдарының хереғнан болза чепсеглениишкининиң дүжүрер дугайында бүгү-делегей конференциязын чыыр дугайында резолюцияны Кол Ассамблеяның хүлээп алганы болуур. Ол резолюция ССРЭ-ниң инициативазы-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чүткүлдүг күженишкиннериниң ачызыбиле хүлээп алдынган.

«Социалистиг күрүнелериниң даштыкы политиказын ам улам улуу-биле хүлээп көрүп, деткип турар апарган»—деп, венгр-совет найыралдың Чепель комбинатка болган митингизинге Л. И. Брежнев чугаалаан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының хүлээп алган ол чугула шиитпирлери — оон чаа чайынанчак бадыткалы-дыр.

АВСТРАЛИЯ: ӨСКЕРИЛГЕ ҮЕЗИ

Австралияга ээлчеглиг парламент соңгулдазынга лейбористиг партия тиилелгени чедип алган. Ол партияның удуртукчузу Э. Г. Уитлем чазакты тургузаар.

1949 чылдан эгелээш, аңаа эрге-чагыртага либералдыг болгаш аграр партияларның «монополиялыг эрге-чагыргазының каттыжышкыны туруп турган, ам ол тиилеттирген.

Оларның тиилеттиргени болгаш лейбористерниң тиилээни аңаа таварылга болбаан. Башкарып турган каттыжышкынның иштики болгаш даштыкы политиказынга австралп улустуң улуу-биле хоцңү чок турганын ол соңгулда көрүскен. Ол политика болза бис деп чугаалап турар Пекин болза херек кырында эң араатанныг реакция-биле, колониаторлар болгаш сөөк-язы ылгакчыларыбиле ам үргүлүү чаңгыс компания болу берип турар апарганын хөй солуннар демдеглеп турар.

КНО-да чаа үүлдүң, делегейниң политика талазы-биле байдалын экижидери даэш чүткүлдүг демисежин турар күштериниң өзүп турар салдарының хереғнан болза чепсеглениишкининиң дүжүрер дугайында бүгү-делегей конференциязын чыыр дугайында резолюцияны Кол Ассамблеяның хүлээп алганы болуур. Ол резолюция ССРЭ-ниң инициативазы-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чүткүлдүг күженишкиннериниң ачызыбиле хүлээп алдынган.

«Социалистиг күрүнелериниң даштыкы политиказын ам улам улуу-биле хүлээп көрүп, деткип турар апарган»—деп, венгр-совет найыралдың Чепель комбинатка болган митингизинге Л. И. Брежнев чугаалаан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязының хүлээп алган ол чугула шиитпирлери — оон чаа чайынанчак бадыткалы-дыр.

ИДЕПКЕЙЛИГ ДУЗАЛАКЧЫЛАР

Почта ажылының улам ынайгы сайзыралы өске хөйхөй албан черлериниң дузазындан кончуг хамааржыр. Чер-чер Советтери харылзаа салбырларынга бажыңнарны тып бээр, транспорт-биле хандырар, почта ажылдакчыларының чурталга байдалын экижидер

Бөлгүмнөрниң саны хөй

Ак-Довуракта чаа Культура ордузу бо чылдың июльдуң эгезинде ажыглалга киргенин билир болгай бис. Оон эгелээш-ле ол хоорайның чурттакчыларының ажыл сөөлүнде чыглып дыштанып чери апарган. Бо хүннерде Культура ордузунда культура-массалыг ажылдарны ооң удуртукчулары эки организастап. Ында янзы-бүрү бөлгүмнерни тургускан.

Чүгле хоорайның тудугжуларының, автотранспортчуларның, автотранспортчуларының болгаш албан-хаакчыларының ургуларынга безин 12 янзы-бүрү бөлгүмнерни ажыткан. Ында нвитизи-биле 300 ажыг бичии чаштар хаара туттунган.

Оларның аразында чурулга бөлгүмү кончуг хөй киржикчилиг. Ону төп электростанцияның слесары, чурукчу Владимир Александрович Лапшин удуртуп турар. Ол бичии чаштарга чурулга уран чүүлүнүң бөштайгы чажыттарын дамыдып берип, өөреникчилериниң сонуургалын олче угландырган.

ЧУРУКТА: В. А. Лапшинниң өөреникчизи Саша Немежиковтуң чураан чуруун көрүп турары.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

АЖЫЛДАВЫШААН ӨӨРЕНИП ТУРГАШ

Тывапым дээди өөредилгеден болур Кызылдың башкы институдунуң 20 чыл болганын байырлаан бис. Бо үеним дургузунда институттуң чүгле бот-өөредилгелиг салбыры безин хөй саныг дээди артемниг башкы кадрларны белеткээн. Амгы үеде ук салбырның ролю улам улгаткан. Тодаргайлаарга, школада ажылдап турар ортумак билиглиг кижилерни башкымның дээди артеми-биле чепсегжээри, оларның ниити педагогтуг культуразын кадурери — бот-өөредилгелиг салбырның кол сорулгазы.

Институттуң материалдыг базазы чылдан чылче улам байып, түскай артемниглерби-ле хандыртынып кел чыдар. Ынчангаш институттуң хүндүскү-даа, бот-өөредилгелиг-даа салбыларының студентилериве бүгү талалыг таварымчалыг байдалдар тургустунуп келгенин онзалап демдеглээри чугула. Маңаа көскү чижек кылдыр мындыг саналарны көрөлө. 1952—1957 чылдар аразында бот-өөредилгелиг салбырта турган студентилериниң саны 50-деп 200 чедип турган, а чылдың-на ортумаа-биле дооскаан дээди артемниг 50 башкыны институт белеткээр аргалыг турган болза, а сөөлгү чылдарда бисте өөренип тураларының саны 700—800 четкеп. Ол мынаан чылдың-на 125 кижи немей кирип турар болгаш ол хире саныг түскай артемниглер доозуп үнүп турар апарган.

Институт тургустунганының баштайгы чылдарында чүгле математика, орус дылга түскай артемниглерни белеткеп турган болза, а бо чылдарда математика болгаш физиканың, химия болгаш биологияның, орус болгаш тыва дылдарның түскай дээди артемниг башкыларын белеткеп турар апарган.

Бистиң доозукчуларывыс республиканың бүгү школаларында чедиишкинниг ажылдап турар. Чижээ, Тыва АССР-де ажылдап турар бүгү башкыларның үштүн бирээзин институттуң бот-өөредилгелиг салбырын дооскан болуп турар. Оларның иштиндеки хөй-хөй башкылар башкы ажылының өзулут мастерлери апарган. Доозукчулар чүгле улус өөредилгезинде системазында эвес, а партия, совет, комсомол организацияларында болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында чедиишкинниг ажылдап турарлар.

Маңаа чижек кылдыр чамдык мурнакчы башкыларны алып көрөли. Чижээлөргө, Кызылда № 6 школаның директору, РСФСР-нің школаларының алдарлыг башкызы М. Ермишкина, Улут-Хемниң Шөл-Тал школазында ажылдап турар, РСФСР-нің школаларының алдарлыг башкызы А. Оюн, Кызылда школа-интернаттың директору, «Улус өөредилгезинің терминин» деп хөрек дедектиг Ф. Мухомедгореев дээш өскелерин-даа хөнү-биле адап болур.

1972 чылда институттуң бот-өөредилгелиг салбыры 19 дугаар доозукчуларны үдеп үндүрген. Ынчангаш институттум ол салбыры 20 чыл дургузунда улус өөредилгезинин системазынга ниитизи-биле 1249 дээди артемниг болгаш 157 дооскаан дээди артемниг башкыларны белеткээн.

Амгы үеде институттуң бот-өөредилгелиг салбырының үш факультеттеринде өөренип турар студентилериниң хөй кезии ажыл-биле өөредилгени билдиглиг хослаан турар. Олар боттарының башкы ажылынга-даа, өөредилгезинге-даа эки түңнедиерни доктаамал чедип ап турар. Мындыг башкыларның одуругунга Улут-Хем районнуң Арыг-Узуу школазындан — филология факультединиң 3,4 дугаар кустарының студентилери И. Н. Сидоренко, В. Ситаева, ол-ла факультеттиң 3-кү курузунда О. Чогаалчы, 5-ки курузунда өөренип турар О. Стахин, биология факультединиң 5-ки курузунда Ч. Күжүгет дээш өскелерин-даа адап болур.

Институттуң бот-өөредилгелиг салбырының ажылында бир четпестерни чугаалаваан баар арга чок. Чижээлөргө өөредилге планын ёзугаар чамдык студентилер кыска чугуур хыналда болгаш курс ажылдарын оолдадыр азы шуут күүсетпейн баар ужурунда экзаменнерже киреер аргазын казыдар чоруктар төп. Чамдык студентилер кышкы, чайгы өөредилге-экзаменнит сессиларга келбей турарыбыле бир курска катаа олуурер ужурга таварышкын турар.

Үстүнде көрген четпестерни чайладыр талазы-биле Чыргыдышкын министерствозу, хоорай, район улус өөредилге киялдистери болгаш школалаарның удуртуур органнары бошкак ынчалгей салып турар. Бот-өөредилгелиг чамдык студентилер хайгаарал-даа дапкаар артып, оларның өөредилгезинин дугайында айтырыгларны партия, комсомол болгаш школаларда ажылдап турар ортумак артемниг 1400 ажыг башкыны институттуң хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбыларынче хаара тудар алкыл республиканың улус өөредилге системазының мурнунда туруп турар.

К. СИМЧИТ.

Кызылдың башкы институдунуң бот-өөредилге талазы-биле проректору.

ТЫВАНЫҢ ЧОГААЛЧЫЛАР ЭВИЛЕЛИНДЕ

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин хуралы болуп эрткен. Анаа чоокта чаа Москвага болган. «Кезээде партия-биле, кезээде чон-билеч деп девизтиг, ССРЭ-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң каттышкан пленумунун ажылынга киржип чораан, чогаалчы С. Сарыг-оол ук пленумнуң чугаалашкан кол айтырыгларының дугайында чогаалчыларга таныштырган.

Баштаар черинің хуралынга чечен чогаал жанрларының аайы-биле секциялар даргаларының юбилейлиг чылда кылып чоруткан ажылдарын болгаш келир чылгы планнарын дыңнаан.

Проза секциязының даргазы А. Даржаа бо чылын тыва проза база «дүжүттүүр» болганын айытпышаан. О. Бичеоолдуң «Баштайгы час» деп тоожузун, К. Кудажының «Уйгу чок Улуг-Хем» деп аттыг романын секцияга чугаалажып, авторларга боттуг дузаны чедирери-биле рецензияларны бижээнин чугаалаан. Чогаалчы оон ыңай ук секцияның моон соңгааргы кылза чогуур ажылдарын чугаалаан.

Шүлүк чогаалының секциязы бо чылын эвээш эвес ажылдарны кылганын оон даргазы Ю. Күнзегеш чугаалаан. А. Даржаавының ажылчын аңгы дугайында шүлүктелиин болгаш аныяк авторларның шүлүктер чыындыларын секция сайгарып корген. Секцияның кежигүннери чогаадыкчы үнүүшкүнүнерни кылып, номчукчулар-биле ужуражышкынынарны эрттиргилээн. Секцияның ам кол-ла ажылы— «Тыва шүлүк чогаалының антологиязын» белеткеп турар. Ында 24 ажыг авторларның чогаалдары киргилээн. Ук антология 1974 чылда Новосибирскиге үнер.

Шин чогаалының секциязының даргазы С. Шорбю юбилейлиг чылда С. Сүүң-оолдуң «Ол дугайында соодда», О. Сувакиттиң «Чүректин үнү», К. Кудажының «Улуг-Хемниң дангыназы» болгаш К. Чаш-оолдуң «Дүш» деп шиилерин секцияга сайгарып, рецензияларны бижилээнин чугаалаан. Оон ыңай ол чаа бижиттингеп шиилерни өйлаанда сайгарып, быжыр ажылдаан, хөгжүм-шим театрының репертуарынга ганапдаарынга чедир секция боттуг ажылдарны кылып турарын болгаш ол берге жанрга чогаалчылар күжүн шенээри артык эвес дээрин айыткан.

Хуралга чогаалчылар С. Козлова, К. Кудажы, С. Сүүң-оол олар санал берип чүве чугаалааннар.

Тыканың Чогаалчылар эвилелиниң келир чылгы ажыл планын бадылаан.

Бистиң корр.

«МЕДЕО» МАРГЫЛДААЛАР МӨРНҮНДА

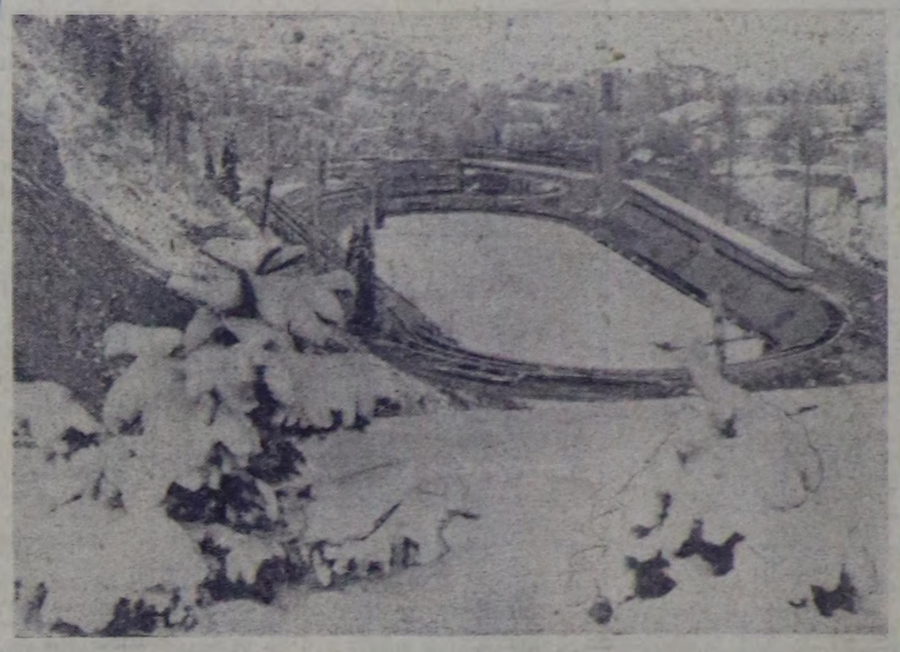

Бистиң чуртувуста болгаш дыштыкыда сураглыг, Алма-Ата чоогунда бедик даглыг черде «Медео» дээр каток бо хүннерде чаартының турар.

Сезонуут турган эрги катоктуң орнунга ийи чыл дургузунда кайгамчыктыг спорт шелүн тудуп тургускан. Ол шөл кылымал доштуг.

Шөл дожуунуң кылыны 2 метр 30 сантиметр. Доштуң илиг хүннерде дат хүвүнүн хереливе эрий бербезиңя дээш, кончуг улуг шылдың фонунда 160 километрдеен ажыг дурттуг соодулга хоолайларын киргиштир эптеп каан. Ол хоолайлар машина залы-биле тудуун. Оларны дамчыштыр стадион шелүнге баргалакта. Алмаатинка хемчигештиң суу кончуг улуг турупкутурукчуга ыяк арыгладып эртер. Сугда кандыг-даа холуссаалар барык чок. Доштуң чылгырында ол эки салдарлыг болгаш спортчу эки түңнездерни чедип алыр арганы бээр.

Доштуг стадионнуң архитекторлары болгаш тудугжулары оон көрүкчүлер биле спортчуларга таарымчалыг болган турарывче база сагыш салган. 12.000 олуттуг үш индир, дыштанылга бажыңдары, белектер садар магазиннер, буфеттер — бо бүгү көрүкчү чонга бараан болур. Спортчуларга таарымчалыг дыштанылга өрээлдерин, хеп ажаар, чунар черлерин дериш берип каан. Спорт журналистерниг кончуг эки байдалды тургузуп берген— дерттинген үжен ажыг кабина стадионнуң олуттарындан бедий берген. Парлалга төвү турар түскай бажың, почта, телеграф, гостиница бар.

Катокту долгандыр дыштанылга девискээрни тургускан. Анаа Казахстан найысылалының чурттакчылары дыштанып.

Кылымал доштуг «Медео» орукчуган ам баштайгы маргылдааларының желей бээрин манап турар.

ЧУРУКТА: маргылдаалар желээр мурнунда доштуг «Медео» стадион.

Г. ПОПОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭРЕС-ДИДИМ ШЫЛГАРАЛ

МАГАРАМКЕНТ. (Дагестан АССР, СЭТА-ның корр). «Магарамкентский совхоздуң ажылчыны, 17 харлыг Айша Хаспулатованың дидим шылгарал кылганын суурнуң хемык чону чугаалажып турар. Дүн оргуунда кожалында бажыңга орт кыза бээрге, бажында херээжен кижиниң дуза дилээн кыйгыры дыннаан берген. Анаа бузалаар дээш, хамыкты мурнай ол кыс маңнап чеде берген. Ие оң хеймер уруун үндүрүп апкан. Ынчангаш долгандыр чалбыыштелп берген бажыңга оон база дөрт чаш уруу артып калган. Айша бодаңмайн-даа, бажың дашкыда чабалаан үнүнү, орттенген бажыңның ийиги кадалыне сонза дамчыштар кире берген. Чалбыыштаган өрээлде үдүүр черге баргаш, баштай алды харлыг бир оолду үндүре бергек, оон ондакты ол оруун база катап эрткам, арткан уругларны эккелгеп.

Айша орттензе-даа, орту ажуруп кааптарынга чедир оон-биле демисежирикпе суурнуң улуу-биле кады киришкен.

Көдөө ажыл-агый мурнакчыларының район төвүнге болган чөвүлел хуралы Айшаа Хаспулатованга «Өртке эрес-дидим болганы дээш» медальды тывыскан.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.20—«Чалгын адаанда кезээде даалай». Телефильм. 19.35—«Челээш». Дамчыдыкта. 20.05—«Күштүг чер шимчээшкини». Документалдыг фильм. 20.25—«Партия амыдыралы». Дамчыдыкта. 20.45—«Аңаа хүнде бәйырлыдар». Телефильм. 21.35—Телемедээлер. 21.45—Чарлалдар, реклама. 21.50—23.05—«Оон орнунга мени боолга». Уран-чечен фильм.

А Г А А Р

Бөгүн республиканың дагларынче 18—23, өскелеринде 25—30 градус соор. Кызылда 24—26 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Шыдыраа

Эр улустуң шыдыраа талазы-биле республика чемпионадында болза чогуур он дөрт салыгның чартыы доозулган, аңаа республиканың болгаш хоорайның каш удаагы чемпионоу Николай Шишигин бүүреледиг тиилелгелерни чедип ап, ам 6,5 саныг апаргаш.

Оскелериниң байдалы мындыг: М. Адыг-оол (Ак-Довурак 4½, П. Беркович биле Л. Мохов 4—4 саныг, мынчаза-даа сөөлгүзү бир салыгны чедир өнмээваан. Маргылдаага он беш кижи киржип турары-биле Н. Котяшев биле М. Мижит-Доржу алды салыгдар соонда 3½, санныглыг.

Эрткен дыштанып хүннерде нашкылалдың шыдыраа клуву база-ла көрүкчулер-биле долган. Маргылдаага чедиш салыг болгаш соңгаарлаткан опонар болгулаан. П. Берковичуш тиилелге соонда үш улаштыр уттурган, бо удаада Б. Ооржактан сан алган. «Спартактың» болгаш «Урожайның» чемпионнары Мохов биле Борбак-оол Ооржак оларның аразынга салыг соодуп болур чадавас дээш көрдээл бадыткаттышпаан: урожайнызы бо удаада база-ла суда ойнаашы, эдиг-чеглиг уттуругушкунга таварышкан. М. Мижит-Доржу Кыыдының чемпионоу В. Смирновка удур карааны-биле эрес опнап, оон атакаларын ойтур шанкаш, түңнелиниве тиилээн. М. Адыг-оол Ө. Бегзиге удур чүгээр эгелеп алгаш, холдуң ортуузунга чыткан «дүжүттүү» эскербейн, дүжүп берген. Сицилиан камгаладдың хөй янзы системазын шын ойнап шыдаваспаан болгачок-ла мыдыг түңнелге таварыжырын практика чеже-даа бадыткаан. Х. Ондар биле И. Катышев, К. Ооржак биле К. Сая олар хаһымнашкан.

Соңгаарлаткан беш ойынарның, үжү (Мохов—Сая, Адыг-оол—Борбак-оол, К. Ооржак— Б. Ооржак) база-ла дең болган. Мижит-Доржу кордал чок хире байдалда соңгаарлаткан салыын каш кеш соонда-да Б. Ондарга аштыраның миинген. Мохов биле К. Ооржактың салыгдары колдуунда дең турган, мынчаза-даа баштайгызы ударын кордаан, шын эвес коштер кылып, бир бодаңны адыскаш, адак соонда шагын ажыктаан. Ол Моховтуң баштайгы аштырышкыны.

Хөрөөженнер чемпионадында сес салыг арткен. Оларның маргылдаазы ам үш хонгаш доостур. Маргылдаа таблицазын 7—7 саныглыг Зина Ооржак биле Лариса Пономарева (Эрзин) бөштөп турар. Кызылда башкы институдунуң студентилери Таня Хертек 6 саныг, Люба Сая бээ кодоо ажыл-агый техникумунуң сургууну Тамара Ховалыг (5—5 саныглыг) баштайларынга чыпшыр соонда сүүн, удаа-дараа тиилелгелерге чедип турар.

ЧООГААДЫКЧЫ БОДАЛДЫҢ ЭРТИНЕЗИ

Политехниктиг музейни тургускан хүндэн бээр бөгүн 100 чыл оң болур. Эртем болгаш техниктиг бодалдың ол эң улуг шыгжамырындан СЭТА-ның корреспондентилери даразында репортажты кылган.

Политехниктиг музей — машиналарның, аппараттарның, приборларның эң варын мунмуң дүрөү-хевирлериниң шыгжамыры-дыр. Ол бүгү чүүлдер коммунизмниң материалтехниктиг базазын тургузарының өндүр улуг болуушкуннарын төөгүп турар. Музейниң туруп келгени чүс чылдарлыг чыл дедигледелерин-да база калбаа-биле көргүстүнген. Россияга эң баштайгы — он соскы чүс чылды И. И. Ползуновтуң тогаатканы бус машиназының моделиниң чанында чартык миллион киловатт күчүлүг бустурбина генераторунуң макети турар. Ол яйнын көөрге аразында дыка-ла ылгалдыг болгулаар. Ол-ла музейде эң баштайгы орус автомобили «Руссо-Балт», Н. Г. Славяновтуң баштайгы канвалга агрегады, эң баштайгы реакторунуң дүрүү-хевирге база бар. Ында — микроскоптарның, пластарның эң хөвар хевирлери, минералдарның болгаш даг породаларының дүрүүлери-ле хөй...

Политехниктиг музейниң залдарында бүдүн чүс чыл дургузунда дыка хөй чүүлдер чыыглаан.

Музейниң фондуларының шыгжамыры болур дедлеш өөредиге кире бердивис. Оон көй кадагалакчызы А. В. Болдина эрги шагның граммофоннарының, фонографтарының, фотоаппараттарының чыындызы-биле таныштырды. Ол эртинелерниң хөй кезии дюрбе арткен чүс чылда техниктиг эргилдени кылган эң баштайгы кайгамчыктыг чүүлдер-дир.

Бир улуг шил хомдуның чаныыга доктаадывыс. Оон иштинде Гольштың электри тогу үндүрер машиназын дедиглеп каан. Оон ол машиназы чүс-чүс муң вольт токту үндүрүп болур. Ону бо музейниң тургустунган чылында-ла улуска сонуургадып көргүзүп турган.

— Амгы үеде бистиң шыгжамырывыста беш муң чедип турар дедиглерлер чыгдыгаан — деп, А. В. Болдина чугаалай-дыр. Оларның хөй кезии эң-не ховар дээш чүүлдер боюп турар. Амгы үеде оларга эртем талазы-биле дедигледелерни кылып, төөгүзүнү коштаадып турар чүве. Оон-биле чергелештир техниканың эртемге сонуургалдыг чаа-чаа хевирлерин дүүлүлерин база тыптырын үргүлүлевишаан.

Чүс чыл дургузунда политехниктиг музей бодунуң алдарлыг чаңчылдарынга шынчы боюп келген: ол чүгле көргүзер эвес, харын-даа чон оргузунга эртем-билигни иептередири — оон кол сорулгазы. Аңаа шылгарыгай орус эртемденнер А. Г. Столетов, К. А. Тимирязев, Н. Е. Жуковский, П. Н. Лебедев, А. Н. Лодыгир, К. Э. Циолковский олар лекциялар кылып турганнар. Улуг Октябрьнең соонда Коммунистиг партияның сураглыг ажылдакчылары база-ла музейге кээп пропаганда ажылын кылып турганнар. Ол мынаан политехниктиг музейге В. И. Ленивниң беш катап чүве чугаалаанын ында ыдыктыы-биле кадагалап, турасказаан...

Музей — ол дээрге эртеменнерниң болгаш специалистерниң, чогаадыкчыларның болгаш бүдүүлүүлерниң, школачыларның болгаш студентилерниң эртем-техника талазы-биле чогаадыкчы ужуражышкын кылыр черге-дир. Воскресенье саныпла болур номчулгаларның киржикчилери маңгаа кээп, эртемниң болгаш техниканың сураглыг ажылдакчылары-биле, бүдүүлүгниң чаартыкчылары-биле ужуражышкын кылырлар.

Кажа-кезээде үениң базыны-биле денге чоруурун — ол эң улуг чырыдышкын алдан черинин онзалаачак байдалдыр. Чижээ, үлетүүр продукциязының шыпарын бедидеринде бистиң хүннеривисте дыка улуг ужур-дузалыг апаргаш болгай. Ол айтырыг талазы-биле тускай кабинетти музейде тургускан. Ол хөй-хөй хоорайларның муң-муң инженерлериниң өөредилгезин организастап турар. Ол мынаан кибернетика талазы-биле тускай эртемниглерниң өөредилгезин база эрттирип турар. Техниканың болгаш экономиканың улусчу университединиң бүдүүлүге башкарылгазының айтырыгларының факультединге чылдың-на чүс-түс инженерлер өөренип турар.

Эртем-техниканың эң чаа, болбаазын чедиишкиннерин көргүскен музейниң делгимдери бүгү чүртту үргүлүчү кезии чоруп турар. Чүгле сөөлгү чылдарда безин көжүп чоруур делгелгелер барык 150 хоорайларга чораан.

Музейниң даштыкы чурттарбиле харылзаалары база калбарып турар. Оон-биле кады политехниктиг музейниң залында янзы-бүрү даштыкы фирмаларның делгелгелерин база үргүлүү кылып турар апарган. Музей бодунуң залчээнде бодунуң делгимдерин дыка хөй даштыкы чурттарже чорудун турар. Музей 24 даштыкы чурттарның 48 эртем албан черлери-биле информацияларны солчуп турар.

Амгы үеде политехниктиг музейниң залдарының бирээзинде юбилейге холбаштырган улуг делгелге ажыттынган. Оон делгимдерин көөрген, бир чүс чыл үзүүн дүрттүүге аян-чорукту кылыр болгаш эртем-чырыдышкын ажылының улуг хемчээлдери-биле тодаргай таныжып болур аргалыг.

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл оонга үткүштүр бо хүннерде Эвилелдеткен республикалардан чаа-чаа техниканың хевирлерин соксаал чок кээп турар. Музейге келгеннер ам удавас оларны сонуургап көөр аргалыг болур.

Политехниктиг музейниң хөй талалыг үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгалары СЭКПниң XXIV съездиниң совет улус мурнунга салган өндүрүлүг сорулгаларын пропагандалап, эвилелдеткен республикаларның чаартыкчыларының техниктиг чогаадылгаларының чайынаачак хевирлерин көргүзеринче угланган.

А. ПРЕСНЯКОВ.

Ю. ШЕВЯКОВ.

МОСКВА.

Эң шыырак шыдыраачыларга хамаарыштыр

Делегейниң шыдыраа федерациязының (ФИДЕ) классификация комитединиң парлап үндүргени «Рейтинг-листах» азы «Рангалар дугайында тәбельдер» дээр чүүлге үндезилээш, делегейниң эң шыырак шыдыраачыларының даңзызын парлаан. Бо даңзыны чылда ийи катап эдер кылыр.

Тус-тус көргүзүглерни азы коэффициентилерни бүгү шыдыраа маргылдааларының түңнелдерин барымдаалап, профессор А. Элонуң тускай математика формазын өзугаар санап турар. Баштайгы үеде чүгле делегей маргылдааларын санга ап турган болза, соолдуреди ССРЭ-ниң «Шыдыраа» федерациязының саналын өзугаар национал маргылдааларның түңнелдерин база санап турар апырган. Маргылдааларның киржикчилериниң дең кезиниден эвээш эвези «Рейтинг-листте» киргеннер.

А. Элонуң системазы чаызырлыг болгаш өске-даа чамдык чегпестерлиг болза-даа, үр үеним дургузунда түңнелдерни саналарда, шлангыя оон көргүзүглери шыдыраачыларның боттуг күжүн чоптуг үнелөөрине чедер. Ол системазының таарымчалыг талазы чүл дээрге маргылдаа база санныг бүрүзүнге оон дээш шыдыраачының харысалгазын бедидер.

1972 чылдың июль 1-де «Рейтинг-листке» шуптуг 900, оон иштинде 245 совет шыдыраачы киргеп. Эң дээрге (2480 болгаш оон өрү) коэффициентилерлиг 101 шыдыраачының аразында 16 чурттарның төлээлери бар, оларның 32-ээ ССРЭ-дев—52, Югославиядан — 9, АКШ-тан—7, Венгриядан, ГФР-дев 6-6, Аргентина болгаш Чехословакиядан 4-4 болгаш өске-даа шыдыраачылар бар.

2600 болгаш оон-даа бедик эрстра-класстыг гроссмейстерниң деңнелиш айтып турар коргузүглүг 14 шыдыраачылар бар, оларның оңу Совет Эвилелиниң. Үстүнде даңзыда бедик черни эзелеп, чоокта чаа делегейге сураглаан аныяк совет гроссмейстерлер А. Карпов, Ю. Балашов, В. Тукмаков, а ол ышкаш Г. Кузьмин, В. Багиров, И. Зайцев, В. Оснос оларның гроссмейстерлер деңнелиниг чоокшулап турар дугайында мастержи көргүзүглерни киләэнгейни хаара тудуп турар.

Хөрөөжен шыдыраачыларның даңзызын Делегейниң шыдыраа федерациязы бир-ле дүүлаар чарлап турары бо. Бо даңзыны 1969—1971 чылдарда ойнагылаан хөрөөжен шыдыраачыларның маргылдааларының, а ол ышкаш чамдык хөрөөжен шыдыраачыларның эр улустуң маргылдааларына киргишкенин барымдаалап турускан. Даңзыга киргеп 130 хөрөөжен шыдыраачының үжен ийиси совет, ол ышкаш ол санның иштинде эң бедик көргүзүглерлиг 25 хөрөөжен шыдыраачының он тозу Совет Эвилелиниң. Делегей чемпиону Н. Гаприндашвилиниң коэффициентизин алырга, эр улустуң даңзызында биилдингир дыка хөй делегей мастериниң мурнунда туруп, бедик черни эзелээн турар.

(«Советский спорт» солуидан).

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чөвкшулап келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ! Күрүненің 3 хуулуг иштики ойнап алыышкынныг чэзлизиниң облигациялары дээрге силерниң эш-өөрүңгерге, төрелдериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болурун билир болгай силер. БО ЧЭЗЛИНИҢ ЗЭЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАИГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чэзлиниң облигацияларын оон ойнаашкыны болур мурнуу чарлында белек кылдыр садып алыңар!

Оон облигациялары-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чэзлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдың-на 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

кинотеатрларда

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Доозазынга карадап турар» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Онзагай эвес хуулгаазын» 15.00, 18.40, «Евдокия» 16.50, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүмүг частырыг» 15.00, 18.40, «База катап ынакшыл дүгайында» 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Элдептиг салымшкын» 9.00, «Отту чагыргаш» (1-ги,2-ги кезектери) 10.50, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Шагаалыг ыдыктыг кижи» 18.30, 20.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Өлүрүкчү чорук дээш буруудаттырын турар» 18.00, 20.00 шактарда.

«Тээли» совхозтуң парткому, ажылчын комитеди болгаш дирекциязы Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны СӨКП кежигүнү

Кадыан Аңыдаевич КУЖУГЕТТИҢ

аар аарааныштың соонда мочээни-биле холбаштыр оон ог-бүлезининге, төрелдериниве хаңы кажыдалдың илергелеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда биилизинниң 23-54, партияның обкомунуң секретарьның 23-35, партийжи амыдырал биилизинниң 37-13, культура биилизинниң 23-54, көдөө ажыл-агый биилизинниң 21-47, үлетпүр биилизинниң 22-64, чагаа биилизинниң 41-27, информацияның база совет тургузуу биилизинниң 20-60, бухгалтерияның 31-76, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1).

Солун неделяда 6 катап үнер

Типаж 14 198.

Чагыы 3987.

ТС — 00988

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үнелеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
13
СРЕДА
№ 292 (9060).
Өртээ 2 кеп.

МАЛ ЧЕМИ КӨВҮДЭЭР

Нарында тараа продуктуларының комбинады Төп Тянь-Шаньның бедик дагларында мал фермаларынче чорудар баштайгы муң тонна хөлуман мал чемнерин бүдүрүп үндүрген. Ол бүдүрүлге черин техника талазы-биле чаартып кылганының соонда малга ындыг хөлүлүг чемнерни бүдүрүп үндүрүп эгелээн. Ол ышкаш Таластың болгаш Пржевальскиниң комбинаттарын база чаартнаш, чаа-чаа дериг-хереиселдерни тургусчулаан. Оң ачызында Киргизиянның дыка хөй колхоздары болгаш совхоздары бо айда-на муң-муң тонна хөлуман мал чемнерин алыр аргалыг болган.

Мал чеминге хөлүүр белен-витаминниг бүдүмелдерни республикада база бир-ле дугаарында кылып эгелээн. Ол ев-рулга-биле Фрунзениң далган комбинадында бир чаа цехти база кылып турар. Мал чемин болбаазырадып кылыр завод-ту база тудар деп турар

Удавас Джалал-Абадка, Калининскиге, Токмакка хомута-ла кайызы-даа өртүмээ-биле 315 тонна мал чеми болбаазырадып кылыр шүүлүүг комбинаттар ашылдап эгелээр.

Беш чылдың төнчүзүнге чедир республикага мал чеми бүдүрүп үндүрери ийи катап көвүдээр.

ФРУНЗЕ.

(СЭТА-ның корр).

КОММУНИСТИҢ ИДЕПКЕЙИН БЕДИДЕР

Кандыг-даа ажыл херекке база хөй-нинти амыдыралынга коммунистиң инициативазының болгаш идепкейниң дугайында айтырыг кезээде партия организацияларының киизэнгейниин төвүнге турун келген. СЭКП-ниң XXIV съездиниң болгаш партия Төп Комитединиң май (1972 чыл) Пленуму коммунистиң идепкейин бүгү талалыг бедидериниң эргежок чугулазын база катап онзалап айыткан. СЭКП ТК-ның отчёдунуң талазы-биле партияның XXIV съездиниң Резолюциязында ындыг одуруглар бар: «СЭКП-ниң күштүү — ооң кежигүннериниң бедик идейлиг, идепкейлиг, кызымак чорууда. Шүүлпеңи, тоомча чок, политикадан дашкаар чоруп-биле партия эптешпес. Коммунист бүргүзү медерелдиг политиктиг дайынчы болуп, лениичи партияның кежигүнү деп атты кезээде база кана-даа толештин-биле эдилзер ужурлуг».

Партия организациялары сөөлгү чыларда бо утланымышкын-биле шудургу болгаш күжениишкиниг ажылдарны чорудуп турар. Ылаңгыя партия докумеитилерин солуурга дугаймында СЭКП ТК-ның май (1972 чыл) Пленумунуң доктаалынга дүүштүр аңаа бүгү талалыг белеткедер болгаш парторганизацияларга болгулаан отчёттар болгаш соңгулдаалар ол хемчегерни улам күштелдиреп. Олар даандырган ажыл-херек дээш коммунистерниң харылсалгазының болгаш идепкейниң бедизии коргүскеп. Удуртулганың коллективтиг органы, коммунистерни кижиндериниң школазы — партия хуралдарының ролюн бедиткени база маңаа улуг ужур-дузалыг болган.

Колхозчу болгаш ажылчын коммунистерниң идепкейин улам бедидери-биле хуралдарны белеткээринге, хүлээп алган шиитпирлериниң күүсеелдезин контройдарынга оларны калбаа-биле киирипкирип турар апарган. Ындыг таарымчалыг чижектерни «Кок-Тей», «Алдан-Маадыр», «Тиилелге» совхоздарда база Каа-Хемниң — «Тиилелге», Чөөн-Хемчиктиң — «Октябрь 30 чылы» колхоздарда, Ак-Довуракгың «Тыва даг-дүгү» комбинадында болгаш өске-даа партия организацияларында көрүп болур. Ында коммунистер барык шуптузу организацияның ажылынга идепкейлиг киржип, бүдүрүлгее болган хөй-нинти амыдыралынга авангардчы ролюн көргүзүп турар.

Уставчы негелдеви, партийжи даалганы канчаар күүсеерин туралыңы дугайында партия кежигүннериниң отчёдуун болгаш дыңнадыгларын коммунистериниң болгаш партбюроларның хуралдарынга алыры оларның идепкейни бедидерииге дөмүлүг салдарны чедирер. Соолгу үеде ындыг хемчегерни Улуг-Хем, Овүр, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарның партия организацияларында калбаа-биле практикалап турар апарган.

Ынчалзажок СЭКП-ниң чамдык ийи-чаңгыс кежигүннери ажыл-херекке хөй-нинти амыдыралынга авангардчы ролюн база идепкейни көргүзүп турар дээрге парторганизацияларынга болуп эрткилеп отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болган партдокументилерни солуурунга белеткел ажылдарының үезинде коммунистер-биле эң хүүзүнүң бесседаларынга база илереп турар. Бо талазы-биле чамдык чижектерни көрзели. Тываның электри четкинизиде парторганизация наймыылал Кызылда улуг организацияларның бирээзи. Ынчалзажок ында үстүнде айтырыгга холбашкан хемчегерни дыка вошкаткан турган. Ылаңгыя коммунистерниң отчёттарын болгаш дыңнадыгларын алырын практикалаваан. Ооң түңелиинде партболүк организацияның ажылакчылары турган Сурков, Романцева, пропагандист турган Новожилов олар ол партийжи даалгаларны күүсеедиргее кандыг-даа идепкейни илереткеэн. Чижээ, Новожилов дээрэн пропагандистеп турган, эртээн өңдерлиг чылында чаңгыс-даа кичээл эртирбээн. А партбюро олардан шыңгыы негелде кылбаан.

Ооң-биле кады коммунистер боттарының коллективиивге кандыг-даа ажыл херектиң организакчылары, эгелекчилери болур турбуже, оларның чамдыктары инициативадаа, идепкей-даа чок ажылдаар, чүге кайы-бир кижиниң айтымкынынын маңаар тавармылгалар бар. Овүрүнүң «Коммунизиче оруу» колхозта коммунист-специалистерниң чогум-на ындыг идепкей чок чоруумуң дугаймында инда партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга чидиивбиле шүгүмчүзээн. Чамдык партия организацияларында болуун адыл-ниичи коммунистериниң идепкейни бедидер талазы-биле ажыл коңнаак тургустунган, Чижээ, «Шенээр» совхозтуң төп салбырында коммунистер эвээш эвес, ынчалзажок маңаа партия хуралдарынга биезги-зе доктаалга кижилер санаа бээри чаңчыл апарган. Бо дет таарымча чок чижектерни өске-даа черлерден көргүзүп болур.

Парторганизация бүргүзүнүң дайынчы арга-шинээзин бедидери, ооң организакчы болган политиктиг ажылын күштелдирериинде бактаан турар коммунистерниң инициативазындан болгаш идепкейиндеи улуу-биле хамаарыжыр. СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин боттандырарынга партия эге организацияларының ролюн болгаш дайынчы арга-шинээзин улам ылгай бедидер талазы-биле партийниң обкасть организациязының соруулгаларының дугаймында айтырыгны чугаалаашкан СЭКП обкомунуң чоокта чаа болган VII Пленумунга маңаа холбаштыр шыңгыы партийжи чугаалар болган. Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин болган коммунистериниң авангардчы ролюн, инициативазыны бедидерииге холбашкан айтырыгларны ялевупта бүгү талалыг чугаалашкаш, делегредгей шиитпирни хүлээп алган. Бо болза республиканың парторганизацияларының ажыл-чорудулгазынга дайынчы программа болур. Амгы үеде ол чугула документтиин чер-черде парторганизацияларында чугаалажып турар. Соруга чүл дизе, бо талазы-биле айыттырган хемчегерни чер-черге амыдыралга боттандырар дээш организакчы ажылды күштелдирери болгур.

Коммунистериниң авангардчы ролюн болгаш идепкейни бедидериинге ажыглаар арга-методтар хөй талалыг. Хамыктың мурнунда маңаа партия хуралдарын белеткээринің болгаш эрттирериниң практиказын улам сайзыраңгайжыдар, ол ажылга коммунистерни калбаа-биле киириптирер херек. Ооң-биле кады СЭКП Уставының негелдерин күүсеелээн турарының дугайында коммунистериңң отчёттарын, дыңнадыгларын хуралдарга алырын калбаа-биле практикалаары, тус-тус коммунистер-биле эң хүүзүнүң бесседаларын чорудары эртежок чугула. Ылаңгыя партдокументилерни солуурунга белеткелдер чоруп турар амгы үеде ол ажылдарны улам күштелдирер ужурлуг.

Чер-черде партия организациялары ССРЭ-ниң 50 чыл ююнга аллар болдургай чарыштыг баштавышаан, партдокументилерни солуурунга күжениишкиниг белеткелди чорудуп турар, олар коммунистериң авангардчы ролюн, идепкейни бедидер дээш моон соңгаар-даа күжениишкиниг ажылды чорудар аваар. Ол болза партия кежигүнүүң алдар-адын болгаш ооң харылсалгазын улам бедидер.

МАЛ АЖЫЛЫ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Тыванның мал ажылының бүгү ажылдакчылары! Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирээлиңер, малдың продуктулуг чоруун бедитпишаан, сүт бүдүрерин көвүдедиилиңер!

✵

Мал чеминиң килограмм бүргүзүн чөп ажыглаары — хүннүң чугула айтырыы.

✵

Малчыннар ортузунда социалистиг чарыш калбарган.

Аныяк коммунист Бар-Хоо Сакты Эрзинде «Коммунизиче оруу» колхозка 1965 чылдан бээр хөй кадарып келген. Бо чылын ол төрүүр чүе хойга онаалтыр 97 хураганын доруктурган. Мурнакчы малчын Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжыгга киришпишаан, келир чылын чүе төрүүр хойга онаалтыр чүстеп эвээш эвес чаа малды колхозка өстүрүп бээрин шиитпирлээн. Амгы үеде ооң Туруглугда коданында 376 хөөнүң денгели эки.

Ч. КАРА-КҮСКЕНИҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫНДА БАЙДАЛ

Каа-Хемниң малчыннары Совет Эвилелиниң алдын ибилейин эки чергиишкиннериг үүткүп турар. Оларның малдан алыр продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле чылда алган хүлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүседип алыр аргалыг болганы чайты одарладыышкынны, күскү семиртилгени чедиичелиг эрттиргеининде. Ылаңгыя «Октябрь 14 чылы» колхозтуң молдурга кадарчызы В. Черниговцев бир башка онаалтыр хонукта-нуң грамм чедир немелде деңзини ап келген. Ол-ла ажылагрыйда И. Воробьев биле В. Терешининиң көргүзүүлерии 830—850 грамм чедии турар. Күрүнеге үк колхозтуң дужаган бир аныяк бода малының деңзиии 385 кг болуп турар. Амгы үеде ол ажылагрыйда 242 молдурга-казыраны семиртилгеде тургускан. Оларның 40-ии чоокку үеде мал хүлээп алыр пунктуже чорудар. Ооң бирээзи-де 400 килограммдан кудулавас.

Хойжуларның арасында чарышка «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжуу Д. Дондуп тиилекчи болуп, төрүүр 100 хойга онаалтыр 113 хураганы менди доруктургаи, бир хойдан-на 3 кг 200 грамм дүктү кыргын алган. Ындыг мурнакчылар \ ажыл-агый бүрүүзүнде бар.

Бо хүннерде «Октябрь 30 чылы», «Коммунизиче оруу», «Тиилелге» колхозтарда, «Бүрен» совхозта ыланган ажыр сүт дужаалазы чоруп турар. «Октябрь 14 чылы» колхоз биле «Кызыл туң» совхоз күрүнеге сүт садарының чылда онаалзазын чоокку хүннерде доозар.

Мал кыштагладыышкынын чедиишкиниг эрттирер, ооң продуктулуун кышкы үеде бедидериичe угланган партияның болган чазактың кыйгырыын каа-хемчиктер ынчаибиле деткип турар. Бо кыш районда бергедээшкиннерлиг эгелээн. Хар кылын чагганындан малды оттарладыры берге болуп турар, ынчангаш малчыннарга механизаторлар хуралажып, харны далбыйлап эгелээн. Ол ышкаш шаар малды, молдурга-казыраны бөдүүн чем-биле чемгерип турар. Саар шиектерии колхозтар, совхозтарда шуут тургузуу аларааринче киргеи.

Тоожа чаа районнуң фермаларынга, бригадаларынга болгулаан хуралдарынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган ВЦСПС-тиң Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында доктаалның таныжып, ону деткиринииң хемчегерни чугаалашкан. Чарыштыг улам күштелдирииниң немелде хемчегерии мынза ап чорудуп турары болуп. Чижээ, ажыл-агыйлар, фермалар аразында чарыштыг коллективтерин удур-дедир хынажын, оон түнелдериниде илереэн четпестерни кады чугаалажып көрүп, мурнакчы чаа түүлдерни бот-боттарындан үлегерлеп ап турар.

Ынчалза-даа бо районнуң кал кыштагладыышкынында чедир кылдыныпаан түүлдер чок деп болбас. «Бүрүнгаар» совхозта, «Лениичи оруу», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда мал кажааларының сеңгелгези багай чоруттунганы илереэн. Ол ышкаш кыштагларда мал чеминиң чедириилеэн үзүктелиишкиниг. СЭКП райкомунуң бюрозунга, райкүскомуң хуралынга ол ажыл-агыйларның удуртукчуларын ыынап, бар четпестерни арыл чайладырын оларга шыңгыы даскаан.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕ

«1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерии болгаш белеткээрии көвүдедирер дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугаймында» СЭКП-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган ВЦСПС-тиң доктаалын «Шенээр» совхозтуң малчыннарының болган механизаторларының шиитпирлерин хуралдыга таныжып, чаңгыс үн-биле деткээн. Хуралдың киржикчилери бедиткен социалистиг хүлээлгелерии алгаанар.

Ылаңгыя хойжулар Ооржак Күреени, Ооржак Доржу, Ооржак Үешүп-Даңба, Куулар Сергээ 100 хойга онаалтыр 100—105 хураганнарны камгалаан алырын болгаш бир хойдан 2—2,5 кг дүк кыргымаан хүлээлгеиинер. Саадчы Рая Сарыглар инек бүргүзүнден 1800 кг сүттү саарын хүлээлгеп.

Совхозтуң малчыннары болган түскай артемиглери мал кыштаглаашкынын бедик деңгелге артырып, малдың хораар чорууи болдурбазын, 100 баш төрүүр малга онаалтыр 90 хураган, 85 бызаа, 95 кулун алырын болгаш бир инектеи 1700 кг сүт саарын социалистиг хүлээлгеде айтып турарлар.

Бирги кварталда 300 центнер сүттү, 400 центнер эттии бүдүрер болгаш бирги чартык чылда 1200 центнер сүттү, 1700 центнер эттии, 130 центнер дүктү күрүнеге садар. Ол соругла-биле 200 баш шарыжыктарны семиртилгеге тургузуп, дүн-хүн шиитиидеи бир баштан ортумаа-биле 600 грамм немелде деңгииң алыр.

Кыштагларга болгаш сүт-бараан фермаларынга малды хүн бүрү чылыг сүт-биле сугтарар. Кыртыяданы чүгле электри хачыы-биле чорударын хүлээлгеде онаалап айытнан.

Совхозтуң дирекциязының болгаш парткомуун бадылаан ыланыр ёзугаар малчыннарның зооветеринария ажылдагээнии ажеглеп-дилгээнии ай сайында органзастаар. Социалистиг чарыштың түнелдерии 10 хонуктан болгаш ай сайында уландуруп, тиилекчилерге тыныс Кызыл туктарды, вымпелдерии болгаш акша шаңналдарын тургузарын шиитпирлээн.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шын» корр.

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТЫР

Белеткелдер болгаш кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзтелдер обкомунуң дөртку пленуму дүүн Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң залында болуп артеен. Обком кежигүнүнер болгаш чалаткан эштер чер болгаш мал ажылының ажылдакчыларының оргузунга социалистиг хүлээлгелериниң күүсеелдезиниң чорун турарының болгаш социалистиг чарыштың улам ындай калбартырының дугаймында айтырыгны чугаалажып коргенер. Ук айтырыгга хамаарышкан илеткелдерии Тыва АССР-ниң кедээ ажыл-агый министрииниң оралакчызы И. М. СУВАНДИЙ, совхозтарның бүдүрүлге каттыжышкынының начальнигиниң оралакчызы Е. М. ТРОШЕВ, белеткелдер болгаш кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзтелдер обкомунуң даргазы А. Т. СОТНА олар кыланнавар.

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерии болгаш белеткээрии көвүдедирер дээш кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугаймында партиявың болгаш чазактың доктаалдарын чоннуң амыдыралга боттандырып эгелээнии илеткекчилер-даа, саналы бергеч эштер-даа онзалап демдегзиннивер.

Республикавың малчыннары амгы үеде ииитиниң малын кыштап хүр ажырар дээш бүгү күжүн, арга-дурумчуларын салып турарлар. Тараажылар база-ла улус ажыл-агыйын хогудериниң талазы-биле тоску беш чыл планын күүсеериниң үшкү чылында бедик дүжүттү алыр соругла-биле техниканы сеңгеп, үрезиниң арыглап, кызымаккай белеткениң турарлар.

ЧАРЫШ УЛАМ-НА КАЛБАРГАН

Техника сеңгелгези

Интервью

«Шын» солуунуң түскай корреспоидентизи К. Аракчаа Чөөн-Хемчик районга чорааш, районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында часкы хову ажылдарынга техниканы канчаар белеткеп турарын, «1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерии база белеткээрии көвүдедирии дээш кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугаймында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырары-биле кандыг практиктиг хемчегерни чорудуп турарын чугаалап бээрии Чөөн-Хемчик райкүскомунуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң начальнигии Комбай-оол Чамыяновна Куулардан дилээн.

— Тоску беш чылдың үшкү чылында тараа болгаш мал чеми культураларның чазагай дүжүдүн өстүрүп алыры хамыктың чурумунда часкы тарылганы бедик агротехниктиг деңгелге, кыска хуусаада чорударындан бүрүнү-биле хамаарыжыр болгай. Ынчаарга часкы хову ажылдарын кыска хуусаада арттирерии бодунуң ээлчээнде техника сеңгелгезин баш удур кайы хире шынарлыг кылдыр кылып алганындан хамаарыжыр. Келир чылдың дүжүдүнге магадылалды бо күстен эгелеп-ле тургузар херек. Оны барымдаалаашаа, бистин районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының механизаторлары, септекчилери дүжүт ажаан алышкынын доостуру биле-ле техника сеңгелгезиниге саадал чок киришкеиер.

Амгы үеде сеңгелгениң байдалы мындыг. Декабрьның эгезинде медээ-биле алырга, колхозтар болгаш совхозтар дөртку кварталда сеңгее чогуур 95 тракторииуң 55-ии, 70 сеялканың—66-ын, 96 андазыяның—80-ии сеңгеп белеткеп алган.

Кедээ ажыл-агый техниказын сеңгеп белеткеп алыр талазы-биле чамдык мурнакчы ажыл-агыйларны айтыр херек. «Исара» колхозтуң септекчилери шалыпкын ажылдан турар. Олар бо чылдың дөртку кварталында 8 трактор сеңгээр тургаш, ону барык-ла бүрүн доозар четкен, септээрибиле планнаттынган 27 андазыны, 21 сеялканы бүрүн сеңгеп алган. Колхозтуң кой инженери Ховалыт Ангыр-оол бо ажылды мергежилдиг удуртуп турар.

«Алдан-Маадыр» совхоз (код инженери Моңгуш Экерооол) 9 трактороиуң сезии, 6 сеялкаы бүрүнү-биле, 12 андазыының 8-ии септээн. Ленин аттыг колхоз дөртку кварталда планнаан 4 тракторииуң үжүн, алды сеялканы бүрүнү-биле, 10 андазыының сезии сеңгеп доозган. «Тыва» совхоз 6 тракторииуң дөртүи, 13 сеялканың 10-уи, 10 андазыиы бүрүн белеткээн.

— Ажыл-агыйларга «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының талазындан канды практиктиг дузаны чедирип турарыл?

— «Сельхозтехника» салбыры бо септелге сезонунда бодунуң ажылын эрлээн чаарты тургусканы айтыр херек. Чижээ, моон мурнунда чылдарда колхозтар болгаш совхозтар септелгеге хереглеттинер артык кезектерии чагмын «Сельхозтехника» салбырынга кииргеш, ол кезектерни алыры-биле боттары шүүдеп, төлээлекчилерии каш удаа Чадаанаже чорудуп турган. Ам ону болдурбас кылдыр, ажылды ынчаар организастаан. «Сельхозтехниканың» Чадаана салбыры ажыл-агыйларга эргежок чугулаа хереглеттиниип турар артык кезектерге чагыгны колхозтардан база совхозтардан алгаш, ол черлерден төлээлекчи чедии кедирип, маңаа олурбайн, чагыгны ол дораан күүсеедирип-биле артык кезектерни чүдүрген машинаны ажыл-агыйларны эргилдир чорудуп турар апарган.

— Моон мурнунда чылдарда «Сельхозтехника» салбырынга сеңгээн техниканың шынары багай дээрзиниң дугаймында хомудалдар удаа-дараа дыңналып тургулаан болгай. Ам бо талазы-биле кандыг хемчет алдынганыл?

— Мурнунда ындыг хомудалдар тургулааны шын харын. Техника сеңгеп каазы соонда чогум кымнын бүрүүзу-биле үрели бергенил дээрзии ылаптыг тодарадыры ынчаи кончуг берге турган. Чүге дээрге, «Сельхозтехника» салбырынга сеңгеттинген трактору кандыг-даа акт, документ чокка, кайы-бир механизатор муиуп алгаш чоруй бээр турган. Ам ону болдурбазы-биле хүлээдип бээр түскай комиссияны тургускан. Ынчангаш техникаиың сеңгеттинген шынарының дугаймында чазыг чок тодарагайлаашкыны ол комиссия үндүрер. Комиссия хынап көрүп турар үеде, сеңгээн техниканың шынары багай, четпестерии болза, «Сельхозтехника» салбырынга катап кылдырар. Мынчангаш, кайы-даа таланың харылсалгазы бүдүүн. Ам кол-ла чүвө сеңгеттенин шынарынче, техниканың ажыглалын экижидеривче угланган.

Оон ындай бо сезоннуң сеңгелге ажылында база бир чаа чүве болза, сеңгеттингеи техниканы хүлээп алырының эрумун өскерткеин болур. Моон мурнунда хүлээп алыр комиссия, чижээ, бир колхозтуң азы совхозтуң бүгү техниказының сеңгелгези доостурга, чүгле ынчаи барын хынап көрүп, хүлээп ап турган болгай. Ол чорух дика хөй четпес талаларлыг болуп турар. Бирээде, хову ажылдарын эрлээриниге чедир ээвээш үе арткан турар, ынчангаш илереттинген четпестерни буу-хаа далаш-биле чайладыр ужур таварыжыр. Ийиде, бүгү сеңгелге доозулган болган чүве төлээде, сеңгелгези кылган кижилер ол дүүн төлевирии шагда-ла ап алган болур. Ынчангаш хүлээп алыр комиссияның илереткен четпестерии чайладыры сеңгелгиниң материалдыг соңгуургалдыг болуундур. Ол ышкаш хүлээп алган техниказының кадагаллалы, чөп ажыглалы дээш мастерская эргелекчизи бүрүн харылсалгалыг болур.

— 1973 чылда тараа болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерии база белеткээрии көвүдедир дээш чарыштыг калбартыр дугаймында доктаалга ханаарымгыр районда кандыг хемчегерни ап турарыл?

— Ол доктаалды ажыл-агыйларның хову-трактор бригадаларынга, сеңгелге мастерскаяларынга болгулаан хуралдарга таныжып коргеш, ону бүрүнү-биле деткиишпаан, бо талазы-биле бедиткен хүлээлгелерии алгылаан. Бо хүннерде ылаңгыя ындээ ажыл-агый техниказының сеңгеткчилериниң ортузунда социалистиг чарыш улам-на калбаргаи. Механизатор бүргүзү сеңгелгеии (едик шынээрлыг, дүргеи доозар чүткүлүг илередии турар.

Парторганизацияларда отчеттар, соңгулдалар

КОММУНИСТЕРНИҢ АВАНГАРДЧЫ РОЛЮН БЕДИДЕР

Чөмөштө чаа «Кызыл тудуг» тудуг эргелининде партия организациязының отчёт-соңгулдалыг куралы болуп эрткен. Отчёттуг үеде партбюроның чоруткан ажылының талазы-биле илеткелди оон секретары А. М. Сукачев кылган. Илеткелчи партбюроның политмассалыг, организаткчы ажылын, тоскуу беш чылдың ийиги чылының планыг соруглаларын эмидиралга боттандырар база ССРЭ-ниң тургустунганыкдан бээр 50 чыл оюнга уткуштур коллективтиң алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсейир дээш күжениишкинниг ажылдан келгенин анализтеп чугаазаан.

«Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң коллективи эрткен он айларда план күүселдезинин талазы-биле элээн эки түнелдерлиг болган. Эрткен чылдарга бодаарга тудуг-монтаж ажылларының темпизи бедээн. Коллектив керээ ёзугаар 4 миллион 919 мун рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылып турган, оның 4 миллион 269 мун рубльге күүсеткен. Оон иштинде эргелел бодунуң күжү-биле 3 миллион 1 мун рубльге ыңдыг ажылды кылып турган, 3 миллион 74 мун рубль чедирип, планны 102,4 хуу күүсеткен. Бир ажылчынга онаалтыр 9.224 рубльлиг ажылын кылып турган, оның 10183 рубль кылдыр күүсеткен. Бо талазы-биле эргелел планын 110,2 хуу күүсединп алган.

Бо чылын республиканың радиодамчыдылга башкылың, педагогика институдунуң иштиг чуртталга бажыңын, 280 орунлуг уругларга салып, № 12 кварталда № 3, 6, 9 чурттарга бажыңнарын болгаш өске-даа чугула объектилерни ажыглалга киирген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш түс-түс бригадалар аразынга калбаргаш, Аңаа тиилелчи болуп илерээш, бедик көргүүзүлерни чедип алган Н. Великозскийниң, А. Белковтуң, С. Сандашның бригадалары хамаарыжыр. Ол ышкаш бо коллективте эштер Шиповалемло, Володина, Ангырбан, Васильева, Наволокин болгаш өске-даа күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп турар кайгамчык мурнакчылар бар. Коллектив бодунга алган социалистиг хүлээлгезин ёзугаар 200 мун рубльдиң камналгазын алыр турган, эрткен он айларда 209 мун рубльдиң камналгазын алган.

Бо хуралга санал бергеи коммунистер партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылда четпестер ам-даа барын чидин-биле шүүмүүлээннер. Ол тудуг эргелеп эрткен он айларның бүдүрүлге планын бодунуң күжү-биле күүсеткен-даа болза, керээ ёзугаар кылыр кол ажылдар талазыбиле планын күүсетпээн. Оон аңгыда чамдык керээлиг организациялар боттарынга хүлээнип алган планныг ажылдарын ыракта чедир күүсетпээн. Чижээ, Сибиргазтың участогу эрткен айларның планын түгле 26,3, № 6 тудуг-монтаж участогу 25,9, «Востоксантехмонтаж» 63, № 48 тудуг эргелели 72,9 хуу күүсеткенин айтырга-ла четпир. Оон-биле чергелештир график ёзугаар күрүне комиссиязынга дужаар объектилерни тудуу чогуур өйүнде доозулбайн, элээн каш хонуктарда саалап туруп бээр чорукту коммунистер шыңгыы шүүмүүлээн.

Политмассалыг ажыл кошкак ,болган ужурунда он айларның дургузунда 494 ажылчынар ажыл хүнүн үскен. Күш-ажылды организастаарыг эжиидериниче парторганизация кошкак кичээнгейни салып келген. Ажылчынар ортузунга коммунистиг кижизидилге ажылының кошкаандан чамдык кижилерниң талазындан арагадарыже хандыыр чоруктарның барымдаалары база бар.

Амгы үеде лекция пропагандазының ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг дээрэзи билдингир. Эргеледдиң тудуг объектилеринге отчёттуг үеде элээн эвес лекция, беседа номчуттунган.

Партбюро СЭКП кежигүннериниң идейполитиктиг биилии бедидериниче бүгүла кичээнгейни салып келген. Чижээ, партия өөредилгезинде 30 коммунистер докпаамал өөренип турар. Сес коммунист бот-өөредилгелиг, үжү техникумда, 2 кижи кежээки улусчу университетте, 7 кижи тудугжулар университединде түс-туста кызымакчай өөренип турар. Оон аңгыда парторганизацияның чанында үргүлчү ажылдан турар политиктиг билиглериниң үдезиинии өөренир школада бирги тудуг участогунуң начальнигы коммунист Б. Л. Левинский ийи чыл улаштыр пропагандистеп турар. Кичээл бүрүзүнге эки белеткенип, партия өөредилгезиниң талазы-биле арга-мергежилди ажыглап турары коммунистерниң биилии бедидерииге дыка дузалыг болуп турар.

Коммунистер боттарының отчёт-соңгулдалыг хуралынга ажылда бар четпестерни дарый чайладыр дугайында чөптүг, чидиг санал-омалым берген. Партия хуралы оны ханызы-биле анализтеп көргеш, коммунистерниң тудуг ажылдарынга авангардчы ролюн улам ыңай көдүрериниче утпангаш тускай шинчилерни хүлээп алган.

Ч. ДОНГАК.
тудугчу.

ПЛОТИНАНЫ ТУДУШТУРАР ЧЕРДЕ

Енисейни куш ужар бедиктен көөрге адыш иштинде ышкаш сагындырар болду. Түнель кылып эгелээн ол бедиктен оң талакы эриктө объектилер аразында маңнашкан машиналар, ажылдаан кижилер дыка ыле шостур. Саяно-Шушенское гидростанциязының тудуун чогум-ва оң талакы эриккө эгелээн. Ам ында дыка улуг ажылдарны боттандырган, гидротехниктиг бетонну безин кудуп эгелээн. Ынчангаш ам солагай талакы эриккө ажылдарны чорударының ээлчээ, келген...

Инженерлер солагай талакы эриккө кылыр ажылдарны савап дооскан. Солагай талакы эриктө кадыр чалым хаяларлыг болганда аңаа ажыл чорудары берге. Ынчангаш Карлов өзенин тавартыр чаа оруктуг тудуп кел чоруур. Ол орук ам 400 метр бедиктө келген. Оон улаштыр түнель каскаш, станцияның плотинаамның солагай талакы эриккө үзер черни кылыр апаар. Гидроспецтудугчуң ажылдакчылары чалым хаяларны чаза тепсин тургаш, Енисейниң солагай талакы эриккө тудуг шолуң кылырын шиитпирлээн. Ынчаар кылырга база хоржок: чаза тевискен чалым хаялар чүлүүн баткаш, хемниң үнүн үзам кызаа болдуруптар. Ол ышкаш станцияның турар черинииң ийиги эзлчээнии ажылдарын чорударынга шаптыкты када бээр болган. Ону барымдаалаш түнель тударын шиитпирлээн.

Гидроспецтудугчуң коллективи түнель ажылын чорудар тускай участокту ыпла тургускан. Хантай ГЭС-тен Альберт Иванович Кругликов болгаш Дмитрий Федорович Калачев баштаан специалистер чедип келген. № 2 тудуг эргелелиниге чымыштыг ажыл немешкен: Карлов өзенинче ажылчын бригадаларны чорудуп, компрессор станциязын, чүрттаар бажыңнарны, сут дамчыдар хоолайны тудуп эгелээн.

Түнельди тудуп эгелээр черде чалым хаяны чаза тевискеш, ажылдаар шөлдү кылган. Ол дутаймында Альберт Иванович Кругликовтуң чүтаалап турары болза:

— Долгандыр 37 дөрбелчин метр хемчээлдиг, үзүнү бир км ажыг түнельди будун чартык чыл иштинде үттеп кылыр сорулгалыг бис. Ам бистиң бригадамыста 14 кижи ажылдап турар, чоорту олардың саны 100 ажа бээр. Саяның чыкылгына соону эгелегиже чедир даг иштинче 40—50 метр кире ханылап, үттеп кире бээр бис, ол хире ханы черге соок коргунчуг эвес болур.

Быжыглаашкынны чалым хаяның категориязын барымдаалап, элээн каш арга-биле чорудар. Үттээшкинни ПНБ-3К дээр тускай машиналар-биле кылыр. Бир хонукта-ла 2 метр черни үттээр апаар. Ийет, ийи метрни аав. Хой эвес-даа ышкаш сагындырар харын. Мынчаар ажылдаар болзувусса, эң-не чогумчалыг болур. Чүге дээрге, бөлеткел ажылдарын болгаш быжыглаашкынны хады кылып турар болгай бис. Плотинаның ужуп быжыглаар черге чогуур хуусаалында чедир бээр бис...

Үттээшкиндеп үнген даш, сайны МАЗ-503 дээр күүчүг машиналар-биле дажыглаар. Ынчангаш ол машиналарга арыглаар херекселдерни дерип турар. Түнельдин иштинче вентиляцияны киирер. Аяктыды чогуур хуусаалында доозарынын аргазы бар. Дмитрий Федорович Хантай ГЭС-ке звено удуртуп турган болза ам бригада хүлээп алган. Оон кижилери шуптуза дуржулгалыг. Чижээ, чаяыдырыкчы Анатолий Дементьев Нурек ГЭС-тиң тудуудан келген. Ажылды эки билир. Электри-биле дуңмалакчы Анатолий Рыдванов, үттекчилер Виктор Марьяшин, Николай Шитиков, Анатолий Диденко болгаш оскелер-даа ам бээн боттарының мерге-жилиниң ёзулуг мастерлери апарган. Олар — келир үеде ги улуг коллективтиң үдезилекчилери-дир. Коллективтиң күжү ында.

ЧУРУКТА: Д. Калачевтиң үттекчилер бригадазының кежигүннери.

И. СТРЕЛЬНИКОВ.

П. ДЕМЕНТЬЕВ.

Авторларның фотозу.

Ленинградтың химия үлетпүрүүн мурнакчы бүдүрүлге чердериниң бирээзи пластиктер заводу—кааталга-шывыг пластиктерин, шил-шиферни бүдүрүп турар.

Химиктер ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг үткууру дээш чарышпышаан, бо чылын пландан ажыр 38 мун дөрбелчин метр кааталга пластигни болгаш 250 тонна хире шил-шиферни бүдүргеп. Ол чединшкин бүдүрүлгеге чаа техниканы ажыглалга кииргенинин болгаш ажылдаарының чаа аргазын пештереткенинил, ажылдың бүдүрүкчүүүн бедиткенниниң түңнели болгаш.

ЧУРУКТА: дүрүлүг белен пластик хынап турар, техниктиг контроль килдизиниң контролёру С. А. Хмелёва.

П. ФЕДОТОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Шалыпчы ажыл

☆ **КРИВОЙ РОГ.** Дзержинский аттыг рудниктиң «Саксагань» аттыг шахтазының ажылчынарыы даалгадан ажыр чүс муң тонна демир рудазын кызып тыпканнар. Оон түңнелинде ССРЭ-нин 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин олар ажыр күүсеткеннер.

Металлургияның ыңдыг чигээдин Кривбассейнде эң чиик дээн өртек-үне-биле казып тыпканын айтыр хереек.

☆ **СУМГАИТ (Азербайджан ССР).** Синтетиктиг каучук кылыр заводтуң коллективи бо чылын пландан двшкаар продукцияны чүс-чүс муң рубльге бүдүрүп үндүрген. Ол заводтуң каучук, дивинил кылыр цехтерин болгаш өске-даа черлерин чаартып тургускан. Эргижирээн дериг-херекселдерни догерезин чаарткан.

☆ **ЯРОСЛАВЛЬ.** «Хостуг күш-ажыл» дээр дозу-будук кылыр заводтуң коллективи аңмдыралга эргежок чугула чүүлдерни бүдүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин күүседипкен. Чыл эгезинден бээр пландан ажыр 100 мун рубль ажыг өртектиг чүүл-бүрү будуктарны кылып үндүрген.

ХӨРЗҮННҮҢ ҮРЕЛИИШКИНИ, АҢАА УДУР ДЕМИСЕЛ

«1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш белетизэрин көвүдедири дээш кодээ ажыл-агый ажылданчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарышын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалында чер ажылының культуразын бедидеринче, черни химижидеринче, мелиоразтаарынче, эртемниң чедишкинниерин, мурнакчы дуржулганы чер болганынга нептередиринче өнза кичээнгейни үгландырып турар.

Бистиң республиканың байдалынга хөрзүннүң хат алыр, оон сугдан үрелир чоруу чер ажылын сайзырадырынга, кодээ ажыл-агый культураларының дүүтүнүр болурунга багай үрүнтарны чедирип турар.

Хөрзүннүң янзы-бүрү чылдагааннар-биле үрелир чоруунга удур хемчегларинң дугайында Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының директорунуң эртем талазы-биле орлакчызы В. Д. НАЗЫН-ООЛДУҢ чүүлүн моон адаанда парлядывыс.

Янзы-бүрү үрелившкиннерден хөрзүннүң үнүш-дүжүт-күрүн камгалаар чорум республиканга кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин үлам ыпай хогжүдер хемчегларинп системазында улус ажыл-агыйлыг эң чугула сорулга болур.

Ховулуг болгаш ыңыгтыг-ховулуг районнарда хөрзүн хат алырындан, а даг эдектери, ийлерден, чарык, чоогалардан сут аякал черлерде хөрзүн сут алырындан онза үрелип турар.

Республикада хөрзүнү үрелген черлер 175 мун гектар ажыт, оон 79 мун гектары тарылга шөлдерп. 65,6 мун гектары — озаралар. Оон аңгыда, хөрзүнү үрелип болур хире черлер 110 мун га.

Республиканың кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге улуг когарадыл хөрзүнү хат алыр чорук таварыштырың турар. Ылангыя Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Танды, Каа-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Тес-Хем районнарда черлерииң хөрзүнү хаттан аажок үрелип турар. Чүгле 1963—1965 чылдарда болгуланган доозуннуг шуургаанарның үржүү-биле республиканга 110,8 мун га шөлдүң тараазы алгенин сугаалаарга-ла четпир, 1969 чылда 24,5 мун га, 1970 чылда — 42,2 мун га шөлдүң тараазы хаттың уламынган алгеп.

Хөрзүнү хат алыр чоруктуг кол чыдагаанны болза, черни ажыглаарда ук деискээрниң хөрзүн-климат талазы-биле онаатай чүүлдерин, хөрзүннүң шынарында база механиктиг составында ылгаларны (тарылга шөлдүүн микроклимадын база чер кырының байдалын) барымдаланайн, хөрзүнү болбаазыралыдда ширинн аңдара кагдырар херекселдерни ажыглап турары болур.

ХӨРЗҮН КАМГАЛААРЫНЫҢ ТАРЫЛГА ЭЭЛЧЕШТИРИЛГЕЗИ

Республиканың хөрзүнү үрелген черлериг районнарынга ийи хевирииң тарылга ээлчештирилгезин киирген турар ужурлуг. Бирээде, тараа культураларын куруктурар черлер-биле база хөй чылдыг сигеп-биле дараалаштырар тарылга ээлчештирилгези. Ийиде, тараа культураларын мал чеми культуралар-биле дараалаштырар тарылга ээлчештирилгези.

Республиканың шоолуг хатка алыспаан аар довуратыг (дой колдаан) черлериңге тарылга ээлчештирилгезиниң беш шөлдүг схемазын сүмелеп болур. Ыңдыг тарылга ээлчештирилгезиниң үезинде ажыл-агыйга тараа культураларының шөлү 60 хуу, куруктурар чер 20 хуу, силос кылыр кукуруза—20 хуу болур.

Шоолуг хатка алыспаан чиик (элээнии довуратыг) хөрзүнүүг черлерге хөй чылдыг сигеннерни 25 хуунуң иемей киирер апаар.

Хатка алыскаиы ортумак болуп турар аар довуратыг хөрзүнүүг черлерге чер кырының дазыл «шывыын» быжыглаар культураларыны 75 хуу чедир көвүдедир, а үрезии болбас үнүш тараап куруктурар черлерни 25 хуу чедир кызырар. Бо таварылгада тарылга шөлдериниң структуразында тараалар 50 хууну, а хөй чылдыг сигеннер тарылга ээлчештирер шөлдүң 25 хуузун ээлээр.

Хатка алыскаиы ортумак хире чиик довуратыг хөрзүнүге тарылга ээлчештирилгезиниң структуразына хөй чылдыг сигеннер 50 хуу, тараалар 40 хуу, а үрезии болбас үнүш тарып куруктурган черлер 10 хуу болур ужурлуг.

ХӨРЗҮН КАМГАЛААР ДИЛИНДЕКТЕРЛИГ ЧЕР АЖЫЛЫ

Амгы үеде кодээ ажыл-агый культураларын дилиндектей тарыары тарылга шолдүүн 31,6 хуузун ээлеп турар. Ол дыка-ла эвээш. Ынчалзажок дилиндектей тарыыр системазы ажыглаан чорук доозунуг шуургаиаранын тыптып келирин дыка эвээжеткеп.

Ажыл-агыйларның хөй нуруузунда дилиндектериниң калбаа 100 метр болуп турар. Дуржулга станциязынга бистиң кылган дуржулгавыстан алырга, куруктурар черлериниң дилиндээниң калбаан 50 метр кылырга безин хөрзүнүү хат алырын бүрүү-биле чайладып шыдаваан турар. А куруктурар черниң дилиндээн 100 метр кылырга, хөрзүнүү хат алырын болдурбазынга кандыг-даа дуза берип шыдаас болган.

Ол дуржулганың түңнезин барымдаалаш, хөрзүннүң механиктиг составының аайы-биле дилиндектериниң калбаан ыңчаар кылырын сүмелеп турар: чиик (элээниинг болгаш бичии дой холумактыг) хөрзүнге — 50 метр, дой-биле холумаа ортумак хөрзүнге—50—75 метр болгаш шуут-ла дой колдаан аар хөрзүнге—100 метр калбак кылыр. Оон аңгыда, куруктурар черлерге тарымал тоорукту, кукуруза-ны, горчицаны тарыыры албан болур ужурлуг. Бир эвес чиик довуратыг хөрзүнүү бо культуралар тарывайн куруктурар болза, дилиндектиң калбаа 50 метрден аршаас болур.

Дилиндектей тарыыр системаның алыс ужур-дузазы чүдел дээрге, бо чылын куруктурары-биле арттырып каан дилиндекте эртекеп чылгы тараа сыптары кожазы дилиндекте чаштырган тараа узап үнүүже чедир, оиу хат тура шаап алырын болдурбайн турарында болур. Ынчангаш шөлдүң дилиндектери үнүш шывыы-биле (үнүп орар тараабиле азы эрги тараанын хоорзуау-биле) камгалаттынган.

ҮРЕЛГЕН ХӨРЗҮННҮҢ БОЛБААЗЫРАДЫРЫ

Хөрзүнүү хат алырынга удур ажыглаар херекселдербиле хөрзүн болбаазырадырының кол-кол негелделери: шөлдүн мырынга тараа сыптарын хевээр арттырары болгаш хөрзүннүүн довураан шоолуг довулдуруп, хоюпнаны болур. Хөрзүннүү ыңчаар болбаазырадыпта, оиу хат хадын апарбас болгаш дүүт бедиир.

Эрги аңгыста турар тараа сывы сырый (бир дөрбелчин метрде 300 ажыг сып бар) болза, аажок үүрмек-даа хөрзүн хатка белеп алыспас. Оон аңгыда, тараа сыптыг шөлге хар эрте чылын кылынпаар, ыңчангаш хөрзүн шоолуг ханыладыр докпас, ол-шыктың күрлавыры 1,5—2 катап хөй болур. Оон алырга, хөрзүн болбаазырадырының бо чаа системазын ажыглаар чорук экономика талазы-биле улуг ажыктыг.

КУРУКТУРГАН АҢГЫСТЫ БОЛБААЗЫРАДЫРЫНЫҢ АРГАЗЫ

Бистиң республиканың байдалдарынга кодээ ажыл-агый культураларын эң-не чаагай дужүтүү куруктурган черден берип турар. Ыңчалза-даа куруктурар черлерии болбаазырадырынга улуг кичээнгейни салыры негеттинии турар.

Бир эвес чылдың агаар-бойдус байдалы эки болза, куруктурар черлерии болбаазырадырынга улуг кичээнгейни салыры негеттинии турар.

АҢГЫС ЧЕРНИ БОЛБААЗЫРАДЫРЫНЫҢ АРГАЗЫ

Тараа культураларын ажаап алган соонда, шөлдү ширинн аңдара кагдырбайн алаазидан одура кестирер КПП—2,2 культиватор-биле 10—12 см ханы кылдыр үлүдерири эргежок чугула. Бок үнүштер үнүп келирге, ЛД-10 дээр үлдүредикчи-биле болбаазырадыр. Аңгыстың кол болбаазырадылгазын октябрьның эгезинде КПГ-250 дээр ханы үлдүредир херексел-биле чорудар.

Д. НАЗЫН-ООЛ.

Бүгү фермаларга

Россия Федерациязының Кодээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш Совхозтар министерствозунуң каттышкан коллегиязы Марий АССР-ниң фермаларының мал кыштагладырын организастап турарының дуржулгазын чүүлдүг деп корген. Ук дуржулганың ужуру чогум чүдел?

Баштай ырак эвес эрткен үеии чижек кылдыр ал көрээл. Бо чылын Маркй, Поволжьеге база ховар дээн кандаашкынныг чай болган. Оон уламыидан малчынпарга эвээш эвес бергелер таварышкан. Республиканың ажыл-агыйлары малынга четчир чем белеткеп ап шыдаваес.. деп чүве мал кыштагладып эгелээриниң ырак мурнунда-ла билдине берген.

Ынчанмыже фермаларның ажылдакчылары курлавырларын ажыглаар хемчегларни алган. Ажыл-агыйлар 4,6 мун тонна будук-бүрү чемни белеткеп алган. Сааиыы ажаап алгаш, учётка киирген. Өскедаа муң-муң тонна бодүүн чемни белеткээн. Олар ам 30 мун ажыг тонна саваныыт.

Оон ыпай—оларны үлам иемештирип алырының курлавырларын база ажыглаан. Ажыл-агыйларга ине-бүрүүг ыыштардан далган белеткээр ажылды калбарткан. Микроэлементилерни четчир хемчээлдии-биле чагыдып эккелдирген.

Колхоз, совхоз бүрүүнге мал кыштагладып эгелей бергелек турда, мал чеми белеткээр цехтер тургустунган. Аңаа дрожжи бүдүрер 676 машинапы, саваң ылбыраар болгаш дузаар 427 агрегатты ажылдадып киирген.

Мал азыраарының системазын база эде таарыштырган. Инектерни саалдага оларның берип турар сүдүүң хемчээлиидеи хамаарыштыр, аңгылап азырап турар. Инектерии шуптузун дөрт бөлүкке чарган. Бирги бөлүкке бир хонукта саалдага 15-20 килограмм сүт бээр инектерни, дунгужун төрээн инектерни дөгерезин киирген.

Оларны азыраарының нормазы ыңдыг: 14 чем единицазы, хаймылгыр белок—1,65 килограмм, кальций—100 грамм, фосфор—75 грамм, каротин—620 миллиграмм.

Бөлүкке үзери — докпаамал эвес. Он хонукта-ла бир катап хынап саап. Оон түңнелдерии барымдаалап турган, инектерни кайы-бир бөлүкче шилчидер. Саанчы бүрүзү инектерии хонукта азыраарының нормаларын айыткан даңзылыг. Инектеринден саап алыр сүдүн эльбеткеии дээп ферма ажылдакчыларынга тыпсыр материалдыг мактал-шаңнал системазын база таарыштырып бодап тургускан. Саалдаиың пйиги аймпда саанчы бир инектеп хонукта-ла 15 килограмм сүт саап алган болза, аңаа он беш рубльдп, ферма эргелекчизинге—үш, инек кадарчызынга—бир рубльди немей төлеп бээр.

Мал кыштагладырынга ыңчалдыр белеткенгени чогум кандыг түңнелди бергеиил? Хамыктың мурнунда чүгле инектериниң продуктулуунуң чавызаарын болдурбаан эвес, харын олариың продуктулуун улам бедидер арталыг болган. Хонук дургузунда ниитизи-биле саап алыр сүт нолбрының соолаүредир 17 хуу, ону садары—18 хуу көвүдээн. Күрүнениң чагыг-планның хуусаа бетинде күүседиринин баштайгы белеткели тургустунган.

Мал ажылының ажылдакчыларының социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалы чаа кодүрүүшкүнче фермаларны сорук киирген. Малчынпар бедяткеп хүлээлгелерии ап турар.

Малдың баш санын улам көвүдерииче малчынпар база сагыш салып турар. Кышкы үеде малдың баш санын көвүдериигге ажылгаары-биле 9,1 мун хунажынарны, алды мун дунгуш хавапны шилип алган. 1973 чылдың баштайгы чартында 116 муңдан эвээш эвес хаван соолдарын алыры толевилеттинген.

Тургустунган байдаалы барымдаалап турган, марий малчынпар малын ыңчалдыр кыштагладып турар. Ийи министерствонуң каттышкан коллегиязы Марий АССР-ниң колхоз, совхозтарының чедип алган дуржулгазын Россиянын бүгү фермаларына ажыглаары-биле нептередир деп шиитпирлээн.

(СЭТА-ның корр).
МОСКВА.

Үрезинии четчелээн

Бүдүү-Арам, Дагыяды ыңчаар 1886 гектар черии Эрзинде «Коммунизмче орук» колхоз келир чылын тарыыр. Аңаа чажар үрезинииң арыглаашкыны шагда эгелээн. Бо хүннерде 487 тонна үрезинииң 260 тонназы арыглаттынган.

Колхоз бо чылын гектар чер бүрүзүндеи-не 13,5 центнер кызыл-тасты, 15 центнер суланы алган. Колхозтуң күрүнеге 260 тонна тараапы сатканы болгаш районнуң ажылагыйларынга артыкшылдыг үрезинии база садып турары черде өөрүнчүт. Ол хире дужүттү өстүрериигге шыпарлыг үрезинииң ролю улуг болган. Ынчангаш агровом кыс Чымы Камаа ыпаар бүгү күштүү мөөнеп турар.

Колхоз Кызылдың үрезии хынаар лабораториязынче кызыл-тастың «Саратов-29» дээр сортун чоруткан. Оон шынарын хынаарга, түңнели эки болган. Ам сулаиың үрезинии хынадыры-биле чорудар.

«Коммунизмче орук» колхоз тоску беш чылдың ийиги чылында тараа культураларының үрезинии бодунуң дужүдү-биле четчелеп ап шыдаан. Тараажылар ам 1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерии болгаш белеткээрии көвүдедирип кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарышыига идепкейлиг киржирии шиитпирлээн ажылдап турарлар.

К. ЧООДУ.

„ШЫНГА" ЧАГААЛАР

ТӨӨГҮНҮҢ АРЫННАРЫ

ТЫВАДАН ЛЕНИНГЕ УЖУРАШКАН КИЖИ БАР ТУРГАН БЕ?

БО ЧЫЛДЫҢ октябрьниң бүдүүзүнде, сураг-жаан шүлүкчүлер Сергей Пюрбю, Юрий Кюнзегеш суглар-биле Кызылдың үш дугаар школазынга хүндүс чеде берген бис. Чогаалчылар, башкылар болгаш өөренчиилерниң ССРЭ-ниң 50 чылынга турасказтаан байырлыг чыыжы болуп турган чүве. Бир бичии уруг мынча деп айтырган:

— Тывадан Ленинге ужурашкан кижи бар ирги бе? — Мөзүлүүн аар, угаангыр, сагыыгырыын аар деп бодап ордум.

Орус, тыва революсчу кижилерниң мурнундан Михаил Минаевич Терентьевтиң «кызыл орус чуртундува» кирип чоразының, Ленин башкыга ужурашканын, кажан-каяа оон чугаазын дыңнаанын база Тывага эвес чедип келгеш, арат чонуң ортузунга ол дугайын төөгүп берил чоразын каксы чоруй чугаалап бердивис. Тыва Арат Республиканың төөгүзүнге тураскаатткан бир улуг залды музейде чаартып кылганын аңаа база сонуургаттывыс. Ында «Ленин, Октябрь болгаш Тыва» деп тускай аттыг черде Москваның, Ленинградтың төөгү музейлеринден чагыдып алган материалдар база бистиң архивтен тыпкылаан ховар-ховар чүүлдерни делгээн. 1921 чылдан 1941 чылга чедир ТАР-ның капиталистиг эвес социалистиг оруктап хөгжүп келгенин онзалап көргүскен. Ол-ла бүгү солун төөгүнү база Ленинниң чугаазын дыңнаан кижиниң дугайын Алдан-Маадыр аттыг музейге чедип келгеш көрүп болур.

ССРЭ-НИҢ БАШТАЙГЫ ДЕПУТАДЫ-БИЛЕ ТАНЫШКАНЫМ

Филология эртемнериниң кандидады Антон Калзап мени бир катап келдирти. Тыва прозаның тывылганын бижир боон дугуруштум. «Самбукайның чугаазының» укталган дөзүн дилеп шаанга кирдим. Ленинградтың М. Е. Салтыков-Щедрин аттыг библиотеказынга база четтим. Антонина Нухраттың «Хову тоолу» деп чогаалын дүжүрүп бижидим. Оон улам ол тоожуның чогаатткан кижизин сураглап эгелээн мен. «Работница» деп сетküүлдү номчуп орарымга, хөй-ле кижи аттарының арызында «А. Нухрат» деп ат база бар. Чагаа бижидим. Харыы сураг. База бижидим. 1963 чылдың апрель 18-те шымбай медээни холга алган мен. Ол-ла чылдың май 17-де Антонина Ивановна Нухрат бодунуң допчу намдарын болгаш хүндүткелдинг чагаазын мендиве чоруткан чүве. Тыва чечен прозаның помчукчуга бараалгаткан баштайгы сөңү «Самбукайның чуғаазын» ол чогаалчы угбайның «Хову тоолундан» үлегерлеп чогаатткан деп чүвени эргим номчукчу ам-на сактып каан боор.

Антонина Ивановна Нухраттың адазы башкы кижи чораан, авазы чуваш сөөк, үжүк-бижик билбес кадай. Оон ынай Антонина Ивановна чуваш, татар, орус дылдарны арыг билир база башкир, үзбек болгаш өске-даа түрк дылдарны шырак билир. Элээн хөй төөгү ажылдарын база бижигилээн. 1919 чылда Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген, ам персоналдыг пенсионер, Москвада чурттап турар.

1965 чылдың ноябрь 19-та Москва хоорайда Михаил Иванович Калининниң музейинге база барган бис. Эртем конференциязы болуп турган... Кырган коммунистер болгаш сураглыг эртемденнер аразынга Антонина Ивановна Нухраттыбиле аңаа эң бяштай-ла танышканым ол.

БО ЧЫЛДЫҢ май чээрби беште үнген «Известия» солунга «Улуг Эвилелдиң дөстери» деп тускай эгелиг бүдүн арын парлаттынган. Оон кол утказы болза эвес, харын мээң чогаалчы эш-өөрүмге чедишкинниг бооруп Антонина Ивановка сеткилинниң хамыыдаан илередип турары билдингир-дир.

«Шивит» деп орус дыл кырынга үнген шүлүк чогаалымның номун чорудуп бээримге, Антонина Ивановна база бир магалыг чагаазын бижидим.

«Бодум — Бүгү-эвилелдиң Бирги съездизиниң делегады болгай мен... ол дээрге 50 чылдың мурнунда болган чүве-ле болгай, ынчан 22 харлыг түрүүм, ам 72-ниг апардым!

Мени кинога тырттырды, телеаайыкке тускайлап көргүстү, солуунар болгаш сеткүүлдерге бижип-ле турлар... Дүүн «Крестьянка» сеткүүлге мээң тураскаатткан байырлалдың ёзулалын эрттирди, «Работницаның» 12 дугаарында бир үүл база парлаттынар...»

«Аваң-Маадыр» деп шүлүглелимни Антонина Ивановнага тураскаатткан мен, ол болза, Тываның чечен чогаалының төрүттүнүп үнеринге салдархавыяалыг болган ССРЭ-ниң баштайгы депутадынга мээң хүндүткелим ол.

КҮРСЕДИНИҢ ТЕЛЕГРАММАЗЫ

Мен бо төөгүлүг үүлүмпү Тывадан барган орус өнүк Михаил Минаевич Терентьевтиң Ленин башкыга ужурашканындан эгеледим. Ам бо чүүлүг тываларның чоргаарланыр оглу, чогум ады Сайын-Белек, шолаанында Күрседи, Араттың революстуг намының даргазы чораан сураглыг революсчунуң телеграммазы-биле доозуп корейн.

Бистиң төөгү салбырының кежигүнү чораан Бай-Кара Дамчаевич Хөвеңмей бо төөгүлүг телеграмманың сөзүн тып эккеп берген чүве. Ол эштиң саналын ёзугаар ам чаа кылдынган «Ленин, Октябрь болгаш Тыва» деп аттыг тускай делгелгеде шил хомду иштинде көргүскен телеграмманы 1924 чылдың январьның 27-де Кызылдан чоруткан. Оон сөзү бо-дур:

«БК(б)П-ниң Төп Комитединиң кежигүнү, ССРЭ-ниң улус комиссарларының Даргазы В. И. Ульянов-Ленинниң мөчээнниниң дугайында чоруткан 60 дугаарлыг дыңнадыышкыны алгаш, боттарывыстың хаңы кажыдалывысты илередип тур бис.

Ленин бүгү делегейниң чонунга капиталдың дарлаашкынындан хосталырын айтып берген. Ленинниң ачызында тыва улус боттарынга аас-кежиктиг болгаш хосталганы чаалап ап, революстуг намны тургузуп, боттарының херээн боттары шиктирлээр хостуг эргеми чаалап алган.

Улуг баштыңчы Ленинниң тургускан ажылчыннарның болгаш тараачыннарның социалистиг күрүнезиниң база коммунистиг намының дуза-ламчызы болгаш деткишкинниг даянып алгаш, тыва чоп аас-кежиктиг амыдыралды тургузуп шыдаар дээрзин бүзүрелдин-биле илергейлеп тур бис.

Тандыл Тываның арат намының Төп Комитединиң даргазы Курседи».

Ам тыва кижиниң Совет күрүнениң хамаатызы апарганы — ленинчи коммунистерниң бистерни аас-кежиктиг оруктува эдертип эккелген хереҗимизи ол деп бодаар мен.

Төөгүлүг 1922 чыл! Ол-ла чылдың декабрь айның бүдүүзүнде Советтерниң улуг чыыжы бодунуң ажылын доозупкан, оон даартазында «Известия» солун мындыг эгелиг үнүп келген:

«Совет Социалистиг республикаларның Эвилелиниң тургустунганы — бүгү делегейниң пролетарларынга Чаа чылдың белээ болду», Социалистиг күрүнениң бежен харлаар шагаазы чоокшулап кел чорда, оон баштайгы съездизиниң делегады Антонина Ивановна Нухраттың дугайында номчукчуга бижип сунган белээм бодур.

М. КЕНИН-ЛОПСАН, чогаалчы.

ТӨРЭЭН ЧЕРИНИҢ ЧЕЛЭЭЖИ

Хөй националдыг бистиң чуртувустуң улустарының алдын юбилейи — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң бежен чыл чоокшулап келген. Аңаа хөлбаштыр бистиң калбак-делгем чуртувустуң культура амыдыралында кайгамчыктыг чедишкиннерни көргүскен янзы-бүрү делгелгелер, көрүдделер, чыыштар чер-ле болганда боол турар. Улуг Совет Эвилелиниң культура амыдыралының шылгарангай чедишкиннерин эң ылаңгыя бүгү улустуң байырлалы—ССРЭ-ниң бежен чылынга белеткел хүннеринде кажангызындаа-даа артык тодаргайы-биле көрүп турар бис.

Чоокта чаа Москваның делгелге залынга Россия Федерациязының 69 областарының, крайларының болгаш автономнуг республикаларының чурукчуларының «Төрээн черивисте» деп темалыг улуг көргүзүү болган. Аңаа РСФСР-ниң бүгү булуңнарындан 1055 чурукчулар боттарының эң дээре ажылдарын делгеп, чоңга бараалгатканнар. Ол дээрге бүгү-ле жанрлар аайы-биле 1490 чуруктар-дыр. Оларның хөй кезии бир-ле дугаарында ол залга делгээн ажылдар болган.

Төрээн черинiң байлаан болгаш алдарадыл боттарының чогаадыкчы, уран-шевер ажылдары-биле алган йөрээл, совет улуска бараан боол турар кижилер дугаймында «Правда» солун бо делгелгеге холбаштыр бижээн. Черле мынчаш төп солуннар, журналдар «Төрээн черивисте» деп улуг делгелге дугайын дыка калбак-биле чырыткаяны номчукчулар билир болгай. Чижээ, «Известия» солун «...бо уран чүүл кайы хире чечектелип, улам калбарып турарын делгелге бүрүзүнден улам тодазы-биле көрүп турар бис...» деп бижээн. Ынчаарга «Советская культура» бодунуң чүүлүнге «...Москвадан болгаш Ленинградтан дыка ыракта чурттап турза-даа бүгү чурттуун амыдыралын ниитизи-биле көрүп, боттарының төрээн черлериниң онзаланчак байдалдарын кайгамчыктыг чараш кылдыр көргүскен чурукчулар бо-даа делгелгеде дыка хөй болган»—деп, онзалап айыткан.

Чогум-на ындыг чурукчуларга ыракузак Кызылда чурттап турар аныяк чурукчу Саая Сарыг-оолду хамаарыштырып болурун делгелгенин демдеглел дептеримде бижимелдер хереченлеп турар. Оон «Каргының бажында иүе» деп чуруу — оон Төрээн черинiң кайгамчыктыг чараш бойдузун, харын-даа оон кала-даа домейлешпес арыг агаарын, оон челээш ышкаш чараш хереглерин безин моцгежиткен ажылы болур.

«Төрээн черивисте» деп делгелгеге келген-не кижи бүрүзүнүң С. Сарыг-оолдуң ол ажылын улуг сонуургал-биле көрүп турганы—хөй националдыг совет чурттуң бичe-буурай улустарының бежен чыл дургузунда кайы хире чечектелишкинниг болганының бичии-даа болза үлегер-чижээ деп чугаалап болур. Шынап-ла бистиң чуртка ленинчи национал политиканы чайгылыш чок боттандырып чорутканының түңнелинде шаанда каралгы-бүдүүлүк, хожудаңгай чораан бичии улустар ам кайгамчыктыг улуг чедишкиннерни чедип алганы кымга-даа билдингир. Эң ылаңгыя чуруула уран чүүлү оларда онза калбарып, аас-кежиктиг амыдыралды алгап-йөрээр чүүл болу берген.

ЧУРУКТА: С. Сарыг-оолдуң делгелгеге киирген чуруу.

В. БЕЛЯКОВ.

Фото авторнуу.

МОСКВА.

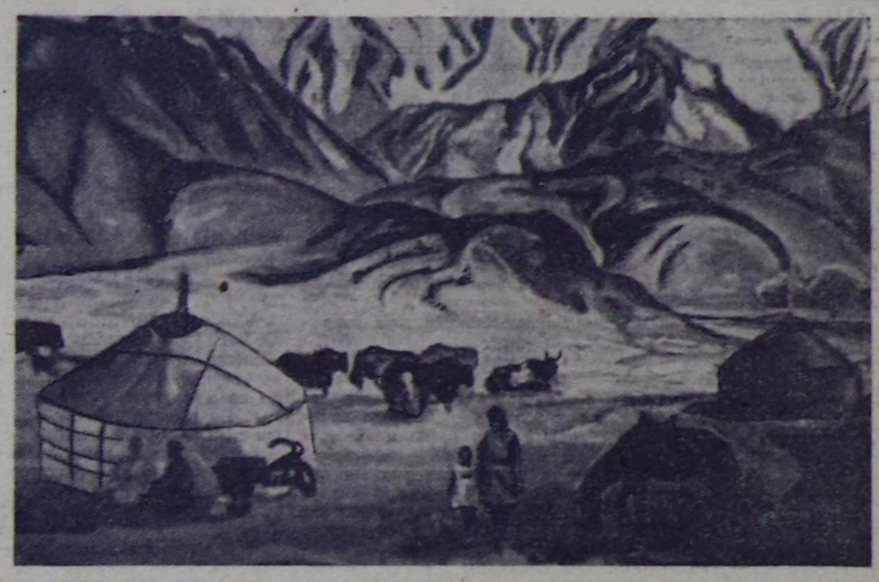

КИЖИ-КИЖИГЕ ӨҢНҮК

КОЖАЛАРЫМ ДУГАЙЫНДА

«Тыва кобальт» комбинаттың улуг тудугларындиги калбарып турда, Хову-Аксынга амыдырал айы-биле кээп чурттай берген бис. Баштайгы көмонавт Юрий Гагариниң адын эдилээп кол кудумчуда хөй национал өг-бүлелериниң чурттап турары ийи каът бажыңга он бир чыл чедир чурттап келдивис.

Хову-Аксының эрги, чаа суурларынга херээженнер чөвүлелиниң идепкейи-биле «Эң эки культуралыг бажың дээш» деп чарлаан конкурекa бистиң 8 аал чурттаар бажыңывыс бирги черни каш удаа эдилеп келген. Шаңналга алган Хүндүлүг бижиивисти бирги каттың коридорунда чараш хоо иштинде суккаш аскан. Ында мынча деп бижээн: «күрүнепиң бажыңын камныг, арыг-шевер эдилээни дээш чурттакчылар Оюн, Щеглов, Шупа, Чатпыков оларны шаңнаан». Шынап-ла ады үнген дөрт кожалар сөөлгү он чылда бо бажыңга кожа, кады чурттап келгеннер.

Бистиң бажыңывыста хаккас, украин, орус, тыва янзы-бүрү нацияның, башкы, албан-хаакчы, ажылчын, электрокаңнакчы, бульдозерист, эмчи, тудугжу, слесарь дээш ышкаш аңгы-аңгы ажыл-мергежилдиг кижилер чурттап турар. Бир кожавыс Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Александра Яковлевна Бойко бо бажыңның шеверээшкин ажылдарынга киржип, чотуур үезинда эки шынарлыг кылган кижи. Владимир биле Валентина Самойловтар—металлургтар, кобальт концентраттарын бүдүрүп, Төрээн чуртка берип турарлар.

Маңаа онзалап демделекээнивиң болза, бистиң кожаларывыстың кижи бүрүзү бодунуң туружунда төлептиг, чогаадыкчы ёзу-биле, эки ажылдап турары болур. Инженер-металлург Владимир Павлович Самойлов элээн хөй чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны киргеш, комбинаттың дирекция черинге мактадып келген. Кожвыстың ажыл-ишчи ындыг чедишкиннерниг кожалары чоргаарланып, байыр чедирип турар бис.

Бистиң бажыңывыстан ортумак школаже өөренчиилер шуужуп турар. Институттарда болгаш университеттерде студентилеривис база арбын. Совет Армиязының хүрээленинде, Шериг-Далай Флодунда оолдарывыс база бар. Ясли-садчыгаштарже бистиң бажыңывыстан ыы-сыылыг-даа, катык-хөлүг-даа—шинээвиниг-ле шимчеп үнерлер...

Оон ынай база бир онзагай чүве—сес квартиралыг бүдүн бажыңның чурттакчылары дыка найыралдыг чурттап турар бис.

— Петр Андреевич,

— Галина Васильевна,

— Чечек Тюлюшовна!— кожалар бот-боттарын ынчаар хүндүлежип чугаалажырлар. Бистиң иштин улуг коридорувус кезээде арыг-шевер болгаш чырык турар. Электри лампочказы өрттени берген болза кожалар мурнуун хунаажып ону солуп кааптар. Каттаар, мөөгүлээр уе келирге транспорт тыпкаш, коллективтин-биле чоруптар бис. «Эки кожаларлыг болуру—аас-кежии-дир»— деп, биеке хамаарыштыр улустуң чугаазын дыңнаап, чоргаарланыр бис. Бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң ажылчы чону коммунистиг ёзу-биле, интернационалчыг найырал-биле ажылдап, чурттап турар дээрзиниң бир тодаргай барымдаазын бистиң бажыңның чижээ-ле көргүзүп турары ол.

Ч. СОДУНАМ.

Делегей бо ХҮННЕРДЕ

- *Бангладешти хүлээп көрген*
- Чаа чазак тургузар эргени алган
- АКШ-тың ужар чүүлүнүң үүлгедиглери

Демократтыг күштерниң чедиишкини

ТОКИО. (СЭТА). Японияга парламент соңгулдазы болган. Оон түңнелдери демократтыг күштерниң улуг чедишкинниг болганын хереҗилеп турар. Коммунистиг партия 35 олуттуг алган (парламентиниң кудуку палатазының мооң мурнунда составынга 14 олуттуг тургаш), социалистиг партия 97 олуттуг тургаш, 110-ну алган. Демократтыг социализм партиязы болгаш хамааржылга чок кандидаттар 56 олуттуг үлешкен.

Башкарыкчы либерал-демократтыг партия 260 олуттуг алгаш, чаа чазак тургузар эргени алган.

Президентиниң медеглели

ИСЛАМАБАД. (СЭТА). Херек ыырында байдалды барымдаалаан, Бангладешти хүлээп көргүзбес, артыш талазынга үжудуушкун кылып чораан.

Ам барык бүтү делегей Бангладешти хүлээп көргеш болгай, мынчаңгаш ол күрүнеш хүлээп көргүнге удурлашыры алдагдал болур деп, Лахорга Пакистанның президентизи З. А. Бхутто медеглээн.

Шиитпир үндүрген

КАБИНЕРРА. (СЭТА). Австралияның чазаа Мурнуу Вьетнамдан бодунуң шериг албанныгларын үш неделя дургузунда догере келдиртип алыр деп шиитпир үндүрген. Ону премьер-министриң оралакчызы Л. Бернард дыңнатнаан. Ам Мурнуу Вьетнамда австрали 150 шериг чөвүлекчизи бар.

Чаа Зеландияның чазаа база ындыг шиитпир үндүрген. Мээң чуртум Мурнуу Вьетнамдан бодунуң шериг албанныгларын чоокку үеде келдиртип алыр деп, Чаа Зеландияның премьер-министри Н. Кирк декабрьның 11-де Веллингтонга медеглеп чарлаан.

"Аполлон-17-ниң" ужудуушкуну

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Декабрь 10-да Москваныы-биле 22 шак 45 минутада космос корабли «Аполлон-17» Айның чер кырында станцияларга көөрүбес, артыш талазынга ужудуушкун кылып чораан.

23 шак 33 минутада «Аполлон-17» корабльдиң чедиркичи-ракетазының сөөлгү улашкызы Айга дүжүрүнүп алган. Мооң мурнунда «Аполлон» корабльдерлиг чоруп турган экспедицияларның Айга аппарын тургузуп каан дөрт сейсмометри ол улашкының дүшкенининг уламындан болган ай шимчээшкинин 2 шак 40 минута дургузунда демделээн.

Корабльдиң Айны долганыр орбитага чеде бергенинiң соонда геолог эртемниг космонавт Шмитт костүр турар девискээрни хайгаарап көргеш тайылбырлап эгелээн.

22 шак 55 минутада ийи космонавтыг ай кабиназы Айның костүп турар талазының соңгу-чоон кезээнге барып хонуптар.

ГСДП-ниң удуртукчу органнарының хуралы

БОНН. (СЭТА). Боннга социал-демократтыг партияның удуртукчу органнарының — баштаар черинiң, партия чөвүлелиниң болгаш контроль комиссиязының хуралы болган. Бундестагтың ноябрь 19-та болган соңгуудаашының түңнелдери-биле холбашкан айтырыгларны база коалициялыг чаа чазак тургузар дугайында Германияның социал-демократтыг партиязы биле хостуг демократтыг партияның төлээлекчилериниң аразында чугаалажышкынынарның чоруп турарын ол хуралга чугаалашкан.

Ноябрь 19-та болган соңгулда социал-демократтыг партияга «тоогулуг ужур-дузалыг» Ол партия аңаа улуг тиилелгени чедип алган болгаш бундестагта опу эң күштүг фракцияны төлээлекчилеп турар деп, ГСДП-ниң даргазы, канцлер В. Брандт ук хуралга демделеп чугаалаан.

В. Брандтының демделээнин ёзугаар алырга, ам соруганың ужуру болза чазак коалициязынга хостуг демократтыг партия-биле кады ажылдап тургаш, 1969 чылда хүлээп алдынган чазак программазын бүрүн күүседиринде болгаш 1972 чылда соңгулда үезинде ГСДП-ниң чарлаан программазын бүрүн боттандырарында болур.

«Сырый каттыжышкын, тайбыңчыдылга болгаш чаартылга политиказын» чорудар дээни ол деп, Брандт демделээн. Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында харылаазарны чогумчалыг болдурарынче утланган, идепкейлиг даштыкы политиканы чорударын үргүлчүлээр деп, Брандт санаадаан.

ГСДП-ниң даргазының орлакчызы, социал-демократтыг парламент фракциязының даргазы Г. Вевер коалициялыг чаа чазак тургузар дугаймында ГСДП биле ХДП-ниң комиссиларының аразында чугаалажышкынынарның чорун тударын ГСДП-ниң удуртукчу органнарының хуралынга илеткээн. Вевер «1969 чылда төлевилеттингеген принциптерни барымдаалаар», ХДП-биле чазакка дем каттыштырып ажылдаарын эргежок чугаалап демделээн.

Индий-Кыдат: тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Мурнуу-вьетнам патриоттар Куангчи деп можу төвүнүң девискээринде сайгон шериглериниң туруштарын атакалап, дайынны дириг күш болгаш техника талазы-биле когаралдарга таварыштырып турар. Плейку можуда шыңгыы тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Ацаа Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары камбоджа кызыгаардан ырак эвосте Дыкхо базазага хөй-хөй согуушкуннарны таварыштырыптыр.

Мекоңг хемниң шыңаазының мурнуу кезээ — Ансюен можуда патриоттар чалча шериглериниң быжыглаган хөй-хөй туруштарын атакалап турар. Сайгонның мырыдай чоогунда тулчуушкуннар оожургавайн турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Лаостуң патриоттары чурттуң соңгу кезээнде чедишкинниг тулчуушкуннарны чорудуп турар. Лаостуң национал-хосталга армиязының кеэскстери күчүдүг боодалга белеткелип эрттирген соонда Кувшиннер шыпаазының мурнуу-барыын талазынга дайынны ооң быжыглаңышкынныг хөй-хөй туруштарындан үндүр сывырган.

Сараван болгаш Пакмонг хоорайларның девискээринде Боловен шатта тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Камбоджадан кээп турар дыңнадыглардан алгаш көөрге, камбоджа пайысылдан 18 километр соңгу-чөөн талада тулчуушкуннар кыптыгып үнген. Ында онгонень шериглери тактиктиг ужар чүүлге деткидип алгаш, патриоттарның удур шавар халдаашкынын доктаадыр деп чедишкин чок ораддажып турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк шериг-агаар күштериниң бомбалакчы стратегтиг «В-52» самолёттары соңгу-вьетнам Куангбинь можунуң болгаш Виньлинь зонаның сырый чонунут хөй-хөй районнарын мооцветтингеген күштүг согуушкуннарга таварыштырып турар. АКШ-тың ужар чүүлү Тханьхоа, Хатинь, Куангбинь можуларының болгаш Виньлинь зонаның чурттакчылыг черлериниг халдап турар. Ол бомбалаашкыннарының түңнелинде хамаатыны чонуун хөй-хөй кижилери айыылга таварышкан, хөй чуртталга бажыңнары үрелген.

Вьетнам Демократтыг Республиканың бүрүн эргезинге болгаш айыыл чок чоруунга дерим халдаашкын боол турар ол үүлгедиглерни ВДРның Даштыкы херектер министерствозунуң төлөлекчизи Хавойга чарлаттынган медеглелде шиитпирлиг буруу шаңкан. Ук медеглелде эжелекчи дайынны доп-дораап соксадыры болгаш Вьетнамга дайынны соксадыр, тайбыңны катап тургузар дугаймында дугуржулгага соцгавырладышкын чокка ат салган турарын негээ.

РОССИЯНЫҢ УРАН ЧҮҮЛҮ

РСФСР-ниң культура министри Н. А. КУЗНЕЦОВ чугаалап тур

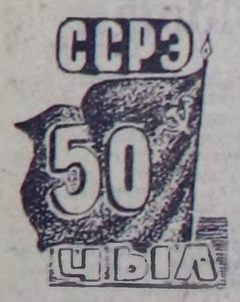

Совет Россияда чурттаан бүгү националдар болгаш улус чоннар ССР Эвилелиниң чартык чүс чыл амыдыралының дургузунда экономиктиг болгаш культурлуг хогжүлдениң алдарлыг оруун эрткен. 50 чылда республиканың кылган бүгү чүүлдери — партиниң болгаш бүгү күш-ажыктың улустуң үре-түнелдиг улуг ажылының түнели-дир. Хөй национал совет улустуң чаңгыс эвя кап дег бижыг.

Ам Россия Федерациязында бодунуң театры, филармониязы, музейи. Культура ордузу чок чаңгыс-даа мындыг автономнуг республика чок. Чүгле чамдык солун чогаадыкчы коллективтерни — Татарияның Г. Камал аттыг академиктиг театрын, Бурятияның, Башкирияның, Соңгу Осетияның музыка театрларын, Чукотка—Эскимостуң ыры ансамблин, «Эргырон» дээр таңчыны болгаш оон-даа оскелерни адап көрейн.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Россия Федерациязының улустарының культуразының өзүлдезин эки билип алырынга чурагайлар база дузалаар. Республикада масса-лыг 63 мун чыгам библиотека, барык 80 мун клубтар болгаш культура ордулары, 545 парк, 605 музей, кино үндүрер үүс мун чыгам черлер бар. РСФСР-де — үш чүс ажыг профессионал театр болгаш 80 концерт организациялары бар. Театрларывыс көрүкчүлерге чыл бүрү 160 мун шинии көргүзүп, а конверт организациялары үш чүс мун чедир оюнларны көргүзер, ону 27 миллион көрүкчүлер көрүп турар.

«Биче буурай» дижир хожудангай улустарлыг чораан халыңыг Россияның кыдыгкызыгаары тургап черлер бедик хогжүлделиг экономикалыг болгаш культуралыг черлер болу берген. Башкирия. Татария. Тыва. Чувашия. Якутия. Дагестан болгаш оске-даа автономнуг республикаларывыс улустарының Совет Россия деп адаар чаңгыс ай найыралдыг өг-бүлезинге чечектелиишкинин чедип алган. Коми АССР-ниң чижээнден ол эки көстүп келир. Ол чурттуу хаан есилды. 1915 чылда «Кымга-даа ажык чок, чүүлдаа чүвеге ажылаттынмас черлеринив» бирээзинге хамаарыштырган. А ам дээрге Коми сайзырапгай үлетпүрлүг болгаш көдээ ажыл-агыйлыг республика. Оон культуразы база магалыг хогжээн. Ында хогжүм болгаш ийи тики театры, филармония, ырының болгаш таңчының улусчу ансамбля, ойнаарак театры, ийи музей, мун ажыг культура бажыңнары, клубтар, библиотекалар, а ол ышкаш музыканың он-он уран чүүл школалары ажылдап турар. Республиканың 18 эртем-шинчилел албан черлеринде мун ажыг эртем ажылдакчылары ажылдап, 10 мун чурттакчыга-ла 65 студент онаажын турар.

«Биче буурай улустар» боттары чогаалчыларлыг, шүлүкчүлерлиг, чурукчуларлыг, хогжүмчүлерлиг дээр болгаш, ам аңаа кыя-даа элдепсинмес. Ынчаарга ол улустарның хөй нуруузу боттарының үжүк-бижиң чок чораан, чонунуң дыка хөйү ындыг-ла үр эвесте бижик билбес чораан болгай.

Федин, Шолохов ышкаш, оске-даа ындыг шылгараңгай чогаалчылар-биле чергелештир, Россияның культуразының чечектелиринге дагестан Расул Гамзатов, балкар Кайсын Кулиев, башкир Мустай Карим, чукчи Юрий Рытхэу кайгамчык чаагай үлүүн киирип турар, якут, чуваш, удмурт болгаш оске-даа бүгү национал культураларның челиишкиниерин кижи магадап хаммас.

Чонунуң ном чогаал ажылчорудулгазының хемчээли үндүрген номнарның ажык хөй санындан база илергейлеттинер. Чаңгыс чүгле 1971 чылда бээп РСФСР-те 50 мун ажыг ном үнген. Оларның тиражы миллиард ажыг экземпляр. Бир эвес революция мурнундагы Россияның бүгү библиотекалары 10—15 миллион хире номнуг турган болза, бөгүн масса-лыг библиотекаларның фондуларында 730 миллион экземпляр ном бар.

Россияның культурлуг амыдыралының дугайын чугаалап тура, бистиң барык сес мун чурукчуларывыстың амыдыралынга ыяшкаш, оларның ажыл-херектеринге база доктаавайн барып болбас. Бистиң бүгү республикавыстың амыдыралынга ыяшкаш, оларның амыдыралынга эң чугула болдушкун болза, РСФСР-ниң чурукчуларының III съездизи, а ол ышкаш «Төрээн чурттаа» деп ат-биле Москвада ажыттынган делгелге болган. Чурукчу мастерлерниң бүдүн чартык мун чыгам чуруктарын ында делгээн. Федерацияның хөй национал чурукчуларының Төрээн чуртка шынчы бараан болуушкунун ол делгелге бадыткап турар.

Ажылчы чонналрның коммунистиг кижизидилгезинге бистиң композиторларывыс база ажык улус салымчыларын киирип турар. Революция мурнунда Россия Федерациязының хөй-хөй улустарының профессионал музыка уран чүүлү черле турбаан. Бөгүн бурят, башкир, татар, дагестан болгаш оске-даа композиторларның музыка чогаалдарынга ким-даа чоргаарлаамаан.

Уран чүүл болгаш культура албан черлериниң чонну культурлуг хамдырарының системазын сайыраңгайжылдарын тоску беш чылда культура тургузуушкунуңуң талазында партиниң XXIV съездиин кол соруга кылдыр тургускан. Ол соругданы республикада шиитпирлевиттээн. культураны тургузарынга чонуң калбак кезектерин киириштиреринин чепсээ кылдыр бот-тывынгыр уран чүүлдү хөгжүдеринче база улут киичээнгейин салып турар. РСФСР-де культура-чырыдыышкын ажылынга чарыгдаар сонгу үеэрби чылда үш ажыг катап конудээн. Оон түнелиниде культура-чырыдыышкын албан черлериниң четкиин калбарган, чаа чогаадыкчы коллективтер тургустунган.

Россияның уран чүүлү ажыдунма улустарның идепкейлиг кады ажылдажылгазынга улам-на чечектелдир хогжүнүшаан, совет патриотизмниң болгаш пролетарлы интернационализмниң ёзузунга чонну кижизидиргеге, коммунистиг пиитилелдиң туруштут, идепкейлиг тургузукчуларын каанавдырарынга дузалап турар, ынчангаш бистиң чаагай ажыл-херектеривиске уран чүүлдүң ролю аажок улуг.

(СЭТА).

БИСТИҢ КАЛЕНДАРЫВЫС

(ГЕНРИХ ГЕЙНЕНИҢ төрүттүнгенинден бээр 175 чыл болганынга)

ГЕНРИХ ГЕЙНЕ

АДЫР, ЫҢАР

Чечек частып, черни каастай шывары дег,
Сеткилиниң уян хөөнүн бижип чоруур,
Сезинги дег диңмилиг үн менде чок деп,
Чедир билбейн мени ынчаар сайгарып бе?
Адыр, ыңар, далашпаңар. Ойу келирге
Аңдыы чажыт хайырлалым шаңнаптар мен.
Чалаттынган шүлүктерим бедик дээрден,
Чаңнык, чаъстыг долудан-даа түрлүг дүжер.
Хорек долган килец үнүм коргунуг-ла,
Хөңү, чоргаар дубтар безин чарлып чаштаар.
Туруг ышкаш даштан кылган ордулар,
Дугаа, хүрээ дөгерези буступ дүжер.

★ ★ ★

Эртенниң-ле дашкаар үнгеш чүнү мурнай,
Эскерип каар хөлээзин чок бажыңым бар.
Соңга оттур ырбыска кыс коступ турар,
Шору чүве—сеткилимни ол-ла оңгур.
— Кайы черден аарыг-аржык хирезинде,
Хары кижи мында келген турар чоор—деэн.
Аңдыы кыстың алдесинген бодалдарын
Ай-дедир эртип тура оттур билдим.
— Күжүр кызым, немец чонда сураам үнген,
Хүндүткелдиг шүлүкчү боор кижи-дир мен.
Алдар-аттыг шүлүкчүлер адай бергеш,
Адымны ынчан адаваин баар ужур түрбас.
Алыс төрээн чуртумда бир аарыг бар.
Аңаа бодум алзыыткан кижи-дир мен.
Човуланнып ындыг аарыг турган дээрзин,
Соонда улус чугаалашса мени сактыр.

Очулдурган В. СЕРЕН-ООЛ.

Үеңиң тевии

(БИЧИИ ТООЖУ)

«Бүзүлбас эвилел» деп конкурска

ӨӨККЕ час эрте дүшкеп. Чүм черлеп халыдарга аъттың хорээ кире дүжүп, төрепчи оңу чара «хирээлеп» чоруур улуг хар дүн-хүн чок арып эгелээн. Шанак оруу чүү-даа мурнай дорайтаан: оңгул-чиңгил черлер — шалбаа-хөөлбек, кадыр йилерден аккан хар суу—эзер алтан эмдик аът-ла — «канчаайн, чоойн» дээнзиг, тараа тарыыр шөлдерже эттеп кирип чыдар. Ындыг боорга улус ынай-бээр аргыжарда доңда — бирле болза, эртеп ортелээр, чокла болза, кежээликтей орайтадыр аъттанар.

Оон кадында ол чазып кижилериниң сеткил-хөөнү мурнукузу дег тайбың-шөлээн эвес — дошкууравв. Чорумалдар аалдар, суурлар араазында кайы-хамаан чок аргышпастаан: «Дөө аалда боо-монгуруг, аъттыг кижилер келген, Каглыг-Алаак, Өөк, Туранның кулактары феодалдар-биле сүлчээлежип алган, кызылдардан, партилаңнардан өжөн негээриве бүдүү белеткенип турар» дээн чугаа-соот ол чоок-кавыга дыргын апартан. Ындыг дамчыыр чугааларны Даваа эрткен-дүшкен чорумалдардан безин каш-даа дыңнаан.

Оюн-Шиви, Сапыыт-Кара ынчаар аалдар аразында ойгулаштап шапкылажыр оолдарның ыры-шоору безин сыр өскерилген. Чамдык дүнелерде мындыг-даа кожаннар дыңналгылаар:

Дөспезимге кире бердим,
Дөңгү-кинчим адырыңар.
Болбазымга кире бердим,
Боо-саадаам белеткеңер.

Даң адар-ла, хүн үнер-ле ыңнаар-ла үвеэш — кожайының · кеску-хорээ, бодаар-ла үвеэш — бодунуң түрецин ымыдыралы апарган хөлөчик кижиниң сеткилин сергедип кээр боорга, канчангаш-ла үүве ийик, оолдарның ырыларының чамдыын Даваа бүлүү шээжилеп апкан. Дараазындагылары оон сеткилинге черле кончуг чоок болган:

Кыдат чанчып кымчызынга
Кырым сыпар кактырбас мен.
Кызыл орус чуртундува
Кылаштап-даа кире бээр мен.
Бо-ла дораан аъттагаштың
Борбак-Хаактап ажа бээр бис.
Орус черде — кызыгаарда
Оолдар бистя уткуп алыр.

Ынчаар ырлагылаарга хөрек хозаш дээр. Бир-ле хүүлгаазын күш аңаа оглаа аъттыы мундурупкан, октут боону чүктедипкен ышкап сагындырар. Ынчангаш «чудуруум — чудук адаанче, бажым — базыт адаанче супкан мец бе, партизаннар-биле кады байларны сылба берип турза» кылдыр-даа бодангылаар.

Оон кожайы Ширнин хаваан даады ыскыттадыр дүүп алган чоруур—ширнин-каржы. Сактырга кудай-дээр хүнүүн-ве булуттап, бораңнап турган дег. Ындыг боорга хөлөчиктери ону узун думчуупук аайы-биле — «Дуруяа-Хаай», соом чыгам сарбагар салының аайы-биле —«Сарбагар-Сал» деп шолалаар. Кожайы бичии чүве дээш кончуттуна бээрге, дүүкаа: «Дуруяа-Хаай кижи караа деже соктаптар ийине, Сарбагар-Сал сашык идиш-биле кижи бызары буза тептер ийине» дижирлер.

Кызыл хырыңны, от-ожук долганыдыр кызыл чаланган ажы-төлүү канчаар. Даваа ону бодаап, кожайның чүтүрүк, челер, чыраа-саяк аъттарының ажаакчызы, дүпөки таңнылы-даа болза, оон аапсаап айбыныдан черле далдаравас: чорук үпе берзе, даң-биле дедге аалдан үнер, кара-даңгы ишпр-биле кады аалга келир. Туран. Могай дээш барбас, четпес чери чок.

I. КОҢГУРААНЫҢ КЕЛГЕНИ

ДАВАА бир эртен Көжер-Хөлдең сигепнеп чорда, Ак-Даг баалыгының аар ийиндеп аъттыг кижилер олче үлгүг кудургайны куду алы со мундуруп кел чораанвар. Бо ылаада ындыг эртежи кымпыр боор кылдыр бодааш, сагышка харын элдепсинн чүве кирип, сезингеш, улуг шапак сиген сөөрткен аът шыырак-даа болза, оңу хары шокарлай ярий берген орукка чежө-даа албадаарга— оруктуң ол-бо талазынчо шаныңанайнып-ла чоруур болган.

База хая көргеш: демги улус оон соонган ышыртыр-да сүрүн кел чораан. Ооза-ла кускуннаарга аалда улус дыңнап каар кылдыр чер дөгүп алыр дээш, оруглуг кыжчыбиле Адыг-Хүреннің кондаалайынче каш-даа улай курушгурган: аът чидиг дагалары-биле доң орукту чара тепшаан, ам-на челиш-биле ынай болган.

Элкин болган, хая көргеш: чорумалдар-биле оон аразы алды-чеди аргамчы дурту хире апарган. Боо-монгу-даа түктевеэн кижилер боорга, ам-на салыш ажаан — артында улуг тыпган.

Орукту баштап чорун олурары сылдыс-шокар аътты мунган, челин чазай кезип каап, сүргүн ойүүде хүлбүсле—иштин тыртыпкан, саяктай аарак кылаштаар кара-доруг аътты чедип алган. Сылдыс-Шокар база-ла апаа эвес: бир эвес шагыраан кижи болза, частың мындыг чылыг үезивде, оон чоруупга «өпейлеткеш», хаарыктап-даа магат чок—дуюг бажы черге дегбес — суг чыраа.

Ээзи эзеринің аъттаныр талазынче чаа олургаш, ажыргы талакы эзенгизин Сылдыс-Шокарның хорээ-биле дөкнештир — бар шаа-биле бурунгаар хере теп алган. Оон арын-шырайын көрбээн кижи көөрге коргунчуг: думчуу эзенгиде хере тепкен үгулзалыг кадыг идиниң бажы-ла — аткаар анда рык. Карактарының дамырлары муучугур кызыл. Хаайны-даа, арын-башты-даа кызыл-сарыг маткалар, секке чыылган ыыраалар-ла, тудуп чий берген. Хаш соруулдуг мөңгүн баштыг даңзазын, мөңгүн сонгулуурлуг кызыл чычыы хавыя курлаазың солагай талазында, оттук-бижээн ооргазында астыпкан. Бөргү — киш кежи, тоңуаяк хээлиг көк торгу додарлыг — хураган кежи. Оон соонган ашак апарган ала аъттыг кижи үзекнедир шошкудуп чоруур. Адак сөөлү — шөртөгер шилги аъттыг ооп.

Ол кижи Даваа-биле кожалаичын келгеш-даа, кезек када үүве ыыттаваан. Харын Даваа ыржымны үреп:

— Чорук-ла чогузун, кайнаар сунуп бар чоруур прги, ыңар? — деп эвилең чугаалаңган. Оон соонда амдыгызы мендилээр туржүк, харын Давааны байысаан шинчилиг улай-улай айтырган:

— Мында бай оруктуң, Ширнин дээр ийикпе, аалы кайдал?

— Аалында бар бе?

— Чүгүрүк аъдың соотkан бе?

— Аал дөө ол, Үш-Тей деп черде, көстүп тур. Бо орук-ла эдерти бээр. Дуруяа-Хаай — деп кеш, Даваанын арны кыза берген, бирээзи үзе кирген:

— Аа, Дуруяа-Хаай деп чүнүл? Мен орус кижи аалы айтырдым, билдиң бе, кым дээр ийик ол, Ширнин ийикпе, орусорус... Моожалажыр дээш.

— Ийе, ийе, кожайны Ширнин эвес, Шир-нин дээр ийил ыңар.

— Аъды белең бе?

— Чүгүрүк Сарала база бар-да. Боларның аал-чуртуң кайда, ады-шолазың кайызы дээр ирги?

— Охаай, таныжаалы харын оол, мени — Коңгураа дээр, Каа-Хемде — Салчак кожуунунда мен. А сени?

— Даваа.

— Бо хүрен аъттың, оон дериг-хереселиниң шыыраан аа. Ол бай орустуң хөлечиги ышкаш-тыр сен але?

— Хөлечик-даа болгай-ла, чоп кижи дора көөр силер, ынар?

— Охаай, «ышын күчүлүг, шынар ачылыг». Ынча диди дээш ажыңма ооп. Кулду — кул, хөлечикти — хөлечик, паштанчыны — паштанчы дээр боор чүве. Ында багай чүү деп аа?

Даваа изиглеп берген:

— Үргүлчү мынчаар коңгурткайның чоруур бооруңарга силерни хөделдиринер «Коңгураа» дээни чадап чок эвес бе?

— Отка каггап сиир дег дырышканнава. Аскың тырт. Байынга барып бажың билиндирииптер мея Орта чугаала чарыштырар аъттарны кым барып салып үндүрерил?

Даваа арай оожургап, кижи хоптай бээр ийне кылдыр бодааш, аяар чугаалаан:

— Аъттарны мен салып мен.

— Мунукчузу?

— Чүржүм ооп.

— Охаай, дулмакым, тыва кижи дээрге тыва-ла болгай. орус дээрге орус. Хей черге пелчи бер частывыс көр — дээш, Коңгураа Даваапы улам чазыктырып уламчылаан. —

— Аскы-дылы чок алыгуузуп мал-биле кижи чугаалыг бе, та орустуу, та мээнии эртер. кым билир ону. Өске бир үүведен дугуржуп көрзүвүсее чүл, ооп?

— Мээң-биле чүнү дугуржур силер. Мөөрей та кайынарныы болуру эртен көстү бээр. Ону аъттар шиитпирээр апаар.

— Охаай, чарыш аъттарын башкарар болганында — дээш, Коңгураа кургамзыдыр овуунунуг каттыргылаан. — Сеңээ аргыдыр эвес, чаваа-сарбаа хелүүдеп-даа бергей мен. Кара-Доруг эртип кээр кылдыр аргазын болап көрем дунмакым.

— Ол кайын бүлер деп. Тыныап, төрепчилээр дээрге, өске хайгааракчылар көрүп каар хоржак.

— Охаай, ийе харын, ол дугайты база бодап чордум. Олдаа боду билзин, өске арга бар ийин ооп.

— Кандыг?

— Кожайының чүгүрүк аъды дагалыг бе, дага чок бе?

— Дагалыг-ла.

— Охаай, ындыг болза, аъттарны салып үндүрер черге чедире бергеш, аъттың дүюун асттаан кижи бооп, дараның сонгу талазындан бир шоптуну үжүлгаш, орнуиче чаг ээжек таварты чаа шоптудан книр шаапсынза чүл?

— Өөгүмнүң көк дээрн кызымга дүжер, шыдавас мен.

— Ажырбас. Дидимненнивит. Ынчалзынза аът чоорту аскай бээр. Кара-Дорут аңаа бараан бербейн баар.

— Мээң ажаап-тежээп турао аъдым меңээ харааданчыг, кээртенчиг. Черле хоржак.

— Кээргээш чоор сен. Сээң кожайынның аъды эртип кээрге, ол сенээ мээңни дег шанчажын бербес.

— Силер чүнү? Чаваа-сарбаа бе?—дээш, Даваа кыжырымак хүдүмзүруп каан.

— Ол боду билзин. Бир тээ ындыг болза, чедишкен аът, бир шары берейн. Моожавыс база шыырак улус бис: Соонган келген аъттың болун эртken аътты ээзи алыр: бир-ле болза, мээң Кара-Доруум — сээң кожайынның болур. аны оон Саралазы—мээнии апаар.

— Бергезин аа. Ээ, хоржакла боор ыңар.

— Бодан, бодан ооп—дээш, соонда чортуп чораан ашакче айыткан. — Бажы катkан, демир чүректиг амытан боор, ол сеңээ дузалаар. Сен чүгле мээң-биле баш бурунгаар чөпшээреш. Дендезе ол келир дүне Сараланы мээң чугаалааным дег таарыштыр «далгалап» каар. Артынчаның аарын көр, ол база шупту сээнии — дүлген ужа, төш дээш, арага-дары-даа бар. Кадайың кыс-биле кады найырлаар сен.

(Уланчылыг).

Б. КАРАШПАП.

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Эрткен субботада Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозтуң төвүнде клубка ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга тураскаатkан дыштанылга кежээзи болуп эрткен. Аңаа тус-тус эвилелдешкен республикаларның база Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйында, үлетпүрүнде, культура тургузуушкунунда чедиишкиннер дугайында тодаргай илеткелди эш Мусихин кылган. Ол кежээ клубка чыглып келген ажыл-ишчи колхозчулар, тускай артемниглер ону улуг соңуургал-биле дыңнаапнар.

Оон соонда Ильинка ортумак школаының комсомолчулары болгаш пионерлери ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга тураскаатkан боттарының солун программалыг концертин чыылган чонга бараалгаткан. Омак-хөглүг, уран чүүлге сундулуг өөренкилерниң ырлары, шүлүктери, таңчылары көрүкчүлерни магадаткан. Кежээге чыылган малчын аделер, колхозчулар, тускай артемниглер концертти көргеш, өөрүп четтиргенин сагыш-сеткилдиң хаңзындан илереткеннер.

К. ТАБУРАК.

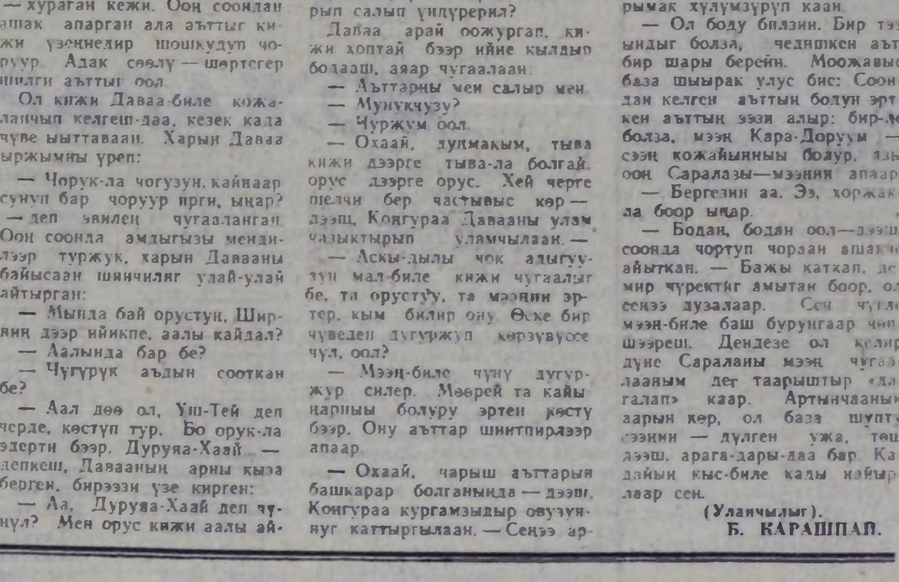

Хаактыг селгүүстээшкин.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотоэтюду.

„Москва конькилери“

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

Найысылалдың Спорт ордузунуң кылаң шөлүнде он ийи күрүүнүң туктарының ыниери челээштелдир чайнап турар. Анда делегейниң фигурлуг конькичилериниң чаңчыл болган «Москва конькилери» дээр маргылдаазы декабрьниң 9-та эгелээн. Ол чиңги маргылдаа эң хөй киржикчилерлиг болган: аңаа Венгрия, ГДР, Италия, Канада, Польша, Румыния, Финляндия, Франция, ГФР, Чехословакия, Япония болгаш ССРЭ—12 чурттан келген фигуристер чыылган.

«Москва конькилери» маргылдаага даштыкы чурттардан келген, перспективтиг аныяк фигуристерниң сезон эгелээрде болур кол маргылдаалар бүүзүнде күжүн шенеп көөрү, шөл ээлерин барык бүгү эң шыырак фигуристерниң төлээтекчилээн турары чаңчыл болгу берген. Бо маргылдааны база ындыг деп болур. Эрткен субботада делегейниң дөрт дакпыр чемпиону, Саппорога болган олимпий оюнларының чемпиону Ирина Родинна биле оон чаа эжи Александр Зайцев, ийи дакпыр олимпий чемпионнары Людмила Белоусова биле Олег Протопопов олар ыяап-ла күүседир программазын кежээ дошка ойнап үнген.

Дошка таңпылаарынга делегейниң үш дакпыр чемпионнары Людмила Пахомова биле Александр Горшковту, Европа болгаш делегей чемпионаттарының киржикчизи Геннадий Карпоносов биле Наталья Линичүкту, ССРЭ-ниң хөй дакпыр чемпиону Сергей Четверухинни, Европаның, делегейниң бирги черн дээш маргылдааларының, Саппорога эрткен олимпиадаңың киржикчизи 13 харлыг Марина Саиаяны көрүкчүлер база көөр.

Чаа-чаа эжишкилер — Наталья Овчинникова биле Андрей Сурайкинни, Людмила Смирнова биле Алексей Улановту көөрүн тускай эртемниглер спорт талазы-биле маңап турар. Ол спортчулар көргүзүлүг күүседиглер кылырынга киржир. Европаның, делегейниң болгаш олимпий оюнналрының чемпиону, Чехословакиядан келген Ондрей Непела база эң баштай ойнап эгелээр деп турар.

Маргылдаалар херээженнериниң чаасkаан конькилээр мергежилдиин көргүзеринден эгелээн. Канаданың фигуризи Кэти Ли Ирвинниң шыырак ойнап турарында маргылдаа чок болган. Ол фигурист үш янзы конькилээрин көргүскен соонда 83,4 санны алган (алган черлериниң түңү—9). Канаданың Калгари хоорайынга болган, делегейниң сөөлгү чемпионадынга ол 9-ку черни алган. Изабелла Новарр (ГФР) ийиги черни алган — 79,3 (24,5), ССРЭ-ниң чемпиону Марина Титова үшкү черни алган—78,7 (29) санныг.

(СЭТА-ның корр).

Үш тиилекчи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Хөл-шыдыраа талазы-биле элээн каш чурттарның Сан-Антонио хоорайда маргылдаазынга Карпов, Петросян болгаш Портяш олар бирги, ийиги болгаш үшкү черлерни үлежип, харыутда үжелээн тиилекчи болганнар. Олардың кайызының-даа алган саннары 10,5 болган.

Эң сөөлгү, он беш дугаар садыгда Карпов биле Мекинггиң (тос дугаар көште) база Петросян биле Саттлэтиң (он бир дугаар көште) ойнаашкынары хайым болгулаан. Ынчаарга Портиш Ларсенни үжен дөрт дугаар көште дүжүп бээринче албадаш, маргылдааның мурнакчыларын ызырты четкен.

Ол ышкаш Керестин Каплан-биле оюну база хайымнашкан. Бистиң ол гроссмейстеривис 9,5 санныг боон, амдыызында дөрткү черде чоруп турар. Ынчаарга тос санныг база бир сонгаарлаткан оюнуг Глигорич Керести чеде берип база болур аргалыг.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

«ССРЭ-ниң тургустунгашыдан бээр 50 чыл болур оюнга алдар кылдыр садыгны эң эки организастары дээш» деп конкурсту Кызыл-садыг декабрь 10-дан 30-га чедир оттиргер.

Конкурстуң негелдези:

1. Магазинниң мурнуу талазының санитарлыг байдалы.
2. Соңгаларда делгелгелерни болгаш садыг залын байырлалдыы-биле пиимээри.
3. Барааларның ассортиментизи, оларны делгээри, садып алыкчыларга көргүзүп турары.
4. Садыгжыларның болгаш кассирлериң даштыкы хевирши-вичизи.
5. Магазинерде садыгжыларның ажылдаар черлериниң болгаш садыг залының санитарлыг байдалы.
6. Чоннуң хандырылгазының культуразының деңгели.

Конкурстуң негелделериниң талазы-биле савал-сүмелерни магазин бүрүзүндө хомудалдар болгаш савал-сүмелер дептерлеринге бижиирин дилеливис.

КЫЗЫЛ-САДЫГНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

МОСКВАДАН

15.30 — Миллионнарның деяничи университеди. «Күш-ажылдың будурукчулуун бедиреринив оруктары». 16.00—Өдүгт телеөөрүгүүт. «Фигурлуг чүүгулаашкың талазы-биле делегей маргылдаазы». «Москваның конькилери». Экеш чүнгулаашкын. 17.50—18.00 — Чапсар. 18.00 — «Үе». Информастыг программа. 18.30 — «Бүзүлбас эвилел». Якут АССР. 19.00—«Арагалаашкынны судтап тур бис». Суд залыгдан репортаж. 20.10 —Делегей панорамазы. 20.35— Алтайның сураглыг тараажыларының чагыын ёзугаар концерт. 21.20— Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

21.30—Телемедиолер. 21.50—«Экрандан хөгжүм дыңнирел тур». Документалдыг фильм. 22.00—Телемедиолер. 22.10 — Чарлалдар, реклама. 22.15 — «Виртилиюс Норейка ырлап тур» Музыкалыг телефильм.

МОСКВАДАН

23.00—«Үе». Информастыг программа. 23.30—Өдүгт телеөөрүгүүт. «Москваның конькилери» деп фигурлуг чүнгулаашкын талазы-биле делегей маргылдаазы. Хостуг программа. Эр улус. 00.45—«Мээң Дагестаным». Документалдыг фильм. 01.35— Делегей конкурузунуң лауреады К. Лисовскийниң концерти. 02.00—03.45—Өдүгт телеөөрүгүүт. УЕФА-ның кубогу дээш футбол талазы-биле делегей маргылдаазы. 1/8 финал. «Кайзерслаутерн» (ГФР) — «Арарат» (Ереван, ССРЭ). ГФР-дең дамчыдылга.

АГААР

Бүгүн республикага булуттаар. Барыын углавышкынныг хаттыг дүргенн секундада 5—7 метр, барыын районнарга 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 17—23 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, чагбас. Хаттыг дүргенн секундада 0—5 метр болур. Агаарның температуразы 18—20 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кинотеатрларга

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Холдарының чылыы» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Отту чагыргыны» (1-ги, 2-ги кезектери) 14.30, 17.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вертикаль» 15.00, «Доозазынга карадап турар» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Довраның ужуралдары» 9.00, 10.50, «Ижор батальон» 12.40, 14.30, 16.30, 18.50, 20.40 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Сойгалаашкын» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАА ЧЫЛ ЧООКШУЛААН

Бичии уруглариың байырлалды хөглүг, солун эрттирери удуг кижилериниң оларга кичээнгейлиг, сагыш човаашкыныында база хамаарыр болгай.

Хүндүлүг ада-иелер, уругларывыларга белектер чагып алырын утпаңар.

Кызыл-садыгның садыг кылдызы декабрь 10-дан эгелеп чаа чылга уругларга белектериниң чагыларын организациялардан хүлээп алыр.

КЫЗЫЛ-САДЫГНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Шетинкин Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда кылдызының 23-54, харыцсаалалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал кылдызының 37-13, культура кылдызының 23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 21-47, үлетпүр кылдызының 22-64, чагаа кылдызының 41-27, информация база совет тургузуу кылдызының 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн бараанза 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыг № 3968.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 01130

Бүтү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үдезавлеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
14
ЧЕТВЕРГ
№ 293 (2061).
Өртээ 2 коп.

Юбилейни алдаржыткан байырлалдар

Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунга СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң «Тыва даг-дүгү түдүг» эргелелинде парткомунуң болгаш Ак-Довурак хоорай Совединиң каттышкан байырлыг хуралы болуп эрткен. Аңаа 600 дыр кижи киришкен, оларның арасында будурулгенің болгаш кодаа ажыл-агыйның мурнакчылары хөй болган.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылының дугайында илеткелди райкомунуң даргазы С. Т. Амырбит кылган. Барыын-Хемчик районунуң түдүгжүлары, даг-ажылдары, малчыннары көвилеп-лиг чылдың социалистиг чарыжынга киришкеш, бичевес күш-ажылчы чедиишкинверлиг болганын илеткелче демдеглээн. Шынаңгыя «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыларга социалистиг хүлээлгелерин ажыр боттандырган. Олар пландан ажыр 2500 тонна сорттуг даг-дүгүн Төрээн чурттка берген.

Байырлыг хуралга Ак-Довурактың ажылчыларының мурнакчы И. Жигжит, «Большевик» колхозтуң слаучылы А. Кара-Сал, «Барыын» совхозтуң хойжузу С. Монгуш, Ак-Довуракта байкы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. Тамдын-оол олар байыр чедирип чүве чугаалаан.

Самагалдай, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар кылдыр партия Тес-Хем райкомунуң болгаш район Совединиң каттышкан байырлыг хуралы болган.

«ССРЭ-ниң тургустунганы— ленинчи национал политиканың тыныжы» деп илеткелди ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы С. М. Байыр-оол кылган.

Районнуң комсомолчулары болган пионерлери юбилейниг чыдда кылган ажыктыг ажылының дугайында байырлыг хуралга раворттаан.

Будурулгенің мурнакчыларынга хүндүлел бижиктерни, тураскаал белектерни байырлыг байдалга тывынскылаан.

ВОРОШИЛОВГРАД ОБЛАСТЫН «КЫЗЫЛ ПАРТИЗАН» ШАХТА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ № 1 УЧАСТОГУНУҢ КАТТЫШКАН БРИГАДАЗЫНЫҢ БРИГАДИРИ ЭШ В. Г. МУРЗЕНКОГА, БРИГАДАНЫҢ ЗВЕНОЧУЛАРЫ ЭШТЕР И. И. ИВАНОВКА, А. И. ВАРЮШКИНГЕ, Л. Н. СКУМСКОЙГА, А. И. ЛОБАЧЕВКА, Ю. Г. БАННОВКА, ОЛ БРИГАДАНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, ПАРТИЯ, ПРОФЭВИЛЕЛ; КОМСОМОЛ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА, БҮГҮ КОЛЛЕКТИВИНГЕ

Эрлим эштер!

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели каттышкан бригаданың коллективинге ажылга шылгараңгай чедиишкиниг болганы дээш изиг байыр чедирип тур. Силерниң бригадацарыңар шахтёрдары Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чыл оюң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштыг калбартваш, участоктуң өске-даа ажыл-ишчилериниң идепкейлиг ачы-дузазы-биле бодунга алган хүлээлгезин дыка ажыр күүседип, бо чылдың 11 айларының дургузунда чуртка бедик шынарлыг 750 муң тонна ажыт хөмүр-даштыг берген-дирлер. Ноябрь-декабрьда 31 ажыл хүнүнүң дургузунда бригада 173180 тонна хөмүр-даштыг каскан, ол дээрге хонукта-ла ортумаа-биле 5586 тонна-дыр, шынаргга бригаданың бир ажылчынының-на күш-ажылының бүдүрүкчүлүү ол уе дургузунда 3148 тонна болган. Чаңгыс черден ол хире хөй хөмүр-даштыг казары болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ол хире бедидеп чурттуң хөмүр-даш үлетүрүнүң практиказынга турган көрбөөн.

Кызымаккай күш-ажылыңарның, даандыргаң керектиг бедик харыысалга-биле көргенниңерниң, бедик бүдүрүкчүлүг техниканы мергежилдиг ажыглаамыңарның, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының организаторлуг политиктиг улуг ажылының түңнелинде ол кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган силер.

Бригаданың коллективи чедип алган түңнүшүнге ооржургайн-даа, бодунга улам чаа, бедик хүлээлгени алгаш, 1973 чылда чаңгыс черден-не бир миллион тонна оттуур түңнүлүг казар дээнин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели сеткил ханыышкын-биле демдеглеп тур.

Адырның ажыглаттынып турар шахталарынга хөмүр-даш базарын улам көвүдедир болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн улгаттырар улуг аргаларның барын силерниң күш-ажылчы коргузугелериңер херечилеп турар-дыр.

Эрлим эштер, силерге, ажылыңарга шоон-даа соңгаар чедиишкиниг болурунарны күзеңнээн, бригаданың болгаш участоктуң коллективтерин чаа бедиткен хүлээлгелерни күүседиринге боттарының күжүн болгаш билинип-даа шуптузуун үндүрер горайыг бүзүреливисти илергейлеп тур бис. Силерниң дуржулгаларың Совет Эвилелиниң бүгү дигээлары калбаа-биле ажыглаар болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хөмүр-даш үлетүрүнүң муриунга салган соругаларын чедиишкиниг күүседиринге бирээ болурувга чигланнинг-даа турбас.

СЭКП Төп Комитеди — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНГЕ ССРЭ-ниң МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНГЕ

Ворошиловград областың «Кызыл партизан» шахта эргелелиниң № 1 участогунуң каттышкан бригадазының коллективи Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизиниң төңгүлүг шиитпирлерин үдуртулга болдуруп, бүгү улустуң байырлалы болур Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылын төлептиг уткуурунга белетенимишкеп, бо чылын ноябрь-декабрьда 31 ажыл хүнүнүң иштинде КМ-87Б деп механизастыг комплекс-биле бедик шынарлыг 173180 тонна хөмүр-даштың чаңгыс дуржулгада казып тыпкан Айыткан хүүсаа иштинде бригаданың кежигүн бүргүзүүнүң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн 3148 тонна-ла болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп тур.

Адырның ажыглаттынып турар шахталарынга хөмүр-даш базарын улам көвүдедир болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн улгаттырар улуг аргаларның барын силерниң күш-ажылчы коргузугелериңер херечилеп турар-дыр.

Эрлим эштер, силерге, ажылыңарга шоон-даа соңгаар чедиишкиниг болурунарны күзеңнээн, бригаданың болгаш участоктуң коллективтерин чаа бедиткен хүлээлгелерни күүседиринге боттарының күжүн болгаш билинип-даа шуптузуун үндүрер горайыг бүзүреливисти илергейлеп тур бис. Силерниң дуржулгаларың Совет Эвилелиниң бүгү дигээлары калбаа-биле ажыглаар болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хөмүр-даш үлетүрүнүң муриунга салган соругаларын чедиишкиниг күүседиринге бирээ болурувга чигланнинг-даа турбас.

СЭКП Төп Комитеди — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели

Делгелгеже, эштер!

Тыванның удус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин Кызыл хоорайда Политиктиг чырыдыышкын бажыңында ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга холбаштыр бо чылдың декабрь 16 болгаш 17 хүннеринде ажыдар.

Делгелге эртемнинин 10-дан кежээкиниң 16 шакка чедир ажылдаар.

Делгелгеже шупту кижилерни чалап тур.

КОМИССИЯ.

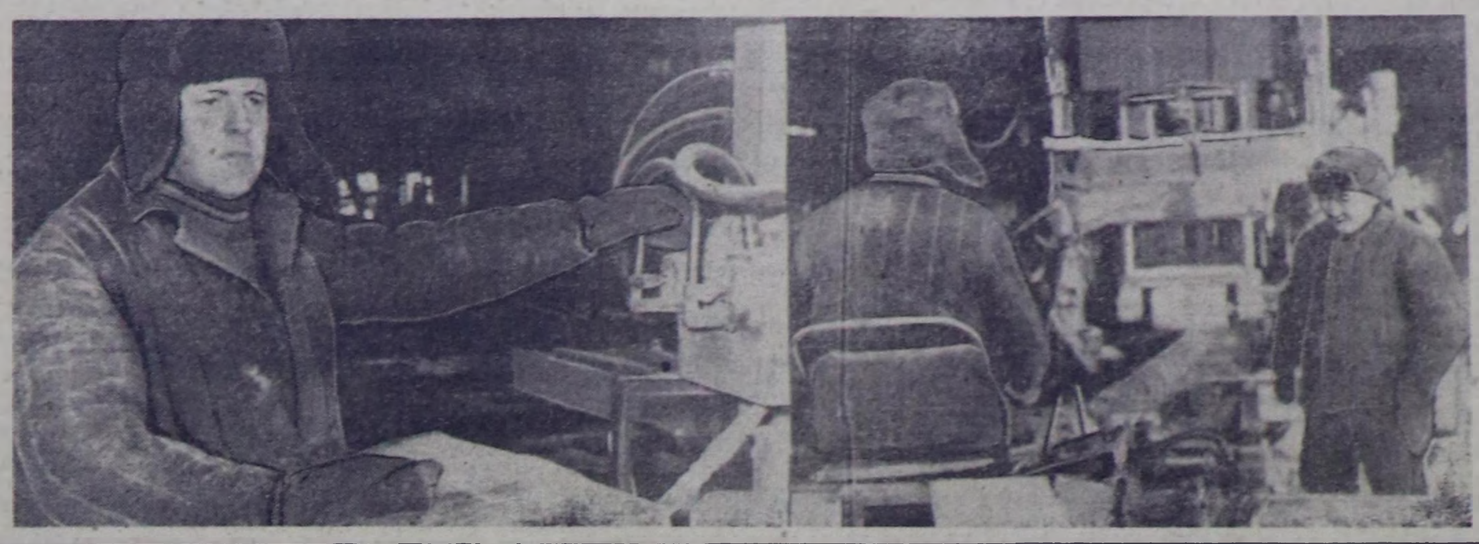

ТЕХНИКАНЫ ЭКИ БЕЛЕТКЕП АЛЫЫЛЫ!

БИИ-ХЕМ РАЙОННУҢ МЕХАНИЗАТОРЛАРЫНЫҢ ТЫВА АССР-НИҢ БҮГҮ МЕХАНИЗАТОРЛАРЫНГА

КЫЙГЫРЫЫ

Бии-Хем районнуң механизаторлары бистер социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрер болгаш чаа кылыр түүлерин төлевилээр дээш, алдарлыг байырлалдыг. — ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде чыылдывыс. 1972 чылды чедиишкиниг доозуп тур бис деп дорту-биле чугаалап кавышкадыр. Районга пииилги-биле гектар черден 20,8 центнер, а «Кызыл тараачын» колхоз —27 центнер тараанны эккээп алган. Планнаттынганындан үш катап хой тараа Төрээн чурттуң шыгжамырында урдунган. Пииилгиниң мал ажылынга быжыг чем базазы тургустунган.

Ол чедиишкиннер — колхозтарның, совхозтарның болгаш «Сельхозтехниканың» район салбырының механизаторларының карак кызыл күш-ажылының түңнели. «Кызыл тараачын» колхозта С. Ф. Чекулаевтиң, «Оөк» совхозта И. О. Потапенконуң, «Саян» совхозта Н. Р. Көк-оолдуң, «Хадын» колхозта А. Ф. Черниннің үдуртқан трактор бригадалары техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, часкы тарылганы чогуур хуусаазында бедик пгынарамг кылдыр эрттиргеш, тараанның чайгы ажаалдазын экижиткеш, бүгү кодаа ажыл-агыйның культураларының чаагай дүжүдүн чедип алганнар.

1973 чылда тараанны болгаш кодаа ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедирер дээш чурттуң чер ажылдыктарының Бүгү-эвилел социалистиг чарышынга кубаңчыларының эгелээнинин-биле киргишаан база техниканы септеп алыр чорутуун бедик дүжүт дээш демиселге чугула ужур-дузалыны барымдаалаан, хүлээнирзис болаа:

— хову болгаш ажаал алышкын ажылдары электронинге чедир тракторларның белеш туварын 96 хуу, тараа ажаал алыр комбайннарның белеенин — 97 хуу, кодаа ажыл-агый машиналарының —98—99 хуу чедирер;

— сиген ажаал алыр техниканы май 25-ке, тараа ажаал алыр комбайнарны — август 1-ге чедир белеткеп алыр;

— машиналарны ажыглаарының хуусаазын үзадырының демчегларын алыр болгаш оларның ажыглал-кадагаламын экижидип тургаш, тракторларны база тараа комбайнарын эдээн дээш үндүр бижинир чорукту ийи хуу, сеялкаларны, апдазынарны болгаш культиваторларны үндүр бижиирин. — бир хуу кылыр:

— трактор бригадазы бүрүзүнге техниктиг ажаалда кылыр звенону тургузар, колхозтарның болгаш совхозтарның бүгү кодаа ажыл-агый техниказын тускай шөлдерге ажый кыры дутагдыг организавага шыгжаан кадагалаар;

— дээди мергежилдиг трактористерниң санын 1973 чылга чедир 70 хуу чедирер. Бо кыжын I болгаш II класстың механизаторларды кыдыр 40-дең эвээш эвес кижини белеткээр. Механизация школаларынга болгаш колхозтарда, совхозтарда, «Сельхозтехника» салбырынга курсарга, ортумак база сес чыл школаларынга 300 ооңгар, кыстарны механизатор-тренировщиктерни соортуп үндүрер. «Саян» совхозна база «Хадын» колхозта техника кадагаларының үлеглиг кажааларын дериир.

Маады чем-биле бүрүн хандырарын эң-не чугула соругаларның бирээзи кылдыр саналып турар бис. Ол соругаларны күжүмдүр чүве болду. Оңу хамчеглиг ажыл деп сананып болбайын аан. Чүге дээрге ийи кадарлы хамчежин кадарын бирээзи бооң азы чеди хонгаш хандыжып турар-дыр. Ынчалза-даа алыс утказы-биле алыргга, чугула айтырыгны шиитпирээн ол эвээс чыгжыкпыл. Елүүг хамчеглиг ажылдың үезинде кадарчы бүрүзү ог-бүдези-биле суурда бажың-балгадынга чурттаар, хостуг үезинде суурга хой-ниитиниң амыдыралынга киргикир, культураут өзу-биле дыштанар, кино-концерт көөр, лекция беседа дыңнаар, школада уругларының өөредилгезин хайгаарап көөр болгаш. Оңу хамчеглиг чедип келирге, одарда малынче чоруттар, а хамчеглиг хамчежинден халашкан ажы база-да суурда ораи-бажыдынга дээп келир болгаш культурлуг, кижизиг өзу-биле дыштанар аваар. Чогум-ла бо дугайы СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң шиитпирлериниң тодаргай айтыгнаан.

„Сут-Хөлдүң" хамчегиниг кадатче шилчээн хойжуларының ажылдап чурттаң турарын карактиле көөрү биске күзенчиг болган. Совхозтуң кол зоотехниги Сарыглар Намзырай бистиң эдерткеш чорутту.

«Газик» хая-даштыг оруктиле оглеңдедип чораашбыстиң бир-ле кыштатка чедирип келдик. Ол Кызыл-Тайганың хойжу бригадазы чүве-дир. Оңу бригадира Ондар Дажының кыштаа.

— Хамчежип ажылдаарыңар кайы кире ажыктыг чүве-дир? — деп, бригадирден айтырывыс.

Ондар Дажы араң-даа тула берген шинчилиг, кежек ыыт чок олура, хүлүмзуруп аарак мынча дээр:

— Хамчеглиг ажылче шилчээн эвес мен, даргалар.

— Силерниң хамчеглиг ажыдыңар шилчээн дээш, бо эш Сарыглар бистиң «бөөр эккедиң чоң?

— Болар хамчеглиг ажылче шилчээнин шын чүве —деп, кол зоотехник чазамыктады. —Мен моон өске кадарчымның дугайны чугааладым. Аңаа ам чедип шыдавас бис.

Хойжу Ондар Дажы кол зоотехникке улажы берди:

— Хамчеглиг ажылче шилчидип көрүнер деп хой удаа дилеп келдим. Бо даргалар чылзып-да турар . улус-тур. Хой чаш ажыл-төлдүт кижиге мал-биле кады ажуп, чер аглеп чурттаары аттыг-ла берге түве-дир. Чеди уругларлыг бис. Оларның 4-ү өөренип турар. Суурга чурттап турган болза, уругларның өөредилгезин-даа хайгаарап турган эртик. Мынчаар хамчеглиг ажылче шилчээн чаңгыс-даа малчынга ужуражып шыдавайн, Сут-Аксы суурга дедир оң келген бис.

— Хамчеглиг ажылче шилчээн шын чүве —деп, кол зоотехник чазамыктады. —Мен моон өске кадарчымның дугайны чугааладым. Аңаа ам чедип шыдавас бис.

Хойжу Ондар Дажы кол зоотехникке улажы берди:

— Хамчеглиг ажылче шилчидип көрүнер деп хой удаа дилеп келдим. Бо даргалар чылзып-да турар . улус-тур. Хой чаш ажыл-төлдүт кижиге мал-биле кады ажуп, чер аглеп чурттаары аттыг-ла берге түве-дир. Чеди уругларлыг бис. Оларның 4-ү өөренип турар. Суурга чурттап турган болза, уругларның өөредилгезин-даа хайгаарап турган эртик. Мынчаар хамчеглиг ажылче чоокка мал кадарары түрениг-дир.

Бис ол чораан,

КОМБИКОРМ—МАЛГА ҮНЕЛИГ ЧЕМ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Комбикорм үлетпүрүнүң ажылын эжиидер талазыбиле хемчегпер дугайында» доктаалды чөвөнта чаа үүлээп алган. Ниитиниң малының баш санын өстүреринче болгаш продуктулуг чоруун бедидерипче угланган ол чугула документ болур. Бо талазы-биле бистиң республикада амгы байдалды база моон соңгаар комбикорм будүрүлгезипп эжиидер намдыг хемчегперни боттандырып чорударын чугаалап бээрин Тыва АССР-ниң Тараа продуктулар белеткээр будүрүлге эргелелиниң ноя инженери Чечек-оол Иванович Доспандан бистиң корреспондентивис диляэн.

— Бистиң эргелелдиң ажылышчылары, ылангыя комбикорм цегинии кижилери партия болгаш чазактың доктаалын улуг көдүрлүүшкүн-биле танышкаш, ында айыткан хемчегперни күүсөлер дээш чамдык ажылларны чорудуп эгелээн—деп, кол инженер эгезинде айыткан.

Сөөлгү үеде комбикормну мал ажылынга калбаа-биле ажыглап турар апарган. Бойдустүн боду бүткен сигеп, саван ышкаш чемнерде малдың дүргеп өзеринге, продуктулуун бедидерипге идиг бээр бүдүмелдер эвээш. Кадык-шыырак, эътки-сүткүр болурунга ажыктыг углеводтарны, белоктарны, витаминнерни, антибиотиктерни мал колдуунда комбикормдан немей ап турар.

Комбикорм эртемге үндезилеп тургустунган рецептилер ёзугаар кылдынар. Оон-биле малдың кайы-хамаан чокка чемгерерге ажыы бичe. Комбикорм бүрүзү малдың эътки-рни, сүткүрүн бедидерипге, өзүлдезин дүргедедиргеге тускай ангы рецептилер-биле будүртүнер, оны шын болгаш чөп ажыглаарга малдың продуктулуу. өзүлдези 10—20 хуу үлгадыр.

Бистиң эргелелдиң сайгарылга базазы колдуунда инектерниң сүтүгүрүн, хаманнарның эътки-рни бедидер, өзүлдезин дүргедедир комбикормну будүртүп турар. Республикада мал ажылы хөгжөөн тудум, комбикорига хереглел база осксп. 1970 чылда 22 муң тонна, 1971 чылда 25 муңну, бо чылдың 11 айлерипда 29 муң тонна комбикормну колхозтарга болгаш совхозтарга берген бис.

Совет улустуң улуг байырлады — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн телептиг уткуур дээш сайгарылга базазының комбикорм цегинии ажылдакчылары кызымак ажылдаап, чыл планын хуусаа бетинде декабрь 1-де күүсеткеп. Олар чыл төнчүзүнге чедир онаалгадан ажыр муң тонна комбикормну будүрер сорулганы салгаш, оны боттандырып киргипкеннер. Комбикорм будүрерин көвүдедирибе кады, оон шынарын эжиидерипче улуг кичээнгейни салып турар. Амгы үеде комбикормнуң шынары элээп эжиээн. Ынчалза-даа ажылда бергелер бар. Кызылдың эът комбинадындан ап турарывыс сөөк далганының шынары багай, будүп болгулаар. Балгазының ыяш ажыл-агый черинии белеткеп берип турары бүрү далганы чогуур санныг комбикорм кылырынга чедишпес болуп турар. (Ыяш бүрүзүнде каротин дээн будүмел малдың продуктулуун бедидерипге дыка ажыктыг). Ынчангаш республиканың өске-даа ыяш ажыл-агый черлери бүрү далганын комбикорм кылырынга белеткеп бээр хемчегперни алыры чугула.

Республиканың колхозтар болгаш совхозтарында комбикормну улуг өртеп-биле садып алгаш, оны каминг ажаап-шыгжарыпче кичээнгей салбас чоруктар бар. Комбикормну кижиң фермаларның чадагай кажаалар иштинде хар кырында, чайын шык черде төп каан болгу-лаар. Комбикормнуң составында химиктиг элементилер хөй болганда өл-шыкка, чылытка дүргеп үрелир. Ынчангаш ажып-дүүп, мал чивес кылдыр чыдый бээр.

Комбикормнуң өртээ малдың продукциязының бот-үнезинге дорт хамаарлыр. Ынчангаш ферма санынга комбикорм шыгжаар аннаарларны механизастап тургузар үе келген. Чыл келген тудум комбикорм будүрүлгези көвүдээр болгай. Оңгу беш чылдың эгезинде республиканың мал ажылынга чылда 40 муң тонна комбикормну бээр арга биске бар апаар. Кызылда далган дээр-бези-биле кады дүп-хүнде 130 тонна комбикорм кылыр завод тудуу чорун турар. 1975 чылга чедир республиканың колхозтары болгаш совхозтары ол заводтуң ажылынга херек сула, арбай, чочак-тараа, чингетараа дээн ышкаш-тарва аймаан, эът комбинады сөөк далганын, ыяш ажыл-агый черлери бүрү далганын хойну будүрген турар ужурлуг.

Заводту «Тыва көдээ тудуг» трест тудуп турар. Амдыгында тудугнуң темпизи оожум. Трестиң удуртукчулары республиканың кол экономиказы—мал ажылын хөгжүдеринге чугула тудуг—комбикорм заводун 1974 чылда ажыглалга киирер дээш бүгү хемчегперни алыры негеттиниң турар-деп, эш Доспан түнелиинде чугаалаан.

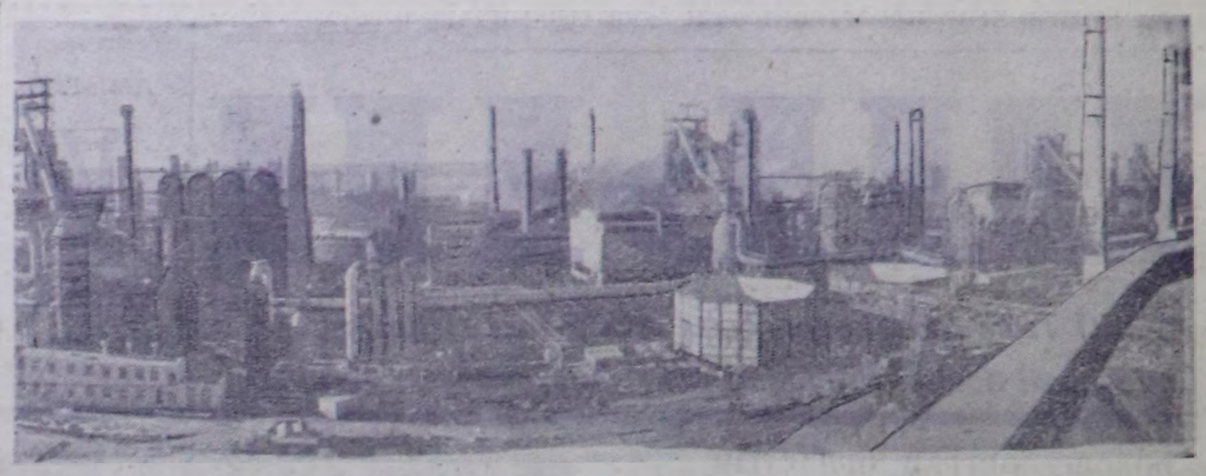

Совет Эвилелиинде эң улуг домна-суугунуң тудуу доостүр дең турар. Ол болза Новолипецкиниң металлургия заводунуң беш дугаар домназы-дыр.

Ол суугунуң ишкири—3.200 кубометр, будүрүкчүлүү — чылда-ла ийи миллион тонна ажыг шой боор. Ол улуг тудугнуң дыка хөй кезектерин болгаш агрегаттарын кара металлургияда эң болбаазын, чаа дериг-херекседдер-биле эптеп кылган. Амгы үениң савалга машиналары болгаш автоматтыг херекседдериниң дузазы-биле металлургтар эң эки шынарлыг демирни эвилдирип, кылыр аргалыг болур.

Бистиң чүрттүн эң чугула тудугларында мшкаш, ында база-ла дыка хөй националдарның кижилери ажылдап турар. Бүгү улустуң улуг байырлалының будүүзүнде — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылы чоокшулап келген үеде тудугжуларның хөй кижилиг коллективи онза улуг кодур-лүүшкүн-биле ажылдап турар: бо чылын ол суугуну эдиптир ажылдадырынга дужаваан турар ужурлуг.

ЧУРУКТА: Новолипецкиниң металлургия заводу. Солагай талада бешки домна-суугу.

В. САДЧИКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга

ЭЭЛЧЕГЛИГ КАДАТ, ОНУ БОТТАНДЫРЫП ТУРАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арныда).

Аныяктарны мал ажылынче хаара тударынга хамаарыштыр «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи Ооржак Доржу солуп бодаларга чугаалап турар:

— Аныяктарны мал ажылынга хаара тудары-биле үлетерлиг бригадаларны тургузаар болза, чогуур деп бодаар мен. Ынчыг бригаданы суурдан ырак эвес черге тургузар. Оон удуртукчузунга эң-не хоочун хойжуну томуйлаар. Ол хоочун хойжу аныяктарны хой кадарарынга, оны ажаап-төжөрүнүң мергежилиге өөредир апаар. А кадарчы аныяктарны бүрүн эдлчеглиг ажылче шилчиткеш, суурга бажыңбалгат-биле хандырар херек. Ынчаар болза, аныяктар мал ажылынче туралыы-биле баары чугаа чок.

Хоочун хойжунуң бо савалы черле чөптүт. Ажыл-агыйларның удуртукчулары аныяктарның тускай бригадаларын тургузарын өөренип көрзе чогуур.

КАНДЫГ ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРҮП БОЛУРУЛ?

БИР КОДАН малды кадарып турар ийи өгбулениң бирээзи суурда чурттап, а өскези мал-биле кады одарда турар чорук — малчынналрны эдлчеглиг ажылдаарынче, суурга доктаамал чурттаарынче шилчидер чугула айтырыгны шиитпирлээри ол эвес-тир. Чартык эдлчеглиг ажылды амдыгында ажыглап болуруп пеген турар чамдык фактор бар. Бирээде, үстүнде адаттынган ажыл-агыйларның девискээри хая-даштыг, кадыр даглаар болганда, коданга хойнуң бөш санын көвүдедирип берге. Ийнде, кыштагларда бар кажаа-хораага эвээш санныг мал кирер. Үштс, суурда чуртталга бажыңнары чедишпес. Бо боттуг чылдагаанналрны азыр болза, чарттык эдлчегни ажыглап турары чөптүг. Эдлчеглге көдүлээ шилчивээнинге бодаарга, чартык эдлчег бурунгаар базымны кылганы-дыр. Мурнунда коданнар мал санынга-ла ийи өгбүле одарга ажыктыг чорун турган болгай. Ам эдлчеглиг ажыыче киргеп малчынналрның кезии суурда чурттай берген.

Бо арга амдыгында бодуп бадыткан турар-дза болза, дараазында чылдарда ол-ла хевээр чартык эдлчегге малчынналры иттыгып болбас. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының кол сорулгазы чүл дээрге, малчынналры чартык эдлчегден бүрүн эдлчеглге шилчидерин чедип алыры болур. Оны чедип алырының кол негеддези суурларга чуртталга бажыңнарын тударын калбартыры, коданнарда кажааларны хөй баш мал кирер кылдыр алгыдары. Коданнарда эрги кажааларны алгыдып, чаа кажаалары немей тудуп тургаш, үш коданы хойну ийи коданынга кылдыр улгаттыр кадар, ынчангаш бир коданга кадарчы санын үш кижи кылдыр тургузар херек. Ынчан бүрүү-биле эдлчеглиг кадатты чорудары кончуг таарымчалыг апаар. Ийи кадарчы коданга артып калгаш, малын кадарып турда, үшкүзү аалынга дыштанын турар. Оны чедип алырының кара чаңгыс аргазы — коданнарны улгаттыр каттыштырары. Оны ажыл-агый бүрүзүнге-ле боттандырып болур.

Малчынналр чурттаар бажың-балгат, мал кажаалары тударынга совхозтарга акшаландырылгапы көвүдедирининң айтырыгларын республиканың Кедээ ажыл-агый министерствозу, Сан министерствозу болгаш Совхозтарның будүрүлге каттыжышкынны өөренип көөрү чугула. Тудуг кылырынга үндүрүп берип турар акша-хөреңги совхозтарның мал ажылынның тудугларын кылырынга амдыгында дыка четпес болуп турар.

Бо чугула айтырыгның онза кичээнгей салза, чогуур база бир талазы болза, эдлчеглиг ажылдың ажык-дузазының дугайында тайылбыр ажылын партия организациялары малчыннар ортузунга калбартып чорудары болур. Суурга-чурттаарынга, малды эдлчеглиг кадарарынган оспаксыраар ийи-чаңгыс кижилер малчынналрның аразында ам-даа бар. Оларны шилчивээнинге бодаарга, чартык эдлчег бурунгаар базымны кылганы-дыр. Мурнунда коданнарда мал санынга-ла ийи өгбүле одарга ажыктыг чорун турган болгай. Ам эдлчеглиг ажыыче киргеп малчынналрның кезии суурда чурттай берген.

Бо арга амдыгында бодуп бадыткан турар-дза болза, дараазында чылдарда ол-ла хевээр чартык эдлчегге малчынналры иттыгып болбас. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының кол сорулгазы чүл дээрге, малчынналры чартык эдлчегден бүрүн эдлчеглге шилчидерин чедип алыры болур. Оны чедип алырының кол негеддези суурларга чуртталга бажыңнарын тударын калбартыры, коданнарда кажааларны хөй баш мал кирер кылдыр алгыдары. Коданнарда эрги кажааларны алгыдып, чаа кажаалары немей тудуп тургаш, үш коданы хойну ийи коданынга кылдыр улгаттыр кадар, ынчангаш бир коданга кадарчы санын үш кижи кылдыр тургузар херек. Ынчан бүрүү-биле эдлчеглиг кадатты чорудары кончуг таарымчалыг апаар. Ийи кадарчы коданга артып калгаш, малын кадарып турда, үшкүзү аалынга дыштанын турар. Оны чедип алырының кара чаңгыс аргазы — коданнарны улгаттыр каттыштырары. Оны ажыл-агый бүрүзүнге-ле боттандырып болур.

Малчынналр чурттаар бажың-балгат, мал кажаалары тударынга совхозтарга акшаландырылгапы көвүдедирининң айтырыгларын республиканың Кедээ ажыл-агый министерствозу, Сан министерствозу болгаш Совхозтарның будүрүлге каттыжышкынны өөренип көөрү чугула. Тудуг кылырынга үндүрүп берип турар акша-хөреңги совхозтарның мал ажылынның тудугларын кылырынга амдыгында дыка четпес болуп турар.

Бо чугула айтырыгның онза кичээнгей салза, чогуур база бир талазы болза, эдлчеглиг ажылдың ажык-дузазының дугайында тайылбыр ажылын партия организациялары малчынналр ортузунга калбартып чорудары болур. Суурга-чурттаарынга, малды эдлчеглиг кадарарынган оспаксыраар ийи-чаңгыс кижилер малчынналрның аразында ам-даа бар. Оларны шилчивээнинге бодаарга, чартык эдлчег бурунгаар базымны кылганы-дыр. Мурнунда коданнарда мал санынга-ла ийи өгбүле одарга ажыктыг чорун турган болгай. Ам эдлчеглиг ажыыче киргеп малчынналрның кезии суурда чурттай берген.

Бо арга амдыгында бодуп бадыткан турар-дза болза, дараазында чылдарда ол-ла хевээр чартык эдлчегге малчынналры иттыгып болбас. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының кол сорулгазы чүл дээрге, малчынналры чартык эдлчегден бүрүн эдлчеглге шилчидерин чедип алыры болур. Оны чедип алырының кол негеддези суурларга чуртталга бажыңнарын тударын калбартыры, коданнарда кажааларны хөй баш мал кирер кылдыр алгыдары. Коданнарда эрги кажааларны алгыдып, чаа кажаалары немей тудуп тургаш, үш коданы хойну ийи коданынга кылдыр улгаттыр кадар, ынчангаш бир коданга кадарчы санын үш кижи кылдыр тургузар херек. Ынчан бүрүү-биле эдлчеглиг кадатты чорудары кончуг таарымчалыг апаар. Ийи кадарчы коданга артып калгаш, малын кадарып турда, үшкүзү аалынга дыштанын турар. Оны чедип алырының кара чаңгыс аргазы — коданнарны улгаттыр каттыштырары. Оны ажыл-агый бүрүзүнге-ле боттандырып болур.

Малчынналр чурттаар бажың-балгат, мал кажаалары тударынга совхозтарга акшаландырылгапы көвүдедирининң айтырыгларын республиканың

Каттышкан рейдиниң киржикчилери:

Х. КУВИСКААЛ, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, «Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы; О. ДОРЖУ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу; О. СИРИН, районуң корреспондентизи; К. АРАКЧАА, «Шынның» тускай корр.

«Куу болгаш нурукпан черлерни шиңгээдип алганы дээш» ат медальдың эзилекчизи Сүктүр Даваа-Сак Эрзинде «Коммунизмче врук» колхозтуң хөөчун механизаторларының бирээзи. Амгы үеде ол техника септелгезинде идепкейлиг кирипп турар.

К. ЧООДУНУН фотозу.

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНДЕ

СЭКП Кызыл хоорюмунуң чүраалдаар залыпга республика найысылалы — Кызылдың херээжен ажыл-ишчилериниң чүралы болуп, ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл юбилейинге тураскаткан социалистиг чарышты кандыг чорун келгенин чугаалажып, түнелди үндүрүп, сорулгаларны айтып, тиилекчилерни аңаа демдеглээн.

Кызыл хоорайның херээженнери төөгүлүг байырлалга алдар болдурган социалистиг чарышка идепкейлиг кирипшкеннер. Эрткен 11 айларда хоорайның үлетүүр будүрүлгелери продукция будүрүп үндүрериниң болгаш сайгарының планнарын ажыр күүседирипге херээженнериниң күш-ажылчы үлүг-хуузу кирген.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерп будүрүлге коллективтеринге чугула айтырыг болуп берген. Он бир айларның дургузунда Кызылдың туйбу заводунуң, эът комбинадының, алгы заводунуң, автосептелге заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерип чедип алган. Улуг-Хемниң ыяш үлетүүр ажыл-агыйы, Кызылдың сайгарылга базазы продукция сайгарарының планын ноябрь айда-ла күүседнимеп. Колдуунда херээженнер ажыдаан турар Кызылдың даараныпга комбинадында, хууда чагыглар-биле хөө даараар фабрикада күш-ажылдың сагыпга-чуруму быжыкпан. Ылаңгыя даараныпга комбинадында 274 даранныкчы, быжыкчы бар. Олардан 126 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, 42 кижи бедик мергежилдиг шевер даараныкчылар. Бо комбинатта коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Любовь Верещагина будүрүлге планын ай санында 115—120 хуу чедир күүседип турар. Ол бодуцехтиң арыг-шеверин хынап, өске-даа хөй-ниитп организацияларының даалгаларын эки күүседип келген. Даараныкчы Валентина Белепкова болгаш өске-даа шеверлер күш-ажылга үлетер-чижээн көргүзүп турар.

Даараныпга комбинадында херээженнер чөвүлели хоорайда дээре ажылдыгларның бирээзи. Мында будүрүлге, культура-амыдыралдың, амыдырал хандырылгазының, уруглар-биле ажыл чорударының секциялары доктаамал ажылдап турар. Херээженнер чөвүлелиниң эгелээшкини-биле арыг-шеверин болгаш продукциянын шынарын бедидерипиң рейдилерни ай санында ийи удаа чорудуп, оон чогуур түнелдерин үндүрүп келгеп. Комбинатта эге билигнин политшколазында хөй кижи билинн бедидип, бот-тывынгыр уран чүүл болгумунде идепкейлиг киржип турар.

Оон аңгыда типография коллективинде херээженнер чөвүлелиниң ажылы база эки. Мергежил талазы-биле билиг бедидериниң болгумнеринде хөй кижини хаара тутнан. Олар боттарының ажылдаң турар будүрүлгезиниң культуразын бедидерипиң болгаш чогаадыкчы, чаартыкчы сөвилдарны киирер хемчегперге идепкейлиг киржип, оны будүрүлгеге ажыглаарын боттандырып турарлар.

Республика эмнелгелиинде херээженнер чөвүлелиниң солун үткалыг ажыл-ижиниң дугайын бо хуралга плеткел кылган хоорайның херээженнер чөвүлелиниң даргазы Х. А. Кротская онзалап демдегледи. Ортумак болгаш дээди эртемниг медпирна ажылдакчылары ажылчы чонга совет медпиннаның чедишкиннерин таныштырып, кадыкшылга темаларында 614 лекцияны, хөй санныг беседаларны кылганнар. Медпина билигперин пропагандалаарының айларын эрттирилээн. Тематиктиг көжөөдерни организастап эрттирериниң идепкейлиг киржикчилери бээза эмчилер. Оларның башталгазы-биле «Ада-чурттуң ажылыбиле алдаржыдаал», «Медицина ажылдакчызының хүнү» деп темаларга болгаш хоочунар-биле ужуралдылга кежөөлери хөй кижи киржикчилиг, утка-шынарлыг болуп эрткен.

Эмнелгениң салбырларының арасында эки ажылдыг салбыр, эки ажылдыг кадыкшылга пунктузу, үлегерлиг палата дээп социалистиг чарыш түнелдиг болуп, эмнелгелерге арыг-шеверин, сагылга-чурумну бынгыларынга дузалыг болуп келген. Ыяшт чарышка 600 ажыг кижи киржип турар.

Хураака «Тере-Хөл» колхозтуң, «Көк-Тей» совхозтуң болгаш Кызыл-садыгның, Күүвө банкызының, агрохимия лабораториязының, столоваялар, рестораннар трезинин, пассажирлер АТБ-зинин херээженнер чөвүлелдери Совет Эвилелиниң 50 чыл юбилейинге тураскаткан чарышка киржикеп, чарыштың негелделеринге дүүштүр эки көргүзүглерни чедип алганын демдеглээн.

Тоогулуг юбилейге алдар болдурган чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган херээженнер чөвүлелдерпиге шаңналдарны тывыскан.

О. ОХЕМЧИК.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ УЕ

Сүрүң — кышка үлегерлиг белеткеттеннериниң бирээзи. Ол чүлө кургаг өдекти безин 10 тонпапы кыштаанда болүп алган. Оон Үстүү-Бүлүү деп черде кыштаанда сигени-даа, силозу-даа бүгү инектериниң кыштыг өттүүр чиниринге четчиф. Инектериниң денгели база эки, чай дүргүзүүнүң инек бүрүзү-ле хонукта 650-ден 800 грамм чедир денгинии немеп турган. Сайлыг-Хөлдө хойжу Бараан Луву, Таңмалыкта инек кадарчызы Кол Нагаазы олар инитиниң малын кыштан менди ажырар дээш база шудургу аймылдап турарлар.

Мал чемин чөп ажыглаары болгаш оон чарыгдалын хынаары — кыштаглаашкында вол үүл. Ынчыг турбуже анаа хамаарышкан хажыдыышкыннар «Тоора-Хем» совхозка бо-ла илереп келген турар. Оон чижээн Аван-Хаакка турган 200 ажыг центнер ситенниң «эстя» бергенинден көрүп болур. Чылгы кадарчылары Кол Тогаамай биле Кол Седенбаа ийиниң күүсединмеп. Колдуунда херээженнер ажыдаан турар Кызылдың даараныпга комбинадында, хууда чагыглар-биле хөө даараар фабрикада күш-ажылдың сагыпга-чуруму быжыкпан. Ылаңгыя даараныпга комбинадында 274 даранныкчы, быжыкчы бар. Олардан 126 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, 42 кижи бедик мергежилдиг шевер даараныкчылар. Бо комбинатта коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Любовь Верещагина будүрүлге планын ай санында 115—120 хуу чедир күүседип турар. Ол бодуцехтиң арыг-шеверин хынап, өске-даа хөй-ниитп организацияларының даалгаларын эки күүседип келген. Даараныкчы Валентина Белепкова болгаш өске-даа шеверлер күш-ажылга үлетер-чижээн көргүзүп турар.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерп будүрүлге коллективтеринге чугула айтырыг болуп берген. Он бир айларның дургузунда Кызылдың туйбу заводунуң, эът комбинадының, алгы заводунуң, автосептелге заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерип чедип алган. Улуг-Хемниң ыяш үлетүүр ажыл-агыйы, Кызылдың сайгарылга базазы продукция сайгарарының планын ноябрь айда-ла күүсединмеп. Колдуунда херээженнер ажыдаан турар Кызылдың даараныпга комбинадында, хууда чагыглар-биле хөө даараар фабрикада күш-ажылдың сагыпга-чуруму быжыкпан. Ылаңгыя даараныпга комбинадында 274 даранныкчы, быжыкчы бар. Олардан 126 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, 42 кижи бедик мергежилдиг шевер даараныкчылар. Бо комбинатта коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Любовь Верещагина будүрүлге планын ай санында 115—120 хуу чедир күүседип турар. Ол бодуцехтиң арыг-шеверин хынап, өске-даа хөй-ниитп организацияларының даалгаларын эки күүседип келген. Даараныкчы Валентина Белепкова болгаш өске-даа шеверлер күш-ажылга үлетер-чижээн көргүзүп турар.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерп будүрүлге коллективтеринге чугула айтырыг болуп берген. Он бир айларның дургузунда Кызылдың туйбу заводунуң, эът комбинадының, алгы заводунуң, автосептелге заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерип чедип алган. Улуг-Хемниң ыяш үлетүүр ажыл-агыйы, Кызылдың сайгарылга базазы продукция сайгарарының планын ноябрь айда-ла

Тожуу районуң «Тоора-Хем» совхоз бо чылын 2570 баш бода малды, а 7273 баш шээр малды кыштагладып турар. Совхозтуң дирекциязы, ында партия болгаш хөй-ниитп организациялары кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле хемчегперни шагда-ла ап эгелээн. Мал чемин коданнарга чедирерипге, кажаалар чылгыларынга элээп кап шефтер организастаттынган.

Кыштаглаашкыныың харыысалгалыг үезинде малчынналрның амыдырал-чуртталгазын эжиидерипче, оларның ажыл-ижиниң будүрүкчүлүг болурунче база кичээнгей салдынып турар. Хойлуг-Мээстө өшкү кадарчызы Кол Чанчылайның, Толбуулда хойжу Кол Бүрбүлейнин, Кок-Чар фермазының малчынналрының болгаш өске-даа малчынналрның бажың-балгазының-даа, кажаа-хораазының-даа шынарлыг септелгези — оон түнелди.

Тожуунуң мурнакчы малчынналрының бирээзи Кол Ойсүрүң — кышка үлегерлиг белеткеттеннериниң бирээзи. Ол чүлө кургаг өдекти безин 10 тонпапы кыштаанда болүп алган. Оон Үстүү-Бүлүү деп черде кыштаанда сигени-даа, силозу-даа бүгү инектериниң кыштыг өттүүр чиниринге четчиф. Инектериниң денгели база эки, чай дүргүзүүнүң инек бүрүзү-ле хонукта 650-ден 800 грамм чедир денгинии немеп турган. Сайлыг-Хөлдө хойжу Бараан Луву, Таңмалыкта инек кадарчызы Кол Нагаазы олар инитиниң малын кыштан менди ажырар дээш база шудургу аймылдап турарлар.

Мал чемин чөп ажыглаары болгаш оон чарыгдалын хынаары — кыштаглаашкында вол үүл. Ынчыг турбуже анаа хамаарышкан хажыдыышкыннар «Тоора-Хем» совхозка бо-ла илереп келген турар. Оон чижээн Аван-Хаакка турган 200 ажыг центнер ситенниң «эстя» бергенинден көрүп болур. Чылгы кадарчылары Кол Тогаамай биле Кол Седенбаа ийиниң

ПРОДУКЦИЯНЫҢ БЕДИК ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Шынарның беш чылы

Бистиң республиканың үлетүүр будүрүлгелери Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың үндүрген доктаал, шиитпирлерин амыдыралга боттандырыпшаан, продукция будүрүп үндүрериниң хемчээлин улгаттырып, ассортиментизин калбартып, оон шынарын бедидерипиң талазы-биле чамдык чедишкиннерни чедип алган.

Ынчалза-даа будүрүп үндүрүп турар чамдык кылыгларның шынары-күүвө стандарттарының негелделерипге, амгы үениң техниктиг дедиелиивге дүүшпейн баар таварылгалар эвээш эвес. Продукцияны эжиидерипче беш чыл планы онзагай кичээнгейни салган. Беш чылдың ийиги чылы дооступ турар. Ол үениң дүргүзүүнда күүвө стандарттарының талазы-биле республика лабораториязының ажылдакчылары чамдык будүрүлгелерге хынаддаларны кылган.

«Сельхозтехниканың» Чадаанада салбыры болгаш Кызылда районнар аразының садбыры, Улуг-Хемниң ыяш үлетүүр ажыл-агыйы, Чадаананың хлеб заводу, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң будүрүлгелерин продукцияның шынарын бедидерипче кошкак кичээнгей салып турарын хынаддалар тодаратпан.

Чадаананың «Сельхозтехника» салбырының септеп үндүрген тракторларының шынары стандарттарның негелделерипге дүүшпейн турар. Ылаңгыя септээн техниканы эдиктиривге таарымча чок байдалдар бар болган. Хыналда эрткен агрегаттарның болгаш өске-даа кезектерипиң санының 13 хуузу катап эде кылырынче эгиттиривген. Ол-ла будүрүлгеге ийиги хынадданың түнелиинде септелге ажылының технологиязы күүвө стандарттарының негелделерипге дүүшпес, бедик шынарлыг септелге дээш хыналда кошкак байдалдыг болган. Оон түнелиинде хынаан кезектерипиң 27 хуузун катап эде кылыры-биле дедир эгиттиривген. Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» салбырында сепцелгенип шынары чавыс, мында септелгени канчаар кылганын тодаралып турары кошкак. Хемчээр болган шеперде кылыр дериглерни ажыглаарында четпестер бар. Шеведде кылырының негелделерин параметрлер айны-биле күүсетпейн турар.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң будүрүлгелерипге продукцияның шынарын эжиидерипче кичээнгей кошкак. Кызылда телеательеге септээн радиотелеаппаратураның 60 хуузунда чедир кылдынмаан чөлер бар болган. Үрелбээп кезектерни чаартып солаан деп мерге демдеглелдер кылган, чурттакчылардан төдевир ап турган. Амыдырал хандырылга комбинаттары бажың херээсселдерни эки шынарлыг кылдыр кылып үндүрериниң айтырымын ам-даа эки шиитпирлеп шыдавайн турар. Мебельди будуп дозуларының, шеверлеп кылырының шынары багай. Белеткээр кылыглар кургадыр камералар негелдеге дүүштүр барык-ла ажылдавайн турар. Комбинаттар эргежок чугула дериглер-биле хандыртынмаан. Будүрүп үндүрген продукцияның шынарын хынаарынче чугула кичээнгейни салбайн турар. Амыдырал хандырылга комбинаттарынга хынаан продукцияның 30—50 хуузунуң шынары багай болгулаан.

Улуг-Хемниң ыяш үлетүүр ажыл-агыйында продукцияның шынарын эжиидерипиң аргалары бар-дза болза, ол будүрүлгепиң удуртулгазы бо айтырыгны чугулага көөбейн турары эдептиг. Дилген материалдарны сайгарып турар үеде оон сорлуг бедидип турар таварылгалар бар. Чербиниң ыяш белеткээр пунктузу 147 кубометр дилген материалдарын догуур ортээнден аар ортежке саткан. Өртээн улгаттыр сайгарарының мындыг таварылгаларын мурнунда-даа каталтап тургапының фактылары эвээш эвес.

Кызылдың алгы заводунуң, хлеб заводунуң, пиво заводунуң будүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын эжиидерипче кичээнгейни күштелдирери чугула. Кызылдың туйбу заводунуң белеткээн туйбузунуң шынары чавыс. Туйбуну чогуур кондициязынга чедир белеткевейн турар. Продукциязының 30—40 хуузу холуушкунге таварыжып келген. Тодаргайларга, туйбунуң булуцвары бузук аазы кыры дески эвес, ыргак-дагыр. Эдгилеринде тигленчектериг болгулаар. Туйбу будүрүлгенүң шынары пребскурант ёзугаар садар өртээн бүзүрелдиг ээлээр ужурлуг. Үрелик туйбу-биле бажыңнар ханазы салган тудугжулар будүрүкчүлүг эвес ажылдап, карылгага таварыжып турар. Оон ужурундан тудугнуң шынары, темпизи чавызаар. Туйбу будүрериниң технологиязын эжиидерипче кичээнгей салып, заводтуң цехтерин чаа дериглелер-биле хандырып, ажылчыннарының мергежилин бедидерп чугула.

Стандарттарга дүүштүр ажылдап турар будүрүлгелер республикада эвээш эвес. Оларның чижээнге Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезин көргүзүп болур. Ол разрез даг породалары холушкак хөмүр-дашты сайгарылгаже үндүрбес дээш алдын хемчегперни алган.

«Тыва даг-дугу» комбинатның фабриказы бедик шынарлыг продукцияны будүрүп турар. чүдүрүп чорудуп турар даг-дүгүнүң 97 хуузунуң шынары бедик болуп, стандарттың негелделерин харыылап турар. Кызылдың эът комбинады чаа техниктиг дериглелерни тургузуп, эът продуктуларын эки шынарга белеткээрипче угланган чамдык хемчегперни ап чоруткан. Ол шынкап Кызылдың даараныпга комбинадының кызыгларының 97 хуудан аажыт хирези бир дугаар сорттуу болуп турар.

Бистиң республиканың будүрүлгелери продукцияның шынарын бедидер дээш бо талазы-биле чугула хемчегперни ап, ажылды чорудуп турар. Ынчалза-даа оон дедиелиивге ам-даа кошкак болбушаан. Шынарны эжиидерипиң планнаан хемчегперп айтыкап хуусаазында боттанмайн бергылаашкынның чылдагааны — будүрүлгелерипиң удуртукчуларының ук ажыл дээш харыысалга кошкатканындан болуп турар. Бо чылдың үш кварталының дургузунда республиканың үлетүүр будүрүлгелери 181 хемчегниң чүгле 120 хирезин боттандырган.

Бо хүннерге чедир чаңгыс-даа будүрүлге будүрүп үндүрүп турар продукциязының техниктиг дедиелиивге талазы-биле чаңгыс-даа анализти кылбаан. Шак ындыг анализти эрттирери ажыл-агыйны адыр аайы-биле аттестаттаарынга идиглиг болгай. Продукцияны белеткээрипге ажыктыг саратов системазының мурнакчы дүржүлгезин будүрүлгелерде долуулу-биле иөптеретпейн турары четпес чүүл болур-дур.

Бедик шынарны чедип алырының арталары апгы-аңгы. Мурнакчы арта-дүржүлганы ажыглап турган бедик шынарны чедип алырынга будүрүлгелерипиң удуртулгазы, партия, комсомол, профавиелет организациялары улуг сонуургалдыг болур, ужурлуг.

Г. ДОЦЕНКО,
стандарттар талазы-биле Тыва лабораториязының улуг инженери.

Россияның күчүлүг базымы

ЧУРАГАЙЛАР ЧУГААЛАП ТУР

Россия Федерациязы — Совет Эвилели болуп турар дең эргелиг он беш республиканың арасында аң улуг республика. Ооң девискээри — 17,1 миллион дөрбелчин метр, АКШ-тың девискээриниң барык йӊи катап улуг. Совет Эвилелиниң чонунуң дең кезиниден хөй — 131,5 миллион кижи РСФСР-де чурттап турар.

Совет Эвилелиниң эң-не хөй национальдыг болгаш кара чаңгыс федеративтиг республика — РСФСР. Ооң составында алды крайдан болгаш 49 областан аңгыда, автономнуг 16 республика, автономнуг беш область, национал он округ кирип турар.

Россия — Советтериниң Төрээн чурту. Ам Россия Федерациязында 27,5 муң Совет бар, оларда бир миллион ажыг депутат соңгуткан. Республиканың Дээди Совединиң сескн чыжында (1971 чылдың июнь) 894 депутат соңгутнан, оларның арасында ажылчыннар болгаш колхозчулар 456 кижи, чонунуң соңгуткаңнарының арасында херээжеңнер — 309, Совет Эвилелиниң Маадырлары — 12, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары — 101, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары—47 кижи. 37 националдыг болгаш улус чонларның төлээлекчилери республиканың эрге-чагыргазының дээди органының депутаттары.

Эвилелдиң шинги үлетүр бүдүрүүшкүнүне Россия Федерациязының ужур-дузазы онза улуг. Бистиң республикавыс Эвилелде бүдүрген бүгү нефтиниң, автомобильдерниң бештиң дөрт кезиниден хөйүн, электроэнергияның, химиктиг волокнолардың, цементиниң үштүң йӊи хире кезиин, металлдың, хомүр-даштың, кодээ ажыл-агый машиналарының дең кезиниден хөйүн, газтың 41 хуузун, тудуг ыяжының 93 хуузун, постерниң 47 хуузун берип турар апарган.

1971 чылда республика чүгле чаңгыс минута дургузунда: 127 тонна каңны, 935 муң киловатт-шак электроэнергияны бүдүрген, 572 тонна нефтиниң, 125 тонна ажыг руданы казып тыпкан, 1,6 тракторну, 7,7 автомобильди, барык 99 муң метр постуң болгаш оске-даа хөй продукцияны кылып үндүрүп тургап.

1975 чылда РСФСР-ге үлетүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли 1970 чылдыңга дең: ээрге 47 хуу улгадыр. Ооң-биле кады эрткен беш чылдаазынга бодаарга хуу бүрүзүнге бүдүн чартык катап хөй хемчээлдиг продукция онаажыр.

Электроэнергия ажылдап үндүрер талазы-биле РСФСР болгун Европада бирги, делегейде йӊиги черни ээлеп берген.

Бистиң бүгү чуртувустуң бүгү тарылга шолдериниң дең кезиниден хөйүн РСФСР-ниң улуг-хуузунга онаажыр. Россия тараанын, картофельдиң дең кезиниден хөйүн, лён-долгупецтиң, тарымал тооруктуң 50 чыгам хуузун, чигир свёклазының дөрттүң бир кезээн, хөй фруктуларны болгаш виноградты берип турар. Республиканың хово-шолдеринде янзы-бүрү культураларның йӊи муң чыгам сорттарын тарып өстүрүп турар.

Күш-ажылдың энергия чепсегленишкини Россия Федерациязының колхозтарында болгаш совхозтарында ажылдап турар чаңгыс кижиге онаалтыр 1971 чылга чедир 13,6 аът күжү болган.

Республиканың бүгү чүүк саарылгазының дөрттүң үжүнден хөйүн демир-орук транспорту-биле боттандырып турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында Россияның демир-оруктарының нинти узун дурту йӊи катаптап элээн ажыг, барык 40 муң километр узаан, ол үениң дургузунда ол оруктарга чүүк сайгарылгазы 40 ажыг катап өскен.

Совет эрге-чагыргапың чылдарында республиканың хоорайларынга барык 600 хоорай немешкен. Ам оларның саны муңга чоокшулай берген.

Чурталга фондузу чүгле хоорайларга безин дайын мурнундагы 1940 чылдыңга дең: ээрге 4 катап өскен. Тоску беш чылда Россия Федерациязынга пияти шолу 315 миллион дөрбелчин метр чурталга бажыңнарын тударын төлевилээн. Ол чүл дээрге, Россияның чонунуң амдаа барык дөрттүң бир кезээ чаагайжыды туттунган чаа квартираларны алыр азы боттарының чурталга байдалын экижидип алыр дээни ол-дур.

Россияның улустарының хөй национальдыг өг-бүлезиниң культурлуг амыдыралы чылдың-на улам чырыткыландыр хөгжүп орар. Мында, чижээ, улус өөредилгези онза хөгжээн. Ам республикада нинти оөредилгениң чүс йӊы ажыг школазы бар. Оларда 25 миллион чыгам кижи өөренип турар. Федерациянның девискээринде 462 дээди болгаш 2450 тускай ортумак оөредилге черлери ажылдап турар.

РСФСР-ге эртем ажылдакчыларының саны 1972 чылдың январь 1-ге чедир 600 муң чыгам кижи болган, оларның арасындан 180 муң кижи эртемперниң доктору болгаш кандидады атты.

Россия Федерациязында 10 муң кижи бүрүзүнге 204 студент онаажыр, ынчаарга Японияда — 125, Францияда —98, Англияда — 83, Италияда — 78, ГФР-де—56, Турцияда — 46 студент онаажып турар болгай.

Россия Федерациязында ам культураның болгаш уран чүүлдүң 140 муң чыгам албан черлери бар. Россия 310 театрлыг. Бүгү-ле автономнуг республикаларда болгаш областарда, чамдык национал округтарда национал театрлар тургуступтап.

«Номпу—массаже!» деп ленинчи дозуң федерацияның хөй миллион ном фондуларлыг 90 муң массалыг, техниктиг болгаш тускай библиотекаларының ажылында тодаргай боттанган.

50 муң янзы-бүрү аттарлыг 1 миллиард ажыг экземпляр помнарны ССРЭ-ниң улустарының он-он дылдарынга болгаш дашты дылдарга бистиң республикавыс чыл бүрү парлап үндүрүп турар. Оларның арасында — революция мурнунда боттарының үжүк-бижии чок чораан 22 улустуң дылдарында база помнарны парлап турар.

Россияның 605 музейи төөгү-революция талазы-биле эң үнелиг чүүлдерни кадагалап турар, олар чураан чуруктарның, скульптураның, фарфорның, бурунгу эт-херекселдиң ховар дээн мерген кылдынган чүүлдерин база чыып алган.

Чонунуң чаагай чоруунуң шапкын өзүлдезиниң коргузүглериниң бирээзи болза республикада күрүне болгаш кооперативтиг садыының бараан саарылгазының өзүлдезиниң чурагайлары болуп турар. 1960 чылдыңга дең:ээрге 1970 чылда үүрмектеп садыглаар бараан саарылгазы барык йӊи катап өскен. Садыг четкизи чайгылыш чок өзүп турар.

1971 чылдың төнчүзүнге чедир РСФСР-ге 392 муң ажыг эмчи болгаш ортумак эртемниг 1260 йӊы медицина ажылдакчызы ажылдап турган. Чонунуң он муң кижи бүрүзүнге 30 эмчи онаажыр. Ол дээрге АКШ-тыңга дең:ээрге 19 специалист хөй болуп турары ол. Эмнелге албан черлериниң четкизи соксаал чок өзүп орар.

Чаа бет чылдың чүгле башгайгы чылында безин Россияның кадыкшыдылга черлериге 11 миллион чыгам ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттарының кадыын экижидип алган. 16 муң орунлуг чаа санаторийлер болгаш дыштанылга бажыңнары ажыглалга киргеп. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөп чүктүң улам хөгжүп, сайзырап орар районнарынга кадыкшыдылга черлериниң четкизин калбартырынче опза кичээнгейни салып турар.

(СЭТА).

УЛУСТАРНЫҢ ДЕҢ ЭРГЕЛИГ ӨГ-БҮЛЕЗИНДЕ

Соңгу-Осетин АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Т. С. ХЕТАГУРОВА чугаалап тур

Иристонвуң дагларын көөрге, улут-чаагай болгаш чараш-даа. Дан адыш, хүн караа меңгилерлиг даг бажын шонуп кээрге ол онза чараш болгулаар. Олар чүгле чараш эвес, харын-даа байлак-эртинеллиг-даа болгай. Ол дугайып шаг-шаандан тура улус билир чораан. Хаанныг Россия үезинде хөрецгитеннер болгаш даштыкы капиталистер безин оларның чажырып каан эртинезинче эртип киперип оралдашкаш чадашканнар. Ынчалза-даа меңге-харбиле шыптынган тайга-сыннар санап четпес эртинеэин чүгле оларның ёзулуг ээлери —совет кижилерге хайырлаан.

Соңгу-Осетия — девискээриниң болгаш кижизиниң саны-биле улуг эвес автономнуг республика. Ооң чижээнден безин ленинчи национал политиканың кайгамчыктыг үре-түңнелдерии каракка костүп турар.

Совет эрге-чагырганың эге бажында-ла В. И. Ленин Азербайджанның, Грузияның, Арменияның, Дагестанның болгаш Даг Республиказының коммунистеринге мынча деп бижээн: «Кавказтың совет республикаларынга изиг байырлыг чедирбишаан, оларның сырый эвилели буржуазияның үезинде туруп көрбээн болгаш туруп-даа шыдаваан ыңдыг национал күрүнелериниң овур-хевирин тургузар дээрзинге илегелди илергейлеп тур мен». Улуг Ленининиң ол оттур көрген сөстери херек кырынга боттанган-даа. Улустарның найыралы дээрге Кавказтың улустарының экономиктиг болгаш культурлуг дешпилгезиниң база бир чугула фактору болу берген.

Соңгу Осетияда алдан националдарның төлээленчилери чурттап, ажылдап турардар. Згид рудныгинде осетин Тазрет Ваниевтиң болгаш инээш Салам Албиевтиң баштааны, Садом рудныгинде орус Владимир Кулишевтиң болгаш осетин Чермен Битаровтуң удурткан хөй националдыг дагжы бригаделарының күш-ажылчы чеднишкипперииң болгаш быжыг найыралының дугайы бүгү республикада сурагжаан. Найырал дээрге шынап-ла улут күш болур. Найырал дээрге бистиң туман-булут аразында турар хая-даштарывыстан безин дыка быжыг болгай.

Шаанда Россияның хожудангай, карацгы-бүдүүлүк кыдыг-кызыгаары — Осетия — Совет эрге-чагырганың чылдарыпың дургузунда бедик хөгжүлделиг экономикалыг болгаш культуралыг чечектелген автономнуг республикаларның бирээзи болу берген. Амгы үеде ында баргаш, кайнаар-даа көөр болза, заводтарның бажыңнарының кварталга бажыңнарының кварталдары бедип үнген тургулаар. Республиканың тараа шолдери делгем, ооң садтары болгаш виноград шолдери байлак. Осетияның дагдан шимээрген баткан дамырак сутлары күчүлүг суг турбиналарының хүртүглерин үзүн-соксаал чокка долган, чайынанчак электриллиг сылдыстарны кыпсып турар. А шаанда казанак-бажыңында керосин чырыткы хыпкан-на кижиниң даг чурттуглардан ең бай-шыырак кижи дээр турган болгай.

Суг дээрбелери биле иник көктээр мастерскаялар, таакпы болгаш арага-дары кылыр черлер дээрге шаандакы Осетияның «индустриалдыг» ышкаш-ла үлүт-үүр техникалыг улустуң бирээзи болган. Амгы үеде бистиң республикада дээди болгаш ортумак тускай эртеминг специалистеринииң арасында херээженнер эр кижилерден көвүдей берген. Бөгүн Осетинда 135 херээженнер—эртеммерниң докторлары болгаш кандидаттары, ийи муң ажыг кижи ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Соңгу-Осетин АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарында соңгутканнар.

Мээң төрээн черим ам кижи бүрүзү үжүн-бижиктиг, эртем-билиглиг чурт апаргаң. Бир эвес биске республика мурнунда чаңгыс-даа өөредилге чери турбаан болза, ам дөрт дээди өөредилге чери, ооң иштинде күрүне университеди дипломлуг тускай эртемниглерни белеткеп үндүрүп турар апарган.

Осетияның ажылчы чоннары алдарлыг юбилейниң толептиг утмуушаан, бүгү совет улус-биле кады Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш сорук кирипшкининиг ажылдаарывыга, бистиң чуртка коммунистиг туругуушкунуңуң улуг программазын күүседир дээш демисежириге чайгылыш чок шинитпирлиниң илередип турарлар—деп, Т. С. Хетагурова түңнелиниде чугаалаан.

(СЭТА).

ЧУВАШ ЧЕРНИҢ ЧАА АМЫДЫРАЛЫ

Чуваш АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы С. М. ИСЛЮКОВ чугаалап тур

Хүн келген тудум-на алдарлыг хүн—ССРЭ-ниң тургуступтаганының 50 чылының байырлалы чоокшулап кел чоруур. Акы-дуңма улустар-биле кады бистиң республиканың ажыл-ишчилери ол байырлалды төлептиг уткуп турар. В. И. Ленин 1920 чылдың июнь 24-те «Автономнуг чуваш область дугайында» декретке ат салганы бүгүдеге биадингир.

Бөгүнгү Чувашия — ёзулуг-ла социалистиг улуг чаартылгалар болган республика деп чугаалаар херек. Хаанныг Россия үезинде «кырлыг олүр ужурлуг» деп турган кижилерниң ажы-төлериниң оолдар, кыстары бо хүннерде шой эвилдирип, бедик дүжүттерии өстүрүп, ном-чогаалдарны бижип, чаа-чаа хоорайларны тудуп турар-дыр.

Совет эрге-чагырга чылдарында 200 ажыг заводтарны болгаш фабрикаларны шаанда чүгле 800 ажылчынныг үүрмек ус-дарган черлериниң орнунга тургускан. Бистиң республиканың кылып турар продукциязын 80 ажыг даштыкы чурттар ап турар.

Машина болгаш прибор тудуу, электротехника болгаш энергетика, химия үлетүүрлери, пос-таавы болгаш яяш чаазаң, болбаазыралар будүрүлгелер — бөгүнгү Чувашияның «специализациязы» олдур. Заводтарда чүс-чүс автоматтыг болгаш шуустурулга шугумнары ажылдап турар, ең аар ажылдарны механизастаан. Бо бүгүнүң түңнелинде беш чылдың баштайгы чылының даалгаларын индустрияның ажылдакчылары хүүсаадан эрте доозар аргалыг болганнар.

Чуваш АССР-ниң үлетүүрүн тургузарынга бүгү-ле эвилелдешкен республикаларның ажылчы чоннары киржип турар. Бистиң республика бодунуң эдлээнде Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарывче янзы-бүрү продукцияны чорудуп турар. Чебоксарының электри аппаратуралары кылыр заводунуң болгаш ында агрегаттар заводунуң кылган үүлдерин чурттуң булуң бүргүзүнден коруп болур. Чебоксарыда «Текстильмаш» завод чурттуң пос-таавы будүрүлгелерииге пос аргыыр эң чаа станоктарны баштай бүдүрүп үндүрүп эгелээн. Ленинчи комсомол аттыг химия комбинады синтетиктиг волокно будуур бедик шынарлыг бүдүмелдерни кылып турар.

Ол дээрге, республиканың будүрүлге черлериниң берип турар кылыгларының четче эвес дапзызы-дыр. А оон-даа өске, эң чаа хевирлериң кылыгларын ол массалыы-биле будүрүп үндүрериниге белеткеп турар.

Чөокта чаа үлетүүр продукцияны будүрүп үндүрериниң хемчээли бир миллиард рубль ажа берген. Ону чедип алырына бежен чыл негеттингеп-дир. Ынчаарга Чувашияның 1975 чылда будүрүп үндүрер бүгү продукциязының нинти хемчээли барын йӊи миллиард рубль чедер болгай!

Хөгжүлдениг кол-ла дүргедекчилериниң бирээзи республиканың ажыл-ишчилериниң чурттуң будүрүлгелер коллективтери-биле, конструктор бюролары болгаш эртемшинчилел төптери-биле чогаадыкчы кады ажылдажылгазы ол болган.

Тоску беш чылдың даалгаларын хуусаазындан эрте күүседири дээш социалистиг чарыш республиканың үлетүүрүн хөгжүдеринге база улуг рольду ойнап турар. Чувашияның ажылчы чоннары Марий болгаш Мордва АССР-лерде, Ярославль область боттарының эштери-биле чарыштыг. Ол күш-ажылчы маргылдаа будүрүлгени хөгжүдүп, бурунгаарладырының аргазын берип, мурнакчы дуржулганың ёзулуг байлактыг дуржулганың шыгжамырын ажыткан. Шак ындыг дуржулганы Чебоксарыда беш чыл планында кордүгении ёзугаар тудуп турар мүүлүг тракторлар заводунда чурттуң 30 националдарының төлээлекчилери база-ла оскелерге дамчыдып берип турар. Бо беш чылдың төнчүзүнде 330 аът күштүг баштайгы бир муң ындыг тракторлар кылдынып үнген турар.

Эртнем бежен чыл дургузунда Чувашияның кедээзи база-ла танытгынмас кылдыр чаартгынган. Республика тараа культураларының, картофельдиң, хмельдиң улуг бүдүрүлгези болу берген.

Чурттуң хөй-хөй районнарынга ышкаш бо чылын Чувашнага агаар-бойдустуң байдалы тараажыларга база таарымча чок болган. Эрги шагда ындыг таварыла болган болза кара айыыл болганы-ла ол. Ынчалза-даа эртем-техника-биле чепсегленген кодээ ишчилер ол бергелерии ажып эртип шыдаан. Бо чылын тараа культураларының гектардан-на ортумак дүжүдү 16,4 центнер болган. Ол дээрге, революция мурнунда чуваш тараачыннарының эң дүжүткүр чылдарда ол турганындан ийи катап хөй-дүр.

Республиканың хово-шолдериниң ажыл-ишчилери ажаан алышкынны доозуткаш, Сибирьниң байлак дүжүдүн ажаан алырынга дузалашсын дээш боттарының механизаторларын болгаш техниказын чорутпаан.

Бөгүнгү Чувашия — чаа тудутларның крайы. Заводтарның тудуглары болгаш чурталга бажыңнарының кварталдары бедип үнүп, хоорайларның болгаш суурларның овур-хевирлери чаартгының турар. Эртнем беш чылда 50 ажыг өг-бүле чаа чаагайжыды туттунган квартираларны алган. Бо беш чылда амдаа 70 муң өг-бүле чаа чурталга черлерии алыр.

Революция мурнунда бистиң республиканың девискээринге чүгле 22 эмчи турган, а бөгүн ында бир муң хире эмнелгелер, поликлиникалар, диспансерлер болгаш фельдшер пунктулары техниканың эң болбаазын хереклеларби-биле дериттинген ажылдап турар. Чөокку айларда элээн каш улуг эмнелге төптери ажыглалга киперип база чурталаар херек.

Кижилериниң культурлуг негелдеринии улам долузу-биле хандырып турар апарган.

Чоокта чаа Чебоксарыга чартык миллион хире номнарлыг библиотека, музыка училищези, улуг типография, кижын эштир суглуг бассейн ажыттынган. Волганың каас-чараш эриинде профэвилелдериниң улуг санаторийин база тудуп турар. Чебоксарының чаа стадионунга баштанғы спортчу маргылдаалар удавас болур. Чувашияның ийиссылалының беш театрларының бирээзи — музыка театрының бажыңын толевилеп турар.

Бо чылын Чувашинның күрүне университединиң баштайгы доозуп үндүрүүшкүнү болган. Ооң өөренишчилери — математиктер, физиктер, химиктер, экономистер, төөгүчүлер — партияның XXIV съездизинниң төөгүлүг шинитпирлерии амыдыралга боттандырарынга киржир дээш республиканың бүгү-ле булуңнарында чеде берген ажылдап турарлар.

Бистиң чурттуң улустары ленинчи партияның удурткалгазы-биле боттарының чырыткылыг келир үезин—коммунизмни бир демпиг өг-бүле боол алган тудуп турарлар. Совет Социалистиг Республикаларның улуг Эвилелиниң хамаатызы болурундан улуг пас-кежии кайда-даа чок.

(СЭТА).

Профэвилелдериниң дээре ажылдыг кадыкшыдылга черлери

Профэвилелдериниң санаторий-курорт албан черлериниң ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыжының түңнелии үндүрген. 36 коллектив ВЦСПС-тиң дипломнары-биле, алдан ажыг черлер — профэвилелдериниң Курорттар эргелелиниң талазы-биле Топ Чөвүлелдиң болгаш медицина ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-зының хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан. Чамдык санаторий-курорт албан черлерии СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи Хүндүлел демдээ-биле шаңнаары-биле қнирген.

Ол дугайын профэвилелдериниң Курорттар эргелелиниң талазы-биле Топ Чөвүлелдиң декабрь 12-де болган хуралынга дыңнаткан.

(СЭТА-ның корр).

Кооператорлар рапорттап тур

Хереглел кооперациязының ажылданчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг утмуур дээш чарышпышаан, ногаалярның садып алышкынын организастыг чорутнан.

Белетнел черлеринде, ажыдап кылыр бүдүрүлге болгаш садыг организация черлеринде пландан дыка ажыр, 3887 муң тонна ногаалар киргеп. Москваның, чурттуң хоорайларының болгаш үлетпүр төптериниң ажылчы чоннарынче ногаалар чүдүрүп чорудар план база ажыр нүүсеттингеп.

Ногаалар садып алыры үргүлчүлевишаан.

С. АЛЬЕНДЕ КУБАДА

ГАВАНА. (СЭТА). Албанның аян-чоруунуң аайы-биле Кубада чоруп турар Чили Республиканың президентиниг Сальвадор Альенде Госсенс Кубаның сураглыг Барадеро курортунга чораан. Ону Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Революстуг чазаанның Премьер-Министри Фидель Кастро үдеп чораан.

Хоорайның кудумчулары Кубаның болгаш Чилиниң күрүне туктары-биле шиметтингеп. «Фидель, Альенде, Куба сындер-биле кады!», «Чилиге удур империалистерниң сүлчээзин бууру шаап тур бис!», «Куба-чили вайырал делгерезин!» дээн бижээн оңнуг транспарантылар, лозуңнар чер болганга чайнап турган.

Хоорайның муң-муң чурттакчылары акы-дуңма ийи чурттуң удуртукчуларынга байыр чедирген.

КОСМОНАВТАР АЙДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк космонавтарның башкарганы «Аполлон-17» кораблиниң ай кабиназы декабрь 12-де Москваныы-биле 22 шак 55 минута турда хонзуп деп айыткан черниң мурнуу талазынга 80 метр болгаш чөөн талазында 20 метрге барып олурупкан. Хонган черде кратерлер-ле хөй болган. Хонган соонда каш шак болганда, космонавтар ай кырынче үңүүшкүн кылганнар.

Ай кырынче үне бергеш, космонавтар хонган черинде доозуп барык чок болганын дыңнаткан. Ынчалза-даа Айның кыры дыка чымчак болганындан космонавтарның буттары 20—25 сантиметр кирп бастынып турган.

Космонавтар 04 шак 07 минута турда телевидение дамчыдылгазын эгелээнвер. Серпан луноход-биле чоруп, шеиелде кылган.

Оон соонда космонавтар чылыг агымын шинчилээриби-ле ийи черден 2,5 метр хаиы оңгарлар казып, приборлар тургускан. Серпан үш дугаар оңгарны довурак хемирлерии алыры-биле каскан. Геолог Шмитт-биле кады, ол довуракты ужулгаш, луноходка барып чүдүрүп каапнар.

10 шак 07 минутада космонавтар ай кабиназынче кире бергеннер. Оларның ай кырынче баштайгы үңүүшкүнү барык 7 шак үргүлчүлээн.

Космонавт Эванстың башкарганы космос кораблиниң кол блогу Айның кырында барык 100 километр бедикте дээскиниң чорүп турар. Ол база-ла шинчилел ажылдарын кылып турар.

ИНДИЙ-КЫДАТТА ТУЛЧУУШКУННАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталганың үлүсчу чепсектиг күштери Куангчи можуда, Тэп платода, Меконг хем унунда болгаш Сайгон девискээринде чалча шеригперниң туруштарынче шаап халдаашкыннарын үргүлчүлеп турар.

Соңгу секторларда кадыг-дошкун тулчуушкуннар бооп турар. Парлалганың Хосталга агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, декабрь 1-ден 10-га чедир Хосталганың үлүсчу чепсектиг күштериниң кезектери Куангчи девискээринге дайзынның 2.300 солдаттарын чыскаалдан үндүрген, 24 аар артиллерия бооларын чылча шапкан, 20 танкыларны болгаш куяктыг машиналарны узуткаан, а ол ышкаш 10 америк самолёттуу дүжүр аткан.

Меконг хем унунда сайгончу аг-шеригнер улуг когаралга таваржып турар. Олар Шокчанг можуга ноябрь дургузунда 662 кижизин өлүрткен, 2 шериг судиолары узуткаттынган болгаш 5 автомашинаны үргедээн.

Бенче можуга ол-ла үе дургузунда чалча шеригниң 1.623 солдаттары чыскаалдан үнген, 4 судиону сугже дүжүрген, ийи самолёт дүжүр аттырган.

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк шериг-атаар күштериниң «В-52» дээр стратегтиг бомбардировщиктери декабрь 10-да Хатинь, Куангбинь, Иггеан можуларда болгаш Виньлинь зоназында хөй чонныг черлерже халдакчы ужудуушкуннарны киллылаан. Олда хүн АКШ-тың шериг кораблдери эрик кыдыынын алаан каш суурларын база болап турган.

Ол үүлгедиишкиннерниң түңнелинде дыка хөй тайбың чурттакчылар өлген болгаш балыгланган, улуг материалдыг когарал болган.

КАМБОДЖА. Чурттуң мурнуу талазында шыңгыы тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Патриотчу күштер чазаглыг 2 дугаар оруктуң девискээринге чедиишкинниг дайылдашкаш, пномпень шериглериниң улуг бөлүглежиишкиннерии кынчыгырбайн турар.

ЧУРУКТА: камбоджа патриоттарның атакалап турары.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

(Уланчызы. Эгези № 292 «Шында»).

— Кав-Хемде аътты, шарыны кайчаа чедип алыр боор. Хар суу кеже бээрге маа—Өөкке улдуң, кертчим хире черге тараа тарып алашмаа-ла аас-кежик. Мегелейсинерни кайчаар?

Бир чүве болур магат чок кылдыр бодаш, Конгураа чуктуг мыш-биле от кезээрге чүнейни бээри дег, чугааны хөрлээледип-ле, чораан.

— Сезиниме, думмакым. Дут дужери ам-даа ырак. Че кайчаар, аъдыны, шарыны, оон ынай ийи барба тараанны бо ашак сеңээ боду вошташ-комшап эккеп боор. Сагыжын картаа. Кыдаттың кара арага дээ чүвезинден база чорудар мен...

Кыдаттың кара арагазы деп чугаа дыңнаш, хейде-ле Даваанын кылыы хайынган. Кара-Хойдуг кыдаттың бүүзээ ортенни бээрге, ону таңкымылдап турган оон кыргавачазын байлар бектеп алгаш, кадырып каам ыргай савааштар сыгыже эрээдеп, чаагыже шагайтап, угаанын оскунуптарга сугга суп турганы каракка көстүп. кыргавачазын уе-човууру кулакка дыңнаш келген. Орин-шагай кавыпындан ирениң чок апарганы. «Байларга базындыр-байн чор оглум, оларның бажын билир уе келир. Човун— чоорганын-ол, хойун— хойдениң ол. Ядыы оорун-биле чаңгыс аяктан ажыр, чаңгыс одагга чаглактанып чор. Кедилиг чүве ол» деп чагыы баш-мээге чык дээн. Конгураанын «ивангаанының бажын ыт чиэнь, ыдыргааның бажын орт чиэнь» дээн бодалы-биле доңгуп харыылаан:

— Ындыг болза, ындыг-ла ыйнаан. Көргөй-ле.

— Оһаай, ол болбазык бе. Чугаа чаңгыс, чудурук ийи эвес бе ол. Дугуржуп алганывыс ол—дээш, Конгураа мунгаш дыңнаан шеле соңкан.

Аът дүүглары-биле харны оңгаар-дескээр ишкеңнешкеш, бурунгаар дап бергеп. Ашак биле бичии ооң оон соонда далбаңнадып-ла каанвар.

Даваа бастырык кырынга масшактаның алгаш, кээшеңнеп орааш, чорумалдың тонмес-батпас суук чугаазын. Ооң кажар-оңгуун ортии бодап, үш кижиниң соонче көргеп: оларның аразы ыракырак, аң соонда —бичии оол.

— Хөнгү сен бе, кончуг бөрзек, аскып чара шеливит!

Конгураанның ол көргүзээш үнүүдең Даваа безин сырбаш дээн. Оол аъдын улай-улай кымчылаан. Чүрек өлген чоржаң чүвең дүжевес: чүгле кудуруун тодуцнадыр. Таалың бирде аъттың эгилерниге, чамдыкта быгыныарынга-даа барып чалагадагылаар. Аът кымчылаарга шаптыктыг боорга, оол орта шугуддан чоруур — таалының безин кымчы-биле пет кылыр.

Чаш амытан чадажың чорда-ла амдыгызының үнү дыңналыр.

— Бөрзек, удуй бердиң бе, хак-хак...

Сигеннээн Даваа олар-биле сүрүштүр-ле коданга келген. Ширнин чодак савыяа төнүн эштии аган, Кара-Доругну долганы-дескирип шинчилээн турган: ооң оорганын, кондаалайын сүвбаан, аскын ашкаш, диштерин көргүзээр, ийи холун-даа олуң-солуң кодургылаар — ары чигиринге чилбиэн хаймаган адыг-ла —аъттан адырлар хөөн чок.

Конгураа даңзазының кузумун пыжыладыр сорбушаан, оруккa «бораактеп» чораан оглуңун артынчаан — таалының кажаа чанында салып алган ажаанзырап чиндээн олурган. Ээлээн болгаш, борбак-сарбак чүвелер аразында даъс кара ийи киш кежи үштүп келген. Аът магадап турган Ширнининң сыгыр карактары ында-да баргаш:

— Аа, таанаш, мен ходаай моон салыр. Мен ходаай куш аныык — кис-кис. Ам бар, чок?

Черде өведиин ынчаар деп бодап алган Конгураа Ширнинии улам-на сугже халлыпкаан:

— Кадынынарга хууда суй белеэм-дир. Херек болаа, хамаан, база экээр мен—дээш, кептерни ийи холдап сунган.

— Ай мен ходаай амираар —дээш, бажын чайып-чайып, бала-ла ийи холдап албышаан, Ширнин уламчылаав.— Бүзхаар, сарык-аллы — чү херек, шупту мен сен бээр.

— Оһаай, будгаар, сарыгадгы, ижер-тыртар дээш, кижиге чүү херек эвес дээр силер кожай. Болнар силер карыы.

— Шин, шин. Мен сен будаар. Чаа, ам мев бажын баар, балаа база, ашак база. Чай, арага чиир. Куш чугаа салырла.

— Чеп-чеп—деп чоруй Конгураа: «Ассыгбай» дээн. Демги ашак чоожушташ кээрге, ол бир-ле, үвени аңаа сымыраны аарак чугаалаан. Бирээни үүле бажын доос-карааван дуруна дег согаш кылып каан. Оон Конгураа Ширнинге:

— Олар ажырбас. Даваабиле таныш. Оруккa таныжып алган улус. Оон бажыңнына баарлар—дээп.

Ассыгбай таалының эгин ажыр каггаш, бичии оолдуң эдерткеш, Даваанын чавыт бажыныңче углапкан. Даваа бичии оолдуң артынчаа таалыңны байның бажыңнына апарып берген. Ширнин оон караазаанаш, Даваану карааның базыы-биле эжикче үндүр имнепкеп. Оон:

— Аа, таанаш, ам куш экн таанаш салыр — дээш, аалчымынче холун сунгаш, дүрген чугаалаан.— Степаң Германович.

— Үүү дидир моовус оол? Ыстакаан ырбаан деп үзүү? —дээш, Конгураа эжик аскынче дегинит-ле хая көргеп. Даваа арлы бергеп болган.

Ширнин катаптаан:

— Меня Степа, Степан дээр.

— Аа, Ыстоопка. Че-че, бодуу биланып, ажырбас таныш, адай албас-дыр мен. Меня Конгураа дээр—дээш, база холуун сунган.

— Бай Конхура. Аът куш эки. Ча, ам чай, стопка чиир...

Даваа бажыңнына кээрге, кадайы кара шайын чаа-ла эскен, хлевин бескен—келгевнерни шайладырынга белеткенип, ажаанзыраан турган.

Девин аскыдан бус бурт кылбаан Ассыгбай ам хөөреп олурда хөөнүн киирип каан быазаанчы-ла — сос-домакты эптей каап-ла олурар.

— Байларга хөделдээр, бат. дуюг куйгалап чиир-боордан башка бисте үүү боор. Мев бо Конгураага чээрбя ажыг чызда чалчалап кездим. Ам кырый бээримге безин бо-дур—чүгүрүк аъттарын сооттурар, ажалдыр. Хөрек иштинде чүректиг, эгин кырында баштыг болгаш, бараан бооп-ла чор мен ийип аал, Даваа.

— Орус-даа, тыва-даа байны кандыг дээр силер кырган. Баяан тудум бар-ла болза дээр, кылганыныңын кырынга кыя-ла дээр мындыг шаг-дыр ийин бо, Мээң-биле домей ажыл-хөөдүдуг ыпкажыңар чүл.

— Ындыызы ындыг харын. А хупура, уе-шак дошкууранда Конгураа дег көкээрактар-биле коштуунчур болза, кижиниң бөрттүү бажы—бөргү-биле, чеңнег холуу—деп-биле-даа баар чыгыы-дыр. Харын кайчалда экп чүвел? Сүмең чүл аал?

База-ла байлардан хөөнү донган ирей-дир бо кылдыр бодаап, Даваа айтыртан:

—Черниерде кады кыраанывар, урут-дарыңнар-даа бардда ийнеп. Мен чүү дээр мев. Олар-биле сүмелешсинерзе экн авес бе?

— Кадай шагда-ла кылыдустаан — база-да бо хоолуургак Конгураанның саанын саап чораап, үзер бугага телдирип, каан болбас бе. Чаңгыс кызын сутта барган. Артыкаа-на чүвем бо — уруумнуң оглу. Бүжүрвү оруккa ораганың бирээзин ажыт, ажаанзыраан турын.

— Конгураа оруккa чүү дижик. Оңу кайчаарыы? Маргыыры коңчут боорга, чугаа эдертип, түвескингеп: «...көргөй-дее дидим чөп. Ол оңу ыыңга алган хире болду».

— Дүүгереве, чүведе ынн бар. Сөңү чугааның оңн кайчаар билгеви биске хамаан бе. Мээ шоптуг, алагадаа хойдадың каарсең.

— Кай, сен Сараланың дүнүнче...—деп чорда, Асыгбаа Даваану үзе киргеп:

— Чок, Кара-Дорутнуң. Ол база дагалыг аът.

— Конгураа сеңи ат кылгай. Тевий бербе ашак.

— Чалый-чидбиин, аштаан комшарак дег түвени чоор сеп. Үргүлчү адаан-мөөреп кылыр. Чаңгыс конгуртайдың суму суларвар, кожуун когаарар эвес. Харыы келээнь.

— Дүрүва-Хаай оон чилби дең бил.

— Чоп шырайын шала-була көрүмге, шымбай кижи дег сагыыдырды. Азы сагыжым бе.

— Киштер кештери көрүп каап, чылбайлайын турары ол-дур Алыр-чиир дээрге кижи өдүрөриндең-даа коргыс ол.

Ассыгбай аңдыгы арагадан ийи дугураамны ацкан болгаш, чугаазы өскүп-ле олурган:

— Кижи тыпынга-даа шогладыр чыгыы бе? Конгураанны кижи деппе чеп. Чаңгыс-даа хүн сергевес — арага сиңип калган көгөр-дир ийин оң аал.

— Кижээ ыыттаар эвес, бүдүү аажы-бооп каапгар-даа чыгыы апаргаш үлүс бо — дээш, Даваа аңар үламчылаан.—Эрткен күзүн кожай катты-биле содаалашкан соонда, оолу сугже октаай даш дег сураг барды. Сезиниг хөрек...

— Ыпчаарга-ла бүтпес идегет-тир. Каттың айлаан чадавас-тыр вөр. Ындыг болза, аал, чүгүрүк аъттарны байларның кайгымыдан-даа ырадыптарының аргазы чүл ынчаш? Дырбаңнывнар, шырбаңнывнар.

Чугаа ацаа аре соңсаан — Даваанын кадайы кирип келгеп:

— Даваа, кожай сеңи хереглеп тур — дээн.

(Уланчылыг).

Б. КАРАШПАЙ.

«Бузулбас эвилел»

деп конкурска

ДЕМИСЕЛ ЧИДИГЛЕНГЕН

Республиканың кыштыра чемпионадында демисел чидиглеңген Херээжең ойнакчыларның чаржыдаалы ам доостуруунуң кижизидеп-ээп болгу шиитпирлеп ооң артыкаа. А кым чемпион болуру ол хире-ниңде биздинмес. Бөрүнергенн Ө. Оюржак биле Л. Пономарева 9—9, М. Филимонова биле Г. Хертек 8—8 салыыр. Башкыны ийиги аргаа салыгда уттуруун, соолгу ийиги удуу ап-даа болдур билгий. Бо дөрт ойнакчының кайы-бирээзи шуптуун үмер, чемпион болур ужуруут.

Ор улус чаржыдаалыңга хамаанаг сеңээ салыгда Н. Чыргал-оол «Спартактың» чемпионуу Л. Моховка удур агы-биле ойнаапп, мөрге талазынче атака эгелеп, оглуң алдыгы шугумга чедирип, мөрге үлүгөр аралаң турган, кажының ынанын мадылаар деп кордаан, ол чугула оглуң берипкеп. Даваазында-даа Мохов кончут шыма ооң кылган. Удаазында Чыргал-оолдуң амдыгы «чаа» ооң аскындан уптүүп чаштай бергеп.

Чөөн-Хемчиктиң толаан Онер-оол Бегзи республика чемпионуу Шаптиғин-биле салыңга хаатлыг эр көптерге доөраң бергедиңнинге таварыжып, туруужу хөорту биксирай бергеп. Адак соолгуде бир бодаанын алдыкаш, хол «подурсеңе». Чемпион ам сес салыгдан чедп чартын сеп алган.

Мижит-Доржу база-ла агы-биле Адыг-оолга удур ойнаапп, удаазында уттурупкан. Турнир таблицазының соолгу одуруунда турар Борбак-оол биле Белек Оюржактар хайыыапкан. Беркович — К. Оюржак, Котишев—Смирнов, Бичеоол биле Хеймер-оол Ондараарның салыы соңгаараатталган.

О. ИРГИТ, судья.

телевидение

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ
КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедиолер. 19.20—«Кимо аян-хоруктарының альманагы». Киножурнал. 19.40— «Ада-чурту алдаржыдыг мырлап тур бис». Дамчыдылга. 20.10—«Иван Никитенко». Документалдыг фильм. 20.30—«Ада-чурту алдаржыдыг мырлап тур бис». Дамчыдылга (орус дылга). 21.00—Телемедиолер. 21.10—Чарлалдар, реклама. 21.15—23.00—«Чазак неженүүү». Уран—чечен фильм.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын сөзүглээр алырга, бүгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттуур, чагбас. Эртен туманнаар. Хат кошкак болур.

Агаарның температуразы даглыг черлерге 18—23, өскелериге 23—28, Кызылга 24—28 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Чарлалдар, реклама

КУЛЕКО

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Холдарының чылыы» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Отту чагырганы» (1-ги, 2-ги кезектери) 14.30, 17.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ужелзон арыгдан үнүп келгеннер» 15.00, 18.00, «Доозазынга карадап турар» 16.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чаш шаамдан» 9.00, 10.30, «Ижор баталъон» 12.00, 14.30, 16.30, 18.30, 20.40 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: Киночы..ыды 11.00, «Сээң-биле мен» 18.30, 20.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Келемче» 18.00, 20.00 шактарда.

ТУРИСЧИЛЕРГЕ

Туризм талазы-биле Тыва область чөвүлелиңде Москва — Ленинград баар 12 хонук хуусаалыг путёвка бар. Москвага 6 хонгр. Ленинградка база 6 хонар.

1973 чылдың январь 11-деп 22-ге чедир туристээр. Путёвканың ортээ 65 рубль. Аңгы путёвкалыг 12-харлап өрү пасылыг уругларлыг ада-иелерни үдээп ап болур. Туристи путёвка сугаар хонар черни бөөр, хүнде үш катап чемнеңир, экскурсиялаар.

Туристи путёвкалыг кижи самолёт биледии 30 хуу чиигеткен ортек-биле садып алыр.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чоокшулап келген.

ЗРГИМ НОМЧУКЧУ! Күрүненің 3 хуулуг иштики ойнап алыышкынның чээлизининг облигациялары дээрге силерниң эш-өөрүңерге, төрелдериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болурун билир болгай силер. БО ЧЭЭЛИНИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чээлиниң облигацияларын ооң ойнаашкыны болур мурнуу чарыында белек кылдыр садып алыңар!

Ооң облигациялары-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльдәи ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чээлиниң ойнаашкынныг тираждарын чылдыңна 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

ХАМААТЫЛАРГА

●Соок дыңзыры-биле газ дамчыдылгазының шугумунга газтың базыышкыны чавызап болур. Базыышкын нормадан эвээжээрге, газ херекселдери ажылдавастай бээр, от кыппас болур. Краның ажыдын каан херекселдерни хайгаарал чок арттырып болбас дээрзин утпаңар.

Даштыкы агаарның соон, чылын, ээйгылын турарындан, ыш үндүр тыртар хоолайларның туубу ханазының соон, чылын турарындан ыш тыртар хоолайлар, вентиляция каналдары үрелип болур. Ынчангаш суг чылдыр херекселдерни ажылдадыр мурнунда ыш тыртарының байдалын оваарымчалыг хынаңар: херекселди кыпсыр мурнунда хоолай ыш тыртып турарын хынаңар, ооң соонда херексел ажылдаа-ла 3—5 минута болганда база ыш тыртын турарын шенеңер. Ыш тыртын турары багай тавармлгада суг кээдер херекселди ажыглаарын соксадыңар.

Хоорайларның кудумчуларынга, чурталга бажыңнарының шиитинге, чада шолдеринге, подвалдарга, газ канализация» оңгарзларының аксына газ чыды билзинерзе, ол дутайын газ ажыл-агыйының озал-ондак албанынга 04 телефонну дораан дыңнадыңар. Газ агаарже үнерге частышкын, өрт, хорааналышкын болуп болур дээрзин утпаңар.

«Тыва газ» эргелелиниң техкабинеди.

СЕЗОН ААЙЫ-БИЛЕ

Балыктар уе-шагның аайы-биле чурттаар черин солуп, ыңай-бээр көжүп турар. Үүргене чажар, эки чемненип, денгел кирер болгаш кыш эрттирер уелеринде оларның шимчээшкини улуг.

Янзы-бүрү балыктарның үүргене чажар уезин аңгы-аңгы болуур. Чамдык балыктар (чыжээ, лосось хевирниң болгаш сельд) далайга семирти «соттаар», ынчалза-даа хемнерже үнүп келгеш өзүп көвүдээр. А чамдык балыктар (угорь) хем чурттаар болза-даа, үүргенезин далайга чажар. Ол дээш олар муң-муң километрни эртип тураралар. Үүргене чажарда чамдык балыктар сугнуң ханы терекинден үстүүне үнер ийикле өскелери дедир ханылаар-даа болгулаар.

Осетр, карп, сом уисаанын балыктары чазын, лосось болгаш мезил күзүү, кыжын үүргенезин чажар.

Күш кирип семирнир уезинде балык доктаамал чурттаар черинден ырадыг, чоруй барып болтур. Скумбрия бодунуң чинри планктоннуң аайы-биле дайыже ханылап кирер-даа, үстүкү каатче-даа үнер. Дус чок сугларының балыы хонуктуң уе аайы-биле безин көжер. Чыжээ, олар хүндүс—хем унунга, кежээликтей сеттерге баар.

Үүргенезин өске черлерге чажар балыктар нурлуулайында хем аксынга баргаш кыштаглаар. Чамдык балыктар кыштаар черинче семирип, күш кирип алы-ла соок дүшпээнделе чеде бээр.

Дус чок арыг сугларның чамдык балыктарының шимээшкинин көрээл. Халдерге болгаш суг хөөлбектеринге балык үүргенезин хемнерде балыктардан орайтадыг чажар.

Соохтуг-балык суг унужубиле байлак оожум хөөлбектерге ынак. Кыжын суг дүвүнге турар, тергиин улуг соохта шимчеш чок апаар. Февральда суг чайындылап, хараалчалар тыпты бергө-ле, соохтуг-балык чыдынындан үнүптер. Суг ажыыр өйде хемни өрү өскептер, оон адырларынга үүргенезин чажар. Ол үеии тодаргадыры берге эвес. Халыг моңургазы хөөп турда ол үүргенезин чажар. Чедп—оон хонгында оон байлаң боттаның үнер, олар оожум агымның черлеринде эрик чоогунче чүткүүр. Үүргене чашкан балыктар чайлаглаар черийге четкеш, семирнир дээш сыык сугларже чоруптар.

Ала-буга арыг сугта ынак. Улуг балыктар сугта болгаш эремнерге турар. Оон олар эртен эрте болгаш кежээликтей үнер. Дажый берген суг сыыгап, хадың йогаарарып турда үүргенезин чажар. Хадың буруу чедип үргеже үүргене чажыышкыны доостур. Үүргенезин эрги сименнп черге болгаш хем улгатканындан тывылган хөөлбектерге чажар. Оон соонда өөр болуп алган чайлаглап чоруптар. Ала-буга байланнары хем дүвүлде үнүп аразында чаштынып өөр, а август эгезинде элезинделнеп сыык черлерже баар. Ынчаарда улуг балыктар база ынаар келир. Соон эгелээрге оңгарларга чыдыптар.

Мезил чымчак дуптуг соок арыг сугта ынак. Кыжын тос тостуң соогунда үүргенезин чажар. Оон мурнуу чарыында ак тос апарган, ам-даа оожум дедирленмнннаав. Адыгның бажыңче катап бала аттым.

Дорээ-на ажимге келдим.

Кижиде ыыт-даа чок. Башкайгы бөө ыыды ажимнин болгаш, чалыпкан боор мен деп бодаш катап адырга бөө шаа дүшкеп. Харын-даа ийилээп чораапывыс эки болгаш.

В. ГУРКИН.

ТЫВАДА ЧАА БАЛЫКТАР

Каш чыл мурнунда Чагытай хөлге соңгу чүктүң хөлдерниге колдады өзүп көвүдээр, дүргеп өзүгеп, эътиңр, чаагай амданныг пелядьты деп базыктың байланнарын салган. Олар Чагытайга тааржыр болган, ам боттары өзүп көвүдеп турар. Пелядьты тудар кылдыр безин чөпшээрээн. Балыкчылар ону мактап-ла мага хамнас боор чүве. Ук балык республиканың өске-даа хөлдерниге тааржып өзүп болурун Томскиниң күрүне университединде биология болгаш биофизиканың эртемшиничилел институдунуң эртем ажылдакчыларының шеңелделерии көргүскен. Ол институттуң ихтиологтары республиканың балык камгалаар черинин ажылдакчылары-биле кады Тываның хемнеринде, хөлдеринде, сугларында балыктарның амыдыралын шинчилээрибиле чергелештир тывыш ажылынга ажыктыг породаларны эккеп остүрериниң айтырыгларын өөренип турарлар.

Эрткен чазын Красноярск крайда Ужур хоорайның балык өстүрер заводундан Тываже пелядьтың болгаш байвал омулюнуң үүргенеден чаа-ла боттаның келген байланнарын самолёт-биле эккелгеш, оларны Сүт-Хөл, Төре-Хөл, Олбук ышаш хөлдерге салган дугайында бистиң солунга бижээн болгай.

Сүт-Хөл суу арыг, дүвүнде балыкка чем болгу дег үнүштер хөй болза-даа балык чок хөл. Ында хамаарыштыр тус черниң чону шаанда дыка-за хөй тооллуг «төөгүлерин» чогааткан, чугаалажып турган.

Сүт-Хөлче эрткен чылын салган пелядьтың байланнарының хөй кезии өскен. Бо чылын база чаа байланнарны салган. Оон-биле чергелештир эвдп үскүр, чымчак чаагай омульдуң байланнарын бо чылын ол хөлче салган. Ол балыктардан ангыда кадыргы база ында өзер. Пелядьтың бо чылгы байламнары күскээр-ле 100 грамм, а омульдуу 45 грамм чедир өскенин шинчиледдер бадыткаан.

Азас хөлге пелядьты моон мурнунда база салып турган. Ынчалза-даа чаш байланнарны хөлде хөй санныг улуг балыктар, ылангыя шортан, ала-буга чип турар. Азас — балык тывыжының улуг баазалы болганда ацаа өзүүчел, чемгир шынарлары бедик пелядьтыкиирери күзенчиг. Байдалдарны өөренип турган. ихтиологтар ынаар түнмел үндүрген: тывыш ажылы чоруп турар черлерже Тываның өске хөлдериниге байландан өстүргеи, боду дээш «демисежип шыдаптар» балыктарны салыр. Моон соңгаар чылдарда үк ажыл калбарар.

Солунга чагаа бижип турар авторлар, бойдуска ынак кижилер каш чылдар мурнунда балык-биле байлак черлерниң балыының эвээжээнин хараадал-биле демдеглеп турар. Шынап-ла, чурттакчы чоонуң көвүдээнин, ийи-чаңгыс тотчеглекчи, кижилериниң үүлгедиглери оруң уунда хемнериниң балыын эвээжеткеп. Орук-чиривтем хайыы, ыракта кадыргы, ала-бугалыг хөлдер, хемнер хөй.

Ихтиологтар улус ажыл-агый ужур-дузалыг улуг үүлени бүдүрүп турарын демдеглевес аргажок. Балыктар салган улуг хөлдер ында тывыш ажылын организастаарынга таарымчалыг: хөй чурттавчылыг, оруң тударынга эптиг районнарда. Төре-Хөлде ам дээрезинде осман деп тывыш талазы-биле ажык чок балык бар. Ам ынаар пелядьты салган. Османның саның эвээжедир дээш ол хөлче шортанны база «көжүрүп» кирген.

Сибирьнин балык талазы-биле эртемденнери, биологтар тус черниң балыктарын өстүрүп көвүдедириниң аргаларын өөренип, ол талазы-биле шинчиледдерни, дуржулгаларны, шеңеделдерни кылын турар. Кадыргы, мыйыт, бел ышкаш үнелиг балыктарның санын көвүдедир соруга база салдынган.

М. СМИРНОВА.

Алдын-сарыг чыжыргава.

О. ГАВРИЛОВТУҢ фотозу.

АДЫГ-БИЛЕ СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

Хар хөлчок ыылын болзадаа аңчы кижиниң эки эжи ыттарывысты база ап алган бис. Ажым Папа-биле эртежик-ле орукче үнүптүвүс. Чоорту чырып эгелээн. Хүнүң хереглери мурнувуста даг бажында дээп эгеледи. Ийи ыдывыс — хоочун аңчы ыттар, оларның-биле кады бо чылын чаа өөредири-биле ийи ыт база эдертип алган бис.

Пашаның хаактаары ковчуг болгаш, орук ивеп хаткан. Мен ооң соонда чоруп ор мен. Ыттар бистиң ырык мурнувуста. Тайга хемин кеткеш, даңгаар-ла аныяк шивп үвген аргага келдивис. Шет ораазы-биле оожум чоруп ор бис. Ак харга караам харлыгар болгаш кара көстүк кедип алган кижи мен. Аргажыкка кирип көрүмге карангыладып ковчут. Оомну үштүп алыр дээш тура дүштүм. Ыржым. Ында-хаая будуктап дүшкен ооюк даажы дыңналыр. Сактырымга, будук-даа кыжыраан шыкап. Ажимге чедер дээш суук-суук базып ор мен. Пашага четкелек чорумда ыттарывыс-даа хорин-ле үндүр. Оларның харамдыгып эрерии, ыяштырын бодаарга, улуг аң көргеп хире. Бооларывыс белеткеп алгаш, ол үже хаптывыс. Удаттыаадда шет аразындан моң кырган ыдым кудуруун мувушкаа., адгыкышкый-даа хөлчок апарган бисче үткүштүр кедди.

Арааган аң-дыр деп чутаашкаш, пай чара чорутувус. Павел ыттың изи-биле чорушту, мен оңу ол аарак базыптым. Боомну хынай көрүп, ыт көрери дыңналып турган үүү каактап чоруп ор мен. Чүве-даа көзүбес. Мырнай чоогумда боо даажы дыңналды. Ол үже кедергирлей базыптым. Каш баскаш-да мажаалайны көруп кагдым. Кижин ижээнге удуур адымы канчап мында келгенил, деп бодаарымның баяыы чораап-ла, чазыйлаан адыг-дыр деп бодумга-ла харыылаптым. Ажимни база көруп кагдым: адыгдан адды хире-ле метр чердө шыгаашпыгаап мажызын бөсты ийин он. Шак-ла дүшкеп ол боор, чүгле адыг түткүлээн ыттарның үнү. Адыың база чүвеңиң ужуруи билип кааны ол боор, ыттарның туткуларывыдаа тоовайн Павелче угланты. Солагай талага келгеш, он метр хире чердеп адыгже шыгаагаш, мажывы базыптым. Маазалай оожум олуру дүжүп чыдыр. Ажимниң арны ак тос апарган, ам-даа оожум дедирленмнннаав. Адыгның бажыңче катап бала аттым.

Дорээ-на ажимге келдим.

Кижиде ыыт-даа чок. Башкайгы бөө ыыды ажимнин болгаш, чалыпкан боор мен деп бодаш катап адырга бөө шаа дүшкеп. Харын-даа ийилээп чораапывыс эки болгаш.

В. ГУРКИН.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ.

Кызыл Шегиикин-Бравченко кудумчуу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63 редакторнуң ораазакчыларының 35-24, пропаганда килизининиң 23-54, харылсаалгалы секретарьының 23-35, партийжи» амыдырал килизининиң 37-13 культура килизининиң 23-54 көзээ-ажыл-агый килизининиң 21-47, үзеттүр килизининиң 22-64, чагаа килизининиң 41-27, информация база совет туругуу килизининиң 20-60, бухгалтериянын 31-75 корректорзарның 27-41. Солун келбейн бараанда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыг № 3969.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шегиикин-Бравченко кудумчуу 1). ТС — 01133

БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

★ 1972 чыл. Декабрь 15, пятница. № 294 (9062) ★ Өртээ 2 көп. ★

УЛУГ НАЙЫРАЛДЫҢ КЕЖИИ

М. К. МЕНДУМЕ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунган хүнүнден бээр декабрь 30-де 50 чыл оң болур.

Владимир Ильич Ленинниң саналын ёзугаар 1922 чылдың декабрь 30-де Москвага Совет Социалистиг Республикаларның Советтеринин Барги съездиги ажыттынган. Ол съезд ССР Эвилелин тургузар дутайында Керээни чугаалаштыган, бадылаан.

Бүрүн эргелиг Совет Республикаларның чаңгыс аай эвилелдешкен, хей национальдыг социалистиг күрүне кылдыр каттыжары оларның экономиктиг, политиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң чоруп турарының бүгү байдалының аайы-биле негеттинген. ССР Эвилелиниң тургустунганы бүгү делегейге улуг ужур-дузалыг, кайгамчыктыг тиилелге болган. Пролетаржы интернационализминиң, дең болгаш бүрүн эргелиг совет улустарының акы-дуңма найыралының, чаңгыс эвиниң ленинчи идеалары ССР Эвилелиниң тургустунганы кылдыр боттанган. «ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнга белеткел дутайында» СЭКП ТК-ниң Доктаалында чугаалаанын ёзугаар алырга, «ССРЭ-ниң тургустунганы партияның теоретиктиг болгаш политиктиг ажылының, совет улустарының хей талалыг дүржүлгезиниң түмелги болган, оларның күзелгелүүрелерин илергейлээн».

Алдарлыг ленинчи партияның удуртқан акы-дуңма бүгү улустарының маадырлыг күш-ажылчы болгаш дайынчы шыгжараалдары сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургузар, ССРЭ-ни делегейниң күчүлүг күрүнели болдурар арганы берген. Ада-чурттуң Улуг дайынынга төөгүлүг тиилелге ССРЭ-ниң өндүр улуг күжүн, теңдиш дивес бижиин тодаргай көргүскен.

Демократтыг централизмниң болган социалистиг демократтының принциптеривге үндезилеп, Совет Эвилелинде совет республикаларның эвилел болгаш национал күрүне амыдыралы бүрүн чаңгыс эптиг хөгжүп турар.

Ам Совет Эвилелиниң улустары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга кайгамчык улуг сорук кириишкинниг боттандырып, ССРЭ-ниң алдарлыг 50 чыл оюн уткуп, төрээн Коммунистиг партияның долганнар улам сыры каттыжып турар.

Бистиң чуртувустуң бүгү республикаларында бедик сайзырагай үлетпүр, механизаттыгнаң улуг кедээ-ду түгле бо чылын безин 9 миллиард рубль хемчеелдиг улгадыр. Баштайгы түңнелдерни ёзугаар алырга, ниитилелдиң хереглел фондулары бо чылын 4,4 миллиард рубльге улгадыр, чаа бажың алыр кижилер 11 миллиондан аза боор.

Хөжудагай болгаш дарлаткан улустарның амыдыралынга Совет күрүнениң чаартыкчы роли тыва улустуң октябрь соонгадагы төөгүзүнүң чижээнден тодаргай көстүп турар. Россияның ажылчын ангызының болгаш оон ленинчи партиязының деткимчези-биле тыва улустуң чоруткан демисели 1921 чылда Тываның улустуң революциязының тиилелгези-биле доозулган.

Тываның ажылчы чонунуң национал-хозяйственный бүдүрүүшкүнү 1918 чылдың дөзилелиниң 30 хуузу боон турган Ажылчын, тараачыннарның делегейде эң баштайгы күрүнезин чепсек күжү-биле, ашбиле узуткан кааптар деп орадашкан даштыкы чурттар интервенциязының, хамаатыг болган делегей дайынарының таварыштырган берге уржуктары кындыт турган. 1922—1972 чылдарның дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрери бистиң чуртувуска 221 катап улгаткан. Транспорттуң бүгү хевирлериниң түүк саарылгазы 30 чыл дургузунда 161 катап көвүдээн.

1922 чылдазы-биле деңзеерге, эрткен чылын садыг алган тараа 9 катап, эът—35 катап, сүт—85 катап көвүдээн. Делегейниң бүдүрүп турар тараазының 15 хуудан хөйү бистиң чуртувустуң үлүг-хуузунга онаажып турар.

Совет Эвилелв — өөредилге, культура талазы-биле делегейде эң бедик деңнелдиг чурт. Чырыдыышкын, культура ажылдакчыларының саны эрткен 50 чыл дургузунда 16 катап, эртем ажылдакчыларының — 100 катап, кадык камгалалының болгаш күш-культура ажылдакчыларының саны — 23 катап, дээди өөредилге черлериниң, техникумнарның студентилериниң саны — 27 катап көвүдээн.

Чуртувуста чонунуң материалдыг чаагай амыдыралының деңнели чылдын-на улам бодип турар. Оны тодаргай көрүүлеп турар барымдаалар мындыг. Ажылчын, албан-хаакчыларның талын фонду-ну 60 чылын 4,4 миллиард рубльге улгадыр. Чаа бажың алыр кижилер 11 миллиондан аза боор.

Хөжудагай болгаш дарлаткан улустарның амыдыралынга Совет күрүнениң чаартыкчы роли тыва улустуң октябрь соонгадагы төөгүзүнүң чижээнден тодаргай көстүп турар. Россияның ажылчын ангызының болгаш оон ленинчи партиязының деткимчези-биле тыва улустуң чоруткан демисели 1921 чылда Тываның улустуң революциязының тиилелгези-биле доозулган.

Тываның ажылчы чонунуң национал-хозяйственный бүдүрүүшкүнү 1918 чылдың дөзилелиниң 30 хуузу боон турган Ажылчын, тараачыннарның делегейде эң баштайгы күрүнезин чепсек күжү-биле, ашбиле узуткан кааптар деп орадашкан даштыкы чурттар интервенциязының, хамаатыг болган делегей дайынарының таварыштырган берге уржуктары кындыт турган. 1922—1972 чылдарның дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрери бистиң чуртувуска 221 катап улгаткан. Транспорттуң бүгү хевирлериниң түүк саарылгазы 30 чыл дургузунда 161 катап көвүдээн.

1922 чылдазы-биле деңзеерге, эрткен чылын садыг алган тараа 9 катап, эът—35 катап, сүт—85 катап көвүдээн. Делегейниң бүдүрүп турар тараазының 15 хуудан хөйү бистиң чуртувустуң үлүг-хуузунга онаажып турар.

Совет Эвилелв — өөредилге, культура талазы-биле делегейде эң бедик деңнелдиг чурт. Чырыдыышкын, культура ажылдакчыларының саны эрткен 50 чыл дургузунда 16 катап, эртем ажылдакчыларының — 100 катап, кадык камгалалының болгаш күш-культура ажылдакчыларының саны — 23 катап, дээди өөредилге черлериниң, техникумнарның студентилериниң саны — 27 катап көвүдээн.

Чуртувуста чонунуң материалдыг чаагай амыдыралының деңнели чылдын-на улам бодип турар. Оны тодаргай көрүүлеп турар барымдаалар мындыг. Ажылчын, албан-хаакчыларның талын фонду-ну 60 чылын 4,4 миллиард рубльге улгадыр. Чаа бажың алыр кижилер 11 миллиондан аза боор.

Хөжудагай болгаш дарлаткан улустарның амыдыралынга Совет күрүнениң чаартыкчы роли тыва улустуң октябрь соонгадагы төөгүзүнүң чижээнден тодаргай көстүп турар. Россияның ажылчын ангызының болгаш оон ленинчи партиязының деткимчези-биле тыва улустуң чоруткан демисели 1921 чылда Тываның улустуң революциязының тиилелгези-биле доозулган.

Тываның ажылчы чонунуң национал-хозяйственный бүдүрүүшкүнү 1918 чылдың дөзилелиниң 30 хуузу боон турган Ажылчын, тараачыннарның делегейде эң баштайгы күрүнезин чепсек күжү-биле, ашбиле узуткан кааптар деп орадашкан даштыкы чурттар интервенциязының, хамаатыг болган делегей дайынарының таварыштырган берге уржуктары кындыт турган. 1922—1972 чылдарның дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрери бистиң чуртувуска 221 катап улгаткан. Транспорттуң бүгү хевирлериниң түүк саарылгазы 30 чыл дургузунда 161 катап көвүдээн.

1922 чылдазы-биле деңзеерге, эрткен чылын садыг алган тараа 9 катап, эът—35 катап, сүт—85 катап көвүдээн. Делегейниң бүдүрүп турар тараазының 15 хуудан хөйү бистиң чуртувустуң үлүг-хуузунга онаажып турар.

Совет Эвилелв — өөредилге, культура талазы-биле делегейде эң бедик деңнелдиг чурт. Чырыдыышкын, культура ажылдакчыларының саны эрткен 50 чыл дургузунда 16 катап, эртем ажылдакчыларының — 100 катап, кадык камгалалының болгаш күш-культура ажылдакчыларының саны — 23 катап, дээди өөредилге черлериниң, техникумнарның студентилериниң саны — 27 катап көвүдээн.

Чуртувуста чонунуң материалдыг чаагай амыдыралының деңнели чылдын-на улам бодип турар. Оны тодаргай көрүүлеп турар барымдаалар мындыг. Ажылчын, албан-хаакчыларның талын фонду-

(Уланчмаы 2-ги арында).

Бистиң республиканың экономиказын, культуразын хөгжүдеринге бүгү совет улустарның деткимче, дузалажыры-ла кирип турар. Тыванда ажылдап, чурттап турар хей национал кижилер оон бир тодаргай хереглиг. ЧУРУКТА: (Биргн одуругда, солагай талазындан) Тес-Хемниң «Чодураа» колхозта хойжу бригаданың бригадири И. С. Даңзурун (тыва), «Өөк» совхозтуң кол зоотехниги М. А. Сметанина (орус), РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи В. Н. Пудов (якут). Ак-Довуракта тудугжулар бригадазының бригадири Д. Калдар-оол (тыва). Ийги одуругда: (солагай талазындан) «Межегей» совхозтуң саанчызы З. С. Реодько (белорус), Ак-Довуракта электростанциязының слесары В. Кремер (немец), Таңдыда «Революциянның чалбыжыы» колхозтуң кол агроному О. П. Чуева (орус), «Межегей» совхозтуң саанчызы Г. Г. Корзун (украин). Артыы одуругда: Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтуң комбайнери Ф. Сятников (орус), «Кок-Тей» совхозтуң саанчызы О. Бичии-Уруг (тыва), «Тыва даг-дүгү» комбинатта арыгдал фабриказының ажылчыны Ю. Зурчан (армян), Ак-Довуракта хоорай эмнелгезиниң кезер эмчизи А. А. Бытатов (хакас), «Межегей» совхозтуң трактористи М. П. Михайлова (чуваш).

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш ВЦСПС-те

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылын демдеглеп, алдаржыдарының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга эң эки түңнелдерни чедип алганы дээш будурулге черлериниң, колхозтарының, организацияларның болгаш албан черлериниң 3088 коллективтерин СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдектери-биле шаңналар дугайында доктаалды СЭКП-ниң Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС Совет Эвилелиниң юбилейин төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң чүректиг ханызындан байыр чедирбишаан, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылын байырлаары бүгү эвилелдешкен республикаларның улустарының чаңгыс эвиниң чаа чайыннаачак илерээшкинни, оларның ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр сыры каттыжыышкынының, интернационализминиң, бүгү улустарның найыралының болгаш эң-сеткил каттыштырылгазының принциптеривге шынчы чорууның көргүзүү болурунга бижиг бүзүреши илергейлээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырары дээш кызымаккай демисежин, беш чылдың шиитпирлиг чылы—1973 чылдың улуг ажыл-агый планын чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарышты улам калбартырыпче СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарының болгаш совет интеллигенциязының кыйгырган.

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылын демдеглеп, алдаржыдары-биле политиктиг болгаш дайынчы белеткелге эң бедик көргүзүлерни чедип алган ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң шериг каттыжышкыннарын, кезектерин, корабльдерин, шериг-ооределге черлерин болгаш шериг албан черлерин СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Юбилейжи хүндүлел демдектери-биле шаңналар дугайында доктаалды СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг уткуур дээш демиселге шылгараан дайынчы коллективтерге чүректиг ханызындан байыр чедирбишаам, солдаттар болгаш матростар, сержаттылар болгаш старшиналар, прапорщиктер болгаш мичманнар, офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар социалистиг Ада-чурттуң каңгалаар дугайында ленинчи чагыларны амыдыралга күүседип, бистиң чурттуң улустарының чаңгыс эвиниң болгаш найыралының чурту болур Совет күрүнениң каңгалаңнар арганын иөөн-даа соңгаар улам бижыглаар болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырары дээш төлептиг демисежир, шериг политиктиг билиниң могат чок сайзырангайжыдар, шериглериниң дайынчы белеп чоруун бедидеп дээрбиге бижиг бүзүреши илергейлээн.

Дээди шаңнал-биле, эргим тараажы!

Тараачы, чер ажылының, эске-даа продуктуларын бүдүрери болгаш күрүнеге садарын ковүдедирир талазы-биле улуг чедиишкиннери база дүжүт ажаан алышкынынга күш-ажылчы маадырлыг чоруу дээш Алтай болгаш Красноярск крайларын, Иркутск, Кемерово, Курган, Новосибирск, Омск, Томск, Тюмень областарның болгаш Тыва АССР-ниң кезээ ажыл-агыйының үжен үш мурнакчыларынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры дээн атты тывыспышаан, Ленин ордени-биле болгаш «Кадыыр белгаш маска» алдын медальбиле шаңнавр дугайында Чарлыкты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1972 чылдың декабрь 13-те үндүрген.

Ооң шиитпирге Тыва АССР талазы-биле:

Василий Оюнович ЯНЧАТКА — Тыва АССР-ниң Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң бригадири.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. О. ЯНЧАТ. В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

Юбилейжи хүндүлел демдээн— мурнакчыларга

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга Тыва АССР-ден «Тыва тудуг» трестиң Ак-Довурак хоорайда «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелели, Таңды районда «Революциянның чалбыжыы» колхоз, Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхоз эң бедик түңнелдерни чедип алган, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Казах, Белорус, Литва, Латыш, Эстон эвилелдешкен республикаларның, Алтай болгаш Красноярск крайларның, Иркутск, Кемерово, Курган, Новосибирск, Омск, Томск, Тюмень областарның болгаш Тыва АССР-ниң дыка хой санныг колхозчуларын, совхозтар ажылчыларын, механизаторларын, коданы ажыл-агый специалистерин, «Сельхозтехниканың» болоткел болгаш транспорт организацияларының ажылдакчыларын, а ол ышкаш партия, совет, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму таваа, чигнер сёөкпазы, чер ажылының эске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын ковүдедирерге чедип алган улуг чедиишкиннери база дүжүт ажаан алышкынынга күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруу дээш ССР Эвилелиниң орденнери-биле болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Шаңнатканнар арасында хоорайларның, үлетпүр төптериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының ажылчыннары, дүжүт ажаан алышкынынга идепкейлиг киришкен студентилер отрядтарының аныяктары бар.

ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнавр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктары «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ведомстволарында» болгаш чер-чер парлалгазында парлаан.

Юбилейге күш-ажылчы БЕЛЕКТЕР

Пландан ажыр продукция

◆ **АК-ДОВУРАК.** (Телефон-биле). ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга Барыын-Хемчик районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери чедиишкинниг ужуражып, чыл планын он бир айларда 104 хуу күүсеткен.

Районнуң бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери пландан ажыр 2500 тонна сорттуг даг-дүгүн, 1 миллион 79 мун кезек тууйбуну, 797 кубометр чыып-эптээр демир-бетонну, 754 кубометр тудуг ыяжын бүдүрген. 7 миллион 361 мун киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылган.

Планныг онаалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле «Тыва даг-дүгү» комбинат, тууйбу заводу, сүт заводу болгаш өске-даа бүдүрүлгелер эки ажылдаан. Олар ам 1973 чылдың үлүүнге кириштир ажылдап турар.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

208 мун тонна чүьк

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң ажылчыннары Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур оюн күнүажылчы чедиишкиннер-биле үткүп турарлар. Төскү беш чылдың йитги чылының планныг онаалгаларын он бир айларның иштинде ажыр күүсеткен бүдүрүлгелер районда эвээш эвес. Оларның бирээзинге «Сельхозтехниканың» автобазазының ап болур. Бо коллектив чылда 200 мун тонна чүьк сөөртүр хүлээлгезин 208 мун тоннага күүсеткеш, пландан ажыр 5 мун рубльнің өрүлгазын алган.

Автобазазының чолаачылар арасында калбарган социалистиг чарыжының мурнуку одурүүнде хоочун чолаачылар Доржу Донгак биле Федор Иванов олар чоруп, кайызында чыл планын ажыр күүсеткеш, эм келир чылдың январьның үүлүнге кириштир ажылдап турарлар.

В. САПРЫКИН,
СЭКП райкомунуң инструктору.

Делгелге ажыттынган

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскаалыкыдыр Тыва АССР-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгези үүнү СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңында ажыттыган.

Делгелгениң ажыдыышкынынга киржиири-биле СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүннери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даскаанын ёзугаар делгелгени ажыткан.

Совет эрге-чагыргавың чылдарында Тываның чедип алган чедиишкиннерин делгедеде тодаргай көргүскен.

(Бистиң корр.).

Хойжу бригада

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). Бистиң колхозтуң колхозчулары ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка кириишкеш, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга бөгөй эвес түңнелдерни чедип алган. Колхоз мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының планныг онаалгаларын күүсеткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Иван Даңзурунга удуртқан хойжу бригада юбилейлиг чылда көскү чедиишкиннерлиг болган. Бригада иштин-биле төрүүр үе баш хойга онааштыр 97 хураганы доруктурун өстүргеш, хойдан 3 килограмм 300 грамм дүктү кыртыш алган. Хойжулар М. Сувандий, Н. Даңзурун, Б. Сырат олар төрүүр үе баш хойга онааштыр 100—113 хураганы ап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Мурнакчы хойжу бригадага СЭКП райкомунуң болгаш райүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

У. ТӨМУР-ООЛ,
«Чодураа» колхозтуң даргазы.
Тес-Хем район.

Өске сөөк деп ылгал бисте читкен,

УЛУГ НАЙЫРАЛДЫҢ КЕЖИИ

МЕН—СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХАМААТЫЗЫ МЕН

«НОМЧУҢАР, АДААРГАҢАР, МЕН —

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХАМААТЫЗЫ МЕН» деп айдарлыг совет шүлүкчү Владимир Маяковскийниң бижээн сураглыг сөстерин ядыы, көшкүн, үжүк-бижии чок чораан Тываның араттары бүгүн улуг чоргаарал, өөрүшкү-биле чугаалаар эргелиг.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының болган улуг орус улустуң ажы-дүжүнде дузаламчызы-биле Тывага увусчу революция тиилээн соонда ядыы кижилерге чаа чырык, аас-кежиктиг орук ажыттынган. Оон эгелээп-ле совет улустуң найыралдыг өг-бүлези биске улуг дузаламчызын көргүзүп эгелээн.

1944 чылда ССРЭ-ниң өг-бүлезинге Тываның каттышканының ачызында аас-кежиктиг, эш-өөрлүг, эктивис бедик, хөрээвис делгем, Совет Эвилелиниң бүрүн эргелиг хамаатылары апарганывыска чоргаарланыр бис. Ол төөгүлүг болуушкунга хамаарыштыр бистиң хоочун чогаалчыларывыстың бирээзи Степан Агбанович Сарыг-оол мынчаар бижээн:

Хаттыг шуурган, чаңнык, халап тайып дүжер,
Хая даштан, болат кандан күштүг чуртум
Калчаа дайзын тыныып чадаан Совет чуртум
Хамаатызы болганымга чоргаараар мен...

Шак бо ыр Совет Тываның бүгү булуңнарында чаңгыланып турар.

Чаа Тываның сайзыралы шапкын, салым-чолу магалыг. Ол ам сайзыраңгай, мурнакчы техника-биле чепсегленген хөй адырлыг социалистиг үлетпүрлүг болган көдээ ажыл-агыйлыг. Совет эрге-чагырганың, улуг орус улустуң дузаламчызы, ССРЭ-ниң хөй национал улустарының ажы-дүжүмалышкы найыралы болган дузазы Тываны чечектелген республика болдурган. Оон бир чижээнге амгы үениң үлетпүрлүг аныяк хөөрейы, тывага индустрияның баштайгызы — Ак-Довуракты ап болур. Даг-дүгү арыглаар комбинатты болган оон бүдүүлегиниң бүгү чуртуң дертеп ажыг националдарның маңаа келген төлээлекчилери түдүп тургусканынга чүгле ак-довуракчылар эвес, харын республиканың бүгү ажылчы чоннары сеткил ханышкын-биле чоргаарланып турар.

Бистиң республикада ажылдап турар янзы-бүрү нациялыг кижилер ниити ажыл-херек дээш сагыш салып, кандыг-даа үеде бот-боттарынга дузалажып, деткижип турары кончуг өөрүнчүг. Ол дугайын коллектив бүрүзүнден көрүп болур. Чижек кылдыр бистиң түдугжуларывысты ап болур. Бистиң чуртуң беш нацияларының төлээлери бар. Найыралдың ачы-дузазын хүн бүрүнүң ажыл-амыдыралындан көрүп, чылдың эгезинден бо хүнге чедир ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседнп келдивис.

1969 чылда Ак-Довуракка ажылдап көримде түдүт талазы-биле тускай дооскан эртемим чок аңаа ажылчын боон кирдим. Чаанавы ажыл-биле ажыдар деп тыва улус чугаалажыр болгай. Шынангаш кандыг-даа ажылга хандыкшыл, күзел, чүткүл негеттинер. Мээң ажылымга улуг дузаны комбинатты кады тутчуп турган Советтер чуртунуң хөй националдыг оолдар, кыстары эш-өөрүм көргүзүп турган. Оларның ачызында аңаа ажылчындан түдүт талазы-биле тускай бызаңчы-бетонщик мергежилди чедип алдым.

Арат чонумнуң мурнунга кылып чораан ажыл-ижим шынаа-мактал четкенинге сагыш-сеткилим ханызындан өөрүп чоруур мен. Мээң ажылдап эрткен оруумга бир уттундурбас улуг өөрүшкүм бар. Ол болза, чонум меңээ улуг бүзүрели берип, 1966 чылда Кызыл-Мажалыктың № 650 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга бир дугаар, 1970 чылда база катап соңгааны болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады кижи болганымда, хөйүү кылырын, хөйүү бүдүрерин хамааты хүлээлгем деп билир мен. Чоннуң айбычызы кижи болган соңгукчуларымның чагыгларынга, негелде-хомудалдарынга дыңнангыр болуп ажылдап, чурттап чоруур мен. Ынчанган бөдүүн түдүгжу мээң ажыл-амыдыралым база-ла Төрээн чуртувустуң ниити ажыл-амыдыралы-биле шуут холбаалыг болу берген.

Келир үениң тургузукчулары — урутларымны өстүрбүшаан, өөренип, дыштанып, ажылдап-даа чоруур аас-кежиктиг болганымга чоргаарланып, ол-ла бүгүнү меңээ тывыскан Коммунистиг партиямга, Совет чазаамга өөрүн четтиргенимни илередип чоруур мен.

С. СЕНДАЖЫ,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады,
түдүгжуларның комплекстиг бригадазының
бригадири.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда). алган болгаш ам коммунистиг ниитилелди тургузарының херээнге төлептиг үлүгхуулуун киирип турар.

Совет Тываның баштайгы чылдарын сактып көрээл. Ынчан Совет күрүне дайын соолүнде чылдарның бергелеринге таваржып турза-даа, Тываның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге материалдыг болгаш саң-хөөнүн улуг күр хөрецгилерин үндүрүп берген. 1945—1972 чылдарның дургузунда тарылга шөлдерн 350 муң гектар кадарган, ынчаарга тараанның ниити чыылдазы бүгү ажыл-агыйларга 39 муң тонна турганындан 249 муң тонна, ону күрүненің садыл азыры 8 муң тонна турганындан 132,3 муң тоннага чедир көвүдээн.

Ниитининң мал ажылында база улуг өскерлиишкиннер болган. 1950—1972 чылдарда күрүнеге эът садары 3,5 муң тоннадан 27 муң тоннага, сүт—0,1 муң тоннадан 23,0 муң тоннага, дүк—280-ден 2.750 тоннага чедир көвүдээн. Амгы үеде республикада 27 колхоз болгаш 33 совхоз бар.

Көдээ ажыл-агыйның сескн беш чылда ниити продукциязы 79,8 миллион рубль, оон иштинде мал ажылының продукциязы — 56,3 миллион рубль болган. Тывада амгы үеде 5 муң ажыг механизатолар бар апарган.

Бо чылын Тываның көдээ ишчилери ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш база-ла кыымаккай ажылдаанар. Олар күрүне шыгжамырына 132,3 муң тонна тарааны уруп, планныг даалганы ийи катап ажыр күүсеткен. Ол ышкаш эът, сүт болгаш дүк садар планнар база күүсеттинген.

Тывада социалистиг үлетпүрүң хөгжүп турары ажылчын ажыгының тараачыннар-биле эвилелиниң, ленинчи национал политиканы Совет күрүненің боттандырып чоруткапының түңнели болган. 1945—1965 чылдарда Тывага үлетпүрүң бээр продукциязының өзүлдезиниң деңнели ниити ССРЭ-ниниден 7,5 хуу бедик болган. Үлетпүрүң девискээр айы-биле хуваалдазында база улуг өскерлиишкиннер болгулаан. 20-ле чыл мурнунда үлетпүр бүдүрүлгези барык чүгле Кызылга мөөнөттиинген турган болза, ам ол хире-чергеи-биле бүгү районнарда бар апарган.

Баштайгы саналгалар-биле алырга, бо чылын Тываның үлетпүрү ССРЭ составынга оон киргенинің баштайгы чылдазындан 45 катап хөй продукцияны бээр. Улус ажыл-агыйының ниити продукциязынга үлетпүрүнүң үлүү 1946 чылда чүгле 19 хуу турган болза, бо чылын—50 хуу хире болу берген.

Шаанда көшкүн мал ажылдыг чораан Тыва ам бедик хөгжүделіг аграр-индустриалдыг социалистиг күрүне апарган!

СЭКП ТК-ның, Совет чазактың соксаал чок сагыш салышкынының ачызында чурттуң экономика болгаш культура таназы-биле улуг хөгжүделіг районнары-биле Тыва деңнежи бергенин айтыр херек. Улус ажыл-агыйының ең чугула түдүлгелери—Хову-Аксында кобальт комбинады, Терлиг-Хаяның меңгүн суу бүдүрүлгези, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези, Кызылдың түдүт кезектёри комбинадының бирги эллчээ, Ак-Довурак—Абаза аразының оруу, электри дамчыдылга шугуму дээш ышкаш чөрлер ажыл-агыйының ниити продукциязынга үлетпүрүнүң үлүү 1946 чылда чүгле 19 хуу турган болза, бо чылын—50 хуу хире болу берген.

Шаанда көшкүн мал ажылдыг чораан Тыва ам бедик хөгжүделіг аграр-индустриалдыг социалистиг күрүне апарган!

СЭКП ТК-ның, Совет чазактың соксаал чок сагыш салышкынының ачызында чурттуң экономика болгаш культура таназы-биле улуг хөгжүделіг районнары-биле Тыва деңнежи бергенин айтыр херек. Улус ажыл-агыйының ең чугула түдүлгелери—Хову-Аксында кобальт комбинады, Терлиг-Хаяның меңгүн суу бүдүрүлгези, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези, Кызылдың түдүт кезектёри комбинадының бирги эллчээ, Ак-Довурак—Абаза аразының оруу, электри дамчыдылга шугуму дээш ышкаш чөрлер ажыл-агыйларга 39 муң тонна турганындан 249 муң тонна, ону күрүненің садыл азыры 8 муң тонна турганындан 132,3 муң тоннага чедир көвүдээн.

Ниитининң мал ажылында база улуг өскерлиишкиннер болгулаан. 1950—1972 чылдарда күрүнеге эът садары 3,5 муң тоннадан 27 муң тоннага, сүт—0,1 муң тоннадан 23,0 муң тоннага, дүк—280-ден 2.750 тоннага чедир көвүдээн. Амгы үеде республикада 27 колхоз болгаш 33 совхоз бар.

Көдээ ажыл-агыйның сескн беш чылда ниити продукциязы 79,8 миллион рубль, оон иштинде мал ажылының продукциязы — 56,3 миллион рубль болган. Тывада амгы үеде 5 муң ажыг механизатолар бар апарган.

Бо чылын Тываның көдээ ишчилери ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш база-ла кыымаккай ажылдаанар. Олар күрүне шыгжамырына 132,3 муң тонна тарааны уруп, планныг даалганы ийи катап ажыр күүсеткен. Ол ышкаш эът, сүт болгаш дүк садар планнар база күүсеттинген.

Тывада социалистиг үлетпүрүң хөгжүп турары ажылчын ажыгының тараачыннар-биле эвилелиниң, ленинчи национал политиканы Совет күрүненің боттандырып чоруткапының түңнели болган. 1945—1965 чылдарда Тывага үлетпүрүң бээр продукциязының өзүлдезиниң деңнели ниити ССРЭ-ниниден 7,5 хуу бедик болган. Үлетпүрүң девискээр айы-биле хуваалдазында база улуг өскерлиишкиннер болгулаан. 20-ле чыл мурнунда үлетпүр бүдүрүлгези барык чүгле Кызылга мөөнөттиинген турган болза, ам ол хире-чергеи-биле бүгү районнарда бар апарган.

Баштайгы саналгалар-биле алырга, бо чылын Тываның үлетпүрү ССРЭ составынга оон киргенинің баштайгы чылдазындан 45 катап хөй продукцияны бээр. Улус

ӨСКЕЛЕШПЕС ЧАҢГЫС ТӨРЕЛ БИС

ЧОРГААРАЛЫМ

Дагылдының Бел-Өдекке бөш чыл улаштыр кыштап тур бис. Бо кыштағның шээр мал-га таарымчалыы кайгамчык. Бирээде, хары чылдың-на чуга болур. Ийиде, ыжык—дескинчидир даглар хүрээлээн. Тараа шөлү база мыя. Уште, чазын кайы-даа чүрттү мурнай оъду аштыр. Чогум-на черде тутунган кыштаг бо. Мээң чидиишкиннеримниң кол бажыы-зы ында дээрзинге бүзүревес аргам чок.

Кыштаамның артыы талазында куржаанғы-куржаанғы хаяларлыг бедик даг бар. Оон бажыңга бо-ла үне бээр мен. Дуу куду оруктап эрткен-дүшкен чонну, сиген сөөрткен машиналарны болгаш аалдарның мал-магадың көрүп, хоюм харап орарымга, бо-ла мынчаар чүрттап эрттирген амыдыралын караамга көступ кээр.

Малчын болганымдан бээр 12 чыл эрти. Кандыг-даа ажылды кылып тура, Владимир Ильич Ленинниң чагыын. Улуг Октябрьның ачызын, орус чоннуң дузазын бодап чоруун мен. Бүгү талазы-биле күчүлүг болгаш бай ССРЭ дээр күрүшеңиң хамаатызы болганымга чоргаарланыр мен!

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур оюнга тураскаатканы социалистиг чарышка багай эвес киришпитим. Төрүүр чүс хойга онаштыр 108 хураган, хой бүрүзүнден-не 2 килограмм 400 грамм дүк—улуг байырлалга күш-ажылчы белээнниң чамдызы ол. Мээң коданымда 426 хой бар, оон 395-жи төрүүр. Оларымны хүр кыш ажыргаш, бо чылдыңнан эвээш эвес хураганны допуктурарын болгаш бир хойдан-на 2 килограмм 500 грамм дүктү кыпып алырын аазаап мен.

Бистиң колхозтуң хөвөөшпас фондузунга эрткен чылдың орулгазындан 116.124 акша киргеи. Ол фонд 1.677.724 акша чедип өскен. Колхозтуң ынчаар быжыгып, байып турарынга хойжуларның киирген улуг улуг. Чүгле күүнеге саткан дүктең безин 201.859 акша киргеи. Они бодап кээрге, мээң ажылымның ажыктыы, оон үнези кымга-даа билдинге бээр. ССРЭ хамаатызы болуп, хей-аътты-гыз, ожак-хөлүг болгаш аас-кежиктиг чүрттап чоруур ижиром ол. Ынчангаш улуг байырлалдың столунуң артынга янзы-бүрү аймак чоңум-биле кады олурар эргелиг мен.

Кыргыс МААЖЫЙ,
Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу.

Н. А. БЕЛЯШОВТУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Харылзаа органнарынга үр үеде үре-түнелдиг ажылдаң келгени дээш төрүттүнгенниңден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Кызыл хоорайның харылаза белдиринниң начальнигни Николай Алексеевич Беляшовту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. БУДУК-ООЛ

Кызыл хоорай,
1972 чылдың декабрь 14.

ӨӨРҮНДЕН ӨӨРЕНИР

1969 чылда ортуман школа дооскаш, төрээн совхозумга ажылдаарыма шиитпирлээн мен. Ургам-даа, аваң-даа меңи деткээн, чогум кала, кандыг адырга ажылдаарыл деп айтырыг тургустунуп келгеи. Бистиң совхоз тараалап, хову ажыкынга кадрлар үргүлүг негеттинер. Авам база шаңга каш чыл улаштыр ажылдап келген, оон кылып турар ажылының уг-шиин-даа шору билир болгаш шаңга келген мен.

Удатпаанда бистиң Кара-Булуң ферманың бригадири келгеш, ында саанчылар чедиишпейн турар-дыр, ээп ажылдап көр дээн. Ургам Фая база фермада болгай, оон-биле чугаалажырымга, бергелерден кортпас болзуңда, саанчыла харын дээн.

Чаңчыкпаанда эртеи эрте турары безин берге, оон кадында саалда аппарадын ажыглап чаңчытарынга база үе негеттинер чораан. Саанчы бүрүзү-ле 20 ажыг инектерлиг, оларын чемгерип, ажаап, саап турда чайдаа турбас. Ынчалза-даа фермага эң баштай келген хүнүиде-ле бир тыва утбай мен.

Удатпаанда бистиң Кара-Булуң ферманың бригадири келгеш, ында саанчылар чедиишпейн турар-дыр, ээп ажылдап көр дээн. Ургам Фая база фермада болгай, оон-биле чугаалажырымга, бергелерден кортпас болзуңда, саанчыла харын дээн.

Чаңчыкпаанда эртеи эрте турары безин берге, оон кадында саалда аппарадын ажыглап чаңчытарынга база үе негеттинер чораан. Саанчы бүрүзү-ле 20 ажыг инектерлиг, оларын чемгерип, ажаап, саап турда чайдаа турбас. Ынчалза-даа фермага эң баштай келген хүнүиде-ле бир тыва утбай мен.

Шура утбайны күш-ажылчы мергежилимниң баштайгы башкызы деп чылыы-биле савап чоруур мен. Инектерни ол эки билир турган. Оларның ажы-чанын, сүткүрүн, кандыызынга кайы хире чем бээринден тура Шура меңээ айтып берип, аппаратты ажыглаарынга өөредип каан.

Бистиң фермада түгле совхозака эвес, а республикага удаа-дараа бирги черлерни эзлеп келген сураглыг саанчылар—Г. Корзун, М. Мартыненко, З. Реодько ажылдап турар. Оларның үлегер-дуржулгазы, талыпчы ажы өскелерге база салдарлыг болбайн каңчаар. Инектер, оларның ажаалдазының байдалы домей-ле болгай. Хамык ужур кижиде ышкажыл. Ол дугайын бистиң мурнаңчы саанчыларывыстың дуржулгазы көргүзүп турар. Зинаида Сергеевна Реодько инектен-не 3500 кг сүт саар хүлээлгеин ам безин күүседипкеи. Аныяктар олардан өөренип турар.

Сүтүүр инектерге ажы чемни берип, ажаалдазын экижиндерин, чемни улам амдан кирер хайындырып, оларның хоолулуун бедидерин, тарын боозадылганы шын организмнерниң ынчаалдарынга тускай номнардан өөренип, саналгаларны боттарывыстың чижээвиске үндезилеп кылып турар бис.

Эрткен чылын мен бир инекке онаштыр 3114 кг сүт сагдым. Бо чылын 11 айларда 3039 килограммны саттан мен. Декабрьны кирер санаарга, түннелим эрткен чылдыынан ажар, а инектен-не 3120 кг сүт саар деп юбилейжи хүлээлгемни ыиап-ла күүседир мен.

Фермада саанчылар, кадарчылар, бызаа ажаакчылары шуптувус эп-пайыралдыг, ниити сорулгавысты күүседир дээш бижыг чүткүлдүг ажылдап турар бис.

«Межегей» совхозта хөй национал кижилер ажылдап турар, олар бижыг пайыралдыг, өскелешпес, төреддешкек. Оны бистиң ферманың чижээзиден-даа көрүп болур. Сээн-язы ылгаар деп чүве чогуңдан «ол кижи орус, бо кижи тыва, дуу кижи хакас» дээр чүве чок, шуптувус күш-ажылчы совет улустуң дең эрелиг ажы-төлү бис. Бригадирвис Михаил Михайлович Махмутов — татар, саанчы Ф. Иванова—украин, Н. Доржу— орус (ашаа тыва), З. Реодько—белорусс, Т. Оюн — тыва дээш, өске-даа националдың кижилери эпнайыралдыг, эки чурттап, ажылдап турар бис.

Т. СЕМИРАНОВА,
саанчы.

ЧУРУКТА: Кара-Булуң сүтбараан фермазының бөлүк амыдавчылары ныызыл-булуңда. Солагай талазындан—Т. Семиранова, М. Леонова, З. Реодько, Т. Оюн, Г. Корзун, С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ДАШТЫКЫ ӨҢНҮКТЕР УЛУГ ЮБИЛЕЙГЕ

Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюңа—тураскаадыг юбилейин деп-шилелиг бүгү кижи төрелгетеп бо хүннерде өөрүшкүманвайлыг демдеглеп турар. Төөгүүт ол хүнге тураскаатканы массалыг митингилер, хуралдар дугайында дыңнадыглар бүгү диптерден көөп турар. Хөй-хөй чуруттарда ССРЭ-ниң улустары-биле найыралдың айлары, совет культураның фестивальдары эртип, Совет Эвилелиниң эртем, уран чүүлүнүң сураглыг ажылдакчылары-биле, республикаларының төлээлекчилери-биле ужуражышкыннар, делгелеглер организастаттынып турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чуруттарының ажыгчы чоннары ССРЭ-ниң 50 чыл оюң бөтүүнүң байырлал-наадырын деп үткүп турар. Инжек кылдыр алырга, Совет Эвилелиниң чагытларын хуусаа бетинде күүседип бээри дээш Венгрияда социалистиг чарыш калберган. Озд хоорайның металлургия комбинадының ажыгчыннары ССРЭ-ге чагылар күүседип бээрининг чыл планын хуусаа бетинде, бир ай мурнадыр күүсеткеи: ол бүдүрүлге чери бистиң чуртувуска 10 муң тонна хире кан прокадын чорудуп берген. Альшоожолытуң демир-бетон конструкциялар заводу демир-орук шугумнарынга ажыглаар 200 муң тонна демир-бетон шпалдарны хуусаа бетинде будүргеш, ССРЭ-ге чорудуп берген. Эстөргомуң приборлар заводунуң коллективи хүлээгелериң хуусаа бетинде күүсеткеи. Оон продукциязының чартыктай хөй кезиин Совет Эвилели ап турар.

Бистиң өске-даа социалистиг чуруттарда өөнүктеривис байырлал мурнуңун чарыынче киришкеш, ажыл-ишке база улуг чедиишкиннерлиг болган. Оларның шудургу болгаш ыодүрүүшкүнүүт ажылдан турарының ужуру черле билдингир. Болгар «Политическа просвета» журналдың чооктө чаа демдеглээнин бүзүгаар алырга, Совет Эвилелиниң иүүрүнде боттарының бүзүредиг чөлөптиштиин амгы үениң бүгү революстуг күштери билир болгаш оны боттарының келир үеде хөгжүлдезиниң үлегерчижю деп корүп турар. Совет Эвилелиниң чартык чүс чыл дургузунда эрткен оруу, социалиам, коммунизм тургузарынга оон чедип алган дуржулгазы бүгү кижи төрелгеттенниң өнчүүт болу борген деп, журнал демдеглээн.

ССРЭ-ниң дуржулгазының бүгү делегейге төөгүүт ужурдузалының ыеттвам «Няи зан» солун биза демдеглээн. Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга ССРЭ-ниң чедиишкиннери чүгле Совет чуруттуң күчүшыдалын улгаттырып турар эвес, харын социализмниң делегей системазын база быжыглап турар. Ыеттвам улус Совет Эвилелиниң ол чедиишкиннериие өөрүп, оларны бодунуп революстуг демисселинге кайгамчык улуг сорук киирикчиин быжыг үнелеп турар деп, «Няи зан» бадыткаан.

Бүгү планетайың улустары ажылчын, тараачыннарның делегейде ең баштайгы күрүнеэнин тайбыңга ынак даштыкы политиказынга байыр чедирип турар. «Чайлыпын чок болгаш шынчы ол угланышкыны Тайбың дугайында Декрет ажыткан болгаш СЭКП-ниң XXIV слезединиң айытка тайбың программазы улам хөгжүткен болгай. Ол утланышкынны бүрүн деткип тур бис» — деп, шаңнам үезинде кызагдалга таварыжып чораан кижилер каттыжышкыннының кежигүннери — Барыын Берлинниң фашизмге удур демисселчилери медеглээн.

СЭКП-ниң Совет күрүшеңниң ленинчи политиказын делегейниң хөй-шиитпирлиг ээздүүр бактаар деп орадалдың турар. Пекин пропагандазы болгаш реаксылыг буржуаа парлазга ССРЭ-ге удур иүгүлдөшкин кампаниязын калбартаан. Африканың чаңгыс эп организациязының Чиигирне секретарының орадакчызы Мохаммед Сахнунуң мынча дээн аңаа чаагай харыы болган: «ССРЭ догуннап турар деп факт безин улустарны сорук киирер кайгамчык улуг күштүг барымдаазы боол турар. Делегейге эң баштайгы социалистиг күрүне национал хамаарышпас чорук болгаш бот-башкартынызга дээш, дарлаткан улустарның эргелерин деткиринге бүзүредиг туружул, ол принциптерин бодунуп догуннаашкыны-биле бадыткаан».

Бангладеш Улус Республиканың чазааның кежигүнү К. М. Ахмед оны Даккага болган байырлыг хуралга база чугаалаан. Ылаңгыя, социализм тургузарынга Совет Эвилелиниң улуг дуржулгазы империализмниң дарлалыындан чоокта чаа хосталган, хөгжүп эгелеп турар чуруттарны база катай алырга, бүгү чуруттарга ажожок үнелиг. Кижи төрелгеттенге орук чырыдып берген, өөдүр улуг чуруттуң пайысыллы — Москвага мынапташ доктаамал ынанып келген болгаш ынаныр бис деп, К. М. Ахмед демдеглээн.

Бүгү улустарның ава-кежиктиг келир үези дээш демисселге боттарының ачы-хавыяазының бедии-биле үнелеп турарынга совет кижилер шынап-ла чоргаараалыг. Олар ол чаагай демисселге бүрүүбиле, туулугга чедир тиилежрии чодып алыр деп ылап шиитпирлиг.

А. КРАСИКОВ.
(СЭТА).

Найырал кежээзи

ХАНОЙ. (СЭТА). ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюңга тураскаатканы, Вьетнам-совет найырал кежээзи «Вьетнам болгаш совет улустарның аразында бүзүлбас найырал мөңге быжыглыг турзун» деп лозуннуг эрткеи. Кежээзи Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң Төп баштаар черииң савалын ёзугаар эрттирген. Бо чылын Совет Эвилелинге аалдап чораан, Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң төлээлекчилериниң удуртукчузунуң орадакчызы, ук Ниитилелдиң Төп баштаар черииң Чиигине секретары Ву Куок Уи кежээге илеткел кылган. Вьетнам төлээлер ССРЭ-ге чораан үезинде ленинчи национал политиканың тиилелгеэин бүзүреп көөр ардалыг болган деп, илеткелчи чугаалаан.

Парижте ужуражыышкын

ПАРИЖ. (СЭТА). Вьетнам талазы-биле париж чөвүлел хуралында ВДР-ниң төлээлериниң тускай чөвүлекчизи Ле Дык Тхо АКШ-тың президентизиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Киссинджер-биле катап ужурашкан.

Г. Хэмфриниң чугаазы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Дүшкүүрлүг байдалды кошкадырының херээже улам деп-шилгелиг болурун чедип ап болур арга бар деп, Совет Эвилелинге болгаш Польша Улус Республикага чораап чана берген, сенат кежигүнү демократ Губерт Хэмфри бүзүрээнин илергейлээн. АКШ-биле ССРЭ-ниң аразында харылзааларга таварыжып келир берге айтырыглар ам-даа хөй. Ынчанмыже ажыы-биле чугаалажып болур арга тодаргай костүп келген деп, АКШ-тың конгрезинге болган парлазга конференциязынга Г. Хэмфри чугаалаан.

ФКП-НИҢ СЪЕЗДИЗИ АЖЫТТЫНГАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Париж чоогунуң Сет-Уэн хоорайынга Францияның Коммунистиг партиязының XX съездизи ажыттынган.

Каттышкан сессия

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң Федералдыг хуралының Улусчу палатазының болгаш Националдар палатазының каттышкан V сессиязы Прагага ажыттынган. Оон ажылында ЧБП ТК-ның Чиигине секретары Г. Гусак, ЧССР-ниң Президентизи Л. Свобода болгаш республиканың өске-даа удуртукчу ажылдакчылары киржип турар. Сессиянын чугаалажыр айтырыглары — бодунун программа медеглелин күүседип турарының дугайында ЧССР-ниң чазааның отчёду болгаш 1973 чылда чүрттүн күрүне бюджединиң дугайында хөөйлу төлевилели. ЧССР-ниң чазааның программа медеглелин күүседип турарының дугайында ооң отчёдун депутаттарга ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал илеткээн.

Дугуржулганы ёзугаар

ДЕЛИ. (СЭТА). Симлага Индия биле Пакистанның аразында чедип алдынган дугуржулганы ёзугаар Пакистан-биле кыыгаарның хой-хөй секторларында индий шеригнерни чайладып эгелээн. ЮНИ агентилелдиң дыцнатканын ёзугаар алырга, оон-биле чергелештир ук кызыгаарның өске-даа секторларында индий шеригнерни чайладырынга белеткел эгелей берген.

Индий биле Пакистанның төлээлекчилери Джаммуга, Кашмирге контроль шугумун ол черде херек кырынга тодаргайлап эгелээн. Оон соонда ол девискээрден индий, пакистан шеригнерни деңге чайладып эгелээр.

Ажыл-ишчи өг-бүле

Дутар-оол болгаш Тырыскын Монгуштар «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазында 15 чыл ажылдап келген. Кызымак малчыннар бо кышка багай эвес белеткелдиг кирген. Кыштаанның септелгезин эки шынарлыг кылган. 16 тонна сигенни боттарының күжү-биле белеткээн.

Чаш-Тал фермазының ишчилери кышка белеткелди час-тан-на эгелээр чаңчылдыг. Чайлагларда кажааларның иштин коптаргаш, одекти кургадып, бөлүп алырлар. Бо чайын 20 тонна ажыг одекти белеткээн. Мал чемнери силос, чарба, саван, дус четчиря-биле белеткеттинген. Фермаңың ажыл-амыдыралынга Монгуштарның киирген күш-ажылчы үлүг-хуузу эвээш эвес.

Тырыскын Оттукпановна идепкейлиг хөй-ниитичи, район Совединиң депутады. Соңгукчуларның чагыгдарын күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Монгуштарның уругларының сес, оларның улуглары зоотехник, башкы, чолаачы тускай эртемнин чедип алган, кызымак, түткүлдүг, төлептиг ажылдап, чуруттап чоруурлар. Бичелери школада эки өөредилгелиг, сагылгачурумнуг.

Монгуштарның өг-бүлеэн ССРЭ-ниң 50 чылын фермаңың ажыл-ишчилери-биле бир дөмей күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп, улам соруктуг ажылдап турар.

М. ЛАМА.

ЧАЛГЫНЫВЫС ОЛ

Ол чылын улусчу революциянның 10 чыл оюн таварыштыр ССРЭ-ниң чазак төлээлери келген. Оны баштап чораан, В. И. Ленин биле Октябрь революциязының мурнунда-ла кады ажылдап эгелээн, хоочун большевик Шотман тыва улуска тракторларны, тараа чажар, үрезин арыглаар, сиген кезер болгаш бөлер янзы-бүрү машиналарны Совет чазактың бөлээ кылдыр бараалгаткан. Ол машина-чепсекти чөп ажыглаары-биле Тываға баштайгы күрэкропомну (амтызы-биле алырга, совхозту) тургускан. Ынчангаш бистер тывага түгле үлетпүр эвес, харын бистиң республиканың көдээ ажыл-агайынга коллективтиг улуг эгелээшкин база-ла Совет Эвилелиниң улустарының ачылыг дузаламчызынлаң эгелеп достелген деп оорушкүлүг чоргаарал-биле чугаалап турар бис.

Куруг чыткан ховуларга, шыналаларга мурнунда каш мал одары эдерти көжүп-дүжүп чораан араттарның суурлары, түгле суурлар эвес, культураның чыртыкылыг одаглары — клубтар, библиотекалар частың башкы айында айыран чечек ышкаш дүрген өзүп мандып келген. Кускун саскап куйтуцайның дээскингилээр, элин-куран эмниг оъдуп шөлээп көгжээр ээпзиргей кур чыткан делгемнерни демир аъттар — тракторлар дадаазыннай чарып каапкан, аъттыг кижи көзүлбейн баар терең, алдын-сарыг тараанын арбын дүжүдүн комбайннар ажаап ап эгелээн. Нарын техниканы шиигээдип ап, ону арат оолдар, кыстар эзертээп аъды дег, ажылижинге ажыглазын дээш, ары Саяндан тускай эртемниг оңнүктери чедип кээп, ынчан база-ла чылыг холуп сунган.

Эптигде — күштүг,
Эштигде — хөглүг.

Дамырактар каттышкаш, хем болур,
Тарамыктар каттышкаш, күш болур —

дээн ышкаш мерген үлегер сөстерни тыва улус дайын сөөлүндеги чылдарда биске коллективизация кидин түлүк турда чогаадып пептеретквенин билир бис.

ЫНЧАН механизатор, кадарчы азы санакчы турган аныяктардан ам Николай Ыглын-оол, Василий Тамдын-оол ышкаш колхоз, совхоз удурту бергеннер кайы хөй. Оларга агрономия, зоотехниняың эге билиглерин айтып бээри-биле кызыгаарланмайн, араттарга боттарының бүгү-ле билиглерин харам чокка бараалгадып турган, өске областардан келген аныяк тускай эртеминиглер, чижээлээрге, Ольга Чуева, Фатима Зверева, Анатолий Ломаев ышкаш, ам республикада хүндүткелдиг кижилер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң билдилиг организакчылары болу берген. Бо чылын бистиң республика күрүне мурнунга хүлээлгезиин алдарлыг күүседип, 132,3 муң тонна тараану агаар-бойдустуң шаптараазының бергелерииге торудбайн күрүне шыгжамырынга урганында бүгү ажыл-ишчилерниң улуг үлүг-хуузу кирген. Олар ам:

Хаяларда кызаңнашкан чаңныктардан,
Кашпалдарда диңиттелген ужарлардан,
Ховуларда чиндиниешкен тараалардан
Хомузунуң үнүн дыңнап, ырлап чор сен,
Уран-дарган, ацчы, малчын ишчилерден,

Айны, хүнүң шүүргедээн эрестердең,
Улустарның соруун каңнаан найыралдан
Аллганның арыын ышлып, ырлап чор сен.
Хайыралыг ынак чүрээм —
Хаяаланган хүннүг,
Чечектелген,
Чеҗээштелген чараш Тывам—

деп чоргаарланып чоруур, бистиң республиканың үндезин чуруттакчылары, аныяк Тываның чечектелиишкиннинге кирген үлүүнүң демдээ — Совет Эвилелиниң дээди хавыяалары оларның хөректеринде чайыннанып чоруур.

Салым-чолуңуң кедиэн дээш дошкун дайынга, чаагай үүлеин бүдүрер дээш чымыштыг ишке кадаттыптан найырал бузулбас. ССРЭ-ниң улустарының тендиш дивес быжыг өгбүлезиниң төрүттүнгенинден бээр беженга шагаанның бүдүүзүнде ажыл биле пайырал деп ыдыктыг состер совет кижи бүрүзүнүң чүрээнде чалбырааштадып чоруур.

Ю. КҮНЗЕГЕШ,
чогаалчы.

Софияда Сентябрь 9-туң шөлүн байыр шинчи киир шимээн. Болгария Улус Республиканың ажылчы чоннары ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын акы-дуңма совет улус-биле кады байырлаарынга белеткенип турар.

В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН УЛУСЧУ ТАЛАНТ

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскаатказ үшкү республика көрүлдези наймылал. Кызыл хоорайга чоокта чаа улуг чедиишкинниг эрткен. Бот-тывынгыр артистериниң репертуарлар шилип алырының, ол репертуарны уран мергежилдии-биле күүседириниң талазы-биле профессионал артистерден дудак ток хөгжүлдеэн эрткен көрүлде бадыткаан.

Мен соолгу он ажыг чылдар иштинде үргүлчү-ле жөри кежигүнүвге киржип келген болгаш, көдөөниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң кайгамчыктыг, массалыы-биле дүргеп озулелиин чыл санай көрүп келдим. Чоокта чаа-ла көдээден келген бот-тывынгыр артистерни удептер баянист киижи чок болганындан бистер: мен база Александр Лаптан удеп берип тургувус. Концертке кодер каас хөптер чедиппес турду. Чамдык таварылгаларда хөгжүм-шиин театрындан национал торгу товлар дилээр турган болгай. Ам шуут ооске. Хеп-сын, күүседир номерлериниң шынары бөдээн, көрүкчүвү хаара тудуп келир апарганынга канчан өөрүвес боор. Шаанда, 60 чылдарда, тыва национал хөгжүм херекселдерин сценага ойнаар хамаан чок. Шуут үүп чорду, хомусчулар, хөмейжилер ансамбльдери туржук, сыгыртыптар артистерниң безин санныг чорду. Бо-ла бүгү хомудалдар ам чүгле сактыышкыл болуп артып калган.

Эрткен көрүлдеде идик, хеп хамаан чок, баянистерни безин холуп, шилип турар болдувус. Шилип алган репертуарларны ёзулуг-ла артисчи негелде-биле күүседип турарывыс дыка-ла хөгжүп, улусчу талантылар биске чечектелип турарының бадыткалы болуп, ол бүгү үеден-бодайды байыдып, чонну ажыл-ишче хей-аът кирип келбес ариг чок. Бо чедиишкиннер — бистиң хөгжүлдевистиң херечизин.

Шынап-ла бодап-даа көрүнерем. Саанчы азы тудугжу киижилер дижиң. Чүү мурнай оларның күш-ажылчы чедиишкиннериниң айны-биле оларны үнелеп, оларны ботгарымыстың чогаалдарывыска алдаржыдып турар болгай бис. Ажылчын киижи күш-ажылчы холдары-биле ат-суглаглыг дээрэн шын. Ынчалза-даа оон иштики сагыш-сеткилиниң ажыг-дүгүн, талантызы кандыгыл? Ону ажыдып, чон арамында уран чүүлге салым-чаяанныг киижилерни шилиири—кол соруглавыс. Ынчангда эгээртинмес улусчу талантылар биске чечектелип турарының бадыткалы болуп, ол бүгү үеден-бодайды байыдып, чонну ажыл-ишче хей-аът кирип келбес ариг чок. Бо чедиишкиннер — бистиң хөгжүлдевистиң херечизин.

Көдөөниң бот-тывынгыр, уран чүүлүнүң мындыг озуулдези чүдеп болганы? Ленинчи национал политиканың херек кырында боттанып келгениниң болгаш Совет Эвилелиниң хөй националдыг уран чүүлүнүң бот-бодунга дузалажылгазының ачызы-дыр. Ийиде, биске бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөгжүлдезинге улуг кичээнгей салып, чаа-чаа таланттыларны тып, оларны деткял, кижиледип, улам байыдып турарының түңнели-дир. Үште, уран чүүлдүң кодээрлерде ортумак болгаш дээди эртемниг ажылдакчыларының өөрүн турарындан номер бүрүзүнүң хаңы үткылыг, профессионал хевирже шилчин турары болур.

Районнуң бот-тывынгыр артистериниң уран чүүлге ынакшылы, шилип алган номериниң оон күүселдези оларның кызымаккай белеткелиң бадыткап турар. Бот-тывынгыр уран чүүл хөгжүлдези кошкак тургай болза, Тывада күрүнециң «Саян» аттыг ыры болгаш танцы ансамбли чаа-чаа кадрлар-биле четчелеттинмес ийик дүрэн кымга-даа билдингир. Эң талантылыг оолдар, кыстарны «Саян» ансамблиге хаара тудуп, оларның мурнушка уран чүүлүн делгем орукту ажыдарын филармонияның дирекциязы планнап турар.

Көдөөниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдези чүгле үшкү эвилчег-биле доозулганы ол эвес. Эрткен көрүлдеден шылгараан 150 ажыг киижи Кызылга ыяк белеткеңгеш, зона көрүлдезинге бистиң республиканың уран чүүлчү ансамбльдарын камгалаар. Зона көрүлдезиндеги шилиттиргеннер чүрттүк чүрээ—Москвага түңнел көрүлдеге киржир эртеми алыр. Ол көрүлдеге Тыва АССР-ден шупту эвес-даа болза, элээн каш номерлер кирер дээримге бүзүрээр мен. Ол ышкаш мында хамаарыштыр мындыг бодалды чугаалаава. Амгы хүннерде улустуң ырыы-дын деп адап, ырлажып турар ырларывыс дээрге-де, чүгле салгал дамчып артып калган ховар эртинелис-тир. Оон ангыда нота ёзугаар биижин каан музыка талазы-биле удуг төөгү бисте чок.

Культура талазы-биле шаанда хожудангай турган хирезисте, богбүгү байдалывыс кандыг-дыр? Тыва чон ан композиторлар деп адаар тускай музыка чогаадыр оолдар, кыстарлыг. Оларның чогаалдарын Москвадан бүгү чуртка — хөй национал чонга радио, телевидение дамчыштыр дыннадыр, таныштырып турар. Тыва композиторлар партия, Ленин, Төрөөн чурт, Найырал дээш ышкаш улуг темаларга музыка чогаалдарын биижип турар. Ол ышкаш Таңды, Саян сынарының аразында чуртталып чораан будуулук чонуң богүгү ажы-төлүү ырлап, танцылаан, шүлүктээн, хогжумүүл нарын хереклерге ойнаан, боттарының уран талантылыг көргүзүп бүгү чуртту, харын-даа делегейниң уран чүүл көрүлделеринге киржип турары— бодап четпес хөгжүлденин керечиэн. Ол оккур ужугушкунну биске ленинчи национал политика панаанаш.

ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга болгаш 1973 чылдың январь айда Иркутск хоорайга бодур зона көргүзүүнге улуг чедиишкиннер болуруун көдөөниң бот-тывынгыр уран чүүл киржекчилеринге сеткилдин хонызындан идегеп, күзээр ужуруг бис.

А. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
РСФСР-нин уран чүүлүнүң авдартыг ажылдакчызы,
Тыва АССР-нин улустуң артизи.

Өскелешпес, чаңгыс төрел совет улустарның аразында кандыг салым-чаяанныг киижилер чок дээр боор. Ыраажылар, хөгжүмчүлер, сыгытчылар, хөөмейжилер дээш, шуптузуун самаары берге. Ол-ла салым-чаяанныг киижилеривистиң хөй иезин ажыл-агыйларның кандыг-ла бир адырында биляг, мергежилин берип, киижилерниң чаагай чоруу дээш ажылдап, чурттап турарынга чоргаарланыр бис.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскаатказ көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң республика көрүлдезинден янзы-бүрү күүселдилгелер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

«Москва конькилерниң» лауреаттары

Улустар аразының чаңчылчаан «Москва конькилери» дээр маргылдаазы доозулган. Совет фигуристер дөрт янзы программаның үжүүге бирги черлерин алган. Эжежин алгаш конькилериниг ленинградчылар 14 харлыг Ирина Воробьёва биле 17 харлыг Александр Власов, чаасказан конькилээриниг оолдардан — ССРЭ-ниң хөй дакпыр чемпиону, москвачы Сергей Четверухин, дөшка танцылаарывыга — делегейниң үш дакпыр чемпионнары, Москва спортчулары Людмила Пахомова биле Александр Горшков тивлээн. Шөл эллери хераажеңнер чаңгыстап конькилээриниге Канададан келген спортчу Кэти Ли Ирвинге чаңгыс-ла танцылады алыскан.

«Москва конькилери» маргылдаага бо чылын эң хөй санныг киржикчилер — 11 чурттан келген 70 хире фигуристер чыылган. Тускай мергежилдиглериниң бодап турарын ёзугаар алырга, маргылдаа шынап-ла чедиишкиниг болган. Оны муң-муң москвачылар биле наймыылаадың ажылдакчылары сонуургап корген: Лужникиниң спорт ордузунга чыыларын чоп бош хүн дургузунда долу турган.

Совет фигуристер ам чуртту чемпионадынга январь-ның ортан үезинде Донду-Ростовка ойнаар.

(СЭТА-ның корр).

СПОРТ

ОДАГ ЧАНЫНГА

(Ужуражылгадан сактыышкын)

Чингир нотаан эзим-арга, кыжын, чайын ырыаын үспес, бирде-бирде бодаарга, бодувун үнүп чидар бажыдан эгелээш, кирип чыдар хемниг чедир-даас-кежиктиң аялгазын оруунга таварышканыга-ла ырлап берип чыткавзыг, дамырак кара суу-биле катай шилдегер көк таскы дээрге чуруттунарын оралдашкавзыг, салгып-сырыг аайыбиле аяар хөглеп каан тур.

Арыг, чаагай дамыракче топтап көрүп турарымга, чоок-кавызының шиви, ножүнден эгелээш, аяс дээрин безин болунда чуруп алган болду. Езулуг-ла көрүнчүктүр мөң. Эзим-арганың, бойдустуң көрүнчүү-дүр сен, а оруунга таварышкан чүзүн-бүрү үнүш сенден суксуннаар болгай, дамырак.

«Дамырактар каттышкаш.

Далай болур» деп чонның үнелели-даа шын-дыр ийин кылдыр бодап келиримге, сагыш-чүрээм ала-чайгаар-ла одаг кыпсыр дээш курган бүдуктар чыып, оюн-баштак-биле чүгленип турган оорүмче чайлы берди. Кусшаам долдур будук чыыл тыртып алгаш, оорүмүң чанында келдим.

— Найыралдың одаан кыпсын үндүрөр киижи сен-дир сен, Монгуш. Ма, улуг киижи мээң одум-биле улуг одагны кыпсывыт—дээш, бурят чогаалчы Чимит Чимитов серегзиин менче сунду.

— Чаңгыс-ла от-биле болдур иймп, Монгуш —деп, чукчи шүлүкчү Антонина Кымытваль сезиг алындырды.

Курган будуктарның хоюг көк ыжы кезек када өрү чүткүп чоруй, чалбыышка алзы берди...

«Байкал чоогунуң чазы» деп Сибирь чогаалчыларының байырлалынга чораан. Чита областың Агинск национал округтуң девискээринде бурят чогаалдың үндезилекчизи — Жамсо Тумпновтуң дачазынга (чайлаанга) чыглып келгеш, найыралдың одаан кыпсып турганывыс ол. Ол байырлалга калбак делгем Сибирьде чурттап турар аймак-сөөк улустарының төлээлери киржип, уран-чечен орус дылдың дузазы-биле ядык чокка ийтп-хоңнүүвүстү солчуп турганывыс ол.

— Бөгүн апрель 22-ниң хүнү. Улуг Ленинниң төрүттүвеген хүнүк. Кижи бүрүзүң Ленин дугайында шүлүктен бодунуң дылынга номчуур деп сананал бар-дыр — деп якут шүлүкчү Иван Алексеев хөлзеп үнүп.

— Шын-дыр, Иван. Шын-дыр. Ээ-хей!— деп, оон-моон үнүер чаңгыланып, деткиди.

—Одаг кыпсыкчыларындан эгелээр-дир — деп, эвенк шүлүкчү Владимир Чарду хөөрөп үнүп.

— Баштай бистиң хоочунувус Бародий Мунгоновичтиден эгелээр-дир аа—деп, «Угромхем» деп романның автору, бурят чогаалчы Бародий Мунгоновичиже айыттым.

— Чок. Ак-көк Тывадан эгележе — деп, ол удур мөөче көрдү.

Ынчан база амгы час дег,
Ыржым бойдус оттуп турган
Сибирек казырлыг
Душтук кыс дег ылгын чаңнап,
Думаалайлыг хадыкларның
Силиг бажын сүйбап турган
—дээш, «Дазыл» деп шүлүүмнү тыва дылымга төндүр номчуптарымга, адыш чоскаашкыны дамырак сугнуң даазы-биле каттышкаш, талыйты ужугун чоруптум...

Шүлүктер янзы-бүрү дылдарда куттулуп-ла турлар. Улуг Ленинге, оон өлүм чок херээнге туреаатказ шүлүктер...

Догереэис апрельде
Торуттүнген улус-тур бис— деп, алтай өөнүүн Борис Укачинниң одуругларын сактып келдим.

Шүлүктер куттулза-куттулза, амыдыралдың өлүм чок ырларынче шилчин, найыралдың одаа улам-на чалбыаатталып, үнүп орган алдын сарыг хүнче чүткүп турар чоруун.

Монгуш ДОРЖУ.

НАЙЫРАЛ ДУГАЙЫНДА

Найырал — эш хуунуң эң дээди чадазы.

М. ГОРЬКИЙ.

* * *

Найырал дээрге-ле, дектимурнай амык сеткилдиг болуру болгаш бот-боттарыңа дузаламыры-дыр.

Н. ОСТРОВСКИЙ.

* * *

Найырал чүгле айыыл-халап, берге үеде эвес, а аас-кежик үезинде база тыптыр.

Ч. АЙТМАТОВ.

* * *

— Аас-кежик, кайнаар баайын дээп?

— Кайда найырал бар-дыр, олче баар мен.

(Үлегер чүүл).

Улустарның найыралы — Улуг-Хөмдөн-даа нүштүг.

(Амыы үлегер чүүлдөвек).

Чадаана хоорайның бирги чери дээш боодалга маргылдаазы эрткен. Анаа будуулгелериниң, албан, организация черлериниң 6 шилиндек командазы киришкен.

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң «Сельхозтехника» салбырының адыгкыларының тергиндээн. Оларга ДОСААФ организациязының боодалга маргылдаазының дипломнарын тывыскан.

Хоорайның шилиндек командалары районнуң бирги чери дээш боодалга маргылдаазынга киржири-биле белеткении эгелээн. К. АРТАА.

Боодалга маргылдаазы

телевидение

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

МОСКВАДАН

18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30 — «Бузулбас эвилел Татар АССР». 19.00 — Уран-чечен фильм. 20.25—Өдүүг телекөргүзүг. «Москва конькилери» деп фигурлуг чугулаашкын талазы-биле делегей маргылдаазы. Хөрээжен улустуң хөстүг программазы.

КЫЗЫЛДАН

21.25 — Телемедээлер. 21.35 —Телемедээлер. 21.45 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.50 — «Эртемниг болгаш культураның чугула айтырыглары». «Шупту улуска юмө» 22.20 —«Литературлуг номчулгалар. М. Шолохов — «Алдаргап күр чер». РСФСР-нин улустуң артизи Е. Матвеев романдан үзүндүүг номчуур. 22.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.00—00.30 —«Чеве, оолдар!».

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аялыр, чамдык черлерге хар чаар. Барыын чүк улганыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 23—25 градус соор.

Даглыг районнарга 25—30, арткыларынга 20—25 градус соок болуур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 23—25 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

УРА-БИЛЕ УТКУП ТУР БИС

Ада-чуртум бежен харын
Алдаржыдып алган тур бис.
«Ынан бис» деп чассыг
сөстү,
«Шынчы бис» деп быжыг
сөстү
Чырытнылыг байырлалда
Ыдыы бедии тудуп тур бис.

Ишчи чоннар Эвилелин
Ленин башкы үндезилээн,
Көрүшпести эптештирип,
Алышкы дег ижиктирип,
Ажыл-иштиң, найыралдың
Хөрлээзинге дадыктырган.

Бергелерге торулбаан бис,
Четтинчипкеш эрткилээн
бис,
Чергелештир басылаан бис.
Меңги дошка, чумга-сайга
Чечек тарып мергежээн бис,
Чемиш-дүмүт аялыаан бис.
Эргим чурттуң булуң санай
Эртине-байлаң саарлып тур!

Маадыр чоннар Эвилелин
Партиявыс быжыктырган,
Халдап келген дайзыннарны
Эгин ажыр шывадапкаш,
Змирилбес мези ышкаш,
Кадыывысты бадыткаан бис.

Мунгаш булут хүнну
дуглаан
Бүжар хүннер көргүзээн
бис,
Зитивистен даянышкаш,
Кырывыстан туттунушкаш,
Хылдың ыры халаптарны
Эрте базып келгилээн бис.

Хосталганың садын тараан
Коолама оруктуг бис,
Бомбүрзекте бөдүүн чоннар
Изивисти истеп турар,
Ленинниң улуг шынын
Моңге шагда бадыткаан бис.

Төрел чоннар Эвилелин
Төөгү боду моңгежиткен,
Оруувус-даа улам узаи
Кадыыр, маска сүлдевисти
Кажан шагда салбас бис деп
Октаргайга медеглээн бис.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Чаа чыл ёлказын эрттирерде өрттүң айыыл чок чоруунуң дүрүмнери

1. Ёлканы өрөөлдиң ортузунга быжыг доораларлыг турушка азы иштинде алезин урган савага тургузуп каар. Ёлканың будуктары болгаш бажы дээримге болгаш ханаларга дегбес ужурлуг.

2. Ёлканы чүгле электри-биле чырыдарын чопшээрен турар. Электрочырыдылганы дуржулгалыг электромонтерга кылдырар.

3. Бажында электрижидилге чок тавакрылгада ёлканы хүндүскү үеде тургузар.

4. Ёлка тургускан өрөөлге өртке удур херектерни, суг курлавырын болгаш үнер ийи ажикти белеткээр.

5. Ёлкага байырлал үезинде өрөөлдин артык ажиктери белен турар уҗурлуг. Ажик бүрүзүнге дежурныйны доктаамал тургузар.

6. Хой-нипти черинге ёлканы бажыңның ийиги каъдыңдан өрү эвес черге тургузар.

7. Ёлканы тургузарда өрт камгалал черинден чөпшээрелди алыры чүгула.

Хоруглуг чүүлдер:

Ёлканың дөзүн болгаш будуктарын оттан камгалалдыг чүүлдер сингирбээн хөвенбиле шывары, ёлканы кыынгыр ойнаарактар-биле дерипри, фейерверктер болгаш бенгаль оттар кыпсыры хоруглуг.

Байырлалдың киржикчилеринге саазын, хөвеи болгаш өске-даа кыынгыр материалдардан даарган костюмнер кедирип болбас.

Ёлканы лаа-биле чырытпас.

* * *

Чаа чыл ёлказын эрттирерде өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагыыры дээш будурулгелериниң, албан черлериниң, организацияларның удуртукчулары харыысалгалыг болур.

Бүгү-эвилелдиң өртке удур эки тура ниитилелиниң Тыва республика Чөвүлелиң.

Гаражың белетке, тираж удавас!

1972 чылдың декбрь 29-та Калуга хоорайга 1972 чылдың аңша-бараанныг лотереязының чаа чыл үндүрүлгезиниң ойнаашкын тиражы болур.

Ол тиражка ойнаттынар чүүлдер: «Москвич-412» болгаш «Запорожец — ЗАЗ-966» деп 200 автомобильдер.

Оон аңгыда янзы-бүрү маркалыг 600 мотоцикл, 500 телевизор, 2500 радиоприемник, 3200 соодухчу, фабрикага аргаан 1600 хевис болгаш өске-даа хөй-хөй үнелиг эт-сеп чүүлдери база бар.

Ол ышкаш 1-ден 500 рубль чедир аңша ойнап алыышкынныары база бар. Бо үндүрүлгеге ниитизи-биле 10.964.900 ойнап алыышкынныар таваржыр.

ЛОТЕРЕЯНЫҢ ЧАА ЧЫЛ ҮНДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БИЛЕТТЕРИН ЧАА—1973 ЧЫЛ БЕЛЗЭ КЫЛДЫР САДЫП АЛЫҢАР! ОЙНААШКЫННЫГ ТИРАЖНА КИРЖИҢЕР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сени манап тур бис, оол» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «От, суг болгаш чес хоолайлар» 10.00, «Ижор батальоны» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Отту чагырганы» (1-ги, 2-ги кезектери) 14.15, 17.15, 20.15 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультчымынды 10.00, «Золушка» 11.40, 13.40, «Холдарының чылыы» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Сойгалаашкыны» 18.30, 20.20 шактарда.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чоокшулаап келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ! Күрүмениң 3 хуулуг иштики ойнап алыышкынныг чэллизиниң облигациялары дээргө силерниң эш-өөрүңерге, төрелдериңерге, чоок киижилериңерге чаа чылдың эң эки бөлээ болурун биляр болгай силер. БО ЧЭЗЛИНИҢ ЭЗЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чэллиниң облигацияларын оок ойнаашкыны болуур мурнуу чарыында белеп кылдыр садып алыңар!

Оок облигациялары-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чэллиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдың-на 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-да, май 15-те, июнь 30-да, август 15-те, сентябрь 30-да, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-да.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда килизиниң 23-54, карысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыралал килизиниң 37-13, культура килизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килизиниң 21-47, үлетүүр килизиниң 22-64, чагаа килизиниң 41-27, информацияа база совет тургузуг килизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-76 корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыг № 3974.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 01135

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үдээшлеттингеш

ШЫН

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
16
СУББОТА.
№ 295 (9063).
Өртээ 2 кап.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Хөвеңнеп, тарааны, чигир саскаазын, шайны, чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрериң, күрүнеп садарын көвүдедиринге улуг чедиишкиннери дээш, дүжүт ажаан алышкынынга күш-ажылчы шыгыралы дээш үзбек, түркмен, тажик, киргид, азербайжан, грузин, армян, молдаван эвилелдетикеп республикаларның дыка хөй колхозчуларын, совхозтар ажылчыкнарын, механизаторларын, кодээ ажылагый специалистерин, «Сельхозтехниканың», белеткел, суг ажыл-агый болгаш транспорт организаакчыларының ажылдакчыларын, а ол ышкаш, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының ажылдакчыларын СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу ССР Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Шаңнатканнар арасында хоорайларның, үлетпүр төптеринең ажылчыкнары, дүжүт ажаан алышкынынга идепкейлиг киришкен студентилер ортыдтарының комсомолчулары болгаш эмнектары база бар. (СЭТА).

ЧЕДИИШКИННЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

ФРАНЦИЯНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XX СЪЕЗДИЗИНГЕ

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди Францияның Коммунистиг партиязының XX съездизиниң делегатгарынга болгаш оларның күүрүмде бүгү француз коммунистерге акы-дүмененың шаңг байырын чедирип тур.

Франциянып Компартиязы XX съездиниң сам талазы-биле оскем, идейлиг болгаш организастыг байдалы быжыккан, калбак улуг маселаларга улуг салдарлыг болгаш ат-алдарлыг байдалга арттырып турар. Коммунистер хой-хой чылдарның дургузунда боттарының чайгылыш чок демисели-биле күш-ажылчы улустуң, монополиялар молчүгделиниң таваржын, чилиичектеңип турар бүгү кижилерниң ханы хүндүткелин болгаш бүдүрелин чаалап алган.

Демократтыг болгаш социалистиг эргелер-биле ниитилелдә чаарты тургузары дээш демиселге ажылчын ацгының, бүгү ажылчы чонларның хөлелишкиннериниң чаңгыс эдинин бирги черелиг ужур-дузалыының дугайында ленинчи чагыларны барымдаалаан. Франциянып Компартиязы улустуң каазак фронтузун тургузарыпче углаган улуг ажылды кылып турар. Франциянып ажылчы чонпары Компартиязының боттарының күзел-соруун болгаш негеделерин чедип алырының, төөн үеледиг күштериниң кады хүлээп алган программазын амыдралга боттандырарының идеелдиг магадызалы деп шыны-биле үнелеп көрүп турарлар.

Франциянып Коммунистиг партиязы тайбың болгаш улустар арасынга найырал дээш, Европага дүшүүрүлүг чоруктуң чавырылдырары болгаш аңгы-аңгы социал тургузулгуг күүрүлериниң тайбың ёзу-биле кожа-хелбоо дотуннаарының ленинчи улуг принципин херек кырынга боттандырары дээш чайгылыш чокка демисежип турар. Ол Совет Эвилелиниң болгаш Франциянып улустарының арасынга эң-наймырадыг харылзаларны калбартырынга улуг салышкынынга киирип келгеп болгаш ол дээрге, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база аймак чок чоруктуң хандырарының чугула түүлү деп көрүп турар. Франциянып коммунистери совет улустуң коммунистиг тургузуушкунуунга чедиишкиннерин бедик-биле үнелеп турарлар.

Франциянып ажылчы шимчээшкиннииң интернационалчы чаңчылдарынга шынчы Франциянып коммунистерни маадырлыг ыяснам улус-биле база Иидий-Кыдатның өске-даа улустары-биле, араб чурттарның улустары-биле, национал болгаш социал чөптүг эвес чоруктарга удур демисежип турар бүгү кижилер-биле боттарының сырый эң-сеткил катыштырылганын илерейлеп турар.

ФКП компартиязының 1969 чылда делегей чөвүзел хуралының кыраан түңнелдеринге үнделеп, делегейниң коммунистиг шимчээшкиннииң улам сырый каттыжары дээш болдуунуң демисели-биле, марксизм-ленинчи революстуг теорияны чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринге болдуунуң кирилгези-биле аңы-дүмена партияларның болгаш делегейниң ажылчын ацгының хүндүткелин чаалап алган.

СЭКП биле ФКП-ниң арасында маркизм-ленинизмге, пролетаржы интернационализмге шынчы чоруукка үнделеттингеп он-оң чылда кады демиселинге хыматтыгнан аңыдүдна найырал болгаш эң хуузунуң кады ажылдажылгазы туруп турар. Ийи партияның туруштарының чаңгыс ай чоруу 1971 чылдың шолдә кады кылган мелегелевинде бага хатан бадыткаттынган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди Францияның аңы-дүмена Коммунистиг партиязынга оон хүрөөлеңин быжыглаарынга, демократтыг, тайбың болгаш социализм дээш демиселге ажылчын ацгыны болгаш бүгү ажылчы чонпарны сырый каттыштырарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруун изин-биле күзел тур.

Франциянып ажылчы чонпарының дайынчы эвангарды — Франциянып Коммунистиг партиязы делегерезин!

Совет болгаш француз коммунистер арасында. Совет Эвилели биле Франциянып арасында найырал болгаш кады ажылдажылга делегерезин!

Маркизм-ленинизм делегерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

УЛУГ ЭВИЛЕЛДИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш республиканың Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралындан репортаж

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустуганының 50 чыл ооның алдар болдурган каттышкан байырлыг хуралы Политиктиг чырыдышкын базымында дүүн болуп эрткен.

Партия обкомунуң кежүүнери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, министрлер, үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүргелиниң мурнакчылары, ураң чүүл болгаш культураның ажылдакчылары, пайысталдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, Совет Армиянын дайынчылары залга чыгып келгеп.

Акы-дүмена Моол Арат Республикаңың Убса-Нур, Ковдо, Завхан болгаш Баян-Ульгий аймактарындан байырлалга киргизип-биле келген хүндүдүг аалчылар аңаа база турган.

СЭКП Тыва обкомунуң айнгы секретары В. Н. Филиппов эге сөөң биле хуралды ажыткан.

Каттышкан байырлыг хуралдың хүндүдүг президиумунуң дугайында СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромысловка сөс берген. Чыыгаанар СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң составын хүндүдүг президиумга бедик кедүрүүшкүн-биле соңгаан.

Республикаңың Кызыл тугун, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң юбилейлиг Кызыл Тугун Совет Эвилелиниң Маадырлары Н. Макаренко, Х. Чүргүй-оол, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары У. Бавун-оол, Ю. Зюзин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, Ленин орденниң эдилекчилерэ Х. Хуваскаал, М. Мамаева олар залга кирип кээрге, үзүктел чок алыш часкаашкыны динмирел турган.

Кызыл тук. Ол дээрге, бистиң партиавыстың, күрүневистиң, чонувустуң төөгүзү-биле сырый холбашкан, бистиң тилелегерливистиң хейзат киирикчизи. «Совет Республикаларының Эвилелиниң чаа Кызыл Тугу канчаар бөдүп үзүп орарын көрүп тур бис. Ол Тук эш Ленинниң хөлүнда кижиниң чоруурун көрүп тур мен, эштер. Ынчангаш, эштер, үлам бурунгаарлаңар, делегейниң бүгү ажылчы чону оң тукту үлам тода көрзүн дээш оны үлам бедик тудаалыңар!» деп Советтерниң X Бүгү-россия съездизинде М. И. Калининниң чугаалаан сөстери дораан-на кижиниң сагыжында кирип келгеп болду.

Совет улус коммунизминиң бедиктеринче шаг-үеже мурнавышаан бурунгаарлап орар. Бистиң чуртпас, ажылдап, дыштанып чаңчыккавыс ыядыг. Байырлыг хуралдың айтырыында — «Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң тургустуганының 50 чылы» деп илеткел. Оны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. К. Мендуме** кылган.

ССРЭ-ниң аңдарлыг бежен чылы— делегей төөгүзүнүң хемчээли-биле алырга, хөй эвес, бир салгалдың амыдыралындан-даа эвээш үе-ле болгай. А ол үениң дургузунда чорудун келген демисел, үндүрген күжениишкиннер, чедип алган чедиишкиннер — ССРЭ-ниң тургустуганының, партияның ленинчи национал политиказының ачызы. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң нарын айтырыг — национал айтырыны ол чылдарда шинтпирзеп, политика, экономика, мораль талазы-биле буулдыбас социалистиг үнделеннинг, чаа, совет хевирииң хөй националдыг күрүнеэнин тургускан.

«Хөй националдыг совет күрүнеэни тургускаңы —Коммунистиг партияга, үдурткан, ажылчын аңгыга баштаткан бүгү совет улустуң революстуг чогаадыкчы ажылының кайгамчык түңнели болган» деп, «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустуганының 50 чылына га белеткел дүтаалында» СЭКП ТК-ның Доктаалында сестерни ынчангаш чоргаарал-биле катаптап турар бис.

1922 чылдың декабрь 30-де Советтерниң I Бүгү-эвилел съездизиниң тургускаңы ССР Эвилели ажылчын аңгының колхозчу тараачыннар болгаш күш-ажылчы интеллигенциябиле улуг эвилелиң улам быжыглаар, бистиң чуртувустуң улустарының аңы-дүмалышкы чоруунуң политиктиг үндезинии тургускан.

ССРЭ-ниң тургускаңы — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тилелегезинии. Коммунистиг партияның, оон үндезилекчизи В. И. Ленинниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазының, пролетаржы интернационалдамнын, найырал-дың, деп эргелиг болган улустарның аңы-дүмалышкы чоруунуң идеаларын күш-ажылчы массаларның, бүгү националдарның ортузунга чайгылыш чок суртаалдан келгенинин дөрт түңнели болур.

ССРЭ-ниң 50 чыл юбилейин, делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнеэни тургузарынга оон кайгамчык ролүн демделеп тура, бистер, чуректиң ханызындан өөрүп четтиришкиннииң чылыг сестерни чүүл-даа мурнунда партияның болгаш улустуң, улус баштыңчызы В. И. Ленинге, Коммунистиг партияга болгаш оон дайынчы штабы —ленинчи Төп Комитетче илерейлеп турарывыстың ужуруда ыда.

Ленин Коммунистиг партия. Бежен чыл дургузунда бисти баштап, коммунистиг ниитилелдиң тургузарының төөгүзүне турбаан оруун иден орар күжүвүс ол. Кандыг-даа байырлалды демдеглеп тура эрткен оруувусче хая көрүүн, кызыр ажылывысты баш удур көөр чаңчылдыг бис. 50 чыл иштинде ССРЭ-те национал орулганың хемчээли 112 катап өскен! 1922 чылда 0,8 миллиард киловатт-так электроэнергияны бүдүрүп турган болзувусса, бо чылын 86 миллиард киловатт-шак электроэнергияны бүдүрүп турар бис... Коммунизмче хере базымывыстың хемчээли ыядыг.

А бистиң аныяк Тываныстың — ССРЭ-ниң составынга үүле 28 чыл болган автономнуг республиканың безымы база ыядыг. Партияның XXIV съездизиниң төөгүзүг шинтпирлерин амыдралга боттандырарынга төлептиг үлүүн киирип турар Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары 1972 чылда бүрүнеге ыт, дүк сүт, дужаайынын планын күүсеткен. Күрүне шыгжамырынга 132,3 муң тонна эки шынарлыг тарааны үргаш, даалганы ийи катап ажыр күүсеткен! Маңаа кым чоргаарааныңзыл? Бистиң мурнувусче чаа 1973 чылда салдынган соругалар оон-даа улуг. Оны боттандырарының бүгү аргалары, курлавырлары бисте бар.

Бо бүгүнү болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларынга, эртем-техникага, культураа, чырыдышкынга чедип алган улуг чедиишкиннери, ССРЭ-ниң тургустуганының төөгүзүг ужурдузазын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме болуунуң илеткелинге долгереглей чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, «Тыва даг-дүгүү» комбинатта эдилет начальныгы Д. Дүктеп-оол ындыгга үнүп келген. Аныяк ажылчыннып күш-ажылчы намдары комбинаттың тудуубиле кады эгелеген. Оорушпууң, күш-ажылдың рапортуун ол чоргаарал-биле бераалгатты:

— Комбинаттың бүгү коллективи, оон иштинде моон удурткан турарым эдилет бо чылдың планныг даалганын хуусаа бетинде күүсеткен. Торгон чүүл дээнден ажыр 2500 тонна даг-дүгүн алган. Бо хүнерде комбинаттың ийнги полчээнің тудуу шалыпкын темп-биле чоруп турар. «Тыва даг-дүгү тудуу» эргелеңнин хөй национал кижилерден тургустуган коллективи ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чылынга турускаган Бүгү-эвилелден социалистиг чарыгынга белек коргузуглерни чедип алган, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейлиг Хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан.

Тывага эң баштай тургускан күралчы-эгыйларның биржезы «Одегеск» совхозтуң директору Ф. М. Зверева, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы, төөгү эртемелериниң кандидады Ю. Л. Аранчын олар ленинчи национал политиказының чайынналчак тилелегезиниң ачызында Тывага болган чаартылгаларның дугайын чугаалааннар.

Аныяк пионердер, комсомолчулар болгаш Кызыл гармонунуң дайынчылары хуралга рапорт берген. Пионердер болгаш комсомолчулар Ленинниң партиязының шынчы салгакчылары. Олар кежир үеже тургузарының бедик идейлиг дургузулгазының боттарының улуг акылары — коммунистерден өөренип, оларның хөрээн шынчы уламчылаарын дагыргаан турган. Бистиң тайбың күш-ажылчыстың кампалакчылары Совет Армиянын алдарлыг дайынчылары Төрээн чуртун карак оңу дег камгалап турарлар: Бөмбүрзектиң ишкыбүрү будуунарынга дайын өртүн кыпсыр дээш орадаажыш турар империалистиг күштерни доктаадып турар сурыш ол. Олар агрессорга өлүмнүг согуглуу кажап-даа, баяа-даа боорнүге кезээде белеп.

Акы-дүмена Моол Арат Республикаңың бистиң-биле кожа турар аймактарының төлээлекчилери: МАР-ның Убса-Нур аймактың улус хуралының күүсэкомунуң даргазының бирги орадаачызы Б. Лаңбоной, МАРН-ның Завхан аймак комитединиң секретары Г. Ореоо, МАРН-ның Баян-Ульгий аймак комитединиң секретары К. Хаилаа, Ковду аймактың улус хуралының күүсенчи комитединиң даргазы Ш. Хавдал олар улуг юбилейни таварыштыр совет улуска, Коммунистиг партияга байыр чедирип, социализмни моолда чедиишкиннииг тургузуп турарын чугаалааннар.

Улуг Октябрьның ачызында моолга тиилеп улусчу революция болдуунуң чайынналчак уре-түңнелин берген: ам МАР социалистиг дагерьниң кежигүү, үлетпүр, кодээ ажылагый хөгжээн сайгарыктай чурт апарган. Оңнуктериниң чедиишкиннииг бис база чоргаарааның турар бис.

Юбилейлиг каттышкан хуралдың киржикчилерин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адресинге байырлыг чагааны чоруткан.

Байырлыг хуралдың адресинге СЭКП-ниң Чита обкомундан болгаш облкүүскомдан, СЭКП-ниң Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП-ниң Хакас обкомундан болгаш облкүүскомдан, СЭКП-ниң Дагестан обкомундан болгаш облкүүскомдан, СЭКП-ниң Минусинск хооркомундан болгаш хооркүүскомдан, Норильскиде металлург, СЭКП ТК-ның кежигүнү Шерметовтан, СЭКП-ниң Ровно хооркомундан болгаш хооркүүскомдан байырлыг телеграммалары В. Н. Филиповов номчуп дыңнаткан.

Республиканың Кызыл тугун, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Юбилейлиг Кызыл тугун залдан үдеп үндүрген.

Совет Эвилелиниң Гимнизи байырлалдыы-биле күүсеткен.

Хуралдың соңнда улуг концерт болган.

А. АНР.
бистиң түскай корр.

— Совет эрге-чагырганың чылдарында Тываның үлетпүр, кодээ ажыл-агыйы, культураазы болгаш улус өөредилгези көстүп көрбээн хөгжүдээни адаан. Оң бүгү чедиишкиннериниң дугайында бо делгелге чугаалаан турар—деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш М. К. Мендуме Тываның үлетпүр ажыл-агыйының чедиишкиннериниң ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чыл ооның үениң күчүдүг техниказы-биле деритингеп. 1944 чылда кодээ ажыл-агыйга ийи комбайн, 42 трактор, он бир автомашина турган болза, ам республикада 5.710 трактор, 1.029 комбайн, 2.310 автомашина болгаш өске-даа техника колхозтарда, совхозтарда бар. Бо болза аңы-дүмена эвилелдешкен республикаларның улуг дузайламчыларының тодаргай хөреглиг-дир. Оон түңнелинде тарза болгаш мал чемги культураларның дүжүүдүг бедээ. 1953 чылда республика ниитизи-биле бир гектардан ортумал-биле 6,2 центнер дүжүттү алган болза, бо чылын 15,1 центнер дүжүттү өстүрген. Күрүнете 132,3 муң тонна тараанны садып, ийи планны күүсеткен.

Малдың баш саны өзүп, продуктузуг чоруу бедии турарының база малды өстүрер дээш бүгү арга-мергежилиң үндүрүп турар мурнакчыларының чедиишкиннериң делгелгедев биилеп ап болур.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чонпун амыдралын экижидеривиче улуг кичээнгейлиг доктаамал салып келгеп. Оон амыдралда боттанып турарың делгелгеде тодаргай көргүскен.

Культураның, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының болгаш улус аңы-дүмена-агыйының өске-даа адырларында чедиишкиннерни делгелгеде киирген.

Делгелгеден Тывада улуг чаартылгаларны, моон соңгаары оон сайнарлыг тодаргай биилеп ап болур.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: делгелге ады.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

Улуг юбилейге уткуштур

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН

ССР Эвилелиниң төөгүзүг 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка киришпишаан. Кызылдың алгы заводунуң коллективи күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алган. Завод бо чылдың бүдүүлгеге планын бүгү коргузуглер аайы-биле декабрь 12-де ажыр күүсеткен. Хөй продукциянын бүдүрер талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелер база-ла чедиишкиннииг күүсеттингеп. Чыл эгезинден бээр заводтан 981 муң 600 рубльдиң эки шынарлыг янзы-бүрү продукциязы садыг четкилеринде киргеп.

Алгы заводунуң ажылчыннары боттарының аразында социалистиг чарышты калбартышаан, кижи бүрүзү социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Шлангыш коммунист эш Гавриченко удурткан бригаданың коргузуглери өскелерден эки болган. Бо бригаданың ажылчыннары каастал каан херээжен идиктерни даарап турар. Оларның кылган продукциязы садыг черлеринге үр чытпас, харынында чедиишпестей бээр. Ол дээрге үк бригаданың ажылчыннарының бүдүрген продукциязының эки шынарлыын бадыткап турар.

Бисте мурнакчылар-ла хөй. Чижээлээрге, ажылчыннар эштер Вендерлых, Копанев, Казанцева олар 1973 чылдың январь-февраль айларының үлүүне киришпишир ажылдап турарлар. Бо болгаш өске-даа мурнакчыларның ачызында заводтуң коллективи пландан ажыр 8 муң хире хөм идикти бүдүрер арганыг болган.

База бир өөрүмчүг чүүл болза, бүдүрүлге күүдерининг долузу-биле ажыглаттынын турары болур. Оон ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүзүүн бегидиринин планы 106 хуу күүсеттингеп.

Алгы заводунуң ажылчыннары боттарының арга, курлавырларын санап көргеш, юбилей байырлалынга чедир 50 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер деп немелде хүлээлгени алганнар.

Г. САФИУЛИН,
заводтуң директору.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, делегейде баштайгы социалистиг күрүнеңи болгаш ССР Эвилелиниң үндезилекчизи болгаш тургузукчузу Владимир Ильич Ленинге Кызылда Ленин аттыг шолде тураскаалынга СЭКП Тыва обкомунуң бирги кежигүнери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң харылсаалгалыг ажылдакчылары, Моол Арат Республиканың Убса-Нур, Завхан, Баян-Ульгий, Ховдо аймактарының төлээлери, ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чыл ооң демдегдээри-биле СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери дүүн чечектер салган.

Салган чечектериниң бирээзинин кожаалында «Улуг В. И. Ленинге СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилеринден» деп бижип каан.

КЫЗЫЛДА УРУГЛАРНЫҢ МУЗЫКА ШКОЛАЗЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканга музыка культуразын сайзырадырынга чедип алган чедиишкиннери дээш база тургустуганындан бээр 25 чыл болганын тавариштыр Кызылда уругларның музыка школазын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ЛОҢЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай,
1972 чылдың декабрь 15.

Тараажылар, кубаньчыларны деткиилиңер!

ГЕКТАРДАН АЛЫРЫН КӨВҮДЕДИР

— Чер ажылының культурализациязының бедик дүжүдү дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партия болган чазактың үндүрген докталаын элегесчилер канчаар утканыны, Александр Иванович?— деп, айтырыгны бистиң корреспондентивис «Элегес» совхозтуң кол агроному эш Зайцевке салган. Ооң харыызын моон адаанда парладывыс.

— Бистиң ажыл-агыйның экономиказының ол утказыныңның чер ажылы эвес-даа болза, ол айтырыгже баво кол кичээнгейни салып турар бис — деп, кол агровом чугаалаан.— Бо докталаалы бистиң ажыл-ишчилеривистиң ишнибиле үүлдүүгүнүң утказының чылгаганы мында. Бодун дүжүт дээрге хөй хураган, хөй сүт, хөй эът ол дээрзин бистиң совхозтуң ишчилери үнелеп билир апарган. Үүге дээрге, бедик дүжүттү өстүрүп алгаш, бис үүгле күрүне мурнунга тараа садар хүлээлгезин станция ажыр күүседекеш, фермалар база мал бригадаларын тараа, мал чемнибиле бүрүн хавдырып, үрезинин четчир кылдыр уруп белеткээн.

Эрткен чылдарның дүржулгазындан алган көөрге, чаагай дүжүттү өстүрениң чугула магадылалы бистиң байдалывыска агромелиоративтиг ажылдарны чорудары болуп турар. Ынчангаш ол ажылдарны чорудуп келгенивис дыка ажыктыг.

Ол ышкаш бүгү тарылга шөлүн дилиндекпен тарыыр системаже шилчиткеп. Ооң хемчээли бо чылын 10.259 гектар четкеп, келир чылын аңаа 600 гектарны немээри көрдүгеп. Хөрээнүң дүжүткүрүн бедидериге хөрээнүң хат алырынга удур техниканы чөп ажылаары чугула дээрзин бистиң ажыл-агыйның 4-кү болгаш 5-ки бригадаларының дүржулгазы бадыткап турар.

Мал одарларын экижидер талазы-биле улут ажылдар чорутунган. Чижээ, бар одарларга немештир бо чылын 122 гектар черни шилгээдип алган бис. Келир чылын 38 гектар культурүүткен одарны аңаа немей шилгээдип ажылаары кердүнүп турар. Бо дээрге мал ажылын хөгжүдериниң хереэнге улут ужур-дузалыг.

Бистиң ажыл-агыйывыс арга-дүржулга неитередир сорулгалыг болганда, партияның болгаш чазактың салып турар улут сорулгаларын күүседиринің хереэнге ажыктыг арга-курлавырларны перспективтиг көөр хүлээлгелиг. Сиген шөлдерни, ажылгалдан үнген участоктарны экижидериниң аргаларын тыпкан бис. Оны 100 гектар чедир шилгээдип ажылгадывыс, 1972 чылда 200 гектар шөлдүң дажын ашташ, тарылга шөлү кылдыр шилчиткен бис. 1973 чылда база-ла мындыг 300 гектар черни шилгээдип ажылгаарын планнап алдывыс.

Оон ыдай чемнишчидилгени системалыг ажылгап турарывыс бистиң тараа шөлдеривиске бедик дүжүттү өстүрөрин докталаал хандырар арганы бергеп. Эртип турар чылда 400 тонна минералдыг чемнишчидилгени токкеп белеткеп ап, оон-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

— Александр Иванович, ол шөлдерни моон соңгаар улгаттырар арга силерде бар бе?

— Суггаттыг шөлдерни калбартыры бистиң совхозка практика кырынга шыдаттынмас. Ынчалзаа-даа үрелген эрги бугаларны ашташ, сентээр ажылдарны келир чылын чорудары көрдүгеп. Ол ажылды «Сут тудуг» трезиниң шугуму-биле чорудар.

Эң соолүнде чугаалап көөр чүүл болза, чер ажылын сайзырадырынче, келир чылдың бедик дүжүдүн алырынче партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

БИСТИҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ҮЛҮҮВҮС

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның 1973 чылдың бедик дүжүдүн өстүрениң бүгү арга курлавырларын ажыглаар дугайында докталаы-биле Тываның көдээ ажыл-агый дүржулга станцизының түскай эртемниглери, эртемденери танышкаш, ону боттандыраның тодаргай хемчеглерни чугаалажып көргеп. Чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрөрин көвүдедир, ажыл-агыйның экономиказын быжыглаар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарын экижидер, оон бот-үезин чинеедир сорулганы салган.

Агаар-бойдүзүү таарымча чок бо чылда Дүржулга станцизының тараажылары Таңды районга моон мурнунда-туруп көрбөзөн бедик дүжүттү өстүрүп, бир гектарга онааштыр 13,9 центнерни аавыр тургаш, 15,9 центнер дүжүттү алган. Оон ачызында күрүнеге тараа садар социалистиг хүлээлгезин станция ажыр күүсеткеш, фермалар база мал бригадаларын тараа, мал чемнибиле бүрүн хавдырып, үрезинин четчир кылдыр уруп белеткээн.

Эрткен чылдарның дүржулгазындан алган көөрге, чаагай дүжүттү өстүрениң чугула магадылалы бистиң байдалывыска агромелиоративтиг ажылдарны чорудары болуп турар. Ынчангаш ол ажылдарны күүседиринге ажыктыг арга-курлавырларны перспективтиг көөр хүлээлгелиг. Сиген шөлдерни, ажылгалдан үнген участоктарны экижидериниң аргаларын тыпкан бис. Оны 100 гектар чедир шилгээдип ажылгадывыс, 1972 чылда 200 гектар шөлдүң дажын ашташ, тарылга шөлү кылдыр шилчиткен бис. 1973 чылда база-ла мындыг 300 гектар черни шилгээдип ажылгаарын планнап алдывыс.

Оон ыдай чемнишчидилгени системалыг ажылгап турарывыс бистиң тараа шөлдеривиске бедик дүжүттү өстүрөрин докталаал хандырар арганы бергеп. Эртип турар чылда 400 тонна минералдыг чемнишчидилгени токкеп белеткеп ап, оон-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

— Александр Иванович, ол шөлдерни моон соңгаар улгаттырар арга силерде бар бе?

— Суггаттыг шөлдерни калбартыры бистиң совхозка практика кырынга шыдаттынмас. Ынчалзаа-даа үрелген эрги бугаларны ашташ, сентээр ажылдарны келир чылын чорудары көрдүгеп. Ол ажылды «Сут тудуг» трезиниң шугуму-биле чорудар.

Эң соолүнде чугаалап көөр чүүл болза, чер ажылын сайзырадырынче, келир чылдың бедик дүжүдүн алырынче партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

Бистиң ажыл-агыйывыс арга-дүржулга неитередир сорулгалыг болганда, партияның болгаш чазактың салып турар улут сорулгаларын күүседиринге хереэнге ажыктыг арга-курлавырларны перспективтиг көөр хүлээлгелиг. Сиген шөлдерни, ажылгалдан үнген участоктарны экижидериниң аргаларын тыпкан бис. Оны 100 гектар чедир шилгээдип ажылгадывыс, 1972 чылда 200 гектар шөлдүң дажын ашташ, тарылга шөлү кылдыр шилчиткен бис. 1973 чылда база-ла мындыг 300 гектар черни шилгээдип ажылгаарын планнап алдывыс.

Оон ыдай чемнишчидилгени системалыг ажылгап турарывыс бистиң тараа шөлдеривиске бедик дүжүттү өстүрөрин докталаал хандырар арганы бергеп. Эртип турар чылда 400 тонна минералдыг чемнишчидилгени токкеп белеткеп ап, оон-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

— Александр Иванович, ол шөлдерни моон соңгаар улгаттырар арга силерде бар бе?

— Суггаттыг шөлдерни калбартыры бистиң совхозка практика кырынга шыдаттынмас. Ынчалзаа-даа үрелген эрги бугаларны ашташ, сентээр ажылдарны келир чылын чорудары көрдүгеп. Ол ажылды «Сут тудуг» трезиниң шугуму-биле чорудар.

Эң соолүнде чугаалап көөр чүүл болза, чер ажылын сайзырадырынче, келир чылдың бедик дүжүдүн алырынче партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

Бистиң ажыл-агыйывыс арга-дүржулга неитередир сорулгалыг болганда, партияның болгаш чазактың салып турар улут сорулгаларын күүседиринге хереэнге ажыктыг арга-курлавырларны перспективтиг көөр хүлээлгелиг. Сиген шөлдерни, ажылгалдан үнген участоктарны экижидериниң аргаларын тыпкан бис. Оны 100 гектар чедир шилгээдип ажылгадывыс, 1972 чылда 200 гектар шөлдүң дажын ашташ, тарылга шөлү кылдыр шилчиткен бис. 1973 чылда база-ла мындыг 300 гектар черни шилгээдип ажылгаарын планнап алдывыс.

Оон ыдай чемнишчидилгени системалыг ажылгап турарывыс бистиң тараа шөлдеривиске бедик дүжүттү өстүрөрин докталаал хандырар арганы бергеп. Эртип турар чылда 400 тонна минералдыг чемнишчидилгени токкеп белеткеп ап, оон-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

Бистиң ажыл-агыйывыс арга-дүржулга неитередир сорулгалыг болганда, партияның болгаш чазактың салып турар улут сорулгаларын күүседиринге хереэнге ажыктыг арга-курлавырларны перспективтиг көөр хүлээлгелиг. Сиген шөлдерни, ажылгалдан үнген участоктарны экижидериниң аргаларын тыпкан бис. Оны 100 гектар чедир шилгээдип ажылгадывыс, 1972 чылда 200 гектар шөлдүң дажын ашташ, тарылга шөлү кылдыр шилчиткен бис. 1973 чылда база-ла мындыг 300 гектар черни шилгээдип ажылгаарын планнап алдывыс.

Оон ыдай чемнишчидилгени системалыг ажылгап турарывыс бистиң тараа шөлдеривиске бедик дүжүттү өстүрөрин докталаал хандырар арганы бергеп. Эртип турар чылда 400 тонна минералдыг чемнишчидилгени токкеп белеткеп ап, оон-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседиринге эң-не мол үүве ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейи болур. Бистиң совхозта социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, социалистиг чарышты күштелдиринче оваа кичээнгей салып турар. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталаынга дүүштүр социалистиг хүлээлгелеривистиң негелдерин баштай бригадаларга, салбырларга чугаалажып көргеш, оон соонда ниити хуралга хүлээп алыр деп турар бис.

В. НАЗЫН-ООЛ,
Көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы.

МАЛ АЖЫЛЫ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

КЫШТЫ ХҮР АЖАР ДЭЭШ

Улустуң чугаазы — хар-ла, хар. Башкыларның бажыңынга-даа, малчынарның өөнгедаа — кара-даа ындыг. Эрзиде «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери база-ла ол дугайын чугаалажып турар. Харның улгадып турарынга тараажылар амыраар-даа, кышка кошкак белеткелдиглер болза, сестир-даа. Бир эвес кыштаглаашкынга белеткел бүгү негелдезинге долу дүүшкен турар болза, урут-дарыг туржук улуг боттарывыс безин шуптувус хуулгаазын кышка өөрүүр ужурлуг бис.

Колхоз девискээрининге хар үргүлчү-де немежип турар. Бо хүннерде колхозтуң бүгү 66 кыштаанын 9-зунга чедип, оларның амыдыралы-биле таныштым. Мээң чораан черлеримниң хары барыктыг болду. Оон дугайын кадарчылар боттары-даа, кады чораан өөрүмдээ өөрүшкүлүт чугаалажып турдулар. Кайы-даа аалдың малы күскү олчаан—шыырак хевээр.

— Иштик черниң хары чуга ийин, чода ортузу-даа четпес. Чылгы база ажок-тур. Кыштың байдалы амдыызында эки —деп, Ортаа-Сагырга кадарчы Чамбал Агбаан чугаалап ор. Оон коданында 390 хойнуң деңгели канчынмаан-даа. Кажаада сиген, кожазында тараа шөлүнде саван-даа бар. Кажаазы база багай эвес.

Чамбал бо чылын үүс төрүүр хойга онааштыр 84 хураганны доруктуруп алган. Эрткен часкы дөңат эвес болза, оон-даа дээрге турар ийик. Тус чер уксаалыг хой бүрүзүнден 2 килограмм ажыг дүк кыргын алганын бодаарга, малчынның ажылга кызымаа илден.

Севекмит Шойгу—дараазында келген аалывыстың ээзи ол. Боду инек кадарын чоруй барган болду. Бо өг-бүлениң бо чылын үүс баш төрүүр инекке онааштыр 93 бызааны доруктуруп алганын колхозта парторг Базыр Лоосамович Саи-Хөө мөнээ дыннаткан үүве. Улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле тоску беш чыл планын күүседиринің ийнги чылында колхозтуң мыбыстыг бода малының 102 хуу өскенинге оларның кииргеп үлүү ол. Бо дээрге, чер-чурттуң байдалын ап көөр болза, шыырак көргүзүг-дүр.

Севекмиттиң коданында 110 ажыг инек бар болду. Оларның кыштың хүр ажарынга кадарчы өг-бүле бүзүрелдиг. Сиген-саван-даа белең, кажаа-хораа чылыг болганда, ындыг болуру чөп. Ол аалда төрүүр-даа инек бар, күрүнеге садары-даа бар. Кадарчы Эрекчитмаа үтбайның чугаазы-биле алырга, чайын сүткүр инектерни фермаже үзүп чорудуп, күрүнеге дужаарын семиртип азыраан. Ындыг болганда бо ийи кадарчының колхозтуң эът планын күүседиринге база киришкеин чугаажок. А эът планын «Коммунизмче орук» колхоз хуусазындан бир ай эртө күүсеткен.

Севекмит Шойгу чайын инектерин Качыкка семиртken болду. Ол чер ырак—Ар-Булак, Ак-Довурак ынчаар, ара хонуп чедер. Оът-көкке деңгел киргеп инектерин малчын ам база-ла тараа хоорзуңунга кадарып, оларны хүр-кыштадырынче улуг сагыш салып турар. Соок дүшпээнде малды ынчаар кадарары сигеннии, саванны кампап алырынга эки салдарлыг.

Аныяк коммунист Сергей Мижит үүс төрүүр хойга онааштыр эрткен чылын 108, бо чылын 105 хураганны доруктурган. Оон амгы үеде кыштап орары база эки. Ол кадайы-биле кады В. И. Ленинчылын үүс баш төрүүр инекке онааштыр 93 бызааны доруктуруп алганын колхозта парторг Базыр Лоосамович Саи-Хөө мөнээ дыннаткан үүве. Улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле тоску беш чыл планын күүседиринің ийнги чылында колхозтуң мыбыстыг бода малының 102 хуу өскенинге оларның кииргеп үлүү ол. Бо дээрге, чер-чурттуң байдалын ап көөр болза, шыырак көргүзүг-дүр.

Севекмиттиң коданында 110 ажыг инек бар болду. Оларның кыштың хүр ажарынга кадарчы өг-бүле бүзүрелдиг. Сиген-саван-даа белең, кажаа-хораа чылыг болганда, ындыг болуру чөп. Ол аалда төрүүр-даа инек бар, күрүнеге садары-даа бар. Кадарчы Эрекчитмаа үтбайның чугаазы-биле алырга, чайын сүткүр инектерни фермаже үзүп чорудуп, күрүнеге дужаарын семиртип азыраан. Ындыг болганда бо ийи кадарчының колхозтуң эът планын күүседиринге база киришкеин чугаажок. А эът планын «Коммунизмче орук» колхоз хуусазындан бир ай эртө күүсеткен.

Севекмит Шойгу чайын инектерин Качыкка семиртken болду. Ол чер ырак—Ар-Булак, Ак-Довурак ынчаар, ара хонуп чедер. Оът-көкке деңгел киргеп инектерин малчын ам база-ла тараа хоорзуңунга кадарып, оларны хүр-кыштадырынче улуг сагыш салып турар. Соок дүшпээнде малды ынчаар кадарары сигеннии, саванны кампап алырынга эки салдарлыг.

Аныяк коммунист Сергей Мижит үүс төрүүр хойга онааштыр эрткен чылын 108, бо чылын 105 хураганны доруктурган. Оон амгы үеде кыштап орары база эки. Ол кадайы-биле кады В. И. Ленинниң төрүттүнгенниден бээр 100 харлаанынга тураскаакан юбилей медаль-биле шаннаткан. А Норламаанын хөрээнде оон ыңай «Маадыр-нее» орден база чайнап чоруур. Дөртен хар безин четпээн маадыр мениң колхоз будүрүлгезиниге мынчаар киржип чоруурун өөрүнчүг.

— Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чарыжынга кириишпишаан, бо чылдыынан эвээш эвес хураганны тоску беш чыл планын күүседиринің үшкү чылында алыр мен—деп, ол биске чугаалап орду.

Кудук деп черде Ишкин Ямбилдиннге, Кара-Хаяда—Кыргыс Чигжиттиннге, Оваатыда—Хунажы Седиптиннге, Белдөдектө—Кыргыс Маажыйныңга болгаш өске-даа аалдарга киргиледивис. Кайы-даа малчынар ниитиннің малын хүр кыш ажырар дээш бүгү күжүн салып турар. Кайызынга-даа баарга, кажаалары ыяк чылыглап, мал чемин сөөртүп алгылаан.

Бистиң чораан аалдарывыстың ниити байдалы мындыг. Колхозтуң бүгү малчынарын маңаа чижеглээри берге. Үүге дээрге, бирээде, бо коданнарның девискээринде хар чуга, ийнде, олар тараа шөлүнде. Ынчангаш олар кыштың көдээр аалдардан чиик ажары чугаажок.

Тараа шөлүнүң чоогунда кыштаглар, нургулайында, Сүмү Дамчанның бригадазыныы. Ол бригаданың 5500 хоюн 13 коданга 30 ажыг малчын кыштадып турар. Чымыштыг, берге үелерде дузалакчылар, хар далбыйлаар механизаторлар, мал чеми сөөртүр чолаачылар болгаш өске-даа күш немежип кээр. Амдыызында ол аалдарда 900 тонна хире сиген, 250 центнер сула чедиртиниген. Мал чемниң сөөртүгези ам-даа уламчылап турар.

Коммунист Сүмү Доржуевичиниң бригадазы бо чылын үүс төрүүр хойга онааштыр 91 хураганны доруктуруп алган, хой бүрүзүнден 2 килограмм ажыг дүктү кырган болгаш бирээзиле ортумаа-биле 40 килограммдан кудулавас 1450 центнер күрүнеге саткан. Бо дээрге, багай эвес көргүзүтлер.

Бригада мал ажылының продуктуларын будүрөрин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киржип турары бо. Ам бригаданың кежигүннери ажылдың эң чугула болгаш эң кол участогу болур мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер дээш туржуп турарлар.

Колхозтуң кедек черлерде кыштагларының девискээринде харның кылыны 50—60 сантиметр чедип турар апарган. Оон ужында аалдар чуга харлыг черлерже көжүп эгелээн. Ындыг көштүң берге болуру чугаажок. Шак мындыг уеде мал чемниң курлавырынче, ону чөп ажыглаарынче бүгү кичээнгейни утландырары чугула. Ылангыя далбыйлаашкынны дарый калбартыры негеттиниң турар. Бо хире дүшкүүлүг уеде илчирбелиг тракторларның барык-ла дөгерезинің сепгелгеде турары канчап-даа таарышпас. Тараа чарбалар, саван ылыбырадыр черлериң ажылын шөгдө-ла күштелдирер турган. Бо бүгүнү колхоз баштаар чери, ында партия, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары, түскай эртемниглер холга алыр херек. Малды кыштан хүр ажырарының магадылалы чүгле организастыг чоруукка, күжениишкиниг ажылда — ону бодаар херек.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунда мал ажылының мурнакчылары хөй. Оларның бирээзинге хойжу Доржу Насакты адаа болур. Ол—бо беш чылдың баштайгы чылындан эгелээн бодунга алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип келген. Юбилейлиг бо чылда мурнакчы малчын төрүүр чүе хойдан-на 102 хураганны, бир хойдан 4,1 кг дүктү ап, социалистиг хүлээлгезин ыракта ажыр күүсеткеп.

ЧУРУКТА: Д. Насак хостуг үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

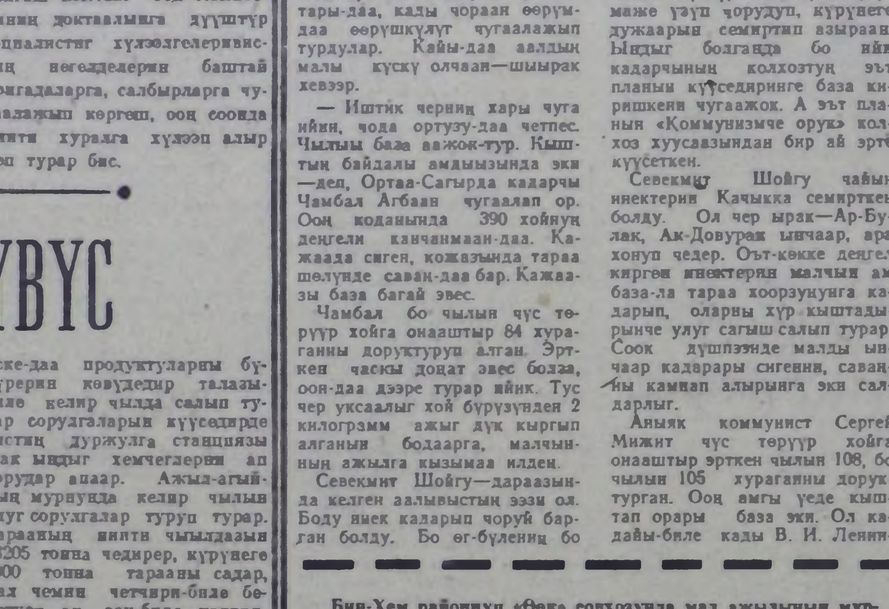

Макталдыг хойжу

Хойжу Балган Наңчыт бо чылын кышка удур бүгү талалыг белеткеткеп малчынарының бирээзинге санаттырып турар. Кажааларны чазын-на септеп, чылыглаан, иштинден база даштындан маагаштаан. Сиген кажааларының болгаш сарайның чамдык ыяштарын чаартып солаан. Куузун кыштагже четчир сигеннии, кок-суланы база савацны сөөртүп алган.

Малчын ноябрь эгезинде кыштаглаан, ындыг-даа болза, бодунуң белеткээн кыштаанга үүле 20 шаа хонар ужурга таварышкан. Ында хар кылын дүшкеп. Хой мал хүр кыш ажарының кандыг-даа барымдазы чок дээрзин колхоз баштаар черн-биле сүмелешкеш, Тес унугга кажаа тудуп, аңаа кышты эрттирерин шиитпирлээн. Ында хар чугга, оът-сигеп терең.

Балган одарны шын хувааган. Кыштагже эң чоок, эки дээн оъттуг черлерни ол чүм арттырып алган. Далбыйлакты дег черлерге база дегбээп. Мал чемин ковчуг шын чарыгдазы негеттиниң турар. Ынчангаш ол бодунуң кыштаанда мал чемниң хуваалдазын тодаткан.

Наңчыт Кыргысович Балган он алды чыл иштинде колхозтуң хоюн малдан келген. Бо үевиң иштинде ол багай эвес малчын диртип, шаннал-мактаалдарга каш удаа четкен. Сөөлгү чылдарда хойжунуң чедишкини, көргүзүү чыл сапында өзүп бар чыдар. 1970 чылда 100 хойдан 98 хураганны, 1971 чылда 100 хойдан 100-түү, а 1972 ажыл-агый чылында төрүүр 100 хойга онааштыр 101 хураганны камгалап алган. Бир хойдан кыргып ап турар дүк 1 килограмм 700 граммдан 2 килограмм чедир өскен. Бо чуragайлар Балган Наңчыт хөй малды хөгжүдериниң эртемге үндезилеттингеп эң неитерецгей аргаларын бистиң байдалга ажыглап билир, арга-дүржулгалыг дээрзин бадыткап турар.

Ол «1972—1973 чылдарының кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будүрөрин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалы-биле кичээнгейлиг танышкаш, амгызынган-даа артык ажылдаарын хүлээтген.

И. ДАКАА.

Эрзинде «Коммунизмче орук» колхоз.

ХӨЙ НАЦИОНАЛДЫГ РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫ

М. СОЛОМЕНЦЕВ, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

ССРЭ-ниң тургустунганының бежен чылы Советтер чуртунуң чыл демдеглелинге коммунизм тургузуп турар улустарының бүзүлбас найыралының, ажы-дуңма чаңгыс эвиниң байырлалы болуп киирер. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы ол өндүр улут дем каттыштырылгазының угаан-бодалы, пролетаржы интернационализминиң идеяларының магалыг боттандыраның чылгысы болуп турар. Интернационалчы үндезиниге тургустунган ол партия бистиң чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш улус чонларының эң хөөре төлөзөлекчилерин бодунда хаара тутkан. Октябрьның башталгы хүнеринден эгелээш-зе Коммунистиг партия бүгү улустарның аразында ярым-бүрү таламыг найыралчы харылзааларны тааржыштыр тургузар болган бымыгзаар талазы-биле идепкейлиг, күзел-чүткүүдүг ажылды калбартkан.

Дең эргелиг улустарның эвилелиниң догуунналашкынын хереэсевеенин оралдашкаш, бүгү Совет Эвилелин даштыкыга болган чок-ла Россия деп адап турган үелер шагдала эрткен үе болу бергеп. Социализминиң быжыг багаваазы, совет улустарының акыдуңма дем каттыштырылгазының күрүнеен — ССРЭ бедик өт-аалдарны болгаш бүгү-нииги үүлээп көргүшкүнүү чедип алган. Дең эргелигленiң аразында дең эргелиг Россия Федерациязы улуг Совет Эвилелинге бодунуң бактаан турарынга, делегейде баштайгы хөй националдыг социалистиг күрүнеенің тургузуушкунунга бодунуң салгышкынынга чоргаарланып турар. ССР Эвилелиниң 1922 чылдың декабрьда тургустунганы Россия Федерациязының, Украин, Белорус, Федеративтиг Закавказ республикаларның хамаатыы дайын чоруп тургаанының үезинде чедип алган дүржулгавының тодаргай түңнели болган. Империалистиг интервенциняы ойтур шавар, улус ажыл-агыйын катап тургузар, боттарының даштыкы политиктиг эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле дем каттыштырган күжениишкиннерге үндезилээш, ындыг дүржулга чедип алдыгаан.

Пролетариат диктатуразы тиилээни-биле национал айтырыгны шиитпирлээринге ажылчыя ажгының тура-соруу күрүнеениң, хоойлунуң күжү болу бергеп. Совет тараачыннар, интеллигенция ажылчын ажгының идеалдарын хүлээп ап, аңаа каттышкаш, ол идеалдарны амыдыралга боттандыраргына идепкейлиг идиг бергеп. Пролетаржы интернационализм күрүне политиказының чарылбас чүүлү апарган.

Партияның ленинчи национал политиказы бистиң чуртувустуң улустарының бүгү талалыг дүргеп дешилгелгеин, оларның хөгжүдезиниң деңнелдерин деңнештиргери болгаш көдүргеин хандырып турар. Ол дээрге республика бүрүзүнүң дүржулгазындан илдеп. Ам бодунуң составында автономнуг 16 республикалыг, автономнуг 5 областыг болгаш национал 10 округтуг хөй националдыг Россия Федерациязы оон бүзүредиг чижээ болур. РСФСР-ниң автономнуг республикаларында, крайларында болгаш областарында амгы үениң индустриязының япызы-бүрү ыдыралары, бедик механизастаттынган социалистиг көдээ ажыл-агый тургустунган, культура чечектелген. Совет эрге-чагырганың чылдарында улуг үлетпүр продукциязының хемчээли Коми АССР-ге 247 катап, Башкирияга—518 катап, Кабардин-Балкарияга—барык 2.700 катап өскен. Ынчаарга улуг индустриянның продукциязының хемчээли ол-ла үеде РСФСР-ге ниитизи-биле 139 катап өскен.

Россия Федерациязының дыка хөй автономнуг республикалары күш-ажылдың ниити-эвилел хуваалдазынга улуг рольду ойнап турар. Чижээ, Татария биле Башкирия нефть тывыжының эң чугула районнары, химия индустриязының улуг төптери апарган, Коми АССР-де ыяшты сайзырадыры ажылдан кылыр күүлүг үлетпүр тургустунган. Карел болгаш Марий АССР-лер — целлюлоза-салаын продукциязының улуг бүзүрүкчүлери. Мордовия — электроприбор бүзүрөри-биле алдаржаан. Удмуртия—чурттуң машина кылыр төптериниң бирээзи. Кыдыыы Сөңгүү чүктүү капитализм үеэнде кырлыг төнер чедип чораан улустарының амыдыралында үндезин өскерликшиннер болгаан.

«Коммунистиг революцияның кол шимчедикчи күжү болур улуг орус пролетариаттың социалистиг ролю өндүр улуг болур...» деп, Совет күрүнеениң үндезилекчизи В. И. Ленин Октябрь революциязының мурнунда-ла демдеглеп чораан. Ленинчи сөстерни амыдырал бадыткаан. Россия Федерациязының, эвилелдешкен өске-даа республикаларның бүгү нациялары болгаш улус чоннары бистиң чуртувусча социалистиг чаартылгаларны боттандырарынга орус улустуң, оон ажылчын ажгызының шылгараңгай ролюн демдеглеп турар. Ол бедик үнелел СЭКП-ниң XXIV съездининге шуут бадыткаттынган. Орус улустуң революсчу энергиязын партия ТК-ның Отчёт илеткелиниге онаалап демдеглээн, оон эрес-шудургу, күш-ажылга ынакшылдыг, ханы интернационалисчи чоруу бистиң социалистиг Төрөөн чуртувустуң бүгү улустарының сеткилдиң ханызындан хүндүткелиин дүрүм ёзугаар чедип алган.

Социалистиг Россия материал болгаш утаан-бодал талазы-биле кайгамчык улуг күштелиг. Оон девискээринде 28,5 муң үлетпүр бүдүрүлгелери, барык 9 муң совхоз болгаш 14 муң чыгаа колхоз бар. Республиканың ажылагыйында 56 миллион ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажылдап турар. Россия Федерациязының үлетпүр бөгүн революция мурнундагы Россияның бүдүн чыл дургузунда бүдүрүп үндүрүп турганыңдан дыка хөй продукцияны дорт-ле хүн дургузунда берип турар. РСФСР чурттуң бүгү электроэнергиязының 63 хуузун, нефтизиниң 81 хуузун, хөмүр-дажының 55 хуузун, шоюнуң барык дең кезиин болгаш кацының база прокадының дең кезиинден хөйүн, приборларының болгаш автоматчыдыга хереесселдиринің 60 хуузун, автомобильдериниң 83 хуузун, хөвең-саазын пестеринин 80 хуузун бүдүрүп турар. СЭКП ТК-ның Чиигиже секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаалаанын ёзугаар алырга, «дең эргелиг республикаларның аразында бодунуң чонунун-да, девискээринии-да, бойдус байлактарының-да, экономиктиг болгаш артем-техниктиг күүзүзүүндээ талазы-биле РСФСР кол черни эдеп турарэ.

РСФСР-ниң ажылчыннары, тараачыннары, интеллигенциязы чурттуң ниити чедишкиннерге дээш боттарының харысаалгазыны медереп билбишаан, эвилелдешкен өске республикаларның улустарының Совет Россияга хаяы бүзүрелиин эрес-шудургу ажыл-ижилиле шынзыдарын оралдажып турар.

Россия Федерациязының чедишкиннерин ССРЭ-ниң бүгү улустарының чедишкиннеринбиле чарылбас холбаалыг. Ажы-дуңма найырал, социалистиг интернационализм, экономиктиг сырый кады ажылдажыга ССРЭ-нии, эвилелдешкен бүгү республикаларның шылгараңгай чедишкиннерин хандырып турар. Чөр-черниң үндезин чонунуң аразындан мөргежилдиг специалистерни белеткээр дугайында партия үргүлчү сагыш салып турар. Республикаларның, крайларның болгаш областарның аразына, нацияларның болгаш улус чоннарның аразына дуржулганы база кадрларны калбаа-биле солчурунуң ужур-дузаазы база ам кажиитызындан-даа артык өзүп турар. Татарииның нефть байлактарлыг черлерин шингээдип ап эгелээрде азербайджан нефтичилериниң дуржулганын колдады ажылгаан, чаа черге нефть тывыжын тааржыштыр тургузарда олар дузалаан. Нефть тывыжын соцгу болгаш чөөн талалыжже — Тюменьче — улам калбартып чорударда чурттуң Европа болгаш Азия талазында чамдык районнарының мастерлериниң дуржулгазы чарылбас чаңгыс аай чүүл кылдыр каттыжа берген. Газты каазып тыварда, нефть болгаш газ дамчыдылгаларын шөйерде, электростанцияларды, өнүг болгаш кара металлургия будүрүлгелерин тударда база шак ындыг болуп турар.

ХАМЫК УЖУР—ХАРЫЫСАЛГАДА

«Барлык» совхоз республикада хоочун ажыл-агыйларның бирээзи. Ол болза районда колхозтуң база совхозтарның чылда бүдүрер эъдиниң 52,6 хуузун, сүдүнүң 67,4 хуузун, дүгүнүң 64,1 хуузун, тарааның 60 ажыг хуузун болгаш күрүнеге садар эъдиниң 55,6 хуузун, сүдүнүң 67,7 хуузун, дүгүнүң 50,6 хуузун эвлеп турар улуг ажыл-агыйдыр.

Ындыг турбуже сөөлгү 2—3 чылдарда ында пииниинг маанының баш санын өстүрери болгаш ооң продуктулуун көвүдедири чылдан чылче куду деңнелдиг болуп келген. Совхоз юбилейлиг чылда күрүнеге тараа, дүк садарының планын күүсетпээн, чыл планын күүседиринге ам-даа 362 тонна эът, 100 тонна сүт чөтнес.

Аңаа чоокта чаа болган коммунистерниң отчөттуг хуралынга совхоз бүдүрүлгезинде хожудаашкыларның чылдагаанларын аналиэтеп, ылаңгыя коммунистерниң авангардчы ролюн бедидериниң эргежок чугулазын айыткан.

Совхозтуң парткому 4 эге организациялыг, 7 партболуктүг. Оларның үчёдунда 126 коммунистер байтаан турар. Бүдүрүлгениң кол-кол адырларында коммунистерни быжыглаан. Бижиктиг-Хая салбырында тээр мал бригадири, СЭКП обкомунуң кежигүнү Саа Норбу-Самбуу, Хөнделең салбырында мурнакчы хойжу бригадада партия бөлүүнүң удуртукчузу Сояң Бичеоол, Аксы-Барлыкта пенсионер Күжүгет Сайчыт, Бижиктиг-Хая салбырында пропагандист Сарыгдар Борбак-оол, чолаачы Күжүгет Хапа дээш оон-даа өске чүгле бүдүрүлге талазы-биле эки көргүзүглерлиг эвес, чоп ортузунга организакчы ажылды чорудуп турар идепкейлиг коммунистерни отчёттуг хуралга илеткелчи демдеглээн. Совхозтуң мурнакчы хойжулары Монгуш Севен, Хомушку Ууржак, Сояң Бичеоол, Сояң Маркс, Сарыглар Белек 100 хойга оныаштыр 95-тен 105 чедир хураганны камгалап ап турда, чамдык Күжүгет Кыаыл-оол, Саая Байыр-оол ышкаш кижилер 100 хойдан чүгле 20—30 хураганнар ап, оныа харыысалга чок өжылдааннар. Ниитизин-биле ажыл-агый төрүүр 100 малга оныаштыр 48 быаза, 56 хураган, 45 анай ап, ааы планда көрдүнгенниге бодаарга 3609 анай, хураганны, 521 быааны болгаш 128 хаван ооддарын чедир албаан. Малдың чуулдазын чыл бүрү ёзу барымдаалап, шынары багай, харыысалга чок чорудуп келгениниң түңнелинде ооң чамдык аарыглары узуткаттынмаан. Малды чидирер, төтчеглеп будаанаар чорук-биле демисел чөрле дыка кошкак чоруп турар. Чижээ, Аксы-Барлык салбырынга (эргөлекчиан коммунист Хомушку Бопуоол, партия эге организациязының секретары Хомушку Онгаш) 2000 ажыг шээр мал ис чок читкен.

Бо салбыр 100 баш төрүүр малга оныаштыр чүгле 35 хураган, 31 быаза алган. Байдал мындыг турда, пиитиниң малының баш саны канчан өзөрил, ооң продуктулуу канчап көвүдээрил? Үстүнде четпестөриниң кол чылдагааны болза, совхоз бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганың кошкаанда, даандырган ажылхерек дээш кадрларның хамысалгазының кудулаанында база партийжи организастыг ажылды парткомуун (секретары эш Ч. Чылбак-оол) талазындан кошкак деңнелге тургузуп, үре-түңнел чок хөй шиитпирлер хүлээп алырыбиле кызыгаарлаттының келгенинде.

Коммунистер Мергендей, Доржу, Сарыг-оол, Хирлиг-оол, Чыртак-оол, Содунам даандырган ажыл-херекке харыысалга чок болуп, арагахымыска хандыгып, чурум үрээп партия талазы-биле шыңгыы хемчег алдырганнар. Партия кежигүнүнге кандидат Ооржак Кызыл-Катты совхоз төвүнде комсомол комитединиң секретарынга соңгуп каарга, ажылын сандараткаш өскээр чоруй барган. Коммунистер Монгуш Бойду, Очур Саая даргалап турар Аксы-Барлык, Хөнделең көдээ Советтериниң күүскомнарының талазындан совхоз бүдүрүлгезинге удуртулганы база кошкаткан.

Партком болгаш совхозтуң дирекциязы мал ажылының тускай эртемниглериниң ортузунга кижизидилге ажылын болгаш олардан негелдени кошкак чорудуп келген. Моон түңнелинде Бижиктиг-Хая салбырынга ажылдап турган зоотехник Күжүгет Хензиг-оол чүгле багай ажылдаав эвес, харын совхозтуң малын оорлап самчыгдаап, кеземчо харыысалгазынче кирген.

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрүп болгаш белеткээрин көвүдедиргениниң төвүнге тургузуп, даандырган ажыл-херек дээш кадрлардан, ылаңгыя коммунистерден негелдени күштелдиреринден кол хамаарыжыр.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

МЕРГЕЖИЛИН БЕДИТПИШААН

Хлеб заводу. Цехтерде ажыл-иш хайныккан. Тус-тус онаашкан ажылдарны бүдүрүкчүлүг, эки шынарлыг кылдыр кылып турар кижилер ында дыка хой. Аңгы-аңгы мергежилдиг, ажыл-ишчи 190 ажыг аныяк болгаш хоочун кижилериң араазында социалистиг чарыш ССРЭ-ниң 50 чыл оюн таварыштыр калбарган.

Цехтер болгаш ында ажылдап турар тус-тус ажылчынарның ортузунда калбарган социалистиг чарышты амыдыралга боттандырып чорударда дараазында кол негелдөлерин сагып турар. Бирээде, ажыл планын чогуур ойүнде күүседир. Ийнде, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр. Үште, хүн бүрүде бодунуң ажылынга хамаарыштыр тускай эртем аайы-биле мергежилин доктаамал бедидер. Дөртте, аныяк эштерни арга-дружулгазы бедик хоочуннарга кожар, оларның өзүлдезин хынаары кордүнген. Социалистиг чарыштың бо негелдөлерин магда-ла боттандырып турар. Заводта комсомол организациязы аңаа эгелекчи, организакчы чорууп көргүзүп турар. Ооң секретарынга аныяк коммунист Людмила Трофимовна Бруткова дөрт чыл улай соңгудуп, ам дружулгалыг организакчы апарган. Секретарының ажыл-херээнин дугайын парторганизация секретарындан кысказы-биле билип алдым.

Аныяк кадрларның эртем-билиниче, культурлуг дыштанналгаанче, амыдырал-чуртталгазынче, арга-мергежилин өстүрериниче комсомол организациязы доктаамал кичээнгейин салып келген. Бот-өөредилгелиг аныяктарның саны мурнуку чылдарга бодаарга оскен. Чижээ, булочка цехининг бригадиринде эки ажылдыг Галина Хамзина аъш-чем үлетпүрүнүң институдунда шудургу өөренип турар. Ооң эжи Инна Спирина база ол-ла институтта. Надежда Ноговицина улус ажыл-агыйының институдунда эки өөренип турар. Ол ышкаш заводта комсомол эъе организациязының секретары Л. Т. Бруткова аъш-чем үлетпүрүнүң институдунда кирген. Ооң өөредилгези кончуг эки.

Ажылдап турган үезинден аңгыда хостуг үе-шактарында боттарының политиктиг билиин, хамаарышкан ажылижиниң технологиязын хандыр сайгарып көөрү-биле үнелиг литератураларны, брошюраларны чагыдып алгаш, ону эки шиңгээдип алырыга хлеб бымырыкчылары Вера Зеленкина, Наташа Бестова үлегерлиг чоруун көргүзүп турар. Оларның кайызы-даа дөрткү разрядты чедиишкиниг дужааганнар.

Хлеб заводунда комсомол эге организациязының секретары Людмила Трофимовна Бруткова-биле чугаалажы бээримге мынча дида:

— ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш бистиң заводта комсомолчуаныяктар кызымаккай ажылдап келген. Ленинчи комсомолдуң алдар-хүндүзүн бедик тудуп, ВЛКСМ ТК-ниң сөөлгү шиитпирлерин, доктаалдарын амыдыралга боттандырбышаан, заводтуң хүн бүрүде чорудуп турар ажылхерээнге комсомолчулар идепкейлиг киржип турар. Оларның хөй кезии боттарының хүнде кызза чогуур ажылнормазын 110 хуудан кудулаттайын, комсомол кежигүнү эвес 20 аныяктарга ажылнижиниң аайы-биле деткимчелиг дузаны чедирип турар. Олар ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун чоорту чедип ап, онаашкан ажыл-ижинге кызымаккай чоруун коргүзүп турар апарган. Ажылчын аныяктарның ниити билиин, мергежилин бедидер талазыбиле эвээш эвес ажылдарны чоруткан.

Чижээ, бүдүрүлгеге чаа кирген аныяк кижиге боттуг дузаны чедирер, ооң-биле беседаны чорудар, нарын тургузуглуг чамдык машиналарны капчаар ажылдадырын, ооң техниктиг ажаалдазы-биле таныштырары бистө чаңчыл болган. Хамаарышкан цехтерде кандыг-бир машинаның кезектерин эки билип алырыбиле хөй чылдарда ажылдап келген хоочун ажылдакчылар Анна Иосифовна Сат, Нина Петровна Демихина олар ышкаш арга-дружулгалыг, мурнакчы бо эштерден үнелиг сүмелерни ап турарынга комсомолчулар-даа, ажылга чаа кирген кежигүн эвес аныяк эштер-даа өөрүп четтиргенин илередип турар.

Эртем-техниктиг хөгжүлдениң амгы үе-чадазында аңгы-аңгы бүдүрүлге черлериниге ажыглаар машиналарның, станоктарның чаартылгазы үргүлчү болуп турар. Бир эвес бүдүрүлгеде аныяк ажылчын кижи бодунуң политиктиг билиинден аңгыда, ажылдап турары машиналарга, стапоктарга, конвейерлерге хамаарыштыр техниктиг билиин улам сайзыраңгайжыдарын чедип албас болза, мал кичээнгейин салып келген. Бот-өөредилгелиг аныяктарның саны мурнуку чылдарга бодаарга оскен. Чижээ, булочка цехининг бригадиринде эки ажылдыг Галина Хамзина аъш-чем үлетпүрүнүң институдунда шудургу өөренип турар. Ооң эжи Инна Спирина база ол-ла институтта. Надежда Ноговицина улус ажыл-агыйының институдунда эки өөренип турар. Ол ышкаш заводта комсомол эъе организациязының секретары Л. Т. Бруткова аъш-чем үлетпүрүнүң институдунда кирген. Ооң өөредилгези кончуг эки.

Ажылдап турган үезинден аңгыда хостуг үе-шактарында боттарының политиктиг билиин, хамаарышкан ажылижиниң технологиязын хандыр сайгарып көөрү-биле үнелиг литератураларны, брошюраларны чагыдып алгаш, ону эки шиңгээдип алырыга хлеб бымырыкчылары Вера Зеленкина, Наташа Бестова үлегерлиг чоруун көргүзүп турар. Оларның кайызы-даа дөрткү разрядты чедиишкиниг дужааганнар.

Хлеб заводунда комсомол эге организациязының секретары Людмила Трофимовна Бруткова-биле чугаалажы бээримге мынча дида:

— ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш бистиң заводта комсомолчу-аныяктар кызымаккай ажылдап келген. Ленинчи комсомолдуң алдар-хүндүзүн бедик тудуп, ВЛКСМ ТК-ниң сөөлгү шиитпирлерин, доктаалдарын амыдыралга боттандырбышаан, заводтуң хүн бүрүде чорудуп турар ажылхерээнге комсомолчулар идепкейлиг киржип турар. Оларның хөй кезии боттарының хүнде кызза чогуур ажылнормазын 110 хуудан кудулаттайын, комсомол кежигүнү эвес 20 аныяктарга ажылнижиниң аайы-биле деткимчелиг дузаны чедирип турар. Олар ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун чоорту чедип ап, онаашкан ажыл-ижинге кызымаккай чоруун коргүзүп турар апарган. Ажылчын аныяктарның ниити билиин, мергежилин бедидер талазыбиле эвээш эвес ажылдарны чоруткан.

Чижээ, бүдүрүлгеге чаа кирген аныяк кижиге боттуг дузаны чедирер, ооң-биле беседаны чорудар, нарын тургузуглуг чамдык машиналарны капчаар ажылдадырын, ооң техниктиг ажаалдазы-биле таныштырары бистө чаңчыл болган. Хамаарышкан цехтерде кандыг-бир машинаның кезектерин эки билип алырыбиле хөй чылдарда ажылдап келген хоочун ажылдакчылар Анна Иосифовна Сат, Нина Петровна Демихина олар ышкаш арга-дружулгалыг, мурнакчы бо эштерден үнелиг сүмелерни ап турарынга комсомолчулар-даа, ажылга чаа кирген кежигүн эвес аныяк эштер-даа өөрүп четтиргенин илередип турар.

Эртем-техниктиг хөгжүлдениң амгы үе-чадазында аңгы-аңгы бүдүрүлге черлериниге ажыглаар машиналарның, станоктарның чаартылгазы үргүлчү болуп турар. Бир эвес бүдүрүлгеде аныяк ажылчын кижи бодунуң политиктиг билиинден аңгыда, ажылдап турары машиналарга, стапоктарга, конвейерлерге хамаарыштыр техниктиг билиин улам сайзыраңгайжыдарын чедип албас болза, мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын малчыннар улуг сеткил ханыышкын-биле танышкаш, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Хүлээлгелерни алыры дээрге ажылдың чүгле эгези-дир. Бир эвес ону партийжи организакчы ажылбиле быжыглаваас болза, ол хүлээнге күүсеттинмейн баар дээрэи кымга-даа билдингир.

Совхозтуң ниити социалистиг чарыжын ам-даа ажылдап кыабаан. Кыштаглаашкыны эгелээн. Ынчалзажок сүт-бараан фермаларында саар инектериң болгаш семиртидгедө тургускан шарыжыгаштарның чемгерылгези четпес болгаш чамдык кажааларның сөптелгеан, бызаа кажааларында печкалар амдаа кылдынмаан. Социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш демиселдиң мурнуку одуруунга коммунистер турар ужурлуг. Совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче утланган доктаалды отчёттуг хуралга хүлээп алган. Ам хамык ужур парткомуң талаазындан күүселдениң хынаалдаашкын организастаарын хүн бүрү практиктиг ажылчорудулганың кичээнгейинниң төвүнге тургузуп, даандырган ажыл-херек дээш кадрлардан, ылаңгыя коммунистерден негелдени күштелдиреринден кол хамаарыжыр.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

Дашпытыкыда

ФКП-НИҢ XX СЪЕЗДИЗИНДЕ

ПАРИЖТЕН. СЭТА-ның корреспондентизи О. ШАРИКОВТУҢ дыңнадыр турары болза:

Францияның Коммунистиг партиязының XX съездизинге ФКП Төп Комитединиң илеткелиниң талазы-биле саналбээри эгелээн. Съездиниң делегаттары санал бергеш, Төп Комитеттиң илеткелинде кылган кол түңнелдерни болгаш бодаларны чүүдүг деп, чөөн үелдиг күштерниң каттышкан чазак программазын бүрүм деткээнин илергейлээн.

ФКП-ниң Үстүү Рейн департамент каттыжыышкынының секретары А. Бешлер боттарының негелделерин хандырары дээш ол департаментиниң үлеткүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң чорудуп турар демиселиниң чаңгыс эвиниң быжыгын турарын чугаалаан.

Сена-Сен-Денэ департаментиниң каттыжыышкынындан делегат Л. Перийоа үлеткүрүүң түс-түс адырларында ажыл чоктарның көвүдээнии, капиталистиг улуг-улуг бүдүрүлге черлериниде ажыл-ишчилерни, ылаңгыя херээженнерниң күштажылын мөлчүүрүүнүң күштелгенин чугаалаан.

ФКП ТК-ниң кежигүнү Ф. Клаво Францияның ажылчы-тарачын чонунуң байдалын аналиэтеп чугаалаан. Чуртта бичии болгаш ортумак 50 муң хире тараачын ажыл-агый чылдың-на ядаралга туттуруп, оларның эълери көдээ деянекээрлерни катташ, хоорайларже ажыл дилеп чоруп турар деп, М. Руба демдеглээн.

ФКП-ниң Вальде-де-Марн департамент каттыжыышкынының делегады Г. Перинан каттышкан чазан программазында удур барын үзелдиг күштериң калбартқан кампаниязын тодаргайлап чугаалаан.

ФКП ТК-ниң кежигүнү, Францияның тайбың дээш шимчээшкиниинниң чиргине секретары А. Сукьер каттышкан программаның даштыкы политиктиг кезээниң ужур-дузазын чугаалаан. Тайбың кожахелбээ догуиаарының политиказы бүгү делегейге тайбыңны хандырарының кол магадылаадарының бирээзи болуур. Тайбың кожа-хелбээ догуиаарының принциптериниң бүрүм болгаш туюлунга чедир тиилээриниге чепсегленнишкинии эъдере бүдүрерин соксадыры, бүгү чурттарның хамаржылга чок догуиаарын хандырары, бот-боттарыига удурланган шериг эвилелдерин узуткаары дээш, улустар аразының чогуур хайгааралы-биле чепсегленнишкинии бүгү-ниити, бүрүм дүжүрери дээш шиитпирлиг демисежири эргежок чугула деп, А. Сукьер демдеглээе.

ФКП-ниң XX съездизиниң ажылынга коммунистиг болгаш ажылчын 56 партияның база делегейниң демократтыг, национал-хосталгалыг 15 шимчээшкиниинниң төлээлери киржип турар. Ону ФКП-ниң Политбюро кежигүнү Р. Гюйо съездиге дыңнаткаш, боттарының төлээлерин чоруткан аку-дуцма партиялларга ФКП Төп Комитединиң, Францияның бүгү коммунистериниң ханызы-биле өөрүп четтиргении илергейлеп чугаалаан.

СЭКП-ниң төлээлериниң удуртукчузу, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суеловка хүрал даргазы сөс берген. Өндүр улуг ленинчи партияның төлээлекчизиниң индирге үнүп келгении делегаттар болгаш аалчылар диңмиттиг адыш часкаашкыннарыбиле уткаан.

СЭКП ТК-ның дааскаңын ёзугаар сураглыг совет скульптор Л. Е. Кербельдиң сиилип кылганы—Владимир Ильич Ленинниң скульптуразын ФКП Төп Комитединге СЭКП-ниң төлээлериниң удуртукчузу дамчыдып бээрге, залга адыш часкаашкыннары катап диңмирээп үнген.

Чазакка кыйгырык

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның премьер-министринге айтырыг салган чагаа чоруткаш, Социалистиг партияның бирги секретары Ф. Миттеран Герман Демократтыг Республиканы хүлээп көөрүнге эргежок чугула базымнарны кылырынче Францияның чазаан кыйгырган.

В. БРАНДТЫНЫ КАНЦЛЕРГЕ КАТАП СОҢГААН

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман буидестаг Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы Виллн Брандтыны ГФР-ниң Федералдыг канцлеринге чажыт бадылаашкын-биле катап соңгаан. Ону дээш 269 бадылаашкын бердинген. 223 депутат удурланып бадылаан.

В. Брандт канцлер болурунга кара-чаңгыс кандидат турган. Конституция ёзугаар оон кандидатуразын буидестагка ГФР-ниң президентизи Г. Хейнеман саналдаан.

В. Брандт буидестагка чаа чазактың составын саналдап киирер деп турар.

КОСМОНАВТАР ШИНЧИЛЕЛДЕРИН ДООСКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк космонавтар Сернан биле Шмитт Айга шинчилелдерин дооскан. Ай кырынче сөөлгү, үшкү үнүүшкүнүн олар бурунгу дүне кылган, аңаа чеди шак болган.

Ооң соонда декабрь он бештe Москваны-биле 01 шак 56 минута турда америк космонавтар Айдан үжудуп үнүптеринге белеткени берген.

ХУРАЛ ДООЗУЛГАН

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң улусчу палатазының хуралы доозулган. Депутаттар 1973 чылда ГДР-ниң улус ажыл-агыйының планының болгаш күрүне бюджединиң дугайында хоойлуну бадылаап, өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

АКШ-ТЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ ТК-ЗЫНЫҢ ОНЗА СЕССИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди президент соңгулдазының түңнелдерин чугаалажыры-биле онза сессиязын чыылдырган, ону үш хүн дургузунда эрттирген деп, «Дейли уоярд» солун дыңнаткан.

АКШ-тың Компартиязының ТК-зы ол сессиига демисел программазын тайылбырлаан. Ук программада расизминиң болгаш политиктиг деривилеттерниң айылынга таварышканнарны камгалаар, Африкада национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни деткиир ажылдар чорударының дүүштүрген планнарын айыткан деп, «Дейли уоярд» демдеглээн.

Сессияга Компартияның Чиргине секретары Гас Холл чүве чугаалааш, сөөлгү соңгулда эртип турда, сөөк-язы ылгаар дорамчылал айылыдыг база бир чаа хевир-биле илереп көзүлген деп айыткан.

Чурттуң чагырыкчы бөлүктери негрлерге, пуэрториканнарга, мексиканнарга болгаш АКШ-тың бичe-буурай националдарының еске-даа төлээлекчилериге халдаар политиканы ажыглаар кажарлаашкын кылып турар деп Г. Холл чугаалаан. Лузиана штатта Мурнуу чүк университединге, америк шериг корабльдерине болгаш Нью-Йорк школаларында сөөк-язы ылгажыр сегиржип алышкыннар болганын оратор чижек кылдыр чугаалаан.

Каттышкан Штаттарның чагырыкчы бөлүктөри африкан улустарны долгандыр «чаң дээрбектю» муңгаштадыраринга Израиль биле Мурнуу-Африка Республиканы ажыглап турар деп, Африкага болгаш «Панифриканизмге» хамаарышкан, тускай илеткелиниге Г. Уинстон демдеглээн.

Г. Уинстон антиимпериалистиг демиселге чаңгыс ап дээш идепкейлиг демисел чорударынче америк коммунистерни кыйгырган.

Сайгонның чалча идегеттери кижилерин истеп-сүрүп, каржы-доңкуну-биле аажылап, шлажылар чорук эрге-чагырганы холга тударының бир аргазы деп самап турарлар. Патриоттуг күштериң удуралыышкыны күштели бээргеле олар тудуп хоруглаашкыннарны база катап калбарты бээр. Тудуп хоруглаашкыннар үезинде холга-ла киргеи кижилерни— кырганнар, херээженнер азы бичии уруглар-даа дивейн, шуптузуп Хосталганың национал фронтузунга дузалаан дээш кара-бажыңнар азы «эде кижизидилге» черлери деп турары хилиичектеннишкин лагеринче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: солагай талазында — сайгончу солдаттарның эвлечглиг аглаашкыныиың үезинде бир тараачын кижиниг өг-бүлезин тудуп хоругдап турары; оң талазында—«эде кижизидилге черинде» тенниг демир кажаа иштинде уруглар.
(СЭТА-ның фотохроникази).

га хөй-хөй чаа сорулгаларны база салган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салган чугула сорулгазы болур. Амгы үеде республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериниң онзагай чүүлү болза, чиг-эт мурлавырларын, бойдус байлактарын ажыл-агый саарылгазынга эң ажыктыы-биле хаара тудары, үлетпүр бүдүрүлгелерин шын хуваар болгаш ажылчын күжүн таарымчалыг ажыглаар толээде девискээр хуваалдаазын сайзырангайжыдары боон турар. Ол сорулга республиканың планнаашкын органнарының мурнуга шыңгыы айтырыгларны тургузуп турар. Чамдык улус-улус экономиктиг районнарга ажыктыг казымалдарны тыварын болгаш оларны ооң соонда болбаазырадыын кылырын ниити ажыл-ишке каттыштырар арганы бээр кылдыр комплекстиг хөгжүдер талазы-биле ажылды күштелдирген турар ужурлуг. Ындыг хевирлиг улус-улуг комплекстерни Курскиниң магниттиг аномалиязында, Барыын болгаш Чөөн Сибирьде, Ыраккы-Чөөн үүкте болгаш оон-даа өске черлерде тургузуп турар.

РСФСР-де чурттуң Чөөн талазында хөй-хөй районнарны мурнады хөгжүдери-биле СЭКП-ниң ажылдап кылганы хемчеглери чедиишкиниг боттанып турар. 1975 чылда РСФСР-де тып турар нефтиниң үшкү кезээн, хөмүр-даштың үштүң ийнзин, бойдус газының үшкү кезиин Сибирьдең болгаш Ыраккы-Чөөн үүктен алган турары ооң улуг хемчээлдиин көргүзүп турар. Ынчан аңаа Федерацияда үндүрүп турар электри энергиязының үштүң бирги хире кезиин ол черлерге ажылдап кылыр апаар.

Моон мурнупда ышкаш, чаа-чаа районнарны ажыглаага киирер үеде совет кижилериң ханы интернационализми амгы үеде база илерен турар. Сибирьниң болгаш Ыраккы-Чөөн үүктүң тудуглларында, Кыдыкы Соңгу үүктүң ус-тывыш черлеринде бүгү нациялардың болгаш бичe-буурай улустарның, Совет Эвилелиниң бүгү республикаларының төлээлекчилери ажылдап турар. Чылдар эртер, Казахстанның болгаш Кулунданың-даа ховуларында кур черни ажыглаага киирер дээш келгеш, доктаамал чурттай берген кижилер ышкаш, оларның хөй кезии база-ла сибиряктар болгаш северяинар болу бээр.

Россияның индустриязының күүүлүг өзүлдези-биле чергелештир ооң көдээ ажыл-агыйының улуг кодурлүүшкүүн база хандырар ужурлуг. Партияның болгаш чазактың сөөлгү үеде ап чоруткан хемчеглериниң ачызында республиканың көдээ ажыл-агыйы дыка бедик болгаш бижыг темпиле хөгжүп турар. 1966—1971 чылдарда көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумаа-биле бүдүрүүшкүнүн ооң мурнупда чогуур үезиниге деңнээрге, оон 22 хуу оскен. Бо СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин ёзугаар РСФСР-де черни мелиорастаарының талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Суггаттыг чер шолдери колдуунда-ла Соңгу Кавказка болгаш Поволжьего дыка калбарар. Ынчаарга кара хөрээүнүг эвес зонага чер кургадыр ажылдарны калбартыр.

Чер фондуларын эң таарымчалыг ажыглаарынче, чер ажылының культуразын бедидеринче эвээш эвес күжениишкиннерни салыр.

Республиканың малчыннарының мурнупда улуг сорулгалар туруп турар. Продукциянның бүгү хевирлерин бүдүрүп үндүрерин дыка улгаттырар. Ол сорулга-биле малың баш санын өстүрерин болгаш шынарын эжижидерин хандырар, уксаажыдылга ажылын күштелдирип, мал чемнинң идегелдиг баазазын тургузуп тургаш, малдың продуктулуун бедидер ужурлуг. Ол ышкаш мал чемин белеткээринде, комбикорм үлетпүрүн хөгжүдериниң, малдың бодүүн чемнерин белеткеп, малды ооң-биле азыраарының айтырыглары онза чугула боон турар.

Бүдүрүлгени специализастаары болгаш мөөнөэрии малдың болгаш көдээ ажыл-агыйын еске-даа продукциязын көвүдедириниң бир шиитпирлиг угланыышкыны ол боон турар. Амгы үеде туруп турар фермаларга үндезилээш, а ол ышкаш чаа тудугларны кылып тургаш специализастатыпган улуг мал фермаларын, биргээр чугаалааргa, комплекстерни организастаары дыка, кедилиг херек бооп турар. Улуг-улуг ажыл-агыйларга экономика талазы-биле бедик көргүзүглер-биле чергелештир социал айтырыгларны, эң ылаңгыя индустрияның болгаш көдээ ажыл-агыйның ажылдарының дөмейлежип, чоокшулажырының айтырыгларын база чедиишкиниг шиитпирлеп турар.

Көдээ ажыл-агыйны специализастаарынга болгаш мөөнөэрииге үндезилээш ону интенсификастаары көдээ ажыл-агый органнарының, көдээ ажыл-агыйның бүгү эвеполарының специалистериниң ролюн шыңгыы бедидерин, эргелеп башкарарының аргаларын улам сайзырангайжыдарын негеп келген. Дыка хөй областарга, крайларга болгаш АССР-лерге сөөлгү чылдарда совхозтарны адырлар барымдаалаарының принцииви-биле эргелеп башкарып келген. Ынчангаш хаваң, мыйыстыг бода мал семиртип азыраар, куш чуургазы болгаш эъдин бүдүрер тускайжыттыгнаң трестерни болгаш республика каттыжыышкынарын, аңныыр-үлетпүр черлериниң бүдүрүлге-эртем каттыжыышкыннарын болгаш еске-даа черлерни тургускан чоруу республиканың совхозтар министерствозун организастаарынга үндезиниин салган. Ол министерствону тургусканы РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кичээнгейин колхоз бүдүрүлгезинче дөрт угландырар арганы бээр. Ол база-ла специализация ажылынче, көдээ ажыл-агый эртемни улам хөгжүдеринче болгаш ооң практика-биле харыысаазын күштелдиреринче, үрезин, уксаажыдылга ажылдарын болгаш ветеринария албанын эжижиринче, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң ниити айтырыгларынче кичээнгейин угландырар апаар.

Амгы үениң көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдерде эртемниң эң чаа чедиишкиннерин идепкейлии-биле ажыглавас болза, кандыг-даа чедиишкин чедип алдынмас. Маңаа холбаштыр чер-даа, мал-даа ажылының талазыбиле көдээ ажыл-агый эртеминиң ролю дыка өзүп турар.

Тоску беш чылдың кол сорулгазы совет кижилериниң чаагай амыдыралының деңнелин дыка бедидеринче угланган хемчеглериниң калбак программазын боттандырып чорударын көрүп турар. Ону күүседиринче Россия Федерациязының чыл планнары угланган. Оларда «А» бөлүктүң болгаш «Б» бөлүктүң бүдүрүлгелериниң чогуур пропорциялары киирип турар. Оларның биргизин беш чыл дургузунда — 46 болгаш ийигизин — 48 хуу улгаттырарын чедип алган турар ужурлуг. Улустуң хереглел барааннарын кылып үндүрүп турар үлетпүрже капитал салыышкыны дыка озуп турар. Чиик, аъш-чем болгаш балык үлетпүрүн беш чылда капитал салыышкыны сескн беш чылдыынга деңнээрге оон 1,6 катап улгадыр. Ол ышкаш аар үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлериниге улустуң хереглел барааннарын бүдүрүп үндүрери база барык ийи катап калбарар.

Ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидериниң база бир чугула талазы—амыдырал байдалдарын эжижидери болуур. Чүгле эртken беш чылда безин 31 миллион кижи боттарының амыдырал байдалын улам эжижиткен. Тоску беш чылда чурталга тудуунуң хемчээлин 11 хуу ажыг катап улгаттырар деп турар. Ол сорулганы күүседирде чаа бүдүрүлге бажыңнарын тударда комплекстиг болур чорукту шиңгыы сагыырын негеп турар. Кандыг-ла бир бүдүрүлгелерни, а ындыг болганда, ажылдаар чаа-чаа черлерни ажыглалга киирери-биле чергелештир чурталга черлерни, а ол ышкаш чогуур санныг ажылчы чоннарның болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннериниң амыдырал хандырылгазын боттандырар бүдүрүлгелерни база белеткээн турар ужурлуг.

Беш чылдың даалгаларын, ооң кол сорулгазын күүседири — улустуң ниити херээ, ынчангаш ажыл-ишчи бүрүзүнүң кылыр чүүлү ында бар, кижи бүрүзү аңаа бодунуң үлүүн киирер ужурлуг. Төрээн чурттуң чечектелиишкиниң, улустуң чагаай чоруунуң бедиири — ажылчы чоннарның боттарының күжүнүң, оларның идепкейлиг болгаш медереллит чоруунуң түңнели болгай. Бүдүрүнчү күштериниң болгаш бүдүрүлге харылааларының улам хөгжээниниге холбаштыр амгы негелделериниң деңнели-биле харыысалгалыг болуру — бодунуң мергежилин эки билири, иеректи чогаадыкчы, эгелекчи өзүү-биле көөрү-дүр, ол дээрге бүдүрүлгениң сагылга-чурумнуг, каминалгалыг өзи болуру-дур.

Бистер Совет Эвилелиниң тургуступтаганының 50 чылынга белеткенип турар үеде боттарывыстың эртken оруувусту үүгле чоргаарал-биле көөр эвес, харын-даа амыдыралдың хүн бүрү салып турар айтырыгларын база утпайн турар бис. Революстуг байырлалдарны демдеглээринииң эң дээре ховири — шиитпирлеттинмээн сорулгаларже кичээнгейни салыры болур деп ленинчи айтыышкынны СЭКП Төп Комитеди үргүлчү демдеглеп турар. Ол сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээринии, бистиң бурунгаар чедиишкиниг шимчээшкиниистиң шынчы үндезинии ССРЭ-ниң акы-дуцма улустарының Коммунистиг партияны долгандыр социалистиг интернационализмниң тугунун адаанга, улуг ленинчи туктун адаанга сырый каттыжары болуур.

Музыка школазы 25 харлаан

БАШТАЙГЫ ШКОЛА

Кызыл хоорайга уругларның музыка школазын 1947 чылда ажыткан. Акы-дүшма хөй националдыг улус совет ог-булеге тыва улус каттышкан үш чыл болганда баштайгы музыка школазын ажыткаными Тываның культура хөгжүлдезин дээш Коммунистиг партинның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыпкынының база бир илерээнинин деп санаар бис.

Баштайгы чылын школага чүгле 20 хире кижи өөренип киргеп. Хөй класстар-да чок, чүгле фортепиано классыңга чаптыс башкы ажылдап турган.

Бөгүнгү байдал-биле дээш көөр болза, бистиң республиканың район бүрүзүнде уругларның музыка школалазы ажыттынгылаан, харын-даа чамдык сууларда оларның салбырлары бөлүк ажылдап турар апарганы өөрүмүт. Музыка школаларында ажылдап турар кадрлар чон ортуаунга музыка билгилерин тарадып нептередиринге үлүг киприп чоруур.

Бо өөредилеге чызында Кызылдың музыка школазында 442 уруг өөренип турар. Бистиң школада фортепиано, скрипка, улустуң хөгжүм херекселдериниң (баян, аккордеон, домбра, гитара) класстарындан аңгыда белеткеп болгаш кежээки салбырлар база ажылдап турар.

Школаның салбырыы Кызылдың, Каа-Хем сууда ажыктаан. Ында 60 хире уругларны чеди башкы өөредип турар.

Кызылдың музыка школазының өөреникчилериниң ансы-бүрү өөргүзүглерин наймылаалдың чурттакчылары болгаш оске-даа көрүкчүлер барык 2 муң хире катап көргеннер. Уруглардан аңгыда башкылар оон көргүзүглезинге база доктаамал киржип келгеннер. Бот-тывингыр уран чүүле методика болгаш практика талазы-биле боттуг дузалы чедирип турганын айтып болзур.

Эртен 25 чылдар дургузунда школа коллективи чон ортузунга музыка-чыдыышкын талазы-биле хөй-ниити ажылын калбак-биле организастап келген. Ниити билиг школаларынга, агитпункталарга дээш оске-даа черлерге барык 500 хире концертти, лекция, бесседаны школа коллективи организастаан.

Ам бо хүннерде бистиң школада ийи ниити ыр (бичии болгаш улуг болуктериниң), улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри, аккордеончистер, баянистер ансамблеринде оолдар, уруглар күселин ёаттаар өөренип турар.

Музыкага сонуургалдыг уругларны өөредип, кижизидеринге 24 башкы бараан болган. Оларның арасында Т. П. Шапошина, Л. И. Губанова, Л. А. Токарева дээш өскелерде баштылар бистиң школаны доозканнар.

Кызылдың музыка школазының доозукчулары уруглар садчарында музыка башкылап, школаларда, бүдүүрүгелерде бот-тывингыр уран чүүлдү удуртуп турарын эскерип болур.

Бистиң школаны имтиниибиле 251 кижи доозуп үнгеп. Бо чылын 24 кижи школаны доозкан. Оларның арасындан 9 өөреникчи Кызылдың уран чүүл училищезинче өөренип киргеп. Школаның доозукчулары Совет Эвилелиниң аңгыланы музыка училищелериниде өөренип турар. Чүгле Кызылдың уран чүүл училищезинде бешиң 26 кижи, Новосибирск консерваториязында, Хабаровскиде, Улан-Удэде, Ленинградта өөренип турарлар база хөй. Школаның доозукчулары Виктор Тока, Владимир Шапко, Виктор Нагорный дээш өскелер-даа өөредилезиин уламчылап чоруур, консерваториянга доозуп алгаандыр.

Чүгле хоорайга эвес, харын республиканга музыка культуразын тарадып нептередиринге бистиң школаның киргеп үлүг эвээш эвес.

Б. МАЛЫШЕВ.
Кызылда уругларның музыка школазының директору.

ЧУРУКТА: школада ырыы өөредилгези.

А. ЧАРАШ-ООЛДУҢ фотозу.

ЧАЛГЫНАЛЫГ КЕЛИР

Кызыл хоорайда уругларның музыка школазының үндезидеттингенинден бээр 25 чыл болганын байырлап турар-дыр бис. Ол школа туруп келген чылдарының иштинде та чеже чаштарга музыканың делгем оруунче ажыкты, ажыдып, болуунуң буянын шаңнаан чүве. Бо дугайын бодай бээрге, кижиниң сагыш-сеткили чараш аялгага удеттирген чүве дег, чайгалар-ла чалгынналып кээр.

1955-60 чылдарда хөгжүмүң чаагай оруунче баштайгы базымны кылып, Кызылда уругларның музыка школазының баян салбырын доозтум. Аңаа өөренип турган-да дирижер кичээлдеринге элээн сундулуг турдум. Школаның доосканым соонда, музыкаже сонуургалым улам улгалып. Новосибирскиниң консерваториязынга 1961 чылзын этелеп, дирижер салбырынга өөренип киргеш, челиишкининг доостум.

Тыва радионуң болгаш телевиденнеинең симфония оркестри — профессионал хөгжүмчүлерни хаара тудуп турар чогаадыкчы коллектив болгур. Бистиң оркестрде В. Соколов (скрипач), В. Тока (пианист), С. Петров (скрипач) дээш оске-даа Кызылның музыка школазының кижизидикчилери бар. Бистер шупту бодунуштуң буянныг школавыстың утпас болгаш-оон аларның камгалап чоруур бис.

В. ТОКА,
Тыва радионуң болгаш телевиденнеинең симфония оркестрининг дирижеру.

Спорт

Л. ПОНОМАРЕВА—ЧЕМПИОН

Шыдырга талазы-биле республиканың хөрөөжениериниң чемпионуң илереэн — ол, Эрзин районуң төлөөлекчизи Лариса Пономарева. Хөрөөжел ойнакчыларының маргылдаазында З. Оржак биле Л. Пономарева 10—10 санныг, тиилежи болуп үнгеннер. Ынчангаш оларның аразында немелде маргылдаа кылырга, баштайгы салыгда Оржак уттуруп байдалга оюнуң соңуарлаткан а ийиги ужуражышкынында Пономаревага дүжүп бергеи.

Кызылда башкы институдуның студентизи Татьяна Хертек 8 санныг болуп, үшкү черни эзээн.

Хөрөөжен шыдыраачылардың маргылдаазында бо чылын хөй кижи кириишкеин — шыдырааға аныяктарның мергежилги оюуп турарын илерээн уруглар. Оларга Тамара Ховалыг («Урожай»), Люба Сая («Спартак») хамаарыжыр.

Дүүн чемпион Лариса Пономаревага мактал бижиттинг, биргэ чергенниң дипломун болгаш өртектиг планшада баһырааалдыг аяга тывыскаан.

Эр улустуң ораазында маргылдаа доостурунга чедир үш шинтирилгиг оюн артаан. Н. Шипилгин биргэ чергэ хөрөөжел кырында эдээп алган болгаш аңаа чедер-даа ажы-ам чок. Эдиг-ээт ону салыгда «Урожайның» чемпионуң Борбак-оол Оржак баштайгы санныг чедип алган: К. Сая биле ойнаан, бодалы дидим-биле каап бергеш, бүүрелдиг тиилеп алган. Ө. Бегзите удур караы-биле ойнаан В. Оржак белеткел чок аттаа-ла кылып, аът-биле тергезин шыкыглаан, аптырыышкыга тавырышкан. Мижит-Дорҗу «Спартактың чемпионуң Моховтуң воянын» үүлдүү талаа турган, хайыныпкан. Көтөшев республиканың чемпионуң Тамара кызыдыр күш четпеен. Адыг-оол Б. Оңдарны удуур алган.

О. ИРГИТ.

МУРНУНДА—М. ТАЛЬ

БАКУ. (СЭТА). Чуртуңуң эр улус талазы-биле шыдыраа чемпионадының он сооскы салыышкынынга Григорий Васюковту, Тукмаков — Зильберштейнни, Мухин — Разуваевти уттаан. Альбурт — Шамзович, Гуфельд — Бронштейн болгаш Рашковский — Кузьмин чаймышкан. Савоя биле Балашовтуң салыы болбаан.

Ам үш салыг артаан. Мурнунда 12,5 санныг М. Таль чоруп турар. Тукмаков 11,5, Мухин 10,5 санныг болуу берген.

телевидение

ДЕКАБРЬ 16-ДА

МОСКВАДАН

17.00—Дамчыдыктагылар программазы. 12.05—Телемедээлер. 12.10—Өөнүүт телекөргүүзүт. Уругларга. «Бидиглиг холдар». 12.30—Өөнүүт телекөргүүзүт. «Москва конькилери» деп делегей маргылдаазы. Танцы. 14.15 — «Буузулбас эвилеш». Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы. «Россия Федерациязы» Документалдыг фильм. Уран чүүл мастерлериниң концерти. 16.15—16.25—Чапсар. 16.25—Өөнүүт телекөргүүзүт. Г. Гулка —«Эки хоорай». Телефини. 17.30 — «Ү» информастыг программа. 18.00—Өөнүүт телекөргүүзүт. «Известия» солунуңуң шаналы дээш хоккей талазы-биле делегей турнири. Финляндия-Швеция. В. И. Ленин аттыг Топ стадионнуң дамчыдыгга.

КЫЗЫЛДАН

20.30—«Бистиң планетавыс». Дамчыдыгга. 21.05—«Орнигер». Документалдыг телефильм.

МОСКВАДАН

21.30—«Киноэпанорама». 23.00—23.30—«Ү» информастыг программа.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк уламчылыышкынныг хатыг күжү копкак. Агаарның температуразы даглыг райондарта 12-17, аңгыларында 21-26 градус соок болуур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 16-ДА

«РАЙЫРАЛ»: «Сени аңаар тур бис, оол» 10.00, 14.45, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дюзаевыга карадан турар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Отту чагырганы» (1-ги, 2-ги сеанстери) 17.30, «Ижор бәтальон» 15.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Эргинин арга» 9.00, 10.50, 14.30, «Холдарыңның чылыы» 12.40, 16.50, 18.50, 20.40 шактарда.

ЧАА ЧЫЛ ЧООКШУЛААН

Бичии уругларның байырлалды хөглүг, солун арттырыр үзүг кижилериң оларга шүүлгелгилиг, сагыш човаашкыларыдыр база хомаарагыр болгай.

Хүндүлүг ада-иелер, уругларывыларга белектер чагып радыгыр уттаңар.

Кызыл-Садыгның садыг килдизи декабрь 10-дан эгелеп Чаа чылга уругларга белектериниң чагыглары организастаан-дарда хүлээп ап турар.

КЫЗЫЛ-САДЫГНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чоокшулап келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ! Курненинң 3 хуулуг иштини оңнап алышкынныг чээлизинниң облигациялары дээрге силерниң эш-өөрүңнерге, төрөлдериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болуруң билир болгай силер. БО ЧЭЭЛИНИҢ ЭЗЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чээлиниң облигациялароң оон ойнаашкыны болуур мурнуу чарыында белек кыыдыр садыл алыңар!

Оон облигациялары-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чээлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдың-на 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР!
АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

ЧЕНИН ТЕВИИ

II. КАТЯ

(Уланчызы. Эгеэн № 292, 293 «Шында»).

Пажаа-хорадаан, элээп болгаот турар кожайның бажының, оң шаа тыгам уруг-биче аңмаарларын долганган делгем херимниң иштинге Даваа кирип кээрге, ооң дуңмазы * Бапыккай-биле кара чажындан тура кады ойнаан өскен болгаш, суг тывалаар Катя даштын кылаштап турган. Кыстың арын-шырайы аксымаар, каратарын ыжыдыр ыглап алган, бичии уругларның дег бопугур эриниери, эзерии каткаш, тарыылай берген, бөрт чок. Ооктүң күсүү бышкан кызыл-тазыныш сагландаан сөөнү сагындыраш алдын-сарыг-бажыныш дуктерин чаңгыс кежегелей оруп алган — дижөн карап чедип турар.

— Ойт, Катя, чаа божаан кижи соокка алыштар сен. Борт чок үмнес, часкы кавыска кончуг—деп, Даваа сагыш човаан чугаалаан.

— Акый, Даваа—дээп, Катя часкы эмиикеек дег узуп ак салаалаарлыг ходдарын ооң эгининериниң кырынга салган. —Ам база элирик. Хүнүүң-не ол. Ооң бараны көүзөбес, ыды дыңналбас бир-ле чер-же арлы берзимзе. Аът чок бе, шанак чок бе? Дузалаш!

— Ойт, Катя, орталаа. Кожай дыңнап каар.

— Ширинниң, ол келген кижиниң эзирин улут. Чүүгда эскербестээнер.

— Үнүп келге капчаар сен.

— Чок, ужар чыгаанвар. Долчандан сени мен кел диртим. Кудуктан сүглап чоруг. Ынчаш дашты кылаштап турарым бе. Дузалаарың аазаче. Ооң башка Чыдыг-Алаакка барып болгуна бээр мен.

— Чүге чоруур, чүге богдунар кижи сен Катя? Чүрээң орта бе?

— Эрткен дүве Степан-мерээ эзирик чалчып тура хонган. Божаан уруун мээнин эвес дидир. Ол-ла, дургунзаар, азы богдунар! Дузалаар сен бе? Чүге ыыттавас сен?

— Катя, адыр, бичии маңа, чүве хөлү эртсин. Чылыымдаа. Терге оруу база ажыттыныыл. Ынчаш бир-ле чергге уруунга база аппарыы каар мен.

— Ылап бе?

— Ийе, ынчаш турда чүве база өскерлеп бээр чадавас. Улустуң ыры-шоорунуң ёзенин дүшкүүрүүнүң дыңнавас-тыр сен бе. Че, кир.

— Черде мегеевес сен бе, акый?

— Чок.

Катя каттырыпкан:

— Сээ бир чүве чугаалазайн бе?

— Чүвү? Чугаала че.

— Акый. Степанның Турында ыксыы мындаа чүге

* Катя ону Николай дээр.

чоргаарын билир сен бе?

— Чок. Силерге төрелдеп келдя ыйнаан, Катя.

— Төрелдеп чде. Байлар мээң төрелдеримге эвес, төрелдерим —ядыылар силер силер. Сезинчиг апаргам алыпкылаар бо, акый.

— Кандыг, Катя?

— Акызы ынчан шанак долдуур боолар эккелдя чоп. Экскребиди бе? Сени билгеп деп бодаан мен.

Ону Даваа туржук, ооң дуңмазы Бапыккай база биларлар, шынчала-даа билбээчинеп каан:

— Ойт, ол чүү дээрин ол, Катя?

— Шын. Көрген мен: хөй боолар эккелген.

Чаңгыс-ла билбес чүвезин—бооларны кайда шыгжаанын билип алыр дээп Даваа амырай бергеп:

— Кайда шыгжамдар Катя?

— Степан бооларны шоодайлар-биле ораагылаашаң, далган аңмаарында далган аразында хомгулеп каан.

— Аңмаарлар-ла хөй болгай. Ылап-ла далганныында бе?—деп, Даваа ылавыладаан.

— Ылап-ла. Хлеб бижыырар далган алыр дээш көрген мен. Ларының аажок бичии хааржактар база бар. База ол аңмаарда—далган аразында.

— Ча, ону чоор сен, Катя. Алыпкыларның аңмаар-менгээрде хереглээр боолары ыйнаан.

— Нет, что, ты. Аңмаар уузс ынча хөй боону чооруг? Степан дүнеңиң-не бирээзиниң иштин аштап чүлгүүр. Оон дедир аңмаардан турар. Бичии хааржактарның бирээзин эккеглеп, база ажыктаан. Оъктар чорбоды бе.

— Кай, ылап-ла бе, Катя?

— Ийе. База далган аңмаарында дең чугаалаашаң чоп. Степан бир боону аштаанн, оон октаап, болдуңуп удурур орнунуң дожээнин адаалда суп алган. Ынчаш, үзүүп каарга, будуу барып көрдеп. Черде бирээзин үзүгедир деп турар болгаш, акый.

— Ойт, хоржок. Ынчаныыс. Кожай бистиң ат кылыр.

— Корткан чоор сеп. Бо кодаанны-даа хуюктапсаам келир. Аваамны база ойладыыр-лыг чоп. Болуң көрген сен—сиген кажаалыгга мени канчаар аазакшажык. Ам уруглуг апаарымга мени канчап турар-дыр: ардыңда Николайга хүүлээр. Авыяастыг ашактыр — дээш, Катяның каратарының чажы сыстып келгеп.—Ынчаш мээ чүге болуштаан сен, акый?

— Катя, кончуг хайлыг, кожай кижи боорга сезинген мен. Оон өске кижи сени ынчаар базынган болза, айыыр-дыйлер ийи караап олда черинге деже идип каар пөөк мен—дээш, Даваа Катяны алаактырган.—Аваңның сураа дыңналыр бе?

— Хаглыг-Алаакта тыва кижи валында деп Николай ынча дээп-дир. Долчан мээ чугаалаады.

— Шымбай-дыр, Катя, сагыш човаа. Мээң кады төрээн акым сугда-дыр. Эки улус. Калган ачаңның кончуг таныыкы ол боор.

Даваа ынчаар чаламыктаар-га, Катя база ооңургай берген:

— Акый, Степанның самогонун оңгаан боэйн, ижер сен бе? —дээп.

— Ону чоор ийик мен. Чугаалам Катя: мындаа Степан акызы-биле чогум чүнү чугаалаштылар?

—Хүндүс—үне, кире, дүнеудаан боон билбээчинеп, дыңнап-ла чыткан мен. Даңны атсы удуваннар.

— Чугаазынның уг-шиң, Катя?

— Чүве бергеден келзе, хамык мааны чиглеп чыдар хөлдерже кирер сүрүттер. Оон идегелдиг хөлечиктерге орук баштадып алгаш дезер. Элээп дөгүй бергеш, оларны өлүүлүлеп каапкаш, шуут-ла арлы бээр деп-даа турганнар.

— Чогум кымнарны диштилер, Катя?

— Бир-ле дугаарында сеңи. Оон соонда кайгал Менеп ирейин. Ону Ус талазының оруун эки билир дээр чорду.

— Ол-ла бе?

— Кызчаг-оолду база. Даваанның арны хуузаа х.... бергеш, ширнин айтыргап:

— Оон ынай чүнү чуучурдулар?

— Чүге аажына бердин, акый. Мен ынча дээп эвес мен. Байларның чугаазы ышкамыл. Ынчаар болзуңза, чугаалавас мен.

— Катя, сөө эвес. Ол диштиг тулуптарга хорадаарым ол-дур. Чугаала харын.

— Революция деп чүве чугаалаанын тургаан. Ол кайда чүвеа? Дириг чүве бе, өлүг чүве бе? Билир сен бе, акый?

— Чок, Катя, чок. Сээң-бээ дөмей-билбес мен. Ындыг чүве орус чуртунга өөскөзи. Ында үжүр өскерилген деп эртткен-дүшкен чорумалдардан, харын Степандаан дыңнаар киижи мен. Сеңээ чүве чугаалаазы-бы бе?

— Чок. Элирикте дижин ыжыдыраш-ныжыдыраш болгаш-девиктерни домей-ле бооң туруп каар дээр чорду. Ол кымнарны, билир сен бе? Кайда улуузуа?

— Чок, Катя, чок. Хат хантар кир че.

— Агаар экн-дир, ажырбас, акый.

— Ынчаарга, оон ынай чүве дугурушпадылар бе?

— Кадыртан эттен, дузаан хавап чаандан, сухарейден дергилзорингге ойлеп шоодайларга сугар деп-даа турар чордулар.

— Кавчаарлары, ол ирги, Катя?

— Самдар тывар сагынгаш, даштыгаа оон ажыын ажыл турдуң бе? Бо аның боскун дувдур эзирип каапты, чаңгыс-ла бооң тудуп кат!

Катя уруун аргалап, эмзирип олурда, оон карактарының чаптары даштың крыша кырындан дамдылаан дамды дег, тала кырыяже дүжүүп турган. Тарытыт-ла ол дүштаажиик аксында турган Даваажже Ширнин хан көрүүп келген:

— Чүге келдин?—дээп.

— Эртен чүнү канчаарыңны биляп алза дээп, кожай.

Ширнин база-ла мөөрейнин вегелдезинден эгелээп. Оозу коңгураанны-биле кара чаңгыс болгар—эрткен аътты ээзя соодан келген аътты алыр. Аътгарны Орүүк-Аксыдан салып бадырар, Бедик-Тей барырынга — Чазбаа-Хаа аралының чаңында тыртпар эвес бе деп чугаазын доозкан. Оон стол кырында турган стакан чык долу араганы бир тып-биле кургады сорушкан.

Коңгураа аалчылар өрөөлинде адыт кежи дожек кырында хаарыктаан чыткан. Ширнин удаан-кижиниг айыткаш, Даваага мынча дээн:

— Суладан хөөткен, моон чарыштырар аъдын идээлерлир сыгавыт: Ынчалзынга Сарала алдырбас.

— Демги ашак аъдының чаңында хонар мен дээп.

— Ону самогон-биле соктуруп каар сен—дээш, шкавын ажыктаан, үш шиңз, келик шай хире ооң дузаан хавап чаа ап бергеп.—Ох чедер. Оттуун кээрге-ле берип тур. Ында удуй бээрге, аътты «темгер». Бодуң доскаарлай бердин. Аът кажаазының чаңында хомут, херексел кургадыр бажыңга хонар силер.

Чем белеткээр өрөөзде чыраа-биле аргын каан коринже иштинде кушкаштар: «хоругдадыр хилинчектин, хостуг-шөлөөн ушкан болза» дээнда-ла ышкам мыжырашкынар. Ширнин аңаа шугуудаары ол-ийикпе: «молчать!» дээш база бир дугураамны тоге-чая хок кыгган—оон бажы стол кырынга, ыыр-ла чайгар-ла халайын бады барган.

Катя кушкаштарны чаптап, оларже хлеб тогланчызы октап бергеп, Даваажке каратарының чажын буганеңиедир көрген: оон арын-шырайы-даа, ак-кок каратары-даа— бүгү бодуу, сеткил-сагыжы «мени база хостаагже салынар» деп дилеп турганзыг болган.

Бажыңына кээрге, Ассыбай ирей, шагзыраанны ол бе, азы ушкаяы ол бе, база Коңгураа-ла — өлүг чүве—удаан. Бапыккай база чедип келген болган.

Шайлаан соонда, алыпкылар аът кажаазынга барганнар. Ажыл аъттарының дүне чыр сиген чадагай кажааже тарады каап, аразында сүмележип турда, хүн чүгүрүүнче-киргеп. Бапыккай — Калбак-Кежиг таварты Хаглыг-Алаак кайы сеп дээш хапкан. Даваа дуңмазының соонче кезек көрүп тура алгырган:

— Озалдап болбас. Адыг-Хүрөк шыдаар. Шанактап каар мен.

(Уланчылыг).

Б. КАРАШПАЙ.

ЧАГААНЫ ПАРЛАВАЗА-ДАА

Хөй уругларыг иелерия чаъктың шаңнаан орден, медальдарын Ийме кодзо Советтиниң күүсекомуун комитеди чогуур чеэлизде байырладыг. Ёзу-биле тыныслайн турарлыг болган хөрөөжеңнер орүстуунга ажылдың көшкан тургустунганын бистиң штатган дашнаар корреспонденти-вис С. Монгуш редакпияже бижээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының Чоон-Хемчик район Советиниң күүсекомуун дарганы Б. Чюдюктуң биеке дыңнатканы болза:

Авторлуң бижээн фактыларыы хынаалдаан пыы болуу бадыткаттынгыя. Моон соңгаар ыдыг шаңнадарны иелерге байырладыг ёзу-биле тыныслайн кодза Советтер дарганыларыга дазаан.

ЭКИ ХАРЫЛЗАА

Хову-Аксының сес чыл школазының өөреникчилериниле ында автотранспорт бүдүргезининң ажылдакчыларының аразында бижыг нарыларлы харылзаа тургустунгандан бээр каш чылдар эрткен. Школаның өөредилге кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазынга болгаш транспортчуларның күрүне планнарын күүседиргиге ук харылзаа идиглэ берип, эки салдарлыг боол турар.

Үстүкү класстар өөреникчилери болгаш комсомолчулар АТБ-ниң девискээринге чаа-гайжыдыгга болгаш ногаанчыдыгга ажыддарын шефке алгаш, элээп кеску үүлдерни ыыгап. Оңдуг болгаш кара металлдарның кескидизин школачылар чыыт, транспортчуларның план күүседилгезинге дузалажыт турар.

Календарьжы-биле байырлал хүннеринде аныяк детинчилерниң хөгүг шимээни АТБ-ниң кызыл-буудуңуна чаңгыланып үнер. Бот-тывингыр бичии артистер бо чылдың дургузунда каш-даа удаа концерттиг аалдап барганнар. Найырадыг харылзааны турүзарынга пионерияның улуг вожатыйы Людмила Неупокоева, башкылар Доңгурак Камова, Зинаида Спирина билдилиг организакчылар болган. Транспортчулар база-да школачыларның хүндүлүг аалчыларыг болуп эрте-ле келирлер. Пионерияның 50 чыл юбилейинге транспортчулар база киришкеннер. Номнарны белекке бербишаан, боттарының ажыл-херектерин кұтталаан берген. Чайгы дыштанылганың үезинде Шуженское болгаш Кызыл хоорайже школачыларның экскурсиялаарыга херектиг автобустарны школага удаа-дараа берип турар.

ССРЭ-ниң 50 чыл юбилейиниң будуүзүнде АТБ-ниң коллективи (начальниги В. Жестовский, парторганизацияның секретары М. Пустынцев) 8 чыл школазынга 400 рубль ортектиг чаа номнарлыг үлүг библиотека белекке бергеннер. Школачылар боттарының шефчилериге чаа чылдың концерт көргүзүүни белеткеп турар.

О. КОРОДА.

РЕДАКЦИЯҢЫН АДРЕЗИ

Кызыл Шагинкин-Кравченко кудумчузу бажы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, партмассалгалы секретарының 23-35, партийжи аңмыырал киллизинин 37-13, культураның киллизинин 23-54, солун-ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетүүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информацияга база совет тургузар киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баганна 32-75 телефоне долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыг № 3971.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл. Шагинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01137.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үдезилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
17
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 296 (9064).
Өртээ 2 кеп.

Аңныыр чурумун үрээн, өлүктү күрүнеге ыяап-ла дужаарындан былдаан, шын эвес саткан, садып алган болгаш сайгарып ажылдаан дээш харыысалганы күштелдирер дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Аңныыр чурумун үрээн чоруттар-биле, өлүктү күрүнеге ыяап-ла дужаарындан былдаар, шын эвес садар, садып алыр болгаш сайгарып ажылдаар чоруктар-биле демиселди күштелдирерин барымдаалаш, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. Чогуур чөпшээрел чокка азы аңнаары хорулуг черлерге, чок болаа хорулуг хуусаларда, хорулуг чөпсектер-биле ийикпе аргалар-биле аңнаан үүгедиглер кеземче харысаалгазынга оваашпас барымдаалыг болза, административтиг чурум бозуглар болуглары болгаш өске-даа чепсек-херекселдерин хавырар ийикпе, азы хавырбайн 50 рубль чедир штрафтаар чедиг-четпи онаар.

Аңнаарының чурумун сагырының күрүне хайгааралын боттандырып турар органнар ол штрафты онаар болгаш ак бооларын, өске-даа чепсек-херекселдерин хавырар.

2. Аңнап тыпкан, үнелиг хевирлериниң аңнарының кештерин күрүнеге ыяап-ла дужаарындан былдаан ужурунда база мында айытқан, эттээн ийикпе аттевээн-даа бол, күрүне таңмазы (штамп) чок ак кештерин бир дугаарында шын эвес саткан, садып алган, орнаан болгаш сайгарып ажылдаан бурууттуг кижилерни административтиг чурум бозуглар 50 рубль чедир штрафтаары-биле чергелештир ук ак кештерин хавырар деп доктаадыр.

Бо чүүлдүң бирги кезээвиде айытқан хажыдыышкынныг дугаймында материалдарны ажылчы чоннар депутаттарының кежээ, суур Советтерни, оларның күүсекчи комитеттерин ийикпе ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай, кежээ, суур Советтерининг күүсекчи комитеттерининг чанында административтиг комиссиялар хынап көөр, оларның талазы-биле шинтирлерни үндүрер.

Аңнап тыпкан, кежиң күрүнеге ыяап-ла дужаар, үнелиг хевирлерниң аңнарының дазызын база хавырган бооларны, аңныырның өске-даа чепсек-херекселдерин болгаш ак кештерин сайгарарының чурумун РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели доктаадыр.

3. РСФСР-ниң Кеземче Кодекизиниң 166-гы чүүлүн мынчаладыр эде бижиир:

«Чүүл 166. Чөпшээрел чокка аңнааны дээш

Чогуур чөпшээрел чокка ийикпе, хорулуг черлерге, чок болаа хорулуг хуусаларда, хорулуг чепсек-херекселдер-биле болгаш аргалар-биле аңнаан үүгедиглер база-ла мындыг хажыдыышкынныг кылганы дээш, бир эвес ол үүгедигиин административтиг хемчег алганының соонда кылган турар болза:

тыпкан олчазын, ак бооларын, өске-даа чепсек-херекселдерин хавырары-биле чергелештир азы ол чокка бир чыл чедир хуусаада хосталгазын кизидар, азы ол-ла хуусаада эдип-чазаар ажылдар кылыр, азы ийи чүс рубль чедир штрафтадыр кеземчеге онаар.

Аңнаары бүрүн хорутаут аңнарны болгаш куштарны аңнаар, азы улут когаралга таварыштырар, чөпшээрел чок аңнаашкын, азы күрүненин камгалалдыг черинде девискаарине, чок болза автомототранспорт чепсек-херекселдерин ажыглап турган аңнаар болза — тыпкан олчазын, ак бооларын болгаш өске-даа чепсек-херекселдерин хавырар азы хавырбайн үш чыл чедир хосталгазын казып кеземче онаар».

4. РСФСР-ниң Кеземче Кодекизиниң мынчаладыр утказыг 166-гы чүүл-биле четчеедир:

«Чүүл 166¹. Аң кештерин садары, садып алыры, орнаары

Үнелиг хевирлериниң аңнарының эттээн ийикпе эттевээн-даа бол, мынчалза-даа күрүне таңмазы (штамп) чок, күрүнеге ыяап-ла дужаар, аңнап тыпкан кештерин садар, садып алыр ийикпе орнаар үүгедиглерни база мындыг хажыдыышкынныларны административтиг салдар чедирер хемчег алырган соонда кылган турар болза,—

кештерин хавыртыры-биле чергелештир бир чыл чедир хостагазын казыдар, азы олла хуусаада эдип-чазаар ажылдар кылыр, азы ийи чүс рубль чедир штрафтадыр кеземчеге онаар».

5. «Аңнаыр чурумун хажыткан ужурунда харыысалганы күштелдирер дугайында» 1963 чылдың октябрь 14-те РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үндүрген Чарлыын (1963 чылда РСФСР-ниң Дээди Совединиң Ведомстволары, № 41, арын 718) күш чок болган деп саналр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

МОСКВА, 1972 чылдың декабрь 15.

СЭКП Тыва обкомунда

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ДЕТКЭЭН

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде кыштагласашкынны чедишкиннинг эрттирер болгаш мал ажылының продукцияларын бүдүрерин новүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социализмтиг чарышынче кирген «Көк-Тей» совхозтуң малчыннарының, тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрер база белеткээр талазыбиле Кубаньның тараажыларының эгелээшкинин деткип турар Каа-Хем районунуң «Коммунизмче орук» колхозунуң ажыл-ишчилериниң Тываның бүгү чер ажылдыгларына ыяап-ла дужаар, аң ышкаш часны хөвү ажылдарынга техниканы өйшаанда, эки шынарлыг белеткээринче Бин-Хемниң механизаторларының ыяап-ла дужаар, социалистиг хүлээлгелерин чугаалажып көргеш, СЭКП обкомунуң бюрозунуң ДОКТААТКАНЫ БОЛЗА:

— Чер ажылының культуразын бедидер дээш, шөлдерниң дүмүтүгүрүн элбедир, тараа бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын новүдедир дээш, мал ажылының чем баазазын быжыглаар болгаш улам ыяай кодурер, часны хөвү ажылдарынга техника белетиелин өй-шаанда, шынарлыг чорудар, механизатор кадрларны белетизээри дээш социалистиг чарыштарның эгелекчилери болган Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң, «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилериниң, Бин-Хем районнуң колхозтарының, совхозтарының, «Сельхозтехника» саңбырының механизаторларының, инженерлериниң болгаш техниктериниң кыйгырыгларын детиин.

— Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчуларының, «Көк-Тей» совхозтуң ажылчын, албан-хаанчыларының болгаш Бин-Хемниң механизаторларының кыйгырыгларын калбаа-биле чугаалажып көруп, детиимирим СЭКП хоорюмунга, райюмнарынга, профзивилел база комсомол организацияларынга даасканы. 1973 чылда чер болгаш мал ажылының продуктуларын новүдедир дээш районнар, колхозтар, совхозтар, фермалар, салбырлар, бригадалар, звеноолар аразынга социалистиг чарышты калбартырын ында айытқан.

1973 чылда кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң планнарын күүседир база ажыр күүседир талазы-биле колхозтарның, совхозтар болгаш районнарның социалистиг хүлээлгелерин чыып мөөңнээрин СЭКП обкомунуң кодээ ажыл-агый министерствозунга, Совхозтарның бүдүрүлге каттыжышкынынга партия обкомунуң бюрозу дааскан.

ШӨЛДЕРДЕН, ФЕРМАЛАРДАН ХӨЙ ПРОДУКЦИЯНЫ АЛЫР

Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң болгаш «Көк-Тей» совхозтуң коллективтериниң республиканың чер болгаш мал ажылының бүгү ишчилеринге

КЫЙГЫРЫЫ

«КОММУНИЗМЧЕ ОРУК» КОЛХОЗ

«1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин новүдедир дээш кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарышын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның докгаалын бистер. Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтуң тараажылары улуг үүлдүгүүшкүн-биле хүлээп албышаан. бүрүү-биле деткидиивис. Совет чоннуң амыдыралын экижидер, коммунизминиң материал-техниктиг баазазын тургузар дугайында Коммунистиг партиинiң болгаш Совет чазактың сагыш салышкынының база бир көскү иелеэшкинин оон көрүн тур бис.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга белеткенмишаан, бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылының социалистиг хүлээлгелерин чедишкиннүг күүседир дээш бүгү күжүн салып турарлар. Тарылга шөлдериниң структуразын аде көргенинге, чер ажылының культуразын экижиткенинең түнелинде бистиң колхоз бо чылын тараа культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп алган. Ол чорук Төрөөн чуртуң шыгжамырынга 2000 тонна тарааны үрер аргазы берген. Ажыл-агый 1973 чылга бодунуң сорттуг үрезинерин үрүп белеткеп алган. Ниитиниң малы бөдүүн чулуктуг болгаш концентраттыг чемнер-биле бүрүн хандыртынган.

Малчыннар мал кыштаглашкынын организастыг чорудуп турарлар. Колхоз күрүнеге сүт болгаш дүк садар планын декабрь 1-де ажыр күүсеткен, а эът садарының планы бо хүннерде күүсеттинер. Кодээ ажыл-агый чылын доозуп тура, бистиң колхозчуларывыс 1973 чылда тараанын болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын новүдедириниң үлезинин салып эгелээннер. Мурвакчы дуржулгага болгаш эртемниң чедишкиннеринге далвымышаан, бис 1973 чылда 5550 гектар тараа культураларының гектар бүрүзүндеи 13,5 центнерден, ооң иштинде 4000 гектар кызыл-тасты гектар бүрүзүндеи 14 центнерден эвээш эвес дүжүттүг алырын хүлээндивис. Ол чорук 75000 центнер тарааны бүдүрериин болгаш планда көрдүгенинден 1,5 катап хөй тарааны күрүнеге садарының аргазын бүор.

Амгы үеде часкы хөвү ажылдарынга белеткеп түлүктеп турар. Үрезин арыглаашкыны доостур четкен. Декабрь 1-ге чедир бирги база ийиги класстың үреанниинiң 65 хуузу белеткеттингеш. Тараа культураларының бүгү төлүвүге райончуттуган сорттуг үрезиннери чажар бис.

Механизаторлар кодээ ажыл-агый техникаазының септелгезин чедишкинниг чорудуп турарлар. Септелге талазы-биле квартал планы хуусаа бетинде ажыр күүсеттинген. Тарылгага кирер бүгү техника 1973 чылдың апрель 1-ге чедир бүрүн септеттинген турарын чедип алыр.

Тракторларны ийи эзлечеге бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар төлээде кадрларны четчелөөр ужурлуг. Ынчангаш профтехучилищеже болгаш мергежил бедидер курстарже 20 кижини колхоз баштаар чери өөредип чоруткан. Трактор бүрүзүнүң кыдыр ажылын 1972 чылда 900 гектар чымчак чер тургенындан 1973 чылда 1000 гектар чедирер сорулганы салып турар бис.

Тараа культураларын нургулаймда чайгы болгаш күсү андырган черлерге, артемге үндезилеттингеш аргаларны, чажарының нормазын болгаш хуусаазын барымдаалап тарыыр бис.

Тараа культураларының үрезин шөлдериге ийи центнер чедир минералдыг чемнiг-чидилгени төгөр бис. Пок үнүштерин чок кылыр соруга-биле шөлдер болгаш орунар кыдының сигенин кезер, 2250 гектар тарылга шөлүнүң өске үнүүзүн химиктиг аргабиле чок кылыр бис.

Соолгу ийи чыл дургузунда 8759 гектар черге эртемге үндезилеттингеш тарылга эзлечеттирилгенин шинчээдип алыр бис. Бистиң шинчээдип алганывыс тарылга эзлечеттирилгеш дүжүттүң, тараанның ниити чыыдазының болгаш мал чемининiң үргүлүг новүдээрин баян удур көрүп турар.

Черни болгаш техниканы глам-на камныг база бүдүрүкчүүр ажыглаары-биле механизастаттынган бот-оруглагарыглыг бригадаларны, звеноларны тургузуп турган, күн-ажылдың мурвакчы артагарын шинчээдип алыры кирдүгеш.

Келир чылын ниитиниң малын бөдүүн болгаш чулуктуг чем-биле бүрүн хандырар, 150 тонна сенажты салыр, 1850 тонна сигенни белеткээр, ооң 200 тоннадан эвээш эвээн күштүг салгынвадгыышкын-биле курлавыр, черни малгаштаан траншейлерге 5000 тонна силосту салыр бис.

1973 чылда тарааны болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин новүдедир, колхозтарның болгаш совхозтарның хөгжүдезиниң бюжыг экономиктиг үндезинин тургузар дээш, социалистиг чарышка илепкейлиг киржириңче республиканың бүгү тараажыларын кыйгырдывыс.

Көдээниң ажыл-ишчилери чаа-чаа хүлээлгелерни ап эгелээн

„Коммунизмче орук“ колхоз келир чылын 150 тонна сенажты, 1850 тонна сигенни белеткээрин планнап турар

Кыйгырыгны колхозчуларның ниити хуралынга чугаалашкан болгаш хүлээп алган.

«КӨК-ТЕЙ» СОВХОЗ

«Көк-Тей» совхозтуң фермаларының ажылдакчылары «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин новүдедир дээш мал ажылының ажылдакчыларының "Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның докгаалын чаңгыс үн-биле деткип турар. Ол чугула документтиин чугаалажып, боттарының бар аргаларын санап көргеш, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киржириңи шинтирледивис. Совхозтуң малчыннары 1973 чылда мооң адаанда хүлээлгелерни бодунга алган:

Иланда, кордүгеминден 8,5 хуу хөй, азы 13 миллион борбак чуурганы, ооң иштинде кышкы үеде планда көрдүгенинiң 5,8 миллион болза, 6,2 миллион борбакты бүдүрер, күштүң баш сайын өстүрериниң планын 8 муңга көвүдедир.

Сүт бүдүрери планда 9 160 центнер кылдыр көрдүгеш, анаа 150 центнерни немей бүдүрер.

Уксаалыг дагаа оолдарын болгаш уксаалыг бызаваларны садып алырының күсели-биле күштүң база малдың уксаазын экижидер.

Төрүүр дагаа бүрүзүнге онааштыр план ёзугаар 170 чуурганы алыр турган болза, ону 175 чедирип, бир саар иненке онааштыр планда көрдүгени 2700 килограмм сүттү саап алыр ужурлуг болдувусса, ооң 50 кг хөйнү саап алыр соругаавы салып тур бис. Мынысты бода малдың хонукта немелде дениизин илап ёзугаар 500 грамм чедирер деп көргеш болза, ону 600 грамм чедирер. Төрүүр чүс иненке онааштыр 96 бызаавы чедип алыр бис.

1973 чылда 2710 центнер ээтти, 1860 центнер дагаа ээдин бүдүрер, кыпкы үеде оларны оң-ла дараалашкалабиле 1330 болгаш 900 центнерни бүдүрер.

Планда ёзугаар 6700 центнер сүттү садар тургаш, ону 7450 центнер чедирер, ооң иштинде чартык чылда 3980 центнерни садар.

Ол бүгү бедик көргүзүглерни чедип алырда, коллективтиң улуг күженнишкиин болгаш бир курлавырларны четче ажыглаары, малдың болгаш күштүң кыпкаглашкынын үлегерлиг эртүрери негеттинип турар. Ынчангаш бистер кыштагласашкынның эгезинден тура-ла мал чемининiң курлавырларын камналгалыг чарыгдарын, ону бүрининiң хүн чурумун шыгыы салып келгеш бис.

Сүттү чүгле бедик шынарлыг кылдыр дужаар, санитарнының болгаш арыг-шеверниң чурумнарын шыгыы салыр, малдың болгаш күштүң чаш толуң бүрүн менди доруктурарын, бедик продукциялыг чоруун чедип алыр.

Айыттынган соругаларны чедип алырда аргежок чугула материалдыг баазаны база тургузуп алган бис. Чөөкку хүнүрде 300 инек турар механизастаттынган кажаанны ажыглалга киирер, 20 муң төрүүр дагааны клеткаларга тургузаар бис.

Чарыштың түнелдерни өзугаар малчыннарны шаңналарының моральдыг болгаш материалдыг хемчегларын ажылдап кылдывыс. Бүдүрүгенiң курлавырларын шинчээдип алыры дээш демисел амыглаалтан фермаларда калбарган.

Республиканың бүгү малчыннарын Бүгү-эвиледдиң социалистиг чарыжынга киржириңе, тоску беш чылдың үшкү чылын шалынчы чыл кылдыр чарлаарынче кыйгырып түр бис. Ооң-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда салган соругаларын күүседириниң херээже тодептиг үлүүн киирериичe кыйгырдывыс.

Кыйгырыгны совхозтуң малчыннарының хуралынга чугаалажып көргеш болгаш хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тарааны, чигир свеклазын, чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын новүдедиргиге улуг чедишкиннерни чедип алганы база дужурт ажаан алырынга күшажылчы арес-мээдирлиниң көргүзүмнэ дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле Украин ССРниң, РСФСР-ниң хөй-хөй крайларының, областарының, автономнуг республикаларының болгук колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын, кодээ ажыл-агыйның механизаторларын, тускай артемнигларын, «Сельхозтехниканың», белетке-бел, сүт ажыл-агый, транспорт организацияларының ажыдакчыларын шаңналаан.

Шаңнатканнарының аразында — дужурт ажаан алырынга идепкейлиг киришкен хоорайларның, үлетпүр төптеринiң бүдүрүлге черлериниң болгаш тудугларының ажылчыннары, студентилер отрядтарының комсомолчулары-биле ажыктары база бар.

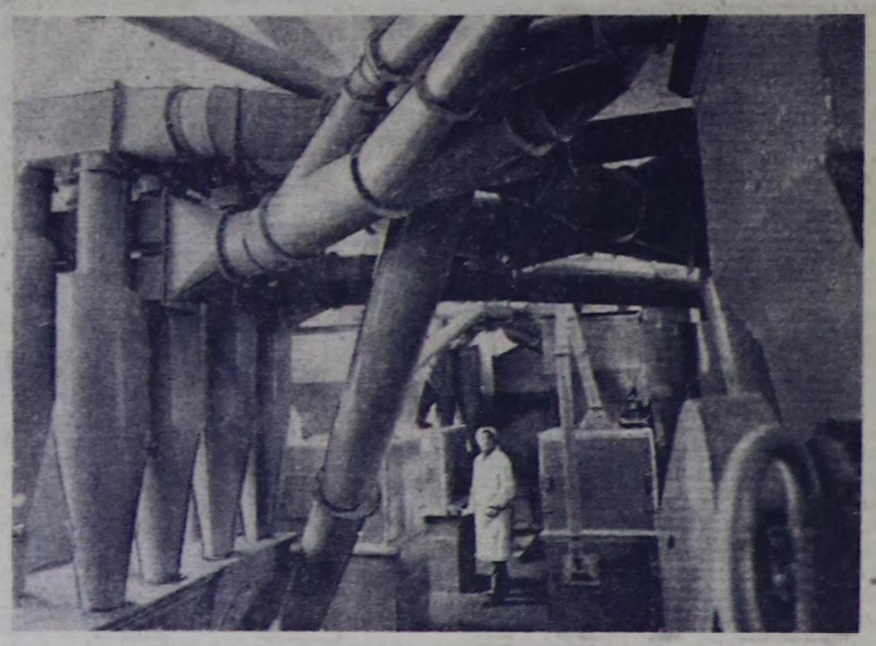

Тюменьниң мал чемнери кылыр заводу баштайгы 10 муң тонна продукцияны бүдүрүп үндүрген. Областың ол чүмү-биле механизастаттынган чаа бүдүрүлге черининiң бүдүрүкчүлүүр хонукта-ла 1008 тонна мал чеми болур. Чүүл-бүрү чемнер Барыын Сибирьде эң улуг дээн Боровскининiң куш фабриказынче, колхозтарның болгаш совхозтарның фермаларынче, мал болгаш куш өстүрер комплекстерже чоруп турар. Тюмень областка тоску беш чыл дургузунда комбинатың үлетпүрүнүң эвээн наш бүдүрүлге черлери ажыглаалга кирер. Ол-ла үе дургузунда белеткеттүг мал чемнерин бүдүрери барын ийи катап көвүдээр болгаш бир миллион тонна чедер.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Интервью

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕР ДЭЭШ

Тоску беш чылдың ийиги чылын «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери улуг чедишкиннерлиг доозуп турар. «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин новүдедир дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докгаалынга хамаарыштыр ол совхозтуң малчыннарының кандыг хемчегler ап, бо хүннерде канчаар ажылдап турарының дугайын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис «Сүт-Хөл» совхозтуң директору Александр Топаевич Шаазыдан дилээн.

«Сүт-Хөл» совхоз өөлелиг чылда бүгү көргүзүглер талаазы-биле багай эвес түнелдерни чедип алган. Бистиң механизаторларывыс бо чылын чаагай дүжүттү өстүрүп, малынга чем белеткээринiң гектар черден 14 центнер чедип турар тарааны ажаап ап, күрүнеге тараа садар планывысты күүсеттивис. Совхозтуң ажыл-ишчилери шинтирлиг малынга чем белеткээринiң планын районга бир дугаарында күүсеткен. Ылаңгыя мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш оларны күрүнеге садарының талазы-биле көргүзүүвүс багай эвес. Маңаа тодаргай чижектен ап көрөлиңер. Күрүнеге сүт дужаар планывыс 306 тонна, ону декабрьның эгезинде-ле күүседиккен бис. 289 тонна сүт дужаар планывыс база ажырган. Күрүнеге 37 тонна дүк бөөр турган, 38,4 тоннаны сатывыс.

Мал ажылының талазы-биле мурнакчыларны адаары өөрүнүүр. Малчыларның аразынга калбарган социалистиг чарыштың бирги черин Ишкин салбырында Ондар Чимит-Доржу удурткан Шеленин хойжу бригадазы чаалап алган. Ол бригада ниитиин-биле төрүүр 100 хойга онааштыр 93 хураганы менди камгалап алган. Ол-ла бригадада Моңгуш Очур-оол 100 хойдан 111 хураганы, Ондар Тенек-оол — 106 хураганы, Ондар Мурзуува — 105 хураганы доруктурган. Киров салбырының малчыннарындан Ховалыг Бады-Наның 100 хойга онааштыр 105 хураганы, Ондар Дажы-Ооң 108 хураганы ап, мурнакчыларның одуруунда киргеп.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын новүдедир дээш чарыштың боттарының дугайында партиянның база чазактың докгаалын совхозтуң бүгү малчыларын таныжып көргеш. Шынаңгаш ниитиниң малын кыштан хур-мендя ажырар, кыпкы үеде продукт бүдүрерин шудулатпас, малдың чаш толуң мөөдү алыр дээш социалистиг чарыш малчыннарының ортулуунда улам-на калбарган. Түс-түс малчыннар боттарынга бедиткен хүлээлгелерин алгылаан. Маңаа чаңгыс-ла чижектен киирип көрейн. Киров салбырында Кызыл-Тайганың коммунист Ондар Дажыга удуртқан хойжу бригадазының малчыннары докгаалды чугаалажып көргеш, 1973 чылда бригадага ниитиин-биле төрүүр 100 хойга онааштыр 100-ден орү хураганы менди доруктурар, хой бүрүүнденне 2,2 кг дүктү кыргып алыр, кыштан чаңгыс-даа баш мал өскүнмээ деп шинтирлээнер. Бригадир Ондар Дажы Боду 100 хойдан 108 хураганы алырын хүлээгеш. Ол ышкаш чижектерни хөйну көргүүп болур.

Совхозтуң ажыл-ишчилери боттарының курлавырларын болгаш болдунар аргаларын санап көргеш, көдеминиг чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа шаңдан ажыр 90 центнер сүттү, 120 центнер ээтти күрүнеге садар деп шинтирлээн.

Амгы үеде кыш бодунуң берге үезиниче кирип турар. Бо малчыннарга ам-не харыысалгалыг ой болгай. Бистиң совхоз бо күзүн фалга четчир санныг чемин белеткеннiң алган. Ынчадза-даа хамык ужур чеминiң барында эвес, а ону хумагалыг, шын чарыгдап билириниде. Фермаларда болгаш хой коданнарында ийиги ниитиин аңнын курлавыры сигенин, саваанын, чарбанын, дустуг сөөртүп чедиргеш.

БЕДИК ШАҢНАЛ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну ССРЭниң 50 чыл оюнга тураскаадып, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезiин хөгжүдеринге Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң чедишкиннерни демдеглевишаан, аңаа ССРЭниң 50 чыл ою атты тывыскан болгаш ону моон сонгаар ССРЭ-НИҢ 50 ЧЫЛ ОЮ АТТЫГ СОВХОЗ ыылдыр адаар деп доктааткан.

(СЭТА).

Хой ажылының чугула айтырыы

УКСААНЫ ЭКИЖИДЕРИ—КОЛ ЧҮҮЛ

Хойнуң баш санын көвүдедириниң, ооң продуктулуун албедириниң дугайын «Шын» солуннуң арыннарынга алдоң хой автөрлөр делгерекгей бижээн. Мен база-ла бо чүүлүмге бистиң Бай-Тайга районда бө айтырыг канчаар шиитпирлеттиниң турарын коргузуп, маңаа хамаарыштыр бодумнуң бодалымны чугаалаар бодадым.

Районуң кайы-даа ажылагыйынга хойну өстүрүп болур. Ынчалзамок маңаа кол чүве—ук черниң агаар-бойдус байдалынга таарыжыр уксаалыг хойну шын шилип алыры. Районнуң бүгү девискээринге хойну хөй-биле өстүрүп болур дээрзин ажылагыйларның практиказы бадыткап турар.

Бистө үш ажыл-агыйга хой ажылының утпаныышкынын алыр болза, мынчыг: «Тээли» совхозка чиңге-нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларны, «Мурнакчы» колхозка — ук черниң бодүүн дүктүг, үнделзинни хоюн өстүрүп болур.

Агаар-бойдус болгаш одар-белчиир байдалын барымдаалап алырга, «Тээли» совхозтуң «Найырал» салбырынга чиңге-нарын база чартык нарын дүктүг хойну, ынчаарга Бай-Тал салбырынга — чартык нарын болгаш чартык бодүүн дүктүг хойну, Кызыл-Даг салбырынга — чартык бодүүн дүктүг хойларны өстүрүп болур. Моон көөрге, чаңгыс ажыл-агыйга бээнн хой ажылы алдоң каш угланыышкынныг туруп болур-дур. Ам херек кырында байдал ындыг авес. Од аңгы-аңгы одар-белчиир байдалдарыг салбырларда нарын болгаш бодүүн дүктүг хойларны холуй өстүрүп турар. Бо дээрге ол совхозтуң хой ажылында ең-не код четпес чүүл-дүр. Негелдеге ёвургаар алыр болза, нарын болгаш бодүүн дүктүг хойларны аңгылап үскеш, түс-түс таарыжыр черлеринге тургузар ужурлуг. Моон соңгаар совхозтуң мал ажылының түскай эртемнигнери ол четпес чорукту чайладыр хүлээлелиг.

Хой ажылдыг «Кара-Хөл» колхозту ап көөр болза, аңаа эътнир-дүккүр уксаанын хойларын өстүрөр ужурлуг. Аңаа нарын дүктүг уксааның хоюн өстүрөри берге. Ону барымдаалаш, колхозтуң мал ажылының түскай эртемнигнерин ук черниң бодүүн дүктүг хойларын сараджа уксаа-биле хайнакташтырып тургаш экижидер деп шиитпирлеп алган. Ол черле чүүлдүг. Ук черниң хоюн сараджа уксаа-биле экижидер ажыл эгелей берген. Ону дараазында чылдарда-даа уламчылаар апаар.

Ооң ашгыда, ажыл-агыйларга хой ажылының уксаа аайы-биле тус-тус утланыышкынныг бригаларын база тургузуп болур.

Хойнуң баш санын өстүрериниң, ооң продуктулуун бедидериниң бир чугула чүүлү болаа, тарып боозадылганы ёй-шаанда шын организастаары болур. Хойнуң кызыраар чоруун болдурбазывың, ооң уксаалыг шыырын экижидериниң ажыктыг аргазы — чогум-на тарып боозадылга. Районуң ажыл-агыйлары бо депшилгелиг арганы ам-даа четпес ажыглап турарындан хой кызыраар, уксаажыдылга ажылы экиживейн турарының чижектерин кайы-даа бригадалардан көргүзүп болур.

Малга быжыг чем-суурну тургузары бистиң районуң байдалынга мал ажылында ең-не нарын айтырыгларның бирээзин. Хойнуң уксаавын экижидериниң, ону нарын дүктүг уксааже шилчидериниң база бир кол негелдези—быжыг чем баазаазын тургузары. Бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлеп, малды элбек чем-биле хандырып болурунуң болдунар аргазы районда бар. Сигенин кезип болур делгем төлдер бар, ооң ашгыда, мал чеминге хереглээриниң тарып, культурлуг суггаттыг одарларны тургузуп болур. Маңаа кол-ла чүве күженишкининг ажыддаары болур.

1968 чылдан эгелээш, районуң ажыл-агыйларының чыл бүрүде күргүнеге саткан хойларының дириг деңзинзи өзерден улам-на кудулап турар апаргаш. Ол көргүзүгнү аваллзтеп көөрге, 1968 чылга деңнээрге, 1971 чылда «Кара-Хөл» колхозтуң күргүнеге саткан хоюнуң бир бажынга онаашгыр деңзизи 7 кг, «Мурнакчы» колхозтуң 1 кг, «Тээли» совхозтуң 4 кг кудулаап. Ол дээрге район нинтизи-биле муң хой бүргүзүнден-не бең хой эъдин чидиргени ол болуп турар. Бо чүвү хереченген турарыл дээрге, уксаажыдылга ажылын ажыл-агыйлар болур-чогууру-биле чорутпайн, садар малдың семиртылгезинче сагыш салбайн турары-дыр. Бир авес бо чылын күргүнеге саткан хойларны күш-деңгел аайы-биле ылгаар болза, ортумактан өрү деңгелдим чүгле 8 хуу, ортумак деңгелдин — 67 хуу, ортумактан куду деңгелдин— 25 хуу болган. Бо чылын-даа саткан хойнуң дириг деңзизинде беднишкин чогу моон илдең.

Районуң ажыл-агыйларында хойнуң баш саны оспейн турары дүвүрээзининг байдалдың бирээзин. Бир авес 1968 чылда районга 75.104 баш хой турган болза, бо чылдың ноябрь 1-де, медээ-биле алырга, 66.569 баш хой бар болуп турар азы 8500 баш хой авзажаан. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемнигнери ажык-орулгалыг мал болур хойнуң баш санын өстүрериниче кошкак кичээнгей салып турарын бо факт хереченлеп турар. Хойнуң чүгле баш саны өспейн турар авес, харын ооң дүккүр продуктулуу база-ла кудулап турар. Чижээ, «Кара-Хөл» колхоз мооң мурнунда чылдарга деңнээрге, бо чылын бир хойдан-на 700 грамм дүктү чедир албаан. Азы 23 тонна дүк чедир алдынмаан.

Хойнуң баш санын өстүрериниң болгаш ооң продуктулуун бедидериниң дүлгүүрү уксаажыдылга ажылын экижидери болур. Ол чүгула ажылды моон соңгаар үениң негелдезиниң деңнелинге тургузары — аңыл-агыйларның удуртукчуларының, мал ажылының түскай эртемнигнериниң хүлээлгези.

Уксаа экижидер хайнакташтырылгага кирер хойларны шилип алырда, баш удур бонитировка чоруткаш, хойларның дириг деңзизин, баэр дүгүн, төлгүрүн тодарадыры чугула. Бонитировка соопда хойларны класстар аайы-биле тус-тус кодаңнарга үзүп тургузар херек. Бо талазы-биле байдал бистиң районда база-ла багай. Чижээ, 1971 чылда чоруткан бонитировкага кирген 7 муң ажыт хой класс аайы-биле тускай кодаңнар кылдыр үстүнмээн. Бир авес ындыг чүве болза, бонитировканы кылганының ажыы чүү боор ышчам?! Ындыг чорум-биле моон соңгаар эштежир арга чок.

Районуң мал ажылының шпчилери «1972-1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыв калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелининң база ВЦСПС-тиң доктаалын үзеныжын көргеш, малды кыштан хүр ажырар дээш бүгү күжүн салып турарлар. Районда мал ажылында тургустунган байдалды экижидер толээде, ол доктаалды удуртулга болдурары, аңаа үндезилээш, тодаргай хемчегларын ажыл-агыйларга, түс-түс коданнарга ажылдап кылган турары эргежок чугула.

Н. ШАРАП,
Бай-Тайга райкүүскомунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги.

СОРУКТУГ АЖЫЛДААР

КАА-ХЕМ РАЙОНДА «ОКТЯБРЬ 14 ЧЫЛЫ» КОЛХОЗТУҢ МАЛЧЫННАРЫ ТОДАРГАЙ ХҮЛЭЭЛГЕНИ АП ТУР

1972—73 чылдың кышкы үезинде малчыннар ортузунга социалистиг чармышты калбартыр дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын колхозтуң мал ажылдакчылары, колхозчулар улуг кодурлуушкүн-биле хүлээп ап, ону долузу-биле деткип турар. Мал ажылын сайырадырынче угланган ол чугула документ ажыл-агый удуртукчуларынга зоотехниктерге, ветеринария ажылдакчыларынга, малчыннарга улуг харыысалганы онаап, кышкы үеде оназа шудургу ажылдаарын негеп турарын демдеглевишаан, колхозтуң хойжу бригадазының болгаш сүт-бараан фермазының коллективтери бсдиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ооң иштинде:

ХОЙЖУ БРИГАДА

Колхозта шупту 5200 хой бар. 1973 чылда төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны менди ап доруктурар.

Бир хойдан-на 2,9 кг дүк кыргып алыр. Ниитизи-биле 148 центнер дүктү будурүп, күргүнеге садар. Ооң 70 хуузу эки шынарлыг дүк болур. Дүк будүрериниң бот-үнезин 4—5 хуу чедир чнигедир.

Мурнакчы хойжулар Донгак Мукуй-оол биле Ооржак Очур олар төрүүр 100 хойга онааштыр 100 хураганны алыр болгаш хой санындан-на 3 кг-дан өрү дүктү кыргымырын хүлээнген.

Хураганнарны менди доруктурып өстүрериң, ооң азыралын эки тургузуп, мал чемин камналгалыг чарыгдап, зоовегеринариянын негелделерни шынгыы сагып тургаш, хойнуң баш санын көвүдедирин, ооң дүккүр болуруң чедип алыр.

СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫ

Саар инектериниң азыралын, чемгерилгезин эжижиткеп декабрь айда 410 центнер сүттү азы хүлээлгеден ажыр 80 центнер сүттү күргүнеге садар.

1973 чылдың бирги чартыында 1950 центнер сүттү будүрер ийикпе пландан 220 центнерни ажыр будүрер, ооң бараанның талазын 75 хуу чедирер. Төрүүр чүс инекке онааштыр 85 бызааны менди алыр. Малдың чаш толунүн хораарын бар-ла арга-биле кудуладыр.

Кышкы үеде мыйыстыг бода малдың хонукта немелде деңзизин 550 грамм чедирер.

Ол-ла үениң иштинде 600 центнер эътти будүрер болгаш ооң 500-зүн күргүнеге садар.

Сүттүң болгаш эъттиң бот-үнезин 5 хуу чиигедир.

Колхозтуң малчыннары бригада, ферма аайы-биле алган хүлээлгелерин херек кырында боттандырар соругла-биле кижи бүргүзү түс-түзүнда хүлээлгеин база алгап.

Кыш — мал ажылында ең харыысалгалыг үе. Ынчангаш малчыннар хүлээнген ажылынга бүгү вүжүн, мергенилин харам чок берип, харыысалганы бедидип, мал чемин камналгалыг чарыгдаарын чедип ап, мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжына чеднишкинниг киржирин хүлээнген.

Чер-чер Советтеринде

КҮҮСКОМНУҢ ЧЫЫЖЫ

ССРЭ-ниң чартык чүс ыыл юбилейиниң чылында күргүне мурнунга планныг онаалдаларны күүседиргиче чонну мобилизастаарынга Бай-Тал көдээ Советтиң күүскому алаан идепкейлиг ажылдап турар.

Эрткен айларда көдээ Совет күргүнеге дүк, эът садар планын ажыр күүсеткен. Бо Советтиң девискээринде Бай-Тал салбыры юбилейлиг чылда күргүнеге дүк садар планын 100,1 хуу күүсеткен. эъттиин күүседиринің кырында келген. Малга быжыг чем-суурну тургузарынче күштү чайын мөөнзээн. Ынчангаш 410 тонна ситенни белеткээр планын 440 тонна чедирген. 450 хой кирер бир кажааны тутказн, 6-ны — сентээн.

Сөөлгү чылдарда көдээ Советтиң күүскому чаагайжыдылга, чурттадга-амыдырал тудуглары болгаш өскедаа ажылдарже улуг кичээнгейни салган. Тудуг болгаш суур чаагайжыдылгазының, социалистиг хообілу-дүрүм камгалалының, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссияларны сессияларга айтырыглар белеткээринге, шиитпирлер күүселдезин контрольдаарынга киириштирип келген. Күүском болгаш доктаамал комиссиялар чаагайжыдылга талазы-биле хемчеглер, харылаза конторазының, библиотеканың ажылы болгаш көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаалажып көргеп.

Чаагайжыдылга, культураамыдырал, тудуг-суур талазыбиле бо чылын элээн эки ажылдарны организастап чоруткан. Бай-Тал суурда бо чылын тудуг-суур ажылы шапкыны-биле калбаргаң. Көдээ Советтиң ийи өрээлдиг бажыңын, 250 олуттуг клубту, 60 орунвуг интерватты тутказн ажыглалга киирген болгаш өске-даа ажылдар кылдынган.

Күүском квартал санында ажыл планын тургузуп, бадылаш бүгү депутаттарга тарадып берип турар. Планда көрдүнген хемчеглерни күүседирин организастаарынга күүском кежигүннерин, депутаттарны, активчилерни быжыглаан. Көдээ Советтиң 24 депутады бо чылын боттарының соңгукчуларының мурнунга отчёттарын берген.

Көдээ Советтиң девискээринде ажыл-агый болгаш социал культура тургузуушкунунга удуртулганы боттандырбышаан, күүском Советтиң хүлээп алган шиитпирлерин боттандырар дээш ажылды хамыктың мурнунга харыылап турар. Хүн бүрүнүң бо хире чымыштыг ажыл-херээнге көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Очур-оол Саңзар-оолович Сарыг-Донгактың билдилиг организакчы чоруу, депутаттар болгаш хөй-нитидиле ажыл-ишчи харылзаалыы чугула рольдуг болуп турар.

Көдээ Советтиң девискээринде хөй талалыг ажыл-ишамгы үеде хайныкпышаан. Малчыннар шупту кыштагларынче көшкен. Салбырның хойлары, инектери, ошкүдери 78 коданда кыштап турар. Кышкы үеде четчир мал чеминиң курлавыры бар. Оларны колдуунда коданнарда соортуп чедирген. Малчыннарга суг соортуру-биле 3 машина ажылдап турар. Мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын салбырның малчыннары танышжып, чүүлдүгзүнүн хүлээп алгаш, мал ажылының продуктуларын будүрерин көвүдедир, чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш соруктуг ажылдап турар.

Б. БАРБА.
Бай-Тайга район.

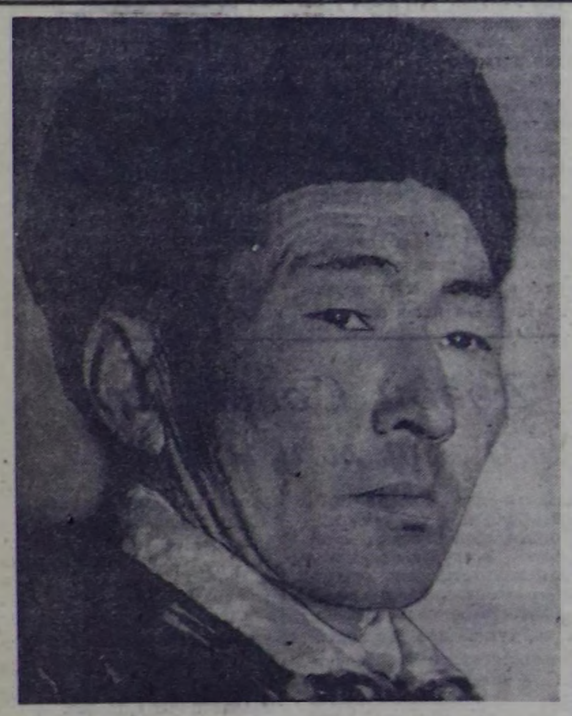

Банза Кыргысович Күден Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозтуң мурнакчы хойжузу. Колхоз баштаар чери ону 1967 чылда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче, 1971 чылда «Найырал» демир-орук-биле аян-чорукче чоруткан. Ооң күш-ажылының үнелели — Ленинчи юбилей медалы.

Ажылынга кызымак, хөй-нитичи болгаш чонунга хүндүлүг аныяк коммуниске хойжу бригада удуртуруң колхозта партия организациязы биле колхоз баштаар чери дааскан.

Ч. КАРА-КҮСКЕНИН фотозу.

ХҮЛЭЭЛГЕ

«Барлык» совхозтуң суггатчы звенозунуң кежигүннери 1973 чылда чер ажылының тараа болгаш өске-даа продуктуларын будүрерин болгаш белеткээрин көвүдедирип дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы-биле танышкаш, чүүлдүгзүнүп, ону чаңгыс үн-биле деткээнзер. Чурттуң көдээ ажыл-агый ажылдакчылары дээш партия болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынынга суггатчылар ханы өөрүшкүзүп илереттишпаан, аңаа харыы кылдыр келир 1973 чылда улуг чедишкиннерлиг болуру-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Бо чылын М. Сүмбер-оол удурткан ол звено 40 га арбаймың га бүргүзүнден 15 центнер, 292 га хөй чылдыг сигенниң га бүргүзүнден 25 центнер дүжүттү өстүрүп, эки түннелдерлиг болган. Звенога быжыглаан ол-ла участоктарның га бүргүзүнден келир чылын 20 центнер арбай, 30 центнер хөй чылдыг сигеп өстүрериин хүлээнгеннер.

Амгы үеде ук звеноның кежигүннери шөлдерге органиктиг, минералдыг чемнишчидилгелер тогеринге болгаш тарылга мурнунуң суггарылгазын чорударынга белеткенип эгелээннер.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

ВОРОШИЛОВГРАД. «Свердловантрацит» комбинаттың «Кызыл партизан» шахта эргелелинде Владимир Мурзенконуң бригадазының кежигүннери хомүр-дашты казып тыварының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң рекордун тургусканы билдингир болгай. ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар болдурган шалыпчы күш-ажылчы эолчегге киришкеп, олар шылгарапгай чедишкиниг болган: механизаторлар 31 ажыл хүнүнүң дургузунда 173.180 тонна хомүр-даштың казып үндүрген.

ЧУРУКТА: В. Мурзенконуң (ортузунда) бригадазының кежигүннери.

Р. АЗРИЕЛЬДИҢ фотозу.

ДУЗА

Кандыг-даа ажылдың чедишкининг болуру аңаа хынамчалыг белеткелден болгаш организастыг удуртулгадан чугула хамааржыр. «Ак-Туруг» совхоз кышка белеткелди мурнуку кайы-даа чылдан дээре организастаан, нинтизиниң малы чылыг, тодуг кыштаглаан турар. Маңаа хамаарыштыр төп салбырда байдалды бижиир бодадым.

Даш-оол Доржуга удурткан звено бо чылын шээр малдың 4, бода малдың 2 кажаазының капитал септелгезин кылган, малчыннар чурттаар 10 бажыңның печказын септээн. Ол ышкаш Ак-Хемде, Теректигде, Кызыл-Хаяда кыштагларны белеткээн база таарымчалыг.

Звенода ажылдың будүүгүрү, эки шынары дээш кызымак ажылдап турар Май-оол, Семис-оол, Хураган-оол, Даныкпан ышкаш мурнакчыларны мактаары өөрүнчүг.

Д. ШЫНАРАП.

КЫЗЫЛ-ХАЯ СУУР

Тываның барлын талазында ыраккы булуңнарының бирээзи — Мөңгүн-Тайга даг-сыын девискээрлиг, кашпал, шапкын хемнерлиг. Ыраккы Мөңгүн-Тайгада бүгүнгү амыдырал шынап-ла магаданчыг. Буурул Мөңгүн-Тайга колхозчу суурларынга чоргаарланыр.

Оларның бирээзи — бистиң Кызыл-Хаявыс — аптара дег. дескн, ак бажыңнар шуушпур чыскаалыпкан турар кудумчуларлыг — чараш-ла суур. Кызыл-Хаяжылар суурунуң кол кудумчузун Советская дээн аадаан. Ол кудумчуну эрткен өскелериндеп черле оналгай көстүр чаа, улуг бажыңны кижи чайгаар-ла топтап көрбээр. Ында «Мөген-Бүрен» колхозтуң баштаар чери» дээн чараштыр бижээн, улуг чарлал чайынналдыр көстүр.

Кызыл-Хаяда ындыг чарлалдар-ла хөй: почта салбыры, ясли-сад, эмнелге чери, хлеб быжырар чер... дээш-ле чоруп каар. Суурну делгем, чырык өрээлдерлиг чаш-чаа чурттадга бажыңнары база каастап турар. Ону Мөген-Бүрен көдээ Советтиң депутады, хоочун тудугжу-бригадир Хертек Шожал баштаан тудугжулар бо чылын тудуп ажыглалга киирген. Кызыл-Хаяны чаагайжыдыр тудуп тургузарынга Совет Арменнядан келген, дуржулгалыг, аки-дудма тудугжу эштериис база үлүүн киирген. Тудугжуларның бо чаагай ажыл-херээ ССРЭ-ниң 50 чыл болур оюнга оларның күш-ажылчы белээ болур.

«Мөген-Бүрен» колхоз 1968 чылда тургустунарда ооң төвүнге каш-ла бажыңнар, бичии магазинден өске тудуглар турбаан. Партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының ачызында суурувус кыска үеде карактка көзүлдүр-ле сайзырап келди. Амгы үеде ында улуг магазин, 90 орунвуг школа-интернат, хөй чурттадга бажыңнары, культура-амыдырал албан черлери база ажылдап түгөр. Колхозчуларның амыдыралында чаартылгадарның кайызын ол дээр.

Колхозувус бо чылын күргүнеге эът, дүк садарының он бир айларда планын чедиишкиниг күүсеткен. «1972—1973 чылдарның кышкы үелеринде мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын малчыннар танышкаш юбилейге утказтыр социалистиг чарышты улам хайныктырып турарлар. Олар чыл планнарын, социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседиринче, мал ажылының продуктулуун бедидеринче бүгү күштү углендырып турар.

С. ОНДАР.
Мөңгүн-Тайга район.

УЕНИ МУРНАВЫШААН

№ 1 АТБ-ниң гаражынга моторлар даажы орай кежээге чедир үзүктелбес: он-он машиналар рейсче үнүп, ооң ээп иээп турар. Чолаачыларның чамдыктарын танып болгаш оларнын-биле мендилежип, рейстериң канчаар эрткенин сонуургап турдум. Аңаа харыыларны аналпзтеп көөрге рейстер шуптузу эки эрткилээн болду.

Николай Михайлович Безотечество Абакандан чап-чаа ээп келген. Саян сыннарынын ак харын аштап безин четтикпээн бензин соортур машина дарганнаар пех чанында доктааган тур. Николай Михайлович машиназының кожуунун рессорун солууру-биле турупкапы ол. Ыраккы оруктан келгеш, бажыңынга безин барып четтикпээн болду. Хоочун чолаачының чаңчыккапы ындыг: чаа рейсче үнеринге машиназын долуур-биле белеткеп албаан шаанда ол кажандаа, кайнаар-даа бээрынче далашпас.

Ийнги класстың чолаачызы Николай Безотечество ол бүдүрүгнең 1948 чылдан бээр үзүктел чок ажылдап келген. Оруккка ооң машиназы чылдагаан чокка саадап-даа көрбээн, эттн камныг эдилээрге ындыг. Дуржулгалыг чолаачы планны, графикти доктаамал күүседип турар, ол дээш чазактың шаңналдары болгаш хүндүлел бижиктери-биле көп удаа шаңнаткан.

Ылангыя бо чыл аңаа улуг шылгалда болган, чүге дээрге ооң коллективи тоску бең чылдың ийнги чылының даазгазын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың эгелекчилериниң бирээзи болган. Николай Михайлович коллектив кежигүннериниң ниити хуралынга сос алгаш, чыл планын Улуг Октябрьның 55 чыл оюнуң байырлалынга чедир күүседирин хүлээнгеш, чарышче бүгү эштерин кыйгырган. Рейс санында-ла ол бодунуң сорулгазын күүседиринче чоокшулап орган болгаш чыл планын сентябрь айда-ла күүседипкен. Олутта олча чок, чыдында чыргал чок дээп ышкаш, хоочун чолаачы оон-даа ыңай бурупгаарлап орган. Ол айларның тоннакилометр талазы-биле планын 137 хуу күүсеткеш, пландан ажыр 73 тонна бензинни сөөртүп, 400 литр бензинни камнап алган.

Ол — РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады Виктор Николаевич Мякишевтиң бригадазында ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери бо чайын бодунуң хуралын эртиргеш, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседирин дугурушкан. Чолаачы бүргүү бодунда бар аргаларны санап, машинаның кайы хире ажылдаар аргазын тодаратка. Рейс-даа, сентелге-даа үезинде үе-шактың камнаарының чугулаазын олар хуралының шиитпиринге онаалап айткан. Бригаданың кежигүн бүргүү бот-боттарының машиналарын ылаптыы-биле хынашкан. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң айтырын бирги черге ужур-дузаныг деп олар база айыткан. Ынчангаш беш чыл планын 4 чыл 4 ай иштинде күүседирин хүлээнгеп.

Күш-ажылчы шалыпчы ээлчег ынчаар эгелээн. Эрткен километр, сөөрткен тонна чүүк бүргүү дүрген өзүп турган. Оларның үлегерин Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Зюзиниң, ооң соопда эштер Улановтуң, Шустовтуң, Кравцовтуң бригадалары база эдерген. Социалистиг чарыш маассалыг байдалче шилчээн.

Эгелээшкинниң соовда эрткен беш айларда хөй ажыл кылдынган. Виктор Мякишевтиң бригадазы ол үениң иштинде база тиндекчи болуп, 1973 чылдың август айның үлүүнде ажылдап турары илереэн.

Үк эгелээшкинни АТБ-ниң септекчилери база деткээн болгаш машиналарның аңаа турар чоруунуң хуусаазын кызырып, техниктиг хыналда, көрүлдөниң шынарын улам экижиткен. Октябрь мурнуу чарыныңа шалыпчы ээлчээнге ол АТБ-ниң коллективи улуг чедишкиннерни чедип алган, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугулга Баштайгы түңнелдерни үндүрүп тургаш, оларның аргалары ам-даа улуг деп чүвеге бригадирлер бүзүреп көрген. АТБ ажылдакчыларының ниити хуралынга Николай Михайлович Безотечество бодунуң, бригадазының кежигүннериниң өмүнээзинден чүве чугаалаан, беш чыл планын дөрт чылда күүседиринче коллектив кежигүннерин кыйгырган. Аңаа чыылган бүгү кижилер ол саналды деткээн, а Виктор Мякишевтиң бригадазы базала ол хуусаада беш чыл даазгазын күүседирин бижыы-биле аазаан.

Коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннериниң сөзү бижыг, олар он айларның планын күүсеткеш, ноябрьның даазгазын база ажырган. Чиик авес бо мергежилдиң кижилери үе-шакка домей-ле чагыртыр, оларның кижи бүргүү өг-бүлелиг, уругдарыглыг. Олче кичээнгейня салыры база пегеттинер. Николай Михайлович чеди, а Юрий Николаевич үш уруглуг. Олар шуптузу өөренип турар, олар адаларындан бедик үлегер-чижекти ап турар.

Чолаачылар ол хире бедик көргүзүглерни канчаар чедип ап турарын чугаалап бээрин колонна начальниги Александр Чөрнышовтан диледим. Ол болаза мурнунда чолаачы чораан, коммунист, чоокта чаа техникум дооскаш, ол ажылче шилчээн кижи болгай. Элээн боданып чоруй чугаалады:

— Эң-найыралдыы болгаш бот-бодунга дузалажыры — сорулгаш чедиишкиниг шиитпирлээриниң кол үндезини. Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш чаржып турар бригадаларны звеноларга үскеш. Олар звено аайы-биле ыраккы рейстерже үнүп, машиналарны звено аайы-биле септеп турарлар. Чаңгыс кижи дайын шөлүүге солдат болбас деп чүвениң утказы ол эвеспе. Чижээ, Бортников алышкыларның звеноузун ап көрээл. Бир-ле катап Николай Бортниковтуң моторуу бансырай бээрге үш алышкы үзээлээ чедип келгеш, ону кылчып дооскаш, шуптузу хары угда рейсче чорупкан. А Безотечестволуң машиназының рессору сына бээрге Григорий Балабанов дузалашкан.

Социалистиг чарыштың түңнелин квартал аайы-биле үндүргеш, тиндекчилерни мактап, шаңнап турары улуг идиглиг. Безотечество, Панов, Демин болгаш өскелерни-даа АТБ-ниң Хүндүлел самбыразында кииргеп. Ам техниканың айыыл чок шимчээшкинниниң айы чоруп турар. Бүгү бригадалар аңаа киржип турар чүве болганда кижи бүргүзүнүң хууда харыысалгазы улам бедип турары илдең-дир. Бистиң коллектив найыралдыг улус — деп, Александр түңнеди. Беш чыл планын дөрт чылда күүседиринің аргазы № 1 АТБ-ниң коллективинде бар деп чүве үстүнде чамдык чижектерден костүп турар.

Үени мурнап чоруп орар кижилер-биле чугаалажырга сеткил оорүүр, оларның холдарын тудуп байырлажырга бээрин дыңзыг боор чорду.

Ю. ЕГОПИН.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

ТЫВА ТУКТУҢ АДАА-БИЛЕ

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тыва Арат Республиканың аныкчы чоннары фашистиг эжелекчилер-биле демисежип турган аки-дуңмалыкы Совет Эвилелиниң улустарынга бүгү талазыг дузаны көргүзүп келген. Тывадан барган хой-хой эшелон белектерни Совет Армиянның дайынчылары улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап турганнар. Ол ышкаш тыва эки турачылар Ада-чурттуң улуг дайынының чылдарында немец-фашистерге удур демисеелге эрес-маадырлыг чоруун көргүскеннер. Ол дугайын оларның шаңнаткан орденнери, медальдары керечилеп турар.

1942 чылдың апрельде кызыл туктуг, 29 дугаар гвардейжи, адыгжы дивизиянга ТАРН ТК-ның Чиргиче секретары С. К. Тока баштаан төлээлер чедип келген. Ол дивизияның хоочуну, амгы үеде СЭКП Актюбинск обкомунуң ийиги секретары И. К. Дженалаев «Гвардейжи туктуг адаа-биле» деп номунга тыва төлээлериниң чедип келгенинии дугайын бижип турар.

«...Тыва Арат Республиканың Аратгың Революстуг Намының Чиргиче секретары Салчак Тока баштаан төлээлер 29 дугаар дивизияга аалдап келген. Ол гвардейжи дивизияга бакталп турган бистиң 154 дугаар артиллерия полугунга Тыва Арат Республиканың Кызыл тугун шаңналга тывыскан. Ону апрельдиң 29-туд хүнүнде байырлыг байдалга полктуң командири Н. Н. Великолепов болган комиссар А. В. Чеканов олар хүлээп алганнар. Тыва өңнүктериниң тывыскан Кызыл тугунуң атаадарын бедик тудуп, немец-фашистиг эжелекчилер-биле демисеелге кезээде йаадырлыг болуруп бүгү артиллеристерниң мурнундан бүзүредип чугаалаан бис».

ТАР-ның Кызыл тугун хүлээп алган соонда, 154 дугаар полктуң артиллеристерин төлээлериниң мурну-биле байырлыг марш-биле эрткеннер. Офицерлериниң болгаш дайынчыларының чыскаалын полктуң командири подполковник Н. Н. Великолепов баштаан. Артиллеристерниң кырынга ТАР-ның Кызыл тугу хөлбеңнеди чазып чораан. Ол байырлыг парын тыва төлээлериниң сеткил-сагыжынга кезээ мөңгеде уттундурбазы-биле артып калган.

Тываның Кызыл тугунуң адаа-биле 29 дугаарлыг гвардейжи дивизия эрес-маадырлыг чоруктарны хөйүү-биле кыпган. Делегейде баштайгы космонавт Ю. Гагаринниң төрүттүнген хоорайы Гжатскиниң (амгы Гагарин хоорай) 1943 чылдың өгеннде фашистерден 29 дугаар дивизиниң дайынчылары хостаан. Ол-ла чылын генерал А. И. Стученконуң командылалы-биле дивизия Ельня хоорайга эжелекчилериң улуг кампалалын чылча шаап, дайзынның аспаандан ол хоорайны хостап алган. Ол эрес-маадырлыг чоруу дээш 29 дугаар дивизияга Дээди Кол Командылакчының дужаалы-биле ол хоорайның адын хүндүлел-биле тывыскан.

1944 чылда ийиги Прибалтий фронтузунуң 10 дугаар армиязы-биле кады дивизия акы-дуңма Латвия Совет Социалистиг Республиканың девискээрин дайзыннардан хостаан. Фашистерниң кадыг-берге удурланышкынын ажып эрткеш, Латвияның найысылалы Рига хоорайдан эжелекчилерин үндүр сывырган. 1945 чылда 29 дугаар гвардейжи дивизия немец-фашист шеригниң Курландизига моңгнээшинин иогун үзе шаңнаш, тиилелгениң күүш — май 9-ту аңаа байырлап эрттирген.

Маадырлыг чоруу дээш дивизия Суворов орденниң ийиги чергези-биле шаңнаткан. Ооң муң-муң дайынчылары орденнер, медальдар-биле шаңнатылаан. Дивизияның эрес-маадыр офицерлериниң бирээзи Иван Моисеевич Третьяк Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты чедип алган. Амгы үеде ол шериг округун командылап турар. Ол ышкаш С. Токаның хөлүндэн Тываның Кызыл тугун хүлээп алган подполковник турган Николай Николаевич Великолепов ам генерал апарган. Дайынны ол Австрияга дооскан. Ооң төрээн Төрээн чурттуң хөй санныг орденнери, медальдары кавастап чоруур. 29 дугаар дивизияның командири чораан Андрей Трофимович Стученко дайын соонда Совет Армияга удуртукчу ажылга ажыдан турган болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады база чораан. Амгы үеде ол генерал-лейтенант шериг албанын уламчылавышаан.

Тываның Кызыл тугун хүлээп алган 29 дугаар гвардейжи дивизияның маадырлыг чүе-чүе солдаттары амгы тайбың үеде партияның XXIV съездиниң шинитпирлерин амыдырала боттандырар дээш бо хүннерде улам ёмыммакчай ажылдан турарлар. Олар Москвада, Ленинградта, Якутияда, Украинада, Казахстанда, Сибирьде, Уралда болгаш Төрээн чурттуң өске-даа булуңнарында тайбың инитин маадырлары болуп шылгаран турарлар. Аңгы-аңгы национың төлээлери Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тавариткан кадыг-берге тулчуушкуннарга аны-тыны харам чокка демисежип турганын аныктарга, студентилерге, сургууулдарга, өөреникчилерге чугаалап берип турарлар. Ылаңгыя Саратов хоорайда чурттап турар генерал С. Т. Гладышев комсомолчу-аныктар ортузунга шериг-патриоттуг кижизидилге ажылын бедик деңнелге чорудуп турар. Дивизияның эмчизи чораан Мария Константиновна Никитина Москва хоорайның бир эмнелге черинде ажыдан турар болгаш хостуг үелеринде аныктарга бодунуң дивизиязының маадырлыг чоруун бо-ла чугаалай берген тургузаар. Ол ышкаш курлавырда полковник Василий Кузьмич Чевгус, дивизияның эрес-дидим разведчиги Иван Федорович Кулаков олар аныкк өскенниң хүннүң келир ааспылары болгаш оларның ортузунга шериг-патриоттуг ажылдарны чорударынга идепкейлиг киржип келгеннер.

ТАР-ның Кызыл тугун холга туткаш, немец-фашистерге удур коргуш чок демисежип чораан 29 дугаар гвардейжи дивизияның солдаттары чораан муң-муң кижилер амгы үеде коммунизмни тургузуп, ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ооң күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш улам ёмыммакчай ажылдан турарлар.

В. ШАБАЛИН.

Кемерово область.

БАШ УДУР БЕЛЕТКЭЭР

Бистиң Чөпсектиг Күштеривистиң бүгү төөгүзү — ССРЭ-ниң улустарының ыяырал чы болгаш аки-дуңмалыкы ленинчи идеалынга бүзүредилг шынчызын тодаргай хереченилеп турар. Фронтуже чоруур деп турган кызыл шеригленинг митингизинге чүве тугаалап тургаш, Владимир Ильич Ленин мынча дээн: «... Бүгү шериг күштерин күүзүг, интернационалчы Кызыл Армияже моңгнээр, ынчан империализмниң кандыг-даа күжү биске удур туржуп шыдавас...» Улуг башкымның бо сөстери амгы хүнде ёе бээп биске уттундурбас чагыг болуп артып калган.

Совет Армия — ёзулуг интернационалчы, ооң хүрээленинде ССРЭ-де чурттап турар бүгү нациларның болгаш национаддарның дең эргелиг төлээлери кирип турар. Оларның арасында бистиң Бии-Хем райондан барган ооллардың шериг албан хүлээлгеени кончуг эки өөредилге, чурум-биле эрттирип турарынга ким-даа чоргаарар ужурлуг. Оларның хой кезии турган незектеринге дайынчы болгаш политиктиг белетиелдиң тергиннери болуп шылгаран, солдат кижиге эң-не эргим шаңнал — төрээн черинче шөлээлеп кээп турарлар. Ылаңгыя чоокы хүннерде эң аки өөредилге, чурумнуг аңаа дайынчылар Виктор Эртине, Юрий Костенков, Николай Байгаров болгаш өскелер-даа шөлээлеп келгеш, шериг албанын уламчылаары-биле турган кезектеринче чорупканнар.

Олар өөреникчилер, шериг назыныглар-биле ужуражыгга кежээлеринге боттарының ыдыктыг хүлээлгезиниң болгаш солдат амыдыралдың дугайын делгереңгей чугаалап, шериг албанын эрттирериниге баш удур ыяк белеткеннирин оларга чагып турганнар. Ындыг ужуражылгаларны организастап эрттирери бистиң районда чаңчыл апаргап. Ол ужуражылгаларга аныяк дайынчылар-биле кады дайынның хоочуннары киришкенде, ол улам солуп апаар.

Кызыл партизан, хамаагы болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, амгы үеде персоналдыг пенсионер Кирилл Прохорович Гилев өөреникчилериниң хүндүлүг аалчызы апарган. Ол бо чылын 70 харлаан. Ылаңгыя Кочетов биле Щетинкиниң кызыл партизан шеригинге чораап кылган маадырлыг чоруктарының дугайын ол өөреникчилерге сеткилиниң канызындан чугаалаар. «Гилев дээрге, дириг төөгү-дүр» деп Туранның чурттакчыларының аразында чугаалажып турары таварыга эвес.

Районнуң шериг комиссариадында ийи стенд бар. Оларның биргээзинде эң-не төлептиг хоочуннарның, а өскезинде адаларының чаагай чаңчылдарын төлептиг салган турар эң тергиин дайынчыларның чуруктарын аскан. Шеригже кедиртип турар ооллар олардан үлегер алырын күзеп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң Чөпсектиг Күштеривисти быжыглаарынче улуг кичээнгейни салып келген. Ооң кескү чижээнге шеригниң эге белеткелин чорудар дугайында Совет чазактың докгаалын айтып болур. Ону күүседир дээш чугула хемчегелерни ап чоруткан бис. Бүгү оргумак школалар-да шеригниң эте белеткелив өөренип ађелээн. Ол ышкаш шеригниң эге белеткелиниң талазы-биле районда киттышкан өөредилге пунктузун тургускан. Шеригже кедиртип турар аныяктар ДОСААФ-тың организацияларындан шериг-техниктиг мергежилерни чедип ап келгеннер.

Чоокта чаа районга ВЛКСМ райкомунуң IV пленуму болуп эрткен. Аңаа «Комсомолчуларның болгаш аныяктарның шериг-патриоттуг база күш-культура кижизидилгеениниң чорун турар байдалының болгаш ону экижидер хемчегер дутайында» илеткелди комсомол райкомунуң бирги секретары К. Хелин-оол кыпган. Аңаа бо ажылды экижидер болгаш чамдык четкестерни болдубас дугайында тускай шинитпирлерни хүлээп алган. Аныяктар ортузунга шериг-патриоттуг ажылды болгаш күш-культураны экижидерине партия болгаш совет органнар идепкейлиг киржип турар.

Районнуң «Билиг» шинитилелиниң чанында шериг-патриоттуг секцияны тургускан, ооң кежигүннери колхоз, совхозтарга, школа, будуруулге, албан организацияларга чергелерге ацгы-ацгы темаларга лекция, беседаларны доктаамал вомчуп келгеннер. Олар Совет Армияның болгаш ооң эртип келген төөгүзүн пропагандалаар ажылга идепкейлиг чоруун көргүскеннер. Ол ышкаш бистиң пропагандистерниве, агитаторларывыс — офицерлер, сержантылар, курлавырда дайынчылар ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ооңга уткуштур аныяктар ортузунга интернационалчы кижизидилге дугайында ажыдарны кадбартыкан.

Чоокку хүннерде Совет Армияның ыдыктыг хүлээлгеевинче районнуң төлептиг ооллары үдедивис. Үделгеге тураскаатказн митингилерге чурттакчылар Төрээн чурттуң карак огу дег камгалап, ыдыктыг хүлээлгезин төлептиг күүседирин келир үениң дайынчыларынга чагып турганнар. Олар совет чонның чедип алган тайбың ажыл-ижин эрес камгалаарын дацгыраглааннар.

Районнуң шериг комиссариады өске хөй-ниити организацияларның күжүнге дайын турган, аныяктар ортузунга шериг-патриоттуг кижизидилгени болгаш күш-культура ажылын улам бедик деңнелге тургузуп, шериг баар ооллардың бай удур белеткеп чорудар дээш ам-даа кызымаккай ажылдаар ужурлуг.

А. ЦЫГАНКОВ,

Бии-Хем районнуң шериг комиссары.

ЫДЫКТЫГ КЫЗЫГААРДА

Ырак эвесте хем агып чыдар. Ооң ол чарыында, бүүрелчин элезиннерден ыңай бистиң-биле найыралдыг өске күрүненин девискээри эгелээр. Бистиң кайгамчык Төрээн чурттувустуң девискээриниң бир кызыгаарының мында, Тыва АССР-ниң девискээринде туруп турарын дораан-на билип каар сен. Кызыгааржылар келгеннериниң документилерин хынаар, ыдыктыг кызыгаарже үүлже тускай чөпшээредилг кижилер артар. А кожа турар социалистиг күрүнелериниң кайы бирээзинче кара-сагыш-биле шургуи киреин ораддажыр дайзын турар болза—кызыгаар ынчан шоочалыг.

Кызыгаар заставазы чурттакчылыг черлерден ырак-даа болза, дайынчылар бодунуң хүн чурумун ёзугаар, өске хоорайларда база суурларда чурттап турар кижилер-биле бир дөмей солуп чаңчылдарлыг, онаагай чүүлдериниг чурттап турар. Москваның үнү ырак черге чаңгыланып келир, почтачы чаа солунналарны база журналдарны экижэр, ада-иелериниден, ынак кыстарындан солун чагааларны олар алыр, кандыг-бир дайынчының амыдыралынга чугула болуушкунну демдеглээри дээш чижектиг кызыгаар заставазының амыдыралында солун болуушкуннарны санаары безин берге.

Фоторепортаж

— Бистиң Төрээн чурттувус —ССРЭ-ниң ыдыктыг кызыгаарын камгалап чоруурунче дужаан тур мен!— деп, офицер Виктор Алексеевич Лысактың азы Владимир Михайлович Еременконуң өткүт үнү бо-ла дыңнаар.

Ыдыктыг кызыгаарны камгалап, хайгаараары-биле аъттанган ооллар ыңай-бээр маңнадып чоруп, солчуп-ла турар. Хараган шыпкан ховуларны, шыргай үңүштерлиг хем унуп карак салбайн хайгаараар. Ында метр чер бүрүзү кызыгааржыларның хайгааралында, кызыгаар девискээрниге баскан чаңгыс иштн безин олар дораан-на эскерип каар. Бир эвес кызыгаар шугумунга бичии-даа бол хажыдыыкшын турар болза, заставаның дайынчылары каш-ла минута иштинде хөделип үнер. Үрекчиин тып, ооң чылдагаанын илереткээвээе кызыгааржылар амыравас.

Кызыгаарның Н заставазы кожаазында колхозтарның болгаш суурларның чурттакчылары-биле сырый харылзаалыг. Ында кызыгааржыларга дузалаар эки тура дружиналары ажылдап турар. Олардың эң эки ажылдыг кежигүннери кызыгааржының хөрек демдектери болгаш медальдары-биле шаңнаткан.

Тываның кызыгааржыларының аразында ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарын калбарган. Бо Н заставаның дайынчылары чарыштыг мурнуку одуруунда чоруп, политиктиг болгаш дайынчы белеткелге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алган.

ЧУРУКТА: политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиннерин Виктор Кондаков, Владимир Стариков (төпүнде) олар кызыгаарда.

Ыт албанының инструктору сержант Виктор Максимов (ортузунда) өөредилге үезинде.

Политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиннери Алексей Кара-Сал (адаанда) кызыгаар хайгыылында.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

Фотолары авторнуу.

ЭКИ ТУРАЧЫ ТОЮТЧУК

Тыва эки турачыларның дугайында мрлар, шүлүктер, чылыг сактыышкыннар кайы хой. Олар дутаймда номнар, шиилер-даа бар.

Эки турачыларның бирээзи Кыа-Хем чурттуг Тоютчук Салчак немец-фашистиг эжелекчилерге туттурган, мадырлыы-биле өлген. Ол дугайын Москва хоорайда чурттап турар чогаалчы Михаил Вершининиңиң бижээн одуруглары мооң адаанда парладывыс.

«Кайын келдиң? Үнүң үүге чиде берди?
Хайыралыг тынын эртим эвес-тир бе?»

Харыы аар дээш, фашист
солдат кыжангылаап,
Ханныг холун, нарбаңнадып
кынныргымаан.

Харымаынга тыва солдат
кылчаш кыпгаш;
«Ием сеңи чурттан үндүр
сывырта дээш,
Идегеттн сеңи!» дигеш,
дүкпүрүпкен.

Калчаа фашист туттурганы хилинчектеп,
Хайыралыг амыдыыдан
чарып ыаар дээш,
Ак-көк дээрниң адаа черге
сүрүп орда,
Алыс күзел сиңген ыры
чаңгыланган:

«Ада-чурттуң хостаглазы,
Арат чонның чыргалы дээш,
Тулчуушкунче, тулчуушкунче,
Туре дүшпейн, буруңгаар!..»

Чаа тутнан бооллр адып,
«дарс» дигеп.
Чарлышкынының сүрүг
ыры үстүп калган.
Ак-көк Тыва — оглу маадыр Тоютчук
Ада-чурт дээш, амы-тынын
ынчаар бергеп.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Эш М. А. Сусловтуң ФКП-ниң XX съездизинге чугаазы

М. А. Суслов Франциянып Коммунистиг партиязының XX съездизиниң делегаттарынга, Франциянып бүгү коммунистеринге совет коммунистеринең, СЭКП ТК-ның болгаш СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары Л. И. Брежневтиң аки-дуңманың байырын дамчыткан.

— Съезд дээрге Коммунистиг партия бүрүзүнүң-не амыдыралынга улуг болуушкун болгай—деп, ол уламчылап чугаалаан. Делегей ареазынга дүшкүүрлүг чоруктуң көскүзү-биле чавырылганының, француз ажылчын база демократтыг шимчээшкинде өскерилгелериниң, аң ылаңгыя силерниң чүртта чөөн күштериниң чаңгыс эптиг чоруун боттандырарынга баштайгы чедишкиннериниң түңнелинде тургустунган чаа политиктиг байдал үезинде эртип турарыбыла силериниң съездиңер онгаланып турар.

Бистер делегей харылзааларыныңң чугула болгаш харысалталыг үезинде туруп турар болгай бис. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының ескерилгелериниң үндүр сывырган. 1945 чылда 29 дугаар гвардейжи дивизия немец-фашист шеригниң Курландизига моңгнээшинин иогун үзе шаңнаш, тиилелгениң күүш — май 9-ту аңаа байырлап эрттирген.

Маадырлыг чоруу дээш дивизия Суворов орденниң ийиги чергези-биле шаңнаткан. Ооң муң-муң дайынчылары орденнер, медальдар-биле шаңнатылаан. Дивизияның эрес-маадыр офицерлериниң бирээзи Иван Моисеевич Третьяк Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты чедип алган. Амгы үеде ол шериг округун командылап турар. Ол ышкаш С. Токаның хөлүндэн Тываның Кызыл тугун хүлээп алган подполковник турган Николай Николаевич Великолепов ам генерал апарган. Дайынны ол Австрияга дооскан. Ооң төрээн Төрээн чурттуң хөй санныг орденнери, медальдары кавастап чоруур. 29 дугаар дивизияның командири чораан Андрей Трофимович Стученко дайын соонда Совет Армияга удуртукчу ажылга ажыдан турган болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады база чораан. Амгы үеде ол генерал-лейтенант шериг албанын уламчылавышаан.

Тываның Кызыл тугун хүлээп алган 29 дугаар гвардейжи дивизияның маадырлыг чүе-чүе солдаттары амгы тайбың үеде партияның XXIV съездиниң шинитпирлерин амыдырала боттандырар дээш бо хүннерде улам ёмыммакчай ажылдан турарлар. Олар Москвада, Ленинградта, Якутияда, Украинада, Казахстанда, Сибирьде, Уралда болгаш Төрээн чурттуң өске-даа булуңнарында тайбың инитин маадырлары болуп шылгаран турарлар. Аңгы-аңгы национың төлээлери Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тавариткан кадыг-берге тулчуушкуннарга аны-тыны харам чокка демисежип турганын аныктарга, студентилерге, сургууулдарга, өөреникчилерге чугаалап берип турарлар. Ылаңгыя Саратов хоорайда чурттап турар генерал С. Т. Гладышев комсомолчу-аныктар ортузунга шериг-патриоттуг кижизидилге ажылын бедик деңнелге чорудуп турар. Дивизияның эмчизи чораан Мария Константиновна Никитина Москва хоорайның бир эмнелге черинде ажыдан турар болгаш хостуг үелеринде аныктарга бодунуң дивизиязының маадырлыг чоруун бо-ла чугаалай берген тургузаар. Ол ышкаш курлавырда полковник Василий Кузьмич Чевгус, дивизияның эрес-дидим разведчиги Иван Федорович Кулаков олар аныяк өскенниң хүннүң келир ааспылары болгаш оларның ортузунга шериг-патриоттуг ажылдарны чорударынга идепкейлиг киржип келгеннер.

ТАР-ның Кызыл тугун холга туткаш, немец-фашистерге удур коргуш чок демисежип чораан 29 дугаар гвардейжи дивизияның солдаттары чораан муң-муң кижилер амгы үеде коммунизмни тургузуп, ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ооң күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш улам ёмыммакчай ажылдан турарлар.

В. ШАБАЛИН.

Кемерово область.

Тайбыңның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга удур кыдат удуртукчуларның делегей ареазында хоралыг үүлгедишкиннерин ЭКП-ниң делегациязының баштыңы шүүмүүлээн. Кыдат талазы-биле бистиң принципиалдыг туружуус СЭКП-ниң XXIV съездиниң шинитпирлеринде тодаргайы-биле айыттынган деп ол сагындырган. Совет Эвилели Кыдат Улус Республика-биле харылзааларны экижидер дээш туржуп турар. Шынчалза-даа Пекинниң Совет Эвилелинге удур, коммунизмге удур үүлгедишкиннеринге шинитпирлиг ойтур шавышкынны кылып келген болгаш кылырда бис, бистер марксизм-ленинчи өөредилгин чайгылыш чок камгалаар-даа бис.

Бистер, коммунистер, делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң чамдык черлерде чавырлышкынын демдеглевишаан, делегейде байдалды боттуулбиле үнелеп көрүп, чер кырынга бижыг тайбыңны тургузары дээш ам-даа үргүлчүлелдиг болгаш кызымаккай демисежир апаарын билип турар бис—деп, М. А. Суслов чугаалаан. Америк империалистерниң болгаш оларның чалчаларының агрессчи үүлгедишкиннери делегейниң чамдык девискээрлеринде ам-даа үргүлчүлевишаан. НАТО-ның генералдары чепсегленишкинин улам күштелдирери дээш ам-даа чүткүшүшаан турар. Калчаалыг антикоммунистиг үүлгедишкиннерни кылып турар фашистиг болгаш антидемократтыг күштер чамдык чурттарда ам-даа бар. Ооң ужурундан бистиң шуптувустуң мурнувуста экижээн амгы байдалды ол кара сагыштыг күштер бакшыратпазын дээш, тайбың болгаш делегейге кады ажылдажылга дээш идепкейлиг демисежирининг сорулгазы туруп турар.

Ооң соонда М. А. Суслов Совет чурттуң ажылчы чоннарының чедишкиннерин тодаргайы-биле тайылбырлап чугаалаан. Бистиң чурт бодунуң хөгжүлдезинге шынар талазы-биле шуут чаа байдалче шилчээн деп ол чугаалаан. Инитилел бүдүрүлгезиниң кайы-даа талазын ап көөр болза, чүүле сап эвес, харын-даа шынар талазы-биле бурунгаарлаашкынны көрүп болур бис. СЭКП-ниң XXIV съездиниң шинитпирлеринде бистиң чуртта сайзырангай социалистиг инитилелдиң тургустунганын айыткан. Ол ёртткен он чылда бистиң улустуң улут демиселиниң болгаш чедип алган чедишкиннериниң боттуг түңнелдери-дир.

Совет Эвилелиниң бактаап келгени 50 чылы бистиң хой националдыг инитилелливисти улам быжыктырган. Ол чылдар дургузунда төөгүнүң чаа инитилели — совет кижилерниң инитилели тывыгаш, улам быжыккан. Бистиң чуртка национал айтырыын чедишкиннинг шинитпирлээнь, ССР Эвилелинде каттышкан улустарның мооң мурнунда төөгүге туруп көрбээн найыралы делегей хөгжүлдезинге революстуг күүлүг салдарын чедирип турар.

Бистиң иштики хереглерливистиң дутайын чугаалаарда, бистиң хөгжүлдевистиң мында бир чугула байдалын демдеглевейн барын черле болбас. Чуртгуң экономиказы, ажылчы чон массаларының амыдырал деңнели соксаал чок хөгжүп турар. Ынчаарга ындыг соксаал чок буруңгаар дешпилге — социалистиг инитилелдиң, социалистиг тургузугунуң дыка улуг артык күштүүнүң хереглиин боол турар.

Бисте айтырыглар шуптузу шинитпирлеттинмээнн билдингир болбайнаан деп М. А. Суслов немей чугаалаан. Партияның XXIV съездиниң шинитпирлеринде кайы хире улуг сорулгалар салдыганың билир болгай силер. Бистиң партийжи программавыста перспективтиг сорулгаларны база айтып турар. Ынчалза-даа бистер муриувуска кандыг-даа перспективтиг сорулгаларны айтырда, эрткен чылдарда бистиң улустуң кыпганы, бистиң партияның чедип алганы үүлдерин үвелевейн барып черле барбас бис.

Совет кижилер бөгүн чок чүүлдер даарта ыяп-ла тургуступар деп чүвени билир. Олар бистиң партияга бүзүрээр-даа, чүге дээрге СЭКП хоозун сос чугаалавас деп чүвени боттарының амыдыралындан көрүп бүзүрээнер. Бодунуң хүрээлеңинде 14,7 миллион коммунистерни каттыштырбышаан, чон-биле сырый холбаалыг бистиң партия оларны бурунгаар бүзүрелдин-биле баштап бар чоруур.

СЭКП-ниң делегациязының баштыңы бодунуң чугаазын төндүрерде мынча дээн: бистиң партияларывыс чартык чүс чыл ажыг үе дургузунда чаңгыс революстуг хүрээлеңге туржуп, боттарының чурттарында боттарының артала-ры-биле кижи төрелгетенин хостаары дээш, чыртыкылыг келир үе—социализм болгаш коммунизм дээш демисежин келген.

Бистиң партияларывыс аразында найырал моон-даа сонгаар улам быжыгып, калбарырыга бүзүрелдя илередирин чөпшээреп көрүңер!

Ооң соонда М. А. Суслов Франциянып Коммунистиг партиязының XX съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чаагалын номчуурга, олурушкаңнар ону диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуп-хүлээп алганнар.

СЪЕЗД АЖЫЛЫН ҮРГҮЛЧҮЛЭЭН

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянып Коммунистиг партиязының XX съездизинде ФКП ТК-ның отчёттуг илеткелиниң талазы-биле саналбээри үргүлчүлеп турар. Делегаттар капиталистиг монополиларның талазындан ажылчы чонну мөлчүүрүүнүң улам күштелип турары-биле демисежирипче кол кичээнгейни салып турар. Олар коммунистерниң демократтыг күштерни сырый каттыштырар ажылын демдеглээн, эрге-чагырганың болгаш улуг капиталдың социал политиказын чидин-биле шүүмүүлээн. Ол айтырыгларны шинитпирлээринде кол туружу каттышкан чазак программазы болуур. Ук программаны чурттуң ажылчы чон массалары ынчангаш калбаалыг деткип турар деп, Франциянып коммунистери демдеглээн.

Вьетнам улустуң чөптүг демиселин Франциянып ажылчы чоннарының изин-биле деткип турарын Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң төлээлериниң удуртукчузу Во Донг Зиаңг съездиге демдеглээн. Ол демиселди туңолунга чедир үргүлчүлээр деп вьетнам улустуң бүрүн шинитпирлиин илергейлеп чугаалаан.

(СЭТА).

СЭКП-ниң төлээлерин хүлээп алганы

БОНН. (СЭТА). ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооң байырлаарынга барыын-герман коммунистериниң турескаткан ажыл-ижинге киржип, СЭКП-ниң төлээлери ГФР-де аалдап чоруп турар. Герман Коммунистиг партиязының даргазы Курт Бахман ук төлээлерни Дюссельдорфка хүлээп алган.

Ужуражымышкынга ГКП-ниң хүндүлүг даргазы М. Рейман, ГКП-ниң Президиумунуң болгаш баштаар черниң секретариадының кежигүннери киришкен.

К. Бахман ГФР биле ССРЭ-ниң аразында харылзааларын экижидери дээш ГКП-ниң демиселин чугаалаан. РСФСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы Н. Ф. Васильев (төлээлериниң удуртукчузу) СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинитпирлерин боттандырыр турарын болгаш Совет Эвилелинде коммунистиг тургузуушкунуңуң дугайын немец эштерге дыңнадып чугаалаан.

ШЫН Дөрткү арын 1972 ч. декабрь 17

ЮБИЛЕЙ БҮДҮҮЗҮНДЕ СӨС

Тываның хөгжүм-шиин театры бо юбилейлиг чылда бодунуң 37-ги сезонун ажыктап болгай. Шак ол үжеп ажыг чылдар дургузунда чөнүп, культурлуг амыдыралыңга театрның чедиргей улуг-хуулу улуг. Тываның национал культурказының хөгжүдезинге улуг орус улустуң ураң чүүлүүнүң чедиргей салдарын үнелеп четпес бис. Шак бо юбилей бүдүүзүнүң хүнеринде тыва классиктиг шиилериниң баштайгы тургузукчузу И. Исполневтиң, режиссёрлар, РСФСР-ниң алдарлыг артистери С. Майернин болгаш И. Зябродининиң аттарын адаавас ажыг чок. Революцияның каазыы — Ленинград хоорай бээнге биске дээди артемвинг бодук артистерже болгаш режиссёрларны ийи катап белеткеп берген. Тыва национал кадрларны кижизидиргенге Ленинградта Күрүнеңиң театр, музыка болгаш кинематография институдуңуң профессорлары, РСФСР-ниң улустуң артистери Б. Жуковскийниң, Л. Макарьевтиң, доцент, РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Яниың база Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Л. Габрилованың ачы-хамылады улуг.

Амгы үеде кижилерниң утаан-медерелиниң бедээнии, сагыш-сеткил талазы-биле дөгеделээнии улгаткының кижи бүрүзү билир. Оларның мурнунга актёр кижиниң харыы-салгазы кончаар-даа аажок улуг. Чүүл-даа мурнунда, оон чүве. Төрээн күргүнүң судалы-биле деңгеө согар үжүрүлүг. Актёр сагыш-сеткилиниң аайы-биле күштүг. Театр болуушкунуу хөй-хөй кижилер мурнунга бараалдыр болгай көрүкчүдерге чедирер соруглалыг. Оон ураң аргазы чонуң маадырлыг чаңгыс үеден ооң-биле кичээнгей салгап, удуртулгазы экижиктеп болза ол чүнаң-бажыңга дораан септелге нетептимес ийик.

Даштыкы хевирге чараш, иштң чылыг, шевергин болзаңда ийиги чылында ол чүнаң-бажың ажылдавастаан. Чайын анаа турар, а күзүн септелгеже кирер. Сөөлгү үш чылдарда шак мынаар удамыш келген, оон хавыларында штукатурказы удур-ла бүстүн турар апарган. Суг аксыр краны үреликке, соңгалаарының рамалары шаараш.

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаңгалда болгаш Терекгиде малчынарының ажылган турганы биичээк ийи чүнаң-бажың база үреликке. Чонуң бо талазы-биле негелдези чоңгуг. Совхозтуң директизиязы, Ак-Туруг кодээ Советтиң күүскому бо айтырыгны дарый шинтирлээрин күзенчиг.

К. КОМБУ.

Кезер эмчи Маадыр-оол Санаа Самагалдай эмнелгезинде мурнакчыларның бирээзи. Чоңга болгаш ажылдап турар эш-өөрүнге сагыш-човангыр, ажылынга ак сеткилдиг, коллективинге хүндүткелдиг. Хөй-нииттинүң ажылынга база идепкейлиг кирижип турар. Ол эмнелгеде профэвилеп комитединиң даргазы, ийиги разрядтыг шыдыраачы. Район маргылдааларында ол көскү чөрни эзлеп келген.

ЧУРУКТА: кезер эмчи М. Санаа.

Фотозу А. ДЕМБРЕЛЬДИИ.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Улуг-Хемниң Ак-Туруг суурга дөрт чыл мурнунда чаа чүнаң-бажың ажылдада кирген турган. Баштайгы чылында суурнуң чоңу улуг өөрүшкүнү ылередиин, оны кымгаан тудуп-хузаарга байыр-даа чедирип турган дээр чүве. Бир эвес ажылдың шыпарынче чогуур ойүнде кичээнгей салгап, удуртулгазы экижиктеп болза ол чүнаң-бажыңга дораан септелге нетептимес ийик.

Даштыкы хевирге чараш, иштң чылыг, шевергин болзаңда ийиги чылында ол чүнаң-бажың ажылдавастаан. Чайын анаа турар, а күзүн сеп-

Халас эртер хүннер эвээш

Бай-Даг суур дыка-ла чаартының, чыл келген түдүм өөүн сайзырап орар. Төө кудумчуга бөш-алды чыл бүрүүгаар коптора шору бажың бөөп хостүп турган. Ам дээрге кудумчуның ол-бо талазында ийи-ийи аал иштң чүрттаар бир аай чараш бажыңнар удур-дедир көрүкүп алган электрилиг карак бажыңнышнарын солчуп турар апарган. Оларның оруунга турган чаңгыс эжиктиг, ийи кызык соңгалаарлыг, орустуң-да демир суугулуг бажыңнар кайда барыкы ирги?! Оода чадаарда, мурнуу ховузарда азы артыы дагларда кайы-бир ыштарда чылыг хураган кажаазынга аажылаттынган боор оң. Ынаң тарыыр шаандыктер кылыы турар чорду. Сүүрже Эрзинден таң кирип келер орук кудумчу апаар, оон дорту согун-ва. А оон дорт апарганы ол кызыы турар палисадниктерде чүве-дир. Келир чайын аңаа чеде бергеш, шала сагланнаан терекпиң хөлегезинге дыштанмаажымче...

Ийе, ыя чаңгыс кудумчуүүң даштыкы хевирин белип кап чыл иштинде танывас апаарыы — бистиң ышкын хөгжүлдевистиң хевзиг-даа бол бир хереечиин-дир. А бо кудумчуда оң-ле чараш бажың—Культура бажыңы. Иттинче кире бастым. «СЭКП-ниң XXIV съездиниң төөгүүзүт шиитпирлерин амыдыралга боттандыраалыңар!» дээн улуг плакатты ассам. Долгандыр топтап көргүлеттим. «Коммунизм тургузукчуузунуң моральдыг кодексинии» дүрүмнерин түс-түс бижээн, аскылап каап. Фойениң оң талазында экижик оттуруулуг сөөктер какпылаттынган дег, даанкөөр тур. Бильирэ-дыр! Ойнаксаар кижи-мees. Хараалаан оочуг бир-даа, ийи-даа шаг маңаза, четпес ышкаш.

Оон ыңай чоруттарга, холчок улуг вестибюль бар болдуу. Оон ыңдыы ужунда — ном садыы. Хавыларда янзы-бүрү көскү агитация. Коллхозтуң мурнакчыларының Хүндүлел самбырааы. Аңыда ыңдыраа столуу-дур. Библиотекада школачылар хөй болдуу: делгиирлерде үжеегеп, номнарын дуузаап, бижиткеп... Улуг . азы дугаймында бөөз чүүү бижиир боор: районнуг тептелиндо дээрге дээди клубтарда аңаа дөмей чердер-ле хөй. Делгем экраныңыг кино база бар.

«Даштыңдан көөргө, черле шору, көрүштүг-ле чөө-дир, а чогуу мында ыштынга утказ-ыңарыы чүү ирги?» деп бодал-биле директорвуң өргөлинче углаттым.

Чолдаксымаар ышпеңдеп-сымныг каттырымааан хүрен ыырайлыг аныяк хөрөөжек кижи—Галина Тойбаа—директор оол. Оон холунда — Культура бажыңының болган хемчег бүрүзүүн ыяк дугаараан, демдеглээн, ай-хүнүн бижээн дептерижиген. Ажыл көргүлеттим: лекция, кино, концерт, хуралы, темалыг кежээ... дээш чоруп-ла каан. Хүннерин демдеглээнин көргеш, магададым: халас эртекен хүн, кежээ барып-ла чок! «Дээрге ядубаа» деп каан выпиедиң утказы оон билдинге берди.

Бир-ле темалыг кежээ дугаймында директор чүгаалап орда, каракгарыңга чүрүттүүдү. Колхозтуң мурнакчылары Культура бажыңына чыглып келгеннер. Делгем фойелерде оларның караанга илдгини, кичээнгейни хаара тырта бээр чүүдер-ле хөй. Чалгааның мурнунда — кочу, кежээнин мурнунда — хүннүү. Мынаар үткалыг үлегер домактар каш-даа бар. Оларның чанында сураглыг, билдингир кижилерниң чүгаалыңдан үзүүдүлер. Ыо - бүгү шуптуг-ла күш-ажыкта турскаатынган. Музыка ойнап турар... Галина Тойбаа-биле Роза Кыр «Мурнакчылар дугайында сөстү» чугаалаавыр. Ол «сос» дээрге, колхозтуң шалыңчыларының ажыл-херектерии чыыл-таңнарга таныштырары. Оларның дугайында чүрөктиг хынышыңдан чыглыг сөстер-дир. Ол дээрге шала чевезинимээрдаа болза, сеткил-сагышка дөмө турар кыска шулүктүгептер-дир. Хоочун хойжу Маңаан Даваа, сәңчы Аңгыр Манаш, чолаачы Кан-оол Сержинмаа, тевээки Бады-Хөөвеннер, Белекмаанын («Хорагай идиктер», «Чечен биле Белекмаа») аныяк артист Дадар Барыңмаанын эки ойнаанын көрүкчүлер утпаан. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Кондгар Хүргүлектиң мергежилиниң быңнанын Д. Юмагуловтуң «Бижээ» деп шиилизинден көрүп болур. Артистиң тып аңгаңы чүгле даштыкы хевирге бөзин Зумрадтың овур-хевирин улам-на чедимчелиг кылыпкан. Ортумак салгалдың артизи Чылбак-оол Мартал-оолдуң оюнуу өскелерден бедик темп-ритм-биле ыглалдыг. Сөөлгү чылдарда ол дошкун-ширияи, эрес-кашпагай маадырлар-биле баяан. Ыланың оон хат-казыргы дег Темир-Хан биле Тибалтының «Бижээ», «Ромео биле Джульетта») биске эргим.

Бүсте бүгү-ле чүве эки, кылаң-тас дээр болза шын эвес. Театрда четпестер хөй. Ыланың үндүрүп турар шиилериниң технологизиязы куду дединде. Чуруккуларның ынмеңде-каастагдазы болгун, чегей. Театр талазы-биле тускай эртемниг чуруккулар, электриктер болгаш чазанныкчылар чок. Моон соңгаар чаа театрга ажылдаар тускай кадрларны үндезиин чүрттакчылар иштинден өөредирип баш удур-бодаза эки. Бистиң репертуарывыста тыва шиилер эвээш болгаш шынар талазы-биле кошкак. Шин чогаалы тыва литератураның хожудацтай хевири бооп артышпаан. Бижин турар ийи-чаңгыс хоочуннарны салаа базып саваң болур. Аңыяктар күжүн шуут-ла шеңеэвээш дээр ажырбас. Сөөлгү үеде шак бо берге жанрга чүгле Кызыл-Эник Кудажы чедимчелиг болган. Оон «Оң биң-ги» биле «Долуманың хуулгаазының» көрүкчүлериңиң улуг соңуургалын чаазап алган. Бүгү жанрларга үре-түңнелдиг чогаалчыдан театр база хөйүү маңаап турар. Үстүүде айыткан бүгү-ле чедимчелиг чайладыр арганар бар. Тыва көрүкчүлериңиң эстетиктиг негелдезериңи хандырар чогаалдыкчы күжүүзүү четчир. Ыңчаңгыл республиканың хогжүм-шиин театрының коллективи чоңга бараан бооруыдыктыг хүзээлгезин күштелдиреринге кажаатынзыңдан-даа ардыы бүзүредиит.

Л. СОЛУН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

Бүгү-эвилелдиң ном тарадыр айы чоруп тур

НОМНУ—КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ

Бүгү-эвилелдиң ном тарадылганының айы Хандагайты сүүрда шалыңчы чоруп тур-рар. Район төвүүде комсомол организациляларыңдан хөй-ниитижи ном тарадыкчыларын тургускулаан болгаш олар «Номну—кижи бүрүзүнге» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап турары солун. Өрт-түмак школа, район эмнелгези, райпо дээш ышкаш коллективтерде үк ажыл эки организастаттынган. Иези-садта комсомол организациязының секретары Д. Кенеп-оол бичии уругларга таарышкан болгаш ооң-даа ураң-чечен, политиктиг литератураларны тарадып, ол эки ном тарадыкчыларының бирээзи болуп турар.

— Суурнуң чүрттакчы чонунуң номга хандыкшылы сөөлгү үеде улгатkан. Чоңнуң ол эки чанчылыы улам күштелдирер дээш ам-даа чогуур ажылдарны чорудар бис. Ном тарадылганының бо айында хөй-хөй чаа, солун номнарны хүн бүрүде садыл алыкчылар ап турар—деп, район төвүүзүнде ном садыының аргелекчизи Валя Күүлар чугаалады.

Ынаалгерниң үнделиин — номну тарадырының , талазы-биле ажылдар районнуң Төрээлиг. Кызыл-Тей, Арыг-Бажы дээш ышкаш суурларында база-да багай эвээ чорун турар.

Бистиң корр.

★ ★ ★

Тываның ном үнүрер черииниң үндүрген номнарын садар тускай салбыр ийимээлалдың «Өңдүк» садыында элээп үр үеде ажылдап турар. Салбырның дерилгеп болгаш номнарны аайлай делгээм көргүүтүү, эки. Бүгүн ураң-чечен, политиктиг болгаш уруглар литературазының номнары хөй. Ол ышкаш Тываның чурукчуларының, даш чопукчуларының ховвар дээш ажылдарын база садыл турар. Бүгү-эвилелдиң ном тарадылганының айында үн салбырдан садыл алыкчылар үзүктелбейн турар.

ЧУРУКТА: салбырның садытажы Рада Дембрель чаа номну садыл алыкчыга сүмелеп тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

★ ★ ★

ҮЛЕГЕР ЧУГААЛАР

Ном—билиг делегейниң көзүүр.
Эки ном —энерелдиз эшке дүшкени дег.
Ном-биле чарыбаары—угланнып байыдары.
Хойну номчуур кижи—хойну билир.
Ажылга, демиселге-даа ном дуза чедирер.
Ном—амыдыралдың көрүнчүү.
Билиг—ажыдан үнелиг, хылыштан чидиг, үзер-бооран күштүг.
Эки ном—эгезинден-ке илден.
Үлаан, демир-ужук, бүдүк—бо үш алышкы чогаалды бижиирлер.
Күш чүү чогаалды бижиишпеш, арыылап дыргаадан күчүгүр апаар.
Хүн үнерге—бөйдүс сергээр, ном номчуурга—үлаан чырмыр.

БОДАЛДАР

Бүдүк болгаш ном парлалгазы дег шажыңга удур күштүг немсен чок. Олар кажаа-на ышкы шажыңны чырык делегейден шырбыптырлер.

Х. АНДЕРСЕН.

Чаңдык кижилер номга ынакгаа бээлээ, авторунга ынаар эвес болирүнде кижи эйдесинер чүве чок; ары чигирикте ынаа кижилер—арыларны ынаңыл-на кончуг хүндүлевес боор.

П. ВЯЗЕМСКИЙ.

№ 1 АГИТКВАРТИРА

«Алдан-Маадыр» совхозтуң төөү — Ак-Даш суурнуң Ленин кудумчулап келген кижи девискээри шевергин, долгандыр тарымал ыяштарлыг, даштын маңганиадлыг чүгайлап каан бажыңны экерип каар. Оон кудумчуже ханазында «№ 1 агитквартира» дээш бижиик бар.

Бажыңның эзлери Томүр-оол биле Чаңаа Ховалыглар келгеннерге онза эвилеп улус, оон кезээде кижи үзүлбес. Оларның активко дамчыдып организастап алган стенділерин көрүштүг, чараш. Инда совхозтуң ажыл-агый, культура талазы-биле соругалаарын, районнуң болгаш республикаңың кол көргүүлгелерин, мурнакчыларны көргүскен.

Солун номчугазы, беседа, ажыл-ишчи чугаалажыкшынар база болуп, концерт көргүзүүлгелерни организастап турары таарымчалыг. Социалистиг чарыыка ол агитквартира чаңгыс эвес удаа тиилекти болган. Ховалыгларның өг-бүлезиңиң өөреңиң болур үнедиг үүлдер бар. Чаңаа үш уругнуң иези, культуруг, эки чаңчылдарга уругларын кижизидип турар.

Х. ШОҢМАН-ООЛ.

телевидение

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдыглалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10. — Школачыларга. «Бубильник». 12.40 — «Кадыкмылга». Эртем-шептерелдиг программа. 13.10 — Өөнүт телекөргүүзүг. 14.10—Өөнүт телекөргүүзүг. «Москвадың конькилери» деп фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей мартылдаазы. Дээрги Купьелөөнүң базыңында бүргеи баймзалыы». Күрүнеңиң академиктиг Бичеевтиң театрының шинээ. 16.15 — 16.25— Чаңсар. 16.25—«Дээрги Купьелөөнүң базыңында бүргеи баймзалы» деп шиилиң үлангызы. 17.30—«Үе». Информастыг программа. 18.00 — Өөнүт телекөргүүзүг. «Известия» солунуңуң шаңналы дээш хоккей талазы-биле делегей ужуражмгазы. Польша — ССРЭ.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — «Мээң ачам капитан». Ураң-чечен фильм.

МОСКВАДАН

21.40 — «Курлавырда офицер». Ураң-чечен фильм. 23.00 — 23.30 — «Үе». Информастыг программа.

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.50 —«Хумагалыглар». Документалдыг фильм. 19.00 — Телемедээлер. 19.10— Тыва телевидение болгаш радионуң симфония оркестриниң концерти. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.55 — Дамчыдыглалар программазы. 20.00 — «Өөнүт телекөргүүзүг. «Известия» солунуңуң шаңналы дээш хоккей талазы-биле делегей ужуражмгазы. Польша — ССРЭ. Ураң-чечен фильм. 23.00 — 23.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.30 — 01.45 —Өөнүт телекөргүүзүг. «Известия» солунуңуң шаңналы дээш хоккей талазы-биле делегей ужуражмгазы. ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның шиилиндек командалары.

Агаар

Бөгүн республикага булуттап, аязыг хар чаңгас, барын чүк үгленмышкынның кошкак хат болур.

Агаарның температуразы: дүне даглыг районнарга 28—33, артканнарыңга 36—41 градус соок болур. Хүнүүс даглыг черлерге 13—18, артканнарыңга 23—28 градус соор.

Кызылга булуттап, аязыг. Барын чүк үгленмышкынның кошкак хат болур. Агаарның температуразы: дүне 36—38, хүндүс 26—28 градус соор.

Медээни техник-синоптик Ф. КОНДРАШОВА дамчытkан.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Манап тур бис, оол» 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00. «Келир үе дугайында сактышкынныңар» 10.00, 11.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «От, суг болган чес хөөлдайлар» 14.30, 13.15, «Доозалыңга карадан турар» 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночымында 11.30, «Оттуу чагырганы (1-ги, 2-ги кезектери) 17.30, «Ижор батальону» 13.00, 15.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультчымында 9.00, 12.20, «Зоя» 10.30, 14.00, «Холдарының чылыы» 16.30, 18.50, 20.40 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Трубачёвтуң отряды тулчуп чорун тур» 13.00, «Дөңгүшкүн» 15.00, 17.00 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Довраның ужуралдары» 16.00, «Чеже кыш, чай эртпеди дээр» (1-ги, 2-ги кезектери) 18.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 10.30, 13.40, 15.50, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кезер үе дугайында сактышкынныңар» 15.00, «Холдарының чылыы» 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шудургу чөрүк» 15.00, 18.40, «Кижи төрүттүнгеп» 16.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сөөлгү каныкулдар» 10.30, 12.40, «Манап тур бис, оол» 14.40, 16.30, 18.20, 20.40 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Ёзулуг кижи дугайында ооскү» 15.30, «Доозалыңга карадан турар» 18.30, 20.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Ижор батальону» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Дүлей болгаш үнү чок уругларның республика школдарыга ада-ие хураты 1972 чылдың декабрь 28-те хүндүскүнүт 3 шакта болур.

Ада-иелер болгаш төрелдерниң ол хураага келирин чалап тур.

ШКОЛАНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл. Щетинкин-Бравченко кудумчуу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 21-63, редакторнуң орлакчыларының 35-21, проза-база кылзаанаң 23-54, харыслалгазы секретарының 23-35, партийзи ажылыра кылзаанаң 37-13, культура база спорт кылзаанаң 23-54, ажыл-агый кылзаанаң 21-47, үзетпүр кылзаанаң 22-64, чагза кылзаанаң 41-27, информация база совет тургузуу кылдаанаң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефоне болгаш.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыт № 3972.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң чанында Тываның ном үнүрер черииниң республика гипографиязы (Кызыл, Щетинкин Бравченко кудумчуу 1).

ТС — 01139

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үнделип эгелээнге

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
19
ВТОРНИК.
№ 297 (9065).
Өртээ 2 нөм.

Улустарның Найыралы орденни тургузар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болаа:

1. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн демдеглээри-биле социалистиг нациларының болгаш биче улустарының найыралыын болгаш акы-дүүма бөлүүнүң кадыг ажылдакылгазының бызыгаарлыкчыларын ажыглаары дээш, ССР Эвилелиниң база эвиледдешкен республикаларның экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культурулуг хөгүдүлгезинге улуг салымчыкшыл дээш шаңнаары-биле Улустарның Найыралы орденни доктаадып тургузар.

2. Улустарның Найыралы орденинге дүрүмүн бадылаар.

3. Улустарның Найыралы орденинге хевир-тургузуун бадылаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 1972 чылдың декабрь 17.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1972 чылдың декабрь 18-те СЭКП Төп Комитединиң Пленуму бооп эрткен.

Пленум ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы эш **Н. К. Байбаковтуң** «1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында» болгаш ССРЭ-ниң сан министри **В. Ф. Гарбузовтуң** «1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында» илеткелдерин дыңнап, чугаалашкан.

Бо илеткелдер талазы-биле эштер: Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Н. Д. Худайбердыев**, Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Б. Ашимов**, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары **Г. В. Романов**, СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары **Г. С. Золотухин**, Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары **В. В. Щербицкий**, ССРЭ-ниң кара металлургия министри **И. П. Казанец**, Таджикистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Д. Расулов**, ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри **Е. Е. Алексеевский** олар санал бергеннер.

Түңнелинде Пленумга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш **Л. И. Брежнев** делгерентей чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму ол айтырыгларның талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

Пленум СЭКП ТК-ның секретарынга эш **В. И. Долгихти** соңгаан.

Пенсиялап үнгени-биле холбаштыр эш **В. П. Мжаванадзени** СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат хүлээлгезинден хостаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму оон-биле бодунуң ажылын доозкан.

1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң дугайында СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалы

1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш 1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүг деп көөр болгаш ол төлевилелдерни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга чугаалажып көөр кылдыр киирер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының бешки сессиязы

ДҮҮН КРЕМЛЬДИҢ УЛУГ ОРДУЗУНГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының бешки сессиязы декабрь 18-те Москвада ажылдап эгелээн. Кежээкиниң 6 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы ажыттынган.

Эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев**, оларны депутаттар болгаш аалчылар бут кырынга туруп келгеш, динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Ийи палатаның каттышкан хуралын Эвилелдиң Совединиң даргазы депутат **А. П. Щитиков** ажыттынган.

Сессияның дараазындагы хүн айтырыгларын бадылаан:

1. 1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайы.

2. 1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1971 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

Хүн айтырыының бирги чүүлүнүң талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-нин Күрпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаков** илеткел кылган.

«1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1971 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң сан министри депутат **В. Ф. Гарбузов** кылган.

Бөгүн сессия бодунуң ажылын үргүлчүлээр.

(СЭТА).

Владимир Иванович Долгих — СЭКП ТК-ның секретары

1924 чылда төрүттүнген, орус. 1942 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, дээди эртемнит — Иркутскиниң даг-металлургия институдун дооскан. Техниктиг эртемериниң кандидады.

1941—1943 чылдарда Совет Армияга албан эртирбин турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының кирежикчизи. Институт дооскан соонда, 1949 чылдан эгелээн, Красноярск хоорайның заводтарынга эдилчей, цех начальниги, кол инженер болуп ажылдаан турган. 1958 чылдан эгелээн Норильскиниң А. П. Завенягин аттыг даг-металлургия комбинадының кол инженери болгаш 1962 чылдан эгелээн — директору болуп, ажылдаан чорган. 1960 чылда СЭКП-ниң Красноярск крайкомунуң бирги секретарынга соңгуткан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиг болгаш сески чыыжының депутады.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Ленинниң үш ордени-биле, Ада-чурт дайынының 1-ги чергезиниң орденибиле болгаш медальдар-биле шаңнаттынган.

СЭКП ТК-га ужураажышкын

Төрээн чурттувус Парижтен чанып бар чорааш, орук айыбиле Москвага доктаар аразында Вьетнамның ажылчы чоннар партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВАП ТК-ның секретары, Вьетнам талазы-биле парижтеги чөвүдел хуралында ВДР-ниң төлевилелериниң түскай чөвүлекчизи Ле Дык Тхону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко болгаш СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев хүлээп алган.

АКШ-тың үргүлчүлең турар агрессиязынга удур, Вьетнамга хостапта, хамаарышпас чорук болгаш тайбың дээш вьетнам улустуң демисели-биле холбашкан айтырыгларны чүректиң ханызындан ажыдуума найыралдыг эрткен беседага чугаалашкан.

Бодунуң бүрүн эргелери дээш вьетнам улустуң шиитпирлиг демиселин, Париж чөвүдел хуралында МВР-ниң Революстуг тур чазааның, ВДР-ның чаагай күзел-чүткүүл, чөптүг саналын чайгылып чок деткиири совет таладан медеглээн.

Вьетнамга тайбыңны катап тургузарының херээге чедип алдынган түңнелдерин вьетнам чөрүдээвиң тайбың таарыштыр шиитпирлеттиневиргe удур демисекин турар күштерге чок кыздырбас деп бүүрел илергейлеттиптеп. ВДР-ниң болгаш АКШ-тың чазактарының төлевилекчилериниң октябрьда ажылдап кылган төлевилезин барымдаалаан. Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш аңаа тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага от салган турар үе-дүрүлүг.

(СЭТА).

СЭКП ТК-га ужураажышкын

Төрээн чурттувус Парижтен чанып бар чорааш, орук айыбиле Москвага доктаар аразында Вьетнамның ажылчы чоннар партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВАП ТК-ның секретары, Вьетнам талазы-биле парижтеги чөвүдел хуралында ВДР-ниң төлевилелериниң түскай чөвүлекчизи Ле Дык Тхону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко болгаш СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев хүлээп алган.

АКШ-тың үргүлчүлең турар агрессиязынга удур, Вьетнамга хостапта, хамаарышпас чорук болгаш тайбың дээш вьетнам улустуң демисели-биле холбашкан айтырыгларны чүректиң ханызындан ажыдуума найыралдыг эрткен беседага чугаалашкан.

Бодунуң бүрүн эргелери дээш вьетнам улустуң шиитпирлиг демиселин, Париж чөвүдел хуралында МВР-ниң Революстуг тур чазааның, ВДР-ның чаагай күзел-чүткүүл, чөптүг саналын чайгылып чок деткиири совет таладан медеглээн.

Вьетнамга тайбыңны катап тургузарының херээге чедип алдынган түңнелдерин вьетнам чөрүдээвиң тайбың таарыштыр шиитпирлеттиневиргe удур демисекин турар күштерге чок кыздырбас деп бүүрел илергейлеттиптеп. ВДР-ниң болгаш АКШ-тың чазактарының төлевилекчилериниң октябрьда ажылдап кылган төлевилезин барымдаалаан. Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш аңаа тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага от салган турар үе-дүрүлүг.

(СЭТА).

Юбилейге уткуштур

СӨЗҮҢ ЭЭЛЭЭН

ССРЭ-ниң тургустунганының бээр 50 чыл болзур оюун байырлалынга алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, «Тыва даг-дүзү» комбинатының рудниктиңиң дагжылары тоску беш чылдың ийиги чылының будүрүлге программазын декабрь 5-те чедир күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, ол сөзүге олар ээ болуп шыдаавиар.

Коллективтиң дагжылары даг массазы казарының чыл планын 105 хуу күүсеткеш, пландан ажыр 400 муң тонна ажыг даг массазын каскан. Күш-ажылдың будүрүмчүлүү эрткен чылдың он бир айларыбиле дедиңээрге 42 хуу өскен.

Леонид Дмитриевич Козлов удуртқан № 2 ЭКГ — 4,6 экскаватор экипажы эрткен үениң пиштиже бедик будүрүкчүлүг ажылдап, чыл планын чедиишкиниг күүсеткен.

Коллективтиң чер уттекчилери экскаваторщиктерден дудак чок ажылдаан. Чижээ, № 12 СБШ-200 чер уттаар станоктуң машинистери А. Слепынин, В. Колосов, П. Семынин олар ноябрьның планын 160—180 хуу күүсеткеннер.

(Бистиң корр.).

ПЛАНДАН АЖЫР

Улуг-Хем үлегүр чыл ажыл-агыйының коллективи юбилейлиг чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседип турар.

Мурнакчы будүрүлгениң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары 1972 чылда продукция сайгарарының планын чедиишкиниг күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 410 муң рубльдиң продукциязын сайгарарын пиитпирлээн. Ол ышкаш барааның продукция будүрүминиң планын ажырып, юбилей хуну — декабрь 30-га чедир пландан ажыр ам-даа 250 муң рубльдиң бараанның продукциязын будүрерин хүлээнген ажылдап турар.

Пайыралдыг коллектив бо чылын дылыг материалдарны ажылдап кылыр даалгазын бөза ажырган. Ам-даа 5800 кубометр дылыг материалын олар бээр.

П. КУЛАКОВА.

Кызылга хурал

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының болгаш оске-даа адырлар аайы-биле база аныктаар херээниң талазы-биле, бойдус камгалалының талазыбиле доктаамал комиссияларының хуралы Кызылга болуп эрткен. Хуралга республиканың чамдык министерстволарының, эргелелериниң болгаш ведомстволарының, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай болгаш район Советтериниң күүсекомшарының удуртукчулары киришкеш.

Ол хуралга Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле 1973 чылда Күрүне планының төлевилелиниң дугайында дыңнадыгны курсал дорааш М. С. Салчак кылган. 1973 чылда Күрүне бюджединиң дугайында илеткелди сан министриниң оралакчызы Ф. И. Килин кылган.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле чамдык райүүскомнар даргалары санал-оналдарын бергеннер.

МАЛ АЖЫЛЫ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

УЕНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Тоску беш чылдың ийиги чылының төнеринге чедир санныг хонуктар арткан. Ынчангаш амгы үеде колхозтар болгаш совхозтар чылдың түңнелин үндүрүп, моон соңгаар кылыр түүлерин тодарадып, социалистиг хүлээлгелерни ап турарлар.

Бистиң республикавыстың кодээзиниң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганының бежен чыл оюн төлептиг уткууру-биле чарышпышаан, 1972 чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш быжыг туруштуг демиселди чорутканнар.

Юбилейлиг чылда республиканың төлевилеттинген планнарын болгаш алган хүлээлгелерин күүседиринге бистиң малчыннарывыс тодаргай салымчыкшының киирген. Малдың продуктулуун бедидер, оон баш саның өстүрер болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге сагарының талазы-биле планның онаалдаларны, алган хүлээлгелерни күүседир дээш республиканың малчыннарының социалистиг чарыжынга бо чылдың эрткен үш кварталдарында Бии-Хем, Кызыл-Хем болгаш Танды районнарның ажыл-агыйлары бирги черни эзээлээн. СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң база обллрофчөвүлелиниң шилчилер Кызыл түүгүн чаалап алганнар.

Бо чылдың он бир айларының дургузунда, эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, республиканың колхозтары болгаш совхозтары бүрүнеге сүттү 6768 центнерни, дуктуг 989 центнерни хөйнү саткан. Республикага нимтили-биле дуктуң доктаамал планы база күүсеттинген.

Ынчалаа-даа чамдык чогумчалыг түңнелдер-биле чергелештир, республиканың колхозтарының мал ажылын хөгжүдеринде, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседиринде чедир кыдынмаан база шиитпирлеттинмээн түүлер хөй болуп турар. Чижээ, эрткен чылдың он бир айларының түңнелдеринге деңнээрге, «Х Улуг хурал» болгаш «Тере-Хөл» колхозтар сүт будүрериниң планын чүгле күүсеттирээн эвес, харын-даа кудулаткан. Республиканың колхозтарынга чамгыс инекке онаалтыр саап алыр сүт чүгле ноябрь айдаа бедик 6 кг-га кудулаан. Ынчаарга Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозка бир инекке онаалтыр сүт саалдазы 31 кг-га кызырылган, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарының колхозтарынга 15—18 кг-га кудулаан. Республиканың 12 районунун 7-инге сүт саалдазы кышкы үеде кудулаан болуп турар. Бо чорук болза, фермаларны кышка эки белеткеп албаанының, саар инектерни чогуур рацион сүүгаар чемгербейн, от чок черге кадарып турганының үрдүү-дүр.

Амгы үеде республиканың мал кыштаглаашкыны эң-не чарыысалгалыг үезинде бирген. Республиканың колхозтарында ам 458 муң ажыг баш бүгү чүүлү малдар 1414 кодзында кыштаглап турар. Мал ажылында шүүтү 3 муң ажыг хижи хаара туттунган. Мында бир четпес чүве болза, мал ажылында 1200 от-буленнең 500-үү ам-даа өгледе чурттап турары болур.

Бо чылын, эрткен чылдарга болаарга, республиканың колхозтарында мал чемнинин улуг курлавыры бар. Декабрьның эгезинде медээни сүүгаар алырга, эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, колхозтарда малдың бөдүүн чеми 21 хуу, чулуктуг чемнер 57 хуу база концентраттыг чемнер 3 муң ажыг тонна хей болуп турар. Ынчалаажок чамдык районнарда малды чем-биле хандырганы дыка четпес. Чижээ, Монгун-Тайга, Өвүр, Эрзин районнарның колхозтарында малга хереглеттинер чемниң чүгле 9-тан 33 чедир хуузу бар болуп турар.

Амгы үеде бар мал чеми таараазы, сигенни, саванны болгаш чулуктуг чемнерни энне шыңгыы контролдуг болгаш үчётка алыры эргежок чугула. Бо кыш берге болуру чугаа чок. Чүге дээрге, агаар-бойдустуң байдалы нарын болуп, республиканың төп болгаш чөөн талакы районнарының мал одарларында улуг хар чагган, ынчангаш малды белеткээн чемнер-биле мурнундагы чылдардан дыка эрте чемгерип эгелээн.

Бии-Хем районнуң колхозтарының, Монгун-Тайганың «Мөген-Бүрен», «Малчын» колхозтарның, Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозтуң фермаларында харның кылыны 40-дан 70 сантиметр чедип турар. Ынчангаш бо черлерге харны далбыйлаары негеттинип турар. Республиканың барын талакы районнарында хар барык-да чок чыгыы болуп, малды суг-биле хандырары бергеден турар. Анда кыштагларже суг сооргуп чедирери эң тугула.

Кыткы үеде мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш оларны күрүнеге садарын ковүдедир, ниитиниң малындан чаңгыс баштыда хоратпас төлээде, кыштың бо нарын байдалдарының үезинде бүгү-ле хемчеглерни алыр керек.

Кыш бодунуң шиитпирлиг үезинге киргижеге чедир-ле чамдык ажыл-агыйлар аңаа амга чедир четче белеткенип албааны элдептит. Барыын-Хемчик, Эрзин болгаш өскедээ районнарның ажыл-агыйларының кышка белеткенинде база ону эрттирип турарында шыңгыы четпестер бар. Чижээ, «Большевик» колхозта (даргазы эш Сарыглар, зоотехниги эш Хирлигбей) чеди коданда мал кажаалары болгаш чуртталга бажыннары ам-даа сентеттинмээн, саар инектерге немелде чемни бербейн турар, ынчангаш инектерниң бээр сүдү кызырылган. Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозта (даргазы эш Дүгер, зоотехнига эш Банзай) саар инектерге чем бербейн, оъду төнген кускү одарларже сүрбүшаан, оон уламынган фермада сүттүң ниити саалдазы доңукта чүгле 20—25 литр болуп турар. Анда инек, бызаа кажаалары, ээлчилларның чурттаар бажыннары белеткеттинмээн.

Малды ажы шынарлыг чембиле чемгерери — кыштаглаашкының чедиишкиниг иртирериниң кол негелдези. Ынчангаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының, түскай эртемнигилериниң сорулгазы болза, бодуң чемнерни мал чемгер-ринге мык таарыштыр белеткээри, ылангыя саванны чымчадыр хайындырыы, өскө түүлер-биле холуп бээрин организастаары болур. Ону кылыр 22 чем цени колхозтарда бар, оларны кышкы үеде аңаа тургустунган ажыглаар керек.

Ферма болгаш хойжу бригада бүрүзүнге ажылды үргүнниедиг кылдыр организастаарының чугула чепсээ болза, малчыннарның социалистиг чарыжын калбартыры болур. Бир эвес социалистиг чарыш малчын коллектив бүрүзүнүң мурнунда салдынган сорулганы тодаргай илергейлеп турар болза, ол ынчан кызуу дештиг болур ужурлуг. А кол сорулга — ниитиниң малының кыштаглаашкының чедиишкинниг чорулары, оон баш саның улам ынай ковүдедир болгаш продуктулуун бедидер.

«1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш белеткээри ковүдедир деш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» ЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң чоокта чаа үндүртеп доктаалы эгелекчи база негелдекчи чорууп калбартырынга малчыннарның мурнунга улуг бодунар аргаларны ажыдып турар. Ол чугула документиниң бистиң республиканың мал ажылының ажылдакчыларын ажыл-херектин дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган болгаш партиниң, чазактың салган сорулгаларын амыдыралга боттандырары-биле улуг сорук киришкиниг ажылдан турарлар. Олар боттарының бодунар аргаларын, курлавырларын ханызы-биле аналитеп көрүп, кыштаглаашкыны• чедиишкиниг эртирериниң, мал ажылының продуктуларын будүрер база садар талазы-биле планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседириниң оруктарын төлевилеп турарлар. Боттарының бодунар аргаларын санап көрген, бедиткен хүлээлгелерни бир дугаарында алган болгаш социалистиг чарышты калбарты берген «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран, «Революциянын чалбыыжы» колхозтуң Краснояр сүт-бараан фермаларын ооң чижээнге киирип болур.

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш белеткээри ковүдедир деш малчыннарның республика социалистиг чарыжының негелделерин ажыдап кылган болгаш бадылаан. Чарышка тиилекчи болган районнарны, ажыл-агыйларны, коллективтерни, а ол ышкаш түс-түс тиилекчилерни материалдыг база моральдыг планнап-макталарының негелделерин ында тодаратқан. Мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эртирген, мал ажылының продуктуларын будүрерминиң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле планнарны, хүлээлгелерни күүседиринге бедик көргүзүтлерни чедип алган черлер социалистиг чарыштың тиилекчилери болур. Ону күүседири — бистиң республиканың кодээ ажыл-ишчилериниң алдарлыг черээ.

И. СУВАНДИЙ,
республиканың кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Кызылдың септелге механиктиг заводунуң шуткулга пөөнге Александр Сандык 1956 чылдан бээр ажылдап турар. Ол бо аразында байлак арга-дүржүлгаже чедип алган. Олгу үеде Александрның будүрүп кылган продукциязы үезе дээш планнарлыг деп демдеглеттип турар. Александр Сандык будүрүлгениң хүн, ай, квартал болгаш чыл планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: А. САНДЫКТЫҢ шуткуп кылган продукциязы хынап турары.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

СОВЕТТЕР БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ

ТЫВАНЫҢ СОВЕТТЕРИ — ЮБИЛЕЙГЕ

Тоску беш чылдың ийиги чылы овдагай кодуралуушкунпуг ажыл-иштиң чылы. Бистиң республиканың тудугларында, будурулгелеринде, фермаларында, бригадаларында сорук чирииишкинниг ажыл-херектер хайныккан.

Юбилейге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышта Тываның чер-чер Советтери база кол черни ээлеп турар. Оларның эки ажылының чижектери кайы ковей.

Таңды районнуң Дүрген кодээ Советиниң (күүскомунуң даргазы Г. Иванова) бо чылын арткан бир сессиязында Донецк областың Ивановольский кодээ, Краснодар суур Советтериниң эгелээшкинин деткээн. Дүрген кодээ Советиниң ол эгелээшкинин бистиң республиканың өске-даа чер-чер Советтерин база хзара туткан. Олар юбилейге уткуштур социалистиг чарышты организастаарынга дээштиг салдарны чедирип, ажыл-агый, культура тургузуушкунуунуң соруулгаларын соруккур шиитпирлеп турар.

Дүрген кодээ Советтиң сессияларын айыткап хуусаада эрттирип турар. Сессияларга болгаш күүском хуралдавынга хүннүң чугула айтырыгларын тургусканы ажыл-херекке эки салдарлыг болган. Ыангйын черниң дүжүттүүн, малдың продуктулуун бедидер талазы-биле айтырыгдарны тургусканы үре-түңнелдиг болган. Советтиң девискээринде турар Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Күргүзеге тараа садарының планын 100,4 хуу болгаш аът, сүт, дүк садарының он айларда планнарын ажыр күүсеткен. Чүрттакчы чоннуң ортузунга таймылбыр ажылын депутаттар болгаш активчилер идепкейжиктениниң түңнелинде күргүзеге хөй тонна эътти, дүктү, өске-даа продуктуларны олар саткан.

Советтиң девискээринде фермазар, бригадалар төптерин, чүрттакчылыг чер бүргүзүн электрижиткен. Ам 690 хире өрөге газты ажыглап турар. Соолгу чылдарда бюджеттиң болгаш ажыл-агый организацияларының күсели-биле планда көрдүнген капиталь септелгени, бажыңнар септелгени кылырын 100 хуу боттандырган. Эрткен чылдан бээр будурулгенин, культура-албан черлериниң, чүртталга бажыңнарының хөй тудугларын ажыглалга киирген. Хөй кыргыыр бир пунктуну, 200 инек киирер үлегерлиг кажаанны, 3,2 муң тонна үрезин киирер складты туткан. Амты үеде 50 автомашина киирер бир гаражты, 400 олуттуг Культура бажыңын тудуп турар.

Малчыннарны ээлчеглиг кадатче киирер дугайында айтырыгны кодээ күүском шиитпирлеп турар. Бо чылын малчыннарга 9 аал иштң чүрттаар чаа бажыңны туткан. Малчыннарның хөй кезии культурлуг чүрттап, телевизорлуу дамчыштыр Москваның, Кызылдың дамчыдыгалларын көөр аргалыг апарган. Автолавкаларны хүннүң чыгыы малчыннарже чорудуп, чугула хереглелдиг аът-чем болгаш үлүстүр барааннарын чедирер кылдыр организастаан.

Кодээ Советтиң күүскому бо чылын бир хуралынга күнажылдың будурукчулуун бедидер, машина-техниканың ажыглалының талазы-биле айтырыгларны чугаалажып, тускай шиитпирлп хүлээп алган. Ооң контролюн боттандырып чорутканының ачызында станцияда күн-ажылдың 75 хуузун механизастаан. Ажылчыннарны тускай хептер-биле, механизаторларны техниканың айыыл чок чоруунга хамаарышкан чүүлдер-биле хандырган. Кодээ Советтиң 27 депутады бо чылын шупту соңгужулар мурнунга боттарының отчёттарын кылып, оларның берген чагыгларының хөй нуруузу күүсеттингенинин, Советтиң мурнунда сорулгаларның дугайын чугаалап бергеннер.

Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп кодээ Совети (күүскомунуң даргазы А. Жидеева) депутаттар болгаш хөй-ниитн организацияларының-биле ажылды идепкейжиткен. Бо юбилейлиг чылда ол Советтиң девискээринде турар «Октябрь 14 чылы», «Коммунизмче орук» колхоздар социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, бо ажыл-агый чылын үлегерлиг дооразынга бүрүп бүзүреддиг ажылдап келген. Кодээ Советтиң күүскомунуң бажыңы ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр эки дериттинген, депутаттар ороэлин тургускан. Совет тургузуг, мурнакчы дуржулга талазы-биле литератураларны, хоойлу-дүрүмнер талазы-биле болгаш өске-даа инструкцияларны ында делгээн. Депутаттар ооң ажыктыг, солун чүүлдерни номчуп, билип ап, ажыл-чорудулгазынга ажыглап турар.

Бо кодээ Советтиң чүрттакчы чонунуң өреге бүрүзү ногаа, картофель-биле бүрүн хандыртынган. Бо чылдың часкы, күскү чаагайжыдылга ажылдарынчо чонну мобилизастаан, 1500 дос ыяшты олуртқан. Чүрттакчылыг черлериниң оруктарын кылырынга 3200 ажыг рубльди чарыгдаан. 1359 дөрбелчин метр орукту бетоннаан, 3830 вагон-метр штакетникти кылган.

Өвүр, Барыын-Хемчик, Бии-Хем район Советтериниң күүскомнарының хуралдарынга ССРЭ-ниң чартык чүс чыл юбилейинге уткуштур кодээ болгаш суур Советтериниң аразында калбарган социалистиг чарыш дугайында айтырыгны хөй удаа чугаалашкылаан. Ол районнарда Советтериниң организас-массалыг ажылы соолгу чылдарда элээн экижип турар.

Ынчалза-даа «Ажылчы чоннар депутаттарының кодээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер хемчеглер дугайында» база «Ажылчы чоннар депутаттарының район болгаш хоорай Советтериниң ажылын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бадылаан хоойлуларын, республиканың Министрлер Чөвүделиниң доктаалдарын республикада чамдык Советтер ам-даа четпес боттандырып турарын чугаалаар апаар.

Советтериниң сессияларынга болгаш күүскомнар хуралдарынга колхозтарның, совхозтарның экономиказын кодүрер, хөй-ниитниниң өнүү-хөреңгизин камгалаар, бойдус камгалалының, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер, колхоз Уставын сагып турарының, хамаатыларның хууда малының нормачижээнин дугайында айтырыгларны ховар тургузуп келген. Эрзин, Улуг-Хем район Советтериниң сессияларынга болгаш күүскомнар хуралдарынга 1972 чылда кодээ Советтериниң социалистиг чарыжының дугайында айтырыгны эвээш чугаалашкан болуп турар.

ССРЭ-ниң чартык чүс чыл ою улам-на чоокшулап орар. Бүгү улустуң ол байырлалынга бүгү тала-биле төлептиг ужуражыры Советтериниң организас-массалыг ажылының дең-пелиндеп база кол хамаажыр. Чер-чер Советтери юбилейге уткуштур чарышты калбартып, ону түңнеп көөр. Чаржып турар Советтер боттарының төлөлекчилерин солчуп, мурнакчыларны илередир. Ынчангаш чедир кылдынмаан ажылдарже кичээнгейни салып, четпестерни дарый чайладыры чугула. Школаларның, медицина болгаш садыг, чоннуң амыдырал хандырылга, культура-чырыдышкын албан черлериниң кышкы үеде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустувганын контрольдаары, дузалаары Советтериниң чугула херээ.

Советтериниң күүскомнары ам болгулаар отчёттуг сессияларны эрттиреринге белеткенип турар болгай. Депутат бүргүзү бодунуң соңгуткан округтарынга барып, соңгукчулар мурнунга отчёттарын берген турарын чедип алыр. Тоогүлүг улуг байырлал — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болур оюнга өреге бүргүзү, кижи бүргүзү бүгү тала-биле белеткелдиг ужуражыр күзел-чүткүлдүг. Ынчангаш байырлалга уткуштур ооңун, бажыңының ишти-даштыа арыглап аштаарынган, байырлалда кедер хеп-сынын белеткээринден агелээш, хүлээнген ажыл-ижиниң үре-түңнелдиг болурун чедип алырынга чедир бүгү талалыг белеткелли чорударынче чоннуң күжүн мобилизастаары чер-чер Советтериниң сорулгазы.

М. ОПДАР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң оргинструктор кылдызының инструктору.

ЛЕНИНГРАД. Октябрьның штавы — Смольный.
Н. НАУМЕНКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

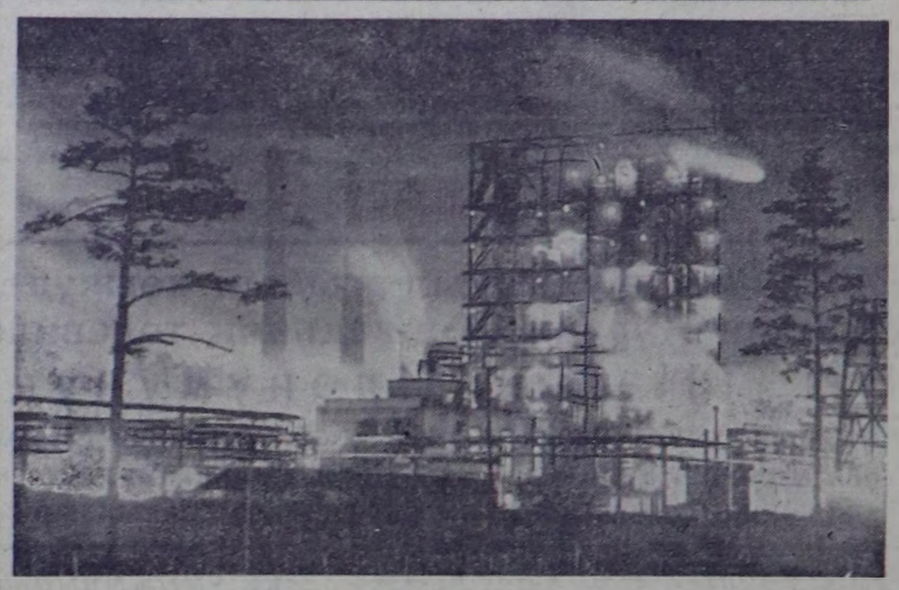

Липецк Магнитказының оттары.
(СЭТА-ның фотохрониказы).
В. САДЧИКОВТУҢ фотозу.

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙНИ МАЛ АЖЫЛЫНЧЕ

СЭКП-ниң XXIV съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин ажыл-херек кырынга боттандырар дээш тоску беш чылдың үшкү чылының сорулгаларын чедиишкинниг күүседир сорулга-биле совхозтуң коммунистери чамдык ажылдарны чорутқанын «Торгалыг» совхозта парторганизациязының отчеттуг хуралынга демдеглээн апаар.

Партия комитединиң партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылды багай эвес организастап чорутқанындан бо чылын совхоз күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садар планын ажыр күүсеткен.

Отчеттуг үеде партком СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың үндүрүп турар доктаал, шиитпирлерни амыдыралга күүседир, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш чамдык ажылдарны чорутқан.

Совхозтуң ажыл-агыйының утланышкыны мал ажылы. Ооң экономиказы чыл келген тудум-на бажыгып, малдан алыр орулга ковүдеп турар апарган. Партия комитединиң мал ажылынче чугула кичээнгейни салып, коммунистерниң 67 хуузун мал ажылынче хаара үткан. Совхозтуң хойжузу коммунист Хавалыг Кара-оол торүүр 100 хойга онаштыр 92 хураганны менди камгалап алган. Ажылынга кызымак малчын бир хойдан-на ортумаа-биле 3 кг 800 грамм дүктү кыргып алган. Ооң аңгыда хойжу коммунист Сюрюн-оол Маадыр-оол торүүр 100 хойдан 90 хураганны камгалап алган болгаш бир хойдан ортумаа-биле 2 кг 800 грамм дүктү кыргаан. Ошкү кадарчызы Седен-оол Дадар торүүр 100 ойлүүден 110 аңайлы менди камгалап алган, ошкү кадарчыларының иштинден мурнакчы болуп турар.

Партия комитеди социалистиг чарышты . бригадалар айы-биле организастап, ооң түңнелин ай, квартал санында доктаамал үндүрүп, 44 кижиге материалдыг шаңналдарны, хүндүлел бижиктерни түс-туста тывыскан. Совхозта ажылчыннарны экономиктиг оордунлгеже бүрүн хаара туткаш, оларның ортузунга организастыг ажылды база кылып турар.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир отчеттуг үеде партия комитеди чамдык айтырыгларже кошкак кичээнгей салып келгенин коммунистер чидин-биле шүүмчүлээн. Чижээ, Чозада хойжу бригаданың малчыннарынче кошкак кичээнгейни салып келген, аңаа кинону болгаш концертти ында-хаая көргүзер. Ооң аңгыда малчыннарны чунар-бажың-биле хандырар айтырыгны чогуур ойунде парткомга чугаалашпайн келген. Чоза, Кара-Тал бригадаларында чунар-бажыңнар бар. Ооң септелгезинче салбыр эргелекчизи Тумат Дамбажык чайгы үеде септеттирер талазы-биле хемчет албаан. Хойжулардың негелдези-биле ноябрь айда септелгени буу-хаа чорутқан, ооң шынары багай болган, бо хүнгерде аңаа малчыннар чүнмайн турар. Ол шыкаш кызыл-будуңуң септелгези куду болган. Коскү агитация ажылы Чозада, Кара-Талда багай тургустунган. Бо талазы-биле совхозта партия организациязы болгаш администрация кичээнгейни кошкатканы коңчуг четпес.

Совхозтуң чыл санында бир хойга онаштыр алыр дүк болгаш торүүр 100 малга онаштыр чаш тол алырының планын чедир күүсеттпес чоруу каш чылдарның дургузунда уламчылап келген. Партия комитединиң талазындан кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин тодарглай удуртуп, олардан негелдени кудулаткан ужурунда кол зоотехник Кара-Сал Балдан-оол, кол мал эмчизи Т. Майор даандыртан ажылынга харыысалга чок чоруун коргускеп.

Малчыннарның материалдыг хандырыгазынче, негелдезинче Өвүр райпозу кошкак кичээнгейни салып келген. Чижээ, Торгалыг салбырының Чоза, Кара-Тал, Чаа Суур салбырының Кадыл-Бажы хойжу бригадазының малчыннарынга бо күзүн автолавка чаңгыс катап келген. Ынчан малчыннарга садар ужурлуг барааның суурнуң чүрттакчыларынга автолавка эргелекчилерп садыпкаш, шолээн олургулаар таварыгалар бары илерээн.

Отчеттуг хурал тоску беш чылдың үшкү чылында салдынган сорулгаларны база «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будурерин болгаш белеткээрин көвүдедирп дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаадын амыдыралга боттандырарынче угланган шиитпирнин хурал хүлээп алган.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП Өвүр райкомунуң инструктору.

Ону үнелеп билир мен

Суг дээрге-ле, амыдыралдың бир үндезини болгай. Ол чокта, амылыг бойдус төрбас. Ону кым-даа билир. Шаг-шаандан тараа суггарып келген болганымда, ооң ажыын болгаш ооң бодун үнелеп билир мен.

Барлык хемге чогум каш харлыымда тараа суггарып эгелээнимни сактып чадаан мен. «Большевик» колхозка киргенимден, бээр ол ажылдан чарылбаанын. Эрткен үеним дургузунда дүжүттүүрдээ чылдарны көрүп чордум, чаржынчыынга-даа таварышкыладым. Ынчалза-даа кандыг-даа кандаашкынныг чылдарда суггаттыг черлерден тарааны өстүрүп ап келдивис.

Барлык—тараалаң чер. Ында ам Ыйгылактың база Чаа-Барлыктың бугалары ховуларны дамырландыр бүргепкен. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннеринге даянган ажылчыннар сугну чөп ажыглаар сорулганы салган ажылдап турарлар. Оларның хер-херекселинден эгелээш ийик-хевинге чедир хандырылгазын колхоз биле суггарылга системазының эргелели күүседип турар. Мындыг чаагай үеним суггатчызы болганынга кым чоргаарланмас боор. Ажыл төлевири база эки.

Бистиң колхозтуң тарылгазының 1300 гектары суггаттыг черлерде. Ооң хөй кезии Ыйгылак бугазының девискээрин шыва алы берген. Ол шөлдернин гектар бүргүзүнден 15—25 центнер дүжүттү өстүрүп ап келдивис. Бо бүгү өөрүнчүг-ле харын. Ынчалза-даа сагышка четпес чүүлдер ам-даа эвээш эвес. Маңаа, бир-ле дугаарында, Ыйгылак бугазын соолгу ийи чыл дургузунда алгытпааны хамаажыр. Ооң уламындан Ортаа-Чыраа-Булак болгаш Алдыы-Ыйгылак ынчаар шөлдерге суг чедишпестээн, аңаа тараан культуралар кандаашкынга таваржып турар апарган. Ынчангаш инаар сагыш салыры негеттинип келген. Ооң ынай черни андарганының болгаш суггарганының шынарын хинаары база кошкаан.

Колхозта хоочун суггатчылар хөй. Оларны хуралдадып, арга-дуржулгазын солуштуруп база турган. Ооң түрүк суггатчыларга тускай документилерни безин байырлалдыг байдалга тыпсын турду. Бо ажылдарны сегидери дээрге-ле, суггатчыларның хөй-аъдын кодүрер болгаш идепкейни бедидер дээни ол. Ону колхоз баштаар черн биле тускай эртемниглер холга алыр ужурлуг.

Барыын-Хемчикте суггарылга системазының инженери Барлыкка шынар чок кылдынган бугаларны хүлээп алган. Ол бугалар чогуур негелдезинге чедир суг берип шыдавааи. А Оорга, Чаа-Бүга деп черлерге ажык чок 3—4 хире доора-доора бүга касканындан ол ынчаар чыжырган кургаан, сиген шөлдери каткан. Ол бугаларны дедир хөмөр ужурга таварышкан. Аңаа үнген чарыгдалдың түңүн үндүреп берге. Ындыг хевирлиг частырыглардан чайлаары күзенчиг.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның тарааны болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларының будурулгезин көвүдедирининң дугайында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын чарлааны мен ышкаш суггатчыларның хөй-аъдын кодүргени чугаажок. Мен база оларга катчып, суггарган черимниң гектар бүргүзүнден 15 центнерден эвээш эвес дүжүттү алыр дээш ажылдаар мен.

Нара-сал КОҢГАР,
хоочун суггатчы.

Мал ажылы— шалыпчы фронт

Хей-аът кирген

Кышкы үеде мал ажылының продуктуларын будурерин болгаш белетнээрин көвүдедири дээш мал ажылының амылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалы бистиң малчынарывыстың күш-ажылчы хей-аъдын көдүрген. Ук доктаалды колхозта партия организациязы бүгү чонга таныштырган соонда, малчыннар социалистиг хүлээлгелерни эде көрүп эгелээн.

Ак-Шаттың, Дувуреңниң, хойму бригадалары, Булуң-Терек сүт-бараан фермазы болгаш ында малчыннар тус-тузунда малды кыштан хүр амырарынче бүгү күмүн көвүнээн. Ол черлерде мал чемин камныг чарыгдаарынче, одарларны бодамчалыг ажыглаарынче саглып турар. Ылаңгыя Монгуш Ырыш, Куулар Шагдыр оларның мал кыштагладып турары үлегерлиг. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарымынга хей-аът киргеи малчыннар ССР Эвилелиниң улуг байырлалын шанынчаар күш-ажылчы чедиишкиннер-биле утнуп турарлар.

О. САЙЫН.
Чөвүн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхоз.

Күш-ажылчы үлүүвүс

Бодум механизатор кижи мен. Техниканы багай эвес билир болганымдан ажылымга мактадып-даа чордум. Ынчалза-даа соолгу үеде бодумнуң күзелим-биле мал кадара бердим. Август айда 630 баш хенче хураганны кадайым-биле ийилээ хүлээп алдывыс. Кадарчылап эгелээнивис ол. Амгы үеде Хүрээ деп черде кыштаглап тур бис. Мында хар улуг. Чоокта чаа хат хадаап, харны хортүктеп каапкан. Малдың оттаарынга берге байдал тургустунуп келген, ынчалза-даа тракторлар хортүктүг харны далбыйлап бээр. 180 хенчелеривиске чиир чем база четчир: сиген, еплос, чарба дээш чүү-даа бар. Савацывыс безин суланыы. Ол бүгү чемни кажан; чүү хирени бээрнин колхозтуң тускай эртемниглери айтып берип турарлар. Суггат база четчир. Соок киткеп кээрге, хураганнарывыстың дөгерезин тургузу азыраар бис.

Ноябрь айда хураганнарывысты дениалээривиске, ийи тонна ажыг немелде денизиг болду. Бо дээрге, хураган бүргүү 3 килограмм 200 грамм немелде денизиниң алганы ол. Мындыг түңнел бистиң оортүң. малчын болур идегелиристи улам-на бижыглап турар.

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будурерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында доктаалды улуг соңгуургал-биле тапыжыг кордувус. Ол чарышка киришпишаан, келир чылын хураган бүргүзүнден 2 килограмм 200 грамм дүктү кыргып, ай санында 3,5 тонна немелде денизини хураганнарывыстан алырын шиитпирледивис.

К. СЫРАТ-ООЛ.
Каа-Хемде «Тилелге» колхоз.

ССРЭ 50 ЧЫЛ

ТЫВАГА ЮСТИЦИЯ ОРГАНЫНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙ пролетарнадының улуг баштыңчызы В. И. Ленин хоойлу-дүрүм камгалалын совет эрге-чагырганы бижыглап, хөгжүдериниң база бир чугула чүүлү деп санап чораан. Баштыңчыыстың ол чагыы амыдыралда бүзүреддин-биле боттанып турар. Ооң тодаргай чижээн бистиң республиканың эртикеп хөгжүлдезинден көрүп болур. Черле ынчаш Тывага болган революсчу чаартылгалар делегейде баштайгы социалистиг күрүне — Советтер чүрттуунун үлегерлиг дуржулгазы-биле боттанып келгенин демдеглээр апаар.

1921 чылда Араттың чазаан тургузуп турда, чаа эрге-чагырганың холунга аргинин эрин-шаажызының чурумун хевээр арттырар деп Даа кожуунувуң нояны Буян-Бадыргы баштаан феодалдарның оралдашканы-биле чаа революстуг шүүгү органы ынчаарда тургустунмаан. Чоннуң революстуг тинилелгелерин, эрге-шөлээзин камгалаар чаа революстуг шүүгү органы чок чорук болбас, ол феодалдарның кажар аргазы дээрзин араттарның революстуг мурнакчы кезээ ТАРН билгеш, 1922 чылда Тывага чаа шүүгү намызын тургускан.

Тываның революстуг шүүгү органын тургусканы болза, феодалдыг ёзунуң арат чонну янзы-бүрү байдал-биле дарлаарынга чеңсээ болуп турган эргинин эрин-шаажызын узуткап, ооң-биле феодализмниң эрге-чагыргазын тончүзүнге чедир чылча шапканы болган. Маңаа 50 чыл оюн ам удавас байырлаар деп турарывыс ССРЭ-ниң тургустунганы шуут улуг рольду ойнаан.

Чаа юстиция органы революстуг тинилелгелерпп, корум-чуруминарны камгалаан чаа хоойлуларны чогаадып, ону амыдыралга боттандырар дээш демиселди чорудуп эгелээн. 1922 чылда чүрттуң ажык байлаан камгалаар, хуузунда алдын казып ажыглаарын хораан 6 чүүл дүрүмнү үндүргеп, 1921 чылдың мурнунда тургустунган бүгү-ле маргылдаалыг айтырыгларның күш чок болурун 1923 чылдың январь эгезинде чарлаан.

1923 чылдың июль 28-те Сайыттар Чөвүделиниң хуралынга 83 чүүлден тургустунган Чаа дүрүмнү (хоойлупу) хүлээп алган, эрги хоойлуларны 1923 чылдың октябрь 25-тей эгелеп күш чок деп чарлаан.

Ол Чаа дүрүмде мындыг кеземче хемчеглерин айыткап турган: чүрттан үндүр шолуурун, кымга-даа ужуратырбайн шыңгыы хорудаарын, аңаа бажыңнаарын, көренгинин хавырарын, акшага торгаарын, эдип чазаар ажыл кылдырарын, аар-херек үүлгеткеннерни боолап шиидерин база айыткан. 1924 чылда хүлээп алган Үндезин хоойзуга дүштүр. 1925 чылдың сентябрь 10-да болган улустуң III Улуг хуралынга мурнунда дүрүмнерге немелде, чазалганы киирбишаан, чаа хоойлуларны чоннуң эргежажыынга дүштүр чогаадырын, шиидилге ажылын экижидерин, мурнунда доктаатканы ёзугаар эргинин эрин-шаажызын узуткап, чаа чурумну сайзырадырын, бижик билбес араттарның хомудалын бижип демдеглеп алган, чогуур үезинде шиитпирлээрин, саналь-шүүгүмчүлел болган соонда четпестерни эдерин, шүүгү хөрээ чоннуң эрге-ажыы-биле шуут холбаалыг болганда, билиглиг кадрларны белеткээрин чугула деп санаан.

Ол бүгү хоойлулар шынарла чоннуң чаалап алган революстуг тинилелгелерин бижыглап камгалаарынче угланган тураа-даа, оларны амыдырал кырында боттандырбазын, харын ону хажыдарын феодал идегеттер янзы-бүрү арга-биле оралдажып турганнар.

Юстиция министри турган улуг феодал Оюн Дарма-Бадыр чагырыкчы баштаан чаак бажынга орган феодалдар «амдыызында киндан-бажың (кара-бажың) чок төлээде, эргинин кымчылаар чоруун түр ажыглаар»—деп айтыышкын үндүргени-биле чамдык черлерге, ылаңгыя Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик кожуннарга 1925 чылдың төңүзүнге чедир кагар, эрнидээр чорукту ажыглап турганынга ынчан араттар дыка удурланып турган. Чижээ, 1924 чылда Кызыл-Чыраа Моңгужу Хойтпак-оолду бир барба оорлаан боор деп карадаашкын-биле 4—5 ай иштинде эрнидеп тургап, сөгледип чадап каан. Тавакай чалап «чаңгыс барба дээш 4—5 айда чүге хилинчектенип турар сен»— дээрге, «Хамык ужур мээң шамнаткан чүвеминг өөде чогунда эвес, чүвениң ёзу-чурумунда, эргинин эрин-шаажызын узуткаан турда, силер мени 4—5 айда хап, эрнидеп, эрги ёзуну эгидип турарыңарга таварышпас мен»— деп, Хойтпак-оол харыылаан.

1923 чылда хүлээп алган дүрүмнүң төңүзүнге бодупуң туразы-биле Дарма-Бадыр «3 бода мал оорлаан ийикпе, аза мурнунда шиитпирни чораап кижи бир бода мал, ол ышкат 5 шээр мал оорлаар болгаа, дээди хемчег-биле боолап шиидер» деп бижээн. Ол хирезинде 1924 чылда революстуг нам, чазакка удурланган хемчиктиң контрреволюстуг, боо-чепсектиг самыынының удуртукчузу Куулар Сумунак чагырыкчыны 360 акшага, өскелерин 30-ден 90 акшага торгап, ол херектиң деткикчизи Салчактың Идам-Сюрюп поянын чүгле ажылындан дүжүргеш, өре-ширээни толээри-биле бижээчиге артырар деп, а чамдык дөрбечилерни өөредип чорудар деп шиитклээн.

Феодал бай оңгы база баарыын удуртулганың ажылдакчылары 1924 чылда партия ТК-ының Оюн Күрседи баштаан революсчу көзээ янзы-бүрү хоп-мего аргалар-биле солаан, партия ТК-ның сокретарьларынга ең тергиин барыын үзелдиг Куулар Шагдыр, феодалдар Ховалыг Санчай, Сат Сагды-Базыр суглары соңгаан соонда мурнунда хүлээп алган революсчу хоойлуларны хажыдарын ажылыбиле чорудуп, харын күш-ажылчы чонга улур феодал бай, шажын херээнин эргежажыын камгалаан хоойлудурумну үндүрүп, олче кол угланышкын кылырын ораладажы бергеп.

ТЫВАНЫҢ база бир алдарлыг революсчуларының бирээзи, Революстуг Шерлигиин чанчыны турган Степан Самбажыкович Булчуң феодалдарның ол чоруун буруу шаап, бода оорлаан

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕННИҢ ДҮРҮМҮ

1. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинин тургустунганынын 50 чыл өөн демдеглээри-биле социалистиг нацияларның болгаш биче улустарның найыралын болгаш ачы-дүнма ёзүзүнүн кады ажылдажылгазын быжыглаарынга улуг ачы-хавыяазы дээш, ССР Эвилелинин база эвилелдешкен республикаларның экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезинге улуг салыышкыны дээш шаннаары-биле Улустарның Найыралы орденни доктаамал тургускан.

2. Улустарның Найыралы орден-биле шаннадырлар болза:

ССРЭ-нин хамаатылары;

Бүдүрүлге, албан организация черлери, шериг кезиктери болгаш каттыжыышкыннары, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикалар, крайлар, областтар, автономнуг областтар, национал округтар, хоорайлар.

Улустарның Найыралы орден-биле ССРЭ-нин хамаатызы болбайын турар кижилерни база шаннап болур.

3. Улустарның Найыралы орден-биле чүү дээш шаннаары:

социалистиг нацияларның болгаш биче улустарның найыралын база ачы-дүнма ёзүзүнүн кады ажылдажылгазын быжыглаарынга улуг салыышкын дээш;

ССР Эвилелинин болгаш эвилелдешкен республикаларның улуг ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле күш-ажылчы улуг чедиишкиннерин дээш;

ССРЭ-нин национал-күрүне тургузуушкунунга ачы-хавыяалары дээш;

эртемни хөгжүдеринге, социалистиг нацияларның болгаш биче улустарның культуразын чоокшулаштырып, бот-боттарын байлакшыдарынга онза үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы, пролетарлы интернационализминин ёзүзунга, совет Төрээн чуртка бердинген болгаш шынчы болурунга совет кижилерни кижизидеринге идепкейлиг киржилгези дээш;

ССРЭ-нин камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга онза ачы-хавыяалары дээш;

социалистиг чурттар улустарының арасынга ачы-дүнманың найыралын болгаш кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге, тайбыңны болгаш улустар аразынга эң-найыралчы харылзааларны быжыглаарынга улуг ачы-хавыяалары дээш.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Улустарның Найыралы орденниң хевири

Улустарның Найыралы орденни мөңгүден сиилбип кылыр болгаш ыыгларын мөңгүн-биле чайырлаан, беш талаже алдынналчак херелдер-биле хаажылаан алтын эңнүг, чидиг кызыл будук-биле чураан беш атыр сылдыс хевирлиг болур.

Сылдыстың ортузунда ССРЭ-ниң алдынбиле сиилбээн сүлде демдээн көргүскен, оон чамдык черлерин өң-баазын будук-биле чураан. Сүлдениң чанында тутчуп алган ийи холду чураан, оон чанында чингир-кызыл будук-биле «ССРЭ» деп алдын-биле хаажылап бижип каан.

ССРЭ-ниң сүлде демдээ-биле ол бижиктиң аразында ак будук кырында «Улустарның Найыралы» деп бижип каан, орденниң адаккы болгаш ортаа үезинде—ногаан будук-биле чураан бүрүлер бар.

Орденниң мөңгүннелчек пирамида хаажыындан алдынналчак херелдерге чедир хемчээли — 47 мм.

Орденни беш булуңнуг 24 мм. калбак төргү-биле шыпкан колодкага үттүг дээрбек-биле быжыглаан. Дадаазының ортузунда 13 мм. калбак кызыл болгаш сарыг шугумнарлыг болур. Кызыл шугумнуң солагай талазында ак-көк, а оң талазында — ногаан, кайызы-даа 4-4 мм. шугумнар бар. Дадаазының кыдыгларында 1,5 мм. калбак ак шугумнар хаажыланып чоруткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ АЖЫЛЫ

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчын сууру Хову-Аксынга 200 ажыг херээженнер чурттап, ажылдап, бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазында улуг күш болуп турар. Суурда херээженнер чөвүлели (даргазы Нина Ензак) херээжен чон ортузунга политмассалыг ажыллы күштелдирер талазы-биле өлөөн ажылдарны кылып чорукан.

ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга тураскаатказы-бүрү темалыг кежээлерни чөвүлел организастап эрттиргилээн. Чоокта чаа аныяк аваларның кежээни болгаш бүдүрүлгенин мурнакчы херээженнериниң слёдун организастап эрттиргени солун болган. Культура-массалыг ажылдың, амыдыралчурттагының, кижизидилгенин секциялары ажылдап турар.

Бүдүрүлге, албан организация черлеринде 10 херээженнер бөлүктери ажылдап турар. ТЭЦ-те эш Михайловага улуртукан бөлүктүң ажылы эки. Энергетиктер коллективи электри энергиязы ажылдап кылырының 11 айларның планын 116,5 хуу күүседипкенинде херээжен чоннуң улуг-хуузу база кирген дээрэи чугаажок. Электрик Т. Чернухина, лаборант Д. Дамбаа, башкы Д. Кимова, эмчи В. Дагба дээн ышкаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, активчи херээженнер суурда кайы хөй.

Идик-хеп быжарының, даараарының база аргырының болгүмнери (удуртукчулары Р. Лодякова, В. Буякина) доктаамал ажылдап, аргаан, даараан чүүлдерниң дегелгезин организастап турары чаңчыл апарган.

Херээженнер чөвүлели бот иелерге материалдыг дуза чедирер, уруг-дарының ясли-садка тургузар, чурттаар бажың бээр талазы-биле айтырыгларны чогуур черлерге тургузуп, хире-шаа-биле дузаны көргүзүп, сагыш салып келген. Ындыг янзылыг дузаны херек кырында О. Минчик, С. Хертек болгаш өскелерге-даа чедирген.

«Херээженнерниң үнү» болгаш шоодуглуг «Ширбиил» хана солуннарны херээженнер чөвүлели доктаамал үндүрүп, мурнакчыларның арга-дуржулгазын база чедиишкиннерни чырыдып, четпестерни шугумчүлеп турар. Янзы-бүрү темаларга, лекция, беседаны организастап, ол сорулгага ажылчын суурнуң радио дамчыдылгазын база ажыглап турар.

Херээженнер чөвүлелиниң ажылынга суур Соведи (даргазы О. Малютина) боттуг дузаны чедирип келген. Ажылчын суурнуң херээженнери СЭКП-ниң XXIV съездизининиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам соруктуг ажылдап турар.

Ч. СОДУНАМ,
Таңды район Совединиң депутады.

Хүн бүрү улам болбаазыраңгай апар чыдар техниканы бедик бүдүрүкчүүт ажыгларга, эртемнин болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шингээдип алырда, көдээнин бүгү ажылакчылери боттарының билиин, мергежилин доктаамал бедидери чугула. Көрүп, билип алган чүүлдерин практика кырынга билдилиг ажыглап билир, оны ажыл-агыйның экономиказын быжыглаарынга ажыглаар сорулга салдының турар. Мурнакчы ажыл-агыйларда шак-ла ынчаар кылып турар.

Республиканың совхозтарында болгаш колхозтарында хереглеп турар практиканы ёзугаар алырга, ындыг өөредилгениң эң-не таарымчалыг хевирин агротехниктиг, зоотехниктиг болгүмнер, школалар болгаш семинарлар болур. Сарыг човангыр совхоз директорлары, колхоз даргалары малчыннарның, механизаторларның кыыкы өөредилгезинче кол кичээнгей салып турары чөптүг. Ындыг черлерге «Межегей», «Бүрүнгаар», «Көк-Тей», «Салян», «Кызыл туң», «Улуг-Хая», «Сүт-Хөл», «Элегес» совхозтар, Каа-Хемниң «Ленинчи орук», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозтары ышкаш ажыл-агыйлар хамааржыр. Оларның көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш ,белеткээр талазы-биле чедиишкиннииг ажылдап турары оон улуу-биле хамааржын турар. Бо ажыл-агыйларда кыш эгезинден-не агро-зоотехниктиг курстарны тургускулаан, ында хөй кижи боттарының мергежилин бедидип ап турар. Өөредилгеге эргежок чугула дериглерби-биле, көргүзүг материалдарыбиле болгаш доктаамал өөренир черлер-биле хандыртынган.

Амгы үеде дыка хөй механизаторлар боттарының мергежилин ажыл-агыйларының боттарында бедидип ап турар. Ылангыя «Бурунгаар», «Элегес», «Кызыл тук», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда, Чөөн-Хемчиктиң «Искра», Каа-Хемниң «Ленинчи орук» колхозтарында ындыг курстарны кол специалистер ажы удуртуп турар.

Ындыг болза-да механизаторларның, ногаажыларның, суттарыкчыларның, хойжуларның, кадарчыларның, хаван ажаакчыларының кыыкы өөредилгезин багай чорудуп, ону организаставайн турар черлер база бар болуп турары хомуданчыг. Чамдык ажыл-агыйларның, көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчуларының кыыкы өөредилгезинге эгелээрин сонгаарладыр, чыдырар чоруктар бар. Чыл төнер чоокшулаан, а «Тиилелге», «Пайрал», «Барлык», «Тээли», «Тес-Хем», «Торгалыг», «Тоора-Хем» совхозтарда, Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал», Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг, Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозтарында чер болгаш мал ажылының ажылдакчыларының өөредилгезин мынчага дээр эгелевээни кадчап-даа таарышпас. Бо ажыл-агыйларга кыыкы өөредилгени организастаарының хемчеглерин дарый ап чорудары чугула.

Мал ажылының мурнакчы, дешилгелиг арганарын Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин болгаш Өвүр районнарның ажыл-агыйларында кошкак нептередин турарының уржуубиле малдың продуктуду бедивейн келген. Зоотехниктерниң, мал эмчилериниң талазындан контроль, хайгаралды багай тургусканындан малдың өлүп, хораар чоруу аввэжевейн турар болгаш чаш төл алыры кудулаан. Чогум-на борта хойжуларны, саанчыларны, кадарчыларны бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазында өөредириите кыыкы үеним таарымчалының ажыглаар херек. Үстүнде ады үнген районнарның удуртукчулары, түскай эртемниглерни ол айтырыгның чугулазын барымдаалавайн турары илдиндир. Ол черлерде малчыннарның өөредилгези улуг кезиниде ёзу барымдаалаан, болгүмнерниң болгаш курстарның ажылын контрольдавайн турар. Кижилериң мергежилин бедидеринче сагыш салбайн чыткаш, чаа, мурнакчы аргадуржулганы ындыг ажыл-агыйларның удуртукчулары канчап бүдүрүлгеге шингээдип алыр деп турарыл?

Дешилгелиг арганарны ажыглаары нарын техниканы башкарар кижилерниң белен эвес болганындан саадаар чоруктар бар. Оон уржуу-биле бедик бүдүрүкчүүт техника ажыглаа чок турар ийикпе, азы долу ажыглаттынмайн баар таварылгалар бар. Чижээ, «Тиилелге» совхозка бо күзүн «К-700» деп күчүлүг трактор, а «Элегес» совхозка витаминниг сйген далганы белеткээр «АВМ-0,4» деп агрегат долу күчүзү-биле ажылдавайн келген. Ол ышкаш ажыл-агыйларда тараа арыглаар нарын механизастаттынган пунктуларга, «АВМ-0,4»-ке ажылдаар машинистерни белеткевейн келгени четпес. Тараа кургадыр машиналарга ажылдаар кижилериниң белеткели база кошкак. «Улуг-Хая», «Найырал», «УТКА 25 чылы» совхозтарда, Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында хөрзүнүү хат алырынга улуур хереглээр дыка хөй техника ажыглаттынмайн турар. Ол дериг-херекселдерни ажыглаарынга трактористерни өөретпейн турары шын эвес.

Бир эвес механизатор кижи элээн каш мергежилиг болур болза, көдээ ажыл-агый ажылдарының бачым-чымыш үелеринде машина-техниканы ыыкай-бээр сайгара, ажаа турушкун чок ажыглаарынга кончуг дузалыг хөрзүнү удуртукчулар, түскай эртемниглер үүлдес болза чогуур. Оон-биле кады техника хүн бүрү чаартының, удам нарын апар чыдар болганда доктаамал өөредилге ыыап-ла херек. Борта түскай эртемниглер улуг рольду ойнаар, механизаторларны болгаш малчыннарны ол бүгүде өөредир хүлээлгелиг.

Агро-зоотехниктиг болгүмнерниң, школаларның, семинарларның кичээлдерин партияның болгаш чазактың шиитпирлеринге дүүштүр чорударынга зоотехниктер, мал эмчилери, агрономнар, инженерлер, экономистер киржир хүлээлгелиг. Кыыкы үе—хову болгаш мал ажылдакчыларының мергежил бедидер өөредилгезиниң таарымчалыг ойу. Ынчангаш бо чугула айтырыгны чер-черде партия, комсомол, профвавилел организацияларының-биле демнежип алгаш, колхозтар, совхозтар удуртукчулары, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнары кичээнгейниин төвүнге туруп уурлуг. Кедээ ажыл-ишчилерниң мурнунга СЭКП-ниң XXIV съездизининиң салган сорулгаларын боттандырарынга ол чугула салыышкын болур.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
республиканың совхозтарының будүрүлге каттыжыышкынының начальнигиниң оралакчызы.

Дашпыкыда

Парижке митинг

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтин Версаль хаалгазының чанында спорт ордузунга байырлыг митинг болган. ССРЭ-нин тургустунганының 50 чыл оюнга тураскаатказын ФКП-ниң Политбюро кежигүнү Р. Гюйо ажыткан.

Беш муң хире олуттуг спорт залынга чыылганнар сынышпаатаан. Анда ФКП-нин XX съездизининиң делегаттары, ак-дүнма коммунистиг, ажылчын партияларның, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң төлээлери келген.

Митингиге Франциянын Коммунистиг партиязының Чиңгине секретарының оралакчызы Жорж Марше чүве чугаалаан. Оратор Вьетнамның, Чөөкку Чөөн чукугу империализиге удур демисежин турар улустарынга Совет Эвилелиниң чаагай сеткилдиг дузаламчызын демдеглээн. америк империализминиң даймызырак политиказын шыгыы шүгүмчүлээн.

Ж. Марше Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязыбиле француз коммунистерниң бүрүн чаңгыс эп-сеткилдиин илергейлеп, чугаазын доозкан

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Праганың Юлиус Фучик аттыг парыгында «ССРЭ-ниң 50 чыыы» деп делгелге ажыттынган. Ол улуг чедиишкиннииг болгаш турар делгелгени найысылалдың болгаш чурттуң еске-даа хөөрайларының өң-өң муң ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле көрүп турар. Совет Эвилелиниң амгы үе-чадада чедиишкиннерин ында тодаргай көргүскен.

ЧУРУКТА: делгелгеге-кирер эжикте чон кезээде хөй болуп турарын көргүскен.
ЧТК — СЭТА-ның фотозу.

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

ПАРИЖ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының удусчу чепсектиг күштерин Камбоджа-биле кызыгаарлажып турар Тхузаумот болгаш Биньлонг можуларда, а ол ышкаш Сайгон девискээрниде шаан халдаашкыннарны улам күштелдирип турарлар.

Хосталганың удусчу чепсектиг күштериниң ракета-артиллерия кезектери Бьенхоа дээр америк шериг-агаар туружун ийи удаа күштүг бооваашкынга таварыштырган. Ол бөлээниң командылал черинин штабының бажыңы дыка үрелген. Дайзынның шеригжериниң аразында олгеннер болгаш бөлүглээнгеннер бар.

Оон мурнуу чарында патриоттар Сайгонуун механизастаттынган бөлүүнүң база күштүг согуушкунну таварыштырган түңнелинде дайзын дыка улуг чедиритте таварышкан.

Мурнуу Вьетнамның найысылалдың 24-ле километр черге патриоттар Лонгбинь дээр америк хандырылга базазынче шаан халдаашкынны кылганнар. Бичии-ле када дайыдажымышкыл үезинде хосталганың удусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары 20 ажыг шериг машиназын узуткаан.

Ол ышкаш Камбоджа-биле кыыгаарларда Мурнуу Вьетнамның можуларында кадыгдошкун тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Хосталганың удусчу чепсектиг күштериниң бир неэзе Анлок хоорай чанынга чедиишкиниг шаан халдаашкыннарны кылган, элээн хөй чурттакчылыг черлерни хостаан, Сайгонуун чалча шеринниң камгалалдыг черлерин эзлеп алган.

Куангчи можунуң шыналарында болгаш ярик чоогуунуң девискээрлеринде аарберге тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Сайгонуун дазай чадаг шеригжериниң болгаш парашютчу-десантычы шеригжерниң кезектери ол черге дайынчы инициативаны чаалап алыр дээш чаңгыс эвес удаа орадажымышкынарны кылгылаан. Ынчалзадаа олар патриоттарның шыңгыы ойтур шавышкынпарынга таваржып турар. Декабрь 15-те Хосталганың удусчу чепсектиг күштериниң кезектери артиллериянын күштүг адышкынарының соонда танк кезектерине деткидип алгаш, чамдык черлерге удур шаап халдаашкыннарже кирген болгаш сайгончу шеригжерни турган черлериниң үндүр сывырып чорудуканнар. Сайгондаа кээп турар медээ ёзугаар алырга, Мурнуу Вьетнамда байдал чалча шеригжерге «дымка-ла таварымча чок» боол турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Декабрь он алдыже дүне Пномпеньниң портунга патриоттарның ракета-биле бооваашкынарының түңнелинде бир америк нефть кудар судно сугже дүжүп кирген болгаш бир мурнуу-корей танкер дыка үрелген. Камбоджаның Соцгу-барыын районнарында болгаш наймыылалдың Мурнуу-Барыын талазында шыңгы тулчуушкуннар боол турар. Декабрь он бештин кежээзинде Сиемреап хоорай девискээрлеринде камгалалдыг элээн каш черлерже камбоджа патриоттар база катап халдаашкыннарны кылып, пномпеньчи шеригжерге улуг когаралды чедирген.

Индий-Кыдаттың үш чурттуунуң девискээрлерин америк-сайгончу ужар чүүл араатанзыг ёзу-биле бомбалаарын үргүлчүлеп турар. Декабрь он алдыже дүне Оожум океанның Гуам ортуулуунда болгаш Таиландыда турумчаан 50 стратегтиг бомбардировщиктер патриоттарның эзлеп алган черлеринче 1.400 тонна ажыг бомбаларны октаап, ол черлерниң чонунга улуг материалдыг когаралды таварыштырган.

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Камбоджаның Кампонгсом-Пномпень аразында ходелип чоруп турар патриоттуг күштерни декабрь ортаа чедир болгулаан тулчуушкуннарның үезинде дайзының 300 хире солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүргеп. Дыка хөй санныг шериг техниказын болгаш дайынчы боо-чепсектерни хуваап алганнар.

Пионерия—50 чылга

ААС-КЕЖИКТИГ УРУГЛАР

Таңды сыныммың алдында турар Бай-Хаак суурунуң кайыдаа талазындан көөрге район төвүн ава-шимчи кыырып, кластап турар улуг ак бажым бар. Оң болза ааг-кежиктиг, чонунуң чоргаараалы, бүгү-де эки чүвени бараалгадып турарывыс уругларның өөренип, билгилерин шиңгээдип ап турары өргүмаи школаның бажыңы-дыр.

Арыг-силиг, чырык-чылыг классугарның, кабинеттериниң, лабораторилэриниң эзеги — район төвүнүң пионерлери «Кезээде бедеп» деп Бүгүзавилел марыжының маршруттары-биле ССРЭ-ниң тургустунгаанының алдарлыг 50 чыл ойнга үткүнүтүр улуг ажыл-херектерин бүдүргеп.

Школаның ийиги кадында пионер өрээлиге кире бээрперге, ол-ла школаның онгу класын дооскан соонда Кызылдың башкы училищезин дооскаш, төрээн школазында ажылдап турар пионерниң улуг вожатыйы Любовь Порядина силерни хүлээп алыр. Хавада азып каан стенд-чуруккa баргам, ССРЭ-ниң 50 чылынга үткүнүтүр Олег Кошевой аттыг пионер дружиназының кылган ажылдарын ында бижип көргүзекеним өлүгаар чугаалап бээр.

— ССР Эвилелиниң тургустунгаанының 50 чыл ойнга үткүнүтүр дружинаның отряд бүргүү тодаргай хүлээлгелерин алган, түс-түс маршруттар-биле чүүл кылырын тодаратка турган чүве—деп, ол чугаалаваш, мынчаар уламчылаар. — Кол-ла чүүл өөредилге болганда «Билигээр чүртүнче поход» деп маршрут-биле улуг ажылдар кылдынган. Бүгү-ниити өөредилгеэнниң постуларын класс бүргүүде тургускан, кайы бир класска багай өөредилгелиг, кошкак чүрүмнүг пионерлер тыптып келзе дружина төвүлелиниң үүлүшкүнүүт хуралын дораан эрттирип, чогуур хемчеглерин ап турар бис. Оон чижээнге 7 «б» болган «в» класстарны айтып болур. Бо класстарга өөредилге арай копкай бээрге, дарый хемчеглерин ап тургаш, өскелерниң деннелиинге чедирип алган бис. Бо өөредилге чылының эгезинден бээр «Ленин мшкап өөрен», «Билиг — даймнга ланчы мшкап херек» деп темалыг чыыштарны эрттиргеннивис өөредилгениң шынарын бедидеринге дузалаан. «Билиг хүнү» деп хүнүү школага эрттиргеннивис өөредилгеже чогуур кичээлгейни үгландырарынга улуг рольлу ойнаан...

«Мээң Ада-чүртүм — ССРЭ» деп маршрут-биле чоруткан ажылдарыны стендиде база көргүскеп. «Беш чыл — мелза, мен — беш чылга» деп сборну эртирип, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакмыр маадыры Гиталовтуң «Тараа» деп чүүлүн чугаалажып. ССРЭ-ниң улустарының майралынга тураскаатка кежээни организастааны пионер дружиназының ажылын улам ханы үүкалыг болган солуп болдурган.

Өөредилге чылының эгезинден бээр пионержи газетук, пионерниң түгүмүн дугайында чыыштарны отряд бүргүү чоруткан. Оон соонда «Оон адын бистиң дружинавыс эдилеп турар» деп темалыг дружина чыыжын белеткээн.

«Тимуржу», «Күштүг, шоваа дидимнер», «Кайгамчык чараш чүүлдерниң оранында», «Сылдысчыгаш» деп маршруттар-биле кылдынган ажылдарны чыскаап бижиир, таймылбырлаар болза хөй ле херек апаар. Бо маршруттар талазы-биле база-ла хөй болгаш солун ажылдарны кылган, пионерлерниң өөредилгезин экижидерииге, ледередиг сагыыга-чүрүмнүг болурупга бо бүгү дузалаан деп түпнээр ужуралыг бис.

Бо өөредилге чылында школада белүүмнер боттарының ажылын дыка солун эдилеп. Валентин Иванович Кузнецовка удуртқан авиамодельчилер белүүмүнүң оолдары модельдериниң чаа хевирлерин, боду чоруур ойнаарак машиналарны болгаш өскедаа чүүлдерни кылган. Ынаштан янзы-бүрү чүүлдер чаагаар, орттедип-чуруур болгүм база бар. Ында оолдар тоолдар темазынга, боттарының хайгаараадарының түпнелиндеде дыка хөй солун чүүлдерни кылганнар.

Галина Григорьевна Бобраевскаяга удуртқан хеп бижып, даараарының белүүмүнде уруглар хандыкшыл-биле кичээлдеп турар. Хөөреткен херээ чок — ында чамдык уруглар чараш, көрүштүг платьелерни болгаш өске-даа түүдерни боттары бижып, даарап ап турар. ССРЭ-ниң улустарының майралынга тураскаатқан кежээге түс-түс республикаларның төлээлериниң национал хевин бо белүүмүүн уран холдуг уругаары даараан дээрзин демдеглеп каалы.

Школада уран чүүлге мактарының клубуун база организастаан. Оны башкы Тамара Ильинична Романова удуртуп турар. Ында уруглар ССРЭ-ниң республикаларының чөп чогаалының база уран чүүлүнүң дугайында дыка көй солун чүүлдерни чыл эгезинден бээр билип алган.

Бай-Хаак школазының пионерлери бо өөредилге чылының бирги чартының арткан чылының ол-ла үезинге дениэрге дыка бедик көргүүтлерлиг дооскары ам бедип ие ышкаан.

А. ИРГИТ.

ЧУРУКТАРДА: Хеп бижып, даараар белүүмүнүң кичээлин башкы Г. Г. Бебрынская эрттирип тур (кырында чурукта). Уран чүүлге хандыкшылдыгларның клубунуң өөлчеглиг кичээли. Башкы Т. И. Романова Украин ССР-ниң уран чүүлүн уруглары тайылбырлап тур (адаалда чурук).

Авторлуң фотолары.

III. ДҮНЕКИ ААЛЧЫЛАР

(Уламчызы. Эгези № 292, 293, 295 «Шында»).

Ширинниң кежээ багдап салгылаптар мттары Калбак-Кежит талазынче шимээн ап, туда чирги берген. Улужары улужуп эгелээн. Удумаураш чыткан Давааның тура халаашаш, үнүп келген. Дүн ортуузу четкелек. Айдыңы—хүндүс-де. Элээн иракта дуцмазының кожамыктаны дыңналган:

Сарыг-алгы кымга херек—
Сафьянов. аймаарында.
Сараланы кайызы мунар—
Салдыг Ширинниң
кажаазында.
Хаглыг-Алаак оолдары
Халактадыр чадавас-ла—
Кара-Доруг зоон кичээн
Хаван-чадаг калдыңы халак.

«Чугула айбыда чоруур хирезинде, ойгулаапкан чүве дег, боостаазы чарылгыже алгырып чүүл, мооң». Давааның чыгаар бодавышаан, ыттарны хай деп коичуурга, кажаа иштинде сиген кырынче үне халыжа бергеннер.

Бир кезек болганда, ыры уунган бөлүк кара барган чоошкулаза-чоошкулаза, ыттыг кижилериниң ээнгилериниң кыңгырадыр каккылаанаары, чүген суглуктарының шыңгыраажы дыңналып келген.

Давааның харын боду хейде девидеп, бажыңче дедир кире халаан. Ассыгбай ирей оттур хире эвес, төвүн бажында ыяк дүй тырттыңнышкан—чүге думчуу шүжүлдир эдер.

Ыттарга туттуладыр-да, ыттыг кижилер кажаа чанында дүшкен дег болганда, баштай Бапыкай, оң соонда төмнес-ле узун кижи ыт дерн-биле чытталып турар хомуттар дээп, өске-даа дериг-херекселдер кургадыр бичии бажында кирип келген.

— Ыттар холеднп чүге ырлаш чоруур кижи сен. Кожайлар оттуп келзе хай болгай. Эжиң кымыл, кымар суг төңүксей берген, карацыда танывайын тур мен?—деп, Давааайтырган.

Бапыккайны мурнай ол узун кижи ыяттапса-ла, чанын Оюн-Шкин аалдарының хойтпаан тиктирип ижерде:

«Калдар аастыг сыныпары
Хайыр чылгаап туруп
берген.
Кавындылаар аңчы Менең
Каклак майваш оруп алган»

деп кожамыктаар, барбас, четпес чери чок, танышпас, көрүшпес кижиэн чок кайгал Менең ирей болган.

— Даштын хүүрежир кымнарыл?

— Орустаар Кылчан-дыр — деп. Менең харыылаан.

— Чугаалажып турар кижиэн?

— Кавындээрниң биске кожуп берген кижизи-дир. Келдир эр-дир ийин, эки-ле чүвеэн таакпылаар.

— Тыва кижи бе?

— Чок, орус. *Кыраан-шыгаатгын мадыроозу. Сут шерии. Бо шүжүлейиниң чыдар чүмүл?

— Бапык сецээ чугаалавазы бе?

— Аа, Аътсыгбай. Ытсыгбай дидиң бе оол, ол бе?

— Шш, ийе, Ассыгбай. Аскың тырт ашак—деп, Бапыккай, удуп чыткан кижи дыңнап каар ийве дээваш, оожум харыылаан. Оон улаштыр-да акызындан айтырган:

— Че, чүл?

— Хүндүс дугурушканывыс-биле хөделир.

— Апакты — дээп, Бапыккай чыткан кижиже айытқан.— Оттурар бе, ээм?

— Арагага тыныи-саттынган амытан-дыр. Хүзедир сергеведи. Ушкан соонда үй-гу-ла, үйгу.

— Чыттырзын хевээр бе?

— Девии самогон кудуп берип олурза, баш дозуп айтырган мен. Сөзүүс чаңгыс болган. Амдыызында адаа дегбес. Кажан чежеп Хаглыг-Алаак чеде хона бердим. Менең?

— Сүдде бо. Оюн-Шкивде мени өртеп-баглап каан бе. Барыксаам чеде-ле бердим.

— Чүнү хөделдирип тур сен?

— Сүдде бо. Байысаарыл оң бе? Өчүүйн бе?

— Чүгле сутлуг чокка сала бербе. Далажыр херек.

— Та чүген-не, та чулар-ла, шыны херек оол, дулгуяк чоруур чаржынчыг-дыр. Өгленинң одуп-көзүн маназр, шынап-ла, тоткан черге—тос, аштаан черге—алды хонар. От-ла көзеп олурар болза, орус-быраады хамаан бе, Дуүйна кодай-биле сорулдаалаар болдум. Аяқ Амыр сугда үнүп-кирип тур бис.

— Артында сорулдаалаар де. Индыт-ла болгай сен. Баштаан, шыныи-даа билдинмес. Суугаткаш-ла баар. Ылап бе?

— Кыр сынар. Уруун айтырты, кандыг-дыр?

— Катя экп, экп. Болуунболдуун. Дүргедээр, үнээлиңер.

Үжээлээ үнүп кюрге, ыттар чанында турган Кылчаоол уткуй келген:

— Сол бе, Давааа. Партизаннарның клындээрининң дужаазы-биле келдивис. Ыттар херек. Сезиңген херээн чок. Ширинниң дөмей-ле эртен тудуп аар бис дээр болду.

— Таакпылаан турар кымыл?

— Бистиң эживис Васкадыр. Орус чуртунга хаанны дүжүр октаарынга база киришкеп. Моге. Алмс төрээн чери Чааты-Аскы.

— Ыттар чанында турзуп. Хөделир-ле.

Дөрт кижи Ширинн кожайның шоочалыг мунгаш кажаа иштинде турган чүгүрүк Сараланы, ыят маңнаат четпес Челер-Бораэны, кажаанның бир азында баглагылаш каан Кодгураанның Кара-Доруун, Сылдыс-Шокарын—дөрт аътты дашкаар үндүрүп келген. Ылап-ла оорлаан деп карадазын дээп, кажаа аскынын шоочалын тура катып каанвар.

— Шынрак аътгарны эзертеглеп алыдар, а боттарыңарының четкилеп аар сиэр — деп, Давааа сүмелээн.

— Ам чүл? Хап олурар бис бе, оолдар—деп. Менең ирей Сылдыс-Шокарның шавылынын тыртып тура айтырган.

— Далашпа. Ам эң-не аймылдыг чүве арткан деп бил, ашак.

— Ол чүү чүвезин?

— Шимээртеве. Ваасқаң чанында бар. Мен бо ыттарны баглагылап каайн— дээп, Давааа аңар кыйгырглаан.—Серий, Серий! Волк, Волк! Медведь, Медведь!

Ыттар ол-бо ырланчын, тутқуланып турда-ла, Давааа кажаа курунга так баглагылапкан.

— Аңай-хураган дег, ыттар хөнеп алган, чүнү канчаар дээп улус сиэр?—деп, базала Менең чугаалаптан.

Давааа оон чугаазын-даа херекке албаан, Бапыккайга:

— Кажаз мурнунда «Серп баарында шанактыг аътты аңмаарлар артынче аспар. Кожайлар — бээбес, азырнк. А сен Кылчаң, мээң-биле кады бар. Ломну ап ал. Коргпа. Аңмаар ажыдар бис—дээп, бойның бажыңынче шиглиг бадыпкан. Кылчаң-оол база. Менең ирей матрос-биле аътгар чанында туруп калган.

Аңмаар аскын Давааа ломбиле үрээн. *Сүсекте уруу кажаа далганны каспарлап туруп шоодайлар-биле ораш каан боолларны, оъж суккан

* *Сүсек—бурунаар оруе ат. Аңмаар иштинде ортаачыгеп дээн утказы.*

хааржактарны, белеп күштүүзинин-даа алган. Шанакка салыпканнар.

Кажаа чанынга келгеш, амдыгы улуг чоруурунга белеткенип бээрге, Давааа ыттарны салып тура:

— Бапык биле Менең бажынга кире дүжүүер—дээн.

Ассыгбай ирей удувушаан.

— Моңу—дээш, Давааа олче айытқап.— Дээ аскыда чымчак моожа-биле Бапык.

Баштай алышкыларның чугаазының аай-бажын тыпнаан Менең:

— Ынчалдырып аарыларга, эртен ат кылбас бе?— дээш, Давааже көргеп.— Чазып -тур эвес бис бе, Давааа?

— Оон башка бүүдүвес. Ылап дээрбеңнер халдаан деп бодаалыннар.

— Аймылдыг-ла оонтаашкын-дыр. Өске арга чок бе?

— Кандыг?

— Кады чоруспусувусса?

— Аал иштин, ажы-төлүү Степан ат кылгай.

— База-ла чөп.

— Ядыы кижи эрге-шолээлиг болур чаа ужур бактаар деп турда, ол дээш чидир бижектиң бизинге, чыңге багның бажында-даа бараа чүл. Тыныы харам чок. Херээнер бүдүүнер—дээш, Давааа дуцмазының эктинге холу-биле базып каан.

Менең Давааже хүлүмзүрээн:

— Сүдде бол «Хаяа бааргынга төрээн оол, хая бааргынга «ыур» деп чугаа бар. Сагыжың мрак-тыр, эрес ер!

— Ынчанмайн. Орукка—дээш, Давааа Ширинниң бертеп үш шилиниң бирээзин хаван чаа-биле кады Менеңге тутсункан.—Дүн ортуузу-ла хире-дир. Чоруптунар. Бисти бодамар. Эртен эрте келир силер.

— Сыгыр дең бажында сыгыртып каар бис. Кавындээрбиле кады—дээш, Менең Башкайже көргеш каттыргылаан.—«Ийи будум ээңгиде, ийи караам уруг сеңде» дээш кинчиредип олурар бис бе оол, че.

Баштак ирейниң чадың билвр болган, Давааа база шыдап чадаан каттырыпкан:

— Ийе, Дуүйна угбайже кинчиредип олур харын.

— «Ышкам хөрээм хозадып бээр ыры чокка канчаң чурттаар» деп чүве бар оолдар. Оюн-баштак ам болзуп, бис халтаалы, оол Давааа.

— Хаптынар харын. Чүве бергедей берге, байлар хамык янек-чылгыны Чыдыг-Алаак бетинде чигээн хөлдерже дүлдүлүр чыгашкаш, бастыртыкмаан тараапы өртедипкеш, дезер дижип турлар. Оңу кавын-дээрицерге база сөглеңер.

— Кымдан дыңнай шаап алдың?

— Ылап кижи мээ сөглээн. Степанның Туранда акызы эртен маа келир чадавас. Оңу база бодап алыңар. Че, ам мени.

Бапыккай акызындан айтырган:

— Ол-ла бе?

— Ийе. Он дөрт ланчыы, дөрт хааржак оъж эвес бе. Шанакка бодуң олуруп ал. Экикти хүндүс чугаалаанын ёзугаар—

Дуцмазын дамчыштыр дугуржулга кыпып турганы Давааның дүнекн аалчылары аъттанынкан. Ыттар аалдан үнген үдусту эдерти зорин чоруй, шимээн чок барган.

Б. КАРАШНАП.

(Уламчылыг)

Шыдыраа маргылдаалары

Субботада шыдыраа талазыбиле республика маргылдаазының эзлчеглиг он бирги салыында Белек Ооржак биле Мижит-Доржуңуп салыглары хайым болган, өске өөнүар удуушкуннар-биле дооғулган. Котюшев — Моховка, Х. Ондар — Алыг-оолга, Б. Ондар — Шишигинге, Чыргал-оол — Саянга уттурган. Борбак-оол оонга келбээни-биле аштырган деп санаткан.

Воскресеньеде он ийиги салыгда каразы-биле ойнааннар шупту тиилелгелиг болганнар. К. Ооржак Мижит-Доржуңан бир сан алган. Котюшев болдузын чара шалаткаш, Белек Ооржакка дүжүп берген. Бегзи Саянга күш четпээн. Шишигин удуралыкчыны Х. Ондарның чазыглыг кежиэрин ажыглап, туружун доктаамал күштелдирип олургаш, адак соолуңде шиитпирлиг халдаашкынны кылып, эзлчеглиг санны алган. Алыг-оол Кызыл хөөрай чемпиону Смирновка удур ойнаашн, эгезинден эгелеп инициативаны холга ап, ак таланың поэнынга кажаар-даа аргажок бергедели кыда бээрге, оолу аштырганын маргылдазының ийиги эзлчээ дооғулган.

Соолгу салыгларда № 1 школаның шылыраачылары чеңнижкинниг ойнаан, 51,5 санны алган, маргылдаага бирги черни эзлээн. № 8 школаның командазы ийиги черни алган. Үшкү чер дээш демисел № 7 болган № 14 школаларның аныяк шидыраачыларының аразынга шыңгыы болган. Он дөрт дугаар школаның командазының кежигүннери боттарының удуралыкчыларын уруу алыны-биле туруштуг ойнаашн, тиилелгелиг болган.

№ 1 школаның командазынга хөөрай чемпнону атты тывыскан. Ийиги, үшкү черлерни алган командаларга дипломнарны бергеп.

(Бистиң корр.).

Телевидение

ДЕКАБРЬ 19-ТА

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.30 — Мультфильм. 19.35 — «Ленинниамниң эртинези». «Документалдыг фильм. 19.50 — «Чаа чүүлге — чалгынын». Дамчыдыкта. 20.00 — «Кижи, коллектив, план». Документалдыг фильм. 20.30 — «Аныяк гвардия». Дамчыдыкта. 20.50 — Телемедээлер. 21.00 — «Адрези: Кызылдың телестудиязы». Дамчыдыкта. 21.40 — Чараалдар, реклама. 21.45—23.45 — «Бомбурунуң чүрээ». 1-ги, 2-ги серия. Уран-чечен фильм.

Агаар

Бүгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге хар чаар. Барының угланыышкынының хат боюнак. Агаарның температуразы бирээ районнарга 15—20, өскелериниге 22—27 градус соок болур.

Кызылга бүлүүтаар, эртен бише хар чаар. Хат ноюнак. Агаарның температуразы 24—26 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Номчулга конференциязы

Эрги-Барлыктың Культура бажыңынга күүгүе шаңналының лауреады, чогаалчы С. К. Токаның «Хайыраканчылар» деп тоожузугга номчулга конференциязы солуп болуп эрткен. Херек кырынга болуп турган болуушкуннарны, колхозчу амыдыралды шын чүрүп көргүскен ол тоожуну сайгарып чугаалашкан.

Башкы С. Шанчы колхоз даргазы фронтчуу Т. К. Пячен-оолдуң оюр-хевирип. М. Шинник колхоз будүүрүлгеэнинге болгаш ажыл-агыйны удуртуп башкарарынга коммунистерниң ролюнуң дугайын. О. Хомушку колхоз будүүрүлгеэнинге херээжеңнериниң киржилгезин болгаш тоожуның херээжен маадырларының оюр-хевирлерин солуп болгаш билдингирн-биле сайгарып чугаалаапнар. Колхоз даргазы О. Сарыглар тоожуда болуушкуннарны «Большевик» колхозтуң хүн бүрү амыдыралы-биле деңнеп, холбаштырып чугаалаанны солуп болган.

Х. ОТУГАЛ.

Чаагайжыдылга

«Большевик» совхозтуң төвү — Шөмн Чөөн-Хемчик районда улуг суурларның бирээзи. Чурттаганын, культурамыдыралдың болгаш будүүрүлгенин чаа түзүглары улам-на немежип турар. Чүгле бо чылын безин Чалаанада мехколонналың бригадазы ийи-ийи квартиралыг 7 бажыңны тутқан. 150 уруг турар садикти ажыглалга киирген. Ам кылып турары дөрт аал чурттаар 2 бажын база удаваа дооғур.

Шөмнинн чурттакчылары ам дөрт муң ажып турар, ынаажык-чем болгаш үлетпүр барааннарының магазинпери, почта харылзаа, эмнелге, школа болгаш культура албан черлерни ажыглап турар. Чаагайжыдылганың ол чедиишкиннери Коммунистиг партияның, Совет чазагтың ачызында, бүгү-де чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгадып турарында.

А. МИЖИТ-ДОРЖУ.

САМЧЫГДАКЧЫЛАРНЫ ШИИТКЕН

Суд залындан

Ниитиниң өнчүзүн камгалаар болгаш ковудедип сайыралыр чорук совет кижи бүүдүүзүнүң хүлээлгези. Ол дугайны коммунизм тургузуктузунуң мораль талазы-биле дурумчүде онзалап айытқан. Бо чүрүмнү чамдык кижилериниң үреп, оон удамнындан кем-херекке онаажып турарны харадавчыг.

Хову-Аксы ажылчын суурда № 2 столоваяга турган Вера Ильинична Денисова, Галина Андреевна Аниқушкина, Тамара Николаевна Кощирева, Людмила Петровна Безымычных, Светлана Ивановна Шарыпо, Нина Демьяновна Васильева, Лидия Ильинична Кравченко, Ольга Павловна Шадрина олар 1971—1972 чылдар арагында ниитизи-биле 13.668 рубльдиг самчыгдаалап кылганы ылаңгыя.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарынга бээр (столоваядан чеменнер) талюнларны, бухгалтериянын контроль чогун ажыглаашн, самчыгдакчылар боттарынга шиитээдип ап турган болган. Тодаргайлаарга: ажылчыннарның чеменнем талюнларын октыга бижээш, оңу орттедир чүрүмнүг, а олар оңу өрттетпейн, оор ёлгу-биле отчётка катап киирткеш, оон акшазын кассадан ап, боттарының арагынга үлежип турганнар.

Шак ындыг арга-биле Г. А. Аниқушкина биле В. И. Денисова олар 960 рубльди үлеткеп. Олар бухгалтер Т. Н. Кощировадың албан дужаалын ажыглаашн, беш хонуктала 50-60 рубль артыкшылыын повар, бухгалтер, кассир эштеринге база-ла үлештирип турган.

Комбинаттың склад эргелекчилиге турган Л. П. Безымычных тазон оортанындан ниитизи-биле 498 рубльди бодунга шиңээткеп. Үстүнде адаткан самчыгдакчыларның кайызы-даа ниитиниң өнчүзүнге хей түңнүг хорамчаны янзы-бүрү арга-биле болдурганын чоокта болган суд чорудулгазы илереткеп.

Самчыгдакчыларның үлеткеп херектерин тус бүрү тодаратқаш, судтуң шиитпирлээни болза: РСФСР-ниң кезээчө хоойлузуунуң 93-1 үүлүбиле Г. А. Аниқушкинаны, В. И. Денисованы 8-8 чылда, Т. Н. Кощировадың 5 чылда, Л. П. Безымычныхты, Н. Д. Васильеваны 3-3 чылда, С. И. Шарыпоу 2 чылда, О. П. Шадриваны 1 чылда хостагзын кылып шиитпкеп.

Б. БЮРБЮ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 19-ТА

НАИЫРАЛ: «Даурия» (1-ги, 2-ги көзектери) 10.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кыска хүнче узун орук» 15.00, 18.50, 20.30, «Келир үе дугаймда сактымышкынар» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Холдарынның чылыы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Уруглар дугаймда бичии тоогулер» 9.00, 10.50, «Ада-чурттуң Улуг дайынының киноматографы» 14.40, «Мында тур бис, оол» 12.40, 16.30, 18.30, 20.40 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Кибальчиш Оолчугаш дугаймда тоол» 15.30, «Ижорь батальону» 18.50, 20.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Доозалыпта кыралын турар» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харылсалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кедээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуу киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн бөрганда 32-75. Телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу № 1).

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыг № 3973.

ТС—00930.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үнелелгеннген

ШЫН

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
20
СРЕДА
№ 298 (9066).
Өртээ 2 кеп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының V сессиязы

УЛУСТУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязы ажылын Кремльде үргүлчүлеп турар. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы улус ажыл-агыйының чугула айтырыгларын чугаалажып турар.

Беш чылдың үшкү чылы—тоску беш чыл планын күүседириңге шиитпирлиг чыл. Улустуң төлээлери бистиң Төрээн чуртувустуң экономика, культуразын улам кодуреминче, совет кижиниң чаагай амыдыралын бедидеринче угланган, 1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын, бюджедин амыдыралга боттандырарының боттуг оруктарын ээ бээр-биле чугаалажып турар, ССР Эвилелиниң хөй национадлыг чаңгыс аай өг-бүлезинге бүгү ажы-дунма республикаларның чечектелиишкинин хандырып турар ленинчи национал политиканы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чайгылыш чок боттандырып турарын олар боттарының чугааларынга демдеглеп турар. СЭКП-ниң, оон ленинчи ТК-зының иштики болгаш даштыкы политиказын бүгү совет улустуң өмүнээзинден депутаттар сессияның ипдиринден ийи-биле чүүлдүг деп деткип турар.

Декабрь 19-та эртенгиниң 10 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының тус-тус хуралдары ажыглаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелиниң Совети Кремльдин Улуг ордузунга хуралдаан.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, П. Е. Шелест, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев олярны депутаттар болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкап уткаан.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиин Даргазы депутат А. П. Шитиков ажыткан.

1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң 1971 чылдың дургузунда күүселдезиниң дугайында айтырыгларың талазыбиле план-бюджет, адырлар комиссияларының эдериичи илеткелиң Эвилелдиң Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы депутат П. А. Роземко кылган.

Кремльге палаталарның хуралдаар ажлынга эртенгиниң 10 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадлар Совединиң хуралы ажыттынган. Хуралды Национадлар Совединиң Даргазы депутат Я. С. Насриддинова ажыткан.

(СЭТА).

1973 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткели

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң амгы сессиязы бүгү улустуң байырлалының — Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң чуртуунганыңдан бээр 50 чылының бүдүүзүнде чыылган-дыр деп, илеткелчи чугаалаан. Бистиң хөй национал чонувус ол кайгамчыктыг юбилейни күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейниң чаа көдүрүүшкүнүвүвиле, СЭКП-ниң XXIV съездиниң улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарыштың калбак нептерелә-биле уткуп турар-дыр.

Эрткен ийи чылда совет экономиказының хөгжүдезиниң иилги түңнелдерин Н. К. Байбаков баштай допчулап чугаалаан. СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлеринде айыткынын ёзугаар амгы үе-чадада партияның экономиктиг политиказын чайгылыш чок боттандырып турарының ужурунда улус ажыл-агыйының бодунуң хөгжүдезинге чаа, улам бедик чадазе кодуртарын ийик. Мында чугаа болза хамыктың мурнунда бүдүрүге күчүлерин ажыглалга киирериниң планы чедир күүсетинмозининиң болгаш чамдык таварылгаларда оларны ооржум шиитпээдил ап турарының дугайында чоруун турары ол.

Агаар-бойдустуң таварымча чок байдалдарының уламында кодээ ажыл-агый продукциязын дыка чедир албааны база 1972 чылдың планының чамдык онаалдаларын күүседириге таарыйча чок салдарын чедирген.

Оон түңнелиде 1972 чылда үлетпүрүнүң иилги продукциязының немей озуудээн барык 26 миллиард рубль болуп, азы план ёзугаар 6,9 хуу эвес, харын 6,5 хуу болур.

1971—1972 чылдарда херек-кырында чедип алдынгаанывыс дедиңерге 1973 чылдың планының төлевилеп иилгилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң эң бедик озуудезин көргеп дээш илеткелде демдеглээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеп тургап, национал орулгазының болгаш үлетпүр продукциязының оның тозу чыгамын, кодээ ажыл-агый продукциязының болгаш тудуг-монтаж ажылларының, демир-орук транспортунуң соортүлгелериниң хемчээлиниң бүтү немей озуудезин алырын төлевилээн.

1973 чылда чуртуң национал орулгазы барык 18 миллиард рубль, азы 6 хуу немей озер.

Үлетпүр продукциязын бүдүрерин 1972 чылдыңга дең-иәрге 5,8 хуу, оон иштинде «А» бөлүктүң продукциязын 6,3 хуу болгаш «Б» бөлүктүң продукциязын 4,5 хуу бедидерин көрүп турар.

1973 чылда **электроэнергия** бүдүрери 915 миллиард кило-ватт-шак чедер болгаш бо чылдың деңнелиидеп 6,4 хуу бедик болур.

Одаар чүүл үлетпүрүнүң адырлары улам хөгжүүр. **Нефть** тывыжы барык 30 миллион тонна, азы 7,5 хуу, газ —17 миллиард кубометр, азы 7,7 хуу немей өзер.

Хомур-даш тывыжы беш чыл планынга дүүштүр 685,3 миллион тонна, азы бо чылдыңдан 9 миллион тонна хөй болур.

Металлургия үлетүрүн улам шыпар хөгжүдер, кара металлдарның шыпарын бедидер, прокаттың, хоолайларның болгаш метизтерниң, өске камналгалыг хевирлерниң ассортиментизин кажбартыр болгаш оларны бүдүрүп үндүрериң көвүдедир талазы-биле улуг сорулгалар саддынган. Кан бүдүрери 1973 чылда 130,7 миллион тонна болгаш белең прокат — 91,5 миллион тонна хемчээлге планнаттынган.

Мурвудагы чылдарда шыпар **химия** болгаш нефтехимия үлетүрүн бедик темпилер-биле хөгжүдерин төлевилеп. Ол адырның продукциязы 8,5 хуу көвүдээр. Минералдыг чөмшүнчидзелерин бүдүрүп үндүрериң беш чыл планының онаалдаларының деңнелиире арттырган.

Машина тудуушкунунуң продукциязы 10,4 хуу немей өзер. Машиналарның, дериглерниң болгаш приборларның 4 муң чаа хевирлерин бүдүрер талазы-биле онаалдалар база 1,5 эргижираэн кылыгларны бүдүрүлгелеп дүжүрери планда көрүнген.

Тудуг материалдарының үлетүрүн улам шыпар хөгжүдери планда көрүнген. Цемент бүдүрерин 4,5 хуу, дагдуг-цемент шывыгларын — 5,2 хуу, чымчак шывыг материалдарын — 10,5 хуу, тудуг шилин—3,5 хуу көвүдедирин төлевилээн. Чимик үлетүрүнүң продукциязы план ёзугаар 1973 чылда 4 хуу немей өзер. Чонның хөйү-биле негеп турар материалдарын оң бедик темпилер-биле бүдүрүп үндүрер.

Тургустунган чиг-эттиг курлавырларын барымдаалаан; азып-чем үлетүрүнүң продукциязын бүдүрерин бөрык 2 хуу көвүдедирин төлевилеп. Оон-биле кады чем продукциязының чайдык хевирлерин бүдүрүп үндүрер болгаш оон ассортиментизин экижидер талазы-биле онаалдаларны 1973 чылда беш чыл планының чогуур көргүүлеринден бедик кылдыр көрген.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый хандырылга бараанарын 18,6 миллиард рубльге, азы бо чылдыңдан 11,5 хуу хөйнү бүдүрерин көрүп турар.

1973 чылдың улус ажыл-агыйының планында эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиитпээдил алыр талазы-биле даалгаларның санын эрткен чылдарның планындан дыка улгаттырган деп Н. К. Байбаков медеглээн. 300 ажыг даалгаларны: машиналарның, дериг-херекселдерниң, приборларның болгаш материалдарның чаа хевирлерин үлетпүрге шиитпээдил алырын планда көрүп турар. Язы-бүрү ужур-дузаның 480 автоматтыткан системаларын эргелеп-башкарар ажылдарга шиитпээдил алырын чугула сорулга кылдыр көрген. Ол болза бо чылдыңдан 1,8 хуу хөй болуп турар.

1973 чылдың планының кол сорулгаларының бирээзи болза, партияның ажылдап кылганы кодээ ажыл-агыйны интенсификастаарының үр хуусаалыг комплекстиг программазын боттандырары, ол адырга материал-техниктиг быжыг бааланы тургузары, оон-биле кодээ ажылагый продукциязын бүдүрериң улгаттырары болур.

1973 чылдың планыы ёзугаар кодээ ажыл-агыйны хөгжүдерииге 16,4 миллиард рубльди күрүнениң капитал салыпкынарының үштүн бээр, ол болза беш чыл планын ёзугаар бо чылга хамаарыштыр көрген хемчээл болур. 1972 чылга деңнээрге, оон хемчээли 11,7 хуу өзер. Колхозтарның акша-хөреңгизин катай алырга улус ажыл-агыйынга капитал салыпкынының хемчээли 25,4 миллиард рубль болур.

Күрүнениң кодээ ажыл-агыйга берген капитал салыпкынарының үштүн бир кезиин черии мелиорастаарынче угланган ажылдарга чарыгдаар, оон түңнелиде 701 муң га черии сугаттыг болдурар болгаш 211 муң га черии кургадыр база 8,5 миллион га одарны сугаттыг болдурар.

Кодээ ажыл-агый келир чылын 57 миллион тонна минералдыг чемнүчидзелерии, азы бо чылдыңдан 3,4 миллион тонна хөйнү адыр. Ол ышкаш үнүштерии камгаларының өске-дээ химиктиг херекселдерин алыр. Оон аңгыда мал ажылынга 1,5 миллион тонна чемгерилге фосфаттарын бээр.

Кодээ ажыл-агыйның иилги продукциязының хемчээли чыл тоңчүүнүге чедир деңиелдиң ёзугаар 12,6 хуу өзер, оон иштинде колхоз, совхозтарның ажыл-агыйларынга 1,4 хуу өзер. Беш чыл планын ёзугаар тараа бүдүрери 197,4 миллион тонна болур, азы 1966—1970 чылдарның чыдда ортумак бүдүрүлгелиидеп 17,8 хуу хөй болур.

Партия болгаш чазактың ажылды организастаар болгаш экономика талазы-биле алган улуг хемчегларииниң ачызында кодээ ажыл-агый продукциялары бүдүрер болгаш садыл алыр талазы-биле көргеи даалгалар күүсетиигеи турарын илеткелии демдеглээн. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның чер болгаш мал ажылының продукциялары бүдүрер болгаш садыл алыр талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжы аңаа улуу-биле

(Уланчызы 3-кү арыында).

ЮБИЛЕЙГЕ ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

Сорук кирген

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 50 чыл болурунга тураскаатқан Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга бедик коргузүтлерни чедип алганы дээш үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш организациялаарның 3038 коллективиниң СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейлиг Хүндүлел демдээ-биле шаңнаан. Бедик шаңналга төлептиг болганнарның аразында «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң хөй национадлыг колдективи база бар. «Шынның» корреспондентизи Ак-Довурак хоорай-биле харылажып, тудуг эргелелиниң начальныгы Геннадий Васильевич Гуниибиле телефон дамчыштыр беседалашкан.

Тоску беш чылдың ийиги чылының планнарын болгаш юбилейге тураскаатқан социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле чарыш бо чылын эргелелдиң участоктарының, бригадаларының аразынга сорук киирикчи рольдуг болган. Ак-Довурак—беш чылдың улуг тудуунуң хоорайы. Хоорайда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эдлекчизиниң тудуу калбарган.

Хоорайның тудугжуларының бо чылын 600 олуттуг Культура ордузун, 140 орунныг уругдар садыы, 32 квартиралыг чурттарлга бажыңын ажыглалга киирген.

Тудугжуларның мергежилии бедидер, оларның күш-ажылын шын организастаар талазы-биле боттуг хемчегларин эргеледе ап турар. Оон удамыдан планныг сорулгалар, графиктер алээн чедиишкиннииг күүсеттиниин турар апарганын эргелелдиң начальныгы демдегледи. Ак-Довуракты тудугжуларының бо чылгы планы улуг кереэ ёзугаар 5 млн. 577 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры планнаттынган. Оон барык чартык келиин эргелел бодунуң күжү-биле күүседир ужуралуг. Эрткен он бир айларның түңнелиинде кереэ ёзугаар 5 млн. 217 муң рубльдиң ажылы кыздынган. Ол дээрге планы 102,3 хуу күүсеткени ол. Бодунуң күжү-биле ажылдарның чыл планын эргелелдиң коллективи декабрьның баштайгы он хонуунда күүседипкен.

Тудуг-монтаж ажылдарынга бедик темп болгаш шынар дээш чарыш бүгү бригадаларга дээштиг болган. Бо чылын эргелелдиң ажыглалга дужаагаан объектилерин күрүне комиссиялары «эки» деп демдек-биле хүлээп алган. Ортумак звеноның удурткучулары, участоктар начальниктери тудугуун техниктиг деннелиин, технологияны сөгүрүн контрольдаарынче кичээнгейин углавдырган. Участоктардан Полина Дмитриченконуң удуртканы ийиги участок юбилейлиг чылдың бүдүрүлге программазын ноябрьда-ла күүседипкен. Бригадалардан Ленин орденниг эдлекчизи Данзырык Калдар-оолдуң бригадазы онза талыпчы ажылдап турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады С. Сендажының, аныяк тудугжу Л. Сыдаанның удуртканы бригадаларда күш-ажылчы темп бедик.

— Бүгү совет улустуң кайгамчык улуг байырлалының бүдүүзүнде Юбилейлиг Хүндүлел демдээ-биле бистиң коллективтиң шаңнаанынга улам сорук киирип, ам-даа эки ажылдаарын хүлээнип турар бис—деп, Геннадий Васильевич беседаның түңнелиинде чугаалады.

БҮЗҮРЕЛ БЫЖЫГ

Бистиң бригадавыс Кызылдың 12-ги кварталында ийи дугаар бажыңның бирги чартын тудуп турар. Эрес-шудургу тудугжулар эртен эртелеп эгелээп орай кежээге чедир ак-как дээрже көдүрүлүп үне берген улуг көдүртүр кранның согунунга туулбуларны, холуксааларны боттарының ажылдаар черлериниң чанынга салдырып алгаш хөглүг-омак ажылдап турда ажылхерек-даа бүдүнгүр.

Бригада эртken он бир айларда 223 муң рубльдиң тудуг ажыынын кылыр турган 231 муң кылдыр күүседип, планны 108 хуу чедирген. Ноябрь айның планы 31 муң рубль турган. Ону хуусаа бетинде ноябрь 25-те ажыр күүсеткен. Бо айның баштайгы чартынында ажылывыс темпизи улам бедээн. Ынчанмайн канчаар, бо хүнперде бистиң чуртувустуң кайы-даа будунунда юбилейге үткүштүр чарыш хайныштыкыныг.

Тудуп турар бажыңывыста соолгу туулбуларның салынын доостувус. Удавас ук бажыңның крышазын декабрьда 22 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылын кылыр планывысты ажырар сорулгалыг бис. Бистиң бригадада чыл планын чедиишкиниг күүседиринии арталары бар. Бисте бодунуң ажылының ёзулуг маадырлары бар. Ындыгларга Допгак Чүльдүм-оол, Орю Калган, Монгуш Картына, Түлүш Телек-оол, Оюдар Даваалан даэш оон-даа өскелер тергиин эки ажылдап турар. Бистиң бригаданың кежүүнүнери соглаан сөзүгже ап болуп шыдаар дээринге бүзүрел быжыг.

С. САНДАН,
бригадир.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооңга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш «Красноярскстройтрастың» Кызылда № 12 автобазазының чолаачылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чыл дургузунда шудургу ажылдап. Оон түңнелиинде коллектив юбилейлиг чылдың чүүк сөөртүлгезиниң планныг онаалгазын хуусаа бетинде күүсеткен.

Будурүлгениң чолаачылары тонна-километр талазы-биле чыл даалгазын 100,1 хуу боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын он бир айларда 111,7 хуу күүсеткен. Автобазаның өскедээ техник-экономиктиг көргүзүлгери эки болган. Чолаачыларының камналгалыг, овал-ондак чок ажылдаанының ачызында 155 муң литр кыварчаар материалды, 243 комплекти автодугуйну камнап алган. Оон түңнелинде планнан ажыр 69 муң рубльдин орулгалын киирген.

Коллективтиң күш-ажылчы тиилелгени чедип алырынга ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыш шиитпирлиг рольду ойнаан.

Автобазазында планныг онаалганы хуусаа бетинде күүседириңге төлептиг үлүүн киирген мурнакчы ажыл-ишчилер хөй. Оларга чолаачылар Ю. Голев, В. Богуш, В. Ганов, слесарь-мотористер В. Зинин, А. Осипев, автослесарь В. Дугаржап болгаш өскелер-даа хамаарлыр.

№ 12 автобазаның чолаачылары боттарының бар аргаларын санап көргеш, чыл төнчүзүнге чедир 50 муң тонна чүүктү пландан ажыр сөөртүр немелде хүлээлгени алган.

(Бистиң корр.).

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ АЖЫЛ-ИШ

— ССРЭ-ниң тургустунганының алдын юбилейни чаа Культура ордузунга үткүүрдүр бис—деп, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Николай Сырат-оол өөрүшкүлүт чугаалап турда, ажыл-ишн хайныкан ол объектиге барып, ында байдал-биле танышты-выс.

Хову-Аксының чаа Культура бажыңының тудуунда наиг-түлүк үе. Ону бо чылын ажыглалга киирер сорулга тургустунган. Тудугуун штаын тургускан. Ону «Тыва кобальт» комбинаттың директору А. Ванжа удуртуп турар. Тудугжуларның болгаш чагыгчыларның деэмин каттыштырган шында хөй бригадаларны организастаан. Оларның ажылының түскай графигин тургускан.

Культура бажыңының 500 олуттуг көрүкчүлер залында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары И. М. Карпов биле И. О. Монгешиң бригадалары ажылдап турар.

Тудугжу Иван Ланзын бодунуң бригадири Инвокентий Маркелович Карпов-биле ийилээп ажылдап турда оларга ужураштым. Тудугжулар планы тиг чокка эптеп турар. Өскелери пала кылыр материалдарны эккеп турлар.

Оркестр оңгары дээр, кедир үеде хогжум ойнаар шалчүгештиң бетиги ханаларын Кок-кыс Баяа баштаан аныяктар штукатурлап турар. Бо чылын чаа ортумак школа доозын Рая Балданга хоочун шеверлекчи ажылдың аргалын айтып берип, дешке ажылдап турар. Ажылдаан улустарны көөрге, ниитилеп кымыскаактар өө сагындырар.

Күш-культура залынга Иван Гонештиң бригадазы сөөлгү ажылдарны кылып турар. Хову дег делгем залдың шалазын хөй чүүлүн маны даштар-биле каастап шыбарынга белеткээн. Бетон шыбаныны хоюглап дескилээр берге ажылды Дивин тудугжу биле оон хакас өңнүү эш Чебакчипов шеверлип кылып турлар. Кайда-даа ажыл-ла, ажыл.

Субботаларда комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчылары чаа клубтуң тудуугга пефтеп келгеш, тудугуун бокаглын аштап, улуг үүлеви будурүшкинин тудугжулар сеткил ханыш чугаалап турарлар.

— Чаа культура бажыңынга тургузар эң-не сөолгу үндурүлгениң кивоапиратуразы складта белең—деэш, эш Самданчал ийиги каатта кинемеханиктериниң ажылдаар чери болур түскай ёроолдун коргүстү. Улуг-биле он-он ёроолдерии, залдарны эргидивис. Кайда-даа ажылчыннар, тудугжулар, металлургтар ажылдап турар. Бо тудуг бүгү хову-аксыжылларның' хөрээ, амыдыралчы негелдезя апартан. Ол тудуг юбилейге белең болур.

О. КОРОДА.

МАЛЧЫННАРДА

МУГУР-АКСЫ. (Радио-биле). ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга Мөнгүн-Тайга районда «Малчын» колхозтуң малчыннары күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып турарлар.

Ажыл-агый күрүнеге ат садарының чыл планын хуусаа бетинде 101,1 хуу, дүктү 100,2 хуу күүсеткен. Колхозта бедик коргузүтлерни чедип ап турар мурнакчыларның саны чылдың-на көвүдеп орар. Хойжулар Допгак Бичe-оол, Иргит Бар-оол, Николай Иргит олар юбилейлиг чылда төрүүр чүс баш хойга онаалтыр тозан алдыдап чүс бир чедир хураганны доруктуруп өстүргеп. Сарлык кадарчызы Хертек Хунан-Кара төрүүр чүс сарлыктан-на 96 бызаны алган. Мал ажылының мастерлери колхозтуң планныг онаалгаларын күүседириңге төлептиг үлүүн кииргеннер.

«Малчын» колхозтуң малчыннары ниитилиниң малын кыптан хүр ажырар дээш амгы үеде бүгү хемчегларин ап турар.

Д. КУУЛАР.

ҮЛЕТПҮР-КӨДЭЭ ЧЕРЛЕРГЕ

Минскиниң трактор заводунуң коллективи 1973 чылдың часкы хову ажылдарының эгелээрииге чедир плаидан дашкаар 250 тракторну кылып үндүрер. 500 муң рубльдин артык кезектерии немештир бүдүрүп үндүрер деп шиитпирлээн.

Чурукта: Минск заводунуң тракторлар чүдүрүп чорудар чери. И. Змитровичиниң фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

УРАН ЧҮҮЛ:

Көрүлде эгелээн

ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр чартык чүс чыл болурунга тураскаатқан Кызыл хоорайның бүдүрүлге болгаш күрүне албан черлериниң боттывыңыр коллективтериниң уран чүүл көрүлдези хөгжүмшүн толгында дүүн эгелжон. Үк көрүлде 6 хүн уламчылаар. Оң шилиидек номерлериниң түңнел концерти декабрь 24-те болур. Көрүлдеге ниитиэп-биле найысылалдың 21 коллективтери киржип турар.

Көрүлдени Кызылдың № 1 АТБ-зиниң бот-тывыңыр артистери ажытканнар. Баштайгы хүнде 1, 2 дугаар, пассажирлер АТБ-зери болгаш агрохимлабораториянның коллективтери ойнааннар.

Бүгүн хүндүсүнүң ийи шактан Этелээш, Садыг министерствозунуң бааларының, Роспотребсоюзтуң, «Энергетик» Культура балыңының, Иштики херектер министерствозунуң коллективтери боттарының уран талантызын баравалгадырлар. Коллектив бүрүүнүң концертинин кол-ла темазы — совет кижилериниң бузурбас ыарыалыг, партияны, Төрээн-чуртту алгап-бөрээп, алдаржыдып турар.

Чоокта чаа көдээниң боттывыңыр коллективтериниң республика көрүлдези бедик деңнелге эрткен болгай. Бо көрүлде база-да организастыг болгаш улусчу талантыларның чечектелиишкинин долуу-биле бодыткан турар.

...Калчаа дайзын тыныш чаңдаан совет чуртум,
Хамаатызы болганымга
чортаараар мөн—

дээн ыр-шоор, шүүлүктер ужугуп турары — көрүлденин идейлиг утказы болуп турар.

БИСТИҢ КОРР.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛҮГ БИЖИИ-БИЛЕ В. С. ТАМДЫН-ООЛДУ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет болган кодээ ажыл-агый организациларынга хой чылдарда үре-түңнелдиг ажылдаанын даэш, төрүттүнген хүндүден бээр 50 харааны-биле хозбаштыр Тожу районда «Тоора-Хем» совхозтуң директору ВАСИЛИЙ САҢМАЕВИЧ ТАМДЫН-ООЛДУ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай,
1972 чылдың декабрь 18.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

СААНЧЫЛАРНЫҢ КҮЖЕНИИШКИННЕРИ

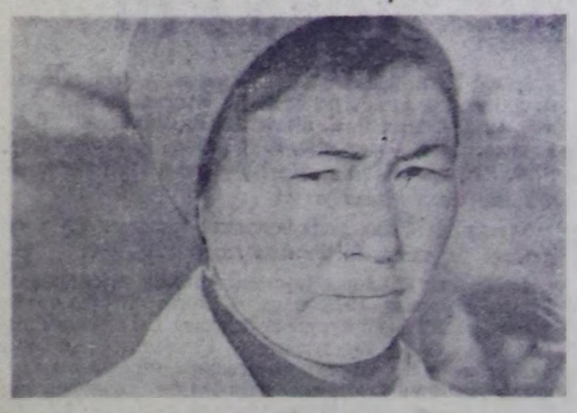

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниц XXII съездизи аттыг совхозтуң Доргүн сүт-бараан фермазының коллективи чаа бедиткен хүлээлгелерни ап турар.

Фермаңың ажыл-ишчилери кыштаглаашкынга бүгү талалыг белеткелди чоруткаш, мал чемнерни ферма чанында мөөңнээн. Сүт саалдазын элбедир сорулга-биле саар инек-

черни механизастаан кажаалларга чемгерип, силосту болгаш өске-даа чемнерни, чылыг суглу берип турар.

Бо чурукта Доргүн сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчылары (солагай талдан) Лиза Моңгуш биле Сарыг-хаар Долума.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында район Советиниң депутады, коммунист Чимит-Доржу Ондарга удуртқан Шеленин хойжу бригадазы чүгле совхозта эвес, харын республикада мурнакчы бригадаларның одуруунда. Бригаданың ажыл-ишчилери ССРЭ-нин 50 чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп, планның онаалгаларын: эттиг —101, дүктүг —102, сиген белеткелин —100 хуу күүсеткен. 55 тонна саванны база сараттаан.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүң таварышты-тыр ол бригаданы совхозта бригадалар аразынга шилчимир вымпел-биле шаңнаан. Бригадада М. Очур-оол, О. Тенек-оол, М. Ондар олар төрүүр 100 хойдан 103—108 хураганны алган мурнакчы мал-

МУРНАКЧЫ БРИГАДАЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

чыннар М. Очур-оол Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар путёвка-биле, а О. Тенек-оол хол шагы-биле шаңнаткан. Д. Ондар—12, А. Оюржак —10 тонна сигенни бөттарының күжү-биле белеткеп алганнар. Ындыг ажыл-ишке кызымак, мурнакчы малчыннар бригадала хөй.

Шеле бригадазының хою 14 коданда кыштап турар. Оон иштинден төрүүр хой 8 коданда. Мурнунда чылдарга бо-лаарга бо чылын бо бригада кышка эки белеткелдиг кирген. Кыштагларда кажаа-хораа септелгези эки. Амдыызында 40 тонна сигенни коланнарда сөөртүп чедирген, мал чеминиң сөөртүлгези үргүлүлеп турар. Бо бүгү ажыл-херекти Чимит-Доржу Аралдуувеич Ондар 7 чыл ажыг үеде билдилиг удуртуп турар.

Ондарларның өг-бүлези өөн чыл ажыг ниитинин малын кадарып, чаш мал төлүн менги кампалап ап келген. Бригаданың коммунистери Ч. Ондарны каш чыл улай партия бөлүүнүң даргазынга-даа сонгуп турган. Депутат хүлээлгезин эки күүседип, чонуң берген чагыгларын күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Ол салбырда экономиктиг билиглерниң үнезиннерин өөренир школаның дыннакчызы, салбырда политинформатор Неделямин болуушкуннарын бригада кежигүннеринге таныштырып берип турар.

Ондарларның үргүлээ күш-ажылга ынак, төлептиг кижилер болуп кижизиттинген. Улуг оглу Аргар-оол Ондар салбырда инек фермазының эргелекчизи. Уруу Соскармаа Сүт-Акеы школазында башкы.

Ч. Ондарның удуртканы бригада юбилейге төлептиг ужураар дээш шудургу ажылдап турар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.

АВТОТРАНСПОРТЧУЛАР 1972 ЧЫЛДА

Совет улустуң амыдыралынга улуг болуушкун — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылынга чедир санныг хонуктар арткан.

Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынче, бистиң күрүневистиң экономика болгаш камгалал күүзүн бижиглаарынче, ажылчы чонналың материалдыг чаагай чоруун бүгү тала-биле бедидеринче болгаш сагыш-сеткил хереглелдерин долузу-биле хандырарынче, социалистиг чурттар-биле ары-дуңма наймаралды бижиглаарынче, бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынче Коммунистиг партияның, Совет чазактың улганыры турар политиказының шынныы болгаш мерген угланының партияның XXIV съездизиниң соонда эртнең үеден бүзүреп көрүп болур.

Республиканың автомобиль транспортунуң ажылдакчылары, Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей, ол политиканы чаңгыс үн-биле деткип, партияның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш күженишкиннерин үндүрүп, ажылдап турар.

Автобүдүрүгелериниң удуртукчулары профвилел организациялары-биле кады 1971 чылда болгаш бо чылдың 11 айларының дургузунда боттарының кол күчээнгейин планныг даалгаларны күүседиринче, автобүдүрүгелериниң курлавырларын илередиринче, камналга чурумун күштедиринче угландырып келген. Автотранспорт бүдүрүгелерин планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чээ системазынче шилчиткен чорук социалистиг чарыштың шыңарыы, дээштинге хамбартаан.

Профвилел комитеттерге болгаш ажыл-агый удуртукчулары чүгле хемчээдиг даалгаларны күүседиринче эвес, харын автобүдүрүгелериниң ажыл-чорудулгазында бүгү техник-экономиктиг болгаш сан-хөө көргүзүглерин экижидеринче улуг күчээнгейни угландырып келген. Чарыштың тинилекчилерин мактаашаанарының тодаргай болгаш ажыктыг хемчегларын ажылдап кылган. Төөгүдүг хүннерге — Октябрь революциязының 55 чылынга, ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чылынга үткүштүр транспортчуларның бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чоруу, социалистиг чарыжы күрүне планнарын күүседиринче күчүзүт быра болган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң «Чүүк сөөртүр автотранспорту ажыглаарын экижидер дугайында» 1968 чылдың август 5-те үндүрген доктаалы автотранспорт ажылын экижидеринче таарымчалыг салдарны чедирген. Амгы үеде автотранспортта электрон-саналга машиналарын ажыглап, планнаашкынның чаа аргаларын калбаа-биле ажыглап турар. Ажыктыг маршруттарны, автомобильдерниң ажыддаарының эдлеч-конук планнарын тургускан чорук, од ышкаш хереглекчилерни хандырыкчыларга таарыштыр бижиглаарынга автомобильдер маңнаашкынының ажыглалын 1,6 хуу эжиктеп болгаш бир кижиге онаалтыр ажылдап кылышкынны 5,3 хуу өстүргеп.

«Бүдүрүлге курлавырларын ажыглаарын экижидер болгаш улус ажыл-агыйынга камналга чурумун күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалының автотранспорт ажылчыларны нанн-биле деткээн. Ук чагаанны ажылчын хуралдарынга чугаалашкан, сагыш сорулгаларны күүседири-биле тодаргай хемчетлерни ажылдап кылган. Автотранспорт бүдүрүгелериниң коллективтери кыварчаар материалдарны, авторезинаны, электроэнергинны камнап алыр, бүдүрүлге курлавырларын тып илередир талазы-биле улуг ажылдарны кылган.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүгелеин улам ынай хөгжүдер хөмчелгерни көдээ ишчилериниң боттандырарынга боттуг дузалы автотранспорт бүдүрүгелериниң администрациялары профвилел комитеттери-биле кады көргүзүп турар. 1972 чылдың албек дужуудунуң продуктуларын сөөртүп, планны ажыр күүседиринге транспортчулар көскү үлүүн киргеп.

Дыка хөй профвилел комитеттери болгаш ажыл-агый удуртукчулары техниктиг депшилгеин шиңгээдип алыр, транспорт чорудуушкунуунуң мурнакчы аргаларын илередир, машиналарны болгаш автопоездилерни бүдүрүкчүлүг ажыглаар талазы-биле хөмчегларын боттандырбышаан, бөш чылдың баштайгы ийи чылында бүдүрүлге культуразын бедидер, күш-ажылдың байдалын экижидер, чурттаага тудуун калбартыр талазы-биле улуг ажыдыы кылган.

Республиканың автотранспортчуларының хөй коллективтери бо чылдың он бир айларының планын хуусаа бетинде күүседирип хандырган. Чүүк сөөртүр машиналарның ажыглалын эртнең чылдың ол-ла үезинден элээн экижиткен, оон түңнелинде чүүк сөөртүрүүң хемчээли 14,2 хуу, чүүк саарылгазы 4,9 хуу оскеп, а сөөртүлге чүүкке болгаш тонна-километрге хамаарыштыр ажыддан кылышкынын тус-тузунда 17,8 хуу болгаш 8,2 хуу улгатканн. Ажаан алышкынга 1535 машина, оон иштинде 274 автопоезад ажылдаан.

Юбилейлиг чылда Тываның транспорт эргелелиниң № 2 АТБ-зи эки түңнедерлиг ажыддан, ССР Эвилелиниң тургустувганының 50 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы эдлеттге киришкеп, чүүк сөөртүрүүнүң тонна болгаш тонна-километр талазы-биле чыл планны декабрь 10-да, хуусаа бетинде күүсеткен. Ук АТБ 151 муң литр бензинни, 186 комплект авторезинаны кыпнап алган. Бүдүрүлге чери 323,5 муң рубльдиң орулгазын албышаан. күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 13 хуу өстүргеп. АТБ-ниң 79 чолаачызы 1973—1974 чылдарның үлүүнде ажылдап турар. Кызылда № 1, Хову-Аксы, Минусинск АТБ-лери, Тываның автосеттелге заводу ССРЭ-ниң 50 чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Бо бүдүрүгелерниң күрүне планын болгаш социалистиг үлээлгелерни чедиишкиниг күүседиринге салдар чедирген бира болза, күш-ажылдың мурнакчы аргаларын, бүдүрүлге курлавырларын ажыглаашы болгаш камналга чурумун тургусканы, бүдүрүлгетехниктиг баазаны экижиткени, удуртун бөшкарар системаны сайзырангайжыткаңы болдур.

Оон-биле кады чамдык АТБ-лериң коллективтери он бир айларның бүдүрүлге планын күүсеткейн келген. Кызылда № 3, Шагаан-Арыгның, Чадаананың, Ак-Довуракның АТБ-лери 1972 чылда чүүк сөөртүр планын үеринең кырында келген. Чүүк машиналарын шугумче үндүрериниң коэффициентизи Шагаан-Арыг АТБ-зинде 0,426, Чадаана АТБ-зинде 0,378 болуп турар. Бо дээрге дыка чавыс көргүзүг. № 3, Шагаан-Арыг, Чадаана, Ак-Довурак АТБ-лериңде чүүк машиналарының ажыглалы ниити эргелелдинден 2,7 хуу чавыс. Од ышкаш Хову-Аксының, Ак-Довуракның АТБ-лери он бир айларда пассажир дамжыглаар планын чедир күүсеткээн.

ССРЭ-ниң юбилейинге төлептиг ужураажыры-биле Донецкиниң автотранспортчулары машина бүрүзүге ажыддан кыымышкынны бедидер талазы-биле чугула эргелээникинин үндүрген. Оларның машиналары ам неделяда бөш эвес, а 6-7 хүннерде ажыддан турар. Олар үш ай иштинде чаа арга-биле ажыддааш, планнан ажыр миллион тонна чүүктү сөөртиген.

Донецк областиң автоэргелелиниң № 04661 автокаттыжымышкыны бир машинаның чүдүрүлге болгаш дужуудуге үезинде ажаа турар чоруун 4,9 минутада кыырган, ажы оон ачызында 97 машинаны шугумче немей үндүрер аргаы чедип алган. Од эргелээшкин Тываның автотранспорт бүдүрүгелеринге үлегер болган турар ужурлуг. Ук эргелээшкининиң дугайын 1972 чылдың декабрь 5-те үнген «Известия» солуннуң ийиги арынында «Чүүк машиназы 7 хүн ажыддан турар» деп эргелиг чүүлде тодаргай парлаан.

Республиканың автомобильчилериниң мурнунда харыысалгалыг сорулга — юбилейлиг күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур сорулга салдынган. Ажылчын, албан-хаакчы, техник, инженер, чолаачы бүрүзү, коллективтер бүдүрүлге курлавырларын улам долу, минута, шак бүрүзүн четче ажыглап тургаш, чыл планын күүседирин хандырар үлээлгелиг. Оны чедип алырының аргалары Тываның автотранспортчуларында бар.

В. АНТЫШЕВ.

Тыва автотранспорт эргелелиниң кол инженери.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

«АЛДАН-МААДЫР» СОВХОЗТУҢ СУГГАТЧЫЛАРЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдырала боттандырбышаан, «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггатчылар бригадазы агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы турза-даа, боттарының алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, гектар бүрүзүнге онаалтыр 18 центнер тараанны, кукурузаның 40 центнер дужуудун алган. Суггатчылар чердерни ажыглаарының артык күштүүн бо чылдың дүржузазы база катап бадыткаан. Суггат чок чердерден дужүт эвээш алдынган болза, суггарылганы ажыглаан, ону эки чоруткан шөлдериниң тараазы чаагай болган.

«1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрериң база белеткээрин көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Төвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Доктаалын од суггатчы бригада изин-биле деткип, оон-даа эки ажылдаарын, тараанның, чемни культураларның, ногаанның база картофельдин дужүткүрүн бедидер дээш бүгү тала-биле демисежирип, оларны күрүнеге садарын көвүдедирин хүлээнип ап турар.

Дужүттү бедидериниң кол аргазы суггарылда дээрзин кичээнгейге албышаан, Алдан-Маадырның суггатчылары 1973 чылда суггарылгага хереглеп турар сугнуң 80—90 хуузун бүрүн ажыглаарын, суггарыкчыларын 2 әлчегли ажылдарын чазын та-

рылга мурнунуң суггарылганы 900 гектар шөлге, бир гектарга 800—1000 кубометр суг онаажыр кылдыр суггарарын, үнүш четчип келген өйде 2 удаа 450 гектар черге ону чорударын хүлээнип ап турар. Ол ышкаш 140 гектар черни чаашкыналдырып суггарар.

Чардынган чердерни суггарарынга эптиг кылдыр лескилээр волокушаларны апрель 1-ге чедир белеткеп ап, суггатчыларны тускай хеп-биле, эргежок чугула херекседер, майгыннар, көжүрүп чоруур вагончугаш-биле хандырары көрдүнгеп.

Ол бүгү хемчегларниң ачызында «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггатчы бригадазы келир чылын бир гектарга онаалтыр 20 центнер тараанны, кукурузаның 220 центнер ногаан массазын база 200 центнер ногааны болгаш 100 центнер картофельди өстүрүп алырын хүлээнип турар. Ынчангаш суггаттыг черлерге 2000 тонна органиктиг болгаш 152 тонна минералдыг чемнигчидилгелерни төгер. Ол ышкаш кышкы үеде суггатчылар боттарының мергежилиниң бүгү хевирлерин, аргаларын улам шиңгээдип алыр.

1973 чылда чер ажылын хөгжүдеринге бедик көргүзүглер дээш демиселди калбартпышаан, ол совхозтуң суггатчылары Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнарның бүгү суггатчыларын, чер ажылдыгларын социалистиг чарышка кыйгырган.

Советтер болгаш амыдырал

ЧААРТЫЛГАЛАР

Элегеске чурттап эргелээ-ле ам таптыг 22 чыл чеде бердим. Таңды өдээнин бо черинге болгулаан чаартылгаларга тус чер чурттуг өөрүм-биле бир дөмей өөрүп, магадап чоруур мен. Карбамга көвүдүрүле болган өскерилгелерни ССРЭ-ниң 50 чыл болур юбилейин уткуштүр черле чугаалаксаам келир.

20 чыл бурунгаар мен мээнаа кээп турумда совхозтуң амгы төп суурунга каш бажың турган чүве. Ынчан энне улуг бажын 50 олуттуг ыяш клуб турган. Амгы бистин Элегес суурну шуут анаа дөмейлээр аргажок. Алды чыл бурунгаар 320 олуттуг ийи каът Культура бажынын тудуп алдывыс. Инда калбак экранныг кино көргүзер улуг зал, ном шыгжаар чер, библиотека бичии-даа болза, спорт залы, янзы-бүрү белгүмнер ажылдаар, белеткел кылыр өрээлдер бар.

Совхоз төвүнде культурачырыдыышкын, садыг, чоннуң амыдырал хандырылга бажыннары көвүдээн. 1946 чылга чедир маңаа эге школа турган, а 1963 чылда 7 чыл школазы апарган. Амгы үеде 486 өөреникчилиг ортумак школалыг, интернаттыг бис. Мында совхозтуң херектизи-биле тутқан 50-50 орунныг ийи уруглар сады, бир ясли ажылдап турар.

Бистиң көдээ Советтиң девискээринде үш суур бар: совхоз төвү, Чал-Кежиг, Каък. Көдээ Советтиң бюджединде турар 25 орунныг ясли-сад, 108 өөреникчилиг 8 чыл школазы, совхозтуң Чал-Кежиг салбырында бар. Ажыл-агыйның база бир салбыры — Каъкта 114 өөреникчилиг 8 чыл школалыг апарган. Кысказы-биле чугаалаарга бистиң ырак-узакта малчынарывыс база культуралуг, эки чурттап орар.

Совхозтуң төвүн катап база әргий көрээл. Элегес суурда 5 магазин, Хову-Аксының болгаш Бай-Хаактың чоннуң амыдырал хандырылга комбинаттарының салбырлары, чаагайжыды тутқан столовая ажылдап турар. Мен борта ажыл-агый объектилерин адаваам. Олар дыка хөй. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттал газы магалыг экижээн, сайзыраан. Элегес суурнуң барык өг-бүле бүрүзү телевизорлуг. Хүннүнне солун дамчыдыкталарны бажыңындан үнмейн безин караа-биле көрүп, магадап олурар.

Совхозувустуң, суурувустуң келир үези — биче чаштар. Ынчангаш оларның өөредилге-кижизидилгезинче кичээнгейивис онзагай. Хөй эвес, бөдүүн саналгалардан ап көрээли. Бистө 1954—1970 чылдарда төрүттүнген 1180 уруглаар бар. Оларның 865-и школада, 165 уругну ясли-садтарга тургузуп болур бис. Ол дээрге кончуг эки көргүзүг. Бо чылын аныяктарга 100 олуттуг өөредилге комбинадын ажыдып турарывысты маңаа база чугаалаза чогуур. Ынчангаш бистиң суурувустуң келир үези моон-даа кайгамчык, чаагай болур.

Бистө хөй-ниитичи эргелээшкин-биле милицияның уруглар комнатазы ажылдап турар. Оон удуртукчузу башкы В. И. Богданова. Оон составы он ийи активчилиг. Назы четпээннер чалазы-биле бүгү-ле айтырыгларны ол активтиң дузазы-биле шиитпирлээр бис.

Суурувус улам-на чаагайжып, ногаанчызын дээш кичээнгей салып турар бис. Борта база каш сандан алап көрейн. 1966 чылда чаагайжыдылгага 3230 рубльди чарыгдаан болза, 1969 чылда ол сан 9580 рубль түнге четкен, азы сескн беш чылда орта шупту 33046 рубльди чарыгдаан.

Бо бүгү дээрге ам чартык чүс чыл болур оон демдеглээр деп турарывыс улуг Совет Эвилелиниң, бүгү улустарының дугайында, Коммунистиг партияның сагыш салыышкынының болгаш өөң ленинчи национал политиказының херек кырында боттанышкынының ачызы-дыр.

В. АНУЧИН,
Таңды районнуң Элегес мөдээ Советиниң күүсиомунуң даргазы.

БҮЗҮРЕЛДИГ КАМГАЛАКЧЫ

Бо хүннерде бистиң чуртувустуң бүгү улустары бодунуң улуг байырлалы — ССР Эвилелиниң бежен чыл оюн демдеглеп турар. Ол кайгамчыктыг юбилей-биле Совет күрүнеңиң айыыл чок чоруунуң органнарының тургустунгашындан бээр 55 чылы дакыырлашканы чекистер бистерге база-ла өөрүнчүт.

Эрткен үениң иштинде алдардыг ВЧК органнары ажылчы чоннарның баштайгы социалистиг күрүнеэнинин шынчы, бүзүрелдиг кадагалакчызы болганынга чоргаараанын турар бис. Улуг Октябрьда төрүттүнген, оон чаалап алышкынынарын камгалаар сорулгалыг, Коммунистиг партияның, В. И. Ленинниң үндезилээнин күрүнеңиң айыыл чок чоруунуң органнары тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээшле Совет күрүнеңиң хөй санныг ажыт-чажыт дайзыннарының калчаалыг халдаашкыннарын эрес-маадырлыбыле ойтур шаан, Төрээн чуртунуң ёзулуг кад дег быжыг камгалакчылары апарган.

Совет эрге-чагырга тургустунуп эгелээри-биле Бүгүроссияның онза комиссиязы (ВЧК) эрге-чагыргазын дүжүрткен дарлакчы ангыларының болгаш даштыкы империалистиг күрүнелериниң контрреволюстут сүлчээлерин сойгалап, оон-биле кадыгдошкун демиселди организастаан. Ынчанмастың аргазы чок турган. Делегейниң төөгүзүнде, Париж коммунаызының соонда, ажылчы чоннар дарлалдан хостаалып, бодунуң пролетарскиг күрүнеэнин тургузуп алганынга капиталистер, помешиктер, бүгү буржуазия өжээн хайныгып ону бүгү аргалар—боо-чепсектиг ажык демисел, чажыт хорлакчы үүлгедиглер-биле чылча базар дээш бүгү күжүн мөөңнээн тургай. Од кадыг-берге тулчуушкунга социалистиг күрүнеңиң камгалакчызы — ВЧК тинилекчи болуп үнген.

Хамаатты дайынның болгаш даштыкы интервенциянның чылдарында Совет күрүнеңи чок кылырынче, ону кошкадырынче утланган хөй-хөй сүлчээлерни, өнчүк-чөнгээлерни, шпионнаашкыннарны күрүнеңиң айыыл чок чоруунуң органнары чылча шапкан.

Улус ажыл-агыйын катап эде тургузарының, баштайгы беш чылдарның үезинде хорлакчы, самчыгдакчы чоруктар-биле чекистер демисежип, улуг ажылды чоруткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден эгелээш, чекистер бодунуң Төрээн чуртун калчаалыг дайзындан камгалаарының бирги одуруунга турушкан. Партия болгаш чазактың даалгазы-биле дайзынның разведказы болгаш оон агентуразы-биле фронтуга болгаш тылына шиитпирлиг демисешкен. Немец-фашистиг ажелекчилерни ажып тыңдээринге Совет Армияга чекистер бүгү күжү-биле дузалажып, дайзының тылынга разведка болгаш диверсия ажылын организастап, немец командылаадың оперативтиг болгаш стратегтиг планнарының дугайында медээни тып, Төрээн чуртуңу өскерликчилерин сойгалап турган. Тулчуушкунуңу шөлдеринге болгаш чажыт дайынның фронтуларынга тинилегге дээш эвээш эвес чекистер амы-тынын харам чок бергеннер.

Дайынның сөөлгү чылдарында күрүнеңиң айыыл чок чоруунуң органнарының кол сорулгазы — Совет күрүнеге болгаш социализм чурттарынга удур империалистиг разведкаларның хорлыг димээнишкиннерин илередип, ону бай удур үзе шаварынче утланган.

Совет күрүнеңиң ажыт-чажыт дайзыннарынга удур кадыг-берге, нарын демисеглге чекистериңиң чедиишкинниг болуп келгенинин үндезини — оларның Төрээн чуртуна, Коммунистиг партияга бергенин чоруунда, марксизм-ленининизминиң идеяларының сорук кинрип турарында. Оларның күштүг болуп турары — бүгү чон-биле тудуш харылзаазында, бот-боттарынга бүзүреливде. Оларның солуттунмас, шылгаттынган чепсээ — революсчу бедик серемчилел.

Революстуг серемчилел дээрге, ажы дайзыны канчаар-даа чажыртының алган болдур, ону тодарадып билир политиктиг мөзүг-шынар-дыр. Ёзулуг революсчу бедик серемчилелдиг болурда дайзының хорлакчы үүлгедиишкиннериниң хевирлерин болгаш аргаларын доктаамал өөренип, ону билири чугула негеттинип турар. «Баштай көөрге шоолуг эвес болгу дег фактылар болгаш болуушкунварны аналиэтеп турган, дайзының изин эскерипттер, дайзынны чогуур үезинде сойгалап билир болгаш аңаа согугну берип шыдаар чүгле ындыг кижини серемчилелдиг деп саналар» — дең, Ф. Э. Дзержинский чугаалап турган.

Совет кижилериң серемчилелин бүгү тала-биле бедидеринге ленинчи айтыышкынынар кайгамчык ужур-дузалыг болуп турар. Ажылчы чоннарны революстуг бедик серемчилелге кижиндеринин айтырыынга В. И. Ленин улуг кичээнгейни салып, бодунуң ажылдарынга од дугайын айтып турган.

Күрүнеңиң айыыл чок чоруунуң органнарының ажылчорудулгазынга ленинчи идеяларны сингирген, аңаа Коммунистиг партияның удуртукчу ролю, оларның ажылчы чоннар-биле харылзаазын доктаамал быжыглаары, дайынчы чоруун болгаш серемчилелин бедиткеп, социалистиг хообуу-дүрүмүү шынгыы сагаанны — чекисчи органнарның ажыл-чорудулгазының үндезини принциптери болур.

Империалистерниң, реакциянын болгаш дайынның күштери-биле ажылчы массаларның аңгы тулчуушкуну чангыс-даа минутада соксавайн турар амгы делегейде чурттап турар бис. Ол демисел инитилелдиң политиктиг, идеологтуг болгаш экономиктиг бүгү амыдыралында болуп турар. Мында онза чүве чүл дээрге, бо үенин империализми чаа байдалдарга, ону тодаргайларга — делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге удур демиселдя организастап, Совет Эвилелиниң социалистиг чурттарының, бүгү ажылчы чоннарының марксизм-ленинизминиң идеяларынга бүзүрелин буурадыр сорулгалыг. Шериг-экономика талазы-биле — социалистиг система чурттарының шериг-экономика күчүзүн тодарадыр, агрессорга шиитпирлиг согуушкуну чедирери-биле чурттуң бүгү күжүн партия болгаш күрүне аппарады мобилизастап шыдаар бе дээрзин билип алыры, янзы-бүрү оп-мегеаргалар-биле социалистиг күрүнеңиң экономиказынга хора чедирери.

Салган сорулгаларын чедип алыр сорулга-биле дайзының разведка органнарының Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске чурттарга удур хорлакчы чоруунуң кол хевирлери — шпионнаашкын болгаш идеологтуг диверсияны организастап турары болур. Ону боттандырарда империалистиг разведкалар техниктиг херекселдерни болгаш бүгү ажык база чажыт аргаларны хереглеп турар. Ажыы-биле чугаалаарга империалистиг разведкалар бодунуң хорлакчы чоруун боттандырарынга бүгү бар аргаларны ческиннейн ажыглап турар.

Дайзының хорлакчы үүлгедиглери идепкейжип турда, аңаа бистер бүзүрелдиг согуушкунну чедирер ужурлуг бис. Оон ёзулуг магадылалы—совет улустуң политиктиг серемчилелинде. Оон үндезинин — бүгү чоннуң эгээртиннес чаңгыс эвилде, Коммунистиг партияны болгандыр сырый наттышканында, коммунизм тинилеггезинче шиитпирлиг бар чыдарында, Төрээн чуртунга кызыгаар чок ынаалда, оон дайзыннарын көөр хөнүү чогунда.

Т. СТАЛ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң чанында Күрүнеңиң айыыл чок чоруунуң комитединиң даргазының орлакчызы.

Херээженнер төвүлелдеринде

ТЭЭЛИГ. Бай-Тайга районнуң мурнакчы херээженнериниң өлёду болуп арткан. Анаа ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелдериниң талазы-биле СЭКП райкомунуң секретары Л. Х. Допуп илеткел кылган. Санал бергеннер хамаарыкшы турары херээженнер төвүлелдериниң ажылын чугаалап, социалистиг чарышты канчаар организастаанының дугайында хуржулгазын солуннаанар.

Херээженнер төвүлелдериниң аразынга юбилейге тураскаадыкшы социалистиг чарышка Кызыл-Дагда херээженнер төвүлэзи тиилээн. Оларга СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчинир Кызыл тугун тывыскан. Кара-Хөлдүң, Шүйнүң херээженнер төвүлелдери ийиги, үшкү черлерни алган.

Юбилейге алдар кылдыр алган социалистиг үлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткен бежен ажыг херээженнерге мактаалга бижиктерни, өртектиг белектерни тывыскан.

Б. ХЕРТЕК.

САМАГАЛДАЙ. Тес-Хем районда 801 херээженнер ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында хаара туттунган. Оон иштинде 234 хойжу, 30 саанчы бар. Бо дугайында районнуң мурнакчы херээженнериниң слётунга илеткелчи чугаалаан.

Районнуң херээженнериниң аразында бодунуң күш-ажылы-биле алдаржаан кижилер хөй. Оларга ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады Севилбаа Таваа, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты Кара-кыс Кеней, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Адыя Максыр, саанчы Батқар Чедей болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Районнуң херээженнер төвүлелдери совет күрүнеңиң алдын юбилейинге төлептиг ужураажыр дээш бичче эвес ажыдыы кылганын слётка демдеглээн.

А. ЛЕМБРЕЛЬ.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕСКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ БЕШКИ СЕССИЯЗЫ

1973 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1971 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң күүселдезинииң дугайында

ССРЭ-ниң саң министри депутат В. Ф. ГАРБУЗОВТУҢ илеткели

Бистиң чуртувустуң ажылчын аңгыда, колхозчу тараачыннары болгаш интеллигенциязы ССРЭ-ниң тургуступ-ганындан бээр 50 чыл болур ооң байырлал-биле демдеглээринге белеткениң турар деп илеткелчи чугаалаан. Ол алдарлыг юбилейге алдар кылдыр массалыы-биле калбарган социалистиг чарыш болза, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарының тургузукчу энергиязының, чогаадыкчы идепкейииниң болгаш шылгаттынган ленинчи орук-биле бүзүрелдиг бурууглаарлаашкынының чайыннаачак херечензи болур.

Социалистиг экономиканыц шапкын хөгжүлдезиниц болгаш ажылчы чоннарның амыдырал дениелииниң доктаамал өзүлдезиниң үндезини болур чурттуң национал орулгазы быжыг темпилер-биле өзүп турар. Бистиң үлетпүрүвүс беш чылдың ийиги чылын бедик көргүзүглерлиг доозуп турар. 1971 чылдың дениелинге бодаарга үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 6,5 хуу ковүдээр.

Бо чылдың агаар-бойдус байдалы көдээ ажыл-агыйга эң-не таарымча чок болган. Ынчалзажок партия болгаш чазактың ап чорудуп турган хемчеглери, совхозтарның болгаш колхозтарның ажылишчилериниң бердинген күш-ажылы болгаш улус ажыл-агыйының өске адырларында ажылдап турар кижилериҢ көдээ ажыл-агыйга көргускен ачы-дузазы арткан беш чылдың бир чылында ортумаа-биле аң турган дүжүттен хөй тараану ажаап алыр, аъш-чем болгаш үрезин фондуларынга четчир санныг тараану уруп алыр база чонну көдээ ажыл-агый продуктулары-биле эки хандырар арганы берген. Ажылчын аңгы-биле колхозчу тараачынарның бузулбас эпилелиниң быжыг күжү, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер дугайында бүгү улустуң сагыш човаашкыны, улус ажыл-агыйының бо чугула адырын көдүрер талазы-биле партия болгаш чазактың ажылдап кылган угланышкынының шынныы база катаң илергейлеттингеп.

Беш чылдың ийиги чылы бо чылда чурттуң бюджединиң болгаш улус ажыл-агый плапының күүселдезиниң түңнелдерин кол-кол көргүзүглер аайы-биле дыңнаткаш, В. Ф. Гарбузов 1973 чылда ССРЭ-ниц күрүне бюджединиң дугайын чугаалаан. Экономиканы моон ынай улам хөгжүдерииц, чонның чаагай чоруун бедидериниң болгаш бистиң чуртувустуң камгалалын быжыглаарының программазын боттандырарынга эргежок чугула курлавырларны бюджет хандырын турар деп ол чугаалаан.

1973 чылда ССРЭ-ниц күрүне бюджединиц орулгаларын 181,7 млрд. рубльге доктаткан, ол дээрге 1972 чылдың күрүне бюджединиң манаттынып турар күүселдезинден 4 хуу ажыл турар; бюджеттиц чарыгдалдарын 181,5 млрд. рубльге доктаткан ийикпе, азы 3,6 хуу өзер. Орулгаларны чарыгдалдардан 232 млн. рубль ажыл турар кылдыр көрген.

Бистиц күрүневистиң орулгаларының кол үнер дөзү — социалистиг ажыл-агыйлардан кирер орулгалар болур. Чаа чылда ук орулгалар 165,1 млрд рубль болур ийикпе, азы бо чылдыындан 4,6 хуу хөй. Ол дээрге бюджеттиң бүгү орулгаларының 90,9 хуузу болур.

Чонның үндүрүүнден 15,6 млрд. рубль кирер, ол болза бюджеттиң орулгаларының 8,6 хуузу болур. Ук түңнү ажыл төлевирии фондузунуң планда көрдүнгенииден болган база ажыл төлевириниң бичө хемчээлдиниң өстүреры, үлетпүрго дүнеки үеде ажылдааны дээш немелде төлевирии бедидери көрдүнген. Шериг адбанында барган кижилериниц өг-бүлелериниң пенсия хандырылгазын бедидери, аарыг уругну ажаап турар үеде төлевирлиг хүннериниң санын ковүдедири болгаш ажылдап турар бүгү херээженнерге күш-ажыл стажын барымдаалавайн саатты болгаш божаан үезиниц шөлээ акшаазын бүдүн шалыц хемчээли-биле бээрии база көрген. Беш чылдың баштайгы ийи чылы-биле катай алырга чонның чаагай амыдыралын бедидеринге күрүнеиниң үндүрген чарыгдалы 9,7 млрд. рубль болур, ооң иштинден 4,7 млрд. рубльди 1973 чылдан эгелеп боттандырар хемчеглерге чарыгдаары көрдүнген.

1973 чылда улус ажылагыйын хөгжүдериге көрдүнген чарыгдалдарга бюджеттен, бүдүрүлгелериниц курлавырларындан болгаш банк кредиттеринден 180 млрд. рубльди чарыгдаарын көрген, ол дээрге эртип турар чылдың чарыгдалдарындан 5,6 хуу хөй.

Канчаар-даа аажок хөй бо хөрецгилер экономика хөгжүлдезиниц шапкын темпилерин хандырар болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниц материал-техниктиг баазазын быжыглаар база чоннуц хереглел барааннарын бүдүрүп турар бүдүрүлгелериниц бүдүрүлге күүлерин көскүүү-биле калбартыр арганы бээр.

Бюджеттен болгаш бүдүрүлгелериниц боттарының хөрецгилериниден эртемге 15,5 млрд. рубль чарыгдаттынар, ол болза дениештирген өртектер-биле алырга эртип турар чылдыындан 7,2 хуу хөй болуп турар.

Улус өөредилгезинге, чоннуц медицина болгаш социал хандырылгазынга база страхованиеге 67,4 млрд. рубль кордүнген ийикпе, азы эртип турар чылдың чарыгдалдарындан 5,2 хуу хөй.

1973 чылдың күрүне бюджедин болгаш улус ажылагый планын чедиишкиниҢ күүседири база ажыр күүседири тоску беш чылдың сорулгаларын боттандырарынга улуг ужур-дузалыг болур.

Профэвилелдериниц XV съездизинге СЭКП ТК-ныц Чиңгине секретары Л. И. Брежнев: «Бир эвес бистер моон мурнунда ажылдап турганывыстан улам эки ажылдаар кылдыр өөренип албас болаувусса, планывыс дыкала күжениишкинниг апаар... Бистиц бүгү планнарывыстыц күүсеттинериниц үндезини негелдени болгаш харыысалганы бедидеринде, күжениишкинниг болгаш ак сеткилдиг күш-ажылда» деп чугаалаан.

Үлетпүрүү акшаландырарынга келир чылын бюджеттен, бүдүрүлгелериниц хөрецгилериниден болгаш банк кредиттеринден 93,3 млрд. рубльди үндүрер. Ол дээрге бо чылдың акшаландырыышкынындан 7,2 хуу хөй бооп турар.

Аар үлетпүрүү, хамыктың мурнунда машина тудуушкунуңга, кара металлургияга, чиик болган аъш-чем үлетпүрүнге капитал салыышкынды эң хөй кылдыр көрдүнүп турар.

Планда чурттагга тудуунга улуг программаны күүседирии көрүп турар. 1973 чылда ниити шөлү 117 миллион дөрбелчин метр ажыг чурттагга бажыңнарын ажыглагга киирер ужурлуг.

СЭКП ТК болган ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлели 1973 чылда улус ажыл-агыйының планын болган бюджетти чугаалажып көрүп тургаш, капитал тудуушкунга херектиц байдалыи чоокку үеде үндезини-биле экижидериниц эргежок чугулаалын айтыкан болган туттунуп турар тудуглариы доктааттынган хуусааларында ажыглалга киирерин шыңгыы сагыырын, материалдыг болгаш сан-хөо курлавырларын ажыглагга киирер эң чугула тудугларга моөңнээрин, смета-сан-хөо чурумун үрээрин болдурбазын ажыл-агый удуртукчуларындан нөгээн деп илеткелде домдеглээн.

Ол бүгүнү барымдаалааш, 1973 чылда ажыглагга киирер ужурлуг тудугларны сан-хөо-биле долдур хандырарының, материал-техниктиг хандырылганы болгаш дериг-херекселдерии оларга бээрииниц хөмчеглерии планда, болгаш бюджеттө көрген, беш чылдың дараазында чылдарында улуг ужур-дузалыг хемчеглерии айыткан бооп турар.

1973 чылда үүрмектеп садар бараан саарылгазын 184 миллиард рубль кылдыр доктаткан. Ол болза күрүнениц үүрмектеп садар өртектериниц таарымчалыг чоруун хандырар болгаш бо чылдыындан 5 хуу хөй-дүр.

Күрүне болгаш кооператив садыын акшаландырарынга 3,5 миллиард рубльди тускайлап турар. Садыг организациялырынга банкыдан бээр чээлиии 37 миллиард рубльге доктаткан.

ССРЭ-ниц министерстволары болгаш ведомстволары улустуц хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрериц көвүдедириниц дугайында улуг сагыш салыр, бедик шынарлыг кылыгларны кылып үндүрериц калбартып чаарттырыныц хемчеглерии алыр ужурлуг деп илеткелчи демдеглээн. Ооң-биле чергелештир черчер Советтери болгаш ажылагый органнары барааннар бүдүрүп үндүрериц улам көвүдиринге инициативаазын улгаттырар ужурлуг.

Социал-культура хереглелдеринге бюджеттиц чарыгдалдары 1973 чылда 67,4 миллиард рубль чедер, азы 3,3 миллиард рубльге көвүдээр. Ол дөзевилелдериц дараазында хемчеглер-биле үлээр:

	1972 ч.	1973 ч.
Улус өөредилгези, эртем болгаш культура	27,4	29,8
Кадык камгалалы болгаш күш-культура	9,7	10,2
Күрүнениц социал страхованиези болгаш хандырылгазы	26,8	27,4

Ооң аңгыда, күрүне бүдүрүлгелери болгаш колхозтар социал-культура хемчеглериге боттарының хөрецгизинден 18 миллиард рубль хире түңнү бээрлер.

Школа назыны четпээн уруглар албан черлериге урутларының саны чылдың төнчүзүнге чедир 9,9 миллион кижи болур. Школа назыны четпээн уруглар албан черлерии, школаларны, ажаан төзээриге, оларны өөредилге дериглелери болгаш хереселдери-биле чепсеглээриге, 1973 чылда чаа школаларны тударынга чарыгдалдарның ниити түңү 12,2 миллиард рубль болур азы 7,6 хууга өзер.

Дээди, тускай ортумак болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлерии акшаландырарын 5,6 миллиард рубль кылдыр көрген азы 9,1 хууга ковүдээр.

Кадык камгалалыига болгаш күш-культурага чарыгдалдар 10,2 миллиард рубль болур болгаш 231 миллион рубльге өзер.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның пенсиялары база пособиелерии ооң төлеп бээр күрүнениц социал страхованиелиниц бюджедин ССРЭ-ниц күрүне бюджединге 21,4 миллиард рубль түңнүт кылдыр киирген, ол болза бо чылга дениээрге 7,1 хууга хөй болуп турардыр. Ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның пенсияларын төлээриигe хөй дөзевилел көрдүнген. Ол сорулгага ниитизи-биле 21,4 миллиард рубльди чарыгдаары көрдүнгеп, ол болза бо чылдыындан 1,2 миллиард рубльге хөй болуп турар-дыр.

СЭКП-ниц XXIV съездизиниц шиитпирлерии чайгылып чокка боттандырбышаан, СЭКП ТК болгаш Совет чазак болза делегей байдалын экижидеринче, бүгү-ниити тайбыцны болгаш айыл чок чорукту быжыглаарынче үлапган элээн каш чугула хемчеглерии соолгу үеде алган деп, В. Ф. Гарбузов уламчылаан. Делегейиниц дүшкүүлүг чоруупуц чавырлыц турарының чорудулгазы Совет күрүнениц тайбыцга ыцакшылдыг ленинчи политиказынга шиитпирлиг хемчээлдии-биле холбашкан.

Коммунистиг партия тайбыц дээш демиселдя чайгылыш чокка чорутпушаан, ооң-биле кады бистиц чурттуң камгалалын быжыглаарын болгаш болбаазырацгайыдарын хандырары эргежок чугула кылдыр санап турар. ССРЭ-ниц 1973 чылда күрүне бюджединде камгалалга чарыгдаадар 17,9 миллиард рубль кылдыр көрдүнген. ол болза бюджеттиц бүгү чарыгдалдарының 9,9 хуузу болуп турар-дыр.

Эргелеп башкарарының системазын болгаш аргаларын сайзырацгайжыдары улус ажыл-агыйын удуртур талаы-биле партияның бүгү ажыл-чорудулгазының түдүш кезээ болуп турар дээрии ССКП-ниц XXIV съездизиниц демдеглеп турган. Эргелеп башкарарының аппарадының организастаашкынын улам сайзырацгайжыдар болгаш ону түдуп тежээриге чарыгдалдарны улам ыцай кызырар талаы-биле ажылды уламчылаарын ССРЭ-ниц министерстволарынга болгаш ведомстволарынга Совет чазак хүлээткен. Ол чарыгдалдарны база ол ышкаш албан аайының командировкаларының бүгү хевирлериниге чарыгдалдарны 0,6 миллиард рубльге кызырары бюджетте көрдүнген.

Советтериц улуг чурттуц бүгү нацияларыц болгаш улустары алдарлыг юбилейге — Совет Эвилелиниц тургуступ-ганының 50 чыл ооцга белеткенишаан, бодуцуц чаңгыс эптиниц бузулбас күштүүн, Коммунистиг партияны болгаш ооң дайынчы штабы — ленинчи Төп Комитединиц долгандыр сырый каттышканын база катаң көргүзүп турарлар.

Эвилелдешкен республикаларның экономиктиг хөгжүдезиниц деңнелиниц болгаш темпизиниц чугула көргүзүглериниц бирээзи болза оларның чыл-чылы-биле өзүп турар күрүне бюджеттери болур.

Чаа чылда эвилелдешкен республикаларның бюджеттери 4,9 хуу өзер болгаш 81,9 миллиард рубль болур. Тустус эвилелдешкен республикаларның бюджеттери дараазында түңнелдерге көрдүнген (миллиөн рубль-биле):

РСФСР	44316
Украин ССР	13865
Белорус ССР	3808
Узбек ССР	3494
Казах ССР	5533
Грузин ССР	1547
Азербайджан ССР	1449
Литва ССР	1705
Молдав ССР	968
Латви ССР	1153
Кыргыс ССР	974
Таджик ССР	878
Армян ССР	1033
Туркмен ССР	676
Эстон ССР	694

Эвилелдешкен республикаларның бюджеттери амгы үеде ССРЭ-ниц күрүне бюджединиц бүгү чарыгдалдарының барык чартыы болуп турар. Ол бюджеттерден күрүнениц улус ажыл-агыйының бүгү чарыгдалдарының 42 хуузун, чырыдышкынга чарыгдалдарның 64 хуузун болгаш кадык камгалалынга чарыгдалдарның — 90 ажыг хуузун акшалаидырып турар.

ССРЭ-ниц 1971 чылда күрүне бюджеди орулгалар талазы-биле 166 миллиард рубльге азы планга хамаарыштыр 101,5 хуу, чарыгдалдар талазы-биле — 164,2 миллиард рубльге азы 100,8 хуу күүсеттинген, ынчаңгаш чарыгдалдардан орулгаларның ковүдээнии 1,8 миллиард рубль болган дээрзин илеткелде демдеглээн.

1973 чылда бистиц улус ажыл-агыйывыстың мурнунда чугула сорулгалар туруп турар деп, илеткелчи түңнелиндe чугаалаан. Ол чыл болза тоску беш чыл планын күүседиринге шиитпирлиг ужур-дузалыг болур. 1973 чылдың улус ажыл-агый планын болгаш бюджедии күүседири Совет Эвилелиниц Коммунистиг партиязының XXIV съездиниц салган тоогулуг сорулгаларын күүседиринге чугула базым болур. (СЭТА).

Депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

дузалаар.

Транспортка чүүк саарылгазын 5,6 хуу, а ниити ажыглалдың транспортунга пассажир сооргүлгезин 5,3 хуу өстүрерин көрүп турар.

Демир-орук транспортун хөгжүдеринге капитал салыышкыны 5,3 хуу өзер. Далай транспортунга чаа судноолар немежир, порттарга судно доктаар чөрлерин тударын уламчылаар болгаш оларның техниктиг хандырылгазы экижиир. Хамаатының ужар үүл флоду амгы үениң сайзырацгай, чаа, аптиг самолёттарын алыр. Автомобиль транспортунуң чүүк саарылгазы 280 миллиард тонна-километрден ажар.

Харылзаа, радио дамчыдылга болгаш телевидение чепсек-херекселдерии улам ыцай хөгжүдерин планда көрүп турар. Харылзаа хандырылгазының хемчээли 1972 чылга дениээрге 7,9 хуу өзер. Беш чыл планын ёзугаар 13 телестанцияны ажыглалга киирер турган болза ам 19 телестанцияга ажыглалга киирер.

Бүгү-ле үндезиниҢ күселин ёзугаар капитал салыышкыларының ниити хемчээли 96 миллиард рубль, азы бо чылын аяар деп бодап турар хемчээлден 3,5 хуу хөй болур. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли барык бо чылдың хемчээлинге деп болур.

Улус ажыл-агыйының темпизин болгаш бир дескн хөгжүлдезин хандырып турар эң чугула объектилерии тударынга материал-техниктиг курлавырларны мөөңнээр сорулга-биле төнчүтпээн хөрецгилериниц күсели-биле боттандырып турар капитал салыштыпнарын кылыгаарлаарын планда база көрүп турар.

Күрүнениц көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкынының беш чыл планынга дүүштүр бээрии көрүп турар. Үлетпүрүнүц өске-даа адырларына капитал салыышкынының хемчээли өзер.

Чурттагга тудуунга капитал салыышкыны беш чыл планында көрдүнген деңнелге дең болур.

1973 чылда көрген капитал салыышкыннарының хемчээли улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга 80,5 миллиард рубль хемчээлдиг кол фондуларны ажыглалга киирерии хандырар.

СЭКП-ниц XXIV съездиниц болгаш партияның Төп Комитединиц чаа эрткен Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр 1973 чылда совет улустуң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнелии улам бедидер улуг хемчеглерии планда көрүп турар.

1973 чылда ССРЭ-ниц күрүне бюджединиц орулгаларын 181,7 млрд. рубльге доктаткан, ол дээрге 1972 чылдың күрүне бюджединиц манаттынып турар күүселдезинден 4 хуу ажыл турар; бюджеттиц чарыгдалдарын 181,5 млрд. рубльге доктаткан ийикпе, азы 3,6 хуу өзер. Орулгаларны чарыгдалдардан 232 млн. рубль ажыл турар кылдыр көрген.

Бистиц күрүневистиң орулгаларының кол үнер дөзү — социалистиг ажыл-агыйлардан кирер орулгалар болур. Чаа чылда ук орулгалар 165,1 млрд рубль болур ийикпе, азы бо чылдыындан 4,6 хуу хөй. Ол дээрге бюджеттиң бүгү орулгаларының 90,9 хуузу болур.

Чонның үндүрүүнден 15,6 млрд. рубль кирер, ол болза бюджеттиң орулгаларының 8,6 хуузу болур. Ук түңнү ажыл төлевири фондузунуң планда көрдүнгенииден болган база ажыл төлевириниң бичө хемчээлдиниң өстүреры, үлетпүрго дүнеки үеде ажылдааны дээш немелде төлевирии бедидери көрдүнген. Шериг адбанында барган кижилериниц өг-бүлелериниң пенсия хандырылгазын бедидери, аарыг уругну ажаап турар үеде төлевирлиг хүннериниң санын ковүдедири болгаш ажылдап турар бүгү херээженнерге күш-ажыл стажын барымдаалавайн саатты болгаш божаан үезиниц шөлээ акшаазын бүдүн шалыц хемчээли-биле бээрии база көрген. Беш чылдың баштайгы ийи чылы-биле катай алырга чонның чаагай амыдыралын бедидеринге күрүнениң үндүрген чарыгдалы 9,7 млрд. рубль болур, ооң иштинден 4,7 млрд. рубльди 1973 чылдан эгелеп боттандырар хемчеглерге чарыгдаары көрдүнген.

1973 чылда улус ажылагыйын хөгжүдеринге көрдүнген чарыгдалдарга бюджеттен, бүдүрүлгелериниц курлавырларындан болгаш банк кредиттеринден 180 млрд. рубльди чарыгдаарын көрген, ол дээрге эртип турар чылдың чарыгдалдарындан 5,6 хуу хөй.

Канчаар-даа аажок хөй бо хөрецгилер экономика хөгжүлдезиниц шапкын темпилерин хандырар болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниц материал-техниктиг баазазын быжыглаар база чоннуц хереглел барааннарын бүдүрүп турар бүдүрүлгелериниц бүдүрүлге күүлерин көскүүү-биле калбартыр арганы бээр.

Бюджеттен болгаш бүдүрүлгелериниц боттарының хөрецгилериниден эртемге 15,5 млрд. рубль чарыгдаттынар, ол болза дениештирген өртектер-биле алырга эртип турар чылдыындан 7,2 хуу хөй болуп турар.

Улус өөредилгезинге, чоннуц медицина болгаш социал хандырылгазынга база страхованиеге 67,4 млрд. рубль кордүнген ийикпе, азы эртип турар чылдың чарыгдалдарындан 5,2 хуу хөй.

1973 чылдың күрүне бюджедин болгаш улус ажыл-агый планын чедиишкиниҢ күүседири база ажыр күүседири тоску беш чылдың сорулгаларын боттандырарынга улуг ужур-дузалыг болур.

Профэвилелдериниц XV съездизинге СЭКП ТК-ныц Чиңгине секретары Л. И. Брежнев: «Бир эвес бистер моон мурнунда ажылдап турганывыстан улам эки ажылдаар кылдыр өөренип албас болаувусса, планывыс дыкала күжениишкинниг апаар... Бистиц бүгү планнарывыстыц күүсеттинериниц үндезини негелдени болгаш харыысалганы бедидеринде, күжениишкинниг болгаш ак сеткилдиг күш-ажылда» деп чугаалаан.

Үлетпүрүү акшаландырарынга келир чылын бюджеттен, бүдүрүлгелериниц хөрецгилериниден болгаш банк кредиттеринден 93,3 млрд. рубльди үндүрер. Ол дээрге бо чылдың акшаландырыышкынындан 7,2 хуу хөй бооп турар.

Аар үлетпүрүү, хамыктың мурнунда машина тудуушкунуңга, кара металлургияга, чиик болган аъш-чем үлетпүрүнге капитал салыышкыны эң хөй кылдыр көрдүнүп турар.

Планда чурттагга тудуунга улуг программаны күүседири көрүп турар. 1973 чылда ниити шөлү 117 миллион дөрбелчин метр ажыг чурттагга бажыңнарын ажыглагга киирер ужурлуг.

СЭКП ТК болган ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлели 1973 чылда улус ажыл-агыйының планын болган бюджетти чугаалажып көрүп тургаш, капитал тудуушкунга херектиц байдалыи чоокку үеде үндезини-биле экижидериниц эргежок чугулаалын айтыкан болган туттунуп турар тудуглариы доктааттынган хуусааларында ажыглалга киирерин шыңгыы сагыырын, материалдыг болгаш сан-хөо курлавырларын ажыглагга киирер эң чугула тудугларга моөңнээрин, смета-сан-хөо чурумун үрээрин болдурбазын ажыл-агый удуртукчуларындан нөгээн деп илеткелде домдеглээн.

Ол бүгүнү барымдаалааш, 1973 чылда ажыглагга киирер ужурлуг тудугларны сан-хөо-биле долдур хандырарының, материал-техниктиг хандырылганы болгаш дериг-херекселдерии оларга бээрииниц хөмчеглерии планда, болгаш бюджеттө көрген, беш чылдың дараазында чылдарында улуг ужур-дузалыг хемчеглерии айыткан бооп турар.

1973 чылда үүрмектеп садар бараан саарылгазын 184 миллиард рубль кылдыр доктаткан. Ол болза күрүнениц үүрмектеп садар өртектериниц таарымчалыг чоруун хандырар болгаш бо чылдыындан 5 хуу хөй-дүр.

Күрүне болгаш кооператив садыын акшаландырарынга 3,5 миллиард рубльди тускайлап турар. Садыг организациялырынга банкыдан бээр чээлиии 37 миллиард рубльге доктаткан.

ССРЭ-ниц министерстволары болгаш ведомстволары улустуц хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрериц көвүдедириниц дугайында улуг сагыш салыр, бедик шынарлыг кылыгларны кылып үндүрериц калбартып чаарттырыныц хемчеглерии алыр ужурлуг деп илеткелчи демдеглээн. Ооң-биле чергелештир черчер Советтери болгаш ажылагый органнары бараанар бүдүрүп үндүрериц улам көвүдиринге инициативаазын улгаттырар ужурлуг.

Социал-культура хереглелдеринге бюджеттиц чарыгдалдары 1973 чылда 67,4 миллиард рубль чедер, азы 3,3 миллиард рубльге көвүдээр. Ол дөзевилелдериц дараазында хемчеглер-биле үлээр:

	1972 ч.	1973 ч.
Улус өөредилгези, эртем болгаш культура	27,4	29,8
Кадык камгалалы болгаш күш-культура	9,7	10,2
Күрүнениц социал страхованиези болгаш хандырылгазы	26,8	27,4

Ооң аңгыда, күрүне бүдүрүлгелери болгаш колхозтар социал-культура хемчеглериге боттарының хөрецгизинден 18 миллиард рубль хире түңнү бээрлер.

Школа назыны четпээн уруглар албан черлериге урутларының саны чылдың төнчүзүнге чедир 9,9 миллион кижи болур. Школа назыны четпээн уруглар албан черлерии, школаларны, ажаан төзээриге, оларны өөредилге дериглелери болгаш хереселдери-биле чепсеглээриге, 1973 чылда чаа школаларны тударынга чарыгдалдарның ниити түңү 12,2 миллиард рубль болур азы 7,6 хууга өзер.

Дээди, тускай ортумак болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлерии акшаландырарын 5,6 миллиард рубль кылдыр көрген азы 9,1 хууга ковүдээр.

Кадык камгалалыига болгаш күш-культурага чарыгдалдар 10,2 миллиард рубль болур болгаш 231 миллион рубльге өзер.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның пенсиялары база пособиелерии ооң төлеп бээр күрүнениц социал страхованиелиниц бюджедин ССРЭ-ниц күрүне бюджединге 21,4 миллиард рубль түңнүт кылдыр киирген, ол болза бо чылга дениээрге 7,1 хууга хөй болуп турардыр. Ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның пенсияларын төлээриигe хөй дөзевилел көрдүнген. Ол сорулгага ниитизи-биле 21,4 миллиард рубльди чарыгдаары көрдүнгеп, ол болза бо чылдыындан 1,2 миллиард рубльге хөй болуп турар-дыр.

СЭКП-ниц XXIV съездиниц шиитпирлерии чайгылып чокка боттандырбышаан, СЭКП ТК болгаш Совет чазак болза делегей байдалын экижидеринче, бүгү-ниити тайбыцны болгаш айыл чок чорукту быжыглаарынче үлапган элээн каш чугула хемчеглерии соолгу үеде алган деп, В. Ф. Гарбузов уламчылаан. Делегейиниц дүшкүүлүг чоруупуц чавырлыц турарының чорудулгазы Совет күрүнениц тайбыцга ыцакшылдыг ленинчи политиказынга шиитпирлиг хемчээлдии-биле холбашкан.

Коммунистиг партия тайбыц дээш демиселдя чайгылыш чокка чорутпушаан, ооң-биле кады бистиц чурттуң камгалалын быжыглаарын болгаш болбаазырацгайыдарын хандырары эргежок чугула кылдыр санап турар. ССРЭ-ниц 1973 чылда күрүне бюджединде камгалалга чарыгдаадар 17,9 миллиард рубль кылдыр көрдүнген. ол болза бюджеттиц бүгү чарыгдалдарының 9,9 хуузу болуп турар-дыр.

Эргелеп башкарарының системазын болгаш аргаларын сайзырацгайжыдары улус ажыл-агыйын удуртур талаы-биле партияның бүгү ажыл-чорудулгазының түдүш кезээ болуп турар дээрии ССКП-ниц XXIV съездиниц демдеглеп турган. Эргелеп башкарарының аппарадының организастаашкынын улам сайзырацгайжыдар болгаш ону түдуп тежээриге чарыгдалдарны улам ыцай кызырар талаы-биле ажылды уламчылаарын ССРЭ-ниц министерстволарынга болгаш ведомстволарынга Совет чазак хүлээткен. Ол чарыгдалдарны база ол ышкаш албан аайының командировкаларының бүгү хевирлериниге чарыгдалдарны 0,6 миллиард рубльге кызырары бюджетте көрдүнген.

Советтериц улуг чурттуц бүгү нацияларыц болгаш улустары алдарлыг юбилейге — Совет Эвилелиниц тургуступ-ганындан 50 чыл ооцга белеткенишаан, бодуцуц чаңгыс эптиниц бузулбас күштүүн, Коммунистиг партияны болгаш ооң дайынчы штабы — ленинчи Төп Комитединиц долгандыр сырый каттышканын база катаң көргүзүп турарлар.

Эвилелдешкен республикаларның экономиктиг хөгжүдезиниц деңнелиниц болгаш темпизиниц чугула көргүзүглериниц бирээзи болза оларның чыл-чылы-биле өзүп турар күрүне бюджеттери болур.

Чаа чылда эвилелдешкен республикаларның бюджеттери 4,9 хуу өзер болгаш 81,9 миллиард рубль болур. Тустус эвилелдешкен республикаларның бюджеттери дараазында түңнелдерге көрдүнген (миллиөн рубль-биле):

РСФСР	44316
Украин ССР	13865
Белорус ССР	3808
Узбек ССР	3494
Казах ССР	5533
Грузин ССР	1547
Азербайджан ССР	1449
Литва ССР	1705
Молдав ССР	968
Латви ССР	1153
Кыргыс ССР	974
Таджик ССР	878
Армян ССР	1033
Туркмен ССР	676
Эстон ССР	694

Эвилелдешкен республикаларның бюджеттери амгы үеде ССРЭ-ниц күрүне бюджединиц бүгү чарыгдалдарының барык чартыы болуп турар. Ол бюджеттерден күрүнениц улус ажыл-агыйының бүгү чарыгдалдарының 42 хуузун, чырыдышкынга чарыгдалдарның 64 хуузун болгаш кадык камгалалынга чарыгдалдарның — 90 ажыг хуузун акшалаидырып турар.

ССРЭ-ниц 1971 чылда күрүне бюджеди орулгалар талазы-биле 166 миллиард рубльге азы планга хамаарыштыр 101,5 хуу, чарыгдалдар талазы-биле — 164,2 миллиард рубльге азы 100,8 хуу күүсеттинген, ынчаңгаш чарыгдалдардан орулгаларның көвүдээнии 1,8 миллиард рубль болган дээрзин илеткелде демдеглээн.

1973 чылда бистиц улус ажыл-агыйывыстың мурнунда чугула сорулгалар туруп турар деп, илеткелчи түңнелиндe чугаалаан. Ол чыл болза тоску беш чыл планын күүседиринге шиитпирлиг ужур-дузалыг болур. 1973 чылдың улус ажыл-агый планын болгаш бюджедии күүседири Совет Эвилелиниц Коммунистиг партиязының XXIV съездиниц салган тоогулуг сорулгаларын күүседиринге чугула базым болур. (СЭТА).

ССРЭ-ниң юбилейинге тураскааткан

24 дугаарлыг «Партийная жизнь» журнал

СЭКП ТК-ныц ээлчеглиг парлаттынып үген чээрби дөрт дугаарлыг «Партийная жизнь» журналын Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ооңга тураскааткан. «СЭКП — ССР Эвилелиң тургузарының соруг кииригчизи болгаш организакчызы» деп мурнуку үүл, «Ниити-партийжи чугула херек» деп редакция үүлү. Молдавиянын КП ТК-зының бирги секретары И. Бодюлдун «Массаларбиле кады, массаларның удурткчузу», академик Б. Гафуровтун «ССРЭ-ге национал айтырыын шиитпирлээнинин бүгү делегейге төөгүлүг ужурлузазы», Франциянын Коммунистиг партиязының Политбюро кежигүнү Жак Дюклонун «Бүгү делегейиниң ажылчы чоннарынын байырлалы», СЭКП Ленинград хооркомунуң секретары Н. Мереницевтин «Техниктиг депшилге дээш демиселде», Казахстанның Компартиязының Целиноград обкомунуң бирги секретары Н. Кручининин «Көдээнин ажыл-ишчилериниң шылгаралы», Украинаның Компартиязының Киев обкомунуң бирги секретары В. Цыбульконун «Чедиишкиннериниң үндезини — коммунистерниң идепкейлиинде», ССРЭ-ниц камгалал министериниң бирги орлакчызы, Чепсектиг Күштериниң Кол штавының начальниги, армия генералы В. Куликовтуң «Тайбың күш-ажылдың камгалалында» деп үүлдери журналда парлаттынган.

Бүгү эвилелдешкен республикаларның ажылчын аңгызының болгаш колхозчу тараачыннарының төлээлекчилериниң, эртемниң болгаш ураң үүлдүң, партия ажылдакчыларының активчилериниң үүлдери журналда парлаттынып үнген. Олар бистиц чурттувустуң нацияларының болгаш улустарының эвилелдешкенин, акы-дуңма найыралдыын, экономика, культураны көгжүдеринге чедиишкиннерин, ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидиргезин бижээн.

ЧЫЛГЫ АЖЫЛЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

(ЧЫЛГЫНЫҢ ХУВААЛДАЗЫ ● САРАЛ, СИГЕН ХЕРЕК ● БАШ САНЫ ӨЗҮП ТУРАР ● БЕ БУРУЗҮНДЕН КУЛУН ● ЧЕДИИШКИНИҢ ЧАЖЫТТАРЫ ● ЭВЭЭШ ЧАРЫГДАЛ-БИЛЕ БУДУРГЕН ЭЪТ ● ОН-ОЙ МУҢ ОРУЛГА ● ХЫМЫС БОЛУР БЕ? АЪТКА АЖЫЛ ХӨЙ●)

«Чаа орук» колхозтуң чылгы ажылында сөолгү үш чылдарның иштинде көскү экижидилгелер бар. Бо чүүлге кол-кол көргүзүглерни, колхозтуң хоочун чылгычызы Бады-Хөө Ыңаалайның аргадуржулгазындан чамдык чүүлдерни киприп тургаш көргүзөрни оралдаштым.

Чылгыда Орёлдуң челер уксаалыг аскырлары-биле эжижиттинген 80 шаа хайнак аъттар, 35 белер бар, оон өскеэв тус черниң малы. Шуптуаунуң саны амгы үеде муң ажыө турар. Ооң чеди чүс ажыы тускай чылгы коданы болуп үстүнген. Суурда бир кезек аъттарны тускай тудуп турар, оларны тускай эртеминглер, даргалар чоруук кылып мунар пиикие, азы өскеэ-даа чоруктарга ажыглаар. Оов аңгыда дөрт хойжу бригадаларның, бода малдың малчыннарында бижыглаан кйи чүс чыгам ажылчын аъттар бар.

Чооккү чылдарга чедирле колхозтуң чылгызынга тускай тудуг-суур-даа кылбаян, кыжын сиген-чемда бербейн, эң-ие бөдүүн арга-биле өстүрүп турган. Ынчан чүс төрүүр беге онааштыр камгалап ап келген кулун савы-даа эвээш, малдың өлүп-хораар таварылгаларында хөй турганып ол чылдарның түүнелдери херечилеп турар. Тускай тудуг-суур чокка, чем ажыглаваска чылгыга үнер чарыгдалдар эвээш, бүдүрген продукциянның ботүнеи чиик болуру чугаажок. Ынчалаа-даа ооң четпес талдары хөй болуруң амыдырал көргүскен. 1970 чылдан эгелээш, мындыг байдалды колхоз баштаар чери чылгычылар-биле сүмележип тургаш, оде көрген. Бе төрүүр өйде чылгының турар турлаавга тускай сарайны кылган. Ооң кыяжын тайгадан кезип, сөөртүүнге, сарайны кылырыга чылгычылар боттары дөрт киришкевлер. Чыл санында сиген белеткеп алырынга олар база чаңчыга берген. 1970 чылда 10, ооң соонда 12, бо чылын 16 тонна сиген белеткеттинген. Ол көрдүнген нормалардан (бир башка онааштыр) эвээш-эе, ынчалаа-даа кыштың берге үеинде ындыг курлавырларның эргежок чугулаакы бодавас аргажок. Чылгы ажылынга чарыгдалдар элээн улгаткан, ынчалаада ооң ажык-дузазы илденне көстүп эгелээн. 1970 чылда план ёзугаар 907 баш чылгы колхозка турар ужурлуг турган, херек кырында 911 баш болган. 1971 чылда чылгы өстүрериниң планы 104 хуу кылдыр күүсеттингеп. Бо хүнөрде чылгының саны көрдүнгенинден 7,5 хуу хөй. Эът садар планга киприптир 70 ажыг башты чорударын колхоз көрүп турар, ынчан өзүлде планга дүүштүр артар.

Колхозтуң белериндеп төл камгалап алыр талазы-биле чедиишкин көскү апарган. 1970—72 чылдарда үүс төрүүр беге онааштыр 98-тен 100 чедир кулунну алган. Эки көргүзүглериниң артында кандыг ажыл барын колхозтуң улуг чылгычызы Ыңаалай тайылбырлап орду. Чылгыга тудут, чем-суур белеткээринің чугулаазын ол демдеглевишаан, бодуңуң дуржулгазындан (а ол кончуг байлак дээрзин чылгычының стажы хереченлээр: 16 чыл) ажыктыг солуп чүүлдерни чугаалаан. Чылгычылар эдлечежип кадарып, чылгыдан карак салбас ужурлуг. Кандыг озал-ондак, айлыл болбазыл: чидер, оорсукка таваржыр, бөрүге алдыр...

Кол коданда ажыл аъттары чок. Ол база эвээш эвес ужуруткалыг. Отчёт-учётка эптиг, малдың денгилдезинге таарымчалыг. Аът тудуп аар дээш, чылгыны сывыртап туруп бээрге, боос мал-даа кемдеп болуур. Чылгыны хамаан чок хижи дүүретпес. Массалыг шинчилге, тарылга, таңмаалашкын дээн ышкаш ажылдар чүгле чылгычының чөпшээрели, киржилгези-биле кылдынар. Бүдүрүкчү аскырларны колхозта кандыг-даа ажылга ажыглавайн турар. Ол дээрге, аскырның семис, шыырак болурунга бир чүгула чүүл-дүр. Белерни база эдилевейн турар. Чылгыны дериттир сывырбас. Эдержилгеге киприптирер аскырларның күжүн барымдаалаар: аныяк, шыырак аскырга 20 чедир, кошкактарынга 15 чедир бе онаажыр ужурлуг.

Чылгычы кижи белерниң булуннаар хуусааларын билир ужурлуг. Ынчангаш кулуннаар чоокшулаан бени неделя хире ыжык, кургаг, таарымчалыг черге тудар апаар, а үш хонук бурунгаар кажаалап, үргүлүү хайгаараар. Иезиниң байдалы эки, семис-даа болза, чаш кулуп озал-ондакка таваржып болур: шаразынга муңгатталыр, тепкилежир. А черге болза, дүюу донуп-даа болур. Кулун дүжерге-зе, дүюунуң карангай адаанда аң когжирин кезип коаптар, доңмазын бодап, шаразын арыглаар, кургадыр чодар аргалаар. Ындыг-ла ажылдарны кылбааже хоржок. Кулунну баштай эмзирер апаар, оон башка кулун бүрүзү-ле неливиниң амиин тыппас. Шыырак кулун бир эдпкеш, чаңчыга бээр, а кошкактарынга дузалажыры чугула. Кулун ийи айлыында-ла оът-сиген чиптер апаар, ынчангаш чаш төлге бээр чымчак сигенни белеткеп алырын чылгычы бодаар апаар.

БОДУҢУҢ байлак дуржулгазы-биле кады тускай эртеминглерниң сүмезинде ажылгап, хоочун чылгычы сөолгү үш чыладарда барык-ла бе бүрүзүндеп кулунну мендиреп доруктуруп ап турар. Колхозтуң экономиказының көргүскен документтериниң арааныдан бир бижимеп: «1971 чылда пландан ажыр 23 кулунну алганы дээш, улуг чылгычы Б. Ыңаалайга 128, дуалакчылары Сергей Ыңаалай биле Соян Сонамга 112—112 рубльдиң немелде төлевирин тывыскан». Улус ажыл-агыйының чедиишкинивериниң делгелгезинде 1958 болган 1971 чылдарда киржикчизи болуп, хүлер, моңгун медальдар-биле шаңнатканын чугаалаарга, Б. Ыңаалайның ажыл-ишчи намдарының байы илдеп.

Кышкы үеде чылгыга соок хаттан ыжык черни шилип алыры бладингир. Оң бир, оң ийи айларда колхозтуң чылгызы Ямаалык, Хандагайты хобуларынга турар, а кончут соок январь, февраль айларда Божалыг бүүрезиниге келир. Ында тускай кыштаг бар. Чылгыны касканнадың одарладырывдан аңгида, соок болгаш шуурганныг хүнөрде оларга, шилгыя боос белерге немелде чемгерилге кылдыр сигенни берип турар. Чазын март-апрель айларда кулуннап эгелээр. Ынчан чылгы Чооғей, Арзылаң хобуларынга барган турар. Июнь 15-тен ынай чылгы чайлаглаар. Язы-бүрү ымыраа-сээк көөдеп келгевде, Качыктың Кара-Адыр, Ак-Адыр ынчаар чылгычылар майгынныг 3-4 удаа кожуп, малды семиртип чоруптар.

1970 чылда колхоз 229 баш чылгыны күрүнеге сатkан, оон деңгиан 57,3 тонна болган. Бир баштың ортумак деңзизин 250 килограмм четкен турган. Чылгы эдиин салып сайгарганындан колхоз 50,5 муң рубльдиң орулгазын алган, азы чылгы ажылынга үнген чарыгдалдарны кадырга, арыг орулга 30,2 муң рубль болуп, колхозтуң эгар санынга кирген. Бир центнер чылгы эдлив (дириг деңгиан-биле) бүдүрерине колхоз 34 рубльди чарыгдаан. Бот-үнеинің планнаттынган турган хемчээли оон элээн улуг—56 рубль. Ол-ла чылын колхоз бир центнер ынек эдиин бүдүрерине 87 рубльди, хөй эдиинге 68 рубльди чарыгдаан. Чылгы ыллынің бот-үнезинің чангын тайылбырлаары белеп. Чылгы колдуунда чер одарлаар, тускай кажаа-хораа херегленнес. Чылгычыларның ажыл төлевирингe, сиген белеткээрингe, септелгеге, амортизациялга үнүп турар чарыгдаадар эвээш. Эрткен чылын күрүвеге 125 баш чылгыны дужаваш 39,2 муң рубльдиң орулгазын колхоз алган. Арыг орулга 6 муң рубль болган, а продукциянның бот-үнези 34 рубль. Баш бурунгаар саналдыкынардан ап көөрге, бо чылын ажыл-агый чылгы сатkанындан 48 муң хире рубльди киприп алыр, ооң 21 муңу — арыг орулга. Үш чыл иштинде колхоз мал өстүрер планда көрдүнген чылгыдан беш чүс ажыг чылгыны артылкка күрүнеге сатkаш, 57 муң ажыг рубльдиң арыг орулгазын алган-дыр.

АРАЙ-ЛА хараадавчыг чүүл колхозтуң чылгыдан ап турар продукциязының чангыс-ла эът-биле кызыгаарлаттынып турарында. 15—20 чедир бени саап, хымыс кылып, кампаниялыг ажылда ишчилерге берип турары эки болур ужурлуг. Ынчалаа-даа ол бар аргаларга дүүшпес, чогенчиг эвээш. Бе сүдүңүн эки шынарларын билбес кижи чок. Оңу будурери болгаш саварры ажыл-агыйга ажыктыг дээрзин сананашкыннар көргүүп турар. Чылда ортумаавиле 500 литр сүт бээр бе бүрүзү ажыл-агыйга 130 рубльзиниң орулгазын киприп болур. Колхоз келир чылдың эгелеп, хымыс кылырын элээн көөдедир деп бодап турар. Ол бодаадарны амыдыралга херек кырында боттандырарын колхоз баштаар чери планнаш эгелеп. Ооң боттанырын кижи бүрүзү күзеп турар.

Чылгыны колхозтуң язы-бүрү ажылдарынга ажыглап турарының дугайында чамдык саннарны бо чүүлдүң эгезинде киприп бис. Ол дээрге, болдуңуп болурундан эвээш көргүзүг-дүр. Кандыг-даа ыпырак механизастаттынган ажыл-агыйга дыка хөй ажылдарны аъттар-биле кылып болур дээрзин мурнакчы колхозтарның болгаш совхозтарның дуржулгазы көргүзүп турар. Сиген хозяйствоның, ыланғын арга-арыг ишти, бичин алаакчыгаштарга, аъттың ажыы кончут улуг. «Чаа орукта» мындыг хевирлиг ажылдарга аъттарны кызыы ажыглап турары хомудаичыг. Колхозта бар шанак, тергениң саны эвээш. Ынчалаа-даа бо бүгүже кичээнгейни утпан, ажыл-агыйжы хөделир болза, чылгының ажыы көзүлдүр-зе үлгадыр.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынының» корр.

Чаа чылда — школачыларга

Ам удавас Чаа чыл. Ооң-биле чергелештир школачыларның кышкы дыштанылгазы эгелээр. Ынчангаш амдыгааштан тура республиканың школаларында оореникчилерниң дыштанылгазын канчаар хөглүг, солун арттыририн планнап, чогуур ажылдарны кылып чорудуп турар.

Ак-Довуракның Культура ордузунда Маргарита Стефановна Гольдбергке удуртkан оореникчилериниң шии бөлгүмү школачыларның кышкы дыштанылгазының үезинде Евгений Шварцтың «Кызыл бөрткүгеш», «Хар дацына» деп пиилерин көргүзеарер. Бо хүннерде шииниң соолгу шенелде репетициязы чоруп турар.

ЧУРУКТА: Культура ордузунуң уругlар аразынга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи М. С. Гольдбергтиң оореникчилери-биле репертуарга киргеи чаа шиини сайгарып орары.

Б. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

„ИЖОР БАТАЛЬОН“

(ЧАА КИНО)

Кызылдың болгаш республиканың кивотеатрларында «Ижор батальон» деп делгем экранныг кино үдүп эгелээв.

Ада-чурттуң Улуг дайнының үезинде Ленинниң хоорайын камгалажып турган Ижор заводунуң ажылчыннарының маадырлыг чоруунун дугайын көргүскен бо кинону «Ленфильм» кивостудиязы бүдүрүп үндүрген.

Ада-чурттуң Улуг дайнының чылдарында Ленинград хоорайның база бир эрес-маадырлыг чоруун Ижор батальонунуң төөгүзү чугаалап турар. Фашист ажелекчилер Ленинградче улам чоокшулап, 1941 чылдың август айда Колпино хоорайның кыдынга чедип келир. Ында алдаржаан Ижор заводу туруп турар. Ижоржулар, шагда-ла элээн кап муң кижиден тургустунган улусчу ополченьеден дайынчы тускай батальонну тургузуп алган. Колпинону амы-тын дег камгалаар дээш чыл үнер. Олар улуг башкы Ленинниң хоорайынче дайзынналары чадгыс базымда кирбес, Колпинону болган төрээн заводун дүрбочилерге үттетпес, амы-тынны харам чокка демисежирин ижоржулар даңгыраавга бээрлер. Олар боттарының дакгырааргa шынаа-ла шынчы болуп артып, дайзынналарның күштүг халдаашкынын ойтур шаварлар. Ооң соонда Кызыл Армияның кезектери-биле кады батальон маадырлыг орукту эртер.

Кивонуң режиссёр-тургузукчузу Геннадий Казанский мынчаар бижип турар:

— Ижоржуларның маадырлыг чоруу бистиң кино тыртырар коллектививисте улуг сонуургалды улам хайныктырган. Оларның дугайында материалдарны хөйнү өөренген тудум-на, бис батальонга демисежип турган кижилерниң дугайында хөй санныг материалдарны чыып ап, ол маадырлыг чорукка тураскаатkан, ол-ла бүгүнү шыны-биле чугаалап турар кинову үндүрер дээш улуг күштү үндүргенбис.

Аш-чут, соок, бомбалаашкын, бооламашкын болгаш өске-даа кадыг-берге болуушкуннарга таварышпа-даа ижоржулар заводка ажылын үргүлүүлевишаан. Ажылчыннар, чер адаанын пехтериндеп, бомбадан чаштыр черлерден ээп келгеш, фронтуга хереглиг бүгү чүвени кылып, бүдүрүп турардар. «Будүрүлгеден чартыкпайн турган, дайзынналар тур-бис» деп батальонның дайынчылары баштактанып тургулаар.

Бөгүнгү Колпинодa «Ленинниң хоорайын амы-тын дег камгалаан, бодуңуң шынчы ооллары, урутлаары — ижоржу дайынчыларны Төрээн чурт кайнаа-даа утпас» деп бижээн тураскаал бар. Кинода көргүскен кижи бүгүдезиниң салым-хуузун артистер бүүрелевиг кылдыр ойнап турар. Фильмде болуушкун бүрүүзү херек кырында болган амыдыралчы чижектерден алдынган. Ниитизи-биле бо кинода Ада-чурттуң Улуг дайнының башгайгы чылын болгаш 1942 чылды көргүскен.

Аныяк кижилер Коля Матвеев биле Лена Снегирева оларның бижыг найыралын, ханы ынакшылын, ажыл-чанының болгаш озуң дедыгын келиринниң төөгүзүн ук кинода кончуг эки тоожуп көргүскен. Бо кино Ижор заводунуң тургустунганындан бээр 250 чыл болур оюнга турускаттынган. Фильмни тургузарынга заводтуң ажылчыннары-биле «Ленфильм» кивостудиязының аразында тургустунган бижыг найырал дузалаан. Кинону тыртырып туруп турда, батальонның хоочуннары, заводтуң ажылчыннары болгаш инженерлери доктаамал дузаны көргүзүп келгеннер. Олар кивонуң сценарийин аразында чугаалажып, чедер-четпестерин илерткеп, харын-даа боттары кино тыртырыышкынынга идепкейлиг киришкевнер. Ылаңгыя Ижор батальонның командири чораан, амы үеде заводтуң мурнакчы цехиниң начальниги Г. В. Водопьянов кинону тыртырып-тургузарынга идепкейжи чорууп көргүскен.

Коля биле Ленаның рольларын өөренекчилер Ирина Юревич, Витя Жуков олар чедимчелиг ойнаш күүсеткеннер. «Ижор батальон» деп кинону чамдык болуушкуннарны көрүкчүлер боттары ук фильмден көре бээрлер.

Ада-чурттуң Улуг дайнының үезинде Ленинград хоорайны камгалаан турган Ижор заводунуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш совет фонуң маадырлыг чоруун көргүскен бо кино көрүкчү бүгүдезинге «Ленфильм» киностудиязының ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн таварыштыр кылган белээ болуп турар.

К. САРЫГ-ООЛ.

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

ХОККЕЙ. 1973 чылдың хоккей талазы-биле делегей болгаш Европа чемпионады мартта Москвага болур. Ынчангаш «Известия» солунуң шанналы дээш найысылалда декабрь 16-да эгелээн чаңчыл болган маргылдаа улуг сонуургалды болдуруп турар. Бо маргылдааны «бичe делегей чемпионады» деп санап турары таварылга эвес.

«Известия» солунуң шанналы дээш маргылдаада делегей чемпиону — Чехословакияның, олимпий чемпиону — ССРЭ-нин, Швецияның, Финляндиянын болгаш Польшаның шилиндек командалары киржип, боттарының күжүн шенеп турарлар. Мартта Москвага болур делегей чемпионадынга киржир шилиндек командалар ында чылган чүгле ГФР-нин хоккейжилери белбээн.

Декабрь 16-да Швецияның хоккейжилери Финляндиянын хоккейжилерин 3:1 савга уткан. Декабрь 17-де ССРЭ-нин командазы Польшаның спортчуларын 5:1 санга тимээн.

Декабрь 18-те Чехословакия биле Швецияның командаларының ужуражышкыны 2:2 санга хайны болуп доозулган. ССРЭ-нин хоккейжилери Финляндияның командазым-биле ойнаш, 11:3 санга үдүп алган.

ШЫДЫРАА. Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону чораан Михаил Таль элээн үр үеде ойнавайн чораан, база катап ССРЭ чемпионунуң алдын медалының эдлекчизи болган. Чүүлүң бирги чери дээш Бакуга арткан маргылааның төнчүзүнге чедир ийи салыг арткан турда, Таль чемпион атты чедип алган. Ол кымга-даа уттурбаан.

Мексиканың найысылалы Мехикога шыдыраага түрген ойнаарының талазы-биле делегей маргылдаазынга Ленинград чүүлүү 20 харлыг гроссмейстер Анатолий Карпов тергиизээн. Ол он үш салыгдан 12,5 санны алган, эң эки түүнелди көргүскен.

(СЭТА).

Шыдыраа талазы-биле республиканың херээжеңнериниң «биле» чылда чемпиону атты Эрзиядан келген Лариса Пономарева чаалап алган. Ол шыдыраа-биле баштайгы танныылгазын он ийи харлында Иркутскиниң пионерлер бажыңында эгелээн.

1969 чылда ол Чоон-Сибирьниң демир-орууның херээжеңнер аразында чемпиону атты чедип алган, а 1970 чылда Лариса Иркутск хоорайның бирги черн дээш херээжеңнер аразында болган маргылдаазынга үшкү черни эзээн.

ЧУРУКТА: Л. Пономарева оон үезинде.

Ч. ВЛАДИМИРОВТУҢ фотозу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

МОСКВАДАН

18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30—«Бүзүлбас эвилел». Москва — ССРЭ-нин найысылалы. 20.30—«Кызыл агитатор Трофим Улушков». Урав-чечен телефильм.

КЫЗЫЛДАН

21.10—Телемедээлер. 21.30—«Спортчу хайгаарал». Ламчыдылга. 21.55—Телемедээлер. 22.05—Чарлалдар реклама. 22.10—23.00—«Бонивурлуң чүрээ». Урав-чечен фильм. 3-ку серия.

Агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге бичe хар чаар. Барыын утпаныышкынның хаттың дургени секундада 5—10 метр, барыын районнарга 10—15 метр чедер. Агаарның температуразы дагдыг черлерге 10—15, өскелерге 16—21 градус соор.

Кызылга булуттаар, хүннүң ийиги чартыында бичe чаар. Хаттың дургени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 18—20 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 10.30, 13.40, 16.50, 20.00 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Келир үе дугайында сактыышкыннар» 15.00, «Кыска хүрee улуг орук» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда. «ВОСТОК»: «Холдарыңның чылыы» 15.00, 20.30, «Шынаала ынакшыл болаа» 16.50, 18.40 шактарда. «ПИОНЕР»: «Чажыт миссия» 9.00, 10.50, 12.40, «Маннан тур бис оол» 14.40, 16.30, 18.50, 20.40 шактарда. «СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Авроранның даштаашкынгы» 20.00, «Совет Эвилелиниң мөңгүн» 18.00 шактарда.

ШИМЧЭЭШКИН ЧУРУМУН САГЫЫР

Кижиниң кадыынга хора, ол ышкаш материалдыг каража чедирген автоорук таварылгазы болган. Аңаа кым бууруулуг болганын сайгарып көрзөл. Бо чылдың ноябрь 21-де Кызылдың чурталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң бот-оруга-чарылгалыг участогунга хамаарыкшы турар «Муровей» № 39-96 ТВА дээр мотороллериниң башкарыкчызы Степан Элтеко арага ижип алгаш, кол кудумчулап кел чорааи машинаны мурнап эрттиритерин утпуп, кудумчу белдиринге үскүлежиишкинии болдурган.

№ 3 АТБ-ниң чолаачызы Анатолий Загвозкин ол үскүлежиишкинии болдурбас дээш улуг ораалдажышкыны кылган, ынчалаа-даа ооң машиназы Рабочая—Чүлдүм кудумчуларының белдиринге турган светофор чагызынга үскен: машинага чүдүрүп каан чүүк чайылгаш ооң кабиназын чуура үскен, чолаачы кончуг шалып үне халаанындан кемдевээн.

Маңаа бууруулуг С. Элтеко кемдээе-даа, херек болган черден дезиптерни ораалдакнан. Ону көрген кижилер Элтекону тутkаш, КАИ-ниң дежурный болүүнге дужаан берген. КАИ ажылдакчылары үк хереkти кылап тодараткаш материал талазы-биле чедирген когаралды Элтекога төледирин шиитпирлээн.

Чыгдынган дуржулганы болгаш статистика медээлерин ёзугаар ап көөрге кудумчу, оруктарга болгулаан таварылгаларга колдуунда-ла чолаачылар бууруулуг болуп турар. Озал-ондактыг бүгү таварылгаларның 30 ажыг хуузун эзирик чолаачылар үүлгеткен болуп турар.

Бо чылдың он айларында Кызылга эвээш эвес озал-ондактыг таварылгалар болган, ооң хөй кезиин эзирик чолаачылар үүлгеткен болуп турар.

Шимчээшкиниинiң айылы чок чоруунуң айтырыгларынче чүүле күрүенниң автоинспекциязының эвес, харын автобудурүлгелер удуртукчуларының бүгү хөй-ниитизиниң кичээнгейин угландырары хүннүң кол айтырыы апарган. Кол күженишкинии автоорук таварылгаларын бат удур болдурбазының хемчегларын алырынче утландырар херек.

Озал-ондактыг таварылгаларның кол чыдагаавнарын айтып, чон ортузунга декцияларны доктаамал чорудары шимчээшкин чурумуп пропагандалаарының эң ажыктыг чепсээ болур. Болган таварылгаларны чижекке көргүзүп, тайылбыр чорудары чугула. «КАИ-ниң экраны» деп ай санында чорудуп турар теледамчыдылга автооруктарга болган таварылгаларның чыдагаавнарын илередиринге ужур-дузалыг.

Чоң шимчээшкин чурумун хөйү-биле билген тудум-на кудумчуларга болгаш оруктарга озал-ондактыг таварылгалар эвээш болур. Шимчээшкин чурумун үрээлерге болгаш арагачыларга хемчег көргүзерде РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1972 чылдың июнь 19-тагы Чарлыын кол удуртулга болдуруп турар бис.

Автотранспортту эзирик башкарган кижилерни ол Чарлык ёзугаар 2 чыл чедир хуусаада чолаачылаар эргежин казыыпаан, 10-дан 30 рубльге чедир торгаар. Бир эвес ол хуусаа эрткеп соонда ол-ла чолаачы катап аралаан, машина-техника башкарар болза машина башкарар эргежин 2-ден 5 чыл чедир хуусаада казыдар болгаш 10-дан 50 рубльге торгадыр.

Чолаачылаар эргежин казыткан кижилер ооң чогуур түүнел үндүрбес, машина, мотоцикл башкарарын кара туразы-биле уламчылаар болза аңаа кеземче херээн онаар болгаш улус суду бир чыл чедир хуусаага хосталгазын казып шиидер, азы 100 рубль чедир торгаар.

Автомашинаны эзирик башкарган, азы машина башкарар эргежи чок турган, ону башкарган кижилер 50 рубльге чедир торгадыр. Ол-ла кижилер ындыг хереkти катап үүлгедир болза 1 чыл чедир хосталгазын казыдар, азы 100 рубльге торгадыр.

1972 чылдың тос айларында Кызыл хоорайның квалификация комиссиязы 790 кижиниң чолаачылаар эргежин казаан. Ооң иштиндеп үүле ийи кижи элээр болган. Дыка хөй хемчегларын ап турзадаа чамдык кижилер эзирик чолаачылаарын уламчылап турар. Чижээ, КАИ-ниң ажылдакчылары ноябрь 23-те «Тыва суг тудут» трезвиниң № 2 көжүп чоруур колонназының чолаачызы Владимир Пашков мөңгинээны эзирик башкарып чораанын туткаш, чолаачыдаар эргежин казаан. Бо чолаачы май айда база-ла эзирик чораап эргежин хавыртkан турган, ооң чогуур түүнел үндүрбөөни ол-дур. Комиссия ону шыңгыы көөр апаар, арагачы-чолаачының машина башкарар эргежин үр хуусаада казыыр.

Өвүр районда «Коммунизмге орук» колхозтуң чолаачызы Кара-Сал Кара-Маадыр база ындыг чорук кылган, ооң машина башкарар эргежин казаан.

Шимчээшкин чуруму үрээр бүгү таварылгаларны болдурбас толээде улусчу дружиначыларның, автобудурүлгелерниң хөй-ниитизин олче мобилизастаары чугула. Транспортка үлегерлиг корум-чурум, аймыл чок шимчээшкин дээш демисел—кыска кампания эвес, а хүн бүрүнүң ажылы, хөй муң кижилиг чолаачыларның, будурүлгелерде партия, профэвилел, комсомол организацияларының чорудар чугула ажылы болур.

Л. ПОЧЕКУТОВ,
КАИ-ниң Кызыл салбырының автоинспектору.

Оттулар чүүл хереглекчилеринге

Одаар чүүлдер сайгарар республика конторазы хөмүр-даш болгаш ыяш алыр дугайында 1972 чылдың талонназын, квитанцияларын 1973 чылдың январь 1-ге чедир күштүг деп санаарын хереглекчилерге дыңнадып тур.

1973 чылдың январь 1-ден 10-га чедир ол талоннарны болгаш квитанцияларны садып алган пунктуларынга эккел, орнап, азы хуусаазын уздадып алыры чугула.

Организациялар, колхозтар, совхозтар болгаш үлетпүр будурүлге черлери талоннарның хуусаазын уздадыр азы солуп алыр үезинде талоннарның ниити санын база хөмүр-даштың тсинназын айытkан бүзүредилге бижикти ножар ужурлуг.

Хууда кижилер талоннарын солуп алырда паспорттарын азы бодунга хамаарышкан өске-даа документилерин көргүзер. 1973 чылдың январь 10-га чедир солуттунмаан талоннарны, квитанцияларны күш чок деп санаар болгаш бараанчыдыягаже кижирбес.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чоокшулаап келген.

ЭРГИМ НОМЧУНЧУ! Күрүенниң 3 хуулуг иштики ойнап алышкынныг чээлизиниң облигациялары дээрге силерниң эзш-ооруңерге, төрелдериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болурун билир болгай силер. БО ЧЭЭЛИНИҢ ЭЗЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУНЧУЛАР! 3 хуулуг чээлиниң облигацияларын воң ойнаашкыны болур мурнуу чарыында белеп ылдыр садып алыңар!

Ооң облигацияларын-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чээлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдың-на 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-да, май 15-те, июнь 30-да, август 15-те, сентябрь 30-да, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-да.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР! АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

ӨӨРЕНИРЛЕРГЕ

Красноярскиниң педзе ажыл-агый институдунуң бот-өөредилге салбырынга киреринге күзээнилерни хүлээп алыр комиссия бо чылдың декабрь 25-тен эгелеп Тыва АССР-ниң педзе ажыл-агый министерствозунуң бажыңынга ажылдап эгелээр. Анаа хамаарышкан айтырыгларны совхозтарның будурүлге каттыжышкынының кадрлар кылдыдынден тодаргайлап ап болур.

СОВХОЗТАРНЫҢ БУДУРҮЛГЕ КАТТЫЖЫШКЫНЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ.

Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда кылдызының 23-54, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал кылдызының 37-13, культуро кылдызының 23-54, педзе ажыл-агый кылдызының 21-47, үлетпүр кылдызының 22-64, чагаа кылдызының 41-27, информация база совет тургузуг кылдызының 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75. Телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыг № 3974.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00905.

Бүтү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
21
ЧЕТВЕРГ
№ 299 (9067).
Өртээ 2 ном.

В. И. Ленинниң мавзолейинге болгаш Билдинмес солдаттың хөвүнге чечектер салганы

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев олар декабрь 20-де В. И. Ленинниң мавзолейинге барып, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң омуразиндеп чечектер салганнар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң удуртукчулары баштыңчы болгаш башкы, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегетейде баштайгы күрүнеэзиниң үндезилекчизи, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хей-аът киирикчиэи болгаш организакчызы Владимир Ильич Ленинге ёзулал кылып, минута иштинде ыыт чок турганнар.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы Г. Ф. Сизов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орааакчылары Н. К. Байбаков, В. Э. Дымшиц, В. А. Кириллин, М. А. Лесечко, В. П. Новиков, И. Т. Новиков, Л. В. Смирнов, Ш. А. Тихонов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң Даргазы А. П. Шитиков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национаалдар Совединиң Даргазы Я. С. Насриддинова, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе олар чечектер салыыпкыныыга киришкеннер.

Оон доозда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет-күрүнеңиң удуртукчулары Билдинмес солдаттың хөвүнге барганы. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң омуразиндеп чечек салганнар. Ала-чурттуң Удуг дайынынга совет Ада-чурттуң хостаалгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын бергеи маадырларның тураскаалынга ёзулал кыдыр минута иштинде ыыт чок турганнар.

(СЭТА).

АЖЫЛ-ИЖИВИСТИ— ТӨРЭЭН ЧУРТКА

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының Президиумунга

Акы-дүмалышкы ёзунуң, найыралдың болгаш чогаадыкчы ажылдың улуг байырлалын — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн бистиң партиявыс болгаш бистиң хөй националдыг бүгү улузувус демдеглеп турар бо хүннерде төрээн Коммунистиг партиязы дээш, бодунуң улуг Төрээн чурту — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели дээш патриотчу чоргааралдың сеткили-биле бүргеттинген Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП Төп Комитединиң кежигүннеринге, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарынга база байырлыг хуралдың бүгү киржикчилеринге изиг байырны чедирип, амыр-мендизин айтырып тур.

ССРЭ-ниң юбилейиниң чылында республиканың ажылчыннары, колхозчулары болгаш интеллигенциязы байырлалды коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү участоктарынга чедиишкиннерлиг демдеглээр дээш политиктиг база күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн-биле социалистиг чарышты калбарткан. Республиканың үлетпүрүнүн ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының сорук киирикчи ажылының түңнелинде 11 айларның планы продукция сайгарар талазы-биле 103,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле—104,5 хуу күүсеттингенин өөрүшкүлүү-биле рапорттап тур бис. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң 87 хуузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенниниң күсели-биле чедип алдынган, оон күсели-биле продукцияны эрткен чылдың ол-ла үезинге деннээрге 11,2 хууга хөйүү саарган. Продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының чыл планы декабрь 23-ке чедир күүсеттинген турар.

Совхозтар ажылчыннары болгаш колхозчулар декабрь 16-га чедир күрүнеге сүт садар планны 23.385 тонна азы 101,7 хуу, эътти—27.140 тонна азы 100,5 хуу, дүктү — 2.750 тонна азы 100,3 хуу кылдыр күүсеткеннер. Күрүнеге тараа садарының планы 110 муң тонна турда, ону 132,3 муң тоннага саткан, ол дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун бистиң республикага тывыскан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалдарынга үндезилээш, 1972 чылдың IV кварталында болгаш 1973 чылда мал болгаш чер ажылының продукциязын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир дээш массалыг социалистиг чарыш көдээниң ажыл-ишчилериниң аразында ам калбарган.

Бистиң республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер талазы-биле доктаамал сагышты салып, хүн бүрүнүк улуг дузалаачызын көргүзүп турары дээш, СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка Тыва АССР-ниң партия организациязы болгаш бүгү ажылчы чоннары ханы өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улузу-биле кады СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитедин болгаш Совет чазакты долгандыр олар боттарының хүрээлеңин улам сыгый каттыштырар, боттарының бүгү күштерин, дуржулгазын болгаш билиин бистиң чуртка коммунизмни тургузарының херээнге бээр дээрзин бүзүредип тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ
ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУ
ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының V сессиязы

ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ҮНДЕЗИНИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының бешки сессиязы бүрүнгү хүн бодунуң ажылын Кремльге үргүлчүлээн.

Эртенгинии 10 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының ийи аңгы хуралы болган.

Эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** оларны депутаттар болгаш аалчылар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эвилелдиң Совединиң хуразын Эвилелдиң Совединиң Даргазы депутат **А. П. Шитиков**, Национаалдар Совединиң хуралын Национаалдар Совединиң Даргазы депутат **Я. С. Насриддинова** ажыткан.

1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1971 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында айтырыгларның талазы-биле Эвилелдиң Совединиң болгаш Национаалдар Совединиң План-бюджет база адырлар комиссияларының эдериичи илеткелдерин депутаттар дыңнаан. Эвилелдиң Совединиң хуралынга эдериичи илеткелди депутат **П. А. Розенко**, Национаалдар Совединиң хуралынга эдериичи илеткелди депутат **К. М. Герасимов** кылган. Олар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының План-бюджет комиссияларын удуртуп турарлар.

Палаталарның ийи аңгы хуралдарынга хүн чурумунуң бирги болгаш ийиги айтырыгларын чугаалашкан. 1973 чылда улус ажыл-агый планының болгаш бюджединиң сессияга көөр кылдыр киирткеи төлевилелдери Совет Эвилелиниң экономиказын улам ынай көдүрериниң, улустуң амыдыралының деңнелиң бедидериниң талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездиниң ажылдап кылган программазынга дүжүп турар-дыр деп, депутаттар демдеглээн.

Амгы—юбилейлиг чылда совет кижилериниң чедип алган, чедиишкиннериниң дугайын ораторлар чоргаараланыышкын-биле чугаалап турган. Коммунистиг партияның мерген үгаанныг удуртулгазы, улустарның бүзүлбас найыралы — Советтер чуртунуң ажылгы чоннарының чаа-чаа чедиишкиннериниң үндезини болур деп олар онаалап демдеглеп турганнар.

Ниитилел бүдүүлгезиниң ажыктыын бедидеринче, акша-хөреңгилерни чөп ажыглаарынче, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга улам дүрген ажыглаарының айтырыгларынче депутаттар улуг кичээнгейни салган.

Капитал тудуг талазы-биле беш чылдың үшкү чылының планы курлавырларны ажыглалга киирер ан чугула тудугларже мөөңнээрин көрүп турар-дыр деп, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **А. П. Ляшко** бодунуң саналынга демдеглээн. Ол черле кончуг шындыр. 1972 чылдынга деннээрге, республикага тудугларның ниити саны кызырлыр, а тудуг бүрүзүге чарыгдаар акша-хөреңгилер өзер-дир. Ол чорук чаа бүдүүлге күүлерин ажыглалга киирерин дүргедиринге, капитал салыышкынчарны ажыглаарын экижиңдиринге идиг бээр.

Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Т. Я. Киселев** биле Ленинградтың оптика-механика каттыжыышкынының чиңгине директору депутат **М. П. Панфилов** олар улуг бүдүүлге каттыжыышкыннарының опца ажыктыының дугайын чугаалааннар. Ындыг каттыжыышкыннар бүдүүлгениң специализастаарын калбартыр, материалдыг, күш-ажылчы болгаш акша чарыгдалларын эвээжедип тургаш, продукция бүдүүл үндүрерин дыка өстүрер арганы берип турар. Ындыг түрбүже бүдүүлгениң ол депшилгелиг хевирин амыдыралдың иегеп турары шак ындыг темпилерге болгаш хемчээлдерге ам-даа эки калбартпайн турар-дыр деп, ол депутаттар демдеглээн.

Төскү беш чылдың улус ажыл-агыйжы аажок улуг соруулгаларын шиитпирлээринге эртем албан черлери кончуг улуг рольдуг болур ужурдуг деэрии Литва ССР-ниң эртемнер академиязының президентиги депутат **Ю. Ю. Матулис** бодунуң саналынга айыткан. Республиканың Эртемнер академиязының эртем-техниктиг тематиказы улус ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринче шуут угланган болгаш бүдүүлгеге нептередип доозкан ажылдарның саны төскү беш чылдың ийи чылында 50 ажыг хуу өскен деп ол ынаматкан. Ынчалза-даа бүдүүлгеге эртемниң ажыктыг чоруун бедиреринии темпилери улам дүргедээр ужурлуг.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер дугайында партияның ажылдап кылганы ур үеэниг комплекстиг программа бодунуң өндүр улуг мобилизакчы күштүүн агаар-бойдузу берге болган бо чылын безин бүзүредир киргүскен деп бодалды санаа берген хөй-хөй депутаттар айтып турганнар. Көдээниң ажыл-ишчидери эрес-шудургу болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаан, олар бергелерге торулбайн, организастыг чоруун болгаш күрүнеиниң ниити эрге-ажыктарын алызындан ажы билир чоруун киргүскеннер.

Алтай крайның «Россия» колхозунуң даргазы депутат **И. Я. Шумаков** бо чылын Алтайга тараанның тергиин даан дүжүдүн кончуг чарын байдалдарда канчаар чедип алганын, дүжүт ажаал алышкынының ап харыысалгалыг үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң районнарынга чорааны чоннуң чогаадыкчы ажөк улуг идепкейин болгаш улуг кодурээшкүнүн хөйныктырганын чугаалаан.

Көдээ ажыл-агыйның техниктиг чепсеглеништикининиң, бүдүүлгеии химижедиринің, суггарылгалыг черлериниң шелдерип калбартырының, суггарылганы кажан-даа ажыглап кербээн черлерге суггарылгаларны дүргеи организастаарының талазы-биле сөөлгү чылдарда партияның болгаш чазактың ап чоруунын хемчеглери кандаашкынның бак уржуктарын дыка чайгыдыр арганы берген.

Ам колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының сагыш-сеткили мал кыштагладыкшынының чедиишкиниг эртиреринче, келир чылын чаагай дүжүттү алырынче угланган. Мал ажылыкчы ажылдакчыларының' социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын көдээниң ажылишчилери ялын-биле деткип турар. 1973 чылда хону ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир дугайында Кубаньның тараажыларының кыйгырыынга муң-муң колхозтар болгаш совхозтар каттыжа берген. Ол дугайын РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министри Л. Я. Флоренгьев, Москва областың «Коммунарка» дээн күрүнеиниң мал ажылының үксаажыдылга заводунуң директору **А. Н. Монахова** болгаш өске-даа депутаттар сессияга чугаалап турганнар.

Казахстанның Компартиязының ТК-зының секретары депутат **С. Н. Имашев** көдээ черлерге болгаш чаа үлетпүр теңтериинге культура-амыдырал тудугларын улам калбартырының айтырынга доктаалган. Эртемниң болгаш культураның чедиишкиннерин ырак районнарже улам чоокшуладырын барымдаалаан, көдээ чоннуң культура-амыдырал хандырыгазының бүгү системазын сайзыраңгайжыдарының комплекстиг программазын боттандырарының эргежок чугулазының дугайын ол чугаалаан.

1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш 1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чүүдүг деп көөрүп сессияга чүве чугаалаан депутаттар саналдаан.

* * *

17 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга Эвилелдиң Совединиң болгаш Национаалдар Совединиң каттышкан хуразы эгелээн.

Эштер **Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** оларны чылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Залга хөй санныг залчылар — найысылалдың болгаш Москва областың ажылчы чоннарының төлөзелекчилери олургаи. Чалатканнарның аразында — даштыкы дипломаттар, совет болгаш даштыкы журналистер.

Национаалдар Совединиң Даргазы депутат **Я. С. Насриддинова** хуралды ажыткан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орааакчызы, ССРЭ-ниң Күрүлелиниң Даргазы депутат **Н. К. Байбаков** хүн айтырыының бирги чүүлү — «ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын 1973 чылда хөгжүдериниң күрүне планының дугайында» түмнел сөс ап, чүве чугаалаан.

Национаалдар Соведи болгаш Эвилелдиң Соведи 1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын чугаалажып көр-

(Уланчызы 3-ну арында).

ДААРТА— ЭНЕРГЕТИКТЕР ХҮНҮ

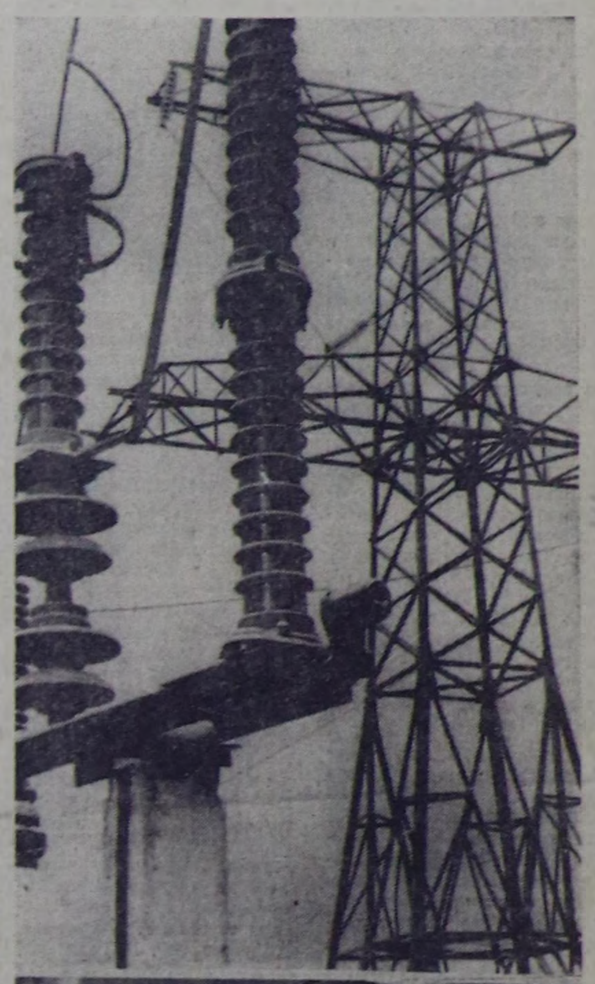

Назыроводан Тываже угланган электри удазыннарымын экжелгеи күштүг чырыын бир дугаарында үлетпүрүг Ак-Довуракта туртускан подстанциия хүлээп алган.

Бо чуруктарны Ак-Довуракты подстанциязындан тыртыргаи. Үстүнде — подстанциия чанында даммыдылга чагылары. Адаанда — ында ажылдап турар энергетиктер. Олардың оң талазында мурнакчы энергетик Юрий Навва.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕЛЕР РАПОРТУ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл юңга алдар белдурган каттышкан байырлыг хуралының президиумунга рапорт бээр хүндүүг эргени «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызылдың № 2 АТБ-зиниң, «Бурунгаар» совхозтуң болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң коллективтери боттарының кызымак күш-ажылы-биле чедип алганнар.

«ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТ

Даг-дүгүн ажылдап кылыышының болгаш сайгарарының чыл планнары декабрь 10-да күүсеттинген. Эрткен чылдың ол үезинге бодаарга он бир айларның дургузунда даг-дүгү бүдүрериниң хемчээли 12,8 хуу өскен, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедизери 11 хуу өзүлделиг болган. Чыл төнчүзүнге чедир планнан ажыр 2600 тонна даг-дүгү ажылдап кылдынар болгаш 650 муң рубльдин бараанның продукциязы сайгартынар. Бүдүүлгениң ажыктыг чоруун бедизер соруулга-биле бүдүүлге күүлерин чаартып дерииир, күш-ажылчы болгаш материалдыг күрлавырларның чарыгдалдарын каминаар талазы-биле улуг ажылдар чоруктуунун турар. Эрткен 11 айларның дургузунда ниитизи-биле 200 муң рубль ажыктыг 205 чогаадыкчы саналдарны бүдүүлгеге шиңгээткен. 2.500 муң киловатт-шак электроэнергиэ, 360 тонналга чижеллээн одаар чүүл камнап алдынган. Ажылды механизастаанының ачызында 210 забойщик хол-биле кылыр ажылдан хостаган, планнан ажыр 92 муң рубльдин арыг оруулгазы алдынган.

КЫЗЫЛДЫҢ № 2 АТБ-ЗИ

Чүүк сөөртүүнүн чыл планы декабрь 10-да күүсеттинген. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа улус ажыл-агыйының 100 муң тонна эдээн сөөртүр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планга удур 13 хуу, а эрткен чылдың ол үезинге деннээрге 17 хуу өскен. Чыл эезинден бээр 152 муң литр бензин, 170 комплект авторезина камнап алдынган. Бүдүүлге чери 324 муң рубльдин оруулгазын алган. 79 чолаачы 1973 болгаш 1974 чылдың үлүүнге киирииттир ажылдап турар.

«БУРУНГААР» СОВХОЗ

Бо чылын күрүнеге 2530 тонна тараанны садар тургаш, 6597 тоннаны саткан. Күрүнеге дүк садарының планы 118 хуу күүсеттинген. Малдың баш санын өстүреринің болгаш күрүнеге мал продуктулары дүжаарының планнары бала-ла ажыр күүсеттингилээн. 320 өөреникчиге школаны, 300 олуттуг Культура бажыңын, столоваяны болгаш ниитизи-биле 572 дөрбелчин метр шөлдүг сес чурттарга бажының ажыглалга киирген.

«РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЧАЛБЫЫЖЫ» КОЛХОЗ

Ажыл-агыйның ажыл-ишчилери бо чылын байлак дүжүттү өстүргеш, Төрээн чурттуң шыгжамырыгга 7440 тонна (план 4500 тонна) тараанны урган. Чыл планын ёзугаар 980 тонна сүт садар тургаш, декабрь айга чедир 1012 тоннаны саткан. 343 тонна ёт садар план 349 тонна, 28,4 тонна дүк планы 29,3 тонна кылдыр ажыр күүсеттинген.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге, төскү беш чылдың планын чедиишкиниг күүседир дээш улам күжениишкинниг ажылдаарын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызылдың № 2 АТБ-зиниң, «Бурунгаар» совхозтуң, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң коллективтери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиге, РСФСР-ниң Дээди Совединиге дангыраайаннар.

Чаа социалистиг хүлээлгелер

ССР Эвилелиниң тургустунганымнан бээр 50 чыл болур юңга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Чөөн Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының комсомолчулдары болгаш алыяктары чыл эезинден бээр кызымак ажылдаан. Бирги эдээрге ферма ажылдакчыларының ортузунга сүт сааладының көвүдедир талазы-биле социалистиг чарышты калбарткан.

Саанчыларның, инек кадырчыларының шудургу күш-ажылының түңелинде коллектив биче эвес чедиишкиннерлиг болган. Бо чылдың эрткен он бир айларында 413 тонна сүттү күрүнеге садып, планнаг онаалдазын күүсеткен. Ферма чылда бир инектеи ийи муң килограмм сүт саап алыр хүлээлгелиг тургаш, эрткен айларда 1930 килограмм чедиргеи. Мурнакчы саанчылар Монгуш Алдын-кыс, Кара-Сал Долума, Ондар Дүктүг олар алган социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде чедиишкиннииг бортаидырган.

Ферманың ажыл-ишчилери кыштагларашкынга батай эвес белеткеиген, четчир санныг мал чеми бар.

«1972—1973 чылдарның кыпкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерии болгаш белеткээрии көвүдедир дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын ферма коллективи таныпкаш, чүүдүгүнүн деткээн. Кижи бүрүзү мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киржир күзелин илереткеи.

Дөргүн сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын бүдүрерии болгаш белеткээрии көвүдедирга дээш мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржирип-биле республиканың комсомолчуланыяктарының сүт-бараан фермаларынга кыйгырыгны хүлээп алган. Ону ВЛКСМ Тыва обкомунуң бюрозу чүүдүгүнүн деткээн.

Коллектив боттарының бар аргаларын саналп көргеш, ийи-лейлиг чылдың төнчүзүнге чедир 50 тонна сүттү бүдүрер, 45 тоннаны күрүнеге садар, бир инекке онаалтыр саар сүттү 1972 чылда 2100 килограмм чедирерии хүлээлгеген. Сөглээн сес ажыл-херек кырында чедиишкиниг боттанып турар.

Мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржирии-биле 1973 чылда бедиткеи социалистиг хүлээлгелерии коллектив алган. Бирги кварталда муң центнер сүттү бүдүрер, ол 1972 чылдың ол үезинге деннээрге 28 центнер хөй. 1973 чылдың дургузунда бир инекке онаалтыр 2150 килограмм сүттү саап алыр. Саанчылар боттарынга хүлээлгелерии тус-тузунда алгылаан. Фермаиың эң доора саанчылары Монгуш Алдын-кыс, Ондар Дүктүг төскү беш чылдың үшкү чылында бир инекке онаалтыр үш муң килограммдан эвээш эвес сүттү саарын аазааннар. Төрүүр түс бош инекке онаалтыр 90 бызаавы доруктурарын коллектив хүлээнген. Продукциязың бот-үнезин 3 хуу чиигедир, сүттүң эки шынарлыг болуру дээш демисеэдии чоруударын хүлээлгезинде саанчылар айыткан.

Амгы үеде ферма коллективи алган бедиткеи социалистиг хүлээлгелерии күүседирииге болгаш бедиктиг ажылдарга, чедиишкиннерлиг үшкү чылында алган социалистиг хүлээлгелерии күүседиринге долу бүзүредилгелер.

Х. АЛАЖ-ООЛ.

АНЫЯК КОММУНИСКЕ ЭҢ ЧУГУЛА ДААЛГА

Аныяк коммунистерниң комсомолга ажылдаарын партия эң чугула партийжи даалга кылдыр санап турар. «Партияга хүлээп алдынган ВЛКСМ кежигүннери партия организациязының өске даалгазын албаан шаанда, комсомолга ажылын идепкейлиг үргүлчүлээри дүрүм болур ужурлуг» деп, СЭКП-виң XXIV съездизинге айткан. Съездиниң ол айтышкыны амыдыралга бөстандырбышаан, бистиң республиканың комсомол организацияларынга партийжи өзекти быжыглаар талазы-биле сөөлгү чылдарда чамдык хемчегларни алган.

Комсомолда ажылдап турар аныяк коммунистерниң чоокта чаа болуп эрткен республика хуралынга бо талазы-биле байдалды тодаргай сайгарып көргөн. СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин күүседиргө комсомол организацияларының ролүн бедидер талазы-биле комсомол ажылынга сүмелээн аныяк коммунистерниң харысаалгазын бедидер дугайында СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи В. П. Суров аңаа иletкел кылган. Ол ышкаш бо айтырыг талазы-биле ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Бай-Тайга райкомнарының бирги секретарылары В. И. Виноградова, Х. Монгуш, К. Мон, Б. Чымба, «Тинилелге» совхозта комсомол комитединиң секретары К. Бадан-оол, «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында пропагандист Ш. Кара-оол, Кызылдың хлеб заводунда ВЛКСМ комитединиң секретары Л. Бруткова, Тес-Хемниң «Чодураа» колхозта комсомол комитединиң секретары Сндан Чечекмаа, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары А. А. Ромашов олар саналдарны берген.

Иletкелчи болган санал берген эштер сөөлгү чылдарда аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге болгаш ВЛКСМ эге организацияларын политика болгаш организас талазы-биле быжыглаарынга комсомол организацияларында ажылдап турар аныяк коммунистерниң ролүнүң база ат-алдарының өскенин демдеглээн. Сөөлгү дөрт чылдарда комсомол эге организацияларының секретарларында коммунистерниң саны 19 хуудан 36 хуу чедир өскен. Бо өредилге чылында комсомол чыдыышкынында партия кежигүнү пропагандистер 75 хуу ажып турар.

Амгы үеде комсомолдуң область организациязында, Монгун-Тайга, Өвүр, Бай-Тайга районнарда комсомол эге организацияларының секретарьларында партия кежигүннери 60 хуу, а комсомолчу пропагандистериниң аразында 82 хуу чедип турар.

Комсомолга ажылдаар партийжи даалганы бедик харысаалга-биле көрүп турар коммунистер эвээш эвес. Оларга «Тинилелге», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Сүт-Хөл» совхозтарда ВЛКСМ комитетериниң секретарылары Бүжүгеш Бадан-оол, Куулар Сечекмаа, Марат Чимит-Доржу, Тес-Хемниң «Чодураа» колхозта комсомол комитединиң секретары Ендзак Чечекмаа, Эрзинниң «Мөрен» колхозта ВЛКСМ комитединиң секретары Александра Намдак болгаш өскелерни-дээ хамаарыштырып болур. Комсомолдуң политиктиг чыдыышкынында аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге бөстарының биилиг-мергежилин берип турар Александра Данчай-оол (курбанкыда), Ирина Кара-оол (типографиязында), Иргит Достай (Каа-Хемниң Сарыг-Сеп ортумак школазында), Татьяна Хомушку («Барлык» совхозтуң Биижиктиг-Хая салбырында) ышкаш аныяк коммунист пропагандистерни хөйү-биле адап болур.

Оон-биле чергелештир чамдык партия организациялары комсомолга ажылдаары-биле аныяк коммунистерге партийжи даалганы бергеш, олар-биле болур-чогуур ажылдарны чоруптас, негелдени кошкадып турар таварылгалар бар дээрзин айткан. Чижээ, «Барлык» совхозта, «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелинге, Бии-Хемниң «Хадын», Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозка комсомол эге организацияларының секретарьлары турган Б. Маадыр-оол, Е. Ярошевский, Н. Седип-оол, В. Бутори оларны комсомол ажылын сулаткаңы дээш ажылыдан хостаан. Ол аныяк коммунистерниң чамдыктары комсомолчулар болгаш аныяктар ортузунга ажылды күштелдирип чөрүдарының улуу, хуралдар эрттирбейн, харын-дээ чамдыктары бөстары чурум үреп турганнар. «Барлык» совхозка турган К. Маадыр-оол төлеп чок үүлгедиглери дээш СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозунуң шиитпири-биле партияның хүрээленинден үндүрткен.

Кызыл хоорайда, Таңды, Тожу, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнарның комсомол организацияларында партийжи өзекти быжыглаар талазы-биле ажыл дыка кошкак. Бо районнарның черче партия организацияларының аныяк коммунистерни комсомолга ажылдадыры-биле даалгалар бээринче четпес кичээнгей салып турарының улуу, хуралдар эрттирбейн, харын-дээ чамдыктары бөстары чурум үреп турганнар. «Барлык» совхозка турган К. Маадыр-оол төлеп чок үүлгедиглери дээш СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозунуң шиитпири-биле партияның хүрээленинден үндүрткен.

Комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээзи, организакчы ажылының денгелеп ооң кадрларыңдан, партия организацияларының оларга хүн бүрү удуртулгазындан улуу-биле хамаарыжыр. Хуралга санал берген ВЛКСМ Кызыл дооркомунуң бирги секретары В. И. Виноградова, ВЛКСМ райкомнарының бирги секретарылары: Чөөн-Хемчиктиң — Х. Монгуш, Эрзиннин — К. Мон, Бай-Тайганың — Б. Чымба олар ол дугайын тодаргай чижектер-биле көргүскеннер. Олар чамдык мындыг айтырыгларже кичээнгейни угландырганнар. Эки ажылдыг комсомол организацияларының ажылының дүржулгазын нептередиринче ВЛКСМ обкому кичээнгей салза чогуур. Аныяк специалистер-биле ажылды экижидер, даандырган ажылхерек дээш оларның харысаалгазын бедидери эргежок чугула.

Аныяк өскеннер-биле ажыл харысаалгалыг, нарын болган хөй талалыг. Ынчангаш олче аныяк оолдар, кыстарның өртем-билиниң, ажыл-мергежилиниң, азы-чаңының онзагай байдалын барымдаалап ажылдаар шырак билиглиг, хөй-нимтиг ажылынга идепкейлиг аныяк коммунистерни сумелеп чорудар ужурлуг.

«Ажылчы чоннар депутаттарының районнар болгаш хоорайлар Советтериниң ажылын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалында Советтериниң ол эвеноларының организастыг ажылын сайзырангайжыдарын айткан. Депутат бүрүзү чугула айтырыгларны шиитпирлээриге идепкейлиг киржип, четпестерни дидим, принципиалды-биле плередип, шүгүмүүледи калбартып, Советтиң ажылын экижидиринче утланган санал-оналын кирпзий дээш сессияны чогуур деннелге эрттиреринин чугулазын ол доктаалда айткан.

Партияның ол айтыышкынын болгаш чазактың чугула шиитпирлерин, хөйлуларын күүсетпишаан, бистиң районуң чер-чер Советтери сессияларны эрттиреринин дүржулгазын байдып, организа-массалыг ажылды күштелдирип турар. Бо утланыышкыга бисте чүү кылдыныл турарыл?

Район, коодэ Советтериниң сессиялары Конститутциязында айткан хуусаа бөлүүаар эртип келген. Депутаттар аңаа эки белеткелдиг кээп, санал-оналын берген турарынче сагыш салыышкын улгаткан. Сессияның болур үезин, хүн айтырын баш удур оларга дыңнадыр. Райкүүскомнуң ажылдакчылары депутаттарның ажылын чер-черге чорааш бола сонуургаар. Сессияларга олар санал-оналдың бээрингe белеткенип турар бе? Кандыг дуза херегил? Бо бүтүүү кичээнгейге ап, методиктиг дузаны чедирер.

Район Советиниң сессияларынга районнуң экономиказын көдүрериниче угланган айтырыгларны онзалап чүтээлажып турар. Эрткен он айларда эрттирээн сессияларга Советтиң депутаттарының 47 хуузу санал берген. Районда чер-чер Советтериниң сессиялары депутаттарның 78—80 хуузунуң киржилгези-биле эрткилээн. Ылаңгыя Чыргаланды коодэ Советтиң сессияларының депутаттарының 80-ден кудуу эвес хуузунуң киржилгези-биле өй-шаанда эртиеп. Ында депутаттарның саналонал бээры, Советтиң ажылынга киржилгези идепкейлиг.

Депутат болуру бедик алдар, улуг идегел, харысаалга. Даандырган ол чугула херекти толептиг күүседип, соңгукчулар мурнунга отчеттарын доктаамал берип, организастыг ажылды идепкейлиг чорудуп турар депутаттар хөй. Чижээ, Шуурмакта ыыш ажыл-агый пунктузунуң директору Виктор Сүтдүр — район Советиниң депутады. Депутаттар бөлүүнүң даргазы. Эш Сүтдүр ол бодуктуң ажылын идепкейжиткен, хөй-нимтиниң корум-чурумун быжыглаарының херээ ол ыяш ажыл-агый пунктузунда шынгыыраан. Ооң түңнели экп. Будүрүгедге сагыпта-чурум быжыккан, ай, квартал, планнарын долдур болгаш ажыр күүседип турар. «Тес-Хем» совхозтуң-Y. Шынва салбырында депутат болүүнүң даргазы, район Советиниң депутады Дембирел Доржу, «Чодураа» колхозта саанчы Баткар Чедей, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Максим Сувандын дээш ышкаш депутаттар чоннуң идегелин ак сеткилдиг күүседип, партияның, чазактың доктаал-шиитпирлерин чоога таныштырып, күш-ажылга боттарының үлегерин көргүзүп келгеп.

Көдээ Советтиң депутаттарында эки ажылдыглар хөй. Берт-Даг, Чыргаланды, Самагалдай коодэ Советтериниң депутаттары К. Оюн, К. Конгар, Д. Эртине, Д. Кокүүү, А. Чурукпан, Н. Аракчаа, Ч. Чооду, Д. Борбай-оол олар болгаш өске-даа эштер боттарының сөңгүкчуларының-биле сырый харылзаалыг ажылдап, планныг опаалдаларны күүседиринче, чоннуң культурлуг амыдыралын экижидиринче утланган ажылдарже оларны эвилелдеп турар.

Район, коодэ Советтерде 25 доктаамал комиссия бар, ында 110 депутат, 56 активчи хаара туттунган. Оларның ажылының дугайында отчеттарны чер-чер Советтериниң сессияларынга дыңнап, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезип хынаарынга, сессияларга чугаалажыр айтырыглар белеткээринге киргиштирип турар. Район Советиниң доктаамал комиссияларындан бо чылдың бирги чартыында 3 комиссия сессияларга эдериичи иletкелдер кылган, 2 комиссия боттарының отчеттарын берген. Чурттагга-коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдыга талазы-биле доктаамал комиссиялар күүсток хуралдарынга айтырыглар белеткээринге идепкейлиг киришкен. Комиссиялар тус-тузунда протокол база ажыл планы бижиир дептерлерлиг.

Көдээ Советтериниң доктаамал комиссияларындан бо чылын 4 комиссия, сессияларга эдериичи иletкелдер кылган. Ынчалза-даа бо ажыл чамдык доктаамал комиссияларда амдаа четпес. Ылаңгыя Кызыл-Хыраа көдээ Советиниң доктаамал комиссияларының ажыл планы бээнп чок, хуралдарын эрттирбейн турар. Бо дээрге четпес ажылдың херечиин.

Район база көдээ Советтериниң күүсkомнары күүсkом кежигүннериниң хамаатыларны хүлээп алыр талазы-биле ажылын таарыштыр тургустаан. Ол хүлээп алышкынарга хамаарышкан демдеглел журналдарын чурумчуттаан.

Районда эш хуузунуң судтары, эки туранның улусчу дружиналары, херээженнер човүлелдери, ада-не база кудумчу, квартал комитеттери идепкейлиг ажылдап турар. Олар — Советтериң чөленгинжи. Ол хөй-нимтиг организациялары он-он активчилерлиг. Оларның ажылын үевин неделдезинниң деңнелинге тургузаар дээш райкүүском бо чылдың бирги, ийнги квартадарында эки туранның улусчу дружиналарының, эш хуузунуң судтарының, херээженнер човүлелдериниң семинарларын чер-черге организастаан. Берт-Даг суурда С. Мөңге даргалаан эш хуузунуң суду, С. Даңзы-Белек даргалаан эки туранның улусчу дружинаазы, эш Чангы-оол даргалаан херээженнер човүлели чоп ортузунга үре-түңнелдиг ажылды калбартып турар.

Амгы үеде райкүүскомнуң, күүсkом кежигүннериниң, киидиңнер эргелекчилериниң, депутаттарның чоп мурнунга отчеттары эртип турар. Корум-чурум үраар, арагалаар чоруктарны болдурбазы-биле Берт-Даг көдээ Советтиң девиссээринде суурларга, малчыннарга ниити чоннуң хуралдарын 15 удаа эрттирген. Аңаа хөй-нимтиниң корум-чурумун быжыглаар дугайында айтырыгларны, шефтээшкиннёрни, воскресниктерни организастаарының дүтайын чугаалашкан. Чоннуң киржилгези-биле бо чылын чер-черге субботниктер хөй удаа эрткен. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде район төвүнүң ажылчын болгаш албан-хаакчылары районнуң ажыл-агыйларынга сиген иезин белеткээринге дузаалашкан. Тарай ажаалдазының үезинде шеф ажылы организастыг эрткен. Школаларның одаар ыяжын холга алган. Район төвүнүң чурттакчылары суур чаагайжыдылгазынче коллективтивгиге үнүп, чамдык ажылды кылган. Культура бажыңының тудуунга база киришкен.

Соңгукчуларның чагыларының күүселдезин организастаары Советтериниң мурнунга чугула айтырыг. Эрткен соңгудаалар үезинде район Советиниң талазы-биле 33 чагыны күүседирге-биле хүлээп алган турган. Ооң 11-ни күүсеткен. 13 чагыны күүседириниң кырында келген. Чаа чуварбажыңны, гостиницаны тудар, 12 аал ишти чурттаар бажыңны септөөр, Самагалдай эмнелгезин алгыдып турар, Шуурмак суурнуң кудумчуларын дескилээр, Самагалдай суурда электропштуунуу чөөртүр, Хараал-Тей сүт-бараан фермазын радиожудар болгаш телефончудар, ында бөлээ кажаалын тудар дээш ышкаш чугула чагыглар күүсетгинген.

Чоннуң балдыряшкиннерин, хомудалдарын чогуур үезинде сайгарып чугула болгай. Ындыг турбуже, ону саададыр, ооң учёт-отчёдун будалдыраар чорук райкүүскомда, ооң кидистериңде, албан болгаш организациялар удуртукчуларында, көдээ Советтериниң күүсkомнарында бар. Өске-даа четпестерни амгы үеде анализтеп, ооң чогуур түңнелдя үндүрүп турар. Организае-массалыг ажылды СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салган сорулгазының деңнелинге тургузаар дээш бар аргаларны илередир, чер-черде ажылды хынаар, организакчы боттуг ажыл-херекти ам-даа калбартыр ажар бис.

Ч. ШУЛУУ-МААДЫР.
Тес-Хем райкүүскомнуң даргазының оралакчызы.

Советтер болгаш амыдырал

ХЫНААР, АНАЛИЗТЭЭР, ОРГАНИЗАСТААР

Киевтиң «Арсенал» заводунуң партия, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары аныяк ажылчыннарны бодунуң чуртунга ынак болурунга, оларның адаөгбелериниң ажыл-ижин хүндүлеп көөрүнге кижизидер талазы-биле улуг ажылды кылып турар.

Ол заводта шынап-ла чүс-чүс чылдарга улаштыр ажылдап келген салгалдар бар. Олар шуптузу ук заводтуң ат-алдарын калбартып, боттарының салгалдарының чаагай чаңчылдарын камгалап турар.

Киевтиң ол хоочун заводунда аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. ДОСААФ болгумнеринде аныяк ажылчыннар чүүлбүрүү мергежилдерге өөренип ап турар.

Виктор Романович Найденко — хоочун ажылчын. Революция мурнунда-ла ооң адазы болгаш кырган-ачазы база ол заводка ажылдап турган. В. Р. Найденко — ап дээре токарьларның бирээзи, «хуулгаанын холдуга» кижи деп адаттырып турар. Ооң-биле кады чаңгыс-ла станокта оглу Борис база ажылдап турар. Ол, ооң эвлежир эжи боп турар.

— Бөгүн база-ла эки ажылдаан-дыр сеп, оглум — деп, Виктор Романович аңаа бо-ла чугаалаан турар.

Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ болгаш Л. САМСОНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Дүүн Кызылга

Дүүн, СЭКП обкомунуң Политиктиг чыдыышкын бажынынга профзвилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң пленуму болуп эрткен. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге күш-ажылчы коллективтериниң ролүнүң дугайында айтырыгны анаа чугаалашкан.

Пленумга ол дугайында иletкелди облпрофчөвүлелдиң секретары **С. Д. Киров** кылган. Бо иletкелдиң талазы-биле «Тыва кобальт» комбинатта профзвилелиниң каттышкан комитединиң даргазы **Г. В. Тарамапова**, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде дашчылар бригадазының бригадири **С. Б. Сандан**, № 7 школаның директору **А. С. Новикова**, ССРЭ-ниң 50 чылы атгыг совхозтуң хөйжузу **А. Б. Белекмаа**, Кызыл-садыгга мөстком даргазы **А. М. Родионова**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **К. С. Шойгу**, «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң тудугжу-шеверлекчизи **Р. П. Иванова**, СЭКП обкомунуң секретары **Г. Ч. Ширшин** болгаш оон-даа өскелер санал берген.

Ийнги болгаш үшкү пленумнарның аразында облпрофчөвүлелдиң чоруткан ажылының дугайында информацияны база ол пленумга дыңнаан.

Пленумга чугаалашкан бирги айтырыгның талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

СЭКП обкомунуң килдизинге хурал

СЭКП Тыва обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизи партия Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарның организастыг килдистериниң база үеткө секторларының эргелекчилериниң хуралын эрттирген. Аңаа партдокументилерни солуурунга белеткелдер-биле хөлбаштыр сорулгаларны, республиканың парторганизацияларында партияга хүлээп алышкынның байдалын болгаш өске-даа айтырыгларның дугайын чугаалашкан. Бо айтырыгларның талазы-биле дыңназыгларны СЭКП обкомунуң харысаалгалыг ажылдакчылары А. А. Зайцева, Т. Н. Шитова болгаш өске-даа эштер кылган.

Партияның чамдык райкомнарының организастыг килдистериниң эргелекчилери партдокументилерни солуурунга белеткелдиң болгаш үүе-түүе коммунистер-биле бесседаларның чоруп турар байдалының дугайында информациялар кылган.

Хуралдың ажылын СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи В. П. Суров удуртуп эрттирген болгаш түңнелинде чүве чугаалаан.

ПАРТБИЛЕТ ДУГАЙЫНДА ЧУГАА

1917 чылдың февраль революциязының соонда партия ажык байдалдыг ажылче шилчээн, ооң хүрээлелиниге хөй-хөй чаа кежигүнер кирип эгелээн. Ынчангаш партия кежигүнүнүң документилериниң, партия билединиң дугайында айтырыг ыяштыызы-биле тургустунуп келген. Чүге дээрге мичаарда партия билеттери (кежигүн карточкаларын) чаңгыс аай эвес турган: партиянның хоорай, губерния организациязы бүрүзү-ле партбилеттерни боттарының туралааны-биле, түс-түс дугаарлыг, коммунист дугайында ацгы-ацгы бүрүткедерлиг кылып ап турган.

1919 чылдың март айда болган партиянның VIII съездизи партия тургузуунуң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салган. Ол съезд партиянның бүгү кежигүннерин бүрүткеп дааскылаар, эрги билеттерни чаартып солуур дугаймында шиитпирни үндүрген. 1920 чылдың төнүүзүнге чедир партия кежигүннериниң эрги документилерин партиянның чаа билеттеринге солуп доозкан.

1921 чылдың мартта болган партиянның X съездизинге чедир РКП(б)-ниң хүрээлези дыка өскен. Ол үеде партиянның хүрээленинге төлеп чок, сөңнал талазы-биле таарышпас чамдык идегеттер бо-ла шүгүп кире бээр турган. 1922 чылда партиянның хүрээленинге чиигине арыгладышкынны кылганының соонда Бүгү-российниң партийжи чиизин кылган, партия билеттерни солаан. 1922 чылда үндүрген чаңгыс аай хевирлиг партия биледин үш чыл хуусаалыг тыпсын турган. Ол партбилеттерни 1927 чылда солаан. Оон бээр-ле № 1 партбилет СЭКП-виң туруп келген бүгү дүргүзүнда В. И. Ленинге хамаарыжып турар.

1926 чылдың партбиледи даштыкы хевиринниң талазы-биле чаңгыс аай хевирлиг партдокумент болу берген. Аңаа учёт карточканы база капсырлаштырган. Ону бүрүткеп кылгаш, партбилетти тывыскан соонда үк учет карточканы Төп Комитетче чорудуп турар апаргаң. Ооң дузазы-биле партия документилериниң цын тыпсырын хынаар таарымчалыг аргалыг болган. Ол, мурнунда шыкаш дацзы аайы-биле хынаарындан бодүүн болгаш таарымчалыг-даа апарган. Оон-биле кады коммунист бүрүзүнге хевиринниң болгаш утказының-даа талазы-биле чаңгыс аай учёт карточканы база доктаатказ.

1929—1932 чылдарда ССРЭге социалистиг тургузуушкунуңуң улуг ажылдары улам калбарганының түңнелинде партияга нарын ажыл-чорудулга эгелээн. Ол үеде совет кижилерниң сорук киришкинниг, идепкейлиг ажылнажи-биле хөлбаштыр партиянның хүрээленинге хөй санныг чаа-чаа кежигүннер немежип турган. Ынчалзада-даа чүгле бодуңуң эргеажыңын хараар, бүтпес идегеттер олар-биле кады партиянның хүрээленинче шүргүп кирер аргалыг боол турганнар. Ындыг чоруктуу болдурбас, партиянның арыг болурун камгалаар төлээде партияга массалыг арыгладышкынны 1933—1934 чылдарда кылган. Ынчаарга 1935—1936 чылдарда партдокументилерни хынаан болгаш солаан. Ол-ла үениң дүргүзүнде партияга чаа кежигүн хүлээп алырын түр сонсаткан турган.

партия Төп Комитеди партиянның иштики амыдыралывче кичээнгейни улам күштелдирген, партия организацияларындан, Совет Армиязының политорганнарындан партийжи документилерге шыңгыы корум-чурумну тургузарын негеп турган. Муң-муң коммунист-дайынчылар боттарының бедик алдар-адын оскунмайн, партбилеттиң моральдыг деткимчезинге даянып, фашизмге удур демиселдиг мурнуку одуруунга чайгылыш чок туржун келгеннер.

СЭКП-ниң XIX съездизинге партияны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы деп адаан, аңаа хөлбаштыр Төп Комитет 1953 чылдың май 20-деги шиитпири-биле партдокументилерни чаартып, солуурун партия организацияларынга даскаан. Ынчаарда коммунистерниң учёдун кылырының системазы, партдокументилерни тыпсырының чүрүмү өскертинмээн. СЭКП ТК-ниң май (1972 чыл) Пленумунуң доктаалында 1954 чылдың партия билеттериниң доктаатказ хуусаазы төпеп болганда 1973—1974 чылдардан эгелеп партия билеттерин солуур дугайын айтыпан. Партияның чаа билеттеринге бистиң партиянның үндезилекчизи болгаш баштыңчызы В. И. Ленинниң чуруун киргирген овур-хевирин чоруур.

Ленинчи партиянның биледин эдилээри — улуг харысаалга салгаш бедик алдар. Үжеп чылдарда партияга массалыг хүлээп алышкын үезинде ооң хүрээленинге төлеп чок кижилер шүргүп киргени билдингир болгай. Ынчангаш партийжи документилерге корум-чурумну шыңгыыдыр, партияга таварылга боол киргеп кижилерни арыглаар соругга биле 1933—1934 чылдарда массалыг арыглаашкынны, а 1935—1936 чылдарда партия документилерин хынап, солуушкунну кылган.

«Партия кежигүнү бүрүзү партия дээш харысаалгалыг, партия ооң кежигүн бүрүзү дээш харысаалгалыг... Ынчангаш бистер партия кежигүнү деп атты болгаш ооң ужур-дузазын бедик-ле, бедик, улам бедик көдүрер ужурлуг бис...» деп, В. И. Ленин чугаалаан.

Партия документилерин солуурунга белеткел үезинде коммунист бүрүзү-ле СЭКП Уставының негелделерин, ылаптыг күүседип, коммунист деп хүндүлүг, харысаалгалыг атты төлептиг эдилеп чоруур мен деп чүвени тодарадып, бодунуң хүлээлгелеринге төлептиг болур ужурлуг. Мындыг харысаалгалыг ажыл үезинде партия организациялары партийжи харысаалга хүлээткен кежигүннер-биле тодаргай ажылды кылып, партияның болгаш күрүнеңиң корум-чурумун үрээр коммунистерни овур-хевирин чоруур.

Партияның область организациязы коммунистерниң харысаалгалыг болурунче улуг кичээнгейни салып турар. Коммунист хамыктың мурнунда бодунуң партийжи документилерин камгалаарынга улуг харысаалгалыг болур ужурлуг. Чамдык партия организациялары, чижээ, СЭКП-ниң Барыын-Хемчик, Өвүр, Таңды болгаш өске-даа райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткому чамдык коммунистерниң партдокументилерни чидиргеп таварылгаларын чымчаа-биле көрүп турар чоруктар бар. Чижээ, партияның Өвүр райкому мурнунда ийи шыңгыы доңгузлалыг турган М. Ч. Лайзыга партия биледин ийи удаа тывыскан. Ол ышкаш «Тинилелге» совхозтуң партия организациязы партия биледин чидиргеш, үргүлчү арага-дарыга хандыгып турган М. С. Бүрбүге чүгле шыңгыы доңгузлалыг турганы илерээн. Ол бүгүнү барымдаалаш, партиянның Таңды райкому ону партиядан үндүрер деп шиитпирлээнь кончуг шын болган. Партия биледи — эң чугула документ болур, ынчангаш ону чидирер чорук-биле демиселдя шыңгыырадыры чугула дээрзин коммунист бүрүзү, партия райкомнары, хооркому болгаш эге организацияларыда-дээ хүн бүрү утпас ужурлуг.

Чамдык коммунистер партдокументилерниң чидиргенин чажырар, парторганизацияларның секретарьларының харысаалга чогун ажыглап алгаш, дадывырын билет чокка хавыртыр таварылгалар бээнп тургулаан. Ол ышкаш партия биледин өске кижилерге дамчыдып, кежигүн дадывыры төлеттирер чоруктар база турган. Чижээ, СЭКП кежигүнү Х. М. Бичекей партбилединиң бодунуң ашаанга бергеш, Каа-Хемниң Сут-Бажынче кежигүн дадывыры төлезин дээш чорудупкан. Оозу орук ара арагалаш, партбилетти чидиргеп. Ындыг таварылгалар партия эге организациязының багай ажылындан, чамдык коммунистерниң харысаалга чогундан, серемчилелдиг эвезинден болуруп практикаже бадыткап турар.

Партия биледин В. И. Ленинниң хамаар кадагалап, ону кайы хире хүндүлеп көөр чорваның маңаа айтыры чугула. Владимир Ильич партияның кежигүн дадывырын хавыртыры-биле партия комитединге ыяп-ла бодуу чеде бээр турганын. Владимир Ильич Ленинни чоок билир, хоочун коммунистер саатып чугаалап турарлар. Дадывырга төлеэе чогуур акшаны партия билединге ол бап удур белеткеп суп каан болур. Бир-ле катап партиянның Кремльде райкомуң ажылдакчызы турган, В. И. Ленинниң чай чок ажылын көргеш, дадывыр акшазын боду кээп төлевейн, секретарь дамчыштыр чорудуп турарын аңаа сүмелээрге, партия биледин кымга-даа дамчыдарын бүзүревээ мен деп ол шыңгыы хемчег алыр ужурлуг.

Партиянның область организациязы коммунистерниң харысаалгалыг болуруңче улуг кичээнгейни салып турар. Коммунист хамыктың мурнунда бодунуң партийжи документилерин камгалаарынга улуг харысаалгалыг болур ужурлуг. Чамдык партия организациялары, чижээ, СЭКП-ниң Барыын-Хемчик, Өвүр, Таңды болгаш өске-даа райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткому чамдык коммунистерниң партдокументилерни чидиргеп таварылгаларын чымчаа-биле көрүп турар чоруктар бар. Чижээ, партияның Өвүр райкому мурнунда ийи шыңгыы доңгузлалыг турган М. Ч. Лайзыга партия биледин ийи удаа тывыскан. Ол ышкаш «Тинилелге» совхозтуң партия организациязы партия биледин чидиргеш, үргүлчү арага-дарыга хандыгып турган М. С. Бүрбүге чүгле шыңгыы доңгузлалыг турганы илерээн. Ол бүгүнү барымдаалаш, партиянның Таңды райкому ону партиядан үндүрер деп шиитпирлээнь кончуг шын болган. Партия биледи — эң чугула документ болур, ынчангаш ону чидирер чорук-биле демиселдя шыңгыырадыры чугула дээрзин коммунист бүрүзү, партия райкомнары, хооркому болгаш эге организацияларыда-дээ хүн бүрү утпас ужурлуг.

Чамдык коммунистер партдокументилерниң чидиргенин чажырар, парторганизацияларның секретарьларының харысаалга чогун ажыглап алгаш, дадывырын билет чокка хавыртыр таварылгалар бээнп тургулаан. Ол ышкаш партия биледин өске кижилерге дамчыдып, кежигүн дадывыры төлеттирер чоруктар база турган. Чижээ, СЭКП кежигүнү Х. М. Бичекей партбилединиң бодунуң ашаанга бергеш, Каа-Хемниң Сут-Бажынче кежигүн дадывыры төлезин дээш чорудупкан. Оозу орук ара арагалаш, партбилетти чидиргеп. Ындыг таварылгалар партия эге организациязының багай ажылындан, чамдык коммунистерниң харысаалга чогундан, серемчилелдиг эвезинден болуруп практикаже бадыткап турар.

Партия биледин В. И. Ленинниң хамаар кадагалап, ону кайы хире хүндүлеп көөр чорваның маңаа айтыры чугула. Владимир Ильич партияның кежигүн дадывырын хавыртыры-биле партия комитединге ыяп-ла бодуу чеде бээр турганын. Владимир Ильич Ленинни чоок билир, хоочун коммунистер саатып чугаалап турарлар. Дадывырга төлеэе чогуур акшаны партия билединге ол бап удур белеткеп суп каан болур. Бир-ле катап партиянның Кремльде райкомуң ажылдакчызы турган, В. И. Ленинниң чай чок ажылын көргеш, дадывыр акшазын боду кээп төлевейн, секретарь дамчыштыр чорудуп турарын аңаа сүмелээрге, партия биледин кымга-даа дамчыдарын бүзүревээ мен деп ол шыңгыы хемчег алыр ужурлуг.

Партиянның область организациязы коммунистерниң харысаалгалыг болуруңче улуг кичээнгейни салып турар. Коммунист хамыктың мурнунда бодунуң партийжи документилерин камгалаарынга улуг харысаалгалыг болур ужурлуг. Чамдык партия организациялары, чижээ, СЭКП-ниң Барыын-Хемчик, Өвүр, Таңды болгаш өске-даа райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткому чамдык коммунистерниң партдокументилерни чидиргеп таварылгаларын чымчаа-биле көрүп турар чоруктар бар. Чижээ, партияның Өвүр райкому мурнунда ийи шыңгыы доңгузлалыг турган М. Ч. Лайзыга партия биледин ийи удаа тывыскан. Ол ышкаш «Тинилелге» совхозтуң партия организациязы партия биледин чидиргеш, үргүлчү арага-дарыга хандыгып турган М. С. Бүрбүге чүгле шыңгыы доңгузлалыг турганы илерээн. Ол бүгүнү барымдаалаш, партиянның Таңды райкому ону партиядан үндүрер деп шиитпирлээнь кончуг шын болган. Партия биледи — эң чугула документ болур, ынчангаш ону чидирер чорук-биле демиселдя шыңгыырадыры чугула дээрзин коммунист бүрүзү, партия райкомнары, хооркому болгаш эге организацияларыда-дээ хүн бүрү утпас ужурлуг.

Чамдык коммунистер партдокументилерниң чидиргенин чажырар, парторганизацияларның секретарьларының харысаалга чогун ажыглап алгаш, дадывырын билет чокка хавыртыр таварылгалар бээнп турган. Ол ышкаш партия биледин өске кижилерге дамчыдып, кежигүн дадывыры төлеттирер чоруктар база турган. Чижээ, СЭКП кежигүнү Х. М. Бичекей партбилединиң бодунуң ашаанга бергеш, Каа-Хемниң Сут-Бажынче кежигүн дадывыры төлезин дээш чорудупкан. Оозу орук ара арагалаш, партбилетти чидиргеп. Ындыг таварылгалар партия эге организациязының багай ажылындан, чамдык коммунистерниң харысаалга чогундан, серемчилелдиг эвезинден болуруп практикаже бадыткап турар.

Партия биледин В. И. Ленинниң хамаар кадагалап, ону кайы хире хүндүлеп көөр чорваның маңаа айтыры чугула. Владимир Ильич партияның кежигүн дадывырын хавыртыры-биле партия комитединге ыяп-ла бодуу чеде бээр турганын. Владимир Ильич Ленинни чоок билир, хоочун коммунистер саатып чугаалап турарлар. Дадывырга төлеэе чогуур акшаны партия билединге ол бап удур белеткеп суп каан болур. Бир-ле катап партиянның Кремльде райкомуң ажылдакчызы турган, В. И. Ленинниң чай чок ажылын көргеш, дадывыр акшазын боду кээп төлевейн, секретарь дамчыштыр чорудуп турарын аңаа сүмелээрге, партия биледин кымга-даа дамчыдарын бүзүревээ мен деп ол шыңгыы хемчег алыр ужурлуг.

Партиянның область организациязы коммунистерниң харысаалгалыг болуруңче улуг кичээнгейни салып турар. Коммунист хамыктың мурнунда бодунуң партийжи документилерин камгалаарынга улуг харысаалгалыг болур ужурлуг. Чамдык партия организациялары, чижээ, СЭКП-ниң Барыын-Хемчик, Өвүр, Таңды болгаш өске-даа райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткому чамдык коммунистерниң партдокументилерни чидиргеп таварылгаларын чымчаа-биле көрүп турар чоруктар бар. Чижээ, партияның Өвүр райкому мурнунда ийи шыңгыы доңгузлалыг турган М. Ч. Лайзыга партия биледин ийи удаа тывыскан. Ол ышкаш «Тинилелге» совхозтуң партия организациязы партия биледин чидиргеш, үргүлчү арага-дарыга хандыгып турган М. С. Бүрбүге чүгле шыңгыы доңгузлалыг турганы илерээн. Ол бүгүнү барымдаалаш, партиянның Таңды райкому ону партиядан үндүрер деп шиитпирлээнь кончуг шын болган. Партия биледи — эң чугула документ болур, ынчангаш ону чидирер чорук-биле демиселдя шыңгыырадыры чугула дээрзин коммунист бүрүзү, партия райкомнары, хооркому болгаш эге организацияларыда-дээ хүн бүрү утпас ужурлуг.

Чамдык коммунистер партдокументилерниң чидиргенин чажырар, парторганизацияларның секретарьларының харысаалга чогун ажыглап алгаш, дадывырын билет чокка хавыртыр таварылгалар бээнп турган. Ол ышкаш партия биледин өске кижилерге дамчыдып, кежигүн дадывыры төлеттирер чоруктар база турган. Чижээ, СЭКП кежигүнү Х. М. Бичекей партб

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжының V сессиязы

ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ҮНДЕЗИНИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ген деп ол чугаалаан. 1973 чылда улус ажыл-агыйының планы бистиң чурттуң күчүзүн улам быжыглаар болгаш улустуң амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле бистиң партияның XXIV съездизиниң салган сорулгаларын боттандырарынга чаа базым болурун ССРЭ-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш адырлар аайының комиссияларының түңнелдеринде болгаш эдериңчи илеткелдеринде-даа, депутаттарның саналдарында-даа онаалап демдеглеттинген.

1973 чылга планны палаталарның ийилдирзиниң план-бюджет болгаш адырлар аайының комиссиялары, бо сессияга түве чугаалаан депутаттарда чүүлдүг деп көрген. Ону чугаалажып көрүп турган үеде Дээди Совединиң План-бюджет болгаш адырлар аайы-биле комиссиялары хевеп-саазын, дүк болгаш төргү кылыгларны, пос-таавы галантереязын, шаажан-шил кылыгларны болгаш улустуң хереглелиниң эске-даа бараанарын ниити түңү 127,8 миллион рубльге кылып үндүрүп, саарар дугайында саналдарны киргилээн. Ол саналдарны чугаалажып көргеш, хүлээп алган. Ада холбашкан эдиглерни 1973 чылдың улус ажыл-агый планынга киирген турар.

ССРЭ-ниң министерствола-ры болгаш ведомстволары-дан металлды, өттүлер түүлдү болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны камнап алырында хожудаашкынны узуткаарының бүгү хемчеглерин алыр, оларны чарыгдаарының таарымчалыг норма-тихтектерин шыңгыы ажыглаар, бөлүнчыл планында көрдүнген хемчеглерни түүлдүг деп көрүп турар.

Улус ажыл-агый планында көдээ ажыл-агый хереглелдеринге хөй акша-хөреңгини түскайлааны билдиңгир болгай деп ССРЭ-ниң Күрилганының даргазы уламчылап чугаалаан. Ам сорулга болза эвилелдешкен республикалар-ның Министрлер Төвүлелдери, Бедик ажыл-агый министерствозу, Белеткелдер министерствозу, Союзсельхозтехника ол акша-хөреңгилерни эң таарымчалыг кылдыр ажыглаарын хандырарары болур.

• ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының база План-бюджет болгаш адырлар аайының комиссияларының улус ажыл-агыйының планының талазы-биле киирген бүгү саналдарын болгаш өдилгелерин шуптузун ыяк чугаалажып көөр болгаш оларның дугайында чогуур шиитпирни үндүрер дээрзин Н. К. Байбаков чазактың өмүнээзинден айыткаан.

Дээди Совет палаталарга түс-түс бадылаашкын-биле 1973 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринің Күрүне планының дугайында Хоойлуну чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Келир чылын хереглелге болгаш мөөңнээшкинге ажыглаттынар национал орулга 1972 чылдаазы-биле деңнээрге, оон 6 хуу, үлетпүр продукциязы—5,8 хуу көвүдээр.

Хүн айтырының ийиги түүлү — «ССРЭ-ниң 1973 чылда Күрүне бюджединиң дугайында» болгаш ССРЭ-ниң 1971 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» ССРЭ-ниң сан министри депутат **В. Ф. Гарбузов** түңнел сөөс ап, түве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң кирип келгени 1973 чылдың планын болгаш бюджедин-даа депутаттар долузу-биле түүлдүгүнүп турарын ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин чугаалажып көргени бадыткаан деп министр чугаалаан. Социалистиг экономиканы болгаш культураны хөгжүдер, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин улам бедидер, совет күрүвениң камгаланыр күчү-шыдалын улам быжыглаар талазы-биле келир чылда көрүп турар бүгү хемчеглерни боттандырып чорударын бюджетте көргөн акша курлавырлары долузу-биле хандырар.

1973 чылдың планы болгаш бюджеди улуг негелделиг, ынчалза-даа күүсеттинип болур деп министр демдеглээн. Оларны күүседири-биле бүгүле будурулге черлеринде, совхоозтарда болгаш колхоозтарда бар улуг курлавырларны ажыглаарын эң мергежилдиг болдуруп, ваналтаның эң шыңгыы чурумун чайгылыш чок күүседир, күрүвениң план болгаш саң-хөө чурумун шыңгыы сагыыр херек.

Депутаттар 1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну палаталарга түс-түс бадылаашкынбиле хүлээп ап, Эвилелдиң Совединиң болгаш Национал-дар Совединиң План-бюджет болгаш адырлар аайының комиссияларының илеткелдеринге киирген саналдарны ында айыткан. Күрүне бюджедин мынчаар бадылаан: орулгалар талазы-биле 181844964 мун рубль түнүг болгаш чарыгдалдар талазы-биле 181613383 мун рубль түнүг болбушаан, чарыгдалдардан орулгалар 231581 мун рубль ажып турар кылдыр доктаатткан.

Улус ажыл-агыйын акша-ландырарынга — аар үлетпүрүү, тудуг индустриязын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйны, транспортту, чурттала-коммунал ажыл-агыйын болгаш улус ажыл-агыйының өскеда адырларын улам хөгжүдеринге чарыгдалдар шиитизибиле 86.525.931 мун рубль, социал-культура хемчеглерине тускайлаашкын — ниитиаи-биле 67.508.185 мун рубль, оон иштинде күрүненің социал страхование бюджединиң талазы-биле 21.366.910 мун рубль түнүг болур.

Келир чылын чурт камгалалынга акшаландырыышкын 17.900.000 мун рубль болур.

Хоойлуда ол ышкаш эвилелдешкен республикаларның күрүне бюджеттерин база доктаатткан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи ССРЭ-ниң 1971 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуг база бадылаан.

Хүн айтырыы доозулган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжынмың бешки сессиязы ажылын оон-биле дооскан.

(СЭТА).

Даарта—Энергетиктер хүнү

Шапкын хөгжүлде

«...Үлетпүрүүг-даа, чер ажылдыг-даа бүгү Россияны электрилиг болдуруптар бис» — деп, Владимир Ильич Ленин 1920 чылдың январьда Глеб Максимилианович Кржижановскийге чагаазынга бижээн. Баштыңчының ол сөстери боттанганын бистиң Тываның электроэнергетика үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниден көрүп болур. Чөөмта чаа Кызылда Политиктиг чырыдыышкын бамыңында Тыва АССРниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң деңгеелгези болган. Республиканы электрификатсиялаар планының көргүскен стендинии көрүнчүлер аалчы сонуургап турган. Тываның чурт чуруун эргий көрүп олурарга, Ильичиниң лампалары ыыппайн турар болуң чөк. Чээрби бичө-ле ажыг чылдар мурнумда кандыг-бир суурга дизель күүдүлүбиле ажылдаар бичии станцияар ажылаай бээрге, ону чурттакчылар улуг байырлал ыыдыр хүлээп көрүп турган. Ам республиканың хөй чурттакчыларлыг, сайзырааңгай амыдыралдыг районнары күрүне системазындан электроэнергияны ап турар. Эртиен чылын республика майысылалы электроэнергияны Сибирьниң энергосистемазындан ап эгелээн.

Совет энергетика үлетпүрүнүң хөгжүлдези шапкын. Чурттаа чаңгыс зай энергия системазын тургузуп, оларны каттыштырар талазы-биле улуг амыдырны кылып турар. Ам үеде бисте дөрт энергия системазы ажылдап турар: ССРЭ-ниң Европа кезиинде, Ортаа Азиада, Казахстанда болгаш Сибирьде Сибирьниң энергия системазының чарылбас кезээ болза Тываның электри четкизи болуп турар.

Республикада чылыг күүдүбиле ажылдаар үш электростанция юбилейлиг чылда чеамишкининг ажылдап турар... Эртиен он бир айларда 15,9 миллиион квт-шак электроэнергияны планнан ажыр бүдүргеп.

Республиканың улус ажыл-агыйының шапкын хөгжүлдези-биле чергелештир, ылаңгыя электроэнергияны хөйү-биле ажыглаар адырларның сайзыразыны-биле чергелештир электроэнергияга хереглеп улам үлгатпаан. Оон-биле кады эртиен чылдарда Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем ышкаш тараалаң улуг районнарны күрүненің энергия четкизинге кошкан.

Өртээ чиик, ынаныштыг энергияны республика Сибирьниң энергия системазындан ийи чыл бурунгаар ап эгелээн. Назарово ГРЭС-тен элентри энергиязын Абазаны дамчыштыр үлетпүрүүг Ак-Довурак ап эгелээн сеонда хоорайда электростанция мөлдүүнда Ак-Довуракты чыыыг-биле хандырарынче шилчээн. Сибирьниң энергиязын ам Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды районнарның ажыл-агыйлары ап турар.

Бо хүннерде Кызылдың электростанциязын чаарты тудар талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир республика найысылалын чылыг суг-биле станция хандырар үшүрлүг. Ол соруга-биле чыыг дамчыдылгазының шугумүнүң тудуун чорудуп турар. А станцияда бедин будурукчуяуг, ажыглаарынга эптиг көтёлдарны эптеп турглуп турар. Найысылалды чыыг-биле хандырары дээрге улуг чаагай үүле болур. Чыыг дамчыдар система ажылдап эгелээрге хоорайда хөй котельналлар хагдынар, агаар арыг апаар.

Бо хүннерде электроэнергетиктер болгаш тудугжулар, монтажниктер Балгазында болгаш Тээлиде подстанцияларны ажыглалга киирер дээш шудургу ажылдап турар.

Тываның электри четкизиниң ажылдакчыларының арасында ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскаатткан чарыш онза көдүрлүүшмүнүг чоруп турар. Юбилейге утказтур алган хүлээгелерни күүседир дээш ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылданчылар — энергетиктерниң бүгү коллективтери мызыман ажылдаан. Чарыштың мурнуну одуруун нотёлтурбина цегинде улуг машинист Н. Копцев, машинист И. Фролов, улуг мастео В. Камын-оол, инженер О. Тян дээш өскелер-даа төлептии-биле эелеп турарлар. Даарта байырлал хүнүнде эң харыысалгалыг шаитарда инженер А. Храмовтуң удуртканы электростанцияның ажылдаавр. Чарышка ол эдлчег үргүлчү тиилеп келген.

В. КАРЛОВ,
инженер.

ЛЕНИННИҢ ЧЫРЫЫ

Чөөн-Хемчик районнуң Тере-Хая суурунга эң баштай электри чырыын улуг өөрүшкү-биле уткуп ап, карак чылчырыктаар күүлүг «хүннүг» мактап, йөрээп турганы кежээни кырганнар бо-ла сактып чугаалаар чүве. Маңаа ыяаш ТАРның үлегерлиг станциязы ажылдап турган. Оон ажылдакчылары-даа шуптузу эртем-сургуулдуг, культурлуг кижилер турган. Суур оларның салдарынга алзып, чаа түүлдерни сонуургаар, дешилгелиг түүлдерге сундулуг апарган.

1933 чылда электромеханик Евтифеевтиң удуртулгазыбиле станция тудуу эгелээн. Чагылар кадан, удазын шөйүп, моторнуң бажыңын тудуп киргикен. Орук-харылзаа ырак берге турганы-биле ажыл чиик эвес болган. Ол бичии станцияны 1938 чылдың чартта тудуп доозкан. Ол-ла айның бир кежээзинде баштайгы чырык чайнаан. Суурнуң чону анаа өөрээш, ол дүне удуваан. Ак сеткилдиг, эптиг-ээлдек, чоннуң хүндүткелин чаалап алган электромеханик суурнуң эң хүндүлүг кижилериниң бирээзи апарган. Оон ажылынга Ондар Кенден дүзалажып, станцияны ажылдырынга, чаа мергежилге ол өөренип алган. Евтифеев Чаа-Хөлче амыдыралының айны-биле чорупкан. Чоруурда ажылын Кенденге хүлээткен. 1940 чылда Тере-Хаяга баштайгы тыва механик ажылдай берген.

Эш Евтифеев 1965 чылда Тере-Хаяга аалдап кээп, хоочун өнүү Кенден-биле ужурашкан.

Амгы бо хүннерде, ССРЭ-ниң юбилейинге утказтур соруктуг ажылдап турар бо суурну көөрге, төөгүнүң шапкын маңы каракка нөстүп кээр. Контора, столовая, чунар-бажың, төп шаң дээш өске-даа ажыл-агый черлери дүн-хүн чок ажылдап турар. Ында нарын дериглелер электроэнергия-биле ходелир, узуктелбес күүлүг энергияны суур Ак-Довурак—Кызыл араазының улуг электри шугумундан ап эгелээн.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

КРАСНОЯРСК ГЭС-ТИ БАРЫП КӨРДҮМ

Ноябрьның 29-та Дивногорск хоорайга чедип келдим. Чүү дээр оны! Красноярск ГЭС-ти көрдүм. Кижи амытаның күштүүн, угаангырын, тудунгурун ол хуулгаазын сайгылгаан станциязын көргеш, бүзүреп билдим. Магадап, амырадым. Совет кижилерниң ажылчын холдарынга чоргаарланмаа аргам чогул! Бо чылдың июнь 26-да Күрүненің тускай комиссиязы Красноярск ГЭС-зинге «тергиин эки» деп демдектеп салгаш, ажыгаалга киирерин болгаапкан чүве-дир. Онзалаан чүве чүл дээрге, ол сайгылгаан кыпсыр чер бодунуң тудуунга чарыгдаан хамык шүүделин күрүнеге үзе төлепкени-дир. Делегейде кайгамчык чараш, кедергей быжыг база эң-не чиик өртектиг чырык кыпсыр ол Красноярск ГЭСте чүгле 500 ажылчыннар болгаш өртемденнер ажылдап турар. Кижи күжүн эвээшеткеш, эртем күжү-биле хамык ажылды башкарар кылдыр таарыштырып каан.

1975 чылдан ында Красноярск ГЭС-зинниң Енисейни кежир туткан моондак ооргазының дозу-биле улуг-биче пароходтар ажып эртип турар апаарлар. Чүс метр бедик чалды чүгүлүг пароходтар канчан ажарын? Дукпургулардыг коошпа кылып каан. Хептиктир шелиптер болбаазын керексел өрү чоктаан пароходту Красноярск далайның эриниге чедир саалдыр чедип үндүрүптер. Красноярск далайдан Минусинск үүнче келген пароходту Енисейниң долуп чыдар үүнга чедир шуудадыр ишип бадырыптар.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ЭНЕРГОТУДУГЖУЛАР РАПОРТТАП ТУР

Назарово ГРЭС-тиң тогун Тываның административ болган үлетпүр топтеринге кожар дээш № 72 механизастаттынган колоннаның энерготудугжулары юбилейлиг чылда күүселиишкининг ажылдаан. Инженер Леонид Семенович Маркитиң удуртканы улуг эвес, найыралдыг коллективи чедишкининг болган. 35 киловольт күштүг электри дамчыдар шугумну кылып турар участок (начальнигы В. Таскин) Конституция хүнүнүң будүүүнде чыл даалгазын күүсеткенин болгаш Чадаанының 220 киловольт күштүг подстанциязын хуусал бетинде ажыглалга кииргенин рапорттаан.

Ол станцияның ажылдап эгелээнинин түңнелинде түгле Чадаана хоорай, хомүр-даш участогу эвес, харын районнуң бүгү колхоозтары болгаш совхоозтары электри энергиязыбиле бүрүн хандыртынган.

Кара-Сал Сүге-Маадырның удуртканы тудугжулар бригадазы подстанцияның бажыңының тудуун чогуур үезинде доозкаш, электромонтаж ажылдарын бо чылдың июльда, азы бир ай бурунгаар эгелээр арганы тургускан. Ада Сат Семис-оол, Кара Кара-Сал, Анна Кара-Сал болгаш өскелер-даа бедик будурукчулуг ажылдаан.

Ноябрь 30-да подстанция ажылдап эгелээн болгаш үш хонганда Назарово ГРЭС-тиң тогун район чурттакчыларының бажыңнарынче, албан организация болгаш будурулге черлеринче аккан хем-биле дамчыдып эгелээн.

Энерготудугжулар оон-биле кады Ак-Довурак — Тээли аразының электри дамчыдылгазының шугумун база тургузуп турган. Кыштың берге соок үезинде чер доңган, хар кылын түве болганда харыысалгалыг ажылды кылыры белен эвес болган. Ынчалдада № 1 участоктуң ажылчыннары ол бергени тиилээн. Экскаватор машинизи Валерий Копарян, автокрановщик Виктор Мясоедов, электри шугумуның шөйүкчүлери Анатолий Радченко, Иван Булатов шалып-кежээ чоруун коргузуп, улуг ток дамчыдар адагаштарны Эрги-Барлык чоогунда № 8 будуңга чедир тургускан.

Тудугжулар оон эгелээн улуг бергедээшкинге таварышкан: электри шугумун «Тээли» совхоозтуң болгаш «Большевик» колхоозтуң суггаттыг шөлдерин таварып эртер кылдыр төлевилеп каан болган. Ынчангаш олар төлевилелди эде көрүп, шак-үеним халас чидирбези-биле ажылды шугумнуң өске талазындан кылып эгелээн. Ол чорук ажылга шаптыктааны илдең. Оон-биле кады электри шугумун Барлык хемнин кайы үезинден кежирер деп айтырыг амга чедир шиитпирдеттинмээни база улуг шаптыкты таварыштырган.

Колоннаның № 2 участогу Элегее — Бай-Хаак — Балгазын аразының электри шугумун, Балгазында подстанцияны база тудуп турар. Оларның күш-ажылчы көргүзүү база бедик. Ынчангаш № 72 механизастаттынган колонна он бир айларның будурулге планын ажыр күүсеткен: электромонтаж ажылдарының хемчээлин 2 млн. 568 мун рубльге, азы планнан ажыр 100 мун рубльге күүсеткен. Электротудугжуларның Энергетиктер хүнүнге белээ мындыг.

Ю. ЕГОШИН.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

БҮЗҮРЕЛДИГ ЭВИЛЕЛЧИ, ИДЕГЕЛДИГ МАГАДЫЛАЛ

ПРАГА. (СЭТА). «Төөгүге чугула болуушкун — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ооң аксы-дууна совет улуе-биле кады, бүгү делегейниң дешилгелиг кижилери-биле кады бо хүннерде демдеглеп турар-дыр бис. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгеининиң, Совет Эвилелиниң тургустунганының ажыктан чаа үе-чадазы болувушкун — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ооңга

КЫЗЫЛДА КӨРҮЛДЕ ЧОРУП ТУР

ССР Эвиленинив тургустуганынадан бээр 50 чыл болуурупга тураскаткан Кызыл хоорайнын будурүлге болгаш күрүне адлан черлернин бот-тывынгыр коллективтеринин уран чүүл коруудезинин үшкү хүнү чорүп турар. Богүнге чедир элээн хөй коллективтер боттарынын уран талантыларын көргүскеннер. Баштайгы хүнде ойнаан коллективтерге тамаарлыштыр доңчулап чүгаалларга мынды.

Бирги хүнде ойнаан 4 коллективтерден программазынын шынары, күүседилгенинда талазы-биле агрохимлаборатория мынарыгы бот-тывынгыр артистери онзагай ылгалдыг болган. Эвилин кижилериг-даа болза, бо коллектив көрүүдеге эң активни киришкинни демдеглээр үжүрлүг. Агрохимлабораторияның эргелекчизи Д. Серякова эки организатор болурдан аңгыда, концертке идепкейлиг киришкен. Мацаа чижек ыылдыр оон В. Юрковна биле «Тоолчургу кожамыктары» күүседиктинин чүгаалаарга четчир. Бо коллективте бедик үнелелди алган номерлер хөй. Оларнын долу эвес дацзызынга В. Дулованың тургускаңы «Дүжүүге алдар» деп ыры, танцылыг композициялын, Ю. Хлыбовтуң бодунуң чогаатканы «Тыва дугайында шуудуктерин» адап болуур. Ол шынаап ап-оорнон Е. Поповтуң программазын башкарып, шүүлүктерин номнуң турары черле шынарлыг. Агрохимик Зиланда Прокопьевайың «Шамтанда» деп бүрээ ырны эки күүседиктинин жюри демдеглээн. Бо коллективтиң концертинин тематиказы чаңгыс ай үлганыышкынны болганын демдеглээри артык эвес.

№ 2 АТБ-ден слесарьлар П. Дорги болгаш А. Кимлык оларның хамаарышкан номерлерин эки күүседиктинин жюри онаалаң демдеглээн. А Амиров номерлер бүрүзүнге киржин, ук коллективтиң уран чүүлү алдары даазы активни чорууп көргүскен.

Пассажирлер АТБ-зинден Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Константиновтуң «Россия, мени кыйгыр» деп ыры ырлаанын болгаш такси чолаачыны В. Лоновенконуң «Дүвүрел» деп шүүлүкчүң М. Газзаковтуң шүүлүн номчаанын бедик мергежилге күүседткен номерлерге санап болуур.

В. СЕРЕН-ООЛ.

СОЛУН ДЕЛГЕЛГЕ

Бо хүннерде чүс-чүс москвачылар болгаш наймыжылдың алчылары «Кезээде кес кырында» деп Бүгү-эвилелдиң чүрүк делгелгезин улуг соңуургал-биле көрүп турарлар. Ук делгелгезин ССРЭ-ниң тургустуганынадан бээр 50 чыл болуур оюнга болгаш Совет милицияның 55 чыл болганынга тураскаадыр, ону ССРЭ-ниң Чүрүкчүлер эвилели биле ССРЭ-ниң Иштинки херектер министерствозу организастаан.

Чаа делгелгениң соруулгазы болза, чүрүлга уран чүүлүнүң уран аргалары-биле совет милициянның кижилериниң эрес-дидим болганы буянныг ажыл-херээн, амыдыралын, оларның өөредилгезин, амыр-дыжын чонга чүруп көргүзери болуур. Шында кирген хөй санныг ажылдарының аразындан РСФСР-ниң алдарлыг чүрүкчүзү С. К. Лапшының чүраан портреттерин көрүкчүлер үнелеп турарлар. Ол ажылдарга милиция ажылдакчылары Т. Содунамның, В. Бюрбүнүң портреттерин хамаарыштырып болуур. Тыва чүрүкчүнүң портрет жанрынга мергежилин москвачылардың өөртүп турар.

В. БРАЙКОВСКАЯ.

Очерк

СУГГА ДҮЖЕ-ДҮЖЕ

МУГУР чаактап, ак дондың алыларын арнайтыкпан, тамдык черделе быракызын, дүттаң бергеи чыдыр. Хемниг ол, бо чарыында ийи кижи—куу бресвент каттаннытылыг, дүктелер кара бөрттүг, моң баштыг суг идиктериг, күдер мага-боттуг, ам-даа анывык костүр, чараш хүреглиг шырайлыг бир-ле эш база мен—бот-боттарывыска үткүштүр кел чор дис. Дорттаттарын бодап:

— Кежиг кайда ышкаашты?—деп дужааштыр алгырдым.

— Мында-ла-дыр бо. Күскү дош көдүрүг-ле болдур ийин—дээн харыы ол чарыктан дыңналды. Арныы, ыыдын-даа черле тамырым кижи. Каяа, кажаң коргенимин контрабандыр сактып кел чор мен...

— Дайын үзээ. Кара-Суг. Хар-биле оннеш хеттир, боочесвектир, хаактыг кижилер ыдекпейлиг киришкен. Мацаа чижек ыылдыр оон В. Юркова биле «Тоолчургу кожамыктары» күүседиктинин чугаалаарга четчир. Бо коллективте бедик үнелелди алган номерлер хөй. Оларнын долу эвес дацзызынга В. Дулованың тургускаңы «Дүжүүге алдар» деп ыры, танцылыг композициялын, Ю. Хлыбовтуң бодунуң чогаатканы «Тыва дугайында шуудуктерин» адап болуур. Ол шынаап ап-оорнон Е. Поповтуң программазын башкарып, шүүлүктерин номнуң турары черле шынарлыг. Агрохимик Зиланда Прокопьевайың «Шамтанда» деп бүрээ ырны эки күүседиктинин жюри демдеглээн. Бо коллективтиң концертинин тематиказы чаңгыс ай үлганыышкынны болганын демдеглээри артык эвес.

№ 2 АТБ-ден слесарьлар П. Дорги болгаш А. Кимлык оларның хамаарышкан номерлерин эки күүседиктинин жюри онаалаң демдеглээн. А Амиров номерлер бүрүзүнге киржин, ук коллективтиң уран чүүлү алдары даазы активни чорууп көргүскен.

Пассажирлер АТБ-зинден Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Константиновтуң «Россия, мени кыйгыр» деп ыры ырлаанын болгаш такси чолаачыны В. Лоновенконуң «Дүвүрел» деп шүүлүкчүң М. Газзаковтуң шүүлүн номчаанын бедик мергежилге күүседткен номерлерге санап болуур.

В. СЕРЕН-ООЛ.

САРЛЫКЧЫ

«Шынның» конкурузунга

Дөзүнге күзүрүм тырылташ, күдүрээлеңи бергеи, чөвүрээлиг кара ыыт адаанга таанылыкпан каан, кежээ-ыыт сөөк олур бис. Чаныышта бүткелек дош оңбаандан суг мойтунайнып, кедевисте будуктарда бора-хөкпеңнер чайтыныйндыр эдип, ыыдай-бээр үзүүп, чемнеп тургуларыла холчок.

— Кайда-даа ыыт тыныжы алдең-дир. Бо суг амыгаңнарның кээргенчиин көрүүер даап — деп, алдыртай өрү күшкаштарже көрбүзаан. Алексей сагыш човады.— Сарлыктарны күзегеп шимчедип, кыштагже чоорту дөгүүп орбааже, хорлок.

— Кожерилер оо бе?

— Ийе.

— Кайда силер, ам?

— Бөгүнде Карғынын бажында, даарта оон аксында мен. Чай бооргa, алтай човбиле кодан башка хонар, кыш келгире, моол ха-дүмзаларбиле кожаалыр мындыг бис.

— Солуп-дыр але?

— Ыһ. Сарлыктың аайы база мындыг: тайгавың серииин, оъттуң терөөн тевер. Шээр мал одары -холгаарлаайн, семиртир, девөөледир дээш. Барлыктың даглаарындан Шапшаалдың мөңгү-дожунга чедир кожер, чаңчыл болгаш чүве-ле болгай.

— Сарлыкка үр болганыдар оон-на илдеп мынажыс?

— Ол бең чыл. «Малчын» колхозтуң үндезилеттингеп үезп-биле удаа. 1957 чылдың дөрт айда үзүп алган хупаанарывыс дараазында чылын доведнеп төрөөп. Шак оон өлектелгеи салгал бөгүнге чедир озуп-ковудеп, чеже-чеже кодан бооп ажыглаймаан, ажыл-агыйның орулга-хөреңгизин тургузарывыга, күрүне планыңга чежеэш барбаан чүве дээр! Савап, сактып-даа четпес!

— Мында ниитиниг чемнеңилге, школа, эмпелге, урутлар албан черлерин база кииртиптирип орарыдар оо ыйнаан?

— Оюу чайгаар-ла болгай. Чүгле ол дээр силер бе? Сүдүң, дүк-таагызын, кежиндаанавска безин, мыыызындан дүүүнга чедир ажыктыг мал, хөөкүй.

— Арай хөөрөдип ор әрес силер бе?

— Үвдезин барымдаалыг чүве. «Мооддуң чаа түүлдери», «Моол» дээн ышкаш солуп-сеткүүдерни ыыдзын-яа чагыдып, ломчур кедирим. Ында мыймызы дөрт хойну, зарнил мыйыстыг өшкүнү чуруккa тыртгырган, тайыңбырлар бижээнин көөрге, солдуу кончуг. Мыйыстан кылбас-тутпазы-ла чок. Дүүгүнүк карааын безин ажыктаан биилир чоп-дыр. Тывалар төттүрбас малывыц төдүп мыйыс дамчыштыр эмзеген азырап чераан болза, бистиң дег чүрүттугларывыс оны арага-хымыс мжер дапка ыыдлар ажыктан турарын дептерлердең, дириг-чуруктан номчаан, көргеп мен. Бо шагның чаа аянгаүта дуралыг кыстары оъттап чораан сарлыктың безинээ үзүп, чымчак дүүгүн көргеп, одүе салазы-биле айтып, артында-ла кадагаалты сес-бирде: «Шиньов!» дижип, магадап турарлар чорбээн. Оон, Алексей хөөрөзүрге: «Бо-даа бүдүүн турар байлаавын үзеэнп ыяк билир, анаа шуутла дерзингеп, ыланып-ла ыпсек кижи-дир эвессе!» деп түүнеге аза-чайгаар кирип көөрү болдум. Сарлык ышкаш хөөрү Мадыны ам-не албек дооп орары—бистиң Моогүл-Тайгада оон ажык-дузазын шуутла ыптаар биилир турар бо ышчаң?—деп айтырыгны болууска салып коор болза, дыка-ла чегеп бис. Дүүг, мыйыс сактыр түүүк, кодан сарлыын оскупшкан, бүгаларын тайга-сынчо дожаалыкпан, оътке куу шынарлыг мал дүжаагаа, ол хиреде, ыоолуг-ла дүвүреес кижилер биске турбады бе? Бо-ла бүтүүн таныыбрыш хамаарышкан удурткучуларын • үлүүже артгырып каап, очерктиң маадырынче катап эглип көрээл, номчукчу!

БИР ШҮЛҮКТҮ КОПТАРБЫШААН

— Бистиң уруглаарывыс: Серинн тайга чүрттүг, Сергеп, кемдер сарлыын, Үскүр, хоюг сүттүг Үнелиг-ле малын. Чүүгеп-биле чаржыр, Чудап болбас сарлыын Оъүгеп-ие малын — дижип ырлажып турар-дыр. Чүгле мал көөр эвес, шүүк база ломчуп-да тур силер ыйнаан, Алексей Аргайтович? Айтырыгны харыылаан дезк-ле чандырып бербейн ора, ол утказыг хүүүмүүдүг:

— Серинн тайга. Семдер сарлык. Тергиин-ие чугаалап каап-тыр. Үзер, кагар, тевер, өжежир, тоъар-дожаар— бергеле-де мал болдур ийин. Чүгле мыыртпаан дээрдең башкө, оон дуюунуң, мыймызының арттырган сорбузу кадайнын, моөн-даа эът-кемнинсте бар ийин. Төрөөп толун хозар доненнер-биле, чаапп мал болгуже чедир, канчаар хүрежин чорбаан чүве дээш Кара албав-биле одекпен ыраа, кажып төрүүр, кажараан, улуг сарлыктар-биле сүрүкүр дээш, бо хол, бут, кулактыг чеже үжүтпеп деп мен? Үскүлеп-кеп бугалар чарар дээш, ужуралы мындыг. Олар шуутту каттыышкап, чыгже аттыы—күш-ажыл. Оны, кижиниң чогаалчылар алдарындап ужуурдут чүве-дир ийин—деп, Алексей аның сүрган олуг.

ЧОННУҢ АЙБЫЧЫЗЫ

СӨС үвдүрген кижи эрилгенинге чедер, сөөк хемдээн кижи тилиниге чедер-ле болгай. Аревэ силерни аңайкара чажыдардан тура-да хөнмнитиниг херээнге дадыктыргын деп бодай-дыр мен. Ам коданыңдаран тур дашкаарлаан, кол ажылыңдардан аңгыда, чон мурнунга кандыг албан-дүлөделиг болуп турарыңарны сонуургадыр үеден келбээн деп бе, Алексей Аргайтович?

—Деп сөөлүүрел кеңген айтырыма салдым.

— Хөйнүң элээнден тутпаан, оон чаңгыс эвес айбызым чүктеп, күүседим келгеп мен. Ол ам-даа үламчылавышпаан болгаш тоңуу чок. Дыттыг-Хемниг № 21 соңгулда округунда чон мени Карғы көдээ Советтиң депутадынга депшидип соңгаан, менээ улуг идегелдиң дойлаткаанзар. Орук-тудуг, чаагайжыдыга талазы-биле доктаамал комиссияның кежигүнү кижи болгаан өртекен эолчедиг сессиялырга саналь-оваам кирип, ыланыы соңгуктуларым девискээриңде Барлыкче машина орууң кылыр, чаъс-чаһых үреп каяа Карғынүүрүк ковуургулерин сентээр дугайында айтырыгдарны тургускуладым. Оң бүтү курут сөс болбазый дээш, Чолдак-Оруктуң машина эртери берге, кадыр-берт орууңдан он метр дижиг дурттуг черни бодум баштаап, от-будем-ёлзе кааш, сай-дакыл-даа аштадыныс. «Чаңгыс кижи дайын полүүге дайынчы болуп шыдавас» дижирип ышкаш, кижи күжү, машина, керексел чедиппес болганындан ол орук-туң байдалы ам-даа ноңчуг берге, а чугулазы оон-даа ар-дык болуп турар. Чүге дизе, кедиэн барып, оны дамчаап, Хөндергейже долгандыр ар-ыыр орукту кыыырып, Барлык, Тоолайлыгның малчыларын ыдай-боор көжүрүп, оортан оттулар ыяш, тудуг-та хереглээр ыяштыг-даа соорту-туң ап болгаш аргалыг чердир. Орук-чиргикүнүң таарыма-ча чок болуп турарындан ол кавыда малчыйнар көжер-дүжерде, от-көзүүн соөртүп алырда, тарыларыны хаая эвес ажыглаар ужурга тавар-лыш турар. Шары экн-де, а машина оон артык этпиг болгай...

Бистиң бо үеэнсте амыдыралдың маңы кедергей шапкын, бир айтырыгны шиитпиралп турувыста, оске чаа соруулганы үе болу ишип үнүүрүп келир. А депутат оортан хожудаар эрге чок. Партия, чазактың донтаал шиитпирлерин чон оргузунга пептерлер дээш чоңнуң айбычызы шуут болу-биле кирилир хүлөөлгелиг. Үлүзүү дээп аскыдап, чүрттаары — аскежик!— деп, Алексей чугаалаап, турун, байырлашпаан, баштактаны-дыр:

— Моол соңгаар мени дээш, сутта дүшпейн, мөңги-чаагай бол! Мен база-да ында ак орукту, аяс күдайны күзедим.

Салчак МОЛДУРГА.

ГОРЬКИЙ. Горькийниң автозаводу «Универсал» хевирнің «Волга» М-24-02 дөл маркалыг чаа автомобилди кылып үндүргеп. Ол чеди олуттуг автомобилди чүгле соөртүрүнге ажылаан база болуур. Чүгле соөртүр дизе, соолгу олуттарын ап каантар. Ол, 600 килограмм чедир деңгилие чүктүү ап чорун болуур. Ону мурнудагы машиналардан ыракта эптиг деп турар.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу.

ЭЛДЕПТИГ ТАВАРЫЛГА

Бо чылдың декабрь эгезинде «Тес-Хем» совхозтуң Үстүү-Шынаа салбырында жиндыг таварылга болган. С. Д. Сагаанның бичии оолу суглап чораан, балбыыр кулактыг, данеп ипек мыйыы кара чүве олурганын эскерип каан.

Санчат Дойнурович оолуңнуң корүүн келген чүвезин олча дораан тодаргайлаарга —аза иргеп болган.... Комиссия ажылынга малчыннарны кончуг дүрген медээлеткен. Кышкы кежээ удаар эвес — абыл көзүлбестээн.

Малчынны кодаңнаан хонган мажалайны даңгаар эртенгирлеп корүүн каапнар. Аялдан кирип орган абызны, кажаа чаңмыа моокшулап келирге, С. Д. Сагаан ескыыр октуун доозулу-биле чаңгыс-ла бескан, оон чүрээнче кыыр аткан болган.

С. САЛЧАК.

У Ж У Р А Ж Ы Ы Ш К Ы Н

ХОЛ БӨМБҮҮ

«Тиилелге» совхозтуң бодук хол-бомбүүкүүлери, шыдыраачылары эң хүүнүң ужуражылгазын чорудуп, Балгазынның № 11 профессионал-техниктиг училищезинге аалдап чораан, чедиишкинниг эң келгеп.

Спортчуларны «Тиилелге» совхозтуң ажылачын комитединиң даргазы Ооржак Сендээн, комсорг Күжүүрет Бадан-оол, спортинструктор Тежит Владимир удурткулаан, боттары оюнга идепкейлиг кириштикпеп.

Балгазынның № 11 профессионал-техниктиг училищезинің директорунуң оралакчызы Оюн Кара-оол ажылчыларны хүлөүтклеңиг бөгү-биле утпуу, спорттуг оюннарны организастыг байдалга эрттиргеринге улуг дузаны чедиргеп.

Эр улустуң хол бомбүүзүнге маргылдааны спортчу чидиг демисеелге эртикеп. Үргүлүүден келген чидиг демисеелиг түңелиңде сан 2—1 болуп, «Тиилелге» совхозтуң спортчуларының тиилелгези-биле доозулган.

ШЫДЫРАА

Од-за хүн Балгазын биле «Тиилелге» совхозтуң комакда бүрүзүнден 8 кижи киржикчилиг шыдыраачыларның ийи хүүзүнүң ужуражылгазы болуп эртикеп. Соңуң, көрүүтүг оюнның түңелиңде 6:2 савга «Тиилелге» совхозтуң шыдыраачылары бүзүредлят тиилээнпер. Шыдыраачылар Ооржак Сендээн, К. Кызыл-оол, Амыртаа Маадыр-оол, Ондар Алексей, Вячеслав Оюн, Николай Букорин, а Балгазындан Түлүш Чуварел, Юра Дүшкүн-оол олар туспуста боттарының удурлашкылыларын утпукаапнар.

К. КАЛЫНДУУ.

«ДИНАМОНУҢ» СПОРТЧУЛАРЫ

СПОРТ

Совет арге-чагырганың турғустуңган үезиниден эгелээш, бистиң чүртүвуска күш-культура болгаш спорт чон ортузувга сайгырал, эки тура, хөй-ниитичи спортчу организациялар тургустунуп эгелээн.

Ында спортчу ниитилелдериниң бирээзинге «Динамо» хамаарыжыр. Оон келгигүннерия баштай футбол, хоккуг хурем, фехтование болгаш бокс спортун кептерелип эгелээнвер.

«Динамо» спорт ниитилели тургустуңганындан эгелээш бо хүнге чедир спорттуг ийи-бүрүү хевирлериниге он муң ажыг спорт мастерлерин, 400 ажыг делегей чергезиниң мастерлерин, 500 алдарлыг спорт мастерлерини болгаш ССРЭ-ниң алдарлыг 140 тренерлерин өөредип үндүрген. Оларның аразында 300 ажыг кижи делегей чемпиону, Европаның чемпионнарын, Европаның чемпионнарды деп атты 300 кижи чедип алган.

Ниитилелдиг сураглыг спортчуларының аразында тазактың дээрэ шаңналы Ленин ордени-биле шаңнатканнарның саны хөй.

Бистиң республикада «Динамо» спорт ниитилели республика иштинге багай эвес түңелдерини чедип ап турар. Ниитилелдиг спортчулары футболга, волейболга, баскетболга республикага каш дакыыр чемпионнан келген. Ниитилелдиң спортчулары футболга Г. Багай-оол, П. Голованов, штангага В. Паркин, волейболга В. Шориков олар республиканың шилиндек командаларының киржикчилери.

Динамочулар чамдык чедиишкиннерин быжыглап, ажылда четпестерин эдер.

Т. ПЕРЕТОЛЧИНА.

„Челээштиң" бараалгадыы

Ийи чыл бурунгаар бистиң Барыын кодаа Культура бажыңынга «Челээш» аттыг агитбригада организастаттынып тургустунган. Ооң составынга суурда бот-тывынгыр уран чүүл коллективинин эң идепкейлиг киржакчилерэ хаара түттүнгэн.

«Челээш» тургустунганындан бээр 38 концерттерин чонга көргүскен. Агитбригада Хөндей-Бажы, Дагылдының тараажыларынга, Тостың, Дарелчиниң хойжуларынга, Шолук фермазының сваачыларынга күзеделир залчыалар болуп, концерттерни бараалгаткан. Механизатор кыс Александра Кежиктиңнинг ыры болгаш танцызы, Валерий Шожулчатның банзак кожаныяры, Анатолий Мазжийның моол дылга күүседир каттыышкыныг шүүлүктери көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара түдүп келир. Агитбригаданың программазы шоолуглары-биле ажыл-агыйда четшестерин дидим шүгүмчүлеп турар.

Бо хүннерде «Челээш» чаа концерт программазын белеткеп, чүге болдунуң колхозунуң девискээринге эвес, харыы районнуң өске колхозтарынче үнүүшкүнүү кыдыры шиитпирлеп турар.

В. ШИМИТ.

Эрзин район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

МОСКВАДАН

13.55—Совет Эвиленинив Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвиленинив Дээди Советтериниң Президиумунуң Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Советиниң ССР Эвиленинив тургустуганыңдан бээр 50 чылынга тураскаткан каттыышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

21.00—Телемедээлер. 21.20—«Декабрьның 22—Энергетиктин хүнү». Дамчыдылга. 21.45 — Телемедээлер. 21.55—Чарлаадар реклама.

МОСКВАДАН

22.00 — СӨКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Совет Социалистиг Республикалар Эвиленинив тургустуганындан бээр 50 чылынга тураскаткан каттыышкан байырлыг хуралының дугайында репортаж. 23.00—02.00 — Оңнуг телекөргүүзү. Байырлал концерти. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Чаптарда—«Ус». Информастыг программа.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзүгаар алырга богун республикага бүргеп, аязыг, чамдык черделерге хар чаар. Барыын чүк үгланыышкыныг хатты күжү көшкек. Агаарның температуразы дагыыт районнарга 15—20, артканнарыңга 18—23 градус сөөк болур.

Кызылга бүргээр, хар чаар. Хатты күжү көшкек. Агаарның температуразы 20—22 градус сөөр.

Редактер В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даурия» (1-ги, 2-ги кезоктери) 10.30, 13.40, 16.50, 23.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Манап тур бис, оол» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Келир үе дугайында сактыышкыннар» 10.30, 15.00. «Кымса хүмче узун орук» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ШЫНЫҢГЫР»: «Машук дугайында ыры» 9.00, 10.50, 12.40, «Ленин Польшада» 14.40, «Будан кааткан истер» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Салтан хаан дугайында тоол» 11.00, «Оттуг чагырганы» (1-ги, 2-ги кезектери) 16.00, 19.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Алдын хол хаптарының» кайгадарыы 19.30 шакта.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чоокшулап келген.

ЗРГИМ НОМЧУКЧУ! Күүрүнең 3 хуулуг ишгики ойнаап алышшынныг чээлизиялар облигациялары дээрге сиверним эш-өөрүнерге, төрелериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болуурун билир болгай силер. БО ЧЭЭЛИНИҢ ЗЭЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чээлиниң облигациялардың ооң ойнаашкыны болур мурнуу чарыында белек кыыдыр садып алыңар!

Оон облигациялары-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнаап ап болур силер.

3 хуулуг чээлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чыыдынна 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР! АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

ГАРАЖЫҢ БЕЛЕТКЕ, ТИРАЖ УДАВАС!

1972 чылдың декабрь 29-та Калуга хоорайга 1972 чылдың акша-бараанныг лотереязының чаа чыл үндүрүлгезиниң ойнаашкын тиражы болуур.

Ол тиражка ойнаттынар түүлдер:

«Москвич-412» болгаш «Запорожец — ЗАЗ-966» деп 200 автомобильдер.

Оон аңгыда янзы-бүрү маркалыг 600 мотоцикл, 500 телевизор, 2500 радиоприемник, 3200 сооңдуучу, фабрикага аргаан 1600 хевис болгаш өске-даа хөй-хөй үнелиг эт-сеп түүлдери база бар.

Ол ышкаш 1-ден 500 рубль чедир акша ойнап алышкынныары база бар. Бо үндүрүлгеге интизи-биле 10.964.900 ойнап алышкыннар таварыжыр.

ЛОТЕРЕЯНЫҢ ЧАА ЧЫЛ ҮНДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БИЛЕТТЕРИН ЧАА—1973 ЧЫЛ БЕЛЭЭ КЫЛДЫР САДЫП АЛЫҢАР!

ОЙНААШКЫННЫГ ТИРАЖКА КИРЖИНЕР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин-Кравченко күдүмчүзү, бажын № 3, ТЕЛЕФОНИНАРЫ: Редакторның 24-63, редакторның оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажылгый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75. Телефонте долгаш.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 2. Тираж 14.498. Чагыы № 3995.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко күдүмчүзү 1). ТС—01388

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда тидеэдилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
22
ПЯТНИЦА
№ 300—301 (9069).
Өртээ 3 коп.

Дүүн Кремльдиң Съездилер ордузунга Москваныы-биле эртенгинин 10 шакта Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Соведининг Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелининг тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы ажыттынган.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунуң Даргазы эш Н. В. Подгорный эге сөс-биле ажыткан.

Совет Эвилелининг Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежнев Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелининг 50 чыл оюнуң дугайында илеткел кылган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг, РСФСР-ниң Дээди Соведининг каттышкан байырлыг хуралының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, 1972 чылдың декабрь 21-де, эртенгинин 10 шакта СЭКП Төп Комитединиң, ССР Эвилелининг Дээди Соведининг болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининг Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелининг тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы ажыттынган.

Хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунуң Даргазы эш **Н. В. Подгорный** эге сөс-биле ажыткан.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелининг тургустунганының 50 чыл оюнуң дугайында илеткелди Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары эш **Л. И. Брежнев** кылган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининг байырлыг хуралында СЭКП Төп Комитединиң кежигүннери, СЭКП ТК-ның кежигүнперинге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп Ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттары, партиянын хоочун кежигүннери болгаш Совет күрүненин хоочун ажылдакчылары, Москва хоорайның болгаш Москва областың ажылчы чоннарының төлөөлекчилери, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары, эртемнин, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары, төп күрүне болгаш хөй-нийтиг организацияларының удуртукчу ажылдакчылары киржип турар.

Социалистиг чурттарның партия-күрүне төлөөлери, даштыкы хөй чурттарның күрүне ажылдакчылары, капиталистиг болгаш хөгжүп орар чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлөөлери, национал-демократтыг болгаш чөөн социалистиг партияларның төлөөлери, Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң, Делегейниң Херээженнериниң Демократтыг Федерациязының, удурланыышкын демиселчилериниң Делегей Федерациязының, Азия, Африка улустарының эпсеткил каттыштырылга организациязының, Студентилерниң Делегей Эвилелининг, Журналистерниң Делегей Организациязының, Делегейниң Кооператив Альянсызының төлөөлери, национал профэвилел, херээженнер, аныяктар организацияларының, ССРЭ-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзаалараның иниитилелдериниң төлөөлери, дипломаттыг корпус, совет болгаш даштыкы парлалганын төлөөлекчилери каттышкан байырлыг хуралда олуруп турарлар.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының өмүнээзинден РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **М. С. Соломенцев** байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Оон соонда Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп комитединиң Бирги секретары эш **Эдвард Герек** чүве чугаалаан, байырлыг хуралдың киржикчилери ону чылыы-биле уткааннар.

Украин Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Украинаның компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **В. В. Щербицкий** байыр чедирип, чүве чугаалаан.

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТАРНЫҢ БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛИ

СЭКП ТК-НЫҢ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА ТУРАСКААТКАН КАТТЫШКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛЫ

Бистиң чуртувустуң акы-дуңма улустары бодунуң төөгүзүнде улуг болган чырыкыланчак байырлал — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылын демдеглеп турарлар. Ленинниң үндезилеп тургускаы Совет Эвилели болза, хостуг нацияларның болгаш биче-бууралы улустарының киики төрелгетениң төөгүзүнге көстүп көрбээн акы-дуңма найыралының болгаш чаңгыс эвиниң тиилелгези болгаш чаа делегейниң пүүрү болуп турар. Бодунуң дайынчы авангарды — Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттышкан совет улус оон мерген удуртулгазының алаа-биле бодунуң байырлалыгга коммунизм тургузуушкунунуң бүгү фронтуларынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыш турарлар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга тураскааткан каттышкан хуралынга киржиришкиле бистиң чуртувустуң девискээринде чурттап турар партияның бистиң чуртуң төөгүзүнде эң улуг болуушкун деп санап болур. Пролетар революциязы кижиниң кижи мөлчүүр чорупту узуткап, национал талазы-биле деп эвес чорукту болгаш мөлчүгделдя чок кылгап, хосталган улустарның каттыжарынче, совет республикаларның кап-даг быжыг күрүне эвилелинче каттыжып киреринин оруун ажыдып берген.

Найыралдың болгаш акы-дуңма бавуңу деп эргенин бот-боттарынга дузалаарының принциптерин нациялар аразынга оон мурнунда туруп көрбээн чаа харыллаалараның идегелдиг үндезини болган чөрүп четтиришкинниң сеткилинде үлүг күштүг болган.

Национал мөлчүүшкүнүүн Съездилер ордузунда база олуруп турарлар.

Эртенгинин 10 шак. Байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш хөй санныг аалчылар эштер: Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Куnaев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев оларны үргүлчүлеңдиг адыш чажаашкыны-биле үткаан.

Чыылганнарның чыыны-биле үткаалы социалистиг чурттарның партия-күрүне делегацияларының баштыңнары эштер: **Т. Живков, Я. Кадар, Чыонг Тинь, Э. Хонеккер, Цой Ен Ген, Фидель Кастро Рус, Ю. Цеденбал, Э. Герек, Н. Чаушеску, Г. Гусак, Р. Дугонич**, акы-дуңма партияларның делегацияларының удуртукчулары эштер: **Жорж Марше, Эрнико Берлингуэр, Уильям Каштан, Нгуен Тхи Бинь, Альваро Кунъял, Курт Бахман, Родней Арисменди, Луис Карлос Престес, Хесус Фарва, Клуд Есперсея, Ш. А. Данге, Долорес Ибаррури, Халедд Багдаш, Гас Холл, И Генри Уинстон, Ларис Сварипен**, ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнуң байырлалынга чаалттырган чаңзак делегацияларының баштыңнары: Финляндия Республиканың Президентизи **Урхо Кекконен**, Индияның орадакчы-президентизи **Г. С. Патхат**, Чили республиканың чаазының Чингине секретары **Эрнан Дель Канто**, Шри Ланка республиканың судоходство болгаш туризм министри **П. Б. Галагулла** болгаш өскелер-даа база-ла президиумда.

Байырлыг хуралдың президиумунда партияның хоочунары, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң киржикчилери, үлетүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртемнин болгаш ажыладакчылары болгаш совет шериг начальниктери база-ла бар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунуң Даргазы **Н. В. ПОДГОРНЫЙ** каттышкан байырлыг хуралды эге сөзүг-биле ажыткан.

Эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ чугаазы

Эргим эштер! Хүндүүг даштыкы аалчылар!

Бо хүннерде бистиң Төрээн чуртувустуң улустары шыларацгай болуушкуну, бодунуң улуг байырлалын — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чыл оюк байырлалдыы-биле демдеглеп турар.

Октябрь революциялыының соонда делегейге эң баштайгы хөй националдыг эвилелешкен күрүнени тургусканың бистиң чуртуң төөгүзүнде эң улуг болуушкун деп санап болур. Пролетар революциязы кижиниң кижи мөлчүүр чорупту узуткап, национал талазы-биле деп эвес чорукту болгаш мөлчүгделдя чок кылгап, хосталган улустарның каттыжарынче, совет республикаларның кап-даг быжыг күрүне эвилелинче каттыжып киреринин оруун ажыдып берген.

Ленинниң үндезилеп тургускаы Совет Эвилели болза, хостуг нацияларның болгаш биче-бууралы улустарының киики төрелгетениң төөгүзүнге көстүп көрбээн акы-дуңма найыралының болгаш чаңгыс эвиниң тиилелгези болгаш чаа делегейниң пүүрү болуп турар. Бодунуң дайынчы авангарды — Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттышкан совет улус оон мерген удуртулгазының алаа-биле бодунуң байырлалыгга коммунизм тургузуушкунунуң бүгү фронтуларынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыш турарлар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининг Совет Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга тураскааткан каттышкан хуралынга киржиришкиле бистиң чуртувустуң девискээринде чурттап турар бүгү нацияларның болгаш биче-бууралы улустарының төлөөлөрин декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга чыглып келгенинер. Төөгүдүг мөбилей — ССР Эвилелиниң чартык чүс чыл болган оюн демдеглөөри-биле олар бистиң Горөөн чуртувустуң бүгү республика, край болгаш областарындан чедип келгенинер. Бистиң байырлалывыста чедип келген даштыкы чурттарның төлөөлери Кремльдиң Съездилер ордузунда база олуруп турарлар.

Эртенгинин 10 шак. Байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш хөй санныг аалчылар эштер: Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Куnaев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев оларны үргүлчүлеңдиг адыш чажаашкыны-биле үткаан.

Чыылганнарның чыыны-биле үткаалы социалистиг чурттарның партия-күрүне делегацияларының баштыңнары эштер: **Т. Живков, Я. Кадар, Чыонг Тинь, Э. Хонеккер, Цой Ен Ген, Фидель Кастро Рус, Ю. Цеденбал, Э. Герек, Н. Чаушеску, Г. Гусак, Р. Дугонич**, акы-дуңма партияларның делегацияларының удуртукчулары эштер: **Жорж Марше, Эрнико Берлингуэр, Уильям Каштан, Нгуен Тхи Бинь, Альваро Кунъял, Курт Бахман, Родней Арисменди, Луис Карлос Престес, Хесус Фарва, Клуд Есперсея, Ш. А. Данге, Долорес Ибаррури, Халедд Багдаш, Гас Холл, И Генри Уинстон, Ларис Сварипен**, ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнуң байырлалынга чаалттырган чаңзак делегацияларының баштыңнары: Финляндия Республиканың Президентизи **Урхо Кекконен**, Индияның орадакчы-президентизи **Г. С. Патхат**, Чили республиканың чаазының Чингине секретары **Эрнан Дель Канто**, Шри Ланка республиканың судоходство болгаш туризм министри **П. Б. Галагулла** болгаш өскелер-даа база-ла президиумда.

Байырлыг хуралдың президиумунда партияның хоочунары, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң киржикчилери, үлетүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртемнин болгаш ажыладакчылары болгаш совет шериг начальниктери база-ла бар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунуң Даргазы **Н. В. ПОДГОРНЫЙ** каттышкан байырлыг хуралды эге сөзүг-биле ажыткан.

Эргим эштер! Хүндүүг даштыкы аалчылар!

Бо хүннерде совет кижилер Кремльдиң Спасск суургазының шагының аялгазын оюза сонуургал-биле дыңнап турар. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр бежен чыл болганын Совет күрүненин кол шагының медээлээр үези тоожулап келген. Бистер бөгүн боттарывыстың хүндүүг даштыкы аалчыларывыс-биле кады бистиң хөй националдыг эвилел күрүненин ол алларлыг юбилейин байырлыг байдалга демдеглээр дээш мында чыглып келген бис.

ССРЭ-ниң тургусканы дээрге, кижи төрелгетениң хөгжүдезинге чаа үе-чаданы ажыткан Улуг Октябрьның хөрээн дор: уламчылааны, хостуг нацияларның эки-тура эвилелдежишкинниң дугайында улуг Ленинниң идеяларының херек кырында боттаныышкыны болган.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чартыыс чылда төөгүзү—Совет социалистиг күрүненин хүрээлелиниге каттышкан бүгү улустарның бузулбас чаңгыс эвиниң болгаш найыралының төөгүзү-дүр. Ол—социалистиг революцияга төрүттүнүп тургустунган, бөгүн делегейнин эң-не күчүг күрүнелериниң бирээзи болу берген күрүненин кажан-даа көстүп көрбээн өзүлдезинин болгаш бүгү талалыг хөгжүдезинин төөгүзү-дүр. Ол—оон тугунун адаанда каттышкан бүгү республикаларның, чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче-бууралы улустарының быжыгын тургустунганының, экономика, политика болгаш культура талазы-биле өзүлүг чечектелиишкинниң төөгүзү-дүр.

Эргим ада-чурттулар! Эштер!

ССРЭ-ниң юбилейиниң төөгүлүг хүннеринде бүгү-ле салгалдарның миллион-миллион совет кижилеринге ханы хүндүткелдиг юбилейи-биле!

I. ССРЭ-ниң тургустунганы—ленинчи национал политиканың кайгамчык тиилелгези

Эштер! Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны болгаш Керээни хүлээп алганы 1922 чылдың бистен шаг-үе талазы-биле дыка ырак хүннерде бо юбилейлиг хүннерде сактып көөрүвүс чайлаш чок болгай. Төөгүнүң фактыларывыстаарын улам хөйү-биле бодап көргенивис тудум-на, Октябрь революциязының чедиишкиннерин бижыглап, оон соонда дең эргелиг совет республикаларның бузулбас эвилелин тургузары-биле үлегжи социал чаартылгаларны боттандырган ленинчи партиядың мерген угаанының улам тодаргай көстүп келир.

Царизминиң мөлчүгделинден, буржуазияның болгаш помещиктериниң мөлчүгделинден хосталган улустарның сырый каттыжышкыны революцияның дайынчыларынга удур демисжиринге болгаш бистиң чуртка социализмниң тиилеэринге эргежок чугула болу берген. Эрги делегейнин буурап дүжүүшкүнү, мөлчүкчү тургузутну чылча шавары, пролетар диктатуразын догшуладып тургузары, будурулгенин тепсен-хереккелдерин имитинин өнчүзү болдурары энгыларын хамааты дайынын өскүткен кадыг-довакчы демиселиниң үезинде бооп турган. Иштикиниң контрреволюциязының болгаш делегей империализминиң күштери аныяк Совет чурттуң кырынче диргелип келген.

Ажылчын аңгы революциядан төрүттүнген пролетаржы эпсеткил каттыштырылгазының улуг күүш-шыдалын каттышкан контрреволюцияга удур тургускан. Чурттуң төп районнарынга, Украинаның болгаш Поволжьеның ховуларынга-даа, Донга болгаш Кубаньга, Ак далай эриинге болгаш Кавказтың даглары-биле, Ортаа Азияның элеңнинерине болгаш ырак-узак Амур делгемнеринге-даа Кызыл Армияның Кызыл тугунуң адаанга бистиң Ада-чуртувустуң бүгү улустарының оолдары дайынга удур демисежин турганнар. Олар шупту тайбың, хлеб болгаш чер дээш, Советтерниң эрге-чагыргазы дээш тулуушкунче кады кирип турганнар. Хамааты дайынның чылдарында болгаш Улуг Октябрьның үттүндүрбас хүннеринде-даа ажылчын аңгының, бүгү күүш-ажылчы чоннуң интернационалчы каттыжышкыны бистиң тиилелгевистиң аммыдыралчы үндезинниериниң бирээзи болган. Ынчаарда турган бүгү совет республикаларның аразынга политика, шериг, ажыл-агый, дипломатия талазы-биле сырый каттышкан эвилели Октябрь соединиң ол хүнеринде-ле тургустунган, ол дугайын ынчаардагы керээлерге айыткан турган.

Хамааты дайынны доозулган. Революциянын дайынынары чылча шаптырган. Тайбың тургузуушкунунуң үези эгелээн. Ынчан совет республикэ бүрүзүнүң мурнунга: оон ыяш канчаарыл, күрүненин кандыг левирий шилип алырыл, акы-дуңма республикалар аразынга боттарының харылзааларын канчаар тургузарыл?— деп, айтырыг тургустунуп келгени билдингир.

Россияның үш революцияларының дуржулгазы, большевиктер партизының интернационалчы кыйгырыглары, тайбың болгаш чер дугайында декреттер, коммунистериниң бүгү политиказы, Ленинниң адыг, бодуу-даа ажылчы массаларга чаа амырал-дээш кады демиселиниң символу болу бергени. Ажылчын аңгы, бүгү нацияларның ажылчы чоннарының оон-мурнунда чылдарда ол хире улуг үре-түмүлдерниң берген чаңгыс эптиг бажыглаарынче чүткүл турганнар.

Социализм тургузуушкунунуң оруу-биле бурунгаар шимчээр дизе, бүгү совет республикалар хамыктың мурнунда хоозураашкынны ажып эртер, дайынның үргедээни будурукчу күштериге катап тургузар, хожудакгай чорукту ажып эртер, ажылчы чоннарның амыдырал байдалын экижидер ужуртут апаргаан. Ол соруглаларны ажыл-агыйны чаңгыс аай план-биле өзүгаар хөгжүдүп, чурттуң аңгы-аңгы районнарының аразынга күш-ажылдың хуваалдазының аргаларын таарымчалыы-биле ажыглап турган, шалыпкын болгаш улам чедиишкинниг шинтпирлел шыдазар турган.

Ынчан чаа империалистиг интервенциянын кыжаныышкыны база хетээр артып калган. Эң сырый эвилел чок, акы-дуңма республикаларның шериг, политиктиг болгаш дипломаттыг күжениишкиннерин долгузу-биле каттыштырбас болза Совет эрге-чагырганы, шериг талазы-биле күштүг капиталистиг күрүнелерге хүрээлеткен Төрээн чурттуң хамаарышпас чоруун камгалаары берге турган.

Моон алгаш көөрге, бүгү совет улустарның үндезин эргежыктары, бистиң чуртка социализм дээш демиселдиң бүгү-ле логиказы-даа чаңгыс аай, хөй националдыг социалистиг күрүнени тургузарын иеген келген. Ынчаарда, партияның организаҗкчы ролю, оон шын политиказы, оон соруглаже чайгылып чок чүткүлдүг ажыл-чорудулгазы херек турган.

Коммунистер партиязында ындыг политиканы чорударынга эргежок чугула теоретиктиг үндезин: национал айтырыының талазы-биле марксизм-ленинчи өөредиг бар-даа турган. Ол өөредиг дээрге, социалистиг революция теориязының чугула чарылбас кезээ бооп турган.

Коммунистер кажан-даа национал айтырыын аңгы демиселиле холбаштыр көрүп, ону шинтпирлээри революцияның эргежыктарынга, социализмнин эргежыктарынга чагыртқан турар ужуруут деп санап турганнар. Чогум-на оон ужурунда коммунистер, социализм дээш демиселилер национал айтырында кол-ла чүүл болза ажылчы чоннарның национал хамаарылгазы чокка мөлчүгделдин бүгү хевирлериге удур, ажылчы чоннарның мөлчүгделден хостуг, чаа янитилел тургузуу дээш янити демиселге оларның каттыжары ол болур деп санап турар.

Владимир Ильич Ленин ол дугайында дыка кыска болгаш төдаргай чугаалаан: «...бистер туюлутта чедир интернационалистер бис, янчангаш бүгү нацияларның ажылчыларының болгаш тараачыларының эки-тура эвилелинче чүткүп турар бис» (Чогаалдарының Долу чыылдазы, том 38, арын 184).

Ынчаарга ындыг эвилелдя чогум чүге үндезилеэш тургузар ужурлугул? Ленинниң ханызы-биле бадыткаанын езугаар алырга, ону оон бүгү киржикчилериниң чүгле долу дең эргелиг болурунга болгаш бот-боттарын хүндүлээр чорукка үндезилээш тургузуп ап болур. «Нацияларның эки тура эвилелии, бир нацияны өске нацияны күчүлээрин кайчап-даа болдурбас ындыг эвилелия, бүрүн долу идегежир чорукка, акы-дуңмалышкы чаңгыс эптиг тода медереп билириниге, бүрүн эки тураның чөпшээрежилгезиниге үндезилеттинген ындыг эвилелии күзеп турар бис» деп, Владимир Ильич онзалап демдеглээн (Чогаалдарының Долу чыылдазы, том 40, арын 43).

Ынчангаш, бүгү нацияларның ажылчы чоннарының чаңгыс эези — революцияның тиилелгезиниң кол чүүдериниң бирээзиир. Ындыг болурда, чүгле социалистиг революцияның тиилелгези национал хосталышкынның хереэниң бүрүн тиилелгезин хандырып болур турган. Бо дугайын К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстин «Коммунистиг манифезинде» шуут-ла тодаргай айытқан: «нацияларның иштинде ангыларның эптеш чок өжээнишкек чоруу-биле кады нацияларның аразында өжээнишкек харылзаалар база узуткаттынар апаар».

Национал айтырыын марксизчи-ленинчи өзү-биле тургузарының диалектиказы болза нацияларны социал болгаш национал дарлалдан бүрүн хостаарын, нация бүрүзүнүң хөгжүдезинге бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузарын, нацияларның сырый каттыжышкынын, чаңгыс эвин, бүгү талалыг чоокшулажылгазын чедип алыры болур.

Россияга, оон онзагай байдалдарынга хамаарыштыр национал айтырыы онза чидим-биле тургустуун келген турган. Хаанныг Россияның мөлчүкчү ангылары дарлакчыларның бүгү-ле «кара тура-биле ажылап, тергиндеп чагырар» деп принципиэнга өзугаар национал ангыланышкынны болгаш өжээнишкек чорукту өжегерээн өөскүдүп келген. Хаанныг Россия ол үениң улуг күрүнелериниң бирээзи болуп турза-даа, империалистиг үптээшкинге боду база таварыжып турган. Ынчангаш, бир талазында, чурттуң нацияларының болгаш биче-бууралы улустарының аразынга принципиалдыг чаа харылзаалараны—идегежир чорукту, найыралдың, акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың харылзааларын тургузарының айтырыы, а өске талазында—делегей харылзааларынга аныяк Совет күрүненин хамзырашпас чоруун камгалаарының болгаш хандырарының айтырыы Советтер чурттуңун мурнунга тургустуун келген.

Бодунун демократизмн-биле мактаттынган эң-не сайыраигай капиталистиг күрүнелериниң безин кылып чадап кааны база кылып шыдавазы чүүдү кылыры бистиң партиавыска ажашкан. Бодунун эргелери дээш демиселге көдүрүп үнген Совет Ирландиявын чонунга удур каржы дайынны чоргудуп турар англия империализмнин чурту Великобританияны чугаалаваска безин, АКШ-та, Канадада, Бельгияда национал айты-

(Улаичызы 2-ги арында).

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ 50 ЧЫЛ ОЮНУҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткели

Эргим эштер! Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Бо хүннерде совет кижилер Кремльдиң Спасск суургазының шагының аялгазын оюза сонуургал-биле дыңнап турар. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр бежен чыл болганын Совет күрүненин кол шагының медээлээр үези тоожулап келген. Бистер бөгүн боттарывыстың хүндүлүг даштыкы аалчыларывыс-биле кады бистиң хөй националдыг эвилел күрүненин ол алларлыг юбилейин байырлыг байдалга демдеглээр дээш мында чыглып келген бис.

ССРЭ-ниң тургусканы дээрге, кижи төрелгетениң хөгжүдезинге чаа үе-чаданы ажыткан Улуг Октябрьның хөрээн дор: уламчылааны, хостуг нацияларның эки-тура эвилелдежишкинниң дугайында улуг Ленинниң идеяларының херек кырында боттаныышкыны болган.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чартыыс чылда төөгүзү—Совет социалистиг күрүненин хүрээлелиниге каттышкан бүгү улустарның бузулбас чаңгыс эвиниң болгаш найыралының төөгүзү-дүр. Ол—социалистиг революцияга төрүттүнүп тургустунган, бөгүн делегейнин эң-не күчүг күрүнелериниң бирээзи болу берген күрүненин кажан-даа көстүп көрбээн өзүлдезинин болгаш бүгү талалыг хөгжүдезинин төөгүзү-дүр. Ол—оон тугунун адаанда каттышкан бүгү республикаларның, чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче-бууралы улустарының быжыгын тургустунганының, экономика, политика болгаш культура талазы-биле өзүлүг чечектелиишкинниң төөгүзү-дүр.

Эргим ада-чурттулар! Эштер!

ССРЭ-ниң юбилейиниң төөгүлүг хүннеринде бүгү-ле салгалдарның миллион-миллион совет кижилеринге ханы хүндүткелдиг юбилейи-биле!

I. ССРЭ-ниң тургустунганы—ленинчи национал политиканың кайгамчык тиилелгези

Эштер! Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны болгаш Керээни хүлээп алганы 1922 чылдың бистен шаг-үе талазы-биле дыка ырак хүннерде бо юбилейлиг хүннерде сактып көөрүвүс чайлаш чок болгай. Төөгүнүң фактыларывыстаарын улам хөйү-биле бодап көргенивис тудум-на, Октябрь революциязының чедиишкиннерин бижыглап, оон соонда дең эргелиг совет республикаларның бузулбас эвилелин тургузары-биле үлегжи социал чаартылгаларны боттандырган ленинчи партиядың мерген угаанының улам тодаргай көстүп келир.

Царизминиң мөлчүгделинден, буржуазияның болгаш помещиктериниң мөлчүгделинден хосталган улустарның сырый каттыжышкыны революцияның дайынчыларынга удур демисжиринге болгаш бистиң чуртка социализмниң тиилеэринге эргежок чугула болу берген. Эрги делегейнин буурап дүжүүшкүнү, мөлчүкчү тургузутну чылча шаварыы, пролетар диктатуразын догшуладып тургузары, будурулгенин тепсен-хереккелдерин имитинин өнчүзү болдурары энгыларын хамааты дайынын өскүткен кадыг-довакчы демиселиниң үезинде бооп турган. Иштикиниң контрреволюциязының болгаш делегей империализминиң күштери аныяк Совет чурттуң кырынче диргелип келген.

Ажылчын аңгы революциядан төрүттүнген пролетаржы эпсеткил каттыштырылгазының улуг күүш-шыдалын каттышкан контрреволюцияга удур тургускан. Чурттуң төп районнарынга, Украинаның болгаш Поволжьеның ховуларынга-даа, Донга болгаш Кубаньга, Ак далай эриинге болгаш Кавказтың даглары-биле, Ортаа Азияның элеңнинерине болгаш ырак-узак Амур делгемнеринге-даа Кызыл Армияның Кызыл тугунуң адаанга бистиң Ада-чуртувустуң бүгү улустарының оолдары дайынга удур демисежин турганнар. Олар шупту тайбың, хлеб болгаш чер дээш, Советтерниң эрге-чагыргазы дээш тулуушкунче кады кирип турганнар. Хамааты дайынның чылдарында болгаш Улуг Октябрьның үттүндүрбас хүннеринде-даа ажылчын аңгының, бүгү күүш-ажылчы чоннуң интернационалчы каттыжышкыны бистиң тиилелгевистиң аммыдыралчы үндезинниериниң бирээзи болган. Ынчаарда турган бүгү совет республикаларның аразынга политика, шериг, ажыл-агый, дипломатия талазы-биле сырый каттышкан эвилели Октябрь соединиң ол хүнеринде-ле тургустунган, ол дугайын ынчаардагы керээлерге айыткан турган.

Хамааты дайынны доозулган. Революциянын дайынынары чылча шаптырган. Тайбың тургузуушкунунуң үези эгелээн. Ынчан совет республикэ бүрүзүнүң мурнунга: оон ыяш канчаарыл, күрүненин кандыг левирий шилип алырыл, акы-дуңма республикалар аразынга боттарының харылзааларын канчаар тургузарыл?— деп, айтырыг тургустунуп келгени билдингир.

Россияның үш революцияларының дуржулгазы, большевиктер партизының интернационалчы кыйгырыглары, тайбың болгаш чер дугайында декреттер, коммунистериниң бүгү политиказы, Ленинниң адыг, бодуу-даа ажылчы массаларга чаа амырал-дээш кады демиселиниң символу болу бергени. Ажылчын аңгы, бүгү нацияларның ажылчы чоннарының оон-мурнунда чылдарда ол хире улуг үре-түмүлдерниң берген чаңгыс эптиг бажыглаарынче чүткүл турганнар.

Социализм тургузуушкунунуң оруу-биле бурунгаар шимчээр дизе, бүгү совет республикалар хамыктың мурнунда хоозураашкынны ажып эртер, дайынның үргедээни будурукчу күштериге катап тургузар, хожудакгай чорукту ажып эртер, ажылчы чоннарның амыдырал байдалын экижидер ужуртут апаргаан. Ол соруглаларны ажыл-агыйны чаңгыс аай план-биле өзүгаар хөгжүдүп, чурттуң аңгы-аңгы районнарының аразынга күш-ажылдың хуваалдазының аргаларын таарымчалыы-биле ажыглап турган, шалыпкын болгаш улам чедиишкиннинг шинтпирлел шыдазар турган.

Ынчан чаа империалистиг интервенциянын кыжаныышкыны база хетээр артып калган. Эң сырый эвилел чок, акы-дуңма республикаларның шериг, политиктиг болгаш дипломаттыг күжениишкиннерин долгузу-биле каттыштырбас болза Совет эрге-чагырганы, шериг талазы-биле күштүг капиталистиг күрүнелерге хүрээлеткен Төрээн чурттуң хамаарышпас чоруун камгалаары берге турган.

Моон алгаш көөрге, бүгү совет улустарның үндезин эргежыктары, бистиң чуртка социализм дээш демиселдиң бүгү-ле логиказы-даа чаңгыс аай, хөй националдыг социалистиг күрүнени тургузарын иеген келген. Ындыг күрүнени тургузарда, партияның организаҗкчы ролю, оон шын политиказы, оон соруглаже чайгылып чок чүткүлдүг ажыл-чорудулгазы херек турган.

Коммунистер партиязында ындыг политиканы чорударынга эргежок чугула теоретиктиг үндезин: национал айтырыының талазы-биле марксизм-ленинчи өөредиг бар-даа турган. Ол өөредиг дээрге, социалистиг революция теориязының чугула чарылбас кезээ бооп турган.

Коммунистер кажан-даа национал айтырыын аңгы демиселиле холбаштыр көрүп, ону шинтпирлээри революцияның эргежыктарынга, социализмнин эргежыктарынга чагыртқан турар ужуруут деп санап турганнар. Чогум-на оон ужурунда коммунистер, социализм дээш демиселилер национал айтырында кол-ла чүүл болза ажылчы чоннарның национал хамаарылгазы чокка мөлчүгделдин бүгү хевирлериге удур, ажылчы чоннарның мөлчүгделден хостуг, чаа янитилел тургузуу дээш янити демиселге оларның каттыжары ол болур деп санап турар.

Владимир Ильич Ленин ол дугайында дыка кыска болгаш төдаргай чугаалаан: «...бистер туюлутта чедир интернационалистер бис, янчангаш бүгү нацияларның ажылчыларының болгаш тараачыларының эки-тура эвилелинче чүткүп турар бис» (Чогаалдарының Долу чыылдазы, том 38, арын 184).

Ынчаарга ындыг эвилелдя чогум чүге үндезилеэш тургузар ужурлугул? Ленинниң ханызы-биле бадыткаанын езугаар алырга, ону оон бүгү киржикчилериниң чүгле долу дең эргелиг болурунга болгаш бот-боттарын хүндүлээр чорукка үндезилеэш тургузуп ап болур. «Нацияларның эки тура эвилелии, бир нацияны өске нацияны күчүлээрин кайчап-даа болдурбас ындыг эвилелия, бүрүн долу идегежир чорукка, акы-дуңмалышкы чаңгыс эптиг тода медереп билириниге, бүрүн эки тураның чөпшээрежилгезиниге үндезилеттинген ындыг эвилелии күзеп турар бис» деп, Владимир Ильич онзалап демдеглээн (Чогаалдарының Долу чыылдазы, том 40, арын 43).

Ынчангаш, бүгү нацияларның ажылчы чоннарының чаңгыс эези — революцияның тиилелгезиниң кол чүүдериниң бирээзиир. Ындыг болурда, чүгле социалистиг революцияның тиилелгези национал хосталышкынның хереэниң бүрүн тиилелгезин хандырып болур турган. Бо дугайын К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстин «Коммунистиг манифезинде» шуут-ла тодаргай айытқан: «нацияларның иштинде ангыларның эптеш чок өжээнишкек чоруу-биле кады нацияларның аразында өжээнишкек харылзаалар база узуткаттынар апаар».

Национал айтырыын марксизчи-ленинчи өзү-биле тургузарының диалектиказы болза нацияларны социал болгаш национал дарлалдан бүрүн хостаарын, нация бүрүзүнүң хөгжүдезинге бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузарын, нацияларның сырый каттыжышкынын, ча

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

рыы бөгүн эң-не чидиг бооп хевээр артпышаан туруп турары факт-ла болгай.

Совет күрүнеиниң төрүттүнгеяинин соокда чүгле бир неделя болганда «Россияның улустарының эргелериниң сураглыг Декларациязында»: Россияның улустарының дең болгаш бүрүн эргелиниң, тускайланырынга болгаш хамаарышпас күрүнезин тургузарынга чедир улустарның хостуг бот тускайланыр эргелиниң, национал болгаш национал-шажың талазы-биле кандыгдаа бүгү артык эргелерни болгаш кызыгаарлаашкынынарны күш чок болдурарын, биче националдарның хостуг хөгжүлдезин, Россияның улустарының эки туралыг болгаш ак сеткилдиг эвилелиниң, оларның бот-боттарынга долу бүзүрежириниң эргежок чугулазын Совет эрге-чагырганың национал политиказының үндезинии кылдыр айтып бижээн турган.

В. И. Ленинге баштаткан партия национал-күрүме тургузуушкунуның талазы-биле бодунуң политиказын ажылчы чонларга тайылбырлаашаан, Октябрьның сөөлүнде баштайгы чылдарда массаларның оргтузунга кайгамчык улут ажылды чоруткан. Бо ажылга партияның сураглыг ажылдакчылары—М. И. Калинин, Ф. Э. Дзержинский, Я. М. Свердлов, И. В. Сталин, С. М. Киров, Г. К. Орджоникидзе, М. В. Фрунзе, С. Г. Шаумян, Г. И. Петровский, А. Г. Червяков, Н. Нариманов, А. Т. Джангильдин, П. И. Стучка, М. Г. Цхакая болгаш өске-даа хөй эштер идепкейлиг киришкен.

Хөй националдыг социалистиг күрүнеиң тургузарының төөгүлүг хөрээнге партия бодунуң революстуг энергиязын, бодунуң кайгамчык улут ажылын болгаш тура-соруун киирген. Совет тургузугнуң тургустунганы, партияның боттандырган хемчеглери «...Россияның националдарының күш-ажылчы массаларының аразында харылааларны чаартқан, эрги национал өжээннешкек чорукту сый шапкан, национал дарлалдың үндезинин улуткаан болгаш орус ажылчыларга чүгле Россияда эвес, харын-даа Европада база Азияда оларның национал акы-дүмаларының идегелин чаалап берген, ол идегелди эн-тузиазмге чедир, ниити херек дээш демисежириге белен болур чорукка чедир хөгжүткен...» деп, РКП(б)-ниң X съездизи дескеглээн.

Массалар ортузунга партияның ажылы, национал тургузуушкунуның талазы-биле РСФСР-ниң, Украинаның, Белоруссияның, Закавказ федерациязының, автономнуг республикаларның ол үеге чедир чедип алган дуржулгазы, бүгү республикаларның, автономнуг крайларның болгаш областарның каттыжылга шимчээшкинининг күчүдүг чалгыы — бо бүгү чаңгыс аай социалистиг күрүнеии тургузарыпче орунту ажыткан.

Ынчалзажок, чаңгыс эптиң херээниң чеднишкинин эң-не долу хемчээлге хандырар эвилелдиң ындыг күрүне хевирлерин, ниити эвилел органнарының болгаш республикаларның эргелериниң ындыг дүүштүрүлгезин дилеп тывары чугула турган.

Бо айтырыгларның талазы-биле 1922 чылдың күзүнүнде калбарган чугаалажып көрүүшкүннерниң үезинде аңгы-аңгы угланышкыннар илереп келген. Бүрүн улуг эргелерни эдилээн чангыс аай күрүне органнарын тургуспайн, республикаларның конфедерациязының хевнри-биле кызыгаарлаттынып болур деп чамдык кижилер санап турган. Чамдык кижилер «автономизация» дээр чүвени, тодаргайларга, акы-дүмма бүгү республикалар РСФСР-ниң составынга автономия эргелиг кирерин саналдап турган. Кайызы-даа частырыглыг ол угланышкынарны ажып эртер, кара чангыс шын орукту дилеп тывар төлээде. Ленинниң шылгаранган угааны негеттине берген.

Владимир Ильич ден эргелиг республикаларның эки тура эвилелиниң хевнринге чангыс аай эвилелдешкен күрүнени тургузарының планын идип үндүрген. Ындыг эвилелдешкен күрүнеиң кара чангыс үндезинии революциядан төрүттүнген болгаш бодунуң амыдыралчы күжүн херек кырында бадыткап көргүскен Советтерниң эрге-чагыргазы болган. Ленинчи инициативаны детквившаан, РКП(б) ТК-ның Пленуму 1922 чылдың октябрь 6-да «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинге каттыжып кирер дугайында Украинаның, Белоруссияның, Закавказье республикаларының федерациязының болгаш РСФСР-ниң аразында Корээни чарарыг» эргежок чугула деп санаан.

Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизи декабрь 30-де бодунуң ажылын Москвага эгелээн, ол съезд Украинаның, Белоруссияның, Закавказьеның болгаш РСФСР-ниң Советтерииниң съездилеринии киирген саналдарынга харыылавышаан, делегейдеги эң баштайгы хөй националдыг социалистиг күрүнеии — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузар дугайында төөгүлүг шиитпирни хүлээп алган.

Ол болуушкун Совет эрге-чагырганың, ажылчыннарның болгаш тарааачыннарның эрге-чагыргазының туруп келген баштайгы беш чылдарының төлептиг түннели болган. Бүгү шуургынар, кедергей бергелер болгаш айылдар турза-даа, революциядан төрүттүнген эрге-чагырга чүгле шыдажып эрткен эвес, харын-даа хөй националдыг бистин Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарын чангыс аай күчүлүг Совет Эвилелинге сырый каттыштырган!

Ол-ла хүн, 1922 чылдың декабрының 30-де, бистин алдарлыг Москвавыс ССРЭ-ниң найысылалы кылдыр шилиттине берген.

Алызын алырга, 1922 чылдың декабрь 30-нин хүнү—ол дээрге, бистиң күрүневистин амыдыралында ёзулуг төөгүлүг хүн, бүгү совет улустарның салым-чолунда чугула үе-чада, оларның улуг байырлалы-дыр. Бисте Конституция хүнү база бар. Ол ийи байырлалды моон соңгаар каттыштыргаш, ССРЭ-ниң тургустунганының хүнү кылдыр декабрь 30-де демдеглээри чүүлдүт болур ышкаш. Ол дээрге, бистиң улустарывыстың найыралының болгаш акы-дүммалышкызының хүнү, социалистиг интернационализмниң байырлалы болур!

Эштер! Совет Эвилелиниң тургустунганы, оон даразында эвилелдешкен элээн каш чаа республикаларның тургустунганы база оон составынга киргени социализм тургузуушкунунга бистиң чуртувустуң улустарының күштерин болгаш аргаларын көвүдеткен. Социалистиг улуг күрүне — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели — бүгү улустарның хосталгазының база хамаарышпас чоруунуң херээнге канчаар-даа аажок ажыктыг кылдыр делегей кырынга бодунуң ылаптыг олудун эзлеп саалаан.

Советтериниң X Бүгү-россия съездизиниң хаап тургаш, М. И. Калинин мынча деп чугаалаан: «РСФСР-ниң ады биске үнелиг эвес бе, ынчаш? Оон ады биске эргим үнелиг.

Ол ат шериг гулчуушкуннарының одунга чавлап алдынган...

РСФСР деп беш ыдыктыг үжүктерлиг Кызыл туктуң бистиң кырывыста киискип турарын көрүп тур мен. Ынчангаш Советтериниң X съездизиниң төлээлери, Совет Россия Федерациязының бүрүн эргелиг төлээлекчилери бистер ол үнелиг, тулчуушкуннар болгаш тиилелгелер-биле холбашкан, ажылчыннарның болгаш тарааачыннарның амы-тыны-биле быжыглаттынган ол туктуг Совет Республикаларның эвилелиниң мурнуунга мөгейтир бис. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чаа Кызыл тугунуң канчаар көдүрлүп үнүп турарын көрүп тур бис. Эштер, ол тук эш Ленинниң холунда. Ынчангаш, эштер, ол тукту делегейниң бүгү ажылчы чоннары болгаш дараатканнары көрген туруун дээш, ону бурунгаар, улам бедик-биле көдүрүңер».

Коммунистиг идеалдарның — социал чөптүг чоруктуң, тайыңның, найыралдың болгаш улустарның акы-дүммалышкы кады ажылдажылгазының идеалдарының өндүр улуун илереткилээн, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тиилелгелиг Кызыл тугу ам чартык чүс чыл дургузунда чоргаараалдыы-биле киискип турар-дыр. Ол тук улуг өөрүшкүнүң хүннеринде-даа, аар шылгалданың шактарында-даа бистиң күш-ажылга болгаш тулчуушкунга сорук киирип келген. Ынчангаш бистиң амгы байырлалывыс болза бүгү совет улустуң байырладыг дангыраа, бистиң алдарлыг тугувуска шынчы чоруктуң, бистиң өндүр улуг эвилелиивиске шынчы чоруктуң дангыраа, коммунизмниң ыдыктыг идеалдарынга шынчы чоруктуң дангыраа ышкаш болуп турар-дыр!

II. ССРЭ-ниң улустарының бузулбас чаңгыс эви болгаш акы-дүңмалышкы найыралы—социализмниң өндүр улуг чаалап алыышкыны .

Эштер! Чурттуң бүгү улустарының чаңгыс аай эвилел кылдыр каттышканы, чаңгыс аай хөй националдыг социалистиг күрүнени тургускаиы бистиң Төрээн чуртувустуң социал, экономика болгаш культура талазы-биле депшилгезинге көстүп көрбээн аргаларны ажыктаан. Төөгү боду бодунуң чорудулгазын дүргедедипкен дег болу берген.

Бодап көрүнерден, эштер. Совет Эвилелин үндезилеп тургускаиының соонда чылдарның дургузунда бистиң чуртка үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 320 катап өскен. 1922 чыл-биле денңээри ындыг барымдаа чок — ол дээрге дайын сөөлүндеги хоозуралдың болгаш аштың чылы турган-на болгай дээрзин база чугаалап болур харын. Ийет, ол ындыг. Ынчалза-даа бистиң чуртувус революция мурнундагы денңеледи аажок улуу-биле ажа берген, дайын мурнуу чарыының 1940 чыл-биле 1972 чылды деңнеп көрээлиңер. Чүгле ол үеиин дургузунда Совет Эвилелиниң үлетпүр продукциязының хемчээли 14 катап өскен. Амгы үеде совет үлетпүр чаңгыс ай иштинде бүгү 1940 чылдың дургузундаазындан хөй продукциияны бүдүрүп турар.

Совет Эвилелиниң экономика талазы-биле шапкын өзүлдезии бистиң чурттуң бүгү улустарының чаагай бәйдалының болгаш культуразының чайгылыш чокка көдүрлүүшкүнүиге идегелдиг үндезинии тургускан 1940 чыл-биле деңнээрге чоннуң боттуг оруглазы 4 ажыг катап өскен, үүрмектеп садар бараан саарылгазы чедп катап ажыр көвүдээн. Чуртта эмчилерниң саны 4,7 катап өскен, дээдп, долу болгаш долу эвес ортумак эртемни чедип алган хамаатыларның саны алды чартык катап көвүдээн.

Экономика, ниитилел-политиктиг харылзаалар, идеология болгаш культура талазы-биле бистиң бүгү ниитилеливистиң овур-хевирии өскертипкен эң хаиы чаартылгалар ол чурагайларда илереттиниип турар. Бистиң чурттуң бүгү улустарының аразында амыдырал талазы-биле балыткаттынган чаа, социалистиг харылзаалар оларның аразында чүгула чернии эзлеп турар.

Национал дарлалдың болгаш деп эвес чоруктуң бүгү уржуктарын ажып эртериие харын-даа эң экп, эң чөптүг хоойлуларны хүлээп алыры четпес болур дээрзин бистиң партиявыс эки билип турган. Шаанда дарлалдың чораан нацииларның болгаш биче-буурай улустарның экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чорууи база ажып эртер херек. Өскээр чугаалаарга, нацияларның юридика талазы биле деп эвес чорууи күш чок болдурарын эвээш болур, ынчангаш оларның аразында херек кырында деп эвес чорууи узуткаар херек. Ол сорулгаларының бирээзи болу берген.

Эрткен чартык чүс чылдың маадырлыг тиилелгелериниң түннелерин үндүрүп тургаш, национал айтырыгның эрткен шагдан биске артып калган байдалынга хамаарыштыр алырга, ол бисте ам долузу-биле шиитпирлеттинген, туюлунга чедир болгаш чайгылыш чокка шиитпирлеттинген деп долу үндезии-биле чугаалап болур бис. Ол дээрге индустриализация, коллективизация, культура революциязы дээп ышкаш, ССРЭ-ге чаа ниитилелди үдүргузарының ындыг тиилелгелери-биле бир демеи кылдыр дүрүм ёзугаар көрүп болуо чеднишкин-дир.

Кижилериң кандыг национал болуп турары хамаан чокка, ангы халазы-биле эрге-ажыктары болгаш сорулгалары ниити болганы-биле каттышкан күш-ажылдың кижилериниң өндүр улут акы-дүммалышкы чорүү бистиң чуртта төрүттүнген болгаш быжыккан, дүрүм ёзугаар улустарның ленинчи найыралы деп адап турарывыс, төөгүге болуп көрбээн харылзаалары тургустунуп келген. Оз найырал болза, эштер, бистиң үнелеп четпес байлаавыс-гыр, социализмниң эң-не улуг болгаш совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге эң-не үнелиг болуп турар чаалап алыышкыиы-дыр. Ынчангаш бистер, совет кижилер, ол найыралды кезээ мөңгеде карак огу дег камгалаар бис!

Ам, национал айтырыын шиитпирлээни, шаанда дарлодып чораан нацииларның хожудангай чорууи ажып эрткеия бистиң эвилелиивистиң бежен чыл ооюуң хүннеринде кандыг-дабир билдингир болгаш чаңчыл болган чүве дег сагындырардыр. Ынчалза-даа бодунуң мурнунга ындыг сорулганы салгаш, ону ынчаар чедип алган большевиктер партиязының чүгле мерген утаанныг болганын эвес, харын база дидим болгаш чайгылыш чок болганын үнелеп көөр төлээде, кылдынган ажылдың хемчээлин болгаш нарынын сактып көөр херек.

Революциянын үезинге чедир бистиң чуртувустуң национал кыдыг-кыыгаар черлериниң кандыг байдалдыг болуп турганың минута иштинде бодап көрээлинер. Ортаа Азия болгаш Казахстан боттарының ажыл-агый хөгжүлдезиниң талазы-биле колония чурттарның кандыг болуру ышкаш, ындыг деннелге турган болгай. Чоинуң улуг хөй нуруузунуң салымчолу ядыы түремни чорук, аарыг аржык, каранғы бүдүүлүк байдалга турган болгай. Анаа бижик бегин билбес кижилерниц үлүг 20 чылдарда бегин Ортаа Азияның республикаларынга 90-дан 96 хуу чедир, а Казахстанга—82 хуу болуп турган болгай. Ниитилелдиц социал тургузуу херек кырында феодалдыг ёзу-чурум болуп турган.

Закавказьеның хөй районнары болгаш төп черлерге чоок Белоруссия бегин экономика талазы-биле хожудангай турган. Ол бүгү районнар, хөй эвес улус хоорайларны албаска, боттарының экономиказының-даа, социал хевирииің-даа, культуразының-даа, ажылчын чонның амыдырылының байдалында-даа талазы-биле эрткен чүс чылдарда чүве дег артып каап тургулаан.

Ийет, эштер, чүгле чартык чүс чыл бурунгаар, миллион-миллион дириг хереченлери ам-даа бар болуп турар үелерде байдал ындыг турган-дыр. Бис оортан эгелээн бис, эгелээрде бир дугаар эгелээн бис, чүге дээрге ол эң нарын сорулгаларны шиитпирлээрде Россияның пролетариадынга болгаш оон партиязынга даянып дуржулга чок турган. Ындыг дуржулга ынчаарда аиаа-ла чок турган.

Харын-даа ындыг байдал турда партия болза Ленинниң инициативазы-биле национал кыдыг-кыыгаар черлерни экономика, культура болгаш социал-политика талазы-биле дүрген хөгжүдериниң үгланышкынын шилип алган.

Ол угланышкынны практика кырынга боттандырары шаанда дарлодып чораан нацияларга болгаш биче-буурай улустарга сайзырангай чурттуң талазындан, хамыктың мурнунда орус улустуң, оон ажылчын ангызының талазындан улуг болгаш бүгү талалыг дузаламчызынга үндезилээш чүгле болдунуп болур дээрзин партия көрүп турган.

Ындыг дузаны көргүзерин, национал кыдыг черлериің хожудангай чорууи ажып эртериниң, оларны дүрген хөгжүдеринин херээ дээш, улуг күженишкинии кылып, шүүт чугаалаарга, харын-даа улуг когаралдарга-даа таваржып тургаш ону боттандырарынга белен болуруи Россияның пролетариадынга бедик интернационалчы хүлээлге кылдыр Ленин чагаан. Ынчангаш орус ажылчын ангы, орус улус ол хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседкен. Ол болза херек кырында бүдүн ангының, бүдүн улустуң интернационализмниң херээ дээш бүдүргени алдарлыг маадырлыг үүлези болган. Ону, ол маадырлыг үүленің бистиң чурттуң бүгү улустары кээп-даа утпастар.

Ол маадырлыг үүленің төөгүзү революциянын мырынай-ла баштайгы хүннеринден эгелээн. Эң-не хоозураан болгаш аш турган Совет Россия—1918 чылда-ла Туркестанга суггарылга ажылдарын чорударынга он-он миллион рубльди тускайлап берген. Хаматы даймнын чылдарында-ла Азербайджанга сан-хөө, аъш-чем талазы-биле болгаш техниктиг дуза көргүзер дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Харьковтун демиргу совет улустарның салым-чолунда чугула үе-чада, оларның улуг байырлалы-дыр. Бисте Конституция хүнү база бар. Ол ийи байырлалды моон соңгаар каттыштыргаш, ССРЭ-ниң тургустунганының хүнү кылдыр декабрь 30-де демдеглээри чүүлдүт болур ышкаш. Ол дээрге, бистиң улустарывыстың найыралының болгаш акы-дүммалышкызының хүнү, социалистиг интернационализмниң байырлалы болур!

Эштер! Совет Эвилелиниң тургустунганы, оон даразында эвилелдешкен элээн каш чаа республикаларның тургустунганы база оон составынга киргени социализм тургузуушкунунуң үндүрүп тургаш, национал айтырыгның эрткен шагдан биске артып калган байдалынга хамаарыштыр алырга, ол бисте ам долузу-биле шиитпирлеттинген, туюлунга чедир болгаш чайгылыш чокка шиитпирлеттинген деп долу үндезии-биле чугаалап болур бис. Ол дээрге индустриализация, коллективизация, культура революциязы дээп ышкаш, ССРЭ-ге чаа ниитилелди үдүргузарының ындыг тиилелгелери-биле бир демеи кылдыр дүрүм ёзугаар көрүп болуо чеднишкин-дир.

Кижилериң кандыг национал болуп турары хамаан чокка, ангы халазы-биле эрге-ажыктары болгаш сорулгалары ниити болганы-биле каттышкан күш-ажылдың кижилериниң өндүр улут акы-дүммалышкы чорүү бистиң чуртта төрүттүнген болгаш быжыккан, дүрүм ёзугаар улустарның ленинчи найыралы деп адап турарывыс, төөгүге болуп көрбээн харылзаалары тургустунуп келген. Оз найырал болза, эштер, бистиң үнелеп четпес байлаавыс-гыр, социализмниң эң-не улуг болгаш совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге эң-не үнелиг болуп турар чаалап алыышкыиы-дыр. Ынчангаш бистер, совет кижилер, ол оруқчуларынга болгаш Донбасстың шахтёрларынга хөй акшахөректиии шилчидип турган, Белоруссияның, Арменияның, совет Латвияның болгаш Литваның ажыл-агыйынга улуг дузаны көргүзүп турган.

Тайбын тургузуушкуннуң сорулгаларын кичээнгейниң төвүнге тургускан партияның X съездизи бодунуң резолюциязынга мынчаар бижээн: «Ам буржуазия база дүжүртүнгенде... партияның сорулгазы болза бурунгаар хөгжүп чоруй барган төп Россияны чедер талазы-биле орус эвес улустарның күшажылчы массаларынга дузаларын болуп турар...» («СЭКП съездилериниң, конференцияларның база ТК-ның Пленумнарының Резолюцияларында болгаш Шиитпирлериндее», том 2, арын 252). Маңаа холбаштыр съездиниң Директиваларының бөрээзи болза «фабрикаларны чиг-эттиң үнер дөстеринче көжүреринии аргазы-биле кыдыг черлерге үлетпүрүү план ёзугаар сайзырадыры болур» дээн. (База ында, арын 253). Анаа дүүштүр Закавказьеиің, Ортаа Азияның республикаларынга болгаш Казахстанга хөй фабрикаларны болгаш заводтарны халаска дамчыдып берген турган, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, мергежилдиг ажылчыннарны болгаш тускай эртемниглерни, эртемденнерни, башкыларны, культура ажылдакчыларын ыпаар чоруткулаан.

ССРЭ-ниң тургустунганы национал кыдыг черлерин хөгжүдеринге чаа чада болган. Оларга дуза көргүзери Бүгү-эвилелдиң ажыл-агый политиказының чайгылыш чок болгаш бүгү талалыг угланышкыны хевирлиг болу берген. Чамдык эвилелдешкен республикаларның бюджеттеринии чарыгдалдарын хөй чылдарның дургузунда колдуунда бүгү-эвилел бюджединдеи дезевилелдер-биле дуглап турганын бо талазы-биле маиаа чугаалаарга-ла четчир. Чижээ, 1924—1925 чылдарда Туркмен ССР-ниң бюджединге оон бодунуң үлүү 10 хуудан бичии-ле хөй турган. Украина ышкаш ындыг улуг республика безин бодунуң бюджединиң чарыгдалынын 40-деи эвээш хуузун бодунуң күсели-биле дуглап ап турган.

Эң-не аар материал байдалдыг турган республикаларның болгаш районнарның чонун хөй чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агый болгаш ниити-хэмааты үндүрүглерден долузу-биле азы чамдык хемчээлдии-биле хостаан турган. Оон-биле кады көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының өртээн үеында хожудангай чораан районнарның ажыл-агыйын хөгжүдериниге идигии бээр кылдыр доктаатқан гургулаан.

Акы-дүмма эвилелдешкен республикаларның культура тургузуушкунунга, өөредилгени сайзырадырынга, кадрлар белеткээрииге ажык улуг дузаламчыны көргүскен. Чурттуң эң улуг төптериниң дээди өөредилге черлерииге национал республикаларның, областарының болгаш округтарның төлээлериниң улуглуг отрядтары өөренип келген. Республикаларның боттарында эң-он университеттер болгаш институттар ажыттынган. Социалистиг культура революциязы партияның күзел-соруун ёзугаар эң ыраккы кыдыг черлерге чедир боттанган.

Партияның болгаш күрүнеиің хөй чылдар дургузунда чорудуп келген ажылы кайгамчык үре-түннелдерии берген. Бөгүнгү Ортаа Азия биле Казахстанны ап көрүнер. Силер Узбекистан биле Туркменияның хөвең тарыыр кайгамчыктыг ховуларын, казахтарның андарган кур черлерии, Киргизия биле Таджикистанның чечектелген садтарын болгаш чаа-чаа мал фермаларын чүгле көөр эвес силер. Ол республикалар бөгүн Ташкент, Алма-Ата, Душанбе, Фрунзе, Ашхабад чижектиг, амгы үеиин кайгамчык чараш, улуг-улуг хоорайлары-биле алдарлыг турар. Ында металлургияның, аар болгаш чер байлаанын үлетпүрүнүң Джезгазган, Караганда, Павлодар, Навои чижектиг, улуг-улуг төптери, Нурек ГЭС, Каракум каналы, оон-даа өске эң сайзырангай гидробудүрүлгелер тургустунган. Ортаа Азия болгаш Казахстан хөй нефть, газ байлактыг, улуг химия үлетпүрүнүң, машина тудуушкунунуң чери болу берген.

Эвилелдиң догуннап келген чылдарының дургузунда Казахстанның үлетпүр продукциязының хемчээли 600 катап, Таджик ССР-нии—500 ажыг, Кыргыс ССР-нии—400 ажыг, Узбек ССР-нии—барык 240, Туркмен ССР-нии—130 ажыг катап улгаткан. Хөвеңниң ниити чыыладазы Узбекистанга 120 катап, Туркменияга—90 катап көвүдээн. Казахстанның ам берип турар тараазы 1922 чылдаазындан барык 30 катап хөй.

Казахстанның болгаш Ортаа Азия республикаларының культура хөгжүлдезиниң түнелдери оон удудак чок. Олар чонның херек кырында чүс хуу бижик билир деннелдиин чедип алган. Оларның республика бүрүзүнүң чонунуң барык чартык кезии—дээди болгаш ортумак (долу болгаш долу эвес) эртеминг кижилер болгай. Чүгле Узбек ССР-де безин ам ажылдап турар дээди болгаш ортумак тускай эртеминг специалистер 20 чылдарны сөөлээредир бүгү Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйынга ажылдап турганнарындан хөй. Улуг эртем төрүттүнгеш, бут кырынга быжыы-биле турупкан—республикаларның академияларында муң-муң эртемденнер үре-түннелдиг ажылдап турар.

Капиталистиг делегейде оон оранчок эвээш чедиишкиннерни безин «кайгамчыктыг» дижир болгай. Чогум Совет Ортаа Азияга, Совет Казахстанга боттанган чаартылгаларны бистер, коммунистер, кандыг-даа хуулгаазын болуушкун дивейп турар бис. Ол болза, шынын чугаалаарга, Совет эрге-чагыргага, социализмге, бистиң чуртувуста улустарның ниитиралының болгаш акы-дүммалышкы ёзузунуң быжыккан харылзааларынга черле турар — черле кайгамчыктыг түннел болур.

Оон херечизи чүгле Ортаа Азия биле Казахстан эвес. Закавказье республикалары — Грузияның, Арменияның болгаш Азербайджанның экономиказы Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда кайгамчык улуг базымнар-биле бурунгаарлаан. Оларның республика бүрүзүнде үлетпүрүнүң эң сайзырангай адырлары тургустунган, субтропиктиг көдээ ажыл-агыйы улуг чедиишкиннерни чедип алган. Закавказье улустарының бурунгу культуразы болгаш уран чүүлү чечектелип, баяан. Ында бүгү чурттка сураглыг, улуг-улуг эртем институттары ажыллдап турар.

Совет улустарның акы-дүмма өг-бүлезинге Белоруссия чечектелген. Ада-чурттуң дайынының чылдарында онза берге шыгталдалдар оон улуг-хуузунга онаашкан болгай. Эжелекчилерниң таваршытырган айыыл-халавынга өртенип турган белорус черге кайгамчык чараш хоорай, суурлар, үлетпүрүнүң улуг-улуг чаа тудуглары катап тургустунган. Белоруссияның үлетпүрүү бөгүн кайгамчык электрон-саналга, авр чүк машиналарын, амгы үеиин радиоаппаратуразын, минералдыг чемишчидилгелерии, синтетиктиг удазынарны бүдүрүп турар. Республикада эртемденнерниң, культура ажылдакчыларының улуг отряды ажылдап турар.

Молдавия база-ла чоокка чедир хожудангай кыдыг-кыыгаар чер чораан. Дайын чылдарын, үрелген чүүлдерии катап тургузарынга эрткен дайын сөөлүндеги баштайгы чылдарны казып каапгар болза, совет улустарның өг-бүлезинге ол республиканы хөгжүдеринге чээрби беш чылдан ашпас үе онаажыр-дыр. Ынчаныыже Молдавия ол кыска үеиин дургузунда кайы хире кайгамчык улуг орукту эрткен-дир! Ол республика чурттуң эң тараалаң черлериниң бирээзи, сад ажылының болгаш вино кылырының эң улуг төптериниң бирээзи болу берген. Ынчаарга оон үлетпүрүм продукциязының хемчээли 31 катап улгаткан.

Биргээр чугаалаарга, эрги Россияга анаа-ла боңал кылдыр сагындырып чораан, хожудангай национал кыдыг-кыыгаар чер турбас апаарын ленинчи национал политиканга үндезилээш бүгү совет улустуң күженишкининг ажыл-ижиниң ачызында чедип алган бис. Ол дээрге, бистиң партиявыстың кайгамчыктыг чаалап алыышкыиы, социализмниң, улустарның социалистиг найыралының чаалап алыышкыны-дыр, эштер!

Бистиң чуртувуска шаанда дарлал көрүп, хожудангай чораан улустарга ол чаалап алыышкын буянныг кежик болган. Ол чаалап алыышкын Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин улам күчүлүг болгаш сырый каттыжыышкынныг болдурган, акы-дүмма республикаларның чаңгыс эвии шынап-ла бузулбас бижыг болдурган, ынчангаш бистиң өндүр улуг Совет Төрээн чуртувуска ниитизи-биле буянныг кежик болган.

Социалистиг тургузуг, улустарның аразында найыралдың, акы-дүммалышкы ёзуиуң харылзаалары революция болур үеге чедир экономика хөгжүлдезиниң талазы-биле элээн бедик деннелге турган республикаларның болгаш девискээрлериің шалыпкын хөгжүүрүнге база таарымчалыг, эң калбак аргаларны тургузуп берген.

Оларның бирээзи Украина болур. Украина моон мурнундадаа чурттуң сайзырангай үлетпүрлүг болгаш көдээ ажылагыйлыг кезектериниң бирээзи турган. Украин культура даянып хоочун болгаш хөй-хөй чаагай чанчылдарлыг чораан. Ынчалзажок ол деннелдерден Совет Украина талыйтыр-ла бурунгаарлаан!

Бистиң ат-сураглыг ажылчын Донбазывысты-даа ап көрүнер. Эрги Юзовка суурну сактып келиңер — ол дээрге озанналган казанактарлыг, малгаштыг, дакпыш болгаш тараымча чок байдалдыг суур турган болгай. Ону бөгүнгү Юзовка-биле —амгы үеиин улуг хоорайы Донецк-биле, оон делгем кудумчулары, ногаан парктары, чаагайжыдыр тутқан чурттарга базынналары, кайгамчык чараш стадионнары болгаш культура ордулары-биле деңнеп көрүмер. Революция мурнунда донецк шахтёрунуң амыдыралын, оон ажылдап, чурттап чораанының аажок берге байдалын сактып келиңер. Ол амыдыралды Донецк шахтёрунуң ийикпе Кривой Роггун дагжызының бөгүнгү амыдыралы-биле деннеп көрүмер. Олар боттарының мергежээн ажыл-ижиниге чоргаарадыр, бүгү улустуң хүндүткелиниге хүрээлеткеи, боттарының алдарлыг ажыл-ижи дээш төлептиг шаннал ап, амгы үе культуразының хамык кежик-байлактарын ажыглап турар кижилер болгай. Ындыг дедиелгелер Запорожьеде, Харьковта, Днепропетровскиде, Херсоицимада болгаш Закарпатьеде — чер болгавда кайы хөй.

ССРЭ-ниң догуннап келген чылдарының дургузунда 176 катап өскен, амгы үеиин украин үлетпүрү деп чүл дээрге-ле—күчүлүг металлургия, хөй адырлыг машина тудуушкуну, улут судно тудуушкуну, сайзырангай химия, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрү болур-дур. Бөгүн Совет Украина дээрге—ол базала бедик механизастаттынган, улуг көдээ ажыл-агый-дыр. Ол дээрге кайгамчык эртем төптери, культура, уран чүүлдүң улуг чедиишкиннери-дир.

Ол бүгү—Украинаның ажылчы чонларының улут күженишкиннериниң түннели болгаш Совет Эвилелиниң оон өске бүгү республикаларының ажылчы чоннары-биле акы-дүмма кады ажылдажылгазының база түнелп-дир. Украинаның улузу чүгле совет республикалар-биле дем каттыштырылгазынга, олар-биле каттышкаш, бодунуң күжүн ынчалдыр он катап улгаттыргаш, эгиннерин ёзулуг хөндүрүп, ажыл-ишчи күжүи, таланттыларын ажыглаар арганы калбаа-биле тыпкан дизе хөөредиг болбас!

База бир көскү чижек — Прибалтика республикалары: Литва, Латвия болгаш Эстония. Эвилелге бактаап кирген үезинге чедир оларны хожудангай национал кыдыг-кыыгаар турган черлериниң санынга киирип болбас болгай. Ынчалзажок социалистиг орукче киргеш, Эвилелге олар хөгжүлдениң эң-не дик темпиидерин көргүскен. 1940 чылдаазынга деннээрге, үлетпүр продукциязының хемчээли Латвияга—31, Эстонияга—32, Литвага—37 катап улгаткан. Оларның көдээ ажыл-агыйы хөгжээн, капиталистиг Европаның кыдыг-кыйынга хожудалдың болгаш хоозуралдың аспаандан хосталган культуразы чечектелген. Ындыг кайгамчыктыг озүлдени чүгле Эвилелдиң өске республикалары-биле ол республикаларның каттышкан оруунга чедип ап болур аргалыг болган.

Россия Федерациязын бистиң хөй националдыг чуртувустуң бүгү улустары шыпап-ла дең эргелиглериии аразында бирги республика дээр болгай. Бистиң республикаларывыстың эң улуу—Россия Федерациязының хөгжүлдезиниң түнелдерии онзалап чугаалаксаар-дыр мен.

Төөгүге онза ролдуг болуру ол республиканың үлүг-хуузунга онаашкан. Бир талазында, эң сайзырангай болгаш улуг ол республика хожудангай республикаларның хөгжүлдезиниң челенгижии болу берген, үнелеп четпес акы-дүмма дузаламчыны оларга көргүскен. Ынчалзажок, өске талазында, Россия Федерациязы дээрге, чүгле Москва, Ленинград, Горький болгаш Төп Россияның өске-даа эрги, үлетпүрлүг хоорайлары эвес-ле болгай. Ол дээрге эрткен үеден аиаа дамчып келген хожудангай национал районнарлыг — боттарының күрүне догуннаашкынын Совет эрге-чагырганың үезинде бир-ле дугаар алган 16 автономнуг республикалыг, 5 автономнуг областыг болгаш 10 национал округтуг республика турган болгай. Оон девискээринде хөй он-он биче буурай улустар чурттап турар, оларның иштинде хаанныг ёзу-чурумнуң үезинде өлүп төнериниң кырынга турган улустар база эвээш эвес.

Ол хамаан чок, үлетпүр болгаш культураның улуг төптерибиле чергелештир, ада-чурт литературазының классикчериниң сагышты саргыдып кээр кылдыр бижип көргүскени эң-не чыдып калган, каранғы-бүдүүлүк, эзнизиргей, үен-даян орус хоорай-суурларны дыка хөй үндезии орус черлер хаанныг Россиядан салгап алган болгай.

Ынчангаш Россия Федерациязының хөгжүлдези янзы-бүрү угланышкыннарга күженишкиннерии кылырын негээн. Ол болза бүгү совет ниитилелдиң бурунгаар шимчээшкинин хандырар кол бааэаның ролюн ойнап келген болгаш ойнап-даа турар соң эң-не сайзырангай төптериниң болгаш районнарының шапкын депшилгезин чедип алыры бооп турган. Оон-биле кады ол болза ук республиканың чамдык кезээнии хожудангай чоруун ажып эртери, национал айтырыын, тодаргайларга, эрткен үеден Федерацияның бодунуң салгап алганы кончуг хөй национал айтырыгларын шиитпирлээри бооп турган. Ол болза, адак соонда, Сибирьниң, Ираккы Чөөн үүктүң болгаш Соңгу үүктүң канчаар-даа аажок калбак-делгем девискээрлерин шингээдип алыры бооп турган.

РСФСР-ниң ажылчы чоннары ол улуг сорулгаларны алдарлыы-биле күүседип шыдаан. Республиканың девискээринде Уралдың ол-бо талааларында амгы үеиин чүс-чүс чаа хоорайлары болгаш үлетпүр төптери тыптып келгилээн. Республиканың эрги улуг хоорайлары—бистиң найысылалывыс Москвадан болгаш революцияның кавайы Ленинградтан эгелээш — базз катап аныяксый берген. Нефтиниң, газтың, хөмүр-даштың, металл рудаларының, алдыннын болгаш алмаэтарның кайгамчык байлак бойдус курлаырларын ажыктаан, ниитилелге бараан болдурган.

Федерацияның үлетпүрү канчаар-даа аажок улуг базымнар-биле бурунгаар хөгжээн — бежен чылдарның дургузунда оон продукциязының хемчээли үш чүстен ажыг катап өскен, ынчаарга чүгле дайын сөөлүнүң чылдарында бегин 11-ден ажыг катап улгаткан. Республиканың ажыл-агыйының канчаар-даа аажок улуг хемчээлдерииге хамаарыштыр алырга, чүү деп чүвел ол дээрзин бодап көрүнер! Көдээ ажыл-агый продукциязының кол-кол үелерии бүдүрери ийи-үш катап көвүдээн. Эртем, культура, өөредилге талазы-биле Советтиг Россияның чеднишкиниери база хөйге билдингир.

Эштер!

Бистиң чартык чүс чыл дуржулгавыс болза улуг,

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

рының талазы-биле эң-не интернационалчы аңгы болур чогумна ажылчын аңгы ойнап турар. Найыралдыг будүрүлге коллективтери бооп каттышкан бүгү националдарның ажылчынары кайда-даа үлетпүр черлерин тургузуп, бистиң чурттуң янзы-бүрү районнарын, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларны, крайларны болгаш областарны чангыс аай ажыл-агыйжы организм кылдыр холбан турар демир-оруктарны тудуп, каналдарны казып, нефть болгаш электри дамчыдылгазының шугумнарын кылып турар кижилер ол-дур.

Совет республика бүрүзүнде, область бүрүзүнде, бистиң улуг хоорайывыс бүрүзүнде хөй-хөй националдарның төлөөлекчилери кады чурттап, ажылдап турар. Чуртта янзы-бүрү национал кижилерден тургустунган өг-бүлелерниң саны өзүп турар, ол сан миллион-миллион четкен.

Национал республика бүрүзүниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдези шапкыначан тудум, бистиң бүгү амыдыралывыстың интернационалчы ажыл-чорудулгазы ында улам тодаргай илереп турар. Чижээлээрге, шапкын хөгжүлделиг Совет Казахстанны ап көрүнер. Казахтар-биле кады ында ам миллион-миллион орустар, чүс-чүс мүн украиннер, узбектер, белорустар болгаш өске-даа кижилер чурттап турар. Казах культура орус, украин болгаш өске-даа культураларның эң эки чүүлдерин бодунга шингээдип албышаан, улам хөгжүп, байлып турар. Чөл од — эки бе, аазы багай бе? Бистер, коммунистер эки, тергиин эки чүве-дир!—деп бүзүрелдиг харыылаар бис.

ССРЭ-ниң догуннап келген чартык чүс чыл үезинин дургузунда бодунуң үзел-бодалывыңың болгаш принципиалдыг уткалывыларының талазы-биле чангыс-дай совет социалистиг культура тургустунган. Ол культура бистиң Төрээн чуртувустуң улус бүрүзүнүң культуразының болгаш амыдыралының эң-не үнелиг чанчылдарын болгаш шынарларын бодунга хаара тудкан. Оон-биле кады совет национал культураларның кайызы-даа чүгле бодунуң дазылдарындан хандыртывын турар эвес, харын аңы-дүңма улустарның үгаан-бодал культуразының байлаандан база шингээдип ап, бодунуң талазындан оларга база чаагай салдарны чедирип, оларны байдыып турар.

Совет социалистиг культураның национал хевирлериниң янзы-бүрү талазывыңга янгын, интернационалчы мөзүзү улам көскү апар чыдар. Национал утка-шынарлы акы-дүңма өске улустарның чедиишкиннери улам улуг үре-түнелдиг болдуруп турар. Бо дээрге депшилгелиг хөгжүлде-дир. Социализмниң ёзүзунга бистин чуртувустуң бүгү улустарының эрге-ажыктарыңга ол дүгжүп турар. Национал ылгалдар чок болгаш күш-ажылыңа бүгү кижилерге бир денге бараан болуп турар чаа, коммунистиг культураның үндезинneри чогум-на янчаар тургустунуп турар.

Бистин культуравыс—утка-шынарының талазы-биле, бодунуң хөгжүлдезинин кол угланышкынының талазы-биле социалистиг, боттарының национал хевирлериниң талазы-биле янзы-бүрү болгаш бодунуң үзел-бодалывың болгаш характеринин талазы-биле интернационалчы болуп турар дээрэян бөгүн бис долузу-биле бадыткап чүгаалап болур бис. Ындыг болганда, ол культура бүгү улустарның тургузун турар үгаан-бодал эртинезинин каттышкан тудуш кезээ болу берген.

Ол дээрге даап бодаан чижеглелдер эвес-тир, эштер. Ол дээрге амыдыралдың боду-дур. Ам бөгүн Туркменияда азы Молдавияда он-он болгаш чүс-чүс мүн кижилер Пушкинниң болгаш Шевченконуң, Горькийниң болгаш Маяковскийниң, Шолоховтуң болгаш Твардовскийниң, Фединиң болгаш Стельмахтың чогаалдарын номчуп, оларны боттарының төрээн чогаалчылары дег билирлер болгаш ынактар. Шота Руставелиниң эрте-бурунгу болгаш кезээде аныяк эпозу, Вилис Лацистиң, Абай Кунанбаевтиң, Чыңгыз Айтматовтуң кайгамчыктыг чогаалдары, Янка Купаланың, Самед Вургунуң, Расул Гамзатовтуң, Эдуардас Межелайтистиң, Мустай Каримниң шүлүктери болгаш өске-даа хөй чогаалчыларның кайгамчыктыг чогаалдары орус азы украин-даа кижиниң культура байлаанын чарылбас кезээ болу бергеп.

Национал-даар бистиң Чепсектиг Күштеривис—социалистиг Төрээн чурттуң идегелдиг камгалакчызы, коммунизмни тургузуп турар улустуң тайбын күш-ажылының магадылалы. Амдыызында делегейде агрессия күжү турда, эки чепсегленген армия чокка туруп болбас деп чүвени совет улус эки билбишаан, бодунуң армиязын үнелеп турар болгаш аңаа ынактар. Бистин армиявыс—интернационализмнин школазы. Совет Эвилелиниң бүгү нацияларын болгаш биче-буурай улустарын аңы-дүңмалыңы ёзуга, эң-сеткил каттыжыышкынынга болгаш бот-боттарын хүндүлежириңге кижизидеринин школазы болуп турарыбыле онзагай армия. Бистин Чепсектиг Күштеривис—найыралдыг чангыс аай өг-бүле, социалистиг интернационализмниң дириг боттанышкыны.

Дайынчы алдар дугайында сактыышкыннар-биле чергелештир, ол ышкаш баштайгы беш чылларның шалыпчыларының алдаржаан херээ болгаш дайын сөөлүндеги катап тупгужуушкунуң күш-ажылчы маадырлыг чоруу, күр черлерниң шингээдип алыкчыларының тиилелгелери болгаш улуг тулуглардаа коступ корбээн хемчээлдиг чаагай үүлепи бистиң хүнпериviste бүдүрүп турары, сонгу болгаш чөөн районнарның шингээдип алышкыннары бүгү национал совет кижилериң каттыштырып турар. Совет улустуң иниги чанчылдары күш-ажылга болгаш тулчуушкуннарга төрөттүнген. Совет хамаатызы бүрүзү аңаа чоргаарланып, оны үнелеп чоруур.

Бистин чуртувуска кижилернин чаа төөгүлүг иниглешкээ—совет улустуң тыптып келгени—ол дээрге, бистин кайгамчык улуг чеднишкиннерivис-тир, эштер. Ону бистин чуртувуска чартык чүс чыл иштинде чедип алган экономиктиг болгаш социал-политиктиг чаартылгаларның иниги түнелди кылдыр көөр эргелиг бис.

Эштер! Ленининн партиязы, оон коллективтиг мерген угаазы болгаш чайгылыш чок тура-соруу, оон организакчы болгаш башкарыкчы ролю—Совет Социалистиг Республикаларның улуг Эвилелиниң тургузарын белеткээн, чартык чүс чыл дургузунда оон хөгжүлдезин удуртуп келген, ону бүрүнгаар бүзүрелдин-биле аппар чоруур күш ол.

СЭКП—бодунуң идеологиязының болгаш политиказының-даа, составының болгаш тургузуунун-даа талазы-биле интернационалчы-ленининчилевиниң партиязы. Большевиктер партиязы бүгү националдарның ажылчыннары чангыс аай дайынчы күш кылдыр каттышкан, пролетаржы организацияларның каттыжарының принцивин барымдаалап тургускан, төөгүде эң баштайгы политиктиг партия болур

«Партия оон национал характериниң дугайында кандыг-даа бодалды чок кылыры-биле болуп орустың эвес, а Россияның деп алап алган» деп, В. И. Ленин 1905 чылда-ла бижээн. (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 10, арын. 267). Совет Эвилелин тургускаының соонда, бодунуң ол онзагай талазын илергейлевишаан, бистин партиявыс Бүгү-эвилелдиң Коммунистиг (болшевиктер) партиязы деп чаа атты, а оон соонда—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы деп атты алган.

Партия болза чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче-буурай улустарының мурнакчы төлөэлекчилерин каттыштырып турар. Ол партия болза, ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының дайынчы эштелгезиниң болгаш пайыралының, бүгү совет улустуң бузулбас чангыс-эвиниң эң-не көскү боттанышкыны болуп турар. Бисте бүгү коммунистер — кандыг-даа националдарга хамаарыжы турар болза — Ленинчи чангыс аай партиянын кежигүннери. Олар бир дөмей эргелиг болгаш хүлээлгелиг, чуртту салым-чолу дээш харысалгазы ден.

Интернационализмни кэш-ла борбак коммунистерниң идезындан бүгү папиллардан болгаш биче-буурай улустардан тургустунган миллион-миллион совет кижилерниң ханы бүзүрели болгаш ажы-чанының нормазы болдурарын партия чедип ап шыдаан. Ол дээрге иниглел медерелинде үнелеп четпес улуг ужур-дузалыг, ёзулуг революсчу эргилде болур. Бодунуң хүрээлецинге ленинчи национал политикадан кандыг-даа хажыдыышкынарга партияның эштеп чок болуп, марксизм-ленинизмниң улуг өөредиин быжыы-биле камгалап, чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүтүшаан, янзы-бүрү бүгү чайгылыышкынарга удур партияның шиитпирлиг демисежин келгенивиң ачызында ол эргилде чедип алдынган.

Национал айтырыгларны көөрүнүң парыпын Ленин каш удаа опаалап демдеглеп, ылаңгыя биче-буурай улустарның национал сагыш-сеткилинге хамаарыштыр шыдамык болгаш эвилеп болурунуң эргежок чугулаазының дугайын, интернационализмниң ёзауунга оларны чоорту кижизидеринин эргежок чугулаазының дугайын чугаалап чораанын билдингир болгай. Ынчалза-даа национал айтырыгга тода болгаш принципиалдыг туруштур болурун кандыг-даа националдың коммунистеринден кезээде ол негеп, маңаа кандыг-даа чинеделдерин болгаш коштаашкынынарны болдурбайн турган. Коммунистерниң хүрээлецинге национализминиң болгаш улуг күрүнезирек шовинизминиң кандыг-даа илерээшкинноринге удур хайыра чок демиселди Ленин кезээдо чорудуп чораан.

Ынчаарга бистиң хөй националдыг социалистиг күрүневис 50 чыл догуннап болгаш чедиишкининг хогжүп, совет улус коммунистиг пиитилелдиң тургузуушкупунче кирипкен амгы үеде ындыг янзылыг айтырыглар дугайын чугаалап турганывың чөрле херээ бар бе деп айтырар чадавас. Ийе, херээ бар, эштер.

Национал айтырыгны революция мурнундагы эрткен үеден биске дамчып келген ындыг талааларынга хамаарыштыр бүрүн шиитпирлээн бис деп, дем-не чугаалаан болгай мен. Ынчалза-даа бүрүн бышкан социализм пиитилелдингир-даа национал харылзаалар— чаа-чаа айтырыгларны болгаш соруглаларны кодүрбүшаан, үргүлчү хогжүп турар боттуг чүүл-дүр. Ол айтырыгларны партия үргүлчү хайгаарап, оларны бүгү чурттуң болгаш тус-тус республика бүрүзүнүң эрге-ажыктарынга, коммунистиг тургузуушкуннуң эрге-ажыктарынга таарыштыр өй-шаанда шиитпирлеп турар.

Национализмчи артынчы үзел-бодалдар, национал сагыш-сеткилдерниң кедергей хөөреди азы хажыды илереп келири—политика талазы-биле чедир бышпаан кижизидеринің сагыш-сеткилинден ыяк халбактанып чоруур, ониза дирлинчел болуушкун-дур. Шак ол артынчы үзел-бодалдар нацияларның харылзааларга кандыг-бир антагонизмге объективтиг байдалдар шагда-ла турбастай берген байдалдарда безип артып үргүлчүлевишаан турар. Национализмчи угланышкынарның илерээшкиннери чер-чурт тыртарының национализмге төрелдешкек чүүлдери-биле болганчокла холбажы берген турвар ол байдалды база көрбейн барып болбас.

Национализмчи артыышкынарны буржуаз делегейниң политиктери болгаш пропагандистери дашкаартан чүүл-бүрүарга-биле ооскүдүп турарын база уттур эргевис чок. Бистиң чуртувустуң улустарының чаңгыс эвин кандыг-ла-бир чергеге кошкадыр деп идегел-биле ындыг янзылыг кандыг-даа илерээшкинперин үрдүндүрүп болгаш деткивишаан, ол илерээшкинперин бистиң аңгы талазы-биле дайзынарывыс аажок улуг хандыкшыл-биле сегирип ап турарлар.

Адак соонда, эштер, бистиң эвилечи күрүневисте тус-тус пацияларның болгаш улус чоннарның хогжүлдезининң эң шын оруктарын база оларның тус бүрүзүнүң эрге-ажыктарын пиитизи-биле совет улустуң иниги эрге-ажыктарыбиле шын дүүштүрерин тывары чергелиг ындыг объективтиг айтырыглар база туруп турар. Ол сорулгаларны шинтирлевишаан, бистиң партиявыс нация бүрүзүнүң хогжүлдезинге, оон эрге-ажыктарынга хамаарыштыр эң-не кичээнгейлиг болурупун эргежок чугулаазының дугайында денинчи чагытны долу хемчээлге удуртулга болдурун турар.

Бистиң чуртуеустуң пацияларын болгаш улус чоннарын улам ыңай чоокшулаштырары объективтиг чүүл болуп турар. Ону сагыш дээп күштелдирипге партия удур, —оон кандыг-даа ажыы чок, ол чүүл бистиң совет амыдыралывыстың бүгү чорудулгазы-биле болдунуп турар. Оон-биле кады нацияларның чоокшулажырын саададыр, кандыг-бир чыдак-биле аңаа саат ужураштырар, национал онзагай чүүлдерни сагыштыы-биле бижиглавар дээр кандыг-даа оралдажыышкынарны болдуруп болбас деп партия санап турар, чүге дээрге ындыг оралдажышкыннар бистиң шиитпилевивистиң хогжүлдезининң чиргине угланышкынына, коммунистерниң интернационалчы идеяларынга, коммунистиг тургузуушкупунуң эрге-ажыктарынга чөрүшкен болур ийик.

Ленин бо дугайында ыынчалдыр шуут тодаргай чугаалаан: «Национализминиң кандыг-даа илерээшкининн пролетариат деткип шыдавас, харын национал ылгалдарның арлыл чидериңге, национал ангыланышкынарның буурап дужериңе дузалап турар бүгү-ле чүүлдерни, националдарның араазында харылзааларлы улам-на бижиглап турар бүгү-ле чүүлдерни ол деткип турар...» (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 24, арын 133).

Ленининң айыткан орыу-биле чурттуң улам ыңайгы хогжүлдезининң айтырыгларын шиитпирлевишаан, партия болза интернационализминиң болгаш совет патриотизминиң ёзазунга Совет Эвилелиниң бүгү хамаатыларын доктаамал, үргүлчү болгаш хаңы кижизидеринің херээн улуг ужур-дузалыг кылдыр корүп турар. Ол ийи билиишкин бистерге чарылбас холбаалыг бүдүн чүүл болуп турар. Оларга ажылчы чоннарны совет амыдырал боду, бистиң бүгү шыныг ёзазувус кижизидеп турары биледингир болгай. Ынчалза-даа маңаа партияның, политиктиг-идеологтуг фронтунуң бүгү ажылдакчыларының медерелдиг күжениишкиннери база эргежок чугуда. Ол утланышкынга бистиң ажылывыс—коммунизм тургузуушкунунуң иниги херээнин кончут чугула кезээ-дир.

Эштер! Бежен чыл дургузунда эрткен оруктуң түңнелдерн бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чедип алган чүүлдерни дээш чоргаарланыышкынны болгаш оон келир үезинге чайгылыш чок бүзүрелди бүгү совет кижилерниң чүректеринге хайыктырып келир.

Чартык чүс чыл дургузунда эрткен орук бистиң партиявыстың, бистиң күрүневистиң, бистиң кайгамчыктыг улузувустуң күжүнге быжыг бүзүрел-биле бистерни чепсегленп турар. Социализмче бистиң тиилелгелиг базымывысты ара доктаадыпкы дег ындыг моондактар эрткен үеде тывылбаан болганда богунда-ок ындыг улуг бедиктерже Совет Эвилели ам үнүп келген ындыг байдалдарда бистиң оруувусту кым-даа, чүү-даа моондактап шыдавас. Ленининң партиязының айыткан бүгү чүүлдери чугаажок күүсеттинер!

Үе-шагның күчүлүг шуурганы, төөгүнүң күчүлүг шуурганы боттарының күчүлүг тевин-биле социализм кораблининң парузун хөделдирип бар чоруур. Ынчангаш бистиң корабливис улам-на бурунгаар, бурунгаар—коммунизмниң чайынналган делгемнеринче тура дүшпейн бар чоруур болгай!

III. Совет Эвилели—тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш улустарның демиселиниң идегелдиг төлеңгиижи

Эштер! ССРЭ-ниң догуннап келген чартык чүс чылы бодунуң хемчээлиниң болгаш ханызының талазы-биле делегейге костүп корбээн социал-политиктиг оскерлиишкиннерибиле дөмдеглеттингеп.

Европаның, Азияның болгаш Американың элээн каш чурттарында социалистиг революция тиилээш, социализминиң делегей системазы тыптып келген. Делегейниң ажылчын шимчээшкиниң капиталзам делегейинде күчүлүг, эки организастаттынган болгаш политика талазы-биле идепкейлиг күш болу берген. Оон дайынчы авангарды—коммунистиг болгаш ажылчын партиялар делегейниң чурттарының хөй ыруувузунда тургустунган болгаш быжыккан. Империализминиң тургускаңы колониалдыг дарлалдың системазы кажан-даа турбас кылдыр буурап дүшкен.

Кыскаазы-биле чугаалаарга, бо чартык чүс чыл дургузунда делегей бир янзы апарган. Ол бүгү төөгүлүг оскерлиишкинперге Совет Эвилели—оон догуннаашкынының алыс фактызы, бистиң социалистиг пиитилелиливистиң үлегер-чижээлиг күжү, бистиң күрүневистиң делегейде идепкейлиг политиказы эвээш эвес рольду ойнаапы маргыш чок болдур ийин, эштер.

Совет Социалиотиг Республикаларның Эвилели, оон бызыгыышкыны «бүгү делегей буржуазниязына удур демисежирде болгаш оон балдырлаашкынарындан камгалалыр-да бүгү делегейниң коммунистиг пролетарлдыңга» (В. И. Ленин, Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 45, арын 360) херектиг дээрзиниң дугайында улуг Ленининиң кылган түңнелин амыдырал бүрүн бадыткаан.

Бөгүн «бүгү делегейниң коммунистиг пролетарлдыңга», социализминиң акы-дүңма чурттары, коммунистиг партиялар, революсчу-демократтыг депшилгелиг организациялар, профэвилелдери, бүгү диптерде ажылчы чоннарның эң-не калбак кезектери Совет Эвилелиниң 50 чылын бистерниң-биле кады демдеглеп турар-дыр.

Бистер акы-дүңма социалистиг күрүневелерде бистиң эштеривиске болгаш эвилелчилеривиске, оске-даа чурттарда чангыс-аай үзел-бодалдыгларывыска болгаш оңнүктеривиске оларның эң чаагай күзелдери болгаш эң-сеткил каттыштырылгазы дээш ишин-биле өөрүп четтирип турар бис. Бистиң чурттуң бүгү төөгүзүнүң дургузувда делегейниң ажылчын аңгызы-биле коммунистиг шимчээшкин-биле эвилелдежирп, бистиң тайбыңга ынакпылдыг политикавысты бүгү делегейде ак сеткилдиг, депшилгелиг кижилериң деткивири биске кайы хире ужур-дузалыын хөй удаа бүзүрел корген бис. Бистер ол деткимчени бедин-биле үнелеп корүп турар бис.

Совет Эвилели улустарның хозталгазы дээш, социализм дээш, чер кырынга быжыг тайбың дээш демисечилеринин интернационалчы чангыс эвивиң улуг херээнге кажан-кезээде шынчы болур — деп, бо төөгүлүг хүннерде бистер боттарывыстың дайынчы соратниктеривиске, бистиң аңгы талазы-биле аңы-дүңмаларывыска, бистиң бүгү делегейде онңүктеривиске база катап бүзүредип турар бис.

Бистиң коммунизм тургузуушкунувуска херек, бүгү социалистиг чурттарга, бүгү күрүневелериң улустарынга херек тайбыңны быжыглаары дээрге-ле бистиң делегей политикавыстың соруглазы ол деп корүп турар бис. Оон ужурундан бистер агрессияның политиказынга моон-даа соңгаар удурланып, агрессия дайынны ооскүдер байдалдарны бүгү делегейге узуткаарынга идигни бээр анаар бис.

Бистиң делегей политикавыстың соруглазы болгаш ролю түл дээрге, бүгү улустарның чарылбас эргелерин, хамыктың мурнунда тускайлаң, хамаарышпас хогжүүр эргезин боттандырып чорударынга идиг бээри болур деп көрүп турар бис. Оон-биле кады олар амгы үениң хогжүлдезининң бүгү кежиктерин ажылаар ужурлуг.

Бистиң делегей политикавыстың соруглазы болгаш ролю түл дээрге, империализмге удур, мөлүүгделдиң болгаш дарлалдың бүгү хевирлеринге удур, хозталга болгаш кижининн толептиг чоруу дээш, демократия болгаш социализм дээш демисежип турар кижилерниң талазынга кажан-кезээде туржуру ол деп корүп турар бис.

Допчузу-биле чугаалаарга, бистиң улузувустуң хозталгазы, тайбыцы болгаш чаагай чоруу биске үнелиг, ынчангаш делегейниң бүгү улустарынга база-ла ындыг хозталганы, тайбыцны болгаш чаагай чорукту күзеп турар бис!

Эштер! Бистиң даштыкы политикавыс бодунуң утказының болгаш эчис-соруглазының талазы-биле ацгыныы, социалистиг болуп турган болгаш ындыг болуп-даа турар база мооп-даа соңгаар ындыг болур. Ол политикавың социалистиг хемир-шивчиэн чогум-на оон тайбың байдалын тодарадып турар. «Ажылчыннарга болгаш тараачыларга дайын деп чүве дыңналып корбээн хоозуразыны чедирер дээрэян, билир, ону кончуг эки билир бис» деп В. И. Ленин демдеглээн. (ЧДЧ, т. 44, арын 297). Лениннин бодалы шуут-ла билдингир: бүгү-ле күштер-биле тайбыны камгалаар бистиң тайбың тургузуушкунувусту холга алгаш, ону үзүктел чок уламчылаары-биле бүгү-ле күштерни салыры. Совет күрүне ленинчи бо шугумну кезээде сагыш келген. Совет эрге-чагырганың баштайгы даштыкы политиктиг актызы — Тайбың дугайында декреттеп, СЭКП-ниң XXIV съездиниң идип үндүргени тайбыңның программазында чедир тайбың, хозталга болгаш улустарның абыыл чок чоруу дээш демисединиң кол-кол угланышкынарының салгашкаан бистиң партиявыс болгаш күрүневис сагыш келген.

Барык чээрби беш чыл, оскээр чугаалаарга, Совет Эвилели күрүненің амыдыралының чартык хире кезиин бистер чаасчаан эвес, а акы-дүңма чурттарның иниги тыснаалынга эртпирген бис. Социализмниң делегей системазын быжыглаары болгаш хогжүдери делегей ареназынга бистиң чугула сорулгавыс болуп турар деп чүвени бис чангыс эвес удаа медеглеп келген бис.

Улус демократиязының чурттарының догуннаашкынының эң баштайгы, эң берге чылдарында оларны империалистерниң холгаараашкынындан камгалаарынга Совет Эвилели шиитпирлиг рольду ойнаан, оларга политика болгаш экономика талазы-биле эргежок чугула деткимчеңи хөй удаа көргүзүп келген. Империализминиң дайынзырак шураашкынынарынга, кайы-бир чуртта социалистиг тургузугну чаза тепсир дээш оларның оралдажышкынарынга оон дараазында чылдарда кады таваришгырган согуг делегейниң социалистиг системазын чеднишкиннир хогжүдериниң чугула байдалларының бирээзи болуп арткан.

Коллективтиг күрүнеишкиннериң түңнелинде, аңгы дайынарын-биле чидир демиселге социалистиг күрүнелерниң быжыг Эвилели кадваттынган, оларның араазында бүгү таланың аңы-дүңма кады ажылдажылгазының идегелдиг системазы тургустунган, ол чорук бистиң чурттарывыстың кайызының-даа амыдыралының боттуг хевири апарган. Бис хүн бүрүнүң, үре-түнелдиг ажылын чеднишкинниг боттандырарынга, капиталзам үеэнидө шиитпирлеттинмес айтырыгларны шыдамыы-биле, чөптүг шиитпирлээрингe өөрөпп алган бис. Бис ол ажылдың үеэнинде чурт бүрүзүнүң эрге-ажыктарын болгаш иниги эрге-ажыктарны шын дүүштүрерине өөрөпп алган бис, бистиң иниги бурунгаарлаашкынывыска шаптыктап, бергедеди берги дег бүгү чүүлдерни бодувустуң оруувустан чайлатпышаан, кады ажылдажырынга өөрөпп алган бис.

Кажан, чартык чүс чыл мурнунда, совет республикаларны ССР Эвилели кылдыр каттыштырар дугайында айтырыг тургуступун келгенде, ол каттыжышкын болза империализминиң дайын ыңайышкынарынга удур туржурунга, революцияның чаалап алышкынарын камгалаарынга-даа база кады күженишкиннер-биле социалистиг тургузуушкунунуң тайбың, чогаадыкчы сорулгаларын улам чеднишкининг шиитпирлээрингe-даа эргежок чугула болуп турар деп В. И. Ленин айыткап.

Принцип ёзугаар алыр болза Варшава Керээзинде, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүзелинде каттышкан, бот догуннаан социалистиг күрүнелериниң акы-дүңма кады ажылдажылгазы база-ла ындыг янзылыг болуп турар. Бис бо кадыы ажылдажылганы чүүд-даа мурнунда империализминиң айызылынга, оларның тургускаңы агрессия шериг болүглеишкиннерингe удур туржур, социализминиң болгаш тайбыңның херээн ынтын күш-биле камгалаар дээш тургускан бис. Богун социализминиң туружу кажангызындан-даа быжыг, а тайбыцның херээ тиилелгелерни улай-улай чедип ап турар деп медеглээриниң бүгү үндезиннери бистe бар.

Амгы үеде социализм чурттарының сырый каттыжышкынының болгаш сырый кадыы ажылдажылгазының чугуларының эвээжээн эвес, харын улам улгатхан. Чаңгыс эштин, кадыы ажылдажылганың, кадыы ходелиишкиннериниң ам биске херек болуп турарының ужуру болза, ону чүүд-даа мурнунда социалистиг пиитилелдиң болгаш коммунизм тургузуушкүвүн хогжүдериниң сорулгаларын дүрген болгаш ажыктыг шиитпирлээрингe ажыглаары болур. Чаңгыс эштин, сырый каттыжышкынының, кадыы ажылдажылганың биске херек болуп турар ужуру болза, ону бүгү улустарга эргежок чугула болуп турар тайбың дээш улам чеднишкининг туржурунга база быжыглаарынга ажыглаары, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын быжыглаарынга, империализминиң кандыг-даа агрессчи чимзевишкиннерингe, социализминиң эрге-ажыктарынга хора чедирер дээп кандыг-даа оралдажышкынарынга шиитпирлиг согугну таваришгырарынга ажыглаары болур.

Совет Эвилели социализминиң бүгү чурттарының сырый каттыжышкынының болгаш кадыы ажылдажылгазының идепкейлиг камгалакчызы болуп келгенинің, болуп турарының болгаш болуп артарының ужуру ында.

Эштер! Агрессияга удур маадырлыг демиселге бодувун адын бүгү делегейге символ болдурган, акы-дүңма социалистиг күрүне-биле бистиң харылзааларывыска бөгүн маңаа онзалап, доктаавайн барып болбас. Вьетнам Демократтыг Республиканы ыпчаар чүтаалап турарым ол.

Американың тоогүзүнге эң үр болган дайынны Вашингтонда вьетнам дайыны дижип турар. Ол шын. Ол болза бүгү дайыннардан эң-не бужар, ындыг дайынны америк төөгү билбес-даа деп чүвени немээр аңаар.

Бөгүн делегей америк империализминиң Вьетнамда чаа кампыг үүлгединглериниң херечизин апарган. Харын-даа АКШ-ның янзы-бүрү таварымча чок нугулдээшкиннерге чагдынын алган, дайынны соксадыр дугайында дугуржулгага ат салыры ожегээр саададып турар. Олар сөөлгү хүннерде Вьетнам Демократтыг Республиканың хоорайларын бомбалаарын болгаш порттарын миналаарын катап эгелээн.

Ындыг араатанзыг үүлгединглерни дээш, вьетнам улустуң ханын тогерин уламчылап турары дээш аар харысалга АКШ-тың чазаанга онаажыр. Совет Эвилели, тайбыцга ынакшылдыг бүгү күрүнелер, делегейниң бүгү улустары-биле бир дөмей, агрессияның бо үүлгединглерин шиитпирлин-биле болгаш киленээшкин-биле бууруу шаан турар.

АКШ-тың Вьетнамда дайын авантюразы буураашкынга таварышкан деп чүве бүгүдеге ам бээп билдингир. Чаа кандыг-даа үүлгединшкиннер вьетнам улустуң тура-соруун сый шаап шыдавас, оон чөптүг, хозталгалыг демисединге оон онңүктеринин бүгү таланың деткимчезин болгаш түзаа чыдын көргүзеринге шаптыктап шыдаавас.

Амгы үениң жоловизаторлары үгаан-сарыыл чок кадбошкун кандыг-даа үүлгединглерин кылыр болза, империализм улустарның сазым-чолун шаандакы шыкаш кайы маан чокка чагырар аргазын шыкыынан. Социализминиң үзэ, национал-хозталгалыг шимчээшкининиң херээ чарылбас тудуш. Бистиң хүннеривисте социалистиг күрүнелерниң, үгү революсчуларның, тайбың болгаш депшилге дээш бдемисеячилерниң делегей эң-сеткил каттыштырылгазы ам тамчык улуг күш апарган.

Демисежип турар Выетнамга бистиң шериг болгаш эконика база өске-даа дузалажылыстың дугайын хойнг чугдап болур турган ийик. Ынчаарга ол бүгүнүң дугайын бистиң вьетнам онңүктеривис — ВДР-ниң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың революстуг Түр чазавының удуртукчулары бүзүрелдин-биле чугаалап турар.

Маңаа эске бир чүүлдү онзалап демдеглээри чугула. Индий-Кытатка дайын одаан узуткаарын чедип алыры — Советтер Эвилелиниң даштыкы политиказының кол сорулгаларының бирээзи болуп турар деп кезээде саңан келген бис. Ынчаташ бистер вьетнам онңүктеривиске, оларның чонтуг тайбыцтаварыштырылгазы чедип алыр талазы-биле күженишкиннерингe идепкейлиг салдарны чедирип турар бис.

Ынчангаш, бистиң вьетнам улус-биле интернационалчы сеткил каттыштырылгавыс бүгү талалар-биле тодаргай үректерже шилчип турар. Совет-вьетнам найыралды хамаалдар болгаш быжыглаар ээдп боттарывыстың күжүзүе харамнанмас бис.

Эштер, ам Кытат-биле бистиң амгы харылзааларывыстың дугайында, а улам тодаргайлаарга — социалистиг күрүнелерниң хөй ыруувузунга хамаарыштыр Кытаттың туружун дугайында.

Кытат Улус Республиканың удуртукчулары он ажыг чыл үениң дургузунда ССРЭ-биле, а херек кырында социалистиг бүгү дем каттыштырылгазы-биле демиселди чорудар угаа ышкынны кылып, олар ону боттарының улуг күрүнезирек үзел-бодалдарын боттандырарынга кол мооңдак деп ийрүп турарлар.

Чүвени хөөретпейн ышкын чугаалаар болза, бөгүн По киниң даштыкы политиктиг угланышкыны деп чүл? О ээдп совет девиспээрни алыксаарын кордаан мутула чүткүл, ССРЭ-ниң иниги-лел болгаш күрүне тургузуун, таа быыга ынакшылдыг бистиң даштыкы политикавысты кажызы-биле хоптап ыгүлдээр чорук-тур. Ол дээрге чепсек ленинишкинны эңдере бүдүрерин кызыгаарлаар, боо-чексекти дүжүрер болгаш делегейге дүшкүүрлүг чорукту чырылдыраар дээш демисел талазы-биле күженишкиннерингe ажыы-биле удурланыр чорук-тур. Ол дээрге социалистиг ретерын болгаш коммунистиг шимчээшкинни чардыктырар национал хозталга дээш демисечилеринин үрээлецинге сандараашкынны болдурар, хөгжүп орар чурттарны Совет Эвилелиниге болгаш өске-даа социалистиг күрүнелерге удуртугузар дээш болгаш чүге дээрге амгы болгаш келир үеде байдалды боттуг үнелээринге үндезиннеттингеп угланышкынның шынчызына бүзүрелдиг бис.

Совет Эвилели Кытатка хамаарыштыр девиспээр-даа, экономика-даа талазы-биле кандыг-даа негелдени кылбайн турар. ССРЭ биле Кытаттың аразында харылзааалар кеззэде амгыы ышкын ындыг турбаанын совет улус билир. Кытат коммунистеринің япон агрессорларга болгаш Кытат буржуазиязга удур демиселинге биснің чуртувустуң чедирип келген улут дузалажылыгы билдингир. Кытатты эвелеп алгаш турган япон теригнерин Совет Армиязың чылча шапканы Кытатка улус-демократтыг революциязың тиилээрингe кайы хире рольдуг болганы база-ла билдингир. Апаяк Кытат Улус Республиканың делегейге үр баштай чаргаң керээни болза, Совет Эвилели-биле найыралдың, кады ажылдажылганың. Бот-боттарынга дузалажырының дугайында керээ болганы Кытатта ам-даа үтүндүрбаан. Улусчу Кытат аар индустрияны тургузуп алырынга, камгалаарын быжыглаарынга, национал кадрларны белеткээрингe Совет Эвилелиниң чедиргени ажыык улуг дузалажылыгының дугайында база-ла уттундурбаан боор.

Ол болза совет-кытат харылзааларның эки үези турган. Ол болза социалистиг күрүнелериң аразында ажылдажылганың харылзаалар боон турган. Бистиң ийи чуртувустуң улустарының бөтүү эрге-ажыктары, төөгүнүң хоойлузары кедиинде барып политика талазы-биле субъективтиг хажыдыышкынарны ажып эртер болгаш совет-кытат найырал катап тургустунар дээрзинге бүзүрээр бис.

Кытаттың чечектелип турар социалистиг күрүне ёзаарын, оон-биле империализмге удур тайбын дээш кадыы демисежирин бистер күзээр бис. Ынчангаш ындыг байдалдың кажан тургустунары чүгле Кытаттан хамаарыжыр. Ынчалзажок принципиалдыг марксизм-ленинчи угланышкынывыстан, совет улустуң күрүне эрге-ажыктарындан болгаш ССРЭ-ниң девиспээрниге дээп болбазын камгалаарындан, социалистиг делегейге болгаш хозтакчы шимчээшкиниге КҮРнуң удуртулгазының чедирип турары чарыдырыкчы ажылчорудулгазынга удур шиитпирлиг демисединистен ойталаарынче бистиң чүү-даа албадап шыдаавас.

Эштер! В. И. Ленининиң чагыгаарын эдербишаан, бистиң партиявыс, бистиң чонувус улустарның национал-хозталгалыг демиселин болгаш колониалдыг дарлалдан хозталган чурттарның депшилгелиг политиказын идепкейлиг деткий турары бүгү делегейге биллингир. Маңаа хамаарыштыр, бистиң бодалывыс-биле алырга, неоколониализмге удур шиитпирлиг ойтур шаамышкынга, аңнаң күрүнелерниң империализмден экономика талазы-биле хозталыры база ойарның тускай догуннаан болгаш хамаарышпас чоруун быжыглаары дээш демиселге, тайбың, социал депшилге болгаш бистиң үевистиң оске-даа мурнакчы күштери-биле, бирги эдчегде социализм чурттары-биле эң-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары дээш демиселге дүжүп турар политиканы амгы үениң депшилгелиг политиказы дег саналарын чүгүлә.

Ындыг платформада турун турар күрүнелер-биле Совет Эвилели бүгү талалыг кадыы ажылдажылганы, чайыралчы харылзааларны хогжүдүп турар.

Бистиң планетавыста тайбыцга ынакшылдыг үзүг күрүнелериң бираазы — Индия биле Совет Эвилелиниң аразында найырал ниитизи-биле делегей байдалынга эки, улуг салдарны чедирип турар.

Совет Эвилели биле Индия үре-түнелдиг дем каттыштырып ажылдаарының эвээш эвес дуржулгалыг чедип апкан. Бистиң харылзааларывыс ам тайбың, найырал болгаш кадыы ажылдажылга дугайында керээ үндезиннээп калбарып турар болганда, олар улам ханылаар дең бодаар бис. Индияда империализмге удур, депшилгелиг күштериниң туруштарының бижикканы опу херечилеп турар. Индияның

(Уланчызы 4-кү арында).

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгези 3-ну арында).

Индира Гандиге баштатқан чаазаның углаңышкыны база ту хереченлеп турар.

Алиялып болған Африканың тайбыңга ынак хөй-хөй күрнелери-биле, хамыкты мурнай бистиң шуут кожаларывыс— ғганыстан, Иран, Турция-биле бисте экн харылзаалар тустунған деп, сеткил ханышкыннығ демдеглеп турар бис. истиң чуртувустуң Бангладеш-биле болған Пакистан-биле агай харылзааларыңа калбартырыңга база экн перспектилар бар деп санап турар бис.

Бисте—хөй-хөй араб чурттар-биле калбак болған бүгү ылатыг харылзаалар тургустунған. Совет Эвилели-биле найырал деппидгелиг араб күрүнелерге эң берге ерде эргежок чугула деткимче дузаламчы алырын оларга ндырын берип турар деп чувени бүгү болуушкыннар бүредің коргускей. Оны Египеттиң-даа, Сириянын-даа, рактың-даа, Йеменниң-даа чону экн билир. Египет-биле лған Ирак-биле нанырал дугайында керээлериг бис. нчангаш ол чурттар-биле харылзааларывысты ук документилерге үндезилээш калбартыр бис. Сирия, Алжир болған же-даа араб чурттар-биле найыралдыг харылзааларывысы бижытлаар деп мнаа шинтпирлиг бис.

Бүгү-ниитн тайбыңны чогум-на бижытлаарын күзээрлер ооккү Чөөн чүкте дайын одаан уаутказарывче болған араб күрүнелерге удур израиль агрессияның үржуктарын чайдырывчо угланған күженишкиннерин шупту улам улттырар ужурлуг кыадыр ам делегейде байдал ынчаар турустунған. КНО-ның Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң сураг апарған резолюциязын барымдаалап тургаш, Чоокку Чөөн чүктүң айтырыгларын шинтпирлээрин хөй-хөй күрүелер санаалдаан. Ынчанмыже, чүгле санал бээрн четчир шинтпир болур эвес. Ол санаалдар политиктиг боттуг хемчеер алыры-биле бижытлаттынған болза, Израиль тайбың таашыттырылга кылырын хүлээр, араб удыстарының чөптүг эрелерин хүлээп көөр ийик. Совет Эвилелиң алгаш көөргө, л хереккө салыышкынывысты кинрериңге, бистиң белеивис бүгүдеге билдингир болгай.

Сөөлгү үеде Латин Америкавың хөй-хөй чурттары-биле истиң кады ажылдажылгавыс оранчок калбарган. Ол болза ларның хамаарышпас догуннаашкынывың бижыктанының, империализмге удур болған демократтыг чугула скерлиишкиннер болганының түңнели дээрзинде чигаанинг ок. Ол өскерлиишкиннерниң бүзүрелдиг хереченнелдерининң ирээзи маадырлыг революсчу Кубаның политиктиг турушарының Латин Америкага ажок бижыкканы болур. Маырлыг революсчу Кубаның удуртукчузу, эргим өөңүүзүс олған ажаныс Фидель Кастроға бөгүн бо залда байыр чеирип тур бис. Чили Республикаңың президентиниң Салвадор Альенде бистиң чуртувуска найырадыг ёзу-биле ыңда чаа залдан чораан. Империализмге удур политикаың болған социал деппилгениң оруунга шинтпирлиг кирээн ол күрүенниң удуртукчузу-биле чугаалажышкыннар-тың түңнелдери бистиң харылзааларывысты калбартырыың оруунга чаа улуг базым болған деп үнелеп турар бис. База-ла өске-даа латин-америк чурттарның удыстары дег, бодунуң хосталгаы дээш чили удыстуң демиселиниң чүрекинң ханызындан үнелеп турар бис. Ол демиселге олар чеишкиннинг болур деп бүзүрелдиг бис!

Эштер! Дашкыжаа, империализмниң талазындан детимче ап турар иштики реакцинга удур чаа, деппилгелиг үштериниң чидиг демиселиниң хөгжүп орар хөй чурттарда юруп турары билдингир болгай. Ынчаарга ол демиседиң бъектилериниң бирээн делегей сопиализми-биле харылзаа болуп турар. Эрткен үениң дуржулгазының, пйе, амгы-даа олуушкунналарның көргүзүп турарындан алырга, ол-бо күрүенелериниң иштинде сопиал-политиктиг удур-дедир чоруулер яңы-бүрү ағлиишкиннерге болгаш эргилиишкиннер-ге чедирип болур. Ону бис эки көрүп турар бис.

Ынчаза-даа мурнунда колония болған чартык колония гурған чурттарның патриоттары нациопал-хосталгалыг шимчээшкиниң улуг политиктиг школаазын артканнер. Ынаанаш оларның адаан кичээнгээрлери болза, ылаңгыя Совет Эвилели-биле болған социализмниң өске-даа чурттары-биле найырадажыр чорук империализме удур чедиишкининг демисежирине, хосталган күрүенелериниң ёзулуг хамаарышпас чоруун бижыглаарына идигни берип турар ээрзин чүгаалап турар.

Эштер! СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы тайбының программазы болза боттарының талазындан бүгү-ле талаларга бот-боттарывча ажыктыг кады ажылдажылганың харылзааларын хаңыладырыңче күзелдир болуп турар бүгүле күрүенелер-биле ол харылзааларны хаңыладырыңга Совет Эвилелиниң белевин чөрлаан. Европага хамаарыштыр сорулга улам тодаргай-биле чугаалаттынған: дүшүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш тайбыңче үнелезин эргилдеин ол дипке боттандырар.

Бо негелдеер делегейниң коммунистиг шимчээшкиниинин каттышкан платформазыңга база бүрүү-биле дүжүп турар. Коммунистерниң чаңгыс аай хөделиишкиннериниң кол үүлү болза бүгү делегейге тайбың дээш демисел болур дээрзин коммунистиг болған ажылчың партияларның 1969 чылдагы делегей чөвүлел хуралының документизинде тодаргай чугаалаан.

XXIV съездиниң соонда бүдүн чартык чылдан бичии-ле хөй үе эртти, ынчаза-даа тайбыңның программазының эң чугула үүлдерин амыдыралга боттавдырар талазы-биле бистиң партиябыс болған Совет күрүне эвээш эвес үүлдерни кылған деп, ам безин бүзүрелдин-биле чугаалап болур бис.

Бистиң өңнүктеривис-биле болгаш Эвилелчилеривис-биле кады бистер делегейниң иңнгы лайынында үржуктыг болуп артыр калған айтырыгларны тавырыттырып шинтпирлээр, делегейде политиктиг байдалды экижидер дээш хөй үүлдерни кылған бис. Хөй буржуаз күрүелер-биле, оон иштинде капиталистиг Европаның чурттарының хөй нуруузу-биле бистиң харылзааларывыс чавырылдырышкынның болгаш бот-боттарыңга ажыктыг кады ажылдажылганың оруунче шилчээн.

ССРЭ-ниң күүзүнүң болгаш салдарының өскенииң хиреченгеен-биле, бистиң тайбыгга ынакшылдыг политиканывыстың идепкейжидилгеапның хирө-чергеен-биле, база ол ышкаш, амгы делегейниң болгулаш турар өске-даа чугула деппилгелиг чорудулгаларның хөгжүп турары-биле чергелештир капиталистиг хөй күрүенелериң политиказында реализминиң элементилери улам улуу-биле билдинип кээп турар. Ол хамыктың мурнунда Франциязга хамааржыр, оон удуртукчулары — генерал де Голль, а оон соонда президент Помпиду — каш чыл бүрүнгаар-ла Совет Эвилели-биле болған социализмниг өске-даа күрүелер-биле бот-боттарывыга ажыктыг кады ажылдажылгаже тодаргай угланышкынны алған болгай. Ол чорук каиплер Брандтыга баштатқан чазактың реалисчи даштыкы политиказы Европада байдалга дыка салдарны чедирген Германияның Федеративтиг Республиказынга хамааржыр. Ол чорук үр үеде Американың бүгү даштыкы политиканың угланышкының тодаргайлап келгеп «соок дайын» үелериниң хөй-хөй догналарында чайлаарыга белеиниң илергейлеп турарының чергеен-биле Американың Каттышкан Штаттарыга база хамааржыр.

Өскө сос-биле чугаалаарга тайбыңга ынакшылдыг бистиң чайлыш чок политиказыс болган болуушкуннарның бүгү чорудулгазы социалистиг күрүелер-биле ажыл-херекте тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының үндезининге чорударының эргежок чугулазын хүлээп көөрүнче капиталистиг делегейни чоорту кирип турар.

Туруп турар европейжи кызыгаарларны хажыдып болбазын айтыкан ССРЭ биле ГФР-ниң, Польша биле ГФР-ниң арасында кероолер, Барыын Берлин талазы-биле дутуржулгаларның комплексизи, а ол ышкаш бөгүн ГДР-ниң найысылазында ат салдынып турар ГДР биле ГФР-ниң арасында харылзааларның үндезининиң дугайында керээ, ГДР-ни дипломаттыг блокадаларын шуут сокпаканы — бо бүгү болза тайбыңче болгаш аңыыл чок чорукче оруктап Европаның хогжүдезининиң быжыглыг турар базымнары-дыр. Ынчаарга бо бүгү үүлдер болза, кым-бир кижиниң чаңгыс төлалыг тиилелгези эвес, а улустар арасының харылзааларының угаан-сарыылдыг чоруктуң болгаш реалимниң улуг тиилелгези-дир.

Шинтпирлээри негеттинип турар улустар арасының чугула айтыыглары Европада ам-даа бар болбайн аан. Чижээ, Мюнхен албадаашкының күш чок болдурарының чугдаазы, а ол ышкаш ГДР биле ГФР-ни КНО-га хүлээп алыры дээш ышкаш индыг айтыыгларны адаарга-ла четчир. Ол айтыыгларны шинтпирлээри Европага улустар арасының харылзааларынга лайын сөөлүндеги үениң дургузуунда шаптыктап келген шаптараазынарны чайладырының чорудулгазын чедиишкининг доозарының аргазын бээр ийик.

Делегейниң ийи лайынары оон орап-божуңнывче барымда түктеп. Европадап келген дээрэни бистиң улузувус билир. Бис 1941 чылды бодап чоруур бис. Ада-чурттуң Улуг дайынга олген бистиң 20 миллион ада-чурттуларывыстың дугайында тураскаалды совет кижи бүрүзү чүрөвүде ыдыктыы-биле кадагалап чоруур. Европаның дайын сөөлүндеги тургустунулгазының шимчеп дивеиш быжыглаар талазыбиле төөгүлүг ажылды доосшпаан, бо бүтүнүң дугайын экизп-биле билип турар бис. Ынчангаш бистер бөгүн мынча деп чугаалаар эргелиг бис: улустарның хосталгалыг антифашистиг демиселиниң түңнелдериниң чүү-даа чүве оскун-дурбаан, улуг тиилелгенің үре-түңнелдерн кадагалаттынып арткан болгаш быжыглаттынған!

Дайын сөөлүндеги бүтүг чылдарның дургузунда бистиң чорудуп келгенивис болгаш совет удусту база тайбың аңаа ергим бүгү кижилерни өөртүп турар түңнелдерни ам берген, Европага быжыг тайбыңны хөндырарынче бодунуң шугумун Совет Эвилели кызымаккай үргүлүүлээр апаар. Бистер Франция-биле чаагай харылзааларывысты үнелеп турар болгаш бистиң ийи күрүенелеривистиң арткан чылын хүлээп алганы «кады ажылдажылганың принциптери-биле» дүүштүр ол харылзааларны хогжүдер бис. ГФР-биле бүгү талалыг харылзааларны экижидеринче болгаш калбартырынче шугумну мооң соңгаар-даа чорудар бис. Чижээ, бистиң чаагай кожа-хелбээчивис Финляндия, а ол ышкаш Италия, Скандинав чурттар болгаш өске-даа хөй индыг күрүенелер-биле бистиң бот-боттарывыстың аравыста харылзааларывыстың практиказынче киирген база кирип турар индыг дурум чогумчалыг үүлдерни хогжүдеринге белеп бис. Бир эвес аңаа белеиниң боттарының талазындан хөрөк кырынга илередир болза, индыг харылзаалар амдыызында чогумчалыг кылдыр зайлаттынмаан европейжи чурттар-биле-даа араб чурттар-биле найырадыг харылзааларывысны бижытлаар деп мнаа шинтпирлиг бис.

Оны чыылдырары дээп социалистиг чуртгарның хөй чылдарда туржуп келгени айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле нинти-европа чөвүлел хуралы Европаның чогуузуңе чаа этеин ажылдар ужурлуг.

Нинти-европа чөвүлел хуралын эрттиреринге холбаштыр улустар аңаа улуг идегелди салып турар. Чөвүлел хурал Европага тайбыңны бижытлаарының үнделеги айтырыгларын чугаалажып көөр, «соок дайынның» тывыллыртавы сеткилдерни болгаш коргуп-сурттаар чорумту моон соңгаар болдурбазынга төпчүүлүг салыр, даартагы хүнү дээш бүзүрелдиг болурун европейжилерге өөр дээрэни олар маңап турарлар. Европа күрүенелериниң болгаш чөвүлел хуралдың Европада эвес-даа киржикчилериниң—АКШ-тың база Канадавың аразында харылзааларында оон чедиишкининг ажылы ажыктыг, чаагай эки үүлдерни киирген турар ийик деп бодап турар бис.

Чөвүлел хурал оон бүгү киржикчилериниге ажыктыг кайгамчыктыг түңнелдерлиг болуп доозулуун дээп ораалдажыр апаар бис.

ССРЭ-ниң болгаш оон эвилеэчилериниң бодап турары-биле алырга, Европаның улустарының айыыл чок чорууруун политизктиг ориентизтери чүге үнделеттингеп турар ужурлугул дээрэни бүгүдеге билдингир. Ол дээрге күрүенелериниң кыызгаарларының бузулбалы, боттарының иштики херектеринге холгаарлашпазы, хамаарышпас чорук, дең эрге, күш ажыглаарындан ойталаары азы ону ажыглаар деп кыжанмазы болур.

Экономиктиг болгаш культурдуг кады ажылдажылганың европа программазын ажылдап кылырын база-ла хүн чурумунга тургузар үе келгев деп бодап турар бис. Моон-биле холбаштыр ыңдыг айтырыг тургустунуп турар: Европада бактаап турар күрүенелер аразының садыг-экономиктиг организацияларының — ЭЧД-биле «Нинти рыноктуң» аразынга ажыл-херекги харылзааларның кандыг-даа бир хевирлериниң үндезининери тывылган туруп болур бе? Шынап-ла, оңр эвес «Нинти рынокта» кирип турар күрүенелер оске талага хамаарыштыр дорамчылаашкының кандыг-бир ораалашкыннарын кылырын шеглөр болза, база нинти-европа кады ажылдажылгаашның амыдыралчы харылзааларының хөгжүлдезинге деткимче көргүзер болза, ийе, тургустунуп болур.

Культура адырының болгаш ылаңгыя идеялар солчурунуп, информацияны калбартырының, улустар аразының харылзажылгаларының, кады ажылдажылга талазы-биле барыын талада база-ла кичээнгей салып турар дээрэни хаая эвес дыңнаар бис. Ындыг болганда маңаа бүзүрелдиг тодаргай недегээрин чошкөрел көрүңер: Бир эвес ындыг кады ажылдажылга чурт бүрүзүнүң гускай догуннаашкының, хөойдуларың болгаш чаңчылдарын хүндүлээрининң ёзулуунга боттанган турар болза, база улустарның бот-боттарының утаан-бодалын байлакпыдарынга, оларның аразынга идегежирининң өзүлдезинге, тайбыңның болгаш чаагай кожахелбээ чоруктуң идеяларын тургузарынга бараан болган турар болза, бис база ол дээш туржуп турар бис. Турисия солчулганы калбартыры дээш база туржуп турар бис. Яңгыбүрү чурттарның хөй-нинтизининң аразында кайбак харылзажылгалар дээш, апыяктарның, земейлешкек мергежилдерниң толээлекчилериниң аразында ужуражылгалар дээш, коллективтиг болгаш амы-хууда-даа үндезининерге хамаатылардың бот-боттарывче залдажылгазы дээш туржуп турар бис. Чаңгыс сөс-биле, бот-боттарын хүндүлежирининң ёзүүзүбиле, а ол ышкаш «соок дайынның» хөөрүү-биле эвес, бот-боттарывыстың херектериниске холгаарлавазывыстың ёзүүзүбиле төделир болзувусса, бо талазы-биле аргаларывыс эвээш эвес.

Ол ышкаш Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсетлеиишкинни, бирги эдегелде Төп Европаның девискээрнге кызырарының дугайында чугаалажышкыннар болуру билдингир болгай. Совет Эвилели ол чугаалажышкыннарны тынгыы белеткээри болгаш ажыктыг кылдыр эрттирери дээш туржуп турар.

Европага тайбынны бижытлаары — ол дээрге бүгү кижи төрелгетеинің салым-чолунга кончуг чугула болгаш удур айтырыг-дыр. Үр үеде дайын ортүүнү өөскүү үеүп турган одаа болур Европа чаа дайынны катап өөскүтпеин дээш бүгү энергия болгаш чанын-сынын чогу-биле демиселин турар бис. Реакция, милитаризм, яңгы-бүрү төвирнің реваншистери Европада төрелтеринің бүгү чорудулгазын эрткен үеже аткаар октаар дээр ораалдажышкыннарынан ам-даа салдынмаан дээрэни ээп билиш турар бис. Ынчалаза-даа ол боттанмас-даа. Дипте күштерниң деңзингүүрү — тайбының болгаш кады ажылдажылганың талазында, болуп турар. Ынчангаш Европаның улустарының амыдыралынан дайын деп чувени шуут-ла балай шыйын болур дээрэнге бүдүүлээр бис.

Совет Эвилелиниң Американың Каттышкан Шаттары-биле харылзааларынга хамаарыштыр чүвү чугаалаарыл дээр болза, ону СЭКП-ниң XXIV съездизи бодунуң резолюциязынга ол талазы-биле бистиң сорулгаларывысты мынчаалдыр айыткан болгай:

«Тайбың кожа-хелбээ» догуннаашкының принциптерин практика күзүнга моон соңгаар-даа чайлышы чок боттандырарын, капиталистиг чурттар-биле бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны калбартырын съезд СЭКП ТК-га дагаын тур. Ол совет болгаш америк улустарының-даа эрге-ажыктарынга, ол ышкаш бүгү-нинти тайбыңның-даа эрге-ажыктарынга харылаап турарын барымдаалаан. Совет Эвилели Каттышкан Штаттары-биле-даа харылзааларны калбартырынга белеп. Оон-биле кады Совет Эвилели АКШ-тың агрессчи үүлгедиишкиннеринге удур, күш догэрининң политиказынга удур кезээде шинтпирлиг турүжүр.

Кандыг сорулгаларны салып турарывыс коичуг тодаргайтыр көрбес силер бе. Ол дээрге социалистиг күрүенниң тайбыңга ынакшылдыг политиказының аңгы талазы-биле шугумү-дур. Партияның Төп Комитедиң, Совет чазак ол шугумну амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турар.

Бо чылтың чазыынында Москвага президент Никсон-биле бистиң кылган чугаалажышкыннарывыс совет-америк харылзааларның көгжүлдезининге улуг базым болган.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзаа байдалдарның үнделиннерни ийи тала кады тодаргайлааны онза чугула, ону кылырда ядролуг үе-шагда ол харылзаа байдалдарга тайбын дотуннаашкындай өске кандыг-даа үндезин чок деп бүзүрелди олар барымдаалаан. Бо чылдың майда ат салдынган чогуур совет-америк документизиниң ролу утказы харыында болуп турар.

Яңгы-бүрү талаларга кады ажылдажылганы калбартырыга ийи таланың үлергейлеттинген белеп чоруу практиктиг бырымнарны кылган. Дээди деннелге ужуражышкыннар үезинде, а ол ышкаш дараазында болган совет-америк харылзажылгалар чоруп турда яңгы-бүрү айтырыглар талазы-биле кылдынган дыка хөй дугуржулгаларны барымдаалап турарын ол.

Ракетага удур болгаш шавар хандаашкының стратегти чепсектеринин талазында совет-америк дугуржулгалар чепсетлеиишкиннерниң амгы үедеги болгаш эң күүлүг хевирлерни алыс утказы-биле алырга төөгүде бир-ле дугаарында материалдыг ёзу-биле кызыгаарлап турар. Ынчаза-даа доктаап каарын болавайн турар бис. Москвага дугуржуп алдынган үүлдер быжытлаттынған болгаш калбарган турар ужурлуг. Ол айтырыглар талазы-биле үргүлүлеп турар чугаалажышкыннарның сорулгаларының бирээзи — Түр дугуржулганы үргүлүүлүг болдурарының аргазын тывары ол болур. Чепсетлеиишкиннерни кызыгаарлаарындан оларны чоорту кызырарынче, а ол ышкаш оларны шынар талазы-биле сайзырангайжылдарының хавадыг-бир лимиттерни доктаадып тургузарынче канчаар шилчиринин дугайын бодаар болза, база багай эвес болур ийик.

Экономиктиг айтырыглар талазы-биле ылээн каш дугуржулгаларга АКШ-биле ат салган бис. Оларны амыдыралга боттандырары ол талазынга улуг хемчээлдиг болгаш үр үеле кады ажылдажылгага баазавы тургузуп болур. Ол чорук оон-биле кады ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында политиктиг байдалды кадыкшыдарынга база идиг берип. Совет Эвилели-ниң даштыкы политиказының дөл сорулгазынче — быжыг тайбыңче улам бурунгаарлаарын чиигедир ийик.

Бир эвес ийи күрүне — ССРЭ биле АКШ — Москва чугаалажышкынарының үезинде кады төлевилел алгаиы оруктап шынап-ла бурунгаарлаарын күзээр чүве болза, моон соңгаарғы харылзажылгалар үезинде ийи чурттуң улустарының болашш бүгү-ниити тайбының чаагай чоруунга таарыштыр чаа дыка улуг базыннар болдунар аргалыг кылдыр бодап турар бис. Ынчаарга мындыг чүүлдү база онзалап демдеглезе чогуур — хөй түүлдер чоокку үеде болуушкуннар канчаар калбара бээрээдеп, чижээ, Вьетнамда дайынны соксадыр дугайында айтырыг кандыг эргелелиг болурундан хамаарыжыр.

Эштер! Тайбынны, чаагай кожа-хелбээ турарының болгаш улустар аразында найыралдың талазы-биле бистиң политиказыстың принциналдыг үндезининиң барымдаалаваш, Совет Эвилели Азияга коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузарының идеязын өөдүрүп үндүрген. Бистиң санаазывыс Кылатты «кичээнгирер» азы «бүзээлээр» сорулгалы дээр аянныг бадыткалдар чамдык найысылалдардан иептерер үнүп турар. Ындыг бадыткалдарда кандыг-даа үндезилээр барымдаа чок. Бис харыы чүвенинг ужурун КҮР ындыг системазының деп эргелиг киржикчиин болу бээр кылдыр билип турар бис.

Келир чылың совет-япон чугула чугаалажышкыннар болуп ужурлуг. Оларның сорулгазы — делегейниң иңнги лайынының үезинден бээр артып келген айтырыгларны таарыштыр шинтпирлээри, бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларны керээлиг үндезинге тургузары болур. Чугаалажып турар бүгү айтырыгларның талазы-биле кайы-кайызынга таарышкан ужуражуушкуну чедип алырынче чүткүл салып турар бис. Ынчаза-даа чугаалажышкыннардан таарымчалыг түңнелдерни япон тала база шак ындыг чүткүдүп илертейлээн товарылгада харын манап болур деп чүве билдингир. Совет Эвилели болуңун талазындан Япония-биле ёзулуг чаагай кожа-хелбээ харылзааларны тургузар деэш туржуп турар.

Бодунуң догуннаашкының башгайы чылдарындан эгелээш-ле Совет Эвилели чепсетленнишкинни дүжүрер деэш демиселди чорудуп турар. Ядролуг чепсектиң шевелдеерни, оның тараалын неитерелдирин хорутпазы, бактериологтуг чепсектиң хорудлазы чергелиг өске-даа индыг айтырыглар талазы-биле каш-даа чугула керээлерни чарарын сөөлгү он чылда бистиң чуртувустуң эң идепкейлиг киржилгези-биле чедип алыр аргалыг болган. Ол бүгү дээрге чепсетленнишкинни дүжүрериниң чыл демдеглезинде чүгле эге арыннар болуп турары билдингир. Ол чыл демдеглезининң дараазындагы арыннарын маргыйай сөөлгү арыңга чедир — чепсетленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң арыннарыңга чедир кады болдурарыңче бүгү чазактарны, делегейниң бүгү улустарын кыйгырып турар бис.

Делегей харылзааларынга күштүг ажыглавас дугайында болгаш ядролуг чепсекти ажыглаарын мөңгеде хорудлаар дугайында резолюцияны база-ла бистиң инициативавыс-биле Кол Ассамблеяның хүлээп алганы делегей амыдыралының улуг болуушкуну болу берген. КНО-ның ол шинтпирнің боттандырыг күүседири-биле ядролуг чепсекти бот-бодунга удур ажыглаарын хорудлаарын киириштир, күштү ажыглавас дугайын ядролуг чепсектиг күрүенелерниң кайызы-биле-даа дугуржуп алырынга база оларның-биле ол дугайында хүлээлгелерни болур чогуур-биле ажылдап кылырынга Совет Эвилелиниң белевиин дугайын медеглеп турар бис.

Империализминиң делегейниде салдарлыг болуктер «күш дээрэниниң» политиказын чорударынан ам-даа ойталаваанывыс чувени боттуу-биле көөр болганывыста, эки билип турар бис. Оларның эгелээни чепсекти эңдере бүдүрер чорук ам-даа үүлдевишаан болгаш тайбынга кыжанышкынны тургузуп турар. Бистер болгаш бистиң эвилелчилеривис оортан эргежок чугула түңнелдерни кылбайн барып черле шыдавас бис. Ынчаза-даа бистиң дашткы политиказывыстың гайбыңга ынакшылдыг утланышкыны өскерлиип көөр чок, ынчаарга агрессиянын база дайынның күштеринге удур демиселге тайбынга ынакшылдыг күштеринің эргелары амгы үениң байдалынга кажанғысындан-даа артык улуг. Делегей байдалының дүшүүрлүг ворууның белдирлерин кошкадырын, удурланышкак инитилел системазының күрүенелери-биле чогумчалыг эки, харылзааларны тударын туруштуг чедип алышкаш. Совет Эвилели керектү дүшүүрлүг чорукту чавырылдырарының болгаш тайбының быжытлаарының углашкыныче моон соңгаар-даа чорудар апаар. Оларның талазындан бистиң политиказывыс бир эвес таарымчалыг кылдыр көөр болза, — дүшүүрлүг чорукту чавырылдырарының туруштуг болур, тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын — күрүнелер аразында харылзааларның бүгүдеинин хүлээп көргени норма-чижээ болгаш турар деп бүзүрелдин-биле чугаалап болур. Ол чүл дээрге, бистик планетавыска тайбын ёзулуг бижыг, делегейниң чаа дайынының аймыыл чайлаттынган турары ол болур ийик. Бистиң партиявыстың, бистиң күрүневистиң даштыкы политиказы ол сорулганы чедип алырынче углаанган.

Капиталистиг болгаш социалистиг ийи системаларның аразында ангы демисели—политикага-даа, экономикага-даа, ылаңгыя идеологияга-даа үргүлчүлээр апаар дээрэни СЭКП барымдаалап келген болгаш барымдаалап-даа турар. Оон өскээр болбас-даа ужурлуг, чүге дээрге социализминиң болгаш капитализминиң мировоззрениези база ангы талазыбиле үнис сорулгалары удурланышкак болгаш эптеш чок. Ынчалдажок, төөгү талазы-биле чайлаш чок ол демисел дайынчар-биле, айыылдыг чөңгээлер-биле, чепсеглеиишкинниң контроль чокка эндере бүдүрери-биле ыжданмас оруүче шилчээн турарын чедип алырын оралдажыр апаар бис. Ол чорук бүгү делегейге тайбынның херээнге, бүгү улустарның, бүгү күрүнелерниң эрге-ажыктарынга найгамчык улуг ачы-дуза болур ийик.

Тайбынны камгалаар херекке кады ажылдажырынга белеп бүгү чазактар-биле кады ажылдажырынга чайгылыш чок күзээл-сорууң Советтериниң чүрту илергейлевишаан, тайбынга ынакшылдыг хөй-нинти-биле, бүгү чурттарның удустары биле кады ажылдажылганы хары үтүе деткип, чайгылыш чоокка калбартып турар. Тайбын дээш демиселге чаа аргалар хөйкинти организацияларының болгаш массалыг шимчээшкиннерниң мурнунда амгы үеде тыптын келгеп. Оларның ажыктыг ажыл-чорудулгазынга совет хөй-нинти моон соңгаар-даа идепкейлиг киржир апаар. Тайбынга ынакшылдыг күштерниң ам болур бүгү-делегей конгреси улустарның тайбын дээш демиселиниг үлүг рольду ойнаар дээрзинге бүзүрээр бис.

Эштер! ССРЭ-ниң тургустунганының эң үезинде бистиң күрүневистиң даштыкы политиказын тодаргайлаан даразында характеристиканы оон алдарлыг юбилейинин хүнүнде номчуурга совет улус дээш, бистиң ленинчи партиявыс дээш улуг төргээралдың сагыш-сеткээл хайнығын келир-дир: «Совет республикаларның улустарының аку-дуңмалышкы кадың ажылдажыгазынга үндезилээш, шак ынчаар тургустугаан эвилелдиң күрүнези бүгү улустар-биле тайбыны камгалаарын бодунуң эң эвес сорулгазы кылдыр салып турар» Совет Эвилелиниң тургустуганы-биле холбаштыр «Делегейниң бүгү улустарынга болгаш чазактарынга» ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң Президиумунуң Кийгырыныда шак ынчаар бижээн. Оон ыңай ында: «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели дарлаткан улустарның алызындан эвилелчиләм бөлбөршаан, бүгү улустар-биле тайбын болгаш найырадыг харылзааларны база экономиктиг кадың ажылдажылганы күзээ турар деп база айыткан. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели бүгү делегейниң ажылчың чоннарының эрге-ажыктарының иднит бээрнн бодунуң сорулгазы кылдыр салып турар. Балтий, Кара болгаш Ак далайлардан эгелээш, Оожум океанга чедир канчаар-даа ажок делгем девискээрде улустар аразының аку-дуңмалышкы чоруун болгаш күшкылдың харылзаазын боттандырып чорудуп, оон-биле чергелештир бүгү делегейниң улустарының эң-найырадыг кадың ажылдажылганына идиг бээрнне чүткүп турарэ.

Чартык чүс чыл эрткен. Ол дээрге, аңаа-ла каас-коя сөстер эвес-тир деп чувени ам бүгү делегей көрүп болур. Совет Эвилели бодунуң төрүттүүгеи шагында-ла дангыраалаанчүүлү болур социализминиң болгаш тайбынның тугумга шимчы туруштут. Совет Эвилелиниң бежен чыл болганының байырлыг хүнүнде бистер бүгү делегейге база катап: Коммунистиг партия, бистиң күрүневис, совет улус тайбыныың болгаш улустар аразынга найырадың политиказы — ленинчи даштыкы политиканың тугун моон-даа соңгаар бүзүрелдиг болгаш улам бедик тудар! — деп, медеглеп турар бис.

IV. Совет Эвилели СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан оруу-биле чоруп орар

Эргим эштер!

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш социал деппилгелиниң калбак программазын айыткан СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтпирлерин күүседир дээш совет улус барыйын чыл иштинде ажылдап келген. Съездиниң салган сорулгалары хемчээл талазы-биле дыка улуг болгаш дыка нарын боос турар. Херектиң ужуру чүдел дээрге, бистербин, коммунистерниң оожургал чогувуста Бистер улустуң амыдыралын ынчаидерине, оон аас-кежиинге болдунар-ла хөй үүлдерни — болдунар-ла дүргеин-биле кылырын күзээр бис. Ол дээрге, бистиң партиябыс онзалаачак түүлдерниң бирээзи-дир.

Оон база бир өске оңза чүүлү — партия улустуң эргежыктары дээш чүгле боду демисежин турар эвес, харын-даа ол демиселче чопшу кодурүп, ажылчы чоннарның эң калбак массаларын бодунуң соонче элертип билкринде. Улус партияга бедик идепкейлиг, күш-ажылчы массалыг маадырлыг чоруу-биле харыылап турар.

Байырлал мурнунуң бо айларында иниитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы эгелээшкиниер хөй сайныг болгаш хөй хевирлерлиг бооп турар. ССРЭ-ниң 50 чылын талептиг ужуражыы дээш социалистиг чарыштың үезинде чурттуң ангы-аягы будунарынга, үлетпүрүң, тудутчуң, транспорттуң болгаш кедээ ажыл-агыйның тус-тус адыраларынга кайгамчыктыг эгелээшкиниер тывылгылаан. Хоорайларның, областарның болгаш крайларның дыка хөй бүдүрүлге коллективтери, ажылчы чоннары күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн улгатырарынга күселибиле чыл планның хуусазынын эрте күүседирин, бүзүрүлгелерниң болгаш агрегаттарның төлевилээн күүлерин хуусазындан эрте шингээдип алыр, ажылдакчыларның санын көбүдетпейн турган продукция бүдүрүүн үндүрерин көөрдедирин хүлээгеннер. Шөлдериниң ажыл-ишчилери күрүнеге тараанны болгаш хөөвөнин пландан ажыр дужаакын хүлээнген. Чиик үлетпүрге «Мул-мунуун көрээзи» деп шимчээшкин база ол ышкаш «15 республиканың 15 шалыпчы ээлчээ» деп кыйгырыының адаа-биле болуп турган чарыштар оон-даа хөй индыг хевирлер тывылгылаан. Бо бүгү болза, эштер, улусчу ниитилелдиң амыдыралчы күүзүнүң төнмес деэу-дүр.

Коммунистиг тургузуушкуннуң үезинде күш-ажылдың ёзулуг маалырлары, бистиң, совет амыдырал хевирнинң кижилеери тыптып. Олар бедик үгаан-медерелдиг болуп чоруктуң үлегерин, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көргүүп үлегерин көргүзүп турарлар. Боттарының бүгү күжүн, боттарының бүгү мергежилгин улустуң хөрээнге берип турар бистик ол бөдүүн, кыымаккай ажыл-ишчилеривисти маңаа, бо индирдеп, шуут ядапсазы кээ-дир. Ынчаза-даа оларны маңаа кижи адап-даа четпес болгай. Эштер, оларның саны муң-муң, оң-оң, муң, миллион-миллион. Боттарының ажыл херектери-биле бистиң Ада-чурттувустуң алдаржыт пайн турар күш-ажылдың мурнакчылары чок ындыг коллектив, ындыг район, округ, область азы край, ындыг республика чок. Бистиң Төрээн чуртувустуң кайгамчык оолдар болгаш кыстары олар коммунизм тургузукчуларының бирги олдуруунга чорун, оларның үлегер-чижээн милиион-миллион ажыл-ишчилер эдерип турар. Совет кижилер оларга чөргээрланып, оларны алдаржидып, олар-биле денеежип турар.

Партия Төп Комитедиң, чер-черде партия, совет, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының ажыл-ишчилериниң кайтамчыктыг эгелээшкиниерн бүгү чуртка нептерезин дээш хөй үүлдерни кылган. Сөөлгү айларда парлалганың арыннары, телевиденнеиниң болгаш радионуң сөөлгү медээлери улуг тулчуушкун шөлүндеп кылган дайынчы медээлер ышкаш сагындырып турган. Боттарының хүдээлгелерин күүсеткеннинң дугайын, күш-ажылчы чарышка чедип алган тиилелгелериниң дугайын ажыл-ишчилериниң яңзы-бүрү отрядтары чурттуң бүгү-ле будунныңдан рапоттап турган.

Советтер чурттуңун ажылчы чоннары боттарының сөзүн эелээп, алдарлыг юбилейге эки күш-ажылды белекгерлиг ужурашкан дээрэнн ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар болдурган бүгү улустуң чарыжының түңнелдери көргүзүп турар. Чарыштың тиилекчилериниң чедиишкиннерни Төрээн чурт үнелеп демделээн. Ажылчы чоннарның үш муң ажыг коллективтери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советининг Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПСтин юбилейлиг Хүндүлел демдээ-биле шаңнаттырган. Шаңнаттырганнарга байыр чедирбишаан, совет улустуң чаагай чоруу дээш ажыл-ишке оларга чаа-чаа алдарлыг херектерни күзеп каалыкар, эштер!

Бо беш чылдың ийнги чылының төнүзүүнде бис үлетпүрүүн кол чугула адырларының дыка өскенинин дугайын хереченлеп турар көргүзүүлерлиг бооп турар бис. Чүгле чаңгыс 1972 чылда бүдүрүп үндүрген үлетпүр продукциязының хемчээли

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгеди 4-кү арында).

бес!» деп дээштиг лозуңнут шимчээшкин тыптып келген. Тараа дээш ёзулуг демисел калбарган.

Сибирьжилер, уралчылар, Казахстанның ажылчы чоннары сөзүн эвлээннер, чурттуң идегелин болгаш бүзүрелин шынзыктырганнар. Олар чаагай дүжүттү өстүргеш, ажаап алыышкынга эрес-шудургу ажылдааннар. Казахстанның көдээ ажылагайының ишчилери Төрээн чуртка 17 миллион тонна ажыг, азы миллиард пуд ажыг тарааны бергеннер. Сибирьниң болгаш Уралдың тараажылары күрүне шыгжамырынче барык 17 миллион тонна тарааны урганнар, чүгле чангыс Алтай край 5 миллион тонна ажыг тарааны берген. Бедик организастыг болганының болгаш шалыпчы ажылдаанының ачызында Россия Федерациязының, Украинаның төвүнүң болгаш мурнуу чүгүнүң эвээн областары база автономнуг республикалары, Белоруссияның, Молдавияның, Прибалтиканың, Закавказьеның болгаш Ортаа Азияның республикаларының колхоз, совхозтары багай эвес дүжүттү алган болгаш күрүнеге тараа садарының планнарын ажыр күүсеткен.

Ол бүгүнүң түнелинде чуртка иниитизи-биле тараа чыылдазы 168 миллион тонна, азы 10,3 миллиард ажыг пуд четкен. Ол дээрге сески беш чылда чилга онааштыр тараа чыылдазының деңнелинден элээн бедик көргүзүг-дүр. А. күрүне белеткелдери 60 миллион тонна болган. Ол болза доктаатказ планының хемчээли-дир, ынчалза-даа моон дээре байдалдарда алаа чогуур дээш бодалывыстаз эвээш-тир.

Бистиң кайгамчыктыг ховенчилоривистиң дугайында онаалап чугаалавайн барып болбас. Бо чылын оларның ажылыжи база ажок берге болган. Агаар-бойдустуң байдалы хөвеңге база аар-берге болган. Ынчалза-даа чурттуң ак алдынының тывыкчылары ооп далдараваан. Партия хуралдарынга, бүдүрүлгелериниң човүлеп хуралдарынга, республикалар аразының Ташкентиге болган ужуражышкынынга Ортаа Азияның, Казахстанның болгаш Азербайджанның ховенчилери бедик хүлээлгелерни алган. Олар чаагай дүжүттүг эрткен чылдаазынган хой: чеди миллион чүс ужеш беш муң тонна ховеңни улуска бээрин аазаан. Күженишкинниг болгаш кызымаккай ажылдаан. Ынчангаш олар созүн алдарлыы-биле эллюн. Алган хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүсеткен. Эрткен бүгү төөгүнүң дургузунда турганындан ховеңниң эң улуг ниити чыылдазы алдынган. Күрүнеге 7,3 миллион тонналы саткан. Олардан чүгле чаңгыс Узбекистан безин 4 миллион 700 муң тонналы бергеп.

Ындыг болганда, чуртувустуң колхоз, совхозтарының ажыл-ишчилери улустуң хереглелдерин ханы билгеш, партияның кыйгырыгларынга боттуг ажыл-херектер-биле, күш-ажылчы шылгаралдар-биле харылаан турар деп, бүрүн бүзүредиг чугаалап болур бис, эштер. Партия, совет улус ол шылгаралдарны база бедии-биле үнелеп турар. Көдээ ажылагайның болук хой-хой мурнакчылары орденнер-биле болган медальдар-биле мындаа чаа шаңнаткан, ынчаарга оларның хой-хөйүнге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп атты тывысканын демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Ол кайгамчыктыг ажыл-ишчилерге алдар болгаш мактал!

Бистиң чуртувустуң кайы хире оскенин, бистиң сайзырапгай социалистиг нииитилеливистиң кайы хире быжыын болгаш кадык-чаагайын көдээ ажыл-агыйга ковчуг таарымча чок бо чылдың дуржулгазы база катап бүзүредиг көргүстү, эштер.

Революция мурнундагы үелерде азы Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында ындыг ширииң кыш болгаш ындыг үр кандаашкын эң берге уржуктарга, чурттуң хой-хөй девискээрлериниге аш, халап болурунга чайлаш чок чедирер ийик. Ам дээрге, амыдыралдың көргүүп турарындан алгаш көөрге, ындыг бергелерни ажып шыдаар күштерлиг-дир бис. Биеэде халап болурунга чедирги дег бодуушкуннар ам бистиң хөгжүлдевистиң оруунга берге-даа бол, ажып эртип болур моондак болур апарган.

Эртемденнериң болгаш тускай эртемниглериниң чижеглей санаш көргенин ёзугаар алырга, бо чылдың агаар-бойдус байдалы дег бергелерге 1955 чылдың агротехниказының деңнели-биле амгы тарылгавыс мөлүнден 90 миллион тонналаа хире тарааны ажаап алган турар ийик бис. Ынчаарга бис бо чылын 168 миллион тонналы алганывыс болза, шуутла эвээш эвес таалап алышкыш-дыр. Бо дээрге — чер ажылының культуразының бедээнипиң, колхозчуларның, совхозтар ажылчынарының, агрономнарның ажыл-ижиниң организастыының көргүүү, көдээ ажыл-агыйга бистиң үлетпүрүвүстүң көргүскен улуг дузаламчыының түңнели, көдээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле бистиң ниити күженишкиннеривистиң түңнели-дир.

Тараа культураларының болгаш картофельдиң кандаашкынга таварышканының уламындан тодаргай чидириглерге, бодавыже, таварышкан бис. Ынчаныже оларны көдээ ажыл-агыйга-даа, үлетпүрге-даа күженишкининг ажыл-ниң эгиткен болгаш эгидер-даа ужурлуг. Бергелер барында маргыдаа чок, ынчалза-даа чурттуң болгаш ооң хамаатыларының амыдыралының өй-тавындагы байдалы өскерилбес. Чонның хандырылгазының эргежок чугула деңнелин хандырар хемчелерни моон соңгаар-даа база алыр бис.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техникти баазазың быжыглаарынче алган партияның шугумунуң шыныышын эрткен турар чыл бүрүнү-биле бадыткаан. Ооң-биле кады ол кордүнген хемчелерни амыдыралга дүргени-биле боттандыралры, бо угланыышкынче күженишкиннерни көвүдедирип эргежок чугула дээрэин бүзүреллин-биле көргүзүп турар.

Агротехниканың негелделерин сагып, үреэнин талазы-биле ажыдды эки тургузуп, чеминшчидилгелерни шып ажытпап, суг-ажыл-агый тургузуушкуннарын ажыглап турар ажыл-агыйлар агаар-бойдустуң уржуктарындан эвээш когараларга таварышкан дээрэин бо чылдың дуржулгазы көргүскен. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ажыл-херекти эки чоруткан черлерге кандаашкының уржуктары ындыг аар-берге болбаан. Ынчангаш бойдус бойдузунда-ла, а ажылажылында болгай, ындыг болганда, агаар-бойдустуң таарымча чок түүлдерниге удур демиселге эң дээре чепсек — ажыл-агыйны чорударының бедик культуразы, идепкейлиг, эрес-маадырлыг күш-ажыл-дыр, эштер.

Амгы үениң техниказының аргаларынга болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң негелделеринге ёзулуу-биле дүгжүп турар ындыг деңнелге чедир бистиң көдээ ажыл-агыйывысты көдүрер — партияның салган сорулгазы мындыр. Ынчангаш хову-шөлдерниң ажыл-ишчилериниң демниг ажылы-биле, үлетпүрүң талазындан көдээге удам надбак деткимчеэн-биле, бүгү улустуң күженишкиннери-биле бис ол сорулганы партияның удуртулгазы-биле чедип алыр бис.

Үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда совет кижилерниң чүткүлдүг ажылы, оларның күш-ажылчы чедишкиннери партия съездизиниң түүлдүг деп коргени чонның чаагай чоруун улам эжиждериниң программазын чайгылыш чокка боттандырар арганы бээр. Ол угланыышкынга боттандырган хой хемчеглериниң дугайын силер эки билир болгай силер, эштер. Маңаа түгле ийи чурагайдан адап көрейн: 1971 болгаш 1972 чылдарда 34 миллион хире кижиниң ажыл төлевири, пенсиялары болгаш стипендиялары бедээн. Ол чылдарның дургузунда 23 миллион хире кижи чаа квартираларже көжүп кирген.

Ынчангаш, ниитиин-биле алырга, Совет Эвилелиниң экономиктиг күүзүнүң улуг өзүлдези болуп турар-дыр,— бис оңаа шуптувус өөрүп турар бис. Өндүр улуг ябилейниң хүнүнде ол дугайын долу үн-биле чугаалап болур-даа, чугаалаар-даа ужурлуг бис. Ынчалзажок улуг байырлалдарыңдаа түннеринде, ажыл-вживистиң-даа үезинде бистер түгле чедишкиннеривисти эвес, харын хожудан турар черлерни болгаш четпестерни эки билип, оларны дүргени-биле чайладырынче чоннуң кичээнгейин болгаш күженишкиннерин мооңнеп турар бис. Ынчаарга, бистер четпестер ам-даа бар болдур ийин.

Ам оларны тодартай санап турган хөрөө бар деппе,— бистер, коммунистер, бот-шүүмүлчелчи улус болгай бис, ынчангаш ол четпестерниң дугайын шыңгызыы-биле болгаш тодаргайы-биле чаңгыс удаа эвес чугаалажып келген бис. Оларның иштиндеп ең-ве боттуу чүдел дээрге, байлак иштики курлавырларны, интенсивтиң, шынарның факторларын улус ажыл-агыйын хогжүдеринге амга чедир-ле четче эвес болгаш үре-түүнелдиг эвес ажыглап турарында-дыр. Дыка хой адырларда, хой-хой бүдүрүлгелерде, тудутларда, колхозтарда болгаш совхозтарда күш-ажыл чарыгдалдарын, а ол ышкаш чиг-эттиң база материалдарның чарыгдалын кызырарын оожум чорудуп турар-дыр.

Ам кол-сорулга—ол дээрге угланыышкынны шингыы өскертири ,ажыл-агыйны чорударының интенсивтиг аргаларынче күженишкинни угландырары, экономиканың үре-түүнелдиг чоруун шингыы белдигерин ооң-биле хандырары болур. Чугаа болза, экономиктиг өзүлде улам-на улуг чергези-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң база эртем-техниктиг дешшлгени дүргедедириниң аргазы-биле, ажылдап турар бүдүрүлге күүлериң эң-не долу ажыглаарының аргазы-биле, ажыл-агыйга салдынган рубль бүрүзүнүң, ажыглаан металлдың, одалганың, цементиниң, чемишчидилгениң тонна бүрүзүнүң эгидиишкинин бедидеринин аргазы-биле болдунган турар ужурлуг дээрининг дугайында болуп турар.

Партияның XXIV съездизиниң негээн экономиктиг политикага эргилдениң алыс утказы ында. Бо беш чылда улус ажыл-агыйының мурнуга салдынган хемчээл талазы-биле аажок улуг сорулгаларны чүгле ындыг үндезинге чедиишкинниг шиитпирлеп болур. Ажылчы чоннарның чаагай амыдыралының дыка өзүлдезин, келир үеде ажыл-агыйны дүргеп хогжүдерининң болдунар аргазын, чурттуң камгаланыр аргалыын чогуур деңнелге тургузарының хереглелин харыүгда хандырарынга четчир хөрецгилерни болгаш күрлавырларны чүгле экономиканың үре-түүнелдиниң бедидеринин үндезинининден тып ап болур.

Беш чыл планының онаалгаларын күүседир чорук күш-ажылчы улуг күженишкинни, аажок улуг энергияны болгаш организастыг чоруту, тургустуруп кээп турар айтырыгларны шиитпирлээрине чогаадыкчы база дидим чоруктуң негеп турар дээрэнин партия экизи-биле билип турган. Бир эвес бис бүгү ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганы ең-не бедик деңнелче көдүрбес болзувусса,' экономиканың үре-түүнелдиин бедидеринче ёзулуг эргилдеэн кылбас болзувусса, салдынган сорулгаларны шиитпирлээри берге дээрэн чогум-на ынчангаш чаңгыс удаа эвес демдеглеттинип келген. Опу чедип алаа чогуур ужурлуг кол-кол угланыышкыннар-даа билдингир. Ол дээрге планнаашкынны болгаш эргелеп-башкарарының бүгү системазын болбаазырапгайжыдары-дыр. Ол болза, күженишкинниг планны алырынче, курлавырларны мобилизастваарынче, улуг эгидиишкин-биле ажылдаарынче министерстволарны болгаш бүдүрүлгелерни албадап болгу дег, шак ындыг экономиктиг байдалдарны тургузарыдыр. Маңаа бистиң Күрпланывыстың, министерстволарның болгаш чазактың өске-даа органнарының кылыр чүүлдерин-ле хой.

Ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганың кандыг-бир участоктарын удуртуруп партияның бүзүрээн кижилери ол удуртулганың аргаларын болгаш стильдерин могаг-шылаг чок сайзырапгайжыдар ужурлуглар. Олар чаа түүлдерни дораан долу билгеп, идепкейнин кодүрер, эртем-техниктиг деңшилгениң ажыдын турары бүгү аргаларны ой-шаанда ажыглаар ужурлуг. Четпестерге, ажылга ёзу барымдаалаар кандыг-даа түүлдерге болыпевикчи эштеш чок болур чорук, ең эвээш курлавырларны чарыгдап турган, улус ажыл-агыйынга ең-не ковей ажыктыг түүлдү алыры дээш ханы партийжи харыысалга удуртукчу бүрүзүнге чарылбас мозуу-шынар болган турар ужурлуг.

Эштер! ССРЭ-ниң юбилейин Чаа чылдың бүдүүзүнде демдеглеп турар-дыр бис. Ам келир чыл онза ужур-дузалыг — бо дээрге бүгү беш чылдың салым-хуузунга шиитпирлиг хамаарылгалыг үшкү чыл болур. Сорулга түл дизе, чоокта чаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының бадылаанын келир чылдың кол планныг онаалдаларын түгле чедиишкининг күүседиринде эвес, харын ону дыка бедидерп, дараазындагы чылдарга эргежок чугула магадылалды тургузуп алыры болур.

Ону чүнүң күсели-биле кылып ап болурул? Бирги эллчегде — ол дугайында бистиң чугаалажып турарывыс бисте бар болуп турар улуг курлавырларывысты сайгарганының күсели-биле чедип алыр бис. Ону камналыра чурумун шыггыны сагып, күштүг болгаш дериг-хереклелерни ажыглалга киирер объектилерге мооңнеп, күш-ажылдың сагыгга-чурумун быжыглап база ажылга организастыг болур чорукту бедидип турган чедип алыр апаар.

Ол бүгү-биле база кыыгаарланмас бис. Бир эвес станоктарда азы ховуда, мал фермазында, эртем-шинчилел институдунда азы амыдырал-хандырылгада ажылдап турар кижилер боттарының үүлдү-чүрээнден, сагыш-сеткилинден ажылга бердинмес болза, кандыг-даа эки планнар күүсеттинмейн, баар. Бодунуң чуртунга, социалистиг Төрээн чуртунга ынакшыл-биле сицинискен бедик организастыг күш-ажылчы энергия кайгамчык чедиишкиннерни чедип алыр аргалыг. Башгайы бешки чылдарның чылдарында-даа, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында-даа, дайын соолундеги катап тургузуушкунуң болгаш тайбың тургузуушкунуң чылдарында-даа, масселарның эрес-маадырлыг болгаш күш-ажылчы эптүзиазминиң чылдарында-даа биске шынап-ла ындыг турган.

Ам бо хүннерде-даа чуртта социалистиг чарыш кончуг калбаргап. Мурнакчы коллективтерниң, фермаларның, бригадаларының, колхозтарның болгаш совхозтарның ажылдакчылары мал ажылының продуктуларын бүдүрелин болгаш белеткээрин көвүдедириниң талазы-биле хүлээлгелерни алганнар. Краснодар крайның көдээ ажыл-ишчилери тараапы болгаш чер ажылының оске-даа продуктуларын бүдүреп көвүдедикри дээш социалистиг чарыштың эгелекчилери болганнар. Мурнакчы бүдүрүлгелериниң ажылчы чоннары үлетпүрүнүң, тудугнуң болгаш транспорттуң бүгү ядырларынга бедик көргүзүглерни чедип алыры дээш социалистиг чарышты калбартканнар.

Моон-биле холбаштыр ажыл-херектиң бир ындыг талазынче кичээнгейни күштелдирээ чогуур. Социалистиг чарыш, масселарның дириг чогаадыкчы чоруу болганда, чүгле мурнакчыларны идепкейлиг деткиприн болгаш шаңнапмактаарын эвес, ооң-биле кады кым хожудан азы шүүшпес, ак сеткилдиг эвес ажылдап турарыл, ындыгларны илередирин база негеп турар. Чүгле долу күш-биле ажылдап турарларның дугайында эвес, харын кым шүүшпес, күженишкин чок ажылдап турарыл, оларның дугайында кижилер база билзин дээш ындыгларны чоп мурааунга ажыы-биле илередир херек. Кажан хүлээлгелер хүлээп ап турда чамдыктарывыс ажок шуутаар, а кажан оларның күүселдезининң түңнелдерин үндүре бээрге, ылаңгыя ол түңнелдер эки эвес болза, ыыттаашпас болгулаар чүүлдер бисте база бар. Мынчангаш тиилекчилерни билдингир, а тиилеттиргеннер билдинмес ындыг болгулаар ышкажыл. Шак ындыг чоруктан социалистиг чарыштың алыс утказы — херек кырында күш-ажылчы чарыш, херек кырында күш-ажылчы маргылдаа, биргээр чугаалаарга, В. И. Ленининң онзагай ужур-дузалыг деп санап чораан факторлары оон илеревейн баргылаар.

Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш, бүдүрүлгеге эң дээре көргүзүглер дээш, продукциняның бедик шынары дээш демнсел бүгү улустуң хөрөө болгаш турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар организастаар херек.

Хоорайның болгаш көдээниң ажылчы чоннарын кыйгырып, шуут мынчаар чугаалап турар бис: 1973 чылдың планын күүседнри силериниң холунарда, эштер! Бистин ажылчын аңгывыс, бистиң тараачынарывыс, интеллигенциявыс партиявың кыйгырыынга чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннер-биле харылап, беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылының даалгаларын чедишкининг күүседир дээш күштерин харамнанмас дээрзивге бүзүрээр бис.

Эштер! Үенин өйү келген амгы сорулгаларынче кичээнгейни мөөнневишаан, бистиң бурунгаар көгжүлдевистиң перспективаларының дугайын утпайн турар бис. Большевиктер ол дугайын кажан-даа утпайн чораан. 1918 чылдың апрельде-ле, кажан Совет эрге-чагырга үүлге чаа тургустунган, хамааты дайының өртү кыптыгын база үрегдел, хоозурал нептерээн турган үеде-ле, Ленин «Россияның үлетпүрүн чаарты организастаарының планын» «болдунары-биле эң дүргеп» чогаадыр» деп кыйгырып турган (Чогаалларының долу чыылдазы, т. 36, арын 228). Ол черле чайгаар болур болгаш эргежок чугула турган, үүге дээрге, Октябрь революциязы социализмни тургузар дээш боттаинган, а социализм экономиканың эртемге үндезилеттинген планнаашкынындан чардынмас.

Бистиң хүннеривисте, кажан Совет Эвилели коммунизмни тургузарының оруу-биле чоруп орар үеде, ажыл-агый болгаш социал көгжүлденин хандыр көрген, эртемге үндезилеттинген планнаашкыны харын улам эргежок чугула болуп турар. Бо байдалдарда узун хуусаалларда перспективтиг планнаашкын — ёзулуг-ла амыдыралы чугула херек-тир. Бо түүл СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде илереттингенин билдингир болгай.

Съездиниң айтышкынынга дүүштүр бо чылын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1976—1990 чылдарда Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйын көгжүдериниң үр хуусаалыг перспективтиг планын ажылдап кылыр дугайында дочтаал хүлээп алган. Бо планны чогаадып кылыр талазы-биле ажыл (ону 1975 чылга чедир чорудар) ажыл-агыйжы-политиктиг чугула сорулга болуп турар. ГОЭЛРО-нуң планынга холбаштыр Ленин улус ажыл-агыйын көгжүдериниң үр хуусаалыг программазы — ол дээрге, алыс утказы-биле алырга, партияның ийиги программазы-дыр деп чугаалап турган. Бо таварылгада ажыл-херекти база шак ынчаар көөр ужурлуг бис деп бодаттынып келир-дир.

Перспективтиг планның тодаргай утказының дугайын, ооң сан көргүзүглериниң дугайын ам чугаалаары берге болбайн аан. Ол болза, планны эртемге үндезилээш ылаптыг ажылдап кылырының сорулгазы-дыр. Бо талазы-биле бистиң план органнарывыс үндезин-барымдаалыг ажылдаар апаар, партияның болгаш чурттуң мурнунга шынгыы шылгалданы тудар апаар. Ындыг херекке субъективтиг күзээшкиннер, карак-биле даап сангар чоруктар чүгле ажык чок эвес, харын-даа айыылдыг. Ынчалза-даа перспективтиг планның кол угланыышкынынары, төөгүлүг шинчилери билдингир. Олар партияның Программазында болгаш ооң сөөлгү съездизиниң шиитпирлеринде салдынган ниитилел-политиктиг болгаш экономиктиг сорулгаларбиле, коммунизминиң материал-техниктиг баазазың тургузарының, совет улустуң амыдырал деңнелин улуу-биле көдүрериниң сорулгалары-биле тодарайтынып турар.

Бистиң перспективтиг планывыс улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедишкиннерин бүгү улустуң чаагай чоруунга калбаа-биле ажыглаарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чаа ажок улуг өзүлдезин база баш бурунгаар көөрү билдингир, чүге дээрге, В. И. Ленининң демдеглеп турганы ышкаш, ол чорук кедизинде баргаш, чаа ниитилел тургузуунуң тиилээринге эң чугула, эң кол үүл» болур» (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 39, арын 21).

Чуртка бүдүрүкчү күштерни эң ажыктыг кылдыр сайгара тургузарын бодаар ужурлуг деп чүве база билдингир. Ам, кажан национал республикаларның экономиктиг көгжүлдезининң деңнелдерин деңнештиреринниң сорулгазы бисте колдуунда шиитпирлеттинген үеде, экономиктиг айтыырларны хамыктың мурнунда күрүнеинң ниитн эрге-ажыктарын, ССРЭ-ниң бүгү улус ажыл-агыйының ажыктының беднгерин барымдаалап көөр аргалыг болгаш бис, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның онзагай эрге-ажыктарын барымдаалап көөрү база билдингир болбайн аан.

Адактың сөөлүнде перспективтиг план күш-ажылдың деленгей хуваалдазының болгаш бирги ээлчегде — социалистиг чурттарның экономиктиг интеграциязының калбак көгжүлдези ышкаш, амгы делегей байдалының биске таарымчалыг ындыг онзагай үүлүн база барымдаалап көөр ужурлуг.

1990 чылга чедир ССРЭ-ниң экономиказын көгжүдериниң планын ажылдап кылырынга хамаарыштыр чамдык бодалдар ындыг-дыр. Бо планны амыдыралга боттандырбышаан, бис ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга бистиң тургузуувустуң аргаларын болгаш артык шинээлерин бүгү кижилерге, харын-даа эң-не шоюккан чигзиниктилерге безин тодаргай көргүзер ындыг бедикче совет улустуң чаагай амыдыралын көдүрер ужурлуг бис. Ол үеде Совет Эвилелиниге эртем болгаш культура талазы-биле, кижиниң бүгү талалыг сайзыралының болгаш улустуң кадыын камгалаар талазы-биле чаа улуг баашынар кылдынган турары чигзиниг чок. Ол ооң өскээр болуп-даа шыдавас, чүге дээрге, бистиң бүгү планнарывысты чогаадып кылыр үезинде бүгү чүзенн кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп лозуң партияның болгаш Совет күрүнениң кол лозуңу болуп база артып турар.

Бистиң чедип ап турар алыс сорулгаларывыс бо-дур, эштер. Тинлээн социализминиң делегейде эң баштайгы чуртунуң мурнунга ажыттынып турар аргалар бо-дур. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели шак ынчаар бурунгаарлап турар, ооң 50 чылын бөгүн бистер демдеглеп турардыр бис.

Эштер! Кижилерни бедик медерелдиг болдурары, коммунизм тургузукчузунга эргежок чугула мөзүү-шынарларга совет кижи сүрүзүн кижизидери ышкаш ындыг сорулга коммунизминиң материал-техниктиг баазазың тургузар херекте бурунгаар шимчээшкин-биле, чоннуң чаагай чоруунуң бедишкини-биле холбаштыр улам улуг үжур-дузалыг боол турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында чоннуң угаан-бодал амыдралы, ооң культурлуг деңнели хемчээл чокка байлакшаан, ооң политиктиг медерелдиг чоруу өскен. Кайы хире бедик мораль-политиктиг мөзүү-шынарларга совет кижилериң кижизиттингенин, хостуг, медерелдиг ажыл-ишчи, патриот болгаш интернационалист совет кижи өлүм чок кайгамчык маадырлыг чоруктарны кылып шыдаарын Октябрьның сөөлүнде бистиң төөгүвүстүң бүгү үези бадыткап көргүскен. Социализминиң эң-не үнелиг чаалап алышкынынарының бирээзи шак ында боол турар.

Ынчалзажок ол дээрге, бистиң социалистиг ниитилеливистиң мурнунда туруп турар политика-кижизидилгелиг болгаш идеологтуг сорулгалар бүрүн шиитпирлеттинген дээни ол эвес-тир. Эрткен үеден дамчып келген, бодунуң бүдүжүүн талазы-биле социализмге таарышпас социал аарыглар болур күш-ажылга ак сеткилдиг эвес чорук, сандаргай, сагыгга-чурум чок, чазый-чилби чоруктар, социалистиг ниити чурттал ганың норма-чижектериниң янзы-бүрү хажыдыышкынналары бисте амдаа ховар эвес илереп турары чажыт эвес болгай. Бистиң бүгү ниитилеливистиң кичээнгейин ол илерээшкиннерже угландырарын, оларныд-биле шиитпирлиг демиселче, оларны ажып эртеринче чоцпу эвилелдээрни партия бодунуң хүлээлгеэн деп санап турар, чүге дээрге, ону чедип албайн, коммунизмни тургузуп албас бис.

Хамаатыларның медерелдиг чоруунуң бедик чадазы, ниитилел мурнунга харыысалгазын оларның медереп билири, ажыл-чаң талазы-биле бедик шынарлары коммунизминиң алыс бүдүш-мөзүүн тодаргайлап турар. Чогум-па ынчангаш, бүгү хамаатыларның ниитилел медерелиниң кижизидилгээн—коммунистиг тургузуушкуннуң чорудулгазының эң чугула тудуш иезектериниң бирээзи боол турар.

Ындыг кижизидилгенин бистим үевисте эргежок чугулалыг экономиктиг факторлар база шыңгызы-биле негеп турар. Бистиң социалистиг экономикавыстың көгжүлдезининиң амгы деңнели, эртем-техниктиг деңшилгенин бистим үүнериивисте чедип алдынган деңнели ажылдакчыларның чүгле чангыс профессионалдыг мергежилинге эвес, харын-даа эларның күш-ажылчы сагылга-чурумунга, тодаргай, организастыг чоруунга бедик негелделерни салып турар. Амгы үеким эмыдыралының салгаи эң нарын сорулгаларын ол чокка черле күүседип шыдавас бис.

Кисель ышкаш эриктерлиг, далай ышкаш сүттүг тоол чуртунда чалгаларның дыкаажан ораның эвес, а кижи төрелгетенинин төөгүзүнде эң-не ооганизастыг, күш-ажылга эң-не хандыкшылдыг ниитилелди тургузуп турар болгай бис, эштер. Күш-ажылга эң-не хандыкшылдыг, эң-не ак сеткилдиг, организастыг болгаш бедик медерелдиг кижилер ол ниитилелге чурттаар апаар. Ынчангаш, бистиң чурнувуста кайгамчык улуг ужур-дузалыг ажыл туруп турар-дыр. Ол ажыл эвээш эвес үеде үргүлчүлээр апаар, чүге дизе, кижиниң амыдыралының материалдыг үнделезиниерине бодаарга, ооң психологиязы оранчок оожум чаартының турар-дыр.

Партия ол ажылды улам калбак хемчээлдиң-биле чорудуп турар болгаш моон соңгаар-даа чорудар апаар. Бо талазы-биле бүгү-ле чүүлдер: өг-бүлеге шын харылзаа-байдал-даа, өөредилге ажылын билдилиг организастаарды-даа, күш-ажылчы коллективке эки байдалды тургузары-даа, чоннуң амыдырал хандырылгазын эки таарыштыр тургузары-даа дээш, өске-даа хөй чүүлдер херек кырынга ужур-дузалыг болур. Бо херекке культураның, уран чүүлдүң ажылдакчыларынга, массалыг информацияның чепсектеринге улуг роль онаажып турар болбайнаан. Партияның идей-кижизидилгелиг, ажылынга ооң идепкейлиг дузалакчылары профэвилелдери, комсомол болгаш өске-даа массалыг хөй-ниити организациялары бооп турар. Амгы үеде оларның бо ажылга сорулгалары улам-на харыысалгалыг болуп бар чыдар.

Эштер! Коммунистерниң болгаш бистиң ниитилелдиң эң-не медереллиг хамаатыларының улуг артык күштүг чоруу чүл дээрге, оларның ниитилел көгжүлдезининң ужур-утказын болгаш угланыышкынын экн билиринде, бистиң чурттуң бодунуң мурнунда салган эчнс сорулгазын, бистиң чоруп орар оруувусту тодаргайы-биле көрүп турарында болур. Ынчангаш ол мурнакчы кижилериң алдарлыг хүлээлгезн чүл дээрге, боттарының ындыг билинн, ындыг идейлиг бүзүрелин, боттарының чалбыштыг чүректериниң чаагай күзел-соруун совет кижи бүрүзүнге сиңиктирери болур!

Коммунистиг тургузуушкуннуң чедишкининг болуру бистиң эртем талазы-биле шынчы орук айтыкчывыс—марксисчиленинчи теорчяның көгжүлдезинден улуу-биле хамаарыр. Бистиң партияның съездилериниң болгаш ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлери, партияның эң чугула документилери — марксизм-ленинизмни чогаадыкчы ёзу-биле көгжүдериниң үлегер-чижээ бооп турар. Ынчалза-даа бистиң мурнувуста туруп турар сорулгаларның боттарының байдалы ниитилел көгжүлдезининң теоретиктиг айтыырларын улам хандыр ажылдап кылырыи, амыдыралда болуушкуннарны чогаадыкчы ёзу-биле көөрүп негеп келген. «Доктринаның дээди болгай кара чаңгыс критериязы ниитилел-экономиктиг көгжүлденің херекқырында чорудулгазы-биле ооң дүгжүп турары ындыг черге догматизм турбас ужурлуг...» (Чогаалдарының долу чыылдазы, том I, арын 309). Ол ленинчи сөстер марксисчи бүрүзүнге кыйгырыг болган турар ужурлуг.

Эртемниң эң чаа чедишкиннериниң дузазы чокка үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга бистиң чаңгыс-даа бурунгаар базым кылып шыдаваавыс ышкаш, бистиң ниитилел амыдыралывыска эртемниң көгжүлдезин — шиитпирлер хүлээп алырының, хүн бүрүнүң практиказының эргежок чугула үндезин чүүлү болу Сергеп. Ниитилелдиң нарын болуушкуннарын өөренип көөрүнүң ленинчи, чаартыкчы туружун, бистиң теоретиктиг кадрларывыстың ниитилел теориязын көгжүдеринче, херек кырында боттуг чүүлдерни чогаадыкчы ёзу-биле анализтээринче угланган күженишкиннерин партия кажан-даа деткип келген болгаш деткинр-даа апаар.

Күрүне тургузуушкунунуң, социалистиг демократияны улам көгжүдүп, сайзырапгайжыдарының херээнинг талазы-биле улуг ажылды кылып чорудар ужурлуг бис, эштер. Ол ажылдың кол-кол угланыышкынын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Резолюциязында айыткан. Ол дээрге—эргелеп-башкарылгага масселарнын улам идепкейлиг киржирп, ниитилел амыдыралын удуртур талазы-биле бодунуң хөй талалыг эрге-хүлээлгелерни Советтерниң улам долу ажылгаары; күүсекчи органнарның төлээлээн черлерниге отчёттуг болурунуң принцинн амыдыралга чайгылыш чок боттандырары; социалистиг хооблу-дүрүмниң улам быжыглаары; улусчу контрольдың ажылын экижидериндир.

Совет Эвилелин улам көгжүдерининд чоокку келир үеде бистиң шиитпирлээр ужурлуг улуг айтыырларывыстың бирээзи ССРЭ Конституциязының дугайында айтыыр болур.

Бистиң Конституциявыс бүрүзү-ле социалистиг совет күрүнеиің көгжүлдезинге бедик чада бооп, социалистиг демократияны калбартырынга чаа үе-чада бооп турган. РСФСР-иин 1918 чылда Конституциязы Октябрьның тургусканы пролетар диктатуразының күрүнезининң төрүттүнгенин хооблу-дүрүм ёзугаар быжыглаан. ССРЭ-ниң 1922 чылда конституциязы дээрге, хөй националдыг совет күрүнеиин бирги конституциязы болган. Ол акы-думма республикаларның чаңгыс аай күрүнеге эки тура ёзуу-биле каттыжып киреринп айытхан. 1936 чылдың амгы үеге чедир күштүг бооп турар конституциязы бистиң чуртка мөлчүкчү ангыларны узуткаанының фактызын айтып, социализмни тиилелгенин быжыглаан.

Ынчалза-даа амыдырал бурунгаар чоруп турар. Ол Конституцияны хүлээп алган үеден бээр эрткен үш он ажыг чылдарның дургузунда совет ниитилелдинг көгжүлдезинге, делегейлик ареназының ангы күштеринниң хувааллдазынга үндезин өскерилгелер болгулаан. Оларның эң кол утказы чүдел? Бир эвес допчулан чугаалаар болза, ол ыыннзы-дыр.

Социалистиг экономиканың үндезиннериниң орнунга ам бистер хоорайда болгаш көдээде-даа эң быжыкан, техника талазы-биле эки хандыртынган ажыл-агый системалыг апарган бис. Ол система болза тиилээн социализмниң үезинде, тодаргайлаарга, 1936 чылдың Конституциязын хүлээп алган соонда хемирлеттинип тургустунган.

Ажылчын аңгының башкарыкчы ролю хевээр артпышаан, турар байдалда бистиң бүгү аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң чоокшулажырынын чорудулгазы тодазы-биле болгулаан, социалистиг ниитилелдиң социалдыг чаңгыс аай чоруу улам тодаргайы-биле быжыгып турар апарган. Күш-ажыл биле үгаан ажылының аразында, хоорай биле көдээде ажылдың база амыдыралдың байдалының-даа аразында боттуг ылгалдары чидип бар чыдар.

Дайын сөөлүнде бистиң ниитилеливис культура көгжүлдезинге канчаар-даа аажок улуг бурунгаар баазымны кылган. Совет Эвилели ам калбак бижик-биличиг чурт апарган. А ажылдап турар кижилерниң үштүк пйи хуузу оргумак болгаш дээди эртемниг бооп турар.

Социалистиг демократияның көгжүлдези дыка бурунгаарлаан— корум-чурум быжыккан, хооблу-дүрүм көгжүп сайзыраан, Советтерниң ролю болгаш идепкейи бедээн.

Ол бүгү үндезин өскерилгелер Ленининң партиязының удуртулгазы-биле совет кижилерниң эрес-шудургу күш-ажылының ачызында Совет Эвилелинде сайзырапгай социалистиг ниитилелди тудуп тургускан деп, чугула теоретиктиг болгаш политиктиг түңнелди кылыр арганы бистиң партиявыска берген. Пролетариат диктатуразының күрүнези бодунуң улуг төөгүлүг сорулгазын күүсеткеш, удуртукчу күжү ажылчын аңгы болоп хевээр арткан ажылчы чоннарының бүгү-улусчу социалистиг күрүнези боол чоорту өзүп хөгжээн. Тинлээн социализминиң делегейде эң баштайгы чурту коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларын херек кырында шиитпирлээринче база-ла бир дугаарында киргеп. Совет Эвилелининң делегей байдалынга база улуг өскерилгелер болган.

Бистиң Төрээн чуртувустуң амыдыралынга болган ол бүгү өскерилгелер болгаш чаа байдалдарда бистиң ниитилеливистиң муриунда

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 1, 2, 3, 4, 5 арыннарда).

Республикаларның Эвилелиниң чартык чүс чыл иштинде эрткен төөгүлүг оруу кайгамчык. Совет кижилер боттарының улуг Төрээн чуртунга ынакшыыр, аңаа чоргаарланыр бүгү барымдааларлыг. Бо хүннерде бүгү Совет Эвилелинге болуп эрткен байырлыг хуралдарга бистиң чурттуң бүгү националдарының төлөэлекчилериниң чугааларында, ажылчы чонпарның алдарлыг юбилейге тураскаадып бижээн чүс-чүс мун чагааларында Совет Төрээн чуртунга ынакшылдың ол кайгамчык чараш сеткил-бодалы синиккен.

58 чыл бурунгаар, делегейниң империалистиг дайыныың үезинде, дарлакчы чагырыкчы ангыларның өскүдүп үндүргени шовинизмниң калчаараашкыныңга Владимир Ильич Ленин национал чоргааралды пролетаржы, коммунистиг ёзу-биле угаап билирин удур тургускай. Ол—великоросстарның, тодаргайлаарга, орустарның национал чоргааралыңга - хамаарыштыр, олар бодунуң чонунуң алдарлыг революсчу чанчылдарынга, хосталгалыг демиселдиң оон аразындан үнген маадырларының эрес-дидим чоруунга дүрүм ёзугаар чоргаарланыр болур эргелиг деп бижээн. Орус улустуң шынчы оглу, улуг революсчу-интернационалист Ленин национал чоргааралдың сеткилин шак мынаар билип чораан. Ленин медерелдиг орус пролетарийлерии «Россияның бүгү улустарының пролетаржы акы-дүңмалышкы чоруунга, тодаргайлаарга, социализм херээнге» ышынчы болурунче кыйырган. (Чогаалдарының долу чыллазы, том 26, арын 110).

Ам, Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиниң тургустунганының соонда чартык чүс чыл эрткенде, бис улам калбак билишкинниң, бистиң бүгү улузувустуң улуг патриотчу сеткилиниң дугайын — **совет кижиниң иниити национал чоргаараалының дугайын** долу барымдаа-биле чугаалап болур бис.

Чамдык улустарның өскелерден артык шынарларының дугайында ынчыг, сыныг бодал, национал азы кеш-сөөк ылгаар бээжок чүдек ёзу Совет кижилерде чок. Совет кижилер — интернационалчылар. Оларны бистиң партиявыс, бистиң бүгү амыдыралывыс ынчаар кижизидип турар. Ынчалзажок совет кижилер—национал хамаарылгазы азы дылы хамаан чокка бүгү совет кижилер—кижи төрелгетениң төөгүзүнде чаа эраның мелээлекчизи болур боттарының улуг Төрээн чуртунга, ёзулуг-ла чөптүг болгаш хостуг, чаа ниитилелдиң, хөй улустарның акы-дүңмалышкы бүзүлбас эвилелиң коммунистервиң башталгазы-биле тудуп тургускан миллионнарның сорук кижикчи күш-ажылынга чоргаарланыр. Олар миллион-миллион маадырларның эрес-дидим чоруунга, бо чаалап алышкынналарны камгалап алары дээш кады демисежин тургаш амы-тынын берген улустарның оолдарынга болгаш уругларынга чоргаарланып турар. Олар хостуг күш-ажылдың улуг чеднишкиниериниге, эртемнин чеднишкиниеринге, совет улустуң амыдыралының хөй талалыг национал формаларын көргүзүп турар культураның чечектелишкинниңге, кижи төрелгетениң мурнунга чаа бедиктерни, чаа-чаа моральдыг мизүлерин болгаш идеалдарны көргүзүп турар бо бүгү чаартылгаларга чоргаарланыр.

Совет кижиниң ниити национал чоргаараалы — ол дээрге, бодунуң утказының талазы-биле улуг, ханы байлак бодал болур. Ол чоргаарал бистиң чуртувустуң ачгы-ажгы улустарының национал угаан-медерелиниден ханы болгаш бай. Ол чоргаарал миллион-миллион совет кижилерниң күш-ажылын, маадырлыг чоруун, чогаадыкчы генийин бодунда хаара туткан.

Ажылчыннарның болгаш колхозчуларның маадырлыг күш-ажылдарынга, бистиң кайы-даа республикаларывыстың эртем-деннериниң ылгарадгай ажыдыышкынналарынга, акы-дүңма машиналарның кайызының-даа өлүм чок улусчу чогаадылгаларынга, уран-шевердериниң мастержи чоруунга бүгү чурт чоргаарланып турар. Литератураның, уран чуруланың, музыканың тус-тус онаа шынарлыг чогаалдарын Совет Эвилелиниң кайы-даа улузунуң чонга берип турары шагда-ла бистиң ниити чеднишкинниңе алартан болгай, эштер. Бо-ла хамык чүве болгаш оон-даа өскө санап четпес бүгү чүүлдер совет кижилериниң эгээртинмес национал байлаа болур. Бо бүгү чүүлдерге совет кижи бүрүзү бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң оолдары болгаш кыстары, «кандыг-даа дыл домактыларыл» чоргаарланыр аргелиг.

Бистиң коммунистиг тургузуушкунуңуң оруу-биле улам бүрүнгаараашкыңыс тудум на. ССРЭ-нин бүгү улустарын чангыс аай кылдыр каттыштырып турар экономиктиг, культурлуг болгаш өске-даа харылзаалар улам-на бүгү талалыг болгаш бижүг болган тудум-на совет кижиниң национал чоргаараазы деп адаарывыс кайгамчык чаагай медерел улам күштелип база хамыпып турар.

Эштер! Ленининиң инициативазы-биле Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле тургустунган Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чартык чүс чыл дургузунда кижи төрелгетениң төөгүзүвүге кинрген салымшкыны ССРЭ-ге социалистиг ниитилелдиң бир дугаарында тургусканың, улустар аразында ёзулуг дең эргелиг акы-дүңмалышкы харылзаалар деп чүл дээрзин эң баштай дерек кырында көргүскенин бүгү улустар кажан кезээде сактып база үнелеп чоруур дээрзинге чигзиниг чок.

Амгы үеде Совет Эвилели бурунгаар базымны үргүлчүдевишаан.

Совет Эвилели коммунизмче утказуй бар чоруур.

Ол орук ыңдыг-ла чиик эвес дээрзин билир бис. Орта бистиң чуртувуста улустар бүгүдеминиң каттыжкан ниити улуг күжениишкинии болгаш энергиязы үнер. Шак ол орта улуг болгаш соруктуг күш-ажыл, организастыг чорук, политиктиг бедик медерел негеттинер дээрзин база билир бис. Совет кижилерде шак ол шынарлар шүүтү бар, олар ол шынарларны илередип, боттарының мурнунда салдының турар кайгамчык улуг эчис сорулгаларны чедип ап шыдаар дээрзин база билир бис. Оон магадылалы — Октябрьның хуулгазының хүнеринде Ленининиң удуртулгазы-биле эрелээн херекти үнзинге чедирер деп быжыг ниитилиривис ол болур. Оон магадылалы — ленинчи Коммунистиг партияның политиказында илергейлеттинип турар совет улустуң бир эвесткелдиг тура-соруунда.

Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели кезээ мөңгеде чурттап, быжыглап база чечектелип тураын!

Совет улустуң шылгаттынган авангарды — ленинчи Коммунистиг партияга алдар!

Бүгү улустарының хосталгазының, хамаарышпас чоруунуң болгаш дешилгезиниң херээ чурттап база тиилеп тураын!

Бүгү делегейге тайбың улам быжыксын!

Коммунизм делгеревиг!

(Эш Л. И. Брежневтиң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш хөй удаа адыш часкаашкыннары-биле үзе кирип турган. Илеткел болган соонуңде шупту улуг туруп келген. Залга: «Совет Эвилелинге алдар!» «СЭКП-ге алдар!» «СЭКП-ниң Ленинчи Төп Комитединге алдар!» дээн йөрээл садыышкынары чаңгыланып турган).

Эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ чугаазының төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

вел-чүткүлдерин, боттарының ең дээре сагыш-сеткилин партияның болгаш улустуң баштыңчызы, бодунуң генийи-биле социализмниң баштайгы чуртунуң бүгү хөй талалыг амыдыралын, хөй националдыг совет күрүнелиң хөгжүлдезиниң оруун чыриткан кижи — Владимир Ильич Ленин-биле тудуп холбаштыр көрүп турарлар.

Улустарның хосталгазы дээш, оларның найыралыг болгаш чаңгыс эвин быжыглаары дээш билдингир болгаш билдинмес-даа мун-мун маадырларын, эрес-дидим болгаш быжыг туруштуг демиселчилерниң маадырлыг чоруун бистер кажан-кезээде утпайн сактып чоруур бис.

Партияның болгаш күрүнелиң хоочуннарынга — ССР Эвилелии тургузарыңың болгаш быжыглаарының улуг хөрээнии идепкейлиг киржикчилеринге улуг хүндүткелдиң ёзулалың кылып турар бис. Бистер оларга хамы оөрүп четтиришкиниң состерии чугаалап, оларга иниг байыр чедирип тур бис!

ССРЭ-ниң тывылганы болгаш хөгжүлдеэя-даа бистиң маадырлыг ажылчын аңгыыс-биле үаүлбес харылзаалыг. Бүгү националдарның пролетарийлериниң чаңгыс эвм совет кижилерии каттыштырарының оөзэ болган. Пролетариаттың программазының бүгү эчис сорулгалары бүгү күш-ажылчы массаларның күзел-чүткүлдеринден боол, социализм дээш демиселдиң ниити үндезинии салган. Ол ажылчын ыңы, бир эвес чеченчидип чүгдаалаар болза, үениң шаап халдаашкыннып аңгыы, күүлүг революсчу күш, улустарның интернационализминии, найыралыың болган акы-дүңмалышкы чоруунуң тук тудукчузу боол келген болгаш ыңдыг боол-даа турар.

Ажылчын аңгының, колхозчу тараачылларның, интеллигенциниң шылгарангай күш-ажылы бистиң ёзулуг тоогулуг тиилелгериивиске үндеилеттинген. Совет улустуң бедик патриотизмн партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерии амыдыралго боттандырары дээш оларның демиселинден, амгы юбилейлиг чылдың социалистиг хүзээлгелерии күүседириинден, бистиң Төрээн чуртувус экономиктиг болгаш камгалал күүзүүн улам быжыглаарындан чайынналча-биле илереп турар.

Ажылчыннарга, колхозчуларга, интеллигенцияга, Совет Армияның болган Флоттуп дайынчыларывга, бүгү совет кижилерге кайгамчыктыг чеднишкиниери, күш-ажылчы тиилелгелери дээш, пайыралдың болгаш чаңгыс эштиң бүгү улусчу байыралдың холбаштыр бистиң байырлыг хуралдыстың киржикчилериниң омүнээзинден чүректиң хөпшээнден байыр чедирерин чөпшээреп көрүүр, эштер.

Эштер! Совет Эвилелиниң божеи чылы—делегейге улуг ужур-дузалыг болуушкун. Амгы үеде Советтер чуртунуң ат-алдары кажаңгызындан-даа артык бедик, оон ленинчи даштыкы политиказының хаара тудукчу күжү кажаңгызындан-даа артык улуг, тайбыныы болгаш улустар араазында айыыл чок чоруктуу быжыглаары дээш демиселге оон салыышкыны кажаңгызындан-даа артык хөй боол турар.

Улустарның пайыралы болган кады ажылдажылгазы — ол дээрге, бистиң иштики болгаш даштыкы-даа политиказыны чырыдып турар ыдеал чогум-на ол-дур. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, ажылчын аңгы, совет улус пролетаржы интернационализмниң тутуя бедик-биле кодурүп чоруур, олар тайбын, демократия, социалдыг болгаш национал хосталга дээш демисежин турар куштериин мурнуку одуруунда чоруп турар. Чогум-на оон ужурунда ССР Эвилелиниң юбилейи социалистиг чурттарның ажылчы чонпарының, даштыкы коммунистиг партияларның, бистиң бүгү-ле хөй саяыг өөдүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң база байырлавы боол турардыр.

Бистиң байырлалывыска келгеш, бүгүн бо аалда делегейниң 100 ажыг чурттарының төлөэлекчилери олуруп турар. Даштыкы делегациялардың составы сиздерге билдингир болгай, эштер. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң даасканыя ёзугаар бистиң даштыкы аалчыларывыска байыр чедирерии чөпшээреп көрүүр.

Бистиң аравыста 11 социалистиг чурттарның партиякүрүне делегациязары олуруп турар. Социалистиг улус деи каттыштырылгазының улустарын быжыг, ёзулуг акылдымалышкы пайырал холбаштырган болгаш олар чаңгыс орук-биле, чаңгыс эчис сорулга — коммунизмче холдарындан быжыы-биле тутчукан, чоруп орарлар. Эргим эштер болгаш өнүктер, силерге изиг байыр чедирип тур бис!

Кожа-хелбээ болгаш найыралдыг чурттардан күрүнелиң хүндүлүг ажылдакчылары база бистиң байырлалывыста келгеш. Ынчангаш оларга база чалбыыштыг байыр чедирерии чөпшээренер, эштер! Од күрүнелер-биле бижыг, дең эргелиг харылзаалар тайбының база улустарның айыыл чок чоруунуң эргежыктарывга моов-даа соңгаар бараал болууп дээш күжениишкиннерии Совет Эвилели үндүрүп келген болгаш моон-даа соңгаар үндүрер апаар.

Делегейниң социалистиг эвес чурттарындан келген коммунистиг болгаш ажылчын 65 партияларыйың төлөэлекчилериңе бистер, совет кижилер, совет коммунистер, хаңы оорушку болгаш чоргаарал-биле байыр чедирип тур бис! Ол чурттарның коммунистерии эң аар-бергее байдалдарга тургаш-ла, калчаалыг шаап халдаашкыннарга, а чамдыкта харын-даа профавилелдериниң 70 ажыг делегациялары, хөй-ниитиниң национал болгаш делегей организацияларының ажылчы чонпарының хөй миллион кижилерии болгаш делегейниң демократтыг хөй-ниитизиниң калбак бодуктерии төлөэлээн делегациялары бүгүн бистиң юбилейивисте олуржуп турарынга оөрүп турар бис. Ол делегацияларга байыр чедирбишаан, бистер: тайбың, улустарның айыыл чок чоруу болгаш национал хамаарышпас чоруу дээш, демократия болгаш социал дешилге дээш демиселе совет кижилер кажан-даа силерии-биле кады! — деп, чугаалап турар бис.

Эргим эштер!

Хөй националдыг совет күрүнелиң алдарлыг оруу, бистиң улустарывыстың деминг күш-ажылы-биле тургускан, хөгжөэн социалистиг ниитилели—марксизм-ленинизмниң, социалистиг интернационализмниң, партияның политиказының амыдыралчы күжүнүң тиилелгелиниң чайынналчал херечизи-дир. Бүгү националдарның ажылчыннарының, тараачыннарының болгаш интеллигенциязының тура-соруун, энергиязын болгаш дружүлгазын бодувга сиңиишкиргеи чогум-на ол бистиң дешилии коммунистиг партиявыс совет улустарыны чаңгыс аай ог-бүлеге, күүлүг болгаш улуг Совет Эвилелиниге сырый каттыштырган.

Коммунистиг тургузуушкунуңуң келир үеде тиилелгелери — бистиң чуртуң улустарының найыралында. Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиң улам мынай быжыглаарында, партияның удуртукчу ролюнда!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиниң тургустунганының 50 чылыңа тураскаткан каттыштырган байырлыг хуралын ажыттынган деп чарладым.

★ ★ ★

Совет Эвилелиниң гимнии чаңгыланып үнген.

Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиниң бөжен чылының дугаймында илеткел кылыры-биле СЭКП ТК-ның Чиигине Сөөктери **Л. И. Брежневке** сөс бөргеп.

Байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш дашткы аалчылар ии Л. И. Брежнеття үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утказын.

МАВЗОЛЕЙГЕ ЧЕЧЕК САЛГАННАР

Ленининиң мавзолейинге чечектер салганнар:

Австрияның Коммунистиг партиязының, Австралияның Социалистиг партиязының, Бангладештиң Коммунистиг партиязының, Бельгияның Коммунистиг партиязының, Бразилияның Коммунистиг партиязының, Великобританияның Коммунистиг партиязының, Гайананың Улусчу дешилгелиг партиязының, Гватемаланың Күш-ажылчы партиязының, Германияның Коммунистиг партиязының, Гондурастың Коммунистиг партиязының, Грецияның Коммунистиг партиязының, Данияның Коммунистиг партиязының, Барыын Берлининиң Социалистиг Чаңгыс аай партиязының, Ираньдың Коммунистиг партиязының, Индияның Коммунистиг партиязының, Индонезияның Коммунистиг партиязының, Иорданияның Коммунистиг партиязының, Ирактың Коммунистиг партиязының, Ирландияның Коммунистиг партиязының, Канаданың Коммунистиг партиязының, Лаванның Коммунистиг партиязының, Люксембургтуң Коммунистиг партиязының, Норвегияның Коммунистиг партиязының, Португалияның Коммунистиг партиязының, Луэрто-Риковуң коммунистиг партиязының, Сальвадорвуң Коммунистиг партиязының, Сан-Марииның Коммунистиг партиязының, Сирияның Коммунистиг партиязының, Суданың Коммунистиг партиязының, АКШ-тың Коммунистиг партиязының, Уругвайың Коммунистиг партиязының, Филиппинның Коммунистиг партиязының, Финляндияның Коммунистиг партиязының, Швейцарияның Күш-ажылчы партиязының, Чөөн партия—Швецияның коммунистиг, Шри Ланканың Коммунистиг партиязының, Эквадорвуң Коммунистиг партиязының өске-даа ээзэн хөй чурттарның коммунистиг болгаш социализмниң айтырыглары» журналдың редколлегиязының төлөэлери:

Башладеш Улус Республиказың, Бирма Эвилелиниң, Гвинейя Республиказың, Замбия Республиказың, Индия Республиказың, Ирак Республиказың, Йемен Улус Демократтыг Республиказың, Мавритания Ислам Республиказың, Сирия Араб Республиказың, Танзанияның Каттышкан Республиказының, Чили Республиказың, Шри Ланка Республиказың:

«Анголавы хосталгы дээш Улусчу шиимчээшкин» партиязының, Мурвуу Африкавың Африка Национал конгрезиниң, Мурвуу-Барыын Африкавың Улусчу организациязының, Зимбабвениң африк улузуның Эвилелиниң, Курдистанның (Ирак) Демократтыг партиязының, Лаостуң Патриоттуг фронтузуның Мадагаскарның хамаарышпас чоруунуң конгрезиниң партиязының, Мозамбикти Хосталгының фронтузуның, Чилиниң Социалистиг партиязының төлөэлери чечектер база салган.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ойнуң байырлалынга киржип турар, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүзе кандидат, профавилелдериниң 70 ажыг делегациялары, хөй-ниитиниң национал болгаш делегей организацияларының ажылчы чонпарының хөй миллион кижилерии болгаш делегейниң демократтыг хөй-ниитизиниң калбак бодуктерии төлөэлээн делегациялары бүгүн бистиң юбилейивисте олуржуп турарынга оөрүп турар бис. Ол делегацияларга байыр чедирбишаан, бистер: тайбың, улустарның айыыл чок чоруу болгаш национал хамаарышпас чоруу дээш, демократия болгаш социал дешилге дээш демиселе совет кижилер кажан-даа силерии-биле кады! — деп, чугаалап турар бис.

Эргим эштер!

Хөй националдыг совет күрүнелиң алдарлыг оруу, бистиң улустарывыстың деминг күш-ажылы-биле тургускан, хөгжөэн социалистиг ниитилели—марксизм-ленинизмниң, социалистиг интернационализмниң, партияның политиказының амыдыралчы күжүнүң тиилелгелиниң чайынналчал херечизи-дир. Бүгү националдарның ажылчыннарының, тараачыннарының болгаш интеллигенциязының тура-соруун, энергиязын болгаш дружүлгазын бодувга сиңиишкиргеи чогум-на ол бистиң дешилии коммунистиг партиявыс совет улустарыны чаңгыс аай ог-бүлеге, күүлүг болгаш улуг Совет Эвилелиниге сырый каттыштырган.

Коммунистиг тургузуушкунуңуң келир үеде тиилелгелери — бистиң чуртуң улустарының найыралында. Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиң улам мынай быжыглаарында, партияның удуртукчу ролюнда!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиниң тургустунганының 50 чылыңа тураскаткан каттыштырган байырлыг хуралын ажыттынган деп чарладым.

★ ★ ★

Совет Эвилелиниң гимнии чаңгыланып үнген.

Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиниң бөжен чылының дугаймында илеткел кылыры-биле СЭКП ТК-ның Чиигине Сөөктери **Л. И. Брежневке** сөс бөргеп.

Байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш дашткы аалчылар ии Л. И. Брежнеття үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утказын.

ССРЭ-ниң 50 чылын байырлаарынга киржиңя-биле Москвада келген мооң адаанда төөлөр В. И. Ленининиң мавзолейинге барып, чечектер салганнар.

КҮШТҮ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Улусчу контроль

Кызылдың «Тудуг кезектеринии» комбинады аныяк коллектив. Будурулгениң структуразың сайыраңгайжыдар талазы-биле оон кыска үе иштинде элээн ажылды кылганы билдингир.

Салдынган сорулгазың комбинат канчаар күүседип турар болдур, республиканың хөй тудутларынын, будурулгелериниң күүзее планнарын чедишкинии күүседири улуу-биле хамаарыжыр. Ынчалза-даа оон ажылында шынгыы четпестер бары хыналдадып илереэп. Ону дарый чайладыры хүннүң чугула айтырыы болуп турар.

Комбинат бо чылдың эрткен айларында кандыг коргузүтлерлиг ажылдаанын ында ажыл-херектиң байдалы тодаргай тайылбырлап турар. Бараапиыг продукция будурериниң планың чүгле 93,2 хуу күүседип, 200 мун рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Сайгарылга планлыың күүселдези 96,9 хуу болган. Республиканың болгаш пайысылалдың тудутларынга 3705 кубометр дилиг материалын, соңганың 918 кубометр, ажиктиң 1719 кубометр кастыктарын, 3480 тонна асфальт-бетонну болгаш өске-даа продукциязың чедир будурбээн. Комбинатта 11 цехтиң болгаш салбырның чүгле 4-үү планын күүсеткеп. Хевирлел, хоюткы-бетон цехтери, демир-бетон кылыглар полигону, Хову-Аксының участогу шыкаш улуг коллективтер бараапиыг продукция будурулгезиниге 70 хире хуулу эзлеп турар. Ол хирезинде 536,0 мун рубльдиг продукциязың чедир бербээн.

Хевирлел цеги — комбинатта кол чер. Коллективтиң ниити планның үш дөрттүң бир хуузу оон үлүүге овлажыр. Бо цех 359,2 мун рубльдиң бараапиыг продукциязын чедир бербээн. Ылаңгыя хана кезектерии будурери дыка дувуренчиг байдалда, ол талазы-биле планның чүгле дөрттүң бир хире хуузу күүсеттинген. Оон түңнелиндө Ш-72 сериялыг улуг-улуг кезектерден аптеп тургаш кылыр дуржулга бажыдының тудуу саадаап.

Техника ажыглалының дүрүмүн сагывас, шлап ёзугаар кылыр септелгеии ой-шаанда кылбас чоруктар бар.

Станюктарның, дериг-херекселдерииң аваа турары хөй. Ажылчыннарның күш-ажылының сагылга-чуруму куду деңиелде. Оон уламыпган күш-ажылдың будурукчулуун бедидерииниң планы күүсеттинмээп. Эрткен айларда ол коргуур база куду болган. Цехтериниң болгаш салбырларның алдызы ол планны күүсеткээн. Күш-ажылдың будурукчулуунуң кудулаанындан комбинат 600 мун рубльдиң бараапиыг продукциязын чедир азбаап. Арматура, ыяш дилер, механика, хевирлел цехтериңде эрткен чылдың ол үезиниге деңиээрге күш-ажылдың будурукчулуу дыка кудулаап.

Комбинатта ажылчыннар саяы планда кордүнгенинден 65 кижи хөй, эргелеп-башкарылга аппарадының ажылдакчыларының штады улгадып, чүс бежен ажыг кижи четкеп. Ынчангаш ажыл төлевириниң фондузундан ажыр чарыгдалды үндүрүп турар.

Материалдарны, чиг-эттн чарыгдары учёт чок, фонд агыдылгези авээп. Оон үжүрүндан бараапиыг продукцияның бот-үнези он айларда 122,0 мун рубльге үлгаткан. Дилиг материалдарны, сонга болгаш эжик кастыктарын будурер ажыл карылгалыг болган. Дилиг материалдарының, сонга болгаш, ажык кастыктарының бот-үнези ынчангаш улуг болган.

Продукция белеткээрииниң технологиязын үреп турарындан оон шынары куду. Эрткен айларда брактаан кылыглары будурериниге белии 10,6 мун рубльдиң материалдарын болгаш чиг-эдиля чарыгдаап. Хевирлел цегинде кылыгларның шынары эң-не куду деңиелде. «Тыва тудуг» трестиң объектилериниче чорудуп бээр демир-бетон кылыгларны кылырда күүлээ стандардың каржызы-биле үреп турар.

Комбинатта күш-ажылдың сагылга-чуруму база бижиг эвес. Бо чылын ында 843 кижи-хүнүүнүң ажыл шагын үскен. Продукция будурериниң планың күүседиринге ол база салдарып чедирген. Кадрларның ажылдан үнер-киреп көвей. Байдал мындыг турда оларның мергежилии бедидер айтырыгны чогуур деңиелге тургузары берге. Эрткен айларда коллективте чүгле 28 ажылчын мергежилии бедиткен, 115 кижи ийиги мергежилии чедип алган. Бо дээрге чогуур деңиелге четпес.

Бо бүгү четпестер чүге чедиргенил? Комбинат орулга киирериниң планың чүгле 73,9 хуу күүсеткеп.

Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга бо дугайын шыгыы чугаалаппан.

★ ★ ★

Барыын-Хемчик районуң ажыл-агыйлары мал кыштатлаашкынынче кошкак белеткелдиг киргеп. Сиген, силос белеткээриниң планнары база чедир күүсеттинмээп.

Районда суггаттыг черлер 14,4 мун га турда, бо чылын тарылга мурнуруң суггарылгазын оон 6,0 га черинге чоруткан. Совхозтар ховуларже минерадлыг болгаш органиктиг чемнинчидилгелерии эвээштп соөртүп турар. Ылаңгыя «Большевик» колхоз ийи чыл иштинде чаңгыс-даа килограммны соөртпээп. Мындыг четпестериниң уламыидан районда тараа культураларының дүжүттүүг куду. Бо чылын бир гадан-на 6,3 центнер дүжүттү алган.

Планныг онаалгаларны күүседир талазы-биле ажылда четпестериниң чылдатааны чүдел? Күш-ажылдың байдалын экижидер, кодээ ажыл-агыйго механизаторларны быжыглаар дээш ажылдың сулазында. Совхозтар дирекциялары, колхозтар баштаар черлерии болгаш райкүүскомуң кодээ ажыл-агый эргелели ону дыка четпес организастаав.

Районуң ажыл-агыйларыңа ам-даа 66 механизатор чедишпейн турар. Ынчалза-даа 11 социалистиг чурттарның партиякүрүне делегациязары олуруп турар. Социалистиг улус деи каттыштырылгазының улустарын быжыг, ёзулуг акылдымалышкы пайырал холбаштырган болгаш олар чаңгыс орук-биле, чаңгыс эчис сорулга — коммунизмче холдарындан быжыы-биле тутчукан, чоруп орарлар. Эргим эштер болгаш өнүктер, силерге изиг байыр чедирип тур бис!

Кожа-хелбээ болгаш найыралдыг чурттардан күрүнелиң хүндүлүг ажылдакчылары база бистиң байырлалывыста келгеш. Ынчангаш оларга база чалбыыштыг байыр чедирерии чөпшээренер, эштер! Од күрүнелер-биле бижыг, дең эргелиг харылзаалар тайбының база улустарның айыыл чок чоруунуң эргежыктарывга моов-даа соңгаар бараал болууп дээш күжениишкиннерии Совет Эвилели үндүрүп келген болгаш моон-даа соңгаар үндүрер апаар.

Делегейниң социалистиг эвес чурттарындан келген коммунистиг болгаш ажылчын 65 партияларыйың төлөэлекчилериңе бистер, совет кижилер, совет коммунистер, хаңы оорушку болгаш чоргаарал-биле байыр чедирип тур бис! Ол чурттарның коммунистерии эң аар-бергее байдалдарга тургаш-ла, калчаалыг шаап халдаашкыннарга, а чамдыкта харын-даа профавилелдериниң 70 ажыг делегациялары, хөй-ниитиниң национал болгаш делегей организацияларының ажылчы чонпарының хөй миллион кижилерии болгаш делегейниң демократтыг хөй-ниитизиниң калбак бодуктерии төлөэлээн делегациялары бүгүн бистиң юбилейивисте олуржуп турарынга оөрүп турар бис. Ол делегацияларга байыр чедирбишаан, бистер: тайбың, улустарның айыыл чок чоруу болгаш национал хамаарышпас чоруу дээш, демократия болгаш социал дешилге дээш демиселе совет кижилер кажан-даа силерии-биле кады! — деп, чугаалап турар бис.

Эргим эштер!

Хөй националдыг совет күрүнелиң алдарлыг оруу, бистиң улустарывыстың деминг күш-ажылы-биле тургускан, хөгжөэн социалистиг ниитилели—марксизм-ленинизмниң, социалистиг интернационализмниң, партияның политиказының амыдыралчы күжүнүң тиилелгелиниң чайынналчал херечизи-дир. Бүгү националдарның ажылчыннарының, тараачыннарының болгаш интеллигенциязының тура-соруун, энергиязын болгаш дружүлгазын бодувга сиңиишкиргеи чогум-на ол бистиң дешилии коммунистиг партиявыс совет улустарыны чаңгыс аай ог-бүлеге, күүлүг болгаш улуг Совет Эвилелиниге сырый каттыштырган.

Коммунистиг тургузуушкунуңуң келир үеде тиилелгелери — бистиң чуртуң улустарының найыралында. Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиң улам мынай быжыглаарында, партияның удуртукчу ролюнда!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиниң тургустунганының 50 чылыңа тураскаткан каттыштырган байырлыг хуралын ажыттынган деп чарладым.

★ ★ ★

Совет Эвилелиниң гимнии чаңгыланып үнген.

Совет Социалистиг Республикаларың Эвилелиниң бөжен чылының дугаймында илеткел кылыры-биле СЭКП ТК-ның Чиигине Сөөктери **Л. И. Брежневке** сөс бөргеп.

Байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш дашткы аалчылар ии Л. И. Брежнеття үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утказын.

телевидение

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

МОСКВАДАН

13.55—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганыдан бээр 50 чыл болганынга тураскаткан катгышкан байырлыг хуралы.

КЫЗЫЛДАН

20.00—Телемедээлер. 20.15—Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.20—Оонуг телекөргүзүг. «Известия» солунуң шаналы дээш делегейниң хоккей маргылдаазы. ССРЭ-ниң болган Швецияның чыныды командалары.

КЫЗЫЛДАН

20.55—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

21.05—Хоккей маргылдаазының улянчыы. 21.45—«Эртикен чылдарның киноленталары». «Кызыл шулбусечуштар». 23.00—23.45—«Үе». Информастыг программа. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганыдан бээр 50 чыл ойнуң байырлалы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 10.30, 13.40, 16.50, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Доваанның ужуралдары» 10.00, «Маңнап тур бис, оол» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Келир үе дугайында сактыышкыннар» 10.30, 15.00, «Кыска хүнче узун орук» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультчымыды 10.00, «Парның изи-биле» 11.40, 13.40, «Будап кааткан истер» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Суворов» 15.30, «Дириглер болгаш өлүглер» (1-ги, 2-ги кезектери) 19.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ. «Оттуг чагырганы» (1-ги, 2-ги кезектери) 16.00, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амылырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75. Телефонче золгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 3. Тираж 14 498. Чагыг № 3976.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01393

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
23
СУББОТА
№ 302 (9070)
Өртээ 3 коп.

Бистиң улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели кезээ-мөңгеде чурттап, быжыгып база чечектелип турзун!

Совет улустуң шылгаттынган авангарды—ленинчи Коммунистиг партияга алдар! Бүгү делегейге тайбың улам быжыксын! Коммунизм делгерезин!

(СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга Л. И. Брежневтиң шилеткелиишден).

СӨГЛЭЭН СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

Госку бөш чылдың ийиге чылының доостурунга чедир саннып хомуктар арткан. Чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседкенниин дугайында медээлер бо хүнде республиканың колхозтарындан база совхозтарындан улам-на хөй-биле кээп турар. Ол репортаж — көдээниң ажыл-ишчилериниң юбилейлиг чылда сорук киришкинниг, күжениишкиниг ажылдаанының, СЭКП-ниң XXIV съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче массаны мобилизастаар талазы-биле партия организацияларының чоруткан улуг организакчы ажыл-ишиниң тодаргай херечиин.

Кышкы үеде мал ажылының продуктуларын будурериң болгаш белеткээрин көөдедири дээш база 1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын будурериң база белеткээрин көөдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжы калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаадыларын көдээниң ишчилери ажылиштиң даймчы программазы кылдыр хүлээп алганнар. Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының малчыннары база чер-ажылдакчылары ол документтерни чугаалажып көрбүшаан, бо чылдың түңнелдерин үндүрүп, партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни төлевилеп турәрлар.

«Бүрен», «Саян», СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтарының, Тандында «Революцияның чалбыжыы», Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтарының ишчилери юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжында улуг чедишкиннерни чедип алганнар. Олар эът-чем, сүттү болгаш дүктү күрүнеге садар талазы-биле улус ажыл-агый планнарын база боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседипкеннер. Ол ажыл-агыйларның тараажылары база-ла сорулгаын чедишкининиг күүседткен, олар күрүне планында көрдүтениинден бүдүн чартык катап хөй тараавы Төрээн чурттуң шыгжамарыныг үргаш.

Ол ажыл-агыйларның партия организацияларының ажыл-ишчилер алган хүлээлгезин күүседткен турзун дээш чер-черге социалистиг чарыштың калбартыр, коллективтиң база туствуо кижилериң хүлээлгезиниң күүседтиниң туразын доктаамал контрольдан тургаи чоруу чедишкин чедип алырынга шиитпирлиг рольду ойнаан. Күш-ажылга эң эки түңнелдерни чедип алган кижилерни материалдыг болгаш моральдыг шаңнап-мактаарын калбаа-биле ажыглап, оларның ажылының дуржулгазын неотередип турган.

Боттарының 1972 чылга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседирин ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг, «Элегес», «Алдам-Маадыр», «Бурунгаар», «Кызыл туң» совхозтар болгаш республиканың өске-даа дыка хөй ажыл-агыйлары доозар чедип турарлар. Ол ажыл-агыйларда партия организацияларының организакчы болгаш политмассалыг ажылды күштелдиргенинииң, будүрүлгениң курлавырларын чөп ажыглаанының, ажылчыннарының, колхозчуларның база тускай эртемнигларииң чогаадыкчы, эгелекчи чоруун бедиткенниниң ачызының күш-ажылга улуг тиилелге чедип алдыгын.

Чарыш дээрге, боттуг, чогаадыкчы херек-тир. Чаржыры дээрге-ле, улам бурунгаар чоруруу, улам хөй түүлдү чедип алыры-дыр. Чаржын турарларның күженишкиннериң хамыктың мурмунда күш-ажылдың будүрүкчүдүүнүң өзүлдезиниң темпилерин дүргедедиринче, машина-техниканы эки эдилеп, ажыглаарынче, эртемниң чедишкиннериң, мурнакчы дүржулганы будүрүлгеге шиңгээдип алырынче, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарынче угландырар шак ындыг техниктиг, экономиктиг байдалдарны ол колхозтарының болгаш совхозтарының партия организацияларының тургузуп турар.

Ындыг болза-даа он бир айларның түңнелдериниң ап көөрге, дыка хөй ажыл-агыйлар алган социалистиг хүлээлгелерни күүсетпээн болуп турар. Оон туржук, оларның чамдыкы күрүне планнарын беэин күүседип шыдаваан. Моон чылдагааны экономиктиг болдунар аргалар колхозта азы совхозта чогунда эвес. Ындыг болдунар аргалар ажылагый бүрүүнде-ле бар. Мында херектиң ужуру болза, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседиринче массаларны мобилизастаар, ужурлуг организакчы ажылдың кошкаында-дыр. Ындыг черлерге, чижээ, «Тес-Хем», «Барлык», «Шекпээр» совхозтар, Өвүр районнуң «Коммунизмче орук», Кызыл хоорай, Совединиң «Тере-Хөл» колхозтары, мал семиртир «Дөң-Терезин», «Тыва» совхозтар хамаарыжыр. Ол ажыл-агыйлар план күүседир талазы-биле доктаамал хожудан турар. «Дөң-Терезин», «Тыва», «Тес-Хем» совхозтарның коллективтериниң болгаш тус-тус ажылчыннарының алган социалистиг хүлээлгелери ажылчын комитеттериниң папкаларынга аваа-ла шыгжаттынып чыткылаан, а ол хүлээлгелер канчаар күүсеттиниң туразын, ажылчыннарга азы бригадаларга кандыг дуза негеттиниң туразын шында партком кошкак совуурган келген.

Оон аңгыда, партия организацияларының көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле планны күүседиринииң сан-чурагайларын контрольга алгаш, хүлээлгелерниң өске коргузүүлерин: материалдар камналгазын, продукцияның бот-унезин чиңгедирин, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерин, техниканы эки ажыглаарын, ажылдаар черни культурлуг болдурарын, күш-ажылдың сагылга-чурумуун байдалын кичээнгеере алнаан баарынын таварылгаларын база бар. Колхозтуң, совхозтуң, салбырның, бригадазының болгаш ферманың ажыл-чорудулгазын үнелээрде, бүгү талаанын көргүзүүлериң барымдаалаар дээрзин утпас херек.

Алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир чорук улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дүзелиг. Чүге дээрге, чангыс авено безин хожудан каар болза, ниитти күш-ажылчы чорудулгага багай салдарны чедирер болгай. Ынчангаш, партия организацияларының бирги чергелиг хүнүң айтырыы болза, бо чылдың алган хүлээлгелерин арткан хонуктарда бүрүн күүседир дээш, бүгү-ле хемчеглерин алыры болуур. Оны чедип алыр төлээде, бүгү курлавырларны болгаш болдунар аргаларны база катап шүтдүүн көргеп, оларны бүрүүжиле ажыглаарының хемчеглерин алыр херек. Ажылдакчыларның чогаадыкчы, эгелекчи чоруун база бодунуң алган хүлээлгелерин күүседири дээш харыысалгазын көдүреп коммунист бүрүзүнүң алдарлыг херээ болур, чүге дээрге ниитти чедишкиниң магадылалы ында.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 50 чыл болганынга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралы Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга 1972 чылдың декабрьның 22-де уламчылаан.

Хурал эртенгинии 10 шакта ажыттынган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш **Н. В. Подгорный** даргалаан.

Казах Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Казахстанның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Д. А. Кунаев** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Оон соонда Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш **Густав Гусак** чүве чугаалаан, байырлыг хуралдың киржикчилери ону чылыы-биле уткаан.

Оон ынай Грузия Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Грузияның Компартиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш **Э. А. Шеварднадзе** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Революстуг чазактың Премьер-министри эш **Фидель Кастроның** чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткааннар.

Азербайджан Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Азербайджанның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Г. А. Алиев** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери Мурнуу Вьетнам Республиканың даштыкы херектер министри эш **Нгуен Тхи Биньге** ийи байырны чедирип тургулаан, америк империалистерге болгаш олардың мурнуу-вьетнам чалчаларынга удур вьетнам улустуң маадырлыг демиселиниң дугайында сеткилди хайыктырып келир кылдыр ол чугаалаан. Мурнуу Вьетнамның улузунуң төптүг демиселинге дузаны коргузуп, ону деткип турары дээш, Коммунистиг партияга, Совет чазакка сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиришкиниң ол илергейлээн.

Литва Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Литваның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **А. Ю. Снечкус** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш **Янош Кадарның** чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери ийи-биле уткаан.

Оон соонда Молдав Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Молдавияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **И. И. Бодюл** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Оон соолунде байырлыг хуралдың киржикчилериниң ийи-биле уткаанны. Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Болгар Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы эш **Тодор Живков** байыр чедирген.

Латыш Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Латвияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **А. Э. Восс** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Румыниянның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румын Социалистиг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы эш **Николае Чаушескуның** чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери ийи-биле уткаан.

Оон соонда Кыргыс Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Киргизияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Т. Усубалиев** байыр чедирген.

Хуралдың киржикчилери Кореяның Күш-ажыл партиязының Төп Комитединиң Политиктиг комитединиң кежигүнү, Кореяның Күш-ажыл партиязының Төп Комитединиң секретары, Корей Улус-демократтыг Республиканың улустуң дээди хуралының президиумунуң даргазы эш **Цой Ен Геның** чугаазын ийи-биле уткаан.

Таджик Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Таджикистанның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Д. Р. Расулов** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Оон соонда Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президиумунуң Даргазының оралакчызы эш **Рато Дугонич** чүве чугаалаан, хуралдың киржикчилери ону чылыы-биле уткаанныр.

Моолдуң Араттың Революстуг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Моол Арат Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **Юмжагийн Цеденбалды** хуралдың киржикчилери чылыг уткаанныр.

Хөгжүм аялгазы-биле, дески-дески базып, алдар-биле бүргеттинген туктарлыг Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң төлээлери залга киргилеп келгеп. Коммунизм түргүзуп турар совет улустуң бүгү делегейге төөгүзүг чаалап алышкынынарын идегелдиг камталап турар, Төрээн чурттуң эрес дидим камгалакчыларын байырлыг хуралдың киржикчилери дицмиттиг адыш часкаашкынныары-биле ужурашкан. Совет Армияның болгаш Флоттуң бүгү дайынчыларының мурнундан чүректиң ханызындан байыр чедирип, танк полгунуң командири подполковник **А. В. Злобин** чүве чугаалаан.

Байырладыг хуралдың киржикчилери Чили Республиканың министри, чазаның чиңгине секретары **Эриан Дель Кантону** чылыы-биле уткаанныр.

Оон соонда Армян Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Арменияның Компартиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш **А. Е. Кочинян** байыр чедирип чүве чугаалаан. Италияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары эш **Энрико Берлингуэрни** байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаанныр.

Туркмен Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Туркменистанның Компартиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш **М. Гапуров** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Американың Каттышкан Штаттарының Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары эш **Гас Холлду** байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Оон соонда Уругвайның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш **Родней Арисменди**не сөс бээрге, хуралдың киржикчилери ону ийи-биле уткаан.

Оон ынай Эстон Совет Социалистиг республиказынан Эстонияның Компартиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш **И. Г. Кэбин** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Индия Республиканың ораалчы президентиниң, доктор **Гопал Сварун Патхактың** чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери ийи-биле уткаан.

Оон соонда Финляндияның Коммунистиг партиязының даргазы эш **Аарне Саариненге** чүве чугаалаарга, чылганнар ийи-биле уткаан.

Испанияның Коммунистиг партиязының даргазы эш **Долорес Ибаррури** чүве чугаалаарга, байырлыг хуралдың киржикчилери база ийиг байыр чедиргеп.

Хуралдың киржикчилери Профсоюзилеттингеннің бүгү делегей федерациязының чиңгине секретары эш **Пьер Жансустың** чугаазынга ийиг байыр чедирип ону уткаан.

Оон соонда Индияның Коммунистиг партиязының Надиональ Чөвүлелиниң даргазы эш **Шрипад Амрит Данге** чүве чугаалаарга, хуралдың киржикчилери ийиг байыр чедиргеп.

Оон ынай Сирия Араб Республиканың партия-чазак төлээлериниң удуртукчузу, Араб социалистиг чаартылга партиязының чиңгине секретарының оралакчызы **Мухаммед Джабер Баджбудж** чүве чугаалаарга, чылганнар ийиг байыр чедиргеп.

Египет Араб Республиканың премьер-министриниң оралакчызы **Мухаммед Абдалла Мерзабан** чүве чугаалаарга, хуралдың киржикчилери ийи-биле уткаан.

Ирак Республиканың партия-чазак төлээлериниң удуртукчузу, Араб социалистиг чаартылга партиязының регионалыг удуртулгазының кежигүнү, Революстуг командылал чөвүлелиниң кежигүнү, кадык камгалалының министри эш **Иззат Мустафага** сөс бээрге, хуралдың киржикчилери ийи-биле уткаан.

Оон ынай Алжир Улус Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелиниң кежигүнү **Биджедид Шадли** чүве чугаалаарга, чылганнар ийи-биле уткаан.

Гвинеяның болгаш Ногаан-Шенек ортулуктарның хамаарышпас чоруунуң эфрика партиязының чиңгине секретары эш **Амилкар Кабрал** чүве чугаалаарга, хуралдың киржикчилери ийи-биле уткаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери делегейниң улустарынга кыйгырыгны улуг сорук киришкиниг, бир үн-биле хүлээп алган.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ойнга тураскаатткан, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралы ооң-биле хаглыгнан деп чарлаттынган.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИ КОММУНИЗМЧЕ УТКУЙ БАР ЧОРУУР

СЭКП ТК-НЫҢ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА ТУРАСКААТКАН КАТТЫШКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛЫ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чыл ойнуң дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш **Л. И. Брежневтиң** 1972 чылдың декабрь 21-де кылган илеткелиниң ооонда байырлыг хуралга саналдар болгаш байыр чедирипкинниери эгелээн.

Индирде — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **М. С. Соломенцев.** Байырлыг хуралдың киржикчилеринге Россия Федерациязының коммунистериңден, бүгү ажылчы чонваринның өмүнээзинден иниг байырны ол чедиргеп.

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелиг совет улустуң болгаш ооң Коммунистиг партиязының чедишкиннериниг саглыг-сеткилиниг чоргааралдыг хүлээп алдывыс. ССР Эвилелиң тургузар болгаш быжыглаар талазы-биле партияның кайгамчык улуг ажылың, совет улустуң төөгүлүг чедишкиннериң марксизм-ленинизмниң чогаадыкчы туруштарындан илеткелде ханызы-биле илергейлээн-дир. Хөй националдыг күрүневистиң өндүр улуг хөй-хөй чаагай үүлеви будүрүп эрткен оруу бистериниг кижи бүрүзүнүң сагыжында көстүп эрти деп, М. С. Соломенцев чугаалаан.

Совет Эвилелиниң тургустунган хүнү төөгүже ыраан тудум-на, социалистиг республикаларның күрүне каттыжылышкынының ленинчи идеяларының улуг алдарлыы улам делгерегей хемчелдии-биле көстүр. 1922 чылдың декабрь 30-ниң хүнү совет улустуң амыдыралынга, бүгү делегей төөгүзүнүң календарыңга мөңге демгледлиң кирген. Ол алдарлыг хүнүң улустарның найыралының байырлалы, ССРЭ-ниң тургустунган хүнү кылдыр демгледлээр дээн ээш Брежневтиң саналын Россия Федерациязының төлөлекчилери — бо хуралдың киржикчилери ийи-биле деткип тур деп, оратор чугаалаан.

Бистиң социалистиг эвилелиниң дээрге моон мурнунда кажан-даа туруп көрбээн чорук болур — деп, М. С. Соломенцев уламчылаан — ону тургузарынга Коммунистиг партияның, Владимир Ильич Ленинниң ачы-хавыяазы кавчаар-даа аажок улуг. Мурнакчы революстуг теориязы-биле чепсегленген үүлө ленинчи партия национал айтырыының талазы-биле Советтер чуртувуң күүзүнүң ол-ол катап улгаттырбышаан, бүгү совет улустуң тургузукчу күүзү-шыдалын хөй катап улам күштелдирип турар деп оратор тугаалаан.

Россияның барак четпес делгемеринде СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш ажыл-ишти калбаргаш. Будүрүлгениң ажыктыг чорууп улгаттырары, ооң техниктиг хандырылгазы, бүгү талаалыг интенсификациязы, курлавырларны камнаыы-биле ажыглаары дээрге кол айтырыг боон турар.

Көдээ ажыл-агыйны бүгү хемчеглер-биле хөгжүдөри республиканың оңза кичээнгей салыр чүүлү боон артыштаан. Россия Федерациязының ажыл-ишчилери Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киржип эгелээнп, айыткан планнарны болгаш боттарының хүлээлгелерин чедишкиниг күүседир дээш ажылдап киргипкевиер.

Советтиг Россияның ажылчын аңгызы болгаш тараажынары, интеллигенциязы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салганы улуг сорулгаларын шиитпирлөр дээш боттарының күжүн кажан-даа харамнанмас дээрзин М. С. Соломенцев СЭКП-ниң Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиге бүзүреткеп.

Индирде — Польша Улус Республиканың партия-күрүне делегациязының баштыңы эш **Эдвард Герек,** ПКАП Төп Комитединиң Бирги секретарын чыылганнар чылыы-биле уткаанныр. Амгы үениң делегейиниң дешилгелиг бүгү күштера-биле бир домей польша улус Советтер чуртунуң улуг чедишкиннериниг чоргааралдыг болгаш улуг юбилей — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын байырлап эрттирип турар. Оратор хуралда олурганнарга болгаш оларның ыяурүнде ака-дуңма совет улуска чүректиң хавыынындан байыр чедиряп. Ол эки үүлдерни күзээнин илереткеп.

Чаа ниитилелдә эң баштай тургузуп эгелээн. Советтер чуртунуң экономиктиг, эртемниг, техниктиг болгаш камгалал күүзүнүң тургузукчулары совет киживиге байыр чедирип тур бис деп Э. Герек чугаалаан. Ленинниң олүм чок идеяларын чайгылып чок тургуш-биле амыдыралга боттандырып, коммунизмниң тиилелгелиг тургузуушкунуун үеинде совет улусту удуртуп турар улуг ленинчи партиязы-биле хаңы эң-сеткил каттыштырылгавысты болгаш аңаа улуг өөрүп четтиришкинивисти илередип турар бис. Совет коммунистер делегей дешилгезиниң авангардынга чайгылып чок чоруп, бүгү делегейде социализм күштеринге оруктуу ажыдып берип турарлар.

Совет Эвилелиниң тургустунганы делегей ужур-дүзелиг болган. Совет Эвилели чартык чүс чылдың дургузунда делегейни өскерингей өөрүп болгаш киижи төрелгетениниң амыдыралында чаа эпоханы тодаргаан бүгү-ле революстуг чаартылгаларның төөү болуп турар. Социализмниң социал-политиктиг артык күштүүнүң болгаш угаан-бодал байлактарының эң-не долу илергейлээшкини Совет Эвилелиниң ажыл-чорудулгазында көстүп турар. Киижи төрелгетениң делегейниң чаа дайынындан камгалап алыр дээш чаңгыс-даа чурт ол хире күженишкиннерни үнүрбейн турар. Ол дугайны СЭКП-ниң XXIV съездизинге эш Леонид Ильич Брежневтиң идип үндүргени тайбыңның бүгү талалыг программазы хереглелеп турар. Ук программаны Совет Эвилели болгаш оскеда социалистиг чурттар чайгылып чокка чедишкиннииг боттандырып турарлар. Делегейниң улустары ол программаны деткип, империалистиг агрессияны буруу шаап турар. Вьетнамның черде олум-чидимни болдурүп турар бомбалаашкыннарны доп-дораан соксадырын негеп турар бис. Вьетнамның маадырлыг чонуу болунуң салыы-чолуун бодуу шиитпирлөр эргелиг. Эш Леонид Ильич Брежневтиң бо хүн дыңнатканы СЭКП-ниң политиказынга бүрүн каттыжар бис.

Коммунистерниң бүгү салгалдарын каттыштырып турар болгаш бистиң шимчээшкинивистиң идей-революстуг утказыларын тодарадып турар эң идегелдиг фактор болза, марксизм-ленинизмге болгаш пролетаржы интернационализмге шынчы чорук болур болгаш болуп артар-даа, деп оратор демгелээн. Ынчангаш бистер интернационализмниң принциптерни бичии-даа хажылар чорукка, ылаңгыя социалистиг бүгү чурттарның болгаш дешилгелиг бүгү күштерниң амыдыралчы эртежакыктарынга удур угланган Кыдаттың маоизмни удуртулгазының шовинизмни угланышкывынга удур шиитпирлиг-биле туржуп турар бис. Чүгле бистиң кады ажылдажылгавыстың күштерин каттыштырып, ооң делегей политиказын быжыы-биле дүүштүрүп турган, бистер социализмни болгаш бодувустуң чурт бүрүзүнүң түскей догуунаан чоруун быжыглаан болур бис. Чүгле Совет Эвилели-биле эң-сеткил каттыштырылгазы база кады ажылдажылга социалистиг дем каттыштырылганың хөгжүдеэнн болгаш тайбың догуунаашкынның тиилелгелиг дээш демиселге ооң чедишкиннерин магадылаар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ойнуң чүүрүнүң хавыынындан интернационалчы байырлал кылдыр демгелээр онза чылдагаанныр польша улуста бар деп, Э. Герек ооң-биле хагдынган деп чарлаттынган.

Хөй-ниитти, күрүне болгаш национал эргежыктар улусчу Польшаны Совет Эвилелиң-биле каттыштырып турар. Советтер чуртубиле эвилел Польшаның хосталырын болгаш ооң чаа кылыгаарынга катап тургустунарын хандырган. ССРЭ-биле аку-дуңма найырал, быжыг кады ажылдажылга Польшаның мурнуга социалистиг хөгжүдеэнің чаа перспективаларын ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш **В. В. Щербицкийге** сөс берген.

Бо уттундурбас, байырладыг хүнүнде совет киживиниң, бүгү чурттарның болгаш диптериниң ажылчы чонваринның сагыш-сеткилин бистиң Улуг Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москваже угланган. Бистиң төөгүлүг юбилейивис ышкаш ам моон артык кайгамчыктыг политиктыг болуушкунну делегей билбес.

50 чыл—ниитилел хөгжүдеэнинге улуг эвес хуусан. Ынчалаа-даа ССР Эвилелиниң догуунаашкынының чартык чүс чылы бөгүн маңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң ха-

(Уланчызы 2-ги арыында).

ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЕП

«Тыва кобальт» комбинатта будүрүлгени эртемге үндезилеп организастаарының айтырыынче улуг кичээнгейни салып турар. Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар (КЭО) талазы-биле 30 хире ажылларны шиңгээткеш, 48,1 муң рубльдиң камналгазын алган. КЭО-нуң хемчеглерин комбинатка неттередип ажылдаанындан күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 5 хуу бедидер, концентрат будүрүр салбырлардан 23 кижини хостаан, оларны өске ажылдарда киирген. Маңаа механизастаашкын болгаш автоматчыдыгга талазы-биле ажылдар чугула рольду ойнап турар. Бо херектя комбинаттың кол механиги В. П. Милайлов билдилиг удуртуп турар.

ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН, ДЕТКИИШКИН

Магалыг илеткел

Совет хамаатызы кижи бүрүзү-ле дыңнап мага ханмас: далай дег терең, таңды дег бедик, хүн дег чырык уткалыг илеткел болду. Ол — ССРЭ-ниң 50 чыл ою.

Моңу дыңнап олурарга, кандыг бодалдар кижи сагыжынга кирип келбес дээрил! Чырык өртемчей кырынга чеже-чеже төре, ёзу, кандыг-кандыг хаан, күрүне, чеже-чеже хоойлу чарлаваанып? Оларның хөй-хөйү чаа дайын, ыы-сыы, аш-чүт, каргыш киленден чайлаваанныр. Ол дугайын эрте бүрүнгүдан ягелеп төөгү чугаалап турар.

1922 чылда Ленин башкының бодунуң баштап тургусканы — ССРЭ-нин эртип келген оруктарын дыңнап, бодап олурарга, шынап-ла кадыг кижи каттырар, уян кижи иглаар чыгыы-дыр. Чүгле совет хамаатызы кижи ынчаар чоргаараи турар эвес, бүгү делегей бүзүреп, кадыг хөлеп турар-дыр.

Степан САРЫГ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы.

Чаңгыс үн-биле

Барыын-Хемчик районнуң үлетпур будүрүлгелериниң, колхоз, совхозтарының ажылышчилери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чыл ойнуң дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткели-биле танышып эгелээн.

Ак-Довуракның түүйбу заводунуң ажыл-ишчилери бо чылдың он бир айларының миитинде 7103 муң түүйбуну будүргеп.

Районнуң Суг-Бажаа сүт-бараан фермазының саанчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ойнга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралынга Л. И. Брежневтиң илеткелин чаңгыс үн-биле деткээннер.

Илеткел-биле танышылга Барыын-Хемчик районда ургулчулеп турар.

Т. ТАЛГАНЧИК.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИ КОММУНИЗМЧЕ УТКУЙ БАР ЧОРУУР

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

ны уткалыг, чырыткылаңдыр болгаш сеткил оорунчуг чугаалааны ышкаш, ондур улуг ажыл-херектериң чылдары, бистиң хөй националдыг социалистиг күрүнелистиң байгамчык шапкын кодургуушкуунуң чылдары болган. Демиселдиң болгаш тиилелгелериниң ол бүгү чижеглежир чүвези чок оруунга бистерни марксизм-ленинизмниң олум чок ооредиш, Владимир Ильич Ленинниң чырыткылыг генийн сорук киирип, бурунгаар башкарып келген.

Социалистиг интернационализм — революстуг ажылчорудулганың ондур улуг күжү-дүр деп, В. В. Щербицкий чугаалаан. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарыныц шиитп демселиндеп, материалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле үнелиг түүдерни үзелдиг солчуп турарыңдан, коммунистиг тургузуушкуунуң дуржулгазы-биле байымжан ап турарыңдан ол эң чырыткылаңдыр илергейлеттинип турар.

Ам Коммунистиг партияның күжениишкиннери хоску беш чылдың эң чугула социал-экономиктиг сорулгаларын шиитпирлээривче утланган. Бүгү совет кижилер бистиң Ада-чуртувустуң кайыдаа булуңунда чурттаа турарындан хамаарылга чокка, ол политиканы бүрүн долу үүлдүтүүнүн, ону амыдыралга идепкейлиг боттандырып турар.

Украин улус Совет чурттуң бүгү улустары-биле бир дөмей, партияның чиңгине шугумун боттандырарда ленинчи өттүг коруушкуннүү, принципиалдыг болгаш чүткүлдүг дээш СЭКП Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневке ханы оорун четтиргенинии илергейлеп турар.

Совет улус деп адаар бистиң социалистиг ог-бүлевис улуг болгаш кайгамчык чаагай.

Хамааты дайынның кадыгдошкун чылдарында Кызыл Армияның дайынчыларынга чүве чугаалап тура бистерниң тус бүрүвүске эргим үнелиг «совет кижилер» деп сөстерни Владимир Ильич Ленин бир-ле дугаарында чугаалаан. Ооң бээр бежен ажыг чыл эртнеп. Чурттуң хевирпинчизи өскерилеп, чаа салгакчылар озуп үнеп. «Бистер— совет кижилер бис» деп чоргаарланыышкын-биле чугаалап турар бис.

Коммунистиг партияга, бүгү социалистиг ёзу-чурумга кижизиттирген совет кижи бистиң өндүр чаагай чаалап алыышкынывыс, бистиң үнелеп чөптеп байлаавыс-тыр.

Бистиң чуртувуста коммунистиг тургузуушкун делегейниң революстуг хөгжүдезинбиле, делегейде болуушкуннарның хөгжүдезин-биле сыры холбаазыг.

Бистиң даштыкы политикавыс тодаргай болгаш билдингир. Тайбың дугайында ленинчи декреттен СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чарлааны тайбыңныц программаазында чедир—ооң чайгылыш чок шынчы, принципиалдыг углаңышкыны ыңдыг. Ол политика Совет Эвилелиниң, делегей социализминиң, амгы үениң бүгү революсчу мурнакчы күштериниң эргеажыктарынга дүүжүп турар. Шинчаңгаш харын ону бүгү улус кызыгаар чок деткип турар.

Пролетаржы интернационализминиң тугунуң адаа-биле боттарыпың хүрээлецнерин бистиң аңгы талазы-биле акыдүмаларывыс, делегейни революстуг ёзу-биле чаартыры дээш демисечилерниң улуг армиязынның бүгү отрядтары улам сырый каттыштырып турар.

Украинаның коммунистери, ажылчы чоннары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединг долгандыр сырый каттышкан болгаш бистиң Ада-чуртувустуң—Совет Социалистиг Республикаларның күчүлүг Эвилелиниң чечектелиишкини дээш моон соңгаар-даа могаг чок ажыддаар деп, В. В. Щербицкий түңнелинде чугаалаан.

Герман Демократтыг Республиканың партия-күрүне төлөзелериниң баштыңы, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш Эрих Хонеккерге сөс бээрге, чыыгааннар ону чыдыы-биле уткаан.

100 ажыг национал болгаш улус чоннар Ленинниң алдарлыг партиязының удуртулгазы-биле 50 чыл мурнунда Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели кылдыр каттышкан кайгамчыктыг хүн бүгү делегейге төөгүдүг ужур-дузалыг үе апарган деп ол чугаалаан. Оруун Октябрь революциязы айтып бергеп хөй националдыг социалистиг эвилел болган ол каттыжымшкын пролетаржы интернационализминиң идеяларының тиилелгези болган.

Совет Эвилели бүгү кижи төрелгениге орук айтыкчы сылдыс, бүгү делегейниң коммунистериниң, революсчуларының, ажылчыннарының идегели апарган деп, Э. Хонеккер медеглээн.

Делегейниң социалистиг системазының чарылбас кезээ болуп, СЭКП-биле болгаш совет улус-биле сырый найыралдыг чурттап турарынга Герман Демократтыг Республиканың чону чоргаарланып турар. ССРЭ-биле найыралды Эрнст Тельман сээң коммунист азы коммунист болбайн турарының хемчээкчизи болуп турар. Ол хүлээп коруушкуннуң силерниң деткимчеңерниң, бүгү социалистиг дең каттыштырылгазының деткимчезинин, делегейниң хөй-хөй чурттарында коммунистерниң болгаш депшилелиг күштериниң демиселиниң ачыызында чедип алганывысты биилип турар бис, эргим совет эштер.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, бистиң оцнүүвус эш Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXIV съездизинге кодургуп үндүргени, тайбыңныц программазының түңнелинде улам күүү кирген тайбыңның күштериниң дем каткан демиселиниг боттарывыстың салыышкынывысты Совет Эвилели болгаш аку-дунма өскедаа чурттар-биле кады моон соңгаар-даа кирер бис. Соолгу чылдарда Европага чардынган кероолер, оларның аразында ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында харылзаалараның үндезилериниң дугайында керээ делегейде күштериниң деңзигүүрү социализминиң хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң күүзүнүң салдары-биле таарымчалыг өскерилишкиннерни болдурупканын тодаргай хереченлеп турар-дыр.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң догуннаа келгениниң 50 чыл оюн—кижи төрелтетенниң келир үеэн социализмге болгаш коммунизмге хамаарыкпп турар дээрзиниң бүзүредилгези болуп турар. ГДР-ни бо хүннерде дипломатия талазы-биле хөй-хөй чурттарның хүлээп коргенин делегей амыдыралынга Герман Демократтыг Республиканың киржилгезин империалистиг болуштеринг болдурбас дээр чүткүлүнүң бууран дүшкениниң хереченин болуп турар. Ол хүлээп коруушкуннуң силерниң деткимчеңерниң, бүгү социалистиг дең каттыштырылгазының деткимчезинин, делегейниң хөй-хөй чурттарында коммунистерниң болгаш депшилелиг күштериниң демиселиниң ачыызында чедип алганывысты биилип турар бис, эргим совет эштер.

Бо бедик индирден партияның, бүгү совет улустуң мурнунга мынча деп бүрүн бүзүредил-биле медеглеп болур: Белоруссияның ажылчын ангыза, колхозчу тараачынары, интеллигенциязы ССР Эвилезиниң ийиги бежен чылын чаа-чаа кайгамчыктыг ажыл-херектери болгаш бүдүрген ижи-биле демделээр, боттарының бүгү күжүн, таланттызын, күш-ажылын, билиин болгаш мергежилин коммунистиг идеалдарның бүрүн тиилелгеэн деэш бүгү улустуң демиселиниг бээр деп, П. М. Машеров түңнелинде медеглээн.

Вьетнам Демократтыг Республиканың партия-күрүне делегапиязының баштыңы — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң Национал Хуралының Доктаамал Комитединиң Даргазы эш Чыонг Тиньиң чугаазын чыыы-биле уткаан. Вьетнам улус акы-дудма совет улустуң чайынналчак тиилелгелеринге бүгү сагыш-сеткилинден өөрүп турар болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төлевилээни тоску беш чыл планын күүседиргиге, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаарының херээнге идепкейлиг идигни бээрингге аңаа ам-даа чаа-чаа улуг тиилелгелерни, чедишкиннерни чаагай сеткилинден күзеп турар деп, ол чугаалаан.

Октябрьның төлүү—Совет Эвилели хамаарышпас чорук болгаш хосталга дээш вьетнам улустуң үр болган аарберге демиселивге кезээде идегел база сорук киришкининң үнер дөзү болуп келген деп, оратор демделээн. Даштыкы ажелекчилерге удур демиселдиң чанчылдарын болган революсчу маадырлыг чорукту хөгжүтүшаан, аку-дунма социалистиг чурттарның, тайбың база чөптүр чорук эргим болуп турар бүгү делегейниң улустарының талазындан сагыш-сеткил каттыштырылгазы-биле, деткимчези база дуаламчызы-биле вьетнам улус бодунуң төөгүзүнде аңе кадыг-дошкун дайынга аштырыышкынны империалистерге таварыштырып турар. Ынчалза-даа бистер вьетнам улустуң кол-кол национал эргелерин болгаш мурнуу вьетнам улустуң бот башкартынар эргелерин хүндүлээриниң үндезинниге вьетнам айтырымын тайбың шиитпирлээриниң аргавын дилеп тывырынга чаагай күзел-соруувусту доктаамал илередип турар бис.

ВДР-ниң чазаанның тодаргай саналдарынга үндезинээш, Вьетнам Демократтыг Республика биле америка тала Вьетнамга дайынны соксадырының база тайбынны катап тургузарының дугайында дугуржулганың утказынга хамаарыштыр дугуржуп алган болгаш аңаа 1972 чылдың октябрьның 31-де ат салырын база дугурушкан турган. Ынчалза-даа Никсонның администрациязы дугуржулгага ат салырын ында-бүрү чылдактар-биле соңгаарладып турар болгаш оон туржук дугуруштунган чүүлдериниң алыс утказын оскертирин негеп, араатанзыг бомбалаашкынны үргүлчүдеп, а ол ышкаш ВДР-ниң порттарын миналап, бүзээлеп. Мурнуу Вьетнамче боо-чепсек чорударын ажок күштелдирип, «хамааты кижилер» деп сылдаг-биле ынаар шериг персоналын чорудуп, Нгуен Ван Тхиеунуң чалча болүүн быжыглап, «дайынны вьетнамчыдарын» үргүлчүлээринге ону чепсек кылдыр ажыглавышаан турар. Соолгу хүнверде америк агрессорлар чаа кем-херек үүлгединишкининн кылып, дайынны күштелдирерин база катап боттандыра бергеннер. Олар хөй санныг самолёттарны ажытлавышаан, Соңгу Вьетнамның сырый чурттакчылыг хөй-хөй районнарың, ооң иштинде Ханойну болгаш Хайфонну үргүлчү бомбалаарын база катап эгелээннер. Олар чугаалажышкынныңарга күш дөгээринин политиказын үргүлчүлевишаан, вьетнам улусче ийдыышкын кылырын ораалдажып турарлар. Оларның чаа чимзеннишкиннери болгаш кажарлаашкынныры аштырышпас чорударын ажыглаашкынга таварыжы чиғинин чок. Вьетнам улус чүүдеп-даа карежадаарыңга белеп, ынчалзажок ол кажап-даа чагыртпас! Бистиң бүгү чуртувустуң улустары тайбыдыны чүткүлдүү-биле күзеп турар, ынчалза-даа чүгле хамаарышпас чорукту болгаш хосталганың байдалдарынга тайбынны чүткүлдүү-биле күзеп турар.

Төрээн чурттуң амы-тынын алыры дээш, америк империализмге удур удурланыышкынның дайынынга болгаш Соңгу Вьетнамга социализмни тургузарының херээнге вьетнам улус СЭКП-деп, Совет Чазактан болгаш аку-дунма совет улустан чылыг деткимчени, улуг, хөй талалыг болгаш боттуг дузаламчыны доктаамал ап турар деп. Чыонг Тинь чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтин мырынай ам чаа чугаалаан кайгамчыктыг сөстери сеткилдиң ханызынга чедир бистерни хайныктырды, вьетнам улустуң чөптүг демиселин ол бедин-биле үнелеп, агрессорну шиитпирлин-биле буруу шапты. Бодунуң чөптүг сорулгалары дээш демиселдң чорудуп турар бүгү вьетнам улустуң күүүлүг сорук киришкининге үреткин ханызындан чугаалаан ол сөстер үндезин болур.

Үргүлчүлелдиг адыш часкап турда, СЭКП ТК-га, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумуга болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге туктү Чыонг Тинь тыныскан, ында бижээнин: «Делегейде бирги хөй националдыг социалистиг күрүне улуг Совет Эвилели үзүктел чокка бижыгып, күштелиш, коммунизмче бүзүредилиг бурунгаарлазын!»

Индирде—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш Ш. Р. Рашидов, Совет улустарның ыдыктыг эвилелиниң алдын юбилейи—ол дээрге өндур улуг болгаш өөрүшкүлүг байырлал деп, ол чугаалаан. Ол болза хостуг социалистиг нацияларның чангыс эптиниин болгаш аку-думмалышкы найыралының байырлалы-дыр. Ол болза депшилгедиг бүгү кижи төрелтеэнниң байырлалы-дыр.

Советтиг Узбекистанның чечектелиишкининиң дугайында оратор чугаалаан. Бөгүнгү Узбекистан дээрге бүдүрүүге талазы-биле чүс ажыг адыр-даргыг күчүүлүг индустриялыг чүрту дээрзин ол дыңнаткан. ССРЭ-ниң догуннаа келгениниң чылдарынга оон үлетпүрүнүң хемчээни барык 240 катап өскен. Юбилейлиг чылды ажылчын ангы күш-ажылчы улуг чедишкиннер-биле демделгеп турар. Республиканың үлетпүрү чылдын төнчүүзүнге чедир планнаан ажыр чүс-чүс миллион рубльдик продукциязын бээр.

Хөвенчилер моон мурнунда көстүп көрбээн бедик деңнелди чедип алган. Күрүне 4 миллион 710 муң тонна узбек сах алдыныы» алган.

Ол чедишкиннерни чедип алырында чүгле чер ажылдакчыларының эвес, харын үлетпүрүнүң ажыл-ишчилериниң улуг үүлүг кирген. Аку-дунмалышкы ёзу-биле дузаны көргүскени дээш, Россия Федерациязының болгаш Белоруссияның машина тудукчуларынга, Украинаның металлургтарынга болгаш химиктеринге, Туркменияның болгаш Азербайджанның нефтичилеринге, Казахстанның тараажыларынга, хамааты ужар чүүлүнүң ужудукчуларынга болгаш бистиң чурттуң бүгү улустарынга бистиң республиканың хөвенчилери боттарының чүрээнин ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турар. Найыралчы сүмелерин берип, дуза көргүскени дээш, Таджикистанның, Туркменистанның, Киргизстанның, Казахстанның болгаш Азербайджанның хөвенчилеринге Узбекистанның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилерн сеткилдин ханызындан четтиргенин илергейлеп турарлар.

Культура тургузуушкунунуң талазы-биле · бистө улуг өскерилелер болган деп, Узбекистанның компартиязының ТК-зының бирги секретары чугаалаан. Ленинчи национал политиканы боттандырганының ачызында улустарыны аку-дунмалышкы өг-бүлезинге эртем болгаш культура көстүп көрбээн чечектелиишкинге четкен.

Бистиң бүгү чаартылгаларывыстың магадылалы, бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң күүүлүг шимчедикчи күжү болза, совет улустарның бувулбас чаңгыс ави болгаш аку-дуңмалышкы найыралы болуп турар. Бо байырлалдыг хүнде өндүр өөрүшкүнүң болгаш ынакшыдың сөстерин бистиң бүгү совет улустарның акызы болгаш шынчы эжи — улуг орус улуска бараалгадып турар деп Ш. Р. Рашидов чугаалаан. Харын-на орус улусту долгандыр бүгү совет улустар аку-дуңмалышкы бузулбас найыраа-биле бүргеттинип алгаш сырый каттышкан.

Бодунуң маадырлыг эрткен үезин, кайгамчыктыг амгы үезин, улам кайгамчыктыг келир үезин бистиң чурттуң улустары Ленинниң тургусканы коммунистерниң өндүр улуг партиязы-биле холбаштырып турарлар. Ленинчи партия—бистиң башкарыкчывыс, мерген угаанныг баштыңчывыс болгаш башкывыс.

Оон соонда чыылганнарга изин-биле уткуткан, Франциянның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары эш Жорж Марше индирге үнүп келген. Социал болгаш экономика талазы-биле, национал айтырыгга Совет Эвилелиниң чедишкиннери, гитлержи фашизмни чылча шаварынга ССРЭ-ниң киирген шиитпирлиг үлүг-хуузу, социализмниң күүүлүг делегей системазының тургустунганы болгаш хөгжээшни—бо бүгү болза империализмниң үүлгедиглер кылып болур аргаларын эвээжеткея, империализм оон-биле капсырлаштыр күштелген чөрүдээлеринге база дамдыктадып турар болгай. Ол бүгү болза мөлчүлгениң болгаш дарлалдың кижизиг эвес системазын улустарның чок кылыр аргазын харын улгаттырган.

Ол чаа-чаа аргаларны чедишкининиг ажыглаарынга кол негеелдени күүседирн — ажылчын ангының чангыс эптиг болурун боттандырары, монополистиг улуг капиталдың политиказының човуланнын уржуунга таваржып турарларның эвилелдежири, тодаргайлап чугаалаарга, бүгү улустуң эвилелдежири эргежок чугула деп, Ж. Марше демделээн.

Бистиң ийи чуртувустуң дем каттыштырып ажылдаарының принциптери болгаш чогум сорулгалары Леонид Ильич Брежневтин Францияга аалдап чораан үезинде тодаргайлаттынган. «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Францияның аразында кады ажылдажылга принциптериндее демделээнни ёзугаар алырга, оларның харылзаалаарында ол кады ажылдажылганың доктаамал политика болгаш улустар аразының амыдыралының доктаамал фактор болгаш турарынга дөгүм болур бүгү чүүлдерни кызаа чогуур деп, Францияның Коммунистиг партиязы сагып тур. Барымдаалаар апаар ындыг углапышкынны ССРЭ биле Францияның улустарының эрге-ажыктарынга, Европада тайбынның эрге-ажыктарынга дүүжүп турар. Француз-совет кады ажылдажылгага шаптык таварыштырып болур бүгү чүүлдерге удур, иланкыя, Францияда антисоветчи пропагандага удур ынчангаш демисежип турар бис. Антисоветизм кайын-даа эгелеп турза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыңга кезээде хора чедирер. Кандыг-даа байдал турда, аңаа удур демисежип келген болгаш демисежирдаа бис деп, оратор уламчылап чугаалаан.

Бистер, коммунистер,— чалбыыштыг патриоттар болгаш ооң-биле чергелештир шиитпирлиг интернационалчылар бис. Бүгү делегейниң империализмге удур демисежип турар коммунистиг болгаш ажылчын партиялары-биле депшилгенин, тускай догуннаашкынынның, тайбыңның бүгү күштери-биле бистиң эң-сеткил каттыштырылгавыс бистиң политиказыны тодаргайлаарынга болгаш амыдыралга боттандырарынга бистиң тускай хамаарышпас чоруувус дег шак ындыг ылавылалдыг үндезин ужур-дузалыг. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле эң-сеткиливисти каттыштырары аңаа черле онза ужур-дузалыг деп үнелеп турар бис. Силерниң партиянар—төөгүде эң баштайгы социалистиг революцияны тиилелгеге чедирген болгаш делегейге эң баштайгы социалистиг күрүнени тургускан партия болгай. Чүгле ону барымдаалаап эвес, харын аңаа удуртқан Совет Эвилели империализмге удур демиселге маргылдаа чок кол дайынчы күш бооп турар деп чүвени база барымдаалаап, ол эң-сеткил каттыштырылгазының ынчалдыр үнелеп турар бис. Бистиң партивыс Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле найыралдың, эң-сеткил каттыштырылгазының болгаш кады ажылдажылганың харылзаалаарын моон соңгаар-даа база доктаамал быжыглаар күзелдиг. Ону ФКП-ниң XX съездизи база катап сагындырып медеглээн, оон ыңай медеглээн.

Ж. Марше Совет Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнга таварыштыр изиг байыр чедирген чагааны Франциянын Комунистиг партиязының ТК-зының өмүнээзинден хуралдың президиумунга дамчыдып бээрге, зал дикиттиг адыш часкаан.

«Бистер — аныяк гвардия бис» деп ырның аялгазынга үдеткеш, ВЛКСМ ТК-ның тугун, эвилелдешкен республикаларның комсомол организациялары-ның туктарын болгаш Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының туктарын туткан, бүгү эвилелдешкеи республикаларның, Москва, Ленинград хоорайларның комсомолчулары биле аныяктарының төлөзелекчилери залга чысыыл-биле кирип келген. Байырлыг хуралдың киржикчилери бут кырынга туруп, оларны дикиттиг, ур адыш часкап утказан.

Советтер чуртунуң аныяктарының рапорт-байырын чедирери-биле ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников, ажылчын, колхозчу, артемдеш, студент, спортчу, пионервер индирге үнүп келген. Совет аныяктарның төлөзелери салгакчы аныяктаржө докгаамал сагыш салыышкын дээш Төрөөн чуртувга, партиязынга ооруп четтиргенин илергейлээн, коммунизмниң идеалдарынга шынчызын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга болгаш оон ленинчи Төп Комитединге айыткаан.

Ленинчи комсомол, аныяк ленинчилер, бүгү совет аныяктар ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн кайгамчыктыг күш-ажылчы тиилелгелерлиг, ооредилгеге, хөй-иитичи ажыл-чорудулгага чедишкининиг уткуп турар деп, Е. М. Тяжельников чугаалаан.

«Коммунизминиң тиилелгези дээш демиселге бистиң алдарлыг аныяктарывыстың идепкейлиг киржин турарынга база чоргаарланып турар бис. Революсчу демиселчилерниң, социализм тургузуукчуларының салгалы — төлептиг, бүзүредилиг салгакчыларлыг — чурттуң келир үезинге бүзүредилиг бис» деп, Леонид Ильич Брежнев чугаалаан.

Партияның ол бедик үнелели патриотчу өндүр улуг көдүрлүүшкүнче комсомолчуларны, бүгү совет аныяктарны сорук киирген, хей-аяттыг сорук киришкининиң күүүлүг чалгының оларга берген. Бистиң партиявыстың идегел, бүзүрелиң шынаыктырар төлээде, ам-даа, кылыр ужурлуг ажылдарның хөйүн тодаргай медереп билиш турар бис.

Беш чылдың харыысалгалыг чылы —1973 чылды ленинчи комсомод оназ харыысалга-биле медереп билиш турар. Эш Л. И. Брежневтин бөгүн кылганы кайгамчык илеткелинде салдынган сорулгаларны күүседир талазы-биле комсомол организациязы бүрүзүнүн ап чорудар хемчеглери комсомолдун Бүгү-эвилел хуралынга, ВЛКСМ ТК-ның пленумунга тодаратгынар.

Ленинчи комсомол дайынчы социалистиг чарышты калбартыр, үргуларның болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин экижидер болгаш 1973 чылдың хүн бүрүзүн шалыпчы күш-ажылдың болгаш кончуг экн өөрөнирининң хүнү болдурар дээш бүгү хемчеглерни ап чорудар. Беш чылдың шиитпирлиг чылында СЭКП-ниң Төп Комитединге комсомолдуң рапортунун адаанга ат салыр хүндүлүг эрге дээш демисежирн — комсомолчу болгаш аныяк кижи бүрүзүнүң алдарлыг үлээлгези болур.

Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаагай чанчылдарны салгаан бистиң чуртувустуң оолдары болгаш кыстары Совет Эвилелиниң хамаатызы деп бедик атты моон соңгаар-даа төлептин-биле чоргаар эдилээрин, улустарның ленинчи ыдыктыг найыралын карак огу дег камгалаарын бүгү делегейде аңгы талазы-биле аку-дунмаларывыстың дайынчы чаңгыс эвин быжыглаарын уттундурбас байырлалдың бо хүнүнде совет улуска, бистиң төрээн партиявыска, эргим Леонид Ильич силерге дакгыраглап тур деп, эш Тяжельников уламчылаан.

Бистиң эранын үшкү муң чылының эгезинде Совет Эвилелиниң кандыг апаары олардан дыка хамаарылгалыг болур деп Леонид Ильич Брежневтиң бүгү чугаалаапы совет аныяктар бодунуң бүгү күжүн, билиин, революсчу энтузиазмин коммунизм тургузуушкунунуң херээнге бараалгадыр.

Бо бүгү 50 чылдарның дургузунда комсомолдуң партиянның соо-биле чоруп келгениниң, ооң идегелдиг болгаш дайынчы дузалакчызы боол келгениниң дугайын бижээн, совет аныяктарның чижеглел чок күш-ажылчы болгаш дайынчы эрсиаадырлыг оруктарының, коммунистиг партияга боң кызыгаар чок бердингениниң болгаш мнаанын дугайын, Ленинниң улуг херээ дээш бодунуң бүгү амыдыралын харам чокка бээрингге белениниң дугайын бижээн ленинчи комсомолдун рапортун Е. М. Тяжельников залдын үргүлчүлелдиг адыш часкавашкымының адаа-биле эш Л. И. Брежневке дамчыткан.

Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегады, 1915 чылдан бээр партия кежигүнү В. П. Виноградов индирге үнүп көөрге, хуралдың киржикчилери ону адыш часкавашкыны-биле уткаан. Бистин партивыстың Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтин ханы уткалыг илеткелин сеткил ханыл дминадывыс деп, ол чугаалаан. Социалистиг тургузуунун тиилелгезинин дугайында, ленинчи национал политиканың кайгамчыктыг тиилелгезинин дугайында, бистиң күүүлүг күрүневис—ССРЭ-нин чедишкининиг чартык чүс чыл оруунун дугайында партияның бүзүрелдиг сөзү бүгү делегейге чаңгыланды.

Мээң улгады берген назыным чамдык сактышкымнарны маңаа чугаалаар эргени мецээ берип турарын силер билир силер. Бодумнун үемнин дыка хөй кижилери-биле кады ленинчи партияның хүрээлецинге кирип алгаш, чажыт ажылдың, царизм-биле демиселдиң узун оруун эртип, Октябрьның болгаш хамааты дайынның чылдарында Совет эрге-чагырга дээш демисежип, чаа ниитилелди тургузарынга киржип келдим.

Советтериң бирги Бүгү-эвилел съездизинге киржир аскежик мекээ таварышкан. Владимир Ильич Ленинниң аарып турганындан ол съездиниң ажылынга киржип шыдавааның билир силер эштер. Бистер ону ук съездиниң хүндүлүг даргазынга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгааш, ооң соонда ынак баштынчывысче байырлыг телеграмманы чоруткан бис. Ленинге бүгү улустуң изиг ынакшылы, бистиң бүгү улустарывысты чаңгыс өг-бүле кылдыр каттыштырган партиявыска улуг идегел ол съездиге база катап илергейлеттингер.

Мээң медерелдиг амыдыралым Ленинградка пролетаржы Выборг талазынга эгелээн. Аңаа большевик болдум. Финлянд вокзалынга Ленинни уткуп турган ажылчыннарның аразынга мен база турдум. Эргим Ильич-биле Смольныйга ужурашканым кажан-даа утгундурбас. Бодувустуң металл заводувустуң ажылын экижидип алырын ооң-биле сүмележир дээш 1917 чылдың декабрьда аңаа чораан бис. Владимир Ильич ынчан бистерни, ажылчыннарны ажыл-агыйжы болурунга өөренир, контрольду тургузар, чоннуң өнүзүн камнаар, техникага өөренир ужурлуг силер деп чугаалаан. Ажылчын ангы Ленинниң чагыын алдарлыы-биле күүседир турар. Чаңгыс чижектен чугаалаайн.

1924 чылда бистиң заводувус бус-биле ажылдаар, каш-ла чүс киловатт күүүлүг баштайгы совет турбинаны үндүрген чүве. А бо хүннерде ол бир миллион 200 муң киловатт күүүлүг турбиналарны кылып турар. Бистиң ажылчын ангывыстың мергежилиниң ол хире бедэнинии болгаш экономикавыстың сайзырааныңын дугайында бо хевирлиг чижектерни хөйү-биле чугаалап болур!

Ол дугайын эки билир мен. Чүге дээрге бо хүннерге чедир ажылчын коллективтер-биле харылзаам быжыг, Ленинградтың заводтарынга барып, ажылчынар, аныяктар-биле ужуражып турар мен, бистн солаан аныяктар магалыг-дыр! Бижик-биллиг, мергежилдиг, дайынчы болгаш Ленинниң херээнге, бистиң партиявыстың херээнге шуут бердинген!

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскаатқан байырлыг хурал ажылын декабрь 22-де үргүлчүлээн.

• • •

Совет кижилерниң кичээнгейи, чүректиң ханызындан сонуургады бо хүннерде СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр бежен чылынга тураскаатқан байырлыг хуралы бооп турар Москваже, Кремльдиң Съездилер ордузунче угланган. Бүгү чер бөмбүрзээниң улустарының кичээнгейи Советтер чуртунче, Москваже угланган. Олардың төлөзелекчилери совет күрүнениң улуг тиилелгелериниң дугайында, совет интернационализминиң дээштиг күжүнүң дугайында, ооң улузунуң бузулбас найыралының дугайында ол байырлыг хуралдың индиринден магадап чугаалап турарлар. Социализм тиилээн чурттуң үлегер-чижээ бистиң делегейниң ажылчы чоннарын тайбың, социалдыг шын чорук болгаш социализм дээш демиселче сорук киирип турар.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң бежен чыл оюнуң дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң ханы утка-шынарлыг болгаш чайыннанчак илеткелин бүгү совет кижилер, даштыкыда бистиң хөй миллион өөнүктеривис улут кичээнгей-биле сонуургап дыңнааннар. Совет кижи бүрүзү кайа-даа чурттап, кайа-даа ажылдап, кандыг-даа националга хамаарыжып турар болза, ооң күш-ажылы база-ла Төрээн чурттуң алдарлыг чедишкининде, ССРЭ-ниң улустарының ленинчи байыралын бижыглаарында киргеп деп чүвени сеткил ханышкын-биле билип турар.

Эш Л. И. Брежневтиң мынчаар чугаалаан сөстери кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилинге ханызы-биле сиңиккен:

«Совет Эвилели коммунизмче уткуй бар чоруур. Ол оруқындыг-да чиик эвее дээрзин билир бис. Орта бистиң чуртувуста улустар бүрүзүнүң каттышкан ниити улуг күженнишкини болгаш энергиязы үнер. Шак ол орта улуг болгаш соруктуг күш-ажыл, организастыг чорук, политиктыг бедик медерел негеттинер дээрзин база билир бис. Совет кижилерде ынак ол чыынарлар шупту бар, олар ол чыынарларны илередип, боттарының мурнунда салдынып турар кайгамчык улуг эчис сорулгаларны чедип шыдаар дээрзин база билир бис. Ооң магадылалы — Октябрьның хуулгаазынынг хүннеринде Ленинниң удуртулгазы-биле эгелээн херекти эчизинге чедирер деп бижыг шиитпирии-вис ол болур. Ооң магадылалы — Ленинчи Коммунистиг партияның политиказында плегрейлеттинип турар совет улустуң бир эп-сеткилдиг тура-соруунда».

Алдарлыг хүннүү таварыштар СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, каттышкан байырлыг хуралдың Президиумунуң адынга партия, совет болгаш профэвилел органнарындан, үлетпүр будүрүлге болгаш албан чергелериниң, тудулгарының, колхозтарының болгаш совхозтарның коллективтеринден, Совет Армияның болгаш флоттуң дайынчыларындан, эртем албан чергелеринден болгаш чогаадыкчы организациялардан, комсомолчулардан болгаш аныяктардан, хөй националдарлыг Совет чурттуң ажылчы чоннарындан хөй санныг байыр чедириишкинлер болгаш күш-ажылчы рапорттар кээри үргүлчүлеишаан.

Декабрь 22-де Кремльдиң Съездилер ордузунга юбилейниң хүнүнге тураскаатқан каттышкан байырлыг хуралга ажылын үргүлчүлээн.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев оларны, социалистиг чурттарның партия-күрүне делегацияларының удурткучуларын, акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының баштыңнарын байырлыг хуралдың хөй санныг валчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынын-биле уткааннар.

Мында, бо Президиумда, ССР Эвилелиниң 50 чыл оюнуң байырлалынга чаладып келген, кожа-хелбээ болгаш найыралдыг чурттарның күрүне ажылдакчылары, делегейниң национал болгаш хөй-нинти организациялариның төлөзелекчилери база олуруп турар.

Хуралдың даргазы — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Н. В. Подгорный СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Казахстанның КП ТК-ның Бирги секретары эш Д. А. Кунаевке сөс берген.

Бистиң партияның ТК-зының Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң илеткелинде чугаалаан үүлдер шуутуву бистерге, Советтиг Казахстанның төлөзелекчилериге кызыгаар чок үнелиг болгаш чоок бооп турар деп ол чугаалаан. Марксизчи-ленинчи анализиниң үлегер-чижээн, бистиң чуртка ёзулуг улут үе-чадалыг чедишкиннерни, олүм чок Ленинниң идеялары чуруттап болгаш тиилеп турарының чайынналчак бадыткалын Леонид Ильичиниң кайгамчыктыг ханы уткалыг чугаазынан көрүп турар-дыр бис.

Советтериң аныяк чуртунуң өске улустары-биле кады казах улус чартык чүс ажыг чылдар мурнунда социалдыг дешпилгенин маңнай-бажындыва хенертен, шалыпкынывиле кодургуп эгелээн. Казах улус бодунуң эзир ышкаш бедик хөгжүделіиг ужудуушкунуун Коммунистиг партияның, ооң тура дүшпес турасоруунуң болгаш улуг ажылчорудулгаавының, бистиң Төрээн чурттуң бүгү улустарының, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң ачызында чедип алган деп чүвени ханывы-биле медереп билип турар. Чогум-на күш-ажылчы орус улус шаг-шаандан тура-ла бистиң баштайгы , оңнүүвус болу берген. Улут Октябрь болгаш Ленинниң партиязы бистиң найыралывысты болгаш бүгү аңыдырал-чурттаавысты-даа, чаа утка-шынарлыг болгаш хевир-байдалдыг болдурган.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИ КОММУНИЗМЧЕ УТКУЙ БАР ЧОРУУР

(Этези 2-гн арында).

жуп турар, бистин хой адырлыг индустриялыс чаа беш чылда кордүнген даалгаларның бедик темпилерин бүзүрелдин-биле чедип ап турар. Бистин партиявыстың болгаш совет улустуң ачызында республика тарал болгаш мал ажылының чуртта база бир улуг баазазы апарган. Казахстанның амгы кодээ ажылагыйы дээрге-ле он-он миллион гектар шинээдип алдынган черлер, бедик механизасаттынган чүс-чүс совхозтар, кур черни шинээдип алыр талазы-биле бүгү улустуң маадырлыг чоруунуң оранындыр. Кодээнин ажыл-ишчилери юбилейлиг хүлээлегдерни алдарлыы-биле күүсеткен. Казахстанның чаа милларды Төрээн чуртка база бир кайгамчык бедектерниң бирээзи болган. Казахстанның 1 миллиард 660 миллион пуд тараазы күүрүне шыгжамырынче киргеп. Бистиң улустуң тараа дээш демисеелге күш-ажылын СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Леонид Ильич Брежневтиң бедии-биле үнелээнин бистиң улузувус сеткил ханышкын-биле хүлээп көрүп турар деп, Д. А. Кунаев чугаалаан. Казахстанның тараазының алдын үрезин бүрүзүүде тиилекчи улуг күштүү — чаңгыс эвилелдиң, бүгү совет кижилериниң ботботтарыңга дузалажыр чоруунуң үлегер-чижээ бар деп дорту-биле чугаалап болур.

Бис келир үеже революстуг бижыг бүзүрел-биле көрүп турар бис, чүге дээрге: Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, ооң Төп Комитедя күүрүнеп ленинчи угланыышкын биле аппар чыдар. Ынчангаш бистиң моон соцгаарды бүгү чедиишкиниериниң, бистиң бүгү тиилелгелериниң эң-не идегелдиг магадылалы ында деп оратор демделээн.

Бүгүн, бүгү совет улустуң улуг, алдарлыг байырлалының хүнүнде совет Казахстанның ажылчы чоннары бодунуң бүгү талантызын, энергиязын, күш-ажылын бистиң партиявыстың XXIV съездизиниң салган улуг соругаларын амыдыралга боттандырарынга бээр дээрзин байырлалдыы-биле дацгыраглап турар.

ЧКП • ТК-ның Чиигине секретары эш **Густав Гусак** чехословак партия-чазак төлээлериниң, чоннуң омуңээзинден үүве чугаалаарга, хуралдың киржикчилери ону изикиле уткаан.

Чех болган словак улустар Октябрьзың социалистиг Улуг революциязының тиилелгезинбиле, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң догуунаар турарының салдарыбиле боттарының салым-чолуун чээрби беш чыл дургузунда холбаштырып хөгжүп келген. Бпезоки австрп-венгр монархиниң орнунга Октябрь идеаларының салдары-биле тыптып келген Чехословак күрүнениң торуттуңгевинден туре-ла Чехословакиянның Коммунистиг партиязының үндезилеттингени, ооң бижыкканы, гитлержи фашизмбиле кадыг-дошкун демисел, социалистиг тургузуушкунуң чылдары чижектиг үе-чадаларга бистиң хүүнерниво-даа бистиң оруубусту марксизм-ленинизминиң идейлары, Улуг Октябрьның херели чырыдып турор деп, Г. Гусак чугаалаан.

Чехословакияга социализм тургузуушкунуңуң чылдарында билдинмейн чораан оруклар биле баар ужур биске тавары-ынаалының ачызында, Совет Эвилелиниң, ооң ленинчи партиязының эш хүүзунда ында ажылдажыгазының, чаагай сеткилдиг дузаламчызының ачызында социалистиг инитплелди төөгүүлг кыска хүүсаада тургузуп ап шыдаан бис. Ол дузаламчы чокка, политиктиг, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг сырый кады ажылдажылга чокка ындыг чедиишкиниерни чедип ап шыдаае айык бис. Чехословак күрүнениң чогум хосталгазы-даа, хамаарыжылга чок догуунаары-даа хандыртынмаан турар айык деп, Г. Гусак уламчылап чугаалаан.

Г. Гусак ооң ыңай ыынча дээш акы-дуңма чурттарның интернационалчы дузаламчызының ачызында бистиң ажыл эрткенивис, чоокку эрткен үеде болган кризистиг үениво-биле ооң ынаажылыг болганын, ооң ишти-биле Чехословакияның Коммунистиг партиязының үндезилеттингенин, ооң бижыкканы, гитлержи фашизмбиле кадыг-дошкун демисел, социалистиг тургузуушкунуң чылдары чижектиг үе-чадаларга бистиң хүүнерниво-даа бистиң оруубусту марксизм-ленинизминиң идейлары, Улуг Октябрьның херели чырыдып турор деп, Г. Гусак чугаалаан.

Чехословакияга социализм тургузуушкунуңуң чылдарында билдинмейн чораан оруклар биле баар ужур биске таварыышкынның ачызында, Совет Эвилелиниң, ооң ленинчи партиязының эш хүүзунда ында ажылдажыгазының, чаагай сеткилдиг дузаламчызының ачызында социалистиг инитплелди төөгүүлг кыска хүүсаада тургузуп ап шыдаан бис. Ол дузаламчы чокка, политиктиг, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг сырый кады ажылдажылга чокка ындыг чедиишкиниерни чедип ап шыдаае айык бис. Чехословак күрүнениң чогум хосталгазы-даа, хамаарыжылга чок догуунаары-даа хандыртынмаан турар айык деп, Г. Гусак уламчылап чугаалаан.

Г. Гусак ооң ыңай ыынча дээш акы-дуңма чурттарның интернационалчы дузаламчызының ачызында бистиң ажыл эрткенивис, чоокку эрткен үеде болган кризистиг үениво-биле ооң ынаажылыг болганын, ооң ишти-биле Чехословакияның Коммунистиг партиязының үндезилеттингенин, ооң бижыкканы, гитлержи фашизмбиле кадыг-дошкун демисел, социалистиг тургузуушкунуң чылдары чижектиг үе-чадаларга бистиң хүүнерниво-даа бистиң оруубусту марксизм-ленинизминиң идейлары, Улуг Октябрьның херели чырыдып турор деп, Г. Гусак чугаалаан.

Чехословакияга социализм тургузуушкунуңуң чылдарында билдинмейн чораан оруклар биле баар ужур биске таварыышкынның ачызында, Совет Эвилелиниң, ооң ленинчи партиязының эш хүүзунда ында

ШАҢНАТКАН МУРНАКЧЫЛАРГА АЛДАР!

Алтай болгаш Красноярск крайларның, Иркутск, Кемерово, Курган, Новосибирск, Омск, Томск, Тюмень областарның болгаш Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының мурнакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Чер ажылының тараа, өскелээ продуктуларын бүдүрериг болгаш күрүнеге садарыг көвүдедириве чедип алган чедишкиннери болгаш дүжүт ажаан алышкынынга күш-ажылчы шылгаралы дамчыштаары болза:

ТЫВА АССР-НИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЛЕНИН ОРДЕН-БИЛЕ

Ооржак Комба Алексеевич— Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң комбайнери.

Артна Василий Тульбаевич — Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң комбайнери.

Михальченко Иван Тимофеевич — Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң комбайнери.

Селигеев Александр Александрович — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының комбайнери. Таңды район.

Сивцев Виктор Григорьевич — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң трактористи.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

Астафьев Николай Сергеевич — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң комбайнери.

Астраханцева Анастасия Федоровна — Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң бригадири.

Бады-Хоо Кызыл-оол Васильевич — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң трактористи.

Беленков Андрей Захарович — «Сельхозтехника» салбырының чолаачылы. Бии-Хем район.

Биче-оол Бахту-Караш Салчакович — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң комбайнери.

Бобров Леонид Семенович — Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң комбайнери.

Бортников Фома Иванович — Каа-Хем районда «Тилелге» колхозтуң эдикчи-мастери.

Бурдаков Василий Петрович — Каа-Хем районда «Бүрен» совхозтуң комбайнери.

Бурунаа Биче-оол Маадырович — Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң трактористи.

Бутонаев Павел Петрович — Таңды районда «Элегес» совхозтуң комбайнери.

Буян Хомушку Намчылович — Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң комбайнери.

Валов Григорий Тихонович — Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң комбайнери.

Галактионов Виктор Ильич — Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң комбайнери.

Глушков Василий Игнатьевич — Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң бригадири.

Горбанюк Александр Федорович — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының бригадири. Таңды район.

Горбатовский Анатолий Петрович — Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң трактористи.

Долганов Борис Гаврилович — Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң комбайнери.

Домбуу Дадар-оол Монгушович — Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң чолаачылы.

Думен Борис Тюлюшович — Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң комбайнери.

Иванов Виктор Тимофеевич — Таңды районда «Элегес» совхозтуң комбайнери.

Кара-оол Александр Байкарович — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң трактористи.

Кара-Сал Кызыл-оол Чадамбаевич — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң трактористи.

Кара-Хуна Владимир Тулушевич — Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң комбайнери.

Катышев Владимир Федорович — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының комбайнери. Таңды район.

Кашин Виктор Иванович — Каа-Хем районда «Ленинни орук» колхозтуң трактористи.

Козлитин Александр Михеевич — «Сукпак» совхозтуң комбайнери. Кызыл хоорай.

Кол-оол Александр Таспыракович — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң комбайнери.

Кочета Виктор Сатович — Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң трактористи.

Куг-оол Николай Романович — Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң бригадири.

Куулар Александр Кириллович — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң бригадир-агроному.

Куулар Даш-оол Самбуевич — Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң комбайнери.

Кыызыл-оол Алдын-оол Кыланмайович — Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң трактористи.

Маковкин Семен Иванович — Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң трактористи.

Михайлова Мария Петровна — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң трактористи.

Монгуш Аркадий Сундуевич — Таңды районда «Элегес» совхозтуң комбайнери.

Монгуш Довдук Чапович — Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң комбайнери.

Монгуш Күдер-оол Дамбаевич — Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң комбайнери.

Морозов Виктор Васильевич — Таңды районда «Россия» совхозтуң трактористи.

Морозов Петр Семенович — дүржулга станциязының бригадири. Таңды район.

Оюн Сергей Михайлович — Каа-Хем районда «Тилелге» колхозтуң комбайнери.

Пастык-Доржу Довгак Сүлдемович — Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң даргазы.

Ооржак Май-оол Калчаевич — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң комбайнери.

Ооржак Маска Хаажыкович Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң трактористи.

Осипенко Николай Ильич — Кызылдың № 2 чүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Осипов Сергей Михайлович «Сукпак» совхозтуң бригадири. Кызыл хоорай.

Оюн Дадар-оол Данзынович — Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң комбайнери.

Оюн Далажап Суевич — Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң трактористи.

Оюн Очур-оол Марчын-оолович — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң трактористи.

Поршнев Василий Яковлевич — Каа-Хем районда «Ленинни орук» колхозтуң бригадири.

Потапенко Николай Осипович — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң бригадири.

Ротожников Григорий Акиндинович — Таңды районда «Россия» совхозтуң комбайнери.

Рябчевских Григорий Александрович — «Транссельхозтехниканың» Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Голубков Александр Александрович — Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» совхозтуң чолаачылы.

Салчак Базыр-Сат Мижитоолович — Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң чолаачылы.

Салчак Оюн-оол Тыртыкоолович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң комбайнери.

Санников Степан Евлокимович — «Кек-Тей» совхозтуң бригадири. Кызыл хоорай.

Сарыглар Доржат Сүрүнович — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң трактористи.

Сарыглар Доржу Комбуевич — «Транссельхозтехниканың» Чадаанадагы транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы. Чөөн-Хемчик район.

Сарыглар Монгуш Аракчаевич — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң трактористи.

Сат Ооржак Ооржакович — Каа-Хем районда «Тилелге» колхозтуң комбайнери.

Сат Ооржак Сүзүкович — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң трактористи.

Сат Хомушку Ооржакович — Каа-Хем районда «Тилелге» колхозтуң комбайнери.

Сат Чыраа-Бажы Ооржакович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң трактористи.

Сат Чыраа-Бажы Ооржакович — Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозтуң комбайнери.

Ховалыг Дары Самдавович — Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң сүттатчылы.

Чекулаев Семен Филиппович — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң бригадири.

Чихачев Юрий Андреевич — Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы.

Шогду Мадыр-оол Эжегенович — Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң комбайнери.

Шлегель Давид Яковлевич — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң трактористи.

Штенберг Иван Васильевич — «Кек-Тей» совхозтуң комбайнери. Кызыл хоорай.

Щербак Владимир Ильич — Каа-Хем районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң бригадири.

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Абаринов Николай Кузьмич — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң токары.

Адыя Кара-оол Кыргысович — Эрзин районда «Коммунизмче орук» колхозтуң трактористи.

Анай Мильда Сарыг-Ламаевна — Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң звено удуртукчузу.

Баһарин Дмитрий Иванович — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң трактористи.

Бунков Александр Ильич — «Транссельхозтехниканың» Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Голубков Александр Александрович — Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» совхозтуң трактористи.

Дворовенко Дмитрий Григорьевич — Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң трактористи.

Долчунмаа Эник-оол Тадар-оолович — Бии-Хем районда «Хаһын» колхозтуң трактористи.

Доргак Доржу Комбуевич — «Транссельхозтехниканың» Чадаанадагы транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы. Чөөн-Хемчик район.

Дороженко Николай Васильевич — Таңды районда «Россия» совхозтуң комбайнери.

Досман Антан Шараннович — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң трактористи.

Ершов Павел Иванович — Бии-Хем районда «Хаһын» колхозтуң даргазы.

Ефимов Николай Николаевич — Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң трактористи.

Кабанов Петр Иванович — Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң комбайнери.

Калягин Валентин Иванович — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң трактористи.

Кирьянов Виктор Андреевич — Бии-Хем районда «Хаһын» колхозтуң комбайнери.

Крынов Иван Иванович — Кызылдың № 3 чүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Күжүгет Чалбарган Достеевич — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң комбайнери.

Күжүгет Эшер-оол Сотбаевич — Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң трактористи.

Лесников Иван Макарович — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң трактористи.

Лапардин Владимир Васильевич — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң комбайнери.

Маслов Александр Алексеевич — Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң трактористи.

Меннинг-оол Такпай Ховалыгович — Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң комбайнери.

Мижит Биче-оол Седипович — Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң трактористи.

Миртей Авчый-оол Лоосанович — Каа-Хем районда «Ленинчи орук» колхозтуң чолаачылы.

Монгуш Калдар Норукаевна — Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң трактористи.

Монгуш Тараа Бапын-оолович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң комбайнери.

Моргун Андрей Андреевич — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң директору.

Наксыл-оол Оюн Тандаевич — Каа-Хем районда «Ленинчи орук» колхозтуң партия организациязының секретары.

Натпит Мария Николаевна — Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң бригадазының повары.

Носков Иван Михайлович — Каа-Хем районда «Бүрен» совхозтуң чолаачылы.

Ожегин Гаврил Аксенович — Каа-Хем районда «Тилелге» колхозтуң комбайнери.

Оймаров Михаил Мумбалдаевич — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң комбайнери.

Ондар Дай-оол Тыртый-ооловия — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң трактористи.

Оюн Валерий Оолакович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң комбайнери.

Оюн Сергей Демжиевич — Каа-Хем районда «Тилелге» колхозтуң мастер-эдикчизи.

Оюн Суваң Балдарович — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының профсоюзлениң ажылчы комитединиң даргазы. Таңды район.

Папекало Кузьма Филимонович — «Сукпак» совхозтуң трактористи. Кызыл хоорай.

Поникаров Николай Васильевич — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының комбайнери. Таңды район.

Поникин Георгий Анисимович — «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжышкынының слесарь-моторизи.

Решетов Иван Васильевич — Таңды районда «Элегес» совхозтуң бригадири.

Рыженков Виктор Ильич — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының бригадири. Таңды район.

Саая Маадыр-оол Төмурович — Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң комбайнери.

Сагель Виктор Александрович — Каа-Хем районда «Ленинчи орук» колхозтуң комбайнери.

Сапсалкин Валентин Сергеевич — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының директору. Таңды район.

Седен-оол Сергей Доңгурович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң партком секретары.

Сендзак Николай Сарыгович — Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң комбайнери.

Серегина Павел Иванович — «Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының министерствозунуң автобазазының чолаачылы.

Сирота Дмитрий Дмитриевич — Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы.

Стерхов Петр Павлович — Каа-Хем районда «Бүрен» совхозтуң комбайнери.

Тожу Матвей Тараачыевич — Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң трактористи.

Толмачева Зинаида Лаврентьевна — Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң бригадири.

Түлүш Михаил Доспанович — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң трактористи.

Фоменко Виталий Александрович — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң комбайнери.

Хертек Тадар-оол Чүдүмович — Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң сүттатчызы.

Цыбина Ольга Ильинична — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

Чаш-оол Бежен-оол Остугбаевич — Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң трактористи.

Чула Григорий Лаврентьевич — Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң трактористи.

Шойдуң Владимир Саспыкаевич — Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң моторизи.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Аймың Сүлдүм Мартыбавович — Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң трактористи.

Аймың-оол Демир-оол Ондарович — Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң эдикчи-мастери.

Белых Леонид Иванович — Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Бинов Александр Иванович — «Сельхозтехника» салбырының чолаачылы. Бии-Хем район.

Виников Виктор Николаевич — Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң ээл агроному.

Дёмин Иван Михайлович — «Транссельхозтехниканың» Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Кокаев Николай Иванович — Каа-Хем районда «Тилелге» колхозтуң трактористи.

Кочнов Петр Александрович — «Кек-Тей» совхозтуң комбайнери. Кызыл хоорай.

Крицин Борис Дмитриевич — Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң комбайнери.

Кургек Сейпел-оол Күжүгетович — Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң комбайнери.

Лишкин Чадамыр-оол Сатович — Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтуң трактористи.

Монгуш Буян Бодановович — Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң комбайнери.

Монгуш Маадыр-оол Очурович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң комбайнери.

Монгуш Эрес-оол Чүдүмович — Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу.

Ооржак Довук Бакпай-ооловна — Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң повары.

Ооржак Часкылык Кок-Кысович — Барыын-Хемчик районда «Дон-Терезин» совхозтуң трактористи.

Оюн Кара-оол Орустаарович — көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының трактористи. Таңды район.

Поиков Юрий Иванович — Хову-Аксыда автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы. Таңды район.

Рябенко Николай Иванович — Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Сарыг Алдын-оол Даважапович — Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң комбайнери.

Тимаков Дмитрий Михайлович — Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң комбайнери.

Троегубов Николай Константинович — Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазының чолаачылы.

Түлүш Баян Баянович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң трактористи.

Хертек Мөңге Кончыр-ооловия — «Кара-Хаак» совхозтуң трактористи. Кызыл хоорай.

Чибин Николай Андреевич — Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң трактористи.

Чалбаа Александр Степанович — «Кек-Тей» совхозтуң чолаачылы. Кызыл хоорай.

Чернов Михаил Трофимович — Каа-Хем районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң чолаачылы.

Шалагин Иван Тимофеевич — «Кек-Тей» совхозтуң комбайнери. Кызыл хоорай.

Шатохин Сергей Гаврилович — «Сельхозтехника» салбырының чолаачылы. Бии-Хем район.

Шоомбуй Борбак-оол Калиович — Эрзин районда «Мөрен» колхозтуң трактористи.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Аамраа Доопай Каржалович — Эрзин районда «Чаа орук» колхозтуң трактористи.

Алексеенко Федор Семенович — Бии-Хем районда «Хаһын» колхозтуң чолаачылы.

Алехин Михаил Игнатьевич — Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Блохин Василий Семенович — «Транссельхозтехниканың» Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Горбанюк Николай Федорович — Көдээ ажыл-агыйының дүржулга станциязының трактористи. Таңды район.

Делгер Маанай Иргитович — Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң трактористи.

Долганов Фатей Гаврилович — Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң комбайнери.

Доңгак Дартан-оол Кара-Күскеевич — Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң комбайнери.

Доңдун Анатолий Дажмеевич — Эрзин районда Ленин аттыг колхозтуң трактористи.

Жарков Василий Лиматович — «Кара-Хаак» совхозтуң комбайнери. Кызыл хоорай.

Иргит Шерит Бегзеевич — Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң трактористи.

Карга Бимбин Баазанович — Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң чолаачылы.

Кенден Владимир Чигжитович — Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң комбайнери.

Комиссарова Вера Ивановна — Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр пунктузунуң лаборантызы. Таңды район.

Куулар Виктор Баянович — Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң трактористи.

Куулар Эрес-оол Содунамович — Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң трактористи.

Лишовцев Комбуштай Нурзатович — Бии-Хемниң тараа хүлээп алыр пунктузунуң ажылчызы.

Монгуш Улуас-оол Намчылович — Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң трактористи.

Монгуш Эрес-оол Ачай-ооловия — Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң трактористи.

Никитчук Зоя Кузьминична — Кызылдың тараа продуктуларының сайгарылга базазының ажылчызы.

Ооржак Кадыр-оол Өвей-ооловия — Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң трактористи.

Ооржак Надежда Баяндыковна — Кызылдың күрүнеге педагогика институдунуң студентизи.

Ооржак Сүүр-Кара Сыгыыович — Таңды районда «Тилелге» совхозтуң чолаачылы.

Оюн Көк-оол Монгуш-ооловия — Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң трактористи.

Оюн Темир-оол Ойдупович — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң комбайнери.

Пикалов Николай Ильич — Таңды районда «Мөңгеги» совхозтуң чолаачылы.

Потылицын Афанасий Евгеньевич — Каа-Хемниң тараа хүлээп алыр пунктузунуң мастери.

Путненко Николай Иванович — Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылы.

Ракотошенов Василий Ильич — Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазының чолаачылы.

Сааты Баражы-Кара Михайлович — Таңды районда «Россия» совхозтуң трактористи.

Трубенко Николай Петрович — «Сукпак» совхозтуң трактористи. Кызыл хоорай.

Хертек Сайын-оол Лоосанович — Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң трактористи.

Шеболдин Павел Михайлович — «Кек-Тей» совхозтуң слесарь-эдикчизи. Кызыл хоорай.

Шевцов Владимир Афанасьевич — Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң комбайнери.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дарганы
Я. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1972 ч. декабрь 13.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ХҮНДҮЛҮГ АТТАРНЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

Республиканың улус ажыл-агыйының болгаш культуразының хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Тыва АССР-ниң Хүндүлүг аттарын дараазында эптерге тывыскан.

ТЫВА АССР-НИҢ ТРАНСПОРТУНУҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ

Соян-оол Кок-ооловия Аяолга — Кызылдың № 2 чүк АТБ-ниң чолаачылы.

Николай Михайлович Безотечествога — Кызылдың № 1 чүк АТБ-ниң чолаачылы.

Иван Федосеевич Вертипраховка — чурттатлга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зиниң чолаачылы.

Павел Лаврентьевич Масловка — респотребсоюзтуң транспорт конторазының начальниги.

Николай Григорьевич Терскихке — Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң механиги.

ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ БАШКЫЗЫ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ

Сара Чыртай-ооловна Кавчыыр-оолга — Чыраа-Бажы ортумак школазының башкызы.

Клавдия Николаевна Шортенге — Ак-Довуракты ортумак школазының башкызы.

ТЫВА АССР-НИҢ КӨДЭӨ АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ МЕХАНИЗАТОРУ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ

Семен Афанасьевич Бондаренке — Улуг-Хемниң «Сельхозтехника» салбырының МТМ эргелекчизи.

Сергей Алексеевич Якименкога — Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозтуң трактористи.

Сувааи Байыровна Мендиге—«Мөрен» колхозтуң хойжузу.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Татьяна Григорьевна Градушовага — универмагтың салбыр эргелекчизи.

Евдокия Георгиевна Карелинага — техника ажыл-агый черинниң ажылчызы.

Никита Климентьевич Климентьевке—Абаканның садыг базазының улуг бухгалтери.

Павел Петрович Котлярова — түүйбу заводунуң ажылчызы.

Людмила Сергеевна Морозовага —хлеб заводунуң долган тудукчузу.

Шавар-оол Хапович Ондарга—ужудукчу.

Иван Егорович—**Пахомовка**—пиво заводунуң эдикчи слесары.

Мария Георгиевна Петровага—«Тыва» септелге-тудуг трестиниң шеверлекчилер бригадири.

Владимир Гаврилович Сельдемешевке — № 3 АТБ-ниң чолаачылы.

Биче-оол Чамзырывович Тулушке — «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы.

Вячеслав Михайлович Фирсовка—Кызылда уруглариың музыка школазының башкызы.

Максим Дуванчапович Хушпанга —«Тере-Хөл» колхозтуң хойжузу.

ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИК-БИЛЕ ШАҢНАТКАННАР

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн демдеглээри-биле күш-ажылга бедик үлегер-чижек болгаш идепкейлиг хөй-ынчаар ажыл-чорудулгазы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнатканнар:

БАЯ-ТАЙГА РАЙОН

Салчак Сорен-Дамбаевич Тойбуга — «Мурнакчы» колхозтуң кадарчызы.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Владимир Дмитриевич Голубченкога—район эмнелгезиниң кол эмчизи.

Шагдыр Хертенович Дамдырыкка — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң бызаачы-бетонщиги.

Зоя Очур-ооловна Куулара — «Тыва даг-дүгү» комбинатының ажылчызы.

Александра Кац-ооловна Ооржакка — «Шекпээр» совхозтуң хойжузу.

Бөлүүм-оол Сагдыевич Ооржакка—«Дон-Терезин» совхозтуң трактористи.

Шура Бакырович Саяга — «Большевик» колхозтуң кадарчызы.

Биче-оол Дойбаевич Соянга — «Барлык» совхозтуң кадарчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Хожур-оол Эренчинович Монгушка — БЛКСМ райкомунуң бирги секретары.

Куинсаал Сегбеевич Оюнга — № 1 көжуп чоруур механизаастаттынган колоннаның монтажчылар бригадазының бригадири.

Хола Шыырапович Ондарга — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң СБФ-ниң улуг мачызы.

Степан Макарович Потехинге — Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң Чадаанада участогунуң ажылчызы.

КАА-ХЕМ РАЙОН

Мекей Айкаевич Дамбага — «Бүрен» совхозтуң хойжузу.

Нанчат Седиповна Демекоолга — «Кызыл тук» совхозтуң саанчызы.

Лидия Тихоновна Ильченкога — ажымчы чоннар депутаттарының Бүрен-Аксы көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Мария Терентьевна Коробейниковага — «Коммунизмче орук» колхозтуң бызаа ажаакчызы.

Николай Артыкаевич Чимбинге — «Тилелге» колхозтуң кадарчызы.

Анна Ондуп-ооловна Чалбакайга — Каа-Хем райпозунуң столовазының повары.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОН

Хүлер-оол Иргитович Конгаржапка — «Мөгеп-Бүрен» колхозтуң кадарчызы.

ОВУР РАЙОН

Маадырбай Сапчыевич Доңгакка — Хандагайтының сеп-телге-тудуг участогунуң чазаныкчызы.

БИЙ-ХЕМ РАЙОН

Иван Миронович Горохова —«Сельхозтехника» салбырының цех начальниги.

Любовь Григорьевна Романовага — «Кызыл тараачын» колхозтуң Түрген СБФ-ниң саанчызы.

Мапефа Алексеевна Сметанинага—«Өөк» совхозтуң кол зоотехниги.

ТАҢДЫ РАЙОН

Виктор Алексеевич Евзакка —«Тыва кобальт» комбинаттың слесары.

Константин Федорович Зиновьевке — Тываның көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының комбайнери.

Галина Ивановна Ивановага —ажымчы чоннар депутаттарының Дүрген көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Дажына Людупович Иргитке—«Россия» совхозтуң малчызы.

Чечекмаа Бажы-ооловна Монгушка — «Тилелге» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Көк-кыс Арбытаевна Оюнга —«Коммунизмниң херели» колхозтуң саанчызы.

Михаил Петрович Сафонова— «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң профком даргазы.

Тамара Антоновна Семиряновага — «Межегей» совхозтуң саанчызы.

Таиа-Херел Хертекович Чашкакка —«Элегес» совхозтуң кадарчызы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Чооду Намчакович Баткарга—«Чодураа» колхозтуң СБФ-ный бригадири.

Оюн Домакпанович Куччүге — Самагалдайның «Сельхозтехника» каттыжышкынының мастери.

ТОЖУ РАЙОН

Евгений Григорьевич Баковка —Ырбанда мын белетээр пунктузунуң начальниги.

Балдан Сатчыкович Лузужукка—«Гоора-Хөм» совхозтуң кадарчызы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Кузьма Колчаевич Арапчарга—«Найырал» совхозтуң малчызы.

Маадыр-оол Тимофеевич Пайдан-оолга —№ 586 көжуп чоруур механизаастаттынган колоннаның бызаачылар бригадазының бригадири.

Николай Евстигнеевич Гончаровка —«УТКА 25 чылы» совхозтуң чолаачылы.

Барыңмаа Тюлюшевна Тегакпанга—«Улуг-Хая» совхозтуң кадарчызы.

ЭРЗИН РАЙОН

Арамаа Ховалытовна Мавсырга—чоннуң ажыдырал хандырылга комбиназының даавараныкчызы.

УЛУГ НАЙЫРАЛГА ЙӨРЭЭЛ

Казахстанның болгаш Сибирьниң карак четпес делгем шөлдеринден, харлыг баштыг Кавказ, Памирден, Балтиканың ак-көк делгемнеринден болгаш хөвен шыпкан шынаалардыг Ортаа Азиядан — бистиң эргим четпес Төрээн чуртувустуң бүлүн бүрүзүнден хой националдыг совет улус чүүлдүң төлээлекчилери Москвага боттарының эң-не дээре ырларының болгаш шүлүглелдериниң дээжилерин соңнеп чедип келгеннер. Улустарның найыралының болгаш ак-дүмалышкы чоруунуң дугайында, Ленинниң олуң чок идеяларын амыдыралга боттандырган Коммунистиг партияга, хөстүг болгаш аас-кежиктиг күш-ажылды алгап-йөрээген өөрүн четкиннигнер Кремльдиң Съездилер ордузунда дыңнаткылаан. Декабрьның 21-де, маңаа ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл оныңга тураскаадыкка байырлыг концертти болуп турганы ол.

...Ыры-хөгжүм дөрүнде — улуг Ленинниң кызыл посте овур-хевири Р. Рождественскийниң шүлүүнге А. Холминовтуң бижээни «Бис—Совет Эвилели бис» деп байырлал кантаазы ССРЭ-ниң улуг театрының нинти ыр болгаш оркестри (ыраажызы В. Нестеренко) күүседи бээрге, Ленинге шыйчы чоруктуң даңгыраа, ак-дүмалышкы чоруктуң символу болуп, мынчыл одуруглар куттулуп келир: «Бис — чаңгыс эң-сеткилдиг улустарның аг-бүдези бис. Бис — Совет Эвилели бис».

Байырлал концертиниң бүгү-де күүседилери, совет кижилериниң чаңгыс алай эң-сеткилин, чаңгыс аг-бүдези бис дээрзин хамыды-биле илередип турар. Артистер Г. Жженов, Л. Крестовникова, В. Маратов оларның күүседилери чогумна мындыг хөөннер-биле долдунган. Ставрополь крайдан ажылчын П. Бойко, Камчаткадан эмчи В. Лонгинов болгаш Краснодар крайдан келген колхозчу В. Чехутский олар Москва дугайының ырыны күүсеткеннер.

Домбраларның үнү чаңгыланган. Казах черниң ырлап, танцылап турары ол. Ужу-кыдыы көзүлбес кызыл-тастыг делгем шөлде «Алдын хөөү» деп чурук көстүп келир. Казах чоңнуң эртен келген алдарлыг төөгүзүн болгаш хөвенчилериниң чедишкиннериниң дугайын ыраажы Е. Серкебаев, ырның болгаш танцының ансамбли, улусчу хөгжүмүнүң оркестри көрүкчүлерге таныштырып аян туткан.

Эстчегде — «муң оттарлыг» край — Азербайжанның төлээлекчилери аас-кежиктиг амыдырал дугайында, ак-дүмалыг улустарның күш-ажылын алдаржыткан ырлар дыңнирип үнеп. Б. Караевтиң «Моңге шагда кады» деп чаа чогаалын Азербайджан ССР-ниң нинти ыр болуу болгаш улусчу хөгжүмүнүң үделгези-биле М. Магомаев ырлап күүсеткеннер.

«Лола» деп таджик ансамбль шимченгир чараш, сагыш-сеткилге тааланчыг, национал танцыны күүсеткен.

Эзимнериниң болгаш шөлдериниң чурту — Белоруссияның чоңунуң эрес-маадырлыг чоруун, ооң кайгамчыктыг чаартылгаларының дугайын «Беларусь ырлап тур» деп композицияда тода көргүскен. Ону республиканың танцы ансамбли, нинти ыр болгаш ыраажылар С. Данилик, В. Бучинский, А. Сухин күүсеткен. Ооң соонда кыргыс операның ыраажызы Б. Минжелкиев төрээн черинiң дугайында ырны ырлаан.

«Мээң дутарым» деп ырыхөгжүмүнүг композиция-биле Туркменияның балет болгаш опера театрының артистери бараан болган.

Армян ССР-ниң ансамбли улустуң «Кочари» база А. Хачатурянның «Селемелиг танцызын» деп күүсеткеннер.

Көрүкчүлерни хөглүг украин күдаже танцы ансамбли болгаш улустуң нинти ыры болуу чалаан. Кайгамчыктыг ырлар чаңгыланган.

Акы-дүмаа республикаларның төлээлекчилери аныяк өскенге белектерни тыпсып турда, совет черниң өгээртинмес байлактары каректерге хөстүп келир.

Далай... Латвийниң чоңунуң амыдыралы ооң-биле ажылдажыглаалыг. Далай эриннiг ажыл-ишти алдаржыткан ырларны Г. Отс болгаш Эстонияның ыры ансамбли күүсеткен.

Бистиң хой националды Төрээн чуртувустуң тайбың ажыл-ижин Совет Ченсектиг Күштер ыдыктыы-биле кангалап турар. Бистиң армиявыстың төлээлекчилерин көрүкчүлер нинти-биле утказаннар. Ырның болгаш шыкталның Кызыл туктуг ансамблиниң, Москвaның шерии округуттарының төлээлекчилериниң болгаш өске-даа коллективтериниң «Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп хөгжүмүнүг композицияны күүсеткени магадалынчыг.

... Бо кежээге Совет Россияның сураглыг ыраажылары, танцычылары, музыкантылары киришкен. ССРЭ-ниң алдаржаан балет театрының ыраажылары Л. Зыкина, Пятницкий аттыг орус улустуң нинти ыры болуктери, автономнуг республикаларның ырының болгаш плясканың ансамбльдери киришкен. «Чечектелде, часкы шагның чурту» деп хөгжүм ырлыг композицияда улусчу уран чүүлдүң бүгү-де эртинелери хөөрө туттунган.

Кремльниң Съездилер ордузунга профессионал артистерден ангыда, бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери, социализм тиилээн чурттуң улусчу галантылыының чечектелиишкиннериниң көрүдеези болган.

...Сценада база катап-ла концерттиң бүгү киржикчилери. Программаны кол режиссёр Г. Анисимов, кол дирижёр Ю. Симонов, кол чурукчу Н. Золотарев, кол хормейстер А. Рыбников олар белеткээннер.

«Совет чурттуң сүлдези» деп чаа ыры Съездилер ордузундан чаңгыланып үнген.

Улуг чедишкиннiг эрткен бо концертке СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, Политбюро кежигүнүне кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары олурушканнар.

Залга СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш СЭКП ТК-ның кежигүнүне кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары — байырлыг хуралдың киржикчилери база олурганнар. Москвага байырлалга келген социалистиг чурттарның партия-күрүне төлээлери, коммунистиг, национал-демократтыг болгаш чөөн социалистиг партиялардың төлээлери, кожа-келбэ болгаш найыралдыг чурттарның күрүне ажылдакчылары, национал болгаш делегейниң хой-нинти организацияларының төлээлери концертти көргеннер.

Е. ХОРЕВА,
И. ВЕКСЛЕР,
СЭТА-ның корр.

Бүгү планетаның байырлалы

Делегей парлалгазы Москвага байырлал дугайында

Совет Эвилелиниң бежен чылы — делегейниң хой-нинтизиниң болгаш парлалгазының кичээнгейниң төвүнде. Совет улус бодунуң хой националдыг күрүнезиниң алдын юбилейин СЭКП-ниң, ооң ленинчи Төп Комитединг долгандыр сырый каттышнаш, бүзүлбас чаңгыс эң-сеткилдиг, өөрүш-ажылчы болгаш политиктиг улуг кадырлүүшкүнүнүң байдалында утмуп турар дээрзин радио болгаш телевидение дамчыдылгаларында демдеглеп турар. Совет Социалистиг Республиканың Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга турасиаатиан СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң каттышнан байырлыг хуралынга ССРЭ-ниң бежен чылының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин бүгү делегей сонуургап турар.

БЕРЛИН. Түе черни-биле 7 шак 55 минута турда, ГДР-ниң Төп телевиденниези Москвадан дөрт дамчыдылганы эгелээн. ССРЭ-ниң тургустунганының бежен чылынга турасказаткан СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң каттышкан байырлыг хуралының Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыттыганын миллион-миллион телекөрүкчүлер көргеп. Алдарлыг юбилейниң байырлалының дугайында дамчыдылганы телевидение-биле кады ГДР-ниң радиозу база дыңнадып турар.

ВАРШАВА. Польша радионуң эртенги медээзи Москвада, Кремльде ССРЭ-ниң бежен чылынга турасказаткан байырлыг хурал ажыттынганының дугайында дыңнадыг-биле әгелээн. Төөгүлүг улуг юбилейни совет улус-биле кады социалистиг күрүнелериниң ак-дүмаа улустары коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкин, дешпилгелиг кижи төрелгетеп демдеглеп эртинрип турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелин допчулай тайылбырлап турган кижилер демдеглээн.

СОФИЯ. Совет чурттуң тургустунганының 50 чылынга турасказаткан Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыттынган байырлыг хуралдан дөрт теледамчыдылганы социалистиг Болгарияның миллион-миллион ажыл-ишчилери ханы сонуургал-биле көрген. Социалистиг революциядан төрүттүнгеш делегейниң эң күчүлүг күрүнелериниң бирээзи болу берген чурттуң өөрүлдезиниң болгаш хөгжүлдезиниң төөгүзүн СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев илеткелиниге тодаргай чугаалаанын юбилейге турасказаткан түскай дамчыдылганы Софияның радиозу демдеглээн.

ПРАГА. Совет Эвилелиниң чартык түс чыл юбилейиниң байырлалы — чехословак телевиденниениң болгаш радионуң кол темазы. Телевидение Кремльдиң Съездилер ордузундан дөрт дамчыдылганы организастаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелин дамчыдылга үезинде харын угда чех болгаш словак дылдарже очулдуруп турган. ССРЭ-ниң чартык түс чыл юбилейи дээрге бүгү делегейде акы-дүмалышкы партияларның болгаш улустарның марксизм-ленининизминиң идеяларынга, тайбыңның болгаш дешпилгелиг чоруктуң идеалдарынга шынчылыының илергейлээшкини болу берген деп, радио тайылбырлакчылары демдеглээн.

ДЕЛИ. «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелин Индияда улуг сонуургал-биле хүлээп алган.

Москвада байырлыг хурал дугайында медээлер индий радионуң болгаш телевиденниениң кол черлерин эзлеп турар.

ПАРИЖ. ССРЭ-ниң 50 чылынга турасказаткан байырлыг хуралдың улуг көдүрлүүшкүнүн дугайында ажыттынганының дугайында декабрь 21-де эртен Франс Пресс агентилел дыңнаткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелин допчулап дамчытпышаан, француз радио болгаш телевидение Совет Эвилели Европага быжыг тайбыңны хандырар талазыбиле угланышкының моон соңгаар-даа уламчылаар дугайында илеткелде айыткан кезекти онзалап көрүп турар. Франция-биле-эки харылзаалары Совет Эвилели үнелеп турар болгаш ук харылзаалар-ны моон соңгаар-даа Франция-биле ССРЭ-ниң эртен чылын чарган «кады ажылдажылгаларның принцивинге үндезилеп хөгжүдер деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының илеткээнин тайылбырлакчылар улуг түүлдүгүүүшкүн-биле демдеглеп турарлар.

БОНН. Илеткелде Европа талазы-биле ойу келген айтырыгларже болур-чогуруу-биле кичээнгей салганын демдеглевишаан амгы Европа кызыгаарларының бүрүн быжыын, Барыын Берлин талазы-биле дугуржулгаларның, а ол ышкаш ГДР биле ГФР-ниң харылзааларының үндезиннериниң дугайында керээни айтып турар. ССРЭ-ниң, ПУР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында кереэлер дээрге Европаның тайбың болгаш айыыл чок чоруктуң оруу-биле хөгжүлдезиниң эң улуг түңнедери болганын айтып турар кезекти барыын герман радио ылаңгыя онзалап демдеглээн.

ВАШИНГТОН. Америк информация агентилелдери ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга турасказаткан, Москвада ажыттынган байырлыг хуралдың ажыттынганын делгереңгей чырыдып, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелин дөпчуап, аңаа хамаарыштыр бодалдарын калбак берип тураралар. Л. И. Брежнев АКШ-тың Вьетнамда шериг авантюразын «шинтипрлин-биле буруу шапкан» деп, ЮПИ агентилел демдеглээн.

ЛОНДОН. Москвада ажыттынган байырлыг хурал дээрге делегейниң эң улуг болуушкуну деп, Рейтер агентилел дыңнаткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының илеткелинде совет улустуң Вьетнамның улузу-биле интернационалчы эң-сеткил каттыштырылгазын дагын катап бадыткаан деп, агентилел демдеглээн. Америк агрессорунуң кандыг-даа чаа-чаа каржы үүлгедиглери маадылыг вьетнам улустуң тура-соруун сый шаап шыдавас, оларның чөптүг демиселинге ооң оныктери бүгү таланың дузалаачылының көргүзеринге шинтипрлинiң бузуп шыдавас дугайында илеткелде айытканын агентилел дыңнаткан.

(СЭТА, декабрь 21).

Агрессорларга каргыш!

Вьетнам Демократтыг Республиканың девискээрин америк дайынзырактарның моонеттинген күш-биле катап бомбалай бергенинге совет кижилер удурланып киленген үнген. Чаа-чаа ол үнтекчи үүлгедиглерге шинтипрлиг удурланганын Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал Фронтузунуң тургустунганының 12 чыл оныңга тураскаатка шитингилериниң болгаш хуралдарның киржикчилери илергейлээн.

Вьетнам улус-биле эң-сеткил каттыштырылгазының чалбыыштыг илерээшкинин Ленинградтың хой-нинтизиниң төлээлекчилери чугаалаан. Совет кижилер вьетнам патриоттарның чөптүг демиселин шинтипрлиг деткип тур деп, хуралта демдеглээн. Вьетнамга бомбалаашкынарын соксадырын болгаш эң дүрген тайбың таарыштырылга кылырын Минскиниң хой-нинтизиниң төлээлекчилери база негээн.

Бодунуң хөстүг болгаш хамааржылга чок догуннаар эргезин камгалап алыр чүткүдүг вьетнам улустуң күзел-соруун америк дайынзырактар кандыг-даа бомбалаашкыннар-биле боогдап шыдавас. Совет Эвилели, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чүттары, чер бомбүрзээнин бүгү дешпилгелиг кижилери — вьетнам патриоттарның талазында деп, митинги, хуралдарның киржикчилери демдеглээн.

Хой кижилиг митингилер болгаш хуралдар Ашхабадка, Владивостокка, Иркутскиге, Донда-Ростовка болгаш өске-даа хоорайларга эртken.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ БӨО ХҮННЕРДЕ

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫНГА ЧУГУЛА САЛЫЫШКЫН

Нью-Йоркка КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязы ажылын дооскан. 132 күрүнениң төлээлекчилери үш ай дургузунда делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып көрген. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының оскедаа күрүнелериниң тайбыңче чүткүлдүг даштыкы политиказының күштүг салдарындан дүшкүүрлүг чорук делегейде чавырлып, аңгы-аңгы нинтилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың ёзу-биле кожа-келбэ догуннаарының ленинчи принцивин улам калбаа-биле деткип турар мындыг байдал үезинде сессияның ажылы боол эрткен. Ол бүгү сессияның бүгү ажылынга болгаш ооң түңнелдеринге салдарлыг болганы база билдингир.

ССРЭ-ниң саналдааның ёзугаар делегей харылзааларынга күштү ажыглавас болгаш ядролуг чепсекти ажыглаарын моңгеэн-биле хоруудаар дугайында резолюцияны хүлээп алганы үргүлүүзедиг хуусаада политиктиг ужур-дузазын өксүдүвес эң чугула түңнел ол болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев «Совет Социалистиг Республикаларын Эвилелиниң бежен чылының дугайында» илеткелинге, ол резолюцияны хүлээп алганы «делегей амыдыралынга эң улуг болуушкун-дур» деп үнелеп чугаалаан.

Ол резолюция бүгү-ле күрүнелериң болгаш улустарның үндезин эрге-ажыктарынга шуут дүгжүп, тайбыны камгалаарының болгаш кижи төрелгетенин ядролуг дайынның айылынан чайладырының талазы-биле улуг ужур-дузалыг дээрзи чигзинниг чок.

Сессияның киржикчилери оон өске база бир—чепсегленишкинни дүжүрер талазыбиле бүгү делегей конференциязының дугайында совет саналды база хүлээп алган. Бистиң чүттувус мындыг конференцияны чылдыраар дугайында эртken чылдың сессиязынга саналдап турган болгай. Ону ынчан-на колдуунда чүүлдүг дең хүлээп алган турган. АКШ-тың болгаш Кидаттың аңаа удураныышкыны үнүп турза-даа, ол резолюция хүлээп алдынган. Ук резолюцияда мындыг конференцияны чылдырар, эң ылаңгыя 35 чүттүң төлээлекчилериниден тускай белеткел комитединг түргүзар талазы-биле боттуг саналдырны айытkан.

Ол ышкаш делегейге айыыл чок чоруктуу быжыглаар дугайында Декларацияны боттандырып чорудар талазы-биле база-да совет саналды чугаалашканы боттуг түңнелдерлиг болган. Ол Декларацияның негелдерини хажык чок күүседип, дайын мөсилдежишкиннерин шүүтүзүн узуткаарының хемчеглерин алырынче Кол Ассамблеяның тускай резолюциязында бүгү күрүнелерни кыйгырып турар.

Колониализмни эң-не дүргени-биле, туулгага чедир узуткаарынче угланган резолюциялар делегейге улуг ужур-дузалыг өске бүгү чугула шинтипрлерниң аразында кирин турар. Боттарының хосталгазы дээш колония улустарының демисежир долу эргелии Каттышкан Нацилар Организациязының хүлээп көргени ол айтырыгда чаа түүлдерниң бирээзи болган.

Кол Ассамблея араб күрүнелерге удур Израильдиң агрессиязын база катап бүрүү шапкан болгаш Израильдиң эжелеп алган черлеринде кылган бүгү өскерилдерилерин шүүтүзүн хоойлу-дүрүмге таарышпас үүлгедиишкиннер кылдыр чарлаан. Израильдиң эжелеп алганы араб черлеринге оон үргүлчүледиг уеде артарынга идигнiг боол болур дузаламчыны анаа бээринде айтылаарын Кол Ассамблея бүгү күрүнелерге сүмелээн.

Ол ышкаш Каттышкан Нацилар Организациязының универсалдыг чорууның принцивин бадыткааны базала улуг болуушкунга хамаарыштыр турар. КНО-нуң системазынга Герман Демократтыг Республиканы хүлээп алырындан 20 ажыг чыл дургузунда ойталаашкын соксаттынган. Ынчангаш ол хамаарышпас күрүне болза база-да Бангладеш ышкаш КНО-нуң чанында доктаамал хайгаарактының эргезин алган.

Кол Ассамблеяның амгы бо сессиязы тайбың келир үени хандырарынга бодунуң салыышкынын киирген деп ооң даргазы — Польшаның төлээлекчизи С. Трепчиньский чугаалаан. Ооң шинтипрлери тайбыны болгаш делегейге айыыл чок чоруктуу быжыглаарының, улустар аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы калбартып, хөгжүдериниң оруунга чугула базым боол турар.

Делегей парлалгазы Москвага байырлал дугайында

ГДР биле ГФР-ниң аразынга харылзааларның үндезиннериниң дугайында керээге ат салган

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР биле ГФР-ниң аразынга харылзаалар үндезиннериниң дугайында керээге ат салырының ёзулалы Берлинге ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң башкымга болган.

ГДР-ниң өөмүнээзинден Министрлер Чөвүлелиниң чанында статс-секретарь М. Коль, ГФР-ниң өөмүнээзинден—министр Э. Бар керээге ат салган.

Керээге ат салган соонда М. Коль биле Э. Бар медеглелдер кылган.

Харылзаалар үндезиннериниң дугайында керээ Европаның ортузунда улустар аразынга тургустунган эрге байдалын барымдаалаан. Ийи герман нүрүне аңгы-аңгы нинтилел системаларынга, аңгы-аңгы эвилелдерге хамаарышкылыг болгаш хой-хой айтырыгларның талазы-биле үндезин чөрүлдээлиг үзел-бодалдарыг болза-да, ол керээге олар тайбыңче нүзел-чүтүлдүүн илергейлээн, күш ажыглаарындан өйталаарын, Каттышкан Нацилар Организациязының Уставының сорулгаларын, кол принциптерин хүндүлээрин, даштыкы болгаш иштинги херектерге ийи нүрүненiң дең эргелиин, баттары баш миннир туснайлаң болуурун медеглээн деп, Э. Бар чугаалаан. Оларның аразынга дем каттыштырып ашылдаар, тайбың кожа-келбээ догуннаар харылзаалар, чаагай кожа-келбээ харылзаалар тударының баштайгы белеткелдери ынчалдыр тургустунуп турар деп, Э. Бар демдеглээн.

ГДР биле ГФР-ниң аразынга харылзаалар үндезиннериниң дугайында керээ Германи Демократтыг Республиканың шагдан бээр чорудуп келген, тайбыңга ынаан политиказынга дүгжүп турар. Ол керээниң эчызында ийи нүрүненiң аразынга чөгүмчалыг, кожа-келбээ догуннаарының харылзааларын тударының делегей эргезинге дүгжүр, нинти үндезинин тургустунган. ГДР биле ГФР ук керээге киришип тураргларының бүрүн эргезин, хамааржылга чок догуннаашкының база оларның аразында кызыгаарларга дээп болбазын керээде хүлээп көргеп.

Ол керээ чүгле бодунуң немец нүрүнелериңге эвес, харын тайбыңны нүүзээлериң болгаш дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын нүүзээлериниң шүүтүзүнге база ажыктыг. Ук керээ тайбыңны хандырар хой-хой керээлериниң база бирээзи болур. Оларның аразында ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң ГФР-биле керээлери эң чугула ужур-дузалыг. Ол керээ ГСЧП-ниң VIII съездизиниң салган сорулгаларынга, аңгы-аңгы нинтилел тургузуглуг нүрүнелериниң тайбың кожа-келбээ догуннаарын Европа дипке хандырар талазы-биле социалистиг нүрүнелериниң дугурмугаут кады чорудуп турар политиказының эргеламыктарынга дүгжүр, деп ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында статс-секретарь М. Коль медеглээн.

Чазаглыг оруктарның хынаала-эрттирилге черлеринде немей тургузарынга хамаарышпыр база ГДР биле ГФР-ниң аразында кызыгаарны демдектээр ажылды кады чорударыбиле ийи нүрүненiң төлээлекчилериниден кызыгаар комиссиязын тургузар дугайында М. Коль биле Э. Бар чагаалаарын сөлүшкан. М. Коль аргыныяга, умуражыышкынынар ныяырын чиигедир болгаш өске-даа айтырыгларның талазы-биле ГДР-ниң улам ынай базымнар кылырынга хамаарышпыр Э. Барга чагаа дамчыдып берген.

АМЕРИК ИМПЕРИАЛИЗМНИҢ КЕМНИГ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

Делегей ам база америк империализминиң Вьетнамда база дагын чаа кемниг үүлгедиглериниң херечензи болу берген. Дайынны соксадыр дугайында Вьетнам Демократтыг Республика-биле дугуржулгага ат салырын чүүл-бүрүг чылдакбиле соңгаарлаттышаан, Американың Каттышкан Штаттары ВДР-ниң девискээрин араатанзыг ёзу-биле бомбалаарын болгаш ол республиканың порттарын миналаарын дагын калбак хемчээлдерге ангелээн. Чүе-чүе америк самолёттар, оларның аразында стратеггиг бомбалакчы «B-52» дээр самолёттар сөөлгү хүннерде Ханойже болгаш Хайфонче моонеттинген күш-биле хадаашкынынарны кылып туруп берген. Ооң түңнелинде тайбың чоңнуң аразындан хой санныг кижилер каража-когаралга, олуң-чидимге таварышкан болгаш муң-муң чурттарга бажыңнары үрелген.

АКШ-тың дайын чорудулгаларын шак ынчалдыр калбартып турары Вьетнам дугайында айтырыгны шинтипрлээрде америк негелдеерин хүлээп алыр кылдыр албадаар сорулга-биле вьетнам талага ыйыышкын кылырының ораалажышкынны болур-дур. Америк агрессорларның кандыг-даа хортан үүлгедиглери маадырлыг вьетнам улустуң тура-соруун сып шыдавас деп чүве мырынай илдеп. АКШ-тың агрессиязының калбарышкыны харын байдалды улам нарыядадып, хан төгүүшкүнүүг дайынны үзамдыктырып болгаш дугуржуушкун чедип алырын бергедедип болур. Бо кемниг үүлгедиглер дээш бүгү харыысалга АКШ-тың чазаанга бүрүн онаажыр апаар.

Америк аг-шеригниң Вьетнамда чаа дээрбечи үүлгедиглери бүгү делегейде көөр хөөн чок чорукту хайыктырган. Даштыкы солуннар, күрүне болгаш политиктиг ажылдакчылар, хой-нинти организациялары АКШ-тың агрессин үүлгедиглерин шинтипрлиг буруу шаап, ол кемниг үүлгедиглерни доп-дораан соксадырын негеп турар. Англияның «Гардиан» солуну АКШ-тың Вьетнамда политиказын «чүдек-бүжар политика» деп адаан. Вьетнам Демократтыг Республиканы америк ужар күүлдүг бомбалап турарын Францияның «Фигаро» солуну «дайынны чижеглээр чүве чок калбартып турары» кылдыр көргүскен.

Американың Каттышкан Штаттарының бодунда база киленээшкининиң болгаш удурланышкынның чалгыы күштелген. Дыка хой сенаторлар болгаш АКШ-тың конгрессиниң төлээлекчилер палатазының кежигүннери безин америк дайынның калбарып турарын шинтипрлиг буруу шаап, америк улустуң «чазак мегелеп турар-дыр» деп онзалап демдеглеп турар. «Национал күч-шыдалды соора ажыглап, чаагай чоруктуң принциптерин дора корбүшаан, АКШ-тың шериг-агаар күштери ол бичии чуртту кээргел чок бомбалап турары сарыылдыг кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин ческиндире бээр-дир» деп «Нью-Йорк тайме» солуң бижээн.

Бүгү делегейниң тайбыга ынакшылдыг бүгү күштери эрес-маадыр вьетнам улустуң талазында туржуп турар. Экономиктиг болгаш өске-даа дузалажылының демисежир турар Вьетнамга Совет Эвилели корүзүп турар. «Индий-Кыдатта дайын одаан узугаарын чедип алырын Совет Эвилелиниң дашткы политиказының кол сорулгаларының бираазын ылдыр кеззеде саналап келген бис. Чөптүү-биле таарыштыр тайбың шинтипрлээшкинни чедип алыр дугайында вьетнам оңнуктерниң күжениишкиннерине идепкейлиг деткимчени ынчангаш коргүзүп турар бис. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Вьетнамның улузу-биле бистиң интернационалчы эң-сеткил каттыштырылгавыс бүгү шугуминар аайы-биле боттуг ажыл-херектер болуп турар. Ынчангаш совет-вьетнам набыралды кадыгалаар болгаш быжыглаар ээш күжүвүстүг харамнанмас бис» — деп, декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралта бодунуң илеткелинге Л. И. Брежнев чугаалаан.

Н. ЧИГИРЬ.
(СЭТА).

КАТТЫШКАН ХУРАЛ

Республиканың херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери биле СЭКП райкомнарының херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторларының эргелекчилериниң база районнарның херээженнер чөвүлелдериниң дзргаларының каттышкан хуралы Кызылга болуп эртken. Анаа СЭКП обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи Ш. Ш. Шынрап 1972 чылда херээженнер ортузунга чоруткан ажылдың түннелиниң дүгайында дыннадыгны кылган.

Республиканың ажыл-агыйларының кандыг-даа адырларында херээженнер ажылдавайн турар ындыг адырны тывары берге. Бо юбилейлиг чылда чер-черде чөвүлелдер херээженнер ортузунга ажылды улам күштелдирген. Эрзин, Таңды, Баа-Хем районнарында, Кызыл хоорайда херээженнер ажылы бедик деңнелдиг апарган, оларның ССРЭ-ниң 50 чылының юбилейин улуг чедиишкиннерлиг уткааның илеткелчи демдеглээн.

Хуралга Д. Ондар (Улуг-Хем), Н. Филимонова (Кызыл), О. Орус-оол (Бай-Тайга), Г. Донгак (Тожу) болгаш оонда өскелер санал бергеш, ажылда чаа солуң түүлдерни, херээженнерниң алдарлыг юбилейин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турарын чугаалааннар.

Ол хуралга Эрзин районунуң Мөренде чөвүлел (даргазы С. Даргат), Тожунуң Тоора-Хемде (даргазы С. Бай-Кара), Чөөн-Хемчик районунуң Бора-Тайгада (даргазы Б. Сарыглар), Өвүр районунуң «Кызыл-Туң» колхозта (даргазы М. Бортун-оол), Бай-Тайга районунуң «Кара-Хөл» колхозта (даргазы С. Хеймер-оол), Кызылда республика типографиязында (даргазы М. Матюшов) болгаш өске-даа эң эки 20 ажыг херээженнер чөвүлелдери республиканың херээженнер чөвүлелиниң хүндүлүг бижии-биле болгаш өртектиг түүлдер-биле шаннатканнар.

Г. БАДЫ-САГААН.

ЧУРУКТА: республиканың херээженнер чөвүлелиниң районнарның херээженнер чөвүлелдериниң даргалары-биле каттышкан хуралының болүк киржикчилери: (солагай талазадан) О. Торидуп (Эрзин), М. Симакова (Кызыл), Н. Медведева (Каа-Хем), Б. Бара-сал (Чөөн-Хемчик), М. Хомушку (Монгун-Тайга).

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң ССРЭ-ниң бежен чылынга турасказаткан алдыгы пленуму Москвага чоокта чаа улуг чедимишкиннииг арткен. Консерваторияга болгаш концертзал залдарынга янзы-бүрү националдарның композиторларының бижээн аялгалары чаңгыланып турган.

Москваның болгаш бүгү-де эвилелдешкен база автономнуг республикаларның музыка ураң чүүлүнүң ажылакчыларының аразында харылзаа болгаш чогаадыкчы кады ажылгажылга бистиң чуртувуң бир чаагай чаңчылы болу берген. Ынчангаш бистиң чуртта ышкаш оң хире музыка хөгжүлдезин делегейниң кайы-хаа чуртунда чок болуп турар. Совет Эвилелинде — ургларның музыка школалары, кежээки өөредилге черлерин муң-муң, чүс-чүс училищелер болгаш чаэрби сес консерваториялар бар. Чогум-на олар музыка культуразының талазы-биле чогаадыкчы ажылдарның болгаш улуг чедиишкиннерниң үндезини болуп турар.

СССР Эвилелиниң чартык чүс чыл ою музыкантыларыны бүгү совет кижилер-биле бир демей улуг сорук кириишкиниг ажылдарынче кыйгырган. Акы-дүкпа республикаларның шуптузунуң композиторлары чаа кайгамчыктыг чогаалдарыбиле революпияга, В. И. Ленинге, Коммунистиг партияга, бистиң чуртка, оон алдарлыг төөгүзүнге турасказаткан операларны, балеттерни, симфонияларны, ораторияларны, ырыларны чогааткан. Композиторлар Арам Хачатурян, Кара Караев, Отар Тактакишвили, А. Штогаренко, А. Эшпай, А. Холминов, Р. Щедрин, А. Пахмутова болгаш оон-даа өске хөй-хөй композиторларның чогааткан музыкалары кайгамчык.

ЧУРУКТА: композиторлар (солагай талазынган он талазынче) ССРЭ-ниң улустуң артизи, Күрүне шаңналарының лауреады Т. П. Хренников, Б. Х. Кужамьяров (Казахстан) база (солагай талазында) ССРЭ-ниң улустуң артизи, Күрүне шаңналының лауреады Г. Эрнесакс (Эстония) олар пленум үезинде.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохроникazы).

Музыка культуразының көрүлдези

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

СУДЬЯЛАРНЫ БЕЛЕТКЭЭР

Бистиң Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарынга, совхозтарынга болгаш район төвүнге спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар эрттирерин чаңчыл болуу берген. Беш школада спорт залы бар. олар белеткелдер болгаш маргылдаалар эрттиреринге таарымчалыг кылдыр дериттинген. Ам удаваас Алдан-Маадыр суурга спорт залдыг чаа школа ажытынар.

Бүгү-де болуп эрткен маргылдааларның түннелинден алгаш көөрге, бистиң районда күш-культурага болгаш спортка хандыкшылдыг улустуң саны өзүп орар. Ол дээрге спортту сайзырадыр талазы-биле ажылдарны чорудуп турарының хереглиэя-дир. Оларны бедик мергежилдиг, шыырак спортчулар кылдыр кижизидерии амгы үеде бистиң хүлээлгевис.

Спорт сайзырап, хөгжүп турад-даа район хемчээлинге маргылдааларның эртип турарының шынары куду. Ол — мергежилдиг судьяларның чок болуп турарында. Спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң аайыбиле тускай судьяколлегиязы тургустунмаан болгаш бедик мергежилдиг, шыырак судьяларны белеткээр база билиндедидер ажылды чорутпайн турар. Тускай судья чогунаан, чер-черден болгаш команда бурузунуң толээлериниң судьялаанындан чөрүлдээлер үнүп келгилээр. Маргылдааның шынарын ол кудуладып кезген. Ынчангаш мергежилдиг судьяларны белеткээрин үе негеп турар. Районнуң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниче көрүп орбайн, колхозтарда, совхозтарда спорттуң удуртукчулары, школаларда күш-культура башкылары спорттуң нептередип пропагандалаар ажылды чогуур деннелге чедир чорудары, судьяларны белеткээр хемчеглерни алыры чугула.

М. МОНГУШ.

ЧЕМПИОН ХЕВЭЭР

Шыдыраага Тыва АССР-ниң бирги чери дээш хууда болгаш команда талазы-биле маргылдаа шайысылалга алган кан хүн үргүлчүлээш, доозулган.

Команда талазы-биле бирги черни «Спартак» эки тура спорт комитединиң шилчир күбогу, бирги чергенниң диплому болгаш вымпели-биле шаңнаткан. Ийигизин — «Урожай» эки тура спорт ниитилели, үшкүзүн — Кызыл хоорайның толээлери алган.

Хууда бирги черни Кызылдың шыдыраачылары, спорт мастерниге кандидат Н. П. Шишигин алган. Ол он дөрт салыгдан 13,5 санны ап, бүзүрелдиг ойнаан. Оң Шишигинге республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң бирги чергенниң дипломуун болгаш тураскаадыг белекти байырлыг байдалга тывыскаан. Николай Петровиң кан чыл улаштыр Тыва АССР-ниң чемпиону болуп келген. Бо чылын ол адын хевээр камгалап ап шыдаан. Ийиги черни Ак-Довурак хоорайның шыдыраачылары Монгуш Адыг-оол алгаан. Үшкү-дөрткү черлерни Кызылдың төлээзи Мохов биле Өвүрүнүң шыдыраачызы Ооржак Кызыл-оол алган.

* * *

Шыдыраа талазы-биле республика маргылдаазы доозулган соонда Тыва АССР-ниң шыдыраа федерациязының отчёт-сонгулдалыг конференциязы болган. Анаа отчёт илеткелдя федерациянның даргазы К. К. Саян кылган.

Конференция шыдыраа федерациязының удуртур органын сонгаан. Федерацияның даргазынга Н. П. Шишигин сонгуткан.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Спорт ажылын чугаалашкан

Таңды районнуң спортчуларының ээлчеглиг конференциязы Бай-Хаак суурга болуп эрткен. Анаа районда «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы Александр Опера Таңдының спортчуларының 1972 чылда кылып келген ажылдарын, спортчу чедиишкиннерин болунуң иletкелинге делегеректей чугаалаан.

Районда спорт ажылы ниитизи-биле экижээн. Оон иштинде «Элегес» совхозтуң спортчулары эки ажылдыг деп санаткан. Ол совхозта ГТО-нуң чаа нормазын дужаарының талазы-биле алкыл массалыг чорун турар. Совхозтуң удуртукчулары, комсомол, профэвилел организациялары спорт ажылынче чогуур кичээнгейни салып, дериг-херекселдер садып алыры-биле 1200 ажыг рубльди үндүрүп берген. Совхозтуң спортчулары волейболга, баскетболга, хостуг күрешке районнуң шилиндек командаларының кежигүнеринге кирип турар.

М. СААН.

Бирги чер дээш

Республиканың «Динамо» эки тура спорт ниитилели хууда болгаш команда талазы-биле бирги чер дээш шыырак маргылдаазын Организастап эрттирген. Анаа дөрт команданың спортчулары киришкен.

Үргүлчүлеп келген чидиг демиселдиң түннелинде «Динамонуң» № 1 командазының шыырааачылары шылгараннар.

П. ФИЛИППОВ.

Школачыларда

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга турасказаткан школачыларның волейбол база Хемниң «Бурунгаар» совхозунуң төвүнде деткем спорт залынга болуп эрткен. Анаа районнуң дөрт орумак школаларындан солдарның болгаш уругларның сес командалары киришкеп.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң түннелинде солдар командаларындан Бүрен-Хем орумак школазының командазы кымга-даа уттурбайн бирги черни алган. Ийиги, үшкү черлерни Сарыг-Септи № 1, 2 школаларының волейболистери эзээн. Уруглардан бирги черни Сарыг-Септи № 1 ортумак школазының командазы, ийиги болгаш үшкү черлерни — Сарыг-Септи № 2, Бүрен-Хем ортумак школаларының спортчулары үлемнеп.

Тиилээн командаларга районнуң спорт комитединиң шилчир күбоктарын, вымпелдерни болгаш мактаал бижиктерни тывыскан.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Чадаананың № 1 ортумак школазының болгаш Шеми ортумак школазының өөренижилериниң база башкыларының аразында волейбол, баскетболга эш хуузунуң ужуражылгазы Шеминге болган.

Волейболга болгаш баскетболга Шеми школазының башкылары залчылардан эки ойнаашаа, тиилелгеин чедип алган.

Дараазында волейболга оолдардан Чадаана школазының төлээлери, уруглардан — Шеминиң удуп алган.

Ниитизи-биле Шеми ортумак школазының төлээлери тиилээн.

А. МИЖИТ-ДОРЖУ.

Семинар

Республиканың башкылар билиин бедидер институту ортумак школаларның өөредилге эргелекчилериниң семинарын организастап эрттирген. Семинарга республиканың школаларындан үжен ажыг кижи киришкеп. Семинарның программазында киргеп деткиялар амыдырал-биле харылзаалыг, ажыктыг солуң болганы эки.

Чаңгыс классха катап олурар чорукту болдурбазының оруктары, бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилгениң эезээни-биле чергелештир чугула соруглалар дээш, өске-даа айтырыглар-биле бистн танылтырган.

Кичээлди аналитеп көөрүүң принциптери болгаш амгы үениң кичээлинге иегеледелер дугайында башкы В. А. Пожидаеваның биске танылтырган арга-дүржулгазы черле солуң болган. Ук башкы Красноярск хоорайга барып, өөредилге эргелекчилериниң түр күрүзүн доозкаш келген. Школаның өөредилге-кижизидилге ажылынын планын канчаар тургузарыл, башкының ажылынга кандыг боттуг дузаны көргүзее эки дээш, өске-даа чугула түүлдерни башкының дүржулгазындан дыннап, бижип алган бис. Ол ышкаш школаның өөредилге-кижизидилге ажылын удуртурунуң, ону контрольдаарының дугайында бодунуң ажылынын дүржулгазын ол таныштырган.

Амгы үениң кичээли кандыг байдалга эртер ужурлугун, анаа чогум кандыг негелделер турарыл дел айтырыг башкы бүрүүн дүвүредип торуур. Маңаа долу харыны бээри берге, чүге дээрге тодаргай доктаатынган чангыс аай дүрүм чок. Бо айтырыгга хамаарыштыр тодаргай аналитти педагогика эртемнериниң кандидады Д. М. Бурхнов берген.

Семинарның база бир эки талазы — өөредилге эргелекчизи кижи бүрүзү өөредилге кипозун ажыглаар талазыбиле шынзылга бижикти холга алганы болур. Техниктиг херексеелдерни чөп ажыглаары өөредилгени шынаржыдарынга онза чугула рольдуг.

Сөөлгү чылдарда бистиң школаларывыстың материалдыг баазазы экижип, өөредилге-кижизидилге ажылынга иеску чедиишкиннер бар апарган. Хөй кижилиг башкылар коллективиниң ажылын чаа соруглаарыны шын, чөп шинтпирлээринче углап, чедиишкиннииг ажылдаары, өөредилге эргелекчилерге бистеринң чугула херээвис.

Н. ДАКАА,
семинарның киржикчизи.

«Бузулбас эвилел» деп кежээ

Тева-Хая школазының спорт залы янзы-бүрү лозунар, эвилелдешкен 15 республикаларның сүлде демдектери болгаш туктары-биле дериттинген. Школаның бүгү өөренижилери, башкылары, ада-иелериниң төлээлери зал доллур олурупкан. Анчы-анчы республикаларның национал хептерин өөренижилер кеткилепкеннер.

Украина, Молдавияның салчылары, Прибалтиканың балыкчылары, Закавказьеның шайжылары, нефтижилери, Ортаа Азияның човенчилери, Казахстанның тараажылары, Соңгу чүктүң анчылары, Тываның малчыннары дээш үк кежээге кижи кымнарны көрбес даар. Тева-Хая школазының ССРЭ-ниң тургустунганынган бээр 50 чыл болган оонга турасказаткан делгелге ажыттынган. Ол делгелгени СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи организастаан. Культура бажыңының залын долгандыр тургускан столдар кырында, ханаларда районнуң херээженнериниң даараан, аргаан, сырын каастаан бүгү түүлдерин чурум ёзугаар аайлап делгээн. Инда уран-шевер каастап аргаан шевергин кыллынган хевистер безин бар.

Бо чылгы делгелге кажангызындан-даа артык көрүштүг болгаш ында делгээн түүлдерниң янзы-бүрү хевирлери дыка көвүдээн.

Делгелгеде салган түүлдерни өөренип көргеш, оон комиссиязы бирги черни «Совет Тыва» совхозтуң, ийигизин — Бүрен-Бай-Хаактың, үшкүзүн — Бүрен-Аксының херээженнер чөвүлелдериниң чус-тузунда тывыскылаан. Тиилекчилерни өртектиг түүлдер-биле шаннаан.

Ч. АРТЕМОВ.

Солун делгелге

Каа-Хем районда Сарыг-Сеп суурнуң Культура бажыңында ССРЭ-ниң тургустунганынган бээр 50 чыл оонга турасказаткан делгелге ажыттынган. Ол делгелгени СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи организастаан. Культура бажыңының залын долгандыр тургускан столдар кырында, ханаларда районнуң херээженнериниң даараан, аргаан, сырын каастаан бүгү түүлдерин чурум ёзугаар аайлап делгээн. Инда уран-шевер каастап аргаан шевергин кыллынган хевистер безин бар.

Бо чылгы делгелге кажангызындан-даа артык көрүштүг болгаш ында делгээн түүлдерниң янзы-бүрү хевирлери дыка көвүдээн.

Делгелгеде салган түүлдерни өөренип көргеш, оон комиссиязы бирги черни «Совет Тыва» совхозтуң, ийигизин — Бүрен-Бай-Хаактың, үшкүзүн — Бүрен-Аксының херээженнер чөвүлелдериниң чус-тузунда тывыскылаан. Тиилекчилерни өртектиг түүлдер-биле шаннаан.

Ч. АРТЕМОВ.

Нефть продуктулары алырларга

1972 чылда нефть продуктулары алыр дугайында талоннарны республиканың автомашиналарга кывар-чаар материалдар бээр станциялары бо чылдың декабрь 31-ниң хүнүүн 24 шагында чедир бараанчыдып бээр дугайын Кызылдың нефть баазазы бүгү хереглекчилерге дыннадып тур.

Хереглекчиниң 1972 чылда ажыглаваанны нефть продуктуларын алыр дугайында талоннарын нефть баазазынга реестр ёзугаар купюразын, литриниң хемчээлин айыткаш, талоннуң артынга ук талонну дедир дужаап турар организацияның таңмазын хаккаш дужаар. Реестрни организацияның удуртукчузунуң хол үжүү болгаш таңма-биле балыткаар.

1972 чылда хууда транспорттуг кижилерге рынок фондузундан сатkан талоннарны орнавас. Ук талоннар 1973 чылдың июль 1-ге чедир күштүг.

Рынок фондузунуң 1972 чылда сайгартынмаан талоннарын садыг организациялардыпдан 1973 чылдың январь 1-ге чедир хүлээп алыр.

Нефть баазазы талоннарны 1973 чылдың январь 8-ке чедир хүнүнүң-не 8 шактан 17 шакка чедир хүлээп алыр. Айыткан хуусаа соонда кандыг-даа негелделер күш чок.

КЫЗЫЛДЫҢ НЕФТЬ БААЗАЗЫ.

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чөнкшуаап келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ! Күрүнеиниң 3 хуулуг иштики ойнап алышкынның чээлизиниң облигациялары дээрге силернии эш-өөрүкерге, төрелдериңерге, чоок кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болуруи биимр болгай силер. БО ЧЭЭЛИНИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чээлиниң облигацияларын оон ойнаашкыны болур мурнуу чарыында белеи кылдыр садып алыңар!

Оөң облигацияларыбиле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чээлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдың-на 8 удаа эрттирип турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР!
АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Күрүнеиниң «Саян» ансамблиниң танцы болуунге танцылаар эр улус, ниити ырыга бас үннүг кижи дарый негеттинип турар, шалыңы 96-дан 156 рубль болур.

Мындыг адресне келир: Кызыл, Ленин, кудумчузу, башың 20, телефон 25-91.

ФИЛАРМОНИЯ.

Хемчээн алза

«Улуг-Хая» совхозтуң Ак-Таа суурнуң чунар-бажыңы практав-ва онзаалаңып көстүп турар, улуг-даа бажың. Ол тудугну Шагаан-Арыгның механизастаттынган кежүп чоруур № 586 колонназы тутканыында бээр үш чыл ажыл турар.

Комиссия чунар-бажыңны хүлээп алган соонда котельняны ажылдадырга суг содурар насостуң генераторуу үрелек, чылдыдыга системазы орта ажылдавас болган.

Ам ол чунар-бажың ажылдавастаавдан бээр чыл чеде берген. К. Кара-оол, Х. Бажыр оларның бурузуу-биле батареялар доңгаш, сандан үнген. Амгы үеде ында мяш, хемүр-даш беэлп дүжүрүнмеэн.

Салбыр баштаар черн, кадаа Совет чунар-бажыңны кылдырар, ажылдадыр деп алаш-ла турар, түннел чок. Ооң иштинде сандайларын, сайгылгаан шиирлерин үрей шаңкылап каапкан. Бо маңзирээн, тоймаглаттынган чунар-бажыңны хайгаарлга ап, бир хемчээн алза.

М. МАСПЫК-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ
МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Медээлер. 12.10—Өөнүт телекөргүүзүг. Мультфильмнер программазы. 12.40—«Дилээшкин». Дамчыдылганы чогаалчы С. Смирнов чорудар. 13.25—«Музыкалыг киоск». 13.55—Эртемниң болгаш культураның чүгүде айтырыглары. 14.25—А. Х. Хачатурянның баледи—«Спартак». ССР Эвилелиниң академиктиг Улуг театрының шоузи. 16.10—16.20—Чаңсар. 16.20—«Спартак» деп шоунуң уламчызы. 17.15—«Үе». Информастыг программа. 18.00—Өөнүт телекөргүүзүг. «Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккей талазы-биле дедегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң чымыды командалары.

КЫЗЫЛДАН

21.15—«Ленинче бижип тур мен»... Документалдыг телефильм.

МОСКВАДАН

22.00—Өөнүт телекөргүүзүг. Уран чүүл мастерлериниң концертинден дамчыдылга.

23.20—00.00 «Үе». Информастыг программа.

АГААР

Бүгүн республикага бүргеп, айыр, чамдык черлерге хар чаар, барыын районнарга шуурганнаар. Барыын утлашыышкынныг хат кошкак. Барыын районнарга күштүг болур. Агаарның температуразы төп районнарга 20—25, өскелерияге 15—20 градус соор.

Кызылга бүргеп, айыр чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы 22—24 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даурия» (1-ги, 2-ги мөзектерде) 10.30, 13.40, 16.50, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Будап каапкан шетер» 15.00, 18.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маңаа тур бис, оол» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Солдаттар» 9.00, 10.50, 12.40, Кинопанорама 14.30, «Доозазынга карадап турар» 16.30, 18.30, 20.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, башың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көгээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлегпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75. Телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 3. Тираж 14.498. Чагыг № 3978.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01396.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан тудугжулаштырылган

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
24
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 303 (9071).
Өртээ 2 кап.

ТУДУГЖУЛАР — КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРГЕ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 62 көжүп чоруур колонназының коллективиниң юбилейлиг чылдың сопиалистиг чарышчыга бедик түңнелдерни чедип алган. Олар бо чылдың он бир айларының дургузунда эрткен чылдың ол-ла үезинден 500 мун рубль хөй капитал салымшкынларын шиңгээдип алган. Колоннаның ажылдакчылары «Көк-Тей» совхозка 300 инек кирер кажаанны, чаа школаны болгаш 60 аал иштиг чурттаар бажыңны тудуп турар.

Бо чылын ажыглалга кирер кажаанны тударын Николай Уразовтуң бригадазынга дааскан. Тудугжулар түүлбу кажаанны, олче баар орунтарны кылгаш, механизмнерни, дериг-херекселдерни эптээр арганы тургускан. 300 инек кирер үстерлиг шинчи кажаанны бистиң республикага бир дугаарында тутканы ол. Ону ажылдадырынга чүгле 5 кижи ажылдаар.

Кажаанны тударынга бызаанчы-дашчылар эштер Фролов болгаш Медников олар эки ажылдап, хүн нормазын 140 хуу күүседип келген. Оларны улус ажыл-агый чедишкиннеринин делгелгезинге халас баар путёвка-биле шаңнаан.

Колоннаның А. Сериков удуртқан бригадазы совхоз төвүнде чаа школаның тудуун эгелээн. Анда 320 уруг өөренир, спорт залы болгаш өөредилге мастерскаалары шинда бар. Школадың келир чылын ажыглалга киирер. Ажылдың темпизин дүргедедири-биле дыка хөй тудугжулар чаа мергежилдерни шиңгээдип ап турар. Чпаже, Каа-Хем районнан келген Ооржак Даядынчап чүгле бызаанчал билир турган, ам дашчының мергежилин шиңгээдип алган болгаш хүн нормазын 110 хуу күүседип турар. Хоочун тудугжулар Иосиф Назредин, Михаил Фомин олар аныяк эштериниг ботгарының байлак дружулгазын дамчыдып берип турар. Школаның бирги кадың дүргени-биле бедик үнүп орар.

Ол шыкаш Николай Виноградовтуң бригадазы 60 аал иштиг чурттаар бажыңның дөртүү кадын салып доозкан. Ол бригада колоннага калбарткан сопиалистиг чарыштың эгелекчизи болган.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИ КОММУНИЗМЧЕ УТКУЙ БАР ЧОРУУР

СЭКП ТК-НЫҢ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА ТУРАСКААТКАН КАТТЫШКАН БАЙЫРЛЫГХУРАЛЫ

(Эгези № 302 «Шында»).

1922 чылдың декабрьда совет республикаларын каттыжыр төлевилелиг съездиниң сөөлгү хуралынга даргалап турган М. И. Калинин латви ажылчын ажыгының төлээлери, чажыт бөлүк коммунистер буржуаз Латвиядан мырыңай чап-чаа чедип келген дээрзин дыннаткан, оларның биргезинге — эш Крустынга сос бергенин бо байырлыг шакта сактып коорү артык эвес деп Латвияның КП ТК-зының бирги секретары эш А. Э. Восс чугаалаан. Шынаарда Советтерниң Бүгү-эвилел съездизиниң бедик индиргеден эш Крустынь мынча деп медеглээн: «Кандыг-даа каражакогарладардан хамаарылга чокка латви ажылчын ажыының камгалаар бодаар идеяларының боттанганын бис Советтиг Россиядан көрүп тур бис. Совет эрге-чагырганы тургузуп албаан таанда латви ажылчын ажы демиселин черле сонсатпаз».

Латвияның чаңчыл-сыныш ток революстуг демисели чедишкинниг болган. 1940 чылдың чайынында Советтерниң кызыл тугу бистиң черивиске база катап, ол удазда келээмөңгези-биле, киискин үнген. Совет эрге-чагырганы катап тургузуп, совет улустарның акы-дунма ог-бүлезинге кирип алган, латви улус империализмден хамаарылгалыг чоруктан, чедимес түрегли, ажыл чок чоруктан болгаш даарта хүнүнге бүзүревес чоруктан хосталган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Латви ССР-ге амгы үениң күүлүг социалистиг индустриязы тургустунган. Ол чылдарның дургузунда үлетпүр бүдүрүлгенниң хемчээли 31 катап көвүдээн, республика бедик хөгжүдүлгениг механизастаттынган көдээ ажылагыйлыг чурт апарган. Үтаанбодал культуразының каттыжаар-даа аажок улуг байлактары чыгдынган, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруу үзүк чок экижии турар. Советтиг Латвия бодуңун ажыл-агыйын ССР Эвилелиниң чаңгыс аай экономиктиг комплекзининг янтинге хөгжүдүп келген болгаш, чогумпа ооң ачылында үш он чылдарның дургузунда бүдүн чүс чылга дениежир шак ындыг улуг чедишкиннерни чедип алыр аргалыг болган.

Ажылчыннарның болгаш тараачыларның эң баштайгы күрүнези болур хөй национналдыг улуг совет күрүпенниң тургустунганы болза кижи төрелгетеннің төөгүзүнге кайгамчык болуушкун, марксизм-ленинчи идеяларның улуг тиилелгези, мөңгүттелдең болган хаанныг ёзунуң дараалындан хосталган улустарның канчаар-даа аажок чугула чедишкини болган деп, байырлыг хуралдың каржакчиларының изин-биле уткаавы. Румынияның Коммунистиг партиязының Чингине секретары, Социалистиг Румын Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң даргазы эш Николае Чаушеску медеглээн.

Чартык чүс чылдың дургузунда аздарлыг орукту эрткеш, ССРЭ бирги чергенниг үлетүүлүг, экономика, эртем, культура талаларда, бүгү чонунмилел амыдыралында чайынаанчаак чедишкиннерлиг, улам чечектелип сайзырап турар күүлүг күрүне боол хуулган.

Социализм болгаш коммунизм тургузуушкуунга силерниң чедип алган кайгамчыктыг чедишкиннериңерге Совет Эвилелиниң өцүктери болур Социалистиг Румын Республиканың ажылчы чонпары сетказининг хамаарышкынынан өөрүп турар, ол чедишкиннерни бистер бүгү делегеңге социализмниң күптерин, делегейниң империализмге удур фронтузун быжыглаарынга база эң чугула салыышкын деп санап турар бис.

Румын Социалистиг Республика биле Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң аразында, Румынияның Коммунистиг партиязы биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында, румын улус биле совет улустарның аразында пайыралдың болгаш бүгү талалыг каны ажылдажылганың харылзаалары моон соңгаар-даа улам хөгжүүр болгаш быжыгар дээрзинге бистиң быжыг бүзүрелиишти база катап илередиксээн ийик мен деп, чугаалыышкынның төнчүзүнде Н. Чаушеску демдеглээн.

Индирде — Киргизияның КП ТК-ның бирги секретары — эш Т. У. Усубалиев.

СЭКП ТК-ның Чыңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң идектелинде пайыралдыг акы-дунма совет улустарның демисели болгаш тиилелгелериниң маадырлыг орууп тодаргай болгаш ханы чырытканың бистер шуптувус кайгамчык сеткил ханышкып-биле хүлээп алдывыс деп, ол чугаалаан.

Чаа амыдырал дээш бодуңуп демиселин кыргыс улус совет улустарының чаңгыс аай одуруунга эгелээнинге кызыгаар чок өөрүшкүлүг деп, Т. У. Усубалиев уламчылаан. Кыргыс улус ооң талантылаарын ажыткап, ооң эгээр-кынын быжыглаары дээш бистер хажык чок туржуп турар бис.

Дешпилгениң болгаш тайбыңның күштериниң хөделиишкиннериниң, улустарның демиселиниң түңнелинде, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыргырга, нациялар аразында бот-боттарын билчиринге болгаш кады ажылдажылганга хамаарыштыр сөөлгү үеде делегей амыдыралынга элээп хөй эки түңнелдер чедип алдынган. Ооң-биле чергелептир бис дайынның болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң одаглары делегейде ам-даа бар дээрзин үттүп болбас бис. Ынчангаш агрессиялың болгаш күш дегдөр чоруктуң империалистиг политиказынга шаптык кадар дээш тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустар боттарының чаңгыс эвин быжыглаары эргежок чугула.

Национал хосталганы болгаш бот-эргени камгалаар дээш вьетнам улустуң чөптүг демиселинге боттарывыстың эп-сеткил каттыштырылгавысты илергейдеп турар болгаш оларга интернационалчы детхимчеин бүгү хемчеглер-биле көргүүсүн турар бис.

Румын Социалистиг Республика биле Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң аразында, Румынияның Коммунистиг партиязы биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында, румын улус биле совет улустарның аразында пайыралдың болгаш бүгү талалыг каны ажылдажылганың харылзаалары моон соңгаар-даа улам хөгжүүр болгаш быжыгар дээрзинге бистиң быжыг бүзүрелиишти база катап илередиксээн ийик мен деп, чугаалыышкынның төнчүзүнде Н. Чаушеску демдеглээн.

Индирде — Киргизияның КП ТК-ның бирги секретары — эш Т. У. Усубалиев.

СЭКП ТК-ның Чыңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң идектелинде пайыралдыг акы-дунма совет улустарның демиселиниң болгаш тиилелгелериниң маадырлыг орууп тодаргай болгаш ханы чырытканың бистер шуптувус кайгамчык сеткил ханышкып-биле хүлээп алдывыс деп, ол чугаалаан.

Чаа амыдырал дээш бодуңуп демиселин кыргыс улус совет улустарның чаңгыс аай одуруунга эгелээнинге кызыгаар чок өөрүшкүлүг деп, Т. У. Усубалиев уламчылаан. Кыргыс улус ооң талантыларын ажыткап, ооң эгээр-

тиимес чогаадыкчы энергиязын кыптыктырган Улуг Октябрьга, Совет эрге-чагырганы болгаш алдарлыг Коммунистиг партияга бодуңуп бүгү тиилелгелери дээш өөрүп четтиргенин онза чаагай сеткилбиле ам, ол-буле бүрүүн өөрүшкү бүргээн үеде, илергейлеп турар.

Коммунистиг партияга баштатқан совет улустуң социалистиг интернационализмниң, бот-бодунга бүзүрежириниң, хүндүткедиң, найыралдың сеткили чиңиккен болгаш ол үлам быжыгып турар.

Бистиң чуртувус бо чылын кодээ ажыл-агыйга бергелерни чедишкиннигиг ажып эрткен, коммунизмниң тургузуушкуунуң оруу-биле бодуның хөгжүдүлгезинге херии чаа, базымны кылган.

Ол дээш бис хамыктың мурнунда совет улустуң акылдыңалыышкы кады ажылдажылганынга база бот-бодунга дузалажылганынга, өөдүр улуг Эвилелиниң экономиктиг күүч-күжүнге, СЭКП ТК-ның, ооң Политбюрозунуң, бистиң партиявыстың ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң могаг чок, үреңиеллиг ажыл-чорудулгазынга, хөй национал совет улустуң чаагай чоруу болгаш аас-кежиинниң дугайында оларның доктаамал сагыш салыышкынынга өөрүп четтирер бис.

Революция мурнунда хожуланган даг чурт чораан Киргизияга боттандырган аажок улуг социал-экономиктиг болгаш политиктиг, культурлуг чаартылгалар интернационалчы үлдезиниерин орус ажылчын ачының тургусканы совет улустарның бүзүлбас найыралының болгаш акы-дунма дузалажылганының үреңиелдери болган деп, оратор демдеглээн.

Мээң чонумнуң салым-чолунга орус ажылчы чонпарның талазындан сагыш салыышкыны, аб сеткилдиг дузаламчылы онза чырыткыланчаак болган. Кыргыс кижи бүрүү улут Совет Россияны, ооң улут улуузун — чаагай сеткилдиг акыны, найыралдыг болган хөй националдыг өгбүлеин шынчы сеткил-биле өөрүп четтириишкиниң болган ханы хүндүткедиң ёзуу-биле корүп келген болгаш кезээде ындыг болур.

Бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү ажылчы чонпарын-биле бир доозей кыргыс улус СЭКП ин XXIV съездизиниң айтыышкынпарын амыдыралга чедишкиннинг боттандырар деп патриотчу чүткүүлүг удурлаамзе үдур шудургу демиселди үргүлчүлээр деп оратор чугаалаан.

Социализм болгаш коммунизм дээш, империализмге удур үр чылдардагы демиселинге ийи чуртчуң—Көрейниң болгаш Совет Эвилелиниң улустары чарылбас бижыг ажы-дунма найырал-биле холбаалыг болу бергеп. Бодуңуп чоок кожазы болгаш соратинги совет улус-биле найыралды, сырый каттыжыышкынны бистиң улус кезээде кончуг үнелеп келген болгаш ол найыралды, сырый каттыжыышкынны могаг чок бүзүлгээрынга база хөгжүдеринге бүгү күжениишкиннерин салып турар.

Ийи чуруун аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чанчылыкан харылзаалары марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принципинге үндезилээп моон соңгаар-даа бижыгып, хөгжүүр деп бүзүрелии Цой Ен Гея түңнелинде илергейлээн.

Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң ажаок утка-шыналыг, совет амыдыралдың эртемниг ханы анализиниң болгаш чугула түңнелдерни бүрүн бергеп идектелиг улуг кичээлгей, сонуургалдыг дыңнадывыс деп, Таджикистанның КП ТК-зының бирги секретары эш Д. Расулов ' чугаалаан. Эрткен оруктуң үжүр-дузалыг, партияның болгаш улустуң бөгүнгү тургузуккуу улуг ажылжин, коммунистиг тургузуушкунуң чаа-чаа улуг перспективаларын ол идектелде эрткен 50 чылдың бединдеп онза тодаргай көргүснеп.

Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда Таджикистанның эрткен оруу—феодалдыг хожударгай үеден социализмниң тиилелгезинче, ортаакы вектерден амгы үениң бедик дешпилгезинче орук ол болгай. Таджикистанның чаа төөгүзүү ленинчи идеяларның, социал болгаш национал дарлалдың кинчилерин үзе шапкан, бистиң чуртувустуң бүгү улустарын боттарының салым-чолунуң 'бүрүн эргелиг ээлери болдурган Улуг Октябрьның чаагай алышкывынарының чырынга хереледеп турар. Барык чүү-даа чок турда үлетпүрүүстүү хөгжүдүп эгелээн, богун Совет Таджикистанда энергетиканың 2 миллион 700 киловатт күүлүг Нурек ГЭС чижектиг ковчуг улуг будурулгелерни тудуп тургузуун турар бис. Ук ГЭС-тиң баштайгы агрегаттары коммунизмге баразан болур ажыл-ижин кылып берип турар апарган.

Бистиң чогум ак кол чаалап алышкынывыс кайгамчыктыг кижилерлиг болганывыс ол. База-да бүгү чурттаавы дег, Таджикистанга Коммунистиг партияның могаг чок ажыл-чорудулгазының түңнелинде чаа салгал—бүзүролдуг ленинчилер, патриоттар болгаш интернационалчылар, кижилерниң төөгүлүг чаа пиитилежилгези—совет улустуң төлептиг төлээлекчилери дадыгып өскеп.

Совет эрге-чагырганың ак баштайгы хүннеринден эгелээп-де Россия Федерациязының төп хоорайларындан партияның өмүүзелиндеп ооң төлээлери—орус ажылчын ажының төлээлекчилери, башкылар биле медицина ажылдакчылары, специалистер биле эртемденнер биске кээп турган. Аңаа өөрүп четтиргенин таджик улус сеткил-сагыжында кадагалап турар болгаш кажан-даа утпас. Таджикистанга москвачылар биле ленинградчылар шефтеп турган. Ол акы-дунма дузаламчы экономика, культура хөгжүдедиишиниң бүгү-эвилел деңнелиниң республиканың талыкшы чедип алырынга дуза чедиргеп. Ол дузаламчыны таджик улус кажан-даа утпас!—деп, оратор уламчылап чугаалаан.

Югославияның ажылчын ажыгының, Коммунистиг эвилелиниң болгаш Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың бүгү улустарының өмүүзелиндеп ЮСФР-ниң Президиумунуң Даргазының орлакчызы эш Рато Дугонич түвө чугаалаарга, чыыгаанар ону изин-биле уткаан. Д. Дугонич улуг баймралдга таварыштыр СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведиге болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиг, Совет Эвилелиниң бүгү улустарынга изиг байыр чедиргеп.

Боттарының хөй националдыг дем каттыштырылгазында эвилелдекен Совет Эвилелиниң улустары чогаадыкчы күптерин калбаа-биле хөгжүдүп турган, будурукчу күптерни, эртем, культураны болгаш өөредилгени хөгжүдеринге шылгараңгай түңнелдерни чедип алган. ССРЭ-ниң хөгжүдезиниң түңнелдерин магадаар-даа бис. Ол түңнелдерни эш Л. И. Брежнев идектелинге чугаалаан болгай. Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чонпары боттарының ажыл-ижинге шынаалга чоргаарланып болур-дур. Югославияның улустары Совет Эвилелиниң олар-биле партыжыраалыг улустарының кыйынга чүректиг ханызындан өөрүп турар деп, оратор чугаалаан.

Бистиң чогум эң кол чаалап алышкынывыс кайгамчыктыг кижилерлиг болганывыс ол. База-да бүгү чурттаавы дег, Таджикистанга Коммунистиг партияның могаг чок ажыл-чорудулгазының түңнелинде чаа салгал—бүзүролдуг ленинчилер, патриоттар болгаш интернационалчылар, кижилерниң төөгүлүг чаа пиитилежилгези—совет улустуң төлептиг төлээлекчилери дадыгып өскеп.

Совет эрге-чагырганың эң баштайгы хүннеринден эгелээп-де Россия Федерациязының төп хоорайларындан партияның өмүүзелиндеп ооң төлээлери—орус ажылчын ажының төлээлекчилери, башкылар биле медицина ажылдакчылары, специалистер биле эртемденнер биске кээп турган. Аңаа өөрүп четтиргенин таджик улус сеткил-сагыжында кадагалап турар болгаш кажан-даа утпас. Таджикистанга москвачылар биле ленинградчылар шефтеп турган. Ол акы-дунма дузаламчы экономика, культура хөгжүдедиишиниң бүгү-эвилел деңнелиниң республиканың талыкшы чедип алырынга дуза чедиргеп. Ол дузаламчыны таджик улус кажан-даа утпас!—деп, оратор уламчылап чугаалаан.

Югославияның ажылчын ажыгының, Коммунистиг эвилелиниң болгаш Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың бүгү улустарының өмүүзелиндеп ЮСФР-ниң Президиумунуң Даргазының орлакчызы эш Рато Дугонич түвө чугаалаарга, чыыгаанар ону изин-биле уткаан. Д. Дугонич улуг баймралдга таварыштыр СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведиге болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиг, Совет Эвилелиниң бүгү улустарынга изиг байыр чедиргеп.

Боттарының хөй националдыг дем каттыштырылгазында эвилелдекен Совет Эвилелиниң улустары чогаадыкчы күптерин калбаа-биле хөгжүдүп турган, будурукчу күптерни, эртем, культураны болгаш өөредилгени хөгжүдеринге шылгараңгай түңнелдерни чедип алган. ССРЭ-ниң хөгжүдезиниң түңнелдерин магадаар-даа бис. Ол түңнелдерни эш Л. И. Брежнев идектелинге чугаалаан болгай. Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чонпары боттарының ажыл-ижинге шынаалга чоргаарланып болур-дур. Югославияның улустары Совет Эвилелиниң олар-биле партыжыраалыг улустарының кыйынга чүректиг ханызындан өөрүп турар деп, оратор чугаалаан.

Ленинчи бодалы болгаш хөрээ Югославияның революстуг шимчээшкиннеринге — ооң улустарының улусчу-хосталгалыг демиселинге, социалистиг революциялыышка кезээде сорук кирер күүлүг фактор, идиг бооп келген, бооп-даа турар. Дең эргелиг улустарның федеративтиг хөй националдыг дем каттыштырылгазы болур социалистиг Югославияның тургустунганы, улам ыңай хөгжөөни улустарның совет дем каттыштырылгазының үндезинин тургузуп турган, Ленинниң төлевилээни национал айтырыгның талазы-биле өөредиинге сорук киргеп.

Югославия Социалистиг Федеративтиг Республика биле Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң аразында найырал, бүгү талалыг дем каттыштырылгазы доктаамал быжыгып турар. Ону демдеглээри биске онза өөрүшчүт-дүр деп, Р. Дугонич чугаалаан. Бистиң чурттарывыс аразында, ЮКЭ биле СЭКП-ниң аразында эң-найырлыг кады ажылдажылга моон-даа соңгаар улам калбарып, хөгжүүрүн күзеп турар бис. 1955 чылдың Белградка кадың кылган Декларацияда болгаш ЮСФР-ниң Президентиин, ЮКЭ-ниң Даргазы Иосип Броз Титонуң болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң 1971—1972 чылларда ужуражыышкынгарының үезинде хүлээп алган кады кылган медеглелдеринде айыткан принциптер ындыг кады ажылдажылганың быжыг үндезини боол турар.

Дараазында Моолдуң Арат-тың-революстуг намының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Юмжагийн Цеденбал түвө чугаалаан болгаш ону чыылганнар чылы-биле уткаавнар. Совет күрүпенниң тургустунганының бежеп чылы дээрге, совет улустуң алдарлыг юбилейи болбушаан, делегей социализмниң акы-дунма улустарының, дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетеннің базаниити, чырыткылыг байырлалы болур деп ол чугаалаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының түңнелинде тааандакы хаанның ёзуун империязының бузулдуларының кырынга тургустунган социалистиг күрүпелерниң эки тура каттыжыышкыларын, ыңай улустарның чедишкиннеринге чүректиг ханызындан өөрүп турар деп, оратор чугаалаан.

Ленинниң бодалы болгаш хөрээ Югославияның революстуг шимчээшкиннеринге — ооң улустарының улусчу-хосталгалыг демиселинге, социалистиг революциялыышка кезээде сорук кирер күүлүг фактор, идиг бооп келген, бооп-даа турар. Дең эргелиг улустарның федеративтиг хөй националдыг дем каттыштырылгазы болур социалистиг Югославияның тургустунганы, улам ыңай хөгжөөни улустарның совет дем каттыштырылгазының үндезинин тургузуп турган, Ленинниң төлевилээни национал айтырыгның талазы-биле өөредиинге сорук киргеп.

Югославия Социалистиг Федеративтиг Республика биле Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң аразында найырал, бүгү талалыг дем каттыштырылгазы доктаамал быжыгып турар. Ону демдеглээри биске онза өөрүшчүт-дүр деп, Р. Дугонич чугаалаан. Бистиң чурттарывыс аразында, ЮКЭ биле СЭКП-ниң аразында эң-найырлыг кады ажылдажылга моон-даа соңгаар улам калбарып, хөгжүүрүн күзеп турар бис. 1955 чылдың Белградка кадың кылган Декларацияда болгаш ЮСФР-ниң Президентиин, ЮКЭ-ниң Даргазы Иосип Броз Титонуң болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң 1971—1972 чылларда ужуражыышкынгарының үезинде хүлээп алган кады кылган медеглелдеринде айыткан принциптер ындыг кады ажылдажылганың быжыг үндезини боол турар.

Дараазында Моолдуң Арат-тың-революстуг намының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Юмжагийн Цеденбал түвө чугаалаан болгаш ону чыылганнар чылы-биле уткаавнар. Совет күрүпенниң тургустунганының бежеп чылы дээрге, совет улустуң алдарлыг юбилейи болбушаан, делегей социализмниң акы-дунма улустарының, дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетеннің базаниити, чырыткылыг байырлалы болур деп ол чугаалаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының түңнелинде тааандакы хаанның ёзуун империязының бузулдуларының кырынга тургустунган социалистиг күрүпелерниң эки тура каттыжыышкы-

(Уланчызы 2-ги арында).

КРЕМЛЬГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫН

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының бөзер 50 чылына холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш ССРЭ-ниң чазал декабрь 22-де Кремльге хүлээп алышкын тургускан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннериниг кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары хүлээп алышкынга барган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери — СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүннериниг кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведиттериниң депутаттары, эртемниг болгаш культураның алдар-сураглыг ажылдакчылары, совет шериг начальниктери залга турган.

Кремльге кады бистиң күрүпевистиң юбилейи социализмниң акы-дунма чурттары-биле, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар-биле, улустарның хосталгазының болгаш хамаарышпас чоруунуң херээ дээш бүгү демиселчилер-биле, ыңай тайбыңның болгаш делегейге чөптүг чоруктуң бүгү талалакчылары-биле бистерниң каттыштырылгазының чырыткыланчаак көргүүсү болу бергеп.

ССРЭ-ниң составында баштаан турар бүгү эвилелдекеп республикаларның, бистиң социалистиг цинтилелливистиң бүгү ажыларының, совет кижилерниң бүгү салгалдарының төлээлекчилери бистиң байырлыг хуралывыстың индирилдеп чүве чугаалаан, эрги четтиимес совет чуртуң бүгү булуңнарында бистиң миллион-миллион хамаатыларывыстың сагыш-сеткилив илергейледилер. Ол дээрге хамыктың мурнунда бистиң Төрээн чуртувуо дээш, ооң төөгүдүг боттандырылгалары дээш, ооң бөгүнгү кылыш турар кайгамчык улут ажыл-херектери дээш аажок улуг чоргаарланывышкындыр. Ол дээрге ооң ыңай бистиң ленинчи партиявыстың хереинге ханы бүзүрел, партияның болгаш чонунуң чарыбас холбаалыышкын сагыш-сеткили-дир. Ол дээрге, адак сооңда, — Коммунистиг партияның болгаш Совет эрге-чагырганың ажылдан кылган планнарыныг ужур-дузазын тодаргай билирч болгаш ону амыдыралга боттандырарынга бүгү күжүп бөзүнге белен чорук-тур.

Ынчангаш онза чугула чүве чүл дээрге, совет кижилерниң ол сагыш-сеткилдериниң болгаш угаан-бодаалдарының бистиң улус Төрээн чуртувустуң алдарының түүрүнде практиктиг ажыл-херектер кылдыр боттанып турары болур-дур, эштер. Бо юбилейлиг хүннерде хоорайларның болгаш көдээниң миллион-миллион ажылчы чонпары ону эң-не билдингир дыл — күш-ажылгы эрес-маадырлыг чоруктарының дылы, төрелгетеннің төөгүзүнге кайгамчык болуушкун, марксизм-ленинизмниң идеяларының улуг тиилелгези, мөңгүттелдең болган хаанныг ёзунуң дараалындан хосталган улустарның канчаар-даа аажок чугула чедишкини болган деп, байырлыг хуралдың киржикчилериниң, ажылчы чонпарның материалдыг чаагай чоруу үзүк чок экижии турар. Советтиг Латвия бодуңуп ажыл-агыйын ССР Эвилелиниң чаңгыс аай экономиктиг комплекзининг янтинге хөгжүдүп келген болгаш, чогумпа ооң ачылында үш он чылдарның дургузунда бүдүн чүс чылга дениежир шак ындыг улуг чедишкиннерни чедип алыр аргалыг болган.

Ажылчыннарның болгаш тараачыларның эң баштайгы күрүнези болур хөй националдыг улуг совет күрүпенниң тургустунганы болза кижи төрелгетеннің төөгүзүнге кайгамчык болуушкун, марксизм-ленинчи идеяларның

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИ КОММУНИЗМЧЕ УТКУЙ БАР ЧОРУУР

(Төнчүүү. Эгеэн 1-ги арында).

кыныңың тургустунганы делегейге ёзулуг төөгүлүг ужурдузалыг болган. Ол дугайын эш Л. И. Брежнев бодунуң илеткелиниге тодаргайы-биле чугаалаан.

Бо бүгү чүүлдерни алгаш көөрге, большевик партиянның баш удур, өттүр билип корген политиказы болгаш ажылчыннарның база тараачыннарның хой националдыг эвилел күрүнезин тургузарының, ниити ачис соруулгалыг, чаңгыс эргеажыктыг хостуг улустарның күштерин болгаш курлавырларын каттыштырарының төөгүге эргежок чугулазын эртемге үндезилеп тодараткан оон баштынчызы В. И. Ленининиң баш удур гениалдыг көрүүшкүнүнүң улут күжү бүгү-ниитининг магадаашкынын база катап болдуруп турар.

Богун Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели бүгү делегей шуркунга бедик хөгжүзделиг социалистиг күрүне кыядыр көстүп, делегейниң ниитилел болгаш эртемтехниктиг хөгжүдезининг мурнуку одуруунда чоруп турар.

Ю. Цеденбал бодунуң чугаазынның кол кезинге социалистиг чуртталның тайбынны бижыглаары дээш, делегейде дүшүүрүлүг байдалды чавырыдыдыр дээш демиселининг айтырыгларынга доктаалаган.

Национализмниң болгаш улут күрүнежи шовинизминиң идеологиязы болгаш политиказы улустарны сандарадырынга болгаш башкалавырынга чедирер дээрзин акыдуцма чурттуң төлээлериниң баштыңы чугаалаан. Маочуларның улуска удур, соокиязы ылгаар үзүгедишкинин хамыктың ёзуруңда кыдат улустуң бодунга улут хораны чедирип турар. Пекининиң чагырыкчыларының национализми, ол ышкаш биче-буурай улустарны «кыдатчыдыл», Кыдатта эвээш-биче национаддарны күш-биле оскертип турарындан база көстүп турар.

ССРЭ-ниң тургустунганы үеден бээр эртекен чартык чүс чыл моол улустуң амыдыралынга, Советтер Чуртубиле МАР-ның политиктиг, экономиктиг болгаш камгалал эвилелин база кады ажылдажылгазын бижыглаарынга улут ужур-дузалыг төөгүлүг үе-чадаларында Ю. Цеденбал медеглээн. МАР-ның ажылчы чоннары совет өөнүкторивиден өөреникп ап турарынга чалбыыштыы-биле чоргаараар. Моол болгаш совет улустарның дайынчы эвилели база тулчуушкуннарга шылгаттынган найыралы, оларның акы-дуңма кады ажылдажылгазы тайбыңныг, социализминиң болгаш коммунизминиң эрге-ажыктарына моон-даа соңгаар улам калбарып, бижыксин дээш моол улус бүгү чүүлдерни кылыр-лар.

Каттышкан байырлыг хуралдың киржикчилеринге Совет Арминиң болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары байыр чедиргеннер.

Алдарлыг совет Чепсектиг Күштериниң төлээлекчилери — бистиң улут күрүневистиң акы-дуңма улустарының ооллары — кезектеринің болгаш каттыжышкынынарының дайынчы туктарын туткан, марш аялгазынга адаа-биле Кремльде съездилер Ордузунуң залынга базып кирип келгеннер. Совет дайынчыларны залда олурганнар изиг адыш часкаашкынары-биле туруп уткаан.

Мотоадыгжылар болгаш авиаторлар, далайжылар болгаш ракетчилер, десантчилер болгаш танкистер, артиллержилер болгаш кызыгааржылар Коммунистиг партияның хөрээнге шынчызының болгаш бердингенининг сөстерин айыткаар дээш Кремльге чедип келген. Эрткен дайынның чылдарында бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш фашизм-биле тулчуушкуннарга шылгараан хоочун дайынчылар оларның дайынчы чыскаалының аразында эвээш эвес. Совет улустуң эргим үнелиг тураскаалы — уттундурбас 1945 чылда тиилеттирген Берлиниң кырынга шашкан Типелге Тугун Ордувуң залынга хоочун дайынчылар кирип келгеннер. Улут салгалдарның дайынчы аддарын ыдыктыы-биле камнап база калбартып турар аныяк солдаттар болгаш офицерлер хураддың киржикчилеринге байыр чедиргеннер.

Дайынчыларның байырын таяк полутунуң командири подполковник А. В. Злобин номчаан. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң хамаатызының ыдыктыг дайынчы хүлээлгезин күүсеттиваан, богун дайынчы туружунда турарларның омуиээнден: чепсек талазы-биле ха-дуңмаларывыс — акыдуңма социалистиг чурттарның армияларының дайынчылары-биле кады социализминиң болгаш коммунизминиң улут чаалап алымшкыларын моон соңгаар-даа идегелдиг камгалаарывысты, боттарывыстың патриотчу болгаш интернационалчы хүлээдегивисти төлептиг күүседиривисти ла Төрээн чурт, улут совет улус, бистиң ленинчи партиливисе сеңээ чепсектиг камгалакчыларың, бистер, байырлалдыңбиле аазап тур бис деп, ол медеглээн.

Чилли Республиканың чазааның чиргиже секретары, министр **Эрнан Дель Кантога** сөс берген.

1922 чылдың декабрьда болган Советтериниң бирги Бүгүэвилел съездиниинің соонда эрткен үеде делегейниң овурхевирин өскерткен төөгүлүг хөй болуушкуннар болган деп оратор чугаалаан. Дыка хөй улустар капиталистиг дараадан хостаган, национал-хосталгалыг революциялар хөгжүп турар, социализминиң техник-экономиктиг шынары өскен. Социализминиң делегейни болгаш боттарының хостаганы дээш революстут демиселди чорудуп турар улустар ниитизи-биле депшилгенің күжү бооп, бурузгаар шимчээшкиннер, тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң идегелдиг чөленгижи бооп турарлар.

Чилиниң чазаа болгаш чону Совет Эвилелиниң экономика, политика болгаш культура талазы-биле чедиишкиннерин бедик-биле үнелеп турар. Ол тиилелгелер чүге совет ниитилелдиң эвес, боттарының социал хостагазы дээш демисежин турар бүгү улустарның база өөнүзү болуур.

Куба, Перу болгаш Латин Америка диптиң өскө-даа чурттары-биле кады бистиң чуртувус бодунуң тускай догуиаашкыны, хамаарышпас чоруу болгаш национал аталдары дээш улуг тулчуушкуну калбартикан. Ук демиселге хөй-хөй улустар болгаш чазактар бистиң-биле эп-сеткил каттыштырып турар, ол эп-сеткил каттыштырылгазы империалистиг монополияларның талазындан биске өжээнниг халдаашкыннарының амгы бо үеэниде онза күштүү-биле илереп турар.

Хостагга болгаш хамаарышпас чорук дээш үр, аар дайынны чорудуп турар маадырлыг вьетнам улустуң үлегери империализмге удур демиселге бисти хей-аът кинрип турар. Бис бүрүнү-биле ук демиседдиң талазында бис. Бистиң улузувус, делегейниң улустарының хөй нуруузу-биле бир домей, империалистиг агрессинныг Вьетнамда кем-херек үүлгедишкиннерин доп-дораан соксадырын негеп турар.

Чилли чазактың, улусчу чаңгыс эп коалициязында кирип турар партияларның, Чилиниң коммунистиг болгаш сонналистиг партияларының мында олуржуп турар делегацияларының өмүнээзинден, силерниң чуртунарга чоокта чаа чораан Президент Сальвадор Альенденің өмүнээзинден Совет Эвилелиниң юбилейинге байыр чедирип тур бис. «Нацияларның эки тура эвилелин — кандыг-бир нацияның өске нацияны күштеп бастырып болдурбас ыядыг эвилелди, акы-дуңма чаңгыс эптин билдингир үгаан-болалынга долузу-биле бүзүрежир, эки тура долу чөпшээрежилгелиг ыядыг эвилелди күзеп турар бис» деп Владимир Ильич Ленининиң кайгамчыктыг сөстерин база катап сактып тур бис. Ленинчи бо чагыларны силерниң чуртуларының төөгүзүг бадыткаан.

Индирде — Арменияның КП ТК-ның бирги секретары эш **А. Е. Кочинян.** Улуг совет улус болдунуң күүлүг хөй национаддыг Төрээн чуртунуң алдарлыг юбилейин сопиал-политика, экономика болгаш культура хөгжүлдезинге бүгү үе-чадаларында арман улуска көргүзүп келген болгаш көргүзүп турар улут болгаш бүгү талалыг дузалажылгазы дээш улут орус улуска өөрүп четтиргенин Арменияның коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының өмүнээзинден ол илереткен.

Армян улустуң катап тургустунуушкунунуң болгаш чечектелиишкининиң кара чаңгыс ышаа оруу болза Улуг Октябрьның ажыткан оруу, ленинчи партияның удуртулгазы-биле акыдуңма республикаларның күүлүг эвилелинге улустарның ленинчи найыралының оруу болур деп чүвени эрткен он-он чылдар дадагалзаа чокка көргүскенин эш Косинин демделээн.

Оон соонда хураага олурушканнарның чылыы-биле утказы, Итадиянық коммунистиг партиязының чиргине секретары эш **Энрико Берлингуэр** чүве чугаалаан. 1917 чылда болган Октябрьның социалистиг революциязы болгаш Советтер Эвилелиниң туружкан чорук кижи төрелгетенинің төөгүзүүге эргилдеболган, ангы болгаш национал дарлаашкындан хостуг ниитилелди тургузарының эгезин салган деп ол чугаалаан.

Совет күрүнеиин тургустунганы болгаш политиказы депшилгенің күштеринің болгаш реакциянның күштеринин арызында, тайбының күштеринің болгаш дайынның күштеринің аразында дең-зигүүрүнү өскерткен, бүгү чурттарже болгаш бүгү диптерже тарай берген хостагганың болгаш чаартылганың ниити депшилгезининг эгезин салган.

Нацисчи болгаш фашистиг дарлалдың аштырышкыны чүүл-даа мурнуңда Совет Эвилелиниң ачы-хавыязы болур. Совет Эвилелиниң дуржулгазы болгаш деткимчези империализмге болгаш колониализмге удур демиселди чорудуп турар Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада национал-хостагалгыг шимчээшкиннерини хей-аът кинрип турар.

Тайбынны камгалаар дээш демиселге Совет Эвилелиниң ужур-дузазын ИКП-ниң чиргине секретары демделээн. Бүгү революстуг, демократтыг болгаш тайбынга ынакшылдыг күштерниң эң код соруулгаларының бирээзи болза, Каттышкан Штаттар бодунуң агрессиязыи доп-дораан соксатсын дээш маадырлыг вьетнам улусбиле эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш деткимчени күштелдирери болур деп ол медеглээн. Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр тайбың болгаш чөптүг шинтпир дээш туружуру эргежок чугула. Европага дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырар, Европаның айыыл чок чоруунун талазы-биле чөвүлел хураалды чылдырар дээш туружуру эргежок чугула.

Бежен ажыг чылдарның иштинде бистиң партияларывыстың аразында быжыг найыралдың болгаш үре-түннелдиг, кады ажылдажылганың харылзазы туруп келген, ол чорук бистиң чаңгыс аай марксисчиленичи болгаш интернационалчы үзел-бодалдарывыстың, кады чорудуп келген дыка хөй демиселдеривистиң илергейлээшкини болур. Ол харылзаларны улам хөгжүдери бистиң улустарывыстың тура-соруунга болгаш бистиң чурттарывыстың эрге-ажыктарынга дүгжүп турар.

Туркменияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары эш **М. Гапуров** чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң бодунуң ужур-дузазының талазы-биле канчаар-даа ажжок көскү, төөгүлүг илеткелин улуг кичээнгей, ханы сеткил ханыышкын, өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле дыңнаап, бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувус болгаш Коммунистиг партиявыс дээш чоргаарланып тур бис деп ол чугаалаан. Коммунистиг партиның, ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң амыдыралыының 50 чылдарында бистиң хей национаддыг Төрээн чуртувустуң улустарының улуг болгаш алдарлыг ажыл-херектериниң ханы, бүгү талалыг анализнин ол илеткелде кылган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы ленинчи идеяларны амыдыралга чайгылыш чок боттандырбышаан, совет улустарны чаңгыс аай бүзүлбас өг-бүлеге сырый каттыштырган, оларны пролетаржы, социалистиг интернационализминиң бедик принциптеринге ёзуузунга кижизиткен. Совет күрүнеиин чедиишкиннериниң үлегер, чижээ болза амыдыралдың бүгү ядырларынга, ооң иштинде нацияларны болгаш национал харылзааларны хөгжүдери чижектиг чугула чүүлге бистиң тургузуувустуң маргыш чок артык күштүүн бүгү делегейге көргүскен.

Улуг орус улустуң болгаш бистиң ынак Төрээн чуртувустуң өске-даа улустарының акыдуңма дузалажылгазының ачызында Туркменистан экономика болгаш культура хөгжүлдезинге кайгамчык улуг чедиишкиннерни чедип ап, чүс-чүс чылдарның оруун каш он чылдар иштинде, эрткен. Канчаар-даа ажжок улут акы-дуңма дузалажылгазы дээш, чаа аас-кежиктиг амыдыралдың оруун бистиң улузувуска ажыдып бергени дээш, бистиң чуртувустуң улустарының чаңгыс эвин болгаш найыралын быжыглаары дээш улут Ленинге, Коммунистиг партияга, Совет чазакка туркмен кижи бүрүзүнүң боттарының ынакшылын болгаш өөрүп четтиргенин бегун илергейлеп турарының ужуру-дааныда.

Оратор Туркменияда нептерээн политиктиг болгаш күшажылчы бедик көдүлүүшкүнүн дутайын чугаалаан. Туркмен нефтичилер, газ тывыкчылары, тараажылар болгаш малчыннар, балыкчылар болгаш тудутжулар, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары боттарының Төрээн чуртунуң бежен чыл алдарлыг юбилейин бүдүрүлгенің кайгамчыктыг чедиишкиннери-биле уткаан.

Республиканың экономиказының кол адыры—хөвең ажылы бистиң чоргаараливыс болуп турар деп, М. Гапуров уламчылаан. Хөвеңчилер улуг байырлалды төлептиг утмаан болгаш чурттуң хөвеңчилериниң Ташкент чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежневтиң ёзуузунга зө болганын илеткээри биске өөрүвчүг-дүр. Социалистиг хүлээлгелер аддарлыы-биле күүсеттинген: күрүнеге 930 муң тонна ажыг чиг хөвеңни саткан. Бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда республика ол хире санныг хөвеңни бир-ле дугаарында бүдүрген.

Бо чырыктыыг болгаш өөрүшкүлүг хүндө бис совет Туркменистанның ажылчы чоннары партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының боттарының күштерин көвүдедир, бистиң чуртувуска коммунизминиң тиилелгези дээш, бүгү улустарның аразында интернационалчы найырал дээш демиселге төрээн партиязын долгандыр боттарының хүрээлеңин улам сырый каттыштырар дээрзин СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, төрээн Совет чазакка бүзүредип тур бис деп, М. Гапуров түңнелинде чугаалаан.

АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиргине секретары эш Гэс Холл АКШ-тың Коммунистиг партиязындан, империализмге, расизмге болгаш ангы мөлчүгделиге удур, социал депшилге дээш АКШ-та демисежин турар бүгү кижилерден чүректиң хавыязындан байыр чедирип, чүве чугаалаан. Чыыгланнар ону чылыы-биле уткаан. Совет күрүнеиин 50 чыл юбилейин дээрге, кижи ниитилелиниң социал-экономиктиг хөгжүдезинде аажок улут бурунгаарлаашкынны айтып турар шылгарацгай болуушкун-дур. ССРЭ-ниң канчаар-даа аажок улут чедиишкиннериниге төөгүде дең-зиңгээ чүве чок болгаш ажылчын аңгының ажылхеректериниң өндүр чалгайының демдээ болуп турар. Бо чедиишкиннер марксизм-ленинизминиң аштырбас амыдыралчы күштүүнүң дугайын, агээртинмес ханы-мерген угаангырының дутайын, чайгылыш чок күштүүнүң дутайын хереченлеп турар. Ында Коммунистиг партияның, ооң Төп Комитединиң болгаш Политбюрозунуң ачы-хавыязы, силерниң хууда ачы-хавыяңар-дыр, эргим эш Леонид Ильич Брежнев.

Маадырлыг бежен чылдар дургузунда Совет Эвилели пролетаржы интернационализминиң принциптерин чайгылыш чок камгалап, ынчаарга империализмге удур, империалистиг дайынныра болгаш дарлалга удур демиселге улут когаралдарже барбышаан, канчаар-даа ажжок улут салымшынының киирген, делегейниң ажылчын шимчээшкининиже өскерлиш чок чөленгижи болган, национал-хостагалгыг шимчээшкинге бүгү хемчегиниң деткимчезин көргүзүп келген. Национал эрге-ажыктарының болгаш национал хүлээлгенің аразында тудуш харылзаа совет политикада кезээде характерлиг болуп турар.

Совет улус аңгы мөлчүгделиидеп, национал дарлалдан болгаш сөөк-язы ылгаар чоруктан хостуг ниитилелдиң амыдыралчы күштерниин кайгамчыктыг болгаш бүрүн боттанышкыны болуп турар.

Вьетнамда бомбалаашкыннарының кемнит калбарышкынына килеңнег удурлашкынының Гэс Холл илергейлээн. Америк империализминиң араатанзыг будүжүн бүгү делегейниң мурнунга ол база катап сойгалап турар деп, оратор демделээн.

Мао Цзэ-дун болган Чжоу Энь-лай баштаан кыдат удуртулганың чорудуп турар оппортунизчи политиктиг утланышкынны антиимпериалистиг күштерни чарыддырарының болгаш сандарадырының соруулгаларына бараан болуп турар деп, Гэс Холл уламчылап чугаалаан. Олар контрреволюцияга сүүзүнүг чемиштн берип турар. Кыдат төлээлекчилериниң чугаалары алышпадан тура нүүлдүт болгаш антисоветчи чөңгээлиг уткашынарлыг болуп турар. Кыдат удуртукчуларның политиказы контрреволюсчу. Делегейниң революстут күштерни ол политиканы дүжөкка эрттирип каап шыдавас. Ол чорук бистерниң шуптувуска, делегейниң революстут чорудулгазынга киржип турар бүгү күштерге хамаарышп турар.

Бүгү делегейде туределге туттурган болгаш дорамчылатырган, хостагганы харамдыгып манап турар миллион-миллион кижилерге Совет Эвилели бежен чылдың дургузунда идегелдиг чырыткы болуп турар. Капиталистиг мөлчүгделге удур демисежин турарларның хүрээлеңинге Совет Эвилели бүзүредип сиңирип, бүгү диптерним миллион-миллион кижилерим национал хостагга дээш демиселге сорук киирип турар.

Уругвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Родней Арисмендиның** бодунуң чугаазынга медеглээни болза:

Уругвайның Коммунистиг партиязының өмүнээзинден эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниге сеткил ханып турарывысты илередиксеп тур мен, ол болза тайбың дээш антиимпериалистиг демиселге делегей талазы-биде , улут ужур-дузалыг болуп турар. Ол илетиел боттуг болгаш социалистиг лагерьнин база коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвиниң айтырыгларының талазы-биле ханы идеялар ында бар, ол болза Совет Эвилелиниге коммунизмни турғузарынга болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының хөгжүлдезинге кайгамчыктыг перспективаларны ажыдып турар-дыр.

50 чыл бурунгаар, улуг Октябрьның соонда беш чыл болганда, хаанның ёзу-чуруумун дарлап турганы национаддыг болгаш биче-буурай улустар бир-ле дугаар деп эргеге үндезилээш, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниге каттышканнар. Октябрьда тиилээн кижилер, Ленининн чагыларынга шынчы, национализмге болгаш ревизионизмге удур кижилер интернационализминиң өндүр улуг күрүнезин тургузуп алган. Ийет, улустарга аас-кежии болуп, Ленининн алдарлыг партиязы баштаан улут күрүнеии, Вьетнамга, Кубага Европаның айыыл чок чоруунга, социалистиг системаның бодунга, национал-демократтыг күрүнелерге аас-кежии болуп—ындыг күрүнеии тургускан.

Латин Американың ажылчы чоннарының демократтыг хостагалар, хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демиселиниң дугайында Родней Арисмендин чугаалаан.

Совет улустуң өндүр улуг байырлалы бистиң кижи бүрүвүске аас-кежиктиг болгаш чоргаараллыг чоруктуң бодалын оттуруп турар-дыр деп, Эстониияның компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **И. Г. Кэбин** чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Л. И. Брежневтиң тодаргай болгаш сеткилди хаһындырын келир илеткелиниден бистиң мурнувуска чартык чүс чыл иштинде демиселе болгаш тиилелгере совет улустуң бүдүрген кайгамчык улут үүлелери база катап көстүп келирдир.

Хөй национаддыг совет күрүнеии тургузарынга ачы-хавыязы бүүдүге билдиягир болуп турар. В. И. Ленининн турасказаалыкче ынакшыл-биле болгаш өөрүп четтиришкин-биле көрүп турар бис. ССРЭ-ниң тургузарынга Коммунистиг партиянын улуг ролюн бөгүн бис онза күштүү-биле сактып турар бис, ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның көл эрге-ажыктарын илерептишаан, национал айтырыг талазы-биле ленинчи программаны амыдыралга боттандырган, бүгү улустарны болгаш биче-буурай улустарны чаңгыс аай интернационалчы өг-бүлеге сырый каттыштырган.

Эстонияга Совет эрге-чагырганы катап турғускаиы болгаш Эстон ССР-ниң 1940 чылдың августа Совет Эвилелиниге бүрүн эргелиг эвилелдешкен республика кылдыр киргенининг хараазында Эстониияның ажылчы чоннарды империалистиг болгаш капиталистиг дараал, мөлчүгделден хостаган, ядыы түренги чоруктан, аңыл чоктаңырындан, човаланнардан адырылган, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарының чечектелиринге кызыгаар чок аргалар ажыттынган, эстон улуска ёзулуг бүрүн эргенги хандырган. Коммунистиг партияның политиказының чаагай түңнелдерин бүгү совет улустар ооң иштинде эстон улус-даа боттарынга медереп биилп турарлар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнуң хүнүлге бистер болза чоннуң чаагай чоруу дээш, ооң материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын хөгжүдерининг талазы-биле улут кичээнгейни болгаш сагыштү салып турары дээш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге болгаш Совет чазакка чүректин ханызындан өөрүп четтиргенивисти база катап-катап илергейлеп турар бис деп, оратор уламчылаан.

Эстон ССР-ниң ажылчы чоннары моон соңгаар-даа совет улустарның найыралын болгаш акы-дуңмалышкы ёзуузун бистиң эң-ле улут чаалап алышкыывыс болгаш байлаавыс кылдыр көрүп, моон соңгаар-даа ыдыктыы-биле камгаладар болгаш могаг чокка быжыглаар дээрзин байырлыг хуралдың индириидеи бистер бүзүредип тур бис.

Москвага кээр болгаш ССРЭниң тургустунганының 50 чылын демделээн байырлалга киржир улут аас-кежик менээ таварышкан-дыр деп, чазак делегациязының баштыңы, Индий республиканың оралакчы-министри **Гопал Сварул Патхак** медеглээн.

Совет Республикаларның Эвилелиниң 50 чыл мурнунда хостуг болгаш деп эргелиг улустарның эки тура эвилелиниң бооп тургустунуп келгени — бистиң амыдыралывыска улут чаа болуушкун болган. Янзы-бүрү географтыг зоналарда туруп турар Совет Эвилелиниң 15 республиказы чаңгыс Совет Эвилелиң, чаңгыс национал күрүнеии тургускан. Совет Эвилелиниң үндезилекчизи улут Ленининн индий улус бодунун хостагазы дээш демисежин турда, бистиң улузувустуң тускай хамаарышпас чоруу болгаш хостагазы дээш деткимчени көргүзүп, принципиалыг политиказын илергейлеп турганы өөрүшкү-биле сактып тур мен.

Бо таварылганы ажыглаш, Индияның чазааның болгаш индий улустуң өмүнээзинден ССРЭ-ниң чазаанга болгаш улустарынга наиг байырны чедирип, совет улустуң моон соңгаар улам чечектелдир хөгжүүрүн болгаш амыдыралынга бүгү-делегей каттыжышкынының акы-дуңмазының изиг байырын чедиргери дээрге, мөңээ улуг өөрүшкүдүр.

Чартык чүс чыл мурнунда нацияларның чаа шинарлыг каттыжышкыны — деп эргелиг улустарның эвилели тургустунган. Ол эвилел мөлчүгделдиң бүгү хевирлерин: кижини кижи мөлчүүр чорукту болгаш бир нацияның өске нацияны дарлаарынын-да хевирлерин моңгези-биле ууткаан.

Социализминиң салдары болгаш хаара тудукчу күжү бүгү делегейде улам калбарып база күштелип турар. Чогум-на ооң ужурунда бодунуң үзел-бодалының талазыбиле интернационалчы ажылчын ангы, профэвилеледерп, депшилге дээш демисежин турар бүгү кижилер ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюн боттарының байырлалы кыядыр демделеп турар.

Пролетаржы интернационализминиң, тайбынның, демократтыяның болгаш социализминиң улут хөрээн боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг, буруңгаар депшилгелиг болурун бистиң күзеп турарывысты ССРЭ-ниң ажылчы чоннарынга болгаш улузунга дамчыдарын мөңээ чоптээреп көрүүер деп П. Жансус түңнелинде чугаалаан.

Индияның Коммунистиг партиязының Национал чевүлелиниң Даргазы эш **Шрипад Амрит Данген** чыылганнар ону чылыы-биле уткаан. ССРЭниң тургустунганының 50 чылынга холбаштыр Араб социалистиг чаартылга партиязының удуртулгазының өмүнээзинден, Сирияның чазааның болгаш улузунуң өмүнээзинден Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге болгаш улут Совет Эвилелиниң улустарынга байыр чедирип турар деп, Сирия Араб Республиканың партия-чазак делегациязының баштыңы **Мухаммед Джабер Баджбудж** чугаалаан. Олурушканнар ону изиг-биле уткаан. ССРЭ-ниң тургустунганы тиилелтезиг Октябрь революциязының түңнели болган. ССРЭ-ниң тургустунганы бөмбүрзектиг бүгү черлериндө молчүткен болгаш дарлаткан кижилерни бодунуң чыры-биле чырыткан чаа херелди кыпсын үндурүп, капиталистиг, феодал болгаш кул эдилелдиг ёзу-чуруумнарны узуткап, хостагга, демократия болгаш дең эрге неперээн ниитилелди тургузуп бодурунга оларны бүзүредип, сеткил-сагыжын сорук киирген.

Чугаазының түңнелинде М. Д. Баджбудж чаа-чаа чедиишкиннерни болгаш чечектелиишкиннерни чедип алырын Совет Эвилелиниң улустарынга, Коммунистиг партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге болгаш Совет чазакка күзээв.

Египет Араб Республиканың партия-чазак делегациязының баштыны премьер-министриниң Бралакчызы **Мухаммед Абдалла Мерзабам** улуг байырлал — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга холбаштыр сеткил-сагыштың ханызындан байырны Египет Араб Республиканың удуртукчуларының болгаш улузунуң өмүнээзинден дамчыткан. Олурушканнар ону изиг-биле уткаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының эгезин салганы Совет Эвилелиниң улустарының дуржулгазы, баштайгы ажы-дыкчыларның дуржулгазы бүгү делегейниң улустарын магададып турар деп, ол чугаалаан.

Иракның партия-чазак делегациязының баштыны **Иззат Мустафа** Иракның Араб социалистиг чаартылга партиязының Регионаддыг удуртулгазының өмүнээзинден байыр чедирип чүве чугаалаарга, ону олурушканнар изиг адыш часкаашкынары-биле уткаан. Иракта бистер янзы-бүрү национаддарның улустарының кадыг найыралын болгаш кадыг ажылдажылгазын, Б. Шадлин бодунуң чугаазының төнчүзүнде медеглээн.

Байырлыг хуралдың киржикчилерниң изиг-биле уткуп, хүлээп алганы, Гвинеиниң хамаарышпас чоруунуң болгаш Ногаан ортулуктар мугулдурунуң Африка партиязының чиргине секретары эш **Амилкур Кабралга** сөс берген.

Бистер Ленининиң партиязынга, Совет Эвилелиниң улут Коммунистиг партиязынга бөйыр чедирип тур бис.

Интернационализминиң пролетаржы тугуи бедик тутпташаан, СЭКП болза антиимпериалистиг бүгү күштерниң, ылаңгыя национал-хостагалгыг күштерниң идегелдиг эвилелчизи болуп турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50-чыл оюн таварыштыр силерге, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салгазы улуг соруулгаларны боттандырарывыгга чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп каарын төөпшээреп көрүүер.

Саналдар болгаш байыр чедиришкиннери доозулган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери «Делегейниң улустарынга» хыйгырыгны улуг кедүрүүшкүн-биле хүлээп алган. Улустар аразынга тайбынны болгаш найыралды быжыглаарывыге утланган ол чугула документинни түүлдүгзүнген адыш часкаашкынары үргүлчүлээв.

Кремльдиң съездилер Ордузунга Совет Эвилелиниң күрүне Гимнизи чаңгыланган.

Залга адыш часкаашкынары база катап үргүлчүлеп турган. «Улуг Совет Эвилели делегеревиң!», «Улуг совет улуска алдар!», «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!», «Ленинчи Төп Комитетке алдар!» дээн кыйгырыглар дыңналып турган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган каттышкан байырлыг хуралы болза ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма бузулбас найыралының, Коммунистиг партиянның удуртулгазының адаа-биле оларның ленинчи орук-биле — коммунизмче чайгылыш чок бурунгаарларының бүзүредиг чоруунуң чайыннанчак байырлалы болуп эрткен.

Москвага болуп эрткен байырлыг хурал — Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның сырый каттыжышкынының, тайбың, демократия болгаш социал чаартылгалар дөшү, национал хостагга дөшү демисежин турар бүгү улустар-биле акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы — пролетаржы интернационализминиң байырлалы болуп эрткен.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНГА

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелининң 50 чыл-ыы-биле холбаштыр Москвага чыгып келген ССРЭ-ниң 100 ажыг нацыларының болгаш улустарының төлөзелечилери, бистер, тайбыңның, наймыралдың база ак-дүңналышкы чорукту чагаазы планетаның бүгү улустарынга чорудуп тур бис.

Советтер чуртунуң ажылчы чоннары социалистиг революцияны боттандырып, ажылчын тараачыннарының эрге-чагыртазын тургузуп алган, эче улуг сорулганы: кижи кижиниң малчүүр чоруктан хостуг ниитилелди тургузар дээш кайгамчык улуг чуртту улустарын сырый каттыштырарын, нацылар арамында өжээшпейлек чорукту узуткаарын, оларның кады амыдыралын идегежир чорукка болган найыралга үнделеп организастаарын, улустарының ак-дүңналышкы чаңгыс эвин тургузарын хамыкты мурнай күүседип эгелээн.

Аймактарның, соок-ныңның болган националдарының чөрүлдээлериниң ылчырбеан эрте бурунгу буурул шагдан эгелээн, бистиң амгы хүнненривске чедир кижи төрелгетенниң бүгү төөгүзүнүң дургузунда соксаал чокка үргүлчүлеп турар-дыр. Ол чөрүлдээлер чуртталың болгаш улустарны хоозуроашкынарының база хинанчек-чонналдың халавызга чаңгыс эвес удаа таварыштырып, бүдүн-бүдүн дингерин ыңга борап келген. Шак ындыг байдалдан үштүнар арганы дэлеп тывар дээш дээре үзеп-сөрмээдыг нижилер муң-муң чылдарда демисежип келзе-даа, молчүүчүлөриң тергиндеининиң ужур-дүрүм чок боогдалынга таваржып келген, мынаарга од тергиндел национал дарлалды тывылдырып база өскүдүп турар.

Коммунистиг партияның сорун кинргени болгаш удуртуп баштаачы совет кижилериң эрее-маадырлыг күзел-сорууның боттанганын — ам бүгү делегей хереченлеп турар. Чаа, социалистиг хевирииң хөй националдыг күрүнезининң дугайында — наймрад болгаш ак-дүңналышкы чорук-биле сырый каттышкан хостуг улустарның күчүлүг эки тура эвилелининң дугайында кайгамчык чаагай күзел бүрүнү-биле боттанган.

Октябрьга чедир төөгүде билдингир турган хөй националдыг бүгү күрүнелер — ол дээрге, националдар арамында өжээшпиг чөрүлдээлериң соксаал чок чидиглеппишкини боон келген. Совет Эвилелининң хөгжүлдезин оортан мырыңай өске бөөп турар. Ол дээрге — ооң экономиктиг, политиктиг болгаш угаан-бодал үндезиниериниң бижыкканы-дыр, ол дээрге — аңаа каттышкан улустарның чайгылыш чок сырый каттыжымышкыны болгаш чоокшулажылгазы-дыр.

Хуулгаавын чорук • болгаш байдалдарның таварылга болуушкуну биеке чедиишкиниң хандырып берген эвес, ол чедиишкин дүрүм ёзугаар болган. Совет кижилер Октябрьның Улуг революциязының тиилелгезинге даянган. Хөй националдыг чаңгыс аай өг-бүлеге улустарның хөгжүлдезининиң социалистиг принциптерин өлүм чок Ленининиң айтып бергени оларны сорук кинрген. Ниитилелди эде тургузарының эртемнег теориязы-биле чепеегленген болгаш ажылчын ажгының, күш-ажылчы бүгү чоннуң херээнге чайгылыш чок шынчы Коммунистиг партия оларны баштаан келген болгаш баштап-даа турар.

Бистиң чуртувустуң бүгү нацыларының болгаш улустарының ажылчы чоннары социализм дээш төөгүдүг тулчуушкунуң үезинде ажылчын ажгының долгандыр сырый каттышканнар. Чогум-на социализминиң баазазынга оларның кады кылган күжениишкиннери-биле национал дарлалды даамылыңдан тура тыртып узуткаан, эрткен үениң колониалдыг дарлалының үржуундан, нацыларның хожудангай чоруун ажып эрткен. Бистиң чуртувуска социализм, улустарының наймыралының ленинчи политиказы шагда-ла эвээнге чедир тиилзон ачызында бистиң бүгү тургузуувус болгаш бистиң бүгү аймдырал үндезининиң интернационализмниң ёзузу-биле сицинкен.

Делегейде хөй националдыг эң баштайгы социалистиг күрүне-биле боттарының эң-сеткил каттыжымышкынын чайгылыш чок илергейлеп турар бүгү чуртталың ажылчы чоннарынга нэнэ-биле өөрүн четтиргенивисти ССРЭ-ниң чартык чүе чыл юбилейинниң хүнүнде илергейлеп тур бис.

Бистиң өөрүн четтиргенивисти империалистиг күрүнелериң интервенциязынга удур «Совет Россиядан колдарың ырат!» деп хозуулуг демисежип турганнарже; фашизм-биле ойүмнүг ёстарның аймакчызына бистиң-биле кады турушканнарже; империалистиг агрессорларның кеминг бодалдарын кымчымтырбайн, тайбыңны быжыглаарын Совет Эвилелининң, ооң-даа социалистиг чуртталың улустары-биле бир дем-билелиг чедип ап турарларже — шупту-зунче уланган.

Ленин, Коммунистиг партия Совет Эвилелин тургузуп, ооң суурун тудуп тургузарының баштайгы таваан салып тура, чүге бистиң чуртувустуң келир үезин бодаваан. Олар бүгү кижи төрелгетенниң салмы-чолун өттүр көргеп, дарлал болган молчүүге турбас, хөй националдыг социалистиг күрүнеин тургузары кынчы-бентен идырымыче боттарының оруун делегейниң бүгү кижилеринниң тыварынга дуза чедирер деп олар бүгүрен турган. Ындыг төлээде, эрткен бежен чылдың дургузунда Совет Эвилели улустарының хосталгазы болгаш вас-вежин дээш демисежип турар кижилериң талазынга чайгылыш чок туржуп, оларның шынныг херээнің тиилээринге болдунар-да бүгү чүүдерин кылып келген, кылып-даа турар деп, чүвеге ол чылдарже көрүнгеш чоргаарланып бөөур бис.

Амгы үе төөгүге хостуг көрбээн хемчөлдүг ниитилел чаартылгалары-биле онзагай. Социализм баштай бистиң чуртувуска тиилээш, Европаның, Азияның база Латин Американың хөй-хөй чурттарынга тиилеп үнген, социализминиң делегей системазы үүргүстүнгеп. Социалистиг дем каттыштырылгазы бүгү делегей дешпилгезининиң күчүлүг күжү боон турар.

Социализм чурттарының ажылчы чоннарының үлегерчижээнге сорук кирген болгаш оларның деткимчезинга ап турар национал-хосталгалыг шимчээшкининиң күчүлүг тевинге шыдашпайн, колонизм империалызы бүстүп дүжерге, эрткен үеде дарлал көрүп чоргаан хөй-хөй улустар түскай догуннал хөгжүүрүүнүң оруунга кирген.

Чаа ниитилел тургузуп турар социалистиг чурттарның улустарынга үзүг байыр чедирип тур бис.

Капитал чурттарында молчүүгедеп, политиктиг болгаш угаан-бодал бектелинден бошгуларын чедип алыр демисел чорудуп турар ажылчын ажгыга, ажылчы чоннарга акыдүңна байырын чедирип тур бис.

Социал дешпилгенің оруунга чоокта чаа кирген улустар-биле, неоколониализмге, нитлик реакцияга удур берге демиселге боттарының аймак күрүнелериниң бүрүн эргезин болгаш хамаарышпас чоруун быжыг туруштуг кижилээн турармар-биле эң-сеткил каттыштырылгазыгыстыр илергейлеп тур бис.

Ам делегей политиказынче кайгамчык улуг массалар хаара туттунган, олар боттарының салмы-чолун боттары башкарып болур боттуг аргалыг апарган. Социализм идеялары, улустарның хостуг болгаш дең эргелиг болурунуң идеялары чүе-чүе миллион кижилериниң недерелин хаара тудуп турар. Бистиң үезинге кижи төрелгетен кайгамчык улуг бүдүрүчү күштериниг. Эртем-техниктиг революция оларның хөгжүлдезин хостуг норбээн немчөлдүн-биле дүргедедип, биллиже делегеперже калбартып турар.

Делегейниң эң чугула хөй-хөй айтырыгларын тиилгэрээринің аргазы чымыйбайн турар, капитализминиң уржуу-биле тывыган социал салгалар узуткаттындардан туружук, улам ондере совүдеп турар деп чүвеин көөрүнге улустар улам өптеш чок болу бергеп. Цаарта келир залым-чолдуң коргунчуг ыыдыр сагындырып өзери чер бомбүрээзинің недергей улуг целгемиеринде индигва чедир-ле денген, социал чөптүг эвес чорук, национал болгаш соок-ныңның мегежыр ыыгадалдар недереп, хенанг кезиң ямбыыг чурттаң турда, миллион-миллион кижилер ядаран-түрен турар-да болгай. Аштагыны амыдырал-чуртталга хөй-хөй улустарның човалаңныг үлүг-хуулу болу бергеп. Оң бүгү — колониализминиң болгаш империалистиг дарлалдың түңнелиндир.

Кижи төрелгетеп делегей даймынга чээрби беш чыл дургузунда таварышпайн келген-даа бол, аңаа сагыш-сеткил ожургаттынар барымдаазы чок. АКШ-тың Вьетнамда дерзин агрессиязы үргүлчүлеп турар. Даймынны соксадыр дугаймда дугуржулгага ат салырын америк империализм салыштыны-биле соңгаарладып турар. ВДР-ниң девискээрин араатанзыг ёзу-биле бомбалаарын ол дагын эгелээн. Бируу чок нүң-муң тайбың чурттакчылар өлүм-чидимге таваржып турар.

Израиль ээлекчилер араб черлерин ам-даа базып, тепеен турар. Соок-ныз ылгаар чорук болгаш колония ёзу-чурумнары черин ам-даа бужартадып турар. Ол-ла бүгү XX чүе чылдың сөөлгү үжен чылында безин боон турар-дыр.

Америк империализминиң Вьетнамның черинде кеминг үүлгедиглеринге тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустар-биле бир дөмей, совет улус киленнинг удурланып турар. Маадырлыг вьетнам улустү, а ол ышкаш Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарын шинтпирлиг деткип. оларның-биле эң-сеткилиннеге оскерлиг чок каттыштырып турарыметы база дагын бадыткан, оларның шынныг хереэ тиилээр дээрзинге быжыг бүзүреннивисти илергейлеп тур бис!

Бистер араб Чөөн чүкте империалистиг агрессияга удур демисеалчилерин, колониалдыг тергиндеге удур тулчуп турар улустарны шинтпирлиг деткип турарывысты бадыткап тур бис.

Улустар интитаризмге хөй миллиард албан-үндүттү төлеп турар. Тайбың, тургузучу сорулгаларга, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидерингге онза чугула ол акша-хөреңги шерит чепеэзи калбартырынга болгаш чаартырынга чарыгдаттынып, а ол чепеек империализминиң хонунга турда, тайбыңга улуг аймылдыг боон артпышаан турар.

Бойдустуң байдалын улам дорайтадып, агаарын, далайларны болгаш хемнерни хораанан, хоорайларны хирлендирип турар аймылдарга удур демисел кижи төрелгетенге улам улуг ужур-дузалыг боон бар чыдар.

Совет улустуң төлөзелечилери, бистер, ойүү кежеп ол айтырыгларны шинтпиразоры-биле каттыжарынче делегейниң бүгү улустарын, бүгү кижилерин, оларның националдыг, тыжын чүдүлгеин болгаш соок-ныз ылгал чокка, кыйгырып тур бис.

Бистер тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары, дээмги аймылын болгаш империалистиг агрессияның одаглаарын улутпаары дээш, улустар арамының харылзаалларынга күш ажыглалавының болгаш ядролуг чепеэнги база кижилерни массалыг-биле уузтаарының өске-даа чепеэктерин иезаз-моңгеде хорудаар дугаймда КНО-нуң шинтпирлерин амыдыралга боттандырары дээш күженишкиннерин каттыштырарынче болгаш идепкейжидеринче улустарны кыйгырып тур бис.

Бистер социализминиң туруштарын улам мыдай быжыглаары, колониалдыг кынчын ап октаан чурттарның хамаарышпас чоруун быжыдары, колониалдыг дарлалды бүрүнү-биле узуткаары дээш күженишкиннерин каттыштырарынче болгаш идепкейжидеринче улустарны кыйгырып тур бис.

Бистер кижи төрелгетенниң культура болгаш ажыл-чагыл талазы-биле үнелиг байлактарын реакциялыг идеологиядан, соок-ныз ылгаар чорудуп, шовинизминиң болгаш фашизминиң оо-хораанындан камгалаары дээш күженишкиннерин каттыштырарынче болгаш идепкейжидеринче улустарны кыйгырып тур бис.

Кижиниң долгандыр турар бойдус аймаан камгалаары болгаш катап тургузары дээш күженишкиннерин каттыштырарынче болгаш идепкейжидеринче улустарны кыйгырып тур бис.

Бистиң чуртувустуң улустары наймыралдың, хосталганың болгаш социализминиң бедик идеалдарынга моон соңгаар-даа хажык чок шынчы болур дээрзин бистер бүгү кижи төрелгетенниң мурнунга совет улустуң өмүзээзинден байырлалдыы-биле медегленп тур бис. СӨКП-ниң XXIV съездизининиң хүзээп алганы тайбыңның программазының үндезинниге бистер социалистиг деп каттыштырылгазын быжыглаары дээш, улустар арамының дүшкүүрлүг чоруун улам мыдай чавырыылдырары база яныы-бүрү ниитилел тургузуулуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаары дээш; улустарының национал хамаарышпас чоруу, оларның арамында бот-боттарын хүндүлежири болгаш наймрал дээш; күшажыл кижилериниң амыдыралын экижидери болгаш бүгү кижи төрелгетенниң социал дешпилгези дээш могаг-шылаг чок демисежир бис.

Чер кырынга быжыг тайбың, улустарның хосталгазы болгаш национал хамаарышпас чоруу тиилээр болзун! Ол бедик, кижиниг сорулгалар дээш демисеелге кижи бүрүзү кирежип туразун! Тайбыңның, хосталганың, социал дешпилгенің байдалдарынга чурттаар деп кижи төрелгетенниң мыкты күзел-чүткүүлүн боттандырарынга кижи бүрүзү бодунуң салымшкынын киргизин!

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

«ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНГА» КЫЙГЫРЫГНЫ СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ, ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ КАТТЫШКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛЫНГА 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 22-ДЕ ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ ХҮЛЭЭП АЛГАН.

Отчёттар болгаш соңгулдаалар

АВАНГАРДЧЫ РОЛЬ БЕДЭЭН

Партия организациязының таамал организастаары чаңчыл апарган. Мындыг практиканың коммунист бүрүзүнүң онаашкан ажыл, партийжи даалга дээш харысалгазын бедидткеп.

Партия Уставының негелдерин коммунистиң канчаар күүседип турарының талазы-биле база колхоз бүдүрүлгезинге тускай эртемниглериң киржилгезининиң дугайында айтырыгларны партияның ажык хуралдарынга чугаалашканының соонда, оларның бүдүрүлгеге, хөй-ниитиг амыдыралынга-даа киржилгезин идепкейжээн. Партияның ажык хуралдарын хөй удаа эрттирип, аңаа колхозтуң тускай эртемниглерин, хөй-ниитиг организацияларының активтерин олуруштуруп турар.

Парторганизация колхозта профсвиилел, комсомол комитединге, улусчу контроль бөлүүнге, херээженнер човүлелиңге партийжи удуртулганы экижиткеш, оларның ажылчорудулгазын хөй-ниитиниң ортузунга идепкейжидип шыдаан. Ол колхозта херээженнер човүлели районда эң-не эки ажылыдыг човүлел болуп турар. (Даргазы аныяк коммунист С. Даргат) чонның бүзүрелин чаалап алган.

Комсомол комитеди аныяктарны колхоз бүдүрүлгезиниң киништирериниң талазы-биле кол кичээнгейге алган болгаш аныяктарны мал ажылынче комсомолчу путёвкалар-биле чорудуп турар. Комсомол комитединиң секретарында ам аныяк коммунист Намдак алды чыл ажылдап, ол ажылга бодунуң дуржулгазын байыдып турар.

Колхозта «Биилиг» ниитилединиң бөлүүн Мөрен 8 чыл школазының башкызы О. Дамба удуртуп турар. Ооң 21 кежигүннери бо чылдың эгезинден бээр 104 декциялыг ферма, бригадаларга, суурга, ада-иелерге номчаал. Ылаңгыя ССР Эвилелининң 50 чылынга чедишкининг ужуражыр талазы-биле районнуң социалистиг чарыжынга бедик түңнелди чедип алыр дээш партийжи организастыг болгаш идеологтуг ажылды эки чорутканының түңнелинде мөренчилер багай эвес чедишкиннерлиг болган. Бода малдың баш санын өстүрер планын—103,2, хойнуун—103,4 чылгыны—113, тевеин—137 хуу күүседип, күрүнеге дүжаар мал продуктуларын дүнген өскезин ажыр күүседип, СЭКП райкомунуң, райкүүкомнуң колхозтар арамында организастаан социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп, шилчип чоруур Кызыл тукту мөренчилериң чаалап алганы таварылга эвес.

Партия эге организациязының ниити хуралдарында, бюроларында колхоз даргазының, бригадирлериниң, ферма эртелекчилериниң, түскай эртемниглериниң илеткелдерин ёй-шаанда дыңнап турар. Колхозчу массалырыны ортузунга организастаан социалистиг чарыштың түңнелдерин докталтаан хуусаалырында үндүрүп, тиилекчилерни детпин мактаарының янзы-бүрү хевирлерин калбаа-биле ажыглап турар.

Партия организацияның ат-алдары коммунистерниң чыл апарган. Мындыг практиканың коммунист бүрүзүнүң онаашкан ажыл, партийжи даалга дээш харысалгазын бедидткеп.

Партия Уставының негелдерин коммунистиң канчаар күүседип турарының талазы-биле база колхоз бүдүрүлгезинге тускай эртемниглериң киржилгезининиң дугайында айтырыгларны партияның ажык хуралдарынга чугаалашканының соонда, оларның бүдүрүлгеге, хөй-ниитиг амыдыралынга-даа киржилгезин идепкейжээн. Партияның ажык хуралдарын хөй удаа эрттирип, аңаа колхозтуң тускай эртемниглерин, хөй-ниитиг организацияларының активтерин олуруштуруп турар.

Парторганизация колхозта профсвиилел, комсомол комитединге, улусчу контроль бөлүүнге, херээженнер човүлелиңге партийжи удуртулганы экижиткеш, оларның ажылчорудулгазын хөй-ниитиниң ортузунга идепкейжидип шыдаан. Ол колхозта херээженнер човүлели районда эң-не эки ажылыдыг човүлел болуп турар. (Даргазы аныяк коммунист С. Даргат) чонның бүзүрелин чаалап алган.

Комсомол комитеди аныяктарны колхоз бүдүрүлгезиниң киништирериниң талазы-биле кол кичээнгейге алган болгаш аныяктарны мал ажылынче комсомолчу путёвкалар-биле чорудуп турар. Комсомол комитединиң секретарында ам аныяк коммунист Намдак алды чыл ажылдап, ол ажылга бодунуң дуржулгазын байыдып турар.

Колхозта «Биилиг» ниитилединиң бөлүүн Мөрен 8 чыл школазының башкызы О. Дамба удуртуп турар. Ооң 21 кежигүннери бо чылдың эгезинден бээр 104 декциялыг ферма, бригадаларга, суурга, ада-иелерге номчаал. Ылаңгыя ССР Эвилелининң 50 чылынга чедишкининг ужуражыр талазы-биле районнуң социалистиг чарыжынга бедик түңнелди чедип алыр дээш партийжи организастыг болгаш идеологтуг ажылды эки чорутканының түңнелинде мөренчилер багай эвес чедишкиннерлиг болган. Бода малдың баш санын өстүрер планын—103,2, хойнуун—103,4 чылгыны—113, тевеин—137 хуу күүседип, күрүнеге дүжаар мал продуктуларын дүнген өскезин ажыр күүседип, СЭКП райкомунуң, райкүүкомнуң колхозтар арамында организастаан социалистиг чарыжының түңнелинде онза чугула ол акша-хөреңги шерит чепеэзи калбартырынга болгаш чаартырынга чарыгдаттынып, а ол чепеек империализминиң хонунга турда, тайбыңга улуг аймылдыг боон артпышаан турар.

Бойдустуң байдалын улам дорайтадып, агаарын, далайларны болгаш хемнерни хораанан, хоорайларны хирлендирип турар аймылдарга удур демисел кижи төрелгетенге улам улуг ужур-дузалыг боон бар чыдар.

Совет улустуң төлөзелечилери, бистер, ойүү кежеп ол айтырыгларны шинтпиразоры-биле каттыжарынче делегейниң

Д. ДОРЖУ.

Тес-Хем ыяш ажыл-агый черииниң кол инженери.

КӨДУРЛҮҮШКҮН

ССРЭ-ниң тургустуганының 50 чылынга уткуштур Тес-Хем ыяш ажыл-агый черииниң хөй националдыг коллективи бедик көдүрлүүшкүнүнүт ажылдап турар.

Ыяш ажыл-агый эргелелиниң коллективтериниң социалистиг чарыжынга бистиң коллектив үшкү кварталда эки көргүзүгларниг болганы дээш үшкү черни эзлээн. Ажыл-агый черн 1972 чылды чедишкининг двозар дээш улам күшенишкининг ажылдап турар. Эрткен он бир айларда бюджеттиң болгаш бот-орулга-чарылганың планнарын чедишкининг күүсетнен. 220 гектар черге ыяштыг тарып олуртнан. Чаш ыяш өстүрер черде олуртнан ыяштар база эки үнген.

Капитал тудуг талазы-биле бо чылын ажыл-агыйга бердинген план хуусаа бетинде күүсеттинген. Ажыл-агыйның Шуурмак салбырынга гарантты болгаш Тес-Хем саябырынга чыыыргана аңаан сайгарарының будурулге базазының тудуун кылган. Кеш-Теректе чурттаага бажыңын тутнан. Ыяш дилдирер пилорамаиы дозарының кырында келген бис.

Арга-арыгны намгаларар, өстүрер талазы-биле ажылдардан аңгыда чөнүүң малбан хереглелиниң баразынарын будурерин эниижидер сорулга ыяш ажыл-агый ажылдаачыларының мурнунда салдынып турар болгай. Ынчангаш келир чылын бо талазы-биле ажылдарны малбартып, планны улам улгаттырарын көрүп турар.

Бистиң ажыл-агый ёзулуг-ла интернационалчы коллектив болур. Ооң директору А. Богомолов — орус, кол инженери — тыва, инженер-экономизи С. Семенова — бурят, агроному Г. Балахчин — хакас, лесничийлерде тыва, алтай, орус нижилер ажылдап турар.

Коммунистиг партия болгаш совет чазак ыяш-ажыл-агыйын улам хөгжүдер, бойдус нуяавыраарының ажыглалын эниижидер дээш улуг хемчегларни боттандырып турар. Ук айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Соведининг сессиязы чугаалажып көрген болгай. Декабрь 1-дэн эгелеп ыяш ажылдакчыларының шаңыкын база өстүрген. Бо бүгү ада сагыш салыышкынга төлептиг харыы болза, партияның XXIV съездизининиң сорулгаларын боттандырарының улуг херээнге идепкейлиг киржири болур дап, бистиң коллективтиң немигүннери билип турар.

Д. ДОРЖУ.

Тес-Хем ыяш ажыл-агый черииниң кол инженери.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ДЭЭШТИИ— ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУКТА

Чаа 1972—1973 өөредилге чылында коммунистериң болгаш партия нежигүүн эвестериң политиктиг өөредилгезинге партийжи удуртулганы күштедирер сорулга-биле СЭКП райкому тодаргай хемчегларни алгылаан. Эрткен өөредилге чылында бар турган четпестерни ханы аналиэтеп көргеш, чаа өөредилге чылының четчелээшкинин хынамчалыг чоруткан.

Районда партия өөредилгезиниң бүгү хевирлеринде 872 кижи хаара туттунган. Оларның 483-жү партия кежигүннери болгаш СЭКП кежигүнүне кандидаттар болуп турар. Ол болза районнуң партия организациязының 87 хуузу болур. Амгы үеде партия өөредилгезиниң системазында 23 эге политшкола, марксизм-ленинизминиң үндезиниерин өөренир 15 школа болгаш 7 теоретиктиг семинар ажылдап турар. Эрткен чыл-биле деңнээрге, партия өөредилгезиниң школаларының саны көвүдээн.

«Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докталгын удуртулга болдурбушаан, районнуң партия организациязы бо чугула участоктуң ажылын удуртуп, башкарарын алгаа экижиткеп. Эрткен чылын экономиктиг билиглериниң үндезиниерин өөренир 10 школа турган болза, бо чылын 18 школа ажылдап турар болгаш экономика айтырыгларын өөренип турарларның саны көвүдээн. Коммунистиг күш-ажылдың 6 школаларында 98 дыңнакчы хаара туттунган.

Чаа өөредилге чылын «Мурнакчы» колхозтуң партбюро, райпода, Кызыл-Даг салбырда, Шуй ортумак школада партия организациялары организастыг эгелээн болгаш кичээлдерин ойшаанда бедик деңнелде эрттирип турар.

«Мурнакчы» колхозтуң партбюро (секретары эш Кудурукпай) малчыннарда өөредилгени таарымчалыг кыдыр тургускан. Өөредилге хүннеринде бригадаларже политинформаторлар айда пин удаа барып, малчыннарга лекция, беседалы кылып турарлар. Кадарчыларның кодаын хайгаарал чок арттырбас соруга-биле айның баштайгы чартында хержээн кадарчыларның шуутузун, а ийиги чартында эр кадарчыларны чыыр кылдыр тургускан.

Партия өөредилгезин пропагандист кадрлар-биле бүрүн четчелээн. Политкоолаар үштеп 12 чыл чедир пропагандист стажтыг дуржулгалыг пропагандистер-биле хандыртынган. Пропагандистер М. Ооржак, Д. Чошпак, эрткен чылын эртемниг коммунизминиң үндезиниерин өөренир школаны чедишкининг доостургаш, бо чылын «СЭКП-ниң экономиктиг политиказының амгы үе-чадада айтырыгларын» оя-ла дыңнакчыларда өөредип эгелээнер. Хоочун пропагандист О. Чедер-оолдуң кичээл бүрүзүн колхозтуң, бригаданың амыдыралы-биле доктаамал холбап турар. Аныяк пропагандист, колхозтуң экономисти Н. Маадыр партийжи даалганы черле ак сеткилдии-биле күүседип турар. Ол колхозтуң № 2 хойжу бригадазында экономиктиг билиглериниң үндезиниерин өөренир школада пропагандистеп турар. Кичээл бүрүзүнде колхозтуң, районнуң амыдыралындан тодаргай чижектерни теория-биле холбаары — пропагандистиң ажылынга онзаланып турар чүүл ол.

Малчыннарда партия өөредилгези-биле кады советтөөредилге база эки чорун турар. 1972—1973 чылдарда мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугаймда докталгы малчыннарның зооветөөредилгезинге түскай кичээл кылдыр таныштырып арттырганзын. Райпо коллективинде пропагандист С. С. Хертектиң эрттирип турар кичээлдериниң идейлиг утка-шынары бедик. «СЭКП-ниң экономиктиг политиказының амгы үе-чадада айтырыгларын» өөредип тура, оске чурттарның экономиказыбиле деңнеп, үениң чугула айтырыглары-биле холбап турарындан дыңнакчыларның биилии бедик. Шак ындыг мергежилдиг пропагандистерге район төвүнде «Эртемниг коммунизминиң үндезиниерин» өөренир школаның пропагандизи К. Чүльдүм, Кызыл-Даг салбырның Кудукта хой бригадазының «Экономиктиг билиглериниң үндезиниерин» өөренир школаның пропагандизи А. Дамдын болгаш ооң-даа оскелери хамаарыштырып болур.

Партия өөредилгезиниң системазында шуутү 77 пропагандист ажылдап турар, а оларның 61-ри коммунистер. Пропагандистериниң 53 хуузу дээди, а артканнары түскай ортуман эртемниг боон турар.

Партия өөредилгезиниң школаларының хөй кезии ийи-ийи пропагандистериг, олар республикага болгаш районга болгулаан семинарларга тускай белеткелдерин эрткилээн.

Районда 84 агитквартира бар. Олар бо чылын эвилелдешкен 15 республикаларның төөгүзүн өөренирлер. 1201 комсомолчулар болгаш аныяктар комсомол чыыдылышкынының 23 политбелгүмүнде хаара туттунган. Ук болгүннер эртем-биилиниң, пропагандачы мергежилиниң-даа талазы-биле нилитиниг пропагандистер-биле бүрүн хандыртынган, оларның 70 хуузу коммунистер.

Ооң-биле чергелештир партия, комсомол өөредилгезинде четпестериниң барын деңгелдер херек. «Тээли» совхозтуң төвүнге—(партком секретары С. Баймс-оол) Наймрал салбырга, районнуң харылзаа бедидиринге, партия, комсомол өөредилгези улуг озалдаашкыы-биле эгелээн, дыңнакчыдарны долузу-биле хаара тудар ажылче ында партия, комсомол организациялары, коллективтиң удуртукчулары кошкак кичээлгей салып турар. «Кара-Хөл» колхозта байдал база-да ооң дээредевес, малчыннар долузу-биле политөөредилгеде хаара туттунмаан.

Районнуң бүгү партия организациялары болгаш пропагандистер коммунистериниң марксизм-ленинчи өөредилгезин экижидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизининиң салган сорулгаларын чедишкининг күүседир дээш күженишкиннинг ажылдавр ужурлуг.

Х. КАРА-ООЛ,

СЭКП Бай-Тайга райкомуның пропаганда болгаш агитация кидизининиң эргелекчизи.

ЧАГЫДЫЛГА ТИРАЖЫ НЕМЕШКЕН

1973 чылдың баштайгы хүнүнден эгелеп ямчукчуларның ап номчууру солуннарга болгаш журналдарга чагыдылга ылырының хуусаазы доозулган. Республика наймысталымның болгаш хоорай чоогунуң суурларының чурттакчылары 69 муң ажыт экземляр солуннар, журналдарны чагыдып алгаанар. Бо чылдың деңнели-биле алырга, бистиң номчучуларывыс келир чылын 4 муң экземпляр солуун, сеткүүдү хөйүү чагыттаанар.

Төп солуннарның, журналдарның болгаш «Шын», «Тываның аныяктары» солуннарның тиражы элээн немешкен. 1972 чылдың деннелиниден номчукчулар «Тываның аныяктарын» 201, «Шынны» 115 экземпляры хөйүү чагыттаанар. Ол ышкаш «Комсомольская правда» солууга, «Комсомольская жизнь», «Юность», «Юный натуралист» журналдарга чагыдылганың иниги саны көвүдээн.

Чаа чылдың чагыдылгазынга чедип алдынган бо чедишкининиринге парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары улуг рольду ойнаан. Оларның арамында он ажыг чылда парлалганың хөй ниити тарадыкчылары болуп ажылдаанар эвээш эвес. Ылаңгыя божуур бажында П. Крупская, уруглар эмнелгезинде М. Визборова, пиво заводунда Т. Сильякова, республиканың санэпидстанциязында Л. Шуклина, турберкулёз диспансеринде К. Зубкова, облпрофчөвүлелиниде Н. Севен, авиапортта Л. Макаров, «Найыралы» кино театрында М. Гнусарева, «Кызыл тудуг» тудуг эргелеринде Е. Чуркина дээш өскелер-даа парлалганың хөй ниити тарадыкчызы болуп, үр үеде ажылдап келгеннер.

Устунде адаанывыс коллективтерде парлалга чагыдылгазынга белеткел ажылдары августуң эгезинде-ле эгелээн болгаш номчукчуларның солун, сеткүүдүг чагыдып ап турарының хемчээли чыл бүрүде өзуп келген. Устүнде адаанывыс парлалганың хөй ниити тарадыкчыларының нургулайы-ла келир чылдың парлалга чагыдылгазының баштайгы хүнү сентябрь 1-дэ «Союзпечать» агентилелиниге ажылчы чоннуң солуп, сеткүүл чагытканы квитанцияларны дужаап агеэлээннер.

Ол ышкаш № 3 АТБ де парлалганың хөй ниити тарадыкчызы А. Олейник, орук эргелелиниде Т. Шишкина, дааранылга комбинадында Е. Акулова, «Тыва тудуг» трестиде А. Черепахова, тууйбу заводунда А. Адам олар парлалга чагыдылгазының үезинде номчукчулар-биле эки ажылдаанар. 1973 келир чылдың парлалга чагыдылгазын үлегерлиг чорутканы дээш хуу чагыглар кылыр фабрикада парлалганың хөй ниити тарадыкчызы А. Вяткина, роснотребсоюзтуң АТБ-зинде М. Лопатина оларны СЭКП хоорай комитединиң макталга бижин-биле шаңнаан. Ооң ыңай «Правда» деп ном үндүрер черниң макталга бижин-биле комплектиг экспедициядa С. Крыцина биле шупту 4 кижи шаңнатканнар. Ол ышкаш «Советская Россия», «Социалистическая индустрия» солуннарының макталга бижиктерин алганнар база бар. Парлалга чагыдылгазының болгаш үүрметтеп садар хоорайның «Союзпечать» агентилелиниң макталга бижин-биле парлалганың хөй ниити тарадыкчыларын 6 кижи шаңнатканын.

Бо чылгы парлалга чагыдылгазының кампаниязында хоорайдан болгаш хоорай кыдыы суурлардан сүт заводунуң, амыдырал хандырылга комбинадының, автосептелге заводунуң, «Сельхозтехника» АТБ-зинин, сүт ажыл-агый черинин, «Тыва кодээ тудуг» трестиң комплектация эргелелиниң, Чөнүүң амыдырал хандырылга министерствозунуң, септелге тудуг эргелелиниң, Сесерлиг селпозунуң коллективтери парлалга бижидилгезининиң талазы-биле онза хожудап, куду деңнелдиг болган.

Маңаа хамыктың мурнунда парлалганың хөй ниити тарадыкчыларын эвес, ол черлерде партия, комсомол организациларының секретарларының бүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчуларының болгаш профкомнар даргаларының парлалга чагыдылгазының кампаниязын чугулага албаанын хереглеп турар.

Солун-сеткүүл чагыдылгазын чорудары чаңгыс угда эрттирип тер кампания хевирлиг эвес, үргүлчүнүң херээдир. Ынчангаш парлалганың хөй ниити тарадыкчыларының, «Союзпечать» харылзаа ажылдакчыларының сорулгаш номчукчуларының 3,6 ай болгаш хуусаазы төнер солуннарының, журналдарының хуусаазын үзадыр, чагыдылга кылбаан чаа номчукчулар-биле ажылдаары болур. Бистиң бо хүнгү чижээвис-биле алырга безин 1536 экземпляр «Комсомольская правда»; 294 «Советская торговля», 489 «Правда» солуннарның хуусаазын үзадыры көрдүнүп турар. Ынчангаш партия, комсомол, профвиилел организацияларының мурнунда номчукчулар-биле парлалганың хөй ниити тарадыкчыларын, харылзаа ажылдакчыларын дамчыштыр ажылдаар үлүг сорулга салдынып турар.

Л. БОЧКАРЕВА.

Кызыл хоорайның «Союзпечать» агентилелиниң инструктору.

IV. КУЛАКТЫҢ ҮҮЛГЕДИИ

(Уланчызы. Эгези № 292, 293, 295, 297 «Шында»).

Эртен. Частың, хиндиинде хир чок аяс эртени. Хүнүң херелдери коданда ойнай берген. Анаада-ла куш дан бажында ажыл аъттары суггарар Даваанын даап-шимээнидаа дыңналбас. Харын ол эртен ийи кожай оттуңүшкен чүве дег, кайызы-даа бөөлдеш бажындан элеңнедип үнүп келгеннер.

Ширнин чүү-даа болза, кодан баштыны кижи болгаш, өөрү-күду көргүлеп чоруй, баш-мээзинде таңмаланып сине берген чаңчылы-биле алгырган:

— Даваа!

Харыылавааи.

Дагыннаан.

Сураг.

Ширнин Конгурааже көргеш, өөрүп чугаалаан:

— Эрлер самогон, хаван чаг куш хөй чээн. Улуг уйгу салган. Чаа, баар, одурар аа, тааныш.

— Охаай, оттурар, оттурар. Аът-хөлдү барып көрээли— деп, Конгураа оозун деткээн.

Ийилээ аът кажаазынче шиглиг кылаштажыпкан.

Хөрекселдер кургадыр бажың чанынга кээрге, оон ажинин улуг доорбаш-биле даштындан так иттирип каан болган.

Ширнин ону бир ийинче чайлады идипкеш, ажикти ажыдыпкан—ийи кижи өлүг чүве дег, шимчеш-даа дивес.

Шала кырында чытканын тургузуп тырткан — ковайын келзе-ле Даваа—хүлүглүг болган.

— Чүү болду?—деп, Ширнин баштай кайган айтырган.

—Кожай, дүне дээрбечилер келген. Чүге-ле чүве-ийик, аная хей-ле бисти өлүрер бис дээш туруп бергеннер. Амыты көнчүг боорга, чанып-чашпыдывыс-даа. Ынчаарывыска хүдүгүлеп кагдылар.

— Оон?

— Үнгеннер. Шимээни ажикти бир-ле аар чүве-биле базырыпкаш бардылар.

— Үнүп чадаштывыс. Алгырып-кышкырыштывыс. Силер-даа келбединер.

— Кымнарыл, таныыр сен бе?

— Чок. Керосин төнген— бажың ишти караңгы турган— дээш, Даваа бажын чайгаан.

— Үннеринден-даа танывадың бе?

— Чок. Шоолуг чугаалашпаннар.

— Орустар бе, тывалар бе?

— Холушкак.

— Чүге келгенин чугаалавадылар бе?

— Чок, кожай.

— Аъттар албаан бе?

— Та, билбес бис.

Ширнин хөлдары, буттары хүлүглүг Даваны дашкаар үндүр сөөртү берген:

— Аъттар чок болза, сени дөмей-ле өлүрер мен—дээш, эки аъттар турар шоочалыг кажааже чүгүрген.

Конгураа ыяш оруу кырында чыпшыр шарып каан Ассыгбайны база алгыртыл-ла берген. Үё-човуур бичии бажың сымас:

— Өршээнер, үё-үё. Эзирээш билбестээн-дир мен.

— Ам билиндиң бе?

— Ийе, үё-үё!

—(Сени кым бекгеди, сек?

— Билбес мен.

— Аъттар кайдал?

— Шоочалыг кажаа иштинде.

— Авыяастава. Аъттар чок болза сени мен шинме — дээш, Конгураа оон бажыңче шашкылап, дуга сегирип алгаш, ооргазынче каш-даа уддаан.

Оон Ассыгбайның чүгле ийи будунуң хүлүүн чешкеш, соккулап туруп дашкаар үндүрүп келген.

Ширнинин хөрээ-хөрек-ле эвес, бакка даялаткан мажаалай-ла:

— Аът чок — дээш, Конгурааже көрген.—Сен база, мен база. Шупту чок, оор салган. Ам канчаар аа?

— Хамык бала бо шүлбустарда. Сен тургаш сөгледир херек, Ыстоопка.

— Тааныш, ам стопка салбас. Алаак чоруур. Аскы салыр. Аът шанак салыр—дээш, Ширнин узун хончулуг сапык идии-биле Даваанын арнынче

Ыт-куштун, эрии-содаанын шимээн-даажындар бажыннарга кижи артпаан: Даваанын кадайы ажы-төлү-биле, Көк-Хевек, Кара-Бочал, Катя суглар шупту чүгүржүп келгидээн.

— Маңгыстар, канчап турарыңар ол?—деп, келгеннерден Катя кымны-даа мурнай кышкырыпкан.

Ширнин оон тонунуң моюндуруундан боой туткаш, он талакы дискээ-биле иштин өрү алзы күдүктөпкен—Катя доң черже пет дээн. Араатанзаан Ширнин Катяже көрүнмейн-даа, Даваанын чүржүзү оолче хөректенген:

— Аътган дүрген шанакта..!

Долчан Катяны тургузуу тырттарга, Ширнин ону база күстүктүр идип чорудупкаш, бажыныңче маңнаан. Оон келзе-ле, ланчыы тудуп алган болган:

— Кыра боолагылап каар мен. Аммаарны дүне кымнар үрээнил?—дээш, Катяда-ла барган.

— Мен кадарбаан мен.

— Боо-чепсекти кымнар оорлаанып, аштангы аза, сөглеле!

— Билбес мен, маңгыс!

Ындыг харыы ыңнаан Ширнив доорбаш кырында иштин түттунуп алган өлүрган. Катянын чулчургайынче боо ужазы-биле үстүрүпкен. Катя чүгле ийи-үш багайтыр алгырган:

— Долчан, үгбай, уруумну... Кыстын бажы сандайланып өлүрган доорбажын ажылдыр черже халаш дээн, өрүп албаан улуг сарыг таажы бастырар дээш күрүн үзе кескен кызыл-тас снову-ла—саглаш кылынган.

Ханга-чинге борашкан-даа болза, Даваа ону көрүп чадааш, шуут-ла кускуннагылапкан:

— Ханга бөкпээн маңгыс! Мээң-биле бериш! Хайыраан Катяны...

Ширнин ам-на миннип келген дег, Катяны барып тургузу тырткан—шимчеш дивээн, дээр өнүг ак-көк чараш каракгары девин-не шимдине берген. Долчан болгаш долгандыр турган уруг-дарыг ыглажыпкан.

Кежээден турган Конгураа бала сести берген: чавыдактай мунуп алган өлүрган кижизинин кырындан түрүп келген. Ассыгбайның үё-човууру ам-на намдаан.

Ыттар аал мурнунче шимээн алган дег болза-ла, дүүн Конгурааның келген оруундан ийи аъттыг кижи карааладып кел чораан. Чедип келзе-ле— Степанның акызы база бир эштит болган.

Олар башгай ангалай бергиннер. Чугааны Степан эгелээн:

— Аъттар чок. Сарала база. Бо байыры база—дээш. Конгурааже айыткан.— Оорлай бергилер.

— Кажан?—деп, акызы каржы айтырган.

— Дүне.

— Чүну көрүп турган сен. Чугаалажык мен чоп. Боо-чепсээн?

— База чок. Аммаарны үрээш, алгаш барганнар-дыр.

— Кымнар?

— Билдинмес.

— Ада-ла алзын. Кым сөглээнил? Кадайым дээр чылбыган бе?

— Өске билир кижи чок—дээш, Степан доорбаш чанында шөйлу берген чыткан Катяже айыткан. — Бо аза Даваага сөглээн боор. Ол дүне калы арыдырыпканы ол-дур. Оон артында мегедеп бектедип алган көрбес бе.

— Ам канчаарыл?

— Мону дораан өлүрер херек — дээш, Степан Даваанын ооргазынче сапык илиибиле база бир нагаан.

Улуг Ширнин ам-на чүвенин ужурун билип каап, дунмазын дужаап эгелээн:

— Инектерни Чыдыг-Алаак бажында чигээн хөлдерже чыган киирер. Дүрген бадырт. А бо чүведерни—дээш, Даваа биле Ассыгбайже айыткан.— Бир черинге—Чангыс-Хадыңга аппарып азар. Дүргедээр херек!

Б. КАРАШПАЙ.
(Уланчылыг).

СЭТА-ның «хөктүг бөөлдениишкин» деп фотоэтюду

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң сессиязы декабрьның 29-та, эртенгиниң 10 шакта Кызылга, Политчырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаттар төлээлекчилеринiң хуралы декабрьның 29-та, эртенгиниң 9 шакта Политчырыдыышкын бажыңының улуг залынга болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң сессиязынга келген депутаттарның бүрүткелин декабрьның 27-де, 9 шактан эгелеп чорудэр.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң X сессиязы 1972 чылдың декабрь 27-де СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга болурун депутаттарга хооркүүскөм дыңнадып тур.

Сессияның хүн айтырыы: **«Хоорай Советиниң күүскөмүнүң 1972 чылда чорутнан ажылының дугайында отчёт».**

«Телевидение»

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Медээлер. 12.10—Өдүүр телекөргүзүт. Мультфильм. 12.30—**«Энергетиктер хүнүнге». ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министри П. С. Непорожний дамчыдылгада киржип турар.** 13.00—Өдүүр телекөргүзүт. **«Кино аян-чоруктарының клуббу».** 14.00—Өдүүр телекөргүзүт. **ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскаатқан спортчу байырлал.** 16.15—16.25—Чапсар. 16.25—Өдүүр телекөргүзүт. **«Чайка».** Уран-чечен фильм. 18.00—**«Кадыкшылга».** Эртем-тайылбырлыг программа. 18.30—**«Чукоккала»** Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.00—Өдүүр телекөргүзүт. **«Артлото».**

КЫЗЫЛДАН

20.30—**«Малышок».** Уругларга дамчыдылга. 21.00—**«Бойбурнуң чүрээ».** Уран-чечен фильм. 4-кү серия.

МОСКВАДАН

22.00—Медээлер. 22.10—**«Музыкалыг чарлал».** 23.00—23.30—**«Уе».** Информастыг программа.

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ

19.00—Телемедээлер. 19.20—**«Горизонт».** № 3 киножурнал. 20.20—**Күрүненин күш-ажылчы ажаалга кассаларының 50 чылынга.** Дамчыдылга. 20.50—Телемедээлер. 21.00—Чарлалдар, реклама. 21.05—**«Турк аганың чагыы»** Уран-чечен фильм. 22.35—23.25—**«Мээң үнүмүү—сенээ».** Фильм-концерт.

Агаар

Республикага шокар буруттаар, чамдык черлерге хар чаар. Барыын таладан тавында хат хадыыр. Агаарның температуразы дүне даглыг черлерге 20—25 градус, өске черлерге 28—33 градус соор. Хүндүс даглыг черлерге 13—18 градус, өске черлерге 23—28 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, дүне хар чаар, чывалаар. Дүне 30—32 градус, а хүндүс 24—26 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

КЕЛИР ЧАА ЧЫЛ-БИЛЕ ЭРГИМ ЭШТЕР!

КЫЗЫЛДЫҢ МАГАЗИННЕРИНГЕ МООРЛАП КЕЛИҢЕР!

Байырлал бүдүүзүнүң хүнеринде чайыннаның турар, өөрүнчүг чырык белектер садып алырыцарны күзеп тур бис, эргим садып алыкчылар. Бистиң садыгларывыстан ыңдыг белектерни эңдере тып алыр силер.

Белектер. Оларны бээри, алыры-даа аажок-ла өөрүнчүг!

Боттарының чоок кижилериңге бээр белектерни кандыг кижилер шилип албас, бербес дээр, садыгларга кандыг-кандыг белектер турбас дээр.

Белектиң үнези оон өртээнде эвес. Силериң белээнер — угаан-бодалдың чогаадызы болза, амыдыралдың чараш мөзүзүн үнелеп билир болгаш ону чонга пептередиксээр кижилер бодап тыпкан, шилип берген болгай. Оон кол үнези ол.

Аал иштин каастаар, ону чурттаксанчыг аян-шинчи киирер белек черле чарашсынчыг.

Белекти бергелекте, оон таймылырлыг бижиин ийикпе өртекүнезин айытхан марказын ап каапгарын боданар.

Белек алгаш, силер база өөнүктеринерже кичээнгей салыр үжүлүг силер—белекти ияап-ла часкаш, ону үнелеп турарыларны чугаалап бериер.

Кызылдың садыг магазиннериниң коллективтери силерге чүүл-бүрү хей-хөй белектерни белеткеп делгээн.

Жилпосёлокта 19 дугаар болгаш Алгы заводунда 18 дугаар магазиниерден хөйлеп, платье даараар, чараш торгу аймаан садып ап болур.

Трикотаж кылыгларын, костюм, пальто даараар пөстерни, галантерея кылыгларын, аржыылдарны, парфюмерия бараанарын садарынга 13 дугаар магазин (Восток) белеткеп делгээн.

Телецентр чоогунда 47 дугаар магазинге баргаш, аянныг чараш кылдыр ксилокорд деп кылымал удазындан аргаан өөстеп даараан, херээжен тон, эр кара майыктааштар садып алыр силер.

Оон аңгыда, «Аялга» магазинде болгаш «Саян» универмагта Чаа чылга таварыштыр садар чаа бараанар делгинин организастаттынган.

Бистиң магазиннеривиске келгеш, холунар куруг үнмес. Бодунарга ийикпе өг-бүленерге чаа бараанны черле садып алыр силер.

Байырлалга таварыштыр дүк ийикпе торгу бүдүштүг, чиик пөстен мындыг чараш платье даарадып бээрин сүмелеп тур бис.

Кааставлагазы—удазыннар-биле ийикпе хензиг чинчилер-биле даараан үгулзалар.

Платье даараар пөстү үлетпүр бараанары садар магазиннернин салбырларындан садып ап болур.

УРУГЛАР ДУГАЙЫН УТПАҢДАР

Уруглариың байырлалы улуг кижилерден, оларның сагыш-сеткүлиинин байдалындан болгаш кичээнгей салырындан хамаарыжыр болгай.

Уруглыцарга белек кылдыр ойнаарактардан, конфеталардан садып бериңер.

Долгандыр турар делегейниң үжүрүн чаштың билип алырынга ойнаарак дузалаар, ойнаарактар уран чүүлдү үнелеп билир кылдыр уруглу кижизиндер, оон салымныг күзел-соңуургалын илередир.

Столга ойнаар оюнныр уруглуң хайгаараачал, угаазылакчы, сагыгыр харыы бээр чанын сайзырадыр.

Чымчак ойнаарактарны бичии уруглага бээр.

Уруглага ойнаарактан артык өөрүнчүг, оон өске белек-даа турбас.

«Детский мирдең» силерни чеже-чеже чүүл-бүрү белек садып албас дээр: 26-дан 42 чедир размерлиг, чараш платьелер, трикотаж кылыглар, идиктер, ой болгаш кыпкы тонпар, оолдар, уруглар кедер ук кылыглар болгаш өске-даа хей-хөй бараанар ыцца болгай.

«Детский мир» магазин бодунуң бичии садып алыкчыларын болгаш оларның ава-ачаларын манап тур.

Елка чокка. Чаа чыл — уруглагра Чаа чыл болур эвес!

Елканы уруглар боттары каастаарга база байырлаллывас.

Елкага өн-балазын электрогирлянда отчуташтарын кыпсын каарга, уруглага кайы хире өөрүнчүг, хөлеңниг болбас дээр!

Елка садып алгалактар ону оң талакы эриктө 22 дугаар, Жилпосёлокта 19 дугаар, Каа-Хем суурда 11 дугаар, Телецентр чоогунда 47 дугаар болгаш колхоз рыногунуң девискөзүнде магазиннериндең дарый садып алыңар.

Бажыцнарыцарга чаа чыл ёлкалары чайыналган түрүнү!

ХӨГЖҮМ СОНУУРГААРЛАРГА

Музыка кижиниң өөрүшкү-маңнайлыг чоруунга эң болур. Грампластинкаларга бижиттинген танцы, эстрада аялгалары, улустуң ырлары боттарының үнеледир сонуургакчыларын черле тывар.

«Аялга» магазинниң грампластинкалар салбырының садыгжылары опера, симфония музыказын сонуургаарларга бараалгадыр хей бараанныг.

Хөгүлүг оперетта үнелөөрлер ол магазинге келирге, оларның чоруу чогуур.

Түүлеп белеткээн тыва аялгалырлыг, ырларлыг пластинкалар база бар.

Бэйырлал бүдүүзүнүң хүнери 1972 чылдың декабрь 29-та, 30-де болгаш 31-де Кочетов кудумчузунда 40 дугаар, Ленин кудумчузунда 20, 3 дугаар, Октябрьская кудумчуда 32 дугаар, Востокта 13 дугаар, Телецентр чоогунда 38 дугаар магазиннерниң, төп гастрономнуң ажылдаарын 22 шакка чедир узатхан.

Титов кудумчузунда 2 дугаар, Каа-Хем кудумчуда 15 дугаар, Алгы заводунда 18 дугаар, Жилпосёлокта 19 дугаар, Оюн Күрседп кудумчузунда 37 дугаар, рынокта 26 дугаар, оң талакы эриктө 22 дугаар, Пушкин кудумчузунда 34 дугаар, Каа-Хем суурда 50 дугаар, «Аялга» магазиннериниң, «Саян» универмагтың ажыллаарын 21 шакка чедир узатхан.

ГАРАЖҢЫҢ БЕЛЕТКЕ, ТИРАЖ УДАВАС!

1972 чылдың декабрь 29-та Калуга хоорайга 1972 чылдың акша-бараанныг лотереязының чаа чыл үндүрүлгезиниң ойнаашкын тиражы болур.

Ол тиражка ойнаттынар түүлдер:

«Москвич-412» болгаш «Запорожец — ЗАЗ-966» деп 200 автомобильдер.

Оон аңгыда янзы-бүрү марказыг 600 мотоцикл, 500 телевизор, 2500 радиоприемник, 3200 соодукчу, фабрикага аргаан 1600 хевис болгаш өске-даа хей-хөй үнелиг эт-сеп түүлдери база бар.

Ол ышкаш 1-ден 500 рубль чедир акша ойнап алыышкыннары база бар. Бо үндүрүлгеге нитизи-биле 10.964.900 ойнап алыышкыннар таваржыр.

ЛОТЕРЕЯНЫҢ ЧАА ЧЫЛ ҮНДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БИЛЕТТЕРИН ЧАА—1973 ЧЫЛ БЕЛЗЭ КЫЛДЫР САДЫП АЛЫҢАР!

ОЙНААШКЫННЫГ ТИРАЖҚА КИРЖИҢЕР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Оттулар чүүл хереглекчилеринге

Одаар чүүлдер сайгарар республика конторазы хөмүр-даш болгаш ыяш алыр дугайында 1972 чылдың талоннарым, квитанцияларын 1973 чылдың январь 1-ге чедир жүштүг деп санаарын хереглекчилерге дыңнадып тур.

1973 чылдың январь 1-ден 10-га чедир ол талоннарны болгаш квитанцияларны садып алган пунктуларынга энкеп, орнап, азы хуусаазын узадып алыры чугула.

Организациялар, колхоздар, совхоздар болгаш үлетпүр бүдүрүлге черлери талоннарның хуусаазын узадыр азы солуп алыр үезинде талоннарның ниити санын база хөмүр-даштың тонналзын айытхан бүзүредилге бижиитти конар ужурлуг.

Хуула кижилер талоннарын солуп алырда паспорттарын азы бодунга хамаарышкан өске-даа документилерин көргүзер. 1973 чылдың январь 10-га чедир солуттунмаан талоннарны, квитанцияларны нүш чок деп санаар болгаш бараанчыдылгаже киирбес.

Үе-шагыңар камнаңар!

Чагыг хүлээп алыр черниң ачы-дузазын амыглаңар. Четчир ассортиментилиг кылдыр бүгү продуктуларны магазиннерден алырының баш бурунгаар киирер чагыгларын хүлээп алыр. Чагыг киирер магазиннериң дугаарлары: 9 (тел. 20-32), 22 (тел. 30-78), 19 (тел. 43-20), 38 (тел. 48-30), 20 (тел. 42-50), 50 (тел. 21-06), 40 (тел. 37-82), 34 (тел. 23-01).

ЧАА ЧЫЛДЫҢ 366.600 ОЙНААШКЫННАРЫ

Чаа—1973 чылдың шагаазы чоокшулап келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ! Күрүненің 3 хуулуг иштики ойнап алыышкынныг чээлизиниң облигациялары дээрге силериң эш-өөрүңөрге, төрелдериңерге, чоон кижилериңерге чаа чылдың эң эки белээ болурун билир болгай силер. БО ЧЭЭЛИНИҢ ЭЗЯЧЕГЛИГ ТИРАЖЫ 1972 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 30-ДЕ МОСКВА ХООРАЙГА БОЛУР.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАР! 3 хуулуг чээлиниң облигацияларын оон ойнаашкыны болур мурнуу чарыында белек кылдыр садып алыңар!

Оон облигацияларыг-биле 40, 100, 500, 1000, 2500 азы 5000 рубльди ойнап ап болур силер.

3 хуулуг чээлиниң ойнаашкынныг тиражтарын чылдың-на 8 удаа эрттирил турар: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

ОБЛИГАЦИЯЛАРНЫ САДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

БАЙЫРЛАЛ АЪШ-ЧЕМИ

Хүндүлүг садып алыкчылар! Аъш-чем барааннарын бистиң магазиннеривистен садып алгаш, байырлалда доюнар столугна аъш-чем дээжилерни чараш делгеп алыр болзунарза, аажок өөрүүр бис.

Балык, погаа консерваларындан, быштактардан, сүт продуктуларындан, конфеталардан, бакалея бараапларындан, эттеп болгаш балыктан кылган чемнер аймаандан садып алырын сүмелеп тур бис.

Балык—эмдаи, хоолулуг продукт. Далай-суг белектери-биле аъш-чемнер дээжизин көвүдедириңерге организмниң чогумчалыг ажылдаарынга эргежок чугула будумелдер чеминерге база көвүдээр.

Хек болгаш путассу балыктар бүгудеге ажыктыг.

МАРИНАДТААН ХЕК БАЛЫК

Хек балыкты порциялар кылдыр кескилээш, дагганга борап алынар. Оон быжырыптыцар. Бичадыр белеткээн балыкты блюдага салгаш, оон кырынче маринадты кудуптуңар. Оон соң кырынга погаан горохтан, дээрбектей кескилээш соңуна, морковьтан даяныг чараш кылдыр салгылаптынар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда кылдызының 23-54, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал кылдызының 37-13, культура кылдызының 23-54, көдээ ажылагый кылдызының 21-47, үлетпүр кылдызының 22-64, чагаа кылдызының 41-27, информация база совет тургузуг кылдызының 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75. Телефонче долгавр.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар ама 2 Тираж 14.198. Чагыг № 3979

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черииниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01396.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үнделеттинээн

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
26
ВТОРНИК
№ 304 (9072).
Өртээ 2 көп.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ДЕТКИП, ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ТУР БИС

КҮЖҮВҮС—НАЙЫРАЛДА

Аныяк хоорай Ак-Довуракты ажылчыннары Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чыл ойнга турасказткан байырлыг хүрээге СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң делегеренгей илеткелин радиодан дыңнадывыс. Ол илеткел ханы уткалыг, өөредиглиг-дир.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтеринде ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар чапсар үезинде чаа келген солуннарны улуг сонуургал-биле номчуп, ында парзаттынган материалдар-биле кичээнгейлиг танышып турарын демдеглексеп тур мен.

Фабрикада кады ажылдап турарывыс орус, тыва, эстон, хакас, бурят болгаш өске-даа өөнүктеривистиң чаңгыс иениң төлдери дег, эптиг-демнииң, күштүүн бодап келирге, сагыш-сеткил хайныгып келир-дир. Тыва оолдар, кыстар өске өөнүктеривис-биле демнежип, даг-дүгүвүн бедик шынарлыг «хөвенин» Төрээн чуртка сөңнеп, күш-ажылчы өөрүшкүвүстү денге үлежип турарывыс — ленинчи национал политиканың ачылы-дыр дээрзин чаартынган Кара-Даштa кады ажылдаан ажылчын өөрүмүүн мурнуңаан илергейледим.

Элээн каш чыл бурунгаар ачамның шарылар кожуп алгаш чер аңдарып, тараа тарып турган үези сагышка кире дүштү. Даг рудазы чүктээн 27 тонналың самосвалын, фабрикада хөледелген механизмнерни көргеш республикавыс улетпүрүүнүң шапкын хөгжүлдезин магнай кайгавышаан, аш Л. И. Брежневтиң илеткелинде мынчыл өдүрүгларны сактып келирдир мен. «Чурттуң бүгү улустарының чаңгыс аай эвилел кылдыр каттышканы Төрээн чуртувустуң социал, экономикэ болгаш культура талазы-биле депшилгезинге көстүп көрбээн аргаларны ажыткан».

Совет Эвилелинде чаа чаартылгаларның бир үлегер-чижээнге бистиң хоорайывыс Ак-Довуракты ап болур. Оон ишчилери, бис алдарлыг юбилейге уткуштур бо чылдың планын декабрь 10-да-ла күүсеткеш, Төрээн чуртка 40 мун ажыг тонна бедик соруттуг даг-дүгүн берген бис. Ам чыл төнчүүнге чедир 2600 тонна даг-дүгүн арыглап үндүрер сорулга салдынып турар. Бедиткен хүлээлгелерни күүседиринге бистиң хөлчегнин шалыпчы улуу база кирип турар. Бистиң күш-ажылывыс Коммунистиг партияның, Совет чазактың ада-сагыш салыышкынынга төлептиг харыы болур.

Д. ДУКТЕН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады,
«Тыва даг-дүгү» комбинатта үзүлчег начальнигы.

* * *

Республика типографиязының коллективи Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ойнуң дугайында СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин улуг сонуургал-биле өөренип, танышып турар.

Бо чурукта дептерлээр цехтиң ажылчыннары илеткел-биле таныжылга үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУН фотозу.

* * *

ЧААГАЙ АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ— ТӨРЭЭН ЧУРТКА

В. И. Ленинниң генийлиг хереглеңгеп, Совет Социалистиг Республикаларның бүүдүлбас Эвилелиниң алдын ойбилейи — өөрүшкүнүң баймралы хүнүн бистиң хөй национальдыг Төрээн чуртувустуң улустары демдеглеп турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ойнга турасказткан байырлыг хүрээге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниң улуг кичээнгейлиг дыңнаан бис. Аңгы юбилей болза бүгү совет улустуң хүндүткелдиг сагыраа: бистиң алдарлыг чүгүвүсека шынчывыстың, улуг эвилелге шынчывыстың даңгыраа, коммунизмниң ыдыктыг идеалдарынга шынчывыстың даңгыраа ол!

Илеткелде ыңдыг чурагай бар: чурттуң бүгү улустарының акы-дүүна ог-бүле кылдыр каттышкапының соонда эртекен 50 чыл дургузунда үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 320 катап улгатkан. Меңээ, ажылчын кижиге ол онза-ла оорушчудур!

Орустар биле украиннерниң, белорусстар биле литоватарның, узбектер биле грузиннерниң — бистиң ССР Эвилелинде ажылдап, чурттан турар бүгү чонуң шудургу күш-ажылының түңнели ол.

Чаагай үүле бүдүрген бис, оон-даа улуг үүле бүдүрер бис. Беш чыл дың шинтпирлиг үшкү чылы келир дей берген. Чыл планының күүсеттинер чыгыр түткан үезиң — ажылчын бүрүзү болгай.

Хамыкты мурнай күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидип, эртем-техниктиг дешпилгезин дүргедедип турган бүдүрүүшкүнүү үлгаттырарынче партия кыйгырган. Бистиң каттыжылышкынывыстың коллективи үлетпүрүү техника-биле чаартын чеңеелээринге улутхүүзүн киирип турар. Бистиң фирмавыстың маркалыг эдилээн станоктар бүгү эвилелденикен республикаларның заводтарында ажылдап турар. 1973 чылда металл болбаазырадып ажылдаар агрегаттарның бүгү өзүлге немелдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарының күсели-биле чедип алыр дең шинтпирлээн бис. Программа Ғаугаар башкартынар «Сайгарылда тонуу» станоктарны үлетпүр ажок хереглеп турар. Коллектив келир чылы оларны бүдүрүп үндүрериң үш катап сөвүдедир дең шинтпирлээн.

Балтыкадан Оожум океанга чедир ог-бүле бүрүзүнде кижи түлүк улуг баймралал Төрээн чурт, коммунизмниң тиилегеен дээш чаагай үүле бүдүрериңче кыйгырып турар.

А. И. РОПЧИ.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинградтың станок тудуушкунуунуң Свердлов аттыг каттыжышкынының слесарь-эптекчиин.

(СЭТА).

Б.-У. Б. ДОРЖУНУ, Т. Н. ИЛЬИННИ, А. Г. МЕЛЬНИЧЕНКОНУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ. ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Күрүвениң күш-ажылчы ажаалга кассаларының системазынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдаавы дээш база ССРЭ-ниң Күрүвениң күш-ажылчы ажаалга кассаларының организациялаштырганындан бээр 50 чыл ою-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

БИЧЕ-УРУГ БАЙЫРОВНА ДОРЖУНУ — Барыын-Хемчик районунуң ажаалга кассазының улуг кассири.

ТИМОФЕЙ НИКИФОРОВИЧ ИЛЬИННИ — Тыва АССР-ниң ажаалга кассаларының эргелелиниң улуг инспектору.

АННА ГЕОРГИЕВНА МЕЛЬНИЧЕНКОНУ — Кызыл хоорайның № 7175 төп ажаалга кассазының эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

1972 чылдың декабрь 25.

СЭКП ОБКОМУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ БОЛГАШ ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДЕ

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ою-биле аддар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннери дээш СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Облпрофчөвүлел СЭКП обкомунуң Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өйбелиниң Хүндүлел бижиктери-биле «Алдан-Маадыр», «Тиилелге» совхозтарының, Каа-Хем районунуң «Тиилелге», Таңды районунуң «Коммунизмниң төрели» колхозтарын, «Тыва даг-дүгү» комбинатты, Тываның автосеттелге заводун, Кызылдың трамвай заводун, Каа-Хемниң хөмүр-даш резрезин, Тываның транспорт эргелелиниң Минуемнек чүүк АТБ-зин, «Сибирьэнерго-тудуг» трестиң «Кызылдың төп электрочетки тудуу» тудуг эргелелин, «Тыва кобальт» комбинаттың бүгү-биле ажылдаар электростанциязын, Каа-Хем райпозун, Ак-Довуракты амыдырал хандырылга комбинадын, Тываның авторук тудуунуң эргелелиниң 2 дугаар оруг-тудуг районун (Туран хоорай), Таңды районунуң Владимировка ортумак школазын, Бии-Хем районунуң эмнелгезин, республика эмнелгезиниң травматология салбырын, Кызылдың башкы училищезин, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 586 көжүп чоруур механизастаттырыган колонназын, «Сукпак» совхозту шаңнаан.

ЧУРТТУҢ КҮЧҮ-ШЫДАЛЫН КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ БЫЖЫГЛААР

РСФСР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязы

Бүгү улустуң байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ойнуң бүдүүзүнде совет кижилериниң сагыш-бодалы бистиң Төрээн чуртувустуң чураа — Москвага уланган. Кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкуннар аңаа боол турар. Кылдыңган ажылдың түңнелдерин үндүргеш, бөш чылдың шинтпирлиг үшкү чылының планнарын төлевилээн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң V сессиязының соонда удаваанда ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ойнга турасказткан, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хүралы улуг көдүрүлүүнүүт байдалга болуп эрткен.

Бүгү совет кижилер хөй национальдыг Төрээн чуртунуң чедиишкиннеринге чүректиң ханызындан чоргаарланнышаан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелдин хүлээп алган. Илеткелде ССР Эвилелин тургузар болгаш быжыглаар талазы-биле партияның кайгамчык улуг ажылын ханызы-биле, марксизм-ленининизмниң чогаадыкчы туруштарындан илерткейлеп көргүскен. Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары коммунизм тургузуушкунуунуң өөнүүр улуг херээнге, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тоогулуг шинтпирлерин амыдыралга боттандырарынга боттарының бүгү күүжү болгаш энергизазын бөрин, Төрээн Коммунистиг партиязынга айтыкап турар. Россия Федерациязының ажылчы чоннары база-ла бүгү совет улус дег, Коммунистиг партияның политиказын изин-биле чүүлдүт деп үнелеп, деткип турар.

Бүгү автономнуг республикаларның, национал округтарның, крайларның болгаш областарның төлээлекчилери — РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары Россияның улус ажыл-агыйын улам шыдай хөгжүдүнүң чугула айтырыгларын чугаалажыр дээш, Москвада келген.

Декабрь 25-те Кремльдиң Улуг ордузунга РСФСР-ниң Дээди Совединиң сескн чыжыныңң дөрткү сессиязы ажылдап эгелээн.

Эштер: Л. И. Брежневти, Г. И. Вороновту, В. В. Гришинни, А. П. Кириленкону, А. Н. Косыгинни, Ф. Д. Кулаковту, А. Я. Пельшени, Д. С. Полянскийни, М. А. Сусловту, А. Н. Шелепинни, П. Е. Шелестн, П. Н. Демичевти, Б. Н. Пономарёвту, М. С. Соломенцевти, Ф. Д. Устиновту, В. И. Долгихти, И. В. Капитоновту депутаттар болгаш аалчылар үргүлүүлелдиг адыш часкаашкынынары-биле уткаан.

Сессияны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат М. Д. Миллионщиков ажыткан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, сессиялар арасында эрткен үеде мөчээн Е. Ф. Катаевтиң болгаш В. С. Пустовойттуң тураскаалын чыылганнар бүт кырынга түрүн сөглаан.

Чаа соңгуткан депутаттар В. М. Борисенко биле З. В. Пановтиң бүрүн эргелерин хүлээп көргеш дугайында Мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле доктаал хүлээп алдынган.

Сессияның хүн айтырыглары бадылаттынган:

1. 1973 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининң Күрүне планының дугайы.
2. 1973 чылда РСФСРниң Күрүне бюджединиң болгаш 1971 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.
3. РСФСР-ниң Дээди судун сонгуур дугайы.
4. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

1973 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининң Күрүне планының дугайында илеткелди РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының өралакчызы, республиканың Күрпланының даргазы депутат **И. М. Герасимов** кылган.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Ноябрь 24-те М. А. Ясновтуң даргалааны-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эзэлчиглиг хүралы болган.

Президиум РСФСР-ниң Дээди Совединиң сескн чыжыныңң дөрткү сессиязының чугаалажыр айтырыглары-биле болгаш ажылдаарының чуруму-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан.

1973 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининң Күрүне планын, 1973 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджедин болгаш РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң 1971 чыл дургузунда күүселдезиниң дугайында отчёттуг баш бурунгаар чугаалажып көөр талазы-биле доктаамал комиссиязарының ажылының дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң планбюджет комиссиязының даргазы С. Н. Сабанеевтиң дыңнадын Президиум чугаалашкан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет, адырлар комиссиялары, бойдус камгалаар талазы-биле комиссиязы аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының кижилгезибиле 1973 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерининң планын, 1973 чылда Күрүне бюджедин база РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң 1971 чыл дургузунда күүселдезиниң дугайында отчёттуг баш бурунгаар чугаалажып көөрүн чогуур үезинде доосказ, оларга хамаарышкан санал-түнелдерни РСФСР-ниң Дээди Совединиге чугаалажып көөрү-биле киирериге белеткээн деп, Президиум киирттинген материалдарны чугаалажып көргеш демдеглээн.

РСФСР-ниң Дээди судунуң эрге-хүлээлге хуусаалараның дооступ турарынга холбаштыр Дээди судтуң ажыл-чорудулгазының дугайында РСФСР-ниң Дээди судунуң даргазының хүлээлгезин күүседип турар А. К. Орловтуң илеткээни отчёттуг дыңнаан.

Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле чогуур доктаалдарны үндүрген.

(СЭТА).

АНЫЯКТАР ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Комиссиязының хүралы

Горький областың бешки чурттакчы бүрүзүнүң назы хары 16-дан 30 харлыг кижилер болуп турар. 535 мун ажыг аныяк хамаатылар ниитилел будурүлгелеринде ажылдап турар, оларның иштинден 320 мун кижи үлетпүр будурүлгелеринде, транспортта болгаш тудугда. Ыңдыг болгаанда партия, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары-биле бир дөмей, чер-чер Советтерия база аныяктарның болгаш элээди наставниктарның күш-ажылы-биле, өөредилгези-биле болгаш амыдырал-чуртталгазы-биле холбашкан айтырыгларже улуг кичээнгейни салыр ужурдут дээрзи биздингир.

Горький областың Советтериниң сөөлгү чыжыныңң сессиялариңга аныяктарга холбашкан 460 ажыг айтырыгны, а күүскомиарның хуралдарынга —500 ажыг айтырыгны чугаалажып көргеш. РСФСР-ниң Дээди Совединиң аныяктар херээнин үлетпүрүүнүң шинтпирлерин амыдыралга боттандырарыры, беш чылды чедиишкиннииг күүседирин хөй-биле хамаарыр. Он-он мун аныяктар «Тоску беш чылдың шалыпчы отрядтарында» каттышкан. Хөй-хөй комсомолчулар шагда-ла 1973 болгаш 1974 чылдарның үлүүзүнде ажылдап турар ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган аныяктарның эдилетлери эвилелдешкен — 15 республикага—15 күш-ажылчы шалыпчы медальдар деп лозун-биле чоруп турар.

300 автомобильди, 50 станокту, Вахшта Бүгү-эвилел тудуунга машиналарны болгаш өске-даа хөй чүүлдерни аныяк ажылчыннар хостуг шактарынга кылганнар. ВЛКСМ-ниң Горький обкомунуң бирги секретары В. А. Карпичев ол дугайын комиссиянның хуралынга чугаалаан. Комсомолчу-аныяктар коллективтериниң ортузунга облүүскомунуң чарлаары көрүүлелер аныяктар шимчээшкиннериниң чедиишкиннииг болурунга идегин берип турар дээрзин ол демдеглээн.

Советтер көдээде аныяктар ортузунда база улуг ажылды чорудуп турар. Эрткен чайын областың хову-шөлдеринге болгаш фермаларынга 430 өөренгичилер бригадалары болгаш авеналары ажылдап турган. Көдээ ажыл-ишкө инакшылды хоорайның школачыларынга база сиңирип турар. Бо чылын Горькийден, Дзержинскиден, Богородскиден, Павловтан болгаш өске-даа хоорайлардан 14 мун устукү классчылар дыштанылгазын күш-ажыл-биле холбаштырып эрттирген. Көдээ болгаш суур Советтери колхозтар болгаш совхозтарның удуртулгазы-биле кады аныяк оолдар, кыстарны дээди өөредилге черлериниче болгаш техникумнарже өөредип чорудуп турарлар.

Аныяктарның дыштанылгазының дугайында сагыш салыышкының база Советтер боттарының херээ кылдыр санап турар. Областа 2 мун ажыг клуб болгаш Культура бажыннары, 1500 библиотека бар. Аныяк горькийжилер көдээнин боттывыңгыр ура чүүл коллективтериниң ССРЭ-ниң 50 чылынга турасказткан Бүгү-эвилел көрүүлезинге идепкейлиг киржип турарлар.

«Кызыл Сормово» заводта электрсканнакчыларның бригадири, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады В. В. Пайшиков, «Россия» колхозтуң сааныкызы, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады Е. К. Казакова болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан ол комиссияның хуралынга аныяктар херээнин дугайында чер-чер Советтериниң сагыш салып турарының дугайында эвээш эвес чижектерни көргүзүп турган. Хуралдың хүлээп алган доктаалында четпестерни чайладырынче утланган сүмелерни берип турар. (СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЕВИСКЭЭРИНГЕ КӨДЭЭ СОВЕТТЕРНИ НЕМЕЙ ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дилээн болгаш Сарыг-Бел, Суг-Бажы болгаш Хөндергей суурларның хамаатыларының күзелин үзүтаар:

Шеклээр көдээ Совединиден Кужурлуг-Мажалыкты, Дөргүнүү, Улуг, Бичө Аңгатыларны аңгылаашаан, Барыын-Хемчик районунуң Сарыг-Бел суур төптүг Аянгаты көдээ Соведин;

Бүрем-Хем көдээ Соведиден аңгылаашаан, Каа-Хем районунуң Суг-Бажы суур төптүг Суг-Бажы көдээ Соведин;

Хайыракан көдээ Совединиден аңгылаашаан, Чөөн-Хемчик районунуң Хөндергей суур төптүг Хөндергей көдээ Соведин тургузар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай,
1972 чылдың декабрь 21.

СОВЕТ-КУБА КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДУГАЙЫНДА ДУГУРЖУЛГАЛАР

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зиниң Бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазаанның Премьер-Министри Ф. Кастронуң аразынга сөвлүг үеде болгулаан харылзааларының үезинде чедип алдынган принципиалдыг дугуржулгаларга үндезилеэш, ийи күрүнеминг даштыкы экономика талазы-биле болгаш өске-даа органнары чугаалажышкынларын кылган болгаш дугуржулгаларын белеткээн.

Боттарының аразында харылзааларынга социалистиг интернационализминиң болгаш акы-дүүнмалыкты дузалажылганың принциптерин удуртулга болдургаш, Совет Эвилели биле Куба Республика ийи чуртка социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң херээн дүргедедир дээш экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кадыг ажылдажылга талазы-биле чазактар аразының совет-куба комиссиязының чогуур кезектериниң даргалары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, В. Э. Дымшиц, М. А. Лесечко, И. Т. Новиков болгаш Куба Республиканың Революстуг чазаанның Премьер-министриниң оралакчызы К. Рауазь Родригес ат салган.

Дугуржулгаларга ат салышкынынга совет талаадан эштер А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, В. Э. Дымшиц, М. А. Лесечко, И. Т. Новиков, Даштыкы садыг министри И. С. Патоличев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков келгеннер.

Куба талаадан—Кубаның КП ТК кежигүнүнери Хосе Мачадо Вентура, Рауль Гарсия Пелаес, Хосе Наранхо Моралес, Хосе Абрантес Фернандес, а ол ышкаш Куба Республиканың Даштыкы садыг министриниң оралакчызы Герман Амадо Бланко олурушкан.

Кадыг ажылдажылганы хөгжүдериниң талазы-биле дугуржулгаларда көрдүнген хемчеглериниң комплекизи совет болгаш куба улустарының аразында ак-дүүнма наймралды моон соңгаар-даа улам быжыглаарынга дузалажыр дээрзин ийи тала демдеглээн.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕН, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

Шылгарандай эртемден болгаш самолёттар конструктору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадыры, Ленинчи, Күрүне шаңналарының лауреады, генерал-полковник-инженер, академик Андрей Николаевич Туполев аар аразаанының соонда 85 харган бар чорааш, 1972 чылдың декабрь 23-те мөчээнин, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыдылеле дыңнадып тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

Үениң негелдезинге дүүштүр

(СЭКП Кызыл хооркомунуң пленумундан)

Партиянып политиказып боттандырарынга партия эге организациялары ап чугула черлерниң бирээзин ээлеп турар дээрзин СЭКП-ниң XXIV съездизинге айыткан. Съездиниң шиитпирлерин күүседиринге оларның ролюн болгаш дайынчы арга-шинээзин үлам бедидеринең талазы-биле партияның область организациязының соругаларының дугайында айтырыгны чоокта чаа СЭКП Тыва обкомунуң VII пленумунга чугаалашкан. Ынчаарга ол пленумнуң түңнелдериниң болгаш хоорайның парторганизацияларының соругаларының дугайында айтырыгны декабрь 21-де партия Кызыл хооркомунуң пленумунга тодаргай анализтеп көргеп.

Пленумга бо айтырыгның талазы-биле идеткел кылган СЭКП хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромыслов болгаш санал берген эштер коллективтерде партия эге организацияларының организакчы болгаш политиктиг ажылчорудулгаазын бүгү талалыг сайгарып көргүскен. Оон-биле кады аңаа ажыл-херекке оларның ролюн болгаш дайынчы арга-шинээзин бедидеринге, партийжи иштики ажылдарны идепкейжидеринге киҥээнгейни күптелдиргеп.

Амгы үеде хоорайның бүдүрүлгелеринде, тудугларында болгаш албан организация черлеринде 130 ажыг партия эге организациязы, партияның 15 цех организациязы, 50 партбөлүктер бар. Олар дээрге коллективтерге бүгү-ле ажылкеректериниң организакчылары болгаш башкарыкчылары. Партия организацияларының удуртулгазы-биле хоорайның ажылчы чонларының коллективтери ССРЭ-ниң 50 чылыпга уткуштур чарыпты калбарбартпышаан, юбилейлиг чылда күжениишкиниҥ ажыдаанын идеткелчи демдеглээн, ниитизи-биле үлетпүр он бир айларда планның күүсеткеп. Түүйбу заводу, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, сүт комбинады, алгы заводу болгаш өске-даа бүдүрүлгелер чыл планның күүсеткешниң дугайын шагда-ла рапорттаапнар.

Ол ышкаш хоорайның автотранспорт, тудуг организациялары база-ла ажжок улуг ажылды чорутка.

Бүдүрүлге планының күүседезинче, техниктиг депшилгеже, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедидеринче база ажылчы чонларның коммунистиг күжүлдүлгезинче парторганизациялар улуг киҥээнгейни салыц, бүдүрүлге чорудулгазы-биле холбашкан айтырыгларны партия хуралдарынга чугаалажып турар апарган. Бо талазы-биле таарымчалыг чижектерни түүйбу заводунда, Каа-Хем хөмүрдаш разрезинде, алгы заводунда, № 2 АТБ-де парторганизациялардан көргүзүп болур. Ылаҥгыя түүйбу заводунда парторганизация бүдүрүлге айтырыгларын-биле кады ажылчыларның күжүлдүлгезинче, дыштанылгазынче, оларның араазында чарыпты организастаарын экижидеринче күптелдиргеп. Оон түпелинде бо коллектив орулгадыг, мурнакчы бүдүрүлгелериниң одуруунда кирген. Ында ажылчынларның үнер-кирери база ажыл шагы үзер, сагылга-чурум үрээр чоруктарының фактылары дыка кызырылган.

Оон-биле кады чамдык парторганизациялар бүдүрүлге айтырыгларынче кошкак ханылдан кирип турарындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс болуп, планнар күүсеттинмейн турар фактылар бар. Хоорайда 5 бүдүрүлге: хлеб, пиво заводтары, тудуг кезектер комбинады, хөп даарвар ателье чыл эгезиндеп-ле күрүне планын болгаш алган сопциалистиг хүлээлгезин күүсетпейн келген. Ол ышкаш пассажирлер АТБ-зинде, «Кызыл тудуг» эргелелинде парторганизациялар коллективте ажыл-херекте кошкак башкарып турарындан ында бүдүрүлге чорудулгазында-даа, кижизидилге ажылында-даа четпестер ам-даа үргүлчүлевишаан.

Бүдүрүлге чорудулгазын башкарарынга, планның соругаларны күүседиринге партийжи салдарны күштелдирерде администрацияның ажылын контрольдаар эргени чамдык парторганизациялар багай боттандырып турар. Чижээ, эрткен чылын тос улуг бүдүрүлгеге, оон иштинде № 1 АТБ-ге, Каа-Хем хөмүрдаш разрезинге, пассажирлер АТБ-зинге партия организацияларының бо талазы-биле тургускан комиссиялары шүүт ажылдаваан.

Пленумга партия хооркомунуң үлетпүр килдизи база чамдык партия организациялары шиитпирлер күүседиринге багай организастап турарын чидип-биле шүүмчүлээн. Ылаҥгыя үлетпүр килдизи хоорайда автотранспорт бүдүрүлгелериниң ажылынга хамаарыштыр СЭКП хооркомунуң бюрозунуң докталдарының күүседезин барыкла организастап шыдаваан.

— Шиитпирлер күүседиринге организастап турарывыс черле кошкак, хооркомга партийжи ажылдың кабинединдп тургузар дугайында хөп удаа чугаалажып келген, ол ам-даа чок—деп, «Тыва тудуг трезиндеө» партком секретары В. К. Казак шүүмчүлээн. Тудуг кезектер комбинадының ажылы четпес деп үргүлчү шүүмчүлеп, хуралдарга чугаалажып келзе-даа, ында экижилгелер, шоорлуг оскерлиишкиннер чок дээрзин база ол демдеглээн. Ынчаарга ол заводта парторганизация секретары П. Д. Курченко база-ла аңаа хамаарышкан чүүлдерже киҥээнгейни үлапдыргап.

Ярославль хоорай партия организациязында партия хуралдарын арттырып турар практиказының дугайында СЭКП ТК-ның сураглыг докталдының соопда пайысылал Кызылдың парторганизацияларында бо талазы-биле байдал элээп экижээн. Идеткелчи болгаш санал берген эштер: Г. А. Литвинцева (Кызылдың эът комбинадында), Н. И. Осипенко (№ 2 АТБ-де чолаачы), С. И. Борисов (автосептелге заводунда парторганизация секретары) болгаш оондаа оскелер тодаргай чижектерни көргүскен.

Ынчалзажок чамдык парторганизациялар хуралдар эрттирериниң Уставта кордүнген хуусаазын үреп, оларны эки белеткел чок эрттирип турар фактылар бар. Чижээ, бо чылдың июльда — 39 парторганизацияларга, — августа оларның 34-түге, сентябрьда 27-ниге хуралдар болбаан.

Хоорайның парторганизацияларында коммунистерниң отъёттарын, дыннадыгларын алырын ховар практикалап турар. Бо чылын түгле 47 коммунистиң дыннадыгларын алган, ол болза хоорайның парторганизациязының ниити составының түгле 1,5 хуузу болган.

Партияга хүлээп алышкының болгаш коммунистериҥ партийжи даалганы күүседип турарының дугайында айтырыгларже пленум улуг киҥээнгейни улгандырган. СЭКП-ге ап мурнакчы кижилерни, ылаҥгыя ажылчынарны колдады хүлээп алыр талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айтышкының күүсетпишаан, хооркомболгаш парторганизациялар чамдыя хемчегларни алган. Маңаа киҥээнгейни болгаш негелдени күштелдирген болза-даа чамдык партия эге организациялары оспейн турар. Чижээ, Тываның электри четкизинде, Респотребсоюзтуң АТБ-да, сүт комбинадында, «Суклак» совхозта, № 3 автобүдүрүлгеде, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде парторганизациялар элээп каш чылдарда чаҥгыс-даа кижи партияга хүлээп албаан.

Пиво заводунда, Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зинде, хлеб заводунда парторганизацияларның кежигүннери дыка эвээш. Ол ышкаш «Тыва сүт-тудуг» трезинде, «Кара-Хаак» совхозта, «Тере-Хөл» колхозта парторганизациялар аныяк коммунистер-биле ажылды эки организастап шыдаваан.

Партдокументтерни солуурупга белеткелдиҥ үезинде коммунистериҥ идепкейин болгаш сагылга-чурумун бедидер талазы-биле партия хооркому, эге организациялар күжениишкиниҥ ажылдарны чорудуп турар.

СЭКП обкомунуң секретары Г. Ч. Ширпин пленумга чүве чугаалаваш, идейлиг кижизидилгеже, ылаҥгыя чоннуң чурттап турар черинде ажылбиле политиктиг ажылды күштелдирериниң чугулазынче киҥээнгейни үглапдырган. Оон аҥгыда хөй-ниитиниң корумчурумун быжыглаарының, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур эштеп чок демиселди чорударының эргежок чугулазын ол айыткан.

Хооркомнуң пленуму партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидеринче, оларның ажыл-чорудулгазын үениң негелдезинге дүүштүр тургузарынче угланган докталалды хүлээп алган.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкаш СЭКП Кызыл хооркомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизинге А. Н. Килинии бадылаап.

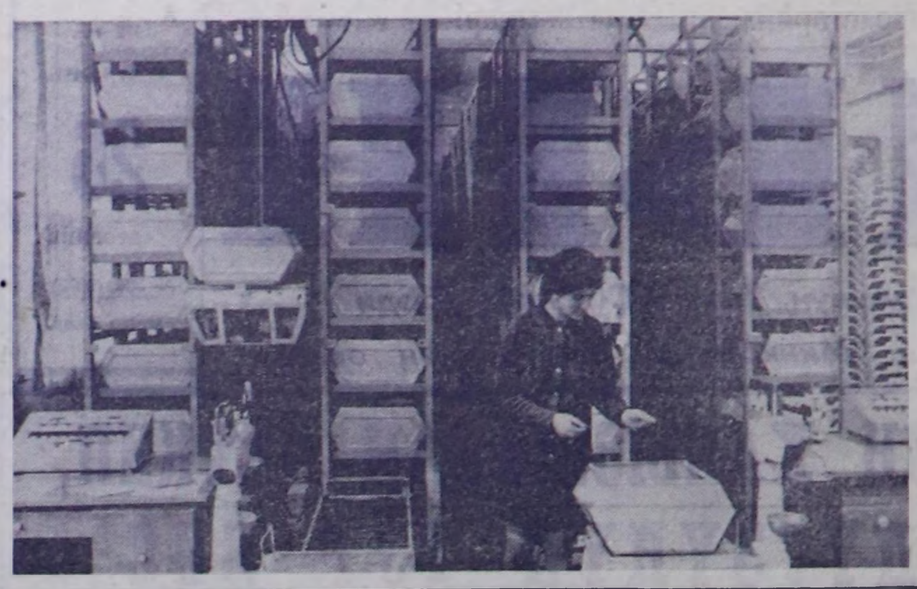

ЛАТВИ ССР. Риганың чырык техниказының заводунда тургустунган, цехтер аразының автоматчыткан складындан хереглеттинген этти нашла минута дургузунда ала тыртып ап болур. Башкарылда черинде онааглыг дугаарны долгаптарга, боду амылдаар хол дег дериг хереглеттинген этти суккан хааржакты складтан эмиээр. Ол чаа дериг сылаа оран-савазының шөлүн орап-чок кызырар, хереглеттинген чүвелер үндүрүп бээрин дүргедедир арганы берген.

ЧУРУКТА: складче чорудуп бээр хааржак белеткеп турар, склад башкарымчызы М. Дземе.

-Ж. ГРАУБИЦТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

МАЛЧЫННАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ

«Сүт-Хөл» совхозтуң директциязы болгаш Иймеде Лепин аттыг колхозтуң баштаар чери малчыннарның чурттапга амыдыралын экижидер, СЭКП Тыва обкомунуң тоску пленумунуң докталын боттандырар дугайында айтырыгны чоже чугаалашпаан дээр. Бир эвес удуртулгага негелдени күштелдирген, шиитпиринң күүседезин ажыл-ишчи организастаан болза, ол ийи ажыл-агыйның чамдык малчыннарында байдал амтыгындан дээре турар ийик.

Моон чижээнге ол черлериниң Шом-Шумда малчыннарын көргүзер бодадым. Эгээртинмес байлак одарлыг, ылаҥгыя шээр малга онаа таарымчалыг ол оран Ленин аттыг колхозтуң төвүнден 90 км хире черде, а «Сүт-Хөлдүң» Сут-Аксы суурдан 120 км ажыг.

Шом-Шум деп хеминиң уну Чогдурлуг, Узун болгаш кыска Кузаарлар, Теректиг, Чоорганныг дээш кайгамчыктыг чараш озеннерден бүткен ёзулуг чуңма турлаа, ешкү малды остүрериниң чараттынган черлер-ле болгай. Чиик бот-үнелиг эът бүдүреринге, апкорнуу ышкаш бедик шынарлыг дүктү элбедиринге онаа таарымчалыг оран.

Бойдустуң чараш бүдүмелдерлиг ол девискээрни барып сонуургаар, ында малчынпарның амыдыралын таныжар күзел-биле чоокта чаа аңаа чордум.

Ховалыг Оюн-оолдуң кыштаа. Ийи чыл бурунгаар хүлээп алган сергелери ам 400 ажыр өскен, дузалакчы кадарчы чок. Оон кажаазы буяук, кажангы олар септеттинмээн. Чагыткан солуннар, журналдар айда бир удаа келзе-ле экижп ол, кино, концерт дугайында чугаа безин дыңналбас.

Шеригден арткен чылын халашкан Ховалыг Эрес-оолдуң авылынга келдим. Оон боду чок, чемнеп, бараанпап алыры-биле совхоз төвү чоруткаш, үш хопган. Өшкүлериниң чамдыызы хая-туруглап чоруп бергеп. Ийи адды маңнап келгеш, 25 анайны олуруп каанынга өгнүң херээжен ээзи хомудаап олур.

Совхозтуң-даа, колхозтуңдаа ында малчыннарының чурттапга бажың, кажаа-турлаг талазы-биле негелдези чөптүг. Почта харылзаа, культура талазы-биле негелде база бедик. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары Шом-Шумче киҥээнгей салыры күзенчиг.

М. СЫГЫР-ООЛ.

Чоон-Хемчик район.

ШЫНЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

МУРНАКЧЫ

Межегейниң чону колхозтажып турар үеде Чүлдүм Сайын-оол аныяк турган. Ол ынчан бодунуң ада-иези-биле кады колхозка кирип, оон сайзыралынга хире-шаа-биле үлүүн киириштирип эгелээн. Ылаҥгыя чаа организастаттынган ажыл-агыйның төвүн тударынга идепкейлиг киришкен. Школа, клуб, чурттапга бажыңнары, кажаалар дээш, оон-даа ыңай оон кылышкан тудуглары хөй.

Колхоз совхоз кылдыр эде организастаттынган соонда, Чүлдүм малчын апарган. Баштайгы чылында ол эрги кыштатта таварышкаш, элээп бергедээн. «Бо-даа болбаан амыдыр» дээн чижектиг бодалдар безин башка киргилеп турган. Ынчалза-даа алызындан кызымак оол ол бодалдарга алыспаан.

Оон бээр хөй чылдар эрткен. Ам Сайын-оол Васильевич ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң хоочун болгаш мурнакчы малчынларының бирээзи апарган. Ол сөөлгү он чылдарның дургузунда төрээн совхозунга 6700 баш хураганны өстүрүп, 8 төнна ажыг дүктү кыргып берген. Оон күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи чоруун межегейжилер үнелээш, көдээ Советтиң депутадыгыга-даа соңгуп турганнар.

Малчынның кадайы Мария ажыл-ишке кызымак, ол ам чеди уругнуң иези. Өг-бүлениң бир оглунуң—Мишаның ада-иезинге дузалакчы хойму апарганы өөрүнчүг. Совет Армиязының хүрээлеңинде албан арттырып турар Валера биле Колянның күзели база-ла малчын болуру.

Малчын өг-бүле 1973 чылда төрүүр чүс хойга онааштыр 100-тен ээлээш эвес хураганны өстүрүп алырын, хөй бүрүзүнден 3 килограмм 800 грамм дүктү кыргыштырып болгаш хойларны кыштан хүр амырарын хүлээнген ажылдап турар.

С. ДАНЗЫН-ООЛ.

СОВХОЗТУҢ ХОЙЖУЛАРЫ

«Доң-Терезин» совхозтуң хойжулары юбилейлиг чылды күш-ажылчы чедиишкиннер-биле үдевишаан, чаа чылда бедиткен хүлээлгелерин алган, шудургу ажылдап турар.

Семиртпгеде 11900 ажыг хой 25 коданда хүр кыштап турар. Кыштагларда 250 ажыг тонна сиген, суда, 15 тонна дүс курлавырын белеткээн, кургаг одек четчири-биле бар.

Совхозтуң директциязы, партком малчыннарның амыдырал хандырылгазынче киҥээнгейни күштелдирген. Малчыннар одаар ыяш-биле хандыртынган. Почтачылар солун, сеткүүлдү доктаамал чедирип, автолавка малчыннарга барып турар.

Чоокта чаа малчыннарже үнүүшкүн кылган. Аңаа эмчилер, лекторлар, түскай эртемниглер, СЭКП райкомунуң төлээзи болгаш совхозтуң, сумунуң удуртукчулары кирипшкен. Делегей байдалының дугайында лекцияны партком секретары С. Мандараа, келир чаа чылда малчыннарның сорулгазының дугайын СЭКП райкомунуң төлээзи С. Комбуй-оол допчузу-биле танышпырган.

Дуржулгалыг, хоочун хойжулар О. Чолаан-оол, М. Даржаа, Ө. Ооржак болгаш оскелер-дээ эртип турар ажылагый чылында эки коргузуглерлиг болганы дээш шаннал-мактаалы алганнар.

Совхозтуң хойжуларының сорулгазы семиртпгеге малын хүр кыштадып, күрүнеге хой немелде деңзинп бээри болур. Чаа ажыл-агый чылында хойжулар 80 тонна немелде деңзини 10.500 кг дүктү алыр, 180 тонна сигеннп белеткээр.

А. ДОПЧАА.

ОДАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Куржаангылаарлыг даглар бирээзи бирээзинден бичежек болуп, шойлуп батса-батса, сөөлгү үжү бүүредчин тейлер апарган. Сарыг-Хөлдүң, Чаламатының делгем ховуларынче углай шуушкан чүүктүг тевслер-ле. Сарлыяк мыкаап катташкак ханы чоогалаарлыг ол бедерге чоруурга: нзиг кадар оду ылаҥгыя шээр малга онаа таарымчалыг, кулча, агы дээш оске-даа бедик үне хоолу шиҥгээлдиг магалыг-ла байлак одаарлыг оран.

Машина оруунуң кедезинде мокулчек мээстерни шыва апкан ак ааржы кодан хойну сонуургап көрдүвүс. Чоокшулап келиривиске, оон кадарчызы— ортумак сыныг, кара кирбиктери сырый үнген, оттуг шолбан характарлыг, агаарга шондурункан хүрецкызыл шырайлыг эш эргилдир хайгаарап, хоюн дайгырбышаан, биске үткүүп келди. Амыр-менди солушканывыс соонда, ук малчын, оранчуртунуң амгы байдалын болгаш ажыл-амыдыралын саат чокка салып олур.

— Эрткен чылдарның бо үезинде хар шору чаапкан турар чүве, ам шуут кара. Суг соортур автомашина эвес болза, бо хамык малды суггат-биле хандырары берге... Агыы сугга четпези черле билдингир. Чамдыкта ингызбүрү чылдагаандан соортулге үзүктели-даа бээр, а экжелгеп суг чедиишпес-даа болгулаар.

Тей үжүнде кыштааиче углай айыткаш, оон одарын кампап, амдыызында хоюн мээстерже эвес, хову-шөлдерге кадарып турарын ол тайылбырлаан. Шала часкаар ол мээстерниң кадары харны өттүр саглаашп, одар улам-на элбеп келирин малчын чоргаарал-биле чугаалап олурган.

—Сарыг-Хөлдүң одары магалыг байлак оран, сигенининң малга хоолузу база бедик боор, але малчын?—деп айтырыгга, ол мынчаар харылаан:

Малдыц деңгиидези дээрге оът-сигенден чугула хамаарыжыр. Чежениц-даа одар элбек болза: ону чөп ажыглаваска, малды шын кадарып семиртпеске, оон оөрүнчүг түүнел болбас. Юбилейлиг чылда кодан хоюмнуң баш бүрүзүнге онааштыр 2700 грамм дүктү кыргыттым, а чаш хураганнарывыс хорамча чок, бүрүн доруккан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПСтиҥ «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылынның продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин ковүдедири дээш мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» докталалын танышкаш, Овүрде «Торгалыг» совхозтуң хойжузу М. М. Сүрүң-оол үлам сорук киргеп ажылдап турар. Коммунист Маадыр Майындыевичиниң, оон кадайы Серенмаа Туматовнаның моон соцгаардаа улам чедиишкиннер болурун күүседиптер.

Н. ДАМДЫН.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

ХОЙ ООЛДААШКЫНЫ—ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Амгы үеде республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 900 мүң ажыг хой бар, оон иштинде 480 мүң баш хиреэи төрүүр хойнар. Бүгү хойлар четче төрүүр, олардан алдынган чаш мал бүрүнү-биле менди доругар чүве болза, хойнуң баш саны 1973 чылда чартык миллион дирее немежир.

Ындыг-даа болза, сөөлгү каш чылдарның түңнелдерин алырга, байдал арай дүвүренчиг болуп турар. Чижээ, 1970 чылда 412,5 мүң баш, 1971 чылда 386,7 мүң баш хураган алдынган болза, ынчаарга 1972 чылдың октябрь айга чедир 381 мүң баш хураган алдынган. 100 баш төрүүр хойга онааштыр 1970 чылда колхозтар 82, а совхозтар—75 хураган алган болза, 1971 чылда колхозтар—76, совхозтар—71 хураган алган. А 1972 чылда хураганнарны менди камгалап алыры түгээр экижээн-даа болза, кызыраан хойларның саны дыка көвүдээн.

Улуг хойнуң болгаш чаш хураганның өлүп хораар чоруу ам-даа эвээжевейн турар. Чижээ, 1971 чылда колхозтарга 27643 баш, совхозтарга 24063 баш хой өлүп хораан, 1972 чылда колхозтарга 28.159 баш, совхозтарга 26.619 баш хой өлүп хораан.

Бо үстүнде айыткан санчурагайлардан алырга, хой ажылында четпестер ам-даа хой болгаш хой ажылынче киҥээнгей кошкап турары тодаргай-дыр.

Чер ажылынга келир чылдың чаагай дүжүдүн алыры хамык ажылдарцы бо чылын ыяк белеткел алырындан хамаарыжыр. Хой ажылында аңаа дөмей түүлдер база-ла бар. Ол дээрге, хойну чайын семиртип алыры, хойнуң ээдержилгезин, тарын боозадылгазын бедик шынарлыг чорудары, кышкы хой ооддаашкынынга ээки белеткеннери болгаш оондаа өске чугула ажылдар бар.

Ам удатпас хой ажылының бир эң чугула кампаниязы—хой ооддаашкыны эгелээр. Ынчангаш бо айтырыг дугайында чамдык чугула арга-сүмелерни чугаалажып көрээлиптер.

Бистиң республиканың ажыл-агыйларынга хой ооддаашкыны чоокку үеге чедирле шала чылыг, часкаар, харын-даа чайгы үеде эртер турган. Сөөлгү - үеде хой ооддаашкыны колдуунда-ла эрте кыжын азы кышкы үеде эртер апарган. Оон ажыктыг талаларын малчыннар билир.

Хой ооддаашкынын кыжын соокта эрттиреринге чыдыглаан кажаалар, эки дерип херекселээн теплякгар, четчир мал чеми база мергежилдиг кадрлар херек. Амгы үеде «сакман», «Сакманщик», «тепляк», «минералдыг» болгаш «витаминниг» чемнер, «рацион», «дежурный» дээн ышкаш сөстерни билбес хойжулар барык-ла чок. Ындыг-даа болза, чыл келген тудум-на чаартылгалар болуп турар болгай. Мынчангаш, хой ооддаашкынын кыжын соокта бистиң республиканың ажыл-агыйларынга эрттирип турары база-ла онзагай түүлдерлиг. Ол онзагай түүлдер дээрге, бирээде, бисте чогуур негелдезинге чедир чылыглаттынган, бүгү төрүүр хойларга шөлү норма ёзугаар тааржыр хой кажаалары ам-даа чедиишпес. Ийиде чаш хураганнар доруктуруп остүрериниге ылап тааржыр, бүрүн дериттинген теплякгар база-ла эвээш. Үште, хураганнарны сакманнап ажаарынга мергежээн кижилер чедиишпес. Моон алырга, ажылдың байдалы дыка бергелерлиг болгаш оон үжурунда хой ооддаашкынынга ажылдаар кижилерниң харыысалгазы улам бедир апаар-дыр.

Республиканың хой ажыында ындыг бергелер турзадаа, оларны ажып эртип, эки түңнелдерни чедип ап турар мурнакчылар кайы-даа районнарда, кайы-даа ажыл-агыйларда хөйү-биле илереп турар.

Чер-черде партия, совет ажылдакчыларының болгаш хой ажылынга хамаарылгалыг тускай эртемниглерниң киҥээнгейи үстүнде айыттынган бергелерни чайладырынче угланган турар ужурлуг.

Кыжын хой ооддаашкынының үезинде кажааларны, теплякгарны чылыглаарынче, төрүүр коданнарга ажылдаар сакманщиктерни амыгаастан четчелеп алырынче, оларны чурттаар оран-бажыңнар-биле хандырарынче, төрүүр коданнарның кыштагларынга четчир мал чемин, сугну сөөртүп чедиринче күжениишкинни угландырар херек.

Ооддаашкын үезинде төрүүр коданга ээлээн хөй кижилер ажылдаар апаар. Ол түр үенин бичии бригадазы болу бээр. Бригаданың кижилери бир ай деминг, эп-сеткилдиг ажылдаар болза, түңнел черле эки болур. Чамдыкта ындыг бөлүктү организастаарда, ылаҥгыя сакманщиктерни онаап бээрде, улуг кадарчының санал-онаын барымдаалавайн, таварышкан-на кижини чорудуп бээр, азы улуг кадарчы боду туразында ол-бо төрелдерни киририп алгылаан болур, оон бот-боттарын тоошпас, артыктажыр чоруктар үнер. Ындыг бөлүктүң ажылының түңнели кончуг куду болуру таварылга эвес. Моон алырга, бир чугула айтырыг болза, ооддаашкын үезинде бригаданы шын тургузуп алыры-дыр.

Бригада тургустунган соонда, кижи бүрүзүнүң хүлээлгези, кылыр ажылы, норма-чижээ, алыр шалың төлевири болгаш багай ажылдаар болза, хүлээр харыысалгазы дээш, бүгү-ле түүлдер ылап дугуруштунган болур ужурлуг.

Төрүүр коданда хой 300—400 баш болза, ону ажаар бригада канчаар ажылдаарыл, ону чижеглеп көрээлиптер.

Коданда улуг кадарчы, оон дузалакчызы база ооддаашкын үезинде оларга онаап берген 3—4 сакманщиктер бар болур. Улуг кадарчы ооддаашкынның баштайгы чартынында төрүээн хойларны ажаап, кадарар болгаш чемгерер. Ол дузалакчызы-биле кады ажылдаар. Ооддаашкын түлүү эртип чорда, дүне сакманнап үскен хураганнар ажаарынче шилчиир, төрээн хойларны хүндүс дузалакчы кадарчы кадарар. Кадаттан хой келирге, оларны сакманщиктер суггарар болгаш чемгерер.

Бир ай иштинде сакманщик бүрүзү-ле 45-тен 100 чедир хураганны доруктуруп ажаар. Сакманщик кижиниң кылыр ажылы мындыг: төрүүр четкен хойну хүлээп алыры, төрудери, төрээн хойларны ажаап, чемгерери, хураганнарны демдектеп дугаарлаары, хой төрүүр салбырны арыг-силиг, чылыг тургузары болгаш удганы берген хураганнарны улуг сакманнарже бөлүгээп шилчидип бээри. Сакманщиктиң бол ажылы чаш хураганны доруктуруп ажаары болур.

Бо үстүнде айыттынган негелдедерни боттандырар болза, хой бүрүзүнден төрүттүнген хураганны менди доруктуруп ап болур.

Тоску беш чылдың үшкү чылында бистиң республиканың хойжулары бүгү күштерин салып тургаш, малын кыштан хүр ажырып, оон чаш төлүн менди камгалап алыр дээрзинге чигзиниг турбас.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ, ветеринария эртемнериниң кандидады.

КЫЙГЫРЫГГА СОРУК КИРГЕН

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың 1972-1973 чылдарның кыжынында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин ковүдедири дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында докталалы Улуг-Хем районнуң бүгү малчыннарын, бүгү кодээ ишчилерин улам сорук киргеп. Олар ук докталалы түгле түүлдүгүнүп үткаан эвес, харын бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, ажыл-агый чыдының доостуру-биле чергелештир боттарының ков түңнелдерин үндүрбүшаан. Чаа чылда улуг сорулгаларны баш бурунгаар көрүп турар.

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал сүт-бараан фермазының коллективи районда мурнакчы, коммунистиг күш-ажылдыы деп хүндүлүг аттың эдилекчизи. Тоску беш чылдың ийиги чылында сүт бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының социалистиг хүлээлгезин хуусаа ырак мурнунда ажыр күүсетпеннер. Оон соонда немелде хүлээлге алгаш база-ла хуусаазының бетинде күүседип, ук докталалы танышкаш, декабрь айда алган хүлээлгезин күүседир чоокшулаан. Олар ам совхозтуң тускай эртемниглери-биле сүмележип, 1973 чылдың бирги чартынында чүнү кылырын, кандыг сорулгалыг ажылдарын дүгүржүп турар.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг фермазының ажылдакчылары ол докталалы бедик кедүрлүүшкүн-биле уткаан. Ол ферма бир имекке онааштыр саап алыр сүдүнүк планын он бир айның түңнели-биле ажыр күүсеткен. Оон түңнелинде совхозтуң күрүнеге садар сүдүнүң чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, Чаа чылга чедир күрүнеге он төннадан ээвээш эвес сүттү немей садарын хүлээнип алган. Ферманың мурнакчы саанчызы Санчай-оол Бара-кыс чылда бир инектен-не 1700 кг сүт саар хүлээлгезин эрткен он бир айларның дургузунда 2012 кг чедирген. Ындыг мурнакчыларга саанчылар Зоя Шожукпан, Сарыг-Лама Көк-кыс, Моңгуш Дыртый болгаш оскелер-даа хамааржыр.

Партия райкому ажыл-агыйларның фермаларынче, хойжуларынче агитаторларны, эмчилерни, садыгжыларны тускай машиналыг аткарып турары чыл бүрүде эки чаңчыл болган. Кыштаглаашкын эгелээнден бээр ол ажылды ийи удаа чоруткан. Моон соцгаар-даа ону айда ийиден ээвээш эвес удаа организастаар.

Ындыг үнүүшкүннүң бирээзи декабрьның бирги чартынында болган. Бо дег үнүүшкүннер ылаҥгыя ыраккы малчыннарга дыка таарымчалыг болуп турар. Ол агитбригаданың агитаторлары малчыннарга кыштаглаашкын үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин ковүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докталалын таныштырган. Ону таныштырарда районнуң, ажыл-агыйның түңнелдери-биле, оларның мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбаштырган.

Партияның болгаш чазактың ол докталалынга үндезилээш, ВЛКСМ Төп Комитеди база түскай докталалды хүлээп алган. Ол докталалдарны ВЛКСМ райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеш, ону амыдыралга боттандырып чорударының планын бадылаан. 1973 чылда комсомолчу аныяктардан 10 саанчыны, 36 хойжуну, 6 кадарчыны ажылдадып чорудар болгаш хойнуң массалыг ооддаашкынынын үезинде 170 комсомолчу сакманщиктп аткарар. Аныяк кадарчыларның аразынга социалистиг чарышты калбарткаш, «Эң эки аныяк хойжу» деп шаңналды тургузар болгаш ону комсомол райкомунуң шилчиир выппели-биле шаңнаар. Комсомолчу-аныяктар бригадаларының ажылының түңнел көрүлдезин чорудар болгаш ындыг бригадаларны «Найырал», «Улуг-Хая», «Ак-Туруг» болгаш Жданов аттыг совхозтарга немей тургузары көрдүнгеп. Районга эң дээре аныяк кыргыкчыларның конкурузун болгаш аныяк кадарчыларның слёдун эрттирер, ону ажылагый бүрүзүнге база чорудар. Комсомолчу аныяктарның күжү-биле чыл бүрүде мал-кажааларынга, чурттапга бажыңнарынга, кызыл-булуннарга, чунар-бажыннарга шеф дузаламчызын көргүзер.

Мал ажылдакчыларының аразында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжы көдээниң ажыл-ишчилерин улам сорук киирип, чаа-чаа күштерин болгаш арга-курлавырларны ажыглаарынче кыйгырып турар.

Д. АРАКЧАА.

Советтер болгаш амыдырал

ОРГАНИЗАКЧЫ АЖЫЛДЫ УЛАМ ЭКИЖИДЕР

Ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң күүсекомитединиң сессиязы отчёду — социалистиг демократтының бир чугула принцибиле болгаш ооң ажыл-чорудулгазынга Советтериниң, депутаттарының, оларны дамчыштыр бүгү ажылчы чонварның талазындан контроль болуп. Ону амыдыралга боттандырары-биле Каа-Хем район Советиниң эдлечилиг сессиязы райкүүскомнуң ажыл-чорудулгазының дугайында отчёдуун дыңнаан.

— Эртип турар чылда районуң ажылчы чонвары оның кедүрлүүшкүнүүт, эрес шудургу ажылдаан — деп, илеткелчи — райкүүскомнуң даргазы К. Очур-оол чугаалаан.— Бүгү совет улустуң кайгамчыктыг байыраалы ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл юбилейин төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка киржип, күрүөниң планның даалгаларын болгаш алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсетвен. Районда бүдүрүлгелер, организациялар, ажыл-агыйлар бедик көрүүглерлиг ажылдаан. Маңаа чер-чер Советтери, оларның депутаттары, активчилери боттарының организакчы, төлептиг үүлүн киргеш. Советтериниң ажыл-чорудулгазын улам сайзыранғайжыдар талазы-биле СЭКП ТК-ның 1971 чылда хүлээп алган доктаалы ажаа шиитпирлиг салдарны чедиргеп. Улус ажыл-агыйының яжы-бүрү адырларын чедиишкинниг хөгжүдеринге оларның ролюн улам бедидер талазы-биле партияның сагыш салышкыны чер-чер Советтерин улам сорук киирип, бедик негелделиг, харыысалгалыг ажылдаарынче угланымышкынны бергеп.

Район күрүнеге эът, сүт, дүк садар чыл. планнарын хүүсаа бетинде күүседирип чедип алгаң. Эрткен чылга деңнээрге, малдың нийти саны инектин — 8,9, хой, өшкүнүң — 7,4 болгаш хавапның — 22,2 хуу өскен. Бо чылын тараның дүжүткүрү оңза бедик болган. Бир хойдан кыргып алган дүк база планла кедүүгеннинден хой. Малга четчир чем-суурлуг белеткээн.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң көвүдегиринче Советтер улуг кичээнгейин салган. Чыл эгезинде район Советиниң сессиязынга «Колхозтарда болгаш совхозтарда экономиктиг ажылдың байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап шалыпчыл аттыг чедип алган. Коллектив кежигүннериниң дыштанылгазынче улуг кичээнгейни салган. Культура ордузун ажыттырга киирген, спорт комплексизиниң тудуун доозун турар.

Ажылчы чонвар депутаттарының районнар болгаш хоорайлар Советтериниң ажылын улам ыяй экижидер таныжып, калитал тудутууң, чонвуң амыдырал хандырылга черлериниң ажыл-чорудулгазынче күүсконнуң база доктаамал кичээнгейлиг салып келгенин сессиязга демдеглээн. Бо талазыбиле айтырыгларны Советтиң доктаамал комиссияларынга болгаш күүскомга чугаалажып турган. Ниити продукция бүдүрериниң чыл планын район организациялары күүсеткен болгаш эрткен чылга деңнээрге од 8,9 хуу өзүлделиг болган. 3000 дорбелчин метр чурттылга шолуң ажыглалга киирген.

Бо адырлар аайы-биле чамдык үре-түңнелдиг үүлдерни сессиязга демдеглевишаан, оларның ажыл-херээнге бар четпестерни депутаттар шүгүмүүлелдиг ёзу-биле көргеп. Тудуг организацияларының чаңгызы-даа тудуг-монтаж ажылдарының планнарын күүсеткээн. Күш-ажылды организастаанны, ооң бүдүрүкчүлүү, сагылга-чуруму куду.

Райкүүскомнуң бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын экижидерниче утланған хемчеглерни алаа-даа, ооң дээштинин чедип албаан.

Культура, кадык камгалал, улус өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазы күүскомнуң база кичээнгейиниң төвүнде. Бо адырларда байдалды сессиязга илеткелчи болгаш санал бөргеп эштер бүгү талалыг сайгарган.

Советтериниң организастыг ажылын күүскомнуң отчёдуна тодаргай анализтээн. Район болгаш кедээ Советтериниң организастыг ажылы ажылагай айтырыгларын шиитпирлээрин-биле тудуш холбаалыг болуун иелгенни сессиязга демдеглээн.

Соңгулдалар эрткен соонда баштайгы соңгуткан депутаттар-биле хоочун депутаттарның ужуражышкыннарын, дружулга солуушкуннарын, депутаттар хүнүн доктаамал организастаан. Депутаттарга дуза кылдыр тускай бюллетеньин үндүрүп турар. Район болгаш кедээ Советтерде депутаттар булуңнарын дерээн. Кедээ Советтер күүскомнарының даргаларының болгаш секретарларының семинарын эрттирип турар. Советтер активчилериниң школазы оларга чогуур билигни берип турар. Районда кедээ Советтериниң социалистиг чарыжын организастаан. Ооң түңнелин чылда ийи катап үндүрүп турар. Район болгаш кедээ Советтериниң күүскомнарының ажылында бир чаа үүве — олар боттарының ажылын перспективтиг планнап турарында. Кылза чогуур ажылдарны баш бурунгаар тодарадып, ону чорударынга бүгү талалыг белеткеним алырынга ол ужур-дузалыг.

Советтериниң сессиялары Конституцияда айыткан хуусааларында эки белеткелдиг эртип, ачаа-биле чугула айтырыгларны шиитпирлеп келген. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге кедээ Советтериниң ролюн бедидерине райкүүском кичээнгейни салган.

Күүскомнуң сессиязга отчёдуун сайгарып көөрүнге хөй депутаттар идепкейлии-биле киришкен

КӨРҮЛДЕНИ ТҮҢНЭЭН

Кызыл-хүрек кожеге турум сүгнүң күнүнде алар бырлаңнаат дег чоорту ажыттынганывың соонда, адыш часкаапкыны диимирен үндү. Көрүкчү бүрүзүнүң сагыш-сеткили күүседикчилерже углангай. Ынчанмас аргажок. Кызыл хоорайның бүдүрүлге, тудут, албан организапция черлеринде 22 коллектив боттарының уран мергежилии көргүскеш, ам түнел концертте оон шилиттингеп салым-чаланныг күүседикчилерниң көрүкчүлерниң мурнунга бараан болуп турары бо болгай.

Кызыл-садыгның бот-тывынгыр артистери «Көк хөлчүгешче көрүп ор мен» деп ырны күүседи бэзрге, маадырның эргим черинге, оон чонунга ынакшылы ханызыбиле илереп, кижилерни улам сорук киирип келир.

Бо көрүлдеге коллектив бүрүзү таңцычылар ансамблин белеткеп, утказы ханы, солун таңцыларны көрүкчүлерге бараалгадып болур турган. Чамдык коллективтер оңзагай, чараш таңцыларны тешкени, чаа таңцы ансамбльдериниң торуттүнүп кээп турарының тодаргай херечили ол. Ылаңгыя типография коллективи «Ненец таңцыны» белеткээш, көрүлдеге киирген. Оны күүседип турар аныяк кыстарның ээлдек, кашпагайын болгаш хеп-сынын таарыштырыпган көрүкчүлер бедик-биле үнелээнер. Ол ышкаш ынеледе коллективиниң таңцычылары «Сапиткаркалар таңпызын», «Совет Тываның 50 чылы» Культура бажыңындан В. Богдапов, А. Саватовкин «Даргаанаар чер чаңнга» деп молдаң таңпыны бедик мергежил-биле күүсеткеннер.

Тыва улустуң национал хөгжүм херексели—хомуска чамдык тыва аялгаларны «Шын» солуннуң бот-тывынгыр артизи М. Маный күүседип турда делгем залдың ишти шыпшыг үүре...

Харылзаа белдириниң бодук кыстары Р. Кенденбильдин «Мээң Тывам» деп ырызын, пассажирлер АТБ-зының ыраажызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. Константинов «Мени кыйгыр, Россия» деп ырны кончуг аңы күүсеткеш, көрүкчүлерниң улуг үнелелии алганнар. Ол ышкаш Тыва радионуң болгаш телевидениениң корреспондентэзи К. Ооржак «Дөрбет өнүк» деп ырны сагыш-сеткилдя хей-аът киирип келир, тааланчыг кылдыр күүсеткен.

Хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң түнел концерти «Төрээн чурт дутайывда» кайгамчыктыг ыры-биле доозулган.

Түнел концерттиң соонда, көрүкчүлер бир-ле чүвени маналаныг шимчеш дивейи олуртаннар. Чүге дээрге 5 хүн уламчылап келген көрүлдениң түнелеп ам үнер. Кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжын «кайы коллектив бирги черде ирги» деп бодаалдар дүвүредип турган.

Көрүлдениң оргкомитединиң даргазы, Кызыл хоорай-күүскомувун даргазының оралакчызы, Е. Д. Удуракина ук көрүлдеге хамаарыштыр доңчу чүве чугаалаан. Ол хоорайның бүдүрүлгелериниң болгаш күрүне албан черлериниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези, ССРЭ-ниң тургустуунгавындан бээр 50 чыл оонга тураскаатканы СЭКП ТК-ның, ССР Эвилелилиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң каттышкан байырлыг хуралының протоколуп номчаан. Ук протоколда кайы коллективтерниң тиилекчи болганын дыңнадырга адыш часкаапкыннары залга диимирен турган.

Кызыл-садыгның коллективи бирги черни эзээлээ, бирги чергениң диплому-биле болгаш ортектиг чүүл-биле шаңнаткан.

Ийиги черде — эмнелге ажылдакчыларының коллективи. Олар база-ла ортектиг чүүл-биле болгаш ийиги чергенин диплому-биле шаңнаткан.

Тыва радионуң болгаш телевидениелиг база агрохимлабораториинің коллективтери бо чылын бир-ле дугаар көрүлдеге киришкеш, 3-кү черни чаалаң ап, үшкү чергениң дипломнары, ортектиг чүүлдер-биле шаңнатканын онаалап демделээн.

Жапрлар айы-биле 1-ги, 2-ги, 3-кү чергенин дипломнарын болгаш хеп-сынын таарыштырыпган көрүкчүлер бедик-биле үнелээнер. Ол ышкаш Тыва радионуң болгаш телевидениениң корреспондентэзи К. Ооржак «Дөрбет өнүк» деп ырны сагыш-сеткилдя хей-аът киирип келир, тааланчыг кылдыр күүсеткеп

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
27
СРЕДА.
№ 305 (9073).
Өртээ 2 коп.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕСКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

Бо чыл декабрьның 25-те эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга РСФСР-ниң Дээди Совединиң сески чыжынның дөртку сессиязы ажылын эгелеп турган.

1973 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында шаптаделди РСФСР-чиң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, республиканың Күрүнелиниң даргазы депутат К. М. Герасимов кыскан.

Дээди Соведтиң амгы сессиязы тураскаадлыг үеде эртип турар. Ажылчын анды, колхозчу тараачын чон, күш-ажылчы интеллигенция, бүгү совет улус ССР Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 50 чыл оюн демделеп турар. Ол болза бистиң хөй националдыг улузувустуң, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетениң улуг байырлалы болгай.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскаадткан байырлыг хуралыга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң ханы утка-шынарлыг, чайынанчак иштекелиг Россия Федерациязының ажылчы чонунга ажыок сеткил хандып уткаан.

Ол иштекелде хөй националдыг Совет күрүнениң эрткен төнгүдүг улуг оруун бүрүн көргүскен Коммунизм тургузарының оруу-биле бүзүрелдиг чорүп орар, сайзырангай социалистиг инитилелди тургусканыбиле чечектелген түлелиг болган революстуг чаартылгаларның, маадырлыг тиилелелеринең, чагагай үеде бүдүрелиниң эрткен оруу ол болгай деп, К. М. Герасимов чугаалаан.

Беш чыл ийи чылының дургузунда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүткенинең түлелдерин чугаалаан, иштекелчиниң демделээни болза: Россия Федерациязының ажылчы чонунга 1971—1975 чылдарның беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улуг базымны кылган, улус ажыл-агыйын, эртем, культураны хөгжүдеринге, чоонун чаагай амыдыралын бедиделеринге чаа-чаа чедишкинниерни чедип алган.

Республикага ийи чыл дургузунда бүдүрген национал орудага 1970 чылдазы-биле деңнээрге 9 хуу өскен, бүдүрүлгенің кол фондулары барык 17 хуу, үлетпүр бүдүрүүшкүнүүн хемчээли 15 хуу хире улгаткан. Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыштың эгелекчилеринге — Москва биле Ленинградтың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери беш чылдың баштайгы ийи чылының онаалдаларын база мурнап күүседип турар.

Машина тудуушкунуун, химия болгаш нефть-химия үлетпүрүнүң база улус ажыл-агыйының өске-даа кол-кол адырларының продукция бүдүрери мурнап турар темпилерниг улгаткан.

Бо чылын электроэнергия ажылдап үндүрери 543 миллиард киловатт-шак, нефть тывыжы—321 миллион тонна, газтыы—87 миллиард кубометр болур. 69 миллион тонна кан эзилдиргеп, 31 миллион тонна минералдыг чемнишпидилелерни бүдүрген турар. Автомобильдер бүдүрүп үндүрери 1 миллион 183 мун кезек болурунга чедер.

Чоонуун хереглел баразынарың бүдүрери ийи чыл дургузунда 14 хуу көвүдээр.

СЭКП ТК-ның болгаш чазактың боттандырып турар хенчеглериниң ачызында соолгу чыдар дургузунда республиканың көдээ ажыл-агыйының материал-техниктиг базазы оранчок быжыккан. Колхоз, совхозтар ийи чыл дургузунда 309 мун трактору, чүк комбайнны алган. Республиканың тараалак кол-кол девискүрлери кааңнаан-бо чылдың агаар-бойдузунуң берге байдалынга безин көдээ ажыл-агый продукциязын эртиеп беш чыл дургузунда бүдүрүүшкүнүүн чылда ортумак деннели даре хемчээлдиг алыр арганы ол берген. Эътти, чүүргени ниитизя-биле бүдүрери 1971 чылдың деннелиниден бедик болур.

Сибирьге болгаш Уралдың хөй-хөй областарынга бо чылын чаагай дүжүттү өстүрүп үндүрген.

Республикага улуг хемчээлдиг тудуг ажылдары күүсеттингеп. Беш чылдың ийи чылының дургузунда улуг-улуг 400 кире үлетпүр бүдүрүлгезин ажыглалга киргеп. Үлетпүрүүн чиик болгаш аъш-чем бүдүрер адырларынга улустуң чүүл-бүрү хереглел баразыңарын бүдүрер чаа-чаа 160 бүдүрүлге чери ажыглалга киргеп.

СЭКП-ниң XXIV съездиниң айтыкаңы, улустуң чаагай амыдыралын бедиделер талазы-биле хемчеглерни партия амыдыралга чайгылыг чок боттандырып турар. Чоонуун кижи санынга омаажыр боттуг орулгалар 1970 чылдазынга деңнээрге 8,6 хуу улгадыр.

Хереглелдиң ниитилел фондуларындан чоонуң алыр төлевирлери болгаш чингеледери ийи чыл дургузунда 15,1 хуу өзер болгаш 1972 чылга 43,3 миллиард рубль болур.

Күрүнеңиң болгаш кооперативтиг садыының үүрмектеп салар бараан сааргылгазын 1970 чылдазынга деңнээрге 13 хуу болгаш амыдырал хандырылгазының чонга ачы-дуза чедиргениниң хемчээли—19 хуу улгадыр.

Ийи чыл дургузунда 120 миллион дөрбелчин метр хире иштең шөлдүг түрттелга базынынарын ажыглалга киирер.

Күрүне планының кол-кол сорулгаларын чугаалаан, иштекелчиниң демделээни болза үк планда Россия Федерациязының, бүгү автономнуг республикаларының, крайларының болгаш областарының улус ажыл-агыйының бүгү адырларын болгаш культуразын улам хөгжүдерин айытқан.

РСФСР-ниң национал орулгазы 1972 чылдазындан 1973 чылда 6 хуу улгадыр. Национал орулганың 80 хуузун улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелин бедиделеринге үндүрүп бээр.

Бүдүрүлгенің күр хереглелерин улам дээштиг ажыглаар талазы-биле алыр хемчеглер төлевилеттинген. Ону барымдаалаан, ажылдап турар күүсшыдалдарны ажыглаарын экижидер, ажылгалга чаа күүсшыдалдар хиверинниң хуусаазын кызырары, ажылгалга киирер объектилерге капитал салыышкыныарын мөөнүүрин, тудуг хуусааларын кызырары, күш-ажылдың бүдүркүлүүн улгаттырар талазы-биле угланышкынныг онаалдалар, материалдыг хереглелерни камнаары, нормативтерден ашкан артыкчыларын, материалдарны болгаш дериглерни бүдүргеже киирери төлевилеттинин турар.

Көдээ ажыл-агыйны улам хөгжүдер сорулгазы барымдаалаан, оон материал-техниктиг базазын быжыглаар болгаш сайзырангайжыдар, чер мелиорастарын хөгжүдер, мал ажылын индустриалыстаар, көдээ ажыл-агыйны химижидер деп айытқан.

Улустуң хереглел баразынарын бүдүрерин бүгү хемчеглербиле көвүдедирип база оларның шынарын экижидерин планда төлевилеттинген.

Республиканың левискээринге үлетпүр бүдүрүүшкүнүүн хемчээли 1972 чылдазындан 1973 чылда 6 хуу улгадыр. Республиканың Чөөн районнарының үлетпүрүүн аар адырлары болгаш улус ажыл-агыйы улам бедик темпилерлиг хөгжүүр.

Электроэнергия бүдүрери 570,9 миллиард киловатт-шак, нефть тывыжы—344 миллион тонна, көмүр-даш тывыжы — 359,9 миллион тонна болур. Кан бүдүрери 71,8 миллион тонна болурунга чедер. Химия үлетпүрүүн адырлары шалыкың темпилерлиг хөгжүүр.

Чоонуун хереглел баразынарын бүдүрерин улам ылай көвүдедирип, үн баразынарының деңээжизин калбартырын, ыңнаарын экижидерин 1973 чылдың планында көрүп турар.

Чиик үлетпүрүүн продукциязын бүдүрерин келир чылын 4,3 хуу улгаттырар. Бүгү пастаавы аймаак бүдүрери 7 434 миллион дөрбелчин метр чедер. Трикотаж кылыларын бүдүрери 1973 чылда 13,4 хуу, хөм идиктерии—10,1 хуу көвүдээр. Бүдүрүлге күчүзүн улгаттырар сорулга-биле РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга 905,0 миллион рубль түүнүг капитал салыышкыннарын тускайлап бээр.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый баразынарыңга чоонуң хереглелиг улам долу хандырар сорулга-биле ол баразынарны 1973 чылда бүдүрерин 8,1 хуу көвүдедирип көрдүнүп турар. Ылангыя чоонуң калбак хереглел баразынарын бүдүрүп үндүрери эң-не дүргей темпиниг болур.

Эртем-техниктиг деңшилгеге болгаш улус ажыл-агыйында бар бүгү курлавырларны улам долу ажылдаларыга үндезилээш ниитилел бүдүрүлгезиниң экономиктиг ажыктыг чорүүн бедидери совет улустуң чагагай чорүүн боттуу-биле бедидер дугайында партиниң XXIV съездизиниң айтыкаңы кол сорулганы чеңишкиниг шиитпирээринге эң чугула үжүр-дүзалыг болур деп, К. М. Герасимов демделээн.

Бүдүрүлгениң комплексиглиг механизастаашкыны болгаш автоматчылыгазы болза техниктиг деңшилгениң кол угланышкыныарының бирээзи боор турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинин дугайында чугаалавышаан, иштекелчиниң дыңнатканы болза көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң келир чылда ниити продукциязының хемчээли 45,6 миллиард рубль хемчээлдиг кылдыр доктаатқан азы 1966—1970 чылдарда турганыңга бодаарга ортумак-биле 13 хуу хөй болур.

Эртинең беш чылда ортумак-биле 100,5 миллион тонна тараны бүдүрүп турган болза 1973 чылда тараа бүдүрүлгезин 115,5 миллион тонна чедирер.

Мал ажылының продукцияларын бүдүрерин көвүдедир тараны-биле сорулгаларны иштекелчи айытышаан, малдың чем-суурумун шиитпирлиг үжүр-дүзалыг онаалдан деңдеглээн. Мал чемин бүдүрерин көвүдедир база шынарын бедидер талазы-биле улус хемчеглерин 1973 чылдың планында көрүп турар.

Көдээ ажыл-агыйының техниктиг хандырылгазын улам ылай калбартыр сорулга-биле 1973 чылда көдээ ажыл-агыйга 160 мун тракторларны, дүжүт ажаар 50 мун комбайнарны, 118,8 чүк автомобильдерни болгаш өске-даа хөй санныг техниканы бээр.

Капитал тудуунуң улуг хемчээлин планда көрүп турарын К. М. Герасимов оон ылай чугаалаан. РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге 1973 чылда ниитизи-биле 58 миллиард рубльди киирер.

Чурттагга-коммунал болгаш культура-амыдырал тудуунга база кадык кампаниа албан черлериниң тудуунга хөй түүнүг акша-хөреңгини тускайлап бээр.

Россия Федерациязынга 1973 чылда тускайлап бээр капитал салыышкыннарының 25 хуузун Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң улус ажыл-агыйы хөгжүлдезин дүргедедиринге угландырар.

Чоонуң чаагай чорууң бедиделериниң калбак программазын улам ылай боттандырарыны 1973 чылдың планында оңза чугула черии эдээр апаар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1972 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязының шиитпирлеринге дүүштүр ажылчыннарның база албан-хаакчыларының ажыл төлевирлиг ажылчыннарының база албан-хаакчыларының шалының лары утка улгаттырар. Чыл төнгүзүнде бо хемчеглерни Поволжьеге, Волга-Вятскиниң районунга болгаш Ростов область боттандырып эгелээр. Оң районнарда чурттан турар болгаш айда 70 рубль чедир шалыныг улустан үндүрүг тыртарын хары утка соксадыр база айда 90 рубль чедир шалыныг улустан тыртар үндүрүгүүн хемчелин экономидир. Район коэффициентизиниң амга чедир доктаадың тургусшаан Уралдың чамдык районнарынга район коэффициентизиниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл төлевирлиг шенээр.

Дүнеки үеде ажылдаанын ээдэ үлетпүрүүн ажылчыннарынга чоонуң хереглелин

Хой ажылының чугула айтырыы

ЭРЗИНГЕ ХОЙ АЖЫЛЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ

Эрткен сеска беш чылдың эге чылдарынга чедир-ле Эрзин районнуң ажыл-агыйларынга нарын дүктүг хойларны өстүрер талазы-биле ажылдарны чорудуп келген. Оон түнелинде 1969 чылда районга бүгү хойнуң 70—80 хуузу чингеларын болгаш чартык нарын дүктүг хойлар болу берген турган. Ынчангаш сеска беш чылда бир хойга онааштыр ортумак-биле 2,3 кг дүктүг кыргын ап, чылда дүк бүдүрүлгези 190 тонна чедип турган. Ол-ла үеде күрүнеге сакан бир хойнуң ортумак дириг децизин 42 кг болган.

Республикага хой ажылын хөгжүдеринге удуртулга болдурар ужурлуг рекомендацияны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинден бадылаан соонда, бистиң районга чүрт иштиниң хойларын өстүрериниң шилчээн мындыг. Оон уламнан районга бүгү хойнуң хой ыруузу 1970 чылга чедир тыва хойже шилчээри.

Ук черниң тыва уксаалыг хойларын өстүрериниң шилчээнииниң түнелинде, сөөлгү дөрт чылда районнуң хой ажылының көргүзүү мындыг болган:

Көргүзүлгелери	Чылдары			
	1969	1970	1971	1972
Нийти кыргып алган дүк (тонна)	181,5	180,0	167,4	146,1
Бир хойга онааштыр алган дүк (кг)	2,1	2,0	2,0	1,9
Саткан хойларның ортумак дириг децизи (кг)	42	41	38	39
Чүс хойга онааштыр алган хураган	90	96	88	86

Бо түнелдерден алырга, чүрттүн хоюнче шилчээн соонда кандыг-даа депшилге болбаан, харын-даа бүгү көргүзүтлер кудулап келгени тодаргай ышкажыл.

Бистиң Эрзин районга нарын дүктүг уксаалыг хойларын өстүрүл болур, ол ажыктыг дээрзин тускай эртемниглерниң кылган ажылдары болгаш мурнакчы хойжулардың дуржулгазы бадыткаан. Хамык үжүр чүдел дээрге, нарын дүктүг хойну өстүрериниң мергежилдиг чорудары болур. Сөөлгү чылдарның түнелин өөренип көргеш, бистиң районга нарын дүктүг хойну өстүрзе чогуур деп шинтпирлеп турар бис. Оон аңгыда, мал кажаалары колхозтарда хойгу-биле туттунуп, оон шынары экижип, мал чемнин белеткээри көвүдеп турар чорук нарын дүктүг хойларны өстүрериңче шилчинириңге идигни берип турар.

Районнуң мал ажылының тускай эртемниглериниң база хойжуларның самаң-оналын барымдаалаш, хой ажылын хөгжүдериниң дараазында углаңышкынын планнап эгелээн бис. Ленин аттыг колхозтуң хой коданнарында бар бүгү чинге-нарын дүктүг болгаш чартык нарын дүктүг хайнак хойларны чып, тускай коданнар кылдыр четчелээш, ол ажыл-агыйның № 1 хойжу бригадазынга мөөңнээр, анаа эң-не эки дээш дуржулгалыг хойжуларны быжыглаар, ук коданнарның хойларын чингеларын дүктүг уксаалың кошкарлары-биле хайнакташтырып, уксаалын удам эжижидер. Чүге дээрге, ол бригаданың турар черн оргу хову, ында тарылга шөлдерни чоогунда, анаа мал чеминиң базазын тургузуп болур. Ол-ла колхозтуң № 2, 3 хойжу бригадаларының турар черя коллуунда бир демей, Тестиң оң талазында ховуларның баштарында шаттар, дыгдар арбалары. Ынчангаш № 2 бригаданың хойларын сараджа уксаалыг кошкарлар-биле хайнакташтыргаш, № 3 бригадага чүрттүн тыва хойларын хевээр арттырар.

«Чаа оруг» колхозтуң № 1 хойжу бригадазының турар черн тарылга шөлүнге чоок, ак хову (Ямаалык, Чөөгей ховулары), анаа ол колхозтуң чинге-нарын дүктүг хойларын тускайлап үзер. № 2,3 хойжу бригадаларга сараджа уксаанын хайнак хойларын хевээр арттырар.

«Мөрен» болгаш «Коммунизмче орук» колхозтарга хойларны база-ла үстүнде ажылагыйларда ышкаш ынчаар тустус бригадалар кылдыр үзүп тургузары планнаттынган.

Бистиң районнуң хой ажылынга турган четпес чүве болза, чүрт иштиниң хойларын өстүрер деп рекомендацияны көргеш, херек кырында бөттүг байдалды өөренип көрбейн, мурнунда уксаалыг экижиттингем, чиңге-нарын дүктүг апарган хойларны тус-тус бригадаларга ангылап үспейн-дээ, бүгү хойну кайы-хамаан чон эдерижилгеге киирип, чүрт иштинин кошкарларын коданнарга салып турганы-дыр. Шак ындыг угаазылал чок ажыл хой ажылынга багай саддарны чедиргени үстүнде киирген сан-түнелерден тодаргай-дыр. Шынап-ла сөөлгү чылдарда хой коданнары холчуп калган болгай. Чаңгыс коданга нарын, бөдүүн дүктүг хойлар, сарадже уксаалыг хойлар шуптузу холуй турган. Бо чорук колхозтарның мал ажылының тускай эртемниглерниин четпес ажылдаамның түнелиндир.

Бистер хой ажылында үстүнде тургустуган планны шаңгыызы-биле барымдаалап, хойжу бригада бүрүзүнге тускай хемчеглерни ажылдап, ону бөттандырып тургаш, тоску беш чылдың төнчүзүнде ук ажылдың түнелии үндүрген, эң ажыктыг, таарымчалыг болуп турар уксаанын хою өстүрерин дараазында беш чылда кол углаңышкын кылдыр шилип алыр сорулганы салган бис.

Эрзин республиканың хой ажылдыг районнарының бирээзинге санадың турар. Бо болза, Эрзинде хойнуң баш санының көвейин эвес, харын районнуң девискээринде хойга таарыжыр одар-белчиринин барын база барымдаалап турары ол. Ол одар-белчиринги четче ажыглаар сорулга-биле, хойнуң уксаазын экижидип, тааржыр уксаны шилип алыры-биле чергелештир, хойнуң баш санын өстүрериниче кол кичээнгейни салып турар. Амгы үеде Эрзинииң колхозтарында 69,5 муң баш хой бар. Бо дээрге, чер девискээрин, одар-белчиирни барымдаалып алырга, дыка эвээш. Ынчангаш тоску беш чылдың төнчүзүнде хойнуң баш саны районга нийтизи-биле 100 муңдан эвээш эвес чедир планнаттынган.

Хойнуң уксаазын экижидериниң, продуктулуун бедидериниң кол аргазы эдержилгении шын организастаары, ылаңгыя тарып боозадыгланы ажыглаазы болур. Хойну кайы үеде оолдадыры эң-не ажыктыгыл дээрзинин дугайында районнуң мал ажылының тускай эртемниглери шенелдени кылган. Олар январь—февраль айларда оолдаан хойлар биле апрельде оолдаан хойларның кайызынга хөй чем чарыгдалы үнүп турарын санап көргеп. Ол анализтен мындыг түнелди үндүрген. Январь—февральда күштүг, семис үезинде төрээн хойлар арып баксыравас, азырал чокка колдуунда-ла чер оттап кыш ажа бээр, а оларның хураганнары март, апрель айларда хар шокарлап эрип эгелээри билек-ле нелерибиле кады оттап чоруттар. Ынчаар дорутуп өзе берген хураганнар дараазында келир кыжын база шоолуг азырал кереглевес. Ынчаргa март — апрельде төрүттүнген хураганнар барык-ла көк чооннап үнгүжеге чедир азыралга турар апаар.

Үстүнде айыттынган түүлүг барымдаалаш, хойларны январь — февральда оолдаар кылдыр эдержилгени ынчаар организастаарының хемчеглерин ап эгелээн бис.

Дараазында чылдарда бистиң районнуң колхозтары мал чеминиң белеткелин дыка көвүдедирин планнап турар. Чүге дээрге, нарын дүктүг хойларны өстүрериге киирип, чүрт иштиниң коданнарын коданнарга салып турганы-дыр. Шак ындыг угаазылал чок ажыл хой ажылынга багай саддарны чедиргени үстүнде киирген сан-түнелерден тодаргай-дыр. Шынап-ла сөөлгү чылдарда хой коданнары холчуп калган болгай. Чаңгыс коданга нарын, бөдүүн дүктүг хойлар, сарадже уксаалыг хойлар шуптузу холуй турган. Бо чорук колхозтарның мал ажылының тускай эртемниглерниин четпес ажылдаамның түнелиндир.

Бистер хой ажылында үстүнде тургустуган планны шаңгыызы-биле барымдаалап, хойжу бригада бүрүзүнге тускай хемчеглерни ажылдап, ону бөттандырып тургаш, тоску беш чылдың төнчүзүнде ук ажылдың түнелии үндүрген, эң ажыктыг, таарымчалыг болуп турар уксаанын хою өстүрерин дараазында беш чылда кол углаңышкын кылдыр шилип алыр сорулганы салган бис.

Эрзин республиканың хой ажылдыг районнарының бирээзинге санадың турар. Бо болза, Эрзинде хойнуң баш санының көвейин эвес, харын районнуң девискээринде хойга таарыжыр одар-белчиринин барын база барымдаалап турары ол. Ол одар-белчиирни

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕСКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

(Төвчүзү. Эгези 1-ги арыда).

миллион ажыг кижи чаа бажыңарже көжүп кирер.

Бүгү-ниити ортуман өөредилгезинге шилчиишкинни хөрээлиҥче уламчылаан семчегерни улам ыдам боттандырары улус чырыдыышкынының талазы-биле чүгүлээ соруга кылдыр планда айтып турар.

Культура албан черлериниҥ четкизин калбартырын, чоннуң эмнелге хандырылгазын улам ыдам эмниждерин планда база дээжелеп турар.

Россия Федерациязының экономиказының бүгү-ле адырларын улам ыдам сайзырадырын, чоннуң материалдыг хаалгай чоруунуң өзүлдезин сайзырарын келир чылдың планының төлевилелиниде нөрүп турар дең, илеткелчи онзалап демдеглээн.

Бодунуң илеткелиниҥ түңнелинде К. М. Герасимов мынча дең чугаалаан:

— ССРЭ-ниҥ тургустуңганындан бээр 50 чылының улуг байырлалын Россия Федерациязының улустары ыяк дег бижиг найыралдыг өгбүзе боон, Коммунистиг партиязы долгандыр сырый каттыжып алгаш, социалистиг интернационализмниҥ түгүнүң адаа-биле, улуг Ленининиҥ түгүнүң адаа-биле үзүп турар.

Беш чыл планының үшкү шиитпирлиг чылы — 1973 чылда улус ажыл-агый планын чедишкинниг күүседир дээш социалистиг чарыш улуг байырлалдың бүдүүшүнде чер болганда калбарган.

СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазааҥа баштаткан Россия Федерациязының ажылчыннарыг, тараачыларыг, күш-ажылчы интеллигенциязы коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа улуг тиилелгелерни 1973 чылда чедип алырынга бүрүн шиитпирлиг.

РСФСР-ниҥ 1973 чылда Күрүне бюджединиҥ дугайында болгаш 1971 чылда Күрүне бюджединиҥ күүседелиниҥ дугайында республиканың сан министри депутат **И. И. ФАДЕЕВ** илеткел кылган.

РСФСР-ниҥ 1973 чылда Күрүне бюджединиҥ төлевилелиниҥ орулгалар болгаш чарылгалар талазы-биле 45.202,9 миллион рубль түңнүг кылдыр бадылаазы-биле сессияга РСФСР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ киирип келгенин илеткелчи дыыпатхан. ССРЭ-ниҥ 1973 чылда Күрүне бюджединиҥ дугайында ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ хүлээп алган Хоойлуузунга дүүштүр РСФСР-ниҥ 1973 чылда Күрүне бюджединиҥ төлевилелиҥ чогаатхан.

Бюджеттиҥ оруулгаларының үнер дөстериҥ болгаш оларның хемчээлин беш чыл планының үшкү чылында улус ажыл-агый планының даалгаларын барымдаалап тургаш, тодаргайлаанын министр онзалап демдеглээн.

Улус ажыл-агыйының хөгжүдеминге ниити чаргыдал 37.659,1 миллион рубль ыыдыр төлевилеттингеп.

Чиик үлегүрүг хөгжүдериниҥ талазы-биле чаартылгаларга, алтыдыышкынынарга болгаш өске-даа хемчеглерге 1.722 миллион рубльди, ажыгем үлегүрүгө — 1.052 миллион рубль, эът болгаш сүт үлегүрүгө — 1.955 миллион рубльди чаргыдаары көрдүнген. Бо дээрге, бараан бүдүрүш үндүрүүшкүнүн көвүдедип, оон шыпарын эмниждип, чурттакчы чоннуң өзүл турар нетелдезинге долу хандырар арганы бээр.

1973 чылда көдээ ажылагыйны хөгжүдеринге чаргыдал улгадыр. Бюджеттеп 5 милиард рубльди маңаа үндүрер, а чаргыдалдың ниити хемчээли 13.186 миллион рубль болур, ол дээрге бо чылдан 7,1 хуу хөй-дүр.

Көдээ ажыл-агыйны моон соңгаар-даа хөгжүдери улус ажыл-агыйының бир кол сорулгаларының бирээзи боон артар. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниҥ кол оруу — бүдүүлгени интенсификастаары болур. Ажыл-агыйның техниктиг дериишкинни күштедиргенибиле холбаштыр планда капитал салыышкынын көвүдеткен.

Чурттала-коммунал ажыл-агыйже улуг кичөөнгейни салган. Оон хереглелдеринге бюджеттеп акшаландырышкын 3.822 миллион рубль кылдыр көрдүнген.

Чурттала тудуунга 3.506,6 миллион рубльди чаргыдаары планнаттынган.

Сөөлгү үеде чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазы дүрген хөгжүп турар. Россия Федерациязында амгы үениҥ бүдүүлге хереглелдери-биле деритиҥген амыдырал хандырылгазының калбак четкиин тургустуган. 1973 чылда ажыл-агыйның бо адырынга 474 миллион рубльди чаргыдаары көрдүнген.

1973 чылда Россия Федерациязының ажыл-агыйынга капитал салыышкыны 17,3 милиард рубль болур.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннуң чаагай чоруун болгаш культуразын моон соңгаар-даа хөдүрер дээш доктаамал сагыш салып турар деп, И. И. Фадеев чугаалаан.

Бюджеттиҥ төлевилелиниҥ бүдүүлгезинге акшаландырылышкынының ниити хемчээли 1972 чылга деңнезиргө, 1.424 миллион рубль өзөр, азы 24.374,5 миллион рубль болур. Бөрдиҥген акша-көрөҥгө партияның болган чазактың улус чырыдыышкынының системазының болган ортуман база дээди өөредилгезиниҥ, эртемниҥ, культураның болган кадык камгалалының моон соңгаар хөгжүдеминиҥ база чаартылгаларының дугайында шиитпирлери чедишкинниҥ боттандырарын хандырар.

1972 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп, дээди болган оруумек өөредилге черлериҥе стипендияларлың, школаалар болган школа назыны четпээн уруглар албан черлериндө башкыларың, эмчилериниҥ, книжизидикчилериниҥ албан-дужаал аайы-биле шалыңының өскени-биле 700 миллион ажыг рубльди 1973 чылда стипендияга, ажыл төлевиринге немештир бээр.

Улус чырыдыышкынының, артемниҥ болган культураның хемчеглериниге чаргыдаары-биле 9.805,3 миллион рубльди планнаан, азы од бо чылдыңнан 750,4 миллион рубль хөй.

1973 чылда кадык камгалалын болгаш шүш-культураны моон соңгаар-даа эмниждер талазы-биле өзөр хөй хемчеглер планнаттынган. Ол сорулгага акшаландырышкынын 5,2 хуу өзөр, азы 5.480,4 миллион рубль болур.

РСФСР-ниҥ бюджединиҥ төлевилелиниде социал страхованиe болгаш социал хандырылгага, хөй үругларлыг болгаш бот-шелерге күрүне дузаламчызын төлээринге 9.088,8 миллион рубльдиҥ чаргыдалдары көрдүнген, азы од 1972 чылдыңнан 402,5 миллион рубль хөй.

Оон ыдай РСФСР-ниҥ сан-министри автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның бюджеттеринге доктаатхан.

Автономнуг республикаларның күрүне бюджеттеринiҥ болгаш РСФСР-ниҥ чер-чер бюджеттеринiҥ ниити хемчээли 17.877,2 миллион рубль болур деп, ол чугаалаан. Ол бюджеттеринiҥ оруулгаларының 25 ажыг хуузу түс черлерде бүдүүлгелеринiҥ болгаш организацияларның оруулгаларындан төлевилер болгаш өске-даа киирилделер болуп турар.

1971 чылда Күрүне бюджединиҥ күүселдезинiҥ дугайында отчёттуң бадылаазыбиле РСФСР-ниҥ Дээди Совединге киирип турар. Оруулга талазы-биле бюджет 44.112,9 миллион рубль түңге күүсетингеп, азы 102 хуу болган. Чаргыдалдар талазы-биле — 43.474,2 миллион рубль, азы 100,5 хуу болган. Чаргыдалдардан оруулга 638,7 миллион рубль хөй болуп турар.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары Совет Эвилелиниҥ бүгү чонну-биле кады коммунистериҥ улуг ленинчи партиязының удуртулгазы-биле чаа ниитилелдиҥ тургузуушкунунга улуг чедишкиннерни чедип ап, бистиҥ чуртувусту күүлүг сайзырангай күрүне болдурган. Чоннуң маадырлыг күш-ажылы чуртувусту национал орулгазын чартык түс чылда түстен хөй катап көвүдедир арганы берген.

РСФСР-ниҥ ажылчы чоннары Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниҥ тургустуганындан бээр бежен чыл оон төлеттин-биле үткүп турарлар. Олар тоску беш чылдың үшкү чылында чурттуң экономиказының болгаш культуразының моон соңгаргы хөгжүдезинге, СЭКП-ниҥ XXIV съездиниҥ төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга боттарының төлептиг үүлүн киириштирер дээрзинге чиганнаг чок деп, И. И. Фадеев илеткелиниҥ түңнелинде чугаалаан.

1973 чылда РСФСР-ниҥ улус ажыл-агыйының хөгжүдеминiҥ Күрүне планының, 1973 чылда РСФСР-ниҥ Күрүне бюджединиҥ база 1971 чылдың Күрүне бюджединиҥ күүселдезинiҥ дугайында айтырыгларның талазы-биле планбюджет, адырлар комиссияларының, бойдус камгалалының талазы-биле комиссияларын эдерингн илеткелиниҥ планбюджет комиссиязының даргазы, депутат **С. Н. Сабашеев** кылган.

Оон соонда сессияга ийи илеткелдиҥ болган эдерингн илеткелдиҥ талазы-биле санаалдар эгелээн.

— СЭКП ТК-ниҥ, ССРЭ-ниҥ болган Россия Федерациязының Дээди Советтериниҥ чоокта чаа доозулган каттышкан байырлыг хуралын бистер шупту ханызы-биле соңуурган турар бис — деп, СЭКП-ниҥ Ленинград хооркомунуҥ бирги секретары депутат **Б. И. Аристов** чугаалаан.— СЭКП ТК-ныҥ Чиигинче секретары эш Л. И. Брежневтиҥ тода болгаш утка-шынарлыг илеткелиниге бистиҥ хөй националдыг Совет күрүнеевистиҥ тургустуганының адырлыг маадырлыг оруун, оон делегейдө күүлүг күрүне апарганын көргүскен, коммунизмче бурунгаар шимчээшкинниҥ перспективазын тода болгаш биледингирп-биле ыыптаан.

Оратор Ленининиҥ хоорайлының ажыл-ишчилериниҥ чедишкиннериниҥ дугайын чугаалавышаан, беш чылдың ийги чылын ленинградчылар чедишкинниҥ доозун турарын база продукциниҥ хемчээлиниҥ болгаш сайгарылгазының талазы-биле бо чылдың планын хуусаа бетинде күүседир аргалыг дээрзин сессияга медеглээн. Чыл төнүүзүнө чедир улус ажыл-агыйы болгаш чурттакчы чон он-он миллион рубльдиҥ продукциязын планнаан ажыр алырлар.

Моссоветтиҥ күүсиомунуҥ даргазының бирги орлакчызы депутат **В. П. Исаевке** сөс бергеи. Юбилейлиг чылда москвачыларның чогаадыкчы улуг көдүрүүшкүнүүг ажылданын ол демдеглээш, социалистиг чарыштың калбарышкынының үезинде күш-ажылчы кайгамчыктыг эгелээшкиннер төрүттүгенинге айытхан. Хөй коллективтер бедик шаңналды — ССР Эвилелиниҥ тургустуганының 50 чылынга алдар болдурган юбилейниҥ Хүндүлел демдектери-биле шаңнаткан. Хоорайның үлегүрүг продукциязын сайгарар болгаш эң чугула кылыглар бүдүрер талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде, декабрь 22-де күүсеткеи.

— Москваны үлегериг коммунистиг хоорай кылдыр хүүлдурар дээш Москваның ажылчы чоннары күүлүг болган анергиязын харажаанчыстар дээрзин СЭКП-ниҥ Ленинчи Төп Комитединге, төрээн Совет чазакка болган эш Л. И. Брежневке бүүредип турар — деп, оратор чугаалаан.

Оон ыдай В. П. Исаев беш чылдың үшкү чылының онаалгаларын күүсеткөр болган ажыр күүсеткөр дээш курлавырларны москвачыларның диилеп турарының дугайын чугаалаан.

Аар машина тудуунуң электросталь заводунуң директору депутат Е. С. Бондаренко санаал берген.

— «15 республика — 15 шеңнелчи эзелчег» деп күш-ажылчы кайгамчыктыг эгелээшкинниҥ бистиҥ заводувуска төрүттүгенинге чортаарланып турар бис. Ол эгелээшкинни Москва областың хөй коллективтери деткээн — деп, ол чугаалаан. Бо чылын заводка культураның болган күш-ажылды организастаарының талазы-биле бедик адын тывыскан. Чуртта бүдүүлүп турар хоозайларның чартыктан хөй кезиин од заводтуң бүдүргеи деригнери-биле белеткеп турар. Моон алгаш көөрге, бүдүүлгеге белеткеп үндүрүп турер деригнериниҥ техниктиг дериишкинни күштедиргенибиле холбаштыр планда капитал салыышкыны ковүдеткен.

Совет металлургия машиналары болгаш оларның комплексилери, прокат болгаш трубалар кылыр станнар делегейде эң-не эки болгаш эң-не эковомиктиг болуруп чедип алыры — машина тудугжуларының бирги хүлээлгези, бистиҥ күрүне мурнуңга хүлээлгевис болур деп, оратор чугаалаан.

Индирде — партияның Свердловск обкомунуң ийги секретары депутат Г. В. **Колбин.** Ортаакы Уралдың ажылчы чоннары тоску беш чылдың баштайгы ийи чылдарының ниитиин хуусаа бетинде күүсеткен дээрзин ол чугаалаан. Ол үениҥ дургузунда үлегүр бүдүүлгезиниҥ хемчээли 12,5 хуу оскен. Беш чылдың үшкү чылының үлүүлге хөй хөмүр-дашты каскан, хөй кацны эмнидиргеи, өске-даа продукциялары бүдүргеи. Эдээн хөй чугула объектилер ажыглалда киргеи, үш миллион дөрбелчин метр чурттала толуп туткан. Көдээ ажыл-агыйда кезиү өскерилелер чедип алдынган. Колхоэтарда болгаш совхоэтарда малдың баш саны оскен, оон продуктулуу өзүп турар. Ол чедишкиннерни көдээниҥ ажыл-ишчилериниҥ болгаш Ортаакы Уралдың бүдүүлгелериниҥ ажылчыннарының кады күш-ажылы хандырып турар. Ажыл-агыйларда аар күш үнер күш-ажылды механизастаарынга шеф дугаазын чедирип турар заводтар саны чыл бүрүде көвүдеп турар.

Амгы үеде Свердловск областың заводтарында ам ажылдан турар күүлерни эң бичe чарыгдал-биле чаартылгы калбарып турарын ол дыыпатхан.

Депутаттар: Коми АССРниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуҥ Даргазы З. В. Папиев, Куйбышевтиҥ В. И. Ленин аттыг металлургия заводунуҥ прессовщиктер бригадири В. Ф. Мотин, СЭКП-ниҥ Мурманск обкомунуҥ бирги секретары В. Н. Птицын, Краснодар крайның Красноармейск районунуҥ Мичурин аттыг колхозунуҥ даргазы И. В. Марковский, ажылчы чоннар депутаттарының Рязань область Совединиҥ күүскомунуҥ даргазы А. Т. Манаров, РСФСР-ниҥ автомобиль транспортунуҥ министри Е. Г. Трубицын, Алтайның көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуҥ директору А. Н. Каштанов, Воронеж областың Борисоглебск хоорайының № 5 ортумак школазының башкызы В. П. Лычагина, ажылчы чоннар депутаттарының Архангельск область Совединиҥ күүскомунуҥ даргазы К. К. Костров олар база санаал бергеннер.

СЭКП ТК-ныҥ, ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ болгаш РСФСР-ниҥ Дээди Совединиҥ каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ныҥ Чиигинче секретары эш Л. И. Брежневке бүүредип турар — деп, оратор чугаалаан.

Оон ыдай В. П. Исаев беш чылдың үшкү чылының онаалгаларын күүсеткөр болган ажыр күүсеткөр дээш курлавырларны москвачыларның диилеп турарының дугайын чугаалаан.

Аар машина тудуунуң электросталь заводунуң директору депутат Е. С. Бондаренко санаал берген.

— «15 республика — 15 шеңнелчи эзелчег» деп күш-ажылчы кайгамчыктыг эгелээшкинниҥ бистиҥ заводувуска төрүттүгенинге чортаарланып турар бис. Ол эгелээшкинни Москва областың хөй коллективтери деткээн — деп, ол чугаалаан. Бо чылын заводка культураның болган күш-ажылды организастаарының талазы-биле бедик адын тывыскан. Чуртта бүдүүлүп турар хоозайларның чартыктан хөй кезиин од заводтуң бүдүргеи деригнери-биле белеткеп турар. Моон алгаш көөрге, бүдүүлгеге белеткеп үндүрүп турер деригнериниҥ техниктиг дериишкинни күштедиргенибиле холбаштыр планда капитал салыышкыны ковүдеткен.

Совет металлургия машиналары болгаш оларның комплексилери, прокат болгаш трубалар кылыр станнар делегейде эң-не эки болгаш эң-не эковомиктиг болуруп чедип алыры — машина тудугжуларының бирги хүлээлгези, бистиҥ күрүне мурнуңга хүлээлгевис болур деп, оратор чугаалаан.

Индирде — партияның Свердловск обкомунуҥ

V. БОТТАНМААН ШААЖЫЛАА

(Төнчүүг. Эгээи № 292, 293, 295, 297, 303 «Шында»).

Шавак өөз дөңгелчиктерге үскүлээрге хүүгүүг кижилер жыгыдаа олуграа, Коңгураа боду чаштай бер чазыл, моожа бижээы-биле изырыыл чораан. Алышкыар шапактыг аъттыг ийи талазындан ооң коңдалгайыынге, ооргазыче үлдаа чораан. Улуг Ширининиң эдертип келген ожи шанак соовда — ызырты хая орар. Кезек болгаш-ла, хая коргүлээр. Оларның соовда — Кок-Кежек биле Даваанның чуржүзүнүң хөлче чыгаа кинер-бер дээш сүрүп кел чорууру — бир кодан инек.

Шанак ыпаар-ыпаар кыйгылдыр шавылагылаарга, Асмытбай «үе-үе» деп човуурзаар, а Даваа дуң чок — оолардан шээжилеп алган кожамыктарын ырлагылаар:

Өөк чедир малгаш-даа бол
Ооң аъды ужар эвес,
Өшүктерим — кызыддарны
Ооң өлүү өөгледп албес.

«Кызыддар» деп сөс дыңнаш, улуг Ширини аът кыындан ону кымчы-биле кашпа курушчуран. Амдыгы у тоор хире эвес, улам ожелип, ырыы үдамчылап чоган:

— Ширин, Сайлыг-Кара — ону болуур, ширээ болуур. Ооруг, тыва — ядыы улус аттуг боовус салбас дээш бис.

Ожайларга сөгүрбес бис — оргулчуун ок хойладыр бис. Остуг эрге түгпаан шаанда олда боовус салбас дээш бис. Ыдыг-Алаак. Ол дээрге:

Кодан чыгты кире бергэ,
Ондур дилээш, тыппас-даа сен.
Окпа-биле чорбас болза,
Оргдал-даа чок, аза бээр сен»

деп, човуун ырлажыры дег, айын болза, тыпкан-да чинээшоштаг чыдыг малгаш шаар. Ынчан ыпаар чүге ыглыышыг күш үүлаар, чыглыышыг отпес шыгтай алаак. Оол орту-ундаа аал коданы дег ынчыгашаа «Чаңгыс-Хадың» дээр—кижи күспаа четпес, доора-доора чоон будуктарлыг хадың бо.

Бичө Ширини ланчыышын ында чөлеп каап, шанакта хүүгүлүг кижилерин хар кырынче дүжүр октагылаашкан. Оон бастырык тыртар хендирин хадыынның эң чоон бүдүүнче шалбалай ажыр кагган, сыдыынай тыртыпкан.

Дуңмазы шаажылал «адаташкынь» ыяачаар белеткеп турда, акызы Даваану баймсаап турган:

— Аъттарны кымпарга бердим, сөгле!

Даваа Менеңниң аайы-биле хүүгүнээ чүвеими кыдыыр бодап, уктуг идиинниг хончуында коъш бижээн сактып, шуудунга кире бергеш:

— Партизанныарга — дээр.

— Чүге?

— Мунзуннар дээш.

— Ланчыларны?

— Партизанныарга.

— Чүге?

— Кулактарга таъс октар хойлагаан дээш.

— Күш-хүнеэнинь?

— Партизанныарга.

— Чүге?

— Тодуг-догаа чоргузуннар дээш.

— Степан! Бо дора-олуктуг азар! Дузалаш, бай — дээш, улуг Ширини Коңгураже хоюп кожаш кылган.

Степан, деиии олар-биле кады келген кижи Даваанның буттарынның хүүгүн чешкеп, аскыже чоокшулады берген. Коңгураа хадың доорзунда чыткан оттуг кыдыыр хиреэлеп каан чартык метр хире токпатты хадыында халаадайның турган — дузактаа тыртар кыдыр доңнай баглап каан хендир дужүнге тургузуу салган...

Улуг Ширини база коючтуңгулаан:

— Чүге тур силер. Хендирни моонунче... — деп чорда хевертен арыг иштинден аътты кижилер үзүп келген, долгандыр бузаалепкеп. Оларның бирээзи аът кырындан-на хол-боозун хадың бажынче улуг улайлай чаза тутқылашкан.

— Холуңар кедүүңер!

Шаажылакчылар чай алынмаан. Степан хадыңга чөлеп каап ланчыымын безин холга тудуп четтиргеш. Эртиең дүве Менеңниң далай шерии деш турган кижизи ону барып сегирип алган. Менең, база ийи орус кижи, Бапыкчай сутлар, байлаарның хой инек сүрдүүн каап ооларды база чыраа иштинден үлүгден келтеннер.

Даваанны, Ассыгбайның хүүглерин чешкеп. Шаажылакчыларны бектээн. Хадыында халаадайның турган хендирни амдыгы хол-боолуг кижи селемели-биле үзе шашкан. Оон «кижиктингетпер!» дээш, Кок-Хевек биле Даваанның чүржүзү ону оозду ийи колдуунга кустактаашкап, оңу кодүрүпкен:

— Силерниң амы-тыныңар-ны бо эвакуер алды—деп, Даваага чугаалаан.— Чигээн чөрлер ойар дээш сладдавыыс. Озалдаан дээш бүрүүдаттаңар, эш. Аъттар, боо-чеңсек дээш четтиргидинг.

Даваанны кажан, кым-даа «эш» деп чөрле ыдыг чоок ыш тыртып, чүве чугаалап көрбээн. Селемелиг, хол-боолуг, шериг хептиг ол хыт дээн аныы эриин чугаазы Даваага аажок эвилең-ээлдек сагындырган.

— Ажыгбас. Арай боттарывыыс дүне чазыыкан-дыр бис. Ах, бо маңыстарывың боттарын хүүгүлеп каар турган-дыр. Ооң үжүүда хей-ле чөрге Катаның база оскүндүүзүе...— деп, Даваа хомудап чугаалаан.

Оны Менеңге үзе киргеп:

— Дүне дивежик эмеи бе. Кыргап аазап «одүрээн чассада. Холуң кайын чазаар» ийик, оол, Даваа. Че, чоор сен оңу, хомудава. Кавыңдээр ыыныл согледи кор.

— Аъттар дээрге, хартыгалар-дыр — дээш, деиии селемелиг эр Кара-Дорут биле Сараажке айыткан.

Менең оңу деткээн:

— Чүгүлүг куш-даа болдурга быраштас, оол, Даваа. Хадың доорзунда ыанлаай дилги кежии дег чүве чыдыр. Коруңер-рем, болдаар.

Харда боражы берген селбегер чүвеии Кок-Хевек будуубиле үшта тепкен — дилги кежии борт болган.

— Кымныыл? — деп, хендирни селемели-биле үзе бериккеп эр айтыргап.

Улус ыыт чок. Менең ирей бөртүү сегирип алган:

— Сүлде бо. Кандзай чоор, оол. Даваа, аңчы Икинимчитил-даа ышкаш. Көрем.

— Орта бе, ол-дүр бе, Кара-Кочаа?—деп, Даваа чуржуу оолдан айтыргап. Кок-Хевекбиле кады деиии селемелиг, саңныг идиктериниң маңымдаа чыыпшыр кыстырыпдап алгылаан, чүгеи сугдуу-даа сагышка кирер ак-ак демирлери кыыгыыт кыныыы турар эрдеи каржык албайн кайгаш турган оол бадыткаан:

— Ййе. Максым ирейниидир. Долчаа, үгбам дааражык бо. Уттуткан сен бе, чөстей?

— Күскөор кыжыы не чок чигээн ашактың, бергэ, ынаа-даактың эвес, маңаа боду маңнап келбоон болгай-ла. Кым эккелгеин ол ынчаш?— дээш, Менең Даваажке көргеп.

— Шайлаарда бөзин оозуун үштүр чүвө эвес, маңаа боду кедиш келген-дир. Ылап-ла Катаның ачазыныы-дыр.

— Ынчаарга, боргүн хадыя доорзунга уштуп каап, кайыыр чорүк бергэн деп бодаар сеп, оол, Даваа?

— Мени байысаавайн, доо ооң күдээзи Степандан айтыр. Менең — дээш, Даваа Степанче чиге көргеп.— Соңгу тайгаза каттыр... диңнээзи көорге, бо чүве оон-биле ажоок соҗаалашкан соонда апак чиде бергеп. Ирейниң алды-кижизиниң кежинге чазыйлаан, маңаа эккеп азып өдүрүп каапы ол-дур...

Улустуң чүнү чугаалашкынын Кара-Кочаа Бапыкчайбиле амдыы селемелиг кижиге мурнуун бүлаазыын хелемеччилеп турган. Бирээзи оолдарның чугаазының кичээнгейлиг дыңнавышаан, хадыңны долгандыр кылаштагылап, оон чодур чоон будуктарын аздаавдан өрү алзы топпан көргүлээш, доңпакты чүүй тен чорудыктаан:

Оңу мында кым эккелгеннил, каймаа? Кым билирил? — деп, Даваадан оруглап айтыргап. Оон ыңай чугаа шупту орус дылче шилээн. Кара-Кочаа чөстээни мурнай-за быыырлыр чугаалаан:

— Эниг чылыг чазын Орусаж бажыңга бистиң хирээлеп турган дыгыыыстың өөрү-дүр. Көрдеп, чөстей.

Даваа селемелиг эриин черле ширинии коючуг айтыргап айтырымчага база ынчаар хаамыылап эгелээн:

— Холуңар кедүүңер!

Шаажылакчылар чай алынмаан. Степан хадыңга чөлеп каап ланчыымын безин холга тудуп четтиргеш. Эртиең дүве Менеңниң далай шерии деш турган кижизи ону барып сегирип алган. Менең, база ийи орус кижи, Бапыкчай сутлар, байлаарның хой инек сүрдүүн каап ооларды база чыраа иштинден үлүгден келтеннер.

Даваанны, Ассыгбайның хүүглерин чешкеп. Шаажылакчыларны бектээн. Хадыында халаадайның турган хендирни

— Сөгле! Максым ирейни сен маа аскаа сеп бе? Чүгле ыыныл сөгле. Оон башка дертээлдиреривиң баштарыдаар одурлуу чаштагылай бээр. Боданырынга чаңгыс минута берип тур мен—дээш, шагыыне көргеп.

Степан акызыыне көргеп. Оозувүң араа ак тос-за, бажы куду халаш дээн.

— Харыылаңар! Сайныг сеткүүда арты — дээш, демги кижи селемеши ыыпап кыдыр чайып ийээ.

Степан база акызыыне көргеп. Оозу шуут-ла адгырыпкан:

— Степан, сөгле! бер. Сээң үүлгедиңиң дээш моонуун селеме адаанга доора салбас мен! Чүведе аны бар хире бооргаа, селемелиңиң улуг Ширининде-де баргап:

— Бир эвес дуңмаа ыыныл сөглевес болза, баштай сээң бажыңга черге одура дүжер биилдиң бе? Че, дүргеи сөглеэзаң!

Степан ам-ва очүүп эгелээн:

— Каттыы-биле бактаашкаш, өдүргеиниң ыыы. Маа, бо хадыыга азып. Берт оонүүу-дүр. Токпакты аалдан экжелген бис. Ыыныл сөглеп тур мен, тыныы орнээн көрүнер.

— Ам ыыдыг айтырыгга харыыла. Ынчан иёи эгии кырыыга баштыг, баш чок турарыңны шиитпирлээр бис. «Бис» деп чугаалаадың. Ыыбиле кады үүдеткеи сеп?

Степан база-ла дедир тепкеп турупкан. Ынчаар орта байысаап турган кижи селемеи-биле оон савыыя тоовуун эдээп оттүр шаачыыкан:

— Сөгле! Бажың черже маңнап батты-за!

— Бо Федя-биле — дээш, Степан эртен акыыының эдертип кеткен кижизиниче айтыкан.

— Фамилиязы?

— Сафронов.

— Бидзингир-дир. Ам сөөлгү айтырыг: эртеңги үүлгедиги ыыы ыыптаныы?

— Кандыг?

— Уттупканың од бе?

— Сагыынмайн-дыр мен.

— Сагындырайн бе?

— Ййе.

— Бөрү! Катаның ыыы өлүртевил?

— Мээң кадайымвы бе?

— Хоозуң айтыырыгаарыңбо ланчыыны түүктеп ал— дээш. Долчаа. Дуня үгбай. Ассыгбай. Кок-Хевек, Кара-Кочаа оларже айыткан.—Кавыңдээр дүүн чүү дижик: ыыпга, кааа хүдээткиже чедир маатаганны карактаалы. Час келсеии бо — тараңны бастырып, үрезиии-хүнеэнден белеткеп туралы.

Орус, тыва партизаннар, оон ораашала Даваа база, кулактарның дүжүүзү — тумаябиле шуглаамыкнан Туран көдааы пайы сеп дээш тутсуп-кааннар. Мөңеп оларның соонче көрүп тура чоргаар согласоп:

«Эрги-заагай сөңсеин-не,— Этиидеп боо дужүрбедер! Эрбөлүүсту — хувикалды Этчиишке чедиридер!»

Бо—1921 чылда—Тывага чаа ужур бактаарының чазыыында Өөкке болган. Ам сээң чаяың трактор-биле аңдарып, күүүн оон тараазын комбайнбиле ажаан турер черииге — сээң өскен-төрээн черииге утуундүрбөс бир ыыдыг демисел болган, оглум. Аңаа төлечинтер тыва — Даваа, орус кыс —Катя шылгаяан. Даваа кулактар-биле демисеиии, думчукка тулгаяда астыыры, бажекпеки-дээ чораан боорга, оон бээр-ле оңу чоңу, үргүлдарыы хүдүлээр, оон адыыл адавас, өйзүр — Бии-Хемниң Бижектээри деп шолаалар апаргаан ийии, оглум.

— Сээң бо чугааң тоогу-дур. Оңу кым тооһаавыл, сен бодуң бе, ачай?

Ачаы чөрле ыыдыг кижи—далаштас. Даңгаалын таваар сорбушаан, каракторын имиреттир хүдүмзүдүр:

—Чок, оглум, чок, мен эвес. Даваа боду дээш, мынча дээр сеп шуда— дидп:

«Бии-Хемниң Бижектээри Бижидип-ле каан чүве».

Б. КАРАШПАЙ.

* революциялы.

КҮШТҮГЛЕРНИҢ МАРГЫЛДААЗЫ

Тываның аар үлеттүргүнүң баштайгыны Ак-Довурак хоорайның тудугчулар клубунга республиканың «Спартак» эки тура спорт ниятиелииниң аар атлетикага маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Кызылдың, политехникумнуң болган Ак-Довуракның шилиндек командаларының спортчулары киргипкеп.

Үргүлүүлеп келген спортчу демисеидің түүиелиниде деңгии аайы-биле Кызылдың башкы үчелиидииниң сүргүлүү Валерий Нарченко, политехникумнуң спортчузу Владимир Забоев, арыглалга фабриказының слесарь Николай Панин, республиканың күш-культура диспансериниң эмчизи Евгений Черногоривов, «Тыва дат-дүгү» комбинаттың арыглалга фабриказының слесары Иван Крошко, политехникумнуң төлээзи Анатолий Михайлов, республиканың ДОСААФ комитединиң инструктору Сергей Кайгородов болгаш «Тыва тудуг» трезиниң механиги Геннадий Нагаев олар бирги черии алганнар.

Тиидекчи болган штангистер келир чылдың январының тоңчүзүнде Абаканныы, Кызылдың, Минусинскиийниң болгаи Черногорскийниң шилиндек командаларының маргылдаазынга киргизер эргени чаалап алган. Аңаа деңгии аайы-биле тиидекчи болган спортчулар РСФСР-ниң аар атлетикага бирги черии дээш март айда болур маргылдаазынга киргизер эргени алырлар.

(БИСТИҢ КОРР).

«Саян кыжы»

Эрткен дыштанныр хүнгерде Кызылдың Хербис даавга «Саян кыжының» шаңгалы дээш чаңчыл болган хаак маргылдаазы эрткен.

Ийи хүн үргүлүүлеп келген спортчу демисеидің түүиелиниде Таңды районнуң шиландек командаларының хаакчылары команда талазы-биле бирги черии алган, республиканың Министрлер Чөвүлелииниң чавында күш-культура болгаш спорт комитединиң болгаи «Спартак» эки тура спорт ниятиелииниң шилчиир күбүүнү, бирги чергениң диплому-биле шаңнаткан. Ийиги, үшкү черлерии педагогика институтуу биле башкы училишениинии спортчулары эзлээнер.

Эр улустуң 10 километр хөмүүзүнге чарыыкшыга чемпион ат дээш демисеп Кызылда сүт заводунуң төлээзи Николай Санников биле Н шерат кезоонии спортчузу Василий Бабкининиң ара-ында болган. Ооң түүиелиниде Н. Санников айыткан хемчээли 37 минута 52 секундада эрткеи, тиидекчи болуп үнген, а В. Бабкин оон 9 секунда ооладан келгеи, ийиги черии алзаан.

Хөрээженнериин 5 километрге чарыыкшыга Кызылда школа-интернаттыыр күш-культура башкызы Эдьяара Крыцинага кым-даа четпээн. Ол хемчээлди 24 минута 40 секундада эрткеи.

Маргылдаанның ийиги хүнүнде эстафета болган. Эр улустуң дөрт кижи киржикчилиг 20 километрге эстафетазының тандының хаакчылары айыткан хемчээлди 1 час 31 минутада эрткеи, шылгараан. Хөрээженнер араазында база-ла тандыжылар тиилээн.

М. БИЧЕ-ООЛ.

КЕЛИР ЧАА ЧЫЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

КЫЗЫЛДЫҢ МАГАЗИННЕРИНГЕ МООРЛАП КЕЛИНЕР!

Байырлал будуүзүүң хүнеринде чаймынаның турар, өөрүнүүг чырык белектер садыл алырындары күзеп тур бис. Эргим садыл алыкчылар. Бистиң садыларывыстан ыңдыы белектериң эңдере тып алыр силер.

Белектер. Оларны бээрп, алыры-даа аажок-ла өөрүнүүг!

Боттарының чоок кижилериге бээр белектериң кандыг кижилер шиилеп албас, бербес дээр, садыларга кандыг-кандыы белектер турбас дээр.

Белектиң үнези оон өртээнде эвес. Силерниң белээнер — чагыг-бодалдың чогаалы болза, амыдыралдың чараш мөзүзүүн үнелеп билир болгаш ону чөнтө нептереликсээр кижилер бодап тыпкан, шилип берген болгай. Оон ход үнези ол.

Ада иштии хаастаар, ону чүрттаксаныыг дээ-шиичи кинерер белек черле чарашсыныыг.

Белекти бергелекте, оон тайылбырыыг бижиин ийикке өртектинезиин айыткан марказын ап хаалтарын бодаанар.

Белек алгаш, силер бээ өөнүктериңнерже киҥзээгей салыр үжүрлүг силер—белекти ыяап-ла часкаш, ону үнелеп турарыңарны чугаалап берингер.

Кызылдың садыг магазиниериниң коллективтери силерге өүүл-бүрү хей-хей белектерии белеткеп делгээн.

Жилпосёлокта 19 дугаар болгаш Алгы заводунда 18 дугаар магазиниерден хөйлеп, платье даараар, чараш торгу аймаан садыл ап болур.

Трикотаж кыыларын, костюм, пальто даараар пестерии, галантерея кыылгаларын, аржыылдарны, парфюмерия бараанарын садарынга 13 дугаар магазин (Восток) белеткеп делгээн.

Телецентр ноогунда 47 дугаар магазинге баргаш, аяыныы-нараан кыыдыр ксилокорд деп кылымаа удаыыдаан ардаан гостеи даараай, хереэжеи тон, эр кара майыктаттар садыл алыр силер.

Оон аңгыда, «Аялга» магазинде болгаш «Саян» универмагта Чаа чылга таваршытыр садар чаа барааннар делгээнп организзастттынган.

Бистиң магазиналарывыска келгеш, холуңар куруг үүмес. Бодуңарга ийикпе өг-бүлеңерге чаа бараанны черле садыл алыр силер.

Байырлалга таварышпыр дук ийикпе торгу будуштуг, чиик пестеи ыыдыг чараш платье даарадып бээрпи сүмелеп тур бис.

Каастагазы—удазыннар-биле ийикпе хенинг чинчилер-биле даараар угуазалар.

Платье даараар пестү үлетпүр бараанналры садар магазинерииң салбырларыңдан садып ап болур.

УРУГЛАР ДУГАЙЫН УТПАҢАР

Ургларның байырлалы улуг кижилерден, оларның сагыш-сеткилиинин байдалындан болгаш кичээнгей салырындан хамаарыжы болгай.

Ургларыңарга белек кылдыр ойнаарактардан, конфетаардан садыл бериңер.

Долгандыр турар делегейиниң ужурун чаштың биилип алырыга ойнаарак дузалаар, ойнаарактар урбн чүүлдү үнелеп биилер кыдыыр ургугну кижизидер, оон салымныг күзел-соңгурганын илередир.

Столга ойнаар оюнзар урупкун хайгаараачал, угаазылакчы, санныыр харыы бээр чөнүн сайгырадыр.

Чымчак ойнаарактарны бичии ургуларга бээр.

Ургуларга ойнаарактан артык өөрүүчүг, оон ескө белек-даа турбас.

«Детский мирдең» силерни чеже-чеже чүүл-бүрү белек садыл албас-дыр: 26-дан 42 чедир размердиг, чараш платьелер, трикотаж кыылгар, идиктер, ой болгаш кыпкы топпар, ооддар, ургулар кедер ук кылыглар болгаш оске-даа хой-хой барааннар ында болгай.

«Детский мир» магазин бодувун бичии садыл алыкчыларын болгаш оларның ава-аңаларын маңап тур.

Елка чокка, Чаа чыл — ургуларга Чаа чыл болур эвес!

Елканы ургулар бүгдээ каастаарга база байырлалывас.

Елкага өй-баазын электроглрландга отчуглаштарын кыпсын каарга, ургуларга кайы хире өөрүнүүг, хөгленчиг болбас дээр!

Елка садыл алгалактар оны он талакы эриктс 22 дугаар, жилпосёлокта 19 дугаар, Кая-Хем суурда 11 дугаар, Телецентр ноогунда 47 дугаар болгаш колгоз рыногунуң девискээриниде магазиниериден дарый садыл алыыр.

Бажыңнарывыргга чаа чыл елкалары чайыналгаи турзуун!

ХӨГЖҮМ СОНУУРГААРЛАРГА

Музыка кижизиниң өөрүшүү-маңнайлыг чоруунга эш болур. Грампластинкаларга бижиттинген таңны, эстрада аялгалары, улустуң ырлары боттарының үнелеериг сонуургакчыларын черле тыпкан.

«Аялга» магазининии грампластинкалар салбырының садыгжылары опера, симфония музыказын сонуургаарларга бараалгадыр хей бараанныг.

Хөглүг оперетта үнелеериер ол магазинге келирге, оларның чоруу чогуур.

Түүлеп белеткээн тыва аялгалардыг, ырларлыг пластинкалар база бар.

БАЙЫРЛАЛ АЪШ-ЧЕМИ

Хүндүлүг садыл алыкчылар! Аъш-чем бараанларын бистиң магазинериивисте садыл алгаш, байырлалда доюнар столуңга аъш-чем дээжилерии чараш делгеп алыр болзуңарза, аажок өөрүүг бис.

Балык, ногаа консервааларындан, быштактардан, сүт продуктуларындан, конфеталардан, бакалея бараанларындан, эътгеи болгаш балыктан кылгаи чомпер аймаандан садыл алырын сүмелеи тур бис.

Балык—амдан, хоолдуүг продукт. Далай-суг белектери-биле аъш-чемнер дээжизин көөдедиринерге организмниң чогумчалыг ажылдаарынга эргежок чүүлда будүүмделер чемнерге база көөдээр.

Хек болгаш лутассу балыктар бүгүдээ ажыктыг.

МАРИНАДТААН ХЕК БАЛЫК

Хек балыкты порциялар кылдыр кескээшкеи, далгаига боран алыкар. Оон быжырыптыкар. Бичиилгр белеткээи балыкты бүзодага салгаш, оон кырынче маринадты кудуптуруп. Оон оон кырында ногаан горохтан, дөөрбектей кескилээи соогуна, морковтан ажыыы чараш кылдыр салгылаптынар.

Үе-шагыңар камнаңар!

Чагыг хүлээп алыр черниң ачы-дузазын ажыглаңар. Четчимр ассортиментиниг ыыдыр бүгү продуктуларны магазинниерден алырыңар баш бурунгаар киирер чагыглаарын хүлээп алыр. Чагыг киирер магазиниерниң дугаарлары: 9 (тел. 20-32), 22 (тел. 30-78), 19 (тел. 43-20), 38 (тел. 48-30), 20 (тел. 42-50), 50 (тел. 21-06), 40 (тел. 37-82), 34 (тел. 23-01).

Байырлал будуүзүүнүң хүнерии 1972 чылдың декабрь 29-та, 30-де болгаш 31-де Кочетов кудумчузунда 40 дугаар, Ленин кудумчузунда 20, 3 дугаар, Октябрьская кудумчуза 32 дугаар, Востокта 13 дугаар, Телецентр чоогунда 38 дугаар магазиниериин, тен гастрономнуң ажылдаарын 22 шакка чедир узаткан.

Титов кудумчузунда 2 дугаар, Кая-Хем кудумчуда 15 дугаар, Алгы заводунда 18 дугаар, Жилпосёлокта 19 дугаар, Оюн Курседи кудумчузунда 37 дугаар, рынокта 26 дугаар, оон талакы эриктс 22 дугаар, Пушкин кудумчузунда 34 дугаар, Кая-Хем суурда 50 дугаар, «Аялга» магазиниериин, «Саян» универмагтың ажылдаарын 21 шакка чедир узаткан.

Кинотеатрларга

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Петербургбиле байырлажыр» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Балинтеннии чагыы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Том Сойериниң ужуралдары» 14.45, «Гитаралыг адаттыыкчы» 16.30, 18.15, «Шолден келген оолдар» (1-ги, 2-ги кезектери) 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Колумб чемеден келген оол» 9.00, 10.50, «Көзенекте жираф» 12.40, «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 16.50, 20.00. «Келир үе дугайында сактыышкыннар» 14.40 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Маңаа тур бис, оол» 18.30, 20.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ (10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Поезд» (1-ги, 2-ги кезектери) 19.30 шакта.

Чадазна хоорайның чурттакчылары 1973 чылдың январь 1-ден эгелээзи хөнүр-дашты бажыңга чедирери-биле-даа, чедиртпези-биле-даа садып алырының төлевирии чүгле Чадазна хоорайның ажаалга массаварын дамчыштыр боттандырар дээрзин хереглекчилерге Одаар чүүлдер сайгарарының республика конторазы дыңнадып тур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ
МОСКВАДАЙ

13.00 — Дамчыдыктаалар программазы. 13.05 — Школачылларга. «Делегей встеткижин». Ленинградтан дамчыдылга. 13.35—Медзолер. 13.45— Өөнүү телекөргүүзү. «Сарыг семеданчыктыг ужуралдары». Уран-чечен фильм. 15.00 — «Европа: болуушкуннар, чурттар, аймактар». Ton телевидениинің болган Бүгү-эмзел радиокүүүн политиктиг таймыбылаачылы А. Потапов дамчыдылгазы чорудар. 15.30 —Байырлыг конперт. Кремльдиң Съездилер ордуузундан дамчыдылга. 16.30 — 16.40 — Чаңсар. 16.40— Концерттан үзеңчээлер. 18.00 — «Үе». Информастыг программа. 18.30 Спортчу программа. 19.00 — М. Анчаров —«Хүн бүрү-дө». Телеинииң баштайгы үзүдүүлгээни. 2-ги кезээ. Биргеи зеге.

КЫЗЫЛДАЙ

20.30—Телемедзолер. 20.50 — «Батырның базыынарыбиле». Документалдыг телефильм. 21.20 — Телемедзолер. 21.30 — Чаңгалдар, реклама. 21.35 — «Пользынаың эстрадазы». Фильм-концерт.

МОСКВАДАЙ

22.00 — Өөнүү телекөргүүзү. «Дириг амыттанар орамында». 23.00 — 23.30 —«Үе». Информастыг программа.

АГААР

Бөгүн республикага бүрүтээр, хар чаар. Агаарның температуразы даглыг районнарга 15—20, арткынарыыра 20—25, Кызыыра 20—22 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторчун 21-63, редакторчун ораашкыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харысалгалы секретарының 23-35, партийзи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, кожа ажылгай киллизиниң 21-47, үлегүүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет түргүзүг киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн бзрганда 32-75. Телефоние долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар ама 2 Тираж 14.198. Чагыг № 3981.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелииниң чанында Тываның ном үндүрер черииниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчуу 1). ТС—001146.

Бүгү чуртталарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда тудаалыттынган

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
28
ЧЕТВЕРГ
№ 306 (2074).
Өртээ 2 коп.

ЧААРТЫНГАН

1897 чылдың чазы. Шушенское суурга шөлүлге арттирер дээш, В. И. Ленин Красноярскиден пароход-биле Енисейни өрү ажыдырып кел чораан. Енисей мынаарда арнын ажып, хайнып-мөөреп чыткан. Күчүлүг хемниң шимээндааштыг саарыглары, хаяларга бөрбецнедир чүүп чыдар шашкын агымы Ильичиниң бодалынга дыка хөйүү киргеш... Хөй чылдар эртер. Россияның марксистери бистер амыдыралды чаартыштар бис. Мынаарда күчүлүг бо хемниң шашкын агымы оскеугже ага берип болур. Енисейниң чоок-кавызында чурттап чоруур ядыы-түрегни, карацгы-бүдүүлүк улустарның амыдырал-чуртталгазы көдүүлөөскө апаар. Хемниң чалгыгдары-биле чергелешкен үе-човуурлу — аас-кежиинин, өөрүшкүүнүң ырлары солуптар.

Ооң бээр 75 чыл арткеш. Владимир Ильичиниң мынча чылдар өттүр көрген, бодаан күзелдери ам амыдыралда боттанган. Эмдик Енисейни совет улус чүгленгенкен. Ооң чоок-кавызында чурттап чоруур хөй национал улустар Коммунистиг партиниң удуртулгазы-биле чаа амыдыралды тургускан. Енисейниң эгээртинмес күүзүн кижиниң чаагай чорудунга бараан болдурган. Делегеңде чок дээш күш-күчүлүг электростанцияларны мында тудуп тургузуп турар. Оларның ең баштайгызы Красноярск ГЭС коммунизмге ажыглай берген.

Шөлүлгениң, мөлчүлгениң, аш-түрегиниң, карацгы-бүдүүлүктүң оравы чораан Сибирьде чаа амыдырал — совет амыдырал ам тоолза дег чечектелген.

Тывалар Улуг-Хемниң ады Енисейниң эгелеп акка бажында, Азия диптиң төп ортузунда чурттап чоруур. Тыва Октябрь революциязының мурнунда Азиялга ең хожуудагай чурт турган.

1921 чыл. Улуг Октябрьның өлчевлиг хүнү. Саяның ажыр хүнней келген. Ленинчи национал политиканың ачызында, өкы-дуңма совет улустарның бүгү талалыг деткимчизи-биле Тывага Улусчу революция тиилеп, улустуң чаза тургустунган. Мынаарда тыва улус ооргазын хөндүрүп, бажын ковайткан.

Улуг Октябрь ачызында
Улуг-Хемниң күштүг чалгыы
Үе-човуур хилипчекти
Үшта чалгып алгаш баргаш.

Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузазы, дузаламчызы, хүнбүрүнүң бүгү талалыг деткимчизи турбаан болза, депшилгениң оруу-биле Тываның хөгжүүр берге турган. Ол бүгүлү сагып-сеткиливис хамыыбдан медереп биляп, ону тывалар мынчаар ырлажып чораан:

Түттүнарда дыттыг Саяң
Тура дүшкейн ажа-ла бээр.
Дуңмаларда аптиг ССРЭ
Тужун бодаң чеде-ле бээр.

1944 чыл. Тываларның шаандан бээр бодап чораан күзели боттанган. Тыва совет улустарының хөй национал маңыралдыг өг-бүлезинге ооң дең аргелиг кежигүнү болуп кирген. Тываның төөгүзүнге кайгамчык ужур-дузалыг, онзагай ол болуушкунга сагыш-сеткилдиң хайыккан чорааралын бистиң хоочун чогаалчывыс Степан Сарыг-оол «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп шүлүүнде мынчаар илереткен:

Тываларның хостуг үнүн—
чоргаар ырын
Дыңнавааннар дыңнаазын
дээш, көрзүннер дээш.
Элег-түрег, базымчадан
ацгыжыраан.
Эктим бедиин, хөрээм хос-
тууп ырлап тур мен!

Совет Эвилелиниге каттышкан сөөлүнде Тываның хөгжүлдези Улуг-Хемниң шашкыны дег дүргедиэн.

50 чыл мурнунда үлетпүр будүүргенни дүжээр хамаан чок. национал ужук-бижиивис чок чораан. Амгы Совет Тываның девискээрин самолёт-биле эргий үшкап, магадап көрем. Эрте-бурунгу чер чалыыттынган. Эвээ чыткан черлерде чеже хоорай, суурлар туттунган-дыр! Арат кижи амыдыралдың өөрүшкүзүн көргеп. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга тоолда дег болган. Кадарчы кадаттан чавыя кеагеп, хоюг шайын аартап, чигир-боовазын чип олура, Тывада хамаан чок Москвада чүү болуп турарын телевизордан караа-биле көрүп, кулаабиле дыңнап олурар апаргап.

Шаанда Улуг-Хемни чайыя чүгле күш ужуп эртер чораан. Ам Улуг-Хемни Хемчиктп, Алаштың кежилдир дениир-бетон көвүрүлер тейлеу берилээш Саяң сынын ажылдыр чазаглыт, делгем оруктар Тываны бүгү чурт-биле тудуштурган.

Тываның казар байлаан шиичилеп чораан бажы көргеген, хөйүү көрген, көстүктүг геолог ирей орук баштакчызы тыва ооглө мынча деп хөреп олурган: «Көре бээр сен, ооп. Ол ук удавас эвеспе. Ак-көк дээрже бедип үнген улуг, улуя хоолайлар Тываның девискээрин шыптар».

Шыпап-ла, дээрже согунналып үнген хоолайлар улам ковудеп турар. Индустриалдыг Тывының им-демдээ ол болгай. Кадыр-каттал дагларның үе-дүптеп шыгжап чыткан үүже-байдазын тып ажыттап, бүгү чоннуң чаагай чоруунга бараалгадыпкан.

Чурттуң картазында, амдыызында, демдеглеп четтикпээн чаа хоорайлар бар. Оларның бирээзи Ак-Довурак хоорай. Улуг-Хемниң бир адыышапкын Хемчиктиң эриндэ чаттылган, чалыы назынның хоорайы Ак-Довурак — тыва аар үлетпүрүнүң баштайгызы, индустриалдыг хөгжүлдеже бирги базымы. Ол хоорайны тыва ажылчын ажыгның, найыралдың дарганы дээш чоргаарал-биле адап турар.

Чечентелген ол хоорайның кол будүүргези — «Тыва даг-дүгү» комбинат. Ында ийи муң ажыг ажылчыннарның улустарының хөй кезим тывалар. Комбинатта 40 ажыг национал-дарның ооллар, кыстары эң-найыралдыг ажылдап, интернационализмниң кайгамчык үлегер-чижээ болуу берген. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ыяглал фабриказының ийи-ги эзлээ тоску беш чылда ажыглалга кирер. Мынаарда хөй даг-дүгүн Төрээн чурт алыр.

ТЫВА ЧЕРДЕ

Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы — «Тыва кобальт» комбинат Тандыуланың аңаанде тургустунган. Ол — эвилел ужур-дузалыг улуг будүүргеге. Хову-Аксы суурга белгеш, амгы үениң болбаазын техниказы-биле чепсегленген будүүргенниң хөй кызыт корпустарын, нарын дериглиг цехтерни магадап көрүп чораан, техниктиг эртемнериниң кандидады Д. Бузур-оол-биле-даа. Күрүне шаңналының лауреады, кобальтының баштайгы ажылыкчыларының бирээзи, даг мастери, хоочун ажылчын Дүтен-Хоо-биле-даа ужуражып чугаалажыр болзуңза мынча дээр: «Бо бүгү чедишкинивер бүгү совет улустарның акы-дуңма дузаламчызының, детким-чевиниң ачызы».

Дүүнгү араттар — богунгу шахтерлар, машиинистер, экскаваторщиктер, чолаачылар, металлургтар апаргап. 1945 чылда тургаанынга денгээргe, Тываның үлетүр будүүргенниң продукциязы 42 катап өскен. Электроэнергиязы 0,9 млн. квт шактан 212 млн. квт шак, хөмүр-даш 6,5 муң тоннадан 598 муң тонна, туйбу 0,6 млн. кезектен 23,2 млн. кезекке чедир өскен. Индустриалдыг Тываның чамдык чижектерин көргүзээрге ындыг.

Эрткен 28 чылдың дургузунда кайгамчык улуг чаартылгалар кодээге болгаш. Ленинчи кооперативтиг планны боттандырган, көшкүн араттар бүрүн сууржуң амыдыралче тилчип, колхозтажып каттышкап. Ооң түпелиинде, Тыва бедик механизастаттынган социалистиг кодээ ажылагайлыг сайзырааның республика апаргап. Хол-биле тараа чулбас, аът-биле ындаын сөөртпес апаргап бис. Тываның тараалап шөлдеринде чүс-чүс тракторлар, комбайнар ажылдап турар. 1945 чылда тарыга шолу 61 муң га турганындан 1971 чылда 337 муң га чедир өскен. Кан чылдар мурнунда тараачы республикаже кирер сөөртүп турган болза, ам үндүр сөөртүп турар апарган. Ооң чижээ, бо юбилейлиг чылда республика күрүне шыгжамырынга 132 муң тонна тараачы ургап, азы планын йин катап ажыр күүседкеш, Россия Федерациязының социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, шилчинир Кызыл тукту чаалап алган.

Тываның үлетүр будүүргелериниде, кодээ ажылагайында амгы үениң нөгелдезинге дүүштүр ажылдап шыдаар кадрлар өзүп быжыккан. 1945 чылда ажыл-агый-ажылдарының тускай артемниглерни садап баазын санап болур турган болза, 1971 чылда 14,3 муң кижи чедир өскен. Ооң шилтинде дээди артемнигтер 1946 чылда 200 турган, 1971 чылда 5200 апарган.

40 чылдар мурнунда тываларның национал бижии чок чораан дээржинге бүзүрээри берге. Ам тыва дылда марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң улуг чогаалдарын, делегейниң сураглыг чогаалчыларының романнарын, шүүлгелдерин номчуп, өөренип турар апарган бис. Тыва чечен чогаал хөй национал совет, литератураның аразында бодунуң чогуур туружун эзлеңкен. Бистиң хоочун чогаалчыларывыс С. Тока, С. Сарыг-оол, С. Пюрбю болган өске-даа чогаалчыларывыс бүгү чуртта сураглаан. Күрүне шаңналының лауреады Салчак Токаның «Арат-тың сөзүнө элээн хөй даштыкы дылдарда очүүлүрган.

Композиторлар Алексей Чыргал-оолдуң, Р. Кенделбильдин, Хүреп-оолдуң таалаачыг аялгалары Саяң сынын ажыр ужутуп, улуг Төрээн чурттуң будүүнарынга чаңгылавыл тур. Каракыс Муңгуктуң, Куулар Эшкү-Сааның, Ковгар Хүргүлектиң кайгамчык өткүт, уянгалыг-ырлары кандыг кижиниң өөрүшкүзүн хайныктырып, сонуургалын оттурбаан дээр.

Ол бүгүүр түңнеп чугаалаарга ленинчи национал политиканың ачызында хөгжүп сайзыраан Тывада чолаачылар, композиторлар, артистер, чурукчулар, эртемденнер дээш кандыг таланытыдыг, тускай мергежилдиг кижилер чок дээр.

Тываның бүгү девискээрин культура, чырыдышкын алган черлериниң четкизи шыва алы бергеп. Сүүр бүгүдези школалыг, клубтуг, эмнелгелиг Улуг-Хемниң улуң чурттаан тываларның чаартынган чаа амыдыралының чамдык ынжектери бо.

Енисейниң бедик бажы —
Эстеп баткан Улуг-Хем бо.
Үнүп чурттаан улуг чону—
Улуг Совет ээзи болган — дижип, өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле ырланып турар бис.

Ленин кудумчузун өрү чоктап, куду бадып ора— Улуг Ленинниң чиге бурунгаар, оң холун сунуп алган, чылдар өттүр бодавганзыг көрүп турар тураскаалыынче ыяап-ла көре бээр бис. Ол үеде кижиниң бодалынга мындыг ырлың одуруглары ала-чайгаар-ла кирип келир:

Кезээ шагда Ленин
Дириттерден дириг чурттаар.
Кезээ шагда Ленин
Тиилеттирбее тугузуг ол.

Бүгү чонуң инек башкызы В. И. Ленинниң турасказы Тываның найысылалы-Кызыл хоорайның төп кудумчузунда тургускаы — могат, шылаг биляек, моге кыштуг Улуг-Хемниң улуң чурттаан аңы-дуңма улустарның эмгелдиг башкызынга дээди мыакчылының херечизи болуп, өөдүр чаагайы-биле кестүп турар.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Таңды районнуң «Революциянның чалбыскы» колхозтуң ажыл-ишчилери ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг кирипкеш, чер болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын дыка ажыр күүседип, инитининиң малының бажын өстүрген. Оларның маадырлыг күш-ажылын үнелеп көргеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейлээ хүндүлел демдээ-биле ажыл-агыйны шаңналаан.

Бедик шаңналды тыпсырганга тураскаткан байырлыг хурал Балгазының Культура бажыңынга болган.

Ажыл-агый чыдының түңнелдериниң болгаш 1973 чылда сорулгалар дугайында илеткелди колхоз даргазы Ю. А. Чихачев кылган.

Партия болган чаактың докпамал сагыш салыышкынынга өөрүп четтиринткининиң сеткиери механизатор А. Горбатовский, комбайнер В. Кейден, кол зоотехник А. Гилкина чугаалаан.

СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бирги секретары Д. К-Х. Ооржак бедик шаңналды алганы дээш колхозчуларга ыяг байыр чедирип, моон соңгаар кодээ ажыл-агый будүүргелээринге улуг чедишкинчилерлиг болуруун күзээн.

Колхозтуң удуртукчуларынга болгаш мурнакчыларынга Юбилейжи хүндүлел демдээн СЭКП обкомунуң ййги секретары В. П. Филиппов байырлыг байдалга тывыскан.

ХҮНДҮЛЕЛ ДЕПТЕРИНДЕ

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл ооңга адаар кылдыр тургускап Тыва АССР-ниң Хүндүлел депторинге СЭКП Тыва обкомунуң пионерлер баштаар улус ажыл-агыйының болгаш культураның 93 мурнакчызын кирер бижээн. Одар юбилейге адаар болдурган социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип эң, хөй-шиитиниң ажызынга идепкейлиг кирашкен.

Оларның аразында Кызылдың түүйбу заводунуң директору С. Красноперов, «Кызыл ны тыпсыр. тудуг» эргелелинде дашчылар бригадазының бригадири С. Сандан, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде тудугчу О. Арапай, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта хойжу Х. Баадал, Чөөп-Хемчикте пенсионер М. Севилбаа, Хову-Аксы АТБ-ниң чолаачызы М. Романовский, Эрзин столовазының повары М. Татүр болгаш өскелер-даа бар.

Хүндүлел депторинге кирер бижиткевнерге шыпызыгалар-

КҮЧҮЛҮГ БАЗЫМНАРНЫҢ 28 ЧЫЛЫ

Ленин орденниг бистиң республиканың ажылчы чоннары Тываның ССРЭ составынга эки тура-биле кирген хүнүнден бээр 28 чыл оюн политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн-биле октябрьда демдеглээн.

Тывага Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрге СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының шынныының болгаш амыдыралчызының бадыткаттынганының болгаш бистиң дугайывыста Совет күрүнеиң соксаал сок сагыш салыышкыныың чылдары-дыр.

Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрге бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бедик хөгжүлделиг өске бүгү областары, крайлары болгаш республикалары-биле Тываның экономиктиг харылзаазының улам быжыккаңының чылдары-дыр.

Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрге тыва улустуң амыдыралының материалдыг чаагай чоруунуң болгаш культурлуг деннелининиң үзүк-соксаал чок бединишкининиң чылдары-дыр.

Совет эрге-чагырганың 28 чылы — ол дээрге Тываның бедик механизастаттынган социалистиг кодээ ажыл-агыйының улуг хөгжүлдезинин чылдары-дыр.

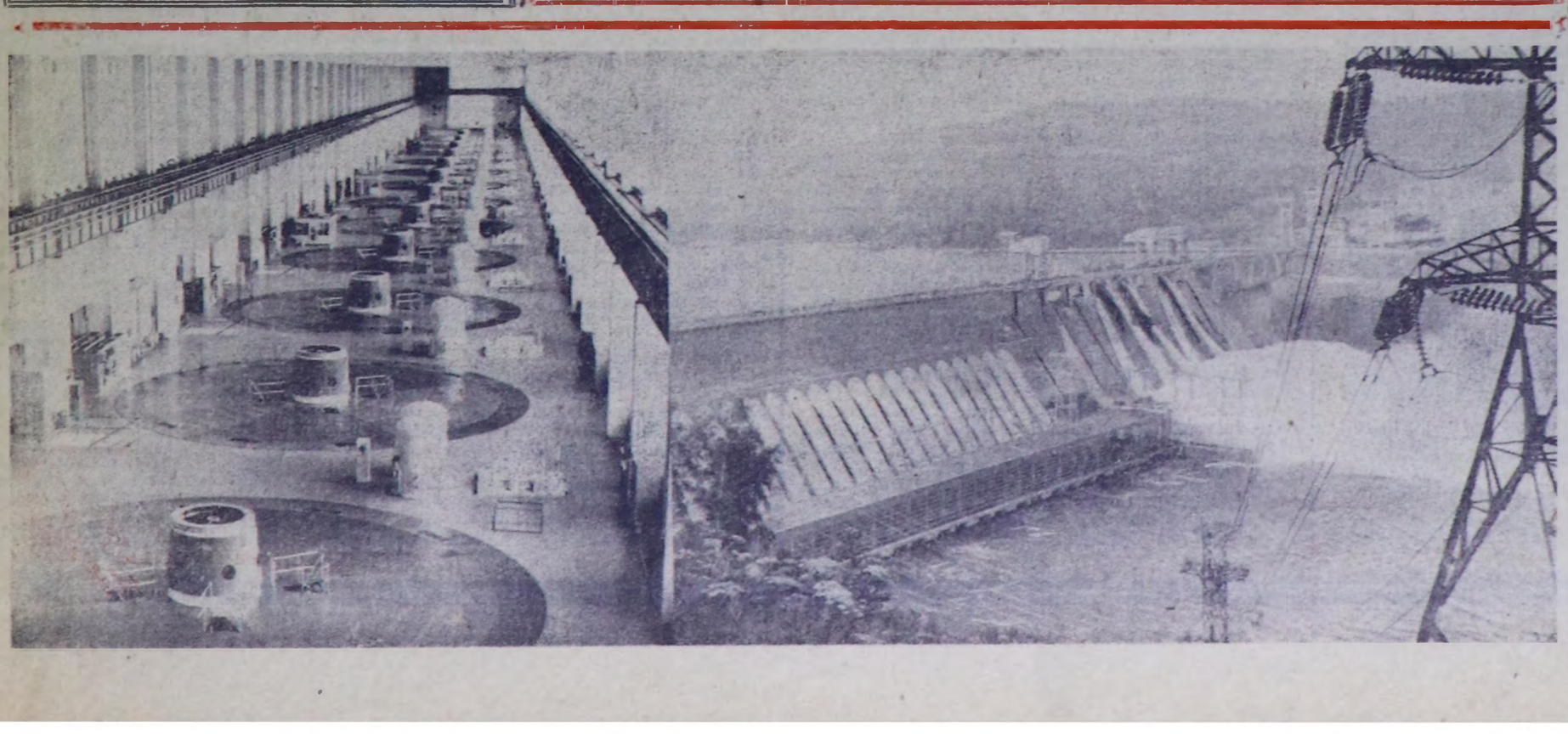

МАГАДАНЧЫГ МААДЫР ЧОРУК

Красноярск ГЭС-тиң баштайгы агрегаттары беш чыл мурнунда. Октябрь революциязының 50 чыляның будүүзүнде, ажыглалга киргеп. Советтер чуртунуң эң чырыкыланчак индустриалдыг эпопеяларының бирээзиниң тудуу бо чылын доозулган. Енисейде баштайгы электростанцияны Күрүне комиссиязы «тергиин эки» деп демдек-биле ажыглалга хүлээп алган.

Станцияның техниктиг характеристикалары, эң карын гидротехниктиг айтырыгларны чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирээзни гидростанцияны чурттуң гидротехниказының хөгжүлдезинде онзагай чаа чүүл ыыдыр адап болур. Совет энергетехниканың ёлгамаының хөй-хөй онзагай будуштериниң бирээзин адаарга четчир. Гидроагрегаттарның түс бүрүзүмүң күүзүү делегейге бир-ле дугаарында ам-дыыда 500 муң киловатт четкен болгаш станцияның ниитти күүзүү АЛДЫ МИЛЛИОН КИЛОВАТТ. Бедик плотинаны тудуп үндүреринің эстамад чок чаа аргазы мындыг улуг хемчээлдерге бир-ле дугаарында амылдап кылдыынган болгаш амыдырал боттанган. А база бир тергиин чүүл мындыг. Гидростанция бо чылдың июль болгаш август айларның түс бүрүзүнделе чүртма эң-не чиик өртектиг ийи чартык миллиард киловатт-шак электроэнергияны амылдап үндүрген. Мынча хөй электроэнергияны мындыг кыска хуусаада амылдап үндүрерин делегейде чаңгыс-даа гидростанция мынчага чедир чедип ап көрбээн.

Енисейде баштайгы гидроэлектростанцияны төлевилээнининиң, ооң тудуун организастаанының база ону ажыглалга киногенининиң дуржулгазын Сибирьниң суг нурлавыларын удам ыңай шинчээдип алырының гамон улуг планнаарын ажылдап кылырынга база ажыглай берген. Чижээнге Саяң-Шушенск ГЭС-ти хамаарыштырып болуур. Ону телевизда тарыга шолу 61 муң га турганындан 1971 чылда 337 муң га чедир өскен. Кан чылдар мурнунда тараачы республикаже кирер сөөртүп турган болза, ам үндүр сөөртүп турар апарган. Ооң чижээ, бо юбилейлиг чылда республика күрүне шыгжамырынга 132 муң тонна тараачы ургап, азы планын йин катап ажыр күүседкеш, Россия Федерациязының социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, шилчинир Кызыл тукту чаалап алган.

Тываның үлетүр будүүргелериниде, кодээ ажылагайында амгы үениң нөгелдезинге дүүштүр ажылдап шыдаар кадрлар өзүп быжыккан. 1945 чылда ажыл-агый-ажылдарының тускай артемнигларын садап баазын санап болур турган болза, 1971 чылда 14,3 муң кижи чедир өскен. Ооң шилтинде дээди артемнигтер 1946 чылда 200 турган, 1971 чылда 5200 апарган.

40 чылдар мурнунда тываларның национал бижии чок чораан дээржинге бүзүрээри берге. Ам тыва дылда марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң улуг чогаалдарын, делегейниң сураглыг чогаалчыларының романнарын, шүүлгелдерин номчуп, өөренип турар апарган бис. Тыва чечен чогаал хөй национал совет, литератураның аразында бодунуң чогуур туружун эзлеңкен. Бистиң хоочун чогаалчыларывыс С. Тока, С. Сарыг-оол, С. Пюрбю болган өске-даа чогаалчыларывыс бүгү чуртта сураглаан. Күрүне шаңналының лауреады Салчак Токаның «Арат-тың сөзүнө элээн хөй даштыкы дылдарда очүүлүрган.

Композиторлар Алексей Чыргал-оолдуң, Р. Кенделбильдин, Хүреп-оолдуң таалаачыг аялгалары Саяң сынын ажыр ужутуп, улуг Төрээн чурттуң будүүнарынга чаңгылавыл тур. Каракыс Муңгуктуң, Куулар Эшкү-Сааның, Ковгар Хүргүлектиң кайгамчык өткүт, уянгалыг-ырлары кандыг кижиниң өөрүшкүзүн хайныктырып, сонуургалын оттурбаан дээр.

Ол бүгүүр түңнеп чугаалаарга ленинчи национал политиканың ачызында хөгжүп сайзыраан Тывада чолаачылар, композиторлар, артистер, чурукчулар, эртемденнер дээш кандыг таланытыдыг, тускай мергежилдиг кижилер чок дээр.

Тываның бүгү девискээрин культура, чырыдышкын алган черлериниң четкизи шыва алы бергеп. Сүүр бүгүдези школалыг, клубтуг, эмнелгелиг Улуг-Хемниң улуң чурттаан тываларның чаартынган чаа амыдыралының чамдык ынжектери бо.

Енисейниң бедик бажы —
Эстеп баткан Улуг-Хем бо.
Үнүп чурттаан улуг чону—
Улуг Совет ээзи болган — дижип, өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле ырланып турар бис.

Ленин кудумчузун өрү чоктап, куду бадып ора— Улуг Ленинниң чиге бурунгаар, оң холун сунуп алган, чылдар өттүр бодавганзыг көрүп турар тураскаалыынче ыяап-ла көре бээр бис. Ол үеде кижиниң бодалынга мындыг ырлың одуруглары ала-чайгаар-ла кирип келир:

Кезээ шагда Ленин
Дириттерден дириг чурттаар.
Кезээ шагда Ленин
Тиилеттирбее тугузуг ол.

Бүгү чонуң инек башкызы В. И. Ленинниң турасказы Тываның найысылалы-Кызыл хоорайның төп кудумчузунда тургускаы — могат, шылаг биляек, моге кыштуг Улуг-Хемниң улуң чурттаан аңы-дуңма улустарның эмгелдиг башкызынга дээди мыакчылының херечизи болуп, өөдүр чаагайы-биле кестүп турар.

МАГАДАНЧЫГ МААДЫР ЧОРУК

Красноярск ГЭС-тиң баштайгы агрегаттары беш чыл мурнунда. Октябрь революциязының 50 чыляның будүүзүнде, ажыглалга киргеп. Советтер чуртунуң эң чырыкыланчак индустриалдыг эпопеяларының бирээзиниң тудуу бо чылын доозулган. Енисейде баштайгы электростанцияны Күрүне комиссиязы «тергиин эки» деп демдек-биле ажыглалга хүлээп алган.

Станцияның техниктиг характеристикалары, эң карын гидротехниктиг айтырыгларны чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирээзни гидростанцияны чурттуң гидротехниказының хөгжүлдезинде онзагай чаа чүүл ыыдыр адап болур. Совет энергетехниканың ёлгамаының хөй-хөй онзагай будуштериниң бирээзин адаарга четчир. Гидроагрегаттарның түс бүрүзүмүң күүзүү делегейге бир-ле дугаарында ам-дыыда 500 муң киловатт четкен болгаш станцияның ниитти күүзүү АЛДЫ МИЛЛИОН КИЛОВАТТ. Бедик плотинаны тудуп үндүреринің эстамад чок чаа аргазы мындыг улуг хемчээлдерге бир-ле дугаарында амылдап кылдыынган болгаш амыдырал боттанган. А база бир тергиин чүүл мындыг. Гидростанция бо чылдың июль болгаш август айларның түс бүрүзүнделе чүртма эң-не чиик өртектиг ийи чартык миллиард киловатт-шак электроэнергияны амылдап үндүрген. Мынча хөй электроэнергияны мындыг кыска хуусаада амылдап үндүрерин делегейге чаңгыс-даа гидростанция мынчага чедир чедип ап көрбээн.

Енисейде баштайгы гидроэлектростанцияны төлевилээнининиң, ооң тудуун организастаанының база ону ажыглалга киногенининиң дуржулгазын Сибирьниң суг нурлавыларын удам ыңай шинчээдип алырының гамон улуг планнаарын ажылдап кылырынга база ажыглай берген. Чижээнге Саяң-Шушенск ГЭС-ти хамаарыштырып болуур. Ону телевизда

Енисейде баштайгы гидроэлектростанцияның тудуу улуг чедишкининиг доозулган. Хейхей тудугчулар: алдаржаан бетонщик Александр Лардыгин, тергиин дээш монтажниктер Илья Калининин, Василий Сахатырь, Михаил Жданович болгаш оон-даа өскелер найгамчык мергежилдиин көргүскеннер. Ам оларның аттары Нурен, Чирней, Усть-Хантай гидростанцияларының тудуунда калбаа-биле сурагланган. Дивногорскиниң дыка хөй чолаачылары Зеяны дуглаарынга кирипшкен. Ынчангаш Красноярск ГЭС-тиң тургузукчулары кандыг-даа тудугга баргаш, Магазанчыг дагларның баарынга, Енисейниң эриктеринге, төрүттүнген найгамчыктыг чаңчылдарны алдаарлыы-биле үргүлчүлеп тураарынга красноярскилер сеткилиниң хамызындан чоргаараанып турар.

В. ДРОЗДОВ.

ЧУРУКТАРДА: Красноярск ГЭС-тиң ниитти хевири; станцияның машина заалы.

Р. МАНЯФОВТУҢ фотолары

СССР
50

Енисейим-Улуг-Хемим унунда

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН УЛУГ ОРАН

Н. Ф. ТАТАРЧУК,
Красноярск крайкүүскомнуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

Красноярск край Сибирьниң дал ортузунда. Чуртка девискээр талазы-биле Казахстанның болгаш Якутияның соонда үшкү черде —2 миллион 400 муң дөрбелчин километр шөлде калбарган.

Крайывыс хой национолдыг. Ооң девискээринде Хакас автономнуг область, Таймыр болгаш Эвенки национал округтар догуннап турар. Крайда чогум шупту 80 ажыг национал болгаш улус чон чурттап турар.

Крайывыстың бойдус байлактары эгээртинмес хой. Олар Октябрь революциязының мурнунда барык мырыңай ажыглаттынмайн чораан.

Совет улустарның хой национолдыг социолистиг, чаңгыс аай күрүне кылдыр каттышкан хүндүнден бээр ортип турар бежен чылдың дургузунда Сибирьниң, Красноярск крайывыстың шинчизин таныттынмас кылдыр чаартынган.

Крайывыс бөгүн — чурттуң эң улуг үлетпүр болгаш культура девискээри.

Бисте энергетика, машина тудушкыну; өңнүг металлургия, химия, хөмүр-даш, ыяш болбаазырадыр болгаш ыяш үлетпүрү калбаа-биле сайыраан. Транспорттуң бүгү хевирлери аажок хогжээн.

Крайывыс бөгүн чуртка кац, алюминий, күүлүг кранвар, хем судноларь, комбайнвар, ыяш үлетпүрүнге ажыглаар, чүдүрүкчү машиналар, автодугуйлар, саазын, телевизорлар, чем соодукчуларь, хеп чуур машиналар, кылымал өлүк, торгу пөстер, өскедаа хөй бараанарны бүдүрүп турар. Крайның продукциязын даштыкы 45 чурттарже үндүрүп турар.

Край шыпаң-ла кайгамчык улуг тудуг шөлүг болу берген. Ол сорулгаларга крайның чылдың-на шинчээдип ап турар акша-хөрецгээн миллиард ажыг рубль.

Сескі бет чылдың дургузунда безин улуг-улуг 150 бүдүрүлге черлерин болгаш бүдүрүлгелерни тудуп тургускан. Оларның арозында бүтүдеге сүраглыг Красноярск ГЭС, Норильск комбинадының объектилери, Ачинскиниң пор болбаазырадыр комбинады, Усть-Хантайка ГЭС, Назарово ГРЭС, Норильск комбинадының объектилери, Красноярскиниң алюминий заводу, Червогорскиниң камволь-сукно комбинады, Мессояха-Норильск арозының газ дамчыдар шугуму, Новомаклаковскиниң ыяш комбинады, Абаканның трикотаж болгаш идик фабрикалары бар.

Хоорайларның болгаш кодээ суурларның ажыл-ишчилери 7 миллион ажыг дөрбелчин метр чурттолга тө-лүүп, 96 муң өөреникчи турар ниити-ооредилге школаларын, 54 муң ажыг олуттуг клубтарны, культура бажыңнарын, кинотеатрларны, 3 муң орунныг эмнелге черлерин болгаш оске-даа объектилерни алган.

Бо беш чылда безин шинчээдип алган капитал салыышкыннары 2 миллиард 325 миллион рубль. Ол үенин дургузунда чаа-чаа 119 бүдүрүлге күүг-шыдалын ажыглалга киргген.

ССР Эвилелиниң тургустуган үеминден бээр кодээ ажыл-агыйга база аажок улуг чаартылгалар болган.

Крайда 462 колхоз, совхоз тургустунган, муң-муң тракторлуг, комбайнныг, автомобильдиг болгаш оске-даа машиналарлыг.

Кодээ ажыл-агый бедик чергелиг механизастаттынган. Шинчээдип чылдың-на чаа-чаа черлерни тарыыр апарган. 1913 чылда крайга тарылга шолүг 660 муң га турган. Ам ооң тарылга толү 3,5 миллион гектар.

Кодээ ажыл-агый крайның чонуп аъш-чем продуктулары-биле бүрүп хандырып, күрүс мурнунга хүлээлгелерни чылдың-на күүседип турар.

Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда крайга эртем, культура аажок хогжээн. Революция мурнунда Сибирь чонупун кол массазы бижик билбес чораан.

Ам край 3 муң ажыг школалыг,ында 650 муң ажыг өөреникчи өөренип турар.

Тос дээдп өөредилге черинде болгаш 56 техникумда 100 муң хире студент өөренип турар. Крайда 40 ажыг эртем-шинчилел черлери тургустунган. Ында 5 муң хире эртемденнер ажылдап турар.

Крайга культура чердериниң саны орапчок ковудээн. 1913 чылда Енисей губерниязы 2 театрлыг, 3 кинотеатрлыг, 6 клубтуг, 30 библиотекалыг турган. Ам 9 күрүне театры, край филармониязы, В. И. Суриков аттыг уран үүл училищезин, 2 муң ажыг клуб, культура бажыңнары, массалыг 1750 библиотека ажылдап турар.

Ам төп солуннарны безин москвачылар-биле деңге номчуп турар бис. Край чонупун 1000 кижизинге сеанстыр 1200 солуң, журналды чагыдып ап турар. Ону кым-даа магадаар! Чурттакчылар телевидение дамчыдылгазын чер болганда көрүп турар.

Хакассияда, Таймыр биле Эвенкияда чурттап турар бичe-буурай улустарның амыдыралынга улуг социал, экономика болгаш культура чаартылгалары боттанган.

Революция мурнунда 98 хуузу бижик билбес чонпуг чораан Хакассияда ам чүс-чүс ниити-ооредилге школаы, башкы болгаш эртемшинчилел институттары, медицина, музыка училищелери, даг, политехника, кодээ ажыл-агый техникумнары, хөй санныг клубтар, библиотекалар бар.

Областың ниити-ооредилге школаларында, оргумак тускай болгаш дээдү ооредилге черлеринде 112,9 муң кижи өөренип турар. Дөрт кижиниң-не бирээзи өөренип турар дээни ол.

Онза магаданчыг болуушкуннар Эвенки болгаш Таймыр национал округтарга болган. Ыраккы болгаш ширии бойдустуг Таймыр бөжен чыл мурнунда ыржым ак харлыг, түрегги болгаш эрге-шөлээ чок чер чораан.

Соңгу үүктүң улустары патриархалдыг төрел-болүк тургузуулдан социализм делегейинче шилчиринiң тоогуге көстүп көрбээн кайгамчык улуг базымын ленинчи национал политиканың ачызында Совет эрге-чагырга чылдарында кылган.

Пролетаржы улуг чогаалчы А. М. Горькийниң чугаалаанын ёзугаар алырга, «Кижи угаанының чырык хүнү Совет Кыдыкы Соңгу үүктө дүн карангызында безин чырып турар».

Ам Таймырда тудуглар опза калбарган. Мөңге доңат девискээринде амгы үенің чырыткызы деп үнелеткен, кайгамчык чараш Норильск хоорайны тудуп тургускан. Округтуң төвү — Дудинка болгаш улуг-улуг үлетпүр болгаш транспорт топтерия Хатанга, Диксон, Усть-Порт өөүп, сайзырап турар.

Таймырның эгээртинмес чер байлактарын ажыглалга киижилерниң тура-соруу улам хөй-биле шинчээдип ап турар.

Геологтар кайгамчык хөй бойдус газы байлактыг черлерни тыпкан. Оларның байлаа ажыглаттынын турар болгаш киижилерниң амыдыралының социал, бүдүрүлге байдалдарын дыка экижидер.

Хантайка хемде Усть-Хантай ГЭС-ти тудары дооспун турар. Делегейде ең соңгу талазы ГЭС ол.

Көдээ ажыл-агый быжыглып, сайзырап турар. Округтуң колхоз, совхозтары бир миллион рубльдың өлүүн, хөй хемчээлдиг, эът, балыкты күрүнеге чылдыц-па садып турар. Ажыл-агыйларның экономиказа улам быжыглып, ажылчы чонның чаагай амыдыралы бедип турар.

Таймырга ёзулуг культура революциязы боттанган.

Таймыржылардың ажылажин партия, чазак бедиибиле үнелээп. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедиишкиннерлиг болганы дээп округту 1971 чылда Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин-биле шаңнаан.

Эвенки национал округтуң ажылчы чону улуг чедиишкиннерни база чедип алган. Ооң түтунда Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин чайнап турар.

Эвенкияның ажылчы чону партилның область организациязының удуртулгазы-биле Кыдыкы Соңгу үүктүң бойдус байлактарын ажыглалга шинчээдип алырыкга бүтүү күжүн, билиглери биле дуржулгазын берип турар.

Округта улус өөредилгезин, кадык камгалалы, культура чедиишкинниг хогжүп турар.

Хакастарның, эвенкилерниң, якуттарның, долганнарның, нгапасаннарның арозындаа эртемденнер, чогаалчылар, чурукчулар, артистер, улус ажыл-агыйының үүлбүрү адырларының тускай эртемниглерн дептүп үнген.

Хөй национолдыг крайывыстың ажылчы чонпары ССР Эвилелиниң тургустуганының алдарлыг бежен чыл оюн уткуп, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тургускан тоогулүг сорулгаларын, «1971—1980 чылдарда Красноярск крайның бүдүрүкчү күштерин улам дескн хогжүдер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталын херек кырында боттандырар дээш ийи дакпыр күжениишкинниг ажылдап турар.

Саян-Шушенск ГЭС, Абаканның вагон заводу, Красноярскиниң автомобиль, трактор кожутларының заводу, Ачинскиниң нефть болбаазырадыр заводу, оске-даа хөй-хөй бүдүрүлге черлери-биле катай крайда улуг-улуг 40 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелерин орустар, эвенкилер, украиннер, хакастар, долганнар, белорустар болгаш оскелер-даа бир дем-билелиг тудуп турар.

Бо беш чылда крайның кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хогжүдеринге кажаңгызыпдаа-даа артык хөй акша-хөрецгинн берген.

Толевилеттинген программаны боттандырары үлетпүр бүдүрүүшкүнүн 60 хуу, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин— барык дөртен хуу улгаттырар арганы бээр.

Ийи дакпыр Ленин орденниг Красноярск крайның ажылчы чоннары боттарының мурнунга тургустунган сорулгаларны алдарлыг күүседир, бистиң чуртувуска коммунизм тургузарынга төлептиг үлүгхуузун киирер дээрзинде чигзинии чок.

Улуг-Хемниң сөзү

«Түрегделдиң хемн болуп агып чыткан
Дужүүм чүл» дел боданы бээр тургуладым.
Кадып, соглу бээр дээрге, чонум кончуг
Кагып-суксап кандыг хинчек корбее дээрил?..

Өпей ырын дынпап өскен авайынга
Өөрүшкүнүү сөглээр сөсту тыппазың дег,
Өртемчейге меним шаңнаан Тыва черге
Өрелпимнн угаап-билип чоруур-дур мен.

Төрээн черин алдаржыдып байыдары,
Төлдүң ыдык хүлээлгези болур чүве.
«Ак-көк хемнер чуртуэ» дижип алгаарга-даа,
Аккан черим алдарынга ол-даа эвээш.

Чаңгыс эвес көвей кижи — демниг, күштүг.
Чаан, пар-даа олардыва семеп албас.
Көвей хемнер катчып келгеш, күжүм дендээн,
Көшкелендир Саян сынны чире шаптым.

Улуг-Хем деп аттыг мен дээш менээргенпр,
Улуургаан—деп найын ынчаар бодай бээр сеп.
Совет кижи чүгенпиниң дынын түткан
Соскаш дивес, күчү-күштүг чоргаар хем мен.

Дүмен чылдар дургузунда түрсг көрүп,
Дүмбей Сибирь — шөлүлгенпц хеми чордум.
Волгага төрүттүнген улуг кижи
Боду безин маңаа турду. Шушь хем бо-дур.

Чурттуң чүрээ — Москвага барган кижи
Чугаа-даа чок Мавзолейге албан кирер.
Ильичиге сеткилимниң ханызындан
Изиг сеткээн мыя сөзүм дамчыт, оглум:

«Улуг шуурган Октябрьның ачызында,
Уиум дургаар уё-човуур тайлы берди.
Угбалышкы найыралдыг төрел чонпуң
Улуг-Хемн — Енисейи болу бердим.

Тыва черниң сынпарындан эгелээштин
Дыңгылдайын хостуг шөлээн ырлап чыдар,
Россияның чоргаар хеми болганымга
Улуг башкы, Силерге, мен мөгеейн!»

В. СЕРЕН-ООЛ.

«СИБИРЯК»—ТЕРГИИН МАШИНА

Енисейниң эриктеринге кылдынган, Красноярскиниң комбайн заводунуң марналыг хову «корабльдери» бистиң чуртувустуң тараажыларында шагда-ла сурагжый берген. Ол машиналарның арозындан «Сибиряк» комбайн онза алдаржаан. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде ону делгеп көргүскен.

Чурттуң чөвн талазында тарааның кол будурукчузу — Алтай край «Сибирянтарның» кол хереглеичизи апарган. Олар Казахстанның, Ираннын Чөвн үүктүң болгаш Тыванын ховуларында база манталдыг ажылдап турар. Красноярскиниң бо машиназын ооң барган черинге-ле бедии-биле үнелээр. Алтайның комбайнерлери, оларның арозында тараа бастырарының талазыбиле РСФСР-ниң чемпиону Л. И. Волков «Сибирянтың» бедик агротехниктиг болгаш техника-ажыглалдыг көргүзүглериниң ачызында ажаап алышкынга тергиин бедик көргүзүглерни чедип ап турар бис деп санап турар.

Рис ажаап алыр кылдыр чаарты дериттинген «Сибиряк» дээр 300 комбайн бо чылын ажылдап турган Узбекистандан чоокта чаа ол машиналарны мактаан солун медээ келген. «Коммунист Григорий Хван «Сибиряк»-биле 700 тонна ристи бастырган. Бо дээрге Аму-Дарьяның алдыы чарыынга тергиин бедик көргүзүг болган» деп, СЭТА-ның корреспондентизи дыңнаткан.

Заводтуң конструкторлары комбайннарын улам сайзырангайжыдып турар. «Сибирякты» делегейде ең дээре дээн ындыг машиналарның деңнелинге чедирер болгаш аңаа Күрүненің шынар демдээн тыпсырын чедип алыр деп сорулга салдынган.

Эртиен чылын комбайн тудугжулары машиналарның чаа беш дуржулга хевирлерин белетээн. Оларны үш кубометр ишкир бункер-биле, олурарынга эптиг, долгандыр чүүлдер эки көстүр кабина болгаш өске-даа чаа чүүлдер-биле дерээн.

Ам комбайн заводунуң конвейерлериниден хүн бүрү 75 машина үнүп турар, а беш чылдың төнчүзүндө оларны хүндө-ле будурүп үндурери 200 машина чедер. Ол сорулганы чедип алыр дээш будурүлгени чаарты дерип, а Назарово хоорайда ооң салбырын база тудуп турар. Ук салбырның шой шуткуур, жатналар кылыр болгаш артык кезектер будурер цехтери амгы беш чылда-ла ажыглалга кире бээр. Енисейниң эрииңде Красноярскиниң комбайн заводу шак мынчалдыр сайзырап болгаш калбарып орар, аңаа удавас бүгү чурт чоргаарланыр апаар.

В. ДРОЗДОВ.

ЧУРУКТА: заводтуң чыып эптээр чаа цегининң тудуунуң болук ажылчыннары.

И. ВЕНОКОВТУҢ фотозу.

ИЙИ ДАКПЫР ЛЕНИН ОРДЕННИГ КРАЙ:

★ Бо чылын Төрээн чуртка 1 миллион 473 муң тонна, азы пландан амыр 323 муң тонна тарааны бергеи.

★ Крайның бир чурттакчызынга онаштыр чылда 11 муң киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылып турар, бо дээрге, бүгү чуртта ортумак дөңнелдеи үш чартык катап хөй-дүр.

★ Крайның девискээринде тып турар хөмүр-даштың бот-үнези Донбасстың шахталарында казып турар хөмүр-дашка бодаарга он катап чиик болуп турар.

★ Бо чылын Енисей бассейнининң Туруханск чоогунда нефтилиг черни тыпкан, геологтар шинчилел ажылдарын уламчылап турар. «Красноярск крайда нефть курлавырлары Тюменьнинидеи черле кудулавас» деп геологтар бадыткап турарлар.

★ Эрткен чылын крайга бир хонуктала 90 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 2200 соодукчуну, 600 тонна целлюлозаны, 75 комбайнны будүрүп, 16 муң тонна демир рудазын, 108 муң тонна хөмүр-даштыказып турган.

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТАРНЫҢ ӨГ-БҮЛЕЗИНГЕ

В. УВАНЧАН,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, СЭКП-ниң Эвенки округ комитединиң бирги секретары, төвгү эртемнериниң докторы.

Туруханск чер Октябрьның социалистиг революциязынга чедир үүгүндүрүп, чыдып калган чер турду. Ону «быжыглаашкын чок кара-бажың», азы «өлүмнүң Туруханы» деп адап турганы база аңаа таварылга эвес. Декабристерден эгелээш, большевиктерге чедир, орус хосталгалыг шимчээшкиннинг бүгү үш үе-чадазының төлээлекчилери аңаа төлүдге эрттиргеннер.

Совет Эвилелиниң улустарының акы-дуңма хой национолдыг улуг өг-бүлезинге бактаап киргенинин соонда Енисейниң соңгу үүгүнге чаа, социалистиг амыдырал чечектелген.

ЧУРУКТА: Эвенкияның Байкитте иви ажылдыг совхозунуң кадарчызы Геннадий Симончин одарже чортуп бар чор.

Ю. ЕФРЕМОВТУҢ фотозу.

Бо чылдың эгезинде Байкиттин иви ажылдыг совхозунга болган байырлалга киржип чордум. Ол байырлалды бүгү Эвенкияга ужур-дузалыг хүнге тураскаатkан чүве. 40 чыл бурунгаар ССРЭ-ниң Улус Комиссарларының Чөвүделиниң чанында Соңгу далай оруунуң Кол эргелели бодунун транспорт хереглелин хандырар сорулга-биле хуу ажылдыг кижилерден каш чүс ивини садып алган. Элээн сөөлзүредир ол ивилерни мөөннеттинген кооперацияга дамчыдып берген. Байкиттиң иви азыраар чери, арай сөөлзүредир иви азыраар совхоз ынчаар тургустунган. Совхозтуң төвгүзүү оон эгелээн, баштайгы социалистиг ажыл-агый округга ынчаар тургустунган. Мөөннеттинген кооперация, Соңгу далай оруунуң Кол эргелели, иви азыраар чер... Бо сөстер ам төвгү апарган.

Амгы Эвенкияны аңаа канчап деңнээрил? Ужар чүүл, электри станциялары, хоорай, суурлар... Бо бүгүнү Совет эрге-чагыргының чылдарында тудуп тургускан. Чаа, социалистиг ниитилелди тургузары белен эвес болганын демдеглээри артык эвес боор, чүге дизе, амгы Эвенкияның бүгү девискээринге (ол 772 муң дөрбелчин километр болгай) сеткээн мыя сөзүм дамчыт, оглум:

«Улуг шуурган Октябрьның ачызында,
Уиум дургаар уё-човуур тайлы берди.
Угбалышкы найыралдыг төрел чонпуң
Улуг-Хемн — Енисейи болу бердим.

Тыва черниң сынпарындан эгелээштин
Дыңгылдайын хостуг шөлээн ырлап чыдар,
Россияның чоргаар хеми болганымга
Улуг башкы, Силерге, мен мөгеейн!»

В. СЕРЕН-ООЛ.

ИЙИ ДАКПЫР ЛЕНИН ОРДЕННИГ КРАЙ:

★ Бо чылын Төрээн чуртка 1 миллион 473 муң тонна, азы пландан амыр 323 муң тонна тарааны бергеи.

★ Крайның бир чурттакчызынга онаштыр чылда 11 муң киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылып турар, бо дээрге, бүгү чуртта ортумак дөңнелдеи үш чартык катап хөй-дүр.

★ Крайның девискээринде тып турар хөмүр-даштың бот-үнези Донбасстың шахталарында казып турар хөмүр-дашка бодаарга он катап чиик болуп турар.

★ Бо чылын Енисей бассейнининң Туруханск чоогунда нефтилиг черни тыпкан, геологтар шинчилел ажылдарын уламчылап турар. «Красноярск крайда нефть курлавырлары Тюменьнинидеи черле кудулавас» деп геологтар бадыткап турарлар.

★ Эрткен чылын крайга бир хонуктала 90 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 2200 соодукчуну, 600 тонна целлюлозаны, 75 комбайнны будүрүп, 16 муң тонна демир рудазын, 108 муң тонна хөмүр-даштыказып турган.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

★ 1930 чылда, кажан Эвенки национал округту тургузуп турда, анаа 10 өөренikчилиг үүгле чаңгыс школа ажылдап турган. Ам ол округта 4 ортумак, 4 сес чыл, 18 эге болгаш 2 кадыкшылга школалары ажылдап турар. Ук школаларда 3 муң ажыг өөренikчи өөренип турар, оларның иштинде 1303 кижи — эвенкилерниң, якуттарның, кеттериң уруглары болур.

★ 1930 чылда Эвенкияга үүгле 2 башкы ажылдап турган. Ам 308 башкы болгаш кижизидикчи бар, оларның 80-ни — тус черниң төлээлекчилери. Округта 17 интернатта 1493 өөренikчи бар.

★ Эвенкияда 8 башкыга «РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» деп Хүндүлүг атты тывыскан, а 16 кижини «Улус чырыдыышкынының тергиини» деп хөрек демдээ-биле шаңнаан.

Бистиң совхозта алды нацияның улустары бар. Олар партияның кыйгырыын ёзугаар кадыг-дошкун соңгу үүктүң элбек байлаан эрес-маадырлыы-биле шинчээдип ап турар».

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң байырлалынга киржип чорааш, ооң дугайын бодап ордум, эвенкилерниң совет төвгүзүнүң арын бүрүзүнде сиңниккен социалистиг революцияның кайгамчык чогаадыкчы аргалыының дугайын бодап ордум. Тиилеп үнген пролетариат эвенкилерниң тыныш ап, карааш чыртыкаш болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун Красноярск крайга тывыскан. Бистиң округтуң төлээзи, аныяк ачы якут В. К. Эспекке залга олурганнар изиг байыр чедирип турган. Крайның ачыларының чедиишкинниге ооң хууда киирген үлүү улуг: ол эрткен чылын 3026 рубльдиң өлүүн дужаагаш, планын 275 хуу күүседткен. Аңаа «1971 чылда Эвенкияның эң дээре ачызы» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Богүнгү Совет Эвенкия үүгле кайгамчык аң-өлүү-биле алдаржып турар эвес, харын байыстың, өске-даа байлаан Төрээн чуртка бараалгадып турар. Исланд шпатты, графитти, хөмүр-дашты хереглекчилерге берип турар бис. Эвенки чер нефть тывар талазы-биле чуртту улуг районнарының кирээзи болу бээр үе ырак эвес деп чүвени геологтар бүзүредип турар.

А кижилерниң өскенин чүү дээр силер! Мурнунда эртембилиг чок, чыдып калган амыдыралдыг эвенкилер, якуттар, кетолар ССРЭ-ниң улустарының социалистиг өг-бүлезининң деп эргелиг кежигүннери апарганнар. Олар күш-ажылга, ниитилелдиң херээн эргелеп-башкарарынга идепкейлиг киржип турар. Олар коммунистиг тургузуушкуннуң ёзулуг мээдырлары-дыр.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң байырлалынга киржип чорааш, ооң дугайын бодап ордум, эвенкилерниң совет төвгүзүнүң арын бүрүзүнде сиңниккен социалистиг революцияның кайгамчык чогаадыкчы аргалыының дугайын бодап ордум. Тиилеп үнген пролетариат эвенкилерниң тыныш ап, карааш чыртыкаш болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун Красноярск крайга тывыскан. Бистиң округтуң төлээзи, аныяк ачы якут В. К. Эспекке залга олурганнар изиг байыр чедирип турган. Крайның ачыларының чедиишкинниге ооң хууда киирген үлүү улуг: ол эрткен чылын 3026 рубльдиң өлүүн дужаагаш, планын 275 хуу күүседткен. Аңаа «1971 чылда Эвенкияның эң дээре ачызы» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Богүнгү Совет Эвенкия үүгле кайгамчык аң-өлүү-биле алдаржып турар эвес, харын байыстың, өске-даа байлаан Төрээн чуртка бараалгадып турар. Исланд шпатты, графитти, хөмүр-дашты хереглекчилерге берип турар бис. Эвенки чер нефть тывар талазы-биле чуртту улуг районнарының кирээзи болу бээр үе ырак эвес деп чүвени геологтар бүзүредип турар.

А кижилерниң өскенин чүү дээр силер! Мурнунда эртембилиг чок, чыдып калган амыдыралдыг эвенкилер, якуттар, кетолар ССРЭ-ниң улустарының социалистиг өг-бүлезининң деп эргелиг кежигүннери апарганнар. Олар күш-ажылга, ниитилелдиң херээн эргелеп-башкарарынга идепкейлиг киржип турар. Олар коммунистиг тургузуушкуннуң ёзулуг мээдырлары-дыр.

Совет кижилер кайда-даа ажылдап турар болза, олар боттарының долу күжү-биле ажылдап турарлар, ынчангаш бистиң чаңгыс эптиг Төрээн чуртувус — ССР Эвилелиниң чечектелиишкининиң херээнге ажылдап турарын олар эки билир, Төрээн ленинчи партиязының удуртулгазы-биле бүгү бергелерни болгаш шылгалдаларны ажып эртпишаан, бодунун кол сорулгазы — коммунизмче идегелдии-биле бурунгаарлап орар бистиң чуртувустуң күжүнүң болгаш тинлеттирбес чоруушун үндезини ында.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев 1972 чылдың ноябрь 7-де Улуг Октябрьның 55 чыл оюн таварыштыр Кремльге болган хүлээп алышкынга чүве чугаалаан, мынча дээн: «Бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустары социализмни болгаш коммунизмни тургузарының херээнге кайгамчык улуг үлүүн киирип турар. Советтер чуртунуң улустарының найыралы болгаш акы-дуңмалышкы чоруу бижыг болгаш бузуубас. Ол найыралдың ачызында бистиң Төрээн чуртувус коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү адырларынга кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган. Октябрьны алдаржытпышаан, бистиң чуртувустуң бүгү улустарын болгаш национолдарын алдаржыдып турар ужурубусында...»

Чаңгыс өг-бүле болуп каттышканывыс бистиң улуг Төрээн чуртувусту улам быжыглап, бүгү нацияларны болгаш биче-буурай улустарны өндүр чаагайы-биле бедидип, оларны бистиң ленинчи утланышкынывыстың шынныг херээнге кижизидип, сырый каттыштырып турар. Ол шынныг херектен кымны-даа, кажан-даа тайзы идип шыдавас. Совет улуска үүгле чаңгыс шын — ленинчи шын бар, ол шын Советтер чуртунуң бүгү улустарын чаңгыс аай, буузубас акы-дуңма өг-бүлеге каттыштырып, быжыглап турар. Ленинчи чырык орук бистиң коммунизмче бурунгаарлаашкыцывысты хереледндирип турар.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг Эвенки национал округтуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга боттарының салыышкынын киирер.

2-ги арын ✻ 1972 ч. декабрь 28 ШЫН

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН, САЙЗЫРААН АМЫДЫРАЛ

ЧАҢГЫС ХЕМНИҢ УНУНДА БИС

Делегейде эң улуг, узун хемнериҥ санында кирип турар Енисейниҥ агып батказ ге бажыҥга келген кижи бүгүдези оон тоолуг чараш бойдузуҥга чайгаар-ла өпейледи бээр. Аҥаа ынакшыл, оргаарал, өөрүшкү чүректерге кыптып келир. Тожуҥуп ак-кок тайгаларыҥның бөөзиниҥ бажыҥга үне берген кижиниҥ бодалы, Енисейниҥ шапкыны ышкап, база-ла агыы аайы-биле талыйып чоруптар. Игарка, Дудинка, Норильскиге чедир бодавы бээр сен. Сибирьниҥ алдарлыг хемниҥ унунда бөгүҥгү совет амыдыралдыҥ шапкыны агыныл, ында бо хүннерде чүү болуп турарын көрээлинер дээн.

Красноярск ГЭС — делегейде сураглыг. Амгы хүннерде совет ажыл-ишчилериҥ күш-ажылы-биле тудуп турар Саяно-Шушенск ГЭС оон улуг болгай. Шынап-ла Енисей — амыдыралдыҥ судалы-дыр. Оон эриинде улуг хоорайларныҥ бирээзи Красноярск хоорайга болган ай семинарга кирижир аас-кежиктиг болдум. Ол семинарга Таймыр чурттуг Колхаев, Бурятиялаҥ Балдапов, Хакасиядаҥ Тотаев дээш өске-даа янаы-бүрү национал кижилер чыылган болдувус.

Хостуг шактарывыста туспа-туспа келген черлеривистиҥ ажыл-агыйыҥ, агаар-бойдузуҥ чугаалажыҥ кээривиске, Тожу биле Таймырда дөмей чүүлдер хөй болган.

Оон бээр, ындыг-ла үр үе эртеэн үүне. Ынчан Таймыр национал округтуҥ тургустуҥанындан бээр 50 чыл оҥ болган. Аҥаа бистиҥ райондаҥ ынчан партия райкомуҥуҥ бирги секретары турган Н. Бойду кирижип чораан келген. Чаҥгыс хемниҥ суун кежип, амыдырал-чурттаалга аҥыҥ чамдык адырлары шуут дөмей улус-тур дээрзин ол биске чугаалап келген үүве. Өдүтенниҥ аҥчылары, иваҥкилери Ламажап, Зэнриндей баштадыр бир каш кижи каш чыл мурнунда Соҥгу чүүтүҥ иваҥжилериниҥ арга-дурҗулгазын өөренип чораан келгенвер. Олар аҥаа баргаш, ук черлериниҥ чурттакчылары-биле бижиг найыралды тудуп, ол харылаазыл ам-даа уламчылап тураргар.

Мээҥ ол барып чораан семинарымга Сибирь талазыныҥ аҥчылары, балыкчылары, ыяштчылары, иваҥжилери чыылган. Оларга бодумниҥ Тывамныҥ ыланган Тожуныҥ ажыл-ишкиҥ чугаалап бээримге, дыка сонуургаар боор чорду. Ол семинар-хурага ССРЭ-ниҥ хөй национадыг өг-бүлезинге бактаап киргеш, амгы үеде коммунизмниҥ тургусчуп турар тыва улустуҥ эрткен төөгүзүн болган амгы хөгжүлдезиниҥ амыдыралчы чижектерин киирип турган чугаалаан мен.

Шынап-ла Тывадан эгезин алгаш, Соҥгу-Доштуг океанче хап бадыҥ чыдар улуг Енисейниҥ эриктеринде чурттаан кижилериҥ бүзүлбас найыралын, аас-кежик долган совет амыдыралын, кайгамчык улуг ажыл-ижкиҥ кижи магадавас арга чок. Кошкуҥ амыдыралдыг чораан тывалар Коммунистиг партияныҥ, Совет чазактыҥ болгаш улуг орус улустуҥ ачызында чүректерде аас-кежиниҥ өөрүшкүзү дөлган, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, эчис-соруглавыс —коммунизмни тургузуп турар бис.

Эрткен үени бөгүҥ сактып, чаа үеже бурунгаарлап орар бис.

Бистиҥ «Тоора-Хем» совхозтуҥ Май бири салбырда хоочуп аҥчы Ак Мырлаа эниҥ чылын 70 харлаан. «Бо чылын кип, диниҥ хой-дүр, олуртунмас-тыр. Аҥнаары-биле чоруксап тур мен. Мени аҥнаар черимге вертолет чедирип каар болган үүве ийин, магалыг-ла» шаг аа»— деп, оон чугаалап органыҥ сактып келдим.

Статистика кабинединге райониҥ каш чылдар мурнунда байдалын коргүскен эрги дептерлерде сан-түнгерни ажып көрүп ордум. 1933 чылда районга бүгү тарылга шөлүҥ 34 га, оон иштинде тараа культуразы 20 га турган, а 1971 чылда тарылга шөлүҥ 2102 га, тараа культуралары 1200 га чедир оскен. Көрүнерем, кайы хире ылгал бар-дыр! 1930 чылда районга 6 кишти өлүргеш күрүнеге дужааганыл бижээн. 1970 чылда 2549 кишти күрүнеге дужаагав.

Шаанда чадаг аргыжып турган болза, ам самолёт, вертолёт, пароход, а кыш боорга автомашиналар-биле аргыжып турар бис. Районда 10-10 яна-бүрү маркаларныҥ машиналары, тапкеткалары бар. Ырбан, Тоора-Хемниҥ чурттакчылары хөй кезии хууда мотоциклдерлиг, моторлуг хемелерлиг.

Самолёт кырындан Тожуныҥ девискээрин хайгаарап көрүнер даан, кайнаар-даа көөрге, калбак ногаан арга, пештерлиг мөөрүктер, тайга, сыннар. Девискээр улуг-ла! Бүгү Тываныҥ девискээриниҥ дөрттүҥ бир кезээ. Районныҥ девискээри Дания, Швейцария, Нидерландия, Бельгия ышкаш күрүпедерниҥ кайызыныҥ-даа тус-тус девискээринден улуг.

Ыяш кезикчилериниҥ, аҥчыларныҥ, балыкчыларныҥ чымыштыг ажылы Тожуда чурттап, ажылдап турар орус, тыва болгаш өске-даа национал кижилериҥ найыралын суг акпас кылдыр быжыктырып, каҥнап турар. Шынап-ла мындыг найыралдыҥ түүпелинде кижилер боттарыныҥ мурнунда салдынган эчис соруглазын эрестиг күүседип турар. Бистиҥ районда тывалар, орустар, украиннер, хакастар болгаш өске-даа национапларныҥ кижилери чурттап, ажылдап турарлар.

Ленинчи национал политиканы СЭКП-ниҥ хажык чок удуртулга болдуруп, бүгү чүвени совет кижилерниҥ чаагай чоруунга деп принципти амыдыралга боттандырып турарыныҥ бир көскү хөреңзиин Тожудан көрүп болур дээрзин айыткаар үжурлуг бис. Ынчангаш хожудавгай амыдыралдыг чораан тожулар амгы хүннерде аас-кежиктиг, ажыл-ишкө бүргеткен, омак-хоглуг чурттап турарлар. Ол дээрге Совет эрге-чагырганыҥ биске көргүскен ачызы-дыр.

Д. БАЙЫР-ООЛ,
СЭКП Тожу райкомуныҥ пропаганда болгаш агитация килдиниҥ эргелекчизиниҥ оралакчызы.

ЧААРТЫНГАН ТУНДРА

Т. ЕРЕМИНА,
Таймыр национал округтуҥ ажылчы чоннар депутаттарыныҥ округ Совединиҥ күүскомуныҥ даргазы, төөгү эртемнериниҥ кандидады

Француз Коммунистиг партияныҥ ТК-зыныҥ Политбюро кежигүнү, ТК-ныҥ секретары, «Юманите» солуннуҥ политиктиг директору эш Э. Фажонга удурткан француз коммунистиг парлалганыҥ делегациязы Норильскиге кежээликтей ужуп келген. Ye орайтаан болгаш аалчылар орукка могап-шылаан-даа болза, ынаар ырак соҥгу чүкте, 70-ги параллель чоогунда үлетпүрлүг улуг хоорайны көргеш, олар магадап хаммас болганнар. Норильскиниҥ партия хооркомуҥга болган ужуражылгага хоорайныҥ болгаш комбинаттыҥ удурткучулары эргим аалчыларга чурттуҥ өнүүг металлургиязыныҥ эң улуг бүдүрүлгезиниҥ тургусканыныҥ, ооҥ улустарыныҥ болгаш бо беш чылда хөгжүдениҥ перспективаларыныҥ дугайында чугаалап бергеннер. Оон соонда Таймыр национал округтуҥ дугайын чугаалаарын менден дилээн.

Сүрээдээрим-даа холчок. Европада ырак чурттуҥ коммунистеринге бодумныҥ черим дугайын, оҥу чаартып сайзырадыр дээш бүгү совет улустуҥ шудургу ажылдап келгенин, чурттуҥ соҥгу чүүнде эң ырак чартык ортулуктуҥ заводтар, рудниктер тыптып келзин, карак четпес делгемнерге санап четпес иваилер чаттылып оттазын дээш, совет кижилериниҥ кылган чаартылталарын, каш-ла чылдар мурнунда эргелөөлөө чок чораан аҥчылар, балыкчылар, иваижилер ам боттарыныҥ салым-чолуныҥ ээлери болганын чедингири-биле канчаар чугаалаарыл...

— Округтуҥ девискээри 879,3 муҥ дөрбелчин километр—деп, чугаамны эгеледим. Журналистер демир-үжүктерин саазындан ырадыг туткаш, очулдуруучудан:— Округ каш километрде чаттылганын. катап чугаалап көрүнерем — деп, диледилер.

— Элдепсинменер, Таймырныҥ девискээринге Франция, Англия болгаш Голландия шупту катай чаттылып болур. Чүгле Хатанга районуҥ девискээри бүгү Италияныҥ девискээринден улуг.

Карангы дүмбей чыткан тундраныҥ Октябрьныҥ социалистиг Улуг революциязыныҥ хереливнден чыраанныҥ дугайында, чыл келген тудум-на Таймырныҥ чаартыныл турарыныҥ дугайын чугааладым. Бичe чугаага хөй саннар, фактылар киирбедим, ынчалза-даа бистиҥ аалчыларывыстыҥ арын-шырайымдан ук чугаа оларныҥ сеткилинге деттен хирезин эскерип ордум. Норильскиден чоруп тура эш Этьен Фажон журналистерге мынча дээн: «Совет улустар Сибирьниҥ болгаш Соҥгу ажуттуҥ үлетпүр болгаш культура тургузуушкунуҥга магалыг чедишкинерни чедип алган дээрзин билир турган бис. А маҥаа боттарывыстыҥ карававыс-биле көрген чүүлдеривис бодап тургаҥывыстан ырakта ажыгдыр».

Таймырны социалистиг үндезиннерге чаартыр талазы-биле Ленинниҥ партиязы Совет эрге-чагырганыҥ баштайгы хүнеринден-не сагыш салып эгелээн.

1918 чылдыҥ эгезинде В. И. Ленин «Эртем-техниктиг ажылдарныҥ планыныҥ дөзевилелиҥ» Ыраккы Соҥгу чүүтүҥ будүрүкчү күштерин хөгжүдеринче, деп ажылын бижээн. Ында оон байлак бойдус курлавыларын ажыглаарынче улуг кичээнгей салдынган. Удатпаанда совет геологтар хөмүр-даш, чес, полиметалл рудалар шинчилеп тывары-биле Печораже, Ухтаже, Норильскиже чорупканнар. Совет чуртка берге үеде, 1818 чылдың июль 2-де Соҥгу Доштуг океанныҥ далайларынга шинчилеп кылыр гидрографтыг экспедицияны акшаландыраарынга бир миллион рубльди үндүрер дугайында доктаалга В. И. Ленин ат салган. Оон соонда Енисей хеминиҥ аксыга улуг портту тудар, Дудинка—Норильск аразынга демир-орук тударыныҥ аргаларын шинчилээр дугайында доктаалдар үнген. Ынчаарда-ла өөнүг металлургияныҥ улуг будүрүлгезин Ырак-Соҥгу чүкке тударыныҥ эгези салдынган.

Таймырга шагдан бээр ненецтерниҥ, нганасаннарныҥ, эвенкилерниҥ, энецтериҥ национал бөлүктери чурттап чораан.

Совет эрге-чагырга Соҥгу чүкте бо чартык ортулуктуҥ амыдыралын чаартқан.

Чаа чүүлдер боду чедип келбес-ле болгай. Бистиҥ округтуҥ ажыл-ишчилерин оларга дуза кадары-биле холуп сунуп чедип келген аҥы-дуҥмаларынга оларныҥ чаныш-сыныш чогу, эрес-шудургузу дээш чоргаарланырлар. Партияныҥ ада сагыш салышкыныныҥ, улуг орус улустуҥ болгаш совет чурттуҥ бүгү улустарыныҥ аҥы-дуҥма дузаламчызыныҥ ачызында округтуҥ арын-шырайы чаартынган. Совет эргечагырганыҥ чылдарында Таймырныҥ чурттакчылары үүс чылдарга дениежир орукту эрткен деп хөөрем чок чугаалап болур.

Соҥгу черинге ажыктыг казымалдары үүс-үүс чылдарда ажыглал чок, шинчилеттинмээн чыткан. Амгы Таймыр дээрге кайгамчык сайзыракгай рудниктериниҥ, заводтарыныҥ, электростанцияларыныҥ чурту. Мында А. П. Завенягиниҥ аттыг дагметаллургия комбинады ажылдап турар, ону Сибирьниҥ өөнүг металлургиязыныҥ төөгү дижир. Таймырдан чурт никельди, чести, кобальтыны болгаш өске-даа өөнүг металлдарны ап турар. Дудинка болгаш Хатанга, Диксон болгаш Усть-Порт деп үлетпүрлүг болгаш оруктарылзаалыг төптер тыптып келген. Тундра чеже-даа делгем болза, ам тудуг хөгжүвейн турар чер чок. Совлгу чылдарда мында чурттуҥ эң соҥгу газ шугумун—Мессояха—Норильск шугумун тутқан, Усть-Хантайныҥ гидроэлектростанциязының алды агрегады ажылдап эгелээн.

Таймырга улуг үлетпүр төптерни тургускан чорук округтуҥ дүрген хөгжүүрүнге, совхозтарныҥ болгаш колхозтарныҥ экономиказын кодүреринге дыка идиглиг болган. Ам округта беш совхоз, тос колхоз бар.

Орус болгаш бистиҥ чурттувустуҥ аҥы-дуҥма улустарыныҥ дузазы-биле ёзулуг культура революциязын боттандырган бис. Революция мурнунда бижик билир долган, ненец, нганасан кижини тывары берге турган болза, ам округта бүгү-ниити сес чыл өөредилгезиниҥ соруглалары чедишкиннiг күүсеттинип турар. Тус черниҥ национал улустарыныҥ уруглары интернаттарга күрүнеҥин долу хандырылгазында.

1933 чылда Таймырга баштайгы культбригада тыптып келген. Ам округта 46 культура албан черлери, 32 киноустановка ажылдап турар, 13 муҥ кижи хоорай болгаш кодээ оолдары, кыстары болуп турар. Оларныҥ угааны, күш-ажылы, изиг чүректери, Төрээн чуртунга ынак чоруу ээн ховуларны чечектелдирип, хоорай, суурларны тургузуп, уран чүүлдүҥ эртинелерин байыдып турар.

Бодуныҥ сагыш салып тургаш, үлетпүрде, кодээде, Культура фронтузунда өстүрүп алган кайгамчыктыг кадрларынга Хакасияныҥ партия организациязы чоргаарланыр. Оларга тудугчулар Т. Кинякин, Т. Алахатаев, экскаваторлар машинистери В. Калинин, Ю. Кокошников, монтажчылар бригадири А. Тяжев, даг комбайныныҥ машинизи Б. Чанков, кадарчылар А. Глазко, А. Шетинин, «72-ниҥ Гвардейжилери» — механизаторлар Н. Санников, М. Арабкаев, чогаалчылар Н. Доможаков, М. Кильчичаков, улустуҥ ыраажызы, тоолчу С. Кадышев, алдарлыг артистер А. Тодикова, А. Швафцман, скульптор И. Карачакова, археолог Я. Сунчугашев, алдарлыг башкылар, эмчилер хамааржыр.

Ленин орденниг Хакас автономнуг областтыҥ ажылчы чоннары ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуҥа чаачаа бедиктерни чедип алыр, СЭКП-ниҥ XXIV съездизиниҥ шиитпирлерин аммыдырал боттандырарын хандырар дээрзи бүзүрелдиг.

С. ДОБРОВ.

«Ленин чолы» солуннуҥ редактору.

НОРИЛЬСК ДУГАЙЫНДА КАШ СӨС

Москвадыы-биле алырга удавас дүн дүжер ужурлуг, а бисте чырык хевээр: Соҥгу чүктүҥ бо үеде ашпас Хүнү хүнээректээш турупкан.

Чаҥчыкпаан кижиге чиктии кончуг, ынчалзажок Норильскиде чурттап турар орустар, украиннер, белорустар, эстоннар, удмурттар, долганнар, марийлер, ненецтер болгаш өскеда нациялардыҥ кижилери аҥаа чаҥчыкканнар.

Норильск сайзырап өзүп орар чаа хоорай. Ында эң эрги дээш чурттаалга бажыҥын бежен чыл мурнунда тутқан. Ол болза, бежен чыл мурнунда маҥаа келген экспедиция улуҥуныҥ тудуп каапы чурттаалга бажыҥы болур.

Бистиҥ Норильскивис хоорай деп ат алганындан бээр чүгле 19 чыл эрткен. Ол шынап-ла аныяк хоорай. Оон Москва, Ленинград, Красноярск, Металлург аттыг кудумчуларынга, тодаргайлап чугаалаарга ол кудумчуларныҥ тургустуҥган девискээринге, каш он чыл мурнунда ивилер кадарын чораан кижиге чоокта чаа ужураштым. Ол Тундрадан вездеходтуг чедип келгеш, өг-бүлезинге, ажы-ооруге белектер садып ап чорду. Хоорайныҥ Төп шөлүнге чедип келгеш:

— Мээҥ чадырым маҥаа турган чүве ийин — дидим.

А. ЛЬВОВ.

«ЧЫМЧАК АЛДЫН»

ТУРА. (Телеграф-биле). *ССРЭ-ниҥ тургустунганыныҥ 50 чылыкка алдар кылдыр боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин Эвенкияныҥ ажылчы чоннары чедишкинниг күүседип турар. Тумгустуҥ болгаш Илимпий районнарныҥ ажыл-ишчилери Төрээн чуртка «чымчак алдын» дужаар талазы-биле планнарын хүүсаа бетинде ажыр күүсеткенин рапорттаннар. Одук тывыжынга С. Косолаповтуҥ болгаш В. Яндевайкинниҥ аҥчы звенолары шылгараннар, а хоочун аҥчы И. Дженкоуль 85 кишти. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. Балаки 80 кишти белеткел пунктуларынга дужаган.*

ТЫВАНЫҤ МУРНУУ КЫЗЫГААРЫНДА

Тываныҥ мурнуу кызыгаарында Шарануур хөлдүг ховуларынга болгаш Буурул-Дугайныҥ кызылкызыл чыраалардыг булуннарынга чоргаар оттап чоруур бо тевелерни Тес-Хемде «Ак-Эрик» колхозтуҥ хоочун малчыны *МИХАИЛ ДӨНЧҮН* оң ажыг чыл кадарып келген. Фронтучу кадарчыныҥ тайбың ижи чонга мактадыг.

ХАКАСИЯНЫҤ ХУУЛГААЗЫНЫ

Капиталистиг чурттарныҥ коммунистиг болгаш демшилгелиг парлалгазыныҥ корреспондентилери бистиҥ область болгаш бо чылын чораан. Область солуннарыныҥ ажылдакчыларывыле оларныҥ ужуражышкыны болган. Аалчылар парлалга херээниҥ байдалы-биле танышкан. Культура, экономика дугайында айтырыглар хөй болган. 40 чыл бурунгаар редакцияныҥ эжиин ажыдып, ажылдап эгелеп турумда оон кандыг турганын Итали «Унита» солуннуҥ корреспондентизи сонуургап айтырган.

Ол айтырыг бисти кайгаттыраан-даа. Ыраккы чурттарныҥ төлээлекчилери хакас черге бир дугаларында келген үүве болганда оон эрткен үезин, Сибирьниҥ эвээш санныг кезек улузуныҥ эрткен оруун билип алыксаары илдең болган.

Перудан, Япониядан, Парагвайдан, Канададан, Англиядан, Кипрден болгаш өске-даа чурттардан келген аалчылар Абакан-биле, оон хөй каът бажыҥнары, асфальтылаан делгем кудумчулары-биле, эртем болгаш культура албан черлери-биле танышкан. 30—40 чыл бурунгаар Окунев улустуҥ кодан-кодан хойлары оларлаар турган ээн ховуга 100 муҥ кижи чурттакчылыг улуг хоорайныҥ чаттыла бергенинге олар харын-даа алдепсинер болду. Хакастар шаанда бижик-билиг чок чораанын олар билир болган. Бис оларны башкы институдуныҥ чырык, эки дериттинген аудиторияларынга киирип, эртемденнер, башкылар, студентилер-биле таныштырдывыс. Студентилериниҥ дыка хөйү англи, немец, француз болгаш өске-даа дылдарга хостуу-биле чугаалажып билир болган. Институттуҥ башкызы, филология эртемниериниҥ кандидады Михаил Килижеков англи дылга арыг чугаалаарга англи корреспондент пат кайгаан. МКУ-ныҥ профессору, төөгү эртемнериниҥ доктору Л. Р. Кызласовту аажок сонуургааннар.

В. И. Ленинге моҥге тураскаалды тургузуп турар Саяно-Шушенское ГЭС-тиҥ дидим болгаш улуг талантылыг тудугжулары оларны кайгаткан.

Шаанда, үүс-үүс чылдарныҥ дургузунда Хакасияныҥ эрте-бурунгу черинге, оон чонунуҥ амыдыралынга көскү өскерилгелер болбаанын төөгү билир. Байлар, хамнар, ламалар, хаан чазааныҥ дүжүметтери ядыы кижилерни дарлап чораан. Бижик билир кижидаа чок, даржыктыг аарыглар бүдүн-бүдүн улустарыны дываажан оранынче кырып киире бээр турган. Ырлым даглар, ээн ховулар. Амыдырал-доктаап, бодунуҥ шимчээшкинин соксадыпкан ышкаш сагындырар. Эрткен үүс чылдың төнүүзүнде бистиҥ черивиске чораан орус чогаалчы Е. Елпатьевский мынчаар бижээн: «Делгем ховуну дээрбектеп долганып келген Саян дагларынга соҥгу талаҥныҥ карангы арга-арыгларынга бүзээлеткен үүс-үүс верст черде муҥ-муҥ хөөрлер дистинчи берген... Хову болгаш хөөрлер кырынга муҥ-муҥ чылда хүн хүнээн. Кым сен, чуртка хөмүр-дашты, демир рудазын, өөнүг металлдарны, тудуг ыяжын, стандарт бажыҥнарны, мебельди, аҥөлүктү, консервилерни, трикотажты, даараныгга кылыгларын, пөстү берип турар. Сөөлгү 40 чылдарда үлетпүр продукциязын бүдүрери барык 300 катап өскен, улус ажылагыйынга ооҥ деҥзигүүрү 80 хуу чедип турар. Бөгүн ындыг. А даарта? Хакасияныҥ келир үезин деҥнээр сөс безин тывылбас. Хөгжүлдениҥ темпизи ол хире бедик. Чугаа болза, Саяныҥ үлетпүр комплекизиниҥ дугайында болуп турар. Ону Хакасияныҥ алдын үүс чылы деп болур. Караам шийип алгаш, сезен чылдар үезин бодап кээримге чаа-чаа хоорай, суурлар көстүп келир. Хакасия электроэнергиязыныҥ болгаш каҥныҥ хереглекчизи эвес, а берикчизи апаар. Алюминий комбинадыныҥ продукциязын, өөнүг металлдар прокадын сөөрткен вагоннар чурттуҥ дыка хөй районнарынче үзүктел чок шуужуп чоруп бээр.

А улустар. Оларныҥ өскерилгенин чүү дээр! «Элээн каш чылдар артерге Абакан унунга чаҥгыс-даа кижи артпас кырлып каар» деп хаан чазааныҥ дүжүмеди чугаалаан. Ындыг болган бе, ынчаш?— Чок. Ам ында Октябрьныҥ төрээни, Россияныҥ чассытканы, чогаадыкчы болгаш тургузукчу ажылдыҥ бедиинче партияныҥ көдүргени дең аргелиг, аас-кежиктиг улус чурттап турар.

Ындыг-ла үр эвесте Аскизте төрелимниҥ аалынга чордум. Орай кежээ барзымза-даа кым-даа удуваан: Мөнхенге эрткен XX Олимпий оюннарыныҥ ажыдыышкынын ак-көк экрандан улуг сонуургал-биле көрген орлар. 5 харлыг уруг пианиногa хөлчок эки ойнаардаа. Ол, кодээ суурнуҥ музыка школазында өөренип турар. Кадарчыныҥ өөнде телевизор, газ, а трактористиҥ бажыҥында А. С. Пушкинниҥ чыынды ному. Хакас кыс бодуныҥ дуҥмаларын англи дылга өөредип орар... Аҥаа кым кайгаарыл, бөгүҥгү амыдырал ындыг апарган.

Бөгүҥгү Хакасияда бар бүгү чүүлдер: 15 муҥ студентилиг дээди өөредилге черлери, техникумнар, чер болганда ажыттынган школалар, эртемденнер (оларныҥ иштинде эртемниҥ 60 кандидаттарыныҥ үжени хакастар), улустуҥ интеллигенцияныҥ 20 муҥ кижилиг отряды, он-он Культура бажыҥнары, клубтар, библиотекалар — ленинчи национал политиканыҥ боттанышкыныныҥ, чаҥгыс өг-бүледе киргеп совет улустарныҥ найыралыныҥ болгаш аҥы-дуҥмалышкы чоруунуҥ херечизи. Эрте-бурунгу, ынчалза-даа моҥгеде аныяк хакас черге болган ол чаартылталарны Хакасияныҥ хуулгаазыны деп адап болур.

Областтыҥ алдары болгаш чоргааралы — чурттуҥ 60 улустарыныҥ төлээлекчилери,

ЧУРУКТА: Усть-Абакан районда «Москва» совхозтуҥ улуг хойжузу. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Антон Андреевич Уязнов. Ол, 1972 чылда төрүүр 100 хойга онаштыр 113 хураганны, бир хойдан-на 5100 грамм дүктү алган.

М. ТУТАРКОВТУҤ фотозу.

УЛУГ ТУДУГДА ИШ

Репортаж

«Саян ГЭС-тин составында Саянның денискээр-будурулге комплексизин, алюминий болгаш ылгап тудуушкунуүүк заводтарын, кан шүтүп кударыкым улуг заводун, оныуг металлдар ажыттан кылыр талазы-биле будурулгелерин, электротехниканың болгаш аъш-чем үлетпүрүүн будурулгелерин тургузарын эгелээр» — деп СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында айыткан. Ол комплекс бот-боттары аразында харылзаалыг, Чөөн Сибирьниң чаа улуг үлетпүрүлү төвү болуу бээр. Түгле Хакасияга бээш ужеп ажыг объектилерин тудуп, чаарты азы алгыды кылыры көрдүнген.

Бо хүннерде Саян-Шушенское ГЭС-тиң, Абаканның ватон тудуг заводунуң, Саян-Шушенскоениң гранит болбаазырадыр комбинадының, Черногорскиниң кылымал хөнмер заводунуң болгаш өске-даа будурулге, черлеринниң тудуушкуну чорун турар.

Тывадан болуп журналистер Саян-Шушенское ГЭС-тиң тудуунга барып, найыралдыг ол улуг коллективтиң ажыл, амыдыралы-биле танышжар аргалыг болган бис. ГЭС-тиң тудуунда база сиу тударынга ажыглаар дузалал будурулгелерде муң-муң кижи ажылдап турар. Чоокта чаа ээн турган тайга черде оларның күжү-биле хоорай хевирнин үш чаа суур түттүнген. Оларның аттары безин онза. Означенное. Майна, Черемушки.

Означенное суурда Саян денискээрининг будурулге комплексизиниң база бир улуг комбинады — Саян-Шушенскоенин гранит болбаазырадыр комбинады бар. Анаа Енисей эриндеде мрамордан бүткен будунбудуң дагларынын дажын тудугга хереглээри-биле болбаазырадыр. Суурда дөрт-беш каът бажыннар, школа, Культура бажыңы, үрүлар салыр дээш, ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг бүтүү чүве бар. Суурнуң хөй каът бажыннары хадыңныг арга иштинде дистинчи бергилээн. Суурдан үүлптерге арга-арыг, кайгамчык чараш бойдус чурумалдыг Саян даглары эгелээр. Енисей унуп өрү, даглар элээн күржай чоруткан чазаглыг орук, оон-биле кожа демир-орук оруу. Ол оруктар Саян-Шушенское ГЭС-тиң тудуунче дөрт чоктаан.

Чазаглыг орук бистиң дараа-ындагы улуг суур — Майнага чедирип келдим. Майна суурда ГЭС-тиң тудуунуң баштаар чери. Майнага баргаш ажылыныс тереддешкек болгаш, Саян ГЭС-тиң тудугжуларының хөй тиражтыг «Огни Саяны» («Саяның оттары») солунуүң редакциязынга бардывыс. Ол солунуүң редактору И. Г. Кулешов бисти хүлээп алгаш, редакцияның болгаш типографияның ажылдакчыларыбыле таныштырды.

Улуг үүленің ажыл-херээ-биле таныжар дээш узун оруктап келген бистерге Саян ГЭС-тиң тудуунуң белеткел чорудулгазың Илья Григорьевичиниң чугаалааны болза:

— ГЭС тудуунда кол тудугнуң, № 1, № 2 тудуг-монтажтың, гидроспецстройниң эргелелдери ажылдап турар. Тудугда 40 нациянын төлөөлекчилери алды муң хире кижи шалыпчы күш-ажылдың ээзинде турушкан. Оон бүгү-ле участоктарында ажылдың чорудуушкуну хайныккан. Аңаа барып көрө бээр силер. Улуг күүтен машина-техниканы башкарган кижилерин хайнылышкынныг ижи дыннирээр чүве болгай. Көрбээн, чанчыкпаан кижилерге сезинчиг-даа, сүртевчиг-даа ышкаш сагындырар эвеспе. Кол тудуг эргелелинин техниктиг киллизинин начальниги Иван Иванович Руденко тудутнуң чорудулгазын силерге таныштыра бээр.

Енисей унуп өрү чазаглыг оруктап хаптывыс. Хем унунуң арыгларының аразында дистинчип чоктаан бажын-на бажын Енисейниң ийи талакы кызыы шорааннарының бойдус чурумалы оиза. Ында тудуун уламчылап бар чоруур демир-орук оруу шөйүлбүшаан. Ол оруктуң рельстерин хөй кижи салып ажылдаан турлар.

Улуг көвүрүлеп Енисейниң солагай талазындан оң талазыиче кешкеш, кол тудуг эргелелинин техниктиг киллизинин конторазынга бардывыс. Техниктиг киллистиң начальниги И. И. Руденко ГЭС-тудуунуң белеткел ажылдарының чорудулгазын таныштырары-биле ГЭС тудар онгарже бисти эдертип алгаш чоруптуг. Енисейниң суун солагай талазынче кызаалай болгаш, улуг калбак чал тургузуп каан. Ол-гарда, хемнин ийи талакы тургуларында күчүлүг бульдозерлер «МАЗ»-тар, «КрАЗ»-тар даажы соксаал чокка хөлзээп. Плотина онгарында кызыышкын, хемнин оң, солагай талазында хаяларны арыглаар ажыл шалыпкын чоруп турар.

— Дужаар кол объектилеривистин бирээзи чаа бетон заводу болур. Моон мурнунда оон бичe күштүг бетон заводу ажылдап турган. Оон берип турган бетону-биле дузалал тудутлар ажылдарын кылып турган бис. Ам чогум ГЭС-тиң бодун бетон-биле кударынга эрги заводтун берип турар бетонунуң шынары негелде ёзугаар четпес болу берген. Ынчангаш ээн экн шынарлыг бетонну берип шылаар улуг күштүг чаа заводту тудуп турарывыс бо. Ол завод чылда 2,5 миллион кубометр бедик шынарлыг бетонну ГЭС тудуунга бээр. Ам бетон заводунуң тудугжулары заводтуң бирги ээлчээн ажыглалга киирерин белеткел турар. Заводтуң бирги ээлчээ ийи кезекten тургустунган. Кезек бурузунуң бирээзинде-ле 2400 литр ишкир бетон хоюдар дөрт машинаны тургускан. Ынчангаш заводтуң ийи кезээнде шупту бетон хоюдар сес машиналар ажылдаар — деп И. Руденко чугаалады.

Оон биске чугаалаанын-биле алырга, Саян ГЭС-тиң тудугжулары бо чылгы онаалдазының ноябрь 1-де күүсеткең, ам 1973 чылдың улүүнде ажылдап турар. Плотина турар онгарда бетоннаар ажылдар ам-даа чорун турар. Ында Михаил Полторанның удуртқан бригадазы озал-ондак болгаш септелге үезинде суг эрттирер туннельдиң болчеглиг блотун доозкан. Ол туннель тудуунга хөй чүс кубометр бетонну куткан. Солагай талакы дагда 300 метр бедикте 1100 метр орук туннелин тудуп эгелээн.

М. СЕВЕН.

«Шынның» корр.

Делегейде эң күчүлүг ГЭС тудуу

МАЙНА. (Красноярск ирай, СЭТА-ның корр. А. Щигленко). Буруңгу хүн Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг эртер плотиназының суг эртер кезээнче баштайгы кубометр бетонну куткан.

Декабрь 26-ның аргениинде эдилеглеп хостуг тудутжулар, чооп-кавының суурларының чону чыглып, «Енисей, бардывыс-ла!» — деп, бижип каан кызыл пес аскан черже шуужуп-ла турганнар.

Бетон заводунуң талазындан чалаачы Ахмет Гареевтиң класталп-шимеп каан МАЗ-205-жи машинаң чедип келген. ССРЭ-ниң алдын мөбилейинге алдар болдуртан чарыштың тиилекчизи бригадир Анатолий Налетовка Енисейниң гидротудугжуларының камныы-биле кадагалап турары хүүрээн тудускан. Ол хүүрек-биле Ю. А. Гагарин 1963 чылдың сентябрь 25-те Красноярск ГЭС-тиң дежээнге баштайгы бетонну салганы билдингир.

Саян-Шушенское ГЭС делегейде эң-не күчүлүг болур. Анаа бирээзи-ле 640 муң киловатт он агрегатты эптеп тургузар. Енисейнң 240 метр бедик плотина дүй туруптар. Плотинаның кырының узуну бир километр ажыг болур.

Саян-Шушенск ГЭС — Саяның девискээр-үлетпүр комплексизиниң энергетиктиг төвү болур. Оны беш чыл планында көргеп.

А. ЩЕРБАКОВ.

Красноярскиниң шүлүкчүзү.

ЕНИСЕЙ

Бууруп болгаш моңге чалыы
Буян-чолдуг, каржы-дошкун
Енисей хем, Кызыл-Элге
Эңереңдит амыдырал
Саглаа бээр ыдыг үе
Сагыжыңга киржик бе, че?
Кедизинде хем деп адын
Херекке албайн, уттувуткаш.
Көрүүлер курдаңыпкаш,
Ковей чонуун аразынга
Чылдар өттүр бараан болур
Шыдалыңны билчик сен бе?
Амгы өйден эгелээштиң
Ажыл-ишчи чалыы болуп,
Сеткилиниң хамык байлаан
Черниң ээзи чонга бээр сен.
Ишчилериниң кылган түүлү—
Ие чүртка чайминалыр.
Баш удур мону билген
Маадырлыг хемнивис сен.

Очулдурган Д. МОНГУШ.

Моңгуш КЕНИН-ЛОПСАН

Шоор уруг-мээң дуңмам

Шоор уруг — мээң дуңмам
Дивногорск хоорайда эмчи
үлиилешкинниң сүрүүлү
Галина Антоновна
Сурбашевага

Шоор уруг!
Енисейниң эрик черде
Эрги дугаа артып калган.
Ону бүспаан, чонуу кылган,
Оон алы «Кызыл-Эрик».
Соок кыжын бистер амаа
Согур-душ бооп танышкан
бис.

Шоор уруг!
Кыссыг чаңын эптиг-эвилээ
Кызыл хаактың будуу дегдир.
Хаактарың кедипкештиң,
Кадыр ийлеп халдырыңга.
Шатты дүргаар кинсиниг
маңнаар.
Саргыл элик ышкаш-тыр
сен.

Шоор дуңмам!
Катап чалыым келген болза,
Кара чаъдың болур ийик
мен.
Дүшпайын-даа баар чадавас
бис.
Дуңмам сенээ чагыым
берейн:
Аарыг кижи тыныш алыр
Авыралыг эмчи кыс бол.
Шоор дуңмам!
Кара дүне сылдыс көргеш,
Караан сактып чораай мен
аан.
Дириг-менди чөрзүмза-ла,
Дивногорск кызы сенээ
Чаа чыл келген санында-ла
Чагаам ыдып чораай мен
аан.

Тываның болгаш Хакасияның уран чүүл ажылдакчыларының аразында харылзаалар база аргыжылгалар сөөлгү үеде узам калбаргап.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Хакасияның сүүглыг ыраажызы (солагай талазындан) В. Н. Чебодаева, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Абаканның музыка школазының башкызы В. Чаптыков оларның Кызылга чораан үезинде ырлап турганы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТАЛЫГЫРДА БЕДИКТЕРЖЕ

Эргим Төрээн чуртувуста арте-бурунгу шагдан бээр агып чыдар Енисейниң — Улуг-Хемниң эриктерин дүргаар аралында аңгылашпас, аймак хөй чон чүрттап бир дем-биле келир деже хере баалып ораалар. Оларның аразында орус, тыва, хакас, алтай болгаш казах, кырмыз дээш кымнарны чок ыяр боор. Оларның шүптүзүү-ла «Мен Совет Эвилелиниң хамзатыны мен» дээр, алдар, сүүглыг болгаш чоргаар аттың эдилекчилери. Бо аңгушкунуң сөзү оларны чангыс нениң төлдери дег төрелдештирип, ажылга-даа, дайынга-даа ажып тиилээр, торлуу пивес тура-сүрүүнүн чүглекчизи, хөй-ааны болуп турлар. «Өске сөөк деп ылгал бисте читкеп, өскелешпес чангыс төрел бис» диижип, улуг дейгем чуртувустуң эдилеп чүрттаан улус чонтувустуң чангыс ээнин моңгежидип ырлап турарывыс-даа ужуру мында.

Эргип четпес делгем чүрттүүн бүгү-ле кижилери дег, Енисейниң эриктерин чүрттаан улустар талыгырда бедиктерже халдараа чок тиилем, эрес-маадырлыы-биле эгиннериниң түттүнчүскен бурунгаарлап ораалар.

М. ДОРЖУ.

телевидение

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы. 13.35—Медээлер. 13.45 — Школачыларга. «Сонуургактарның маргыдазы». 14.30 — «Миллионнарның ленинчи университединде». 15.00 — «Музыкалыг чарлал». 15.50—16.00— Чаңсар. 16.10—«Айыылдыг эштер». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези). (К. Пристлиниң романынга үндезилээн).

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер. 18.20 — Документалдыг фильм. «8.40—«Аныяк ленинчилер». Дамчыдылга 19.10 — Телемедээлер. 19.20—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.30—М. Анчаров — «Хүн бүрү-ле». Телешниниң баштайгы үндүрүлгези. 2-ги кезээ. 2-ги эге.

20.30—20.40— Чаңсар. 20.40— Өөнүт телекөргүзүү. Улусчу чогаадылганың Бүгү-эвилел фестивалы. Фестивальдың лауреаттарының болгаш дипломантыларының Кремльдиң Съездилер ордузундан түңнел концерти. 23.00—23.30—«Ут». Информастыг программа.

Агаар

Бөгүн республикага булуттаар, сонгу районнарга хар чаар. Барыын ушаныышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы даглыг черлерге 20—25, өскелеринге 24—29 градус өөрү болур.

Кызылга булуттаар, чагбас. Чөөн ушаныышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы 24—26 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

кинотеатрларда

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Петербург-биле байырлажыг» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Билингеминиң чагыы» 15.30, 18.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Джо дээр индейжиниң өлгени» 15.00, «Белорусь вокзалы» 16.50, 20.30, «Улут угбазы» 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Көзенекте жираф» 9.00, «Келир үе дугайында сактыышкынныар» 10.50, 14.40, «Бежелээн дээрден» 12.40, «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 16.50, 20.00 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Сөөлгү сүрүшкүн» 15.00, «Хөөчүн танып» 18.30, 20.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Маңаа тур бис, оол» 18.00, 20.00 шактарда.

КОММУНИСТ

Алиует НЕМТУШКИН.
эвенки шүлүкчү.

Харлыг хонаш одаа ыпкаш, чыпын турда,
Хар дег баштыг, согур-кырган мрлаан турду.
Төлүвүстү караа-биле көрбес-даа бол,
Төнчүзү чок ырын ырлап, баржан болду.
Солангылыг сонгу черинин даарта хүнүп.
Сорук күштүг аас-чежик чечектелинип,
Өөрүшкүлүг чүрттаганың чырыткызының,
Өндүр улуг орус чонну мрлаап турду.
Кезээде-ле шынчы болгаш дөрт сөстүг,
Кеткен хевш арыг-силиг, үлегериг
Асчах эвес, согур эвес чоруур шаандан
Ажыл-ишчи коммунист деп атка кирген.
Кижилерге ырлап берген оон ыры —
Килең одуң баяттарга ыыпсы берген.
Каржыланган адыг-биле мескидештиг,
Хайыралыг будунда ол чарлыы бербээн...
Чазый хамның каргызы бо:
Сандар чүве оор болгаш мегечи-дир.
Ыраажының эргичелиг каяктары
Ышка, соонга алыскаштың кемдей бербээн...
Өткүт үнге Ленинни чарлап чорда,
Өжээткеннер оон оруун дуглап турган.
Харлыг черниң аагындан оон бажы
Хардан аккыр дүктер-биле шыптыныптаан...
Согурара берзе-даа чок, неге сөстү
Сойлуктарның каржы чаңын ылган билир.
Чүжүлешкен кожайларның көрбээнин ол
Чүрээ-биле тадыгырдап танып алыр.
Дезиг ивн ынай боорга, ыры-биле
Дескештирбейн чедип алыр сорук ишкаш,
Колдукташтыг ыраажының алыс шынын
Хоолурган хам кайын билип алыр ийик.
Сонгу чүгге амыдырал өскериген.
Согур кырган чалыы хевээр-чүректерде.
Аштың, чүтүү үттүвүткен хонаштарда
Аян ырны аалчы кылдыр үткүп ап тур.
Ииеленчек харны кырлап чорза-чорза,
Ирей күжүр бисти каггаш, «кызыл-дустаан»...
Ырлап чораан ырларын ол биске берген,
Ынаныштыг коммунист деп сактып чор бис.

Очулдурган Моңгуш ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: «Саян» ансамбльдиң артистери (солагай талада) ИРИНА МОНГУШ биле ООРЖАК ЭРЕС-КЫС декабрь 12-ден 18-ке чедир Москвага уран чүүл көрүлдезинге тыва хомус-биле ойнаап келген. Оон мурнунда «Тыва РСФСР-ниң Бакуга уран чүүл көрүлдезинге киришкен. Чаа чылда Ортаа Азиянын республикаларынга баарлар.

ДЕЛЕГЕЙНИ ДЭЭСКИНДИР

Күрүлеңнин Красноярскиде Сибирь танцы ансамблиниң ат-сураа делегейниң хөй-хөй чүрттарында тараан болгаш муң-муң көрүкчүлериниң кайгамчыктыг үнелелин алган.

Латин Американың чүрттарынга концерт көргүзүп чоруу турда, ук ансамбльдиң дүвүнда дашпыкы парлалга кандыг янзылыг үнелээшкиннерин көрүп турганын номчукчуларга таныштырар күзелдиг бис.

«Сибирьниң баледи Американы чагырып ап тур». «Көргеч чүүлдериниң эң-не экизи». «Сибирьжилерниң тоолдуг танцызы»... Ол чүрттарның солун, сеткүүлдеринге көстүп каап турганын чамдык агелерниң аттары бо. Барык-ла үш ай хире үеним дургузунда ансамбль Чили, Перу, Венесуэла, Панама, Коста-Рика, Сальвадор, Гватемала, Мексикага 160 муң көрүкчүдерге 61 концерттерин бараалгатқан болуп турар.

Ансамбль кала-даа оюн көргүзүп чеде бээрге, көрүкчүлер кайгамчыктыг чылны-биле уткуп, хүлээп ап, оон оюун көөр дээнниринң саны болур чогуурудан каш катап ковүдеп турган. Ансамбльдиң баргап-на чүрттү ойнакчыларның он чүртка ойлаар хуусаазын уздыр дутаныпда саналдарны киирип турганнар. Төрээн чүртүнга ансамбль ээп кээрге, оон удуртукчуларының бирээзи, крайның Культура эргелелиниң начальниги Эмма Николаевна Бондаренкодан мынчыг айтырыны салдывыс.

— Эмма Николаевна, Күрүлеңнин Сибирь танцы ансамбли демократтыг пинчээшкин-калбарып турар чүрттарга ойнаш чораан болгай. Ынчыг болган төлээде, социалистиг чүртүндан келген ойнакчыларның күүседиглери хөй-ниитиниң талазындан улуг сонуургалды алган боор аа?

«Сибирь халның империяның үезинде кижилерге коргунчуг, шолуткеширинг чери бис.

«Неседадесь» журналдың арнывдан үзүндү мынчыг:

«... Сибирьниң кайгамчыктыг бо улуг баледи - муң-муңгиллерниң ол оон «Бистиң-биске» биликшиннерлиг ойнаш чорун турар. Талпынчыларның аразында «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» деп хүндүлүг аттың элилекчилери бар.

Ук ансамбль Парижтен оон келгеш, Сибирьниң чонунга отчёдун берип, оюн көргүзер.

В. ГРОШЕВ.

ЧУРУКТА: Красноярскиниң танцы ансамбливиниң артистери оюн үезинде.

чораан. — Ам ол черде Күрүлеңнин ансамбли бар апарганын көөрге, үелер шыпаң-ла өскерилгеп-дир. Шаанда дүш-дүлге домей чораан чүүлдер, ам амыдырапда боттанган-дыр. Ырак Сибирьден биске ааскогаалыныц ансамбли чедип келген-дир. Ол ансамбль чалыы, хөглүг болгаш чараптыр. Сибирьниң баледи ёзугуг-ла бедик уран мергежилбиле чеңсегленгенин илдеп. Чурумнуу, баш удур белеткенгенинин быжырымчалыбиле көргүзүг бүрүзү онзалаңып турары — Совет Эвилелиниң аас-чогаал уран чүүлүнүн кайгамчыктыг сайзыралының толаргай херечизидир»—деп, «Ель Сигло» журналга демделюшпп чоргаарал-биле номчуп, танышкан «Ор-хептээр!» диижип турганы — ансамбль көрүкчүлериниң үзел-соруун кодургенинин херечизи.

Күрүлеңнин Красноярскиде танцының Сибирь ансамбли амгы үеде Париж хоорайда улуг чедишкиннерлиг ойнаш чорун турар. Талпынчыларның аразында «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» деп хүндүлүг аттың элилекчилери бар.

Ук ансамбль Парижтен оон келгеш, Сибирьниң чонунга отчёдун берип, оюн көргүзер.

В. ГРОШЕВ.

ЧУРУКТА: Красноярскиниң танцы ансамбливиниң артистери оюн үезинде.

НАЙЫРАЛДЫҢ ДЕМДЭЭ

Кежээки имир дүшкен. Сайгылгааннар суурнуң кудумчуларын чайынналдыр чырыта берген. Колхозчулар боттарының клубунда уруук-сууруктап чыглып эгелээнинер. Хүнзедир ажылдап турган кижилер культурлуу-биле дыштанып даап мында кээп турганнар. Олар бо кежээ база бир чаа чүүлду билип, дыннап алырлар.

Совет улустарының найыралынга турасказаткан ааптегиниг кежээни ажыткаш, колхозта партия организациязының секретары эп Волчецкий:

— Бо кежээни Россия Федерациязында эң аныяк республика — Тыва АССР-ге турасказатыр бис — даап библиотека эргелекчизинге сөс берди.

Библиотекарның белеткенгени чеже эки. Тыва улустуң төөгүзүн, национал-хосталгалыг демиселиин, амгы үеде шапкын хөгжүлүмнин ол делгеренгейи-биле чугаалады. Ынчангыл Ада-чүрттүң Улут дайынының чылдарында тываларның ырес-маадырлыг демиселинге хамаарыштыр сактыышкынныар хөй болган. Тываның ажылчы чонунарының фронтуже 40 муң дайынчы аъттарны, 10 миллион рубльдин белээн болгаш Украинаның база Белоруссияның фашистерден хостаткан районнарының чүрттакчыларынче 27 муң ажыг кыс малды чорудуп бергенин аңаа чыылган чон магадап ыыпкан.

Ол кежээ Белоруссияның Брест областының «Дружба» колхозунга ыяыг солун байлалга эрткен. Тывага турасказаткан кежээлер областың өске-даа суурларынга болгулаан.

Н. ДРОБЫШ.

Барцович хоорай.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинниң 23-54, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжо амылыралга киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылдагый киллизинин 21-47, үлегүүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75. Телефоннче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар ама 2 Тираж 14.198. Чагыг № 3982.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелдинин ажылында Тываның оон үзүүрер черлиг республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01148.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үнелеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл ДЕКАБРЬ 29 ПЯТНИЦА № 307 (9075). Өртээ 2 нан.

КҮШ-АЖЫЛГА ШЫЛГАРААННАРНЫ ТӨРЭЭН ЧУРТ АЛДАРЖЫДЫП ТУР

ЧУРУКТА: чазак шаңналы алган, кодээ ажыл-агыйның бөлүк ажылдакчылары (солагай талазындан): «Кара-Хаак» совхозтуң комбайнери В. Жарков, «Кок-Тей» совхозтуң чолаачызы А. Чалбаа, № 2 АТБ-ниң чозаачызы Н. Осипенко, «Кок-Тей» совхозтуң комбайнери С. Санияков, кодээ ажыл-агый техникумумуң сургуулу Э. Монгуш, «Кара-Хаак» совхозтуң комбайнери М. Хертек, сайгарылга базазының мастери З. Никитчук, «Кок-Тей» совхозтуң комбайнери П. Штемберг олар.

ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Күш-ажылчы чылды доозуп тура...

Чыл планы күүсеттинген Кызыл

«Ленин орденниг Тываның найысылалы Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн күш-ажылчы тиилелгелер-биле уткуп турар. Юбилейге тураскаадыкан социалистиг чарышка киришпишаам, найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелери 1972 чылдың продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын декабрь 25-те күүседип, хүлээнген сөзүн ээлээн.

Чарыштың мурнуку одуруун Кызылдың түүйбү заводунуң, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, алгы заводунуң, сүт заводунуң коллективтери ээлеп, бүдүрүлге программазын хуусаа бетинде күүсеткен.

Бо бүгүнү найысылалдың хөй националдыг ажылчын ангызы күш-ажылдың бүдүрукчулүүн, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле чогаадыкчы энергия, деминг күш-ажыл-биле ажылдаанының ачызында чедип алган.

«Тыва көдээ тудуг»

Республиканың көдээ тудугмулары керээ үзүгаар бо чылын 13 миллион 882 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын декабрь 20-ге чедир 14 миллион 161 муң рубльге күүседип, программаны хуусаа бетинде боттангырган. Баш удур кылган санаашкыннардан алырга, «Тыва көдээ тудуг» трест чыл коргүзүүнге чедир ам-даа 361 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр аргалыг.

Трестиң организацияларындан чыл планын көжүп чоруур № 585, № 463 механолонналар хуусаа бетинде күүседипкенин рапорттаан. Ынаңгыя Таңдыда тудуг кылып турар № 585 механолоннаның коллективи (начальниги А. В. Леонов) юбилейжи хүлээлгелерин чедишкинниг күүсеткен. КМК 2 миллион 446 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын декабрьның 20-ге чедир 2 миллион 526 муң рубль чедир ажыр күүсеткен. Коллективте күш-ажылды эки организастаанындан күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планы 106 хуу болган.

«Тыва көдээ тудуг» тресте юбилейни чарыштың тиилекчилериниң, бүдүрүлгениң мурнакчыларының саны хөй: электрик В. Аткнин (КМК-62), бызаңчы В. Сат (КМК-463), штукатур А. Нутрюмова (КМК-958), шеверлеичи А. Успри (КМК-741), бызаңчы С. Багай-оол (КМК—957), рамщик М. Кошкендей (Шуурмактың ыяш пунитузу), бригадир В. Балдин (КМК-585) болгаш өскелер-даа ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн, чаа 1973 чылды күш-ажылчы бедик коргүзүглер-биле утчуп турарлар. М. ДҮЛҮШ.

Фермаларның чарыжы

Чоокта чаа Бии-Хемде «Саян» совхозтуң бөк сүт-бараан фермазының саанчыларының хуралы болуп эрткен. Анда «1972—1973 чылдың кыпкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш бететкээрин көвүдедири дээш мал ажылының ажыллакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң докладын чугаалаашкан.

Ук доктаалды ол-ла районнуң «Кызыл тараачыл» колхозунуң Туран сүт-бараан фермазының коллективин таныжаш, боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгени ап тургаш, бо ферманың ажылдакчыларын социалистиг чарышка киргирген турган. Ынчангаш Туран фермазының эргелекчизи эш Д. С. Доровин бодунуң коллективиниң даасканы ёзугаар социалистиг чарыштың негелделерин дамчыткан.

«Саяның» саанчылары туранчыларның кыйгырыын ынак-биле хүлээп алгаш, боттарынга база-ла бедиткен хүлээлгелерин алганнар. Чиндээлөөрге, совхозтуң мурнакчы саанчызы Т. Матина он бир айларның дургузунда бир инектен-не 2640 кг сүттү сагган. Чыл төнчүзүүге чедир айда 200 килограммны немей, а келир чылын 2900 килограммны саарын ол хүлээген болгаш Туран фермазының тергиин саанчызы Л. Романованы социалистиг чарышка киргирген. Өске-даа саанчылар бедиткен хүлээлгелерин алган.

Өөк фермазының саанчылары келир чылдың барган чартында планнан ажыр 1200 центнер сүттү сагарын болгаш чүс инекке оналаттыр 85 бызаанны алырын хүлээтгеевинде айткан.

Ийи фермаңың чарыжын ай санында түүнеп турарын дугуруушкан.

В. ГАБИТОВ.

Эрзинден медээлер

1. АЛДАР ТУГУ

«Коммунизмче орук» колхозтуң № 4 хойжу бригадазы 1972 чылда республикага эң эки коргүзүглүг беш бригаданың бирээзи болган. СЭКП райкомунуң болгаш райбүүскомнуң ол бригадага бараалгатканы «Күш-ажылчы алдарының» түгү бо хүннерде район төвүнде киискин турар.

Мурнакчы бригадазы коммунист Дамчан Доржуевич Сүмү удуртуп турар. Бригада эрткен чылын төрүүр түг хойга оналаттыр 21 хураганы доруктурган. Ширииддээн Лопсан, Хумбуй Аракчаа, Моргай Дембоо болган бригаданың өске-даа кежигүннери шудургу ажылдааннар.

Амгы үеде 5.500 хой 13 кудакка чогумчалыг кыптаглап турар. Төрүүр 2.500 хойнуң башкылыынын чаш толуп малчылыпнар ажаап эгелээннер. Олар Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан бала-ла бедик түүлелдерни чедип алырын шинтирлээннер.

2. КЫМГА-ДАА АЛЫСПАС

Каттыштыр 1.660 хой кирер 4 кажаанны, 300-300 хураган кирер 4 кажаанны болган 200 бызаага 2 кажаанны «Чаа орук» колхозтуң тудугжулары бо чылын тутканнар. Олар Бай-Даг суурга шин-ниин даа чурттаар 3 бажыңны, сес чыл школазынга бир интернатты болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киргеннер. Бо дээрге, ол колхозка сеөлгү чылдарда көстүп көрбөөн чедишкин-дир.

1972 чылдың түнелиинде партия райкомунуң, районнуң күүсекчи комитединиң колхозтарның тудугжу бригадаларының аразынга шилчип чоруур Кызыл тутуп «Чаа орук» колхозтуң Иргит Чонуй удуртқан бригадазы чаалап алган.

3. СӨҢГҮ ЭЭЛЭЭР

Ленин аттыг колхозтуң Сайыр-Аксы сүт-бараан фермазы 1972 ажыл-агыйның чылын улуг чедиштикче-биле доозуп турар. Мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш бететкээрин көвүдедир, кыштаглаашкынны чедишкинниг эртирер талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга хей-аът киргеп саанчылар бо чылдың планның оналаттаан ноябрь айдала күүседишкеш, чаа чылдың үлүүнче киришкеп. Олар келир чылдың бирги кварталының планын база-ла хуусаа бетинде күүседирин шинтирлээн ажылдап турарлар.

— Кезегети Зина, Серендук Севил ышкаш мурнакчы саанчылар турда, сөзүвүстү эдеп чыдаар бис — деп, ол ферманың эргелекчизи, комсомолчу кыс Дамдың Сээр бүдүреди турар.

А. АРАКЧАА.

Кичээнгейни одарже

Ниитилиин малдыга четтирген баазазы бүрүн хандырбышаан ыяшкыя бистиң чамдык ажыл-агыйларывыска олар овда ужур-дүзелиг.

Мурнуку чылдарда Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң дезинсекторнуда хар эрте чаттаан, бо хүннерде совхозтуң чамдык дезинсекторнуда од 40-50 сантиметр чедип, малдың оларазеринга берге байладыы таварыштырып турар. Совхозтуң директорлуктары, салбыр удуртукчулары элээп наш механизаторларны одар дазбийлаарынче угландырганы чөп. Оларның арызынга Николай Кыял-оол ышкаш мергежилдиг механизаторларны дедиглээри өөрүнүүт.

Малчыннарга хамаарышкыр алырга, хат болганындан чамдык дезинсекторни хөртүктешкен, ынчангаш малдың даланынга хорадыг ыдыг одарлардан чайлаар, ацыгстарның тоорилгарын, мякина, саваң бөгө өске-даа темпин чүүлдерни ажыглаары ажыктыг.

М. МААЖЫК.

БЕДИК ШАҢНАЛДАР-БИЛЕ

● **АК-ДОВУРАК.** Хоорайның Культура ордузунга «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелеинің мурнакчылары, юбилейге алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилерия коллективтерин төлээлери, Барыын-Хемчик районнуң ажыт ажаап алышкынынга шылгараан механизаторлары болгаш тараажылары чыгаып келген.

1972 чылдың дүжүдүн ажаап алырынга шылгараан мурнакчыларга, СЭРЭ-ниң 50 чылынга алдаржыткан социалистиг чарыштың тиилекчилерлиге шаңналдар тыпсырынга тураскаатканнар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелеинің коллективтиң юбилейге алдар болдурган социалистиг чарышка эки коргүзүглерлиг болганы дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан. Ол бедик шаңналды тудуг эргелеинің удуртукчуларынга болгаш мурнакчыларынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. Н. Долгополов байырлыг байдалга тывыскан.

Тудуг эргелеинің начальниги Г. В. Гунин чүве чугаалаан. Ак-Довуракты тудугжуларының күш-ажылын бедик-биле үнелээни дээш партияга болгаш чазакка, сеткилиниң ханызындан өөрүп, четтиргенни коллективтиң мурнудан идепкээри, тоскуу беш чылдың шинтирлиг үүнү чылында тудугжулар чедишкиннерни улам көвүдедирин бүзүреткеп.

Барыын-Хемчик районнуң дүжүт ажаалдаашының үезинде шылгараан мурнакчыларынга чазактың орденнерни болгаш медальдарын тывыскан.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Ак-Довуракты амыдырал хандырылга комбинадының ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда эки коргүзүглерлиг болган. Бо коллективтер күш-ажылчы чедишкиннери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Юбилейжи хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан, ону бо хуралга база тывыскан.

Барыын-Хемчик районнуң болгаш Ак-Довурак хоорайның үлетпүрүнүң, тудуунуң, көдээ ажыл-агыйының, улус ооредилгезиниң, кадык камгалалының бөлүк мурнакчыларынга Тыва АССР-ниң алдарлыг аттарын тывыскаанының биижиктерин, Тыва АССР-ниң Хүндүлел биижиктерин байырлыг байдалга тывыскан.

● **САРЫГ-СЕП.** ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка Каа-Хем районнуң «Бүрүнгаар» совхозунуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеп, мал болгаш чер ажылындан алыр продуктуларны бүдүрериң база күүвете садарын дыка кавдүткен. Оларның көскү чедишкиннериниң бедин-биле үнелеп көргеш, СЭКП Тэп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдээ-биле шаңнаан. Ол шаңналды тыпсырынга тураскаатканнар байырлыг хурал совхозтуң культура бажыңынга болган.

1972 ажыл-агыйның чылының хүннедерининиң болгаш белиг чылда соруктаалар дугайында идектекээн совхозта партия организациязының секретары С. Б. Кумажии кылган.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан. Ону СЭКП обкомунуң идеология ажылының улус ооредилгезиниң, кадык камгалалының бөлүк мурнакчыларынга Тыва АССР-ниң алдарлыг аттарын тывыскаанының биижиктерин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хүндүлел биижиктерин база тывыскан.

Юбилейге алдаржыткан социалистиг чарышка Сарыг-Сеп көдээ Соведи эки коргүзүглериг болганы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел биижин-биле шаңнаткан. Ону көдээ Советке Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. Е. Сериков тывыскан. Шак ындыг Юбилейжи хүндүлел биижиктиң Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхоз база алган.

СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Юбилейжи хүндүлел биижиктерин «Тиилелге» колхозка, Каа-Хемниң райпо коллективиниге тывыскан.

● **БАЙ-ХААК.** Юбилейге алдар болдурган социалистиг чарышка Таңды райпозунуң коллективи улуг чедишкиннерлиг болганы дээш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел биижин-биле шаңнаткан. Ону СЭКП обкомунуң идеология секретары В. Н. Филиппов байырлыг байдалга тывыскан.

«Коммунизмниң херели» колхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың эки коргүзүглерин чедип алгаш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Юбилейжи биижин-биле шаңнаткан. Ол шаңналды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. Д. Будук-оол тывыскан.

● **КЫЗЫЛ.** Найысылалдың дыка хөй бүдүрүлгелери юбилейге алдаржыткан социалистиг чарышка киришкеп, планын болгаш хүлээлгезин күүседир талазы-биле бедик коргүзүглерни чедип алган. Оларның шинтиидеи шылгараанналарга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел биижиктери-биле шаңнаан.

Ол шаңналга төлептиг болган Кызылдың № 2 АТБ-зинге, Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң базазынга Юбилейжи хүндүлел биижиктерин СЭКП Тыва обкомунуң секретары В. Н. Попов тывыскан.

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Юбилейжи хүндүлел биижиктерин түүйбү заводунга, автосептелге заводунга болгаш өске-даа коллективтерге тывыскан.

● **ШАГААН-АРЫГ.** 1972 чылдың дүжүдүн ажаап алырынга Бай-Тайга районнан мурнакчы ажылданнарга чазактың шаңналарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү, республиканың даргазы Ю. С. Катков тывыскан. «Хүндүлел демдээ» орденни «Мурнакчы» колхозтуң сугтактызы Т. Ч. Хертек, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальды «Тээли» совхозтуң трактористи М. И. Делгер болгаш өскелер-даа алган.

● **САМАГАЛДАЙ.** Тес-Хемниң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда багай эвес ажылдаан. 1972 чылдың дүжүт ажаап алымшкынынга шылгараан «Хүндүлел демдээ» орден-биле «Чодураа» колхозтуң трактористи Г. Л. Чула болгаш өскелер-даа шаңнаткан. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп Хүндүлүг атты «Ак-Эрин» колхозтуң хойжузу А. Д. Бызаакай, «Тес-Хем» совхозтуң хойжузу Ч. Ч. Хуурай алган.

Ол шаңналдарны СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү И. А. Ситнев тывыскан.

● **ЧАДААНА.** Юбилейге алдаржыткан социалистиг чарышка эки коргүзүглерлиг болганы дээш «Алдан-Маадыр» совхозу СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Юбилейжи хүндүлел биижин-биле шаңнаткан. Ону Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. С. Шойгу тывыскан.

В. Е. МЕЖОВАГА БОЛГАШ С. К. ШОЙГУГА ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Партийжи-сойет парлалганы хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң Культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Варвара Ефимовна МЕЖОВАГА — «Тувинская правда» солуунуң редакциязының культура килдизиниң эргелекчизи.

Сергей Каллапович ШОЙГУГА — «Шын» солуунуң партийжи амыдырал килдизиниң эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1972 чылдың декабрь 28.

Д. М-Ш. БИЧЕ-ООЛДУ ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ МАЛЧЫНЫ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Мал ажылын хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң хойжузу **Дыртымаа Мяга-Ширпевна БИЧЕ-ООЛГА** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1972 чылдың декабрь 28.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязы

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң үшкү чыыжының бешки сессиязы бөгүн Кызылдың Политчырыдыышкын бажыңынга ажыттынар. Бо чурукта (оң таладан) Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң мурнакчы хойжузу депутат А. Б. Монгуш болгаш Тожу районнуң «Теора-Хем» совхозунуң директору депутат В. С. Тамдын-оол оларның бурутседип ап турарын көргүскен.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

НАЙЫСЫЛАЛ УЛАМ ЭКИЖИЗИН ДЭЭШ

(КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫНДАН)

Кызыл хоорай Совединиң элчелиг сессиязы күүсөмнүн отчёдун ыыпкаан. Иштекелчи — хоорай Совединиң күүсөмнүнүн даргазы С. Красный. Советтиң сессиязы ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн демдеглеп турар турасбаалдыг үеде болуп эртип турарын демдеглээш, найысылалдың ажылчы чонунуң беш чыдыын мөңги чылынга СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтирлеринге боттанныырынга үлүүн киирип, үлетпүрүн, тудугнун, көдээ ажыл-агыйның, чонунуң амыырал таңдырылгазының, культуразының адырларынга ажык чедишкиннерни чедип алганын чугаалаан.

Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери он бир айларда продукция сайгарарының планын 102,7 хуу күүседип, планнан ажыр 4,6 миллион квт-так электроэнергияны, 24 муң тонна хөмүр-ташты, 14 муң кубометр дилиг материалдарын, 14 муң ажеш янзы-бүрү ишкин, 40 тонна калбасаны, 500 тонна саржагны болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрген. Тос бүдүрүлге чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Оларның иштинде түүйбү, алгы заводтары, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, сайгарылга базазы болгаш өске-даа чергер бар.

Чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткеш, беш чыдыын үшкү чылының хүлээлгезин ажылдап турар бригадалар болгаш ажылчыннарның саны бүдүрүлге, тудуг, транспорт чергелеринде көүп турар.

Ынчалза-даа ол организацияларның ажылында ам-даа улуг четтирер барын сессияга демдеглээн. Ишкиларга хлеб, пиво, белык заводтары, тудуг кезектеринин болгаш газаранылга комбинаттары, телеателье хамаарыжыр. Ниитилиин транспорту четпес ажылдап турар. Тудуг ажылдарының чыл планы күүсеттинмээн. Чурттарга түлүүн ажыглалга киирериниң планы чүгле 59 хуу күүсеттингеп. Хоорай Совединиң хамаарыжыр колхоз болгаш совхозтар көдээ ажылагыйның чамдык продуктуларын курунеге садар планнарын база күүсеттилээн.

Ажыл-агыйның адырларында четтирерни чайладыр талазы-биле хемчегларге илетселиг тодуглай доктаалган.

Коммунистиг партияның сагыш салыышкынының ачызында ажыл-агый айтырыгларын шинтирлээринге роль седээни-биле күүсөмнүн организацыкчы ажылын улам күштедиргеп болгаш оон кылдыстерни, дектаамал комиссиялары массалар-биле харылзаанны элээп экижиткен дээрзин сессияга демдеглээн. Советтиң сессияларын чогуур хуусаазында арттырып турган. Оларга айтырыг белеткээринге доктаамал комиссиялардың, депутаттарның киржилгези идепкейжээн.

Отчёттуг үениң иштинде депутаттың хүнүн база эртирип, оларның идепкейни бедидеринче угланган элээн хемчегларни ап чорутканын сессияга демдеглээн.

Депутаттар А. Забоев, З. Маадырова, М. Мерзлякова, Н. Белянов болгаш өскелерлээ күүсөмнүн организастыг ажылын улам күштедиргеринче ажыл-агый айтырыгларын шинтирлээринге депутаттарның идепкейни бедидеринге угланган ажыктыг саналдарны сессияга бергилээн.

ХЕЙ-АЪТТЫГ

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Дажаа Малчын Маадың кыштагаашкынын чедиишкиниг эртирип турар. Оон кадарган хонуун дедиеми ам-даа шымрак, белеткеп алган сигени база шоолут хоралаан.

Эрзин районда «Чаа оруг» колхозтуң хоочун хоймузу улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле тоскуу беш чыл планын күүседириниң йигги чылында чүс төрүүр хойга онааштыр 96 хураганны доруктурган болгаш хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 килограмм 900 грамм дүктү кыргып алган. Ынаар көргүзүт-биле ол ССР Эвилелиниң улуг байырлалынга ужуражып турар.

1973 чылда Дажаа Баа-Хөөевич 70 харлаар. Ынчалзаа-даа эрткен чылгыындан куду эвес түңнелди алырын хүлээнгеш, кейаътыг ажылдан турар.

А. АРАКЧАА.

АЛЫЗЫНДАН ИШЧИ

В. Д. Куулар мал ажылынга бичевиндее-ле хандыкшылдыг, адазы Куулар Доржуңуң ёзулуг дузалакчызы болуп, сөөлүнде оон бүтүрелдиг салгакчызы апарган. Бадый Доржуевичиниң кадайы Д. О. Куулар база ажыл-ишке ыяшмак, илаңгыя чаш хураган доруктурун өстүрүнүп мергежилдиг, эш-өөрүнге хүндүткелдиг.

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннары Бадый Доржуевич биле Дарышмаа Орусовна хой ажылынга ам 12 чыл болган. Кууларлар бо аразында чеже хойну немей өстүрбээн дээр, Төрээн чуртка чеже тонна эттиг болгаш дүктү белеткеп бербээн дээр.

Юбилейлиг чылда олар чаңгыс-даа хураган ышкынмаан, хой бүрүзүнге онааштыр 2500 грамм дүктү кыргып алган, а келир чылын 2800 грамм дүктү алырын хүлээнген. Ол өг-бүлениң кадарган хою менди, хүр кыштаглап турар.

О. САЯЫН.

ИДЕПКЕЙИ БЕДИК

«Ак-Туруг» совхозтуң Ак-Туруг салбырының малчыннары кыштың хүр ажар сорулгалыг ажылдап турарлар. Ында тергелерлиг 4 трактор хүнүүн-не кыштагларже мал чеми сөөртүп турар. Бо хүнүерде 70 тонна будук-бүрү, 528 тонна сиген, 235 тонна саваң болгаш 480 тонна кок-сула чедиртингеп. Ол ажылда Дартай-оол Комбайн, Чымчак-Кара Деспижек, Дажаа Шопур-оол, Сундуй-оол Соланаа-оол олар шылгаран турарлар.

Салбырда 25 кодан хой, 16 кодан ишек бар. Оларның деңгели эки. Бүгү-эвилел чарыжынга сорук киргеп малчыннарның идепкейи бедик.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯ БОЛГАШ ТАРАА БҮДҮРҮЛГЕЗИ

Кур черде «Тиилелге» совхоз республикада эң улуг тараалаң ажыл-агый. Оон ажылчыннарының боттарының мурпунга салдынган сорулганы бедик харыысалга-биле көрүп, тараа бүдүрериң болгаш күрүнеге садарын ковудедир дээш сөөлгү чылдарда черле шудургу ажылдап турар. Оон тодаргай чижээн бо чылдың чамдык түңнелдеринден көрүп болур.

Совхоз бо чылын 23800 ажыг га черден 32 муң тонна хире тараапы ажаап алган болгаш бир га черден ортумаа-биле 13,2 центнер дүжүт алдынган. Күрүнеге 10650 тонна тараа садар планның 18 муң ажыг тонна кылдыр күүседеткеп, ол ышкаш четчир санныг үезинии, мал чөмге тараапы бүрүнү-биле белеткеп алган. Бо дээрге хамыктың мурнунда совхозтуң механизаторларының болгаш еске-даа ажылчыннарының күжениишкиниг ажыл-ижиниң түңнелинде чедип алдынгапы тугаажок. Ынчангаш партком болгаш партия эге организациялары кол кичээнгейин тараажылар ортузунга политиктиг болгаш организаторчу ажылды күштелдиреринче углаадырган.

Парторганизация коммунистерни совхоз бүдүрүлгезинге таарыштыр тургузар, быжыглаар талазы-биле дээштиг хемчегларни алгапының түңнелинде оларның 75 хуузу материалдыг кежиктии бүдүрер черлерде хаара туттунган. Партком бодунуң ажылын партиянып 8 эге организацияларын, 4 партболүктүг дамчыштыр, оларга даянып чорудуп турар. Олардан Шамбалыг салбырында партия эге организациязының (секретары Д. Моңгуш ажылы бедик деңгелде тургустунган. Ол организация коллективтиг бүүлүт башкарыкчы өзээ болуп, коммунист бүрүзүнүң идепкейин болгаш харыысалгазын бедидеринге, Уставтың негелделерин күүседип турарынга хамаарышкан айтырыгларны партия хуралдарынга доктаамал чугаалажып, үндүрүн шиитпирлериниң күүседилгезин организастап турар.

Партком хамыктың мурнунда механизатор кадрларның харыысалгазын бедидеринче, оларның кижизидилгезинче, бригадалар болгаш түс-түс кижилер аразынга чарыштыг организастаарын экижидеринче улуг кичээнгейни салган. Часкы, күскү хову ажылдарының мурнуу чарымында парткомга механизатор, учетчик, бригадир база агроном бүрүзүнүң түс-тузу-биле беседалажып, оларны партком хуралынга бадылаап, бригадаларже чорудуп турар. Ол чорук коллективтиң мурнунга оларның харыысалгазын бедидеринге, социалистиг хүлээлгени күүседир дээш шудургу ажылдаарынга дээштиг салдарны чедирип турар.

Коммунистер эштер В. Янчат, Д. Доржу, О. Чамырыкпай олар удурткан № 8, 2, 9 хову-трактор бригадалары тараажылар ортузунга чарыштың шилчиир кызыл тугун болгаш акша шаңналың алган. Ынчалзажок бистиң партиявыс чедиишкиннерге оожургавас, улам бурунгаарлаар кол кичээнгейни шиитпирлеттирээн айтырыгларже мөөңнээр деп айтып турар. Тараа бүдүрериң ковудедириниң холбаштыр алыр болза, мында мыдыг айтырыглар хой. Кол четпес чүүл чер ажылының культураазы чавыс, агротехниктиг хемчегларни дыка четпес боттандырып турар.

Мыдыг бир чижекти көрээли. Тываның көдээ ажылагыйының дуржулга станциязының № 5 бригадазы биле бо совхозтуң № 9 бригадазының тараа шолдериниң аразын чүгле улуг орук чарып турар. Мында агаар-бойдустуң, хөрөңүнүң байдалы шуут домей болза-даа, түңнели шуут ийи апаа. Дуржулга станциязының бригадазы бир га черден 14—15 центнер дүжүттү остүрүп алган, а совхозтуң ол бригадазының бир гектар черден алган тараазы чүгле 9 центнер болган. Тодаргай чижек бо-дур.

Оон аңгыда чамдыкта машина-техниканы чөп ажыглавайн турар болгаш оларның үредир чоруу эвээш эвес. Ылаңгыя бо чылын комбайн сөптелгезин шынар чок чоруткан, ынчангаш күскү дүжүт ажаалдазының эгезинде оларның 50 хуузунда явазыбүрү механизмнерге чедир кылдынмааны илерээн. Бо четпестерниң дугайында совхозта парторганизацияның отчёттуг хуралынга коммунистер улуг дүвүрээзин-биле чугаалап, парткомуун кичээнгейни ындыг чугула айтырыгларга келдивис. Оон ажыл-ишчизин коданда бүгү байдал тодаргай көргүзүптер: 20 тонна хире сигенни эккеп алган, көк сула, еске-даа холуксаалыг чемнер, чадыгга дереглээр өзек бүрүн белеткеттинген, дёвискээри шевергин, кажаттурлаа таарымчалыг.

Малчынның мокулчак ак өөнге кире бээрге, оон иштики дериң амгы үениң керекселдери-биле байлак, радиоприемниктен эгелээш, чүү чок дээр. Өгнүң хераажен ээзи, аныяк коммунист Херелмаа Хууракованаың ажылгыр, эш-өөрүнге эвилең, культуразы байдалын, чөп бо-ла мактаан тургулаар. Кызыл-Даг көдээ Советтиң депутадынга ону каш удаа сонгаан, оон хөрээнде ленинчи юбилей медалы чайнап чоруур.

Сандүү, Херелмаа Салчактар өшкү кадарчызында ам 15 чыл болган, бо аразында олар чеже анайны немей өстүрүп бербээн, күрүнеге чеже тонна (бот-үнези чиик) эттиг болгаш дүктү белеткевээн дээр. Чүгле 1972 чылда безин төрүүр чүге өшкүге онааштыр 105 анайны олар менди доруктурган, өшкү бүрүзүнден-не 900 грамм дүктү кыргыткан. Салчактарның чаа чылда социалистиг хүлээлгеази база бедик, олар сөзүн ажыл-херек кырынга чедиишкиниг боттандырып шыдаар.

И. СЕДИП-ООЛ.

Тарылгага белеткелди контрольга алыр

же утландырганы таварылга эвес.

Совхозта партком болгаш ажылчын комитеди социалистиг тарышты дээштиг кылдыр организастап, ажылчыннар ортузунга политиктиг ажылды күштелдирип, тарыштың тиилекчилеринге хамаарыштыр материалдыг болгаш моралдыг идиг берииишкинин чөп ажыглап, ажылдың көргүзүүн барымдаалап, шаңнаа-мактаалды тыпсып келген. Чижээ, бо күзүн тараа ажаап алыышкынынга шыдаараан 40 ажыг комбайнерни эртектиг түүлдер-биле демдеглээн. Тарышка бирги черни алган механизатор Валерий Оюнну мотоцикл-биле шаңнаан. Ийиги черни алган Ооржак Май-оол «Бирюса» деп соодукчу-биле шаңнаткан.

Тараапы, чер ажылының еске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын ковудедир талазы-биле улуг чедиишкиннери база дүжүт ажаап алыышкынынга келдивис. Оон ажыл-ишчизин коданда бүгү байдал тодаргай көргүзүптер: 20 тонна хире сигенни эккеп алган, көк сула, еске-даа холуксаалыг чемнер, чадыгга дереглээр өзек бүрүн белеткеттинген, дёвискээри шевергин, кажаттурлаа таарымчалыг.

Малчынның мокулчак ак өөнге кире бээрге, оон иштики дериң амгы үениң керекселдери-биле байлак, радиоприемниктен эгелээш, чүү чок дээр. Өгнүң хераажен ээзи, аныяк коммунист Херелмаа Хууракованаың ажылгыр, эш-өөрүнге эвилең, культуразы байдалын, чөп бо-ла мактаан тургулаар. Кызыл-Даг көдээ Советтиң депутадынга ону каш удаа сонгаан, оон хөрээнде ленинчи юбилей медалы чайнап чоруур.

Сандүү, Херелмаа Салчактар өшкү кадарчызында ам 15 чыл болган, бо аразында олар чеже анайны немей өстүрүп бербээн, күрүнеге чеже тонна (бот-үнези чиик) эттиг болгаш дүктү белеткевээн дээр. Чүгле 1972 чылда безин төрүүр чүге өшкүге онааштыр 105 анайны олар менди доруктурган, өшкү бүрүзүнден-не 900 грамм дүктү кыргыткан. Салчактарның чаа чылда социалистиг хүлээлгеази база бедик, олар сөзүн ажыл-херек кырынга чедиишкиниг боттандырып шыдаар.

И. СЕДИП-ООЛ.

Кижини ажыл-иш алдаржыдар

Кызыл-Дагның кедезинде шалду өрү чоруп олуларга: бир талазын — байлак олар шиңгээткен кадыр каттар хээлээн, еске талазын — азыр күштүң үелер тудары чалымнар хүраалээн, бойдустуң кайгамчык чараш бүдүмелдери кижини бодунче чайгаар-ла хаара тудуп келир. Кашпаз кыза хем шак ынаар-ла шойлуп өскей берген. Шаг-үеден бээр шээр малдың, илаңгыя өшкүнүң ёзулуг ораны — Аныяк-Ооруг деп чер бо-ла болгай диижип чордувус.

Чылдың үелеринде чайның хүннери магаланчыг. Шакпын сугаар бо хемниң уну-биле чоруурру боттан аттыг кижиге безин белеп эвес, шаптараазыннар-ла хөй, айдедир, кежиглер чээрби ажыг. Материалдыг кежиктин тургузукчулары малчыннар ол бүгүге торудбайн, илангыя кышкы үеде деминг, шудургу ажылдап турар.

«Тээли» совхозтуң өшкү бригадазының чайгы, кышкы хонаштары бо хемде, ол — эгээртинмес оозар байлактыг, чурттап ханмас чер-ле болгай. Малчыннарның кижи бүрүзү дүүгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга бүзүредиг. Моон чижээнге С. Л. Салчактың ажыл-ижин көргүзер болдым.

Сандүү Лама-Сүргновичиниң Үзүк-Кырында кыштаанда тус-тус бүдүрүлге чорудулгаларын механизастааны мындыг болуп турар: механиктиг саалда 41 хуу, чем каап бээри болгаш өдек үндүрери — 20—21 хуу; суг бээри — 24 хуу. Хаваа фермаларында хавапнарның баш санының 70 хуузун механизмнерниң дузазы-биле авырап, ажаап турар. Хой кыргылдазының 90 хуузу механизастаттынган.

Техниканы шиңгээдип алган чорук дыка хөй фермаларга күш-ажылдың байдалын өңижидиринің болгаш оон бүдүрүкчүлүүн бедидеринің аргазын берген.

«Большевик», «Элегес», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның, «Революциянын чалбыыжы», «Кызыл тараачын» колхозтарның мал фермаларында чем белеткээр пехтерни тургускан, суг-биле чылыдар одалга системазы база суг сордуруп алыр дериишкинер бар болуп турар.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар фермаларының дериишкиннериниң септелгезин, техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде кылып турарлар. Ол чорук хереглээн механизапиянын үре-түңнелинии бедидип турар. 1971 чылда бир пентнер сүттүң ортумак бот-үнези совхозтарга ниитизи-биле 24 рубль 89 коп., колхозтарга — 22 рубль 54 коп. болуп турда, «Кызыл тараачын», Каа-Хемде «Октябрь 30 чылы», «Тиилелге» деэш ышкаш колхозтарга оон дыка чиик, тодаргайзаарга, ол-ла дараалашкаа-биле 19 рубль 81 коп., 19 рубль 69 коп. база 18 рубль 66 коп. болган. Моон ужуру чүдел дээрге, ол ажыл-агыйларның фермаларында аар-берге ажылдарны механизастаанының дөрелиеи бедик, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болуп турарында-дыр. Мону барымдаалаап, колхозтарның болгаш совхозтарның удурткучулары, тускай эртемниглери фермаларга күш-ажылды механизастаарынче чогуур кичээнгейни салыр херек.

Фермаларга дериишкиннерни тургузар, оон техниктиг ажаалдазын кылыр талазыбиле боттуг ажылды «Сельхозтехника» каттыжымыкшыны чорудуп турар. Шутүмонтаж участоктарын дөрт-район салбырларында тургускан. 1972 чылда ол участоктарның күжү-биле 720 баш бызаа кирер дөрт кажаага, төрүүр хавапнар турар ийи кажаата, семирти азыраар 2000 баш хаваа турар фермага, дөрт кыргылда пунктуларынга дериишкиннерни эптеп тургускан. Бо чылын «Сельхозтехниканың» салбырлары республиканың 14 ажыл-агыйында 61 саалда дериишкиннерни, чем каап бээр болгаш өдек үндүрер 32 кезек механизмнерни ажаап хайгаарап турар. Техниктиг ажаалданын бригадалары чылда 75 муң рубль түңүг ажылды күүседир тургаш, херек кырында 91 муң рубльдиң ажылдарын күүсет-

Ондар Дажыны «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери мактап турар. Коммунист Дажы ында хойжу бригаданың бригадири болуп беш чыл ажылдап келген.

Ондар Доржуевич бо юбилейлиг чылда онза шудургу ажылдаан. Төрүүр чүге хойга онааштыр 108 хураганны, хой бүрүзүнден 2.2 кг дүктү алган. А бригада ниитизи-биле чүге хойга онааштыр 92 хураганны мевди доруктурган. Ол бүгү чедиишкиннерни барымдаалаап, «Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы Ондар Дажыны хойжуларның чарыжының тиилекчизи деп санаап, ону эзер, чүгенниг ат-биле шаңнаан.

БО ЧУРУКТА: О. Дажы хостуг үезинде кадайы болгаш оглу-биле солуун номчуп олурары.

К. АРАКЧААНЫҢ фотозу.

Чарыш улам калбарган

Улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле тоскуу беш чыл планын күүседириниң үшкү чылы келген. Бо чылды бистиң республикавыстың сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаанар. Ам оларны «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын өндүдүрер дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Совуулелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң доктаалын күүседир дээш улуг кодурлүүшкүн-биле ажылдап турар. Ам совхозта техника септелгези, үрезин арыглаашкыны хайгыышкыныыг чоруп турар. Ол ышкаш механизатор кадрларны болгаш бригадаларның бригадирлерин, учётчиктерин, поварларын белеткээр ажылдарны база чорудуп турар. Соруга чүл дизе, партком болгаш эге организациялар часкы тарылгага бүгү белеткелдерни кошнаш дивес контрольга алыры, тараажымлар ортузунга чарышты үре-түңнелдиг, дээштиг кылдыр организастаары болур.

Д. КОЛ,
СЭКП Таңды райкомунуң инструктору.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле тоскуу беш чыл планын күүседириниң үшкү чылы келген. Бо чылды бистиң республикавыстың сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаанар. Ам оларны «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын өндүдүрер дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Совуулелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң доктаалын күүседир дээш улуг кодурлүүшкүн-биле ажылдап турар. Ам совхозта техника септелгези, үрезин арыглаашкыны хайгыышкыныыг чоруп турар. Ол ышкаш механизатор кадрларны болгаш бригадаларның бригадирлерин, учётчиктерин, поварларын белеткээр ажылдарны база чорудуп турар. Соруга чүл дизе, партком болгаш эге организациялар часкы тарылгага бүгү белеткелдерни кошнаш дивес контрольга алыры, тараажымлар ортузунга чарышты үре-түңнелдиг, дээштиг кылдыр организастаары болур.

Д. КОЛ,
СЭКП Таңды райкомунуң инструктору.

Чөөн-Хемчик районда ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларының коллективтиң мурнуку чылдардан дээш көргүзүглерин бо юбилейлиг чылда чедип алган болгаш ам оон-даа эки ажыдаарын шиитпирээннер. Амгы үеде бүгү фермаларда ажыл-иш хайныккан. Кайыдаа фермага кээрге, 1973 чылдың социалистиг хүлээлгелерин болгаш 1972 чылдың түңнелдерин кёскү черлерде асылаан.

Районнуң фермалары ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болган онзага тураскаатказ социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседиптеннер. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтарының директиялары, партия, комсомол болгаш еске-даа хөй-ниитиг организациялары бо талазы-биле багай эвес ажылдаанар. Сүттү бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын Дөргүн, Шын-Бажы, Ак-Даш болгаш еске-даа фермалар мурнуку чылдардан алаан ковудеткеннер.

Партиянып XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы өртекен ажымагый чылында бир ишекке онааштыр 2000 килограмм сүттүг саварын хүлээнген турган. Ол хүлээлгеге хуусавадыка эртеге ажыр күүсеттиптеген. Ында 2900—3000 килограммдан ажыр сүт сагган саанчыларның саны өскен. Оларга Ондар Дүктүг, Сарыглар Долума, Моңгуш Алдынкыс ышкаш мурнакчылар хамаржыр. Ук коллективти Моңгуш Алдын-кыс билдиилиг удуртыпшаан, бодунуң үлегерин көргүзүп келген. Ол фермапың бо хүннерде ишек бүрүзүүдеп 6—8 килограмм сүттүг саап ап, бала чедиишкинниг ажылдап турарлар. СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразынга шилчип чоруур Кызыл тугун олар ам-даа салбаавнар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ак-Даш сүт-бараан фермазы сүт будүрериниң талазы-биле республикада мурнакчы фермаларның бирээзи. Оон коллективи чаа чылды база багай эвес эгелээн. Ук ферманың бо чылын чүс ишекке онааштыр 90 бызааны алганы өөрүнчүг. Ынчалза-даа ында инектерниң уксаазын өңижидиринче болгаш фермаңы механизастаарынче кошкак сагыш салып турары үениң негелдезинге черле дүүшпес. Ылаңгыя инектиң тарыш боозадылгазын шын организатоор болза, чүс инекке онааштыр алыр бызааларның санының ам-даа өзери чугаажок.

Бистиң районда ишек саларының мастерлери хөй. Оларның мурнуку одуруунда ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, «Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы Хомушку Кувиокаал, «Большевик» совхозтуң саанчызы Валентина Куулар, «Алдан-Маадыр» совхозтуң саанчызы Алла Ооржак болгаш еске-даа хөй-хөй саанчылар чоруп турарлар. Фермалар болгаш саанчылар шупту аразында чарыштыг. Олар чарышка бирги черни алыр дээш бүгү күжүн, эргадуржулгазын хөй сүт сана алырынче углаадырганнар.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корр.

ЧОГААДЫКЧЫЛАР

Аныяк үдептүрүүң төвү — Хову-Аксының чаартыкчы болгаш чогаадымчы саналга киирер тускай эртемниглери ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуур күжениишкиниг ажылдап, алаш каш чогаадымчы бодалдарны идип үндүрген, шиңгээткен. Оон түңнелинде күш-ажылды эртемге үндезилеп турган үеэримниң организациязы юбилейлиг чылдың төңчүүрүгге чедир 30 ажыг чаартыкчы болгаш чогаадымчы саналдарны ажылдап кылган, амыдыралга боттандырган. Ол саналдарының канчалга талазыбиле ажыктыы 50 муң рубль ажып турар болгаш оларны шептеретқенииң күсели-биле комбинатка ниитизи-биле күш-ажылдың будүрүкчүлүү 0,5 хуу өскен. 20 ажыг кижи хол-биле кылыр кадыг ажылдардан хосталган. Күчүлүг автоклавтарның тургузуун, ажыл чорудулгазын соксаткаш кылыр ужур таваржып турар. Ону кылырда будүрүлге чорудулгазын соксатпас дээр болза, белдирлериң база агрегаттарның солчудга фондузун тургузар, оларның септелгезин төнчүдер херек.

Оон аңгыда, колхозтарның болгаш совхозтарның ажылдап турар база чаа тургузун турар, бүрүн механизастаан фермаларынга машиналарның, дериишкиннериниң техниктиг ажаалдазын хүн бүрүде кылыр пунктуларын организастаары эргежок чугула. Ынчаарга фермаларда бүгүле механизмнерниң болгаш машиналарның, оон иштинде витаминниг даланг белеткээр агрегаттарның үе-үеде кылыр техниктиг ажаалдазын «Сельхозтехниканың» күжү-биле керээ ёзутаар кылыр ужурдуг.

Чүгле чогуур белеткелди эртеккен ажылдакчылар машинаны шын ажылгап шыдаар. Ону барымдаалаап, машиналарны болгаш дериишкиннерни ажыглаарының, техниктиг ажаалдазын чорударының талазы-биле механизатор кедрларның мергежилин бедидеринің өөредилгезин келээнин профтехучилищелеринге, ажыл-агыйларның бөлүүн-тарыштыг ажыдар курстарга организастаары үениң негелдези болу бергей.

Аныыл-агыйларның удуртучуларының болгаш тускай эртемниглериниң хүн бүрүдеги шудургу ажылы чокка механизапиянын, херекселдерин шын ажыглаары болдуунаас. Техниканы будүрүкчүлүг ажыглаарын чогум-на олар «Сельхозтехниканың» салбырлары-биле кады хандырар хүлээлгелиг.

Мал ажылы— шалыпчы фронт

ФЕРМАЛАРДА МЕХАНИЗМНЕРНИ КАМНЫГ ЭДИЛЭЭР

«Мал кыштагладырын чедиишкиннииг чоруткан, күрүнеге эт, сүт, чуурга, дүк, еске-даа продукция садар, будүрер талазы-биле алган хүлээлгелерни, улус ажыл-агый планнарын күүседириниг бедик көргүзүглерни чедип алган, малдың баш санын өстүрери болгаш оон продуктулуун бедидери-биле чергелештир ол продуктуларны будүрерин база садып алырын эрткен чылдың ол-ла үезинде турганынга деңнээрге немей өөрин хандырган республикалар, крайлар, областар, национал округтар, районнар, колхозтар, совхозтар, фермалар, малчын бригадалар Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилер болур деп «1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш белеткээрни ковудедирии дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Совуулелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалындан айыткан. Ол доктаалды күүседириниг күш-ажылды механизастаары улуг рольду ойнаар. Оон аңгы байдалынын дугайында республиканың «Сельхозтехника» каттыжымыкшынының септелге эргелелиниң кол инженери И. ОЛДЫРЕВТИҢ түүлүн парладывыс.

Бо тоску беш чылда көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери мал ажылын улам ылаң хөгжүдериниң болгаш оон продуктуларын будүрерин ковудедириниң талазы-биле улуг сорулгаларны пиитпирлээр ужурлуг. 1973 чылда, бистиң республика күрүнеге 29 муң тонна эттиг, 24 муң тонна сүттүг, 2800 тонна дүктүг садар. Мал ажылының чем базазын быжыглаары-биле, зооветеринария албанын экижилери-биле чергелештир, мал ажылының продуктуларын будүрерин өстүрери, оларның бот-үнезин база күш-ажыл чаргаалын чиигедири фермаларга комплекстиг механизапиянын шиңгээдип алырындан ылаңдууда хамаарыжыр. Мал ажылын механизастаары-биле ында-бүрү болгаш болбаазырангай техниканы чыл бүрүде-ле улам хөйүг-биле чорудуп берип турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның мал ажылын техника-биле хандырарының чорудулгазында, республиканың көдээ ажыл-агый будүрулгелери сөөлгү ийи чылда 950 муң рубль түңүнге машиналарны болгаш дериишкиннерни алган, ол болза оон мурнунда ийи чылда алганындан барык-ла 150 муң рубль хөй. Чүгле 1972 чылда республика 35 автосуттарыкчыны, 27 саалда аппаратын, өдек үндүрер болгаш чем каап бээр 51 транспортёрну, электри-биле хөй кыргыыр 25 агрегатты, мал чеми хээндектээр 15 херекселди болгаш еске-даа хөй техниканы алган. Сут-бараан фермаларында тус-тус будүрүлге чорудулгаларын механизастааны мындыг болуп турар: механиктиг саалда 41 хуу, чем каап бээри болгаш өдек үндүрери — 20—21 хуу; суг бээри — 24 хуу. Хаваа фермаларында хавапнарның баш санының 70 хуузун механизмнерниң дузазы-биле авырап, ажаап турар. Хой кыргылдазының 90 хуузу механизастаттынган.

Техниканы шиңгээдип алган чорук дыка хөй фермаларга күш-ажылдың байдалын өңижидиринің болгаш оон будүрүкчүлүүн бедидеринің аргазын берген.

«Большевик», «Элегес», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның, «Революциянын чалбыыжы», «Кызыл тараачын» колхозтарның мал фермаларында чем белеткээр пехтерни тургускан, суг-биле чылыдар одалга системазы база суг сордуруп алыр дериишкиннер бар болуп турар.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар фермаларының дериишкиннериниң септелгезин, техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде кылып турарлар. Ол чорук хереглээн механизапиянын үре-түңнелинии бедидип турар. 1971 чылда бир пентнер сүттүң ортумак бот-үнези совхозтарга ниитизи-биле 24 рубль 89 коп., колхозтарга — 22 рубль 54 коп. болуп турда, «Кызыл тараачын», Каа-Хемде «Октябрь 30 чылы», «Тиилелге» деэш ышкаш колхозтарга оон дыка чиик, тодаргайзаарга, ол-ла дараалашкаа-биле 19 рубль 81 коп., 19 рубль 69 коп. база 18 рубль 66 коп. болган. Моон ужуру чүдел дээрге, ол ажыл-агыйларның фермаларында аар-берге ажылдарны механизастаанының дөрелиеи бедик, күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедик болуп турарында-дыр. Мону барымдаалаап, колхозтарның болгаш совхозтарның удурткучулары, тускай эртемниглери фермаларга күш-ажылды механизастаарынче чогуур кичээнгейни салыр херек.

Фермаларга дериишкиннерни тургузар, оон техниктиг ажаалдазын кылыр талазыбиле боттуг ажылды «Сельхозтехника» каттыжымыкшыны чорудуп турар. Шутүмонтаж участоктарын дөрт-район салбырларында тургускан. 1972 чылда ол участоктарның күжү-биле 720 баш бызаа кирер дөрт кажаага, төрүүр хавапнар турар ийи кажаата, семирти азыраар 2000 баш хаваа турар фермага, дөрт кыргылда пунктуларынга дериишкиннерни эптеп тургускан. Бо чылын «Сельхозтехниканың» салбырлары республиканың 14 ажыл-агыйында 61 саалда дериишкиннерни, чем каап бээр болгаш өдек үндүрер 32 кезек механизмнерни ажаап хайгаарап турар. Техниктиг ажаалданын бригадалары чылда 75 муң рубль түңүг ажылды күүседир тургаш, херек кырында 91 муң рубльдиң ажылдарын күүсеткен. Кызыл каттыжымыкшынында слесарь-эдикчи Л. Бычков, Бии-Хем салбырында В. Гончаров, Чадаана каттыжымыкшынында О. Чимит олар үлегерлиг ажылдаан. Техниктиг ажаалданы бедик шынарлыг чорудары—чаңчыл апарган.

Мал ажылында будүрүлге чорудулгаларын механизастаарының деңнелин үлам ылаң бедидерин чүгле фермаларга дериишкиннерни эңдере тургузуп тургаш хандырар дээш болдаар болза шын эвес болур иинк. Тургускан дериишкиннерни үре-түңнелдиг эдилээрин, ону мергежилдиг ажаан хайгаараарын чедип алыры мырыңай эргежок чугула. Чогум-на бо талазыбиле ажыл-херек багай болуп турар.

Фермаларда тургускан хөй санныг дериишкиннер чогуур үезинде техниктиг ажаалда кылбайн, септеэйн турарының, ону ажылдадыр мергежилдиг кадрлар чогуунуң уламындан ажыглаттынмайн ааналга турар турар. Бо мырыңай дүүреенчиг факт. Хөй акша-хөреңгини үндүрүп тургаш тургускан болбаазын техника ааналга элеп, үреэлип турар чорук-биле кавчаа эптежир боор?!

Мал ажылының фермаларында кеделедирер станцияларны, бүс үндүрүкчүлерин, сордурар насостарны, чем белеткээр болгаш еске-даа машиналарны, механизмнерни септээр будүрүлге баазазы республикада чок. Оон түнелинде бар болуп турар 105 саалда установкаларының чүгле 72-зи ажылдап турар. Артык кевектер чогуунуң база еске-даа чылдагаанналарының уламындан дыка хой санныг техника аваа туруп турар. Чүгле электри энергиязы чогуунуң уржуу-биле «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң хаваа фермазында тургускан техника үш чыл дургузунда апаа туруп келген. Жданов аттыг совхозтуң дөрт үзүктүг ийнек кажаазынга эртиен чылын тургускан чем салыр бээр, өдек үндүрер транспортёрлар, саалда установказы, суг хандырмлгазы база-ла электри энергиязы чогуунуң уржуу-биле ажыглаттынмайн турар. Шак мыдыг чижектерни хөйүг-биле кииргеп болур.

Фермаларда техниканың аваа турар чоруу чүгле күш-ажылдың будүрүкчүлүүн кудуладып турар эвес, харынга малдың продуктулуун эвээжедип турар. Чижээ, саар инектерни чогуур үезинде чемгербес болгаш суттарбас болза, сууг 15 хуу эвээжээр. Ынчаарга кажаа иштинге вентиляция дериишкиниг үреэлир, агаар солуушкуну, чылыгның режими хажыттынар, ол-шын улгадыр чорук малдарның азарыларга, харынга олуп хораарынга чедирер.

Ынчангаш эң чүгүлэ сорулга — фермаларда тургустунган, ынчалза-даа ажылдавайн турар бүгү дериишкиннерни бүрүн ажыглаары болур. Мал ажылында тургускан механизацин бүрүү ажылдаан, кижилерниң күш-ажылын чиигеткен, продукция будүрерин элбеткен турарын чедип алыры ажылагыйларның удурткучуларының, ында партия, профэвилел болгаш комсомол организапияларының хүлээлгези болур ужурлуг. Бөжө хамаарышкан органнар чогуур кичээнгейни салырының үези келген.

Үлетүр четче-бүрүн керекселдиг машиналар-биле чергелештир, четпес-дудуу чүүлдерниг дериишкиннерни база-ла чорудуп берип турар. Ынаар дериишкиннерни ыяшталга кииргеп төлөдө, оларның четпес көвектерни ажылагыйларга уткуур кылыр ужур таваржып турар. Ажылагыйларга чорудуп берип турар техниканың өртээнин барык-ла 15 хуузу шак мыдыг стандарттыг эвес дериишкиннерге онаажын турар.

Мону өөрнии көргөш, монтаж ажылдарының шынарын бедидер сорулга-биле, стандарттыг эвес дериишкиннерниң четпес көвектерин белеткеп кылыр тускай мастерскияны аны участокту республикага организастаап, ону дерит-керекселдер, приборлар, дериишкиннер, мергежилдиг кадрлар-биле хандырарынын өйү келген.

Фермаларда эртем курлаыр машиналар чок, ынчангаш тургускан дериишкиннерниң техниктиг ажаалдазын хүлээлгелиг.

Ленинчи партияның

дайынчызы

ЧОНГА БЕРДИНГЕН АМЫДЫРАЛ

Персоналдыг пенсионер... Хоочун кызыл партизан... Республикада хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Чаартынган Тыва чер дөзүн шенеренгин-биле демисеңмиш, аңаа бүгү амыдыралын бараалгаткан бодүүн арат. Сеткилги ак, бодүүн ишчи. Тываның араттың революстуг иеминиң организакчыларының бирээзи, интернационалчы...

Семен Тойбанаевич Бильчирнинг дугайында чүгле мынчаар чугаалап болур. Бо юбилейлиг чылды, ол ийи дакпыр улуг байырлалы кылдыр санаар эртелиг: чылдың эгезинде Бильчирни ирей Ленинчи партиянга киргеннинден бээр чартык чүс чылын демдеглээн: ам бүгү совет улус-биле кады ССРЭ-ниң түргүстүнгилээнден бээр 50 чыл оюн демдеглежир аас-кежиктиг болганынга чорткаарааның орар.

БО ДЭЭРГЕ каш чыл бурунгаар болган чүве. 1966 чылдың февраль. Тандының комсомол райкомуң бодунуң үйүшкүнүүт плениумун Кочетов суурга эрттирип турган. Хамаатты дайынының, Тываға улустуң революциянын киржикчилери, хоочун кызыл партизаннар, Ада-Чурттуң Улуг дайынының киржикчилери аңаа валчылар болуп киришкен. Комсомолчулар, валчылар, Суг-Бажы биле Элегес школаларының өөренчиктери ол суурда кызыл партизаннарның тураскаалының чанында чыглып келген. Райком секретары митингини, ажыткаш, «Коммунизминиң хереле» колхозтуң пенсионери Семен Тойбанаевич Бильчирнге сөс берди.

Аар-берге чылдарның, амыдыралдың узун оруунуң истери арын-шыраймында чуруттунган хиреемде, кашпагай өрестии кончуг, тыва тоныг ирей ындырге үйүп келдя. Ол чымлган аммактарга болүүн чурттап эртикен амыдыралын, революстуг демисеглин чылларының. Совет эрге-чагырга дээш кызыг сегиржин алышкымнарга каанылган орус-тыва мөнге найыралдыы дугайын кысказы-биле чугаалап берген.

Семён Бильчирнин ам 76 харлаан, амгы сайгалга оон амыдыралы, кара-биле көрген түүлерин, киришкеңи уттундурбас болуушкуннар бүдүн төөгү-дүр, ол аңаа-чаагай ыштанып эртелиг-даа, оңу ол демисеглге чаалап ап, ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле чедип алган. Оон дескелчок демиселчи намдарының эрткен чамдык арыннарын ажыдып көрээли, төгүнү номчукчу.

ОЛ 1915 ЧЫЛДЫҢ күзүү турган. Суг-Бажы чурттуг Бильчирнир. Дадар-оол суглаар 5 кижи Сөян ажыр мал өдүрүп ажырган. Әр кавыралары Минусинскиниң бай садыгжызы Солдатов садын алган, ынаар сүрүп ажырып турганы ол. Бедик Саян сыннарын ажыр ол байның малын оон күзээзи Светлов үдеп чораан: чүвени кынчап билир — бо самдарлар оон хөренгизин орук ара будап, самчыглаза хөнүү. Беш сүрүкчүнүң арызында чүгле Бильчирнир бакказоонга орустаар. Ынчан Саян ажары кайы хире берге тургенин чугаалаан-даа хереэ чок. Кадыг-бергеге шыдажып чорбаш, оңу менди-чаагай ажып олганнар. Минусинскиге кээп турда ноябрь айның тенчүзү апарган. Харыда четче-меңги эккелдинер деп шаннап, мактаарының улуу, сүрүкчүлерни бай садыгжы кончуп, хөрекпеп үнген: «Ийи шырыжык чок-тур! Смырыпкаймнар ол-дур».

Араттар ол ийи шары дээш демги байның хөлечин болу берген. Ынчаарда аныяк Бильчирнир орус садыгжыларыңдаа, тыва феодалдарның-даа чазый-хоптаа дензи чайбас-тыр дээрзин чоорту угаап билген. Төрээн черинге бижэги-ле самдар боду чанып кээп-тир.

1917 чылда база катап Саян ажыр мал сүрегинче ядараатүргедел оңу албадапкан. Ынчан Саян ажыр оруктун чартык кезинин аштап каан, ийи-чангыс чорумалдарның тудуп каан чалырлары таваржыр. Григорьевка суур көстүп келген. Бильчирнир аңаа ийилдирзи атташ Николай Елизаров биле Филимопов дээр ядыы орус таныштарлыг турган.

Елизаровтуң боду база-ла тыва араттардан дээредээр чүвезин чок турган, ынчалза-даа таныштарын эвилен-ээллек хүлээп ап, ашкарып-чемгерип каан. Орус өнүүнүң ажы-чемин, хүндүткелинден-даа Бильчирнге кайгамчык чүве оон дыңналыы болган. Ыдыг солун, элдептиг чугааны ол тоолга-даа дөмейлеп албас турган: Россияда хаан чок, оңу дүжүр окташ, ажылчын, тараачын чон боду чүрттү башкарып, хостуг-шөлээн чурттап эгелээн. Ол бүгүнү удуртуп баштаан кижи—большевик Ленин дээрзин эжи Николай чугаалап бээрге. Бильчинир үр-ле ол сөстү иштинде катаптаан доктаадып келген.

— Сүрүп келген шарыларнар бай садыгжыны дидинер бе?—деп, Николай өскелиг айтырган.—Ол ындыг эвес болдур ийин, таныштар. Бо дээрге бүгү чоннуң малы-дыр. Сагыш човаавайн удуп, дыштанып хонуңар, харын. А даарта силерни мен Ермаковскиде бистин Советтер комитединге чедире бергей мен аан —дигеш, хүлүмзүрүп каан.

Аймаарай берген араттарны өөнүү кызыл туктар-биле шиметтинген Ермаковскиге чедире берип-тир. «Кончуг бай садыгжы бистии ийи казыра дээш хөлечиктедип турган ийин. Ам чырынай өлүрзе хөнүү-дүр» дижип, аразында чугаалажып чорааннар. Аңаа баргаш Елизаров чаа улусчу эргечагырганың удуртукчулары, база-ла боду дег бөдүүн кижилерге таныштырып каан. Советке Танды Тывадан келген шарыларны Совет эргечагырганың хөренгизин чылдыр хавырар деп шиитпирлээш, арат өөнүктерге ол-ла шарыларны кадарарын дааскан.

Араттар орта кыштаан. Бүдүн кыш дургузунда Совет эрге-чагырганың ажыл-чорудулгазы-биле Бильчинир илап таныжып, ёзулуг хостуг эргешөлээни тынып алган. Хосталганы, эрге-шөлээни чүгле демисел-биле чедип алыр дээрзин ядыы араттың оглу оон билип алган.

ТӨРЭЭН чуртунче Бильчинир ынаар көшкен 15 орус тараачыннар-биле кады 1918 чылдың чазынында чаныпкан. Орук ара 5 тыва кижи база немешкен. Хем-Белдиринге бичии доктаараан. Мында базала хосталганың тыныжы чедип келген болуп-тур. Советтер, большевиктер деп билири сестер борта база дынналыр болган.

Суг-Бажын ынчан Атамановка дээр турган. Оон бээр чартык чүс чыл орапчок ашкан, а Бильчирнир ол суурнуң большевик агитатору, чаныссыныш билбес революсчу Алексей Лукьяновту мынчага утпаан. Оон чаа аммыдырал дээш демиселче кыйгызын, хосталгага ынакшылдыг сөстерин араттар күзелдин-биле дыңнаар турган.

Атамановкага тургустуган Совет байларның хөренгизин хавырын эгелээн. Оңу ирик бай Вавилиядеп эгелээн. Ядыы чоннуң дери-биле байып алган оон хөренгизин чоок-кавы чурттакчыларга үлеп берген. Орус өнүктери Бильчинир биле оон эжи ядыы арат Мөлдүкпеняи база курут катбаан—бир-бир инек алганнар. Олар ийилээ демги байларның көрейгиин хавырарыга идепкейлиг киржип, Совет эрге-чагырга дээш демиселчилер болу бергеннер. Үлегге чүгле ийи-ле кижи таварышса-даа, оон алыс ужур-дузазын билген Суг-Бажының араттары шупту-зу чаа улусчу эрге-чагыргадан шаннаткан мыхаш өөрүп байырлаан турган. Ынчалза-даа оларның өөрүшкүзүн ак солааннар үзе киргеп.

Суурну долгандыр каш кидис от турган. Оларның бирээзи Бильчирнинг. Бир-ле хүн олче аттыг улус шуушпакай. Шуут-ла Вильчинр биле Мөлдүкпеннің өглериниче утлаанар. Суг-Бажының, Элегес унуун чонун мөлчүп аксы амдаажаан Чылбак ноян, Терер-оол чагырыкчы, Чапсарай хүндү, Донпан-оол чангы сутларың улус кайы оранда танып каан. Оларны Локтев дарга, урядник биле элээн каш ак солааннар үдеп чораан.

Ийи араттың кандыг-даа айтырыг чокка күүзеш, сөөртүп алган чорупканнар. Суурга аппараш канцелярияже кирер өктагылаш, дүпчүп каан. Лукьянов баштаан орус өөрү база ыйда боон-тур.

Эртенден өгленээш ак чаъстаан. Бежин иштинде улуг оптар сут долган. Демги улус башмынан алган бажыңының чаңгыс казенназынга дужурга ак солааннар туттурганнарын эттеп-соп эгелээннер. Ол онгар чанынга баштай Лукьяновту сөөртүп экелгеннер. Оңу кижи танышыр аажок, кеви курут малгаш. Алексейни Допуратыг онгарже кирер октапкаш, оон үндүрбейн, эрнинге кээрге-ле ыяычы-биле ойладып, хап-соп турганнар. «Байысаалгазы ол чүве болуп-тур ийин оң. Вавилиядың инектерин канчаптың? Совет эргечагырга деп чүве бо-дур!— дээш эттеп турган болгай» деп Семен Тойбанаевич ол үүлгединги ам ынчаар сактып чугаалап орар. Большевик чүүдээ сөглеп бербээн, чаңгыс-даа катап уё диваан.

Оон соода Семен Митряшкинни, Барибаевту, Сиптикпин, Аргап Бачымлайны, Кузьма Кочетовту, Григорий биле Семен Рассохин алышкыларны эриидеп эгелээн. Олар база баштыңчызы ышкаш чүүдээ өөрү бербээнер. Мөлдүкпей биле Вильчирнинг эдлээ чүгле дүшү соолунде келген. Оларның чыткан черинче Яаржыны дужумет бөрзенин каапкан бо кире халып келген.

— Ядараан сойлуптар! Вавилия көжайын инээниң эдээн сыырыл алгаш тамчыкталып чыдыр силер бе? Өөрүнерни кайда чажырып алдынар, кулутуглар?—деп, көрекпеп үнген. Ол аразында ак солааннар кире моннажып келгеш, ийи эрни пашкаар таалың дет үндүр төрепчилей берген. Аңаа оларның ийилдирзин ыыңчы-биле уш-баш чок улдап эгелээн. Шаанга чедир соп-соп ийи араттың дегги-ле малгаштыг суглуг оңгарже кирер октагылапкан. Ынаар кирер октап алгаш база-ла тын алындырбайн соп-ла турун берген. Чүгле демги солааннар оон өлүг-дирнин биляп алыр дээш селемези-биле шашкылай бээрге Бильчирнир мөнүнге келген. Тын-дыш чок чыдыпкан. Бүгү боду кан-кучук, ол малгаш апарган кижини ол-ле онгар чаныпка каапкаш барганнар.

«Багай эрни оода нижизиңг ажаап каар-дыр» дээш төрээн Кестий-оол корга-корга өөрже дүне сөөртүп аппарган.

СЕМЕН Тойбанаевич оң товарылганы мөңээ чугаалап бергеш, улуг тынаш, түңнеп-дир.

— Ол эвес болза, мен ам сээң-биле кайын чугаалажып орар-дың мен. Шагда-ла сөөгүм кургаан ыйнаан. А мен хөөрү-дөмейлеп Совет республикаларның 50 чыл болур оюн көөр аас-кежиктиг болганым бо-дур. Мээң салым-чолум-биле ийистер дет дөмей бодүүн кижилер кайы хөй болгай!

...Сактыышкынга сактыышкын улажып алган чорупкан. 1919 чыл. Суг-Бажының чурттакчылары Хем-Белдиринде Щетинкин биле Кравченкопун партизада шеринниң келгенин улуг өөрүшкү-биле үткаан. Суурнуң партизаннары, ядыы араттар 30 терге түүгү белекти чыгташ, Хем-Белдиринче чоруткан. Василий Фальскийниц ийи тергеенниң дыпыт тудуп, Бильчирнр биле Аксак-Кок ынаар чорупкан. Өске черлерден араттар ында база келген боюп-тур. Үш хонукта партизаннарга дузалажып, оңгу казышканнар.

1921 чыл Семен Тайбанаевичиниң намдарынга оюа уттундурбас арыннарны кирер бижээн. Суг-Бажының партизан отрядын ынчан сураглыг партизан командир Сергей Кочетов удуртуп турган. Кызыл партизан баштайгы тывааларның бирээзи Бильчирнр болган. Чогум-на ынчан ол отряд Тарлашның тулчуушкунунга ак гвардейжилерни ажыы тиилээн. Орта өскө өөрү-биле Семен Бильчирнр база киришкен.

Ол-ла чылын Бильчирнр Тандының Тывавың тургузуучу хуралынга кирзкир, оны нөөр аескежиктиг болган. Араттарның шаг-тоогудеп бодап чораан күүзели аңаа боттанган, Совет Россиязың төлөөлөкчилери-биле хол-кодундан туттунчуп алган Бильчирнр ышкаш дүүнгү бодүүн араттар хостуг-шөлээн Тыва Арат Республиканы тургузушкан үе ол.

Дараазында чылын, күзүү Тандының ажектеринге база бир дайзын чоонгуйлап келген. Ак генерал Бакич бодунуң ат-төрүнүн идертин алгаш кел чыдарын Кочетовна дидиктаган. Аңаа болган төөгүлүг тулчуушкунга ленинчи партиянның дайынчызы Семен Бильчирнр база киришкен.

...Орус болгаш Тыва улустарның интернационалчы мөңге найыралынга Саянның бедик сыннары-даа; оларның эптешчок парлакчыларының как дакпыр халдаашкыннарында чоюдаатан шылгараан. Бодүүн арат Семен Тойбанаевичиниң узун намдары ол найыралдың хаңы дазылдының тодаргай хереснзи.

О. НАМЧЫЛАК.

Партийжи

информация

ТЕС-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

ЧАҢГЫС ТАЛАЛАВАС

★ Тес-Хем районнуң орук участогунда партия организациязының чанында 5 кижи составтыг улусчу контроль болүү бар. Оон ажылынга партийжи удуртулганы канчаар боттандырып турарын СЭКП райкомунуң эдлегелиг бюрозунга чугаалашкан. Парторг эш С. Самдан бирога дыңнадыынга чамдык кылыынган ажылдарны чугаалаан. Ол болүк чөрүүлер ажылдарын кварталдап планнаап ап турар. Хүралдарын аяды узаа эрттиргеп. Анда харымсалга чок, техника каминавас эштер-биле чугаалаңы кылган. Кыват чүүл, тудуг материалдарының каминалгазынга хыналдалар чоруттунган. Арагалаар, ажыл шагы үзер таварылгаларны база болүкке чугаалажып турган. Оон аңаяын партия хуралынга ийи катап сайгарып чугаалашкан. Ынчалза-даа болүктүң ажылының чогуур деннелге четпейн турарын болгаш аңаа партийжи удуртулганың кошкаан бюро демдеглээн. Контроль болүү идепкейлиг чорууп воргустейн турар. Оон удуртукчузу эш С. Оюнуң талазындан бүдүрүлгеге ажыктыг, контроль ажылынга хамаарышкан чаа түүлдерни кылбайн турары четпес. Бир эвес үш-дөрт чыл бурунгаар орук участогу районда мурнакчы коллективтерниң бирээзи турган болза, сөөлгү ийи чылдарында план күүсеттинместээн. Машина-техниканы үрөөр, авария кылыр, ажылшагы үзер, арагалаар таварылгалар орунчуларда бар. Кыятан, септээн оруктарның шынары багай. Мындыг турбуже, ында партия организациязы, контроль болүү тургустуган байдалдан уштунар хемчеглерни эвээш чорудуп турарын бюро кежигүннери шүгүмчүлээн. Планның даалгаларны күүседиринче коллективти организастаары — оларның дүлөлгези. Чаңгыс талалыг кыдыра кыналдалардан туттаан, кылган ажылы өчизинге чедирбес чоруктан бүдүрүлгеге салдарлыг хүн бүрүнүн тодаргай ажылдарыңче улусчу контроль болүүн углапбаштаарын партия организациязынга бюро даскан.

ЛЕКТОРЛАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

★ Республиканың «Билиг» ниитилелиниң президиумунуң шиитпирнин ёзугаар Самагалдай суурга Эрзин, Тес-Хем районнарының лекторларының, ында эге организацияларның секретарьларының, баштаар черлер кежигүннериниң семинарын арттырген. Чыылганнар аңаа теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерни алган. «Амгы үе-чадада партияның экономиктиг политиказы» деп илеткелди республиканың «Билиг» ниитилелиниң харыысалгалыг секретары эш А. Поляков кылган. Эге организацияның ажылын планнаары болгаш чорудары база лекция пропагандазының отчёдун кылыры дээш ышкаш практиктиг айтырыгларга эш Т. Дувектер доктаараан. Эге организацияларның ажыл-чорудулгазынга баштаар черниң превидиумунуң ролюнүң дугайында эш Б. Седен-Хуурак чугаалаан. Эш Л. Очур-оол ниитилел-политиктиг темага лекцияны канчаар кылза эвил, канчаар белеткенирил деп айтырыгны чыыткан. Бо семинар ийи районнуң лекторларынга улуг ажыктыг болган.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

Дүвүренчиг медээ

АРТЫК КЕЗЕКТЕР ЧОК...

«Тиилелге» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы. Даштан кылган бажыңның иштинде ажаан долгем өрээл. Ында сарыг-сарыг тракторларны үш одуруглай тургускулап каан. Оларның барыкле шуптузуп чаамп, адырып каан. Септеп турары тодаргай. Ол-бо тракторнар чанында механизаторлар көзүлгүлээр. Чамдыктары болдунчуп алган, чугаалажып тургулаар-даа. Болүк ярлерниң сөзүнга баргаш, часка утпаштур техника септелгезиниң ямначаар чорун турарын сонуургап айтырдывыс.

— Орта кылыр чүве-даа чок боор чүве-дир бо — деп, оларның бирээзи карыылады.

— Артык кезектер чок аттыг чүве-ле — деп, механизатор Донгак Кызыл-оол адаа улаштым.— Внети кандырбас болза, чүнү қанчаар бис?

Мастерскаяның эртелекчизи Михаил Монгуш-биле ужуражырывыска, база-ла артык кезектер чок деп хомудалын илеретти.

— Бир эвес имнчаар-ла турар чүве болза, часкы хову ажылдары эгелээриге чедир техниканы септеп ап шыдавас бис — деп, Михаил Монгуш чугаалады.— Бо юбилейлиг чылдың дөртку кварталында 23 трактор септеор тургаш, чүгле 21-ни, 30 андазындан — 15-ти септеп алдывыс. Чыл төнер четкен, а ам-даа 12 трактор септеттинмээн. Септелгениң мынчаар хожудап турарының нол-ла чыдагаанын — хереглеттинер артык кезектериң чогундан болуп турар. Артык кезектер турган болза, кварталдың септелге планны шагда-ла күүсеттинге боор ужурлуг турган чүве.

Совхозту септелгеге хереглээр артык кезектер-биле «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аралыын каттыжылышкыны хандырып турар. Хереглеттинер турар түүлдериниң чагыын совхоз шагда-ла киргеп. Оларны чорудуп боорин «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аралыын каттыжылышкыны ыяычага чедир алаап келген. А хорек кырында чагыгны күүсеттээн.

— Ам безин ында чогуур түүлдерни септеп ааан үш трактор артык кезектер чогунын мастерскайда турарлыр — деп, Михаил Монгуш улаштынады.— Хереп кезектер бар болза, оларны белеңниң шутумунга ыяңдаа-ла тургузар турдувус. Биске ам колла хереглеттинип турар түүлдер: моторнуң тудуштурулга муфтазы, загыр өзек, редуктор кезээ. «Сельхозтехниканың» республика каттыжылышкынының даргазы эш Мешкорудников бистиң мастерскаявыска чоокта чаа келген. Моңоа херек кырында боттуг байдалды коргеш, эш Мешкорудников херек түүлдерни чорудуп өөр боор деп даажок өөрээп бис. Ол шыңаала артык кезектерни бөөрин аазаан. Оон каш хонганда аазаан түүлдерни алыры-биле бистиң инженериивис Кызылче чоруткан. Келзе-ле база куруг. Мындыг болурга септелге кылыры берге-дир.

Совхозтуң механизаторлары юбилейлиг чылды чедиишкинниг доозары-биле техника септелгезинде тура-соруктуг ажылдап турарлар. Чижөө, септекчилерден Донгак Кызыл-оол, Хертек Ичин-Доржу, Лоңдуп Кызыл-оол болгаш өскелер-даа мурнакчы ажылдап, кылыр ажыл нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Бүгү септекчилер септелгени эки шынарлыг, дүргеп доозарынче чүткүп турар. Ындыг турбуже, септекчилериниң хандырылгазы мындыг болурга, оларның хомудап турары черле чоптуг.

Септелгени дүргедедирп-биле совхозтуң дирекциязы болгаш «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аралыын каттыжылышкыны дарый боттуг хемчетлерни алыр ужурлуг. Оон башка уе маңаавас болгай. Тоску беш чылдың үшкү чылында чаагай дүжүттүү остүрүп алыры техниканы чогуур үезинде эки шынарлыг септеп алырындан хөй хамаарыжыр дээрзин утпас херек.

К. АРАКЧАА,

«Шынның» тускай корр.

ДЕЛЕГЕЙ ХҮННЕРДЕ

ДЕЛЕГЕЙ ПАРЛАЛГАЗЫ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Делегейниң парлалгазы СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелинче болгаш Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралдың киржикчилериниң бир үн-биле хүлээп алганы «Делегейниң улустарынга» деп кыйгырыынче доктаамал кичээнгейин база-ла моон мурнундаазы дег салып турар. Бүгү диптериниң чурттарының солуннары Л. И. Брежневтиң илеткелип калбаа-биле тайылбырлап, ында ССРЭ-ниң бүгү делегейге төөгүлүг чедиишкиннерин, коммунизм тургузуушкунунга Совет күрүнеңиң улуг перспективаларын тодаргай көргускен деп демдеглеп турар. СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретарының илеткелин даштыкы чурттарда тайбынның болгаш улустарның айыыл чок, национал хамаарышпас чорууның, социализмниң идегелдиг чөленгижи Совет Эвилелиниң ролюн тайылбырлаан, амгы үениң делегей байдалын ханы аналиэтээн, ол чугула документ деп үнелеп турар.

● **СОФИЯ.** Л. И. Брежневтиң илеткели революстуг өөрүшкүүзүрелдиң маңнайы боон турар. Ук илеткел Советтер чуртунга болгаш бүгү кижи торелгетенге чаа-чаа делгеп оруктарны ажыдып берген. ССРЭ-ниң тургустуганының чартык чүс чыл оюн болунуп байырлалы деп демдеглеп турар болгар улус СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының илеткелинче кайгамчык улуг кичээнгейни салып, сонуургап турар. «Совет Эвилелиниң тинлеп тургаш, оңнүктүг болгаш эвилелчилиг болганынга чоргаарланып турар болгар улустуң сорук киирер, эгээртинмес күштүг үнер дөзү боон турар»— деп, «Работническо дело» солун бижээн.

● **БЕРЛИН.** Кремльге болган байырлыг хурал интернационализминиң тиилелгезинин ССРЭ-ниң болган деп Германияның Социалистиг Чаңгыс ааб партиязының Төп Комитединиң органы «Нойес дойчланд» солун бижээн. Бөгүн интернационализминиң идеяларны чаа ниитилежилгезе каттышкан болгаш социализмни тургускан ССРЭ-ниң улустарын эвес, харын-даа делегейниң социалистиг дең каттыштырылгазының улустары-биле, бүгү делегейниң ажылчыннары-биле, империализмге удур демисеглге боттарының хосталгазын камгалап-ла турар бүгү кижилер-биле оларны база холбаштырып турар. Эш Л. И. Брежнев ленинчи национал политиканы тодаргайы-биле анализтээн деп «Нойес дойчланд» уламчылап бижээн.

● **ВАРШАВА.** СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелинде делегей байдалы бүгү талазы-биле, хандыр тайылбырлаанындан делегей кырында күштерниң хуваалдазын шын билип алыр болгаш чүгле Совет Эвилелиниң эвес харын-даа бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының даштыкы политиказының угланыышкыны тодаруттунган деп Польшаның делегей харылзааларының ниититтудунум директору, профессор Мариан Добросельский СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

● **ПРАГА.** Чех Национал Чөвүлелдиң даргазының оралакчызы В. Амбруз СЭТА-ның корреспондентизинге мынча дээн: мен бистиң республиканың бүгү хамаатылары-биле бир дөмей эш Л. И. Брежневтиң илеткелин дорт дамчыдылгадан дыка улуг сонуургалбиле дыңнап, бистиң солуннарывыстан номчаан мен. Эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыткыган чүүлдер совет нитиин болгаш даштыкы политиканың кол үндезинниери ол боон турар. Ында совет кижи бүргузунуң сагыш-сеткили илереттинген деп ол айыткан.

● **СТОКГОЛЬМ.** «Свенска дагбладет» солун Л. И. Брежневтиң илеткелинин допчулалын бижээн, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эвилелдешкен республикаларның экономиктиг хөгжүлгезинниң бедик темпизин онзалап айыткан деп демдеглээн.

● **АЛЖИР.** Л. И. Брежневтиң илеткели араб чуртларга улуг сонуургалды хайыыткырган дооргын «Эль-Муджахид» болгаш «Ат-Шааб» солуннар эң-не кескү черлеринде бижээн Совет Эвилели Чоокту Чөнге чүвге дайын одаан узуткаары болгаш араб күрүнелерге удур израиль агрессиянын уржуктарын чок кылыр дээш күжениишкиннерни улам улгаттырарыңче кыйгырып турар.

ИНДИЙ-КЫДАТТА ТУЛЧУУШКУННАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Мурнуувьетнам патриоттар дайзынны Мурнуу Вьетнамның хойхой можуларында чилча шаан турар. Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери ортаа шаттарның болгаш ортаа эрик каназынның можуларында чалча сайгон шеригленирниң туруттарын 60 согуушкунга таварыштырган.

Контумның чоогунда сайгон шеригленирниң кол туружу болган «Новембер» деп шериг баазазының девискээринде патриоттар дайзынны бүдээлеерин күштелдиргеш, хоорайже чыырын кел чоруур.

Контумның мурнуу талазында Плейку можутта патриоттар можу төвү Плейку хоорайның чоогунда шериг аэродромун боолаан. Боолаашкынның түңнелинде дайзынның дорт самолёду узуткаткан. Дайзынның хенертен бооланының уламнидан орт үнгеш, чүүл-бүрү шериг техниказы, чепсектер шыгжаан складтарга, кадагалал черлеринге материалдыг улуг когаралды таварыштыргаан.

Шыңгыы тулчуушкуннар эрик каназының Куангчи, Куангтнам болгаш Куангнгай можуларында боон турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Хосталганың параалга агентилели Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштерниң кезектери дайзын чорудулгаларының бүгү фронтуларында чедиишкинниг шавар халдаашкынны чорудуп турар.

Агрессорларның чидирии

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-же агаардан халдаашкыннарда киржип турар америк ужар чүүдүң чидирии улам көвүдеп турар. Вьетнам информация агентилелиниң баштайгы сан-түңнелдерни ёзугаар алырга, декабрь 18-тен 26-га чедир 62 америк самолёттуу, оон иштинде сес моторлуг «В-52» дээр 18 бомбардировщиктерни болгаш чолгынарын тааруштыр шимчедир аргалыг «Ф-111» дээр беш самолёттуу дужур аткан. Эрик кырынын үгер боолары оа-ла үе дургузунда АКШ-тың 8 шериг корабльдерни өртгендир аткан.

Кара таакпы садып турар

ДЕЛИ. (СЭТА). Эң-не эвээш дээш сан-түңнелдерни ёзугаар алырга, Кыдат даштыныже оныум—кара таакпыны үндүр сатканынаан чылдыына 12—15 миллиард долларны ап турар деп Индияның «Ньюейвь» сеткүүлү дыңнаткан.

Сеткүүлдүң бижип турарынбиле алырга, Кыдат АКШ-че дыка хөй хемчээлдиг опиумну чорудуп, оон-биле ярыглап каан уранны болгаш эргежок чүгүлә дерис-терекгелдерни солуп ап турар. Ол бүгү чүүлдерни Гоминьйту болгаш Макаону дамчыштыр солуп ап турары илерээн.

Австрали чазактың шиитпири

КАНБЕРРА. (СЭТА). Австралияның эрге-чагыргалыг чоокта чаа холга алган лейбористиг чазак сайгончу аргечагыргага шериг дузаламчызын көргүзериниден ойталаар дугайында шиитпирлээнин ында чарлаан. Оон муриуу чарыында Мурнуу Вьетнамдан австрали шеригленирни үндүрүп эгелээни билдингир.

Шаанда Макмагонның чазааның сайгончу эрге-чагыргага тыпсыр дээн 15 миллион долларны бээринден болгаш пномпеньчи эрге-чагыргаларга шериг белеткээриниден чаа чазактың ойталаар деп турарының дугайын Австралияның камгалал министри Лэнс база медеглээн.

Вьетнамда агрессияны соксадыр

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң хоорайларында болгаш суурларында митингилер, хуралдар эртип турар. ВДР-ниң девискээрин дайзынның араатанзыг бомбалап турарынга удурланганының резолюцияларын Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары ол хуралдарга, митингилерге үндүрүп турар. Цвикауның автомобиль заводунуң муң-муң ажылчын, албанхазакчылары Вьетнамга дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында дугуржулгага ат салыр дугайында айтырыгга хамаарыштыр саададымышкын кылыр кижарлады АКШ-тың чазааның ажыглап турар тактиказынга ол үлетпүр бүдүрүлгезиниң коллективиниң шиитпирлиг удурланган резолюциязынга ат салган.

УЛАН-БАТОР. ВДР-ниң девискээрин бомбалаар кеминг керек үүлгедирин доп-дораан соксадырын болгаш Вьетнамга дайынны соксадыр, тайбынны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салыр Моолдуң хөй-ниитизи АКШ-тың чазаапдай иетээн.

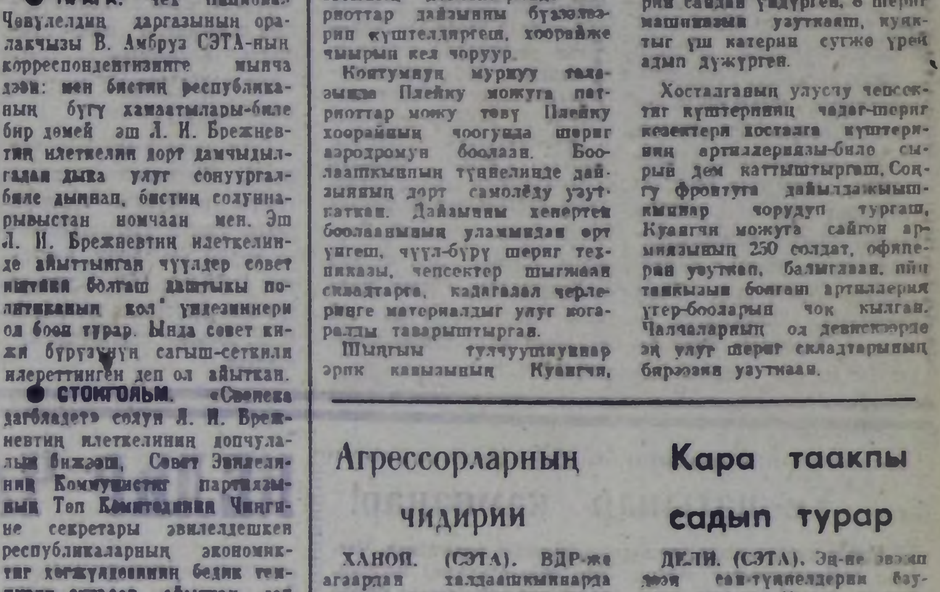

Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң кезектери дайын чорудулгаларының бүгү фронтуларында чедиишкинниг шавар халдаашкынны чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң патриоттарынга сайгон арминязының солдаттарының болгаш офицерлериниң Дакто бааяда дүүн берип турарды.

ВИА—СЭТА-ның фотосу.

РОССИЯНЫҢ ХӨЙ НАЦИОНАЛ ТЕАТРЫ

Национал шин чоғаалдарының болған театр уран чүүлүнүң ССРЭ-нин тургустунағындан бәәр 50 чыл оюнга турасказатқан ийиги Бүгү-россия фестивалы чоруп турар. Ол болза республикала хөй национальдыг театр уран чүүлүнүң чечектелип турарының чайынаанчак херечини болу берген.

РСФСР-нин Культура министерствозунуң театрлар эргелелининң начальниги В. Н. Юрьевтен национал театрларның хөгжүдезинин дугайында чугаалап бәәрин СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— Россияның национал театрлары — Улуг Октябрьний ачызында сайгыран, социалистиг революция чоғаадыкчы ажылга улуг кодурлуушкунну болдурған — деп, В. Н. Юрьев чугаалаан. — Бир кол кээ театр болуур уран чүүл болза чонның кижизидилгезинин болған өөредилгезинин эң чүтүл чепсектериниң бирээзи апарган. Совет эргелелиниң башкайы декреттериниң бирээзи «Театр хереэн каттыштырар дугайында» декрет болған, ол болза театр уран чүүлүн чаартып тургузарының делгереңгей программазы болған. Оон өске ийи документ: Чырыдыышкын улус комиссариадының театр килдизинин «Россияның бүгү националдарына кыйгырыы» болған «Чырыдыышкын улус комиссариадының театр килдизинин чанында театр коллегиязының дугайында кол чүүлдер» национал театрларны тургузарына болған хөгжүдеринге чугула ужур-дузалыг болған.

1919 чылда-ла башкайы башкир болған марий национал театрлар коллективтерин тургустунуп келгилээн. Ам-ыанғы чылдарда Россия Федерациязының чамдык автономнуг областтарынга база театр болуктери тыптып келгилээн. Амгы үеде республикада үш чүс ажыг профессионал коллективтер бар. Чүтле 16 автономнуг республикаларда болған беш автономнуг областтарда амгы үеде 60 дээш театр ажылдап турар, олар ССРЭ-нин улустарының барык үжен дылынга шиилерин көргүзүп турарлар. Чижээ, Совет эргечагырганын чылдарында Дагестанга аварларның, лезгинерниң, дартиннерниң, кумыктарның, лактарның национал театрлары тыптып келген. Татар АССР-нин Г. Камала аттыг академиктиг театры, Башкирияның, Бурятияның, Сонгу Осетияның, Чуваштыяның театрлары, Карелияда финн театр болған оон өске-дээ хөй театрлар чонга билдингир болу берген.

Ол бүгү коллективтер театрга сонуургалыгларның болуктерине үнделилеттинин тургустунгулаан, соолдунде барын профессионалдыг артистер — Москваның болған Ленинградтың театр талазы-биле дээди өөредилге черлерининг чанында ажыттынгылаан национал студиязының доозукчулары-биле четчелеттингилээн. Амгы үеде Россия Федерациязының өске-дээ хоорайларында турар дээди өөредилге черлеринде национал студиялар кадрларны белеткеп турарлар. Бүгү он алды автономнуг республикаларга база областтарга иннитип-биле тос чүс ажыг артистерни болгаш режиссёрларны белеткээн. Оон аңгыда, режиссерларның хөй отрядын дээди өөредилге черлерининг режиссер факультетинерине иннитип чүрүм сургаар база белеткеп турар.

Национал сцена уран чүүлүнүң хөгжүдезинге орус театрның роли» улуг, национал театрның төрүттүнүп сайгыраарында ол чаагай үндезин болған. Баштайгы коллективтерниң тургустунарында К. Станиславский, В. Немирович-Данченко, В. Вахтангов олар болған орус сценазының өскедээ шылгарангай мастерлери дузалы көргүзүп турган.

Россияның национал республикаларының шин чоғаалдары театрларның төрүттүнери-биле кады хөгжүп келген. Чоғаалчыларның бижээн шин чоғаалдары орус театрларның репертуарынга шуут киргилээн. Р. Гамзаттың болған Мустай Каримнин, Х. Вахитнин болған Ц. Шагжининиң, В. Маминнин, Н. Терентьевтин болған өскелерниң-дээ шиилери орус сценаларда база чедишкинниг көргүзүнүп турар. Бо дээрге национал шин чоғаалдарын идепкейлиг солуушун турарының чижээ-дир.

ССРЭ-нин тургустунганының 50 чылында Улуг Октябрьның болған хамаатыг дайынның маадырларына хөлбаштырған улуг шиилерниң кастүп кээп турар болу бергени черле чөп. Чи— болгунуң төөгүзүнүн чоғаалдыгы. Дээре ханы революсчуттөөгү шиилерде ол бодал сынныккен. Башкир шинчи А. Мирзагитовтуң «Оттуг казырғы», бурят чоғаалчы Н. Балдановтуң «Чалбыш», кумык Рустамовтуң «Уллубий» болған тыва шинчи С. Пюрбюнүң «Кызыл үер», калмык А. Балакаевтин «Чазак даалгазы» болған өске-дээ хөй шиилерни анаа хамаарыштырып болур.

Россия Федерациязының театрларында совет амыдыралды улам-на долу болған бүгү талаалыг көргүзүп тұрар болу берген. Автомобиль заводтарының түдүгжулариның болған энергетиканың улуг черлерининг маадырлары, ажылчыннар, колхозчулар, артемденнер, студентилер шиилерин маадырлары болу берип турар. Бо үеним амыдыралы болза оон нинтилелге хамаарышкан айтырыглары-биле национал драматургтарның дээре шиилерин сининиин үнделилеттинген. Бүгү-россия фестивалының үеинде республиканың бүгү театрлары боттарының репертуарынга национал авторларның шиилерин кииргилээн. Ол фестивальга ийи чүс ажыг шиин киирген.

Кара чангыс шын орук— национал театрларның шиилер-биле доктаамал болған идепкейлиг солуушу, национал культураларның бот-боттарының холбаа үүдүп байлакшыары болур дээрзин хөй национальдыг реалистиг совет театрының бүгү төөгүзү бадыткаан. Ынчангаш бо үүннерде эстон шинин марий сценага, грузин шинин —Карелияга финн сценага, украин шинин — Якутияга азы Бурятияга кастүп кээп турары ам чанчыл болган.

Национал культураларның шапкын хөгжүп турарының бир чайынаанчак херечизи болза, республиканың найысылалынга болған өске-дээ хоорайларынга Россия Федерациязының автономнуг республикаларының театр уран чүүлүнүң чедишкиннериниң кадаба-биле көргүзүп турары болур.

Совлгу үеде национал коллективтерниң ийи шинизинге РСФСР-нин Күрүне шаңналдарын тыныскаңын демгелекседим. Ол болза М. Каримнин «Ай туттуруушкунунун үүнезинде» болған Н. Терентьевтин «Чалгыглар эриктиг чүй шаап тур» деп шиилеридир. Оон биргизин Башкирияның академиктиг шин театрынга, а ийигизин — Чуваштың академиктиг шин театрынга көргүскүлээн.

Бүгү совет театр-биле бир дөмей, Россияның национал театры коммунизм тургузуп турар чонның амыдыралы-бинде сырый холбашкан, ынчангаш ССРЭ-нин 50 чылын ол тедептиг үжүрежип турар деп, В. Н. Юрьев түннелинде чугаалаан.

ЧОНГА

Кызылдың уран чүүл училищезинин чуруула салбырының сургуулдарының эң эки 30 хире ажылдарының делгелгези «Найырал» кинотеатрда ажыттынган. Ук делгелгеде салбырның 1—4 курстарынга чедир сургуулдарның эки дээш ажылдары кирген. Ында кол черни 3-кү курсчу Д. Сааның «Мээң Тывам» деп болук чуруктары эзелеп турар. Аныяк чурукчу Тываның карак четпес ховуларын, оон арга-зуммнерин база човнүүн шагдан бээр туруп келген чанчыл байырлалы — аът чарыжын уран кылдыр чуруп көргүскен. Ол ышкаш 4-кү курсчу Искаховтуң портреттериин чуруаны — онызагай көрүштүг.

Училищенин удустуң хөгжүм салбырының сургуулдары-биле башкы институдунуң студентилери «ССРЭ-нин улустарының музыказы болған чечен чогаалы» деп солуун программалыг концертти бидетиксин, найысылалдың өөредилге черлерининг сургуулдарынга бараалгатканнар. Бо концертке эвилеледешкен 15 республикаларның шулуктериниң шулуктерин номчаннар. Ол талазы-биле филология факультединиң студентилери Л. Доржу, Е. Иванова болған өскелерде эки номчукчуларга санатқан. Хөгжүм болған ырлар талазы-биле солуун номерлер хөй болганын көрүкчүлер магадап чугаалажып турган.

Н. ШОЙДАА.

Уран чүүл мастерлери юбилейге

МОСКВА. Төп делгелге залында «ССРЭ — бистиң Төрээн чуртувус» деп чурулга делгелгези ажыттынган. Делгелгени ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга турасказатқан. Чуруганның, сиилбрелединг, скульптуранның, шимелде-изасталга уран чүүлүнүң 2500 ажыг чогаалы, театр, кино чуруучуларының ажылдары ында делгеттинген. Делгелгеде шупту 1200 автор киржип турар.

ЧУРУКТА: «Дүжүт» деп скульптура. Автору В. Борисенко (Львов).

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СОЛУН КЕЖЭЭ

Чөөн-Хемчик районуң Шеминде хереэжеңнер чөвүлели чоокта чаа «Ие болған чаш» деп темага кежээни организастап эрттирген. Ол кежээге суурнуң чуртакчылары дөйбиле кээп, ында школа башкызы Зоя Конгарның кылган беседазын улуг сонуургал-биле дыңнаан.

Бистиң Совет күрүневис тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш не-чаптар дугайында улуг сагышту садыл келген. Ленинчи национал политика бистиң чуртувустуң бүдүш бүрүзүнде боттанып, иелерге, чаштарга чеже-чеже иелп-салтар, школалар, эмнелгелер, санаторийлер туттунуп, не-чаштарның эрге-ажыынга бараан болуп турарын З. Конгар тодаргай чижектерге чугаалаан.

Дараазында хөй угрулларны божаашн, кижизиткен иелерни орден, медаль-биле шаңнаар дугайында Тыва АССР-нин Дээди Соведиинин Президиумунун Чарлыын кедээ Советтин күүскомунун даргазы Куулар Каллар-оол номчаашн, суурнун мурнакчы почтачызы З. Монгуш, ажылчыннар О. Ооржак, К. Монгуш, М. Аңгырбаан болган өске-дээ шаңнаткан иелерге байыр чедирген.

Ол кежээге чаа төрүттүнген угрулларга төрүттүгенинин херечилеллерин тывыспышаан, суурда хереэжеңнер чөвүлелиннин даргазы Ооржак Долзат «ларга белектерни база берген.

Ол кежээге угрулар садының бичии чаштарының көргүскен концертин көрүкчүлер ыка сонуургаан. Каас-шиниг кеттингеп, чаптанчыг чаштар «Ильичиниң портредн», «Салгачы бис» деп ырларны бээнны үделтези-биле ырлаарга залга олургандар диниттинг адыш часкаап турган. Бичии артистер Алеша Кара-Сал, Чечекмаа Монгуш, Чодураа Кара-Сал олар ырлап, шулуктей бээрге, көрүкчүлер адыш часкаап, катап катап диледип турганнар. Кежээнин түнелинде ливы-бүрү ойнаар, аттракционнар база болган.

А. МОНГУШ.

Чаа чылдың лотерея белектери

РСФСР-нин акша-бараан лотереязын Чаа чылга таварыштыр үндүргенинин эң оңаалыг билеттеринге таварышкыннар каш-ла хонган «Москвич» болған «Запорожец» автомобильдерлиг болуу бээр. Ойнаашкынның тиражы декабрьның 29—30-де Калугага болуур.

Россия Федерациязының сан министерствозунга баарга, СЭТА-ның корреспондентизиниге мынчадыр дыңнатканы. Чаа чылга таварыштыр үндүргеи лотереяга 100 «Москвич-412» болған 100 «Запорожец» ЗАЗ-966 автомобильден ангыда, өске-дээ үнелиг хой-хой ойнаашкыннар ойнаттынар. Олардың араазында 900 мотоцикл — колесказлыг «ИЖ-ЮПИТЕР-3» мотоциклер, 200 пианино, 500 телевизор, 3200 чем соодукчуга, 1000 хевис бар.

Чаа чылга таварыштыр үндүргеи лотереяга «Орбита-2» магнитофоннар, «ВЭФ-201» болған оон-даа өске радиоприёмниктер, кинокамераар, фотоаппараттар, шактар, электри-биле ажыдаар самоварлар база ойнаттынар.

Отчалыг билеттерниң эзелеря бараннар ойнап алырыбиле чергелеттир улуг-улуг —500, 300, 250, 200, 150 болгаш 100 рубль акша ойнаашкынныярын база алыр.

Чаа чыл лотереязынга шупту 11820000 акша-бараан ойнаашкыны ойнаттынар.

(СЭТА).

Спорт

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЕТТИНГЕН

ССР Эвилелининң тургустунганының 50 чылынга турасказаткан баскетбол талазы-биле Кызылдың бирги черн дээш маргылдаа бир ай үргүлүүр ажыл доозулган. Ында әр улустуң 10, хереэжеңнерниң 9 командазы киришкен.

Соолгу ужуражылгаларга чедир кым бир дугаар черни алыры билдинмейн турган. Ол болза кайы-даа команданың баскетболистери шаңналдыг черни алыр дээш багай эвес белеткенгенин болгаш эки ойнаанын хереченл» турар. Хоорай эчнилеринин командазы «Мелик» чемпион атты чедип алган. Ынчалза-даа олар түңнел оюнда медицина училищезинин спортчуларынга уттурар ужурга тавармышкан.

Ийиги черн дээш спортчу демисел динамочулар биле башкы институдунуң студентилериниң аразында болган. Кеминг черни башкылары удуп алыр ёзөө бүгү күүжүн үндүрүп, кызыл ойнааннар. «Динамо» командазы артык күштүүн көргүскеш утказ. Студентилер үшкү черни эвлээн.

Хереэжеңнер командаларының бирги черн түңнел оюн соолда илереттинген. Хоорайның башкылар командазы-биле башкы институдунуң уруглары ойнаан. Башкылар баштайгы минуталарлан эгелеш, атаканнан киргеш, тиилегенин чедип алган, хоорай чемпиону болган.

Ийиги черни — уругларның-ыяктарның спорт школазының баскетболистери, үшкү черни — студентилер алган.

Бирги черни алган командаларга хоорайның күш-культура болган спорт комитединин шилчиир кубоктарын тывысказан.

(Бистиң корр.).

Спортчу медээлер

Волейбол талазы-биле Улуг-Хем районнуң бирги черни дээш маргылдаа ортумак школаларының аразында болган.

Аңаа Арыг-Үзүү ортумак школазының уруглар болгаш соолдар командалары бирги черни алган. Оларга бирги чергенин дипломнарын, белектерни районуң улус өөредилге киллзинин эргелекчизи С. Оюлар тывысказан.

Бөя-Хем районуң школаларының аразында команда талазы-биле шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа 5 сес чыл, 3 ортумак школаның оолдар, уруглар командалары киришкеш.

Ийи хүн үргүлүүлээн маргылаанның түңнелинде Хаяың сес чыл школазының шыдыраачылары бирги черни алган.

Н. СОСКАЛ. Н. КЫРГЫС.

телевидение

ДЕКАБРЬ 29-ТА

МОСКВАДАН

15.30— Дамчыдыылалар программазы. 15.35— Медээлер. 15.50— Өөнүт телекөргүүт. Концерт. 16.00—«Правда» солуунуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуков телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга харыылап тур. 16.40 —«Айылдыг эртинек». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгээн. 2-ги серия. 18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30— Спортчу чылдың түңнелинге. «Спорттонуң алдын медальдары». Документалдыг телефильм. 19.15— М. Анчаров —«Хүн бурулар, эмнелгелер, санаторийлер туттунуп, не-чаптарның эрге-ажыынга бараан болуп турарын З. Конгар тодаргай чижектерге чугаалаан.

Даразында хөй угрларны божаашн, кижизиткен иелерни орден, медаль-биле шаңнаар дугайында Тыва АССР-нин Дээди Соведиинин Президиумунун Чарлыын кедээ Советтин күүскомунун даргазы Куулар Каллар-оол номчаашн, суурнун мурнакчы почтачызы З. Монгуш, ажылчыннар О. Ооржак, К. Монгуш, М. Аңгырбаан болган өске-дээ шаңнаткан иелерге байыр чедирген.

Ол кежээге чаа төрүттүнген угрларга төрүттүгенинин херечилеллерин тывыспышаан, суурда хереэжеңнер чөвүлелиннин даргазы Ооржак Долзат «ларга белектерни база берген.

Ол кежээге угрлар садының бичии чаштарының көргүскен концертин көрүкчүлер ыка сонуургаан. Каас-шиниг кеттингеп, чаптанчыг чаштар «Ильичиниң портредн», «Салгачы бис» деп ырларны бээнны үделтези-биле ырлаарга залга олургандар диниттинг адыш часкаап турган. Бичии артистер Алеша Кара-Сал, Чечекмаа Монгуш, Чодураа Кара-Сал олар ырлап, шулуктей бээрге, көрүкчүлер адыш часкаап, катап катап диледип турганнар. Кежээнин түнелинде ливы-бүрү ойнаар, аттракционнар база болган.

А. МОНГУШ.

ДЕКАБРЬ 29-ТА

15.30— Дамчыдыылалар программазы. 15.35— Медээлер. 15.50— Өөнүт телекөргүүт. Концерт. 16.00—«Правда» солуунуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуков телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга харыылап тур. 16.40 —«Айылдыг эртинек». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгээн. 2-ги серия. 18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30— Спортчу чылдың түңнелинге. «Спорттонуң алдын медальдары». Документалдыг телефильм. 19.15— М. Анчаров —«Хүн бурулар, эмнелгелер, санаторийлер туттунуп, не-чаптарның эрге-ажыынга бараан болуп турарын З. Конгар тодаргай чижектерге чугаалаан.

Даразында хөй угрларны божаашн, кижизиткен иелерни орден, медаль-биле шаңнаар дугайында Тыва АССР-нин Дээди Соведиинин Президиумунун Чарлыын кедээ Советтин күүскомунун даргазы Куулар Каллар-оол номчаашн, суурнун мурнакчы почтачызы З. Монгуш, ажылчыннар О. Ооржак, К. Монгуш, М. Аңгырбаан болган өске-дээ шаңнаткан иелерге байыр чедирген.

Ол кежээге чаа төрүттүнген угрларга төрүттүгенинин херечилеллерин тывыспышаан, суурда хереэжеңнер чөвүлелиннин даргазы Ооржак Долзат «ларга белектерни база берген.

Ол кежээге угрлар садының бичии чаштарының көргүскен концертин көрүкчүлер ыка сонуургаан. Каас-шиниг кеттингеп, чаптанчыг чаштар «Ильичиниң портредн», «Салгачы бис» деп ырларны бээнны үделтези-биле ырлаарга залга олургандар диниттинг адыш часкаап турган. Бичии артистер Алеша Кара-Сал, Чечекмаа Монгуш, Чодураа Кара-Сал олар ырлап, шулуктей бээрге, көрүкчүлер адыш часкаап, катап катап диледип турганнар. Кежээнин түнелинде ливы-бүрү ойнаар, аттракционнар база болган.

А. МОНГУШ.

Агаар

Бөгүн республиканга булуттаар, соңгу районнарга хар чаар. Барыын үзланышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы даглыг районнарга 18—23, өскелериниң 23—28 градус соор.

Кызыгга булуттаар, чагбас. Чөөн угланышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы 25—27 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

кинотеатрларда

ДЕКАБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Дуу тала, дыңнанар» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночымыды 10.00, «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 14.30, 17.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Салтан хаан дүтаймында тоол» 15.00, «Бээнниңнин чагыы» 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бежеланы дээрдеи» 9.00, 10.50, 12.40, «Чараш уруг» 14.40, «Петербург-биле байырлажыыт» 16.30, 18.30, 20.40 шактарда.

КОМПЛЕКСИНИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Келир үе дүтаймында сактышкынныар» 13.00, «Будан калбак иетер» 15.00 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Чеже чай, чеже кэшп эртеде дээр» (1-ги, 2-ги кезектерн) 19.30 шакта.

Чаа кинофильм

ЗИМОРОДОК

Республиканың экрандарынга удаасе «Зимородок» деп уран-чечен кино үнүп эгелээр. Ук кинону «Белорусьфильм» киностудиязы үндүргеи. Кол маадырды Зимородок дээр куш ады-биле шолалаткан эрес-дидим, аныяк оол. Ол рольду сураглыг актер В. Самойловтуң оглу Александр Самойлов күүседип турар.

Кызыл хоорайга ол чаа кинону кажан үнүп эгелээрин чарлалдардан хайгаарап турупар.

Үе-шагынар камнанар!

Чагыг хүлээп алыр черниң ачы-дузазын ажыглаңар. Четчир ассортиментилиг ыыдыр бүгү продуктуларны магазиннерден алырының баш бурунгаар киирер чагыгларын хүлээп алыр. Чагыг киирер магазиннерниң дугаарлары: 9 (тел. 20-32), 22 (тел. 30-78), 19 (тел. 43-20), 38 (тел. 48-30), 20 (тел. 42-50), 50 (тел. 21-06), 40 (тел. 37-82), 34 (тел. 23-01).

БАЙЫРЛАЛ АЪШ-ЧЕМИ

Хүндулуг садыл алыкчылар! Аъш-чем барааннарын бистин магазиннеривистен садыл алгаш, байырлалда доюкар столуңга аъш-чем дээжилерин чараш делген алыр болзуңарза, аажок өөрүүр бис.

Балык, ногаа консерваларынан, быштактардан, сүт продуктуларындан, конфеталардан, бакалея барааннарындан, ээттен болгаш балыктан кылган чемпер аймаандан садыл алырын сүмелеп тур бис.

Балык—амдан, хоолулуг продукт. Далай-суг белектери-биле аъш-чемнер дээжизин көзүделириңерге организиниң чогумчалыг ажылдаарынга эгелемок чугула будумелдер чемнерге база көвүдээр.

Хек болгаш путассу балыктар бүгүдеге ажыктыг.

МАРИНАДТААН ХЕК БАЛЫК

Хек балыкты порциялар кылдыр кескилээш, далганга боран алынар. Оон быжырыптынар. Ынчалдыр белеткээн балыкты блюдага салгаш, оон кырынче маринадты кудуптунар. Оон оон кырынга ногаан горохтан, дээрбектей кескилээн согуна, морковтан аянныг чараш кылдыр салгылаптынар.

Байырлал будуузунуң хүннери 1972 чылдың декабрь 29-та, 30-де болгаш 31-де Кочетов кудумчузунда 40 дугаар, Ленин кудумчузунда 20, 3 дугаар, Октябрьскан кудумчуда 32 дугаар, Востокта 13 дугаар, Телецентр чоогунда 38 дугаар магазиннерниң, төп гастрономнуг ажылдаарын 22 шакка чедир узатқан.

Тытов кудумчузунда 2 дугаар, Каа-Хем кудумчуда 15 дугаар, Алгы заводунда 18 дугаар, Жилпосёлокта 19 дугаар, Оон Күрседи кудумчузунда 37 дугаар, рынокта 26 дугаар, он талазы эриктс 22 дугаар, Пушкин кудумчузунда 34 дугаар, Каа-Хем суурда 50 дугаар, «Аялга» магазиннеринь, «Саяң» универмагтың ажылдаарын 21 шакка чедир узатқан.

КЕЛИР ЧАА ЧЫЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

КЫЗЫЛДЫҢ МАГАЗИННЕРИНГЕ МООРЛАП КЕЛИНЕР!

Баймрлал будуузунуң хүннеринде чайынаанчыг турар, оорунчуг чырык белектер садыл алырыңарны күзеп тур бис, эргим садыл алыкчылар. Бистиң садыгларывыстан ыыдыр белектерни эңдере тып алыр силер.

Белектер. Оларны бээрге, алыры-даа ажаок-даа оорунчуг!

Боттарының чоок кижилериңге бээр белектерни каяшт кижилер шилип албас, бөрбес дээр, садыгларгга каяшт-каяшт белектер турбас дээр.

Белектнң үнези оон өртээнде эвес. Силерниң белээнер — угаан-бодалдың чогаадыы болза, амыдыралдың чараш мөзүзүн үнелеп билир болгаш ону чоңга непгередиксээр кижилер бодап тыпкан, шилип бергеи болгай. Оон кол үнези ол.

Ала иштин каастаар, ону чүрттакканчыг аян-иинчи киирер белек черле чарашсынчыг.

Белекти бергелеге, оон тайылбырлыг бижинн ийикпе өртектинезин ёйыткан марказын ап каапгарын болаңар.

Белек алгаш, силер база өөнүктериңерже кичээнгей салыр ужурлуг силер—белекти ыыпп-ла часкаар, ону үнелеп турарыңарны чугаалап бериңер.

Кызылдың садыг магазиннериниң коллективтери силерге чүүл-бүрү хей-хөй белектерни белеткеп дёлгээн.

Жилпосёлокта 19 дугаар болгаш Алгы заводунда 18 дугаар магазиннериден хөйлеп, олатые даараар, чараш торгу аймаан садыл ап болур.

Трикотаж кылыгларын, костюм, пальто даараар пестерин, галантерея кылыгларын, аржыылдарыны, парфюмерия бараанларын садарынга 13 дугаар магазин (Восток) белеткеп дёлгээн.

Телецентр чоогунда 47 дугаар магазинге баргаш, аянныг чараш кылдыр кислокорд деп кылынал удазындан аргаан гостеи даарази, хереэжеен тон, эр кара маймыкташтар садыл алыр силер.

Оон аңгыда, «Аялга» магазинде болгаш «Саяң» универмагта Чаа чылга таварыштыр садар чаа барааннар делгизин организастаттынган.

Бистиң магазиннеривиске келгеш, хозумар күргуг үмнес. Бодуңарга ийикпе ог-бүленерге чаа бараанны черле садыл алыр силер.

Баймрлалга таварыштыр дук ийикпе торгу будуштуг, чиик пестен мынныг чараш платье даарадын бәәрин сүмелеп тур бис.

Каастаалгазы—удазынар-биле ийикпе хенинг чинчилер-биле даараан угуазалар.

Платье даарар пестуг үлетпур барааннары садар магазиннериниң салбырларындан садыл ап болур.

УРУГЛАР ДУГАЙЫН УТПАҢАР

Уругларның байырлалы улуг кижилерден, оларның сагыш-сетковлининң байдалынан болгаш кичээнгей салырындан хамаарыжы болгай.

Уругларынарга белеп кылдыр ойнаарактардан, конфеталарлан садыл бериңер.

Долгандыр турар делегеннин ужурув чаштын биляп алырынга ойнаарак дузалаар, ойнаарактар уран чүүлдү үнелеп билир кылдыр уругну кижилэндер, оон салымныг кузел-соонуургалын илередир.

Столга ойнаар оюнныр уругнуң хайгаараачал, уламазылакчы, сагынгыр харыы бээр чанын сайгырадыр.

Чымчак ойнаарактарны бичии уругларга бээр.

Уругларга ойнаарактан артык өөрүнчүг, оон өске белек-дээ турбас.

«Детский мирден» силерни чеже-чеже чүүл-бүрү белек садыл албас дээр: 26-дан 42 чедир размерлиг, чараш платьелер, трикотаж кылыглар, идиктер, ой болгаш кыпкы тонпар, оолдар, уругаар кедер үк кылыглар болгаш өске-дээ хей-хей барааннар ында болгай.

«Детский мир» магазин бодунуң бичии садын алыкчыларын болгаш оларның ава-эчаларын маңаа тур.

Елка чокка. Чаа чыл — уругларга Чаа чыл болур ээвс!

Елканы уруглар боттары ыыстаарга база бәйырлалзывас.

Елкага ян-бязын электргирляндта отчугаштарын кыпсын каарга, уругларга кайы хире өөрүнчүг, хөгленчиг болбас дээр!

Елка садын алгалактар ону ол талакы эриктс 22 дугаар, жилпосёлокта 19 дугаар, Каа-Хем суурда 11 дугаар, Телецентр чоогунда 47 дугаар болгаш колхоз рыногунуң девиекэоринде магазиннериндеп дарый садын алыңар.

Бәйырларыңарга чаа чыл елкалары чайынаалган турзуу!

ХӨГЖҮМ СОНУУРГААРЛАРГА

Музыка кижизиң өөрүшкү-маңнайлыг өөрүүнга эң болур. Грампластинкаларга бижиттингсн танцы, эстрада аялгалары, удуктуг ырлар боттарының үнелелер сонуургаачыларын чергелс тывар.

«Аялга» магазинниң грампластинкалар салбырының садыгжылары опера, симфония музыказын сонуургаларларга бараалгадыр хей бараанныр.

Хөгдүг оперетта үнелээрлер ол магазинге келирге, оларның чоруу чогуур.

Түүлеп белеткээн тыва аялгаларыяр, ырларлыг пластинкалар база бар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллзининиң 23-54, ларысалгалы секретарьның 23-35, партийже амыдырга киллзининиң 37-13, культура киллзининиң 23-54, сөөлө ажылагый киллзининиң 21-47, үлетпур киллзининиң 22-64, чагаа киллзининиң 11-27, информация база совет тургузуг киллзининиң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солуң келбейн баргаңда 32-75. Телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар ама 2 Тираж 14.198. Чагыг № 3983

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республикага гиперографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—01151.

1922 БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛ, МӨҢГЕ НАЙЫРАЛ 1972

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл. Декабрь 30 суббота. № 308 (9076) Өртээ 2 көп.

СОВЕТ УЛУСКА, СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ БҮГҮ НАЦИОНАЛДАРЫНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНГА

Эргим ада-чурттулар, Советтер чуртунуң хамаатылары!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму, СССР-ниң Министрлер Чөвүлели бүгү улустуң улуг байырлалы — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылы-биле холбаштыр ажылчын ажыгға, колхозчу тараачыннарга, интеллигенцияга, Совет Армияның болгаш Шерии-Далай Флодунуң дайынчыларынга, бүгү националдарның ажылчы чоннарынга чүре-сөң хамыдыдан изиг байыр чедирип тур.

Россияның улустарын социал болгаш национал дарлалдан хостаан Улуг Октябрь, ажылчы чоннарның делегейде баштайгы хөй националдыг эвилелчи күрүнезин тургузарынга сүүктү ажыдып берген. Совет улустарның чаңгыс социалистиг күрүне кылдыр каттышканы революцияның улуг башкыларының бирээзи Владимир Ильич Ленинниң ады-биле чарылбас хевээлиг.

Большевик партия Ленинниң удуртулгазы-биле пролетариаттың ажыг демиселин хаанныг ёзунуң кулданыышкынынга базындырган улустарының национал-хөсталгалыг шөмчөшкини-биле күчүлүг чаңгыс агым кылдыр каттыштырып шыдаан.

Социалистиг революцияның күчүлүг интернационалчы армиязы болур бүгү националдарның ажылчы массалары империалистиг дарлалды болгаш капиталистиг мөлчүгделди узуткаары дээш, тайбың, тараа болгаш чер дээш, боттарының кижи болур эргелери дээш чаңгыс демниг демисеттип турганнар. Олар тиилеп үнгеннер-даа!

Ниитилеяри социалистиг үндезиннерге чаарты тургузарын болгаш революстуг чаалап алыышкынналрны камгалаарын хандырары-биле улустарның бүгү күштерин каттыштырарын амыдырал боду-ла негеп келген. 1922 чылдың декабрь 30-де Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел сьездизи ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны хүлээп алган болгаш Керээни бадылаан. Ол төөгүүг болуушкун бистиң чурттуң нацияларының болгаш биче-буурай улустарының саялым-чолунга аажок улуг салдарны чедирген.

Бистер Совет Эвилелиниң бежен чылын демниг революстуг демиселдиң болгаш тургузуучу күш-ажылдың шылгаракгай түңнели, улустарның найыралының байырлалы, пролетарлы интернационализминиң, Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының тиилелгези кылдыр демдеглеп турар бис.

Совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылы-биле социалистиг ниитилел тургустунган, национал айтырыын эң шын шиитпирээри хандыртынган, интернационалдыг акы-дүңмалышкы ёзунуң өндүр улуг бүлези тургустунган. Национал дарлал, самодержавиениң болгаш буржуазияның өскүдүп турганы националдар аразының месилдежиишкиннери үзүткаттынган. Нацияларның долу дең эргелиг болгаш херек кырында бир демей болур чоруу амыдырала боттанган.

Социализм улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күчүлүг дүргедикчизи болган. Чуртка мурнакчы үлетпүр болгаш коллективтиг улуг кедээ ажыл-агый тургустунган. Россияның улустарының „сырый дем каттыштырылгалыг дузалажылгазы болгаш хамыктың мурнунда ажылчын аңгызының күженишкиннери кыдыг-кызыгаар черлерниң чүс-чүс чылдарда хожудаашкынын эң кыска хуусаларда үзүткаары берген. Социалистиг нация бүрүзүнүң болгаш хамыктың мурнунда совет улустуң чоргааралы, бистиң күрүневистиң үндезини, өндүр улуг алдары чаңгыс аай, ниити план ёзугаар башкартынып турар экономика боон турар.

Социализм миллион-миллион ажыл-ишчилерниң угаан-медерел өзүлдезиниң эң калбак аргазын ажыдып берген. Ёзулуг культура революзиязын боттандырган. Күш-ажылдың кижилери чаа, социалистиг культураның идепкейлиг тургузуучулары болу берген. Бүгү республикаларга эртемниг депшилгези, литературазы биле уран чүүлүнүң чечектелишкини акы-дүңма улустарның культураларының идепкейлиг дем каттыштырылгазының болгаш бот-боттарын байытканының ачызында дүргедеттинген.

Социализмден чурттуң ажыглары биле социал бөлүктериниң, нацияларының биле улус чоннарының аразында эң хүүсүмчилеш ажылдажылганың харылзаалары торуттунган. Аңаа дээрбезиг кижилерниң төөгүлүг чаа ниитилешкиннээ — совет улус тургустунган. Национальдар аразының харылзааларының хөйлүзү, бистиң хөгжүлдевистиң шөмчедикчи күжү — улустарның өндүр улуг найыралы, ынчаарга совет кижиниң үзел-бодалының эң чугула мозузу — социалистиг патриотизм биле пролетарлы интернационализмини тудуш холбаштыр дүүштүргени болу берген. Чуртта коммунистиг идеалдар дээш сорук киргең демиселчилерниң, бүзүреалдыг интернационалчыларының салгалы өскен.

Улустарның найыралын совет кижилер ленинчи деп чоргааралдыг адап турар болгай. Ол найырал баштайгы беш чылдар планнарының чылдарында бистиң күштеривисти ол натап улгаттырган, Ада-чурттуң Улуг дайынынга бистиң тиилээривисти хандырган эң чугула чүүлдерниң бирээзи болган. Хөй националдыг совет улустуң чаңгыс эптиг сырый каттышкыышкыны сайзыракгай социалистиг ниитилелди тургузарынга шылгаракгай рольдуг болган. Экономика, социал болгаш культура депшилгезиниң эң улуг планнарын херек кырынга боттанып аргалыг болдурган, өндүр улуг күш ол болган.

СССР Эвилелиниң бежен чылы — төөгүлүг хөгжүлдениң болуушкуннарынга эң улуг салдарны чедирип турар делегейниң күчүлүг күрүнезиниң юбилейи-дир. Нацияларның чечектелиринге болгаш чөөшүлалырынга, нациялар аразынга найыралдыг харылзааларны хөгжүдеринге социалистиг тургузуг кандыг таарымчалыг байдалдарны тургузарын күрүнезиниң дүржүлгазы делегейниң бүгү улустарынга көргүзүнген.

Амгы үеде совет улус-биле кады социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары чаа амыдыралды тудуп тургузар өрүк-биле чөрүп турар. Оларның кады ажылдажылгазын бүгү хемчег-биле калбартыры болгаш хамыладыры, социалистиг экономиктиг таарыштырылганы хөгжүдери, делегей ареназынга хөгжүлдениң чаңгыс аай чоруу социализминиң болгаш тэйбыңның туружун быжыглаарынга бараан болур.

Совет Эвилели социализминиң аны-дүңма чурттары-биле кады бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүседип, национал хамаарышпас чорун, тайбың болгаш социал депшилгө дээш, империализмге удур демисеттип турарларның талазынга кезээде туруп келген болгаш туруп-даа турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлевилээш, боттандырып турар, даштыкы-политиктиг угланыышкыны — пролетарлы интернационализминиң, улустарның дең эргезиниң, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догумнаарының ленинчи идеяларының боттанышкыны ол. Ол болза тодаргай, принципиалдыг политика болгай, ону бүгү депшилгелиг күштер деткип турар. Ол политика ажылчы чоннарның эң калбак массаларынга чөөк болгаш биилингир. Өөң чарлаан эчис сорулгалары-биле болгаш амыттынган перспективалары-биле боттарының ынанышкыларын, күзел-бодалдарын планнаткан бүгү улустары хөлбап турар. Совет Эвилели делегей байдалын кадык чаагай болдурарынче, бүгүнүкти тайбыңны болгаш улустарның айыыл чөк чоруун быжыглаарынче угланган шугумун моон сөңгаар-даа чайгылыш чөк чорудар.

Эштер!

Төрээн чурттувустуң карак четпес делгемнеринде күженишкининг тургузуучу ажыл-иш хайнып турар. Бүгү националдарның кижилери СЭКП-ниң XXIV сьездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдырала боттандырып турар. Ол сьездиниң айытканы, чурттуң улам ыңайгы экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүдезиниң, улустуң чаагай амыдыралын бедидериниң программазы ажылчы чоннарны чаа-чаа чаагай үүле бүдүрериниче сорук киирип, аларның чогаадычы улуг күжүн хайныктырып турар. XXIV сьездиниң айытканы, тайбыңның программазын боттандырары төдаргай үре-түңнелерни берип, коммунистиг тургузуушкунга таарымчалыг даштыкы байдалдарны тургузарынга дуза чедирип турар.

Бистиң мурнувустага чаа-чаа делгемнер, чаа-чаа сорулгалар: чурттта тоску бештө чылдың шиитпирлиг, үшкү чылы эгелеп турар. Төрээн чурттувустуң бүгү ажылчы чоннары төлевилеттинген планнарын чедиишкинин күүседирип дээш могаг чөк демисел чорудар-бо, бүгү улустуң социалистиг чарыышының идепкейлиг ниитилелдериниң Хөрээлеңинге туружур — патриотчу хүлээлгелиг. Чаа, 1973 чы ажыл-агый болгаш күлү-

(Уланчызы 2-ги ханда).

„Бистер нацияларның эки тура эвилелин, бир нацияның өскезин мөлчүп күчүлээрин болдурбас, ындыг эвилелди эң долу идегелге, акы-дүңма ёзунуң чаңгыс эвин тодаргайы-биле медереп билиринге, долузу-биле эки тура чөпшээрежиишкинге үндезилеттинген ындыг эвилелди күзеп турар бис“.

В. И. ЛЕНИН.

(«Украинаның ажылчыннарынга болгаш тараачыннарынга чагаадан».).

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы Улустарның Найыралы орден-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Совет улустарның акы-дүңма найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының улуг ачы-хавыяалары, экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культура тургузуушкунунга улуг чедиишкиннери дээш база Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылын демдеглээри-биле Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы **УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ** орден-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Н. ПОДГОРНЫЙ**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **М. ГЕОРГАДЗЕ.**

Москва, Кремль,
1972 чылдың декабрь

ЧОННУҢ кузелиндеН төрүттүнгеш БАКТААГАН

СОВЕТ УЛУСКА, СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ БҮГҮ НАЦИОНАЛДАРЫНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

тура тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга шалыпчы ажылдың чылы болган турар ужурлуг.

Келир үеже бүзүрелдиг коруп турар бис. Ленинчи шын орук-биле чоруп орарывысты, бүгү бодалдарывысты, партияның бүгү айтыышкыннарын боттандырарывысты билир бис.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели:

— совет индустрия биле нодэ ажыл-агыйның маадырлыг ажыл-ишчилери, эртем, культура ажылданчылары, бистиң ниитилелдиң бүгү материалдыг болгаш сагыш-сеткил байлактарының тургузуучулары, силерни;

— боттарының ажыл-ишке кайгамчык улуг ынанчылдыы-биле, өзүп олурар салгакчыларга ие өзу-биле эриг баарлыг болгаш чаагай сеткилдин, сагыш чеванғыры-биле бүгү-ниитиге хүндүледип келген совет херээженнер, силерни;

— ада-өгбелериниң революстуг херээнин, совет улустуң интернационалчы, дайынчы болгаш күш-амылчы чаагай чаңчылдарының төлептиг салгакчылары, уламчылакчылары оолдар, кыстар, силерни;

— хөй национадлыг өндүр улуг күүрүневисти, тайбыңны болгаш социализмни камгалап турар, Совет Чепсектиг Күштериниң эрее-маадыр дайынчылары, силерни;

— бүгү совет кижилерин — орустар биле украинналрни, белорустар биле узбектерни, казахтар биле грузиннерни, азербайджаннар биле литвалырны, молдавтар биле латвилерни, кыргыстар биле таджикитерни, армяннарны, туркменнер биле эстоннарны, автономнуг республикаларның, областарның, национал округтарның, бистиң чуртувустуң бүгү национадларының ажылчы чоннарын кыйгырып тур.

Экономиканың хөгжүдезиниң, коммунистиг ниитилелдиң материал-техниктиг баазазын тургузарының темплилери, чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаары силерниң хүн бүрүде күжениишкиннериңерден, организастыңардан болгаш сагыйга-чурумнууңардан хамаарыыр. Коммунизмни чүгле амгы үениң техниказынга, эртем, өөредилгезинге үндезилээш, эрес-шудургу күш-ажыл-биле тургускан туруп болур деп, Ленинниң чагыын улам улуг революсчу күшенишиин-биле болгаш ажылишчи чүтүлдүүвүс-биле амыдыралга боттандырар апаар бис.

Эртем, техниканың чедишкиннерин үлетпүр болгаш нодэ ажыл-агый будүрүлгезинге шудургу нептередирин, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн улгаттырары — бистиң шалыпкын бурунгаарлаарывыстың, улустуң материадлыг болгаш культура деңнелин бедидериниң чайлаш чок негелдези ол болгай. Ам бедик медерелдиг болгаш сагыйга-чурумнуг болуру бистиң кижи бүрүзүнден кажангызындан-даа артык неготтинип турар. Ажылданчы бүрүзүнүң, будүрүлгениң коллектив бүрүзүнүң киирер ажыл-ишчи үлүг-хүүзү дээштиг болган тудум, республика бүрүзү улуг чедишкинин чедип алган тудуи-на, эвилелчи күүрүневис улам бай, шыдалдыг, бүгү совет кижилерниң амыдыралы улам чараш болган турар.

Ажылчын аңгыным, ажылчы чоннарның миллион-миллион массаларының улам үлгадып турар социал-политиктиг идеякейин, чурттуң ёзулуг ээзи, күш-ажыл кижизиниң бүгү талалыг сайзыралы — социалистиг ниитилел харылзааларын улам сайзырааргайгыдарының, совет демократияны хөгжүдериниң болгаш бистиң эвилелчи бүгү улустуң күүрүневисти быжыглаарының кол чүүлү.

Социалистиг демократизминиң, амыдыралдың совет хевиринiң, коммунистиг аашы-чаңчылдың принциптерин биле нормаларын моғаг чок быжыглаал, чаа кижиниң ленинчи идеалын амыдыралга боттандыраалыңар.

Эргим эштер, өөнүктер! Кайы-даа совет республикада чурттап, кандыг-даа дылда чугаалап турар болзувусса, бистер шуптувус — чаңгыс Ие-Төрээн чурттуң — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң ажыы-төлдери болгай бис. Советтерниң эрге-чагыргазы дээш. Ада-чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш революсчу демиселчилериниң, социализм болгаш коммунизм тургузуучуларының талазы-биле төөгүлүг нииити салыы-чөлүг бис. Бистиң эчис соруулгаларывыс болгаш идеалдарывыс чаңгыс адай, нииити херээжис өндүр-чаагай-даа. Совет черде тургустунган чүүлдер шуптузу — кайгамчыктыг хөөрайлар, ажыы үениң фабрикалары болгаш заводтары, күчүлүг электри станциялары, ажыы үениң кодээ ажыл-агый будүрүлгелери — ол бүгү дээрге бистиң демниг ажыл-ишчивистиң үре-түңнелдери, бистиң нииити байлаавыс-тыр. Марксизм-ленинизминиң өндүр улуг өөредии бисне эң улуг күштү берген, социалистиг тиилеелгелиг тургузуушкунче, чаа, коммунистиг оранны тургузарынга интернационалчы сыры каттыжыышкынче оруктуу ажыдып берген.

Революсииның эң үнелиг чаалал алыышкыны, бистиң күүвүстүң үнер дээш болгаш келир үеде тиилелгелеривистиң үндезини — улустарның ленинчи улуг найыралын моон-даа сөңгаар карак өгү дег камгалап база хөгжүдүп, бистиң интернационалчы аңы-дуңма чоруувусту быжыглаалы!

Бистер — чарылбас совет улус бис, ынчангаш бистиң бурунгаар тиилелгелиг базымывысты доктаадыптар ындыг күштер чок, бистиң найыралдыг ажылывыс, бистиң нииити тураскаадывыс ындыг күүседип шыдавас ындыг соруулгалар-даа турбас.

Ооң үндезини — улус массаларының шаңгзэткени социализмниг интернационалчы идеологиязы, коммунизминиң идеаддарын боттандырары дээш бистиң демниг демиселивис болур. Ооң үндезини — совет улустарның социал-политиктиг болгаш идейдиг чаңгыс эвы. Коммунистиг партияны долгандыр ажыл-чын аңгының, көлхөзчу тараачыннарның, күш-ажылчы интеллигенциянның, ССРЭ-ниң бүгү национадларының болгаш биче-бууай улустарының эң-найыралчы бүгү ог-бүлезиниң сыры каттыжыышкыны болур. Улуг Ленин партияның массаларар-биле харылзаазын бүгү хемчег-биле быжыглап,- калбартыр деп биске чагаам, ынчангаш партия ол чагыга кезээ шынчы боп турар-даа. Эртемниг коммунизминиң улам-на тиилеп турар теориязы-биле, эң байлак политиктиг дуржулгабиле чепсеглеңген бистиң партиявыс келир үеже оруктуу бүзүредии-биле изеп турар.

Бистер найыралчы чаңгыс аай ог-бүлевис-биле сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургускан бис.

Бистер найыралдыг чаңгыс аай ог-бүлевис-биле коммунизмни тургузуп турар болгаш ону тургузар-даа бис

Бистиң чурттуң улустарының бүзүлбас аңы-дуңма найыралы делгерезин!

Бистиң хөй национадлыг улуг Ада-чуртувус — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели улам чечеителип, быжыглып турзун!

Коммунизм дээш демиселе ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның дайынчы авангарды, улустуң баштыңчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизызына алдар!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

1972 чылдың декабрь 30.

ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

С. К. ТОКА, СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, партия Тыва обкомунуң бирги бирги секретары

1922 чылдың декабрь 30-де Москвага Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездиан ажыттынган, аңаа Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузар дугайында Керээни чугаалажып коруп, бадылаан. А 1972 чылдың декабрь 21-22-де СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединин болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Совет Эвилелиниң 50 чыл оюнга тураскаатказын каттышкан байырлыг хуралы болган. Бо ийи болуушкунуң аразында — социализминиң болгаш коммунизмниң чайыннанчак, өндүр улуг тиилелгелери-биле демдеглеттинген бистиң хөй национадлыг акы-дуңмалышкы ёзулуктуң чартык чүс чыл чорбузу эрткен.

Бистиң республикадан барган бөлүк эштер — Дээди Совединиң депутаттары-биле кады Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга киржир аас-кежиктиг болган мен. Ол төөгүлүг болуушкунуң бүгү чорудузагазы биске бүгүдевиске улуг болгаш уттундурбас болуп уганавыска артып калган, а эң-не уттундурбас чүве болаа СЭКП ТК-ның Үшүнгүне секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткели болур болгаш ол ынчаар артар-даа. Ленинчи орук-биле коммунизмче совет улустарның бежен чыл дургузунда орууп, ленинизминиң чайгылыш чок болгаш маргылдаа чок тиилелгезин, бистиң күүрүневистиң хемчээлинге ленинчи национал политиканың тиилелгезин болгаш ССРЭ-ге национал айтырыгны чедишкинниг шинтпирлээнинiң бүгү делегейге төөгүлүг ужурдузазын ол илеткелде долузуубиле илередип турар.

Эш Л. И. Брежневтиң теория болгаш практика талазыбиле улуг ужур-дузалыг болуп турар илеткелин парлалгага парлаан, хураддыг радио болгаш телевиденне-биле дамчыдып турган, ынчангаш оон утка-шынарын дамчыдып турган, канчаар мен. Ону ынчаар дамчыдары-даа берге: илеткелди болгаш хуралдың бүгү материалын катап-катап номчуур, оон бүгү код чүүлдерин, бүгү кезөктерин болгаш бүгү бодалдарын, түңнелдерин ханызы-биле өөренир херек. Бо таварылгада өске соруулганы: ленинчи национал политиканың тиилелгезин, совет улустарның бүзүлбас дарылзаазын Тываның политиктиг болгаш социал-экономиктиг деңнелгезиниң чижектери-биле коргузер соруулганы салып турар бис.

• • •

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели болза, пролетаржы интернационализминиң принциптеринээ диригленээшкинниг болур, ол болза чурттуң бүгү улустарын чаңгыс аай коллектив кылдыр сыры каттыштырып турар национал талазы-биле онза чүүлдер ол коллективте интернационалчы, ниитя-совет демдектер-биле мага-бодундан дүгжүп турар, а бүгү национал районнарның хогжүлдези партиявың Программазын ёзулаар организастаттынып турар. Ол программа болза национал районнарны түс-түс республикаларның болгаш ниитя күүрүневиң эрге-ажыынга экономика болгаш культура талазы мурнакчы төптер-биле дең болдурарының эргежок чугулазын айтып турар. Бүгү совет кижилер коммунизм дээш найда ажылдап, чурттап турары хамаан чокка, кандыг нация болгаш улус болуп турары хамаан чокка боттарының социалистиг Төрээн чурттуңга чоргаарланыырлар. Тывада бистер коммунизм дээш чурттап, ажылдап турар бис. ССРЭ-ниң улустарының өг-бүлезинде Тываның оруу төөгү талазыбиле бир янзы болуп турарыы билдингир болгай. Сибирьде хожудаңгай турган Тыва бүгү талалыг өзүп келгенинiң код үвер дозу — ССР Эвилелиниң бүгү улустарыбиле тыва улустуң бузулбас аңы-дуңмалышкы найыралында, улуг Совет Эвилелиниг Тываның шуут тудуп болуп турарында дээрэни ол чыдар бүгүдеге илезиг-биле коргүскен. Моог-биле холбаштыр партияның болгаш чазактың аңгы-аңгы ийи документиниң ийи байдалын сактып коорү солуп болур.

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белетчел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында «Хаанныг Россияның феодалдыг болгаш чартык феодалдыг кыдыг черлерinде хөй санныг үлетүр болгаш культура төптери, чаагайжыттынган хоорайлар болгаш суурлар өзүп келген» деп чугаалаан. Чөрбиги чүс чылдың эгезинде мыдыг кыдыгларның бирээзи Тыва турган. Тываның улусчу революциязының 50 чыл оюн-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның болгаш Министрлер Чөвүлелиниң 1971 чылдың август 13-те байырлыг чагаазында мынчаар чугаалаан: «Тываның ажылчы чоннары бистиң чурттуң орус болгаш өске-даа улустарының революсчу күштеri-биле кады Тываның улусчу революциязының тиилелгези дээш, социал болгаш национал дарлалдан бодунуң хосталыры дээш идепкейлиг дейисежип турган. Улусчу революциянның тиилээни болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганының чарлааны тыва улустуң шылгарангай тиилелгээн болган».

Тыва улус ССРЭ-ниң улустарының улуг, чайгылыш чок бедидеер, оон-биле холбаштыр большевиктер партиязының Төп Комитединиң, Владимир Ильич Ленинниң Тываның ажылчы чоннарының демиселиин улуг кичээнгей-биле көрүп турганын бис кезээде онзалаш демдеглеп турар бис. Даштыкы эжеленчилерниң, ак-гвардейжи отрядтарның болгаш кузак дээрбечилерниң үүлгедиглеринiң түңнелинде Тывага тургустуна берген байдалды 1920 чылда РКП (б)-ниң Политбюрозунуң хуралынга ийи удаа чугаалажып көрген болган 1921 чылда — ТК-ның В. И. Ленин даргалаан Пленумунга чугаалажып көрген. Ынчаарда бистиң черивиң күш-ажылчы чоннуга дээш коргүзер деп шинтпирлээн турган. Кызыл-шеригжилерниң, кызыл партизаннарның болгаш түс черниң революсчуларының кады демисели тыва черни кыдат болгаш акгвардейжи дээрбечилерден хостаарын хандырган. Тывага улусчу-демократтыг тургузуутну тургузарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Феодал-патриархалдыг хожудаңгай крайның мурнунда социал хөгжүлденiң чаа перспективалары ындыг ынзылыг ажыттыңган. Тыва Арат Республиканың 23 чыл дургузунда догуунаш келгени дээрге, ленинчи национал политиканы Коммунистиг партияның болгаш ССР Эвилелиниң херек кырынга хажык чокка боттандырып келгенинiң үретүңнели-дир. Чоон чүктүң улустарының национал шинчээшкиннiң хөгжүлдези болгаш национал айтырыгны шинтпирлээ алыры Совет Республиканың революстуг демисели-биле тудуш сырый харылзаалыг боттанып болгаш ажылчыннарның, колхозчулардың пролетарнадының дузаламчымызыбиле хожудаңгай чурттар совет тургузугже, элээн үе-чадазы эрткен соонда хөгжүлденiң капиталистиг үе-чадазын тавырбайн коммунизмче шилчип болуур деп, ленинчи өөредилгинiң амыдыралчы шынзыын Тываның төөгүзүү бадыткаан. Бистер ол улуг дузаламчыны бедиң-биле үнелеп көрүп турар бис. Тыва улус карацгы-бүдүүлүк хожудаңгай чоруудан үштүнгаш, чурттуң мурнакчы нацияларының деңнелинге чедир хөгжүй берген. Улуг Октябрьның, оон дорт уламчылалы — ССР Эвилелиниң болгаш ёзулуг-лашын лениичи национал политиканың ачызында тыва улус төөгү хөгжүлдезиниң чогаадыкчы оруу болур коммунизм тургузуушкунун чедиишкиннiң боттандырып турар. Ынчангаш бистер Совет Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 50 чыл оюн демдеглеп турган Владимир Ильич Ленинге, оон тургусканы Коммунистиг партияга, улуг орус улуска болгаш ажы-дуңма өске-даа улустарга өөрүп четтиринiшкиннiң сесгенин база катап илергейлеп турар бис.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүневиң хүн бүрүдеги ада сагыш салыышкынының база ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш интеллигенциянның бүгү совет кижилерниң ниити күш-ажылга улам сырый каттыжарын чедип алыр чугула соруулганы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтпираериниде айыткан. Партияның бо айтыышкынды бисте чедиишкиннiң боттанып турар, ол дээрге, чуртта бүгүденiң—улуг болгаш биче улустарның деңэргелиин хандырып турар ленинизминiң болгаш СЭКП биле Совет күрүненiң ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң база бир хереченизи-дир.

Тывада амгы материал-техниктиг баазавы тургусканы — ол дээрге чүгле республикада чаа үлетүр бүдүрүлгелериниң база бүдүн бүдүрүлге адырларының көстүп келгени эвес, а харын-даа оон-биле кады көдээ ажыл-агый талазыбиле ханы ескерилгелер дээрэи балдынгыр. Оон ниити продукция бүдүрери эрткен 5 чылда 79,8 миллион рубль, оон ниитинде мал продукциязы — 56,3 миллион рубль болган. Чер болгаш мал ажыыының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле СЭКПниң XXIV съездизиниң шинтпирлерин күүседип кираптеривисте чогум-на оон эгелээн бис. Бо юбилейлиг чыл ол талазы-биле бисте калбак аргалар бар дээрэин бадытмаан. Агаар-бойдустуң хөй янзы бергелери тураа-даа Тываның төлдериниден 132,3 муң тонна тараапы — планда көрдүгенинiден 2 ажыг катап хөйнү Төрээн чурт алган. Сүү, эът, дүн бүдүрер болгаш белетчээр талазы-биле онаалдалар күүсеттинiп турар. Партия биле чазак бистиң колхозчуларывыстың, совхозтарывыстың ажылчыннарының үре-түңнелдиг күш-ажылын бедиң-биле үнелеп турар. Чоокку чылдарда Моңгүш Чола, Үнш-оол Бавун-оол, Ооржак Лоңсанчап, Маадыр-ие Үрүле Кандан, Эрестол Даржаа, Маады Парыңмаа ышнаң кодээнiң ажыл-ишчилери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты алганнар. Чүгле 1972 чылдың дүжүдүн ажаар алганы дээш 199 тараажы ишчилер орденнер болгаш медальдар-биле, а «Тиилелге» совхозтуң бригадири Василий Янчат—Маадырның Алдын Сылдыны-биле шаннаткан.

Тывага Совет эрге-чагырганың бактаан келген чылдарының дургузунда бистиң шолдерривистиң болгаш ферма-ларывыстың продукция бүдүрери чайгылыш чок өзүлделиг болган. Оон-биле кады кижилер база оскен. Кодээ ажыл-агый будүрүлгезиниң мурнуку олдуруун кодээнiң бөш муң кижилиг механизаторлар отряды эзлеп турар. Ол бүгү бистиң өөртпес аргажок. Ындыг өзүлдеги чогуур хемчээли-биле, ылаңгыя, шын үнелээрде оон коя үндезиниң эки билир херек. Ол дээрге — Тыва болза улуг социалистиг чурттуң кезии болуп турарыдыр. Маңаа мен база катап номчукчуларның кичээнгейiн Москвага болган хуралче эш Леонид Ильич Брежневтиң илеткелиниче утландырып корейн. Национал кыдыг черлерiниң экономиктыг, культурлуг болгаш социал-политиктиг хөгжүлдезиниң шайкывчыларының утлаышкынын проектиктиг боттандырары чүүлдүг сайзыраңгай хөгжүлделиг районнарының, түп корбээн кыска хуусаанның дургузунда улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ону бадыткаан чүүлдерни хөйү-биле чугаалап болур. Ол дугайын сонал чугаалаары берге. Ынчалзажок богүн чамдык чүүлдерiниң дугайын каксы аракдаа бол чугаалап көрейн.

Тыва Совет Эвилелиниң составынга киргеи соонда Коммунистиг партия болгаш Совет чаазак биске материал-техниктиг болгаш сан-хөө дузаламчызын дораан-на көргүзүп, улус ажыл-агыйының болгаш культураның бедик мергежилдиг специалистерин чорудуп эгелээн. Бистиң үлетпүрүүстүң шапкын хөгжүлдезi ленинчи национал-политиканың боттанышкынының тодаргай херечензи болур. Элээн хөй улуг будүрүлге черлерiн кыска хуусаада тутказып, ажылгалга кииргенiниң түңнелинде чыдып калган көдээ ажыл-агыйлыг Тыва аграр-индустриадлыг республика болу берген. Будүрүлгени девискээр аайы-биле сайгара хөгжүдеринде улуг чаартылгалар болгулаан. Бир эвес чэярби чыл мурнунда бистиң үлетүрүвүс чүгле Кызылга моонцеттинген турган болза, ол ам бүгү районнарда бодунуң хире чергези-биле сайзырап эгелээн. Ол чорук чүгле экономика талазы-биле эвес, социал-политика талазы-биле улуг чаартылгаларны болдурган. Үлетпүрүүн өзүлдезiн, оон хемчээлiниң калбарганы ажылчын аңгының хүрээленiн өстүрген. Ол дугайын дараазында чижектерден көрүп болур. 1945 чылда Тывага ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар бүгү чоннуң чүгле 9,4 хуузу, колхозчулар — 19,8 хуузу болуп турган, а чоннуң 70,8 хуузу хуу ажыдыг тараачыннар болгаш өске-даа бөлүктериниң кижилери турган болза, ам бисте ажылчыннарның саны 63 хуу четкен болгаш олар Тываның чоңнуун эң-не мурнакчы социал болүү апарган. Республикавыстың хөй национадлыг ажылчын аңгызы совет патриотизминиң болгаш интернационализминиң идепкейлиг нептередикчилэп, хоорайның болгаш көдээниң өске ажыл-ишчилеринге эвилелчи үлегер-чижек болу берген.

Тываның үлетпүрүүн хөгжүдезиниң, оон девискээр аайы-биле түс-түс районнарда таарыштыр тургустунганының шинтпираеринде 1972 чылдың дүжүдүн ажаар алганы дээш 199 тараажы ишчилер орденнер болгаш медальдар-биле, а «Тиилелге» совхозтуң бригадири Василий Янчат—Маадырның Алдын Сылдыны-биле шаннаткан.

Тываның Үлетпүрүүн хөгжүдезиниң, оон девискээр аайы-биле түс-түс районнарда таарыштыр тургустунганының шинтпираеринде Тываның ажылчы чоннарының миллион-миллион массаларының улам үлгадып турар социал-политиктиг идеякейин, чурттуң ёзулуг ээзи, күш-ажыл кижизиниң бүгү талалыг сайзыралы — социалистиг ниитилел харылзааларын улам сайзырааргайгыдарының, совет демократияны хөгжүдериниң болгаш бистиң эвилелчи бүгү улустуң күүрүневисти быжыглаарының кол чүүлү.

Социалистиг демократизминиң, амыдыралдың совет хевиринiң, коммунистиг аашы-чаңчылдың принциптерин биле нормаларын моғаг чок быжыглаал, чаа кижиниң ленинчи идеалын амыдыралга боттандыраалыңар.

Эргим эштер, өөнүктер! Кайы-даа совет республикада чурттап, кандыг-даа дылда чугаалап турар болзувусса, бистер шуптувус — чаңгыс Ие-Төрээн чурттуң — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң ажы-төлдери болгай бис. Советтерниң эрге-чагыргазы дээш. Ада-чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш революсчу демиселчилериниң, социализм болгаш коммунизм тургузуучуларының талазы-биле төөгүлүг ниити салыы-чөлүг бис. Бистиң эчис соруулгаларывыс болгаш идеалдарывыс чаңгыс адай, ниити херээжис өндүр-чаагай-даа. Совет черде тургустунган чүүлдер шуптузу — кайгамчыктыг хөөрайлар, ажыы үениң фабрикалары болгаш заводтары, күчүлүг электри станциялары, ажыы үениң кодээ ажыл-агый будүрүлгелери — ол бүгү дээрге бистиң демниг ажыл-ишчивистиң үре-түңнелдери, бистиң ниити байлаавыс-тыр. Марксизм-ленинизминиң өндүр улуг өөредии бисне эң улуг күштү берген, социалистиг тиилеелгелиг тургузуушкунче, чаа, коммунистиг оранны тургузарынга интернационалчы сыры каттыжыышкынче оруктуу ажыдып берген.

Революсииның эң үнелиг чаалал алыышкыны, бистиң күүвүстүң үнер дээш болгаш келир үеде тиилелгелеривистиң үндезини — улустарның ленинчи улуг найыралын моон-даа сөңгаар карак өгү дег камгалап база хөгжүдүп, бистиң интернационалчы аңы-дуңма чоруувусту быжыглаалы!

Бистер — чарылбас совет улус бис, ынчангаш бистиң бурунгаар тиилелгелиг базымывысты доктаадыптар ындыг күштер чок, бистиң найыралдыг ажылывыс, бистиң нииити тураскаадывыс ындыг күүседип шыдавас ындыг соруулгалар-даа турбас.

Ооң үндезини — улус массаларының шаңгзэткени социализмниг интернационалчы идеологиязы, коммунизминиң идеаддарын боттандырары дээш бистиң демниг демиселивис болур. Ооң үндезини — совет улустарның социал-политиктиг болгаш идейдиг чаңгыс эвы. Коммунистиг партияны долгандыр ажыл-ишчилер, колхозчу тараачыннарның, күш-ажылчы интеллигенциянның, ССРЭ-ниң бүгү национадларының болгаш биче-бууай улустарының эң-найыралчы бүгү ог-бүлезиниң сыры каттыжыышкыны болур. Улуг Ленин партияның массаларар-биле харылзаазын бүгү хемчег-биле быжыглап,- калбартыр деп биске чагаам, ынчангаш партия ол чагыга кезээ шынчы боп турар-даа. Эртемниг коммунизминиң улам-на тиилеп турар теориязы-биле, эң байлак политиктиг дуржулгабиле чепсеглеңген бистиң партиявыс келир үеже оруктуу бүзүредии-биле изеп турар.

Бистер найыралчы чаңгыс аай ог-бүлевис-биле сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургускан бис.

Бистер найыралдыг чаңгыс аай ог-бүлевис-биле коммунизмни тургузуп турар болгаш ону тургузар-даа бис

Бистиң чурттуң улустарының бүзүлбас аңы-дуңма найыралы делгерезин!

Бистиң хөй национадлыг улуг Ада-чуртувус — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели улам чечеителип, быжыглып турзун!

Коммунизм дээш демиселе ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның дайынчы авангарды, улустуң баштыңчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизызына алдар!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

1972 чылдың декабрь 30.

ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

С. К. ТОКА, СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, партия Тыва обкомунуң бирги бирги секретары

1922 чылдың декабрь 30-де Москвага Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездиан ажыттынган, аңаа Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузар дугайында Керээни чугаалажып коруп, бадылаан. А 1972 чылдың декабрь 21-22-де СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның болгаш Министрлер Чөвүлелиниң 1971 чылдың август 13-те байырлыг чагаазында мынчаар чугаалаан: «Тываның ажылчы чоннары бистиң чурттуң орус болгаш өске-даа улустарының революсчу күштеri-биле кады Тываның улусчу революциязының тиилелгези дээш, социал болгаш национал дарлалдан бодунуң хосталыры дээш идепкейлиг дейисежип турган. Улусчу революциянның тиилээни болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганының чарлааны тыва улустуң шылгарангай тиилелгээн болган».

Тыва улус ССРЭ-ниң улустарының улуг, чайгылыш чок бедидеер, оон-биле холбаштыр большевиктер партиязының Төп Комитединиң, Владимир Ильич Ленинниң Тываның ажылчы чоннарының демиселиин улуг кичээнгей-биле көрүп турганын бис кезээде онзалаш демдеглеп турар бис. Даштыкы эжеленчилерниң, ак-гвардейжи отрядтарның болгаш кузак дээрбечилерниң үүлгедиглеринiң түңнелинде Тывага тургустуна берген байдалды 1920 чылда РКП (б)-ниң Политбюрозунуң хуралынга ийи удаа чугаалажып көрген болган 1921 чылда — ТК-ның В. И. Ленин даргалаан Пленумунга чугаалажып көрген. Ынчаарда бистиң черивиң күш-ажылчы чоннуга дээш коргүзер деп шинтпирлээн турган. Кызыл-шеригжилерниң, кызыл партизаннарның болгаш түс черниң революсчуларының кады демисели тыва черни кыдат болгаш акгвардейжи дээрбечилерден хостаарын хандырган. Тывага улусчу-демократтыг тургузуутну тургузарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Феодал-патриархалдыг хожудаңгай крайның мурнунда социал хөгжүлденiң чаа перспективалары ындыг ынзылыг ажыттыңган. Тыва Арат Республиканың 23 чыл дургузунда догуунаш келгени дээрге, ленинчи национал политиканы Коммунистиг партияның болгаш ССР Эвилелиниң херек кырынга хажык чокка боттандырып келгенинiң үретүңнели-дир. Чоон чүктүң улустарының национал шинчээшкиннiң хөгжүлдези болгаш национал айтырыгны шинтпирлээ алыры Совет Республиканың революстуг демисели-биле тудуш сырый харылзаалыг боттанып болгаш ажылчыннарның, колхозчулардың пролетарнадының дузаламчымызыбиле хожудаңгай чурттар совет тургузугже, элээн үе-чадазы эрткен соонда хөгжүлденiң капиталистиг үе-чадазын тавырбайн коммунизмче шилчип болуур деп, ленинчи өөредилгинiң амыдыралчы шынзыын Тываның төөгүзүү бадыткаан. Бистер ол улуг дузаламчыны бедиң-биле үнелеп көрүп турар бис. Тыва улус карацгы-бүдүүлүк хожудаңгай чоруудан үштүнгаш, чурттуң мурнакчы нацияларының деңнелинге чедир хөгжүй берген. Улуг Октябрьның, оон дорт уламчылалы — ССР Эвилелиниң болгаш ёзулуг-лашын лениичи национал политиканың ачызында тыва улус төөгү хөгжүлдезiниң чогаадыкчы оруу болур коммунизм тургузуушкунун чедиишкиннiң боттанып турар. Ынчангаш бистер Совет Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 50 чыл оюн демдеглеп турган Владимир Ильич Ленинге, оон тургусканы Коммунистиг партияга, улуг орус улуска болгаш ажы-дуңма өске-даа улустарга өөрүп четтиринiшкиннiң сесгенин база катап илергейлеп турар бис.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүневиң хүн бүрүдеги ада сагыш салыышкынының база ажылчыннарның, колхозчулардың болгаш интеллигенциянның бүгү совет кижилерниң ниити күш-ажылга улам сырый каттыжарын чедип алыр чугула соруулганы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтпираеринде айыткан. Партияның бо айтыышкынды бисте чедиишкиннiң боттанып турар, ол дээрге, чуртта бүгүденiң—улуг болгаш биче улустарның деңэргелиин хандырып турар ленинизминiң болгаш СЭКП биле Совет күрүненiң ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң база бир хереченизи-дир.

Тывада амгы материал-техниктиг баазавы тургусканы — ол дээрге чүгле республикада чаа үлетүр бүдүрүлгелериниң база бүдүн бүдүрүлге адырларының көстүп келгени эвес, а харын-даа оон-биле кады көдээ ажыл-агый талазыбиле ханы ескерилгелер дээрэи балдынгыр. Оон ниити продукция бүдүрери эрткен 5 чылда 79,8 миллион рубль, оон ниитинде мал продукциязы — 56,3 миллион рубль болган. Чер болгаш мал ажыыының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле СЭКПниң XXIV съездизиниң шинтпирлерин күүседип кираптеривисте чогум-на оон эгелээн бис. Бо юбилейлиг чыл ол талазы-биле бисте калбак аргалар бар дээрэин бадытмаан. Агаар-бойдустуң хөй янзы бергелери тураа-даа Тываның төлдериниден 132,3 муң тонна тараапы — планда көрдүгенинiден 2 ажыг катап хөйнү Төрээн чурт алган. Сүү, эът, дүн бүдүрер болгаш белетчээр талазы-биле онаалдалар күүсеттинiп турар. Партия биле чазак бистиң колхозчуларывыстың, совхозтарывыстың ажылчыннарының үре-түңнелдиг күш-ажылын бедиң-биле үнелеп турар. Чоокку чылдарда Моңгүш Чола, Үнш-оол Бавун-оол, Ооржак Лоңсанчап, Маадыр-ие Үрүле Кандан, Эрестол Даржаа, Маады Парыңмаа ышнаң кодээнiң ажыл-ишчилери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты алганнар. Чүгле 1972 чылдың дүжүдүн ажаар алганы дээш 199 тараажы ишчилер орденнер болгаш медальдар-биле, а «Тиилелге» совхозтуң бригадири Василий Янчат—Маадырның Алдын Сылдыны-биле шаннаткан.

Тывага Совет эрге-чагырганың бактаан келген чылдарының дургузунда бистиң шолдерривистиң болгаш ферма-ларывыстың продукция бүдүрери чайгылыш чок өзүлделиг болган. Оон-биле кады кижилер база оскен. Кодээ ажыл-агый будүрүлгезиниң мурнуку олдуруун кодээнiң бөш муң кижилиг механизаторлар отряды эзлеп турар. Ол бүгү бистиң өөртпес аргажок. Ындыг өзүлдеги чогуур хемчээли-биле, ылаңгыя, шын үнелээрде оон коя үндезиниң эки билир херек. Ол дээрге — Тыва болза улуг социалистиг чурттуң кезии болуп турарыдыр. Маңаа мен база катап номчукчуларның кичээнгейiн Москвага болган хуралче эш Леонид Ильич Брежневтиң илеткелиниче утландырып корейн. Национал кыдыг черлерiниң экономиктыг, культурлуг болгаш социал-политиктиг хөгжүлдезiни шайкывчыларының утлаышкынын проектиктиг боттандырары чүүлдүг сайзыраңгай хөгжүлделиг районнарының, түп корбээн кыска хуусаанның дургузунда улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ону бадыткаан чүүлдерни хөйү-биле чугаалап болур. Ол дугайын сонал чугаалаары берге. Ынчалзажок богүн чамдык чүүлдерiниң дугайын каксы аракдаа бол чугаалап көрейн.

Тыва Совет Эвилелиниң составынга киргеи соонда Коммунистиг партия болгаш Совет чаазак биске материал-техниктиг болгаш сан-хөө дузаламчызын дораан-на көргүзүп, улус ажыл-агыйының болгаш культураның бедик мергежилдиг специалистерин чорудуп эгелээн. Бистиң үлетпүрүүстүң шапкын хөгжүлдезi ленинчи национал-политиканың боттанышкынының тод